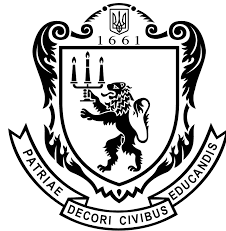

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський національний університет ім. Івана Франка

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського

АРХІВ РАННЬОМОДЕРНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Том 5

Серія
Джерела з історії
Центрально-Східної Європи
XVII–XVIII століть

Редакційна колегія:

Георгій Папакін (*головний редактор*)
Віктор Брехуненко (*заступник головного редактора*)
Іван Синяк (*відповідальний секретар*)

Дмитро Бурім, Ігор Гирич, Людмила Демченко,
Любов Дубровіна, Мирон Капраль, Олександр Маврін,
о. Юрій Мицик, Ольга Музичук, Валентина Піскун,
Ярослав Федорук

**Мартин
ГОЛІНСЬКИЙ**

**SILVA RERUM
(1648–1665)**

**Частина III
(1654–1657)**

Упорядник
Ярослав Федорук

Латинські тексти
Маркіян Домбровський

Львів–Київ
2023

УДК 930.25:(477.83)"1648/1665" Голінський

Редколегія тому:

Віктор Брехуненко, Маркіян Домбровський, о. Юрій Мицик,
Іван Синяк, Ярослав Федорук

Рецензенти:

д-р істор. наук, проф. Олена Бачинська (Одеський національний університет
ім. І. І. Мечникова)

д-р істор. наук, ст. наук. сп. Андрій Гречило (Львівське відділення
Інституту української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України)

д-р істор. наук, проф. Сергій Лепявко (Ніжинський державний університет
ім. М. Гоголя)

Рекомендовано до друку

*Вченою радою історичного факультету Львівського національного університету
ім. Івана Франка (Протокол №10/2022-23 від 18 травня 2023 р.)*

*Вченою радою Інституту української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України (Протокол №3 від 15 червня 2023 р.)*

*Підготовлено і видано в рамках дослідницького проєкту
"Просторові межі українського світу: комплекс уявлень та їхня реалізація
в ранньомодерній Україні (XVI–XVIII ст.)"
Національного фонду досліджень України
(Реєстраційний № 2020.02/0059)*

Архів ранньомодерної Української держави. – Львів; Київ: ЛНУ ім. Івана Франка, ІУАД ім. М. С. Грушевського, 2023. – Т. 5: Мартин Голінський. *Silva rerum*: (1648–1665). – Ч. III: (1654–1657) / Упоряд. Ярослав Федорук; латин. Маркіян Домбровський. – 640 с. – (Серія: Джерела з історії Центрально-Східної Європи XVII–XVIII століть).

Голінський Мартин. *Silva rerum*: (1648–1665) [= Архів ранньомодерної Української держави, т. 5]. – Львів; Київ: ЛНУ ім. Івана Франка, ІУАД ім. М. С. Грушевського, 2023. – Ч. III: (1654–1657) / Упоряд. Ярослав Федорук; латин. Маркіян Домбровський. – 640 с. – (Серія: Джерела з історії Центрально-Східної Європи XVII–XVIII століть).

ISBN 978-966-02-8748-8

ISBN 978-966-02-9965-8 (ч. III)

Збірник документів є продовженням видання рукопису Мартин Голінського № 189 як цілісної пам'ятки (1648–1665), що зберігається у фондах відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника. Документи у цій частині стосуються періоду 1654–1657 рр. і охоплюють епоху від приєднання України до Московської держави на початку 1654 р. до смерті Богдана Хмельницького у 1657 р. та наступних подій до кінця того року. Зміст джерел передає інформацію про складний період історії України, Речі Посполитої, Швеції, Москви та інших країн.

Для науковців, викладачів, студентів, краєзнавців та всіх, хто цікавиться історією.

УДК 930.25:(477.83)"1648/1665" Голінський

© Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2023

© Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України, 2023

ISBN 978-966-02-8748-8

ISBN 978-966-02-9965-8 (ч. III)

© Ярослав Федорук, упорядник, 2023

© Маркіян Домбровський, латинські тексти, 2023

Зміст

Документи, наукові коментарі	7
1654	9
1655	49
1656	141
1655–1657	241
1657	381
Додатки	467
Описи гравюр	555
Показчик документів	561
Показчик імен	595

ДОКУМЕНТИ

1654

№ 1

Нотатка про початок термінатів на 1654 рік

1654. In nomine Domini. Amen

Terminata roznych rzeczy, ktore sie w tym roku dziać będą.

№ 2

*31 грудня 1653 р. – 11 лютого 1654 р. – Нотатки про сеймик
Краківського воєводства у Прошовичах і початок роботи
варшавського сейму*

Seimik był w Prosowiczach *die vltima 10bris 1653*, a skoncił sie *die 6 ianuary 1654* na seim walni ses[c]zniedzielni warsawsky. Był posłem od krolia i. m. na seimik i. m. x. Przyłączky [Stanisław Przyłęcki].

Marszałkiem był na seimiku i. m. p. [Władysław] Rey, stolnik krakowsky, star[osta] lybu[sky].

Posłami na seim z wojewodztwa krakowskiego obrany są i. m. p. [Jan Klemens] Branicky, podkomorzy krakowsky, i. m. p. Rey, stolnik krakowsky, i. m. p. Hrzastowsky [Stanisław Chrzastowski], poczędek krakowsky, i. m. p. Smietanka [Hieronim Śmietanka], podstaroszczy krakowsky, i. m. p. Ion Dębinsky [Jan Dembiński], podkomorzyc krakowsky, i. m. p. [Władysław] Lubowieczky¹.

11 february seim sie zaczął Warsawie sesczniedzielni. Marszałkiem w poselsky izbie obrani i. m. p.² [Franciszek] Dubrawsky³, człek wielkiego rosątku y nauky.

¹ Про королівську інструкцію на цей сеймик і послів на варшавський сейм див.: *Голінський Мартин*. *Silva rerum*: (1648–1665) [= Архів ранньомодерної Української держави, т. 4]. – Київ, 2020. – Ч. II: (1650–1653) / Упоряд. Ярослав Федорук; латин. Маркіян Домбровський, Орест Заяць. – Док. 372. – С. 382.

² Далі пропущено місце для імені.

³ *Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław*. *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki*. – Wrocław, 2000. – Т. 1. – С. 195.

№ 3

1654 р., лютий. – Нотатки про початок війни московського царя Олексія Михайловича з Річчю Посполитою, підданство Війська Запорозького Москві, приїзд патріарха Никона до Києва для присяги нових підданих, надання Богданові Хмельницькому титулу “князя всієї Русі”, польсько-московські дипломатичні відносини та інші відомості

In februario y прѣдзы Москва, przimierza nie dotrzymawsy, wiare złamawsy, bez wseliaky okaziey dania sobie przicini rozerwania zgody, iako zawse zwikli bydz zmiennikami, nieodpowiednie zdradziecko z woysky przysli pod Smolens[k] w 50 tisięci, som car [Aleksy Michajłowicz].

A do Kyiowa patriarcha moskiewsky [Nikon] przyiehał we 40 tisięczy, odbier[a]iác* przisięę poddanstwa y posłusenstwa od Rusy, popow y hłopow, t[ak]* na cara moskiewskiego, iako y ięmu samemu, zeby sie wirzekli sw[ego]* patriarchy constantinopolskiego. Beł y w Pereasławiu, y w inih mias-tach. || (арк. 680)

Hmiel przisięę oddał som y z kozaky⁴, Rus do tego przywodzac, aby wsziszczy poddały sie carowy moskiewskiemu. Alie drudzy nie hczeli y popy zbranieli sie tego drudzy, drudzi pozwolieli. Hmielnicky spraktykował Moskwę y przywod, z niemi sie zbracieł y złącел przyczyw Koronie Polsky. A [Iwan] Wihowsky przy Hmieliu tes iego sekretarz. Beł to sliahczyц polsky, ktori do Hmielia przystał y z nim oddał przisięę patriarche moskiewskiemu, za czo krnował [Bohdana] Hmielnickiego xziazęciem wsystky Rusy w Kyiowie.

Car moskiewsky posła nasego odprawieł y list napisał do krolia [Jana Kazimierza], maiąc sobie za urasę y despekt, ze mu sprawiedliwosczy nie ucziniono s tyh panow, ze mu na listah, do niego pysącz, tytulow nie dawano wszistkych. Druga y teraz swiezo, ze mu titula nie dopisano, czego sie woyną msczyć obiecuje. Czitano ten list w senaczye. Posel beł polsky w Moskwie w liekim powazeniu, gospodi liedaiakie mu dawono w kątah paciepnе, warte wielką, zeby zadnym Moskwicinęm nie gadał, zebi sie nie dowiedział o ych zamisłach⁵ zdradliwih koło woini przeciw Koronie, alie potykał wozy stolice ydące z prohamy y z armatem carskie.

⁴ Надпис на маргінесі: “3 february”.

⁵ У рукописі “zamisław”.

№ 4

Нотатка про зимівлю кримських татар в Україні та виділення їм територій у Білій Церкві, Барі, Вінниці, Брацлаві та околицях Кам'янка-Подільського для зимових стацій

Tatarowie na Ukrainie zimują. Od roziehania sie z obozu zaraz zostały w Białey Cerkwy, w Barze, Wynnicy, w Braclawiu, koło Kamiencza, wsędy statye im dawono, iako żołnierzom. Na czaty wypadali, sziała zabieraiacz liudzy w niewolią, dobytką, bydła, koni, ynih dostatkow zwoiowali, bełską ziemię y inih wielie. Weselie iedno zaskoczely sliacheckye, gdzie sie beło ziehało sliachty pod 70 domow znacznych, beło karet, rydwonow 125, dostatnio y stroino bardzo. *Insperate*⁶ Tatarowie ych obskoceli, wszistkych zabrali oraz y do ziemie swey odesłali. Hczeli sie Sapieiowie dway pokusycz o te Tatary, alie porazeni zostali, ze kielka horągwy zbyto – 4, drudzi mowieli, ze więcei, y szamych pozabyiano Sapieiow, drugich w niewolią nabrono (Tatarowie pretext ten maią zostania na Ukrainie na zimę: zapłatę kozuhowego zatrzymanego y iezeli y na dalse liata płaczyc im będą, czekaiaacz || (арк. 681) resoliutiey seimu od Rzeczypospolitey y krolia i. m. [...])⁷. Dwu panow z Koroni Polsky dano hamowy [Islam Gerejowi III] w zastawie do responsu, a ham tesz dał swey strony takze dwu murzow w zastawie kroluiowy i. m.

Zapadli daleko beli Tatarowie zagonami, 7 mil od Liublina beli, y pod Zamosczie, pod Przemisl i indzy. Wielie plionu nabrali y liudzy w niewolią.

№ 5

28 лютого 1654 р. – Нотатка про універсал короля Яна Казимира про скликання посполитого рушення та універсали гетьмана Богдана Хмельницького про невизнання Жванецького миру і підготовку до нової війни з Річчю Посполитою за участю Москви

*Ultimo february*⁸ prziset vniwersał krolia i. m. [Jana Kazimierza] do Krakowa, ktori publikowano w Krakowie y na Kazimierzu wszędy y po inih miastah, aby rohmistrze, porucniczy, żołnierze, nicz sie nie bawiać na zadnich stanowyskach po miastah, wszyah czo prędzы do woyska sie ziezdaly dla wie[li]kiego* niebespieczenstwa od Moskwi, kozakow y Tatarow.

Gdysz [Bohdan] Hmielnicky rozesłał vniwersały swoje po Rusy, oznaimuiacz, ze z Liahy zadnego przimierza nie mas y nie ucziniał z kroleм i. m., i[a]ko* y z Rzeczpospolitą, aby na wojnę beli gotowy, a Liahy wsędy, kędy bi o nich wiedziely, zeby zabyiały, mordowali, obiecuiacz wielką pomocz od cara moskiewskiego.

⁶ *insperate* – зненацька.

⁷ Далі кілька слів першого рядка аркуша втрачено під час переплету.

⁸ *ultimo februarii* – останнього дня лютого.

№ 6

Нотатка про символи влади, передані для Богдана Хмельницького московським царем, подарунки для старшини, іноземних найманців для війни з Річчю Посполитою та зв'язки Москви зі Швецією у цій справі

Od Moskwy

Od cara moskiewskiego [Aleksę Michajłowicza] [Bohdanowi] Hmielnickiemu oddano vpominky: buławę rubynamy szadzoną, sablie, horągiew y 6 surowkow soboly. Pułkownikom, asaulom po suroku, setnikom po par dwie, inim po parze po iednei. Skoro Moskwa opanowała Kyiow, Białą Cerkiew, Czehrin, Braclaw, zaraz Moskwa Rus uieła w posłusenstwo mocno y brac sobie pocęł[i]* u Rusy, co hcieli.

Zaciągnęły roznich pułkownikow, kapitanow Moskwa z czudzih ziēm y z liudem przeciw Koronie Polsky.

Takze do krolewny sweczky [Krystyny] slali, zeby sie złącęła z Moskwą y w[o]yska* swego im pozwolięła. Nie pozwolięła krolewna woyska, ani sp[us]kow* zadnich wedlie przymierza, iakie ma do casu z Poliaky, nie pozwolięła, telko co kupięła Moskwa muskieterow 15000. || (арк. 682)

№ 7

Новина про смерть великого литовського гетьмана Януша Кішки, претензії Януша Радзивіла на цей уряд, домагання польської шляхти щодо призначення королем великого коронного гетьмана, позицію пруських послів на варшавському сеймі та інші відомості

Hetmon litewsky wielky vmarł, i. m. p. [Janusz] Kiska. Na seym przyiehał xziążę i. m. Ianus Radzywyl, wojewoda wilensky, hetmon polny W. X. L., y z bratem swoym Bogusławem⁹, xziążęciem, starostą barskym, wielką kupą y assistentyą, dopominaiąc sie buławy wielky W. X. L., gdysz non własnie przypada. Takze slihta tego sie domawya, zeby buławę wielką koronną krol i. m. dał.

Takze s podatkow, aby i. m. p. pod[s]karby [Bogusław Leszczyński] rachunky uczinięł podług yh controuersyah. Prusczy seym rozerwały, nie stanął. Wielky wtorek bęła prolongacya iego, bo sye miał skonczyc w dzien Zwiastowania Naswiętszi Panni Mariey *die 25 marty*. || (арк. 687)

⁹ Януш, син Криштофа Радзивіла (1585–1640), і Богуслав, син Януша Радзивіла (1579–1620), були двоюрідними братами. У 1665 р., крім того, за погодженням з папою Олександром VII Богуслав одружився зі своєю двоюрідною племінницею Анною Марією – донькою Януша Радзивіла та його першої дружини Катерини з Потоцьких (*Wasilewski Tadeusz. Zarys dziejów Bogusława Radziwiłła // Radziwiłł Bogusław. Autobiografia / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1979. – S. 91–92*).

№ 8

19 травня 1654 р., Прошовичі. – Виступ краківського воєводи
Володислава Домініка Острозького-Заславського на сеймику
Краківського воєводства

*Uotum*¹⁰ x[ziązę]cia ie^o mci pana woiewody krakowskiego [Władysława Dominika Ostrogskiego-Zasławskiego] na seymik Prosowski *pro die 19 may 1654*¹¹.

Seym następujący, lubo sześćniedzielny, iest złożony, *rationes*¹² iednak, którą Rzptą zaszły, y sama *necessitas requirit*¹³ tego, aby był skrocony y we dwuniedzielny obrocony. Nieprzyiaciel potężny iuż iest w ziemi y nie tylko woiiue, ale posiada panstwa Rzptey a z nierownie większą następuje potęgą. Woysko nie płacone posłuszeństwa zadnego oddawac nie chce, co cwierc wiele się go zrywa, ostatek na włość się wydiera. Swieżym tego przykładem iest teraznieysza i. m. pana hetmana [Stanisława Potockiego] w Ukrainę¹⁴ wyprawa, gdzie z woyskiem, lubo szczupłym, poszedszy, siła dobrego y odwaznie sprawiwszy. A y więcey by był sprawił, bo *sedem belli*¹⁵ w Braclawszczyźnie chcieli założyc, ale iako tylko o rozerwanym dowiedziało się seymie, utrzymac się nie dało. Ostatek, co go zostało, po włości się rozbiega, z iakim ucisnieniem ubogich ludzi, kazdy uważyc może. Ale y *priuatiae rationes*¹⁶ wielie woiewodztw skrocenia seymu potrzebiuą dla contractow, które się pod s. Ian abo po s. Ianie odprawowac zwykły.

Ponieważ z podatkov, które by się na przeszłym seymie uchwałyły, nierychła y nieskuteczna może¹⁷ bydz woysku zapłata, która aby iako nayprędzey dość mogła, wszytkiey na tym należy Rzptey. Tedy zlecic ich mm. panom posłom, aby zaraz z inszemi woiewodztwy *ineant rationes*¹⁸ zaciągnięcia albo obmyslenia pieniędzy, nie spuszczaiąc się na pobory, ktorých iuż ubodzy ludzi wydawac nie mogą, y przez niewydanie onych tylko się zawodzi Rzpta. Cale tedy dac to ich mm. panom posłom, aby zniozszy się spolnie, namowili zgodnie sposoby w tey mierze, które iako nayprędze y nayskuteczniejsze znaleść się będą mogli, *sine aggrauatione*¹⁹ iednak kazdego stanu.

¹⁰ *votum* – голос, висловлена думка, бажання, воля.

¹¹ Документ написано іншою рукою і вклеєно Голінським до рукопису (арк. 687–690); *pro die 19 maii 1654* – на день 19 травня 1654 р.

¹² *rationes* – тут: обставини.

¹³ *necessitas requirit* – необхідність вимагає.

¹⁴ Переправлено з “Ukraine”.

¹⁵ *sedem belli* – місце війни.

¹⁶ *privatiae rationes* – особисті міркування.

¹⁷ Слово дописане над рядком.

¹⁸ *ineant rationes* – пошукали способів.

¹⁹ *sine aggrauatione* – без утисків.

*Constat*²⁰ to, że wedle popisow ostatnich było woyska trzydziesci tysięcy y kilka, a teraz z i. m. panem hetmanem nie było go y osmi tysięcy, y to rzadko przy ktorey chorągwi był rothmistrz, drudzy się swowolnie poroziezdali. Zaczynam prosic i. m. pana hetmana, zeby podał comput woyska, ktore || (арк. 688) właśnie z nim było, y temu naypierwey zapłacić y contentować, przychęcając ich do dalszey vsługi Rzptej, a tych, ktorzy na uniwersał hetmański iść nie chcieli, albo odsądzić zasług *in uim paenae*²¹, albo według woyskowych artykułow ich karac.

Woyska cudzoziemskiego w compucie było siedmnascie tysięcy, a teraz z i. m. panem hetmanem ledwo było pięć kornetow draganiew a dwa raytarow. Przeto y tych, co nie byli, aby zasług odsądzono albo także według woyskowych artykułow karano, procz piechoty, ktorey i. m. pan hetman nie ruszał.

Iaką szkodę ma Rzpta przez tych cudzoziemskich oberszterow, kazdy uznawa. Jedno na nich składamy podatki, a oni nigdy regimentow spewna nie miewaią y tych, co do obozu przyprowadzą, zaraz pomorzą, zeby sami pobrali pieniądze. Iakosz to nie nowina, że oberster wezmie zaraz kilkadziesiąt albo y sto, a czasem y więcej tysięcy, y naypierwey ich zapłata dochodzi, a polscy rothmistrze muszą się naczekać y naiezdzić z assignacyami, nizeli co wezmą. Przez co cudzoziemcy się bogaczą, a nasi niszczą. Czemu zabiegając, potrzeba, aby nie było²² regimentow wielkich, ale tylko freycompanye po dwiescie, naywięcej po trzysta ludzi. Snadno potym k. i. m. albo y i. m. pan hetman poczyni w obozie oberszterow y rozda companye pod ich regimenty. Tym sposobem y ludzie będą spełna bywali, y Rzptej nie będą tak ciężkiemi.

Ze teraz znou kazano supplementować regimenty raytarskie, z ktorych vsługi y pożytku nie ma Rzpta, tylko wielki koszt, bo za jednę companyą raytarską byłyby dwie chorągwie kozackie albo pułtory usarskiey, a we wszystkich artykułach na przeszły seym było to, żeby raytarow nie mieć. Przeto, ponieważ to iest *ultra mentem Reipce*²³, trzeba by *per lauda*²⁴ postanowić sobie na seymikach, aby nie dopuszczec raytarow zbierac po tych mieyscach, ktore mają sobie naznaczone procz draganiew y piechoty. || (арк. 689)

Spodziewalismy się, że minica miała wielki pożytek Rzptej przynieść, az y pożytku nie masz, y mienica zginęła. A to dlatego, że pieniądze lepsze, niż obce, poczęto robic, na czym zadnego zysku nie było, owszem wszystkie te dobre pieniądze powykupowano. Za czym naznaczyć na to, choć podczas seymu, deputacyą, żeby postanowiono *lucratiuam monetam*²⁵. Tym sposobem nie będą nam pieniądze wywozić y będziemy je mieli zawsze, y Rzptej kilka-

²⁰ *constat* – відомо.

²¹ *in vim poenae* – за кару.

²² Слово дописане над закресленим “tylko”.

²³ *ultra mentem Reipublicae* – Річ Посполита не має таких намірів.

²⁴ *per lauda* – через ухвали.

²⁵ *lucratiuam monetam* – прибуткову монету.

kroc sto tysięcy złąd przybędzie, arendowawszy *plus offerentibus*²⁶ y postanowiwszy, iakiey ligi pieniądze bydz maia.

Iako wiele panstw y krolestw *luxus perdidit*²⁷, pełne tego są u historykow *volumina*²⁸, złąd w wielu monarchiach *leges sumptuariae*²⁹ stanowione były. I nam, iezeli kiedy, tedy zaprawdę teraz trzeba się w tym postrzedz, ze *in tanta angustia rerum*³⁰, kiedy y nasze towary za nic nie stoia, a *pretia*³¹ po staremu wysokie tak [na] materiy, iako y inszych kupiectw znajduia się. A co większa, y fałszywe za dobre materye przedaią. Alec y owe francuzkie towary, ktore tylko *oculos delectant et crumenas emungunt, paenitus abrogare*³², bo wielka przez to szkoda Rzp̄tey, kiedy w iedney skrzyneczce za kilkanaście y za dwadzieścia albo więcej tysięcy tych czaczek francuzkich wiezie kupiec, a cła Rzp̄tey nic nie da.

Podaię też y ten sposob *alto iudicio*³³ wm. moich m. pp. y braci na prędkie nabycie ludzi na obronę Rzp̄tey w tym razie:

Ie° k. m. ze wszytkiemi starostwy swemi y z stanem rycerskim, to iest ze wszytką szlachtą, ma wsi nr 90000;

Poddanych krolewskich y szlacheckich – nr 910000;

Piniedzy od chłopow [...] ³⁴ z kazdey wsi po g[ro]sz[y] 9 – nr 770000;

Duchownych wsi – nr 308550;

Poddanych – nr 2776950;

Piniedzy po gr[oszy] 10 *fac[it]*³⁵ – nr 925650. || (арк. 690)

Summa wszytkie° *fac[it]* y krolewskich, y duchownych – 1195650.

Опубліковано: Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 499–501. || (арк. 691)

²⁶ *plus offerentibus* – тим, хто пропонує більше.

²⁷ *luxus perdidit* – згубила розкіш.

²⁸ *volumina* – сувої, твори.

²⁹ *leges sumptuariae* – сумптуарні закони (закони, що регулюють видатки на предмети розкоші).

³⁰ *in tanta angustia rerum* – у такій скруті.

³¹ *pretia* – ціни.

³² owe francuzkie towary, ktore tylko *oculos delectant et crumenas emungunt, penitus abrogare* – ті французькі товари, що лише тішать око і видурюють гроші, взагалі заборонити.

³³ *alto iudicio* – на високий суд.

³⁴ Далі нерозб. слово.

³⁵ *facit* – складає.

1654 р., середина травня, Париж³⁶. – Прохання Єроніма Радзейовського до короля Яна Казимира про своє помилування з реплікою Мартина Голінського у цій справі

Suplika i. m. p. [Hieronima] Radzieiowskiego, podkanclerzego przeslego, 1654 na seymie.

Naiasnieysy myłosczywy kroliu, panie, panie a panie moy myłosczywy!

Ręka panska w. k. mosczy nowe cuda z c[r]eaturą swoją czyni, *quoniam eleuans allisisti me, vas honoris in contumeliam factum*³⁷, skrusony y ponizoni wołam: “*Usquequo, Domine?*”³⁸ Wyznam dobrodzieystwa wa[szey] krolie[w-skiey] mosczy, zazdrozcz dworska y obłudne niepewnich przyaczył rady naraziły mnie na indignatią w. k. m., pana y dobrodzieia mego. Czego iako załuię, tak pokarany y obnazony z pociech y ozdoby pierwszej, *precarium spiritum* między obczemy *trahens*³⁹ przitomnym y potomnym wiekom *exemplum*⁴⁰, yako dobrego y kohanego pana szanowacz. Wyznam, ze bez łasky w. k. m. nie tilko dobrze zyc, alie y zyc nie mogę. Upadąm s pokorną supliką do stopy w. k. m., abis szczerę pokory⁴¹ nie racel odrzucacz, bo to iest zawse kroliewskie dzieło *parcere subiectis*⁴². A nie tak upadku mego załuię, iako zem kiedy dobrodzieia mego rozgniewał. Przeto y niesczęście swoje za fortunę nieiaką poczitąm, ze my w błędach dawnych otworzeła oczy. Pokarales iako pąn, pozałowac mozes. Pokazales iuz *clementiam*⁴³ swoię panską, stawsy sie oycem dziełek wynowaice swego. Wszystko tedy na wolią w. k. m. resignowawszy y tę rozgę, z ręku oycowskich wziąwszy, [c]załuiąc⁴⁴, prosę dobrodzieia mego, aby mi ieszcze w łasce swey rospacac nie dał, alie *propitiatus errori meo*⁴⁵, *de persona regia et patria* choc odległemu⁴⁶ y tu iusz *ad placitum*⁴⁷ w. k. m. *ab extra*⁴⁸

³⁶ Датування листа за вид.: Kersten Adam. Hieronim Radziejowski: Studium władzy i opozycji. – Warszawa, 1988. – S. 359–360, 629 (no. 9: 15 травня).

³⁷ *quoniam elevans allisisti me, vas honoris in contumeliam factum* – адже, підносячи, ти кинув мене, чаша почестей стала ганьбою.

³⁸ *Usquequo, Domine?* – доки, Господи? У рукописі помилково: *usquoque*.

³⁹ *precarium spiritum... trahens* – з милості животіючи.

⁴⁰ *exemplum* – приклад.

⁴¹ У рукописі “*szczery u pokornu*”.

⁴² *parcere subiectis* – милувати тих, хто скорилися.

⁴³ *clementiam* – милість.

⁴⁴ Так у тексті; у друці Яна Пісарського: “Wszystko tedy na wolę W. K. Mości rezygnowawszy i tę w ręku rozgę oycowskich pokornie całuiąc”.

⁴⁵ *propitiatus errori meo* – простивши мені мою помилку.

⁴⁶ *de persona regia et patria* choc odległemu – хоч я й далеко від королівської особи і батьківщини.

⁴⁷ *ad placitum* – за бажанням.

⁴⁸ *ab extra* – зовні. У рукописі: *ad extra* – до краю.

zostającemu pozwoliłes *maereri*⁴⁹, a żywemu nie chciales *alimento deesse*⁵⁰ y tak strasną constitutią wszistkiemu domowy y familiey skodliwą zniescz pozwoliel. A ia, co samo *exuli relictum*⁵¹ Pana Boga za szczęśliwe panowanie w. k. mosczy y długowieczne liata proszący, zostawam.

W. kroliewsky mosczy wierni poddany, nanissy podnozek, Hieronim Radzieiowsky.

Tę suplikę oddała krolowy i. m. corecka p. Radzieiowskiego [Anna]⁵² z nauky krolowej i. m. [Ludwiki Marii], upadły do nog⁵³ ie^o k. m. y tak długo krzizem leżała, az iey krol i. m. przyobiecał przyiac p. oyca do łasky swey (co tusą na przysłym seymie, ze sie stanie). || (арк. 692)

Na seimie i. m. p. Radzieiowsky, zdewinkowawszy kroliestwo, *ad seniores*⁵⁴ suplikuie, alie zona iego [Elżbieta Słuszcanka]⁵⁵ *contra*⁵⁶.

Опубліковано: *Pisarski Jan*. Mowca polski. – Kalisz, 1676. – Т. II. – С. 326–327. || (арк. 693)

№ 10

18 травня 1654 р., Варшава. – Лист пана Гжицького до краківського чесника Мартина Владислава Пегловського про українсько-татарський союз, польське й козацьке посольства до Османської імперії, смерть валаського господаря Матвія Басараби, події у Литві та інші відомості

Copya listu do i. m. p. cesnyka krakowskiego [Marcina Władysława Piegłowskiego]⁵⁷ od i. m. p. Grzyckiego *de data* z Warszawy 18 may 1654.

Nas tu znowu nowini nie bardzo wesołemy strasą, o ktorih oznaimuie burgulas [perkałab] хочzymsky *de data vltima aprilis*⁵⁸, ze [Bohdan] Hmielnicky,

⁴⁹ *maereri* – бути оплаканим.

⁵⁰ *alimento deesse* – не допомогти з утриманням.

⁵¹ co samo *exuli relictum* – єдине, що лишається вигнанцеві. У рукописі: *exily relictum* (досл.: “лишилося вигнання”).

⁵² *Kersten Adam*. Hieronim Radziejowski: Studium władzy i opozycji. – Warszawa, 1988. – С. 68.

⁵³ У рукописі “do nok”.

⁵⁴ *ad seniores* – до старійшин.

⁵⁵ *Голінський Мартин*. *Silva rerum*: (1648–1665) [= Архів ранньомодерної Української держави, т. 4]. – Київ, 2020. – Ч. II: (1650–1653) / Упоряд. Ярослав Федорук; латин. Маркіян Домбровський, Орест Заяць. – Док. 229. – С. 238–240.

⁵⁶ *contra* – проти.

⁵⁷ *Urządnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy* / Opr. Stanisław Cynarski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1990. – С. 57 (no. 96).

⁵⁸ *de data ultima aprilis* – від останнього дня квітня.

złączywszy sie z ordą Tatarow Nahayską y insemy, iuz sie w tych dniach przeprowył przez Dniepr, woyska kielka pułkow zprowadzywszy y Buckacką [Budżacką] ordę przywoławszy, przecywko woysku nasemu iuz sie rusel. Y wiedząc p. hetmon [Stanisław Potocki], ze potentyą nieprzyiacielską tak słabe szyły woyska nasego nie wydolał by, woysku reiterowac kazał, wydawsy vniwersały, azeby sie regimenty czudzoziemskie pod Gliniany kupiely, gdzie podobno y obozowy przydzie stanącz. Alie nas y to bardzo nie chieszy, ze posła nasego u Porty [Mikołaja Bieganowskiego] po tak myłym przyięciu bardzo trudnią odprawę. A to za przybicziem posłów moskiewskych y kozackych⁵⁹, ktorzy z wielkiemy bardzo upominkamy do Porty przyiehaly, obiecuiącz na ostatek cesarzowy tureckiemu [Mehmedowi IV] tego roku Polskę poddac, sąm sie Rusią contentuiącz. Hospodar tes multansky [Mateusz Basarab] vmarł, wielky przyiiciel oycyzni nasey. Oboz litewsky od granycz moskiewskych 60 mil zatacza p. hetmon etc.

№ 11

7 липня 1654 р. – Новини з варшавського сейму про литовських сеймових послів, відомості з України про наступи козаків і московського війська, розташування коронної, литовської армії, татарського, семигородського послів у Варшаві, польського у Стамбулі, шляхетські нобілітації, коронні й литовські уряди гетьманів та інші відомості

7 iuly 1654. Seymu nowyni z Warszawy.

Litwa *cum protestatione*⁶⁰ czo dzien na seimie obhodzy y odiehac hcą dla nierihłego skoncenia seimu. Vhwali sobie poborow 180 y dwoie podimne. Pospolite rusenie w Litwie dla wielkiego niebespiecenstwa od Moskwy y kozakow.

Nowini przisły z Ukraini od i. m. p. hetmana [Stanisława Potockiego], ze [Bohdan] Hmielnicky z Moskwą ydzie pod Constantinow w kielkudziesiat⁶¹ tysięcy.

Newel, Doro[ho]busz, Witepsk y Poloczka iakobi iuz miały bydz od Moskwy spustosone y odebrane, osadzone.

I. m. p. hetmon litewsky [Janusz Radziwiłł] nad Orszą z woyskiem stoi, alie o tym wzyęciu tych zomkow iesce nic nie pise.

⁵⁹ На початку 1654 р. московського посольства до Порти не було; українську дипломатичну місію очолював канівський полковник Семен Савич (*Федорук Ярослав*. Міжнародна дипломатія і політика України 1654–1657. – Львів, 1996. – Ч. I: 1654 рік. – С. 34–35, *passim*).

⁶⁰ *cum protestatione* – з протестацією.

⁶¹ Слово правлене.

Kozaci do Baru sturmowali, alie wielką skodę w sobie odniesli. Posli ku Kamienczu Podolskiemu.

Smolensk Moskwa obliegła z potęgą wielką (poddal go i. m. p. [Filip Kazimierz] Obuhowycz, woiewoda smolensky, rely[giey] greckzy, przez trac-taty). || (apk. 694)

Hczyeli poslowie na seimie polsczy, zeby hetmany przisięgali, aby *in futurum*⁶² *super fidelitatem Reipublice*⁶³. Litewwszy poslowie contradicowali, ze ani teras, ani *in futurum*.

Na kupczow uhwialono pobor ieden, ktorego bydz ma 180 tiszęczy, ktore Rzeczpospo[lita] *in fidem publica[m]*⁶⁴ ma zaciągnącz towarow na zapłatę Tatarom, a ostatek piędzmy gotowemy, ktoryh przyhodzy Tatarom sescroczo sto tyszęczy za liat 4 a terazniejszy piąty, na ktorem obmisliawanyu piniedzy poborow spodziejac sie 50.

Posel tatarsky [Sulejman aga]⁶⁵ kroliowy i. m. [Janowi Kazimierzowi] y Rzeczypospolitey przisiegal.

Posel od xziażęcia [Jerzego II] Rakocego z przyiaznią, ofiaruiącz pomoc dacz, nie są odpraw[io]ny.

I. m. p. [Mikołaja] Bieganowskiego, z Turek posła, czo dzień sie spodziejaią, na co sie więcey pp. senatorow ziezda.

Dzybini [Jan Dżiboni (Gibboni)]⁶⁶, Włoh, stara sie o sliahectwo, odpuscaiąc długi kielkadziesiat tiszęczy y ludzi trohę do obozu ofiaruie.

Andrzeiowyc [Jan Warterysowicz]⁶⁷, Ormianin, za sliahectwo dawał 50 tyszęczy. Contradikowali niektore woiewodztwa, drugie pozwoliely na 60 tiszęczy.

Gdanscanin ieden hcial dac na economyą nowodworską dwakroc sto tiszęczy y 40000 pod tą condityą⁶⁸, abi mu⁶⁹ Rzeczpospo[lita] wiecnemy czaszy

⁶² Далі закреслено “posłowie litewwszy”.

⁶³ *in futurum super fidelitatem Reipublicae* – у майбутньому на вірність Речі Посполитій.

⁶⁴ *in fidem publicam* – під державну гарантію.

⁶⁵ *Latopisiec albo Kroniczka Joachima Jerlicza* / Wyd. K. Wojcicki. – Warszawa, 1853. – T. I. – S. 166.

⁶⁶ *Голінський Мартин*. *Silva rerum*: (1648–1665) [= Архів ранньомодерної Української держави, т. 4]. – Київ, 2020. – Ч. II: (1650–1653) / Упоряд. Ярослав Федорук; латин. Маркіян Домбровський, Орест Заяць. – Док. 372. – С. 382.

⁶⁷ *Volumina Constitutionum* / Opr. Stanisław Grodzicki, Marcin Kwiecień, Krzysztof Fokt; przedm. Wacław Uruszczak. – Warszawa, 2015. – T. IV: 1641–1668. – Vol. 1: 1641–1658. – S. 329–330 (*Volumina legum*. – Petersburg, 1860. – T. 4. – S. 212). Один зі старших у львівській вірменській громаді: Привілеї національних громад міста Львова: (XIV–XVIII ст.) / Упоряд. Мирон Капраль; наук. ред. Ярослав Дашкевич, Роман Шуст. – Львів, 2000. – С. 333, 338.

⁶⁸ “pod tą condityą” помилк. написано двічі.

⁶⁹ У рукописі помилк. “ami mu”.

puszczyła. P. gniezniensky [Andrzej Leszczyński]: zeby trzymał liat 12, dawał w nagrodę Rzeczypospoli[tey] dwakroc sto tysięczy do liat 12. Otrzymał to.

Buławy rozdano: litewską wielką książęciu i. m. [Januszowi] Radziwiłowy, wojewodzie wilenskiemu⁷⁰, polną litewską i. m. p. [Wincentemu Korwinowi] Gąsiewskie[mu], podskarbiemu litewskiemu, koronną [wielką] i. m. p. [Stanisławowi] Potockiemu, wojewodzie kyio[wskiemu]⁷¹, a polną i. m. p. [Stanisławowi] Lanckoronskiemu, wojewodzie ruskiemu. || (арк. 695)

№ 12

24 серпня 1654 р., Варшава. – Новини з листа Лукаша Домбського до його дядька, краківського каноніка Лукаша Домбського про аудієнцію татарського посла у Яна Казимира, табір Богдана Хмельницького під Білою Церквою, становище у коронному й литовському війську та інші відомості

Nowyni z Warszawy do i. m. x. [Łukasza] Dąbskiego [Dąbskiego], kano-nyka krakowskiego⁷², od sinowcza iego Łukasza Dąbskiego [Dąbskiego], data 24 augu[sti] 1654⁷³.

W sobotę przesłał poseł [Sulejman aga]⁷⁴ od hana nowego [Mehmed Ge-reja IV] y od hordy miał audiencyą, którą skonczel przyaznią i. k. m. oddaną, ządaacz telko tego, aby krol i. m. iako nayprędzey woyska swoje koronne w polie wysłał.

[Bohdan] Hmielnicky pod Białą Cerkwyą stoy. Tak iako udaia, zeby miał [Iwanowi] Bohunowy, Dziedziatemu [Fylonowi Dżadżalijewi] y trzeciemu pułkownikowy, wszistko pobrawszy, syie kazał pouczynacz. Ma przy sobie 6000 Moskwy.

Nasego woyska 14 tylko horągwy w obozie stoy, y to wszistko *tumultuant*⁷⁵ dlia niezapłaty a częstych przeiasczek z p. [Sebastianem] Małowskym, który nie daie ym proznowacz, uriwaiącz swawolnego hłopstwa.

Z Lytwy nie masz nicz pociesnego.

Swedzy w tych dniach 20 okrętow wiprawieli. Tym, co iehaly, zapiecen-towaną informatyą, przykazuyącz ym, aby dopiero na naznaconim mieyscu odpieczętowały y tak, iako im opisano, sprawowały sie.

⁷⁰ “wojewodzie wilenskiemu” дописано над рядком.

⁷¹ Слово дописане над рядком. Далі помилк. написано “wołyńskiemu”. Див.: Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy / Wyd. Eugeniusz Janas, Witold Kłaczewski. – Kórnik, 2002. – S. 67 (no. 406).

⁷² *Łętowski Ludwik*. Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich: Prałaci i kanonicy krakowscy. – Kraków, 1852. – T. II. – S. 167.

⁷³ Надпис на марґінесі: “2 wtore”.

⁷⁴ *Федорук Я. О.* Міжнародна дипломатія і політика України 1654–1657. – Львів, 1996. – Ч. I: 1654 рік. – С. 158.

⁷⁵ *tumultuant* – ремствують, бунтують.

We wtorek przesły p. Denof [Stanisław Denhoff/Dönhoff]⁷⁶, starosta wielunsky, zmarł w Warszawie na dysenterię, która się w Warszawie bardzo zagęściła, tak że rahuia ludzy około kielkunastu tysięcy, którzy na nią horuią. Wzyał po nim starostwo i. m. p. starosta sokalsky y będzynsky [Zygmunt Denhoff]⁷⁷, brat iego.

№ 13

8 серпня 1654 р., табір під Оршею. – Лист литовського гетьмана Януша Радзивіла до віленського біскупa Юрія Тишкевича про бої з московськими військами у Білорусі та Смоленському воєводстві

Copyia listu xzyżęcia i. m. p. woiewody wilenskiego, hetma[na] W. X. L. [Janusza Radziwiłła] do i. m. x. byskupa wilenskiego [Jerzego Tyszkiewicza] *de data 8 augusti* zpod Orsy 1654⁷⁸.

Iako od przedsięwzyętey yscia pod Mscisław y tam rosprawienia się z nieprzyia[cieliem] *desistere*⁷⁹ y nazad tu powrot uczynycz musyał, krotko oznaimię wm. m. p., że liubo y przeprawy nieprzebite, ustawicnemi niepogodamy zepsowane, wielką mi beły remorią, wiedziałem za pewne, że nieprzyiacie[lowi] iuz po dobytzyu, wysieceniu y spalieniu Mscyzsławia – cego *nullo negotio*⁸⁰ dokazał, bo wszistka sliakta zaraz za nastąpieniem [Moskwy], vciniwszy wicieckę *simulando*⁸¹, w piączy horągwy zomku usła była, – przez niezicliwych hłopow nasyh [już ostrzeżonemu]⁸², wielkie z Smolenska przybeły posyłky. Hciałem *nihilomin[us]*⁸³ || **(арк. 696)** znosicz tego nieprzyiacielya, *assumere vindicta[m]*⁸⁴ wylyania krwie braczy naszy, ynszą stroną postanowylęm był, zasedszy ym na goszczyniecz smolensky, y z tey tu strony *securum aggredi*⁸⁵, lubo *periculosum*⁸⁶ było wnyszcz myędzy dwie tak potężne woyska, alie przy

⁷⁶ Wimmer Jan. Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w latach 1648–1655 // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1960. – T. V. – S. [502], no. 11.

⁷⁷ У дійсності сокальський і бидгоський староста, див.: Там само. – S. [502], no. 10. Бендзинським старостою був Зигмунд Стефан Конецпольський, див.: *Kersten Adam*. Koniecpolski Zygmunt Stefan h. Pobóg (1588 – po 1657) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1968–1969. – T. XIII. – S. 528–529.

⁷⁸ Надпис на маргінесі: “1 piersy”.

⁷⁹ *desistere* – відмовитися.

⁸⁰ *nullo negotio* – без жодних зусиль.

⁸¹ *simulando* – вдавано, вдаючи.

⁸² Ця фраза у Голінського відсутня; відновлено за вид.: Ojczyście spominki w pismach do dziejów dawnej Polski / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1845. – T. II. – S. 112.

⁸³ *nihilominus* – усе ж.

⁸⁴ *assumere vindictam* – помститися.

⁸⁵ *securum aggredi* – несподівано підступити.

⁸⁶ *periculosum* – небезпечно.

ohoczeye woyskowej wszystko *celeritate confici* mogło⁸⁷. Asz kiedy *yn ipso ponendo*⁸⁸ do skutku t[e]y impresy przywiedzenia y z Orse, y samego Smolenska przekratkiem, y z inszych roznych mieysz zasly mie w Orach [Horach] wiadomosczy, ze⁸⁹ wszistek niemal komonnyk konny moskiewsky z niemalą częścią woyska podraganioney piechocie, takze y s częścią armaty, z Smolenska na zniesienie woyska wyprawiony, yuz nad obozem w Orszy *sine presidio*⁹⁰ (gdysz nie mas, co zgoła dzielicz) zostawioni wisział, musiałem z wielką pomiesaney imprezy niecontenteczą regres do Orszy vczynicz, zkąd w 6 tylko myliah nieprzyiacielia we 40 tisięci znaliażłem położonego y co godzina vriwcą catamy sie sobą targayacz, rosprawy prędkiey wyglądam. Iakos nye-rownemy *tantae potentie*⁹¹ siłamy? Bogu wiadomo lyepy, bo krom tego scupłego woyska, ani z panow, ani sliahy tutecnei, co przedtim tysięcami liczely, co seymi za *teatrum*⁹² conceptow ostrzą na zasłużonych inuencią maią, z tych teraz zadnego nie wydac, som tylko *omni destitutus auxilio, pondus diei tollero*⁹³, iusz przez 6 niedziel tak potężnego nieprzyia[cielia] od Połocka, Witebska, Smolenska, Msczysławia trzymam na sobie, infestuiąc go prawie y mieszaicz mu imprezy iego, kiedy gdzie [bić]⁹⁴ y znosicz nie mogę. Dalsemu wytrzymaniu tak słabe nie witrzymaia szyły. Iednego złego z dwoiga sie spodziewac: ze, uhoway Boze, iako to woysko w iawne *precipitabitur periculum*⁹⁵ y gdy to swankowac będzie, y Rzeczpospolita z namy czale *corruere*⁹⁶ muszy, albo te kraie wszistkie naprzedneisze *in medullam*⁹⁷ prawie całego Xzię[stwa] Litewskiego nieprzyiaciel posiedzie, a nie iutro ie podobno recuperuiemy, a zlwasca kiedy z tych tak ludnih włosczy, przy tak wieliu obronnych mieysciah, *accedet*⁹⁸ ludzy sto y drugie tisięczy.

Опубліковано: Оjczyсте spominki w pismach do dziejów dawnej Polski / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1845. – T. 1. – S. 112–113;

Витебская старина / Сост. Алексей Сапунов. – Витебск, 1885. – Т. IV. – С. 358–359 (переклад російською);

⁸⁷ *celeritate confici* mogło – завдяки швидкості могло вдатися.

⁸⁸ *in ipso ponendo* – в самому задумі; коли було тільки задумано.

⁸⁹ У рукописі “ten”.

⁹⁰ *sine praesidio* – без залоги.

⁹¹ *tantae potentiae* – такий потузі.

⁹² *theatrum* – театр, сцена.

⁹³ *omni destitutus auxilio, pondus diei tolero* – позбавлений будь-якої підтримки, несучи тягар дня.

⁹⁴ Так у Грабовського; у рукописі це слово пропущене.

⁹⁵ в іавне *praecipitabitur periculum* – опиниться у явній небезпеці.

⁹⁶ *corruere* – впасти, загинути.

⁹⁷ *in medullam* – в серце.

⁹⁸ *accedet* – підійде.

Korespondencja wojskowa hetmana Janusza Radziwiłła w latach 1646–1655. – Warszawa, 2020. – Cz. 2: Listy / Opr. Konrad Bobiatyński, Przemysław Gawron, Krzysztof Kossarzecki, Piotr Kroll, Andrzej Adam Majewski, Dariusz Milewski, Mirosław Nagielski. – S. 187–188. || (арк. 697)

№ 14

26 квітня 1654 р., Стамбул⁹⁹. – Лист польського посла до Османської імперії Миколая Бегановського до короля Яна Казимира про прощальні аудієнції у султана та візира

Copya listu i^o m. p. [Mikołaja] Bieganowskiego z Konstantinopolia de data 25 aprilis 1654 do krolia imosczy [Jana Kazimierza].

Iakom przez cas bytnosczy moiey w Stambułu nie omieskywał o powo-
dzeniu moym oznaimowac w. k. m., tak przez teraznieyszą oznaimuię okazyią,
ze pobłogosławię Pąn Bog z łasky swoiey intentiom w. k. m., a przy tym y
wierną pracę y usługę moię, zem *confectis rebus*¹⁰⁰ pożegnał cesarza imsczy
[Mehmeda IV] szczęśliwie othomanskiego, w pałacu natęncasz przy roskosnim
ogrodzie pod Gałatam przy terseunie [tarschanie]¹⁰¹ resid[ui]ującego. Uznałem
przy pożegnaniu takies honory y fafory, iako y przy witaniu. Prowadzono mnie
caikamy ymo wszistkę armatę, gotuiącą się przeciwko Wenetom, wydziałem
wszistkie galeony, galeace y galery. Potim wisiadłem na łąd, gdzie zaraz 12
kaftanow, iako y przy przywitaniu, na mnie y na kompanią włożoną. Grandecy,
ktora tam natencasz była, nie hcę w. k. m. spominac, racey to sobie do ustney
relacy zahowuie. To tylko muszę wspomniec, ze sąm cesarz, nie przez wezera
[Derwisz Mehmed Paszę]¹⁰² abo kogo insego, ale on *proprio*¹⁰³ ze mną mowyl,

⁹⁹ Датування за підписом наприкінці документа; у титулі дата помилкова, оскільки аудієнцію у візира, про яку тут згадано як “сьогоднішню”, Миколай Бегановський отримав саме 26 квітня; днем раніше у нього була прощальна аудієнція у султана. Див.: *Sajkowski Alojzy*. Franciszek Mesgnien-Meniński w Konstantynopolu // *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. – Warszawa, 1966. – Т. IX. – S. 192; *Федорук Я. О.* Міжнародна дипломатія і політика України 1654–1657. – Львів, 1996. – Ч. I: 1654 рік. – С. 108 (прим. 197).

¹⁰⁰ *confectis rebus* – завершивши справи.

¹⁰¹ Ojczyście spominki w pismach do dziejów dawnej Polski / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1845. – Т. 1. – S. 97 (лист Миколая Бегановського до коронного канцлера Стефана Корицінського). Учасник посольства писав з цього приводу: “...zsiadłszy z koni naszych przewieźliśmy się kaikami do terschanu albo arsenału, gdzie galery robią i na zimę stawają” (*Sajkowski Alojzy*. Franciszek Mesgnien-Meniński w Konstantynopolu // *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. – Warszawa, 1966. – Т. IX. – S. 192).

¹⁰² *Atsiz Bugra*. Das Osmanische Reich um die Mitte des 17. Jahrhunderts: Nach den Chroniken des Vecihi (1637–1660) und des Mehmed Halifa (1633–1660). – München, 1977. – S. XIV.

¹⁰³ *proprio* – особисто.

obiecując, że emiri do hana [Islam Gereja III] iusz kazał posłać, aby w. k. m. nicz nie infestował, ale racei przeciw nieprzyiacielowi w. k. m. był gotow, będzie li w. k. m. tego potrzebował, poniewa[z]* mu sie od w. k. m. doszyc dzieie. Potwierdził mi tego wezer dzis na pozegnaniu, że han, nie telko na roskazanie aby nie skodzył w. k. m., ale owsem, będzie bi tego potrzeba, przeciwo Moskwie stawil sie. Ludzko mi sie bardzo stawył na tey waledicty, kaffanow udarował, a *toties*¹⁰⁴ iterował, że nie mógł więcej oswiadczyć cesarz nad to, co iusz oswiadczył w. k. m. y na pismie tosz wyraził, *clare et sufficienter*¹⁰⁵ zycząc sobie y na dalsy czas przyiazny w. k. m. Tom tes od wezera słysał, że Maiezy [Mateusz Basarab], gospodar stary multansky, vmarł y na iego mieysce obrany iest Constanty [Konstanty Szczerban], co beanem był w Multanieh, co iusz rozumiem, że nie taino iest w. k. m. Iednak y do tego, powracaiąc, da P[an] Bog wstąpie, y tu ztąd w Bozy czas ku oyciznie powrocie mislie, P[ana Boga] prosąc, aby mi dał iako nayprędzy zdrowo, szczęśliwie panuiącego w. k. m. dobrze zastac. Aze bym tesz z rąk świętobliwych za te pracowitą, kostowną, odwazną legacyą mógł zastacz dobrą iaką wakantyą, gdi z[i]jemyą, P[an] Bog swiadkiem, dobrze zatargował. Oddawom przy tym wierne poddanstwo moje y samego siebie w miłoszcywą łaskę w. k. m.

W Constantinopolu 26 *apri[li]* 1654. || (арк. 698)

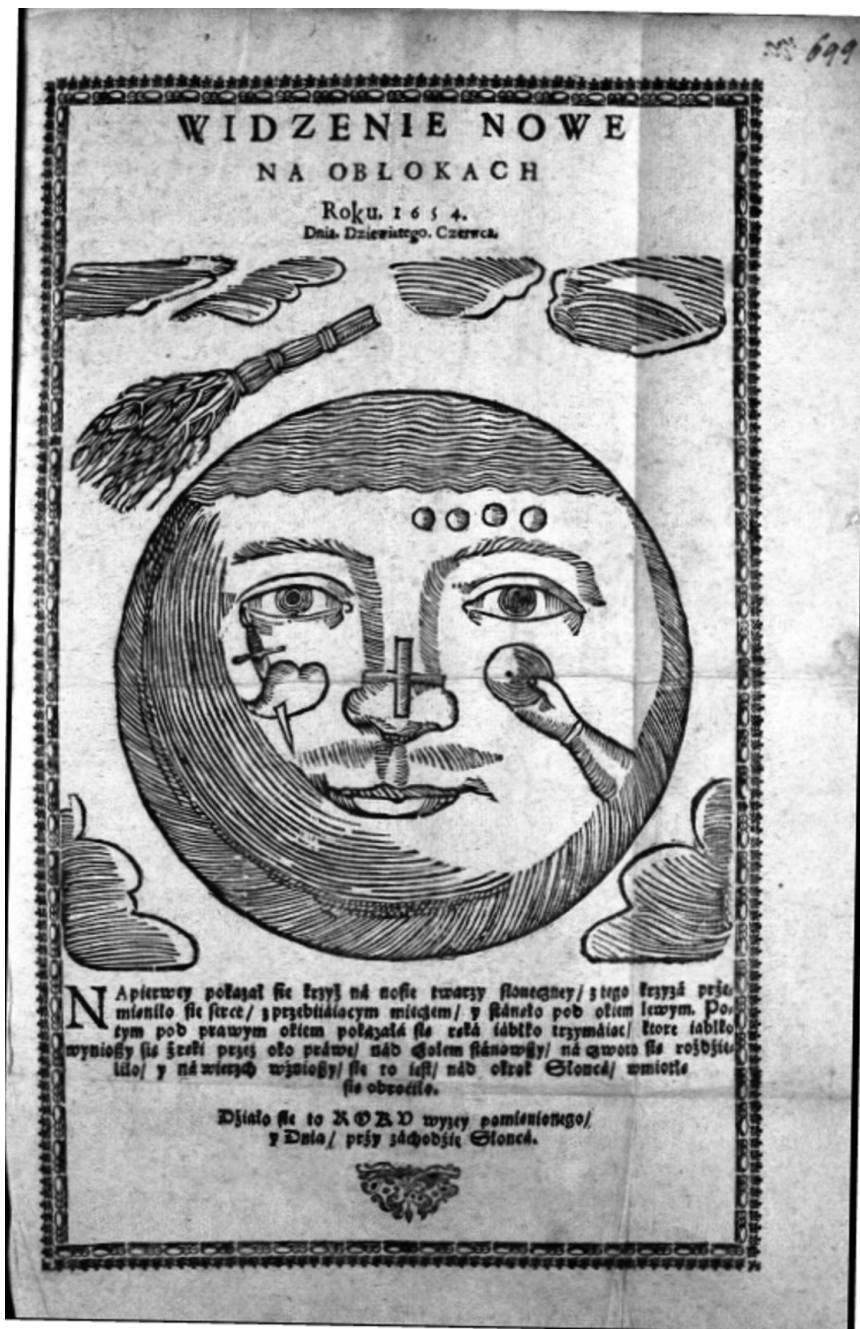
Ceduła w lisczye.

To tes w. k. m. oznaimuję, że dnia wcoraisego w ocieh moyh, gdym iehał do cesarza morzem, powrocieł podiazdę morzsky, niedawno do Dardanelous wyprawiony, z tą nowyną, że armata wenecka stanęła yuz przy tych zomkach, heząc przescie armacie turecky bronz do Candy, co Turkow niepomału poturbowało. Po pieczętowaniu listu poseł francusky [Jean de La Haye]¹⁰⁶ przisłał my tę nowinę: monzeur della Fuiocrę, kawaler francusky, dispositiā to od krola francuskiego [Ludwika XIV] maiac dwa okręty y fregatę iedną, napadszy między Rodem y Cziprem na karawon z roznemy towaramy y ludzmy, siedmnascie okrętow, z Alexandry ydących, podkał sie z nimy mężnie – dwa utopył, a ctery wzyał, z ktorych na iednim belo 600 ludzy woiennih, do Candy ydących, etc.

¹⁰⁴ *toties* – стільки разів.

¹⁰⁵ *clare et sufficienter* – чітко й зрозуміло.

¹⁰⁶ *Spuler Bertold*. Die eurpäische Diplomatie in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739) // *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*. – Breslau, 1935. – Bd. XI. – Heft III/IV. – S. 356–357.

№ 15

1654 р., травень. – Новини про турецького посла, який мав прибути до Варшави з Миколаєм Бегановським, і татарське посольство на сейм

Posel turecky¹⁰⁷ do Warszawy miał bydz z posłem naszym [Mikołajem Bieganowskim] y do hana [Islam Gereja III] posłany od Turkow, zeby na Polskę nie następował, alie zeby był na usługę krolia polskiego [Jana Kazimierza].

Takze han posłał posły swe na seim z przyiaznią swą, ofiaruiąc sie y zaraz 20000 Tatarow na usługę krolia i. m., zeby piniądze mu nagotowano. || (арк. 701)

№ 16

1654 р., червень. – Новини з Варшави до Велічки про надприродні небесні видива, що з'явилися під час роботи варшавського сейму, а також про незгоди між сеймовими послами, татарське, семигородське й турецьке посольства до Варшави, завоювання московського війська у Великому князівстві Литовському, допомогу Богдана Хмельницького, відносини Москви і Швеції, українсько-татарські переговори та інші відомості

Z poczty nowini z Warszawy do zupi wielicky.

Na niebie dziwne znaky na sloncu 1654

Na pocątku seimu, to iest w dzień zacętego seimu, wydiano *ante occasum*¹⁰⁸, ze słonce stało na iednim mieysczu długo, w ktorym wydiano krzyz, potym miecz, serce przebyiający, a potym rękę carną, yakoby zbroyną, kwytaiącą *sceptrum*¹⁰⁹ y yabko (to iabko, iakoby umikaiąc sie, na kielka częczy rosypalo sie albo rozdzielilo). A potym iakobi mietła, cometa, pokazała sie.

Na dworze Warsawie i. m. p. podskarbiego [Bogusława Leszczyńskiego] obraz Naswiętszy Panny Mariey poczyeł sie, na co wszistko sieła liudzy godnyh patrzało y przysięgało, ze to prawda bęła: w conszistorzu mianowycie kanonyk ieden y z celiadzią swą, co to wydział na niebie.

Ih moscz pp. poslowie sami sie między sobą wadzą.

Buławy krol i. m. [Jan Kazimierz] rozdał: [wielką] koronną i. m. p. [Stanisławowi] Potockiemu, co był polnim hetmanem, a polną koronną i. m. p.¹¹⁰ [Stanisławowi] Lanckoronskiemu, wojewodzie ruskiemu; W. X. Litew[skiego] wielką buławę xziążęcziu i. m. Ianusowy¹¹¹ Radziwiłowy, wojewodzie wilen-

¹⁰⁷ Далі закреслено “na seim”.

¹⁰⁸ *ante occasum* – перед заходом.

¹⁰⁹ *sceptrum* – скипетр. Див. також док. № 32, с. 52.

¹¹⁰ Тут пропущено місце для імені.

¹¹¹ Ім'я дописане над рядком.

skięmu, ktori był polnim hetmanem, a polną W. X. Litew[skiego] – i. m. p.¹¹² [Wincentemu Korwinowi] Gąsiowskiemu¹¹³.

W Lytwie, ktore sie były zwady y kłopoty stanęły przy bankiecie między ih mo[szamy] p. senatory, kazono pusczyć w zapomnienie, aby o tym nycz nie traktowano. Dla niezgod albo rozerwania seimu w amnystyą to puszczono do przisłego seymu.

Posel przyiehał wielky [Sulejman aga] od hama krimskiego Isliam Giereca do krolia i. m. [Jana Kazimierza] y Rzeczypospo[litey] z p. Iaskolskim [Stanisławem Mariuszem Jaskólskim], ktori tam był posłem do hana, z pokoiem y przimierzem wiecznym, za brata sie mieniącz, będąc gotowy yszcz na woynę do Moskwy y gdzie krol i. m. roskaze, telko zeby oddawono na kozdy rok zwicainą sumę na kozuhy Tatarom. Kędy zaraz posłał Tatarow 20000 na Ukrainę w polia, aby beli gotowy kroliowy i. m. na usługę. || (арк. 702)

Posel od xziążęcia [Jerzego II] Rakocego był siedmigroczyk ziemie na seimie do krolia i. m. [Jana Kazimierza] y Rzeczypospo[litey], ofiaruiącz przyiazn swoię Koronie y pomoc dacz przeczyw Moskwie 20000 woyska posłać swego. Będzie li potrzeba, by y więcey da, telko zeby do Porty do cesarza tureckiego [Mehmeda IV] posłał krol i. m. posła swego, zeby z wiadomością y pozwoleniem to belą cesarza tureckiego, zeby sie nie obrażał tym, gdybi bez iego wiadomosci sed kędy na woinę, będąc iego hołdownikiem, obiecuiącz swim kostem posła podimowac. A przy tym uprasa za sinem [Ferencem] o indigenat sliahectwa polskiego, aby był przyięty, y 4 Węgrow iego znacniejszy, za ktoremy takze proszy, aby beli do sliahectwa przyięczy.

Posel wielky turecky ydzie we 300 koni y liudzi s pokoiem wiecznym.

Moskwa w 80000 woyska wesli za granice, miast y zomkow kielka wzyęli, liudzy w drugih wisczynaly, Połocka dobywaią, kielka sturmow straczyli do niego, pod Smolensk udac sie maią.

Do Litwy wpadło yh kielkanascie tysięczy. [Bohdan] Hmielnicky kielka pułkow kozakow posłał im na pomoc, a som w Czehrinie siedzy. Ma tez Mosk[w]a Swedow y inyh roznich czudzoziemcow pod 30000 woyska zbroinego porzannego y armatę wielką. Swedow zacyągnęły 15000. Słał han [Islam Gerej III] posły do Hmielnickiego, aby odstąpiel Moskwy a upokorzel sie kroliowy i. m. [Janowi Kazimierzowi], a sed z woysky y z nim do Moskwy. Odpedział, ze “tego nie mogę uczinic, bom przisiąg Moskwie, do tego iestesmi iednei wiary”. || (арк. 703)

¹¹² Тут пропущено місце для імені.

¹¹³ Далі закреслено “województwie smoleńskiemu”.

№ 17

6 січня 1654 р., Краків. – Універсал краківського підстарости
й генерального поборці Краківського воєводства Єроніма Сметанки
про зведення податків до Кракова

Actum feria quinta post festum Sanctorum Trium Regum proxima die octava ianuary anno D[omi]ni millesimo sexc[entesi]mo quinqu[agesi]mo quarto¹¹⁴.

Oblata literarum vniuersalium ex parte contributionum in ysdem contentorum sub titulo g[e]n[er]osi Hyeronimi Smietanka, quorum tenor sequitur talis¹¹⁵:

Hieronim Smietanka, podstarosci y poborca generalny woiewodstwa krakowskiego.

Wszystkim miastom y miasteczkom woiewodstwa krakowskiego y powiatow, do niego należących, wiadomo czynie. Poniewasz na seymiku terazneyszym *die vltima decembris 1653*¹¹⁶, za vniwersałem iego k. mosci w Proszowicach odprowadzającym się, ich mm. pp. bracia obywatele tego woiewodstwa y powiatow na zapłatę duple od rze[miesni]kow* przychodzący na supplement abiurat y dawno odprzysiezonych zbiegłych rzemieślników dwie czwierci czopowego, to iest pierwszą *die decima octobris anno 1652*¹¹⁷, druga *die decima ianuary anno 1653*¹¹⁸ poczyn[a]ją* sie, wszystkim miastom y miasteczkom darowały y o[t]puscili*, aby pobory, na seymiku *rell[ati]onis anni praeter[i]ti*¹¹⁹ vchwalone według constitutiey 1629 zaplacili. || (**арк. 704**) Tedy abyscie w. m. wszyscy z tych dwóch czwierci czopowego sobie darowanych duple od rzemieślników tak żywych, iako y dawno pomarłych, y tych, którzy sie rozlegli na pułpietnasta pobora, ktore wybieram, przychodzące na dzien dwudziesty miesiąca tego stycznia blisko przyszły, do Krakowa przywozili y do rąk moich oddawali, przykazuję. Bo inaczy kozdy retentor na seymie da Pan Bog przyszłym w Warszawie (poniewasz o banicie grodeckie nie dbacie) *in paena peculatus*

¹¹⁴ У рукописі арк. 703–704 писані іншим почерком і вклеєні Голінським до книги. На маргінесі надпис: “1654”.

¹¹⁵ *Actum feria quinta post festum Sanctorum Trium Regum proxima die octava ianuarii anno Domini millesimo sexcentesimo quinquagesimo quarto. Oblata litterarum universalium ex parte contributionum in iisdem contentorum [так у рукописі] sub titulo generosi Hieronimi Smietanka, quorum tenor sequitur talis.* – Вчинено у найближчий четвер після свята Трьох Царів, 8 січня 1654 року. Облята універсалу в частині зборів (контрибуцій), про які у ньому йдеться, під іменем шляхетного Єроніма Сметанки. Зміст його такий.

¹¹⁶ *die vltima decembris 1653* – останнього дня грудня 1653.

¹¹⁷ *die decima octobris anno 1652* – 10 жовтня 1652 року.

¹¹⁸ *die decima ianuary anno 1653* – 10 січня 1653 року.

¹¹⁹ на seymiku *relationis anni praeteriti* – на реляційному сеймику минулого року.

karany będzie¹²⁰. A żeby ta wiadomość wszystkich doszła, ten mój uniwersał abyscie według dawnych zwyczajów, nie zatrzymując go, wzajem sobie oddawali, wspominał, który pieczęcią grodzką krakowską ztwierdziwszy, ręką swą podpisuję. *Dat[um]* w zamku krakowskim *die 6ta* stycznia roku Panskiego 1654.

Hieronim Smietanka, podstarości i poborca generalny województwa krakowskiego *m[anu] p[ropria]*.

Locus sigilli. || (арк. 705)

№ 18

*2 травня 1654 р., Бахчисарай. – Лист коронного стражника
Станіслава Маріуша Яскульського до коронного конюшого
Олександра Михайла Любомирського про переговори з ханом і візирем
під час посольства до Кримського ханства*

Kopia listu jego mści p. [Stanisława Mariusza] Iaskulskiego, straznika koronnego, z ordy¹²¹.

Mój mści panie koniuszy, mści panie i przyiacielu mój wielki!

Za złych dróg ledwie mi przyszło we wtorek po Wielki Nocy¹²² stanąć w Bakleraiu [Bakczysaraju], gdzie zaraz nazajutrz miałem u wezera [Sefer Gazi agi] audientię. Rzuciło się do tej quaestiei, co się w Polsce dzieje. Odpowiedziałem, że [Bohdan] Hmielnicki oddał Moskwie Ukrainę i sam wiernego poddaństwa oddał mu przysięgę. Na te nowiny pytał mnie, skąd te wiadomości macie. Powiedziałem, że mamy te wiadomości z spiegelów i języków, mamy to nawet z postronnych narodów. Bardzo dziwował się przewrotności Hmielnickiego i rzekł: “Kiedy to uczynił, iusz mu toż tedy koniec przyjdzie”. Przy odeściu prosiłem go, aby mi audientię u hama jego mci [Islam Gereja III] ziednał, którą mi zaraz drugiego dnia obiecał. Nazajutrz posłali do mnie, abym szedł do hama. Nie chciałem iść, ani na swoim koniu iehać, dokąd by ham konia swego do mnie nie posłał. Wymiawiał się tym, że nasza wiara tego nie kaze,

¹²⁰ *in poena peculatus* karany będzie – буде караний, як за казнокрадство.

¹²¹ Сполучник помилк. повторено двічі. У рукописі арк. 705–712 писані іншим почерком і вклеєні до книги. Ці копії були переслані для казимирського райці Бартоломея П’янчі, який віддав їх Голінському, його сином Станіславом Яном П’янчі. Див. адресу на арк. 712: “Memu wielce mściwemu panu oycu, jego mści panu Barthłomiejowi Piencemu, raусу kaz[i]mierskiemu przy Krakowie, oddać należy”. Про це див.: *Грушевський Михайло*. Історія України-Руси. – Київ, 1997. – Т. IX. – Ч. 2. – С. 891 (прим. 1).

¹²² Тобто 7 квітня 1654 р., однак у деяких інших листах трапляється “we czwartek”, див.: *Latopisiec albo Kroniczka Joachima Jerlicza* / Wyd. K. Wojcicki. – Warszawa, 1853. – Т. I. – С. 156; *Ojczyście spominki w pismach do dziejów dawnej Polski* / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1845. – Т. I. – С. 131.

abysmy konia swego po niego posłac mieli. Ia tez odpowiedział, ze moja tez wiara nie kaze na swoim koniu iechac, bo moy kon hudy, a do tego godzien maiestat iego kro[lewskey] msci takowego od hama poszanowania. Musieli tedy konia swego po mnie przyslac y przysłali go, na którym dopiero do hama poiehałem. Iako skoro na podworze wiehałem, drugie nastąpiło *certamen*¹²³: przysłał do mnie wezer, abym, iako skoro tilko wnide w izbę, czapkę cisnął, *celeri cursu*¹²⁴ szedł do hama y połe szat iego pocałował. Odpowiedziałem, ze hocby mi poselstwa mego nie odprawowac y wrocic sie do Polski, tedy tego nie vczynie. Po tym responsie wrocil sie do mnie od wezera posłaniec s taką kwestią, iako hama hce przywitac. Odpedziałem: “Iako polski obyczai, w puł izby przyszedszy, zdime czapkę, a ham iego mosc aby mi reke do pocałowania podał”. Nie hciał wezer na tę deklaratią pozwolic, ham iednak pozwolił y *eo modo*¹²⁵ kazał mi sie witac. Przyszedszy tedy do izby, gdzie ham przy wielu murzach y agach siedział, w połowice izby przyszedszy, ziąnem czapke y potym do pocałowania reki, iako mogłem napowazniey, szedłem, którą mi ohotnie y troszczke z mieisca swego powstawszy, podał. Po tey ceremoniiey poszedłem znowu ku drzwiām y tam czapkę na głowę włożyłem, a potym iemu pozdrowienia od iego kro[lewskey] msci czynił. Pomawiaiąc tytuł iego kro[lewskey] msci, czapke ziąnem, a kiedy miałem do hamskiego przyhodzic, włożyłem na głowę y list od iego kro[lewskey] msci oddałem, który z rąk moih wezer odebrał. Y po odbieraniu listu dopierałem sie tego, zeby mi na czym dał usiesc do dalszy propoziciiey. Zrozumiawszy ham y wezer to *desiderium*¹²⁶ moie, odpowiedzieli my: “Teraz ic w. m. na wczas, a iako listy przeczytamy, z w. m. sie rozmowiemy”. Trzeciego dnia przysłał po mnie wezer, daiąc mi u siebie audientią, w czym przyiechałem, wymawiając hama, ze wczora był podpłł. Na tey audientiey proponowałem naprzod deklaratią przyiazni iego kro[lewskey] msci. *Secundario*¹²⁷ przełożyłem skarge na Hmielnickiego, iz on, nie kontentuiąc sie łaską iego kro[lewskey] msci, którą za przyczyną hama otrzymał, zaciągnąwszy sobie od hama iego mci ordy niemalą liczbą, panstwa y iego kro[lewskey] msci woiował, pustoszył, prosząc przy tym, zeby go z protekciiey ha[m]* iego mosc wypuścił. Za deklaratią przyiazni podziekował. Kiedy przyszło do drugiego || (**арк. 706**) punctu, odpowiedział mi: “Iako to z wami przyiasn trzymac? Boscie pysni, niesłowni w[ż]dyc przy tractatah. Taka nasza była iego msci kanclerzowi [Stefanowi Korycińskiemu], iego msci p. marszałkowi [Jerzemu Lubomirskiemu] deklaratia, kiedy prosili nas y *eo nomine*¹²⁸ obiecali nam y upominali sie, zebysmy zagonow w ziemie nie

¹²³ *certamen* – суперечка.

¹²⁴ *celeri cursu* – швидко.

¹²⁵ *eo modo* – у такий спосіб, таким чином.

¹²⁶ *desiderium* – бажання.

¹²⁷ *secundario* – далі, другим пунктом.

¹²⁸ *eo nomine* – від його імені.

puszczali. Gotowismy to uczynic y nie dopuszczac. Tatarom w czambuł¹²⁹ hodzie, iezeli ich utrzymac bedziem mogli; iesli tez nie utrzymamy, nie mieycie za złe. Odpowiedział mi p. kanclerz: a my ie bic kazemy te zagony. Odpowiedziałem im: bycie; co komu P[an] Bog a szczescie da, to niehay trzyma”. Po odprawionem tym punkcie upominałem sie wiezniow od iego kro[lewskey] msci obiecanych y po paktah wziętych, iako to pp. Sapiow, p. [Jerzego] Bałabona, p. wendynskiego [wendeńskiego]¹³⁰, p. Romaskiewicza, p. [Jana] Sułowskiego¹³¹ y wielu inszyh, ktoryh na regestrze podałem. Wzglieciem pp. Sapiow odpowiedział mi: “Iako ham ma wydac Sapiow, a oni trzy razy na orde nasze następowali?” Odpowiedziałem, ze oni natenczas nie dla gromienia ordi poszedł, ale szedł sobie na stanowiska, na mieysce naznaczone do Kowca [Korca]; ze tak *sors tulit*¹³², ze te ordi na niego napadły, musiał sie bronic. Odpowiedział mi: “Gdy czos to na Kielibek [Kalibet murzę]¹³³ napadł nocą?” Odpowiedziałem, iz taką ma o tym iego kro[lewska] mosc informatią, iako mowie. Kiedy do Romaskiewica przyszło, odpowiedział mi: “A iakoz sie nie wstydzicie za złodzieiem sie przyczyniac? Od wiekow Krym takiego wstydu nie miał, zeby kogo z Krimu wykrasc miano, iako to on uczynił”. *De reliquis*¹³⁴ odpowiedział: “[S]zkoda o to mowic, co sie szablą wzien[t]o”. Po tym punkcie przystąpiłem do tey relaciy, iako sie Hmielnicki Moskwie y z Vkrainą poddał. Słuchał iey *attente*¹³⁵ y rzekł: “Iezeli to prawda, ze wam Moskwa wzięła¹³⁶ iaki zamek y Hmielnicki poddał sie Moskwie y z Vkrainą, gotowismy ich z wami wołowac”. Tu dopiero wniąsłem *desiderium*¹³⁷ iego kro[lewskey] msci, aby przeciwko Moskwie y kozakom dali nam pomoc. Odpowiedział mi, iz “my iezdezmy sługami Bozemi: co nam P[an] Bog, namiesnich iego kazę, to wszystko ucziniemy, ile kiedy nam vpominki będą oddane”. Podziekowałem za tę declaratiyą, a o upominkah, iz na czas naznaczony będą gotowe, prosząc go, aby te *desideria*

¹²⁹ У рукописі “czumbar”.

¹³⁰ Венденський каштелян (?) Henryk Stanisław Kaszowski (Urzędnicy inflancy XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Mikulski, Andrzej Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 90, no. 744). На сеймі у червні 1654 р. його було включено до складу ради при королі (Volumina Constitutionum / Opr. Stanisław Grodzicki, Marcin Kwiecień, Krzysztof Fokt; przedm. Waław Uruszczak. – Warszawa, 2015. – T. IV: 1641–1668. – Vol. 1: 1641–1658. – S. 331).

¹³¹ *Kupisz Dariusz*. Wyprawa żołnierza łanowego w Koronie w czasach Jana Kazimierza. – Warszawa, 2018. – S. 111.

¹³² *sors tulit* – випало, трапилось.

¹³³ Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – 2-е изд. – Киев, 1898. – Т. 3. – Док. XXI. – С. 198; *Latopisiec albo Kroniczka Joachima Jerlicza* / Wyd. K. Wojcicki. – Warszawa, 1853. – Т. I. – S. 159.

¹³⁴ *de reliquis* – щодо решти. У рукописі “rebeliquis”.

¹³⁵ *attente* – уважно.

¹³⁶ У рукописі “wzięna”.

¹³⁷ *desiderium* – бажання, прохання.

z iego krol[ewskiey] msci promowowac raczył. Po tey audientiiey czestował mnie kawą, a potym dano iagnie na szufrze ciasta smazonego, wyziny suhey y pomogranata, misiecke krohmalu, fig, cukru kilka kawalkow, a w ostatku przyiacielsko¹³⁸ rozmawiaia[c] z sobą o roznych naszych woynah, godzin ze dwie na tym strawielismy. W tym tez od niego porwałem sie y poiehałem.

Po tey audientiiey obesłał ham soltonow, murzow, agow, beiow, aby na rade sie ziehali. Przez niedziel trzy consultowali. Lubo [c]zesto o odprawie pretką y declaratią na proponowane punkta upominałem sie, ledwie *ultimis diebus aprilis*¹³⁹ dano mi audientią, na ktorey taką wezer uczynił perora¹⁴⁰: “Mogliście to widziec, iakosmy przez tak szesc lat przyiazn z kozakami wiedli¹⁴¹ y iakosmy im za zawarciem przyiaznim staneli. Cokolwiek sie iednak działo, działo sie z przeirzenia Bozego. Teraz, ze kozacy z Moskwą || (апк. 707) zmierzyl y przy-siege oddali, vmyslne ze wszystkimi przednimi krimskimi pani umawiamy sie tedy z w. m., aby iusz wiecey [z] przyiazni naszej szalbierstwa nie było”. Na ten punkt odpowiedziałem: “Przyznac ia to musze, iz cokolwiek¹⁴² sie lat przeszłych działo, działo sie z przeirzenia Bozego, ktory nas za grzechy nasze karał, zescie nas, ktorzysmy wam przyiazni y Porcie¹⁴³ obowiąski dotrzymawali y kozakow aby panstw cesarskyh nie plądrowali, wam ztąd nie zabiegali, krzyku¹⁴⁴ nie czynili, w tak wielkim krwie rozlaniu vskromnili, za pryiazn, za cnote, za prawde nasze woiiwali. Przy kim tedy słusnosc zostawa, niehay to P[ąn] Bog sąm sądzi. A teraz, ze w. m. ze mną z tak zacnych murz gronem do vmow przystępowac raczysz, wielce za to dziekuię”. Odpowiedział muz, tilko to tłumacz przetłumaczył y *exarsit*¹⁴⁵ na te słowa wezer. Rzekł: “Czemuscie to, hardzi, chcecie roskazowac hamowi? Trzeba to wiedziec, kiedy sie ham do Moskwy z kozakamy przyłący, Korona Polska zginie”. Odpowiedziałem, iz to wszystko w rękach Bozych. Co rzekł[e]m nie dlatego, aby miał roskazowac hamowi, ale wzgledem vkazania cnoty y prawdy, cosmy te nieprzyiazn od was ponosili. W tym *subiunxit*¹⁴⁶: “Oto horozy koronny [Aleksander Koniecpolski] pod Perekop podpadł y orde nam pobrał, a kiedysmy sie skarzeli [Mikołajowi] Potockiemu, tedy sie do posłow naszych do szable porwał”. Odpowiedziałem: “Bełem natenczas, kiedy to poselstwo odprawowono, a nie widziałem tego, zeby sie miał porwac”. Po takowych mowah, oba rzeklismy: “Daymy temu pokoy, co minelo, a do rzeczy naszych przystepuymy”. W tym wezer: “Przysłali

¹³⁸ У рукописі “przy muzule” (przy murzach?).

¹³⁹ *ultimis diebus aprilis* – в останні дні квітня.

¹⁴⁰ У рукописі “periora”.

¹⁴¹ У рукописі “według”.

¹⁴² Далі закреслено: “było. Na ten punkt”.

¹⁴³ У рукописі “Portce”.

¹⁴⁴ Так у рукописі. Повинно бути “krzywd”.

¹⁴⁵ *exarsit* – спалахнув, розлютився. У рукописі “xarsel”.

¹⁴⁶ *subiunxit* – додав.

do nas kozacy z przyjaznią y udaiąc, bo ze sie dlatego do Moskwy udali, iz do nih¹⁴⁷ ani posłow, ani pisania nie posłał krol iego mosc; potrzeba było z tą woiną z nimi zatrzymac sie, a wyscie¹⁴⁸ ich zacepili”. [Odpowiedziałem:] “Iezeli iest z nimi co zaczętego, tedy nie z naszej, ale z ich przyczyny. Naprzod stąd, ze sie carowi moskiewskiemu [Aleksemu Michajłowiczu] poddał y Vkraine oddał, którą iusz Moskwa tak po miastah krola iego msci, iako y sliaheckyh vrzedy swoje nastawia y intrata z nich bierze. Kiedy tedy kto co komu odbiera, a iako swego nie bronic? A do tego, kiedy moy pułk szedł na linią na stanowiska naznaczone, nie hcieli dopuscic y owszem sie z nim hałasowali. Vwaszcie tedy w. m. przy kim wina zostaje. Co sie tycze, ze iego kro[lewska] mosc ani pisania, ani posłow do Hmielnickiego nie posłał, dziwuie sie temu, ze sie za to wymuiecie: podobniejsza była, zeby sie chłop panu swemu pokłonił. A do tego y ham iego mosc wyczitowac nie mógł, ze do swyh rebelizantow, kiedy tu rebelia była, listu nie pisał”. W tym rzekł: “Powiedaią kozacy, ze do was Antona [Żdanowycza] posła posłano, a wyscie go zatrzymali”. [Odpowiedziałem:] “Rok to temu, iako sie to działo, ale teraz po paktah kamienieckyh zadnego nie posłali”. Po tey [ro]zmowie: “Widzimi to, ze kozacy [szalbierze]; a to przecie z yh posłami posliemy posła naszego, aby vczynieli krolowi iego msci pokorę, Vkraine oddali, a sami z nami wespół na Moskwę posli. Iesli tego nie vczynią, zaraz z wami na nih nasze szable obrocimi”. Pohwalono mi to *medium*¹⁴⁹, to przydawszy, ze “tu kozacy nie dbaią waszey przyjazni przyszły, bo sie iey wyrzekli, ale zeby wasze zamysły || (**арк. 708**) przespiegowali¹⁵⁰, dokąd wasza szabla zmierza”. Spytał sie mnie potym wezer: “Wiele woyska potrzebuiecie?” Odpowiedziałem: “Kiedym z Warszawy wyiechał, to było iego kro[lewskiey] msci, abyscie nam dwanasce tysiecy woyska do woyska naszego dali, a ham iego mosc ze wszystką ordą z panstwa na Moskwe poszedł”. Odpowiedzieli mi: “Bylesmy wzieni¹⁵¹ od kozakow respons, tedy zaras tam blisko iest orda Budziacka, Nahaiska, po trzech dniach bedziecie mieli sto y trzydziescie tysiecy. Tego iednak potrzeba, abyscie nam braterstwo wiecznie poprzysiegli, gdyz y my wam tegoze poprzysiąc powinniemy. A przy tym, kiedy nam da P[an] Bog zwyciestwo, zeby nam ordy nasze przywrocone były”. Odpowiedziałem: “Z trzema rzeczami przysłał mie krol iego mosc do was: pierwsza, z potwierdzeniem przyjazni; druga, żadaiąc pomocy wedle dawnyh y swiezyh pakt, declaruiąc sie przy tym, ze dlatego z wami te wojne bierze, abyscie sie krwie sołtonow y przodkow swoich zemscili y ordi swoje recuperowali, a iego kro[lewska] mosc aby sie przy ziemi y panstwah został”. Co wzgledem¹⁵² ordi,

¹⁴⁷ У рукописі “a do nih”.

¹⁴⁸ У рукописі “abyscie”.

¹⁴⁹ *medium* – спосіб, план.

¹⁵⁰ У рукописі “przespiegował”.

¹⁵¹ У рукописі “wzieni”.

¹⁵² У рукописі помилк. “zwgledem”.

smaczny im był respons; co względem miast, nie bawili mie *in terminis*¹⁵³, zaraz odskoczyli y do tych słow ugadali: “Zgrzeszelismy przeciwko P[anu] Bogu, y[z] o tych rzeczach, ktore są w reku iego, mowiemy; natenczas tam dopiero bendzie koło tego mowa, kiedy nam to szczescie P[an] Bog da”. O inszem tedy, tey dawszy pokoy, konczyalismy materia: “Tezeliby kozacy nie chcieli odstąpic Moskwy, w którą chcielibyscie wzdy uderzyc [stronę]?” Odpowiedział im tak: “Rozumiem, iego kro[lewska] mosc, ze przy dwunastu tysiecy ordy sielami swemi moze¹⁵⁴ sie nieprzyiacielowi oprzec; zaczyn zyczy tego, [zeby] ham iego mosc z ostatkiem woyska w ziemie iego poszedł”. *Huic medio non assenserunt*¹⁵⁵, ale rzekli: “Wprzod trzeba kozakow zniesc, a dopiero Moskwe: zawsze z drogi, zeby sie nie zakłuc, zeby sie uprzątnać czernie potrzeba. Iako skoro nam declaratia przyidzie od kozakow, [że Moskwy odstąpią]¹⁵⁶, za dan[i]em znac od was za 12 dni ze stem tysiecy ordi pod Korson tam sie stawiami”. Pitali sie przy tym: “Czym ich woysko zyc bedzie?” [Odpowiedziałem: “Tym]¹⁵⁷, czym przy Hmielnickim żyło. Żołnierz znajdzie sobie chleb”.

To taka z nimi była moja vmowa. To oznaimiwszy, zycze, aby krol iego mosc obiecanе vpominki na czas naznaczony pod Kamieniem wystawic raczeł, y dla smarownieyszego przykleien[i]a [te]y przyiazni przy tych vpominkach obiecałem wezerowi osm tysieci talerow, podskarbiemu [Subhan Gazi adze]¹⁵⁸ szesc tysieci talerow, Batyr adze¹⁵⁹ tysiąc, dwum tłumaczom po stu talerow, y lepiej pieniedze trzeba, zeby byli gotowe, bo szcerze koło tego pracowali. Posłowie moskiewscy¹⁶⁰ niedziel z dwie, iako przysli, obiecuiąc dac zaraz kusne¹⁶¹, byli tilko przeciwko nam na woine posli. Alec im odpowiedzieli, nie dobrze ich tractuiąc; odesłali ich na wies y iesc im nie daią, iusz styki

¹⁵³ *in terminis* – у термінах.

¹⁵⁴ У рукописі “mozecie”.

¹⁵⁵ *huic medio non assenserunt* – з цим вони не погодились.

¹⁵⁶ Текст у квадратних дужках відновлено за вид.: Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – 2-е изд. – Киев, 1898. – Т. 3. – Док. XXI. – С. 202.

¹⁵⁷ У рукописі “Zatym”.

¹⁵⁸ Див. коментар: *Голінський Мартин*. *Silva rerum: (1648–1665)* [= Архів ранньомодерної Української держави, т. 4]. – Київ, 2020. – Ч. II: (1650–1653) / Упоряд. Ярослав Федорук; латин. Маркіян Домбровський, Орест Заяць. – С. 198 (прим. 379); *Baranowski Bohdan*. *Tatarszczyzna wobec wojny polsko-szwedzkiej w latach 1655–1660 // Polska w okresie drugiej wojny północnej 1655–1660*. – Warszawa, 1957. – Т. I. – S. 463.

¹⁵⁹ У рукописі “y gadzie”. Відновлено за вид.: Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – 2-е изд. – Киев, 1898. – Т. 3. – Док. XXI. – С. 202.

¹⁶⁰ Тимофій Хотунський та Іван Фомин (*Санин Г. А.* Отношения России и Украины с Крымским ханством в середине XVII века. – Москва, 1987. – С. 52).

¹⁶¹ Тобто “kaznę”.

marmurkowe przeda[wa]ją. Poseł wegerski¹⁶² przy mnie także przyjechał, vpominkow niemało oddał hamowi. Ten oswiadcza [Jerzego II] Rakoczego przyiazn, ofiaruiąc sie tam isc z woyskiem, gdzie mu ham kaze, interceduiąc sie tam iednak za nami, aby przy nas stanął. Poseł kozacki [Semen Sawycz] || (арк. 709) trzy dni iako przyszedł, w czym kopia listu tego, który pisał do hana, *demonstravit*¹⁶³. Iako mu tez orda odpisuie, iaka cedula *indicabit*¹⁶⁴. Srodze miał szpetną audientią, za kazdym słowem (*salua reuerentia*)¹⁶⁵: “Łzez, o skurwy synu!” Nadzieia w Bogu, ze sie ta liga rozerwie, yle baczyc moge, szczerze sobie zyczą z nami przyiazni. Kalmucki poseł także był, zawieraiąc *societatem*¹⁶⁶ przeciwko Moskwie. Do Cerkiesu, od których także był poseł, posłał han do nih, aby z nimi były gotowi na wojne¹⁶⁷.

W Bakcesaraiu 2 may 1654.

Wielie murzow do ruznych pp. polskich dla bratowania sie posyłam z upominkami, miedzi inszemi tez wezerowa do krolowey iey msci [Ludwiki Marii]. Poseł po kilku dni hansky Sulim aga [Sulejman aga] idzie do krola iego msci, ieszcze iedne obiecuiąc mu od hana declaratią, która iaka bedzie, sam odnies[i]e. P. Bałabon wywdzie ze mną, tusze, ze y kogo drugiego wybawie. Pp. Sapiow u hana nie masz, posłał iednak po nich. Spodziewa sie ich han iednak co dzien. P. wendinsky zostanie sam, gdyz kto iest y co ma wyrostek iego, wydał. Brat wesersky kupił go za dwa tysiąca talerow, a przysiągł, ze go nie puscí od szesciu tysieci y iusz sie szacował na 4 tysiące¹⁶⁸.

¹⁶² Зі статейного списку московських послів – капітан Савва Васильїв (Санін Г. А. Отношения России и Украины с Крымским ханством в середине XVII века. – Москва, 1987. – С. 51).

¹⁶³ *demonstravit* – показав.

¹⁶⁴ *indicabit* – оголосить, накаже.

¹⁶⁵ *salva reverentia* – з усією повагою (як вибачення перед адресатом за процитовані далі лайливі слова). У рукописі “*salve reuentia*”.

¹⁶⁶ *societatem* – союз.

¹⁶⁷ Про відносини Криму з черкесами й калмиками і обмін посольствами між ними див.: Федорук Ярослав. Міжнародна дипломатія і політика України 1654–1657. – Львів, 1996. – Ч. I: 1654 рік. – С. 42–49.

¹⁶⁸ Листи з аналогічним змістом Яскульський відправив з Бахчисараю також канцлерові Стефану Корицінському, коронному гетьманові Станіславу Потоцькому і польному гетьманові Станіславу Лянцкоронському (Ојсзые spominki w pismach do dziejów dawnej Polski / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1845. – Т. 1. – С. 131–137; Latopisiec albo Kroniczka Joachima Jerlicza / Wyd. K. Wojcicki. – Warszawa, 1853. – Т. I. – С. 156–166 (з датою 4 травня 1654 р.); Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – 2-е изд. – Киев, 1898. – Т. 3. – Док. XXI. – С. 196–203).

№ 19

25 квітня 1654 р., Чигирин. – Лист Богдана Хмельницького до кримського візира Сефера Газі-аги з повідомленням про посольство канівського полковника Семена Савича до Бахчисарая і поясненням причин підданства Московській державі

Copia listu od Hmielnickiego do hana tatarskiego [Islam Gereja III]

Iasnie wielmozny msci panie Szeferbon aga [Sefer Gazi aga] a moy wielce msci p[anie] y bracie!

Oddawszy nas niski pokłon w łaske w. m. mściwego pana, pokłon zdrowia dobrego y scesliwego na lata niezamierzone, powodzenia od P[ana] Boga naszemu mściwemu panu zyczemy. Nie z nieaffectu pisalismy to do p. iego msci, p. naszego miłościwego, względem woyska wszystkiego naszego, co sie stało. Do czego nic innego nie było przyczyną, iedno to, ze przy trudnosciah pod Kamieniem, lubo to Polaci przyobiecali byli nam wszystko według zborowskyh punktow pozwolic, zadnyh na to nie dali przywileiow, ani tez my dotąd nic nie doiehalismy pierwey vciesznego¹⁶⁹, y owszem miasto pokoju iawną ich widziemy zdrade. Ztąd iednak iasna tak hana iego msci, p. naszego miłościwego, y ich mściow, naszych miłościwych pp., obacili przeciwko sobie nieodmienną przyiazn. Za to vnizenie podziekowawszy, obiecuiemy tez to sobie, ze na potomne czasy my sposobem wzaiemnym naszego braterstwa rozrywac y przysiegi naruszac nigdy nie mielizmy, ale ieszcze y tym naszym potwierdzomy pisaniem, Bogiem to oswiadczywszy, iz o zadny nie myslimy nieprzyiazni, hibaby za dawnym nieprzyiacielstwem¹⁷⁰ iaka niełaska w[asz]m[oscio]w, naszych mściwego panstwa, nastąpiła, bo nieprzyiacele, sami zawsze zazdrosząc, dołki kopaia, gdzie dobra roscie przyiazn. Iakoz y teraz my według ascuratiiiey y umowy pod Kamieniem coraz wyglądalismy przywileiow krolewskyh według zborowskyh punktow, alec miasto zgody Polacy naszych pogranicznych [ziem], po Krim vbezpieczonyh, sąm [Stanisław] Potocki z woysk[ie]m po[l]skym y z niemieckiem, y z pięcią tysięcy Wegrow, tudziesz z Wołohamy, nad ktoremi Eligoraz [Gligoraș]¹⁷¹ armat wielki beł starszy, napatszy, wiele miasteczek popustoszili, pozabiali y iusz sie pod sąm Vmon [Humań] wtargnęli byli, za łaską iednak || (**арк. 710**) Bożą z wielką hanbą vciekac musieli. Do tego radz w. m. msci p. wiedziec o tym, ze y Radziwiol [Janusz Radziwiłł] z woyskami ku Kiowie y Lubegu [Lubeczu] ciągnie. Iakiz to iest pokoy? Bog widzi, ze nigdy zadney nie daiemy przyczyny, a w. m., nas msci p., [o] wszystko nas

¹⁶⁹ У рукописі “vciesnego”.

¹⁷⁰ У рукописі “nieprzyiacielstwie”.

¹⁷¹ Для того, аби встановити, про якого саме Глігораша йдеться у цьому місці, матеріалу не достатньо. У грудні 1659 р. джерела нотують, наприклад, Grigore (Gligorașco) Ghenghea (*Stoicescu Nicolae*. Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova: Sec. XIV–XVII. – București, 1971. – P. 401). Однак не відомо, чи у 1654 р. він був пов’язаний зі згаданими у листі подіями.

winnymi czynicie. Iakoz to nie mamy głów swoich bronic y nie mamy o przyiazni pp. postronnych starac sie, a oni z roznych¹⁷² ziem zaciągali ludzi? Czos to za przeszkody? I my z Moskwą według rady hana iego msci, ich msciow naszych miłosciwych pp., zawzielismy przyiasn y braterstwo. Poprzsiezony raz z w[aszmoscia]mi, memi msciwemi pani, naybardzi sobie wazemy y onego na czasy wieczne wzywac nie myslimy, y owszem we wszystkim, iako pod te wszystkie czasy, znosic sie z sobą bedziemi y tak czynic, iakoby z nieprzyiacielskim wstydem było. Szerzey vstnie o wszystkim opowie posłaniec nas Semen Sawic, ktory aby iak naypredzey był odprawiony, wielce prosimy. Powolne przy tym vsługe nasze y sami siebie w miłosciwą łaskę w. m. msciwego pana iako naypilni oddaemy.

Z Cedurina [Czehyryna] 25 aprilis 1654.

W. m. msciwego pana cale zycliwy brat y sługa, Bogdan Chmielnicki, hetman z Woyskiem Zaporowskim *m[anu] p[ropria]*.

Опубліковано: Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. Іван Крип'якевич, Іван Бутич. – Київ, 1961. – Док. 242. – С. 336–338.

№ 20

*Фрагмент листа Іслама Гірея III до Богдана Хмельницького
з відповіддю на козацьке посольство Семена Савича
і нотаткою копіїста Станіслава Яна П'янчі для свого батька,
казимирського райці Бартоломея П'янчі*

Copia listu hanskiego do Hmielnickiego.

Hetmane! My tobie dotrymujemy przysięgi, lubos ty złamał z tey pierwszy raciey nie tilko z postronnemi pani, ale y z krolew, panem swym, bes naszego pozwolenia nie miał zawierac traktatow. Ale teraz mamy od ciebie samego wiadomosc, zes z naszym duszmanem zawziął przyiazni, krolewskie onemu miasta pod[d]ałes. Dufac cy nie mozemy, iednak swoiey ieszcze nie zkładamy przysięgi naszej, az od ciebie dostatecną otrzymamy deklaratią, iezeli nam przysięgi swoiey, ktoras iusz złamał, dotrzymac zechcesz. Iezeli tedy naszym bydz chcesz, iako zdawna, przyiacielem, ządamy tego po tobie, abys zarazem Moskwie przysięge swoie złamał, krolowi [Janowi Kazimierzowi], p. swemu, wierne poddanstwo y posłuszenstwo wieczne oddał: kto był starozytnym kozakiem, a kto poddanym, aby y teraz zostawał nym, swoiey przysięgi ponowił. A na znak przyiazni, tych boarow moskiewskych, ktorzy są¹⁷³ w Ukrainie, do nas odesłał, a natyhmiast z krolew, z panem swym, y z nami szedł Moskwe woiovac. A gdy tego nie vczynisz, my z iedney strony, a z drugiey

¹⁷² Далі закреслено “miesc”.

¹⁷³ У рукописі “sam”.

Polacy na was nastąpiemy za Bożą pomocą, vprzătńawszy was, iako z dobrej woli szczerze z Polakami na Moskwe puydziemy. Iezeli tez przysiegi nie dotrzymacie Moskwie y to, cosmy wam podali, wypełnicie, a Polacy mieli by was informowac, tedy gotowizmy wam dac pomocy.

Ieszce nie wszystek ten list, dla krotkoscі czasu nie mogłem go przepisac, na konia siadam y iade z iego mscią || (**арк. 711**) do łomzynskiego starostwa. Prosze tez przy tym w. m. przebaczyc, zem tak bardzo szpetnie pisal, gdyzem to przez całą noc pisal y nadedniem dopierom szkonczył. Oznaimuie tez w. m.: P[an] Bog wie, co za seim sam v nas bendzie, sliahy nic nie masz. Wątpię, byle ieno nie tak sie szkonczył, iako y przeszył¹⁷⁴.

Опубліковано: Грушевський Михайло. Історія України-Руси. – Київ, 1997. – Т. IX. – Ч. 2. – С. 897;

*Hrushevsky Mykhailo. History of Ukraine-Rus'. – Edmonton; Toronto, 2008. – Vol. IX. – Bk. 2: The Cossack Age, 1654–1657. – Pt. 1. – P. 297–298. || (**арк. 713**)*

№ 21

31 серпня 1654 р., Варшава. – Новини з листа Лукаша Домбського до його дядька, краківського каноніка Лукаша Домбського про шведське посольство до Яна Казимира

Z Warszawy do i. m. x. [Łukasza] Dąbskiego [Dąmbського], kanonyka krakow[skiego], od sinowca iego Łukasa Dąbskiego [Dąmbського], *data 31 augusty 1654.*

Poseł sweczky albo raczey gonyecz [Johan Koch/Kock]¹⁷⁵ przyiehał do krola i. m. [Jana Kazimierza], ktorego krol i. m. nie hcial tak prętko przyiącz, mieskaiacz w Nieporęczye, az by wprzod myał *consilium secretum*¹⁷⁶, iako go przyiącz, takowego posła od nowego krolia. Dliacego wcora pp. senatorowie do k. i. m. do Nieporętu iezdyli. Iesce nie wiemi, iako y kyedy przyięty będzie.

Beł w poselstwie do krolia i. m. koło tytułu kroliestwa swedzkiego, a oznaymuiącz, ze został kroliem swedzkym. Odłożono go stroni tytułu az do seimu przysłego, ze to bez seimu som krol i. m. na to pozwolicz nie moze. Odpisawszy przistoinie kroliovy nowemu swedzkiemu, posła udarowano,

¹⁷⁴ Наприкінці листа Станіслава Яна П'янчі до батька Голінський закреслив його підпис як копієста (частково нерозб.): "...у syn... Stanisław Iqn Piency *m[anu] p[ropria]*".

¹⁷⁵ *Pufendorf Samuel. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 31–33. Див. також далі док. № 50.*

¹⁷⁶ *consilium secretum* – таємну раду.

uczestowano (kroliowa Kristina spusciela swe kroliestwo dziediczne xziąze-
czu Carol Gustaw nazwanemu, *pfalzgraf palatinus Rheni*¹⁷⁷) 1654¹⁷⁸.

№ 22

7 жовтня 1654 р., Вольбор¹⁷⁹. – Новина про смерть куявського біскупна
Миколая Войцеха Гнєвоша

*In 7bri*¹⁸⁰ i. m. x. Mikolay Gniewosz, byskup kuiawsky, vmarł.

№ 23

1654 р., жовтень – листопад. – Новини про виплату заборгованості
за службу кварцяному військові та податки у цій справі

Zołnierzom zapłata na Ukrainie dostała zadłużona przez wibranie poborow
woiewodztwie krakowskim, 17 poborow belo na to.

*In 8bri y 9bri*¹⁸¹ znowu na nowe zaczęła sie służba żołnierzom *die 1 octobris*
1654, na którą służbę zaraz pocęto wibieracz poborow *7 die 1 octobris* 1654
wo[iewo]dztwie krakowskim na zapłatę żołnierzom, takze y donatywe na
kupcze włożono 50000 w Koronie. Woiewodztwie krakow[skym] copowe
dwoie na rok zaczęło sie *a die 10 8bris* 1654, a skoncelo sie przesle iedno na tenze
dzięń czopowe *die 10 8bris* 1654. Administratorami bely obrani na seimiku
prosowskim *relationis*¹⁸² do tego copowego wibierania i. m. p. Alexander
Płaza, starosta rebscynsky, i. m. p. Helemsky Sribor [Jan Ścibor Chełmski],
łowczy krakowsky. Dlia contractowania arent z miast przydano pp. imosczy
comissarzow i. m. p. Hrzastowskiego [Stanisława Chrzastowskiego], pocętka
krakowskiego, i. m. p. Iordana [Michała Jordana], starostę dobczickiego, i. m. p.
Smietankę [Hieronima Śmietankę], podstaroscię krakow[skiego], i. m. p.
Sulinskiego [Mikołaja Silińskiego]¹⁸³, i. m. p. [Władysława] Lubowieckiego,
abi beli przy imsczyach pp. administratorach dlia contractowania z myasty y
miasteczkamy. || (арк. 714)

¹⁷⁷ *pfalzgraf palatinus Rheni* – рейнський палатин пфальцграф. У рукописі титул
записано в спотвореному вигляді: “*falsgraff palatinus Regni*”.

¹⁷⁸ Надпис на марґінесі: “1654, koronowono na krolestwo sweckie”.

¹⁷⁹ Дата смерті за вид.: *Red. Gniewosz Mikołaj Wojciech (Olbracht) h. Rawicz // Polski*
słownik biograficzny. – Wrocław; Kraków; Warszawa, 1959/1960. – T. VIII. – S. 147.

¹⁸⁰ У рукописі “*In 7bre*”.

¹⁸¹ У рукописі “*In 8bre y 9bre*”.

¹⁸² на seimiku... *relationis* – на реляційному сеймику.

¹⁸³ Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław;
Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 516.

№ 24

*Новина про повернення царя Олексія Михайловича до Москви з походу,
облогу його військами Смоленська, завоювання у Литві,
причини московського нападу на Річ Посполиту,
роль Богдана Хмельницького у цих подіях, захоплення
українськими військами Острога і Дубна та інші відомості*

Car moskiewsky [Aleksy Michajłowicz] nazad powrocieł do stolicze, zostawiwszy woyska potężne dobywacz Smolenska, ktore dokoła oblieg y sturmem dobywał. Prohy podsadzili pod wieze smolenską Moskwa, gdy zapalieli, na Moskwę prohy wyrzucili wieżę, ze ych sieła pobieła. Smolenska tesz wipadszy, w Moskwie wielie na placzu położely. Iednak przecie w obliężeniu Smolensk zostaie, cyerpiacz nędze bez soly y złe horoby.

Wielie ludzi Moskwa w miastah, miasteczkach, wszyach wyscinały, pomordowały tyransko, srodze męcząc kapłany, zakonnyki y inich lyudzy y w niewolią zabraly. Miasta, ktore pobraly, ufortyfikowały potężnie y osadzili woysky. Beli od Wilna niedalieko. Som Pań Bog ich odwrocieł y s. Kazimierz kroliewicz za przyczyną swoią, ktory liezy Wynye. Bihowa dobiwali potężnie.

Woiewodztwa czo przednieysze Moskwa zwoiowała, ludzi wiscinała, witebskie, msczysławskie, smolenskie, czernihowskie y inich wielie. Skody srogie poczynili.

Vczyniēł sobie car moskiewsky [Aleksy Michajłowicz] przicinę złamania przisięgi y przimierza, porwawszi sie na wojnę bez przicini nyesłusnye, ze mu nie napisano tytułu na lisczye (wszey Rusy iednowłaycza), gdysz tez krol i. m. [Jan Kazimierz], maiąc pewne panstwa ruskie, pyse szie xziażęciem ruskym etc. Alie to nie ta przycina. Hmiel to sprawiēł, dawno o tym z Moskwą praktykuiać, aby na Polskę wojnę podniesly, maiacz cas, obiecuiąc ym dopomocz Moskwi.

In 7bri¹⁸⁴ iakoz kozaczy Ostrog wiscinaly y kielka horagwi porazili, a gdy tez sli kozaczy nazad z plionēm, zastapiēło ym woysko znowu y tabor ych zniesly, kozacy wiscynaly y zdobycz odebrali.

Potym prętko Dubno wzyēły y kielkaset ludzi wiscinali kozaczy.

№ 25

Новини про становище у таборі коронної армії

W obozie koronnim woyska mało, nad 2000. Drudzy i. mm. pp. żołnierze nierihło sie sciągaią do obozu, liubo ych zapłata dosła y na nową służbę zaczęły piniadze wybierac po miastah, wszyach hodząc, ludzie hlieba zazywaiącz. W iedni wszi y po trzy razy sie horagwie nawracaly na odpoczynky, noclięgy etc. Ubodzi ludzie narzekali. || (арк. 715)

¹⁸⁴ У рукописі “In 7bre”.

1654. Niescześnie nowyni o wzięciu Smolenska z Wilna [...] ¹⁸⁶.

Smolensk dnia trzeciego 8bris wzyęty od Moskwy przez podanie dlya inopyey prohow. Tegoz dnia wolno wypuscono [tych], ktorzy na imię i. k. m. odhodzyc hciely. Car [Aleksy Michajłowicz] som do murow wyset y zarazem do stolicze wyiehać miał, gdysz ta wiadomosc pewna do Moskwy przisła, ze była orda Kalmucka wielie miast y włoczy moskiewskych nasiekla.

I. m. p. woiewoda smolensky [Filip Kazimierz] Obuchowycz y p. [Wilhelm] Korf, y innych obywateliow *ad conspectum* ¹⁸⁷ nie przypuscono. Dano iednak koni 200 z roskazanya carskiego na wygodę odhodzących pod dyspozytią p. woiewody.

Tym, ktorzy pozostali, *exertitium liberum Romanae religionis* ¹⁸⁸ declarowono. Aby restauratia murow y obroni słusnei iako nayprędzey stanęła, zlecono tym, ktorzy na Smolensku zostawiając maia y zarazem snacz więcei milyan pinigędzy na to wazono z kazny carzsky. Wały kazono rowno z bastamy sypacz.

Oycom iezuitom y oycom bernardinom apparaty wydano, oprocz obrazow y dzwonow, co sie mogło według yh woli zebracz, pozwoliela Moskwa. Oycowie dominikani zostali na prozbę Rzymian pozost[a]łych. Xziądz promotor rozanca wyiehał z drugiem. Obraz czudown[y]* dominikansky Moskwa zabrała sobą. Y ta była wieszcz, ze car do te[go]* obrazu sliub uczinieł, zeby Smolensk mógł wzyacz y ten obraz odyska[cz]*.

P. podkomorzy smolensky [Samuel Stanisław Drucki Sokoliński] podczas obliężenia vmarł na Smolensku, pąn [po]czędek* [Stanisław Uniechowski] y p. pisarz zięmsky [Aleksander Parczewski] wysli y p. sędzia [grodzki] [Albrycht Golmont] ¹⁸⁹, starzec. Stało woysko moskiewskie na wale z obu stron w dżiesięć rzędow, kiedy liud Smolensk[a]* wychodziel.

Bardzo sie tego obawia Moskwa, aby woysko kroliewskie nie na[stą]pieło* prętko, nim te fortceze smolenską y ine naprawią y [ufor]tyfikuią*. Wyprawuią

¹⁸⁵ Датування реляції за вид.: *Haratym Andrzej*. Smoleńsk 1654. – Warszawa, 2020. – S. 80, 83. Смоленськ піддався 27 вересня 1654 р., 3 жовтня місто покинули воєвода Филип Казимир Обухович та інші оборонці.

¹⁸⁶ Кілька слів у верхньому рядку аркуша нерозб.

¹⁸⁷ *ad conspectum* – до аудієнції.

¹⁸⁸ *exercitium liberum Romanae religionis* – вільне сповідання римської релігії. У рукописі “Romanom”.

¹⁸⁹ Про цих урядників див.: *Haratym Andrzej*. Smoleńsk 1654. – Warszawa, 2020. – S. 55, 104; *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Spisy. – Warszawa, 2003. – T. IV: Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk. – S. 121 (no. 691), 140 (no. 876), 142 (no. 889), 161 (no. 1056).

niemal wszistko woysko zpod Smolenska: pod Hory 30000, pod Dąbrowną 40000, pod Witebskiem 30000.

Krzycow sie ieszcze brony y Dąbrowna, s tym sie declaruiącz, ze tam będą przy wiernosczy krolia i. m. y Rzeczypospoli[tey]. Moskwa prowad[ząc]* oboz smolensky niedaleko Dąbrowni, pozwoliwszy p. podsętkow[i]* smolenskiemu, zeby sie wydział s krewnemy swemy, wiprawili pod wały || (**арк. 716**) p. Golimonta [Golmonta] y Stephanka, burmistrza smolenskigo, [aby twierdzili], yz Smolensk poddac sie musiał y wszystkie ynse zomky poddawały sie na imie czarskie, woysko y wodzow zabrano.

Na to poselstwo dąbrowiane odpowiedzieli, ze hocby to prawda była, cemu mi nie wierzymy, przecie mi sie bronicz będziemy, poky nas stawac będzie. [Jakoż przysięgli na to sobie, a panu podsędkowi powiedzieli]¹⁹⁰, prosąc p. poczetka o prętką odsiecz dla Boga zywego a zeby ym dodano prohow. Jest tam liudzy z roznych włoczy na 30 tysieczy. Tych obu posłów przywitano: iednego w łeb z iancarky – burmistrza, a drugiego przez ramię – Golimonta.

Do Hor, iako do Dąbrowni, przędky odsieczy potrzebią dla zymna następujących, [na] wałach gołych nie będą mogli witrwacz.

Oycowie dominkanie do kosciola oycow jezuitow przeniesieni. Xzyądz [Jakub Stanisław] Woiewodzky, kanonyk tamecny, w popi sie postrziął, ięmu koscyoł katedralny w zawiadowanie podano.

Cyało s. miecennyka [Kalistrata]¹⁹¹, niedawno z Rzymu otrzymane, car do siebie wzywał.

Опубликовано: *Haratym Andrzej*. Smoleńsk 1654. – Warszawa, 2020. – S. 113–114.

№ 27

1654 р., друга половина жовтня. – Новини про московсько-польську війну в Білорусі та Лівонії, смерть Івана Золотаренка, коментарі про значення Смоленська для Речі Посполитої та інші відомості

Do Byhowa sły tez pułky moskiewskie, aby z kozakamy tym snadniey dostac tey forteczce mogly. NB: [Iwan] Zlotarenko zabity¹⁹².

Sin [Lew Iwanowicz] p. woiewody pskowskiego [Iwana Iwanowicza Sałytkowa]¹⁹³ 7000 woyska a 7 dzyał 19 8bris Luczym [Lucyn] obleg, 2 sturmi stracył, Rzęczice [Rēzekne, Rositten] wzyał, do Dineburku sie gotuie.

¹⁹⁰ Фраза у дужках пропущена; відновлено за вид.: *Haratym Andrzej*. Smoleńsk 1654. – Warszawa, 2020. – S. 114.

¹⁹¹ Див. ще далі док. № 291 (п. 13).

¹⁹² Нотатка про смерть Івана Золотаренка, дописана Мартином Голінським під час пізнішого редагування тексту рукопису, стосується 1655-го року.

¹⁹³ *Новосельский А. А.* Исследования по истории эпохи феодализма: Научное наследие. – Москва, 1994. – С. 128–129.

Do Połocka przisło 5000 woyska moskiewskiego, trwogi wielkie.

Smolensk był ozdobą y matką Koroni Polsky, teraz wpadł w rece moskiewskie. Nieruho będzie recuperowani, nie za nasych casow. Owo zgoła *perditorem*¹⁹⁴ złych a niezycliwych sinow oyczizni stracony, bo mającz iesce 40 becek prohu y zywnosczy na dwie lecie, ludzi było samy sliachty 7000, krom innego pospolstwa, mogli sie dluzey bronz, gdysz Moskwa ledwo dwa razy sturmowała przez godzin 8. A w tym naszym z murów Moskwę wsparły, że ych leżało na dziesięć tysięcy, y orda Kalmucka pliondrowała w Moskwie. Musieli by być prętko odstąpić Moskwa dla swoich [ziemi]. || (арк. 717)

№ 28

9 листопада 1654 р., Варшава. – Новини про загрозу від Швеції у разі завоювання Великого князівства Литовського московським царем, польське посольство Андрія Морштина до Стокгольма, повернення Станіслава Маріуша Яскульського з Криму та інші відомості

Krol i. m. [Jan Kazimierz] ma wyiechacz z Grodna 21 9bris do Warszawy. Obawiają sie tego, zeby Litwa nie odpadła od Korony Polsky, tedyby sie y Swedow obawiaacz do Prus y inich okolicnych sąsiad[ow]*.

I. m. p. stolnyk sędomierzsky [Andrzej Morsztyn] w poselstwie iedzie do Sweczy od krolia i. m.

P. Iaskolsky [Stanisław Mariusz Jaskólski], straznyk polni, z Tataramy ydzie na pomoc ku pp. hetmano[m]* koronnym, ktorzy sie rusely z woyskiem od Zborowa w kielkunastu tysięcy. Udaia, że ku Ukrainie, gdzie sie mają złączyć z ordą, ktorym Panie Boze dopomoz a prętko.

Myędzy pp. hetmany litewskiemy nieprzyiazny zahodzą y r[o]znye*, czo day Boze ym zgodę w tak niesczęsnim razie, o co wszisczy proszycz gorąco powinniemy.

Data z Warszawy die 9 9bris 1654.

Sebastian Walminsk[i]*, agent polsky poczty etc. || (арк. 719)

¹⁹⁴ *perditorem* – згубника, губителя, руйнівника; тобто, зміст такий: “втрачений через згубу злих і незичлиwych синів вітчизни”.

1654 р., серпень – вересень. – Чутки про поразку московських військ від англійського та голландського флоту, а також новини про податки для виплати жолду кварцяному війську і спротив селян та міщан жовнірським поборам

1654. Takie nowyny przysły¹⁹⁵:

In augusto Angielczykowie y Olędrowie¹⁹⁶, Moskwę zaskoczywszy, ktorzy prowadzili zywnoszcz dla woyska moskiewskiego w pewnim porczye, zabraly im wszystką zywnoszcz, armatę y samę Moskwę pobyli, co bardzo cara [Aleksę Michajłowicza] zafrasowało. Stąd Angielczykowie mają swoje vrazę, że w roku 1649, gdy swemu krolowi Carolusowy [Karolowi I Stuartowi] gwołę vczyali, Moskwa s tey okazy kupczow angielskich rozbiely, towary ym pobrali, samych pozabyialy, y miasto ym główne wzyeli, Moskwie, Anioła [Archangielsk] nazwane. Alie to niepewna była.

*In 7bri*¹⁹⁷ żołnierz u nas w Polsce y W. X. Litewskym, czekaiąc zapłaty, w obozie w kupie nye mógł sie osiedziecz. Wisedszy z obozu, po miastach, miasteczkach, wszyach przechodzacz, wszędy statye wybierayacz z wielkym uprzykrzeniem ludzi ubogych y narzekaniem, nie hcząc sie ruszycz do obozu, any w polie, poky ym nie oddadzą zapłaty dostatecznie. Koło Krakowa tego pełno belo y we wszistkym woiewodztwie krakowskym.

W Piotrkowie chcieli gwałtem wnisch, p. starosta piot[r]kowski [Mikołaj] Osolinsky¹⁹⁸ we swych wsyach kazał na gwałt uderzycz. Hłopi sie zkupiwszy, zabieli kielku starszych y draganow, som potym used do franciskanow do kosciola. Tam, gdy sie do miasta darli, bronieli sie miescanie, zabyto kielku miesczan. Miescanie tez zabieli kielku draganow y kat sczyał, wipadszy z miasta, iednego kapitana, Maiera¹⁹⁹. Y kata tez zabili²⁰⁰, bo ten Maier ze dwu stron po 200 przywiodł beł do miasta piehotę do sturmu. Miescanie beli pogotowiu, otworzeli bromi, dopiero wsie uderzyli, ze musieli ustępowac.

W Sokołowye. Takze w miasteczku iednim chcieli gwałtem wnisch, zabito rochmistrza, z miasta go wimierzyszcy, a oni tez miescanina. Chcieli sturmovacz potym do miasta, alie ym zabieg i. m. p. marszałek [Jerzy Lubomirski],

¹⁹⁵ Звідси сім рядків (текст до кінця абзацу) перекреслено Ґолінським як недостовірні інформация.

¹⁹⁶ Слово дописане над рядком.

¹⁹⁷ У рукописі “In 7bre”.

¹⁹⁸ Latopisiec albo Kroniczka Joachima Jerlicza / Wyd. K. Wojcicki. – Warszawa, 1853. – T. II. – S. 79; *Moniuszko Adam*. Prawo sądowe Rzeczypospolitej szlacheckiej (XVI–XVIII w.): Zarys wykładu z wyborem źródeł. – Warszawa, 2017. – S. 147.

¹⁹⁹ Слово дописане над рядком.

²⁰⁰ Надпис на марґінесі: “Maier kapitan zginął od kata”. Далі закреслено “A tak obliegli klastor dokoła, hcząc tego, aby ym wydano starostę piotrkowskiego”.

posławszy do nych, abi sobie gwałtownye nie poczynaly, obiecuiacz im sprawiedlywosc v krolia i. m. [Jana Kazimierza] ziednac.

W Pliesowie xziażęcia i. m. p. wojewody krakow[skiego] [Władysława Dominika Ostrogskiego-Zasławskiego] powodzily²⁰¹ szie z draganamy, takze żołnierze, za ktoremy xziażę i. m. posłał, gdzie sie obracaya. || (арк. 720)

№ 30

*Новини про універсал великого коронного гетьмана
Станіслава Потоцького про збір війська на день 15 вересня 1654 року
з причини поразки литовської армії від Москви*

Nowyni przisły 9 7bris we srode, po obiedzie o niesporach trąbiono, y w piątek 11 7bris, aby żołnierze podług vniwersału i. m. p. [Stanisława] Potockiego, wojewody kyjowskiego, wielkiego hetmana koronnego, surowo nakazanego czo prędzey wszystkie horągwie do obozu stanęły *pro die 15 7bris* pod garłem dlya wielkiego niebespiecenstwa od nieprzyiacielya.

Gdysz Moskwa, skupiwszy sie, a maiącz woyska swego więcey, nyz pułtorakroc sto tysiężczy y z roznich naczy y kroliestw zaciągnynonego, iakos Swedow zacyągnely 15000, kozakow 50000 y ynich z roznich naczy, nastapieli na oboz litewsky, gdzie xziaże i. m. Ianus Radzywył, wojewoda wiliensky, hetmon wielky lytewsky, nie maiącz woyska w kupie w obozie wszistkiego (iako powiedano nad 5 abo 6 tysiężczy²⁰²), nie mogacz wytrzymac taky wielky potędze, ani tez nie maiącz ni od kogo pomoczy, ani poszyłku, musiał ustępowacz, y woysko iedno zostało pogromione, drudzy w rosipkę posly, y som i. m. p. hetmon uchodzycz musiał w małym poczcye. Oboz został od nieprzyiacielya pozakowani, skąd wielkie trwogy nastały. Armata nasa usła w lyaszy y liud, telko zgynęło nasyh kielkaset.

№ 31

*Новина про відречення шведської королеви Христини від престолу
і коронацію Карла X Густава новим королем*

We Swecy Cristyna, corka Gustapha Adolpha, krolia sweczkiego, ktora była koronowana po oycu na kroliestwo sweckye, pocąwszy 1632, teraz dobrowolnie została xzyężną filanską²⁰³, złożywszy siebie koronę, y kroliestwo spusciela powinnemu swemu, ktorego Swedzy koronowały na kroliestwo swedzkie,

²⁰¹ Слово дописане над закресленим нерозб.

²⁰² Надпис на марґінесі: “А мiало быдз woyska 15000”.

²⁰³ Слово дописане над рядком.

dawsy mu ymyę Carolus Gustaphus²⁰⁴, od ktorego poseł był Warsawie [Johan Koch/Kock] u krolia i. m. [Jana Kazimierza].

Koronowały y zonę Carolia Gustawa krolia, Iadwigę Eleonorę.

Sama kroliewna, zostawiwszy sobie xzyęstwo filanskie, intraty maiącz na rok sesczkroc sto tysięczy, pusciła sie w cudze kraie na peregrinatą, widziecz y nawiedzycz kroliestwa Ispanią, Francią, Olandyą y ine rozne kzięstwa, y Rzym.

²⁰⁴ Надпис на марґінесі: “1654. Korono[wan] krol swecky”.

1655

№ 32

1654 р. – Астрологічний календар доктора філософії і медицини,
королівського математика Миколая Журавського на 1655 рік
з поясненням небесного видива, що сталося 9 червня 1654 року

Prognostyk Zorawskiego [Mikołaja Żórawskiego] w kalendarzu wydani na rok 1655.

Zacmienie słońca 1655 dnia 6 lutego po dziesiątej godzinie przed południem w pułtory kwatery, a skonczy sie o wtorei godzinie y kwadrans dobry po południu, y tak trwacz będzie zacmienie godzyn trzy, minut 53, to iest trochę nie ctery godziny.

Skutky tego zacmienia, iako kazdego zwikły, niedobre będą, to iest wojni, horoby zarazy, powietrze morowe, naiazdy, obciążenie od żołnierzow i ynsze tym podobne, to nawiększa, ze trwac będą mało nie 4 lyata. A podliegłe tym skutkom będą te panstwa: Anazomia, Sarmacya, wielky han tatarsky, wołoska ziemia, Rusz Czerwona albo Moskwa, Sweczy częszcz, ktora na południe liezy, bawarsky ziemię częszcz, murzinska ziemia, Medya, Arabya, Trident y inse panstwa (a¹ Polsky y Krakowa nie spominał, ze wielie złych wojen²). To aplikuiacz do rządche tegorocnego z planet niebieskich, takze y do figuri, którą zowiemy *reuolutionis*³, a cziniacz *directie*. Vpatruię, ze ten rok będzie bardzo dzywny y wielie nom *noua emergentia*⁴ prziniesie, to iest napatrzmi sie takich rzeczy, ktorych oycowie naszymy przedtym nie widzieli, ani potomni wiek ryhło obaczy, bowiem pań, ktori rok sprawowac będzie, iest hytri bardzo. A 12 dnia sierpnia roku przesłego słońce cmiło sie strasno⁵, ktorego zacmienia skutky przez ten rok będą sie wipelniacz, gdysz lepiej, niz przez pułtrzecia lyata, według nauky Ptolomeusa, skutky swe będzie pokazywacz, bo sie cmiło pułtrzeci godzinie dobre. Vzna tedy swiat wielie złego przez praktyky złych y wartogłowyh liudzy (y Polskę z Litwą nie spomnieli⁶). Niezgody między liudzmy, factye rozmaite tak między swieckymi, iako y duhownymi, nowa religia abo sekta nastanie, ktora pokątnie od iey nasliadowcow odprawowana będzie⁷.

¹ Перед тим надпис: “(Nie spomniął)”.

² Коментар Голінського на марґінесі: “О Krakowie ныч не spominał y o Litwie, Moskwa”.

³ do figuri, którą zowiemy *revolutionis* – до фігури, яку називаємо [фігурою] обер-тання.

⁴ *nova emergentia* – нові прояви, несподіванки.

⁵ Надпис на марґінесі: “Zacmienie 1654, 12 dnia sierpnia”.

⁶ Надпис на марґінесі: “Krol swecky w Polsce”.

⁷ Надпис на марґінесі: “Protektor krol swecky”.

Przidzie na ostatek złoścz subtelności rozumu ludzkiego do tego, że sobie iakysz pretext wimysli, pod którym wszistko złe broycz będzie, nic iego przewrotności nie pohamuje, ani słusność prawa, ani boiażn Boża, ale kto się iedno na wszistko złe wyuzda, ujdzie mu to.

*Saturnus in domo octaua, domo mortis*⁸, bardzo przegrza. Horob też bardzo wiele nowych y niesłychanych namnoży się, iakowe są gorącky, które *malignas*⁹ nazywamy, bolienie głowy, kołtani nadzwyczaj ludzi trapić będą, podagri, hir[a]gry, szczyatyki y bolienie krzizow, oczu bolienie y inszych tym podobne, cego wszistkiego będzie złe umiarkowanie powietrza.

Wielką Polskę przestrzega, aby na pograniczne sąsiady pilne oko miała, osobiłwie Poznon¹⁰. *Felix ciuitas, quę tempore pacis prouidet bella!*¹¹

O wydowisku na niebie, które było widziane od iednego prałata, kanonika Krusnickiego dnia 9 czerwca 1654, którego dnia seim się zaczął Warszawie¹². Widzenie słońca: widział krziz, iakobi na nosie słońca. Z tego krziza ucinieł się miec, serce przebyiaiaczy. Potym iabko w ręce trzymane, które się z rękę wydarło y na 4 iakoby małych iablek się rozdzieliło y potym, winioszsi się nad okrąg słoneczni, iakoby się w miotłę obrocieli.

Wiele złego znaczą. Jest to pewna, czytelnyku, że to był znak y iakoby *recursor magnorum motuum in rebus publicis*, a zwłaszcza *in nostra*¹³. Widziemy bowiem, co się dzieje w tym wydowisku: iabko, || (apk. 724) w ręce będące, wyraża nom *Rempub[licam] nostram*¹⁴, które, gdy było nierozdzielone, było *in flore suo*¹⁵, iako w ręce iakiey trzymane. Słyszła *Respublica nostra apud exter[no]s* y była *antemurale christianitatis*¹⁶. Iako skoro wydarszy się z ręki, rozdzieliło się na stery częśczi, to jest nastąpieli niezgody *inter status, dissidentie* niepotrzebne *inter etc., etc.*¹⁷, prywatne respekty przemogły publiczne. Stała się z nych miotła, która nasz dobrze chliusta. Ta krótka interpretatya tego wydowyska. Kto lepiey wyklada, *non contradico*¹⁸ (Zorawsky tak konczy).

⁸ *Saturnus in domo octaua, domo mortis* – Сатурн у восьмому домі, домі смерті.

⁹ *malignas* – злостяжисними, смертоносними (*febris maligna* – злостяжисна лихоманка).

¹⁰ Надпис на марґінесі: “Prognostyk: Swedzi mieli wzyaćz Wielką Polskę”.

¹¹ *felix ciuitas, quae tempore pacis prouidet bella* – щаслива держава, яка в час миру передбачає війни (готується до воєн).

¹² Див. вище док. № 16 (також іл. 1, с. 27).

¹³ *recursor magnorum motuum in rebus publicis*, а zwłaszcza *in nostra* – чинник повернення великих заворушень у державах, і особливо у нашій.

¹⁴ *Rempub[licam] nostram* – нашу Річ Посполиту.

¹⁵ *in flore suo* – у своєму розквіті.

¹⁶ слышала *Respublica nostra apud exter[no]s* y була *antemurale christianitatis* – наша Річ Посполита славилась серед інших [держав] і була передмур’ям (бастіоном) християнства. У рукописі помилково “*intemurale*”.

¹⁷ *niezgody inter status, dissidentiae* неpotrzebne *inter etc., etc.* – незгоди між станами, непотрібні суперечки і т. д.

¹⁸ *non contradico* – не заперечую.

№ 33

Витяг з календаря Миколая Журавського на 1655 рік з відліком часу від різних подій

1655 z kalendarza Zorawskiego [Mikołaja Żorawskiego].
Rok ten, który jest po przestępnym, trzeci przybisowy rahuiemy:
Według Greków od stworzenia swyata liat 6853;
Według Pisma Świętego y prawdziwego rahunku liat 5604;
Od początku kroliestwa polskiego lyat 1105;
Iako Akademia Krakowska w Polsce uczyc poczęła – 255;
Iako vnya W. X. Litewskiego z Polską stanęła na seymie lubelskym za krolia [Zygmunta II] Augusta lyat 86;
Iako trybunał w Polsce nastał za krolia Stephana [Batorego] – 77;
Od poprawy kalendarza starego – 73;
Od koronatyey niasnieysego krolia i. m. polskiego Iona Kazimierza – 7;
Od narodzenia Christusa, Pana Zbawicielya nasego – 1655.

№ 34

Календар гданського астролога Стефана Фурмана на 1655 рік з відліком часу від різних подій

Stephon Forchmon [Stefan Furman/Forman], gdansky *m[agister] phi[losophiae]*, w swim kalendarzu opisuie:

Po stworzeniu swiata liat 5604;
Po potopie za czasu Noego lyat 3948;
Po zniszczeniu Sodomi y Gomory lyat 3559;
Po wyszczyu Zydow z Egiptu liat 3151;
Po zbudowaniu kosciola Salomonowego – 2672;
Po niewoly babilionsky – 2245;
Po ostatnym spustoszeniu Ieruzalem – 1583;
Po męce y wniebowstapieniu P[anskim] Christuso[wym] – 1622.

Od pocątku monarhiey babilionsky – 3828;
Od pocątku [monarhiey] persky – 2192;
Od pocątku monarhiey greckzy – 1982;
Od pocątku monarhiey rzymsky [...]¹⁹.

Od koronaty Ferdinanda 3, cesarza rzymskiego, liat 18;
Od koronaty krolia i. m. Iona Kazymierza liat 7.

Od smierczy Alexandra Wielkiego liat 1978;

¹⁹ У рукописі роки не вказані.

Od smierczy Gustawa [Adolfa] Wielkiego, krolia swedzkiego, liat 23;
Od ustawy kalendarza starego lyat 1699;
Od nowego kalen[darza] – 73. || (арк. 725)

№ 35

*1553 р. – Астрологічний прогноз аноніма про загибель Польщі
від турків з нотаткою Мартина Голінського про його копіювання
під час еміграції в Кезмарку у 1656 році*

Brzęmię polskie albo *prognosticum Esaiæ capitū 5 et 13*.

Pąn zastępow popisuie woyska ku boiowy, ydoncze ziemie daleky, az do konca nieba. Pąn znaczy w niepopędliwosczy iego ku zburzeniu wszistkiey ziemie, tam więcey czitay. Strzały iego som [są] ostre, a wszistkie iego łuky będą wyciągnione, iako rzemienie. Kiedy czeka pokoy y bezpiecenstwo, tedy nagle zginienie przydzie na nie, iako bol niewiasty brzemienny. Roku Panskiego 1603.

Obiawienie, ktore sie stało przed pięciądziesiąt liat niektoremu bogoboi-nemu y sprawiedliwemu człowiekowi, rodem z Krakowa, przed skonaniem na trzy dny zywota iego roku Panskiego 1553, a teraz znalaziono w bibliotece niektorego zacnego cłowika y czcigodnego kapłana, ktory w świętem y czystym zywoczcie zasnął w Panu roku Panskiego 1595.

Kiedy ieden wiek minie y wypełni sie, ktoremu będą przidane 5 liat ydące takie, yz wsystkie nasienia nie wznidą, alie sie wniwiecz obroczą, takze y owoce nie zrodzą. Zacym będzie głód wielky, o iakym nigdy nie slyhano tak, yz tam nie będzie kur y ptastwa, ani bydliąd, any zwierząd, wsistek liud uczisniony będzie, czudzołozniczy, rospuniczy będą dany na utrapienie y na potępienie smierczy.

Kroliowac będzie z kraiow pułnocnych człek młody [Zygmunt III]. W tych czasacz panowanie iego smętne y dzywne będzie, ciężkie, mory, głody, wojny za niego mocz wezmą, ktorzy telko panowie y pozitkow sukac będą s krzywdą godnich a z uczisnieniem niewinnich. Tęnze pąn mozny sprętka dostanie Polsky nie gwałtęm, any moczą, any przez walky, alie przez pokoy zmysliony. Tributha rzkomo ustąpy chołdownikom. Łaskawą twarz zmisliaiąc, zniewoly. Tam nicz zacnych, ani sliachta tam nie będzie ieden nad drugiego rozny, alie sobie rowno, iako beło za czasu Adamowego, będą. Od bliasku zeliaza wpadnie tęt, ktory, som iest mozny, mocz Boza poprze, a uczyny tho, aby czcono go. Prawdzywie mowię, com przed dokonceniem zywota mego widział przez obiawienie Boze. Bych tak męky piekielne cierpiał, iezeli sie tak nie stanie. || (арк. 726)

Wykład tegoz samego, ktory tho widział y miał obiawienie.

Polska dla grzechow niezmiernych y niewdzięcnosczy na kstałd Zydow zgynie, alie tho czasu tego zacinać sie będą pliągy ciężkie, a głody przez pięć liat będą tak, ze ciała człowiecze będą musieli ieszcz Poliaczy. Wyelkie porazky,

głody, mory, woyni będą, wsistek dobytek od głodu poginie, nasienia wsiane nie wznydą y roszcz nie będą przez wielką suhosc, powietrza nastąpy, nieplodnosc ziemie, niebo dżdza nie wida, ziemia pusta będzie od mieszkających na ny, w rzekach będzie wielki wod niedostatek. Z panującego rządu y niebes załoschy doznaią Poliaczy, bo smętny rząd iego będzie, bo go zwiodą praktykam y skodliwemy. Panowacz będzie, uzywając rad nieslaheczkych y lekiego stanu liudzy, na ych radzie zley y uporne y zasadzając sie, milczeniem swoy upor karmiacz, na łakomstwo brzytkie uda sie, prawdy nie szcierpy, dobr y ozdob kroliewskych zaniecha, nic ku rzeczy sobie poczinacz będzie. Przez wsistek czas panowania iego głody, mory, woyny ustawicznie panowac będą, podatkam y cięskiem y liud zubozone y uczisniony za niego będzie, ufnosc ieden do drugiego straczy, zwady, rosterky y mordy z gwałty częskiem y za niego gorę wezmą, a koncza miec nie będą. Stany wsistkie duhowne y swieczkie az do naipodlieyszych, mając drogę prawdy, drogamy zginienia pobiezą, sprosne zloschy pokriwaiacz²⁰, pokoy praktykami czudzoziemskiem y zdołącz, dostoiensw za piniądze y za kupno dostawiacz, o nie sie swarzycz będą, pohliebstwo senatorow gorę wniesie kroluiacemu, ktory sie z nieprzyiaczoiemy Poliakow zpowinowaczycz będzie, wielie radom iego poblazaiacz. Zaczyn seimom y radom ych Pán Bog błogosławycz nie będzie y owsem zamiesa ych radę, ze nie wezmą skutku požadanego, wszistko nawspok czyniacz, kapłany ubodzy od moznich wczisniony będą. Będzie tedy Polska płakała na swoje grzechy y przelozonich przestępstwo srogie karanie będzie, przidzie na nich bycz Bozy y przez tego okrutnika Bog msczyc sie będzie krzywdy swoiey. Kroliestwo polskie przidzie w mocz obcemu sprosnemu narodowy, ktorego ięzyka rozumiecz nie będą. Turczyn to da- || (**apk. 727**) wacz Poliakom, czo som w mocy niema, łowiąc ie chitrem y kondityamy pokoju, lecz iarma y niewoly pełnemy. Tę rzkomo za chrzescianina człowieka panskiego nad głowamy Poliakow postawy, a wtencas iuz zginie za dopuszczeniem Bozym nauka krzescianskiego zakonu y wolnoschy, ktorey na zło urziwaią. Ustanie tam polskie okrucienstwo, przydą przezmierze przymioty, niemialoserdnie upadnie. Potentatowie, czo teraz wszistko według swoy woly y przewodzą, y czinią, czo chcą, nayzgardziensemy natęnczasz będą, a od bliasku zeliaz a tureckiego upadną y do więziénya będą podany y w onim utrapieniu od smrodu y od głodu załosnie poginą. Wszistka ych poboznosc y gnoy sie obroczy, zbitky y wsetecenstwa pohanbieniem nagradzacz sie będą. Sinowie y corky ych z rąk nieprzyiacielskich widarte muszą czierpiecz załosne y niewipowiedziane rzeczy. Na wojnie trwozliwie Poliaczy ucziakacz będą, iedną drogą poydą, a cziesacz sie rozproseni, dalięką niewolią będą zaprzędany, iako niekiedy Zydwie. Sliachta będą rowny kmiotkom, dignitarstwa stany vstaną. Nie będzie biskupa, xziędza, ani pana, bo od miecza zginą, tyranstwo przez tyranstwo wigładzone będzie. Turek wniwecz obroczy chwałę Pana y Boga nasego Iesusa Christusa y przewiedzie

²⁰ Переправлено з “pogriwaiacz”.

tho na wieliu Poliakach, ze Machometa czcic będą, skołęstwą wprowadzi, zaczym Polska w poganstwo sie obroczy y brzidkosc z turecką na sie wezmie, w płaczu y gorzkosciach niewimownych będzie trawycz dny swoje.

To sie stanie wysystko Poliakom y tobie, oyczyzno moia, Krakowie. Biada, biada a biada. To nieszczęście y wszystko tho na cie przidzie. Spustosona, zniscona y zniewoliona będziesz. Krew twoia pociecze vliczamy, iako zrodło, a matky s twoiemi sinamy y corkamy obrocą sie w brzydlywosczy tureckie.

Swiadczę Bogiem zywym, niebēm y ziemią. Mowie tho na dusę moię, nie są to na smierz stesknącego człowieka, sny albo słowa iakowe, alie przestroga do wasz od samego Pana Boga nieba y ziemie. Wiercie, wiercie, wiercie, a w smiech tego nie obraczaycie.

Podcas woini swecky w Polsce, mieskaiąc Węgrzech w Kiezmarku, gdismi z Krakowa uiehaly, przepisane te rzeczy od p. Iona Zorgiela z iego skryptu w Kiesmarku, ktory to miał, zięc p. Goleckiego [Piotra Goleckiego]²¹, raice krakowskiego, 1656 (czy to była prawda, cily nie, nie twierdze).

Опубліковано: *Голінський Мартин*. Silva rerum: (1648–1665) [= Архів ранньомодерної Української держави, т. 4]. – Київ, 2020. – Ч. II: (1650–1653) / Упоряд. Ярослав Федорук; латин. Маркіян Домбровський, Орест Заяць. – Док. 82. – С. 78–81 (з іншої копії; з датою 1558 р.). || **(арк. 729)**

№ 36

9 січня 1655 р., Олександрівка. – Лист руського воєводи, польного коронного гетьмана Станіслава Лянцкоронського до підканцлера Андрія Тишебицького про військові дії в Україні

1655

Copya listu i. m. p. [Stanisława] Lanckoronskiego, hetmana polnego koronnego, do i. m. p. xieżda podkanclerzego koronnego [Andrzeja Trzebickiego] *de data 9 ianuary 1655* w Alexandrowce.

Unizionej²² usługi moiey w. m. mego mo[sziwego] pana affectie zostawiając obowiąsku, wysystkie interuentie po expediowanim liscie moim przez pocę *die 15 10bris [1654] ad hunc usque diem*²³ wipisuię wm. m. panu. *20 10bris* przyiehał w poselstwie od Memtil Giereia [Mengli Gereja] sułtana, sina nieboscyka hama Islamgiera [Islam Gereja III] krimskego, Bach murza, solycituiąc, abysmi bez nych woini nie staczaly, asecuruiając do nas prędkym iego przybyczyem z ordamy. Naradzywszy sie tedy z i. m. pp. woiewodamy,

²¹ *Bieniarzówna Janina*. Mieszczañstwo krakowskie XVII w.: Z badań nad strukturą społeczną miasta. – Kraków, 1969. – S. 160.

²² У рукописі незрозуміле слово: “Wniestroyem”.

²³ *die 15 decembris 1654 ad hunc usque diem* – 15 грудня 1654 аж до сьогодні.

zdało się nam w dalszą za Boch bez ordy nie pieszczac occasiey. A tymcasem woysko *consulere*²⁴ wythnęło, które 26 *decemb[ris]*, wrociwszy się z Neseruaru, pułkami miastek błysko się tu rozłożyło się. 29 *10bris* wyprawilem xziazęcia i. m. Dimitra Wysniowieckiego z kielkanastąset ludzcy, aby poddanich swoich *rebelles flectet ad dedicionem*²⁵. Toż i. m. p. Wyzickiemu [Stanisławowi Wyżyckiemu]²⁶, stolnikowy nowogrockiemu [nowogródzkiemu siewierskiemu], pułkownikowy i. m. p. horążego koronnego [Aleksandra Koniecpolskiego], zlicziwszy, który w Bodowie, w Bałanowce y Bersadzy zastawsy się kupiących chłopow, nadplienioł. Za ustąpieniem ych ciągnął ku Domowcom [Demkowce], gdzie nierownego sobie wydząc *ad reprimendum hostem*²⁷, przysłał do i. m. p. wojewody kyiewskiego (wielkiego hetma[na] koronnego [Stanisława] Potockiego) po posielkę. Wyprawioni *pro subsidio*²⁸ i. m. p. łowczy podolski [Tomasz Humiecki]²⁹ z pułkiem swoim.

*Die 2 ianuary*³⁰ przysłał do mnie i. m. p. wojewoda kyiewski z wiadomością, że nieprzyjaciel w Damowce y po okolicnych lasach buntuią się, wielki potędze zostawiają, zacim, nie mogą[c] *sufficere*³¹, w tymże liście zyci i. m. p. wojewoda kyiewski, abym tam som s częścią woyska posedł, obiecuiąc zaraz wyprawycz częśc piehoty z armathą. Ohotnie tedy to ucziniwszy, tegoz wieczora z ludzmi, przy mnie będącemi, rusilem się z Alexandrowky kumunnikiem z i. m. p. halickim [Aleksandrem Cetnerem]³², z i. m. p. starostą lityńskim [Andrzejem Suchodolskim]³³, pułkownikiem xziazęcia i. m. p. wojewody krakowskiego [Władysława Dominika Ostrońskiego-Zasławskiego], we 3000 do Kotarsyna. Przyciągnąwszy, wzięłem wiadomość o taborze³⁴, który się poblizu w lesie zasiekl, ze wielką skodę w celiadzy czyniely, ordinowałem

²⁴ *consulere* – радитись (можливо, потрібно *confutare* – стримувати, вгамовувати).

²⁵ poddanich swoich *rebelles flectet ad dedicionem* – схилив своїх бунтівних підданих здатися.

²⁶ Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy / Wyd. Eugeniusz Janas, Witold Kłaczewski. – Kórnik, 2002. – S. 240 (no. 1972).

²⁷ nierownego sobie wydząc *ad reprimendum hostem* – бачачи ворога надто сильного, щоб міг його відбити.

²⁸ *pro subsidio* – на допомогу.

²⁹ Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Eugeniusz Janas, Witold Kłaczewski, Janusz Kurtyka, Anna Sochacka. – Kórnik, 1998. – S. 75 (no. 250).

³⁰ На маргінесі надпис: “1655”.

³¹ *sufficere* – впоратись.

³² Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku: (Ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka) / Opr. Adam Przyboś. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1987. – S. 45 (no. 103).

³³ *Wimmer Jan*. Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w latach 1648–1655 // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1960. – T. V. – S. [498], no. 168.

³⁴ У Михайла Грушевського помилк. “одержав відомість про Тетерю”.

ohotnyka do zniesienia ych. Wraz szczęśliwie *successit*³⁵, bo w kielku godzinach wiscinali hłoptwo. Nazaiutrz melnicanie z posłusenstwem przysłali, a potim za przyjazdem moym miescanie y woienniczy lyudzie oddali poddanstwo i. k. m. Tu armatha z tisiącem piehoty czudzoziemsky comenderowaney prziciagnęła do mnie *die 6 praesentis*³⁶ poranu pod Dimowkę, skupiwszy sie tam xziaze i. m. [Dymitr] Wisniowiecky y z p. lowcem podolskym. Miasto to doszyc obronne, wałami, bastamy opasane, liudzy, iako z ięzykow *patebat*³⁷ y oko rosądzyc mogło, wielka frekwentia, bo tamze wsystkych myast y włosczy swawolnych oparła sie licentya. Do dwudziestu tysieczy przenosiela strzelca czwiconego w tey tam kraynye y kozakow do woiny 5000 tysie- || (**апк. 730**) czy rahowono. *Praeerrant* im³⁸ Zarudni, Iakowenko, Iurkiewicz, Korsoniecz, Kowalenko y inszych do dziesiaczy setnykow. *Anticipavi inchoa[n]d[um] opus* listem³⁹ moiem, ze sie po hrzesciansku obesc mi sie z nimi hczyeli y podaiacz ym do obierania zywt y smiercz, tę przez upor swoy sobie przyniosza. Alie na to ani pozwolycz, ani listu wzyacz nye hczyeli, ufaiacz sobie. Recognoscowalem tedy miesyce do dobywania sposobne, iezdę *ad ostentacionem*⁴⁰ rostawywszy, piehotę *pro oportunitate*⁴¹ *locorum* disponuiacz⁴². Z dział bydz kazałem, a oraz y miasto zapalycz *contendi*⁴³, gdzie az za siodmem pusceniem kula z mozdierzia efect uczyniła; lubo iednak dotychczas ohotne trzymałem rycerstwo, z dział w miasto byiacz, a piehocie czudzoziemsky strzelec kazałem, ohotnie pod wały podpadali, nicz nie dbaiacz na swanky. Gdy sie pokazal zapal, nastapiela piehota y ohotnyk ze wszistkych stron. Ci gdy *primo inpetu instabant*⁴⁴ mężnie na nieprzyiaciela, miasto pierse sami rebelisanti spalili, do drugiego ustapyly. Rycerstwo iezne, ktore sziawszy s kony, samo następowało do sturmu; rycerstwo przez okopy *descens*⁴⁵ bel y na wały *ascensos*⁴⁶, ale to *superabant*⁴⁷ ochota rycerstwa. Wiatri⁴⁸ *augebant flamam*⁴⁹ ognia na wszistko miasto, a zatym nasz

³⁵ *successit* – вдалося, мав успіх.

³⁶ *die 6 praesentis* – 6 дня цього [місяця].

³⁷ *patebat* – було відомо, видно.

³⁸ *praeerrant* im – очолювали їх. У рукописі “precerant”.

³⁹ *anticipavi inchoandum opus* listem – перед тим, як почати операцію, я надіслав листа.

⁴⁰ *ad ostentationem* – на показ.

⁴¹ Слово правлене.

⁴² *piehotę pro oportunitate locorum* disponuiacz – піхоту розставляючи на вигідних для неї місцях.

⁴³ *contendi* – я намагався.

⁴⁴ *primo inpetu instabant* – у першому наступі натискали. У рукописі “in petu”.

⁴⁵ *descens* – від лат. “descensus” – сходження (донизу), спуск.

⁴⁶ *ascensos* – мабуть, замість “ascensus” – сходження (догори, на щось), вихід (на щось).

⁴⁷ *superabant* – долали.

⁴⁸ Слово дописане над рядком.

⁴⁹ *augebant flamam* – розширили полум’я. У рукописі “flamant”.

mocno sie brali do parkanow, bastę opanowali, nie mogli sie dac przełomacz, bo w ogniu będącz, y z miasta, y zamku, z dział, chakownycz y z ręcei strzelby raziela gęsto. Iednak *superavit*⁵⁰ recerstwo siele ych, ktorzy sie bronieli, hocias w ogniu, sprawnye. Potym do zomku uhodzacz, aze tam nie mogli sie zmieszcycz. Trupem iedni położeni, drudzy *igne*⁵¹ pogorzeli, dostatky ych wsistkie, iedne *in flamam*⁵², a drugie *in predam*⁵³ posły. Trwało to [od] *10 hora*⁵⁴ przed południem az do zmierzku. Stanęli osobliwie w tey potrzebie i. m. p. halicky, i. m. xziąze Dimitr Wisniowieczky, i. m. p. lowci podolsky, i. m. p. Wacław Lanckoronsky, i. m. p. Niznicki [Wyżycki], stolnik. Odniesli swanky p. Hołoniewsky, p. miecnyk [Michał Zebrzydowski], i. m. p. podcasego koronnego [Jana Zamoyskiego]⁵⁵ w ramyę przez oboycyk na wilot postrzelioni, i. m. p. [Kazimierza] Prusinowskiego⁵⁶, rohmistrza, w obie nodze postrzelono, i. m. p. Kalinowsky z działu w bok y w rękę postrzelioni. Padło tego dnia tak przez strzelbę, iako y przez sablyę y poraz hłopstwa na pięcz tysięcy, iako *profugus*⁵⁷ do nas *afirmabant*⁵⁸. Zabitych pod 40 y postrzelanich skodliwie pod 300 z nasei strony. Gdy tedy nocz przisła, zmordowanym żołnierzom odpocącz beło potrzeba, na pogorzelskach folwarkach stanąłem przez nocz, iednak *at[t]a[men] [?] obsidione*⁵⁹ straza y s podsluhamy trzymayącz ych. Desperuiącz, iuz przede dniem trzech starcow z roznych miast o miłosierdzie przisłali, prosząc, obiecuyącz posłusenstwo, bele woysko odstąpielo, cegom nie odmawiał, gdy sie upamiętaią, a uwazaiącz ze zomek dobrze ufortificowani, wolałem prziniescz *ad dedicionem*⁶⁰. Contractuiącz, wszunulem piehotę na same wały zomkowe, a zatym *territi*⁶¹ tak sie zmykały, ze sie sami dusieli. Wyhodzyc zatym poczęły sa- || **(арк. 731)** my setniczy y *kapita precipua*⁶² bontow w Ukrainie, ktorych i. m. p. wojewodzie kyiowskiemu oddałem, iako to Zarudnego, Iakowenka, Iurkowycza, hłopow zas panom ych dziedzicom⁶³

⁵⁰ *superavit* – здолало, перемогло.

⁵¹ *igne* – у вогні.

⁵² *in flamam* – у вогонь.

⁵³ *in praedam* – у здобич.

⁵⁴ *od 10 hora* – від 10-ї години.

⁵⁵ Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziela, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 104 (no. 595).

⁵⁶ *Kersten Adam*. Z badań nad Konfederacją Tyszowiecką // *Rocznik Lubelski*. – 1958. – T. I. – S. 116.

⁵⁷ *profugus* – (замість “profugi”) втікачі, перебіжчики.

⁵⁸ *affirmabant* – запевняли, стверджували.

⁵⁹ *attamen [?] obsidione* – однак в облозі, блокаді.

⁶⁰ *ad deditionem* – до капітуляції; до того, щоб [замок] здали.

⁶¹ *territi* – охоплені страхом. У рукописі “teritti”.

⁶² *capita praecipua* – головні ватажки.

⁶³ У рукописі “dziedzicom”.

pooddawałem. Gdy sie taka rozprawa przy zomku bawię, heczywe krwy braczy pobitych y postrzelanich riercztwo nie mogło zcierpiecz, uderzili. Niektorych [uratowałem], zachowawszy przy zdrowiu, drugich y som obronicz nie mogłem przy zaiuszeniu rierczstwa, bo i Tatarow, ktori Czambamet⁶⁴ [Kammambet] murza przisło do mnie beło 150, *s[ae]uiebant* bardzo *in capi[t]a* chłopow⁶⁵. Padło ych trupem 6000; ktorzy do panow swych uczyekli, *incolumes*⁶⁶ wiprowadzeni.

To sprawiwszy, powracaiacz *ad statiu*⁶⁷, sołtana [Mengli Gereja] zastałem w Bołdowie y pod Balanowce z 15000 ordy, iako chamsky [Islam Gereja III] sin wielky hczę w predentey zazywac complementow. Miasta tu wszistkie, pod Nabozem y Niestrem bedacze, przestraseni, z poddanstwem do nasz poszylaią, setnikow swoich wydawayą. Niektorze, przypowiedne listy bioracz, z nami sie na woinę zabieraią y iuz tu w tem kraiu upatnione impedimenta. O piatku z Tatarami *insimul*⁶⁸ pospiesemy za Bog. O Hmielnickym, ze [o] ni[m] spiegi moi z Humaniu przinios wiadomosc, iakobi miał przisc do Lisanky z woiewodą moskiewskim, na Kyiowie będączym, a wprzod 5 horągwi moskiewskych przisło do Humania. Wielka tam w okolycz *coluvies*⁶⁹ nie telko prostego chłopstwa, ale y kozakow. Przidzie i tam pracowacz siła, ale *insimul* starami sie. Hciałbym iednak za pozwoleniem i. m. p. woiewody kyiowskyego wiprawicz p. Sokolickiego [Sokolińskiego]⁷⁰, dobrze około Chumania swiadomego y ludziom tamecnim dobrze zahowałęgo, alboc iakie pacta u tych chłopow *proficient remedia*⁷¹ etc.

Опубліковано: Грушевський Михайло. Історія України-Руси. – Київ, 1997. – Т. IX. – Ч. 2. – С. 1036 (прим. 1), 1037–1039 (прим. 3) (фрагменти);

Hrushevsky Mykhailo. History of Ukraine-Rus'. – Edmonton; Toronto, 2008. – Vol. IX. – Bk. 2: The Cossack Age, 1654–1657. – Pt. 1. – P. 443 (no. 163), 445–446 (no. 166) (фрагменти).

⁶⁴ Слово правлене.

⁶⁵ *saeviebant* bardzo *in capita* chłopow – оскаженило розправлялися з хлопськими головами. У рукописі “*seuiebant*”.

⁶⁶ *incolumes* – цілі, неушкоджені. У рукописі “*in columnes*”.

⁶⁷ *ad stativa* – до стану, табору.

⁶⁸ *insimul* – одночасно, разом, спільно.

⁶⁹ *colluvies* – наплив, збіговисько. У рукописі “*colucies*”.

⁷⁰ *Babka Rafał. Kampania ochmatowska 1654–1655. Część II // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Białystok, 2008. – T. XLV. – S. 43.*

⁷¹ *proficient remedia* – будуть помічними, стануть ліком.

№ 37

*Новина про смерть папи римського Інокентія X та обрання
на його місце Олександра VII*

1655 7 february ociecz s. papierz Innocencius X vmarł w Rzymie, święto-
blywie zywot skonczel. Na iego mieysce obrano papierzem Alexandra [VII]. ||
(арк. 732)

№ 38

*16 лютого 1655 р., Варшава. – Новини про облогу Умані коронними
військами, події у Швеції, відправлення польського посла до Стамбула,
бранденбурзького й семигородського послів у Варшаві
та інші відомості*

1655, Nowyni z Warszawy 16 february.

Dnia wcorayszego posta vkraynska prziniosła, ze Human naszi beli *strictissime obsidione*⁷² wzyęli, do ktorego doszyc potężnie sturmowali y połowę miasta granatamy spalili. Aze sobie poradzili kozaci: kozuhami, kocami, pierzinami mokremi domi swe przikrywali, ze im iusz tak granati nie mogly skodzycz. Iednakbi sie iuz beli poddali pewnie, ale za wzyęciem iezyka na podiezdzie z nasyh, z ktorego tho wzięli, ze Hmielnicky im idzie we 30000 woyska na odsiecz. Tak sprawiwszy sie s tei wiadomosczy, poddac sie nie hcieli y owsem z dział do nasego obozu bycz pocęli. Zostawiwszy tedy Human, i. m. p. hetmani [Stanisław Potocki i Stanisław Lanckoroński] posli przeciwko [Bohdanowi] Hmielnickiemu. Rozumiem, ze sie iuz dotąd rosprowili. Pana Boga prosmi, abismi co pociesnego vsliseli, bo iuz ieno we trzech milah beli od siebie.

Z Litwi nic dobrego nie mami.

O Swedah *fama*⁷³, ze ych iest⁷⁴ za Poznaniem w Pomorciznie 9 regimen-
tow, a 12000 ych minęło Gdansk, iakos tu iest poseł [Władysław Kurtzbach-
Zawadzki]⁷⁵ xziażęcia pruskiego kurfirzsta [Fryderyka Wilhelma], daiącz znacz,
ze do niego słali Swedowie, hcącz go oderwacz *a societate armorum*⁷⁶ i. k. m.
y Rzecipos[politey], powabne doszyc podaiacz mu do tego⁷⁷ konditie y sposoby.

⁷² *strictissime obsidione* – дуже щільно в облогу. У рукописі, мабуть, помилково “obsidionem”.

⁷³ *fama* – чутка.

⁷⁴ Слово написано двічі.

⁷⁵ *Włodarski Józef*. Polityka pruska elektora brandenburskiego Fryderyka Wilhelma I w latach 1640–1660: Studium z dziejów dyplomacji. – Gdańsk, 2000. – S. 36; *Федорук Ярослав*. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза та Україна у середині XVII століття. – Київ, 2011. – С. 69.

⁷⁶ *a societate armorum* – від військового союзу.

⁷⁷ “do tego” дописано над рядком.

Nie hceli zazycz takowych *incommoditates*⁷⁸, iakiemi oni oycziznie grożą albo raci Koronie. Ma iednak xzyażę i. m. woyska 15000 pinieznego, a pospolitego ruszenia moze miecz 8000. Zacim moze swey sciani bronic, obawiac sie, aby nie uczinieli incursyey iakiey Wielką Polskę, lubo to iesce nie powrocieł poseł nas i. m. p. Morzstin [Andrzej Morsztyn], stolnyk sędomierzsky, ktori tam iadacz, do Sweczy, rozbiel sie na morzu z okrętem, iednak sie som ratował.

Owo zgola zewsząd utrapiona oyczizna, nye wiedziec, komu sie pierwei bronic. Dliategoż z nasey cancelary wychodzą *literae deliberatoriae*⁷⁹ do i. m. p. senatorow, zwoływaiąc ych na generalną radę dla zabiezienia tego złego zawcaszu.

Do Porty Othomansky goniecz i. m. p. Bieha[no]wsky [Mikołaj Bieganski] w tych dniach wиеzda, a po Wielky Noczy poseł wielky ma yszcz.

Węgiersky poseł, odprawiony z indigenatamy [Ferencowi] Rakoczemu y trzem panom wegierskym, swiezo odiehał etc.

№ 39

Новина про обрання Карла X Густава королем Швеції

1654 krolem swieczkym obrani y koronowany w Stokolmie Carolus Gustaphus, sinowiec Friderika [I], krolia czeskiego⁸⁰, falgraph, palatinus Reni, ktoremu Christina, kroliewna swecka, dobrowolnie spusciela kroliestwo sweckie, zloziwszy siebie koronę, a sobie zostawila kzięstwo filanckye na wihowanie y wolni wyiazd ze Sweczyei, gdzie sie iey będzie podobało. || (арк. 733)

№ 40

29 грудня 1654 р. – Новини з Кам'яця-Подільського про облогу, захоплення коронними військами Брацлава і допомогу від татар

Nowyni z Kamiencha Podolskiego die 29 10bris 1654.

Z listu i. m. p. Konarzowskiego [Hieronima Konarzewskiego]⁸¹, podsędka podolskiego, do i. m. p. Woycieha Miaskowskiego, sędziego podolskiego.

Cokolwiek mom z obozu od pewnych confidentow, to w. m. mosczyem[u] panu oznaimuię. 18 10bris i. m. p. hetmani *hucusque*⁸² zostawali w Tulcynie dla

⁷⁸ *incommoditates* – труднощі, проблеми, шкода.

⁷⁹ *litterae deliberatoriae* – делібераторії (листи королівської канцелярії, що розсилалися до сенаторів перед сеймом).

⁸⁰ Мати Карла X Густава, Катерина, племінниця Фрідріха IV Пфальцького по лінії матері Анни Марії Пфальцької, була двоєрідною сестрою Фрідріха V, курфюрста Пфальца (чеського короля Фрідріха I).

⁸¹ Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Eugeniusz Janas, Witold Kłaczewski, Janusz Kurtyka, Anna Sochacka. – Kórnik, 1998. – S. 100 (no. 437).

⁸² *hucusque* – до того часу, доти.

srogich descow y⁸³ sloty, nie mogącz sie z armatą ruszycz. Prętko potym ruselo sie woysko pod Braclaw, gdzie sie zaparło kozakow 15000, między ktoremi beli starsi⁸⁴ [Iwan] Bohun⁸⁵, pułkownyk, Zielieniecky [Mychajło Zełenski]⁸⁶, Puskarenko [Martyn Puszkarski], Maharzynsky [Mychajło Macharynski]⁸⁷, Iusczy Gług [Josyp Hłuch], ktorzy bardzo hardzie kazali. Hodzył pod Braclaw i. m. p. obozni koronny [Stefan Czarniecki] z częscią woyska, alie nie mog nic sprawyc, powroczył nazad. [Bohdan] Hmielnicki woyska kupy około Korsunia, z ktorim złączał sie Patrilin [Andrzej Buturlin]⁸⁸, woiewoda moskiewsky, z częscią woyska moskiewskiego, mającz zamiśły ruszycz sie przeciw woyskom naszym. Ordy Buczacki prętko spodziewają⁸⁹ sie ich moszcz pp. hetmany, koja koczuie na Kodemye. Starsy nad ordą Buczacką Athchapifer aga, bo Ali agę małżułowano. Sołtan [Mengli Gerej], syn przesłego hana [Islam Gereja III], s krimską ordą przeprowuie sie pod Ocałowem, do ktorego iehał p. Koricky [Krzysztof Korycki]⁹⁰. Starsy nad Krimską ordą Kammabeth murza. Tatarow iuz beło w obozie 600, z ktoremi iest trzech murzakow. Posel od tego agi, ktorý na Kodemie stoy, beł z listami hamskymi u i. ms[cziow] pp. hetmanow, który powiedział, ze i. m. p. straznyk [Stanisław Mariusz Jaskólski] z panięty odprawieni y i. m. p. pisarz polni [koronny Jan Fryderyk Sapieha] iuz uwolnioni w drodze y s panięty. Przyiehał do nas dnia wcoraisego i. m. p. warsawsky [Jan Zygmunt Oborski]⁹¹, dzis tydzień, iako od woyska spod Braclawia odiehał. Potwierdza tego, ze tak iest, iako pyszał do mnie i. m. p. podczasz⁹² [Jan Zamoyski], do tego przydaiać, ze kozaczy wszisczy wciekli z Braclawia, odbiegszy wszistkiego: zywnosczy y dostatkow, samych miescon starych zostawywszy, armatę y prohy, za ktoremi posłał w pogonią i. m. p. hetmon [Stanisław Potocki] częszcz woyska y szieła tego natopiono na przeprowie w Buhu y nabyto. Sami Braclaw oszadzywszy, pod Human posli day Boze scęśliwie etc.

⁸³ Сполучник помилк. написано двічі.

⁸⁴ Слово дописане над рядком.

⁸⁵ У рукописі “Bohun”.

⁸⁶ *Кривошея Володимир*. Генеалогія українського козацтва: Нариси історії козацьких полків. – Київ, 2002. – С. 210.

⁸⁷ Там само. – С. 174.

⁸⁸ *Крип'якевич Іван*. Богдан Хмельницький. – Львів, 1990. – С. 312.

⁸⁹ Слово правлене.

⁹⁰ *Федорук Ярослав*. Міжнародна дипломатія і політика України 1654–1657. – Львів, 1996. – Ч. I: 1654 рік. – С. 153.

⁹¹ *Dąbrowski Janusz*. Senat Koronny: Stan sejmujący w czasach Jana Kazimierza. – Kraków, 2000. – S. 229.

⁹² У рукописі “podczasky”.

№ 41

*20 грудня 1654 р. – Лист великого коронного гетьмана
Станіслава Потоцького до ротмістра Сельницького про захоплення
Брацлава, допомогу від татарських військ та інші відомості*

Z listu i. m. p. hetmana koronnego [Stanisława Potockiego] do i. m. p. Sielnickiego, rohmistrza piehotnego, *de data 20 10bris*.

Kozaczy z Braclawia uciekli, belo ych tam 15000 kozakow, osm pułkow. Nakazni hetmon [Mysko Dubyna]⁹³ ych zabyty, Zielieniecky [Mychajło Zielenski] postrzelioni, y dwai setniczy, gdy wyhodzieli przeciwko naszym w polie, gdzieś był zemknął p. oboznego koronnego [Stefana Czarnieckiego] z p. starostą wynnickym [Andrzejem Potockim]. Załuję, że się tych ptasków upuszczało, ale same niebiosy tak chciały, gdyż o dwie mili wojska stojąc dla ustawicznych deszczów i srogiemu błota, ruszyć się nie mogło. P. strażnik [Stanisław Mariusz Jaskólski], wzięwszy pomysłną odprawę, powraca z Krimu. Mengli⁹⁴ Gieręj soltan, syn nieboszczyka hana [Islam Gereja III], ydzie z ordą do nas, którego się spodziewamy nadali tego dnia. Król i. m. [Jan Kazimierz] pisał do mnie gorąco, abym się powrócił dla pewnych przyczyn; przyjdzie mi powrócić, zostawiwszy i. m. p. wojewodę ruskiego [Stanisława Lanckorońskiego].

Опубліковано: Listy hetmańskie rodu Potockich. – Warszawa; Bellerive-sur-Allier, 2019. – T. II: Korespondencja Stanisława Rewery Potockiego: Hetman polny koronny 1652–1654; Hetman wielki koronny 1654–1667 / Opr. Piotr Kroll. – Dok. 54. – S. 123. || (арк. 734)

№ 42

*29 січня 1655 р., Кам'янець-Подільський. – Лист ротмістра
Миколая Зацевіліховського до подільського підстоля Томаша Улінського
про відносини Богдана Хмельницького з придунайськими країнами,
військові дії коронної армії в Україні, зв'язки Речі Посполитої з Кримом
та інші відомості*

Copia listu do i. m. p. podstolego podolskiego [Tomasza (Aleksandra Tomasza) Ulińskiego]⁹⁵ od i. m. p. [Mikołaja] Za[c]wylihowskiego⁹⁶ z Kamienicza Podolskiego, *29 ianuary 1655*.

⁹³ У збірнику документів Станіслава Потоцького див. док. 53, 54 (с. 122–123).

⁹⁴ У рукописі “Mengli”.

⁹⁵ Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Eugeniusz Janas, Witold Kłaczewski, Janusz Kurtyka, Anna Sochacka. – Kórnik, 1998. – S. 103 (no. 455).

⁹⁶ Грушевський Михайло. Історія України-Руси. – Київ, 1997. – Т. IX. – Ч. 2. – С. 1039–1040.

Na ten czas co rozumiem bydz godnego, do oznaimienia w. m. m. p. wypisuję, wielce prosząc, abys [w.] m. i. k. m., panu m. miłości[wemu], wsistko to referował. W tych dnyach od mego confidenta z Wołoch mąm rzetelną wiadomosc, ze poseł [Bohdana] Hmielnickiego z Węgier powrocieł, ktorego gospodar wołosky [Gheorghe Stefan] w Kutnarze zatrzymał y przyiacielsko tractuie. Tenze Węgrzech znacz odnios dobrą odprawę, bo sie tym przed Wołohamy *libere*⁹⁷ szczyty, ze niemało mu więzniow kozakow, ktorych ieszcze pod Socawą dostano było, teraz od [Jerzego II] Rakoczyego powracał. Při tim zatrzymuie go w Kutnarze gospodar, aby czas upatrzywszy, mógł go bezpiecznie przez woyska i. k. m., w Ukrainie będącego, do Hmielnickiego przeprowadzycz. Z hospodarem wołoskym zawarł porzysięzoną przyiazn, takąz y z hospodarem multanskym [Konstantynem Szczerbanem], zniosszy sie przez boiarow swych, postanowił. Zaczym iuz sie tu iawna zdrada tych zawse niestatecznych narodow przeciwko k. i. mscz[y], pa[nu] n. miłości[wemu], y Rzeczpo[spolitey] pokazuie. A iako zadna rzecz, ile zły koniec pociągającą za sobą, utaycz nie moze, tak y tego hospodara wołoskiego chytroszcz sie pokazuie. Teraz za wysciem woyska w Ukrainę srogą rzecz hłopstwa z Podniestrza do Wołoch usło, ktorych przyjęto, y około 10000 Ukraincow, zostając około brzegu na stronie wołosky, tylko na woysko nase patrzą y cekaia. Strzez Boze namniejszey przeciwney fortuny, ukazała by sie przyiazn wołoska. A to y teraz co wyprawuie cos chorągwy swoych na Ukrainę, ktorych ieszcze nie wysło, nie dla k. i. m., ani Rzeczypospo[litey] cyni to, tylko dla hana [Mehmed Gereja IV], obawiając sie go, a pewnie by tego ynaczy nie uczynyeł. Gdy tę coniuratią sprawowali miedzy sobą, boyarowie dumny multansczy słuhali przisięgi wołoskiego hospodara, a multanskiego – wołosczy. Teyze podobno y [Jerzy II] Rakoczy intenty.

Co by tes było godnego z Ukrainy, za laską Bożą, wsistko dobrze. Woysko nie głodne w zywnosczy y tych rebelizantow znosą wsędy. W Dem[k]owce zaparło sie ych było około 20000, tych przez sablię użyto y starziznę roskazali pp. hetmany [Stanisław Potocki i Stanisław Lanckoroński] posczynacz. Iuz sie ih moszcz za Boh ruseli *15 praesentis ianuary*⁹⁸ ku Humanu, gdzie tusa sobie dobrze, bo wodę prętko mogą im odiącz. O Hmielnickym głu- || (арк. 735) cho, nie wiedziesz, gdzie sie obracza, czili do Moskwy. Yuz go y wierzą, ze umarł, alie on na wiosnę zwykł odzywacz sie.

Po napisanyu listu tego, przibiegli posłanczy i. m. pp. hetmanow z declaratyą, aby vpominky hanske oddawano. Czy nam w Kamienцу dali taką resolutyą, ze woysko nasze 23 [ianuary] pod Humanem stanęło, gdzie Hmielnicki

⁹⁷ *libere* – прямо, відверто.

⁹⁸ *15 praesentis ianuarii* – 15-го [дня] цього січня. У рукописі помилк. “15 praesentis feb[ruary]”. Див.: Грушевський Михайло. Історія України-Руси. – Київ, 1997. – Т. IX. – Ч. 2. – С. 1040.

nie docekał, ale trzecim dniem wymknął tam, zaprowadzwszy 4000 Moskwy y kozakow niemało. Nadzieia w Bogu, ze ych woyska k. i. m. prętko dostaną. Hciała starsyna za Hmielnickym umykacz, ale ych cern nye puszczyla. Sroga gęstwyna w mieszczye lyudzy, ledwo sie samy nie duszą, a drudzy za miastem taborami stoią, ktorych y do miasta nie puszczono. Tych bez wątpienia komonnik, z ordą wprzod przed woyskiem wyprawiony, osiągnął. Co daliei sie dzieie, ocekywami po nowey day Boze szczęslywey (Amen).

№ 43

1 лютого 1655 р. – Новини зі Жванця з листа хотинського паркалаба до канцлера Стефана Корицінського про облогу Умані, платню кримським татарам та об'єднання молдавських військ з коронними

Ze Zwanca⁹⁹ 1 february 1655¹⁰⁰.

Z copy listu burkałaby [perkałaba] chocimsk[i]ego do i. m. p. canclerza coronnego [Stefana Korycińskiego].

Zpod Humania w kielkanascie dni, iako go woysko oblieg[ł]o koronne y orda, przisły [posłancy] od i. m. p. hetmana wielkiego [Stanisława Potockiego] do Kamienca, do i. m. pp. skarbowych¹⁰¹. 30 ianuary przisła declaratya, aby *sine mora*¹⁰² upominky Solimonowy adze [Sulejmanowi adze], który do Chocymia tylko [przyiechał], daliey iehac nye hczał, oddawaly. Dlyacego pp. skarbowy, nic nie bawycz¹⁰³, do Hoczymia, znoszac sie Solimanem agą, iachaly. Tam iakies wscęły sie *vaenatie*¹⁰⁴ z prziciny Machmet murzy, w zastawie zostaiącego, który summy hamskiej wzyął, cos gotowyzny. W oddaniu tych vpominkow zadney zwloky nie bedzie, gdysz gorący list i. m. p. hetmana *vrgebit*¹⁰⁵ pp. skarbowych.

Lud hospodara wołoskiego [Gheorghego Stefana] w tych dniach z woyskiem i. k. m., rozumiem, złącet sie.

To, co mi sie dostało z listu i. m. p. podstolego W. X. Litewskiego [Teodora Aleksandra Laskiego]¹⁰⁶, wm. mosczy pan zrozumiecz raczy.

⁹⁹ Написано на маргінесі.

¹⁰⁰ Далі закреслено: "30 ianuary".

¹⁰¹ Надпис на маргінесі: "Punct z tamtąd".

¹⁰² *sine mora* – без зволікання, негайно.

¹⁰³ Слово правлене.

¹⁰⁴ *vaenatie* – полювання.

¹⁰⁵ *urgebit* – натисне, піджене.

¹⁰⁶ Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 166 (no. 1305).

№ 44

1655 р., лютий. – Новини з Риги про поширення морової хвороби у Московській державі, підготовку походу царського війська до Динабурга, скупчення шведського війська в Лівонії та інші відомості

Wyadomosc z Rigy in februaryo 1655.

Herman Bekier, cara moskiewskiego [Aleksa Michajłowicza] factor, który armatę wszystkę z pro- || (**арк. 736**) hamy z Nederlandu ieszcze w roku 1653 prowadził, chciał teraz iachacz do Moskwy. W mieszcze Narew nazwanim moskiewskym stanął, nie mogąc iachacz dały dla powietrza, które w stolicy tak wielkie było, yz ludzi pomarłych rahuią na 27000. Toż powietrze od stolice rozszerzeło się aż do Astrahaney y Kazania, gdzie *in genere*¹⁰⁷ zmarłych ludzi kładą wszystkich, co i w stolice pomarli, 50000, którzy pouciekali, zdrowie swoje ratując, z głodu poumierali, drudzy od zwierza ziedzeni zostali. Car ze wszystkim dworem y swim patriarhą [Nikonem] Wiazmie po the czaszy residował, do stolice miał iahacz. Woyska moskiewskie, po lezah rozłożone, mieli teraz niedawno wskazanie carskie, aby się do granic naszych gromadzili, ale skoro usłiseli o woyskach naszych litewskich. Poimanych naszych od Nowogroda wszisczy zapędzeni y iest ych bardzo wielka liczba, którzy się nie hcieli krzyc na moskiewską wiarę. Nie daią im strawnich pieniędzy y tak więzieniu zatrzymany o swej strawie zyc y vmierac muszą. Z Witebska więźniow do Ples[k]owa poprowadzono y tych tam bardzo tractuią zlie.

Officierowie niemieczeni niektorzy z Moskwy pouiezdali. Znowu teraz car zaciąga ych, mającz 3000 szyfuntow srebra do menicze swoiey na robienie pieniędzy. Kazdy syfunt naszych wazy kamieni 10.

Z Pleskowa ydzie woyska piesego mosk[iewsk]iego do Dyneburgu 3000, pułkownik nad nym Lorens Arczysewsky. Złaciwszy się z woyskiem, które pod Luczinem iest, Dineburgu dostawacz mayą w Inflāncieh, ktori Poliaci trzimayą.

Swedzkiego woyska coraz do Infliāt przybywa y listy przypowiedne gęste na zacyąg krol swedzky [Karol X Gustaw] wydaie, granice inflāczkie woyskiem potężnie osadza. Do Polsky pewne woyska gotuiąc, na wojnę som się krol głową ma rusycz¹⁰⁸.

Woyna Angielczykow z Francuzamy i Olendrow z Portugalcikamy zanosła się pewna. || (**арк. 737**)

¹⁰⁷ *in genere* – загалом.

¹⁰⁸ Надпис на маргінесі: “Do Polsky Swedzy się gotuyą”.

№ 45

Лист поручика Холовейського до невідомого про захоплення Умані та переслідування основних сил Богдана Хмельницького

Copyia listu od i. m. p. Chołowieyskiego, porucnika vsarzszy horągwie.

I. m. p. podczaszego koronnego [Jana Zamoyskiego], ktori w Cerniehowcach liezy postrzelioni, tєn pise do i. m. p. Zuka do Kamienca, oznaimuiacz, yz gdy i. mm. pp. hetmani [Stanisław Potocki i Stanisław Lanckoroński] z woyskiem podstąpieli pod Human, trzi razy miasto zapalieli granatami, alye ze hłopstwa sieła w mieszczye belo, ktorzy na dahah siedzieli y bronieli ognia. W dzień Naswiętzy Panny Mariey Gromnicney, gdy pierszy Sturm naszi do Humana¹⁰⁹ prowadzili, przisedł tatarsky podiazd zpod Cehryna, iężika dobrego dostawsy, który to powiedział, ze Hmielnicky s potęgą pod Human ciągnie na odsiecz i. m. p. hetmani. Na pewne miejsce armatę zatoczywszy y wszistką piehotą osadziwszy, wsistek komonnik poset przeciwko [Bohdanowi] Hmielnickiemu. Hmielnicky, wzywawszy wiadomosc o potędze woyska naszego, nazad sie referował. Za nim woysko w pogonią posło, na 10 mil go goniąc, byińcz, nazad woysko nasze prętko powracaiącz. W tym kozaci humansci, nie spodziewaiacz sie prętkiego powrotu naszych, infestowali piehotę naszą tak swim komonnikiem, yako y piehotą wszistką, zgoła potęgą na piehotę y armatę naszą następowali. Na którą wicieckę kozacką z miasta, niespodziewanie komonyk nasz nastąpił, ktori hodziel przeciwko¹¹⁰ Hmielnickiemu. A wprzod Tatarowie przed woyskiem nasem uderzili na nych y pod 6 horągwi ziwcem pobrali ych, co celnieyszych pułkownykw y setnikow pobrali, a ostatek cerni do miasta ustępowac pocęli, na ktorych Tatarowye w miasto wiehaly. Czy zas, co sie w zomku zawarli, dobrowolnie sie poddali, armatę od siebie rzucayącz y krzizem padaiąc, o miłosierdzie prosili y zomek oddaly etc.¹¹¹

Za co Panu Bogu nieh będzie cęszcz y chwała na wieky.

№ 46

3 лютого 1655 р., Жашків. – Лист польського аноніма про облогу Охматова коронними військами та битву з Богданом Хмельницьким на Дрижиполі

Copya listu z obozu die 3 february z Zaskowa, 1655.

Cokolwiek po expedityei listu mego z Kuneke [Kuneli] działo sie tam u nas, nieomieskomy dawacz znacz wm. m. m. p. Gdzie z Kuneke poslismi do

¹⁰⁹ Далі помилк. ще раз написано “naszi”.

¹¹⁰ У рукописі “przecikwo”.

¹¹¹ У дійсності Умань не було захоплено, а коронне військо вирушило з-під міста до Охматова на зустріч Богданові Хмельницькому.

Borawki [Buzowki] na nocleg, az Tatarowie zabiegly drogę pp. hetmanom [Stanisławowi Potockiemu i Stanisławowi Lanckorońskiemu], daiącz znacz, ze osadzili w Ohmalowie [Ochmatowie] trzy pułky kozakow, ktorzyh było pułtora tisiacza posło na podiazd ku nasemu woysku, trzech pułkownikow. Zaraz ych [m.] pp. hetmany, minąwszy Borawkę, posli prosto do Ohmaliowa. Telko czo woysko siadło s kony do sturmu do zamecku ochmaliowskiego, dobiwaiącz tych kozakow, asz p. rohmistrz, który był posedł na podiazd, przibiezał, daiącz || **(арк. 738)** znacz, ze [Bohdan] Hmielnicky za gorą z woyskiem. Gdzie zaraz woysko w polie wyprowadziwszy, oboz s pułkiem swym, skoczył pułk p. starosti ia[wo]rowski[e]go [Jana Sobieskiego], pułk p. [Jerzego] Bałabanow¹¹² za naiazdem Hmielnickiego, na który az w tabor wpadli, ktorych na pliaczu więcej, niz tysiącz, poliegło. Tam ognia w taborze pocęto dawacz, ze ieden drugiego w dimie nie wydział, bo samich dział razem ze 40 ognia dano. Nicz tedy na ten ogien ricerstwo i. k. m. nie dbaiacz, wpadli na piechotę moskiewską, którą zaraz rozgromieli, bo iuz pocęli beli horagwie wzniiac y knoty¹¹³ gaszycz, przedaiącz sie do naszych, y tam zaraz na tym skrzidlie 16 dział odgromieli. Nadzieia w Panu Bogu, zebi było na tym poliu prętko po woinie, gdybi była nocz nie zasła. Nasy między sobą pocęli sie psowacz, niektorzy tesz na łupy padly. Musiało woysko nazad z taboru kozackiego winiescz owych, bo tabor nasz nie mógł nadązycz, który w puł miliu zostawał, przy ktorim tak piehota, iako lozna celiadz. Ktorzy bily mogli w taborze kozackym skodzie, bo wielka confusia była iak między Moskwą, tak między kozakamy, gdzie beli wypadli w tył taboru uchodzycz. Ale gdy po staremu, ze naszy z taboru ustąpieli, piehota tak kozacka, yako y moskiewska prętko do sprawy przisly y iazdi do siebie wpuscieli, gdzie przez nocz tabor sobie porzannie opatrzeli. Woz na wozie dokoła postawiely, na mieyscu usiedli bez wody, bez zadnego drzewka. *Consilium*¹¹⁴ tedy mieli i. m. pp. hetmany, ieslyby ich mieli dobywacz nazaiutrz, czy nie? Zgodzyli sie wszisci, abi puszcz na witrwaną z niemy, poniewaz bez drew, bez wody osiedly, bo gdibi mi beli sturmowali, musielibismi bely wielką skodę woysku odniescz, poniewaz mamy bardzo słabą piehotę. Y tak w osadzeniu bili od piątku az ku poniedziałku, bo sie ta potrzeba zacęła *die 29 ianuary 1655*, w ktorey potrzebie porucnyka zabyto zpod kozacky horagwie y rohmistrza mego zpod vsarzsky horagwie, y towarzistwa kielka, y p. Łabęckiego, rohmistrza, p. Grodeckiego, rohmistrza, p. Siemaska, rohmistrza, postrzelono. Tam to wszistko armaty odbieraiącz, bo na drugi stronie Tatarowie bely odięli. W sobotę iusz sie mnieyszą sumą ta woyna odprawiała, bo s taboru nicz komonnikiem nie wyjezdali, telko piehota, która nasz z siebie spędzala. W niedzieli iuz o południu wyjezdali kozaczy do naszych, mianowicie do Iasnogorzskiego [Jasnogórskiego], miawaiacz mu, abi

¹¹² *Latacz E.* Bałaban Jerzy // *Polski słownik biograficzny*. – Kraków, 1935. – T. I. – S. 250–251.

¹¹³ У рукописі “konty”.

¹¹⁴ *consilium* – рада, нарада. У рукописі помилк.: *conclusum* – дійшли висновку.

traktowacz, y [do] Kamuzat [Kammambet] murzy Hmielnicky przisłał y hetmon moskiewsky [Wasilij Szeremetjew], wimuiaacz Tatarom y obliuiacz wszistkych aracz zatrzimany oddac y iego dobrze vkontentowacz z sułtanem. Cos¹¹⁵ przecię w tey mierze było, cego iesce doskonale nie wiemy, bo potym przez Litwę orda zaraz posła w zagony. Kozaczy postrzegszy tego ku wiecorowy, ze orda w zagoni posła, nie tak dlatego, daiacz polie, || (**арк. 739**) alie zebi sie w naszych syłach przemineli (gdzie y nase woysko trohę sie z nymy hałasowało)¹¹⁶, bo ym trudno było radzycz pod taborem, poniewaz z dział bardzo mieszali y ręcną strzelbą, ze sie było trudno pokazacz¹¹⁷. Y w piechocie nasze bardzo dobrze sie przeyzreli, która bardzo słaba, cięń przeciwko ych piehocie: gdzie sie telko pokaze nasza, zarasz ych wistrzelią, bo nasze nago, boso, iedny pod wozamy, drudzi przez gwałt do lasa, do ognia uciekaly. Przeyzrawszy sie tedy dobrze, [ze] nie mozemy iazdy otrzymacz na tym poliu, [kozacy], ktorich kilka dni y noczy strzeglismy, w poniedzialek, sprawiwszy sobie dobrze tabor, porządnie piese koło taboru opaszawszy, posli sobie mimo nasz nazad kozaci ku Ukrainie. Hczącz tedy szczęścia sprobowacz, i. m. p. hetmany woysko w polie wyprowadzieli, niektore pułky o tabor ocierali sie, mianowicie samego i. m. p. wojewody kyiewskiego [Stanisława Potockiego], gdzie towarzystwa iako spod iego, tak y zpod roznych chorągwy szyla razono. Pułk ten, który obozny [Stefan Czarniecki] wodzy, gdzie y w tym wielka skoda, iako zpod chorągwie k. i. m., tak pod wszistkiemy nami, iak w koniach, towarzystwie y czeliazdy i^o m. samego 70 zabito. Owo zgoła, ze sam tey ziemy z Tataramy nie uznacz Ukrainy¹¹⁸, gdysz y teraz iuzesmi byli urwali smat taboru y dwa działa, alesmi zniskąd nie mieli poszilk, bo Tatarowie posli w zagony. Tego potrzeba, zeby krol i. m. iak naiwiecy miał liudzy ognistego woyska, nie tak sie wybracz na wojnę. Nieprzyziacieli Chmiel piehoty myał 60000 y dział 60, prochu beczech 300, a drugie¹¹⁹ zostawił w polyu¹²⁰ 300. A teraz, gdy sie złącel z humanskiemy kozaky y z temy, co zbiegach, to ych iest sto tysięcy. Vczinieli tedy *consilium* i. m. p. hetmany, rusywszy sie Zaskowa, gdzie piechotę z atmata ku Cernieiwu zmykaly, a szamy z Tataramy w Ukrainę idziemy.

To oznaimiwszy wm. m. m. p., co dali dzyacz sie będzie, nie omieskom oznaimicz wm. memu m. panu.

Опубликовано: Грушевський Михайло. Історія України-Руси. – Київ, 1997. – Т. IX. – Ч. 2. – С. 1044–1046 (прим.);

Hrushevsky Mykhailo. History of Ukraine-Rus'. – Edmonton; Toronto, 2008. – Vol. IX. – Bk. 2: The Cossack Age, 1654–1657. – Pt. 1. – P. 452–453 (прим.).

¹¹⁵ Перед цим словом у рукописі відкрита дужка.

¹¹⁶ У рукописі дужки відсутні.

¹¹⁷ Надпис на марґінесі: “6000 nasyh zbyli kozacy”.

¹¹⁸ Так у рукописі; мабуть, повинно бути: “ze nam tey zimy z Tataramy nie uznacz Ukrainy”. У рукописі замість “nie uznacz” написано “niu uznacz”.

¹¹⁹ У рукописі “drugiego”.

¹²⁰ У рукописі “paley”.

№ 47

9 березня 1655 р. – Новина про початок конвокації у Варшаві

Warsawie

9 marty conuocatya Warsawie złożono; zaczęła sie, na którą ziehało sie nyemało i. m. pp. senatorow do Warszawy. Tajemna rada była. || (арк. 740)

№ 48

5 березня 1655 р. – Новини з Варшави у листі від аноніма до сandomирського ловчого Якуба Бжеського про битву з козаками під Охматовом, війну в Литві, переговори польського посланця у Стокгольмі, а також чутки про полонення Івана Богуна та інші відомості

1655

Awyzy z Warszawy de data 5 marty do i. m. p. łowczego sędomierskiego [Jakuba Brzeskiego]¹²¹ posłane.

Po ostatnim napisaniu listu mego do wm. m. p. przez i. m. p. Zielińskiego, brata nasego, co by nowego wm. m. p. miałem wypisacz? Tu od nas ode dworu nicz zgola nowa *cessit, confirmatur* tilko, *in illo conflictu*¹²² w Ukrainie znacna naszych *strages*¹²³. Rahuią, ze pod tym taborem [Bohdana] Chmielnickiego więcej, niz 6000 głów woiska naszego legło. Officier czudzozięsky rzatko ktori zyw, bo snacz kulie w sziku naszych mógł korcem mierzycz, tak gęsto nieprzyaciel ognia dawał. Teraz snacz posłał Hmielnicky po 40000 Moskwy, z ktoremy, gdy sie złączy, wąpie, zeby mu naszymy wytrzymały, osobliwie, kiedy Tatarowie płaza byią y iuz odhodzycz hcą.

V nas w przesła niedzielie tu Warsawie w koscielie farnim *in presentia utriusque principis* “*Te Deum laudamus*” za tę miłą victorią spiewano *solenniter*¹²⁴, na którą victorią rzec sie moze *quodsi ita semel adhuc vicerimus actum erit de nobis*¹²⁵.

¹²¹ Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1993. – S. 94 (no. 663).

¹²² nicz... nowa *cessit, confirmatur* tilko, *in illo conflictu* – нічого не відбулося, підтверджується тільки, що у тому бою (зіткненні, конфлікті).

¹²³ *strages* – загибель.

¹²⁴ *in presentia utriusque principis* “*Te Deum laudamus*” за tę miłą victorią spiewano *solenniter* – у присутності обох правителів (тобто Яна Казимира і Кароля Фердинанда. – Ред.) “Тебе, Бога, славимо” урочисто співалося за ту милу перемогу.

¹²⁵ *quodsi ita semel adhuc vicerimus, actum erit de nobis* – якщо ще раз так переможемо, то нам кінець. Автор натякає на Піррову перемогу, відсилаючи до слів епірського полководця Пірра про його перемогу над римлянами у 279 р. до н. е. (пор.: Плутарх, “Порівняльні життєписи”, “Піпп”, 21). У рукописі “*socysi*” замість “*quodsi*”.

Z Litwy *publicus rumor attulit*¹²⁶ do Warszawy, że Mogiliow nasi wzięli. W zomku sie Moskwi cosz¹²⁷ zawarło, ktorzi tam do siebie 40 mieszczan naprzedniejszych wzięli y zostaią bez wody y ziwnosci w obliężeniu.

Moskala iednego znacnego Iwana Federowica Suiskiego, krewnego samey carowey [Marii] bliskiego¹²⁸, iedacego z Witebska do Mscisławia, podiazd nasz poymał.

Stokolmu pise i. m. p. [Andrzej] Morzstyn ze Sweczy, ze listu i. k. m. tam przyiacz nie hciano dliatego, ze trzeciego etc. na titule *per errorem scribentis*¹²⁹ nie napysano. Posłono wskok przez poctę list poprawioni. Pitali Swedowie o plienipotentyą i. m. p. Morzstyna, ktorei, ze niema, wskok mu yą wyprawuią y teraz na nią delibeuie senat, iaka ma bydz. Pise tesz to, ze wszystka Sweczyia *in armis presederunt*, iednak, *coniunctionem armorum*¹³⁰ z namy przeciwko Moskwie. *Quis scit*¹³¹, iezeli nie na to, zebi nas zastali *imparatiores*¹³²? Seimowac w Stokolmie 8 *marty* maią. Zastał tam i. m. p. Morstin Grecina [o. Daniela Atheńskiego] z Hamburku, od p. [Hieronima] Radzieiowskiego powraczaiącego, ktorego w Stokolmie udarowawszy, posłano nazad do [Bohdana] Hmielniczkiego.

Tu u nas Warszawie w przisły fłorek conuocatia sie zacina, spodziejami sie frequently pp. senatorow. Naprzedniejszy punct rady – iako supliementowac piehotę, ktora iusz cale przez tę zymową woynę zniscała.

Po Wielky Noczy krol i. m. [Jan Kazimierz] iedzie do Litwy.

O [Iwanie] Bohunie był *rumor*¹³³ ze Lwowa, ze go dostano ziwcem (alie to niepewnie). || (арк. 741)

¹²⁶ *publicus rumor attulit* – дійшли чутки.

¹²⁷ У рукописі “cosz”.

¹²⁸ Фігура Івана Федоровича Шуйського, родича цариці Марії Іллівни і, відповідно, царя Олексія Михайловича, у науці не відома.

¹²⁹ *per errorem scribentis* – через помилку писаря.

¹³⁰ *in armis praesederunt*, iednak, *coniunctionem armorum* – стануть, однак, на чолі збройного союзу. У рукописі “preseferunt”.

¹³¹ *quis scit* – хто знає.

¹³² *imparatiores* – недостатньо підготовленими.

¹³³ *rumor* – чутка.

№ 49

23 квітня 1655 р. – Новини з Варшави про військову кампанію в Україні, посольства від Речі Посполитої до Криму і від Семигородського князівства до Яна Казимира, війну з Москвою у Литві, реляції посла Андрія Морштина зі Стокгольма, бранденбурзьке посередництво між Річчю Посполитою і Швецією, посольство шведських сенаторів до польсько-литовських сенаторів та інші відомості

Z Warszawy nowyni 23 aprilis 1655.

Z lystu pokoiowego i. m. p. kanclerza koronnego [Stefana Korycińskiego] do i. m. p. Strzempkowskiego.

Wisyla i. m. p. kanclerz w krakowską stronę pana lelyowskiego, ia tesz przy listah dobrodzyeia mego y ia do w. m. pisanie moie poselom, w ktorym wypisuie w. m., co mamy wiadomosczy. Z Ukrainy to mamy, ze Tatarowie, ktorych belo doszycz wielka orda przysla, 80 tysięczy, nabrawszy liudzy bardzo wielie, odesli na koczowyska swoje, nase woysko w srogym niebespiecenstwie zostawiwszy, ktore bardzo male, bo go nie masz y piączy tisięczy, bo horągwie iedne pozwyiano, z drugich towarzystwo, rochmistrzowie, porucniczy, pułkowniczy po domach sie swoch poroziezdaly. A nieprzyiaciel, to poczuwszy, przimknał kielka pułkow swoch pod nase woysko, telko o dwie mily. Pąn Bog wie, co sie tam z niemy dzieie dotąd, bo y armaty omalie mieli: telko 5 dzial, kul 200, prochu telko becek 20. Tak pise i. m. p. hetmon [Stanisław Potocki] do i. m. p. kanclerza.

I. m. p. Iaskulsky [Stanisław Mariusz Jaskólski] przed tegodniem posedł znowu do Krymu do hana [Mehmed Gereja IV] od krolia i. m. [Jana Kazimierza], vymuiącz znowu Tatarow, abi znowu przisli. Wprawdziec z tą odesli kondityą, ze mają znowu powroczycz. Wioz piniędzy talerow trzidziesci tysięczy do podarowania roznym co starsym Tatarom. Osoblywie ma dacz sułtanowy gałdze [Gazi Gerejowi] – iest to brat hamsky, ktory tu beł przisedł, – 3000 talerow, sułtanowy naradynowy [Adil Gerejowi]¹³⁴ talerow 2000, sułtanikowy Melin Giereiowi [Mengli Gerejowi] talerow 2000, wezyrowy hanskiemu [Sefer Gazi adze] talerow 1500, podskarbiemu hanskiemu tale[row] 700, wezyrowy sułtana gałgi tale[row] 200, wezyrowy naradinowemu tale[row] 200 y inszey starszyznye, komu będzie rozumiał. A to tak nieszczesnismy, ze sie okupowacz [musimy] temu poganstwu. Do cego to przisla ona nasza tak sławna y kwytnącza długi czasz oyczizna nasza, ze sie teraz bieda vltaiom kłaniacz muszy!

¹³⁴ Le Khanat de Crimée dans les Archives du Musée du Palais de Topkapı / Ed. Alexandre Bennigsen, Pertev Naili Boratav, Dilek Desai, Chantal Lemerrier-Quelquejay. – Paris, 1978. – P. [364] (таблиці).

[Bohdan] Chmielniczky sie z Moskwy spodziewa wielkych posyłkow, iakos ych pewnie miecz będzie, a nase zaciągý Pąn Bog wie, kiedy doydą. My teraz do seymu, do rady, kiedy sie bycz belo iak nayliepy potrzeba.

Wcora bel poszeł węgiersky od xziazecia i. m. [Jerzego II] Rakocego, v i. m. p. kanclerza koro[nnego] miał audientią. Był y na obiedzie *solleniter*¹³⁵ cestowany. Posela cęszcz woyska swego xziazę i. m. Rakoczy do obozu naszego.

Z Lytwy nycz dobrego nie slychacz. Dotad iesce Mogiliowa nie mogą wzyacz y muszą podobno sromothą odyscz, bo co obliężenci przedtim wody nie mieli, teraz sie iey dokopaly, ze iey maią dostatek. Tak lihey fortecze przez taky czasz dobywaiacz! O Smolensku, ktory tak marnie vtraciely, czo rzekę? Zgoła tu v nasz wszistko po polsku dzieie.

Ze Sweczyey i. m. p. [Andrzej] Morzstyn, stolnik sędomiersky, pyse, ze dotad iesce nie miał audientyey, y woyna iuz determinowana y naznacona, alie dokąd – iesce wiedziec¹³⁶ trudno, bo tam || (**арк. 742**) nie tak, iako v nasz, nie durkuyą constitutyi, dokąd mayą woiovacz¹³⁷. Idzie tam do Sweczyey od nasz poseł i. m. p. Goraysky [Zbigniew Gorajski], luteranin, kastellan kyiowsky. Pąn Bog ze to som wie, iesli czo sprawy. Mąmi tu posła swedzkiego [Johan Koch/Kock]¹³⁸, wcora stanął Warsawie, ale iusz *non ad regem a rege*, ale *a senatu ad senatum*¹³⁹. Iednak iesce *non constat*¹⁴⁰, z cym przyiehał, ale mogą iednak rozumiecz, pewnie z woyną. Przydzie prętko do i. m. xziędza arcybiskupa gnieznienskiego [Andrzeja Leszczyńskiego].

Tenze i. m. p. stolnik pyse, ze we Sweczyey pod Stokolmem przisly niewwyczajney wielkosczy nawy, albo okręty. Liudzie ani z mowy, any z ubioru, any z osoby, bo [...] wielie nikomu nie znaiomy¹⁴¹. Z ktorey to boiazny ludzie, albo mieskanczy tamecni, przestraseni, rzucieli sie do brony y tak on liud w oczach wszistkych srod połudnya w poliu serokym y przestronym przed miastem Stokolmem na dwie częsczy sie rozdzieliwszy, y w trąby, w bębny vderziwszy, dali sobie bytwę, kędy asz ku wieczorowy strasna y krwa[wa] vtarcka trwała, huk, strzelanie, scęk zbroj y oręza był szłysany y wydzyany. Az *interim*¹⁴² między onim liudem w poysrotku stanęła iedna osoba niezwicainey wielkosczy nad insze, ktory kapeliusz zdiąwszy, wszistek on liud kapelusem, iako iakym myecem czynsąwszy, poraził, y tak to wydzenie w ocah wszistkych znyknęło. Co by to znaceło, nykt wiedziecz nie moze, samemu P[anu] Bogu wiadomo.

¹³⁵ *sollemniter* – урочисто.

¹³⁶ У рукописі “wiedziez”.

¹³⁷ Надпис на маргінесі: “Do Polsky woyna swedzka”.

¹³⁸ Федорук Ярослав. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза та Україна у середині XVII століття. – Київ, 2011. – С. 81.

¹³⁹ *non ad regem a rege*, ale *a senatu ad senatum* – не до короля від короля, а від сенату до сенату.

¹⁴⁰ *non constat* – невідомо.

¹⁴¹ Надпис на маргінесі: “Cud we Swecy y dzyw”.

¹⁴² *interim* – тим часом.

N E V M A C H I A
A B O
POIEDYNEK NIEWIDZIANY WPOLSCZE
Dwóch Orłów na powietrzu/ pod Gdańskiem. w Roku czterdziestym 1655.
w Piątek przed Niedziela Przewodna.

Nie wrożąc nic leżę/ ale do ludzi baczę y mądrych wmałenia puszczając/ Historia odczytana z Gdańskich Książow na świat polną po Polku wytłumaczyłem. Która tak w sobie brzmi.

Roku teraz płynącego 1655. dnia 2 kwietnia. Trzy mile od Gdańska/ między wsiami Żywoty y Żagome/ przylecieli na gysie powietrze dwaj ogromni siub: Ptacy w tamtych miejscach nienobiasy Orłowie/ Ká niemi Orłowie: o barwiste: skrzydła y ogony białe. Po polu si (i dwaj Orłowie) zaczęli śmiać się wzajemnie/ patrząc sobie na siebie z dołu ludzkom/ i tak nieszli do pościgu albo bitwy przysło/ do dolinie doświadczeni/ Bólow jeden do społobny czas sobie wpatrzywszy/ wyszła rami/ y barkami krępiło ścisł: ale y ten lece: że trudno było rozemnieć/ przytężyć/ tym pierwszym dołem/ że się rozleci/ Stoczyli potem drugi raz do siebie/

by y posłomali tak długo: aż w tym samym czasie prawy w bok u lewym drugiego/ lewa noga trzymał go za biodro/ prawy mocno z wierzchu/ biał y pązury głęboko włożone miał: tego który mu także swoje prawego pod lewą biodra/ a lewa zaś w pierze pązury wlepił/ y nozdrze mu ścisł/ rzuciwszy soba dybło/ wyrwał pod się/ y tak wiśnięgo pod soba trzymał: ale że ciężaru tak wielkiego/ zmordowany/ trzymać długo nie zdołał/ niepuszczając go/ iedną na ziemię lekko złożył. Co oni ludzie patrzący postrzegłszy/ przybieżeli gromadnie do nich/ y spolecznie wsiłanych zastrawili z soba: iednego z nich na ziemi leżącogo/ tak iako widzieli wabpręcie/ za nos trzymającogo/ a drugiego na nim stojącogo/ obadwu iedną za idłych/ y wlepienie głęboko pozmoty trzymających/ gdzie przysłoby rozważać obawu rozetrwać: przetoż iako zwycięży zwyciężca/ zwyciężonego dobił: a drugiego iako zwycięzca żywym zosłał: Ktoergo PP. Gdańszczanie w swym tegużetce na pewnym miejscu mają/ y po dziś dzień ludzkom pokazywa. Zabit y pstręka.

Nad Gdanskym dwa orłowie wielci na powietrzu tak sie byli, ze jeden drugiego zabił¹⁴³. A ten orzeł zmordowani, *victor*¹⁴⁴, vpadł y howaią go gdanskanie. Y to *non sine misterio*¹⁴⁵.

Krol i. m. [Jan Kazimierz] na łowah yuz niedziel trzy mieska y z kroliową i. m. [Ludwiką Marią] w Pyasecznie.

Seym zaczyna sie we wtorek pierszy po swiatach. Krol i. m. po seimie ma odiezdacz [w] drogę do Cęstohowey y Krakowa, y na Kalwarią.

Zyma¹⁴⁶ u nas panuie, mrozy y snieg spod wcora znaczny¹⁴⁷.

W Moskwie powietrze srogie w stolicy y w Smolensku. Car [Aleksy Michajłowicz] som chory, syn mu vmarł¹⁴⁸ (patriarhę swego [Nikona] car moskiew[ski] kazał wszadzić o to, ze mu przimierze hczał złamacz z Polaky, dliacego uznawał karę Bożą nad sobą Moskwycin).

Do Sweczy xziążęcia pruskiego [Fryderyka Wilhelma] na tractaty deputowano stroni pokoju, dawszy mu plienipotentyą. A Swedzy tę kondytyą podali, zeby sie krol i. m. wirzekł z tytułu kroliestwa swedzkiego y pusczył do Sweczyey wiecnemi czaszy xzyęstwo infliaczkie y kurlandzkie, y Pruszszy (Wielgi Polsce trwoga od Swedow y w Prusiech).

I. m. p. Goraysky, ktory był wielkym posłem do Sweczy, vmarł naglie w drodze, do Gdanska nie doiechawszy (rely[gi]ey luteransky był), y to zły znak był smierci przisły.

Posel od senatu swedzkiego był z listem do i. m. x. arczbiskupa gnieznieskiego y do wszistkiego senatu Rzeczypospolitey Korony Polsky y W. X. Litewskiego, ktory odiehał zaraz w drogę, responsu nie cekawszy, po oddaniu lystu. *Data 3 [13] marty listu Stadholmy [Stockholmu] 1655. || (арк. 745)*

¹⁴³ У рукописі Мартіна Голінського ця гравюра вклеєна на арк. 744. Див. с. 75.

¹⁴⁴ *victor* – переможець, переможцем. Мабуть, помилково замість “*victus*” – переможений.

¹⁴⁵ *non sine mysterio* – не без таємниці, загадки. Надпис на маргінесі: “orłowie dway”.

¹⁴⁶ Перед тим закреслено початок іншого речення “I. m. p.”.

¹⁴⁷ *Namaczyńska Stanisława*. Kronika klęsk elementarnych w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1648–1696. I: Zjawiska meteorologiczne i pomory. – Lwów, 1937. – S. 27 (no. 133).

¹⁴⁸ У дійсності малолітній син Олексія Михайловича, Олексій (нар. 1654 р.), помер у 1670 р. Перший син, Дмитро, помер малолітнім у 1649 р. Див. цю цитату: *Namaczyńska Stanisława*. Kronika klęsk elementarnych w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1648–1696. I: Zjawiska meteorologiczne i pomory. – Lwów, 1937. – S. 159 (no. 829).

№ 50

3 (13) березня 1655 р., Стокгольм. – Лист шведських сенаторів
до сенаторів Речі Посполитої про прибуття до Швеції
польського посла Андрія Моришина з листами,
у яких порушувалися титули шведського короля,
і сподіваннями вирішити польсько-шведські непорозуміння
мирним шляхом

[Додаток № 1]

Ze Swecy, 1655, data 3 [13] marty.

Nos, senatores¹⁴⁹ incltyi¹⁵⁰ Regni Sueciae, reuerendissimis, illustrissimis, reuer[en]d[is], illu[stri]bus, magnificis et generosis dominis senatoribus Regni Poloniae Magnique Ducatu Lituanię, vicinis et amicis nostris obseruandissimis salutem et pro[s]pera[m]¹⁵¹ vestra[m] incolumitatem.

Reuerendissimi, illustrissimi, reuerendi, illu[stri]es, magnifici et generosi dom[ini] et amici obseruandissimi!¹⁵²

Vidimus eos non raro preterlapis nuper annis, qui sub prouehende¹⁵³ pacis titulo et serenissimam ac clementissimam antehac reginam nostra[m] Cristinam, et serenissimum deinde hodiernum regem dominum nostru[m] clementissimum nomine serenissimi regis Polonię [Ioannis Casimiri] conuenerunt, p[re]senti etiam nunc tempore adesse quendam, nobilem [Andream] Morzstinum intelligimus, qui negotia prioribus non dissimilia mandato regis uestri expedienda suscepit, quamuis uero ex iis quę indicare¹⁵⁴ necessum habuit, antequam ipsi integrum esset sperare, ut in conspectum regis admitteretur tam ea pate[b]ant, quae irritamento dissidiorum nostrorum, quam que eorum reconciliationi propiora sunt, integritati tamen suae concedendo¹⁵⁵, existimauit rex serenissimus, do[mi]n[u]s noster clementissimus, ut nihilominus pro munere nostro senatorium ordinem vestrum in nonnullis candide et tempestiue hisce literis moneremus, scilicet regiae maiestati illius constitutum est aut candore suo res utrinque nostras ad solidum et securitati nostrae conuenientem amicitiae usum reuocare, aut alias id agere, ut, quandocunque suae Regnique sui dignitati aut conseruationi (diuina adiuuante gra[ti]a) ab aliorum iniuriis et imminente quocunque periculo prospicere cogatur, tum apud orbem uniuersum et in ipsis dominat[ionum] vestrar[um] conscientii iustissime illius sollicitudini[s] ratio sua constet. Quamdiu internuntiis reciprocu[m] tractandi studium excitari inuicem decuit, non modo uestros

¹⁴⁹ Далі закреслено “Regni”.

¹⁵⁰ У рукописі “inclty”.

¹⁵¹ У рукописі “pro pera(m)”.

¹⁵² Надпис на марґінесі: “1655, 3 marty”.

¹⁵³ У рукописі “preheuede”.

¹⁵⁴ У рукописі “induare”.

¹⁵⁵ У рукописі “concedendum”.

serenissima Cristina benignissime admisit, sed ipsa paribus humanitatis officiis nequaquam defuit. Nihil in se passa est desiderari, siue tractatus pacis urgere oporteret, siue commissarios suos ys[dem] peragendis rite constituere. Vbi uero deprehensum fuit iteratis Lubecae legationibus uestris neque conuenientes adfuisse tanto negotio plenipotencias, neque commissarios vestrates fauore quietis publice commoueri potuisse, ut in iis, que nobis statuique nostro indignissimum erat negligere, uobis uero, in pacem pronis, obtinuisse nec quicquam profuit, ut ab opinione sua recederent, facillimum erat praeuidere similes semper congressus pares exitus habituros. Nemini itaque mirum uideri poterit, si¹⁵⁶ internuntiis deinde uestris aperte testati simus ambagibus et uerbis ipso euentu irritis circumagi gentem¹⁵⁷ nostram neque decorum illi, neque tollerandum esse. Constans auis parentibuque nostris fuit institutum, idemque nobis¹⁵⁸ adhuc manet, honestam nobiscum¹⁵⁹ pacem sincere potius quam speciose et admittere et persequi¹⁶⁰, dummodo regum iuste nobis imperantium Regnique huius honori ac securitati recte prouisum fuerit. Eo equidem animo serenissimus rex do[mi]n[u]s noster clementissimus, cum nuper euidenti numinis¹⁶¹ benignitate et clarissimis uirtutibus suis ad summam rerum apud nos euectus esset, in ipsis regnandi initiis expeditissimam tranquillitati inter nos reducendę uiam aperuit. Contigit enim Canasillium [Henri Canasilles]¹⁶² ipso momento translati in sacram maiestatem imperii hic presentem esse. Quamuis uero ille ad serenissimam reginam Cristinam a serenissimo Poloniae rege aduenerat, quoniam tamen saepius de pacis parandę negotio in hoc Regnum missus fuerat, et tunc quoque praecipue¹⁶³ eam ob cau- || (арк. 746) sam accessis[s]e se affirmaret sacra regia maiestas illi mentem suam per defunctum nunc piaе memoriae illustrissimum Regni huius cancellarium [Axel Oxenstierna] integerrime declarari mandauit, quandoquidem ingenuum regis et Regipublice vestre studium summopere testabatur, in mutuam nobiscum amicitiam propendere eandem quoque nobis non ingratam intellexit. Caeterum neque conducere ullius nostrum honori, neque ad finiendas lites¹⁶⁴ nostras prodesse, priorum tractatum more¹⁶⁵, uanis tantum rumoribus praebere materiem¹⁶⁶; mediatorum officio creare regibus principibusque aliis molestiam; tandemque specioso apparatu¹⁶⁷ quasi res

¹⁵⁶ У рукописі “ii”.

¹⁵⁷ У рукописі “lentem”.

¹⁵⁸ У рукописі “nos”.

¹⁵⁹ У рукописі “uobiscum”.

¹⁶⁰ У рукописі “prosequi”.

¹⁶¹ У рукописі “numine”.

¹⁶² *Kupisz Dariusz*. Zbigniew Gorajski (1596–1655): Studium z dziejów szlachty protestanckiej w Małopolsce w pierwszej połowie XVII wieku. – Warszawa, 2000. – S. 128.

¹⁶³ У рукописі “praecipue”.

¹⁶⁴ У рукописі помилково знак скорочення над “es”.

¹⁶⁵ У рукописі “priorem tractatum mors est”.

¹⁶⁶ У рукописі “materię”.

¹⁶⁷ У рукописі “apparata”.

maximas in conspectu orbis acturos conuenire, deinde quocunque iterum prae-textu discedere. Vnde vicinis nationibus ludibrium, nobis uero in mutua odia¹⁶⁸ suspitiones moueantur, atque sic animis ad conciliationem minus aptis ab inuicem¹⁶⁹ reddamus, quam quibus congressi fuimus. Hoc pretio nullos pacis tractatus placere, neque iis semel iter[umque] in uanum tentatis pluribus uipactorum nos adstringi; spem duntaxat solidam in eo consilio superesse, si serenissimus rex vester et Republica uestra loco tot internuntiorum quenquam sufficienti in eam rem potestate instructum ad sacram maiestatem destinarent. Dissidia n[ost]ra alias gentes non attingere ipso annorum decursu, magna sui parte oblitterata merito esse debere quo compendiosius, eo aptius¹⁷⁰ componi posse. Sin uero istud serenissimo regi uestro et illustrissimis dominationibus¹⁷¹ uestris nequaquam arrideret, per sacram regiam maiestatem dom[inum] nost[rum] clementis[simum] id quidem licere, sed pariter etiam prodesse, ut nemo amplius imperfectiori potestate munitus in ea causa huc mitteretur, cum non alio argumento esset futurus nobis, nec quocunque alio consilio, quam ingenuo pacis desiderio eiusmodi ambages nobiscum institui. Hoc responso, quo euidentius expectare non poterat, Canasillius in Poloniam rediit, serenissi[mus] uero rex noster clementissi[mus], ut maiestati regie authoritatem nihil derogare testaretur¹⁷², primus ipse ministrum Kocz [Johan Koch/Kock] ad serenissimu[m] Poloniae regem amandauit cum literis, quibus indicauit se Suaecie imperium suscepisse et simul amicissima regi uestro studia obtulit. Nihil postea inter nos actum est, donec paucis antehac septimanis Morzstinius in hanc urbem accederet, internuntium dicens ad sacram regiam maiestatem dom[inum] nos[trum] clemen[tissimum] a serenissimo rege uestro ablegatum. In ipso statim initio, reiterata toties inanis ea mittendi ratio, praesertim post luculentissimam in contrarium declarationem nostram, nihil adferre¹⁷³ solidi ominabatur. Contigit autem¹⁷⁴ multo magis praeter expectationem, quod eodem momento, quo maxime calentes¹⁷⁵ regis vestri affectus nobis persuadendi essent, ex copia literarum credentialium, quas ipse secu[m] apportauit, deprehenderet[ur] easdem praeiudicio et dignitatis regiae et status n[ost]ri esse refertissimas: ita incipiunt, ut paritati regum nostrorum nonnihil detrahant¹⁷⁶ etc., ita finiuntur, ut sub verborum¹⁷⁷ pluralitate etiam in nullius momenti minutiis¹⁷⁸ intolerandę regis

¹⁶⁸ У рукописі “mutuo odio”.

¹⁶⁹ У рукописі “inuicen”.

¹⁷⁰ У рукописі “optuis”.

¹⁷¹ У рукописі “dominibus”.

¹⁷² У рукописі “testatetur”.

¹⁷³ У рукописі “adferri”.

¹⁷⁴ У рукописі “contigitem”.

¹⁷⁵ У рукописі “collentes”.

¹⁷⁶ У рукописі “detrahent”.

¹⁷⁷ У рукописі “regnorum”.

¹⁷⁸ У рукописі “munitiis”.

uestrae aduersus statum nostrum pretensioni faueant. Ceterum quod¹⁷⁹ alias excusari, nisi frigide, non potuit internuntius ipse: incuriae cancellariae vestrae imputandum censuit. In scribarum uestrorum negligentiam nihil nobis inquirendum esse censemus, neque anxii¹⁸⁰ sumus, quam ob rem¹⁸¹ in eo admodum callida sit, ut nullibi impingat, nisi quando nobis imponendum est. Dignius multo de conspicua uestra prudentia || (**арк. 747**) iudicamus, quam ut negotia, quibus tot populorum tranquillitas constat, adeo incaute tractari sinat. Istius rei indignitas facile¹⁸² mouisset regiē maiestati dubium, quomodo tandem aequissimum esset eande[m]¹⁸³ excipere, sufficere tamen sibi rata est literas neque recipere, neque internuntium admittere. Preterea uero, cum nihil illi potestatis esse intelligeret, nisi ut iterum de praeparatoriis ad pacem ageret, et alia quaecunque¹⁸⁴, antequam ea firmata sit, inani opera proponantur¹⁸⁵, moneri illum¹⁸⁶ benignissime uoluit, ne alias quascunque literas a rege suo expectare constitueret. Serenissimo enim¹⁸⁷ regi do[mino] no[stro] clemen[tissimo] id esse propositum ipsi indicatum fuit, ut, quamuis declarationi¹⁸⁸ suae Canasillio, datae ulterius quidem obstringi non possit, cum hactenus irrita fuerit, diuelli se¹⁸⁹ tamen ab instituto constanti non passurus sit, quo pacem caeteris omnibus ambagibus antehabet, modo de illa, sicuti Canasilio datum est, et¹⁹⁰ ex necessitate ho[rum]¹⁹¹ tempor[um], prompte agatur, et¹⁹² ea obtineri possit, qua dignitati regiae, Regni subditorumque suorum securitati in posterum¹⁹³ satis prospectum uideat. Eadem ut nos illustrissimis dominationibus vestris perscriberemus, haec potissimum suasit ratio, quod mentem¹⁹⁴ atque institutum serenissimi regis nos[tri] genuinis verbis innotescere uobis cuperemus¹⁹⁵. Id enim est de amplissimo ordine uestro sacrae regiae maiestatis honorificu[m] iudicium, et ita¹⁹⁶ nobis

¹⁷⁹ У рукописі “quid”.

¹⁸⁰ У рукописі “anxiis”.

¹⁸¹ У рукописі “orbem”.

¹⁸² У рукописі “facille”.

¹⁸³ У рукописі “eadem”.

¹⁸⁴ У рукописі “quocunque”.

¹⁸⁵ У рукописі “proponatur”.

¹⁸⁶ У рукописі “illius”.

¹⁸⁷ У рукописі “erum”.

¹⁸⁸ У рукописі “declarationis”.

¹⁸⁹ У рукописі “diuelisse”.

¹⁹⁰ У рукописі “ut”.

¹⁹¹ У рукописі некоректне скорочення.

¹⁹² У рукописі “ut”.

¹⁹³ У рукописі “imposterum”.

¹⁹⁴ У рукописі “mens”.

¹⁹⁵ У рукописі “caperemus”.

¹⁹⁶ У рукописі “ista”.

est persuasum¹⁹⁷, ut cum uiris egregia prudentiae laude insignibus in patriae suae conseruationem propensissimis¹⁹⁸ et antiquae gentis, suae generositatis aemulis emineat, tum presentium temporum et rerum omnium momenta nullibi acuratus, quam apud illustrissimas dom[inatione]s vestras examinari arbitremur. Nos quidem, cum penitus nonnihil inspicimus, ubi uitia lateant, unde irritus toties extitit pius in tranquillitatem nostram conatus, non dubitamus eorum instinctui¹⁹⁹ illa adscribere, qui nisi aliquid semper mou[e]ant, quod dissidio[rum] nostrorum memoriam et acerbitem exacuit, satis cauti sibi esse non uidentur. An uero sit expedi[ti]ssima ea sanandi uulneris ratio, obductam cicatricem frequenter refricare, ipse illustr[issimae] dom[inationes] vestrae secum cogitent. Arduum omnino fuit et uix²⁰⁰ etiam post ingentes bellorum clades licuit flagrantibus primo feruore animis persuadere²⁰¹, ut arma deponerent et indulgerent sibi nonnihil interualli, unde leniri possent. Postquam uero Dei optimi maximi beneficio inprimis 6, deinde 26 annorum induciis²⁰² modus repertus esset, amplissimum profecto spatium patuit, quo infensissimi²⁰³ etiam cuiuscumque affectus uel rerum ipsarum circumstantiis, uel ipsa temporis diuturnitate quieti publice mitigarent[ur]. Inducias dispendio etiam eximio prouinciae amplexi sumus, neque eo uel alio cunque nomine nobis adeo ingrate extiterunt, ut unquam commoti simus²⁰⁴ ad captandas eas occasiones, quae ex propriis uiribus uel aliunde [in] incommodum [vestrum] enate fuerunt. Serenissimi reges nostri priuatim suis studiis in principes consanguineos suos, inprimis hodiernum vestrum regem, certa indicia deesse noluerunt²⁰⁵, adeo quidem, ut quidquid serenissi[ma] regina Cristina comendatione sua apud Rempubli[cam] vestra[m] assequi potuerit, id omne ad prouehendam serenis[simi] regis vestri electione[m] impenderit. Litibus etiam nostris (si sopiri debeant) mutua paulatim officia, non irritamenta conueniunt. An uero pari uoluntate ex parte regum uestrorum responsum || (**арк. 748**) nobis fuerit et an²⁰⁶ ea, quae in contrario facta intelleximus, Regip[ublic]ae etiam uestrae culpa contigerint²⁰⁷, examinare nunc nobis in animo non est. Agitari complura²⁰⁸ in detrimentum nostrum et pręteritis²⁰⁹ antehac

¹⁹⁷ У рукописі “persuatum”.

¹⁹⁸ У рукописі “propensissimis”.

¹⁹⁹ У рукописі над закінченням помилково стоїть знак скорочення.

²⁰⁰ У рукописі “uix”.

²⁰¹ У рукописі “persuaderet”.

²⁰² У рукописі “indificis”.

²⁰³ У рукописі “inferissimi”.

²⁰⁴ У рукописі “commotissimus”.

²⁰⁵ У рукописі “noluerrunt”.

²⁰⁶ У рукописі “ad”.

²⁰⁷ У рукописі “conintigerint”. Слово правлене.

²⁰⁸ У рукописі “cumplura”.

²⁰⁹ У рукописі “pręteritis”.

temporibus hodieque non ignorauimus quidem, adeo quam negligenda existimaui-
mus, quo liberius imminere nobis liceret tranquillandor[um] nostrorum
dissidior[um] occasionibus. Tandem uero, cum²¹⁰ eodem quoque momento,
quo pacis consilia ineunda nobiscum perhibentur, et apud alios non exigua in
preiudicium Regni huius cognoscamus fieri, et ipse regis v[est]ri credentiales
literae non careant uilipendio regis atque nostri status, illustri[ssi]mis domina-
tionibus²¹¹ v[est]ris haec significanda duximus, ut illae iudicent, an sic nobiscum
agi nunc oporteat et num²¹² id²¹³ ex[c]itando in usu[m] ac quietem communem
effectui nostro congruat. Quicunque euentus votis n[ost]ris integerrimis
mansurus est literas hasce cupimus esse testes et pacis ineundę, et securitatis
nostrae conseruandę intentionem illustrissimis dominationibus²¹⁴ vestris ex parte
nostra fuisse detectam. Quae uti nos pro integerrimo nostro affectu in Regni
utriusque incolumitatem²¹⁵ illustrissimas d[omi]natio[n]es v[est]ras ignorare
noluimus, ita, de reciproco earu[m]²¹⁶ candore non dubitantes, R[ei]p[ublicae]
v[e]strae salutaria quaeque precamur et illustri[ssi]mas d[omi]nation[es] u[est]ras
optime valere cupimus.

Dabantur Sto[ckho]lmiae die 3 [13] marty 1655.

Illustrissimis d[omi]ni[n]ibus vestris ad officium paratissimi amici.

Tu zaraz idą imiona y przezwiska i. mos[cziow] pp. senatorow sweczkyh,
ktorich sie podpisało 22.

Опубликовано: Actorum et Gestorum Sueco-Polonicorum Semestrale. Das ist:
Halb-Jährige Erzehl- und Darstellung aller im Jüngsten von Ihr. Kön. Mayestät zu
Schweden, etc. in das Königreich Polen fürgenommenen Feldzug, vom Herbst deß 1655.
biß Ostern 1656. fürgenommener und verrichteter Handlungen, gewechselter Schriff-
ten, und anderer Begebenheiten, etc. – [Frankfurt am Mein], 1657. – S. [46–50] (з по-
милковою датою 8 березня);

Der Römischen Kayserlichen Majestät Und Dess Heiligen Römischen Reichs Geist-
und Weltlicher Stände, Chur- und Fürsten, Grafen, Herren und Städte Acta Publica... –
Frankfurt am Mein, 1669. – Bd. VII. – S. 980–982 (з помилковою датою 8 березня);

Lünig Johann Christian. Literae procerum Europae, ab imperatoribus, electoribus,
principibus, statibusque Sacri Imperii Romano-Germanici ad reges, principes, republ.
liberas et vice versa, in multifariis... negotiis... ab anno 1552 usque ad annum 1712 Latina
lingua exaratae et in tres partes divisae. – Lipsiae, 1712. – Doc. CXCI. – P. 534–542;

²¹⁰ У рукописі “tum”.

²¹¹ У рукописі “omnibus”.

²¹² У рукописі “nun”.

²¹³ У рукописі “yd”.

²¹⁴ У рукописі “omnibus”.

²¹⁵ У рукописі “inuoluitatem”.

²¹⁶ У рукописі “eorum”.

Rudawski Laurentius Ioannes. Historiarum Poloniae ab excessu Vladislai IV ad pacem Oliviensem. – Varsaviae; Lipsiae, 1755. – P. 148–151 (з помилковою датою 8 березня 1655 р.);

Rudawski Wawrzyniec. Historia polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju Oliwskiego / Przełoż. Włodzimierz Spasowicz. – Petersburg; Mohylew, 1855. – T. 1. – S. 261–266 (з помилковою датою 8 березня 1655 р.);

Wójcik Zbigniew. Akta poselstw Morsztyna oraz Leszczyńskiego i Naruszewicza do Szwecji w roku 1655 // Teki Archiwalne. – Warszawa, 1957. – T. 5. – Dok. 1. – S. 81–87. || (арк. 749)

№ 51

4 травня 1655 р., Варшава. – Універсал Яна Казимира до старишини і черні Війська Запорозького з обіцянкою надати шляхетські вольності і закликом відійти від московського підданства

Vniwersał krolia i. m. do kozakow zaporowskich 4 may 1655.

Iań Kazimierz z Bozey łasky krol polsky, wielkie xziązę litewskie, ruskie, pruskie, mazowieckie, zmuczkie, infliączkie, smolenskie, czerniehowskie a swedzky, gottsky, wandalsky dziedziczny krol.

Wsem wobecz y kazdemu z osobna, komu to wiedziecz naliezy, mianowicie pułkownikom, assawulām, attamanom, setnykom y wsystkym mołoycom y wszistky cerny Woyska naszego Zaporowskiego, wiadomo czyniemy. Iz iakosmy zaraz na początku panowanya nasego, nye zicąc krwie rozliania poddanich naszych, wszistkych zazywały do uspokojenia domowey woyny sposobow, czego są swiatkiem zborowskie y białocerkiewskie commissie, takže częste poselstwa, vniwersały y oycowskie pyszania nasze, tak y teraz, gdy ostatnią zgubę kraiw ruskych w wiecną niewolią y tyranstwo moskiewskie poddanich upatruiemy y codzienne krwie rozlianie y w niewolią zabieranie poddanich naszych, uwazomy, przed Bogiem y wszistkym swiatem oswiadczami sie, yz oycowsko pragniemy vpamiętania sie waszego, gotowy będącz nie telko tego wszistkiego, co sie stało, wiecznie zapomniec, ale słowem naszym kroliewskym, prawem y constitutą seimową y iakym zehcecie naywarowneysym sposobem to obwarowacz, abi sie zaden²¹⁷ na potym pod vtraceniem czczy y maiętnosczy swoiey nie wazeł sie msczyć y nikomu z was²¹⁸ wspominacz zadnego excessu. A nadto, gdy obacemy scere vpokorzenie wasze y nawrocenie, obiecuiemy wszistkych z was rincerzkych ludzi do wolnosczy y prerogatyw sliaheczkych przypuszczyc y z dobr Rzeczypospol[itey] opatrzyć. Liudzi zas mieyskych y wieyskych, gospodarzstwa pilnuiących, od robot y zaciągow, na

²¹⁷ У рукописі “zadna”.

²¹⁸ Далі закреслено “rincerzkych ludzi”.

szamych telko lekkyh²¹⁹ czynsach, po wisciu swobody postanowiwszy, wiecnie wwolnyecz, sinky y wolne robienia pyw y gorzałek przy nich zostawycz, do czego y panow dziedzicznych constitutyą koronną przywiedziemy. A iako nie wątpięmy, ze tę naszą oycowską przymiecie wdzięcznie declaratyą y tak pozyteczne swoje y potomkom swoym na wiecne czaszy z wielką hęcią obierzecie uspokoięnie, tak sie powtornye Panu Bogu y wszistkiemu swiatu oswiadczamy, yz iezeli tak wielkimi wzgardzicie naszymi wolnosciami, ktorych wam nikt na swiecie, choczbiscie sie nie wiedziec komu poddaly, pewnie nye²²⁰ pozwoly, iuz nie my, alie wi sami będziecie oddawac Panu Bogu za dalsze rozlianie krwi niewinney y zabieranie dusz krzescianskich w wiecną niewolią a ostatnie kraiw ruskych znisce[n]ie srogy rahunek. A iesli tę ofiarowaną z oycowskiego affectu łaskę wdzięcnye przyńcz chciecie, nie mieskanie nam znacz daycie, zebismi woyska nasze, z ordami tatarskiemy złączywszy, gdzie || (**арк. 750**) indzy obroczyly. Co aby wszystkich wiadomosczy dosło, hcęmi miecz, aby tęn vniwerszał nasz po cerkwiach, rinkach, iarmarkach wszędzie beł publikowany. Na co dlia lepszy wiary, ręką naszą podpisawszy, pieczęć koronną przyczisnącz roskazalismy.

Datum Warszawie *die 4 may 1655*, panowania kroliestw naszych polskiego y swedzkiego VII [roku].

Опубліковано: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 326. – S. 756–757;

Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia / Ed. Augustino Theiner. – Romae, 1863. – T. III: 1585–1696. – Doc. CCCCLXXXVI. – P. 489–490 (з датою 26 квітня 1655 р.);

Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – СПб., 1889. – Т. XIV: (Дополнение к III-му тому). – С. 624 (з датою 7 травня 1655 р.);

Грушевський Михайло. Історія України-Руси. – Київ, 1997. – Т. IX. – Ч. 2. – С. 1091–1092;

Hrushevsky Mykhailo. History of Ukraine-Rus'. – Edmonton; Toronto, 2010. – Vol. IX. – Bk. 2: The Cossack Age, 1654–1657. – Pt. 2. – P. 2.

№ 52

*Нотатки Мартина Голінського з коментарями
щодо видання універсалу Яна Казимира до козаків
від 4 травня 1655 року, початку роботи варшавського сейму,
українського посольства до Стамбула та інших подій*

NB. Kozaczy zaporowscy y z hłopstwem spustosely kosciółow, klastorow z oratoriamy po wszystky Rusy y Ukrainie, iako rahuią na 30000. Ciała

²¹⁹ Слово дописане над рядком.

²²⁰ Далі закреслено “sie”.

umarłych dobiwali z grobow y swiniom na pozarcie, psom miotaly tak swieckych, iako y duhownih liudzi krzesczyanskych rozmiataly, drugih do Turek, do Tatar w niewolią zaprzedały, ktoremi panstwa tureckie zagęsciely, a nie beło, kto by ratował oyczyznę piniądzmy y liudzmy, woliely y samy ginącz.

Kozaczy pogardzili łaską krolia i. m., nie hcząc sie upamiętac, w uporze swym y sweywoli tiransky zyiącz, woyska kupiācz, we troie sie położyly: iedno woysko kozackye pod Białą Cerkwią sie położyło; drugie pod Humaniem; trzecie pod Wynnicią, więcey do siebie przibieraiācz.

Zadnich posłów swoych na seim nie posłali z upokorzeniem. Miasta y Rus, ktorzy podczasz woyni zimowey proszieli o miłosziedzcie i. m. pp. hetmanow koronnich [Stanisława Potockiego i Stanisława Lanckorońskiego], poddaiācz sie, y przisięgi swe na wierne poddanstwo krolu imszy y Rzeczypospoli[tey] oddawali, miast pod kielkadziesiāt, ktorim łaskę ukazono y przyięto yh przisięgi, to znou zdradzili, rebelizowali y przy kozakah znou stacz obiecali, ym sie poddaiācz, naszych Polakow, gdzie mogli dostacz, tracācz, zabyiaiācz, miasteczka, naiezdaiācz, łupiely.

Ale to slychacz o kozakah, ze Hmielniczky posłał posły do Porty [Romana Żdanowycza i Jakowa Czelebiego]²²¹ do cesarza tureczkiego [Mehmeda IV] z ofiarowaniem wiernego poddanstwa, poddaiācz mu wszistkę Ukrainę, proszācz, zeby im basę podał, ktori by w Kyiowie residował, nie hcząc bydz pod Lahamy, ani pod Moskwą, ze na nih Moskwicin ciężary kładzie y wielkie danini, robienie piwa, miodow, gorzałek zeby telko na cara moskiewskiego [Aleksiego Michajłowicza] robione beły, a zādaiācz od cesarza tureckiego pomocy przeciw Lahom, hcząc bydz poslusnemy cesarzowy tureckiemu na kazde roskazanie, kędy yszcz na woinę ym roskaze (takie beły wieszczy gruhnęły wszędy o tym zdraycy; czo dali będzie, Pān Bog to som wie).

Опубліковано: *Грушевський Михайло*. Історія України-Руси. – Київ, 1997. – Т. IX. – Ч. 2. – С. 1091–1092, 1093 (прим. 1) (фрагмент);

Hrushevsky Mykhailo. History of Ukraine-Rus'. – Edmonton; Toronto, 2010. – Vol. IX. – Bk. 2: The Cossack Age, 1654–1657. – Pt. 2. – P. 2, 3 (note 4) (фрагмент). || (арк. 751)

№ 53

9 травня 1655 р. – Новина про смерть королевича Кароля Фердинанда

9 may 1655 Wiskowie za Warszawą zmarł kroliewycz imszc Carol Ferdinand, kroliewycz polsky y swedzky, biskup wroclawsky y [xziązę] nysky, y biskup

²²¹ *Федорук Ярослав*. Османська імперія у відносинах з Україною та Річчю Посполитою у 1655 році // *Хроніка–2000: Український культурологічний альманах*. – Київ, 2014. – Т. 95: Україна – Туреччина. – Кн. 1. – С. 266.

płockzy, opat mogielsky, proboszcz miechowsky y xziążę opolskie y raczyborzskie y pąn na Zywczu. Przywiezione ciało do Warszawy. Serce iego kanoniczy do Płocka wzyęli pohowac, iako byskupa swego, wnetrznosczy iego v barnadynow na Pradze za Wisłą w Loreczye pohowane. Ciała...²²².

Czyniel testament, została po nim suma niemała w piniądzach, w klynottach, srebrze y kostownim roznym sprzęcie. Krol i. m. [Jan Kazimierz] opiekunem y executorem testamentu.

Pohowon Warszawie v oycow iezuytow, a potym do Krakowa tajemnie przewiezion y w kaplyczy kroliewsky pochowon.

№ 54

19 травня 1655 р. – Новина про початок варшавського сейму

Seym

19 may seym sie zaczął Warszawie, dwuniedzielni stanął, alie nycz a prawie mało czo o obronie Korony radzono, telko o myastach, stroiach.

№ 55

Нотатка про захоплення у 1543 році угорського міста Секешфегервара османськими військами Сулеймана I та страту місцевого єпископа

NB. Solimon [I], cesarz tureczky, gdy podbiel Koronę Węgierską pod moc swoje y ono *Regnum*²²³, naywiększe *propugnaculum christianitatis*²²⁴, opanował, tężze Węgrzech będąc osobą swoją z woysky wielkiemy, dobywaiąc Białogrodu, *alias Albam Regalem* [Székesfehérvár], kędy beła *sedes regia coronationibus regum et sepulturis clara*²²⁵. Biskup tamtego miasta *Albę Regalis, alias* Białogrodu, będąc piniężnim y bardzo bogatym, załuiąc piniędzy na obronę onego miasta, gdy do rąk tureckych ono miasto przisło, ktore beło *arte et natura munitum*²²⁶, iednak, ze nie miało *praesidians sufficientes*²²⁷ do obrony, gdysz ani mieysce, ani muri samy nie będą sie bronięły, kiedy ludzi nie mas. Po wzyęciu onego miasta, gdy poimano biskupa, presentowano go Solimanowey, cesarzowey tureckiemu, powiedaiąc na niego, ze miał wielkie skarby, ze nie telko miasta onego, alie y cały Korony Węgiersky mogłbi beł bronicz.

²²² Далі текст Голінським не дописано.

²²³ *Regnum* – королівство.

²²⁴ *propugnaculum christianitatis* – передмур'я (бастіон) християнства.

²²⁵ *sedes regia coronationibus regum et sepulturis clara* – королівський осідок, славний коронаціями й похованнями королів.

²²⁶ *arte et natura munitum* – інженерно і від природи укріплене.

²²⁷ *praesidians sufficientes* – достатньо оборонців.

Przicisnieni boiażnią mąk od Solimana, musiał one skarby wszistkie wydac cesarzowy tureckiemu, ktore, gdy Turczyn obaczył, dziwuiać sie tak wielkiemu zebraniu piniędzy, rzekł tak do niego: “Naokrutnyeysy niezbozniku y łakomce, zes tak był niezboznim nad oyczizną y nad tym liudem pospolitym, kohaiać sie w łakomstwie swoim. Podałeś to miasto y tén liud w ręce nieprzyiacie[li]a], mogacz²²⁸ go obronycz. Niesłusnie, abis miłosierdzia dostąpieł, o ktore prosis”. Y tak go kazał zywo skory obłupycz, a piniędzy w nię nasipac, aby patrzeć na nie głową, y oczy wcalie mu zostawywwszy, z wielką bolie serca swą na to patrząc. A tak zywota od tyrana postradał.

Takze beło y w Konstantinopolu [...] ²²⁹. || (арк. 753)

№ 56

22 або 23 травня 1655 р., Варшава²³⁰. – Лист Лукаша Домбського до його дядька, краківського каноніка Лукаша Домбського про роботу варшавського сейму, повернення польського посла зі Стокгольма, обговорення ухвали щодо смоленського воєводи та інші відомості

Z Warszawy seymu do i. m. x. [Łukasza] Dąbskiego [Dąbskiego], canonika krakowskiego, od sinowca i[e]go Lukasa Dąbskiego [Dąbskiego], który iest przy i. m. x. podkanclerzym [Andrzeju Trzebiskim].

Seym dwuniedzielný, ktori sie zaczął 19 may, gdzie *post inuocationem Sp[iritus] Sancti*²³¹ prętko zgodnie ih m. pp. posłowie obrali i. m. p. marszałka poselsky izby, i. m. p. sędziego [ziemskiego] brzeskiego litewskiego, przy alternacze litewsky przezwisko, p. Vmiastowsky [Jan Kazimierz Umiastowski]²³².

²²⁸ У рукописі “mogaczi”.

²²⁹ Далі текст останнього рядка аркуша втрачено.

²³⁰ Датування листа за змістом: сейм почався 19 травня у середу; далі згадується привітання короля в п’ятницю (21 травня), закриття сесії в суботу (22 травня). Наступна фраза засвідчує, що лист писався або у день одразу після закриття першої сесії, або наступного дня в неділю, на яку припадало свято Св. Трійці (“Na co wysstek senat przypadł y izba poselska, iako to przisly poniedzialek pokaze.”). Див. також: *Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki.* – Wrocław, 2000. – Т. 1. – S. 237–240.

²³¹ *post invocationem Spiritus Sancti* – після закликання Святого Духа.

²³² *Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki.* – Wrocław, 2000. – Т. 1. – S. 237; *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy.* – Warszawa, 2020. – Т. VIII: Ziemia brzeska i województwo brzeskie XIV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Tomasz Jaszczolt, Andrzej Radaman, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Andrzej Macuk, Adam Danilczyk, Andrzej Haratym. – S. 163 (no. 749).

We cwartek *more solito*²³³ cekali contradicty, gdzie zaraz Litwa contradicowała posłom smolenskim y ych *ex medio sui*²³⁴ wyrugowały. Posłali potym do i. k. m. [Jana Kazimierza], iezeli i. k. m. dozwalia ym do przywitania y pocałowania ręki swoiey. P. woiewodę smolenski[e]go [Filipa Kazimierza Obuchowicza] także rugowali dla poddania Smolenska y cemu go poddał. Czego, gdy k. i. m. y senatem zbraniał sie, oni, vpornie stanąwszy, posłali, ze wytac nie przida, iezeli w senacze szudzącego zastaną p. woiewodę smolenski[e]go. *Tandem*²³⁵ i. k. m. kazał mu sie absentowacz *a consensu senatorio*²³⁶, asz poky sie nie sprawy. Przisli potym w piątek do wytania k. i. m. Tam, przywitawszy, zaraz *soluta sessio*²³⁷ w sobotę. Vcziniona propositia przez i. m. p. kanclerza koronnego [Stefana Korycińskiego], gdzie nie inne kontenta, tylko szama obrona Rzeczypo[spolitey], zapłata żołnierzom obmisłanie, łanowa expedita, pospolice ruszenie, fortecz munita, distributa człeka żołnierskiego, aby drzudzi więcej nad inszyh nie brali. Potym, aby do economiey należące dobra i. k. m. były od przechodow żołnierskich y stanowysk wolne być²³⁸. I. m. x. arcybyskup gniezniensky [Andrzej Leszczyński] nie hciał sie do zadnego punctu proposity przizwolic, azby wprzod wszisczy na to sie zgodzili, aby *vnitis consiliis, remotis arbitriis, modo colloqui*²³⁹ izba poselska *tacta pectore*²⁴⁰, ze na tem tractowała obronę, gdysz obrona muszy *reuilare arcana*²⁴¹, ktore gdybi *multitudo adstantium*²⁴² zrozumiała, przędzi by nieprzyiaciel te wieszczy wiedział. Na co wysstek senat przypadł y izba poselska, iako to przisly ponie-działek pokaze.

O Swedach te nowyni, ysz 19 may mieli sie zapewne ruszycz woyska swedzkie, sam krol swedzky [Karol X Gustaw] *in persona*²⁴³ iest w Szczecinie. P. [Andrzej] Morzstyn we cwartek przesly powrociel ze Sweczyey, zadney nie miawszy audientey. Pp. posłowie litewscy bardzo sie na tym zasadzili, aby p. woiewodę smolenskiego sądzili, y obiecał i. k. m. sądzycz go na tem seymie, y teraz [Filip Kazimierz Obuchowicz] nie zasiada. O Mogiliowie roźnie vdaia, pewnosci nie masz, iezeli go naszi wzyęly. Z Ukrainy to slyhacz: woysko nasze, ktorego na dwa tysiącza rahuyą telko, ma sie stanowyc pod Gliniany. Tatarowie w tyh dniach stawyc sie maią. I. [m.] pp. senatorowie, co sie ziehali

²³³ *more solito* – як звичайно, у звичний спосіб.

²³⁴ *ex medio sui* – від себе.

²³⁵ *tandem* – врешті.

²³⁶ *absentowacz a consensu senatorio* – не бути на сенаторській згоді.

²³⁷ *soluta sessio* – сесію було закрито. У рукописі “soluto”.

²³⁸ Далі помилк. ще раз написано “bely”.

²³⁹ *vnitis consiliis, remotis arbitriis, modo colloqui* – спільною радою, без сторонніх, як на перемовинах. У рукописі “vnitas”, “colloquio”.

²⁴⁰ *tacta pectore* – перейнялася, дослухалась.

²⁴¹ *revelare arcana* – розкривати таємниці.

²⁴² *multitudo adstantium* – велика кількість присутніх. У рукописі “adstantie”.

²⁴³ *in persona* – особисто.

na tę sęim, czy szą: i. m. x. arcybiskup gniezniensky, i. m. x. biskup helminsky [Jan Gembicki]²⁴⁴, i. m. x. biskup zmużky [Piotr Parczewski]²⁴⁵, i. m. x. podkanclerzy, biskup przemysky [Andrzej Trzebicki]; wojewodowie łączysky [Jan Leszczyński], płocky [Jan Kazimierz Krasiński], witebsky [Paweł Sapieha], smolensky, alie nie zasiada; kastellani p. sieracky²⁴⁶ [Hieronim Wierzbowski], łączysky [Aleksander Sielski], gdansky [Stanisław Kobierzycki], podliasky [Stanisław Laskowski], sohaczewsky [Adam Brochowski]²⁴⁷; piecentarze koronni iako y liet[e]wsczy, podskarbi koro[nni] [Bogusław Leszczyński]. Pp. marsałka zadnego nie mas, spodziewami sie koronnego. Wacancye po kroliewiczu i. m. [Karolu Ferdynandu] p. marszałek poselsky vpominał sie, aby były rozdane. Krol i. m. za kielka dny obiecał rozdacz wakancyie. || (арк. 754)

Przyiehał do Warszawy na seym i. m. p. [Jerzy Lubomirski] marszałek koronni, generał krakowsky, spisky etc. [starosta]. Przyiehali imscz p. hetmani litewsczy [Janusz Radziwiłł i Wincenty Korwin Gosiewski], przywiez[li] więzny[o]w. || (арк. 755)

№ 57

1655 р., травень²⁴⁸. – Лист кримського хана Мегмеда Гірея IV до польського короля Яна Казимира про відправлення до нього Дедеш-аги, отримання упоминків, спільні військові дії проти українських козаків, укріплення міста Іслам-Кермена та інші відомості

Copya listu od hama tatarzskiego [Mehmed Gereja IV] do krolia i. m. [Jana Kazimierza].

Z Boga Wszzechmogącego przyiazni y łasky wielkych ord y panstwa, czar stolicze krymsky y wszistkych tatarzskych ziem czaręm będączy, Mehmet Gerey ham. Naiasnieysemu polskiemu y litewskiemu panu chrzescianskiemu y kroluiowy bratu moiemu Ionowy Kazimierzowy powynsowawszy w dlugi

²⁴⁴ З 24 травня 1655 р. його оголошено площким номінатом після смерті королевича, площкого біскупa Кароля Фердинанда; 15 червня хелмінським номінатом було оголошено київського біскупa Яна Лещинського (*Dąbrowski Janusz*. Senat Koronny: Stan sejmujący w czasach Jana Kazimierza. – Kraków, 2000. – S. 228; *Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław*. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – T. 1. – S. 240).

²⁴⁵ *Wisner Henryk*. Rok 1655 w Litwie: pertraktacja ze Szwecją i kwestja wyznaniowa // *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. – 1981. – T. XXVI. – S. 94.

²⁴⁶ Далі закреслено “helminsky”.

²⁴⁷ Про цих сенаторів див.: *Dąbrowski Janusz*. Senat Koronny: Stan sejmujący w czasach Jana Kazimierza. – Kraków, 2000. – S. 228–229.

²⁴⁸ Датування за вид.: *Kubala Ludwik*. Wojna moskiewska r. 1654–1655 [= *Szkice Historyczne*, ser. III]. – Warszawa, 1910. – S. 294, 432 (прим. 8).

wiek zdrowia²⁴⁹ y scęśliwego powodzenia od Boga, pitam sie o zdrowiu, w iakym Bog miecz hce y dotąd zahował. Zwikle upominky, ktore mnie dosły, mile y bratersko przyiawsy, s tym sie oswiadczam, zem gotow zawse za daniem sobie naimnieysey wiadomosczy, przibydz tam, gdzie potrzeba pokaze. Iuz to dawno mom wiadomosc, ze kozaci zaporowscy dniewrowy nicz nam dobrego zobopolnie nie zyczą, zostawszy salbierzamy y wipowiedziawszy poslusenstwo, surowo y hardzie stawaiącz, odpowiedayą. Alie nadzieia w Bogu, ze za swoje dzieła y vczynky w prętkym czasie sromotę pomstę odnioszą, iako iusz nie naygorzey pocątkow Bog pomsty za swe hardosczy przesley zdrady nad sobą doznały y daley, da Bog, doznaią. Czo sie zas tknie tatarzskiego woyska, ze odesło, hetmanow wszistkyh y inszyh p. pułkownikow to beło zdanie, iakosz i tak długo lezecz na²⁵⁰ mieyscu musiało by bydz przykra y niepodobna. W tym iednak nas upewniali, ze za Bożą pomocą na wiosnę y za pilnim staraniem onych, iako sie prętko woyska zgromadzą na mieysce naznaczone, nam dawacz znacz mieli nieomieskanie y złącyc sie za prętkym przesciem. Zacim [na] to słowo hetmanow waszych woysko tatarzskie odesło²⁵¹ beło. Alie gdy telko szam Bog da zdrowie, a za staraniem obopolnym hczywym, gdy prętko woyska na swoje mieysca przydą naznaczone, nie poznie, ale uprzedzaiącz czas naznaczony, za łaską Bożą bydz wszistko moze. Teraz tedy samemu w tak prętkym czasie gwoli nabliszego boku mego Bedis agę [Dedesz agę]²⁵² dlia wiadomosczy wiprawilem y zycę pylny, aby tak w krotkym czasie a pilney sprawie nie beł bawiony, alie iak nayprędzy odprawiony, wiedząc tesz iusz dobrze kozackie y moskiewskie przebiegy y co są za zdrayczy, gdy Dnieprem przez [...] caykami y, cego Boze zahoway, poprzedzą, spadną a opanuyą przeprawy dniewrowe. Mieycziesz o tym staranie iak naywiększe²⁵³, hoc tesz y s kostem, aby na przeprawie na Dnieprze zomek nasz Sman [Islam Kermen]²⁵⁴ działamy y Niemcow 1000 moznali, y drugim prętko beł opatrzone, bo y nieprzyiaciel to obaczywszy, ze tu ludzie przeprawy zadney myari bronie nie mogą, a co większa, naszy z wasemy ieden drugiego widząc, smielszi bydz muszy do obrony y przeprawy, a inakszy sposob żadną miarą bydz nie moze. ||

(арк. 756)

²⁴⁹ У рукописі спочатку було написано “zdrowia w długi wiek”, a потім порядок слів у фразі поправлено цифрами.

²⁵⁰ Далі закреслено “wsziach”.

²⁵¹ У рукописі помилк. “oszesło”.

²⁵² *Baranowski Bohdan*. Tatarszczyzna wobec wojny polsko-szwedzkiej w latach 1655–1660 // Polska w okresie drugiej wojny północnej 1655–1660. – Warszawa, 1957. – Т. I. – S. 467. Див. також далі док. № 60.

²⁵³ Далі знову помилк. написано “staranye”.

²⁵⁴ *Kubala Ludwik*. Wojna moskiewska r. 1654–1655 [= Szkice Historyczne, ser. III]. – Warszawa, 1910. – S. 294.

13 червня 1655 р., Варшава. – Новини про сеймові конфлікти, реляцію Януша Радзивіла, війну в Україні, татарсько-польські відносини, суперечки за списки міста з Угорщиною, коронацію Леопольда Ігнатиуса угорським королем та інші відомості

Z Warszawy seymu 13 iuny 1655.

Oznaimuię w. m., ze prolongacia seimu do dnia dzisieyszego. Stanie pospolite ruszenie nieomilnie, telko w tym contradictie wielkie: pp. posłowie na tym sie zaszadzili, zeby *s[ecund]u[m] [con]dicionem[m] belli*²⁵⁵ na nieprziste i. k. m. Dzis zasz inaczy, albowiem kielka wojewodztw hce ku Swedom obroczyzc. Zgody nie masz. Pp. posłowie powadzili sie *die 12 iuny*: p. Kraszinsky [Jakub Krasiński], starosta nowomyeysky, p. [Olbrachtowi Adrianowi] Lasockiemu, [miecznikowi wyszogrodzkiemu]²⁵⁶, w senatorzsky yzbie publicze przy obecnoscy krolia i. m. w gębę dał, za co zaraz *yn recenti crimine*²⁵⁷ osądzony. Decret taky: wiezy siedziecz rok y niedziel 6, takze posłem nigdy nie ma bydz obie-rani, draganow do obozu 100 *proprio sumptu*²⁵⁸ stawyc powinię, deprecatyą k. i. m. *publice*²⁵⁹ vczynicz.

8 iuny i. m. p. hetmon litewsky wielky, kziagę i. m. [Janusz] Radziwił, wojewoda wilensky, relatyą krolowy i. m. y Rzeczypospoli[tey] czyniël. Oddał przy tym horągwy moskiewskych 54, miedzi ktoremi horągiew czarska złocista, na ni s. Ierzy na koniu z ramotą, więzniow 55²⁶⁰, wojewodow 4, między ktoremy iest ieden, ktory s p. [Filipem Kazimierzem] Obuhowicęm, wojewodą smolenskym, o Smolenska wydanie tractował y pewną sumę iemuszu odlyczył, czo nie na rękę p. wojewodzie smolenskiemu. I. m. x. arczbiskupowy gnieznien[skiemu] [Andrzejowi Leszczyńskiemu] krol i. m. darował [więzniow] 36, takze y inszym senatorom po kielku, bo dawnich²⁶¹ iest pod sto. Wilnie p. hetmon zostawiał ych 200, ktorih potym obiecał krolowy i. m. posłac.

²⁵⁵ *secundum condicionem belli* – відповідно до стану війни. Тут непевне відчитання латинського скорочення у тексті Голінського, однак ідеться про суперечки про збір ланового жовніра і посполите рушення, які велися під час укладення сеймової конституції. Див.: Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszewski Zdzisław. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – T. 1. – S. 247. Детальніше див.: Kupisz Dariusz. Wyprawa żołnierza łanowego w Koronie w czasach Jana Kazimierza. – Warszawa, 2018. – S. 121–138. Див. також наступний документ про посполите рушення з вимогами Краківського воєводства на сеймі.

²⁵⁶ Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszewski Zdzisław. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – T. 1. – S. 248.

²⁵⁷ *in recenti crimine* – відразу по вчиненні злочину.

²⁵⁸ *proprio sumptu* – власним коштом.

²⁵⁹ *publice* – публічно.

²⁶⁰ “więzniow 55” дописано над рядком.

Z Ukraini nowini niedobre. I. m. x. kuiawsky nominat [Kazimierz Florian Czartoryski]²⁶² 7 iuny miał pewną wiadomość, że kozaczy z[a]gony puszczają pod²⁶³ Klewon w księstwo cartoryskie. Tatarowie *in suspicio[ne]*²⁶⁴, gdysz mają dobrą okazją, bo ham [Mehmed Gerej IV] ma liudu dwakroć sto tysięcy y dotąd ynszych hord zaciąga. Słał do króla i. m. z taką deklaracją, że jeśli będzie wojska polskiego *plus uel minus*²⁶⁵ 100 tysięcy, tedy ja słowa dotrzymam, alye jeśli inaczej, tedy się gdzie indziej udam.

O Swedach²⁶⁶ nie bardzo słychać dobrze, że się gotują do Polski.

Od króla węgierskiego [Leopolda Ignatiusa] posel iest na seim o wykupienie spiskiej ziemi 13 miast: tak iako iest zastawna, taką sumę dają iedne, a przepatkow nycz. Boky nawięcej na to na seimie w Presporku następuie. Seim się skonczel²⁶⁷. Hczą tego lutrzy Węgrowie, zeby jezuitow nie było u nich. Inszym zakonnikom pozwalają być y kościoły trzymać. Alie cesarz [Ferdynand III] nie chciał do nicego przystąpić, aż to uspokojono, że wseliaczi zakonniczy y oycowie jezuczcy mają wolno zostawiać przy swich kościołach wszędy węgierskiej ziemi (także wolna wiara luteranow y kalwinow y ych kościoły mają w pokoju zostawiać)²⁶⁸. Na tymże seimie koronowano zaraz na królestwo węgierskie sina cesarza i. m. F[erdynanda III] w Presporku. Seim się dopiero skonczel *in iulio* Węgrzech. Palatinusem [...] ²⁶⁹, człek rycerski, szczęśliwy na wojnę s Turky, alie się [...] ²⁷⁰. || (арк. 757)

№ 59

20 червня 1655 р. – Новини з Варшави про завершення сейму після конфліктів щодо його пролонгації, московську війну у Литві та Білорусі, захоплення Мінська, семигородського посла на сейм, українські та московські справи, посполите рушення, міські податки для армії, реляційні сеймики після сейму та інші відомості

20 iuny 1655 z Warszawy od p. [Andrzeja] Iasowskiego.

19 iuny w sobotę seim się skonczel, aż we switanie w niedzielę, y coby był nie stanął, telko że przyjechał kozak, dając znac z Litwy, że Moskwa pliondruie y pali około Minska, 20 mil od Wilna. Ludzie uciekają z Wilna. Drugy

²⁶² Piwarski Kazimierz. Czartoryski Kazimierz Florian // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1938. – T. IV. – S. 281.

²⁶³ Слово помилк. повторено двічі.

²⁶⁴ *in suspicione* – під підозрою.

²⁶⁵ *plus vel minus* – більше чи менше, близько.

²⁶⁶ Далі закреслено нерозб.

²⁶⁷ Надпис на марґінесі: “Nowoobraný Leopold krolew węgierskym, syn cesarszky”.

²⁶⁸ У рукописі дужка не закрита.

²⁶⁹ Далі початок останнього рядка аркуша втрачено.

²⁷⁰ Далі текст втрачено.

kozak przyjechał z Ukrainy od i. m. p. hetmana koronnego [Stanisława Potockiego], dając znac, że kozaczy, woyska mającz wielkie, na troje się rozdzielili we trzy obozy: iedni położeli się pod Białą Cerkwią, drudzi pod Winniczą, a trzeci pod Humaniem.

Woiewodztwo krakowskie długo się opierało, nie pozwalając na pospolite ruszenie, iednak dali się nahilić z taką iednak deklaracją, żeby król i. m. obmislił *presidium*²⁷¹ Krakowowy, na co się deklarować musiał.

I. m. p. Chrzastowsky [Stanisław Chrzastowski] o mało seimu nie rozerwał y iuz był z izby senatorzsky *cum protesta[tio]ne*²⁷², nie pozwalając na pospolite ruszenie, wiśdł. Az król i. m. zesłał do niego i. m. p. canclerza [Stefana Korycińskiego], p. podskarbiego [Bogusława Leszczyńskiego] y p. woyniczkiego [Jana Wielopolskiego], którzy iedwo go namowili, y to zda mi się, że go wolnim od pospolitego ruszenia wcziniono.

Dołożono y tego, żeby nie dwie niedzieli, iako prawo mają, pospolite ruszenie stało, alie dotąd, poki potrzeba tego będzie wciągła. Woiewodztwo krakowskie s tym się deklarowało, że się nie ruszą²⁷³, az wprzód wielgopolanie iszcz muszą, cego dokazali.

Posel [Jerzego II] Rakoczego iesce nie odprawiony. Goniec prziszedł od Rakoczego, dając znac, że cesarz chrzesciansky [Ferdynand III] gotuje się miasta spiskie odbieracz, przestrzegając, mającz za urazę wiwiezienia skarbow nyeboszyka kroliewicza i. m. [Karola Ferdynanda].

Stroni assystenty tak woiewodow, iako y senatorow, starostow, żeby nie howali więcej nad 30 cleka dworu, hęc ten articuł miecz w konstitutyey (alie to nie stanęło, ani wspominać dano).

16 iuny przyprowadzono nieiakię Rodachowskiego, rohmistrza, ktori nie miała[c]* listu przypowiednego, przez liat niemal 3 wiosky płokał, nie biwszy y razu w obozie. Dzis kazał mu król i. m. siię uciacz, alie do iutra uprosił sobie dla lepszy disposityey.

Nieiały także Wielogłowski, rohmistrz, upatrziwszy paniękę iednego aręNDARZA, hciał ją gwałtem wzyać. O co gdy się ociec iey sprzeciwiał y bronił, zabił go y pannę wzyał. Król i. m. posłał pon 50 kozakow y draganow 50 y do roznich powiatow kazał rospiszacz, żeby go łap[i]ono, iakosz słyhać, że go iusz, [d]ostawszy, wiozą do Warszawy.

Pogrzeb kroliewicza i. m. złożono *pro 5 iuly*²⁷⁴. Sam Warszawie u iezui- || **(арк. 758)** tow do czasu, alie wszisczy twierdzą, że iusz tu będzie leżał, albowiem kaplicę iezuiczy zaczęli murować. Liegował im na to 60 tysięcy, a gdzie będzie leżał – sto tysięcy. Zaczyn te sto tysięcy zostanie, a iezuiczy

²⁷¹ *praesidium* – захист, залогу.

²⁷² *cum protestatione* – з протестацією.

²⁷³ Далі закреслено “поку”.

²⁷⁴ Див., напр.: *Kersten Adam*. Warszawa kazimierzowska 1648–1668: Miasto – Ludzie – Polityka. – Warszawa, 1971. – S. 259.

będą samę sławę mieli y nią sie będą contentowacz. Lubo to udaia, ze potym, czasz upatrziwszy, do Krakowa go zawiozą, co iuz niepodobna, chyba priuatim.

Z Ukraini niedobre nowyni.

Z Litwy car moskiewsky [Aleksy Michajłowicz] liedzi między²⁷⁵ Bihowem. Posłał do krolia i. m., hczacz wykupicz iednego woiewodę, iemu potrzebnego, za ktorego declarował sie dacz 150 sliahty polsky, alie iesce krol i. m. s tym sie zatrzymał.

O Swedah ieszcze głuho. Dotad ieszcze nie slyhacz, dokąd na woinę poydą.

Wielkie controwerszyie między pani. Litwa hczę, zeby krol i. m. z niemi beł na pospolite ruszenie, a naszy tesz pp. koronni hczą, zeby z niemi beł, nie hczącz Litwie tego pozwolicz, ani bez krolia i. m. ruszicz sie. A pp. litewsczy nie hczą tesz pozwolicz na pospolite ruszenie, iezeli krolia i. m. z niemi nie będzie, iakosz krol i. m. bardzi sobie affectuie z Litwą. Czałą nocz na tym strawieli s piątku na sobotę (obawiaia sie w Litwie zdrady wielky).

Wyczi dwoie za iedno na pospolite rusenie wychodzą.

Wyprawa miast: ze 25 kamienicz iednego wiprawic, barwie dobrze opaczac go y odzian go 12 złotych na mieszyacz – z Krakowa; a s Kazimierza ze 35 kamienicz, takze y z domow iednako *nemine excepto*²⁷⁶ tak sliaheczkyh, iako y duhownych zarowno; a z miasteczek duhownych y sliaheczkyh, ktorzy robocziznę panom swoim²⁷⁷ robią, ze 45 domow iednego; łonowy żołniez sliaheczycz, ze 25 łanow iednego. To stanęło.

Takze stanęło, aby zaden miescanin nie hodzieł, ani zadna miescka w bławaczye, w perlach *sup pena mille flore[noru]m*²⁷⁸.

Stanęło y to, aby sie zaden Włoch nie wazył wozycz, ani przedawacz złoty matery *sub confiscatio[ne] omnium bonorum*²⁷⁹.

Taxatorow do skliepow maia naznaczycz *ad taxam*²⁸⁰, iako potym *aparebit ex constitutionibus*²⁸¹.

Seimiky *relationis*²⁸² po seimie we dwie niedzieli bydz maia, na ktorim ieszcze mogą podatky uhwalicz według ych *lauda*²⁸³ y potrzeby.

Podwodę postanowili znouu, to iest: ktorzi przed 47 lat maia wolnosci, || (арк. 759) to czy wolni są, a ktorzy *post annum 47*²⁸⁴ wipraciali, czy muszą dacz podwodę znouu.

Mynsko Moskwa wzyęła y wiscinali liudzi, drugich w niewolią ziwo zabrano.

²⁷⁵ Слово дописане над закресленим “pod”.

²⁷⁶ *nemine excepto* – без жодного винятку.

²⁷⁷ Слово дописане над рядком.

²⁷⁸ *sub poena mille florenorum* – під карою 1000 флоринів.

²⁷⁹ *sub confiscatione omnium bonorum* – під [карою] конфіскації всього майна.

²⁸⁰ *ad taxam* – для [визначення] такси, податку.

²⁸¹ *aparebit ex constitutionibus* – буде видно з конституцій.

²⁸² *seimiky relationis* – реляційні сеймики.

²⁸³ *lauda* – ухвали.

²⁸⁴ *post annum 47* – після 47-го року.

№ 60

26 червня 1655 р., Варшава. – Новини з листа казимирського райці Андрія Ясовського до міста Казимира про варшавські події після сейму, сеймові плани щодо ірландських колоністів в Україні, польські посольства до імператора Фердинанда III, кримського хана Мегмеда Гірея IV, семигородське посольство до Речі Посполитої, відносини зі Швецією, суд над дружиною Єроніма Радзейовського Єлизаветою зі Слушків та інші відомості

1655 z Warszawy od p. [Andrzeja] Iasowskiego, raice kazimierzskiego, data 26 iuny do nas do Kazimierza.

Constitutye dotychczasz artykuły vezierayą panowie, ktorzi są deputowani do constitutyey.

5 iuly pogrzeb kroliewycza i. m. Ferdinanda Carolia Warszawie v oycow iezuytow.

Krol i. m. [Jan Kazimierz] żołnierzow karze Warszawie, mianowicie rohmistrzow, ktorzy, listow nie miawszy przypowiednich, kupy horągwie swowolnie zebrawszy, statye wielkie po miastah y wsziah wibierali, a w obozie bez kielka liat nie postali. 26 iuny scieto dzis p. Wielowieyskiego, rohmistrza, porucnika y horązego poscinano, a inich żołnierzow infamiowali y condemnaty otrzymali na nich, na swowolnich, kupi zbieraiących, trzy tysiące, co statye wibierali, listow nie mieli, ani w obozie nie postaly: 24 baniowon[o]* y na 4 rogah yh witrąbiono, ktorih pp. hetmani na delacie podaly.

Parlament angielsky, ktorzi zabieli swego krolia [Karola I Stuarta], dawshi go ściąg, y na sina iego [Karola Stuarta] nastapieli. Przi ktorim kroliewiczzu oponowała si[e]* Scocia²⁸⁵ albo socka ziemya, takze Hibernia albo Isliandowie, ktorzi są katolicky. Angielcikowie, ze są wictoramy woyni, wipędzaią ych z ich własnich ziem, ktorzy niebożeta ustąpicz muszą y zonami, y z dyecmi, ktorych iest na dwakroc sto tysięcy. Między ktoremi iest 40000 do boiu, ktorich oberster albo kapitan [Donagh MacCarthy, Viscount Muskerry]²⁸⁶ stamtąd przyiehał do krolia i. m. y do Rzeczypospolitey, prosząc y suplikuiąc, aby ych Rzeczposp[olita] raczyła yh przyiącz y aby im dano stukę ziemie, kędi bi sie mogli kolokowacz y osadzacz. A te 40 tisíczy ofiaruią sie zarazem yszcz przeciwko nieprzyiacielowiy, kędy im krol || (арк. 760) i. m. roskaze, nie hcząc zadni zapłaty, telko o to proszą, aby sie mogli ostacz przi tich miastach, ktorych dostaną od nieprzyiacielia y tey ziemie. Nie hciely na to panowie y sliakta pozwolic, obawiaiąc sie tego, ze bi nie bely tak, iako przedtym y krzyzaczy w Prusieh, zmocniwszy sie, nie bely sylny Polakom²⁸⁷.

²⁸⁵ Перед тим закреслено "Swecia".

²⁸⁶ Fedoruk Yaroslav. An Unrealized Project of the Irish Colonization of Ukraine (1655) // Journal of Ukrainian Studies. – Edmonton; Toronto, 2008–2009. – Vol. 33–34. – P. 131.

²⁸⁷ Останнє речення дописано Голінським пізніше.

Posel do cesarza i. m. chrzescian[skiego] [Ferdynanda III] od krolia i. m. wiiezda, zebi sie zatrzymał do przislego seimu stroni spiskych miast 13, ktore krol węgiersky [Leopold Ignatius] hce wykupycz²⁸⁸.

Swedowie reiterowali do domu y z lasky Bozy nie tak trwogi w Prusieh, alie to uczinieli na stukę, zeby sie Poliaczy nie postrzegly y zebi trafily na niegotowych, tajemnie swe rzeczy y woiska sprawuiacz.

Rochmistrzow, ymiona ktorih Warszawie 24 baniowano y publikowano na 4 rogah w rinku warsawskym: Muhowiecky, Groholsky, Pracky, Czertowsky, Swidnicky, Karpinsky, Smizewsky, Skorosewsky, Draminsky, Satkowski, Trzcinsky, Zaborowsky, Rudakowsky, ten nieborak *incarceratus*²⁸⁹. Prziciniał sie za nim i. m. p. hetmon litewsky, ale *repulsam*²⁹⁰ odniosł od krolia i. m. Zapewne 27 iuny ma z nim bydz executia. Czeliadnika liedwo wiprosiel p. sędzia [ziemski] łukowsky [Stanisław Domaszewski]²⁹¹ iednego, co do niego dopiero tydzien przistał, ale insih trzech z nim osadzono. Poimano go w Litwie, w miasieczku w koscielie. Miał przy sobie kielkaset cerwonich złotych, ktore tamecnim xziędzom zostawieł, obawiając sie, zebi mu draby nie wzyęli. Koni z nim wzyęto 12 pocztowih, siedzeniem 2 sukien ristunku.

23 iuny przywieziono drugiego, Wieliogłowskiego, ktori taky sposob zahował w rohmistrzstwie swim, iako y tén. Wzięto go y z porucnikiem iegoz w Kuminye [Koninie] pod Pyzdrami. Miał²⁹² kompaniey przy sobie dobrego towarzistwa 300, z ktoremi iął sie byc y domi naiezdacz. Przeto krol i. m., dowiedziawszi sie, posłał pon. Bronieł sie potężnie. Z ieggo stroni zginęło liudu pod 100, iako referowono kroluiowy i. m., alie y sliahy tamtego powiatu, ktorzi przy draganieh y przy horągwi tatarsky, ktorą krol i. m. beł posłał, zginęło *de certa scientia*²⁹³ 25, rannych 50, draganow krolia i. m. 3 zginęło, albowiem dobrze sprawni beli, kozakow *numero* 5 zabito²⁹⁴. Wieziono go *publice*²⁹⁵ przez || (арк. 761) Warszawę na lihei podwodzie, w kaydanach, w zupanie atlasowym y w kontuszie tabinowym, lancuhem opatrzonim (ale nie kawalerskym). Porucnik ieggo w załobie, ktori takze związani przed nim siedział, i ynszych przywieziono.

Krol i. m. rozesał vniwersały, zebi ych imano, ktoregokolwiek przespieguia, y zebi yh odsełano, albo tez do ktorego grodu zebi ych *instanti*²⁹⁶ sządzono y

²⁸⁸ Слово дописане під рядком.

²⁸⁹ *incarceratus* – ув’язнений.

²⁹⁰ *repulsam* – відмову.

²⁹¹ Kersten Adam. Z badań nad konfederacją tyszowiecką // Rocznik Lubelski. – 1958. – T. I. – S. 115.

²⁹² Далі закреслено “pod”.

²⁹³ *de certa scientia* – як точно відомо.

²⁹⁴ Див.: Nagielski Mirosław. Funkcje oddziałów gwardii królewskiej za panowania w Polsce dwóch ostatnich Wazów // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1990. – T. XXXIII. – S. 81.

²⁹⁵ *publice* – публічно.

²⁹⁶ *instanti* – негайно, відразу.

executyą bez wseliaky y zadni dilaty ciniono. Z woyska tyh wszistkych witrąbiono.

27 iuny Dedis aga [Dedesz aga], poseł hana krimskiego [Mehmed Gereja IV], dnia dzisieisego przy pożegnaniu od krolia i. m. wziął odprawę²⁹⁷ z tą declaratią, ze woyska nasze *pro Ima augusti* w Ukrainie stanąć mają. Acz i. m. pp. hetmani o złączeniu sie iego y mieysczu upewnić onich będą powinni.

Drugi temi dniami od hana prziiechał, pilno bardzo woysk od nasz requirując y to oznaimując, ze Moskwa z kozakami kupi sie.

Trzeci w teyze materi od sultan gałky [gałgi Gazi Gereja] wcora stanął.

I. m. p. Myslisewsky, rohmistrz k. i. m., do hana prętko bieży.

Posłowie od cesarza i. m. [Ferdynanda III], iako y od [Jerzego II] Rakociego, kziążęcia siedmigrockie[go]²⁹⁸, ktorzy na seymie beli, iusz expediowani.

Posłowie, do Swecziey wyprawieni, zadni iesce o sobie nie dali wiadomo-szy. Rozumiemi, ze dotihcas w Stokolmie stanęli: i. m. p. woiewoda [łączycki Jan Leszczyński i podkanclerz litewski Aleksander Naruszewicz]²⁹⁹.

Z Litwi te nowini, ze Moskwa, fortęcę Borysow wzięwszy, liudzi tam niemało wiscinali a swoimi osadzili.

P. Rodakowsky, rohmistrz, dnia wcoraisego z decretu i. m. p. canclerz[a] [Stefana Korycińskiego] *debitas penas*³⁰⁰ odniósł, szyą zapłaciwszy. Iego towarzistwa kielka na garło siedzą.

Sądy *relationis*³⁰¹

Krol i. m. sządziel relaty y panią Radzieiowską [Elżbietą Słuszczańkę], podkanclerziną przesła, ze poddanim w starostwie [...] ³⁰² krziwdy czyniela y tiranizowała ych. Czyniło iey na rok 70000. Instigator koronni [Daniel Żytkiewicz] przeciw niey odprawiał, z przimówką przegrała. Odięto iey to starostwo, posła z płacem. Kroliowej imosczy [Ludwice Marii] dano to st[a]rostwo*. Beła sama *presens*³⁰³ przy sądah, siedziała w krzeslie y potym, wst[a]wsy* po decrecie, podziękowała za decret k. i. m.

²⁹⁷ Див.: *Kubala Ludwik*. Wojna moskiewska r. 1654–1655 [= Szkice Historyczne, ser. III]. – Warszawa, 1910. – S. 294, 432.

²⁹⁸ У рукописі “smiedmigrockie[go]”.

²⁹⁹ Далі текст Ґолінським не дописано. Про цих послів див.: *Wójcik Zbigniew*. Akta poselstw Morsztyna oraz Leszczyńskiego i Naruszewicza do Szwecji w roku 1655 // *Teki Archiwalne*. – Warszawa, 1957. – T. 5. – S. 57–129; *Федорук Ярослав*. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза та Україна у середині XVII століття. – Київ, 2011. – С. 91–93, *passim*.

³⁰⁰ *debitas poenas* – заслужену кару.

³⁰¹ *sądy relationis* – реляційні суди.

³⁰² Тут пропущено місце для назви староства.

³⁰³ *praesens* – присутня.

Опубліковано: *Fedoruk Yaroslav. An Unrealized Project of the Irish Colonization of Ukraine (1655) // Journal of Ukrainian Studies. – Edmonton; Toronto, 2008–2009. – Vol. 33–34. – P. 133 (Tentorium Honorium: Essays Presented to Frank E. Sysyn On His Sixtieth Birthday / Ed. Olga A. Andriewsky, Zenon E. Kohut, Serhii Plokhly, Larry Wolff. – Edmonton; Toronto, 2010. – P. 133) (фрагмент);*

Федорук Ярослав. Нездійснений проєкт ірландської колонізації в Україні 1655 р. // Україна в Центрально-Східній Європі. – Київ, 2014. – Вип. 14. – С. 116–117 (фрагмент). || (арк. 762)

№ 61

Варшава, кінець червня 1655 р.³⁰⁴. – Лист польського короля Яна Казимира до кримського хана Мегмеда Гірея IV про відправлення Дедеш-аги до Криму, поділ армії Речі Посполитої на три частини проти шведів, козаків і Москви, татарський виступ в Україну та інші відомості

Copya listu do hana krimskiego [Mehmed Gereja IV] przez posła iego Bedosz adze [Dedesz agę].

Naiasnieyszy, nasławnieyszy, naupętnieyszy sławą y szczęściem od Boga wviel[ie]biony Iąn Kazimierz, krol polsky etc., etc., etc. wielkiemu wolnych ord hanowy ie^o mosczy krimskiemu, kypczackiemu, perekopskiemu etc.

Z listu wielmoznosci wasey przez Bedes [Dedesz] agę nam prziniesionego zrozumielismi o statecney y nieodmienney ku maiestatowy nasemu przyiazni, gdy onę częstimi przedmowamy utwierdzoną nie zamieskywas, mile nam zostawas. Y to wiswiadczenie wdzięcnoschy wielmoznoschy wasei, ktore w timze pisaniu pokazuies, za odebraniem posłanich od nas z ręki³⁰⁵ bratersky hęczy, ktore mi iako terasz wielmoznosch waszę ukontentowalismi, tak y na potym ustawacz nie będziemy w teyze naszey ku onemusz chęci, wzaiemnie sobie obiecuiącz, ze wstawiaiącą wielmo[znoschi] wasey do przyiazni naszey ohotę, z ktorey y mi statecznie trwacz y przyiacielom³⁰⁶ waszim prziiaciolmy, a nieprzyiacielom wasim nieprzyiaciolmi bydz zehcemy. Moskwie y kozakom, iako zdraycom naszym y wasym, zadney wiari nie daiemy, iako tym, ktorzy tak wielie przisiąg y Bogu, y nam niezboznie złamali, owsem za pomocą Boską, ktory zwoleł wiarołamnich karac, onih znoszycz woiskami swemy, iako sie to iuz szczęśliwie zaczęło, będziemy. Do cego, ze wielmoznosch wasza woyskamy swemy zehces pomagac, wdzięcznie to y bratersko przymuiemy, iakoz nic słusnieysego, tylko aby to woysk naszych z krimskymi złączenie, iako iusz

³⁰⁴ Датування листа за попереднім документом, де згадується, що 27 червня 1655 р. Дедеш-ага був відправлений з Варшави.

³⁰⁵ Слово правлене.

³⁰⁶ Спочатку було написано “nieprzyiacielom”.

spolnim nieprziiaciółom słusnie y skodliwie bydz pocęło tak do koncza, iak nailiepsim y nierozzerwanim zwiąsku zostawało. I tegosmi beli umisłu, abismi beli iak naiprédzei podług danei obietnicze woyska nasze na Ukrainę sprowadzili y iuzesmi to beli wielmożnym hetmanom nasim roskazali, ale ze wielkie y nowe niebezpieczenstwa od morza y krolestwa swedzkiego nastąpiły, poniewaz Swedzi nie telko sie nam z iawną nieprzyiaznią odezwali, alie y wielkie woyska na graniczy naszey położyli. Zaczym, zabiegaiącz dalszim skodom panstw naszych, musielismi częsz woyska na tę stronę od Swedow obroczyć, nimbismi dalsze y rowne siły na wszistkie stroni sposobieli. Dlyacego nam iusz podzielicz woyska przisło, ktore tak dzieliemy: 40000 woyska polskiego y niemieckiego z wielmo[znemi] hetmanami nasemi na Ukraini zaraz posilamy, zliciwsi im, aby zaraz oni z wielmożno[ścią] waszą cale sie znosili, miejsca y czo sie, gdziebi sie z woyskami wasemi złączyć mieli; do Litwy przeciwko Moskwie takze 40000 woyska wiprawuiemy, a do Swedow trzecie 40000 pogłowia mamy. Tymczasem posłów naszych [Jana Leszczyńskiego i Aleksandra Naruszewicza] || (**apk. 763**) do tychze Swedow wiprawielismi na założenie wiecznego pokoju, ktori, iezeli stanie, iako mami w Bogu nadzieię, tedy y tym liudziom na Ukrainę iszcz kazemi, aby tym większa potęga tamze zostawała. Osobą zasz naszą, lubobismi nizeli³⁰⁷ yszcz s pospolitym ruseniem wszistky sliachty na Ukrainę nie telko, aby tym większe siły na znoszenie spólnego nieprzyiaciela były, ale zebismi oraz z wielmożno[ścią] waszą, bratem naszym, poznali sie, patrzac iednak na wszistkie trzi stroni tak od Swedow, Moskwy y Vkrainy, wiedziec nie mozemy, gdzie prędzey naszey potrzeba będzie pomocy, zostawac nom ieszcze przidzie ze wszistką sliachtą, którą do siebie gromadziemi³⁰⁸ w puł krolietwa nasego y ocekiywac, iako rzeczy padną, a tam sie obroczyć, gdzie sama pilna ukaze potrzeba, o czym dami znacz wielmo[znosci] wasey. A ze piszes, wielmo[znosc] wasza, o przisłanie Niemcow na bronienie przeprawy na Dnieprze, sami bacemi, ze to iest rzec iak wasey, tak y naszey stronie potrzebna. Zacim zlicilismi wielmożnemu woiewo[dzie] kyiowskiemu, hetma[nowi] nasemu koron[nemu] [Stanisławowi Potockiemu], aby tysiącz kony Niemcow miał pogotowiu, gwoli temu y dostatecznie znioszi sie z pomienionim posłem wielmo[znosci] wa[szey] Dedes agą, gdysmi sposobu nie widzimy, iakobi sie Niemci y ktorędy przesch do Dniepru mieli, bo przez kozaky przebracz sie iuz niepodobna, a przez wołoską ziemię nierihło y bardzo daleko. Ma tez gospodar wołosky [Gheorghe Stefan] 400 Niemcow konnich, ktoremismi onemu tak dwie liecie wygodzily, zacim mozes go zazyc, wielmo[znosc] wasa, aby y on niemi wygodził na teraznieysą waszą potrzebę, ktorih mu potym oddacz żądami. Tedy, aby iuz wiel[możnoszcz] wa[sza] uwaziwszy, ze woysko nasze na trzi stroni dzieliemy, wasa wielmo[znosc] tesz swoje z hetmana[mi] nasemi złączył y osobą swą z bratersky swey ku nam hęci posedł, gdysz przy

³⁰⁷ У рукописі “niezieli”.

³⁰⁸ У рукописі помилк. “gormadziemi”.

wielmo[znosci] was[zey] lepszy urząd y wieksze ord bełoby posłusenstw[o]*, poniewaz tes tak znaczne woyska tam naznacamy. A my iako sk[o]ro* Swedamy rosprowiemy sie, oznaimiemy wielmo[znosci] wa[szey] o dalszym naszym zamislu y postanowieniu y woyska te wszistkie, kt[o]re* przeciwko Swedom trzymamy, na Ukrainę obrociemy. Vczinis to wielmo[znosc] wa[sza] wzgledem bratersky swey y statecnei przyiazny, ktoremu natenczasz przy scęśliwym powodzeniu dobrego od Pana Boga zycęmi zdrowia.

Don Warszawie die [...] ³⁰⁹iu[ny] 1655.

№ 62

26 червня 1655 р. – Новини про бої литовської армії з московськими та козацькими військами, а також про скупчення шведських військ у Лівонії

Z Wilna 26 iuny.

19 iuny Moskwa z kozaky, wpadszy do Borisowa, [Konstantego] Pokłonskiego³¹⁰ z pułkiem iego rozgromili, ktori *resistere*³¹¹ nie mogąc, usedł z 15 horągwy az do Minska, y pichoty kielkaset, co przy nim beła, rosprosona, y działek 2 wzięła Moskwa³¹², y iest wi[a]-* || (арк. 764) domoszcz, ze w 50000 woyska Moskwa z kozaky stanęli między Orszą a Złocowem. Wszistka ich impresja y intentia – yszcz z potęgą na Wilno, ktorego, iesli som Pan Bog nie będzie bronił w panach żołnierzach, ktorzy, po włosciach y miasteczkach rozwleksi sie, do ostatka *afflictam plebem*³¹³ gubią, *nulla spes*³¹⁴ obroni. Imoszcz pp. hetmani [Janusz Radziwiłł i Wincenty Korwin Gosiewski] nasz odbiegli, a mi zewszad *grauissimis* otoceni *periculis*³¹⁵. Racziess w m. m. p. *serio* w tey matery *conferre*³¹⁶ z krolem i. m., aby powagą swoją panską stimulował pp. hetmanow, aby do woyska czo prędzey spiesili sie, bo gdzie rady y prętkiego ratunku nie będzie, boię sie, ze wkrótce po Wilnie y po W. Xzię[stwie] Litewskym nie beło.

Swedowie³¹⁷ hcą dostac Dinemburgu w Inflan[ciech], a woyska ych przeiezda sie po Zmudzy. Na targach konie skupuią y dobrze przepłacaia, a przeglydaia sobie forteczy y iaka iest gotowoszcz y obrona fortecz.

³⁰⁹ Тут залишено місце для дати.

³¹⁰ Сагановіч Генадзь. Невядомая вайна 1654–1667. – Мінск, 1995. – С. 142.

³¹¹ *resistere* – опиратися.

³¹² Надпис на маргінесі: “450 nasych zbyto”.

³¹³ *afflictam plebem* – нещасних людей.

³¹⁴ *nulla spes* – жодна надія.

³¹⁵ *grauissimis periculis* – величезною небезпекою.

³¹⁶ *serio conferre* – серйозно звернутися, обговорити.

³¹⁷ Далі закреслено нерозб.

№ 63

5 липня 1655 р. – Новини про похорон королевича Кароля Фердинанда у Варшаві та пізніше перепоховання у Кракові

Pogrzeb kroliewicza i. m. [Karola Ferdynanda] 5 iuly 1655. Vrodziel sie die 7 octobris 1613.

Czyało kroliewycza i. m. Carola Ferdinanda przywieziono z Wiskowa na Pragę y zložono ie u oycow bernardinow w koscielie, gdzie Loret Naswiętszi Pan[ny] Mary iest. Stamtąd przez Wisłę przeprowadzono go, przeciw ktoremu krol i. m. [Jan Kazimierz] wysed w załobie y kroliowa i. m. [Ludwika Maria] do dworu i. m. p. niebosczyka Ierzego Osolinskiego, kanclerza koronnego. Stamtąd prowadzono czyało do oycow iesuitow, przeciw ktoremu wszistkie processye wisły: cehowie z maramy, kapłanow swiecznych belo 550, ktorzi sie ziehali za r[o]skazaniem i. m. x. arczibiskupa [Andrzeja Leszczyńskiego]. Belo biskupow 6 w infułach y legat papyesky [Pietro Vidoni], y inich roznych prałatow, panow senatorow niemało. Dano iezuitom na fundatią 60000.

Podczas trwog od woyska swedzkiego czało z Warszawy kroliewycza i. m. do Krakowa zawiezli y potaiemnie na zomku w kapliczy kroliewsky pohowaly. || (арк. 765)

№ 64

19 липня 1655 р. – Новини з Литви про захоплення Мінська, тривожні настрої у Вільні та інші відомості

Z Wilna 19 iuly³¹⁸.

15 iuly Moskwa Minsko wzyęła y wiscinali naszych a swemi oszadzily. Som car [Aleksy Michajłowicz] głową ydzie ku Wilna z wielką potęgą we 100000 woyska y z armathą potężną. Czo zywo z Wilna vczieka. Woyska litewskiego mało, y to czekayą na przyiazd ih mosczyow pp. hetmanow [Janusza Radziwiłła i Wincentego Korwina Gosiewskiego], gdysz ordinansu nie mayą, kędy sie obroczyć maią przeciw nieprzyiacielowu.

Piehota we Zmudzy y w inih mieyscach w ciągnięniu na stanowiskach wielkie skody y krziwdy liudziom czyniela, y dworom sliaheczky nie przepuszczaiacz. Zebrała sie sliakta z powiatow na nih y potłukli yh, ze ych zginęło do 80³¹⁹, takze y konni, co sie z obozu poroziezdali dla hlieba.

³¹⁸ У рукописі “10 iuly”, однак оскільки у новинах згадано захоплення Мінська, що сталося 3 (13) липня 1655 р. (Мальцев А. Н. Россия и Белоруссия в середине XVII века. – Москва, 1974. – С. 90), то ці новини писалися вже після цієї події. Ймовірно, під час переписування документа була зроблена помилка, коли цифра “10” була подана замість цифри “19”.

³¹⁹ Переправлено з “800”.

№ 65

*Нотатка про коронне військо в Україні та стації по повітах
для його утримання*

W Ukrainie w obozie mało co woyska zostało, telko dragani trohę przy i. m. p. hetmanie [Stanisławie Potockim]. Roziehały sie chorągwie na rozne stanowiska po powiatah dlya wibierania hlieba.

№ 66

*1655 р., після 22 липня. – Свідчення Мартина Голінського
про вибирання стацій для коронної армії з єврейської ділянки Казимира
з його нотатками про співпрацю єврейської громади міста зі шведами*

W Kazimierzu do Zydow towarzistwa 4 wiehało we 30 koni roznei celiadzy – Wołosy, Rusy, Tatarow zpod horagwy kwarcianich od i. m. p. hetmana [Stanisława Potockiego]. Stali u nich w mieszczie we trzech kamiencah. Samo towarzistwo stali w kamienczy u Zyda Moyzesa, sina Bogatego Isaaca Iacubowica starsego, tamze wszistkym y s celiadzią z konmi podimowac ych Zydzi dostatkiem musieli w iedzeniu y picziu, wina od krzescian kupowac im musieli przez 6 niedziel, bo hcieli żołnierze od Zydow dziesięci tisięcy cerwonih złotych. Nie mog[h]* yh nikt pogodzicz, az słałi Zydzi z kostem niemającym do krolia i. m. y do i. m. [p.]* hetmana. Dopiero za uniwersalami krolia i. m. y i. m. p. hetm[a]na* dali ym Zydzi piniędzy 3000 złotych, korzenia na kuhnię i. m. p. hetmana za 1000, towarzistwu w drogę złotych 500, barwę na celiadz]* Zydzi sprawily. Strawili y s kostem, co wiszelali Zydzi, na 5000 *in suma*³²⁰, iako Zydzy starsi Marek, Moyzes y inszi skolnici udawali, ze kostuią Zydow przesło na dziesięc tisyęczy. Składali sie Zydzi: z izbi murawi – wielie yh miał Zyd w kamienczy – po cerwonemu złotemu, z drzewianih po zł[otych] 4 y od inich rzeczy potaxowali sie, y od iedzenia, piczia kazdy rzeczy etc.

Wyiehali 22 *iuly* żołnierze.

(Zydzy swe zdrady y factye stroyly Swedamy, przed casem do Swedow wyszelayacz y z nimi sie znosacz koło podania Kazimierza y Krakowa). ||
(арк. 766)

³²⁰ *in summa* – загалом.

№ 67

*1655 р., травень – початок липня³²¹. – Новини про облогу Динабурга
московськими, пізніше шведськими військами
і захоплення міста шведами*

Pod Dinemburgiem, zomkiem infląnczkym, który Poliaczy trzymają,
Moskwa obozem stanęła, Swedowye z drugą stronę, hczącz go dobywac.

Swedowie wzyęli Dinemburg y liudzy naszych na 3000 wysczynaly, y
drugie miasto wzyęly.

№ 68

*Нотатка про заклики Януша Радзивіла до міщан Вільна
збиратися на захист міста від московських військ*

W Litwie i. m. p. hetmon wielky [Janusz Radziwiłł] rozpisał listy, aby sie
czo prędzы woysko kupieło pod Wilno, gdysz Moskwa telko 8 mil od Wilna
czaty swe rozpuszczyla.

Popisało sie Wilnie miescon y roznых liudzi męszczyzny 8000 do boiu.
Nie mieli znikąd pomocy, wsędy zdrady.

№ 69

*1655 р., середина червня – середина липня. – Новини про сеймові
та інші конфлікти у Варшаві*

Z Warszawy.

Ih moszcz pp. senatorowie Warszawie zwadzili y raniel ieden drugiego pod
bokiem krolia i. m., i. m. p. warsawsky [Jan Zygmunt Oborski] y i. m. p. [...] ³²².
Sadzono ych, nakazono i. m. p. warsawskiemu rok y 6 niedziel wiezi siedziec
y trzi tisziaczę grziwięn wini dacz *sub pena infamie* ³²³, hociaz nabardzy posiecony,
y inszim takze po kielkaset grziwięn wyni dacz nakazono.

19 iuly w poniedziałek szczyęto Wieliogłowskiego, rohmistrza, który nie
będacz w obozie, stacye wybierał ³²⁴. || (арк. 767)

³²¹ У травні 1655 р. московськими військами під Динабургом командував Афанасій Ордин-Нащокин, у червні шведськими – Густав Адольф Левенгаупт. Місто було захоплене шведами 1 (11) липня 1655 р. (Федорук Ярослав. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза та Україна у середині XVII століття. – Київ, 2011. – С. 123–124).

³²² Далі залишено місце для імені. У дійсності йшлося не про варшавського каштеляна, а про конфлікт між новомейським старостою Якубом Красінським і вишгородським мечником Альбрехтом Адріаном Лясоцьким (див. вище док. № 58).

³²³ *sub poena infamiae* – під карою інфамії.

³²⁴ Далі закреслено десять рядків: “Wielgy Polsce pp. sie powadzili...” (перозб.).

Na seimie warsawskym vchwała, 1655
Артикулы

О поданиу Smolenska

1. Iz wielmozni Philip Obuchowycz, woiewoda smolensky, od Rzeczypospo[litey] *arguitur*³²⁵, ze w tak scisłym casie skroconego seimu *et non adcitatis complicibus*³²⁶ sądzić nie mogła, *iudicium* oney³²⁷ do przisłego seimu odkładamy y *terminum peremptorium personalem praefigimus*³²⁸. Na ktorim *etiam sine delatore*³²⁹ na instancyą vrodzonych instigatorow *utriusque gentis*³³⁰, za wiadomością wielmożnych marszałkow obojga narodow, wielmożny woiewoda smolensky, vrodzeni Wilchelm Korf, Mikołay Tyzenhauz, obersterowie, rotmistrze, żołnierze, deputaczy y ktorzi z nieprzyiacielem traktowali, vrzędniczy ziemsczy, grodczcy y wszisci obywatelie smolensczy, ktorzi z dobr swoyh *presidio* Smolenska, *ut principalitas, et complicitas facti eliciatur, defuerunt, sine adcitationibus, et quibusvis dilationibus peremptorie*³³¹, w tidzię po zaczęciu seymu wywiodszy, na tymże seimie *pro uno eodemque termino*³³², *scrutinium*³³³ przed deputatami tak [z] senatu, yako y z yzbi poselsky naznacnim wszistkie *scripta* traktatow swoyh z nieprzyiacielem *producere*³³⁴, y przez nas y pp. senatorow, y przez 24 deputatow z izbi poselsky, to iest z kazdego narodu po 8 [(co tylko *ad hunc solum actum*³³⁵ służyć ma) naznaczonych i]³³⁶ przisiągszi według roty,

³²⁵ *arguitur* – обвинувачується.

³²⁶ *et non adcitatis complicibus* – і без позивання співучасників.

³²⁷ *iudicium* oney – розгляд цієї [справи].

³²⁸ *terminum peremptorium personalem praefigimus* – призначаємо остаточний особистий термін (тобто термін, на який обвинувачуваний повинен з'явитися особисто і без застережень).

³²⁹ *etiam sine delatore* – навіть без скражника.

³³⁰ *utriusque gentis* – обидвох народів.

³³¹ ktorzi z dobr swoyh *praesidio* Smolenska, *ut principalitas, et complicitas facti eliciatur, defuerunt, sine adcitationibus, et quibusvis dilationibus peremptorie* – які не з'явилися зі своїх маєтностей на захист Смоленська – щоб встановити головних винуватців і співучасників злочину – без додаткових позовів і без жодних зволікань, беззастережно.

³³² *pro uno eodemque termino* – у той самий термін.

³³³ *scrutinium* – допит.

³³⁴ *scripta... producere* – надати записи.

³³⁵ *ad hunc solum actum* – лише для цього акту.

³³⁶ Фраза у квадратних дужках у Голінського пропущена; відновлено за вид.: Volumina Constitutionum, t. IV, vol. I, s. 346.

*iuxta pluralitatem votorum*³³⁷ при битносцы wszistkyh posłów zięmskyh *pro demerito*³³⁸ sądzeni y karani bycz maia etc.

2. Tych zas wszistkyh, ktorzikolwiek przy carze moskiewskym [Aleksym Michajłowiczu] zostali y na imię iego przisięgę wikonali, *pro perduellibus et hostibus patrię*³³⁹ declaruięmi.

Wyprawa piehoty łanowey

Chcacz iako nadoskonaly *securitati* panstw naszym³⁴⁰ *prouidere*³⁴¹ etc. [za zgodą wszistkyh stanow postanowiamy]³⁴², aby wszisczy *in genere*³⁴³ tey Rzeczypo[spolitey] obywatelie *cuiuscunque sint status, conditionis*³⁴⁴, do cego duhowni, ktorzi dobra zięmskie tak dziedzicnim, iako y zastawnim sposobę, albo tesz na widerkaff summi sobie albo krewnych swoych (a nie fundatiom służące)³⁴⁵ *iuxta constitu[tionem] anni 1607*³⁴⁶ trzymaia naliezą, *nemine excepto*³⁴⁷. Zastawci zas [z] swoych zastaw *non derogando*³⁴⁸ contractom dziedzicami vczinionich, ktorzi bi sie zastawnikow swoych zastępicz obligowali *in eo passu*³⁴⁹, takze y dobr naszym, dozywotni *possesores*³⁵⁰, *sine aggravatione*³⁵¹ poddaniہ naszym, || **(арк. 768)** piehotę łanową, według kwitow poborowych, z 15 włok abo łanow. A ktorzi by tak wielie łanow, liubo włok nie mieli, tedy kombinowacz ych, by y kielkunastu deputaci na seimiku obrany przy vrzędzie zięmskym y grockym maia, aby iednego piesego do woyni sposobnego, z muskietem lontowym, sablią y siekierką, prohu, kul, lontow, zywnoscy na puł roka, z wozem, według informacyei na seimiku od nasz daney, kazdy swemu dawszy w barwie takiey, iako na seimikah *relationum*³⁵² sobie namowia, wiprawowali.

Czy zas, co sumi maia pienięzne fructificuiące tak na zapiszach, iako y na arendah mayą, czy wszisci y kazdy z nich od trzidziestu tiszięczy złotych piesego iednego wyprawycz powinyen będzie: [a ktorzy by spełna trzydziestu

³³⁷ *iuxta pluralitatem votorum* – більшiстю голосів.

³³⁸ *pro demerito* – по заслuzі.

³³⁹ *pro perduellibus et hostibus patriae* – зрадниками і ворогами батьківщини. У рукописі “hostilibus”.

³⁴⁰ У рукописі помилк. “naszych”.

³⁴¹ *securitati providere* – подбати про безпеку.

³⁴² Фраза відновлена за вид.: *Volumina Constitutionum*, t. IV, vol. I, s. 347.

³⁴³ *in genere* – загалом.

³⁴⁴ *cuiuscunque sint status, conditionis* – будь-якого стану й положення.

³⁴⁵ У рукописі дужка не закрита.

³⁴⁶ *iuxta constitutionem anni 1607* – за конституцією 1607 року.

³⁴⁷ *nemine excepto* – без жодного винятку.

³⁴⁸ *non derogando* – не відбираючи, не скасовуючи. У рукописі “non deregando”.

³⁴⁹ *in eo passu* – в ході цього, при тому.

³⁵⁰ *possesores* – користувачі.

³⁵¹ *sine aggravatione* – без утисків.

³⁵² *na seimikah relationum* – на реляційних сеймиках.

тисяці не мали, тих deputaci z urzędami ziemskimi i grodzkiemi wojewodztwa albo ziemie, w której by mieszkali, akkomodować i kombinować, choć i kilka albo kilkunastu mają]³⁵³ tak, żeby żaden od tej wiprawy nie był wolien.

Czo sie tyce miast wielkich, z tych żaden nie excipuiacz sie zadnemu libertatiamy, że 25 domow osiadłych iednego piesego, z mniejszych zaś z domow że 35, a z małych miasteczek z 50 domow, z łanow iednak wyprawowac nie powinny.

Excipowani mają być gorniczy tak bohensczy, iako y wieliczci, olkuczy, ktorzy do tej wiprawy naliezec nie będą.

Ktorą to piehotę łanową z porządkiem wizy opisanem powinni będą wszisczy nadaliey we dwie nyedzieli po seimiku *relationis*³⁵⁴ na mieysce tamze mianowane stawycz y pod władzą officierow, na seimiku na to obranich, ktorzi listi przypowiedne z cancellary naszej brac będą, oddacz *sup pęna trecentarum marcarum*³⁵⁵, a względem niestawionego kazdego żołnieza *in officio castrensi ex instantia cuiusvis repetenda etc.*³⁵⁶.

Rohmistrze, pułkownicy, officierowie [z ludźmi pod regiment swój danemi]³⁵⁷ z tą piehotą do obozu niemieskanie yszcz będą powinni [tam, gdzie ktoremu z nich uniwersalem naszym naznaczymy]³⁵⁸. W ciagnieniu zadnich staczy, ani ziwnosczy brac nie mają y owsem *de proprio zycz sub penis in legibus descriptis*³⁵⁹ na żołnierzow.

Akademya Krakowska wolna od tej wiprawy tak y z wiosek, *ad mensam uniwersitatis*³⁶⁰ iey naliezających, y burs, iako z domow, w miescie Krakowie będących.

A stan duchowny, nie hcaż w tak gwałtowney Rzeczpospolitey potrzebie *deesse*³⁶¹, z miłości y chęci swey pozwalia [*nomine totius tam secularis, quam et regularis cleri*]³⁶², z 15 łanow piesego, *pro hoc sola uice, iuxta scriptum ad arhium danego, non obstantibus laudis priuatis*³⁶³. Co nie ma być na potym *in sequellam*³⁶⁴ pociągano.

³⁵³ Фразу відновлено за вид.: Volumina Constitutionum, t. IV, vol. I, s. 347.

³⁵⁴ po seimiku *relationis* – після реляційного сеймику.

³⁵⁵ *sub poena trecentarum marcarum* – під карою 300 марок.

³⁵⁶ *in officio castrensi ex instantia cuiusvis repetenda etc.* – у замковому суді на будь-чию вимогу має знову вимагатися і т.д.

³⁵⁷ Фразу відновлено за вид.: Volumina Constitutionum, t. IV, vol. I, s. 347.

³⁵⁸ Там само.

³⁵⁹ *de proprio zycz sub poenis in legibus descriptis* – жити з власних засобів, під карою, передбаченою у законах.

³⁶⁰ *ad mensam universitatis* – на утримання [академічної] спільноти.

³⁶¹ *deesse* – стояти осторонь, не допомагати.

³⁶² *nomine totius tam secularis, quam et regularis cleri* – від імені усього як світського, так і монашого духовенства. Фразу відновлено за вид.: Volumina Constitutionum, t. IV, vol. I, s. 347.

³⁶³ *pro hoc sola vice, iuxta scriptum ad archivum danego, non obstantibus laudis priuatis* – лише для цього разу: відповідно до документа, поданого до архіву – без огляду на приватні ухвали, що йому суперечать.

³⁶⁴ *in sequellam* – надалі.

(Oraz postąpiło duchowienstwo swych 1200 piehoty na puł roku, która ma kosztować 180000³⁶⁵). || (арк. 769)

Pospolite ruszenie vchwalione

*Securitas honorum et bonorum*³⁶⁶ obywatelów smoleńskiego, połockiego, witebskiego, msczysławskiego województw, starodubowskiego, orsańskiego, mozyrskiego, rżeczyskiego powiatów.

[Iż ktokolwiek] z obywatelów tych województw, ziem y powiatów, *tam actor, quam reus*³⁶⁷, aby ych do prawa na trybunał do grodów nie pociągał *de omni genere causarum*³⁶⁸, samę słusność w tym upatrując *in communi Reipublicae calamitate*³⁶⁹.

O tych placach, na których kościoły zasiadły

Iż nad słusność *magistratus*³⁷⁰ w miastach y miasteczkach poborów, sosów y innych składek z gruntów kościelnych od duchowieństwa upominacz się poczęły, tedy za zgodą stanów koronnych postanawiamy, aby *in posterum*³⁷¹ place, na których kościoły same, *collegia*³⁷² y klastory abo residentie kapłańskie y szpitale zasiadły, od płacenia takowych podatków wolne być, *salua solutione contributionum*³⁷³ z innych domów, według constitucy na przeszłym sejmie o tym postanowionej.

[*Approbatio laudorum*]³⁷⁴

Aprobata stanęła *laud[or]um* wszystkich województw, które sobie na sejmikach *relationis*³⁷⁵ vchwalią.

Pogłowne w Koronie

Na Żydy koronne pogłowne roczne 70000 złotych, od inszych wpraw wolni. A iesliби pospolite ruszenie doszło, nadzwyczajne pogłowne powinni dacz będą do skarbu złotych 20000.

Pogłowne w Litwie

Na kupcze 60000, a na Żydy 30000.

³⁶⁵ Див. далі док. № 79.

³⁶⁶ *securitas honorum et bonorum* – безпека (недоторканність) честі і маєтностей.

³⁶⁷ *tam actor, quam reus* – як позивач, так і відповідач.

³⁶⁸ *de omni genere causarum* – щодо справ будь-якого роду.

³⁶⁹ *in communi Reipublicae calamitate* – у загальному нещасті держави. Великі скорочення у рукописі.

³⁷⁰ *magistratus* – магістрати.

³⁷¹ *in posterum* – на майбутнє, надалі.

³⁷² *collegia* – колегії.

³⁷³ *salua solutione contributionum* – зберігаючи виплату зборів.

³⁷⁴ *approbatio laudorum* – підтвердження ухвал.

³⁷⁵ на sejmikach *relationis* – на реляційних сеймиках.

*Lex sumptuaria durante bello*³⁷⁶

Aby zaden kupiecz nie wazeł sie wozycz do Koroni, mianowicie taletow, złotogłowow || (**арк. 770**) y inih złotem tkanich matery *sub pena confiscatio[nis] bonorum*³⁷⁷.

Na *plebeios*³⁷⁸ reassumowano constitutyą 1613 y 1620, tego dokładaiaacz, ze ktoribikolwiek *ex plebeis*³⁷⁹ wazył sie do stroiow, kleynotow lub z [i]edwabnych abo z droszszych sukien, sat uzywacz y te rozumieiaacz, co iuz gotowe maią, takze soboli, risiow, marmurkow, pupkow, pasow iedwabnich, taky kazdy kupiecz y miescanin bogatszy *penam mille marcarum*³⁸⁰ zapłacicz powinien *ad cuiusvis nobilis instantiam*³⁸¹, a ub[o]ssy miescanie 200 grziwień.

A *magistratus et officiales* wsziszczy³⁸², w miastach wielkych według constitutiei tychze 1613 y 1620 sprawic sie maią. Tasz constitutia y W. X. Litew[skiego] szluzycz ma.

Publikowano tę constitutyą w Krakowie etc.

Опубліковано³⁸³: Volumina legum. – Petersburg, 1860. – T. IV. – S. 221–238; Volumina Constitutionum / Opr. Stanisław Grodzicki, Marcin Kwiecień, Krzysztof Fokt; przedm. Waław Uruszczak. – Warszawa, 2015. – T. IV: 1641–1668. – Vol. 1: 1641–1658. – S. 346–370.

№ 71

*1 серпня 1655 р. – Нотатка про публікацію третього поклику
на посполите рушення і скликання сеймику Краківського воєводства
у Прошовичах*

1 augusti publikowano trzeciye wyczi w Krakowie na pospolite rusenie, aby wsiadaly. Seymyky złożono *9 augusti* w Prosowycach, azebi stanęli w obozie *24 augusti* pod Solcem, między Toruniem a Bydgoszczą.

³⁷⁶ *lex sumptuaria durante bello* – сумптуарний закон на час війни.

³⁷⁷ *sub poena confiscationis bonorum* – під карою конфіскації майна.

³⁷⁸ *plebeios* – людей нешляхетного роду.

³⁷⁹ *ex plebeis* – з людей нешляхетного роду.

³⁸⁰ *poenam mille marcarum* – кару 1000 марок.

³⁸¹ *ad cuiusvis nobilis instantiam* – на вимогу будь-якого шляхтича.

³⁸² *magistratus et officiales* wsziszczy – міська влада та всі урядники.

³⁸³ Повна конституція.

№ 72

*27 липня 1655 р. – Новина про захоплення шведами Познані, Каліша,
Велюня та Гнезна*

27 iuly nowyna przisła do Krakowa, ze woysko swedzkie Poznon wzieni, Kalis y Wielun, y Gniezno. Srebra i ine rzeci im oddano, bo sie dobrowolnie poddali, przy zdrowiu yh zahowano miescon.

№ 73

*Новина про збір посполитого рушення під Ловічем на день
14 серпня 1655 року*

Znowu publikowano³⁸⁴, aby pospolite rusenie *pro die 14 augusti* stanęło pod Łowyczem, tamże krol i. m. [Jan Kazimierz] będzie yh czekał.

№ 74

*Нотатка про невдалу спробу захоплення Бихова
московськими військами*

W Litwie pod Byhowem i. m. p. [Leona Kazimierza] Sapiehy³⁸⁵ Moskwa, straciwszy kielkadzieszyt sturmow, odstapieli y liudzy swyh nyemało zgubieli.

№ 75

*25 липня 1655 р.³⁸⁶ – Новина про битву під Уйстям і підданство
шведам познанського воєводи Криштофа Опалінського
і каліського Андрія Кароля Грудзінського*

27 iuly nazaiutrz po s. Annie we wtorek poddał sie i. m. p.³⁸⁷ [Krzysztof] Opalinsky, woiewoda poznansky, y i. m. p.³⁸⁸ [Andrzej Karol] Grudzinsky, woiewoda kalisky, za pewnymy traktatami woysku naitasnieyego krolia swedzkiego [Karola X Gustawa], ktorzi przisli z potęgą woyska pod Poznan, nad ktorim

³⁸⁴ Далі ще раз написано “znowu”.

³⁸⁵ *Бабятыньскі Конрад*. Стары і Новы Быхаў у час вайны Рэчы Паспалітай з Масквой (1654–1655) // Беларускі гістарычны агляд. – 2003. – Т. 10. – С. 89–90.

³⁸⁶ Датування за вид.: *Kubala Ludwik*. Wojna szwedcka w roku 1655 i 1656 [= Szkice Historyczne, ser. IV]. – Lwów, 1913. – S. 70–78.

³⁸⁷ Далі залишено місце для імені.

³⁸⁸ Далі залишено місце для імені.

woyskiem swedzkym beł hetmanem i. m. p. Arfurdus Witemberg [Arvid Wittenberg], przy nim i. m. p. [Hieronim] Radzieiowsky, y Poznon, y Kalis odali przysięgę krolowiy i. m. swedzkiemu. Obiecano yh zahowacz w Poznaniu miescon w pokoju, przy zdrowiu y maiętnosciah, przy wierze katolickiy, przy dostatkah, y koscioly katolickie y z ih dostatky, y kapłani w pokoju zahowacz. Dali poznonsci miescanie witanego 12000 talerow twardych. || (арк. 771)³⁸⁹

№ 76

6 серпня 1655 р., Пиздри. – Лист королівського секретаря Яна Кашковського про битву під Уїстям, підданство коронної армії шведам, наступ Карла X Густава та надії поляків відвоювати землі Речі Посполитої від українського й московського війська

Mnie wielce msci panie bracze!

Iusz nie tylko w. m., ale wszystkie Koronie wiadoma iest nasza z w[oys]kiem* k. i. m. szwedzkiego transactia, zesmy w obozie 4½ niedzieli *continue*³⁹⁰ bywszy piechotą łanową, *exactissime*³⁹¹ podług laudu nas[zego]* wiprawiwszy y oną passy nad Rotezyą [Notecią] osadziwszy, a zadnych od in[szych]* wojewodztw y Rzeczypospolitey nie miawszy *subsidia*³⁹², nie mogli wytrzymac siełom nieprzyiacielskim y musielizmy sromotnie *ad pacis me[dia]**³⁹³ przistępowac. Niemyc wprawdzie, bo tylko od pp. woiewodow [Krzysztofa Opalińskiego i Andrzeja Karola Grudzińskiego] stanęła t[a]* denunciatia, ale przyznac to kazdy musi, y inaczey stanąc nie mogło, bo kiedy iusz listy byly od Szwedow y od ie° m. p. [Hieronima] Radzieio[w]skie°, abysmy comisarze posłali *ad tractandu[m]*³⁹⁴, chcemy li bydz *incolum[es]**³⁹⁵ y krola swedzkie° [Karola X Gustawa] za pa[na] prziznali, obiecuiąc nam wiele. Myszmy odp[i]sali*, ze dwoie wojewodztwa nie mogą nic czynic bez caley Rzeczyp[o]spolitey* i zezmy iusz seymu do Stokolmu wyprawieli y tą *felice[m]** spodziewamy sie *successum*³⁹⁶ y raczy *belli* oczekiwamy *fortuna[m]**³⁹⁷. Nastąpiło zaraz 24 tysięcy woyska ogniste°, s ktoremi podiazdy nasze uganiały sie y spolnie urywali. W sobotę nad południem p[od]iazdy* nasze konne wsparli y na nich asz na przeprawę wiechali oraz ze 40 dział, s ktorych piechotę

³⁸⁹ Арк. 771–772 і 773–774 писано двома різними почерками й доклеєно Голінським до рукопису.

³⁹⁰ *continue* – поспіль.

³⁹¹ *exactissime* – точно.

³⁹² *zadnych subsidia* – жодної підтримки, підкріплення, допомоги.

³⁹³ *ad pacis media* – до мирних перемовин.

³⁹⁴ *ad tractandum* – для перемовин.

³⁹⁵ *incolumes* – цілі.

³⁹⁶ *felice[m]... successum* – щасливого результату, успіху.

³⁹⁷ *belli fortunam* – воєнне щастя, успіх.

naszę wystrzelali z pierwszych y z [dru]gich* szancow. I. m. p. wojewoda kaliski [Andrzej Karol Grudziński] swoich miał 6 działek, s kt[o]rych* iako mógł bronił sie y przeprawy pechoty, kiedy iusz kul nie stało, gdysz nie tak często strzelano do nas. Tego dnia, z nami s[wo]je* wyscie bawiąc, część armaty y ludzi posłali za rzekę na drug[ą]* przeprawę nad Ziębow y na tym, 300 piechoty powiatu kaliskie^o wyst[rze]lawszy*, 4000 woyska cicho przeprawieli y w tył nam postawieli. Dopiero w niedzielie y s tylu, y w oczy ogarnawszy, do nas posył[a]* i. m. p. Radzieiowski, ze do dwu godzin daie frystu albo sie poddac, a[lbo]* sie bic. Nie było, ieno te dwa sposoby, a trzeci uciekac, ktorego sieła sie ich wchwyciło. Ale kiedybyśmy byli wszyscy postąpieli p[o]* pielawieckiemu, iusz *fuisset actum de nobys*³⁹⁸, bo ogniem y miecze[m]* znieśli by byli nas, wszystko *in praedam*³⁹⁹ obrociwszy. Stało te[sz]* między pp. wojewodami a woyskiem k. i. m. szwedzkie^o tractaty, ze go za p[ana] obrali, *non tam libenter, quam*⁴⁰⁰ *reuerenter*⁴⁰¹. Niech [...] ⁴⁰² tego starszyźnie naszej, drudzy mają za dobre. Ia tak rozumiem, ze *aurea libertas conuersa in ferream seruitutem*⁴⁰³. Ktosz w[i]nien*, ieno, ze nas nie posielkowano, wiary nam dawac na seymie nie chciano, woinę tę za plotki rozumiano, dział, prochow po || (apk. 772) seymie y ludzi nie supeditowano? Trzi chorągwie wołoskich y dział 12 przy czasie przisłano, a mieli dosyc cale 5 niedziel po seymie fristu zbierzec, do obozu nasze^o nie przyszli, asz kiedyzmy sie wracaly. A nazad przed woyskiem szwedzkim za tydzien do Warszawy uszkrobali y, chwała Bogu, odebrano potym Poznan, ufortificowali, osadzili ludem swoim passy wszystkie nad Rotasiem [Notecią]. Takze i. m. p. Radzieiowski wczora był w Pyzdrach, iadli z nim obiad w zamku. Na noc iechał do Zagorowa. Wittemberk [Arvid Wittenberg] dzis będzie z woyskiem wszystkim, ktore^o iest 24 tysięcy. Idą pieszy ku Warszawie na Lowicz, a i. m. p. Radzieiowski, Kalisz odebrawszy y osadziwszy, na Sieracz, Łęczycę. Obrac sie u w. m. ani na seymiki, ani w Kuyawach teras nie będzie, tylko listy, powiedział mi, ma poslac na seymik [sieradzki]⁴⁰⁴. K. i. m. szwedzki iusz za tą nowiną, ze niedobry wzięli ingres, przyiechał do Szczecina y iest pewnie w drodze sie przygosczy w piętnastu tysięcy woyska potężnego. Tak to pewna, iako Bog zyie na niebie, bo wczora te listy Szczecina⁴⁰⁵ przyszly. Nie wiem tedy w. m. sobie postąpić zechcecie: czyli *resistere*⁴⁰⁶, czyly w pokorę. Nie przisc

³⁹⁸ *fuisset actum de nobis* – був би нам кінець.

³⁹⁹ *in praedam* – у здобич.

⁴⁰⁰ Над рядком написано “iako”.

⁴⁰¹ *non tam libenter, quam reuerenter* – вимушено (досл.: не так з охоти, як зі страху).

⁴⁰² Слово пошкоджене скраю аркуша.

⁴⁰³ *aurea libertas conuersa in ferream servitutem* – золота вольність перетворилась на залізну неволю.

⁴⁰⁴ Kubala Ludwik. Wojna szwecka w roku 1655 i 1656 [= Szkice Historyczne, ser. IV]. – Lwów, 1913. – S. 85.

⁴⁰⁵ У рукописі “Szczecina”.

⁴⁰⁶ *resistere* – чинити опір.

by było nigdy⁴⁰⁷ oyczyźnie naszej *ad talia absurda*⁴⁰⁸, kiedy by były nie nasze dissidencie⁴⁰⁹ tego nie narobieli, ale iusz *actum*⁴¹⁰ i zdania me^o, czo czym *aperire*⁴¹¹ nie umiem y listowi powazac nie moge. Atoli *vary variae intendunt*⁴¹², ale *praepostere*⁴¹³ w. m. iestescie na swobodzie, radzcie iako rozumiecie sobie. Tak oni udaia, ze k. i. m. nasz [Jan Kazimierz] miał ziechac z Warszawy, a o tesh stolicę na krola szwedzkiego odebrac chcą teraz Warszawę, a potom, po Wisłę odiawszy, panstwa nasze naprętce ludem opatrzyć od incursiey kozackiey albo tatarskiey, a po koronatiey isc wciaż przeciwko Moskwie y kozakom. Xziążę brandeburskie [Fryderyk Wilhelm], xziążę chaskie [Fryderyk Hessen-Eschweg]⁴¹⁴ y saskie [Franz Erdman Sachsen-Lauenburg]⁴¹⁵ lud swoy wszystek dali mu, y inni, iakiego woyska nigdy Rzeczpospolita nie zaciągnie. Iako nam to iednak *succedet*⁴¹⁶ y wolnością[m] naszym, iusz to tylko niebu wiadomo, ale iusz dosyc, abym w prywacie etc., etc., etc. Zyczę tego w. m. y mam m. m. pp. senatorom ziechac na seymiki y tam *salubria aggredi consilia*⁴¹⁷, nie dopiero, kiedy was *insperate*⁴¹⁸ zbiorą, bo woysko tego sobie zyczy szwedzkie, aby sie kto oparł, aby ręce omoczyc, nisz tak zgodnie isc bez korzisci przez panstwa. My niech mamy co dzien goscie. Oddaie sie przy tym lasce wm. m. m. p.

W Pyzdrach 6 augusti a[nn]o 1655⁴¹⁹.

W. m. zyczliwy brat y sluga, Ian Kaszkowski, sek[retarz] i. k. m. || (apк. 773)

⁴⁰⁷ Слово дописане над рядком.

⁴⁰⁸ *ad talia absurda* – до такого абсурду.

⁴⁰⁹ У значенні “чвари”.

⁴¹⁰ *actum* – сталося.

⁴¹¹ *aperire* – відкрити, показати.

⁴¹² *varii varie intendunt* – різні схильні до різного.

⁴¹³ *praepostere* – неправильно, невчасно, навпаки.

⁴¹⁴ Два pamiętniki z XVII wieku Jana Cedrowskiego i Jana Floriana Drobysza Tuszyńskiego / Wyd. Adam Przyboś. – [2-gie wyd.] – Wrocław, 2006. – S. 115.

⁴¹⁵ Kersten Adam. Szwedzi pod Jasną Górą 1655. – Warszawa, 1975. – S. 306. Рідний брат Богуслава Радзивіла по матері, Єлизавети Софії Бранденбурзької. Див.: Wasilewski Tadeusz. Zarys dziejów Bogusława Radziwiłła // *Radziwiłł Bogusław*. Autobiografia / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1979. – S. 17, 43.

⁴¹⁶ *succedet* – складеться, буде мати вислід, успіх.

⁴¹⁷ *salubria aggredi consilia* – шукати рятівних рішень.

⁴¹⁸ *insperate* – несподівано, зненацька.

⁴¹⁹ 6 augusti anno 1655 – 6 серпня 1655 року.

12 липня 1655 р., Щецин. – Лист Єроніма Радзейовського
до познанського воєводи Криштофа Опалінського і каліського воєводи
Андрія Кароля Грудзінського з пропозицією піддатися
шведській армії Арвіда Вімтенберга

Copia listu od p. [Hieronima] Radzieiowskiego do ich mm. pp. wojewodow poznanskiego [Krzysztofa Opalińskiego] y kaliskiego [Andrzeja Karola Grudzińskiego].

Iasnie wielmożny, wielmożni moi wielcie msci panowie y bracia! Ktokolwiek one dawniejsze dzieła y on[ych]* synow Korony Polskiey na pamięć przywieździe, ktokolwiek rycerstwa, zwyciestwa, które sławne krolestwa potom[no]sci* podali, sobie przypominie, wszystkie te męstwa przy łasce Bozey i dzielności obojga narodow, dobrei [ra]dzie*, szczęśliwemu panowaniu i mądrymu rządowi odwaznych krolow polskich przypisać musi. Dałby to był Pan Bog, abysmy byli rowney z przodkami naszemi zazywali szczęśliwości i na kwitni[cy]* pokoi, rozprzestrzenione granice oyczyzny patrzili. Czego im teraz słusnie zayrzemy, patrząc, że ta łotka nasza *tot ventis* ze wszystkich stron *agitata*⁴²⁰ i iuz prawie *lacerata*⁴²¹, co dzień prawie ostatniego oczekiwania *na[ufra]gium*⁴²². Komu zas tak żalosną przypisać katastrofę? Moja rzecz milczec, gdyż wm. m. m. pp. *me tacente or[iginem]* ac progressum malorum nostrorum*⁴²³ bar[d]zo dobrze widzi[ę]cie i na nie rowno za mną boleć musicie. Bar[d]zey teraz [o tem]* myślę, abym od ostatniey, która oyczyźnie [mimo] niebezpieczeństwa od Moskwy, kozakow, swiezo od Swe[dow]*, zda się *imminere*⁴²⁴, zguby, *aliquo remedio*⁴²⁵, zdrową radą Rzeczpospolita niewinna i rady domu krolew[skiego]* nie we wszystkim *participem*⁴²⁶, iako naipredzey wydzwignąć mógł. O tym teraz iedyne moje myśli, star[anie]* i pieczołowanie. Dłaczego wziąwszy wiadomość, że posłowie z seymu naznaczeni [Jan Leszczyński i Aleksander Naruszewicz] dla tractowania wie[cne]lgo* pokoiu, ku Szczecinowi się puscili, *suasit amor*⁴²⁷, który ku oyczyźnie i iey pożytku [należy]*, *non [exulat]**⁴²⁸, abych y ia tu się zbliżywszy, z ich mm. rozmówiwszy *mentem*

⁴²⁰ *tot ventis agitata* – стількома вітрами розхитана.

⁴²¹ *lacerata* – розбита.

⁴²² *naufragium* – кораблетроща.

⁴²³ *me tacente originem ac progressum malorum nostrorum* bardzo dobrze widzi[ę]cie – i bez мене дуже добре бачите початок і наростання наших бід.

⁴²⁴ zda się *imminere* – схоже, загрожує.

⁴²⁵ *aliquo remedio* – якимось ліком, допомогою.

⁴²⁶ nie we wszystkim *participem* – що не у всьому бере участь, не до всього має причетність.

⁴²⁷ *suasit amor* – любов переконала. Пор. у Овідія (“Метаморфози”, 8, 80): *suasit amor facinus* – любов штовхнула на злочин.

⁴²⁸ *non exulat* – [моя любов до батьківщини] не пішла у вигнання. Пор. послання Овідія до римського приятеля, писане на вигнанні (“Трістії”, 3, 4, 45–46): “люби ім’я свого Назона: лише воно ще не пішло у вигнання” (“non exulat”).

*meam explicare et consilia salubria prom[overe]*⁴²⁹ mógł. Ale nie zastawszy ich mm. pp. posłów, *proposito meo pene me excidisse*⁴³⁰ zamnie[my]wacz poczy[na]lem*, zwłaszcza, gdy ich mm. pana [Arvida] Witemberka, i. k. m. y ich mm. krolestwa szwedzkiego hetmana, potęż[ne]* zewszad woyska zgromadzaiącego, *id vnice et sedulo agentem*⁴³¹ zastałem, aby odłóżywszy y od[da]liwszy* wszystkie nadzieie pokoju, iako naipredzey woiska do Polskiej wyprawował. I długo sie prawie z sobą biedząc i rozmyślając, na tom przypadł, abym przerzeczonemu p. Witemberkow[i]* *bellicis molitionibus acriter intento*⁴³² wymógł i pokazał, *quanto distet causa Reipub[licae] a rege* i [iako]by* rzecz niesłusna była *culpam regiam* – poniewaz wszystkich miedzy obiema krolestwy roznic d[om]* krolewski iest *fons et occasio* – niewinney Rzeczypospolitey, którą zawsze wszystkie *conatus ad [pa]cem* et communem vrgebat tranquillitatem, damnis expiari*⁴³³. Słusnieysza raczey, ze gdyby so[bie]* protectey zyczyli iakiey, oney im nie bronic, ale raczey zyczyc wszystkiemi, na ktorem sie mog[li] zdobyć, ratiami pokazałem. I tak gorące staranie moje zdało sie *non in uanum cecidisse*⁴³⁴. Tę bowiem od niego otrzymałem declaratia, ze chocby od krola i. m. swego, nie dla zawieran[ia]* pokoju, ale raczy na wykonanie tego wszystkiego, czokolwiek by *ratio belli dictaret*⁴³⁵ posła[ny]*, memi iednak persuasiami i prosbą przywiedziony, *sub ratificatione*⁴³⁶ krola ie[go] m. szwedzkie[go]*, chce wszystkich tych obywatelow Wielkiej Polskiej, iakiegokolwiek by stanu albo kondyciy byli, *nullo religionis habito discrimine*⁴³⁷, ktorzi by *clementiam* raczey, *quam arma experiri* [wole]li*, *nec protectionem agnoscere [detrectent]*⁴³⁸, od wszelakiey szkody y wioleNCY, którą woyna z

⁴²⁹ *mentem meam explicare et consilia salubria promovere* – пояснити свою думку і посприяти рятівним рішенням.

⁴³⁰ *proposito meo paene me excidisse* – що мій намір фактично провалився.

⁴³¹ pana Witemberka... woyska zgromadzaiącego *id vnice et sedulo agentem* zastałem – я застав pana Віттенберга... за збиранням війська і побачив, що робить він це з винятковою старанністю.

⁴³² *bellicis molitionibus acriter intento* – який весь був у воєнних приготуваннях. У рукописі “militationibus”.

⁴³³ *quanto distet causa Reipublicae a rege* i iakoby rzecz niesłusna była *culpam regiam* – poniewaz wszystkich miedzy obiema krolestwy roznic dom krolewski iest *fons et occasio* – niewinney Rzeczypospolitey, która zawsze wszystkie *conatus ad pacem et communem urgebat tranquillitatem, damnis expiari* – наскільки різними є інтереси Речі Посполитої і короля, і як би було неправильно, щоб королівська провина (адже джерело й причина всіх незгод між обома королівствами – королівський дім) спокутувалась втратами невинної Речі Посполитої, яка завжди докладала всіх зусиль заради миру і загального спокою.

⁴³⁴ zdało sie *non in vanum cecidisse* – схоже, не пропало марно.

⁴³⁵ *ratio belli dictaret* – вимагала би військова справа.

⁴³⁶ *sub ratificatione* – за згодою.

⁴³⁷ *nullo religionis habito discrimine* – без жодної релігійної дискримінації.

⁴³⁸ ktorzi by *clementiam* raczey, *quam arma experiri* woleli, *nec protectionem agnoscere detrectent* – які б радше воліли зазнати милості, а не зброї, і не відмовилися б

sobą przy[no]sic* zwykła, bronic, [religią]⁴³⁹, wolno[sc] dobra w. m. y wszystko czale, nienaruszenie zostawic. Iuz tedy wszystko, co nalezy, dobrze u siebie vwazywszy, o calosci w. m. *mature ac provide*⁴⁴⁰ radzic, [memo]rabili* ac *profuturo sane exemplo*⁴⁴¹, ktorego gdy drugie woiewoictwa nasladowac bed[ą]* zgubę i *ruinam*⁴⁴², na którą sie barzo zanosło, od siebie oddalą. Co sie stanie, gdy w. m. swoich iako napredzey commissarzow deputuicie, aby bez wszelky zwło[ki]* w. m. bar[d]zo szkodliwey, *certitudinem et assecurationem* tego wszystkiego, *aequis conditionibus pro[cu]rent* et concludant*⁴⁴³. Gdyz i ia dlatego samego pomogłem kompaniey⁴⁴⁴ ie^o mm. p. Wi[tem]berkowi*, abych wiarę, wolnosc, kosciolow *aliqua mea intermediatione servare*⁴⁴⁵ mog[ę]*. Iezeli sie tez tacy znaią, ktorzy by pobożną ku w. m. i wszystkiey Rzeczypospolitey *intentum*⁴⁴⁶ i *meum* ku oyczyźnie *zelum*⁴⁴⁷ inaczey interpretowac chcieli, Niebo wkrotce wyrok iem pokaze, ze i declaratia ie[go] m. m. p. hetmana *pro servandis ciuibus*⁴⁴⁸ odemnie vproszona szczerą i moia ninieysza, telko *salutis et integritatis patriae* zarliwosc⁴⁴⁹. [Zalecając]⁴⁵⁰ || (арк. 774) sie natenczas lasce w. m.

*Datum w Szczecinie 12 iuly a[nno] 1655*⁴⁵¹.

Zycliwym i powolnym slugam, Hieronym Radzieiowski, podkanclerz koronny.

Опубліковано: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 328. – S. 758–760.

визнати протекцію. Слово “detrectent” відновлено за вид.: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – S. 760.

⁴³⁹ Ibidem.

⁴⁴⁰ *mature ac provide* – вчасно і завбачливо.

⁴⁴¹ *memorabili ac profuturo sane exemplo* – [даючи тим] чудовий і напrawdę корисний приклад.

⁴⁴² *ruinam* – падіння, катастрофу, загибель.

⁴⁴³ *aby... certitudinem et assecurationem* tego wszystkiego *aequis conditionibus procurent et concludant* – щоб вони надали гарантії і підтвердили це все, уклавши на рівних умовах угоду.

⁴⁴⁴ Далі закреслено “aby”.

⁴⁴⁵ *aliqua mea intermediatione servare* – зберегти через якесь своє посередництво.

⁴⁴⁶ *intentum* – намір.

⁴⁴⁷ *meum zelum* – моє щире вболівання, мою горливість.

⁴⁴⁸ *pro servandis civibus* – на захист громадян.

⁴⁴⁹ *salutis et integritatis patriae* – спасіння і збереження батьківщини.

⁴⁵⁰ Останнє слово аркуша пошкоджене, відновлене за вид.: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – S. 760.

⁴⁵¹ *datum w Szczecinie 12 iuly anno 1655* – дано у Щецині 12 липня 1655 року.

№ 78

12 липня 1655 р., Щецин. – Лист Арвіда Віттенберга до познанського воєводи Криштофа Опалінського і каліського воєводи Андрія Кароля Грудзінського з пропозицією піддатися шведському королю

[Додаток № 2]

List od Witemberka do tychze ich mm.

Illust[ri]ss[i]m[i] et e[x]cell[entissi]m[i]!

Qualiter illus[trissi]mus d[omi]nus Hieronimus de Radzieiowice Radzieiowski, Regni Poloniae cancellarius⁴⁵², intercessionem suam apud me interposuerit, ex proprys ipsius literis pluribus cognoscent d[omi]nationes v[est]rae. Cum itaque is indubiam spem foueat d[ominatio]nes v[est]ras praeuertendorum imminentium grauium incommodorum causa nonnullos mihi in occursum missuros perque eos media proposituros, quibus ii, qui protectionem subire in animum induxerint, conseruari queant, nolui ipsi, iterum iterumque serio vrgenti, literas hasce ad d[ominatio]nes v[est]ras in securitatem eorum, quos missuri estis, denegare. Uti ergo pro mea parte vniciuique, tutelam s[erenissimae] r[egiae] m[aiestatis] d[omi]ni mei clementis[simi] amplecti cupienti, conseruationem suam haud inuidendam censeo, ita d[omi]no procancellario promisi me, si ex iis aliquos ad me ablegare decreuerint d[ominatio]nes v[est]rae, eos non modo secure ac tute admissurum, sed et propositiones illorum libenter auditorum ac desuper secundum exigentiam negoty et, prout ratio belli postulare videbitur, declaraturum eosque pariter secure ad suos dimissurum. Quod d[ominationes] v[estras] haud latere volui, quibus de caetero incolumitatem adprecor. Dabantur Stettini 12 iuly 1655.

Illus[trissi]mis et excell[issi]mis d[omi]na[tio]nibus v[est]ris ad offi[cia] paratis[simus]⁴⁵³ Arfurdus Witemberk.

Опубліковано: *Rudawski Laurentius Ioannes*. Historiarum Poloniae ab excessu Vladislai IV ad pacem Oliuensem. – Varsaviae; Lipsiae, 1755. – P. 163;

Rudawski Wawrzyniec. Historja polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju Oliwskiego / Przełoż. Włodzimierz Spasowicz. – Petersburg; Mohylew, 1855. – T. 1. – S. 284–285;

Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 327. – S. 757–758. || (арк. 775)

⁴⁵² У дійсності повинно бути “*vicescancellarius*”.

⁴⁵³ Далі закреслено “*Arfurdus*”.

*Laudum*⁴⁵⁵ na seimiku prosowskym *relationis*⁴⁵⁶ vhwalone *die*⁴⁵⁷ [14 iuly] 1655.

Pospolite rusenie z wojewodztwa krakowskiego, iako y insze wojewodztwa, aby stanęło do popisu pod Zarnowiecz, a potym kędy krol i. m. [Jan Kazimierz] roskaze ruszycz sie przeciw nieprzyiacielowi (*pro die 24 augusti* na popis).

Łanową piehotę aby sliahta wyprawila: wszisci z 15 łanow iednego dobrze odzianego w barwie, kobełę, proh, sablie y siekierkę, koliaś, zywnosczyą y płaczą na puł roka dawaly po zł[otych] 10 z łanu iednego, kładacz kostu na paholka iednego wiprawę ze wszistkym kostem zł[otych] 150 rahuiacz. Obrano ich mm. pp. commissarzow na to, coby wibierali takowe piniadze w dziedzinczu przez niedziel dwie, prolongowali daly dla krotkyego caszu, takze od sumi zł[otych] 30000 iednego piesego. Tę piehotę łanową zliecono w opiekę y pod regiment iasnie osiweconemu xziążęciu i. m. [Władysławowi Dominikowi] na Ostrogu y Zasławiu, wojewodzie krakowskiemu, aby z rohmistrzamy beli wiprawieni do obozu krolia i. m. w drodze o swim koscie y strawie bez staczy.

Duhowienstwo wszistko pozwolili swey piehoty 1200 swim kostem wyprawycz na puł roka ze wszistkym aparatem woennim y zywnosczyą y przyodzianiem, ktora ma kostowac na puł roka zł[otych] 180000⁴⁵⁸. Osobno łanową ze swych maiętnosczy wiprawycz albo piniadze na nią dacz z 15 łanow zł[otych] 150 na wiprawę iednego.

Z miast takze co większych z domow y kamięnicz ze 25 iednego albo piniadze, zł[otych] 150, nan dacz, a z mnieyszych miast ze 35 domow zł[otych] 150 na iednego zołdaka dobrze wiprawnego, a sliaheckych y mnieyszych duhownych miasteczek ze 50 domow iednego, albo piniadze non zł[otych] 150 dacz powinni, złożywszy sie.

Rahunky naznacono s poborow y z copowego, do ktoryh naznacono ich mm. pp. deputatow dla prętkyh pinyędzy na żołnieza.

Опубліковано: Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 546–549. || (арк. 776)

⁴⁵⁴ Датування за вид.: Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 546–549.

⁴⁵⁵ *laudum* – ухвала.

⁴⁵⁶ *relationis* – реляційному.

⁴⁵⁷ Тут залишено місце для дати.

⁴⁵⁸ Див. вище док. № 70.

№ 80

15 серпня 1655 р. – Новини з Варшави про підданство коронної армії шведам під Уйстям, заходи Яна Казимира по обороні міста, захоплення Познані шведським королем Карлом X Густавом, повернення татарського посла з Данії, польсько-татарські відносини та інші відомості

15 augusti 1655 z Warszawy od p. Paprockiego do xżyądza Iona Zywcza na zomek krakowsky, ktory służy przy i. m. x. Lezinskym, pisarzu skarbowym.

Gdy wiadomosc dosła Warsawie krolia i. m. [Jana Kazimierza] o wzyęciu Poznania y poddaniu sie dwu i. m. pp. woiewodow [Krzysztofa Opalińskiego i Andrzeja Karola Grudzińskiego], był s tego krol i. m. załosny srodze. Wiprawiěl z Warszawy kroliwą i. m. [Ludwikę Marię] do Krakowa, a som czo prędzey gotowacz sie poczał z woysky przeciw nieprzyiacielowuy do Wielky Polsky, posławszy⁴⁵⁹ po woysko co prędzы na Ukrainę po i. m. p. hetmana polnego [Stanisława Lanckorońskiego], ktory we 3000 woyska pospieszał, wiprawiwszy i. m. p. [Stefana] Carneckyego, kastellana kyiowskiego, ktory we 14 horągwy stanął pod Łęczyczą. A drugich horągwy pod Lublinem stanęło, horągwy 8: krolia i. m. vsarskyh dwie y p. woiewody sędomierskiego [Władysława Myszkowskiego]⁴⁶⁰ iedna, y inih panow etc.

A som i. m. p. Lanckoronsky, woiewoda rusky, hetmon polni koronny, ma stanacz *die 18 augusty* we 3000 woyska. Oboz nasz koronni krolia i. m. pod Łęczyczą naznacony. I. m. x. arczibiskup gniezniensky [Andrzej Leszczyński] przy kroliu i. m. residue, ktori z Gniezna ledwo used, y inszych i. mm. wielie z i. m. p. podskarbym [Bogusławem Leszczyńskim].

Koło Warszawy wały, sance, reduty sypacz казал krol i. m. Niektore domy, takze kramy, iatky, rzeznycyce poznosono dlya obroni Warszawy, alie nie tuszą, zeby sie tu miał nieprzyiaciel podemknącz, poniewaz nieprzyiaciel pod Krakow stronami zmierza, iako sie to z ięzykow, ktorih z podiazdow przisłano, zrozumiało y pokazalo, iakie iest *intentum*⁴⁶¹ nieprzyiacielia.

Poimano Warsawie nieiakiego Głoskowskiego, a tęn spiegow po palaczu wodzieł, po polsku yh ubrawszy, y pokazował, o co go pitali. Takze y listy nalieziono przy nim od i. m. p. [Hieronima] Radzieiowskiego, zabrano. Teraz *incarceratus*⁴⁶² iest. Co z nim dali będzie, nie wiemy.

W Poznaniu koscioly 4 odebrano y ziemią nasipano dla dział⁴⁶³: s. Ierzego, s. Woycieha, karmelitansky, a w tumie predicanci odprawuią. W Poznaniu

⁴⁵⁹ У рукописі помилк. “posławsky”.

⁴⁶⁰ Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1993. – S. 125 (no. 964).

⁴⁶¹ *intentum* – намір.

⁴⁶² *incarceratus* – ув’язнений.

⁴⁶³ Два слова правлено.

ordinans na miesciani: postanowiono wiele żołdatow dawacz, na miesziacz płaczyc po zł[otych] 10, a na statyą, obroną po zł[otych] 20.

I. m. x. sufragana poznanskiego [Jana Braneckiego]⁴⁶⁴ w iego maiętnoschy zabito o to, ze sobie koni nie dał bracz, y wszistko zabrano.

W Gnieźnie i. m. x. Kołuczky [Szymon Kołudzki]⁴⁶⁵ iest w zatrzymaniu pod wartą y inszy, ktorzi zostali, zeby sumę pewną dali od kapituły. Kosciół s. Woycieha odebrano || (**арк. 777**) y w nim srebro zabrano y co zostano, poniewaz niespodziewanye napadło woysko. Same reliquye s. Woycieha zostawili.

Iest teraz woyska swedzkiego 30000, poniewaz co zywo do nih sie garnye, boyącz sie rabowania y celiadzy rozny, bo y od x. Kołuckiego do nich celiadz wysytka posła. Swedow samih iest 15000, a inszyh druga 15000 przibela z naszych.

Od krolia dunskiego [Fryderyka III] powrocił poseł tatarsky⁴⁶⁶, ktori powiedział, ze przy nim bel poseł swedzky [Magnus Dureel]⁴⁶⁷, ze mu krol dunsky nie dał audienty. Tatarzskiemu dobrze sie stawiel y udarował, takze barwę roznych kolorow na wszistkyh Tatarow dał, w ktorey barwie bel u krolia i. m. Refferowali tez to, ze iest okrętow na morzu z armatą 80 pod znakiem krolia dunskiego, alie nie wiedzą na co.

Krol i. m. posłał Tatarzina z p. Obuhowicem, na imię Dedis aga [Dedesz aga]⁴⁶⁸, do hama [Mehmed Gereja IV]. Uda[no]*, zeby po więcej hordy, a drudzi twierdzą, zebi [Bohdana] Hmielnickiego miał na oku.

I. m. p. sohacewsky [Adam Brochowski]⁴⁶⁹ posłał list nieodpiecętowani krolowi y i. m., gdzie do niego pysze i. m. p. Radzieiowsky *de data 9 augusti*, abi mu drogę zaiehał pod Łącicą, y som sie ta[m]* stawyc obiecuiącz.

⁴⁶⁴ *Rudawski Wawrzyniec*. Historia polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju Oliwskiego / Przełoż. Włodzimierz Spasowicz. – Petersburg; Mohylew, 1855. – T. 1. – S. 288; *Kochowski Wespazjan*. Lata Potopu 1655–1657 / Wybr., przełoż. Leszek Kukulski; wstęp Julian Krzyżanowski; posłow., przyp. Adam Kersten. – Warszawa, 1966. – S. 122.

⁴⁶⁵ *Łętowski Ludwik*. Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich: Prałaci i kanonicy krakowscy. – Kraków, 1852. – T. III. – S. 151–152 (гнєзнєнський пробош, краківський канонік).

⁴⁶⁶ Посольство Мегмеда Гірея IV у 1655 р. до Швеції й Данії очолював Адильшах-мірза (’Ādilšāh Mirzā). Документи посольства, завдання, аудієнції у Стокгольмі та Копенгагені, а також наукову літературу див.: *Федорук Ярослав*. Посольства кримського хана Мегмеда Гірея IV до Швеції, Данії та Австрії у 1655 р. // Український історичний журнал. – Київ, 2010. – № 5. – С. 39, 43–44.

⁴⁶⁷ Отримав аудієнцію 8 (18) червня 1655 р.

⁴⁶⁸ *Baranowski Bohdan*. Tatarszczyzna wobec wojny polsko-szwedzkiej w latach 1655–1660 // Polska w okresie drugiej wojny północnej 1655–1660. – Warszawa, 1957. – T. I. – S. 467–468.

⁴⁶⁹ Urzędnicy województwa rawskiego / Opr. Krzysztof Chłapowski, Andrzej Haratym // Lauda ziemi rawskiej i województwa rawskiego 1583–1793 / Opr. Michał Bąk,

Goniecz tatarszky dzis stanął *15 augusti*, ktori daie znacz kroliowy i. m., ze p. Koryczky [Krzysztof Korycki] pospiesa z 6000 hordy komonnikiem. P. sieradzanie gotowy s pospolitem ruseniem stoia, sendomierzanie takze y insze wojewodztwa etc. (tak udawono, nie belo s tego nycz, bo Tatarow nie belo)⁴⁷⁰.

Krol i. m. swedzky [Karol X Gustaw] som w Poznaniu bel *die 14 augusti*. Poznnon porzannnie sonczamy, walamy, armathą opatrzel y ludem etc., a z p. Radzieiowsky[m]* z woyskiem posedszy ku Warszawie. Wzyał Łowycz, Gniezno, Kalis y Warszawę, etc.

№ 81

*8 серпня – 1 жовтня 1655 р. – Щоденникові нотатки
Мартина Голінського про події у Речі Посполитій і захоплення міста
Казимира шведськими військами*

8 augusti iubileus dwuniedzielni w Krakowie sie zaczął, a skoncel sie *die 21 a[ugusti]*.

10 augusti Moskwa Wilno wzyęła. Miescanie iedni usly, drugih wiscinano.

14 augusti kroliowa i. m. [Ludwika Maria] przyiehała z Warszawi do Krakowa, uhodzacz dla trw[og]* od woyska krolia i. m. swedzkiego [Karola X Gustawa], bo p. [Hieronim] Radzieiowsky ku Warszawie z woisky posedł.

16 augusti processye w Krakowie bely kolo rinku z relikwyjami swiętyh.

Publikowano ostatnie wici na pospolite rusenie, pod Zarnowcem popis, a s[ta]nacz* do krolia i. m. pod Bidgosc *pro die 24 augusti*. Znowu publikowa[no]* vniwersał krolia i. m. na pospolite rusenie, aby co prędzei stanęli pod Wolbo[rzem]*, gdysz krol i. m. nie mógł sie yh docekac pod Łowicem, ani pod Bidgoscia, y piehota nowa. Woiewodztwo krakowskie zpod Wolborza wrocieli sie pod Krakow dla obron[y]* Koroni, za Klieparzem oboz zało[zeli] [...]⁴⁷¹. || (апк. 778)

Die 1 7bris Warszawę wzyęto. Krol i. m. swedzky bel som w ni y i. m. p. Radzieiowsky, podkanclerzy koronny (ktory we Sweczey, z Polski wyiehawszy, mieskał y woyska swedzkie do Polski przyprowadziel, y krolia swedzkiego).

Mikołaj Borkowski, Krzysztof Chłapowski, Andrzej Haratytm, Tomasz Płóciennik, Łukasz Przybyłek, Eugeniusz Walczuk; pod red. Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2017. – S. 297. Див. також: *Kubala Ludwik*. Wojna szwedcka w roku 1655 i 1656 [= Szkice Historyczne, ser. IV]. – Lwów, 1913. – S. 123; *Kersten Adam*. Stefan Czarniecki 1599–1665. – Warszawa, 1963. – S. 227–228.

⁴⁷⁰ *Matwijów Maciej*. Poddanie się szlachty województwa sandomierskiego Karolowi Gustawowi w 1655 roku // *Studia Historyczne*. – Kraków, 1995. – R. XXXVIII. – Z. 2. – S. 164.

⁴⁷¹ Останні пів рядка тексту втрачено під час переплету.

*Die 10 7bris*⁴⁷² pod Opocnem woysko polskie rosprosone od woyska swedzkiego, pod Krakow sie sciagac pocely woyska polskie y sliahta, pospolite ruszenie. Przyiehalo woysko kwarcyane: i. m. p. [Stefan] Carnecky, kastelan kyiowsky, pułkownik y obozny woyskowy; i. m. p. [Stanisław] Lanckoronsky, hetmon polni koronny, woiewoda ruskyy etc., etc.; takze i. m. p. Wulph [Fromhold von Ludingshausen Wolff]⁴⁷³ z tysiącem piehoty, ktory do zomku krakowskiego wiehał dlia obrony. Stanęła piehota kwarcyana y draganya Wielicze, tamze domy wir[a]bowali y piwnice, rzeczi brali sobie przez trzy dni, co kto hcyał.

19 7bris krol i. m. [Jan Kazimierz] przyiehał do Krakowa do zomku, za nim gwardie piehoty y konnih raitary. W noczy w niedzielie stanęli w Kazimierzu.

20 7bris kroliowa i. m. wyiehała z Krakowa do Zywcu, stamtąd do Sliaska.

23 7bris woysko kwarciane przisło pod Krakow z Ukraini y służbę wypowiedziało kroliowy i. m., upominayącz sie zapłaty za 7 czwieri zasłużonych. Horągwie oddali i. m. p. [Stefanowi] Carneckiemu. Confederatyą podniesly, heczacz sobie płaczyc, rabowac myasto Krakow, Kazimierz y ine domy y miasta, o co sie pocęli swarzycz z draganyą krolia i. m., ktorzy stanęli w Kazimyerzu.

19 7bris w niedzielie wyiehalismi z Kazimierza do Tr[z]czyany przede dniem.

25 [7bris] Klieparz naszi zapalieli dlia obroni Krakowa, takze Wesołą y Biskupie, Garbarze, przedmiescia dokoła, Stradom y między sewczy na Kazimierzu. Ogień przelieciał z przedmiescy do Krakowa, zaiął sie dwor biskupy, koscyoł s. Franciska pogorzał y wielie domow⁴⁷⁴.

25 7bris swedzkie woysko przysło pod Krakow⁴⁷⁵. Położeli sie koło Łobzowa y Promnyka [Prądnika], a nasz oboz polsky przeniosz sie na Krzemyonky z Promnyka y na Krzemionkah oboz rozgromioni od woyska swedzkiego. Kazimierz wzyęły⁴⁷⁶.

1 8bris swedzkie woysko wzięli Kalwarią, klastor oycow barnardinow, takze zomek lanckoronsky poddał sie ym (nie bronili hłopy, hoc belo yh niemalo)⁴⁷⁷. W pokoju zahowały wsystkyh y rzecamy w zomku.

⁴⁷² Надпис на маргінесі: “Niezgoda”.

⁴⁷³ Nowak Tadeusz. Operacja krakowska króla Karola X Gustawa 17 IX – 19 X 1655 r. // Wojna polsko-szwedzka 1655–1660 / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 213.

⁴⁷⁴ Надпис на маргінесі: “Paliono w sobotę od południa, krol i. m. wyiehał z Krakowa”.

⁴⁷⁵ Надпис на маргінесі: “W sobotę”.

⁴⁷⁶ Надпис на маргінесі: “W niedzielie 26 7bris”.

⁴⁷⁷ У рукописі дужка закрита після “hłopy”. Мобілізацію простолюдинів з Лянцкоронського староства проводив підстароста Ян Зарецький; оборона замку була доручена Якубові Вільконському. Див.: Wyszawski Hieronim Eugeniusz. Kalwaria

1 8bris Misliemice [Myślenice], miasteczko, spalili swedzkie woysko y liudzy do 400 zgubiely, y Dopczyce, przedmiescia spalili y wirabowaly kosciol, zomek y miasteczko.

Hlopy w grodach, zakupiewszy sie, lyudziom uciekaiącym y sliahcie na drogah zastępowali, rabowali wozy, skrzinye, rzeczy brali y strzelbę odymowaly, mowiac, zescie z nasz pobory brali, a teras uciekacie, nie byiecie sie.

[2]5* *7bris* krol i. m. wyiehal z Krakowa w Podgorze, ocekywayacz Tatarow na pomocz.

[26 *7bris* krol i. m. szwed]zki z woyskiem wiehal do Kazimyerza Bohenską bramą⁴⁷⁸. || (арк. 779)

№ 82

19 листопада 1655 р.⁴⁷⁹. – Новини зі Львова про відступ Богдана Хмельницького з-під міста, його битви з кримським ханом Мегмедом Гіреєм IV під Глинянами, Заложцями і Збаражем, об'єднання татарських військ з коронною армією та інші відомості

Anno 1655 19 9bris

Nowini ze Lwowa de data 19 nouemb[ris]⁴⁸⁰.

Po ruszeniu [Bohdana] Chmielnickiego ode Lwowa, zarasz drugiego dnia przisli wiadomosci od pana Iaskulskiego [Stanisława Mariusza Jaskólskiego], ze cham [Mehmed Gerej IV] z bardzo wielką potęgą nastąpiwszy na Moskwe y na kozaky, rozgromiwszy za Gliniani, roznie ich poosadzał, szamego Chmielnickiego we cterech tisiejci w Załoszczach osadził przez taboru y armati, ynszych pułkownikow we Zbarazu, a Moskwe w pułtora mil od Gliniń. Posłał beł zarasz cham y pąn Iaskulsky do pana [Krzysztofa] Grodzickiego do Lwowa, aby z armatą prziszedł Chmielnickiego dobiwacz, ale w godzinie potim drugi posłaniecz przebiegł, daiacz znacz, ze Chmielnicki tractuie y chce *in societatem armorum*⁴⁸¹ z nim, Moskwy odstempuiacz y szam bicz ych obie-

Zebrzydowska: Historia klasztoru bernardynów i kalwaryjskich drożek. – Kalwaria Zabrzydowska, 2006. – S. 89.

⁴⁷⁸ Початок останнього рядка втрачено. Ідеться про дату 26 вересня 1655 р., див.: Nowak Tadeusz. Operacja krakowska króla Karola X Gustawa 17 IX – 19 X 1655 r. // Wojna polsko-szwedzka 1655–1660 / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 216, 221.

⁴⁷⁹ Ймовірно, це переказ новин з листа одного з князів Чарторийських, про який згадується далі (див. док. № 89, с. 129). В обох документах з тією самою датою зі Львова написано, поза іншим, про 200 тис. татар і 12 тис. яничар, які прийшли полякам на допомогу.

⁴⁸⁰ Цілий документ, крім першого рядка, писано іншою рукою і вклеєно Голінським до рукопису.

⁴⁸¹ *in societatem armorum* – у військовий союз.

czuiącz. O takiey potedze chamskiey pisze, iaka nigdi nie biwała, bo ianczarow ma dwanaszcze tisiejcz[y]* przy sobie, woyska ze dwakroc sto tisiejczy, zarasz zebi⁴⁸² po zniesieniu Moskwy, z ktorich woiewode Waszila [Wasilija Buturlina], *generalissimum*⁴⁸³, z szinem⁴⁸⁴ y z dostatkami wszystkimi wziął przed sie idącego, szam ku Warszawie na Sokal prosto cziagnącz ma. Ieg[o] m. pan woiewoda braczławsky [Piotr] Potocky⁴⁸⁵ we cterech tisiejczy ludzi przisedł do chana, ktory sie Chmielnickiemu naybardziej przykrził. Rozumi[e]m, ze drudz[y]* nastąpią *exemplo*⁴⁸⁶ iego m. pana woiewodi braczławskiego, do ktorich surowe wisłal chan hemiri, zeby sie do niego kupieli, *alias*⁴⁸⁷ y pod ziemią obiecuiącz ich szukacz.

№ 83

1655 р., жовтень. – Новини про англійсько-іспанську війну, голландське і французьке посередництва для укладення миру між Швецією і Річчю Посполитою та інші відомості

Die 3 10bris od i. m. p. podstoliego [Mikołaja Daniłowicza]⁴⁸⁸ nowini nawislnie przislane w lisczie y w kopyah do i. m. p. oświęczimskiego [Achacego Przyłęckiego], ze ispansky krol [Filip IV] na morzu pogromiel woysko angielskie y flotę ym skarbam y odyal. Oliędrowie posły swe wisłali do krolia swedzkiego [Karola X Gustawa], hcac pogodzycz z kroleм i. m. polskym Ionem Kazimierzem, a na liato ofiaruiacz swich okrętow 42 posłacz kroluiowy i. m. [...] ⁴⁸⁹. Od krolia francuskiego [Ludwika XIV] takze poseł ydzie do krolia swedzkiego z ostrą instructyą.

⁴⁸² У рукописі “zedi”.

⁴⁸³ *generalissimum* – генералісімуса (у значенні командувача московськими військами у цій кампанії).

⁴⁸⁴ Андрій Васильович Бутурлін, однак його батько Василь Бутурлін у полоні не був. Під час переговорів 21–24 листопада н. ст. 1655 р. Мегмед Гірей IV віддав Бутурліна-молодшого Богданові Хмельницькому (*Грушевський Михайло*. Історія України-Руси. – Київ, 1997. – Т. IX. – Ч. 2. – С. 1140, 1143).

⁴⁸⁵ Прізвище дописано Голінським над рядком. Див.: *Nagielski Mirosław*. Piotr Potocki, wojewoda braclawski – Hektor kamieniecki // *Wieki Stare i Nowe*. – Katowice, 2020. – Т. 15 (20). – S. 54.

⁴⁸⁶ *exemplo* – за прикладом.

⁴⁸⁷ *alias* – інакше, в іншому разі.

⁴⁸⁸ Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziela, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 133 (no. 830).

⁴⁸⁹ Слово пошкоджено скраю аркуша.

№ 84

*1655 р., кінець листопада⁴⁹⁰. – Новини з Ополя про відправлення
ленчицького воєводи Яна Лециньського у посольстві до імператора
Фердинанда III*

Z Opolia krol i. m. [Jan Kazimierz] y z p. senatory wislali posła [Jana Leszczyńskiego] do cesarza i. m. [Ferdynanda III], ofiarując kroliestwo polskie sinowy cesarza i. m. [Leopoldowi Ignatiusowi] po smierczy krolia i. m. Kazimierza. A iezelibi tym pogardzył, tedi 2 kandidatow poslaly cesarzowy i. m.: xziążęcia brandeburskiego pruskiego [Fryderyka Wilhelma] y xziążęcia [Jerzego II] Rakocego na kroliestwo polskie, ktori by szie z tych dwu zdał cesarzowy i. m., proszczac o poradę.

№ 85

*12 листопада 1655 р.⁴⁹¹. – Новина про Рінський договір
бранденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма з містами
Королівської Пруссії*

Coniuraty

Xzyazę pruskye [Fryderyk Wilhelm] s Prusy y miasty wzyał coniunctyą z Gdanskієм, Toruniєм, Elbiagiem, Malborkiem etc. y ze wsystkiemy Prusamy na obronę przeciw krolowy i. m. swedzkiemu [Karolowi X Gustawowi] *absque preiuditio s[acrae] regie maiestatis Ioannis Casimiri*⁴⁹².

№ 86

*Новина про польсько-татарські відносини і перемоги кримського хана
Мегмеда Гірея IV над московським військом*

Ham [Mehmed Gerej IV] sie declarował z Polsky nie winisc, tu zimowac, az krolia i. m. [Jana Kazimierza], brata swego, wsządzy na panstwo. Moskwę poraził y plion odebrał, y oblieg yh pułtori milie od Glinian [...]⁴⁹³ bycz Tatarowie [...]⁴⁹⁴. || (арк. 780)

⁴⁹⁰ Датування за вид.: Федорук Ярослав. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза та Україна у середині XVII століття. – Київ, 2011. – С. 161–162.

⁴⁹¹ Датування за вид.: Kurbrandenburgs Staatsverträge von 1601 bis 1700 / Bearb. von Theodor von Moerner. – Berlin, 1867. – S. 192–194. Див.: Федорук Ярослав. Рінський союз 1655 року між бранденбурзьким курфюрстом і Королівською Пруссією в опінії Яна Казимира та його двору // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ, 2010. – Вип. 15. – С. 215–231. Див. також док. № 305.

⁴⁹² *absque praeiudicio Sacrae Regie Maiestatis Ioannis Casimiri* – без попереднього рішення святої королівської величності Яна Казимира.

⁴⁹³ Останні два слова у рядку втрачено.

⁴⁹⁴ Далі текст останнього рядка втрачено.

№ 87

28 жовтня 1655 р. – Реляція про шведську війну, повернення царя Олексія Михайловича до Москви з походу, становище Януша Радзивіла та інші відомості

*Relatio Prusye et Litwanie die 27 8bris anno Do[mini] 1655 facta*⁴⁹⁵
Kieydany y we Zmudzy.

1. Xziążę litewskie Ianus Radzywił, woiewoda wiliensky, hetmon wielky litew[sky], roskazal durkowacz w miescie Kieydany karty, udaiaacz, iakoby bely durkowane we Gdansku y Wydze, w ktorych publikowano, ze krol polsky Ion Kazimierz tak sie zagniewał naprzeciwko niewiernym swoym, zamislił y obwołyvac kazał, ze zadnemu krzywdy swey nie przepuszczy y owsem na przyklad drugim surowo karac ych będzie. A to dlatego vczyniēł, aby Poliaczy bardzi sie lyękaly a z kroleм swedzkym [Karolem X Gustawem] łączely sie. Liecz to stuky y wykrety, bo wielie ych z obozu xziążęcia Radzywyła uchodzy, mianowicie p. [Adam] Sakowycz⁴⁹⁶, starosta osmiansky, który w tēn tydzien do [Ko]nysberku wyiezda. [Konstanty] Pokłonsky swoią chorągwią, Samet – czy posly do p. Sapieye.

2. Zołnierstwo, ktore belo dane dla strazy ciała Radzywiła, to nabrawszy wielie armaty woienney, na rzecze Niemem [Niemen] udaly sie do p. Sapieye, aby sie z nym złącely.

3. Swedow iest w liczbie 3000 człowieka pod regimentem hetmana swego Pnasiis, który y [Pawłowi] Sapiey, y [Januszowi] Radziwiłowy rząd y hetmanstwo odiął, y zaraz więzniow, ktorich w okowach trzymał, wolnosczyą darował. Pp. wielky podskarby litewsky [Wincenty Korwin Gosiewski] y kawaler malta[nski]⁴⁹⁷ Iudicky [Mikołaj Judycki]⁴⁹⁸, ktorzy w okowach zatrzymani bely, czy odkowani. Nie mają iednak wolnosczyy zapewny, liubo ych teraz lyepiey tractuią. Godzi sie im pizsac do przyiaciōł y od nich listy bracz, cego im przedtym nie pozwolyono.

4. Wielky car moskiewsky [Aleksy Michajłowicz] wrocyeł sie do miasta w kziestwie swoim naywissego dla naiazdow od Tatar kalmuczkych y dla niewiernosczy zołnierzow swoych, ktorzy mu nie scerze służą. Zostawiēł iednak 4000 ludzi dla obroni miasta wylienskigo, a w Kownye horuie ych 500 od plyuty y głodu, z ktorych, gdy który powstanye, a chce iehac za Swedamy, tedy ych zabysiaią Lytwa.

⁴⁹⁵ *relatio Prusiae et Lituaniae die 27 octobris anno Domini 1655 facta* – реляція Прусії і Литви, вчинена 27 жовтня 1655 року Божого.

⁴⁹⁶ *Заборовский Л. В.* Великое княжество Литовское и Россия во время польского Потопа (1655–1656 гг.): Документы, исследование. – Москва, 1994. – С. 80.

⁴⁹⁷ Слово дописане над рядком.

⁴⁹⁸ *Wasilewski Tadeusz.* Judycki Mikołaj h. Radwan odmienny (zm. 1670) // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1964/1965. – Т. XI. – S. 314–316.

5. Listy, od kzyżęcia Radzywyła posłane do Moskwy, przerwano, w ktorych dawał sposoby naszych żołnierzow zwoiowacz y odebracz we wszyach zywnoszcz, ktorzy ieszcze wczaliej bely. Takie tyranstwo słysząc sliahta y zdradę iego, gęsty między niemy rozruch y tumult, słysząc to, że ych hce wniwecz obroczyć, a to w Zmudzy sie dzieie naywięcey.

6. W teyze prowinczyiey kzyżę Radzywił kazał wielkie kontribucie wibieracz, czo stało sie z wielkim utrapieniem y prętkoszczyą, nie mającz respectu na zadne dobra. Nie bely wolne any dobra koscielne, any sliaheczkie, any kroliewskie, any dziedziczne. Dzyerzawczy tych dobr wszystkich powinni według pomiaru ziemy y własnosczy iednego żołnierza krolowy swedzkiemu stawycz, na czo byskup tamteczny, zeby do executy to przysło, roskazuie, liubo duhowny nie pozwalaią (y w tey mierze biskupa heretykiem nazywayą).

7. Biskup zmudzky [Piotr Parczewski] nominowany na biskupstwo wilienskie, proszy y stara sie, aby na biskupstwo zmudzkie nastąpił [Jerzy] Białozor, który ieszcze po swieczku hodzy, w dobra Radzywiłowe wstępuje. Azeby zwierzchnoszcz swoją pokazał, podpysuie sie tak: “*Ianusius, magnus dux Litwanie*”. Tego taka złoszcz y swawolya napadła, że prawa y constitu[t]ie kaze durkowacz pod imieniem krolia swedzkiego. Z dobr koscielnych intrata ydzie na stoł krolyewsky.

8. Wysło roskazanie od krolia swedzkiego⁴⁹⁹ przeciwko iezuitom, aby ani we wszy, ani w miastach zaden nie został, doszcz na iednym swieczkym kapłanye (tak udawano).

9. Nadto, aby zaden sliaheczycz, który nye ma intraty rocney tysyacza złotych y poddanych swoych, aby był miani za głopa prostego y aby robiel, iako na pana. || (арк. 781)

№ 88

*19 листопада 1655 р. – Постанова про вибирання податків шведськими комісарами у Кракові та Казимирі з коментарем
Мартина Голінського*

1655

Ordinatya y ustawa accyze przez ych mosczyow panow commissarzow krolia i. m. swedzkiego [Karola X Gustawa] w Krakowie y w Kazimierzu postanowione *die 19 9bris*. I. m. p. Ion Roznowsky [Jan Antoni de Rosenstein (Różnowski)]⁵⁰⁰, kapitań, wybierał ią w Kazymierzu⁵⁰¹:

⁴⁹⁹ Слово дописане над рядком.

⁵⁰⁰ *Bałaban Majer*. Historia Żydów w Krakowie i na Kazimierzu 1304–1868. – Kraków, 1936. – Т. II: 1656–1868. – S. 10; *Sikora Ludwik*. Szwedzi i Siedmiogrodzanie w Krakowie od 1655 do 1657 roku. – Kraków, 1908. – S. 54.

⁵⁰¹ Загалом було декілька списків з податками, встановленими шведами. Окрім цього документа, див. далі док. № 304 (12 листопада 1655 р.), що відрізняється

od beczky pywa prostego g[ro]szy 20;
 od ahtelia piwa dwuraznego zł[oty] 1;
 od kazdy becky piwa polskiego⁵⁰² przewoznego według taxi od kazdego
 złotego po groszy trzy y seliagu;
 także od [beczki] carnego pywa od złotego groszi trzy [y] seliag;
 od ahtelia miodu pitego od złotego g[ro]sz[y] trzy y seliag;
 od becky miodu siedmigrockiego od złotego g[ro]sz[y] trzi y seliag;
 od kazdy becky likworow roznych, wina węgierskiego, petercimentu
 włoskiego, małmazyey, rinskiego y inich według taxy od złotego g[ro]sz[y]
 3 y selyag;
 od gorzałky przepolyany według taxy od grosza dwa piniąda;
 od wołu albo cabanu zł[oty] 1;
 od powołoczyzny g[ro]sz[y] 24;
 od krowy, iałowicze g[ro]sz[y] 15;
 od czelięczya g[ro]sz[y] 6;
 od owce, skopu g[ro]sz[y] 4;
 od iagnięczya g[ro]sz 1;
 od wieprza karmnego [ze młyna] g[ro]sz[y] 15;
 od wieprza kulunnego g[ro]sz[y] 10;
 od wieprza na potrzebę domową g[ro]sz[y] 7½;
 [od wołu na potrzebę domową zabitego groszy piętnaście]⁵⁰³;
 od iałowice na potrzebę domową [zabitey] g[ro]sz[y] 10;
 od hlieba rzanego [y] białego od złotego g[ro]sz[y] 1½;
 od kopy karpi zwicainych g[ro]sz[y] 20;
 od kopy karpi pułmiskowych zł[oty] 1;
 od kopy czwykow karpy zł[otych] 2;
 od kopi scuk zwicainych g[ro]sz[y] 20;
 od kopi scuk pułmiskowych zł[oty] 1;
 od kopi scuk podgłownych zł[otych] 2;
 od kopy scuk głownych zł[otych] 3;
 od inszych ryb roznych drobnych od złotego grosz ieden;
 od kopy cert susonych g[ro]sz[y] 10;
 od becky sliedzy zł[oty] 1;

частково сумою податків, а також подає більший перелік товарів. Див. також:
 Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa (1507–1795) [= Acta historica res gestas
 Poloniae illustrantia ab anno 1507 ad annum 1795, t. XII] / Wyd. Franciszek
 Piekosiński, Stanisław Krzyżanowski. – Kraków, 1909. – T. II: (1587–1696). – Z. III /
 Wyd. Stanisław Krzyżanowski. – Doc. 1851. – S. 1129.

⁵⁰² У вид. Пекосінського “prostego”.

⁵⁰³ Текст у квадратних дужках у рукописі пропущено; відновлено за вид.: Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa (1507–1795) [= Acta historica res gestas Poloniae illustrantia ab anno 1507 ad annum 1795, t. XII] / Wyd. Franciszek Piekosiński. – Kraków, 1890. – T. II: (1587–1696). – Z. I. – Doc. 1132. – S. 322.

od beczky słonych ryb zł[otych] 2; || (арк. 782)

od becky mioda prasnego zł[otych] 2;

od beczky smoły g[ro]sz[y] 24;

od fasky masła g[ro]sz[y] 6;

od kopy sera g[ro]sz[y] 6;

od kamienia łoiu g[ro]sz[y] 3;

od cwiertnie owsza g[ro]sz[y] 2;

od cwi[e]rtnie krup roznych g[ro]sz[y] 3.

Ktoremto accyzom nie telko miescanie y obiwatelie miast, alie tesz y duhowny, y sliahta, y wseliakiego stanu y condity ludzie, liubo pomienione rzeczy do miasta dlia przedania, liubo dlia swoiey potrzeby tak w zywnosczy, iako y w pycziu y napoiach przywożą, podlegac powinny będą, y te postanowione accisa tak teraz wyrazone, iako y na potym przez pp. comissarzow od krolia i. m. deputowanych, iezeli tego takze rzeczy y potrzeba będzie wyciągała, ktore teraz nie są położone uhwalione, płaczyc będą powinny etc.⁵⁰⁴.

Czopowe od piwa y od inszych lykworow zwicaine płaczyc będą powinny.

Опубликовано: Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa (1507–1795) [= Acta historica res gestas Poloniae illustrantia ab anno 1507 ad annum 1795, t. XII] / Wyd. Franciszek Piekosiński. – Kraków, 1890. – T. II: (1587–1696). – Z. I. – Doc. 1132. – S. 322–323;

Sikora Ludwik. Szwedzi i siedmiodrozdanie w Krakowie od 1655 do 1657 roku. – Kraków, 1908. – S. 53–54 (прим.).

№ 89

1 грудня 1655 р. – Новини про шведську війну у Речі Посполитій, московську у Великому князівстві Литовському, податки у Короні Польській, а також чутки про скликання сейму для обрання Карла X Густава польським королем та інші відомості

Dzis 1 10bris od i. m. p. A[leksandra]⁵⁰⁵ Strzizowskiego.

Iezuitow w Krakowie wirabowano y wsadzono.

Częstohowey dobiwaią, iuz tydzień sturmuiącz, s Krakowa posło kielkaset Swedow y z działky na pomoc Cęstohowy dobywac. Z kwarcianemi hałas, ze im sturmu do Cęstohowej pomagac nie hcą.

P. [Stefan] Carnecky rusel sie swemy z Oswięcimia ku kroluiowy i. m. [Janowi Kazimierzowi].

W Krakowie ze 600 Swedow zostało.

⁵⁰⁴ Див. док. № 304.

⁵⁰⁵ Див. далі док. № 184.

W niedzielę przesła przyjechało Swedow do p. Wilkonskiego do Kencow kielkanascie kony, ktorzi sie mu bardzo przykrzeli. Nie mog tego zniescz. Porwawszi sie do nih, zabiel 2, a trzeciego postrzeliel skodliwyie, a drudzy poucziekaly.

Ordinatya accissi stanęła w Krakowie (miły Boze, z tak wisoky wolnosczy nasey iak cięską *seruitutem*⁵⁰⁶ dobrowolnie przymuiemy! Znacne skaranie Boskie, ze sie obaczyc nie mozemy)⁵⁰⁷.

Seym Warszawie *die vltima 9bris*⁵⁰⁸ krol swedzky [Karol X Gustaw] zložel, uniwersaly widawsy; obwołac roskażal, aby sie wszyscy ziezdały.

S Krakowem bardzo zlie sie obhodzą. P. Rolinsky [Franciszek Roliński] w godzinie musiał dacz zł[otych] 6000, p. [Stanisław] Spinek – zł[otych] 5000, p. Ohoczky [Gabriel Ochocki]⁵⁰⁹ – 1000 za uproseniem predicauta y cyrulyka i. m. p. [Arvida] Witemberka. Akademya uwolniona za prozbą cirulyka y predikauta i. m. p. Witemberka.

19 9bris data ze Lwowa [...] pise Cartoryskie o przisciu hana [Mehmed Gereja IV] we dwukroc sto tysięczy y iancarow 12000⁵¹¹.

Wielky Polscze p. starosta babinowsky [babimojski Krzysztof Żegocki]⁵¹² kazał vczyącz szyię xziążęciu [...] ⁵¹³. || (арк. 783)

...na pana swojego, czo sie iuz dzieye w powiecie Vitkia y Retesk.

9. Zakazano sliachczye, zeby sie do kupy nie zhadzały, any zadnych nowych proposyty przeciwko prawom tym nie czynieli, any stanowiely.

10. Moskwa hczyała wyiehacz s Kowna, nie dopuszczono ym. Pozwoliono z dobr [Janusza] Radziwiła sustentowacz.

11. Poddany Kowna, nie hcącz y nie mogącz takiego tyranstwa znoszycz, urzędnykow, exactorow pozabyiały y dobra, z ktorych mieli miecz zywnosc na zimę, Moskwa zpalyely.

12. Pąn woiewoda witebsky [Paweł Sapieha] ma 8000 żołnierza, z ktorim złąceli sie starosta zmudzky [Jerzy Karol Hlebowicz]⁵¹⁴ y p. horązy W. X.

⁵⁰⁶ *servitutem* – неволю.

⁵⁰⁷ У рукописі дужка не закрита.

⁵⁰⁸ *die ultima novembris* – останнього дня листопада.

⁵⁰⁹ *Bieniarzówna Janina*. Mieszczaństwo krakowskie XVII w.: Z badań nad strukturą społeczną miasta. – Kraków, 1969. – S. 164, 167, 169.

⁵¹⁰ Слово пошкоджене скраю аркуша.

⁵¹¹ Див. вище док. № 82.

⁵¹² *Sauter Wiesław*. Krzysztof Żegocki pierszy partyzant Rzeczypospolitej 1618–1673. – Poznań, 1981. – S. 18.

⁵¹³ Останній рядок аркуша втрачено. За змістом і характером нотаток арк. 783, найімовірніше, – це вже інший документ, тобто між арк. 782 і 783 мав би бути ще якийсь текст.

⁵¹⁴ *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Spisy. – Warszawa, 2015. – T. III: Księstwo żmudzkie XV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Andrzej Haratym. – S. 268 (no. 1273).

Litewskiego [Krzysztof Pac]⁵¹⁵ y wielie ynszych, ktorzi bi iuz mogly zwycię-
zycz Swedow w panstwie zmudzky.

№ 90

*Нотатка про прихильну до Речі Посполитої позицію
бранденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма*

*De Conisgisbergo*⁵¹⁶

Elector brandeburczyk [Fryderyk Wilhelm] 20000 liudzy y dał sie s tym
slysecz wszistkym, ze nie przy kym inszym, telko przy kroliu i. m. Ionie
Casimierzu polskym stoy przeciw Swedowy. Morze Bałtyckie mają wolne do
przescia y przisly iuz do portu gdanskiego, oswiadczayacz sie y roskazuiacz
Swedom, yz iezeli sie prętko nie powroczą do panstwa swojego, nieh wiedzą
o tym, ze ym iest głównym nieprzyiacieliom y bycz ych gotow etc.

№ 91

*Нотатка про збір церковних коштовностей, вивезених за межі
Речі Посполитої, для організації коронної армії*

Kroliowy i. m. Ionowy Kazimierzowy wszistko duhowienstwo srebra,
ktore powiwozieli *extra Regnum*⁵¹⁷, daia na piniądze, zeby kuto na zołnyerza
zacyganie.

№ 92

*26 листопада 1655 р. – Новина про присягу гетьмана
Богдана Хмельницького на вірність польському королю Янові Казимиру
під Озерною і виступ об'єднаного українсько-татарського війська
йому на допомогу*

26 9bris [Bohdan] Chmielniczky przisiag na krolia i. m. Kazimierza, przez
traktaty zgodziwszy sie z hanem i. m. krimskym [Mehmed Gerejem IV], y
poddal szie, ofiaruiacz sie yszcz na Mos[k]wę z Tatari y z Poliaky, y na inich
nieprzyiacioł Koroni Polsky, y na Swedy. Y dał zaraz sumi, okupuiacz sie
Tatarom kielkakroc sto tysięczy, gdysz beł w obliężeniu mocnim od Tatarow,
y dał swego woyska kozackiego do hana i. m. 15000, kędy zaraz posly do Polsky,
na trzi stroni szie rozdzieliksi. Tatarowie y z woyskiem polskym, ktorego sie

⁵¹⁵ Chrapowicki Jan Antoni. Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 85.

⁵¹⁶ *De Conisgisbergo* – про Кенігсберг.

⁵¹⁷ *extra Regnum* – за межі королівства.

skupiło do hana i. m. na 30000 y więcej z Ukraini y z inich okoliczy sliachty y żołnierzstwa, przibrawszy armathy, dział z Kamienca Podolskiego y ze Lwowa, obrocieli sie iedny woyska tatarskie pod Warszawę, drugie pod Torun do Prus, trzecze pod Krakow. Ktorego woyska kładą na 200000 Tatarow.

№ 93

1655 р., грудень. – Новини про тривоги у Кракові від татар, шведську війну в Королівській Пруссії та Новому Сончі

W Krakowie trwoga wielka stroni tatarskiego woyska tak między miescany, iako y między Swedamy⁵¹⁸. Zamikano Krakow, warta pilna wszędy w bromah, iako y na murach, armata zaszadzona. Nie puscano sliachty do Krakowa, ani || (**apk. 784**) obczyh, telko znaiomyh, kartę mających od i. m. p. [Arvida] Wytemberga abo i. m. p. presidenta [Aleksandra Erskeina]⁵¹⁹. Takze wyiehacz z rzecamy nikigo wipusczyć nie hciano, zabrano zaraz, y osob samyh miescon z Krakowa nie kazdego, hoc samego, puscono. Wilyą Bozego Narodzenia trwoga w Krakowie y w Kazimierzu, uhodzyły liudzie.

*In 10br*⁵²⁰ przisła wiadomosc, ze w Pruszech bela potrzeba pod Torunem z woiskiem pruskym woysko swedzkie, kędy niemało zginęło liudzy kielka tysięczy y postrzelioni znaczny p[ąn].

15 10bris w Szączu Nowym hłopy sie zbuntowawszy, Swedow wibieli, ktorych to belo 6 kornetow. Usło ych ze 300 konnih y stanęli w Biezanowie w karcmye. Stoiącz, nalozeli ogien grzec sie, bo mroz był wielky, az sie karcma zaięła y zgorzała. Do Krakowa sie ziezdżali Swedzi z roznich miescz dlya trwog od Tatarow. Y po drugie raz poiehali beli Swedzi ku Szączu, alie powrocily.

№ 94

Новина про шведські роз'їзди у Краківському воєводстві для вибирання стацій для краківської залоги

Wyiezaly swedzkiego woyska po miastach y wsziach dlia staty naznaco-nich, aby odwozieli y oddawaly do Krakowa, alie niektorze zawciagnęły sie, oddawac nie hciely, ze sie im to przykro zdało dawacz. Drugich despectowano po miasteckah y wsiah. Braly z gumien zboza w snopah y bidła, a wozyły do Krakowa swedzkie woysko.

⁵¹⁸ Надпис на маргінесі: “2[4]* 10bris”.

⁵¹⁹ *Grabowski Ambroży*. Starożytnicze wiadomości o Krakowie. Zbiór pism i pamiętników tyczących się opisowej i dziejowej przeszłości oraz zwyczajów tej dawnej stolicy kraju z dodatkiem różnych szczegółów Polaków zając mogących. – Kraków, 1852. – S. 101–102.

⁵²⁰ У рукописі “In 10bre”.

№ 95

*Нотатка про вибирання стацій шведським військом у Величці
та ситуацію щодо соляних жуп*

Xzyędzu probosczoxy wielickiemu [Janowi] Suhodolskiemu⁵²¹ Swedzi naznaceli ordinans, zeby oddał wzg[ł]ędem kosciola y siebie 8000 złotych, y Swed w pliepany mieskał, alie przecie nie dał nicz.

W zupach wielickych comissarz swedzky sol przedawał wszistkę, koja iest pod klyetami u gor gotowa tak kupiecka, slyshecka, yako y kroliewska. Iehac kupiecz y targowaly sporo za sol tak twardą, yako y warzoną. Gorniczy nie robiely na dolie, telko co wodni, dlia wody przeliewania ziezdały y to ym solyą dawaly, miarkami myasto płaczy, ani urzędnykom nie płacono.

№ 96

Нотатка про підданство відділів коронної армії шведам

Swedzkie woysko napadło p. Wulfa [Fromholda von Ludingshausena Wolffa], starostę dinęburskiego, y z ludem krolya i. m. Kazymierza⁵²². Poddal sie⁵²³, y szamego poimawszi, przyprowadzily do Krakowa y bel pod wartą. P. [Stefan] Czarnecky uszedł do krolia i. m. Cazimierza, lyud sie iego rosproszył. Tak slychacz beło, a drudzi sie poddaly Swedom.

№ 97

*15 листопада 1655 р.⁵²⁴. – Нотатка про таємну нараду короля
Яна Казимира з сенаторами в Ополі та позицію коронного
маршалка Юрія Любомирського*

Krol i. m. [Jan Kazimierz] w Opoliu miał seym y radę z ih mosciamy pp. senatory koronnemi polskiemy. Taięmnye konkliudowono.

I. m. p. marszałek koronny [Jerzy Lubomirski] na Liubowny [Lubowli] mieskał y sliah tą tamze miewała swoje rady koło obrony Korony Polsky y uspokoięnya tey woyny swedzky.

⁵²¹ Голінський Мартин. Silva rerum: (1648–1665) [= Архів ранньомодерної Української держави, т. 4]. – Київ, 2020. – Ч. II: (1650–1653) / Упоряд. Ярослав Федорук; латин. Маркіян Домбровський, Орест Заяць. – Док. 254. – С. 279.

⁵²² Надпис на маргінесі: “Tak udawano”.

⁵²³ Фраза дописана над закресленим “rogromieli go”.

⁵²⁴ Датування документа за вид.: Федорук Ярослав. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза та Україна у середині XVII століття. – Київ, 2011. – С. 160–161.

№ 98

Новина про ув'язнення краківських міщан за відмову від виплати призначеної шведами суми податку, а також про становище Кракова і Варшави під шведською адміністрацією

W Krakowie iezuity u s. Piotra posadzono do refectarza pod wartę, ze nie hcieli oddac pewni sumy sobie naznaconey, takze u s. Scepana y u s. Barbary według ordinansu i. m. p. [Arvida] Witemberka.

I. m. p. Witemberg, będąc hory na podagrę, w Krakowie mieskał, takze i. m. p. presyident Eskin⁵²⁵ [Aleksander Erskein] krolia i. m. swedzkiego [Karola X Gustawa] y i. m. p. Fiercz [Paul Wirtz], y i. m. p. Oxenstern [Oxenstierna], y i. m. p. [Hieronim] Radzieiowsky Warsawie mieskał, którą wałamy y armathą obwarowały Swedzy dobrze. Y upominky warsawianie daly znaczne na wykup y pewną sumę. || (арк. 785)

№ 99

1655 р., жовтень. – Новина про підданство Кракова шведському війську, від їзд короля Карла X Густава до Варшави, а також нотатка Мартина Голінського про вибирання в Казимирі чопового й акцизи у його кам'яниці

Krakow sie poddał kroluiowy i. m. swedzkiemu⁵²⁶ [Karolowi X Gustawowi] przez tractaty, ktore czyniel i. m. p. [Stefan] Czarnecky, kastelan kyiowsky, y z insemi ich mosciamy za pewnemy kondytyamy.

Bel krol i. m. swedzky w Krakowie y w zomku, niedługo sie tam bawiel dlia smrodow wielkych. Powrociel krol i. m. swedzky do kliastora Bozego Ciała na Kazymierz, gdzie myał swoje mieskanie.

Burzycz kazono Stradom, kamiencze rozwaliać y koscioly od Grocky bramy az do mostu po obu stronah dlia sipania wałów y obroni liepsy Krakowa. Zidzy rozbierali polowę iedne, a kazimierzanie drugą polowę, gdzie s. Iadwiga.

30 octobris wilią Wszistkych ss. krol i. m. swedzky wyiehał z Krakowa ku Warsawie w sobotę z woysky swemi swedzkyemi y kwarcyanemi. Zostawiel przy Krakowie 3000 woyska swego y i. m. p. [Arvida] Witemberka, naywiss[e]go* hetmana swego, dlia obrony Krakowa, osadziwszy dobrze zomek y miasto Krakow. Wytano go pp. krakowianie. Kroluiowy i. m. swedzkiemu pozwoli[ly] dacz 300000, azeby wolni zostaly od rabowania. Bel y Eskin [Aleksander Erskein] presidentem w Krakowie, Duklias [Robert Douglas] y Wiercz [Paul Wirtz], y Roznowsky [Jan Antoni Różnowski de Rosenstein] na Kazimierzu, co wibierał copowe y acczizę wimislianą w kamięncy p. [Marcina] Golinskiego [...]⁵²⁷.

⁵²⁵ Слово дописане над рядком.

⁵²⁶ Надпис на маргінесі: “Die 19 8bris we wtorek nazaiutrz po s. Lucasie”.

⁵²⁷ Останнє слово пошкоджене. Надпис на маргінесі: “Kaduc. Roznowsky”.

№ 100

*Нотатка про віднайдення шведами срібла і депозитів з грошима,
що зберігалися у скарбі й костелах*

W koscielie y w skarbie srebra niemało było tak koscielnego, iako y panow kanonikow, y piniędzy, ktorzy skrzyniami mieli swoje deposita w skarbie koscyelnim, ktore naliezyono y zabrono.

Y u s. Marczyna u Teresek skarby były niemałe w koscielie w showaniu y czudze deposita, ktore Swedzy zabraly.

№ 101

*Нотатка про облогу Львова українсько-московськими військами
і знищення Любліна та околиць*

21 8bris w dzień s. Orszulie Moskwa y z kozaky Lublin naprzod obliegli, przedmiescia spaliwszy. Liublyn sie bronieł dobrze, potym sie okupyel. Odesli do Kazimierza Dolnego, tam wiscinaly lyud. Takze w Puławah n[a]* składzie solnim kupcow wycinaly y roznyh liudzy, milye od Kazimierz[a]* Dolnego. Takze y w Celieiwie, od Puław 11 mil do Celieiowa, na składzie solnym i. m. x. arcibyskupa mayętnoszcz gnieznienskiego⁵²⁸ [Andrzeja] Liescynskiego. A tak odesly nazad. Pode Lwowem lezaly 4 niedzielye, alie sie Lwow bronieł potężnye y daly od siebie kontentatyą, abi beli uwolnieny.

№ 102

Нотатка про доставлення до Кракова 500 пар кайдан для ув'язнених

Kaydon do Krakowa przywieziono 500 par, nie wiedziec, na czo, a kazon[o]* gotowac 4000.

№ 103

Нотатка про вибирання шведами податків у Кракові та околицях

Iezuiczy u s. Piotra w Krakowie nie hczieli oddacz naznaconej danini 100000 tale[row]*. W refectarzu bely zawarczy pod wartę.

Ze wsziov tak duchownih, iako y sliacheckych, y z miasteczek statyie odw[o]zyli* do Krakowa woysku swedzkiemu.

W Hiznim, we wszi z puł milie od Iabłonsky Morawie [...] ⁵²⁹, było yh do 30. Nasli p. Gaięckiego, iuristę duhownego legackiego y p. [...] ⁵³⁰. Zabyto iuristę

⁵²⁸ У рукописі “gnieznienscego”.

⁵²⁹ Далі пів рядка втрачено.

⁵³⁰ Далі втрачено слово.

duho[wnego]. Gaięckiemu wzyeli na 4000 y niebosci[ku] na kielkaset. Poho[won]* u oycow we wsy od Sczirzica. || (арк. 786)

№ 104

Чутка про скликання королем Карлом X Густавом сейму у Варшаві на день 30 листопада або 10 грудня 1655 року

Die vltima 9bris seim naznaconi Warszawie od krolia i. m. swedzkiego [Karola X Gustawa], aby sie panowie y slihta non ziehali pod vtraceniem maiętnosczy. Wysły vnywersały do pp. y slihty *data* s Korczina Nowego miasta. Nie doszed seym, ani *10 decembris* był przedłużony, nie ziehali sie non p. panowie.

№ 105

3 грудня 1655 р. – Новини про штурми Ченстохови шведськими військами

3 10bris Częstohowey woysko swedzkie posło dobywacz. Przisła [wiadomosc], ze tydzię go iuz dobywaią. S Krakowa wisło woyska kielkaset y z kielką działek. Xziązę i. m. sasky [Franz Erdman Sachsen-Lauenburg]⁵³¹ dobiwał ych.

Beł xziązę saskie y i. m. p. groph [Jan Weihard hrabia z Wrzesowicz]⁵³², co zupy trzymał. Odstąpielo woysko swedzkie od Częstohowy, kielka sturmow straczyli. Beł tam i. m. p. Warsycky [Stanisław Warszycki]⁵³³, kastellan krakowsky, y Cęstohowey, y slihta. Odstąpyli woiska sweckie nazad.

№ 106

24 грудня 1655 р. – Нотатка про тривоги у Кракові й Казимірі від небезпеки татарського нападу

24 10bris wilyą Bozego Narodzenia Krakow zamknioni y Kazimierz dla trwog, swedzkie woysko.

⁵³¹ Kersten Adam. Szwedzi pod Jasną Górą 1655. – Warszawa, 1975. – S. 306 (автор використовує саме цей уривок з Голінського).

⁵³² Голінський Мартин. Silva rerum: (1648–1665) [= Архів ранньомодерної Української держави, т. 4]. – Київ, 2020. – Ч. II: (1650–1653) / Упоряд. Ярослав Федорук; латин. Маркіян Домбровський, Орест Заяць. – С. 41 (прим. 166); Kubala Ludwik. Wojna szwedcka w roku 1655 i 1656 [= Szkice Historyczne, ser. IV]. – Lwów, 1913. – S. 417–419 (прим. 11).

⁵³³ Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Stanisław Cynarski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1990. – S. 61 (no. 125).

№ 107

27 грудня 1655 р. – Новини про переїзд короля Яна Казимира з еміграції в Сілезії до спиських міст

27 10bris krol i. m. [Jan Kazimierz] Śląska przeiehał do spiskych miast przez Orawę na Lubtow [Liptów]. Beł na bankieczye u i. m. p. [Stefana] Tekieliego⁵³⁴ w zomku iego w Rozemberku [Rużomberku] y udarowany odiehał na Nowe Liato do 13 miast spyskich. W Podolynczu mieskał, tam sie do niego panowie y sliahta polska ziezdały⁵³⁵. P. [Stefan] Czarnecky, kastellan kyiowsky, przy kroliu i. m. mieskał.

№ 108

Нотатка про відносини короля Яна Казимира з кримськими татарами

O Tatarach slychac belo, ze sie zastanowyly koło Opatowca dla zebranya Wysły y rzek, ze trudne przeprawi dlya wod nastapiely, do ktorych krol i. m. Ion Kazimierz wiprawiel posły swe, i. m. p. Czarneckiego, do nich.

№ 109

1655 р., середина листопада. – Нотатка про прибуття короля Карла X Густава до Варшави і гостину в Єроніма Радзейовського

Swedzky krol i. m. [Karol X Gustaw] prętko po wzięciu Krakowa y zomku wyiehał do Warszawy. Prziiiehał we srodę, we cwartek cęstował go i. m. p. [Hieronim] Radzieiowsky w zomku, za zdrowie piel y z dział bydz kazał, u stołu podlie krolia i. m. siedział som ieden. W piątek krol wyiehał do Prus⁵³⁶.

⁵³⁴ Див. далі док. № 122.

⁵³⁵ Ітінерарій дороги повернення Яна Казимира з еміграції в Сілезії до Речі Посполитої див., напр.: *Damus Rudolf*. Der erste nordische Krieg bis zur Schlacht bei Warschau. Aus Danziger Quellen // Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins. – Danzig, 1884. – Heft XII. – S. 51; *Kersten Adam*. Stefan Czarniecki 1599–1665. – Warszawa, 1963. – S. 251–252; *Baczkowski Krzysztof*. Król Jan Kazimierz w Jasielskim i w Krośnienskim w styczniu 1656 r. // Rocznik Jasielski. – Jasło, 1990. – T. III. – S. 7–16.

⁵³⁶ Надпис на маргінесі: “[Wziął] Płocko, [in]ih miast [y m]yasteczek wielie [w P]ru-siech”.

№ 110

*Нотатка про зруйнування шведами Страдома для оборони Кракова
та чудо з мощами св. Симона з Липниці*

Stradom zburzoni, rozebrany został: kamience, dwory y sady wyrąbano tak panow duchownych, yako y sliaheczkie y mieyskie dlya lepszy obrony Krakowa, takže klastor bernardynsky y spital s. Iadwygi. Zydzy burzeli połowę od bernardynow, a miescanie kazymierzscy y stradomscy drugą połowę, gdzie s. Iadwiga.

Kosczy z trunięnką s. Simona Lipnica, bernardina, na zomek z uczciwoszczyą przeniesly, gdzie w grobie iego pod trunięnką wotka nalieziona, na kstał olieyku czistego, iasnego, srodze pahniacza. Pokazała sie z kosczy b[łogosławionego] s. Simona Lipnice, którą wszistek liud poczuł w koscielie zapah iey, y brali ią w nacinie – słyky, baniecky y hustky macaly w ni, ze y sami Swedzy, ktorzy przy tym beli, czuli zapah y braly ią sobie w hustky, o czym y som krol i. m. swedzky [Karol X Gustaw] wiedział.

№ 111

*Нотатка про домовленості шведів з єврейською громадою Казимира
та костелами про викупи від грабунку, скупку євреями
нагробованих у костелах цінностей та інші відомості*

Zydzy przed przysciem krolia i. m. swedzkiego [Karola X Gustawa] ziednali sobie u niego, zeby wolni beli y od rabowania⁵³⁷. A tak nie wyjezdaly z Kazimierza nikędy; gdy swedzkie woisko przysło do Kazimierza, wolni bely. Co Kazimierz wirabowono y koscioly, to Zydzy u [...] ⁵³⁸ y wszistkie rzeczy. Hodzily sobie, iak panowie, y do kosciolow wsędy wolno etc., etc. Czo Kazimierz wyrabowono, Stradom y koscioly, to Zydzy pokupieli wsystko: saty, srebro y rozne rzeczy nie brak czyni. || (apк. 787) ...za nimi z woramy, to zaraz [...] co kupowaly, wyna [...] ⁵³⁹ ...ly kamięncze, kędi kto mieskał, iak sie miał, oni powodem beli złęgo.

Zwony przy kosciolach y u Panni Mary w rinku okupiono, zeby wolne zostaly, takže y z kosciolow pewną kwotę sumi piniężni dawali.

⁵³⁷ Надпис на маргінесі: “honorarium [d]ali* 120 t[ysięcy]”.

⁵³⁸ Далі частину рядка втрачено.

⁵³⁹ Далі втрачено пів рядка.

№ 112

*Новини про долю окремих казимирських райців і міщан,
які не виїхали з міста на еміграцію*

P. Daniel Maliesa, raicza kazimierzsky, w Płocku za Warszawą będąc z win[ne]mi* swemy, nim woyska swedzkie beły przisły pod Warszawę z Wielky Polski, ze o nim nie słyhać, gdzie sie obraca⁵⁴⁰. 1656 in ianuario posłał sledzi z Torunia do Krakowa, zyw na Mazowszu.

P. Iacub Kwiatowsky, raicza kazimierzsky, vmarł w Kazimierzu. Pohowon u Bozego Ciała (ktorego duszi nieh Pań Bog da swiatłoszcz wieczną).

Pani Klimerowska vmarła w dzień Trzech Kroliow 1656. Pohowana u Bozego Cyala, y som sie zlie miał bardzo horo, wyiehał potym do Ciesina.

№ 113

*Нотатка про щомісячну виплату єврейською громадою грошей
для шведського війська*

Zydzy na kazdy miesiąc pozwolily dawacz po dwa tysziacza złotych na woysko swedzkie y barwę sprawycz, wsędy podwodzacz na miescani, na krzesciany, iak nagorzy. A stąd zas sobie Zydz nagradzaly, co u krzescian brano, a oni napoły darmo kupowaly y w pokoju przy wolnosczych zostawaly.

№ 114

*Нотатка про захоплення Карлом X Густавом міст у Королівській
Пруссії та його переговори з курфюрстом Фрідріхом Вільгельмом*

Krol i. m. swedzky [Karol X Gustaw] w Prusiech z woysky swemi pod Toruniem beł y wzyał go, takže Elbiag y inse miasta. Gdansk sie bronieł. Z brandeburcziki[em]* [Fryderykiem Wilhelmem] traktowano koło pokoju krol i. m. swedzky. Tusą, ze doidzie zgoda.

№ 115

*1655 р., грудень. – Нотатка про доставлення кількaset кайдан
до краківської ратуші*

Na gody kaydon do Krakowa przywieziono kielkaset par. Zložono ie w ratuszu krakowsky, nie wiedzieli dliaczego.

⁵⁴⁰ Далі закреслено: "...zyw ...zadnego pisania od niego nie beł".

№ 116

*Нотатка про завдання Яна Казимира для коронного інстигатора
Данієля Житкевича на переговорах з Богданом Хмельницьким,
його подорож до Карла X Густава та підданство Торуня шведам*

I. m. p. Zytkiewicz [Daniel Żytkiewicz], instigator koronny, wiśłani
beł na tractaty do kozakow y do [Bohdana] Hmielnickiego dla prziciągnię-
nych do Koroni Polsky, ktoremu beła dana dostateczna władza y plienipotentya
na zawarcie z niemy pokoju etc. Tam pominąwszy, pojechał do krolia i. m.
swedzkiego [Karola X Gustawa] y po zonę posłał na [Lu]bownią*, która nie-
znacnye ze wszystkim wolna wyiehała, z domu Semberkowa. Tam beł wdzięcznie
przyjęty od krolia i. m. swedzkiego.

Posłani do toruncanow do miasta na tractaty, ktory za swemi perswazy[a]my*
y i. m. p. [Hieronima] Radzieiowskiego Torun sie poddał, uwierziwszy wszist-
kiemu.

№ 117

*Нотатка з чутками про подорож коронного підскарбія
Богуслава Лециньського з Вроцлава до Торуня*

I. m. p. Bogusław Lesczynsky, podskarby koronny, wyiehał ze Wrocławia
do Pol[sky]*, potym ku Toruniowu y tam przemieskywał.

№ 118

*Новини з Рима про приїзд королеви Христини до міста, допомогу
папи Олександра VII венеційцям проти турків, його підтримку
Яна Казимира та війну султана Мегмеда IV з Персією*

Panna dziedzicka krolietwa swedzkiego

Christina, kroliowa swecka, corka niebosczyka Gustapha Adolpha, krolia
swedzkiego, iedyna dziedzicka po oyczu krolietwa swedzkiego, spuszcziwszy
kr[o]lietwo* swedzkie Caroliowy Gustaphowy, palat[ino] com[iti] Reni⁵⁴¹,
sama w[y]iechawsy* ze Sweczyey a pewną sobie dorocną intratę wimowiwszy
ze Swecz[y]* 200000 tale[row], prziiachała do Rzimu z wielką pompą y
dostatkiem. Alexander [VII], ocziec s. papierz, prziiacz roskazał do Rzimu
[...]⁵⁴² || (арк. 788) y kostem wielkym, wielie na tho łożacz sumptu y
podimuiacz dwor iey. Przyięła wiarę s. katholicką rzymską y z dworem
pewnim swoym, ktorzy przy ni zostawaly.

⁵⁴¹ palatino comiti Rheni – рейнському пфальцграфові.

⁵⁴² Далі втрачено кілька останніх слів у рядку.

Ocziecz s. papyez Alexander, niedawno na stolicze obrany, dał zaraz pomocz wielką Wenetom przeciwko Turkom, kielka okrętow lyudzi woiennych, gdzie przy tey pomoczy dał im Pąn Bog szczęśliwe zwycięstwo nad Turky.

Ma tez cesarz tureczky [Mehmed IV] wojnę drugą z kroliem perskym [Abbasem II] potężną. Dliatego panstwa inse są w pokoju od Turkow, y krolietwo polskie.

Posłał oczyecz s. papierz Alexander kroliowy i. m. Ionowy Kazimierzowy pewną sumę piniędzy na żołnierza przeciw nieprzyiacielom koronnym y iesce obiecał dopomocz. Napisał y posły swe rozesłał do roznych pp. monarchow, kroliow, xziązat krzescianskych, aby polskye krolietwo ratowały, bronieli y dopomagały dliatego: iesliby swankowacz przisło Poliakom, cesarzowy krzescianskie[mu] [Ferdynandowi III] y innym panom krzesczianskym przisło by swankowac y panstwa swe wielky turbacziey y stratę ponoszycz by musiely. Na wiosnę w roku 1656 dopomocz niektorzy obiecaly.

1656

№ 119

*Астрологічний календар доктора філософії і медицини,
королівського математика Миколая Журавського на 1656 рік*

Na rok 1656 Mykołay Zorawsky [Mikołaj Żórawski], *doc[tor]* medicine*¹
y matematyk krolia i. m. Iona Kazimierza, pyse prognostyk taky w kalendarzu,
ktorego nykomu nie przypisał:

Rok tén iest przestępny, rahuiemy

Według cerkwie wshodniey od początku swiata – 686[...]*²;

Według kosciola zahodniego rzymskiego od początku swiata liat 5605;

Według rabynow zydzowskich lyat 5417;

Od początku kroliestwa polskiego lyat 1106;

Iako Akademyia Krakowska w Polsce uczic pocęła liat 256;

Iako vnyia W. X. Litewskiego z Polską stanęła liat 87;

Iako trybunał w Polsce nastał za krolia Stephana [Batorego] – 78;

Od poprawy kalendarza starego za krolia za Stephana – 74;

Od koronatyey naiasnieyego krolia i. m. Iona Kazimierza – 8;

Od narodzenya Pana Zbawicielia naszego liat 1656;

Od Nowego Liata rahuiacz mięsopustu az do Wstępni srody tygodniow 8
y dny 3.

O skutkach pp. rocznych y figury, którą nazywamy *reuolutionis*³

Gdy sie przypatruię y uwazom u siebie *figuram reuolutionis* tegorocnią,
wydę, ze ten rok będzie pomyeszenia pełen po wszistkych krainach, dzwięk
zbro[i]* y oręza wydawaią nowe iakies rady do zacinania wojen. Umacniaią
sie żołnierze, ktorzy sobie zdobyczy y łupy zasmakowały, będą sie weszelycz,
gdy o takich okazjach woiennych usłyszają. Mars *in themate mundi*⁴ zastąpił
dom osmy, dom smi[er]czy*, [nie] co inszego, iedno gęste pogrzeby trupow

¹ *doctor medicinae* – доктор медицини.

² Край аркуша пошкоджено, однак у дійсності повинно бути “7164” (1656). Див. ще далі док. № 347 (астрологічний календар Миколая Журавського на 1657 р.: “Według cerkwie wshodniey od początku swiata 7165”). Про порядковість аркушів у цьому документі й помилку переплетника під час компонування рукопису див.: *Голінський Мартин*. *Silva rerum*: (1648–1665) [= Архів ранньомодерної Української держави, т. 4]. – Київ, 2020. – Ч. II: (1650–1653) / Упоряд. Ярослав Федорук; латин. Маркіян Домбровський, Орест Заяць. – С. 124 (прим. 805).

³ *revolutionis* – обертання.

⁴ *in themate mundi* – у світовому гороскопі.

pobitych znaczy. Iupiter w d[o]mu* trzeczym z Merkuriusem *corporaliter*⁵ postanowiony. Wiwrocenie mia[st]*, dostatkow, obywateliow y ich dobr spustoszenie. Alie to nieszczęście nie prz[ez]* iedno tylko kroliestwo będzie sie szerzyło, ale ogółem pysząc, o wszistkych iedn[a]kowo* potrzeba rozumieć.

Więć, że Mars y Iupiter są panamy tego roku, dla tego, dla p[o]mieszania* sie tych dwuch planet y własności ych – Marsa suchego, a Iowysza wilgotnego, potem gorącego Marsa y Iowisa także gorącego, – ro[k]* tę niniejszy będzie do gorącości powietrza bardzo skłonny, zaczyn też y humory w ludzkich ciałach wznieci gorące. Ztąd ludzie będą skłon[ny]* do gniewu z małej przyczyny, do poswarkow, łajania sobie, do wojen, do tumultow. Pogorzelska też y zapalienia ogniew częstokroć będą wydiwane, choroby z przyczyn gorących, iako gorącości ustawiczne palące, złośliwe, wrzody smierdzące, zboża y owocow usznięcie etc., etc.

1656 o zaciemieniach, którego będzie pięćcioro:
dwoje słone[cne]* a 3 miesięcz[n]*

My w Polsce obaczemy dwoje: iedno miesięczne, a drugie słoneczne. Pierwsze będzie || (aprk. 800)⁶ miesięczne wydzielane dnia 11 stycnia. Na pułżegarku pocnie sie czmycz godziny 10, a skonczy sie cwierych godziny przed 12. Będzie trwało godzin trzy y minut pierwszych 28, wtorych 36. A natenczasz słonce będzie pod ziemią niemal we 21 stopniu, minucie 26 Kozoroszca, a miesiąc nad ziemią w Raku, znaku przeciwnym, w tymże stopniu y minucie.

Słoneczne wtore zaciemienie przitrafie sie dnia 26 tegoz miesiąca stycnia w znaku powietrznym Wodnyka, gdzie iest dom Saturna, podwieszenie Marsa. Pocątek iego po południu godziny 2, trwacz będzie godzin 2, minut 27. Zaciemnie go częsczy 7 y trzecia częsc osmey, iakych ma słonce w sobie częsczy 12. A natenczas słonce bieg swoy będzie odprawowało niemal w szostym stopniu Wodnika y cos nadto miesiąc też tymże sposobem w tymże stopniu Wodnyka będzie *perpendiculariter*⁷ pod słoncem postanowiony y swoją wielkością y gęstością nam pewną częsc słonca odeymie, abismy go wydzieć nie mogli.

Trzecie zaciemienie miesięczne przitrafie sie dnia 25 czerwca, cwarde słoneczne, które będzie dnia 25 lypcza, piąte zaciemienie miesięczne dnia ostatniego grudnia, które troje zaciemienia od nasz wydzielane bydz nie może.

Przystępuwszy do tych dwu zaciemienia, co od nas będzie widziane. Pierwsze miesięczne dnia 11 stycnia. Pąn będzie iego Saturnus. O tym Saturnusie powiadaia astrologowie, yz gdy mu sie przitrafie bydz panem którego zaciemienia, tedy *generaliter*⁸ skody zimnim tym wszystkim rzecom, które sie pod sferą miesięczną znaiduią, a *particulariter*⁹ zaś z osobna między ludzmy

⁵ *corporaliter* – фізично, реально.

⁶ Попередній аркуш, з якого починаються терміни 1656 року, – арк. 789.

⁷ *perpendiculariter* – перпендикулярно.

⁸ *generaliter* – загалом.

⁹ *particulariter* – зокрема.

czyni: choroby długie, suchothy, wycienczenie członkow, humory zbitnie, czye-
cenie z oczu, febri, cwartacky, niespokoiną misl, wygnania, niedostatek, szczisk
między ludzmi, liękania sie smierczy, zwłaszcza starich, bydlęta ku uziwaniu
ludzkiemu zabyya. Do tego zioła y owoce do iedzenia ludzkiego sposobne
zaraza, także y czi, którzy ych pozywaya, o rozne sie choroby przyprawiac
musą, na powietrzu zimno mnozy okropne, lodowate, obłoczyste, zarazające
y węże iadowite, na morzu y na rzekach zimne wiatry, rozbyiania okrętow,
trudne przeiazdy, małosc ryb y onych zatracenie, powodzy, pozarcie wod, za-
razy na roliach uzytkow ziemnyh, drogosc, niedostatek, spustoszenie, czerw
rodzy, siersenie, szarancą, zebranie wod, descze nawalne, grady, zkad głód y
choroby, od ktorych ludzie muszą poliegacz. Te tedy takowe złe skutky, iezely
nie wsistkie oraz, tedy przynamni niektore z nych będą panowacz przez trzy
mieszyące y niemal 2 niedzieli, zaraz pocąwszy od zacamienia rachowacz. A to
w panstwach y miastach, ktore są pod Rakiem w znaku niebieskim, iakowe
są: z panstw – szocka ziemya, Granata, Burgundya, Nissa, Hollandrya, Selandya,
pruska ziemia, Numidia, Afrika, Bithinia, Phrigia, Kolchis y Kartago; z miast –
Konstantinopolie, Tunctum, Wenecya, Genewa, Łuka, Piza, Mediolan[um],
Wincencia, Berna, Trewirz, Eborakum, Lubek, Maydeburg, Witemberg, Gorlicya
etc., etc.

Czo sie dotyczye słonecznego zacamienia, tego skutky będą według natury
Merku- || (**арк. 801**) riusa, albowiem on iest pąn zacamienia, ktory z dobremi
planetami dobry, a ze złem[i]* zły. Iednak przyrodzenia swego iest natarczywy
bardzo, osobiłwie czini ludzie bystre w sw[yh]* effectach y przedsięwzięciu
wykonuiący to, co zamisły, umięńcz sie układnością sw[ą]* udacz y podaney
okaziey zazycz: rozboiow, kradziezy, morskich naiazdow, wiatr[ow]* prcecy-
wnych poduszczycz, a złączywszy sie, iako podczasz tego zacamienia¹⁰, z złośly-
wemy planetamy, iest przyczyną horob, suchosczy, czodziennich gorącek, kasłu,
dihawi[cy]*, suchot. Ma władzą y nad duchownim stanem, y do kroliewskich
spraw przynalie[zy]* także, yz sie zakony odmienią, opinie, obyciaie lyudz-
kie, a nowe sekty, mni[e]mania* o rzeczach między ludzmy sie knuią. On tego
iest wsistkiego przyczyną. Wzbudza potężne wiatry wyhrowate, budinky y
drzewa wiwracające, sprawuie suhosc, pow[ietrze]*, strasne grzmienia,
ziemie trzęsienie, pioruni y łyskawice, zaczim prziciną po wielky częsczy
zguby bidliat y zboza wseliakiego winisczenia, rzeki wiszusa. Ktore skutky,
iezeli nie wszistkie, tedy niektore z nych pokaza sie w tych kraina[ch]* y mias-
tach, ktore podliegłe są Wodnikowy, a takowe są: Amazonia, Sarmacy[a]*,
tatarskie panstwo wielkie, Wołosza, Rusz Czerwona albo Moskwa, Sweczy strona
południowa, Westphalia, Mosselani, Pedemuntum, bawarsky ziemie, murzinskie
ziemie, Sogdyana, Medya, Arabyia pusta y kamienista. Z mias[t]* zas: Amburgum,
Brema, Monfferati, Pisaurum, Tridentum, Salisburg, Ingolstadium. A będą tym
złym skutkom te krainy podliegac przez pułtrzecia [roku]*.

¹⁰ У рукописі закрита дужка.

O wojnie

Tego roku między krolyestwy zadnim sposobem pokoy nie moze bydz między k[ro]liestwy* z wielu przyczyn, a dla tey nabardzi, poniewaz Mars iest pąn doroczny, który będzie wzbudzał w ludziach humori gorące, przez które będą przywod[zo]ny* do poswarkow, niezgod, hałasow y tumultow, a z tych woyni powstaną, zbądze. Obaczimy, że ieden narod przeciwko drugiemu narodowy będzie pow[sta]wał*, nie mającz do niego zadni przicini woiowania. Druga przicina *efficiens*¹¹ woien będzie zacmienie słoneczne, które było bardzo strasne roku 16...¹² dnia 12 sierpnia, którego zacmienia skutky ieszcze sie roku 1656 ko[n]czyt* będą, y roznych złych rzeczy, między któremi tez y woyni znaydowacz s[ie]* będą.

Do tego tegoz roku dwie zacne y potężne miasta, które Rakowy są odlieg[le]*, bez woyni sie sobą obeysz nie będą mogły, które, poniewaz są w swoich pa[n]stwach* *metropoles*¹³ y napřednieyse, *sua fatali quada[m] irradiatione*¹⁴ [wie]lie* ludzi y nacy onym podliegłych za sobą do woiowania pociągn[ą]*. Scegulna niemiecka ziemia między insemi panstwy, iezeli dobrze in [a]xes* *celestes*¹⁵ upatrowac będziemy, miałaby bydz nascęśliwsa względ[em]* woyny y od niey uwolniąna. Iednak y ta, iezeli od Merkuriusa swojego kwadratu swankowacz będzie y ludzi niespokoinich nowe ...czy¹⁶ w panstwach miłuyących rad y posepnienia słuhacz będz[ie]*, || (арк. 802) nie pominaiącz na przesle nieszczęszcza. Z teyze przicini swojej trzeba sie obawiaacz, aby mała yskierka zawzyęta w niespodzianim ogniu w nieugasony płomięn nie obroczyła sie, czego Boze racz uchowacz.

O ynszych panstwach y kroliestwach (iako y o naszym polskym) nie trzeba powątpywacz, yz przesłych liat nienawisczy między sobą zaciągnione za dziełem y sprawą bellowy, y tego roku onez nie telko nieusmierzą, ale y owsem bardziey wznieczą, y tęn toniecz Marsow iesce nie bez rozlycia[nia] krwie poskaczą. Alie czosz potym pyszacz w prognostyku o wojnie, kiedy hocz czytamy, iednak na przestroę nycz nie dbamy y iakoby *surdis fabula nobis canitur*¹⁷? Przestroga była roku 1651. *Serpens, nisi serpentem deuorauerit, non poterit esse draco*¹⁸, zesmi sie natęnczasz koło tego chyzo nie zukrzątneły. O to nam teraz ono stare bozysko *tempus*¹⁹ interpretuie y prawda iako iest *res nouicia*²⁰ zarazem *malum etiam minimum in herba non opprimere etc.*²¹.

¹¹ przicina *efficiens* – рушійна причина, чинник.

¹² Цифра пошкоджена скраю аркуша.

¹³ *metropoles* – метрополії, столиці.

¹⁴ *sua fatali quadam irradiatione* – своїм якимось згубним опроміненням.

¹⁵ *in axes caelestes* – на небесну вісь, на небо. У рукописі помилк. “[a]xus”.

¹⁶ Слово обрізане скраю аркуша.

¹⁷ *surdis fabula nobis canitur* – до нас глухих мовиться.

¹⁸ *serpens, nisi serpentem deuorauerit, non poterit esse draco* – якщо змія не пожре змію, то не зможе стати драконом.

¹⁹ *tempus* – час.

²⁰ *res nociva* – шкідлива, небезпечна річ.

²¹ *malum etiam minimum in herba non opprimere etc.* – не припинити зло, поки воно ще зовсім мале, і т. д.

Gynies, nasza myła oyczyzno, ginies znaczne, y iuz orłowy twemu, który seroko niedawno buiał, nieprzyiaciel obiedwie skrzydła odciął, ze iuz teraz, po powietrzu liatayącz, obłowu do gniazda swego zapędzac nye moze, tylko liedwo na nogach, y to bardzo lienywo, postępuie. Czo daly s tobą będzie? Czego szie masz spodziewacz? Czos *astra*²² portenduią? etc.

Podaiąc list, o ktorim Saturnus do Iouisa pise o tym wszistkym etc.

Tenze Zorawsky o ogniach y pozogach

Mars, iako sie powiedziało na przodku, iest panem tego roku, który liuznych liudzy pobudzac będzie ku palieniu domow, wszy, budinkow tych, ktorych sie spodziewacz będą, ze sie ym co okroy ku pozytkowy z yh pogorzenia. Alie y przyrodzone ognia spustoszenia gęste sie będą pokazywały, które więcz zwykły bydz z bicia piorunow. Dlatego wysokie budowania y drzewa z uderzenya piorunow częstokroc będą pogorywały etc. Trza pilnosczy gospodarsky dlya ultaystwa częstego, tediby sie ustrzedz mogly.

№ 120

Астрологічний календар Себастіана Фабіана Стрієвича на 1656 рік

M[istrz] Sebastyan Stryiowicz [Sebastianus Fabianus Stryjewicz (Stryevius)]²³, *ordinarius*²⁴, pyse w kalendarzu:

Zacmienye slonca dnya 26 stycnia w znaku powietrznym Wodnyka, gdzie iest dom Saturna, na podwiszenie Marsa. Pocątek iego po południu godzin 2, srodek godzin 3 minu[t] 14, koniec godzin 4 minuty 27. Trwacz będzie godzin 2 y minut 27. Zaczmy sie go częczy 7 y trzecia częcz osmey, iakych iest 12. Podczas zacmienia *Mars in medio celi pote[n]s in domo sua*²⁵, nicz krakowianom y Polsce złego nie obiecuię. Priwatnim iednak liudziom, osobliwie, ktorzy mieli Wodnyka na wschodzie, horobami przegraza.

[Miesięczne zacmienie dnia 11 sticnia po pułnoci na puł]zegarzu o 8²⁶. Wielie horob ma bydz. || (**арк. 803**) Owoczow zaniehacz, które będą miały w sobie zarazę, wina potrose zazywacz dlia s[ła]bego* zełątka. Starym y razonim smiercz znaczy nieiednemu.

²² *astra* – зорі.

²³ *Estreicher Karol*. Bibliografia polska. – Kraków, 1933. – T. XXIX. – S. 348.

²⁴ *ordinarius* – ординарний професор.

²⁵ *Mars in medio caeli potens in domo sua* – Марс в середині неба сильний у своєму домі.

²⁶ Частина цього речення останнього рядка аркуша у квадратних дужках втрачена у сьогоdnішньому стані збереження рукопису; відновлено за фотокопією, зробленою у Польщі у 1949 р.: Бібліотека Інституту історії України НАН України. – № 44184–44187.

Wsrod lyata da sie znac pp. marcialistom, bo nieiednego s konia do grobu wpędzy. Iesię[n]*, ta wszystka bardzo niebespiecna, a to dlya złącenia y zesczya sie wszistkych płane[t]*, procz Iowysza w znaku suchym y zięmskym melankolicnym Panny etc.

№ 121

Нотатка Мартина Голінського про початок 1656 року

1656

Zacynamy rok nowy, day Boze, w szczęslywym pokoyu.

№ 122

1656 р., 16–30 грудня²⁷. – Новини про шлях короля Яна Казимира з Сілезії до Речі Посполитої через спіські міста

Krol i. m. Ion Kazymierz Slyśka iehał przez Orawę do miast spyskych 13²⁸. Wyiezdzał przeczyw nięmu i. m. p. [Stefan] Tekieliy, pаn dziedziczny Orawy, we 300 kon[i]* z pany węgierskiemi. Przywitawsy krolya i. m., prosiel go do siebie na bankiet do zomku Rozemberku [Ružomberku], kędy choynie krolya i. m. bankietował y wsziste[k]* dwor iego. Ztamtąd odprowadzoni ku Liubowny, przeciw ktoremu ih mos[czy]* pp. senatorowie y sliahtą koronną wyiezdaly, wytaly i. m. p. Ierzy Lubomiersky, marszałek koronni wielky y generał krakowsky, ktory na Liubowny mieskał²⁹. Tamze wielye panow y sliahty ziezdało sie do krolia i. m.

№ 123

1656 р., січень. – Новини про смерті казимирських міщан під час еміграції та епідемію чуми в Угорщині

We Trzciany³⁰ w mieszczye orawskym i. m. p. [Stefana] Tekieliego vmarł Stanisław Dziadcze[c], miescanin kazymierzsky, w domu p. Ely[a]sa, miescanina

²⁷ Датування за вид.: *Baczkowski Krzysztof*. Król Jan Kazimierz w Jasielskim i w Krośnienskim w styczniu 1656 r. // *Rocznik Jasielski*. – Jasło, 1990. – Т. III. – S. 8–9.

²⁸ Див. також вище док. № 107 з коментарем про ітінерарій Яна Казимира під час повернення з Сілезії.

²⁹ *Gawęda Marcin*. Od Beresteczka do Cudnowa: Działalność wojskowa Jerzego Sebastiana Lubomirskiego w latach 1651–1660. – Zabrze, 2013. – S. 58; *Kersten Adam*. Stefan Czarniecki 1599–1665. – Warszawa, 1963. – S. 253.

³⁰ У рукописі “We Trzciany”.

trzcianskiego³¹, a pierwei vmarła mu corka tĕmu Dzatczĕcziu mała. Pohował ią we Trzciani w koscielnych drzwiach. Po ni vmarł sin p. [Wawrzyńca] Mrocko-[wi]ca* tamze maliusky. Pohowon w Czyniowcy w kosczyelie katolickym, puł milie od Trzciany, prĕtko iedno po drugim oraz, gdysz tesz w tym mieszczie wiĕcey niz 100 umar[ło]* dzieczy, na krosty iakbi, w czwierzci roku; mało wiĕcey ynich liudzy starych roznyc[h]*.

Powietrze Węgrzech panowało, od liata poczawszy y przez zymę.

Опубликовано: *Namaczyńska Stanisława*. Kronika klęsk elementarnych w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1648–1696. I: Zjawiska meteorologiczne i pomory. – Lwów, 1937. – S. 160 (no. 833, 834).

№ 124

4 січня 1656 р. – Новини про повстання проти шведів у Новому Сончі, Новому Тарзі, Чорщині та інших місцях

Hłopy koło Szącza buntowacz sie pocĕły y z Nowego Targu, z Corzstyna, y z Muszyni. 4 ianuary Swedow, ktorzi beli posly ku Szączu, napad[szy]*, pobily y rozgrąmily, drudzy nazad powrocyly Swedzi ku Zaklyczinu. Tam spa-liely w Zaklyczinie domow kielkanascie y wszy kielka. Zginącz miało Swedow pod 800 y działek im odięto kielka.

№ 125

Новини про зв'язки Яна Казимира з кримськими татарами і його універсали про посполите рушення проти шведів

Krol i. m. [Jan Kazimierz] ku Tatarom wyiehał z Liubownie we 2000 woyska polskiego ku [...] ³². Vniwersały krol i. m. Ion Kazimierz polsky wisłał do wszistky sliahy, aby sie do niego ziezdały, kupiely – blisczy do tego dnia, dalszi we dwu niedziel[iach]*, we trzech, stereh, dalsy, a czo nadalszy myeskaiący – w piec niedziel *sup pena infamy perpetu[ae] y confiscatio omnium bonorum* ³³.

³¹ Надпис на маргінесі: “8 ianuary”.

³² Тут одне слово втрачене.

³³ *sub poena infamiae perpetuae y confiscatio omnium bonorum* – під карою довічної інфамії і конфіскації усього майна.

№ 126

Новини про перемогу татар над московським військом і їхній похід до Польщі на допомогу Янові Казимиру

Przysła nowyna, ze Tatarowie Moskwę porazili na głowę y oboz zabrali m[o]skiewsky* wszistek y wozow 80000. Odesłali tę zdobycz do ziemie swey tatarsky y z plionem, więźniami. Dliatego nierichło Tatarowie [do]* || (арк. 804) Polski przibeli kroliowy i. m. Kazimierzowy, oczekywaiącz na większe ordy.

№ 127

Новина про посольство Мегмеда Гірея IV до шведського короля і шведське посольство до Криму

Posel beł krolia i. m. swedzkiego [Karola X Gustawa] v Tatarow y tatarsky u Swedow.

№ 128

Новина про посольство імператора Фердинанда III до шведського короля і шведське посольство до Австрії

Posel od cesarza i. m. [Ferdynanda III] do krolia swedzkiego [Karola X Gustawa] beł posłany³⁴, takže od krolia swedzkiego do cesarza i. m., heczącz bydz mediatorem cesarz i. m. zgody myędzy kroliem i. m. polskym [Janem Kazimierzem] y kroliem i. m. swedzkym, abi mog bydz pokoy zawarty y zgoda³⁵.

³⁴ Наприкінці 1655 – на початку 1656 рр. до Карла X Густава прибуло два австрійських послы. Перший, Франц Лізоля, мав аудієнцію у короля на початку грудня 1655 р. в Торуні. Його завданням було готувати ґрунт для повноважного посла, чеського віцеканцлера Франца Евсебія Петтінгенського, який мав вести переговори про австрійське посередництво для укладення польсько-шведського миру (лист Фердинанда III до шведського короля від 16 листопада 1655 р.). Прибувши наприкінці січня 1656 р. до Ельблонга, Петтінгенський чекав довгий час і отримав аудієнцію у короля у Варшаві лише у середині квітня (*Федорук Ярослав*. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза і Україна у середині XVII століття. – Київ, 2011. – С. 462–463; *Neuber Anton*. Der schwedisch-polnische Krieg und die österreichische Politik (1655–1657) [= Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft, heft XVII]. – Prag, 1915. – S. 17–18). Про шведського посла до Австрії на початку 1656 р. відомостей не збереглося, однак такий посол був відправлений до Відня після захоплення Кракова з листом від 12 жовтня 1655 р. (*Kubala Ludwik*. Wojna szwedcka w roku 1655 i 1656 [= Szkice Historyczne, ser. IV]. – Lwów, 1913. – S. 132, 409 (прим. 38)).

³⁵ Надпис на маргінесі: “Janua[r]ii 10”.

№ 129

16–24 січня 1656 р. – Новини про події у Кракові, Казимірі та інших містах, а також про союз Яна Казимира з Богданом Хмельницьким під час походу коронної армії до Королівської Пруссії

W dzień 16 ianuary w Krakowie y zomku, y w Kazimierzu z dział byto. Ryczerstwo swedzkie obhodzili święto Trzech Kroliow, według starego kalendarza yh 6 ianuary. Takze czynili triu[m]ph y na Nowy Rok. Dr[ud]zy moweli, ze dlatego, ze kroliowy i. m. swedzkiemu [Karolowi X Gustawowi] syn sie urodzył³⁶. Rozny roznie rozumieli.

20 ianuary podiazd był przypadł polskich żołnierzow do Wielycky y pod Krakow. Pobrano urzędnikow zupnih, co sol przedawali y [...] y pinyędzy zł[otych] 18000. A Natanielia, ktori był pisarzem zupnim, y inih na goszczynczu, co wiezly stacze do Krakowa, konie pobrano, drugih kielku pozabyano etc. Trwoga niedobra koło Biezanowa. Pogromiono s. p. Lepsego, safarza, – puscono, obrawsy go. A Natanielia³⁸ sacowono na zł[otych] 1000.

21 ianuary chłopcy nahodzili dwori, kielkanastu sliachty wibrali, y Wiatowyczah i. m. p. Czykowskiego, pp. Morzstynow etc., luterskie.

22 [ianuary] w sobotę p. Vrbankowskiego, iuristę zadwornego, zabili w Kaszyncie, ktory mieskał we Trzciany z nami. Hłopi pon ślaly, prosąc go do siebie na mieskanie, obiecuiacz go podimowac darmo dlatego, ze od nyh odprowiał przed kroliem i. m. przeciw panom ych, takze y od hłopow s kasteliani krakowsky (nie obronili go hłopi, pono go y sami zabily). Nie mas³⁹, komu zdrowia wierzyc przy ubostwie. Wzieli od niego pynię[dzy] zł[otych] 5000 y srebra, saty, konye etc.

24 [ianuary] przisła wiadomosc, ze sie krol i. m. Kazimierz ruszel z woysky z Łancuta ku Prusom, mayącz kozaky zaporowskye przy sobie y ine woyska. Ruszel sie do Prus przecyw kroliowy swedzkiemu. Taka była wiadomosc, alye oczekiwał większych posyłkow y woysk kwarcianyh.

№ 130

Новини про повернення татар до Криму після битви під Озерною і чутки про виплату Карлом X Густавом грошей кримському ханові

Przysła wiadomosc, ze Tatarowie powrocieli z ordami nazad na zimowanie do swey ziemie, nie maiącz dostatek pase dla koni y dla siebie zywnosczy,

³⁶ Син Карла X Густава, пізніший король Карл XI, народився 24 листопада ст. ст. 1655 р. (R. F. [Fähræus G. R.] Karl XI // Nordisk familijbok: Konversationslexikon och realencyklopedi. – Stockholm, 1910. – Bd. XIII. – S. 961–962).

³⁷ Далі закреслено одне слово (нерозб.).

³⁸ У рукописі помилк. “Katanielia”.

³⁹ У рукописі “was”.

обіцзуйащ кролюи i. m. [Janowi Kazimierzowi] прибыдз на wiosnę ku pomocy z woysky, iak sie trawy podnioszą. Drudzi twierdziely, ze krol i. m. swedzky [Karol X Gustaw] posłał im kontentatyey 100000 czerwonych złotych, którą torunianie dali, okupuiащ miasto od oblieżenia kroliowy i. m. swedzkiemu. A tak dlia [...] ⁴⁰. || (арк. 805)

№ 131

4 січня 1656 р., Бжесіні⁴¹. – Універсал генерала Роберта Дугласа до польської шляхти про відвернення шведським королем Корони Польської від розорення і згуби українськими та московськими військами, скликання сейму та закликом зберігати вірність Карлові X Густаву

1656. Vniwersał swedzky, który wydał p. [Robert] Douglas *die 4 ianuary*.

Robret Douglas, naianieysego krolia i. m. [Karola X Gustawa] y kroliestwa swedzkiego koniuszy koronny, generał kawaleriey y konsiliarz koła rycerskiego, chrabia na Scheningen [Skänninge], wolny pań na Schelli [Skälby], dziedzicni pań na Zewen, Hogsaller [Högsäter] y Sandegaren [Sannegården].

Iasnie wielmożnym, wielmożnym, vrodzonym ich mm. panom senatorom, vrzędnikom y ricerzstwu Korony Polsky przy ofiarowaniu chęczy y przyiazny moych do wiadomosczy daię, yz to było *intentum*⁴² naianieysego krolia i. m. swedzkiego, p. nasego miło[szciwego], odwrocziwsy woiska kozackie, moskiewskie od zgubi tey Rzeczypospolitey y one uspokoiwszy, iako nayprędzy seym walny złozić chciał, na którym sposoby panowania i^o k. m. y temu zacnem[u]* narodowy polskiemu namowione, wolnosczy onich potwierdzone bydz miały. Liec[z]* niektorzy, nie czekaiąc czasu, dali sie zwiesc złym radom ludzkym, a wierneg[o]* poddanstwa y cnoty staropolsky kroliowy i. m. nie dotrzymali, sukaiащ insey protectiey, za dobrodzieystwo i^o k. m. złym oddawacz umisliely, B[o]gu* wprzod tę krzywdę iego, ktorey sie wiarołomnością zwikł msczyć nad ludzmy, oddawszi. W. m. zas, ktorzy wiary, cnoty, poddanstwa i^o k. m., panu n. miłoszci[wemu], dotrzymacie, łaską i^o k. m. upewniam y assec[u]ruię*, a zas y przestrzegam, zebiscie sie w. m. do tych złych rad tey Rzeczypo[s]po[litey] skodliwych nie miesaly, bo ta ni o kogo, telko o stan slyheczky gra ydzie, ktorzi temi skutkami nieprzyiacielie w. m. zgub[ic]z umisliely y wniwecz obroczyez, Tatarow wprowadzac, ktorich przyiazny i^o k. m. snadno sobie ziednacъz moze, y chłopstwo przeciwko sta[no]wy* sliacheckiemu buntuiащ. Momy nadzieię w łaszcze Bozy przy tem szczęściu, ktore Bog dał

⁴⁰ Останній рядок аркуша втрачено.

⁴¹ Той самий універсал див. далі док. № 320.

⁴² *intentum* – намір.

i^o k. m., panu n. miło[sciwemu], ze czy nieprzyia[cie]lie* pociechy nie odnioszą y wiarołomny liudzie słusne karanie wezmą. A ktorzy wiari, cnoty i^o k. m. dotrzymiuią a na potem dotrzymaia⁴³, iako wolnos[czy]* swoje, tak y nagrod wisokie honorow y scodrobliwey ręki krolia i. m. [pe]wny* bydz maią. A yze przez tén przeciąg z woiskiem moym przez niek[tore]* mieysza sliachty w domach własnich nie zastałem, ktorzy abo boiaznią [przy]sczya* mego zdieczy, albo tesz za vniwersałem krolia Iona Kazi[mie-]* || (арк. 806) rza z domu wyiechaly, dliaczego aby we 48 dniach po publikaciey tego vniwersału w domach sie swoich stawily, a ktori by nie był zastany, tey winie, koja iest od krolia Iona Kazymierza podana, z domem swoim podliegacz będzie musiał.

Don w Brzezianach [Brzezinach] 4 ianuary 1656.

Robert Douglas.

Locus sigilli.

№ 132

4 лютого 1656 р., Краків⁴⁴. – Універсал адміністратора Яна Антонія де Розенштайна (Ружновського) до райців, бурмістрів міст та містечок про вибирання чопового й акцизи за наказом фельдмаршала Арвіда Віттенберга

Vniwersał swedzky o czopowe y accisse, ktorzy wydał Ion Roznowsky [Jan Antoni de Rosenstein (Różnowski)], Zyd krczony, ktorzy nie Swedami przisedł, alie w Polsce mieskał, Wielice był straznikiem koło soly, potym na Garbarzah mieskał zoną etc.

Burmistrzom y raicom w miasteczkach roznych wojewodztwie krakowskim. Wiadomo czynię, [yz] wydząc nieposlusenstwo wasze przez ten czas we wojewodztwie naszym, ze według pierwsego vniwersału od wielmoznego i. m. p. feldmarzałka, i. m. p. [Arvida] Witemberka, imieniem i^o k. m. [Karola X Gustawa] wisłanego, nie stawilisczye sie, to iest, abiscie oddawaly czopowe według starich kwitow, a przy tym accisę według wisłanego exemplarza tym succollectorom, ktorzy na to wyszadzeni są w Krakowie. Tedy teraz imieniem wielmoznego i. m. p. feldmarzałka napominam, powtarzom y roskazuię surowym roskazaniem, abiscie iak prętko obaczily tén vniwersał, nieomieskanie przibiwaly według powinnosczy waszey y roskazania nasego z rejestramy y z pyniadzmym wibranym od wieliu achcality pywa y od wieliu gorzałky garczy y rozneho inzego drobyazgu y bydeł zabiczya wibraly. A gdy według napominania y roskazania naszego nie stawilibiscie sie, to iest na dzień sternasty *february*, tedy więcey vniwersałow sie nie spodziewaiczye, tylko *militarem executionem*⁴⁵ ze

⁴³ У рукописі “dotrzymaia, a na potem otrzymaia”.

⁴⁴ Той самий універсал див. далі док. № 321.

⁴⁵ *militarem executionem* – військову екзекуцію.

confiscatią na dobrach waszych otrzymiwacz będą, y burmistrzow, raicow, vrzędnikow do kaydanow kazemy bracz, do wałow krakowskich onych zazywac będą. Po wtore, po trzecie, po dziesiąte surowie roskazuię, abyscie w tę executiā nie zapadali y czuini bely, roskazaniu doszyc cziniely.

Dzyalo sie w Krakowie 4 february 1656.

I. k. m. administrator deputowany do wibierania czopowego y acciszy woiewodztwie krakowskim, Ion Antony de Rozenstein. || (арк. 809)⁴⁶

№ 133

8 січня 1656 р., Кросно⁴⁷. – Універсал Яна Казимира про його повернення до Речі Посполитої та збір війська у Новому Сончі під регіментом Габріеля Войниловича

Iań Kazmierz z Bozey łaski krol polsky, wielkie xziaze litewskie, ruskie, pruskie, mazowieczkie, zmudzkie, inflanskie, smolenskie, czerniehowskie y swedzki, gotzky, wandalski dziedziczni krol.

Wszem wobec y kazdemu z osobna, komu to wiedziecz nalezi, a miano-
wicie poddanim biskupstwa krakowskiego, takze starostw naszych sądec-
kiego, bieckiego y nowotarskiego wiernie nam miłym, łaske nasze krolewską.
Wiernie nam mili! Powrocziiwszy w panstwa nasze, lubo iusz szila takowich
mami, ktorzi, vznakswi opresziā swedzkā nad sobā, do nasz się znowu garnā,
wiecz y woysko do powinnego przislo posluszenstwa, a nawet y kozaczi sta-
teczney nam wiary y poddanstwa swego dotrzymacz poprzisziegli. Iednakze,
ch[c]lācz iako naypredzey nieprziiacziela tego, który nie tilko w maietnosciach
naszych y slacheckich niepowetowan[e]* poczinil skodi, ale tesz y koscioli
Bogu poswiecone połupiwszy, do ostatniey prawie zguby poddanych naszych
prziwioldł, pokonacz y z panstw naszych wipedzicz, roskazuiemi wiernosciom
waszim, abiscie sie niemieskanie podług obwieszczenia poddanych swoych
na dzie[n]* pietnasti miesiācza sticznia pod władzā vrodzonego Gabriela
Woyni[ło]wicza*, pulkownika naszego, pod Sącz zkupieli y onego we wszistkim,
czokolwiek⁴⁸ wiernosciom waszym czinicz roskaze, iako starszego swego,
słuchali, a zatym we wszelakich iego zamiślach woienkich na danie odporu
nieprziiaczielowy temu, na zaszcziczenie kosciola katol[i]ckiego* y Rzecz-
pospolitey nadwerezonych ozdob iemu pomocni y poslusni beli. Czo ze wier-
nosci wasze⁴⁹ z ochotey swoiey y z miłosci ku nam y oycziznie, takze z
powinnosczy swey, vcziniecie, nie wątpiem[y] y te vsługe wasze łaskā naszą
y szcudrobliwosczā naszą nagrodzicz obiecuiemi.

⁴⁶ Арк. 807–808 порожні; арк. 809–810 написані іншою рукою і вклені до рукопису.

⁴⁷ Той самий універсал, переписаний з цієї копії, див. далі док. № 315.

⁴⁸ У рукописі помилк. “czokolwiek”.

⁴⁹ Далі закреслено дві літери.

Datum w Krosnie dnia VIII miesiącza sticznia roku Panskiego MDCLVI, panowania naszego polskiego VII, swedzkiego VIII roku.

Iąn Kazmierz, krol.

Iąn Andrzej Mo[r]sztin*, stolnik sendomiersky.

Mieysze pyecz[ęci] wielkiey koronney.

Опубликовано: *Sygański Jan*. Historia Nowego Sącza od wstąpienia dynasyi Wazów do pierwszego rozbioru Polski. – Lwów, 1901. – T. 1: Obraz dziejów wewnętrznych miasta. – S. 113. || (арк. 810)

№ 134

9 січня 1656 р., Кросно⁵⁰. – Універсал великого коронного маршалка Юрія Любомирського до мешканців новотарської та живецької волостей про збір війська на Підгір'ї до полковника Габріеля Войниловича

Ierzy hrabia na Wisniczu y Iarosławiu Lubomirskie, marszałek wielky koronny, general małopolsky, krakowsky, spisky, chmielnicky, niz[k]y [niżyński], olszansky starosta.

Wszistkim wobecz y kazdemu z osobna włosczy nowotarskiey y ziwieckiey obywatelom donosze do wiadomosci, iz iako sie znacznie nieprziiaczelska wtargnienia w kray⁵¹ podgorski odkrili zamisli, tak na zaszcziczenie kraiu tego zleczeni y dani iest ie^o m. Wuniłowiczowy [Gabrielowi Wojniłowiczowi], ie^o k. m. pułkownikowy, vrząd ten, aby do siebie kupil zewsząd pospolstwo z Podgorza y bronil tey scziani. Przetosz, dokąd y kiedi vniuersałem swoim kupicz sie włosciom waszim roskaze do siebie, abiscie się wszisczi na ordinans iego bez omieskania stawieli y we wszistkim mu posłusnemi bely, pilno wasz tym vniuersałem moim napominam. Nicz nie wątpie, ze dla wiary s. katolickiey, kosciółow y domow Bozych, tym bardziey⁵², zescię są powinny, wiernosczią obowiazani⁵³, y ze wam szamim dla zahowania dobr nalezi wszelaką w tym swoje oswiadczenie ohote. Na czo sie dla lepszey pewnosci podpiszuie y pieczecz prziczisnącz roskazuie.

Datum w Krosnie die 9 ianuary an[no] D[omi]ni 1656.

Ierzy Lubomiersky.

Locus sigilli.

⁵⁰ Той самий універсал, переписаний з цієї копії, див. далі док. № 316. Надпис олівцем пізніших упорядників: “То само на s. 910”.

⁵¹ Далі закреслено “podgorski odkrili”.

⁵² У рукописі “i. m. p. bardziey”.

⁵³ У рукописі: “wiernoszcz obowiazami”.

№ 135

30 грудня 1655 р.⁵⁴. – *Новина про смерть Януша Радзивіла*

6 ianuary vmarł książę i. m. Ianus Radziwił w Litwie, w Tykoczyne⁵⁵, woiewoda wiliensky y hetmon wielky litewsky. Krol i. m. Ion Kazimierz polsky dał po nim woiewodztwo wilienskie i. m. p. Tiskiewiczowy, kastellanowy zmudzkiemu⁵⁶. || (арк. 811)

№ 136

1656 р., січень – лютий. – *Новини з Кракова і Казимира про панування шведів у цих містах, смерть познанського воєводи Криштофа Опалінського та інші відомості*

Krakow mocno ufortyfikowali woyska swedzkie, ktorih na 7000 bydz kładą z rosказania i. m. p. [Arvida] Witemberka, hetmana, generała wielkiego krolia i. m. swed[z]kiego* [Karola X Gustawa], ktori na podagrę hory. Działa po bastach, murach wsędy dokoła zasadzili, strzelbę rozną y straż pilną we dnie, w noczy opatrzaly. Krakow y Kazimierz zawarli, domi dokoła koło Krakowa poburzyc kazono y szady wirabacz. Takze przy Kazimierzu między sewczy domi zniesiono, rozebrano na Podbrzezu y dokoła. Miasta dobrze obwarowano.

P. Bartłomiey Pienczy w Kazimierzu urząd burmistrzowsky odprowował, dogłydał y wszystkim rządziel, pocąwszy *in 7bri*⁵⁷ 1655 az do tego czasu.

Horych Swedow w Kazimierzu opatrzowano, iesc, pycz dawano, ktorych po 70 y 80 bywało, takze y starsym regimentarzom, ktorzi przy nich bely. Do burzenia murow wisіłali miescanie y na strażą na mury.

Przysło woyska kielkaset swedzkiego do Kazymyerza. Tam stanąwszy po kielkunastu w iednim domu, iescz, picz miescanie im dawac musieli y koniom

⁵⁴ Дару смерті див.: Korespondencja wojskowa hetmana Janusza Radziwiłła w latach 1646–1655. – Warszawa, 2019. – Cz. 1: Diariusz kancelaryjny 1649–1653 / Opr. Mirosław Nagielski, Konrad Bobiatyński, Przemysław Gawron, Krzysztof Kossarzecki, Piotr Kroll, Andrzej Adam Majewski, Dariusz Milewski. – S. 24; *Kochowski Wespazjan*. Lata Potopu 1655–1657 / Przełoż. Leszek Kukulski; wstp. Julian Krzyżanowski; przyp. Adam Kersten. – Warszawa, 1966. – S. 116.

⁵⁵ “w Tykoczyne” дописано над рядком.

⁵⁶ Цілий абзац дописано рукою Голінського. У дійсності після Януша Радзивіла це воєводство було надане вітебському воєводі Павлові Сапізі. Крім того, жмудським каштеляном у дійсності був Євстафій Кердей (Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2015. – T. III: Księstwo żmudzkie XV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Andrzej Naraytm. – S. 165 (no. 165: Eustachy (Ostafi) Radziwonowicz Kierdej)). Помилка Голінського впливає, мабуть, з того, що у той самий час, у січні 1656 р., помер і віленський біскуп Юрій Тишкевич (див. далі док. № 306).

⁵⁷ У рукописі “in 7bre”.

ych (ktorzi beli pierwei przy p. [Stefanu] Czarneckym przystali do Swedow)⁵⁸. Bromy zatarasowano, zawarsy Wieliczką, Bocheńską, Skawinską, telko Sewska albo Krakowska otwarta była dla przyjazdu y wyjazdu, a w ny warta pylna zawse. Działka, czo bely w Kazimierzu, y insza strzelba, armata w ratyszku, zabrono wszistko. Zapalienia prohow w skliepie przy czekauzie, gdzie siedział Mazurek rzeznik y zapaliel, y som sie opaliel.

I. m. p.⁵⁹ [Krzysztof] Opalinsky, wojewoda poznansky, przisła wiadomosc, iakoby miał umrzecz. Na iego mieysce wojewodztwo dał krol i. m. swedzky i. m. p. wojewodzie kaliskiemu [Andrzejowi Karolowi Grudzińskiemu], a krol i. m. polsky Ion Kazimierz dał p. [Janowi] Lescinskiemu⁶⁰.

Kaydon przywieziono⁶¹ do Krakowa kielkaset, ktore⁶² złożono u ratusu krakow[skym], nie wiedziecz na czo.

Raycom y mieszczanom krakowskym kazono dawacz na kazdy tydzień pewną sumę po zł[otych] 3000, czo beli zostały winni, nie dopłaciwszy witanego wedl[ug]* umowy y postanowienia krakowion.

Zydzy dawali na miesziacz po zł[otych] 2000. Pozwoliono im mieszkanya w Krakowie, wiprowadzyc sie z Kazimierza, na Kanonica vlicę dla bespiecenstwa. Drudzy wyjezdaly do Słyaska y rzeczy powiwoziely sieła.

2 february we srodę w dzień gromnic woysko swedzkie Kęti wirabowali, Oswięcim dla hłopow, co ych rozdrazniono.

3 february Wadowicze takze belo konnich 1500, a piesych 500, czo s Krakowa beli wisly, ze ym iadacz ku Sliąsku, kielku zabito Swedow 7 y wzyęto od nih cerwonih zł[otych] 6000, o czo beli bardzo rozgniewany, y hłopi sie rosprosely. || (арк. 812)

№ 137

*Новина з чутками про перехоплення поляками шведського посла,
який віз грошову компенсацію для кримського хана Мегмеда Гірея IV*

Słyhacz belo, ze i. m. p. sęndomiersky [Stanisław Witowski]⁶³ poimacz kazał posła od krolia swedzkiego [Karola X Gustawa], ktory wioz piniędze Tatarom 80000 cerwonih złotych w sadl[a]ch wieprzowych y w hliebah, y listy nalieziono. Woznica go myał wydacz, wsadzono do więzięnya y tho zabrono.

⁵⁸ У рукописі дужка не закрита.

⁵⁹ Тут пропущено місце для імені.

⁶⁰ Kochowski *Wespazjan*. Lata Potopu 1655–1657 / Przełoż. Leszek Kukulski; wstp. Julian Krzyżanowski; przyp. Adam Kersten. – Warszawa, 1966. – S. 116.

⁶¹ У рукописі “przipieziono”.

⁶² У рукописі “krore”.

⁶³ Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1993. – S. 91–92 (no. 641).

№ 138

*Новина з чутками про наміри Богдана Хмельницького підтримати
Яна Казимира проти шведів*

[Bohdan] Chmielniczky z kozakamy na usługę krolia i. m. Iona Kazimierza polskiego z wiernim poddanstwem ofiarowali sie stawycz. Krol i. m. rusel sie pod Sambor z Lanczuta. Alie drudzi kozaczy beli przeciwni temu.

№ 139

5 лютого 1656 р. – Новина про від'їзд Арвіда Віттенберга з Кракова

I. m. p. Witemberg wyiehał s Krakowa y z konną raitaryą pod 800 koni, wiwioz wozow 50⁶⁴. Przisła wiadomosc, zebi non polskie woiska nastapiely.

№ 140

*Новина про наміри семигородського князя Юрія II Ракоція
підтримати Яна Казимира військом у боротьбі зі шведами*

Xzyżę i. m. [Jerzy II] Rakoczy kroliowy i. m. Ionowy Kazimierzowy ofiarował woyska na usługę Rzeczypospolitey Koron[ney] 2000, taka iest nadzieya. Drudzi udawaly roznie, ze tego krol i. m. y Rzeczpospo[lita] nie potrzebowała.

№ 141

*12 лютого 1656 р., Велічка. – Новини про сутички польських
і шведських військ*

12 february podiazd był polsky Wielicze. Wzyętho kielkunastu Swedow y zonami z dziecmi, a drudzi w zupie sie zawarli bronz. Toz beło y pod Niepołomiczamy: podiazd swedzky z podiazdem polskym potykaly sie (nowyn roznych syela a niepewnych).

⁶⁴ Надпис на маргінесі: “Die 5 february w sobotę”. Див.: Sikora Ludwik. Szwedzi i Siedmiogrodzanie w Krakowie 1655–1657. – Kraków, 1908. – S. 56; Dzieszyński Ryszard. Kraków w czasie “Potopu” 1655–1657. – Warszawa, 1976. – S. 92.

№ 142

*1656 р., лютий. – Чутки про допомогу семигородського війська
польському королю Янові Казимиру*

Xzyąze i. m. siedmigroczy [Jerzy II] Rakoczy kroiowy i. m. ma posłacz
liudzy swych na pomocz 2000⁶⁵.

№ 143

*11 лютого 1656 р. – Новина про плани бунтівників у спіських містах
напасти на польських емігрантів задля грабунку*

11 february z piatku na sobotę Kłak albo Kwek⁶⁶, chłop, regimentarz
drugich⁶⁷ y przywoycza, zbierał sie y chłopi buntował na Trczianą napasz y
sliah[t]ę, y Poliakow wirabowacz, maiącz chłopow pod 100 ze 4 wsy na to
zbieranich roznych⁶⁸. Alie ych mieszczanin ze Trczyani, Cesarz nazwani, zbieł
z iednobody, powiedziawszy im o wielky ostroznoschy miasta y straży, y
Poliakow, ze sie gotowy bronic, maiącz strzelby dostatek, y i. m. p. oświęcimsky
[Achacy Przyłęcki], maiącz czeliadzy kielkadziesiąt strzelbą, y miasto wszistko
na gwałt przydzie bronicz Poliakow, bo tak roskazał i. m. p. [Stefan] Tekieli,
gdy iehał w iarmark przez miasto Trczyanę na pogrzeb do i. m. p. Bławskiego
(trwoga beła dla tych chłopow)⁶⁹.

№ 144

Новина про набір людей на військову службу до Яна Казимира

Na Zywcą i. m. x. plieban [Stanisław Kaszkowic] zaciągnął [Macieja]
Klinowskiego, sołtisa z Orawy, na służbę k. i. m. polskiego [Jana Kazimierza]
y z pahołky, co ych moze miecz. Postąpiel samemu iako wodzowy na miesiąc
po zł[otych] 50, a iego pahołkom, goraliom y inim, co yh zaciągnie strzelbą
dobrą, na miesiąc po zł[otych] 12 kazdemu. Zywiecz dobrze osancowały y
wartę we troie zawse mieli dla niebezpiecenstwa od Swedow, ktorzi naiehac
gotowali sie Zywiecz kielka razy dla rozgromienia chłopow, ktorzy w kupah bely.

Опубліковано: *Szczotka Stanisław*. Chłopi obrońcami niepodległości Polski w
okresie potopu. – Kraków, 1946. – S. 98, 100.

⁶⁵ Це речення було перекреслене Мартином Голінським як недостовірна новина.

⁶⁶ “albo Kwek” дописано над рядком.

⁶⁷ Над рядком дописано: “Zbiely za Nowim Targiem”.

⁶⁸ Надпис на маргінесі: “Kwek”.

⁶⁹ Надпис на маргінесі: “6 february iarmark beł”.

№ 145

24–26 лютого 1656 р. – Новина про виїзд Мартина Голінського та інших міщан Казимира з Нового Таргу на еміграцію до Кезмарка

24 february wyiehalismi wylyą s. Maczieia we cwartek do Nowego Targu na nocz, a stamtąd do Kiesmarku w sobotę przyiehalysmy 26 february, w sobotę zapusną na południe: p. [Wojciech] Zawada, p. [Marcin] Golinsky, p. [Wawrzyniec] Mrockowycz, p. woyt [Maciej] Zawada⁷⁰, pany Piencza [Zofia Piancy]⁷¹ na mieskanye. || (арк. 813)

№ 146

1656 р., кінець січня – лютий. – Переказ поголосок про договір, укладений між Швецією та Бранденбургом 17 січня 1656 року, та становище міст у Королівській Пруссії

Xzyązę i. m. pruskie [Fryderyk Wilhelm] pogodził sie z krolom i. m. swedzkym [Karolem X Gustawem] do roku ieden na drugiego nye woiowach, ani skod sobie nie czinicz, any pomocy nikomu nie dawac. Gdancanie mocno stoią przy kroliu i. m. Ionie Kazimierz, wiari dotrzymuiącz. Takze Malborg, Elblyąg, Grudziadz, Głowa [Gdańska] y inse miasta. Telko Torun som sie Swedom poddał za presuazyią y roznemi obietnicza[mi] i. m. p. [Hieronima] Radzieiowskiego, ktori do nich przyiehał dla tractatow, ktorego do miasta puscono, a potym som krol i. m. swedzky przyiechał y puscon do miasta, ktoremu przisięę oddali y miasto w mocz y pod władzą puszczyeli. Takze y ynsze miastecka dobrowolnie sie poddaly Swedom. Y to slyhac, ze xziąze pruskie miał dacz liudzy 3000.

⁷⁰ Згадується війтом у 1649, 1670, 1677 pp.: Chmiel Adam. Poczęcie miasta Krakowa, Kazimierza, Kleparza i jurydyk krakowskich do końca XVIII wieku // Rocznik Krakowski. – 1909. – T. XI. – S. 135; Poczet sołtysów, wójtów i burmistrzów miast, jurydyk, wsi i gmin przyłączonych do Krakowa do 1915 roku / Opr. Bogdan Kasprzyk. – Kraków, 2013. – S. 243, 506. Загалом з перервами був війтом у 1652–1678 pp.: Stańczyk Sebastian. Urzędnicy miejscy Kazimierza koło Krakowa od połowy XVI do końca XVIII wieku / Rozprawa doktorska. – Kraków, 2020. – S. 36–37.

⁷¹ Stańczyk Sebastian. Urzędnicy miejscy Kazimierza koło Krakowa od połowy XVI do końca XVIII wieku. – S. 111.

№ 147

*18 лютого 1656 р.⁷². – Новина про поразку коронної армії
від шведів під Голомбом*

Pod Gołębiem w Mazowsu była potrzeba naszych z królem i. m. szwedzkim⁷³ [Karolem X Gustawem]. Był w tej potrzebie i. m. p. [Stefan] Czarniecki y i. m. p. [Stanisław] Wythowski, kastelan sandomierski. Potkał się wprzód [...] ⁷⁴, jego horągiew rosproszono. Wojsko nasze ledwo som i. m. p. sandomierski w kielku koni rejestrował się wzdłuż, za którym była pogonia. Uchodząc nasi a przez rzekę Wiebrz [Wieprz] przeprawiając się, utonęło niemało naszych, pod [...] ⁷⁵. Wykrotka została przy wojsku szwedzkim, zginęło ich pod 140, a naszych do 20.

№ 148

*Новина про перебування Яна Казимира у Львові та його надії
на мирні переговори з Богданом Хмельницьким*

Król i. m. Jan Kazimierz polski we Lwowie przemieskiwał dla tractatów z kozaki, chcąc [Bohdana] Chmielnickiego y z wojskiem kozackym do posłuszeństwa Korony Polskiej przywieszczyć, aby beli ku pomocy królowy i. m. polskiemu. Tam był król i. m. na zapusty.

№ 149

*Новини про облогу шведами Замостя, підданство Любліна
та їхній наступ до Львова*

Pod Zamoszczem wojsko szwedzkie położyło się, chcąc dostać miasta y zomku⁷⁶. Sturmy broniły się z miasta (tak udawano różni różnie). Odesłali Szwedowie, przestawili dobiwania, ku Lwowu.

Lublin się poddał królowy i. m. szwedzkiemu [Karolowi X Gustawowi]. Wiśli p. radni z miasta przeciw niemu y konia mu tureckiego darowali ze wszystkim siedzeniem kosztownie przybraniem. Zahował ich król i. m. szwedzki w pokoju.

⁷² Датування за вид.: Kersten Adam. Stefan Czarniecki 1599–1665. – Warszawa, 1963. – S. 265–266.

⁷³ Надпис на маргінесі: “In martyo”.

⁷⁴ Прізвище пропущене. Далі закреслено “zbito mu”.

⁷⁵ Далі закреслено цифру (нерозб.).

⁷⁶ Rudomicz Bazyli. Efemeros czyli Dziennik prywatny pisany w Zamościu w latach 1656–1672 / Przekł. z łac. Władysław Froch; opr. hist. Marian Lech Klementowski; opr. filol. Władysław Froch. – Lublin, 2002. – S. 5 (нотатки від 25 лютого і далі).

№ 150

Новина про смерть і похорон краківських райців

P. Formankowyc [Jan Furmankowicz/Formankowicz/Formankowic], p. Czesky [Andrzej Cieski]⁷⁷, raicze krakowszczy, pomarli w Krakowie, tamze pohowany⁷⁸.

№ 151

7 березня 1656 р. – Новина про службу колишнього велицького жупника, графа Яна Вайгарда Вжесовича у шведів та його наступ на місто Живець

Groph⁷⁹ [Jan Weihard hrabia z Wrzesowicz], który trzymał zupy wielickie y bohenskie przez aręndę, ze go zup przed casem rusono dla pewnich przycin, rozgniewani odiechawsy swey małzonky w Krakowie, poiechał do Swecziey, do krolia i. m. swedzkiego [Karola X Gustawa] przystał y złącel sie z i. m. p. [Hieronimem] Radzieiowskym, z woysky do Polsky przyset przy kroliu i. m. sweckym.

Die 7 marty przyset w tysiącu kony albo więczy godzina w nocz na Zywiecz we wtorek, miasto Zywiecz spaliel nie wsistek⁸⁰ y ludziom sie dostalo s tey przicini, ze hłopy w Zywcu pozasiekali sie y zebrali sie do kupy, ktorych rahowono na 6000, y Swedom nie folgowali, gdzie mogli kędy kogo zaskocic, s tey przicini ubieg. S t[ey]ze* hłopskie p. groph [...]⁸¹. || (арк. 814)

№ 152

Новина про поширення чуми в місті Казимірі

W Kazimierzu przy Krakowie zapowietrzelo sie 2 kamienici: iedna na Krakowsky vliczy p. [Szymona] Winarskiego podlie Gwiazdy⁸², a druga na Zydowsky vliczy.

⁷⁷ *Bieniarzówna Janina*. Mieszczaństwo krakowskie XVII w.: Z badań nad strukturą społeczną miasta. – Kraków, 1969. – S. 157, 160; Poczet sołtysów, wójtów, burmistrzów i prezydentów miasta Krakowa: (1228–2010) / Red. Bogdan Kasprzyk. – Kraków, 2010. – T. 1. – S. 606, 612.

⁷⁸ Далі закреслено “у о р. Czirusie [Franciszek Cyrus]...” (нерозб.).

⁷⁹ Перед тим закреслено “i. m. p.”.

⁸⁰ У рукописі “nie wsistek” дописано над рядком.

⁸¹ Далі текст останнього рядка втрачено.

⁸² *Krasnowolski Bogusław*. Zajazd Kazimierzski: Kamienica przy ul. Krakowskiej 29 i Węglowej 1–1a na tle historii Kazimierza. – Kraków, 2019. – S. 65–66, 70.

Choroby cieskie nastały, wiele ludzi horych y umiera ych siela, czo dzień howaią tak Swedow, iako y nasyh Poliakow. Na wiosne, spodziewaiąc sie, strzez Boze, powietrza z niewcasow y smrodow, z gnoiow.

№ 153

*Нотатка про пожежу в маєтностях допчицького старости
Михайла Йордана*

Kawęczyny

I. m. p. [Michałowi] Iordonowy wies zgorzała z gumnem, z brogamy, zbozem, wielką skodę popadł. Nie wiedziecz prziciny ognia, skąd sie zaięło.

№ 154

*Новина про погром шведів загонами коронного хорунжого
Олександра Конецпольського і наступ шведського короля
Карла X Густава на Львів з надією на об'єднання
з козацькими військами*

Przisła wiadomosc do Kiesmarku, do i. m. pp. [...] ⁸³.

I. m. p. [Aleksander] Konieczpolsky, chorąży koronny, ktory był na kielku tysięczy woyska swego przy krolie swedzkym w Sokaliu, gdzie Swedow belo 2000 przy nim, kazał dla nyh dawac miodu, gorzalek, pywa podostatku, ze sobie, podpiwszy w czaszu y spania zaziwali Swedzy (iako udawano) ⁸⁴, tamze kazał woysku swemu i. m. p. horąży koronny uderzic na Swedy, ktorych wyrzezano. Mało czo ych usło, a szom i. m. p. horąży z woyskiem swim polskym, odlączywszy sie od Swedow, poset do krolia i. m. Iona Kazimierza polskiego, ktorego przeprosziel krol i. m., wszistko mu odpuszczywszy, do łasky przyiął y osobni mu regiment woyska w moc zlieczel, zeby nie był pod władzą hetmanską. Gdysz tez zahorzał i. m. p. [Stanisław] Potocky, hetmon wielky koronny, złącł sie potym z insemy woysky polskiemy y z p. [Stefanem] Carneckim, castellanem kyiowskym.

Swed, to usławsy, kazał był za nim [Robertowi] Dukliasowy, alie sie musiał wrocic, nicz nie sprawywszy w 7000 woyska swedzkiego.

Przymknął sie był, od Zamosczy odsedszy, krol i. m. swedzky [Karol X Gustaw] niedaliek Lwowa, dwie mily telko w Ionowie był, spodziewaiąc sie u siebie kozakow zaporowskyh y inich pomoczy. A krol i. m. Kazimierz polsky był we Lwowie, maiąc przy sobie ludzi dobryh kielka tysięczy. A tak krol swedzky rusel sie ku Przemysliowy, alie y tam sie broniono y poddac sie

⁸³ У рукописі прізвища не дописано.

⁸⁴ У рукописі відсутня відкрита дужка.

Swedom nie hczyely. Odstąpiel stamtąd. Rusel sie krol i. m. swedzky, straciwszy ludzi niemało.

Ma krol⁸⁵ swedzky przy sobie woiska raitarow 8000, a piechoty 1500, a polskiego, ktore sie zakupiło z i. m. p. chorążim koronnim rahuią na 19000, przechodzy y więcej.

№ 155

Нотатка про встановлення монополії євреїв міста Казимира на орєнду чопового у шинкарській справі під час шведського панування

Zydzy w Kazimierzu aręndowali, zebi im belo wolno telko samim pywo robycz, gorzałkę palycz, miody y sinkowacz, a kazimierzanom nycz. Przy tym y czopowe arendowały na rok od p. [Jana Antoniego] Roznowskiego, czego im według contractow przedtym bronieli kazimierzanie. Tego teraz czasu woyni dopiely y mieszkania po kamiencah chrzescianskych [...]⁸⁶ drudzy Zidzi powiedzialy. || (арк. 815)

№ 156

Нотатка про податки, накладені на краківських міщан для потреб шведської адміністрації

W Krakowie na mieszcany czo dzien⁸⁷ włożono skłatkę po groszi sesczy na potrzeby swedzkie, z Krakowa wywozycz, ani winoszic miescanom nie dopuscając. Wolno winisz samemu goł...⁸⁸ za pozwoleniem swedzkych starsih.

Znowu składacz kazono p. krakowianom pewną szumę na tidzię, drudzi mowią na miész[iącz], po 9000 złotych. Pozwaliali krakowianie po zł[otych] 6000. Nie hcieli na tym przestacz Swedzy, a hcą tego, zebi im zapłacono, pocąwszy *a prima ianuary*⁸⁹. Za trzy miesiące oddac kazono 27000 *usque ad diem ultima[m] marty*⁹⁰.

⁸⁵ Далі закреслено “i. m.”.

⁸⁶ Далі втрачено пів рядка.

⁸⁷ Слово правлене.

⁸⁸ Слово пошкоджене скраю аркуша.

⁸⁹ *a prima ianuarii* – від 1 січня.

⁹⁰ *usque ad diem ultimam martii* – аж до останнього дня березня.

№ 157

Новини про поразки шведів під Перемишлем, Ярославом та в інших місцях

Pod Przemisliem porazono woysko swedzkie, liedwo ku Iaroslawiu ustapieli. Tam sie okopaly y z kroliem, sancamy sie obwarowawsy, cekali na posielky piechoty, ktora im miala przisz 4000. Tę piehotę rosprosono y pogromiono. Most na Sonie [Sanie] Swedzi zbudowaly y z Iaroslavia krol sweczky [Karol X Gustaw] ustapiel ku Sandomierzowu. Poset ku niemu i. m. p. [Stefan] Czarnecky y i. m. p. marszałek koronni [Jerzy Lubomirski].

Napadło woysko polskie sprętka na krolia swedzkiego⁹¹, ktoremu do stołu obiedwac na stoł dano 12 potraw na srebnich pułmiskach. Miał siadac krol do stołu, dano znac, ze woysko polskie następuie, iuz⁹² blisko iest. Do stołu nie siadszy, konia rącego dopadszi, co prędzi ustępowac musiał. Polskie woysko w te stropi napadli, obiad gotowi zostali⁹³. Prętko to ziadszy, co beło, srebro posprzą-tali. Wozow beło kielkadziesiat skarbnich kroliewskych, te wszistkie zabrali, porabowaly, wielie srebra kroliewskiego pobrano. U iednego zolnierza i. m. p. Carnecky odkupiel 6 pułmiskow srebnih krolia sweckiego. Bely regimentarzamy w tym woysku polskym i. m. p. sędomiersky [Stanisław Witowski] y i. m. p. [Stefan] Czarnecky. Posli wciaż za swedzkym kroliem ku Iaroslawiu, gdzie sie bel krol w zomecku⁹⁴ zawar, a woysko z [Robertem] Dukliasem y [Arvidem] Witember[giem] – w klastorze oycow iezuitow, alie sie tam długo nie osiedzieli.

Most na Szonie Polaczy Swedom zepsowali y na Wislie drugi, co sobie pobudowali bely dlia przepraw (takie nowini przisły do Poliakov, ktorzi mies-kaly w Kiesmarku)⁹⁵.

№ 158

Новини про передислокацію польських селянських загонів під Краків, військову діяльність графа Яна Вайгарда Вжесовича і об'єднання військ Юрія Любомирського зі Стефаном Чарнецьким

Die 28 marty hłopom kazono sie rusycz od Nowego Targu y Czorzystina, Sąca ku Krakowu. Przi nich i. m. p. starosta stężycky Lugowsky⁹⁶ ma iehac, dawsi mu regimentarzow dobrych, y Zywca chłopow miało yszcz 1000.

⁹¹ Надпис на маргінесі: "In martio".

⁹² У рукописі "tuz".

⁹³ Далі викреслено "wozy".

⁹⁴ У рукописі помилк. "zomecky".

⁹⁵ У рукописі помилк. дужка не закрита.

⁹⁶ Можливо, Stanisław Łukowski, відомий стенжицьким старостою у 1661–1662 pp.: Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1993. – S. 143 (no. 1143).

P. groph [Jan Weihard hrabia z Wrzesowicz], ktorzi trzimal zupy wielickie, zebrawszy Niemcow 1200, naiehał beł Zywiecz, stamtąd sed pod Tarnow, ktorego myasta dostawsy, wyrabował, wielką zdobycz wziął⁹⁷, bo tam beła slihta pozwoziela swoi[e]* depozyta y sami sie poziezdaly. Tam wirabowawszy, nabral do więzi[nia]* slihty y sliahciątek, skody wielkie pocziniwszy. Do Krakowa przyiehał, slyah[t]ę dał pokowac, a som wyiehał we dwu tiszęci ludzi do krolya swedzkiego [Karola X Gustawa] co prędy na pomocz, przibrawsy z Krakowa od [Paula] Wiercza [do]* || (**арк. 816**) krolia swedzkiego, ktori beł ustąpieł do Liezayska. Tam przez dny trzy przemieskawsy, ku Iarosławiu ustąpieł, stamtąd postąpieł ku Sendomierzowy, ktory osadziwszy dobrze, ku Baranowu postąpieł, nad Wisłą sie z woysky polożywszy.

I. m. p. marszałek koronny [Jerzy Lubomirski], złączywszy sie z i. m. p. [Stefanem] Carneckym, kastelianem kyiowskym, napadszy na armatę krolia swedzkiego, zbiely ludzi swedzkych na 1000 y działa odebrały, wszistkę armatę, którą Swedom prowadzono.

№ 159

Новини про захоплення Сандомира військами Юрія Любомирського

I. m. p. marszałek koronny [Jerzy Lubomirski] nastąpieł z woyskiem pod Sędomierz, ktory przez Sturm wzyał miasto y zomek. Swedy dał wysczynacz wszistkych y Zydow, ktorzi przy Swedah obstawaly, y swym woyskiem osadziel. Alie myasto zpalione zostalo [...] ⁹⁸ y miescanom nie przepusciano, co przy Swedah staly, wzięły karanie y co ih przehowiwaly. Zginęło y nasyh pod 1000, gdy w zomku Swedzy mini zasadzili, prohow kielkadziesiat becek, y zapalieli, nasyh przywoliely⁹⁹.

№ 160

Новини про перебування Яна Казимира у Львові з метою завершення переговорів з Богданом Хмельницьким

9 aprilis krol i. m. [Jan Kazimierz] posłał ze Lwowa piechoty od boku swego 2000 y armate dział wielkych 10 do obozu i. m. p. marszałka koronnego [Jerzego Lubomirskiego]. Som krol i. m. we Lwowie przemieskywał dla skoncenia comissyey z kozaky zaporowskiemy, gdzie i. m. p. [Stanisław] Lanckoronsky, woiewoda rusky, na tey comissyey z drugiem i. m. przebywał, traktuyacz.

⁹⁷ Надпис на маргінесі: “Y dwie wszy spaliel i. m. p. krakowskiemu [Stanisławowi Warszyskiemu] niedaleko Bielska”.

⁹⁸ Далі закреслено (нерозб.).

⁹⁹ Надпис на маргінесі: “2 aprilis, hocz przestrze[g]ali* naszyh o [woy]skah* pod [...] [n]ie* wierzili dla [...]”.

№ 161

16 березня 1656 р.¹⁰⁰. – Новина про захоплення Мальборка шведськими військами

Malbork w Prusiech poddał sie zomek kroliowy swedzkemu [Karolowi X Gustawowi], gdzie tam miał woysko swoje, y z xiążęciem pruskym [Fryderykiem Wilhelmem] złączywszy sie, y pewne pacta sobą zawarsy zgody, pomoczyodawacz obiecał.

№ 162

Новина про універсали шведського короля Карла X Густава про збір польської шляхти до Ловіча

Vniwersały wisły od krolia swedzkiego [Karola X Gustawa], zeby sie sliakta kupiela pod Łowycz, takze y do pp. disidentow, zeby przy nim stały, obiecuiąc laskę swoją, alie te uniwersały przeięto Polaczy.

№ 163

Новина про податки краківських міщан та їхнє становище під шведським пануванням

W Krakowie kamięcnego po zł[otych] 20 miescanie dawacz musieli. Czeliadz poodprawiacz kazaly miescanom, rzęmięsnikom y parobky, liud niepotrzebny, z miasta z Krakowa precz wignaly¹⁰¹. Miescanom krakowskym odebrali znowu strzelbę, co ieszcze mieli, y siekiery, rydlie, motyky. Ostroznosc wielka Swedow y warty pilne, rewyzya cęsta zawse y konsorow dlya listow przeselania. Zawarli sie w Krakowie Swedzy.

Kosczyoł s. Lenarta rozebraly za Kazimierzem Swedzy y s. Benedykta, y spital. Kapłanow wignano, telko po 4 przy kosciolach zostawili, y białychgłow.

№ 164

Новина про смерть краківського воєводи Володислава Домініка Острозького-Заславського

Iasnie wielmozny xziążę i. m. Dominik Ostrowskie y Zasławskie, woiewoda krakowsky, przemisky starosta, vmarł¹⁰². Krol i. m. Ion Kazimierz,

¹⁰⁰ Дату підданства Мальборка див.: Cieślak Edmund. Wojskowo-polityczne i gospodarcze znaczenie Gdańska w wojnie polsko-szwedzkiej 1655–1660 // Wojna polsko-szwedzka / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 371.

¹⁰¹ Надпис на маргінесі: “In aprily, y xzięzy rodzony wignaly od kosciol[w] 432”.

¹⁰² Надпис на маргінесі: “Pohowon w Tarnowie”.

p. n. miłos[cz]y[wy], dał wojewodztwo krakowskie po xziążęciu i. m. p. margrabi [Władysławowi Myszkowskiemu], wojewodzie sędomierskiemu, a sędomierskie wojewodztwo i. m. p. horążemu koronnemu [Aleksandrowi] Koniecpolskiemu.

№ 165

7 квітня 1656 р.¹⁰³. – Новини про поразку шведського війська у битві під Варкою

In aprili posczye sło woyska z Prus 5000 konnego y piehoty krolowy swedzkiemu [Karolowi X Gustawowi], przeciw ktorym i. m. p. Ierzy Lubomiersky, marszałek wielki koronny, z woyskiem poset y i. m. p. [Stefan] Czarnecky, kastelan kyiowsky, z drugim woyskiem. Tamze Swedy napadszy, ktorzy sie dobrze usykowawszy do potrzeby, dali bitwę nasim¹⁰⁴. I. m. p. marszałek w oczy, a i. m. p. Czarnecky zasedł ym s tłu, uderzili sie potężnye. Zniesiono wsystkych za łaską Bożą konną raitaryą. Piechota wołała kwater y poddaly sie, ktorych przyięto do łasky. Kapitanow 36 poymano, horągwy nabrano, ktore krolowy i. m. [Janowi Kazimierzowi] posłono y z więzniamy. A te woyska sły od xziążęcia pruskiego [Fryderyka Wilhelma], ktore posłał krolowy swedzkiemu¹⁰⁵.

Tymcasem krol swedzky na dubasy 15 wsziadsy, na Wisłę z obozu swego rusel sie, hcaż ku Prusom. Alie woyska [polskie] powrociely nazad czo prędy po zwyciestwie y nad brzegami wislnemy położeli sie, czekaiącz non pod Warką, gdzie ta potrzeba była Swedamy. Regimentarzow, kapitanow, obersterow poimano 160. Wozow swedzkych było 1500, kędy woysko polskie dobrą zdobycz wzyęło z tych wozow. Liedwo vsedł s tey potrzeby brat krolia sw[edzkiego]¹⁰⁶ [Adolf Jan] na dodatnim koniu od iednego z Poliakov, Korickiego, y kziązę saskie [Franz Erdman Sachsen-Lauenburg]. [...] a Warszawą. || (арк. 817)

№ 166

Чутки про смерть графа Яна Вайгарда Вжесовича і полонення поляків, які були на службі у шведів

Groph [Jan Weihard hrabia z Wrzesowicz] ze swym pułkiem pusczył sie beł ku Częstochowej. Zaskoceł go i. m. p. starosta babynowsky [babimojski

¹⁰³ Датування за вид.: Kersten Adam. Stefan Czarniecki 1599–1665. – Warszawa, 1963. – S. 284; Wimmer Jan. Przegląd operacji w wojnie polsko-szwedzkiej 1655–1660 // Wojna polsko-szwedzka 1655–1660 / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 164.

¹⁰⁴ Надпис на марґінесі: “Pod Warką potrzeba była”.

¹⁰⁵ Надпис на марґінесі: “Drudzy udawa[l]y, ze te woyska [s]zły* swedzkie, kto[re]* liezaly pod [M]alborkiem* mie[si]ączy* 3, po [w]zyęciu* Mal[b]orku*, osa[d]ziwszy* go”.

¹⁰⁶ Далі частина останніх двох рядків аркуша втрачена.

Krzysztof Żegocki], pogromieł go y samego zabieli, ktorego chowono w Krakowie (alie tego [...])¹⁰⁷.

Poymano y niektozych Poliakow, ktorzy iesce przy Swedach bawieli sie¹⁰⁸, w Nowim Miescie posadzono. Take nowiny przyniesiono.

№ 167

*Новина про посольство від Яна Казимира до шведського
губернатора у Кракові Пауля Вірца*

Beł poseł od krolia i. m. Iona Kazimyerza w Krakowie u i. m. p. [Paula] Viercza, ktory iest nastarsym gubernatorem nad woyskiem swedzkym w Krakowie, trzimaiąc pod swą władzą Krakow y Kazymyerz (nie wiedziec, w iaky materzey).

№ 168

*1656 р., квітень. – Новина про коронне й литовське військо,
а також про універсали Яна Казимира про посполите рушення
проти шведів*

Woyska przy i. m. p. marszałku koronnim [Jerzym Lubomirskim] rahuia 10000, przy [Stefanu] Czarneckym, kastelianie kyiowskym, 10000, woyska litewskiego 12000. Wisły vniwersały od krolia i. m. Iona Kazymierza, pana na[szego] miłoszczywego, na pospolite rusenie wsystky slyachty, ktorzy sie szczygają na pewne mieyscze y do krolia i. m. Iona Kazymierza¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Далі слово пошкоджене. Надпис на маргінесі: “u s. Marcina pohowany”. Недописана фраза стосувалася, мабуть, того факту, що ці чутки не підтверджувалися і граф Вжесович у дійсності не був тоді вбитий, а в Кракові ховали іншого знатного шведа (про це див. далі док. № 177, 206). Смерть колишнього жупника настигла у другій половині 1656 р. (*Rudawski Wawrzyniec*. Historia polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju Oliwskiego / Przełoż. Włodzimierz Spasowicz. – Petersburg; Mohylew, 1855. – T. 2. – S. 153; *Kubala Ludwik*. Wojna szwedcka w roku 1655 i 1656 [= Szkice Historyczne, ser. IV]. – Lwów, 1913. – S. 419; *Sauter Wiesław*. Krzysztof Żegocki pierwszy partyzant Rzeczypospolitej 1618–1673. – Poznań, 1981. – S. 94).

¹⁰⁸ Далі закреслено речення (нерозб.).

¹⁰⁹ Надпис на маргінесі: “In aprily”.

№ 169

*Новини про перебування шведського короля Карла X Густава
під Голембям та у Варшаві*

Krol swedzky pod Gołębiem położył sie swym woyskiem, stamtąd ku Warszawie puszczył sie y na Pradze położył sie, most zbudowawsy przez Wysłę do Warszawy.

№ 170

*Новини про сутички князя Богуслава Радзивіла
з коронним маршалком Юрієм Любомирським*

Xzyżę Bogusław Radzywył, brat xzyżęcia nieboscyka Ianusa, woiewody wilienskigo, hetmana W. X. Litewskiego, set na pomoc we 4000 lyudzy woyska kroliowy i. m. swedzkiemu. Napadł go i. m. p. marszałek koronny [Jerzy Lubomirski] z woyskyem swym, zbieł mu woysko y armatę odebrał (takie nowyni beły).

№ 171

*Новини про подячні Служби Божі поляків на еміграції у Кезмарку
з приводу перемог над шведами*

23 *apri*li w Kiesmarku w koscielie katholickym beła wotywa, którą odprawiał i. m. x. sufragon kuiawsky, y “*Te Deum laudamus*” spiewalysmy, dziękuiąc Panu Bogu za scęslywe nowyni y pogromienye woyska swedzkiego, tych posielkow, ktore sly z Prus y z Infiąt kroliowy swedzkiemu.

№ 172

*Новини про плани Богдана Хмельницького посадити
Василя Лупула на молдавське господарство,
скинути валаського господаря Костянтина Щербана
і заходи проти цього з боку Юрія II Ракоція*

Do Wołoch [Bohdan] Chmielnyczky zamislia prowadzicz na gospodarstwo starego [Basylego] Łupuła a poznoszycz tego nowego wołoskiego [Gheorghe Stefana] y multanskigo [Konstantego Szczerbana], ktorych [Jerzy II] Rakoczy, xzyżę siedmigrockie, na panstwa osadzył, y don mu postąpiely dawacz. Dlia tey przyczyni xzyżę Rakoczy kazał sie woiskom rusycz swoim do Multon y do Wołoch bronicz tamtych gospodarow.

№ 173

*Новини про прибуття Карла X Густава під Варшаву
і його далші плани стосовно Королівської Пруссії*

Krol swedz[k]y [Karol X Gustaw] przeset swemy woysky pod Warszawę y położył sie z drugą stronę Wysły na Pradze¹¹⁰ y z armathą, zamisliaiacz ku Prusom daly z woisky swemi sie rusycz. Woysko litewskie tuz [u] niego, alie sie okopał na Pradze.

I. m. p. marszałek [Jerzy Lubomirski] z woysky, pewną częśc wziawszy, posedł do Prus pod Torun dla pewnich przyczyn.

№ 174

*1656 р., квітень – Новини про наміри Яна Казимира вирушити
зі Львова 26 квітня з посполитим рушенням з Русі, польсько-татарські
відносини і незавершені переговори поляків з Богданом Хмельницьким*

Krol i. m. Ion Kazimierz, pаn nasz miłosciwy, ze Lwowa sie ma ruszycz z woysky 26 aprilis y przy nim pospolite rusenye z Rusy y powiatow, woiewodztw.

O Tatarach nowyny, ze ych 20000 miało przibidz do krolia i. m., a potym y som han wielky krimsky [Mehmed Gerej IV] koło swiątek albo gdy kopa stanie¹¹¹ dla snadnieyszego pozywienia koniom y samym.

Z kozaky commissya nie skoncela sie, odłożono ią na ynszy czas.

№ 175

*Новини про оборонні заходи шведського коменданта Пауля Вірца
у Кракові та привілеї, надані шведами казимирським євреям
у шинкарській справі*

W Krakowie y w Kazimierzu i. m. p. [Paul] Wiercz kazał sie fortyficowac, wseliaką obronę gotuyacz. A Zydzy, nie mny przy Swedach stoiacz, Kazimierz opanowały, pywa robiacz w browarach, gorzałky palyacz, myody robiacz, iak w dziedzicney oycziznye abo w Obiecaney Ziemy, wielkie wselkie wolnosczy maiacz y nabozenstwa sw[oie]* odprawuiacz publiczne etc., etc. [...] ¹¹² || (арк. 818) ...od i. m. p. sierackiego [Hieronima Wierzbowskiego] ¹¹³ zasiągnione, ktori od kroliowey i. m. [Ludwiki Marii] przyiehał do Suhey.

¹¹⁰ У рукописі “na Prawdze”.

¹¹¹ Тобто кінець липня, коли починалися жнива.

¹¹² Далі текст останнього рядка втрачено.

¹¹³ *Leśniak Franciszek*. Wielkorzący krakowscy XVI–XVIII wieku. Gospodarze zamku wawelskiego i majątku wielkorządowego. – Kraków, 1996. – S. 272.

Vniwersały wydał i. m. p. sieracky, aby *pro prima may*, aby do Kąt ih m. pp. sliahta ziehaly sie y tam sie o dalsym progresie woini y confederaty namowily y spisaly¹¹⁴.

№ 176

*Новини про сутички шведських і польських загонів довкола фортець
Бобрика та Липовця*

Pod Bobrek przisło 400 Swedow z Krakowa, alie samych Swedow było telko 200, a Zydwow ubranych po dragansku 200 konno. Zastali hłopow koło Bobrku pod 300, tyh rozegnaly, niewielie w nih skody vcinieli. Bobrek y Lipowiec spalielei Swedzy. Do Krakowa powracaiąc, tamze woysko nase napasz mieli, ych pogromicz, ze ych niewielie usło do Krakowa. A tho z łasky Bozy nie uczinieli w naszych skody, bo tylko dwu zabili hł[ow], dwu ranieli, dwu poimaly, a Swedow 40 liegło. A puscieli fortece Lipowiec y Bobrek Swedzy, gdysz hłopow nie było, pod trzysta telko. Gdybi było ych więcej, stłukli bi beli Swedow, bo ych nie zlie wsparli po kielkakroc, alie działek mieli Swedzi sobą 3.

№ 177

*Новини про оборонні заходи у Кракові проти шведів, чутки
про графа Яна Вайгарда Вжесовича і готовність сandomирських міщан
здати місто полякам*

W Krakowie Swedzi Kanonicę ulice rozbieraią dla obroni zomku¹¹⁵, swe dostatky y zywnoschy do zomku noczą zwozacz y znosacz, y prohow kielkadziesiąt wozow do zomku zwiezli becek. Petardy koło murow y zomku posadzaly skrzicie, ieslibi im przisło uhdzyc. Tak sie declarowali, ze na wiecną pamiątkę Krakow y zomek zburzą.

Graph [Jan Weihard hrabia z Wrzesowicz] zyie, co go morzono. Insego znacnego Sweda w Krakowie niedawnemi caszy howaly¹¹⁶.

W Lanckoronie Swedow nie masz nad 40, ktorzi sie poddac y zomek oddacz zaraz gotowy, belie som i. m. p. miecnyk koronni [Michał Zebrzydowski] podstąpiel, ktorego sie co godzina spodziewaią.

¹¹⁴ Надпис на маргінесі: “Data 1 may”.

¹¹⁵ Надпис на маргінесі: “Nie wszystkie kamience”.

¹¹⁶ Див. також док. № 166, 206.

*Новини про відвоювання Любліна від шведів, бойові дії
у Королівській Пруссії, відносини Речі Посполитої
з Кримським ханством, Московською державою,
Семигородським князівством та інші відомості*

Lublin zabawiel i. m. p. woiewodę wilińskiego [Pawła Sapiehu] z wojskiem litewskim, który przez tractaty odebrany. *Presidium*¹¹⁷ szwedzkie za królem ich szwedzkim [Karolem X Gustawem] odprowadzono, alie musiało nazad powrocic, bo koronne niektóre horągwie, podkawsy sie z nimi, niemało wiscinali Swedow y Litwie conwuiącey sie dostało. Y tak przy litew[skim] zostaje to *presidium* woysku. P. woiewoda wiliensky koło Warszawi miał osadzic znowu krolia szwedzkiego. Złączył sie p. Grotus [Ernest Magnus Grothaus (Grotus)]¹¹⁸, oberster krolia i. m. [Jana Kazimierza], z piehotą, co ze Lwowa wisła, do ktorego sie Mazurowie przyłąceli.

Pysą, ze i. m. p. kiowsky [Stefan Czarniecki] Millera [Burcharda Müllera]¹¹⁹ albo Stemboka [Gustawa Otto Stenbocka], albo obu poraził około Torunia, ktorzi sli szwedzkie[mu] krolowi na pomocz.

Do Torunia¹²⁰ sie ściągacz mieli Swedowie, bo tam *sedem belli*¹²¹ założyc hca.

P. Romaskyewic [Jan Romaszkievicz]¹²² od ordy powrocil z tatarskym posłem, ktori assecuruie o prętkym przisciu woiska tatarskiego.

Posel moskiewsky ydzie do hetmanow koronnych y W. X. Litew[skiego] posłany; znacz go wiprawiono, nie wiedząc o powrocie krolia i. m.

25 *apri[lis]* krol i. m. do Sokala rusic sie ma, a potym do Zamoscia, cekaiąc na orde.

15 *apri[lis]* i. m. x. sekretarz koronni [Mikołaj Prażmowski]¹²³ wyiehał do xziążęcia [Jerzego II] Rakoczego w poselstwie.

¹¹⁷ *praesidium* – залога.

¹¹⁸ Dzieje Mazowsza i Warszawy: Wybór źródeł / Opr. Józef Kazimierski, Ryszard Kołodziejczyk. – Warszawa, 1973. – S. 99.

¹¹⁹ *Rudawski Wawrzyniec*. Historia polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju Oliwskiego / Przełoż. Włodzimierz Spasowicz. – Petersburg; Mohylew, 1855. – T. 2. – S. 75.

¹²⁰ У рукописі помилк. “Totorunia”.

¹²¹ *sedem belli* – місце військових дій.

¹²² *Pernal Andrew*. The Initial Step Towards the Union of Hadiacz: Bieniewski's First Diplomatic Mission to Ukraine in 1657 // Canadian Slavonic Papers. – 1983. – Vol. 25. – No. 2: June. – P. 290; *Nagielski Mirosław*. Romaszkievicz (Romaskiewicz, Ramaszkievicz, Ramaszkowicz) Jan bądź Piotr (zm. po r. 1667) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1988–1989. – S. 620–621.

¹²³ Інструкція від 10 квітня 1656 р.: Жерела до історії України-Руси / Упор. Мирон Кордуба. – Львів, 1911. – Т. XII. – Док. 469. – С. 373–374.

I. m. p. gdansky [Stanisław Kobierzycki]¹²⁴ wzywał województwo pomorskie, które mu¹²⁵ król i. m. polsky confe[rował]. || (арк. 819)

№ 179

*Новина про посольства до бранденбурзького курфюрста
Фрідріха Вільгельма від київського каштеляна Стефана Чарнецького
і кримського хана Мегмеда Гірея IV*

I. m. p. kyiowsky [Stefan Czarniecki] wiprawił do xziażęcia pruskiego brandeburczika [Fryderyka Wilhelma] i. m. p. Machowskiego, chcąc, żeby się przy tych progressach naszych declarował. Hamska też *authoritas*¹²⁶ nie-mało dobrego *conferet*¹²⁷, którego tam ydzie poseł [Mehmed Ali murza]¹²⁸, iako z listu hamskiego *patet*¹²⁹ etc.

№ 180

*20 березня 1656 р., Бахчисарай. – Лист кримського хана
Мегмеда Гірея IV до бранденбурзького курфюрста
Фрідріха Вільгельма із запевненням у дружбі з Яном Казимиром
та пропозицією виступити разом проти шведів*

[Додаток № 3]

Serenissime princeps, amice et frater noster!

Non dubitamus, quod serenitas vestra notum habeat, nos erga s[erenissi]mum rege[m] Poloni[ae] Ioanne[m] Casimiru[m], fratre[m] no[st]rum, immutatę amicitię nexus iuratęque confedera[tionis] vincula constanti animo hucusque retinere; omnes enim conatus n[ost]ros ad hoc dirigimus, ut serenissimus rex Ioannes Casimirus, frater noster, imperium sibi a Deo concessum quiete regat rege[m]que Sueciae iuramenti et pactorum cum omnibus vicinis immemorem

¹²⁴ Urzędnicy wielkopolscy XV–XVIII wieku. Spisy / Oprac. Adam Bieniaszewski. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1987. – S. 207.

¹²⁵ У рукописі помилк. “ktoremu mu”.

¹²⁶ *auctoritas* – влада, розпорядження.

¹²⁷ *conferet* – принесе, допоможе, посприє.

¹²⁸ Див. наступний документ, а також, зокр.: *Szymczak Barbara*. Stosunki Rzeczypospolitej z Brandenburgią i Prusami Książęcymi w latach 1648–1658 w opinii i działaniach szlachty koronnej. – Warszawa, 2002. – S. 206; *Rudawski Wawrzyniec*. Historia polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju Oliwskiego / Przełoż. Włodzimierz Spasowicz. – Petersburg; Mohylew, 1855. – T. 2. – S. 99–101. Про аудієнцію у Кенігсберзі 18 (28) травня див.: *Schlederus Johannes Georgius*. Theatrum Europaeum. – Frankfurt am Mein, 1685. – T. VII. – S. 951.

¹²⁹ *patet* – видно, відомо.

non solum proprio pellat Regno, sed etiam Suaecie Regno, tanquam sua haereditate, exuat. Quapropter nos, cum rescuimus serenitate[m] v[est]ram partes se[reni]ssimi Ioannis Casimiri tueri, mittimus inde nuntium nostrum Mechmet Ali Mursa, amice postulando, ut eo constantius serenitas vestra¹³⁰ in tam glorioso haereat proposito falsisque pollicitationibus regis Suęcie minime credat; imo optamus, ut serenitas vestra eum, qui¹³¹ principibus debetur, resumat animum, ereptasque in imperio ditiones, cui operi nos quoque vires nostras adiungemus, nunc recuperet. Persuadebit serenitati vestrae ad continuationem intentionis tum serenissimo Ioanni Casimiro per sanguinē, tum Regno per iuramentum, quod diui antecessores serenitatis vestre sancte obseruarunt, confirmatus animus. Neque permittet serenitas vestra eum in maiorem excrescere potentia[m], qui omnibus vicinis solitis pacis conditionibus assecuratis semper fidem fregit. Cedat itaque serenitas vestra persuasioni amicisque postulatis, hoc pro certo habendo, nos, quousque vires nostre suffecerint, serenissi[mum] regem Polonię Ioanne[m] Casimiru[m], eum¹³² nusqua[m]¹³³ uelle deserere, sed amicorum amici, hostium hostes semper constantes existemus. Interim serenitati vestre congrua[m] a Deo valetudine[m] prosperosque successus ex animo optamus.

Datum in Bakdzia Saray die 20 marty 1656.

Опубліковано: *Rudawski Laurentius Ioannes*. Historiarum Poloniae ab excessu Vladislai IV ad pacem Oliuensem. – Varsaviae; Lipsiae, 1755. – P. 243;

Rudawski Wawrzyniec. Historia polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju Oliwskiego / Przełoż. Włodzimierz Spasowicz. – Petersburg; Mohylew, 1855. – T. 2. – S. 100–101;

Lettres de Pierre des Noyers secrétaire de la reine de Pologne Marie-Louise de Gonzague princesse de Mantoue et de Nevers, pour servir à l'histoire de Pologne et de Suède de 1655 à 1659. – Berlin, 1859. – P. 111–112;

Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia / Ed. Augustino Theiner. – Romae, 1863. – T. III: 1585–1696. – Doc. DIX. – P. 509–510.

№ 181

*Нотатка про звинувачення Єроніма Радзейовського з боку
Карла X Густава у поразці шведів під Варкою*

[Hieronimowi] Radzieiowskiemu Swedowie przypisują poniekąd tę swoją kliszę pod Wark[a]*, bo on ych do assecurowanya solicitował. Mniemaią, że to umislnie na zgubę ych ucziniał y dlatego maią go na oku, nie bardzo mu dufaiącz.

¹³⁰ У рукописі помилк. “serenitatem vestram”.

¹³¹ У рукописі “quo”.

¹³² Слово надписане над рядком.

¹³³ Виправлено з “nunqua[m]”.

№ 182

Нотатка про заходи безпеки шведів у Кракові

W Krakowie u Swedow ostroznosc wielka iest y trwoga. Zamkniony iest, nie puscaia nikogo z Krakowa, ani do Krakowa, oproc białychgłow, y to bez zawyczya. Wywołano w Krakowie, aby y te białegłowy, cokolwiek ych iest w Krakowie, w Kazimie[rzu], zadna sie nie wazela w zawyczyu hodzycz pod wielkimi penami y karą dliateg[o]*, zeby w takim ubierze białogłowskim hłopow nie wpuscono albo y tych, co ych z Krakowa wygnaly, zeby sie nazad w takim ubierze nie powracaly.

№ 183

Новини про вибирання стацій зі шляхетських сіл і пограбування шляхти загонами простолюдинів

Staty ze wsiow sliaheckych [...] ¹³⁴ || (**арк. 820**) zas to vltaystwo hłopskie domowe sliaheckych domow nie nahodzili y nie rabowaly, ktorzy w swym łostrowie nie ustaia. I owsem rzatka noc, zeby kogo nie mieli nyszcz y wirabowacz. Nawiedzili bi bely i. m. p. pisarza ziemskiego zatorzskiego [Przeclawa Sławińskiego] ¹³⁵, alie sie im przecię odstrzeliał.

№ 184

1 травня 1656 р. – Новини в Кезмарку з листів Олександра Стрижовського про коронацію Леопольда Ігнатіуса чеським королем, польсько-семигородські посольства, сутички зі шведами, похід коронної армії до Королівської Пруссії та інші відомості

Te nowini pisal y drugie poslal i. m. p. Aliexander Strzizowsky *datum* w Suhey *die 1 may 1656* do i. m. p. [Achacego] Przyłeckiego, kastellana oswiecimskiego, do Kiesmarku, przepisane od i. m. [...] ¹³⁶.

Koronatya [Leopolda Ignatiusa] sina cesarza i. m. [Ferdynanda III] na kroliestwo czeskie naznacona *pro die 1 may* w Pradze w Cehach, ktorey koronatyey chcą przeczycz Czehowie, krol francusky [Ludwik XIV] y [x]ziązięta, mianowycie xziązę bawarskie ¹³⁷ [Ferdynand Maria] ¹³⁸ etc.

¹³⁴ Далі втрачено останні два рядка аркуша.

¹³⁵ Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Stanisław Cynarski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1990. – S. 147 (no. 687).

¹³⁶ Прізвище не вказано. Надпис на маргінесі: “1 may. NB”.

¹³⁷ У рукописі “babarskie”.

¹³⁸ Федорук Ярослав. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза та Україна у середині XVII століття. – Київ, 2011. – С. 126 (також гравюра № 15).

Ma cesarz i. m. woyska gotowego swego pod 70000 do Polsky przeciw Swedom. Pomoczy zadni pozwolycz nie hcziali dac, any liudzy zbieracz nie pozwoliel Poliakom, zeby Swedom nie dal okazyey dlya narusenia pakt swych, ktore mial Swedamy postano[wione] *an[n]o 1648*.

Xzyaze i. m. [Jerzy II] Rakoczy siedmigrocky przez posly swe przyiazn swoje kroliowy i. m. Ionowy Kazimierzowy polskiemu ofiaruie, dacz pomocz woyska swego przeciw Swedom y inemi pomoczamy y piniadzmy kielka milianow, w czym iechal do niego od krolia i. m. w poselstwie i. m. x. Przy[iemsky (?)]¹³⁹, sekretarz wielky, *15 aprilis* wyiehal (heretyczy nas wszistko strasely, ze poidzie xzyaze Rakoczy na pomocz Swedom¹⁴⁰ w 150000 woyska etc.).

Ich moszcz pp. Wilkosowsczy cęsto Swedow na catach zariwaią y do więzienia biorą kapitanow, obersterow, trębacow. *5 may* poslaly 4 Swedow do Soboty miasta i. m. p. koniusemu koronnemu [Aleksandrowi Michałowi Lubomirskiemu]¹⁴¹, to iest: brata [Paula] Wiercowego [Bengta]¹⁴², trębaca y dwu Swedow. Trębacz zbeł srebný trąby, wazela talerow 50.

I. m. p. Ierzy Lubomierzsky, marsalek wielky koronny, general krakowsky z woysky do Prus posedł. Pod Toruniem soncz swecky wziął y z armathą, y Swedow wyscinal kielkaset, y Torunia mało nie dostano, bi tak prętko zwodow Swedy nie podniesly, kędy Swedow iest w Toruniu 1500¹⁴³. Toruniani opanowawszy, wsistkie wolnosczy im odiyly, vrzedy, rzady, armaty, ze im prawie na karkah usiedly. Doznaią insego pana. Takze Malborg, Elbiąg y insy, ktorzy sie prawie dobrowolnie popoddawaly kroliowy swedzkiemu (nieh Pąn Bog dopomaga som y przyczina Naswięszy Panni Mariey y ss. patronow polskich i. m. p. marsalkowy kor[onnemu] y i. m. p. sęndomierzskiemu [Stanisławowi] Wytowskiemu, y i. m. p. [Stefanowi] Carneckiemu, castella[nowy] kyiowskiemu, y wszystkim ich mm. pp. regimentarzom z woysky ych przeciw temu nieprzyiacieluiowy wielkiemu Korony Polsky)¹⁴⁴. Posly woyska ku Pomorzsciznie polskie y w Kuiawy.

I. m. p. woiewoda kalisky¹⁴⁵ [Andrzej Karol Grudziński], odstawszy od krolia swedzkiego, do krolia i. m. Iona Kazimierza polskiego iako pana swego, prze-

¹³⁹ Так у рукописі, прізвище скорочене з характерною для скорочень титлою. Проте тут переплутано, мабуть, із бидгоським старостою Криштофом Пшиємським. Насправді йдеться про Миколая Пражмовського, пізнішого канцлера і примаса. Про його посольство до Семигорода див. вище док. № 178.

¹⁴⁰ У рукописі “Swedomý”.

¹⁴¹ Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziela, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 60 (no. 252).

¹⁴² Sikora Ludwik. Szwedzi i Siedmiogrodzanie w Krakowie od 1655 do 1657 roku. – Kraków, 1908. – S. 113.

¹⁴³ Nowak Tadeusz. Kampania wielkopolska Czarnieckiego i Lubomirskiego w r. 1656 // Rocznik Gdański. – 1938. – T. XI: Rok 1937. – S. 97.

¹⁴⁴ У рукописі дужку не закрито.

¹⁴⁵ Далі пропущено місце для імені.

prasaiącz, nawrocieł sie y wiernoscz swoje ofiaruiącz z tysiącem ludzi woyska swego prziset do woyska koronnego. Y insa sliahta z Wielky Polsky z pospolittem ruseniem kupiela sie przeciw woiskom swedzkym, uriwaiącz Swedow, kędy mogą za podaną okazyią.

№ 185

1656 р., кінець квітня. – Новини про війну в Королівській Пруссії, відносини Речі Посполитої з Об'єднаними Провінціями, бранденбурзьким курфюрстом Фрідріхом Вільгельмом та інші відомості

11 may przisło pisanie do Kiesmarku do i. m. p. sendomiersky od i. m. p. sendomierskiego [Stanisława Witowskiego], małzonka iey, z Prusz *data die 25 aprilis 1656*¹⁴⁶, kędy z woisky swemy iest wespoł z i. m. p. marszałkiem koronnim [Jerzym Lubomirskim] (czy prawie dway wskrzesieli znowu Polskę y drugich pobudzili pp. z miłoszcy przeciw Bogu, wierze chrzescziansky dlia kosciolow y wiari przeciw kro[liowuy swedzkiemu] [...])¹⁴⁷. Z łasky Bozy Pān Bog daie || (**арк. 821**) szczesczye y zwiczięstwa ich mm. pp. regimentarzom y z woiskiem koronnim nad nieprzyiacieliem, ze ubitho woiska swedzkiego roznie, ktore sło na pomocz kroliowuy swedzkiemu więczy, niz na 10000 y więzniow wielie nabraly. Bidgosc z i. m. p. sendomiersky ludem swoim wzyał y Swedzi, ktorzi tam beli dlia obroni miasta, poddaly sie y przisięgli na wiernoscz służycz kroliowuy i. m. polskiemu, belo ych 200¹⁴⁸.

Gdanczanie maią woiska swego 17000, kroliowuy i. m. Ionowuy Kazimierzowuy polskiemu wiary statecznie dotrzymuiącz. Ofiaruią y tego woiska swego poslacz przeciw Swedom, obiecuią i. m. p. marszałkowuy koronnemu złączyć z iego woiskiem, do ktorich i. m. p. Ostrorog [Mikołaj Ostroróg, starosta drohowyski], z insemi poiehał w poselstwie [z Aleksandrem Derszniakiem, starostą radoszyckim, Aleksandrem Tymienieckim, miecznikiem wieluńskim]¹⁴⁹.

Oliędrowie posłali do i. m. p. marszałka, ofiaruyącz przyiazn swoię y pomocy dodac woyska swego przeciw Swedom.

Torunianie przy Swedach zostaią, maiącz Swedow w mieszczye 1500, nie hcąc sie poddac, alie im odpowiedziono, ze ych maiętnoszczy poidą pod miec y ogien.

Takze tesz do xziążęcia pruskiego [Fryderyka Wilhelma] posłano w poselstwie, ze iezeli sie nie nawroczy do swey pierszey przisięgi¹⁵⁰, którą vcziniel

¹⁴⁶ Надпис на марґінесі: “Data z Łomnicze, liezy [нерозб.]” (слово пошкоджено).

¹⁴⁷ Тут втрачено пів рядка.

¹⁴⁸ Nowak Tadeusz. Kampania wielkopolska Czarnieckiego i Lubomirskiego w r. 1656 // Rocznik Gdański. – 1938. – T. XI: Rok 1937. – S. 101.

¹⁴⁹ Ibidem.

¹⁵⁰ Тобто, найімовірніше, присяги не курфюрста Фрідріха Вільгельма, а курфюрста Альбрехта під час укладення Краківської угоди 1525 р., коли Князівська Пруссія перейшла у ленність до польського короля Сигізмунда I.

kroliowy i. m. polskiemu, a nie odstanie od Swedow, tedy ziemia iego, xzięstwo pomorzskie y inse maiętnoszczy¹⁵¹ iego poidą na spustoszenie ogniem a miecem prze[z] żołnierzow polskich. Pana Boga gorąco trzeba nom do konca proszycz o pomoc y ratunek na zniesienie samego krolia swedzkiego.

№ 186

7 травня 1656 р.¹⁵². – Новини про битву під Варкою між шведськими і польськими військами, а також відомості про становище Варшави

Die 8 may w dzień s. Stanisława [ze Szczepanowa], biskupa y męczennika krakowskiego, mieli potrzebę naszy z kroliem sweckym [Karolem X Gustawem], ktory dał bitwę naszym. Zginęło naszych Poliakow niemało¹⁵³, alie swedzkie woysko na głowę porazone zostało¹⁵⁴, ze som krol usedł na zomecek Konin. Usedł taboręm krol swedzky do Poznania. Tam go i. m. p. [Stefan] Carnecky y i. m. p. sendomierz[sky] [Stanisław Witowski] obliegli, nyedalieko Poznanya zawarszi sie¹⁵⁵, y liudzi przy nim iego 1500 pod zomeckiem sie okopaly, tamze go oblieg i. m. p. marsalek koronni [Jerzy Lubomirski] y i. m. p. Carnecky. I. m. p. marsalek w 1000 kony poiehał do krolia i. m. Iona Kazimierza polskiego, a Warszawie [Arvid] Witemberg, [Robert] Duklias y [Bengt] Oxenstern, tam przisedszy, chciely skarby wiwiescz Wysłą, ktore tam beły poskładaly Swedzi, tak Witemberg swoje, iako y Duklias, y krolia sweckiego. Za nimi nastąpielo woysko litewskie y obliegli ych Warszawie, przedmieszcza opaliwszy.

№ 187

1656 р., травень. – Новини про пограбування шведами костелів у Кракові та Велічці

In mayo w Krakowie Swedzy kazali składac miescanom sumę znowu niemałą, ktorzy sie wimawialy, ze nie maią co dac, bo iuz widali, co mieli¹⁵⁶. Do tego zakazali zwonic wszędy po koscyołach y małe zwoony, zegaru takze, ięno ieden pusczyć kazono. Koscioły rozbieracz pocęły: s. Mikołaiia za bromą

¹⁵¹ Далі помилк. прийменник “z”.

¹⁵² Датування за вид.: *Podhorodecki Leszek*. Bitwa pod Warką (7 IV 1656 r.) // *Studia i Materiały do Historii Sztuki Wojennej*. – Warszawa, 1956. – T. II. – S. 312–320.

¹⁵³ Надпис над рядком “116”.

¹⁵⁴ Надпис над рядком “11600”.

¹⁵⁵ Надпис на марґінесі: “W kielkudziesiąt osob”.

¹⁵⁶ Далі закреслено: “Popieczętowali im Swedzy skliepy wszystkie”.

do gruntu zniesly, s. Kazimierza Piaskowy pocęły, alie ych P[an] Bog iesce odstraszał naszych podiazdamy, u s. Katarzynie takze chcieli.

Y Wielicze kosczyoł farny, alie gorniczy nie dopuscieli, telko smentarza pul obalięły.

№ 188

*Новина про спалення Лешина поляками з причини
осередку протестантизму*

Liesno wielgopolianie zpalięły dla herezyei, wrocławianie mieli z nimi wielkie andlie swoje y credita, przez co na kielka milyianow skodi mieli, iako sobie pretenderowały. || (арк. 822)

№ 189

Новини про становище шведського гарнізону у Кракові

Czynili takie starania Swedzy w Krakowie, udaiańcz, ze do nych czo dzień przybywa posielkow y woyska. W noczy, maiącz Swedzy klucze od brom wszystkich krakowskich, wypuscaly za kielka noczy Swedow z bromy, a we dnie po switanu kazaly¹⁵⁷ ym prziiiezdacz, iakoby to poszilky swieze woiska prziiodzięły do Krakowa Swedom, przeczyw ktorym wyiezdaly z miasta drudzy kapitany, wytaiącz ych iakoby gosczy, z bębnamy y z trąbamy wiezdayącz w miasto, cziniańcz to, aby rozumięły, ze ym woiska czoraz przybywa y posielkow, zeby to miescanie y insym oznaimiali, y samy tak rozumięły¹⁵⁸. Pilnosc wselaką [Paul] Wiercz czyniēł y pilnosc, mało szypiaiańcz, telko co we dnie trohē, po czałych noczach iezdącz koło murow. Kazał poburzycz dworky, kamyęncze y kosczyoły, klastory, przi murah będącze, dla obrony y obesczya wolnego koło murow tak w Krakowie, iako y w Kazimierzu mieszczie, sady, ogrody, parkony, domy y kamienche murowane koło miasta wniwecz poburzeli Swedzy tak koło Krakowa, iako y koło Kazymierza, same gołe mury zostawuiącz.

Wiercz przedawał przenicze, zyta, ięcmiony y insą legomyą, czo beli nawozięły na zomek y do Krakowa na spiklierze, gdysz zniskąd zywnosczy nie wieziono zadny Swedom do Krakowa. W Staniątkach skody poczinięli Swedzy y w Mogyelye.

¹⁵⁷ Слово помилк. повторено двічі.

¹⁵⁸ Надпис на маргінесі: "Vdawały, ze 5000 [S]wedow* na po[m]ocz* przysło do Krakowa".

№ 190

Новини про опір шведам у Великопольщі

Wielgi Polsce sliachty skupiło sie na 12000 tysięcy, ktorzy Swedow gromią potężnie wsędy, miastecka odbieraiacz.

№ 191

1656 р., квітень – травень. – Новини про польсько-шведські бої, позицію кримських татар, повстання на Жмуді, облогу Варшави військами Яна Казимира, ув'язнення Єроніма Радзейовського шведським королем, битву під Варкою та інші відомості

Nowini, ktore na Liubownią przisły, a potym do i. m. p. [Gabriela] Ohockiego¹⁵⁹, raice krakowskiego, do Kiesmarku z obozu krolia i. m. [Jana Kazimierza] z Gułowsky Woly *de data 22 may 1656*, ktore sie zgadzaia y z wielią inych pisan.

Krol swedzky [Karol X Gustaw] hciał dacz polie i. m. p. [Stefanowi] Carneckiemu, kastellanowy kyiowskiemu, pod Gnieznem y posłał przodkiem kielkaset raytariey y Tatarow 300 xzyżęcia Radziwiła Bogusława. I. m. p. kyiowsky tesz szczęciem natęncas posłał 200 Tatarow na podyazd y podkali sie sobą. Swedzci Tatarowie zaraz sie przedaly do naszych. Złaciwsi sie sobą, Tatarowie, ktorych iuz belo 500, vderzily na raytaryą, ktorich wiscinali w pięń. Potym i. m. p. kyiowsky posedł za kroliem sweckym pod Gnieznem, poraził woisko krolia swedzkiego, ze som krol swecky liedwo usedł zpod Gniezna az do Grudziądza za Thorunem w 600 kony, do Stympbacha¹⁶⁰ usedł. A tam ostatek woiska iego zasiekli sie tamze¹⁶¹ pod Gnieznem w lyasach, alie ych i. m. p. kyiowsky obliegł, bo sie nie fraszuie o krolia swedzkiego, gdysz tędy przez Pruszy nie uydzie, bo i. m. p. woiewoda malborzsky Waier [Jakub Wejher] ydzie ku niemu w kielka tysięczy od Gdonska y sliachtą.

Zmudz tesz rebelizowali Swedom y 3000 raitariey swedzkiey grafowy || **(арк. 823)** Magnusowy [Gabrielowi de la Gardie], ktori tam był, w pięń wisczynaly. Car moskiewsky [Aleksy Michajłowicz] ze wszistką potęgą rusza sie z Wilna, chcąc odbieracz Swedom Inflianty. My z kroliem i. m. Ionem

¹⁵⁹ Poczet sołtysów, wójtów, burmistrzów i prezydentów miasta Krakowa: (1228–2010) / Red. Bogdan Kasprzyk. – Kraków, 2010. – T. 1. – S. 599.

¹⁶⁰ Так у рукописі. Йдеться про шведського генерала Густава Отто Стенбока, який захопив Грудзьондз, хоча у той самий час до Королівської Пруссії зі Щецина надійшли нові шведські реґіменти на чолі з генералом Еріком Стенбоком (*Włodarski Józef*. Polityka pruska elektora brandenburskiego Fryderyka Wilhelma I w latach 1640–1660: Studium z dziejów dyplomacji. – Gdańsk, 2000. – S. 94).

¹⁶¹ Слово помилк. повторено двічі.

Kazimierzem, p. n. miło[sziwym], dnia wcoraiszego (to iest 21 ma[ya]* w niedzielie Krzizową) przeprawielismi sie przez rzekę Wieprz z armathą y woyska szesc tysięcy. Będziem za łaską Bożą o cwartku pod Warszawą (to iest na dzień 25 maya w dzień Bozego Wstąpienia) y tak rozumiem, ze szczęścia zehcemy prętko sprobowacz, gdzies trzecia niedzielia, iako Warszawa iest *in obsidione*¹⁶² od woyska litewski[e]go, telko na nasz cekaią (Warsawie 100 horągwi przed kroliem i. m. sie popisało). Tamze Warsawie zostaie p. [Arvid] Witemberg, [Bengt] Oxenstern, [Johan] Wrangiel y Forgiel [Georg Forgell/Vorgell]¹⁶³ y wsistkie zoni sweckie, y p. Duklyasowa. Oxenstern hciał sie beł poddacz, alie Witemberg zadną miarą na tho nie chciał pozwolycz y tak powiedział, ze sie do garła będzie bronieł. Alie tesz sam[o] tak u nasz stanęło, ze hocbi Warszawę w popioł obroczyć, tedy ych dobywacz, alie rozumiemy, ze ych do poddanya sie zony ich nakłonią. Ludu do boiu Warsawie maią Swedzy 1500; przy i. m. p. kyiowskym iest woyska, co sie do niego roznich liudzy nawiązało, 50000.

[Hieronim] Radzieiowsky u krolia swedzkiego za wartą.

I. m. p. kyiowsky napisal list sekretnie do toruncon, pitaiacz ych, kogo chciecie miecz za pana. Dali mu respons taky, ze komusmi raz przisięgly, tego mamy za pana, y podaly mu sposob takim kształtem: “Wisliey kielka chorągwy na podiazd, a mi udami, ze sie to na wasz sliachta kupy”. Swedzy zaraz wyiehaly do nich, a z drugi stroni otworzili bramę y tak wpadło kielka chorągwy naszych y zaraz obsadzili mury. A tych Swedow, co zostaly, w pięn wysiekly, alie y s tych, co wyiehaly z miasta Swedzy, zaden nie usedł¹⁶⁴ (o Toruniu pewnosczy nie mas, iezeli wolię od Swedow).

Tos y Sliaska slychac, we Wrocławiu y w Czeszinie beło, ze ta potrzeba beła Swedamy [...] ¹⁶⁵ *may* od Poznania o 4 mylie, wolna potrzeba beła, gdzie beł generał Duklas [Robert Douglas], Stemberk [Gustaw Otto Stenbock] y Miller [Burchard Müller], alie krol swecky [Karol X Gustaw] nie beł w tey potrzebie, nie kazaly mu sie narazacz, alie usedł az ku Toruniowy. Swedzy mieli armaty az nazbyt, naszy goly. Iednak za łaską Bożą y przicina s. Stanisława przy naszych wyktorya zostala (gdysz tak drudzy twierdzą, ze w dzień s. Stanisława [8 *may*] ta potrzeba beła). Yuz z Poliakow nie mas przy kroliu swedzkym, telko xziążę Radziwił Bogusław, brat xziążęcia Ianusza, wojewody wilienskiego, nieboscika (religi lutersky).

¹⁶² *in obsidione* – в облозі.

¹⁶³ *Pufendorf Samuel*. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 155–156; *Wegner Jan*. Warszawa w latach Potopu szwedzkiego 1655–1657. – 2-gie wyd. – Wrocław, 1957. – S. 71, 73.

¹⁶⁴ Далі закреслено: “Так нашzy Torun wzyęły”.

¹⁶⁵ На маргінесі дата з уточненнями: “*die 10, 9, 8 [may]*; drudzy mowia, ze 7 *may*”. Правильно буде 7 травня – битва під Варкою.

№ 192

*Нотатка про спалення Тумського костелу в Ленчиці
та міст Клодави і Рабштина*

Thum w Łęczycy y Kłodawę spalieli Swedzy, Rabstin tez Swedzi spalieli.

№ 193

*Кінець 1655 р. – початок 1656 р. – Новина про смерть краківського
великоурядника Олександра Плази і пограбування простолюдинами
єврейського та іншого майна*

I. m. p. [Aleksander] Plaza, wielgirzanca krakowsky, starosta rabstinsky, vmarł, wdowiecz¹⁶⁶. Beł y administratorem czopowego wojewodztwie krakowskim.

Hłopy pod Będziniem 46 wozow zydzowskyh y inszyh roznych rozbiely, xzyędza Kosa ścięły.

№ 194

*1656 р., травень. – Новини про комісію Яна Казимира у Живцю
і збір шляхти на війну*

Na Zywiecz od krolia i. m. commissyą, *in quam*¹⁶⁷ kto okazyią y przycina beł, ze tam na Zywczu graph [Jan Weihard hrabia z Wrzesowicz] beł, kto działka sancow y straz sprowadzył, gdysz natenczasz beł starostą zywieckym i. m. p. Marcin Piegłowsky, czesnik krakowsky (zazdrosc dobrego cłeka osoliela). Zydzi beli przewodnikami, 30 kony. Nasz[a]* slyachta sie kupy do i. m. p. starosty dobczyckiego [Michała Jordana], do i. m. p. sierackiego [Hieronima Wierzbowskiego], a || **(арк. 824)** drudzy do i. m. p. miecnika [Michała Zebrzydowskiego], który beł w Czieszynie *die 17 may*, a zostawiwszy imoscz samę [Marianę ze Stadnickich Zebrzydowską]¹⁶⁸ y xziążęcia i. m. Czartoryskiego, zięczia swego¹⁶⁹, w Czieszynie, som i. m. p. miecznyk wyiechał do Polsky pod Krakow. W Mogielianah swym lyudem położel sie *22 may*.

¹⁶⁶ Дата смерті після 23 листопада 1655 р.: *Leśniak Franciszek*. Wielkorzący krakowscy XVI–XVIII wieku. Gospodarze zamku wawelskiego i majątku wielkorządowego. – Kraków, 1996. – S. 272.

¹⁶⁷ *in quam* – у якій. У рукописі написано з помилкою або невиразно.

¹⁶⁸ *Wyczawski Hieronim Eugeniusz*. Kalwaria Zebrzydowska: Historia klasztoru bernardynów i kalwaryjskich drożek. – Kalwaria Zabrzdydowska, 2006. – S. 90, 212.

¹⁶⁹ Краківський підкоморій Ян Кароль Чарторийський одружився з Анною Зебжидовською у 1663 р. (*Kochowski Wespazjan*. Lata Potopu 1655–1657 / Przełoż. Leszek Kukulski; wstp. Julian Krzyżanowski; przyp. Adam Kersten. – Warszawa, 1966. –

№ 195

Новина про втечу Карла X Густава до Ельблонга

Krol i. m. swdezky usedł do Prus, do Elbyąga, te[l]ko w kielkudziesiąt kony.

№ 196

10 червня 1656 р.¹⁷⁰. – Новини про поразку польського війська під Моголою і його таємні зв'язки з міщанами

Przed swiątkamy po Bozym Wstąpieniu w tydzień Swedzi wipadli z Krakowa, [Paul] Wiercz, 300 kony raytariey, a piechoty 200 naszych, ktorzi stali w Dąbią Krakowskym, drudzy az pod Mogielą, *insperate*¹⁷¹ na naszych ubezpieczonich napadli, konie z trawy zabraly y pułk ten i. m. p. Dębinskiego [Jana Dembińskiego]¹⁷² rosprusely. Zginęło naszych potrosze y rannich zostało

S. 215, 421). Ця помилка трапляється й пізніше (див. арк. 1036; документ друкуватиметься у IV частині рукопису). Вона впливає, мабуть, з того факту, що Голінський укладав свій рукопис після 1665 р., часом помиляючись у попередній хронології. Див., зокр.: *Голінський Мартин*. *Silva rerum*: (1648–1665) [= Архів ранньомодерної Української держави, т. 4]. – Київ, 2020. – Ч. II: (1650–1653) / Упоряд. Ярослав Федорук; латин. Маркіян Домбровський, Орест Заяць. – Док. 98. – С. 102 (прим. 635). До Коховського ця помилка могла перейти і з цього джерела, яким він користувався у своїй праці (див.: *Федорук Ярослав*. Термінати Мартин Голінського (1648–1665): Історіографія, джерела та історія рукопису № 189 // Там само. – Київ, 2019. – Ч. I: (1648–1649). – С. IX).

¹⁷⁰ Датування за Тадеушем Василевським, див.: *Holsten Hieronim Chrystian*. *Przygody wojenne 1655–1666* / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1980. – S. 36 (прим. 18).

¹⁷¹ *insperate* – несподівано.

¹⁷² У цій історії Мартин Голінський згадує про новомейського (корчинського) старосту Яна Дембінського. Див.: *Urządnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku*. *Spisy* / Opr. Krzysztof Chłapowski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1993. – S. 44. Веспасіан Коховський помилково писав, що ці події були пов'язані з новокорчинським старостою Францішком Дембінським (*Kochowski Wespazjan*. *Lata Potopu 1655–1657* / Przełoż. Leszek Kukulski; wstęp. Julian Krzyżanowski; przyp. Adam Kersten. – Warszawa, 1966. – S. 162, 210–212, 421). Учасником цього погрому зі шведського боку був Єронім Християн Гольштен, який писав про старосту з Нового Міста Корчина (*Holsten Hieronim Chrystian*. *Przygody wojenne 1655–1666* / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1980. – S. 35–36). Про цей епізод див., зокр.: *Stolicki Jarosław*. *Obłężenie Krakowa przez Jerzego Lubomirskiego w latach 1656–1657* // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Białystok, 2003. – Т. XL. – S. 91. У вересні – жовтні 1656 р. Ян Дембінський брав участь у блокаді Кракова у складі війська Юрія Любомирського (*Wimmer Jan*. *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*. – Warszawa, 1965. – S. 107 (прим. 76); *Gawęda Marcin*.

kielkadziesiąt. Piechotha muszinska i. m. x. biskupa krakowskiego [Piotra Gembickiego] dobrze stanęła, alie y tych mało zostało. Kładą zginionych naszych na 150, drudzi pyiani bely w kosuliah uhodzili¹⁷³. || (арк. 824 а)

Przed swiatkami

Przysedł i. m. p. Ion Dębinsky, starosta nowomieysky [korczyński], z woysky, ktorych rahowano y sliachtą y piehotą musinską i. m. x. biskupa krakowski[e]go, ktorych było 400 wszistkych w obozye, na 2000, działek 12 y mozdierzow 2. Położel sie oboz w Dąbiu Krakowskim, s cego Swedzy w Krakowie bely wielky trwodze. S Krakowa bely tez pewne namowy przez pyszania y lysty od miescon, a osoblywie od Karkutowyca [Jana Karchutowica]¹⁷⁴, krawca y rochmistrza z cwartego wiertelia krakowskiego, daiącz pewną radę, iako miely przistąpycz naszy do sturmu. A w Krakowie tesz miely mieszczenie dopomocz, kazdy swego Sweda pilnując, sprzątnąc y brome otworzycz. Swedzi, forteliu przemi- || (арк. [824 b]) slyaiącz y zazywaiącz, wiprawiely kapitana swego z Krakowa, iakoby sie do naszych do obozu zaprzedał, ofiaruając sie wiernie dopomocz Krakowa dostacz prętko. Gdzie tesz do obozu nasego napoiow dodawano podostatku zewszad y Zydzii samy – gorzałek, myodow, wyna, pywa, s cego naszy, będącz radzy temu kapytanowy, beli wesely, bankietuyącz go, y ubespieczony wisłali konie na pasę na nocz, a przy nich straz nieopatrzna liadayaka. Pyiani drudzi beli, spalę, porozbierawszy sie do kosul, iak napewne. A w tym zdraica tęń, Swed, dał znac do Wyercza, zeby terasz nastąpiel, dobry cas trafi. Nade dniem Wiercz przypadł we 300 kony raitariey a 200 piehoty z Krakowa, uderzył na spiącznych naszych, rozgromiel oboz. Zginęło nasych na 150, a Swedow mało. Wzyął oboz, wozow naładowanych 350, działek 12 y 2 mozdierz, prohow, kul, zywnosczy nabral. Natopielo sie siela naszych Wyslie.

Gdy Wierc rewidował wozy w Krakowie z obozu zabrane, czyniel triumphy y nalyaz listy w skatulie wozie i. m. p. starosty nowomieyskiego, ktore

Od Beresteczka do Cudnowa. Działalność wojskowa Jerzego Sebastiana Lubomirskiego w latach 1651–1660. – Zabrze, 2013. – S. 169–170). Див. також: *Wimmer Jan*. Materiały do zagadnienia liczebności i organizacji armii koronnej w latach 1655–1660 // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1958. – T. IV. – S. [506] (no. 37), [528], (no. 16). Пуфендорф у цій історії помилково називає Дембінського каштеляном: *Pufendorf Samuel*. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 156.

¹⁷³ Далі до кінця документа текст з арк. 824 а – 825 (824 b) названий: “*Cedula ad p[aginam] 824*”. Надпис на марґінесі: “[W]zieli* Swedzy [na]sym* dzyalek [1]2*, mozdierzow [2]*, wozow 350. [U]sedł* s tey potrzeby [i.]* m. p. Dębinsky, sta[r]osta* nowomiej[s]ky*, a zginał p. [...] Dębinsky, [o]bozny*, ynih kielka znacnych”.

¹⁷⁴ *Kochowski Wespazjan*. Lata Potopu 1655–1657 / Przełoż. Leszek Kukulski; wstp. Julian Krzyżanowski; przyp. Adam Kersten. – Warszawa, 1966. – S. 211–213; *Bieniarzówna Janina, Małeck Jan*. Dzieje Krakowa. – Kraków, 1984. – T. 2: Kraków w wiekach XVI–XVIII. – S. 378.

p. krakowianie do nyego pysaly – 10, a osobliwie Karkutowyca podpysz, ktorego wzyeto, srodze męcono. Tę musiał wszystko wipowiedziecz. Y tak więksa ostroznosc Swedow pocęła bydz, bo miescanom nie wierzone, drugih posadzono do zomku, powiganyono sieła y xzyęzą dominikanow, iezuitow, skaleckych y zomku.

A Karkutowycz vmarł na mękach, ktoremu day Boze wiecny pokoy. ||
(арк. 824)

№ 197

*Новини про становище шведської адміністрації у Кракові
та Казимірі й недовіру до міщан*

Krakowszci miescanie przisięgac musieli znowu [Paulowi] Wierczowy y wszistkym Swedom, iako nie maią zdradzie Swedow, ani sie na nich do bromy porywacz. Na mury miescan Swedzi nie puscaia, ani na zadną wartę, telko sami po murach wartuią ustawie we dnie y w noczy. Wyrz som obieзда wartę, mury, basty, reuiduiacz, mało co spi, telko we dnie trohę. Trwoga ustawicna między Swedamy. W Kazimierzu po domach y po 20 ych stoy, ieszcz, pycz dawacz ym muszą, pocy miescanie iesce co mayą. Z Pilce ustąpieli 80 kony y stanęły w Kazimierzu.

№ 198

Новини про захоплення польськими військами Лянкорони

Z Lanckoroni ych wybito, kapitana poimano samego y przy nim, co yh belo kony 30, wizabiiano, bo beł wyiehał koni ogliędowac, ktore na pasu posłał beł. A w Lanckoronie telko ych belo zostało 40 y tych poimano y Lanckoronę odebrano¹⁷⁵. Przisięgli Swedzi, co beli na Lanckoronie, na krolia polskiego [Jana Kazimierza] służyc wiernie¹⁷⁶. || (арк. 824 а)

I. m. p. M[ichał] Zebrzydowsky, miecnik koronny, odebrał Lanckoronę od Swedow tym sposobem: beł kapiton na zomku lanckoronskym ze 40 Swedow, ktoremu ze wszyow statye dawaly hłopy, zeby nie pustosze y nie paliely maiętnoschy. Wisłał i. m. p. miecnyk pocztowych koni tureckych kielkanaschye, iakoby na pasą. Posłano do tego kapytana, zeby pozwoliel pasy dlya kony i. m. p. miecnyka a zeby sobie wibrał kapiton w podarunku iednego ze wszystkych, iakiego hce. A tak wyiehał zomku kapytan do onych kony ogliędowac we 13 kony draganiey, a iuz beła Wołosa y lud na zasadzie i. m. p. miecnyka, ktorzy, wipadszy, obskocely go. Pocał¹⁷⁷ sie brony, az go raniono, iego draganya

¹⁷⁵ Між рядками надпис: “I. m. p. marszałek koronny [Jerzy Lubomirski]”.

¹⁷⁶ Далі до кінця документа текст з арк. 824 а: “Cedula ad p[aginam] 824”.

¹⁷⁷ У рукописі “Bocał”.

poimano, drugih pozabyyano y samego kapitana poimano. Dopieroz czy, co w zomku bely Swedzy, wydząc kapytana poimanego, poddaly sie y zomek odda[ly] Lanckoronę, y przisięgly słuzycz i. m. p. miecnikowy y kroliowy i. m. polskiemu. || (арк. 824)

№ 199

Новини про втечі краківських міщан таємними шляхами з міста

[Paul] Wiercz predaie zywnoschy w Krakowie, zboza y inse liegomyie. Nie masz Swedow 1500, a czo nocz, to ucieknie od niego kielkanasczie, z murow sie spuszcayacz a do naszych sie zaprzedaiaycz, bo zniskąd nie wyożay nycz.

№ 200

*Новини про відступ шведів з Тенчина і Велічки до Кракова
для зміцнення оборони міста*

Po swiątkach

Swedzy wisly zomku Tęczyna dobrowolnie, do Krakowa sie sciągaly dla większy obrony y potęgy Krakowa¹⁷⁸. Takze opuscieli Wielickę, wisedszy zupy dobrowolnie, ktorych tam belo w zupie z comissarzēm 30, czo sol przedawał na krolia swedzkiego [Karola X Gustawa]. Potym comisarz wyiechał do Krakowa, a w zupie telko 15 ych osadzyli, stakiety porobiwszy. Koło zupy strzelbą opatrzely, a tak zwątpiwszy o swej obronie, prosieli, zeby yh w pokoju zahowały do czasu, gdysz będą gotowy ustąpicz, kiedy sie y Krakow podda, bo odpowiedaly Wielickę spalycz, iesli na nich następowacz będą Poliaczy z miasta. Raice dawaly ym na tidzię na strawę po zł[otych] 50, Swedom. Ustąpiely z Wielicki, wyrabowawszy domy mieyskie, stakiety poobalialy y w zupie poburzely. Posli ku Wisnicowy po drugih Swedow zwiesc ych zomku.

Na Wisnicz wyiechało tajemnie w noczy z Krakowa 300 y czy, co z Wielicki, po tych, czo na Wisniczu w zomku bely, chcąc ych stamtąd przeprowadzyc do Krakowa y z armatą, którą myeli zabrac z Wysnicza. Nase polskie woysko, postrzegszy ych, zaskoczely ych w drodze, pobieli te 300 Swedow, ze zaden nie usedł, a na tamtych pilnowano, co miely yszcz z Wysnicza¹⁷⁹.

¹⁷⁸ Надпис на маргінесі: “Течін, зомек, волиєн; Lanckorona wolna; Wielicka wolna od Swędow”.

¹⁷⁹ Надпис на маргінесі: “Swedzi porazeny 300”.

№ 201

*15 червня 1656 р. – Новина про процесію в Кезмарку на день
Божого Тіла*

W Kiesmarku na dzień Bozego Ciała odprawialismy processyę po rynku kiesmarzskym *cum Venerabili Sacramento*¹⁸⁰. I. m. x. sufragon kuiawsky niosz mostranczyą y 4 Euange[lii] [...] ¹⁸¹. || (арк. 825)¹⁸²

№ 202

*Новини про надання Яном Казимиром урядових посад
на звільнені вакансії*

Wakantiie

Krol i. m. [Jan Kazimierz] rozdał wakantye: wojewodztwo krakowskie dał i. m. p. [Władysławowi] Miskowskiemu, margraby, wojewodzie sędomierskiemu, a wojewodztwo sędomierskie dał i. m. p. Alexandrowy Konieczpolskiemu, chorążemu koronnemu; horążtwo koronne dał i. m. p. [Janowi] Sobieskiemu, starosczie krasnosta[wskiemu]; wojewodztwo poznańskie dał krol i. m. i. m. p. [Janowi] Lesczynskiemu; wojewodztwo wilińskie dał krol i. m. i. m. p. [Pawłowi] Sapiey.

№ 203

*Новина про приїзд шведської королеви Ядвіги Елеонори
та інших жінок до своїх чоловіків до Польщі*

Kroliowa swedzka [Jadwiga Eleonora], zona krolia Carolia Gustapha, ze Sweczyiey przyiechała do Prus y Swedek z nią przyiechało na 1500 do mężow swich, ktorzi do Polsky na wojnę zaiechawszy, pisaly do zon Swedzi swych do Sweczyiey, oznaimuiącz im, ze wszistkę Polskę opanowały – miasta, zomky, wszi, starostwa, – aby do nich iuz napewne na mieskanie do Polsky przyiechała y kroliowa na panstwo polskie. Y dlya powinsowania szczęścia kroliowy, mężowy swemu, przyiechała, którą miał częstowac xziążę pruskie [Fryderyk Wilhelm] w Kroliewczu. A potym do Elbiąga zaiechała, a przy ny 2000 wysiadło liudzy, ktorych sobą kroliowa przypowiedziła mężowy swemu. Tamze ią krol swedzky zastał, gdy w małym poczcie usedł s Polsky krol swedzky do Elbiąga. Inse weselie napadło Swedky, gdy wstysaly drugie zony, ze ych mężowie poginęły, niewielie zywych, drudzy więzieniu zostawaly,

¹⁸⁰ *cum Venerabili Sacramento* – з Найсвятішим Сакраментом.

¹⁸¹ Далі останній рядок аркуша втрачено.

¹⁸² Перший рядок аркуша втрачено.

dрудzy rosproseni zostaly, bo sie spodziewaly, ze sie mayetnoscyamy panow duchownich y swieckych Swedowie dzielicz miely y za dziedziczne sobie pobrawszy, miēdzi siē wiēcnosciā porozdawac miał ym krol swecky za ych zaslugy, *absolute*¹⁸³ hcąc panowac y roskazowac, prawa, wolnosczy y kosczyoły poznoszycz, mayącz sobie Polskę zawoiowaną y wwsytkych senatorow panow y W. X. Litewskie[go] (Pąn Bog go nie pocieszył w zamiślach iego).

№ 204

Поголоски про військову допомогу Англії шведському королю

Przysło beło woyska 2000 od Angielczykow kroliowy swedzkіemu do Polsky, alie ych zbiel na głowę i. m. p. [Stefan] Carnecky, kastellan kiiowsky. Takze drugie posielky, ktore sły 3000 woyska z Infliant y z roznich miescz, y te zbiely naszy.

№ 205

1656 p., травень – червень. – Новина про шведсько-бранденбурзькі переговори і заходи шведського короля щодо підтримки обложеного у Варшаві гарнізону

Dopiero sie w Prusiech krol swecky pocął zdobywac na woyska, z rozných stron ych spasabaiacz y z xzyażęciem pruskym [Fryderykiem Wilhelmem] o tym traktuiacz, abi stał przy nim y poszyłkow woyska swego iemu nazyczel, w nym nadzieię mayącz. Malborg, Elbiąg, Torun dobrze sobie swym liudem opatrzył swedzkym, a ku Warszawie iak naprędy brał sie z woiskiem y z [Robertem] Dukiasēm na pomoc ratowac [Arvida] Witemberga, Warszawie o[blę]zonego*.

№ 206

Нотатка про захоплення шведами Великої й Малої Польщі, за винятком Львова, Перемишля, Ченстохови, Гданська та інших міст

Opanował krol swedzky wszistkę Wielką Polskę y Małą, telko nie wzyał Lwowa, Przemislia, obronili sie mu, Lancuta, Nowego Targu, Zamoysczya, obronili sie mu, Częstohowey klastoru kielka razy sie on kusieli sturmow. Tam postrzeliony został zabyt groph [Jan Weihard hrabia z Wrzesowicz], ktori przedtym trzymał zupy wielickie. Pohowon w Krakowie u s. Marczyzna¹⁸⁴.

¹⁸³ *absolute* – цілковито.

¹⁸⁴ Новина про його смерть під Ченстоховою і поховання у Кракові не відповідає дійсності. Див. вище док. № 166, 177.

W Prusiech gdanskanie nie poddaly sie Swedom, kroliowy i. m. Ionowy Kazimierzowy dotrzymali wia[re]*.

№ 207

Перелік костелів, зруйнованих у Кракові й Казимірі

W Krakowie koscioly zburzone y na Kazimierzu

Na Klieparzu: 1) Kosciol s. Florianiana, który stanął *anno 1183* od Kazimierza Wstidliw[ego]*; 2) *It[em]*¹⁸⁵ kosciol ss. Filipa y Iacuba; 3) Kosciol ss. Simona Iudi, spital; 4) S. Valentego spitaliem; 5) S. Krzyza; 6) S. Piotra y Pawła na Garbarzach; 7) Nawiedzenia Naswiętszy Panni Marie[y]* na Piasku¹⁸⁶; 8) Kosciol s. Kazimierza y klastor; 9) Kosciol Miłosierdzia na Smolie[nsku]*; 10) Kosciol s. Mykołaia; 11) Kosciol y klastor [...] ¹⁸⁷ || (**арк. 826**) 14) Kosciol na Grotku y klastor panionsky; 15) Kosciol s. Francziska y klastor; 16) Klastor na Zwierzynczu y kosciol paniensky; 17) Kosciol Saluatora na Zwierzynczu; 18) Drzewiany kosciolek s. Dorothy; 19) Kosczyol na St[r]adomiu oycow bernardinow y klastor; 20) Kosciol s. Iadwygi y spital; 21) Kosciol s. Iagniesky y klastor paniensky; 22) Kosciol s. Lenarta y spital za Kazymierzem, który zbudowany stanął przez radziec kazymierzskych *anno Do[min]i 1447*¹⁸⁸.

№ 208

1656 р., червень. – Новини про смерть Карла X Густава, повстання у Швеції та облогу Варшави

Die 28 iuny 1656 wiadomosc przisła Sliaska do Kiesmarku, ze krol swecky [Karol X Gustaw], *Vindemiator Aquilonarius*¹⁸⁹, nie miałby zycz y u niego we Sweczyiey iest iakies *motus*¹⁹⁰ między senatory sweckymi, ganiącz mu tę woinę y niesławę, ktorey w Polsce nabił krol.

Warsawa od krolia i. m. w srogim obliężeniu, kędy krol i. m. Ion Kazimierz polsky ma woyska swego na sto tysięczy, y dotyhczas wzyęta przez sturm.

¹⁸⁵ *item* – також.

¹⁸⁶ Надпис на марґінесі: “у кlastor”.

¹⁸⁷ Далі останні пів рядка аркуша втрачено.

¹⁸⁸ Детальніше див.: *Haratym Andrzej*. Kraków (z miastami Kazimierzem i Kleparzem oraz przedmieściami i najbliższą okolicą) // *Nagielski Mirosław, Kossarzecki Krzysztof, Przybyłek Łukasz, Haratym Andrzej*. Zniszczenia szwedzkie na terenie Korony w okresie potopu 1655–1660. – Warszawa, 2015. – S. 325–372.

¹⁸⁹ *Vindemiator Aquilonarius* – Північний Віндеміатор. Віндеміатор (або Віндеміатрікс) – це зірка в “північному крилі” сузір’я Діви.

¹⁹⁰ *motus* – заворушення.

№ 209

*Новини про протистояння у Франції між парламентом і королем
Людвіком XIV, його відносини з Іспанією та Швецією*

We Franczy *motusz*¹⁹¹ wielkie parlament francusky z kroleм [Ludwikiem XIV] *ratione dissensionum*¹⁹² z Hispanem. Parlament hce pokoіu (bo chciał oczyecz s. Alexander 7, papierz, pogodzicz krolia ispanського [Filipa IV] z francuskym). A Mazareni [Juliusz Mazarini], cardinal krola, na wszistko złe francuskiego podwodzi, alie y ten na dobry koniec nie przydzie¹⁹³ y srodze tam *in angustiis*¹⁹⁴ iest krol francusky w Paryzu. Zabily mu maiordomo y inszych kohankow. Drudzy *sub sequestro*¹⁹⁵ zostaią y woiska, ktore był posłał ku Rzeszy Niemieckey, *ex hac occasione*¹⁹⁶ krol francusky reuocował nazad. Miał z krolіem swedzkym [Karolem X Gustawem] krol francusky ligę, ktory miał mu był prziszcz na pomocz z woysky, na ktore woysko y piniędzy był posłał krolіowу swedzkіemu, alie ze sie w Polsce za okazyią zabawiel, som sie nie stawiel, any woyska nie posłał krol swecky, y tak s tey ligi y zeni krolmy, ktora miała bydz (nie będą, telko *porro fyi*¹⁹⁷).

№ 210

*Поголоска про смерть Адольфа Йогана, брата шведського короля
Карла X Густава*

Brat krolia swedzkiego [Adolf Jan], falsgraff palatinus Reni, zginał w potrzebie [o]d* Poliakov y wielie znacnyh xzyżat, groffow, regimentarzow sweckyh poginęło¹⁹⁸.

¹⁹¹ Тобто: *motus*.

¹⁹² *ratione dissensionum* – через розходження.

¹⁹³ Надпис на маргінесі: “I. m. p. starosta [b]abinowsky* [Krzysztof Żegocki] po[g]romiel* Swedow [y]* tamze zginał [b]rat* rodzoni kro[li]owey* swecky [Jadwigi Eleonory]”.

¹⁹⁴ *in angustiis* – у скрутному становищі.

¹⁹⁵ *sub sequestro* – під секвестром.

¹⁹⁶ *ex hac occasione* – з цієї нагоди. У рукописі помилк. “hoc”.

¹⁹⁷ *porro fyi* – далі ставати, встановлюватись, закріплюватись. У рукописі, можливо, помилка.

¹⁹⁸ Документ написано на маргінесі.

№ 211

24 червня 1656 р. – Свідчення Мартина Голінського про проїзд татарського посла до Відня і новини про відносини Фердинанда III з Францією та його заходи щодо обрання Леопольда Ігнатіуса чеським королем

W sobotę *die 24 iuny* w dzień Iona Krzciciela iehał poszeł tatarzsky do cesarza i. m. [Ferdynanda III] do Wiednia we 20 kony, nie wiedziec, w iaky matery¹⁹⁹.

Cesarz i. m. do Franczy ma posłać woyska swego 30000 y sina [Leopolda Ignatiusa] prowadzyc na krolietwo czeskie.

№ 212

Новини про заворушення у Швеції з приводу невдоволення війною Карла X Густава у Речі Посполитій

We Sweczy iest tes *motus* iakas między senatory, ktorzi pozostaly we Sweczyey. Nie hcą miecz krolem tego Carolusa Gustafa, iesli zyie, albo iesli nie zyie. Z domu falgroffow zadnego nie przimowac na krolietwo sweckie o tho, ze sie porwał nierozmisł[n]ie krol do Polsky na woynę bez przicini, przimierza poprzisieżonego nie dotrzymawszi, ktore krolietwo sweckie y Rzeczpospo[lita] Swecka [zawarli] z kroliem Wladisławem [IV] y Rzeczapospolita Koronna²⁰⁰, bo az myało winisz *1661 die 11 iuly*, a on do Polsky posedł 1655 (tak słychacz o tym). [...] ²⁰¹ kędy napisano tytuł naiasnieysemu kroiowu i. m. pol[skiemu]*. || (арк. 827)

№ 213

1 липня 1656 р. – Новини про захоплення Варшави польськими військами та облогу Кракова

Die 1 iuly w sobotę wilyą Naswięszy Panni Mariey Nawiedzenya Warszawę wzyęto przez sturm, wybiwszy dzyurę wielką w murze. Wzyęto [Arvida] Witemberga, [Bengta] Oxensterna, presidenta, [Johana] Wrangielya y [Georga] Forgielia y inih kapi[ta]now y Swedow sieła poimano²⁰². Zęno

¹⁹⁹ Про його прибуття у липні див.: *Schlederus Johannes Georgius*. *Theatrum Europaeum*. – Frankfurt am Mein, 1685. – T. VII. – S. 866.

²⁰⁰ Штумсдорфське перемир'я 1635 р.

²⁰¹ Далі втрачено останні пів рядка аркуша.

²⁰² Надпис на маргінесі: “14 niedziel liezaly woyska y pospolite rusenie pod Warszawą. Belo woyska więczy, niz sto tysięczy”. Див.: *Pufendorf Samuel*. *Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji* / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 156; *Rudomicz Bazyl*. *Efemeris czyli Diariusz prywatny pisany*

Dukliasowę y Swedek kapitanek znacznych 150 rozesłano na więzienie do Kamienca Podolskyego. Witemberga, ktorego s pliuder trząsiano y kabota, sukaiącz żołnierze, poholykowie piniędzy, y u Oxensterna, az go spliuderzaly, pomniącz na to, ze tesz ony zuwały Poliakow do kosulie, sukaiącz wsędy piniędzy. Odesłano do Zamoscy Oxensterna y inih do Lwowa. Armady nabrono, dział, prohow, zbroy podostatku y ruszeło sie woysko zpod Warszawy do Prusz pod Torun iedni 30000, drugie do Wielky Polski pod Poznon, trzeczy do roznih zomeckow. A i. m. p. Ierzy Lubomierzsky, marszałek wielky koronny, starosta krakowsky, z woyskiem w 15000 tiszęczy pod Krakow. Beło pod Warszawą woyska na sto tiszęczy, woiewodow 30, kastela[now] 67.

Iest pod Krakowem i. m. p. [Michał] Zebrzydowsky, miecnik koronny, starosta lanckoronsky. Pod Krakowem przy nim y inich panow wiele, ktorzy sie poziedzaly, iest woyska pod Krakowem na 8000. Krakow dokoła obliegly, Swedowie sie zawarły w Krakowie y w Kazimierzu, nie puscaiącz nikogo do Krakowa, ani s Krakowa. Hłopow iest ku tyszęczy pod Kra[kowem]*.

№ 214

1656 p., липень. – Новина про повінь Вісли у Кракові й Казимири

In iulio powodz wielka beła pod Krakowem, z Wysty wilianie wod z brzegow wielkie, tak ze beła wiliana po wszystkim Stradomyu az do Grocky bramy, y błonie²⁰³ wszystkie za Kazimierzem az pod Krzęmyonky, y łąky wszystkie plasowskie, bieżanowskie zaliała az pod som Bieżanow wiesz, y w Krakowie nawidziła bromę Wys[l]ną y Pobocną, skody wiekie poczyniela, a nasemu woysku y obozowy beła przeszkoda.

Опубліковано: *Namaczyńska Stanisława*. Kronika klęsk elementarnych w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1648–1696. I: Zjawiska meteorologiczne i pomory. – Lwów, 1937. – S. 31 (no. 158).

№ 215

Новини про вилазки шведів з обложеного Кракова

Wypadło beło Swedow s Krakowa kielkaset, hcąc na oboz naszym napaszcz nieostroz[n]ych, iako pierwey, alye trafiely na trzezwyh y gotowyh. Uderzili sie o Swedow naszymy y zniesly yh pod 300, az yh gnali ku murom. Gdy uciekaly

w Zamościu w latach 1656–1672 / Przekł. z łac. Władysław Froch; opr. hist. Marian Lech Klementowski; opr. filol. Władysław Froch. – Lublin, 2002. – S. 14.

²⁰³ Ідеться про слово “блоніа” у значенні “луки”, а не “Блоніе” у значенні юридики Кракова. Про дефініції див.: Powiedziane po krakowsku: Słownik regionalizmów krakowskich / Pod red. Donaty Ochmann, Renaty Przybylskiej. – Kraków, 2018. – S. 96–97.

Swedzy nazad, pocęły z murow strzeliacz z dział Swedzy do naszych, broniąc swoyh ucziakaiących. Kapitana swedzkiego poimał, co był wyehał do Lieliow na rabowanie. Kapytan z Lan[c]korony, ktori przistał od Swedow do i. m. p. miecnika koronnego [Michała Zebrzydowskiego] zomk[u]* lanckoronskiego y oddał go i. m. p. mieckikowy, tęn powiedział sekreta [Paulowe] Wierczowe.

№ 216

12 липня 1656 р. – Новина про від'їзд із Кезмарка сандомирського каштеляна Станіслава Вітовського до Нового Таргу і Варшави

12 iuly wyiehał i. m. p. sędomierzsky [Stanisław Witowski] s Kiesmarku y s panią swoią do Nowego Targu, a potym miał do krolya i. m. [Jana Kazimierza] iehacz, bo tesz dopiero był z Warszawy od woyska przyiehał.

№ 217

Новина про переговори шведського коменданта Пауля Вірца з серадзьким каштеляном Єронімом Вежбовським під Краковом

Wyiehał z Krakowa [Paul] Wiercz na traktaty do cegielnie za Kazimierz, Zakrzow nazwaney [...] ²⁰⁴ z i. m. p. sierackym [Hieronimem Wierzbowskim]. Długo sobą tractowały y pieli za zdrowie, będąc sobie radzy. Od[ie]hał* nazad Wiercz do Krakowa, a i. m. p. sieracky iehał do krolya i. m. [Jana Kazimierza] po declaratyą tey zg[ody]* strony podania Krakowa. A w pokoju pod te czaszy mieli sie zatrzymac az do powrocenia i. [m. p.]* sierackyego.

№ 218

18–20 липня 1656 р. – Новини про шведські вилазки з Кракова та бої з польськими військами

18 iuly w noczy ze srody na czwartek wisłał [Paul] Wierc kielka kornetow na Tęczin, zomek Swedow, sta[m]tąd* sprowadziel do Krakowa, zomek spaliwszy. Zastąpiel pułkownik, co był od kroliowey i. m. [Ludwiki Marii] do nasego obozu przislany, Angielcyk. Uderzel sie Swedamy, mając naszych przy sobie telko dw[ie]* horagwy, a Swedow beło kielka kornetow. Zabił Swedow pod 50, pod samim kon pad. Swedzi go poymały y do Krakowa wzyęły, naszych telko kielka zginęło. || (арк. 828)

Znowu 20 iuly z piątku na sobotę w noczy wisedł Wiercz z Krakowa we 2000 liudzy y dział myał 18, hczacz oboz zniesch polsky, iakoby na nieostroznyh

²⁰⁴ Слово пошкоджене скраю аркуша.

spodziewaiąc się napaszc pod Tyncem. Tamże godzina s pułnocy uderzył z dzyał, woysko tesz nasze y straz czym była uderzyły się z [n]ym potężnie, ze leżało Swedom y Zydow, co były między niemy, do 400, a naszych przeszło pod sto. Stały dobrze nasze y chłopcy ognia dodały, aż Wiercz ledwo uszedł nazad y z wojskiem do Krakowa, y chłopcy, którzy osobno stali obozem, dobrze stały y działek odieły kielka Swedom, z rusniczych raziły dobrze. Był przywoyczą dobrym żołnierzstwem y horągwią powiatowym i. m. p. starosta babinowski [babimojski Krzysztof Żegocki] z i. m. p. [Krzysztofem] Krupką²⁰⁵ za rozkazaniem i. m. p. [Michała] Zebrzydowskiego, miecnika koronnego, generała wojska, pod Krakowem będącego, mając zawsze czuynę oko na nieprzyjaciela, który hitrze a zdradliwie zwiłł sobie poczynac z naszymi, lubo hory i. m. p. miecnik koronny, prace y zdrowia nie lituje swego.

№ 219

Новини про залучення євреїв і циган до шведського гарнізону у Кракові та його зміцнення за рахунок підкріплення з інших замків

Zydom Swedzy, barwę daiać, czwiczą ych do strzelby y do boju, między knehty swedzkie ych mieszaiać, y Czyganow zdradziecz, wprzod ych do potrzeby naganiaiać.

Zomkow Swedzy z roznych poziedzali się do Krakowa, że ych rahuią na 3000 bydz. Telko na Wisniczu zostaje brat Wieczow [Bengt Wirtz] Swedamy, a siostrzeniec Wierczow jest w poimany u naszych w obozie.

№ 220

9 липня 1656 р. – Новини з Сілезії про зміцнення Фердинандом III своїх кордонів, австрійсько-французькі відносини і вороже ставлення у Чехії до намірів коронувати Леопольда Ігнатіуса чеським королем

Nowyni Słyaska

9 iuly Słyaska s Czieszyna od p. Pawła Przytulowica, rayce kazimierz[skiego].

Cesarz i. m. [Ferdynand III] armatę kazał zwiesc do Głogowa Wielkiego, a woyska cesarskie, które są wielkie, pewną cesc woyska wiprawiono ku pomorskiemu ziemiu.

Teraz *in iulyo* był poseł od krolia francuskiego [Ludwika XIV] do cesarza i. m., który się prętki audienty upominał u cesarza i. m., alie gdy się widział z posłem krolia swedzkiego [Karola X Gustawa] y usłyszał o pogromie krolia swedzkiego w Polsce, że się ledwo w Prusiech ostał, do tego, że Warszawa

²⁰⁵ *Stolicki Jarosław*. Oblężenie Krakowa przez Jerzego Lubomirskiego w latach 1656–1657 // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Białystok, 2003. – T. XL. – S. 100.

wzyęta od krolya i. m. polskiego [Jana Kazimierza] y poimaniu [Arvida] Witemberka z Oxensternem [Bengt Oxenstierna] y Eskinem [Aleksander Erskain], zwiesiel nosz y hcyal odiehac nazad, nie odprawuiacz poselstwa. Alye mu powiedziano, zesz prosiel o audientyą prętką, ktorey ci pozwoliono *secunda die*²⁰⁶. Pedzial, ze mu listy pogynęły²⁰⁷, alie to nicz nie pomogło, musiał opowiedziec, s czym przyiehal, opowiedaiacz woynę cesarzowy i. m. (gdysz to lyga beła iedna stanęła krolia swedzkiego z francuskym). Iest *generalis supremus Leopoldus [Wilhelmus]*²⁰⁸, brat cesarza i. m., ktory beł teraz Wiedniu, w Nesie [Nisie] y we Wrocławiu. Mosty buduyą wrocławianie dwa albo trzy na rzece Odrze, ktoredy woyska będą sie przeprawuyacz cesarzskye. Y przy Wrocławiu ma zostawacz cesarsky piehoty kielka tysięczy, na co pozwolily. Cehowie tesz mowią, ze nie hcą przyiacz [Leopolda Ignatiusa] sina cesarza i. m. na kroliestwo ceskie, alie to opinia pp. dissidentow. Zomky Holstyn y Stawyczin w Morawie rozebrały y ine maią psowac, ktore nie są do obrony pewne. Ołomoniec fortificuią, Niszę takze pocęły fortyficowacz z roskazania cesarskiego. Koronatya krolia ceskiego, sina cesarza i. m., za 6 niedziel ma bydz.

№ 221

1656 р., початок липня. – Новини про укладення Марієнбурзького договору між Карлом X Густавом і Фрідріхом Вільгельмом від 25 червня, військові операції Роберта Дугласа, Богуслава Радзивіла та інших генералів, допомогу кримських татар Янові Казимиру та інші відомості

Nowini s Polsky

[Robert] Duklias z [Hieronimem] Radzieiowskym pod Nowodworęm položeli sie obozēm, maiacz woyska 8000 y xziązę Radzywił Bogusław przy nyh, ktorzy beli posli na odsiecz Warszawie, alie iuz nieryhło. Krol sweczky [Karol X Gustaw] z xziążęciem pruskym [Fryderykiem Wilhelmem] potwierdziely sobie z obu stron²⁰⁹, przisięgli stac mocno, przisięgy swey iedni drugiemu dotrzymuiacz, ratowac sie y xzyąże [...] ²¹⁰ || (арк. 829) ...ku Dukliasowy pod

²⁰⁶ *secunda die* – наступного дня.

²⁰⁷ У рукописі це речення взято в дужки.

²⁰⁸ *generalis supremus Leopoldus Wilhelmus* – верховний полководець Леопольд Вільгельм.

²⁰⁹ 25 червня 1656 р. було укладено шведсько-бранденбурзький договір у Марієнбурзі (Kurbrandenburgs Staatsverträge von 1601 bis 1700 / Bearb. von Theodor von Moerner. – Berlin, 1867. – S. 201–209; Wittrock Georg. Marienburg och Labiau // Karolinska förbundets årsbok. – Lund, 1923. – S. 67). Див., зокр.: Федорук Ярослав. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза і Україна у середині XVII століття. – Київ, 2011. – С. 259.

²¹⁰ Далі втрачено останній рядок.

Nowim Dworem złączycz sie mieli sobą y woyska, ktorego kładą by[dz]* [Swe]dow* 20000, przeczyw ktorym Swedom krol i. m. [Jan Kazimierz] wisłał, kazawszy sie przeprawycz 10000 woyska, a w tel miely zeszcz Tatarowie z murzą, bratem hamskym²¹¹, ktori idzie we 40000 Tatarow, przeczyw ktorim wyiehał i. m. p. Alexander Konieczpolsky, woiewoda sędomierzsky, przywytacz yh. Między Bugiem a Wisłą swedzkie sie woyska położely, mosty, ktore bely zbudowaly Swedzy na Bugu y na Wislie, woda ym powodz popsowala. Zywnosci omalie maią sobie y konyom, gdysz woda trawy y łąky pomaliela wokoło nyh, na 6 mil iada na paszą.

№ 222

15–20 липня 1656 р. – Новини зі Львова про перехід татарських військ через Руське воєводство, ставлення козацької старшини і черні до укладення польсько-московського миру, козацькі заворушення проти Богдана Хмельницького, обрання Вдовиченка гетьманом на Задніпров'ї та інші відомості

20 iuly ze Lwowa, ze 14 y 15 iuly Tatarowie przesly. Trwoga sie beła wsceła dlya zabierania bydła, ze co zywo uciekało do Lwowa tak sliahy, iako y inszy.

P. Zołkiewsky Głuchy²¹² pysze z Dubna, ze *publice*²¹³ mowią kozaczy o tym, ze iesli będzie z Moskwą pokoy, to y z namy: “My yh nie odstąpiemy”. To starsina mowy. Alie to slyha[c] od inszyh, ze kozaczy wykradaią naszyh z Moskwy z więzienia y cęsto z Moskwą zadzieraią, a zwłaszcza, cern, tłukacz yh, gdzie mogą, zycąc sobie pokoiu z nami, a osobliwie, czo za Dnieprem mieskaią, przy ktorih Wdowianczenko [Wdowyczenko]²¹⁴ hetmanem yh obiera sie, [Bohdana] Hmielnickiego zadną miarą nie hcąc pusczyć za Dniepr, alie calie do pokoiu ciągnacz.

²¹¹ Татарське військо у битві під Варшавою очолював білгородський бей Субган Гази-ара: *Wegner Jan*. Warszawa w latach Potopu szwedzkiego 1655–1657. – Wrocław, 1957. – S. 109, 113.

²¹² “Rotmistrz Stanisław Żółkiewski, herbu Bończa, zwany «Głuch», bo w tatarskiej niewoli udawał głuchego” (*Radziwiłł Albrycht Stanisław*. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – T. 3: 1647–1656. – S. 209 (комент. 117)).

²¹³ *publice* – публічно.

²¹⁴ *Грушевський Михайло*. Історія України-Руси. – Київ, 1997. – Т. IX. – Ч. 2. – С. 1231.

№ 223

Новина про перемоги московського війська над шведами

Moskwa temy czaszy kroliowy swedzkiemu [Karolowi X Gustawowi] port potężni wzyęli niedaleko Rygi w Inflia[n]czyeh*, biorąc Swedom miasta, zomky w Inflianciech.

№ 224

Нотатки про хвороби у польському таборі під Варшавою

Woysku naszym w obozie pod Warszawą horobi sie zawzyały: krwawa biegunka bardzo skodliw[a]*, na którą wielie ych umiera. Koło Warszawy w kielku wsziah słyhac, ze sie zapowietrzelo.

Опубліковано: *Namaczyńska Stanisława*. Kronika klęsk elementarnych w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1648–1696. I: Zjawiska meteorologiczne i pomory. – Lwów, 1937. – S. 164 (no. 858).

№ 225

1656 р., липень. – Новини про перебування польської королеви Людвіки Марії в Ченстохові, Варшаві та Ланцуті

Kroliowa imoscz [Ludwika Maria] w Cęstohowey beła, nawiedzaiącz obraz Naswiętszy Panni Mariey y wotum swe daiącz²¹⁵. Beła do Warszawy poiehała. Tam trohę pomieskawszy, powrocieła do Łancuta y przy ni liudzy pod tyszyącz, 30²¹⁶ iuły w niedzielie.

№ 226

Поголоски про смерть Адольфа Йогана, брата шведського короля Карла X Густава

Zginął [Adolf Jan] brat krolia swedzkiego, falsgraff.

²¹⁵ Далі закреслено: “miała iehac”.

²¹⁶ Переправлено з “20”.

*28 липня – 10 серпня 1656 р. – Новини про захоплення шведами
Варшави, поразку польської армії під Краковом та інші відомості*

28 iuly w piątek po s. Annę pod Nowodworem, od Warszawy 4 albo 5 mil, krol swecky [Karol X Gustaw] przysedł z woyskiem swoym y z woyskiem xziążęcia pruskiego brandeburczyka [Fryderyka Wilhelma] sie złączywszy, przisedł do [Roberta] Duklyasa y z nym sie złącel²¹⁷, dział sobą maiąc krol swecky 60. Obozem sie położely krol i. m. y z woyskiem ruszel sie zpod Warszawy, zostawiwszy pewną obronę przy Warszawie. Tatarowie tesz przisly. Daly potrzebę Swedzy woysku naszemu, potężnie sie o szię uderzyly. Trwała bytwa w piątek czały dzień az do noczy. Noc z ych rozyęła. Znowu takze w sobotę potężnie sie uderzyly o sie y Tatarowie tak gęsto strzały wypuscili, ze az niebo zasłoniely, gdzie wielie skody w Swedah y konich ucziniely. A potym sie uderzyly o Swedy, az sie przez woysko swedzkie przebili, wziąwszy na sablie Swedow. Gdy z dział Swedzi wipaliely, ony sie roskocely, ze im niewielie skodzyło. A tak zginęło Swedow na 5000, a nasyh pod tysziacz. Krol i. m. [Jan Kazimierz] do Warszawy powrocił dla obrony iey, ieslibi tego była potrzeba. Woyska nasze na mieysce sposobnieyse przeniesly sie y obozem stanęly w niedzielie po tey potrzebie, abi Swedow nawiesz mogly na nasze zasady y armatę²¹⁸. Krol i. m. z poniedziałku na wtorek ustąpiel od Warszawy y woysko ku Warce y ku Dolnemu Kazimierzowu, y kroliowa imoscz [Ludwika Maria] w niedzielę. Swedzy Warszawę znowu wzyęly, nie zastawsy tam nikogo, telko co miescanie bely samy przyięly Swedow, przeciw nim wisedszy.

Krol swedzky znowu rusel sie pod Nowi Dwor obozem, Warszawę osadzywszy. Woyska nase, powrociwszy, posły iedni z Tatory do ziemie pomorzsky pustoszyt ziemię kzyażęciu pruskiemu ogniem y mieczem; drugie woisko z kroliem [i. m.]* nad Swedamy [...] ²¹⁹. || (арк. 830) W dzień s. Wawrzynca die 10 augusty pod Krakowem oboz nasz Swedzy, wisedszy z Krakowa, rosprosely y siela naszyh nabiely, 70 pod Tyncem, działek 6 wzięly y więzniow nabraly. Zydzi oprzod przed Swedy przodkowaly y pierwey takze, podczas pokoju²²⁰ y traktatow upewnienya, zdradzywszy, wipadly.

²¹⁷ Далі затерте “kro[1]”.

²¹⁸ Далі закреслено: “[...] obliężenie, zeby yh głodem podmorycz, Swedow”.

²¹⁹ Далі втрачено останній рядок аркуша.

²²⁰ У рукописі: “pokoia”.

№ 228

*26 червня – 8 липня 1656 р.²²¹. – Нотатка про поразки
османського флоту у битві при Дарданеллах
і захоплення венеційцями острова Бозджаади (Тенедоса)*

*In iulyo Weneczy na morzu Turka poraziely na sto okrętow tureckych,
zbiely po dwa razy.*

№ 229

*16 липня 1656 р.²²². – Нотатка про поразку французької армії
під Валансьєнном від іспанців*

*In iulyo krol ispany [Filip IV] krolia franczuskiego [Ludwika XIV]
poraziel niemałe woysko, po trzeci raz nabral armaty, kapitanow moc pobyto
znacnih, drugich do więzienia nabrono.*

№ 230

*17 серпня 1656 р. – Нотатка про операції шведської армії коло
Кракова, Чорштина, Старого і Нового Сончу, а також поголоски
про наміри Карла X Густава вирушити на завоювання спільських земель*

*17 augusty Swedow pod 500 pr[z]islo pod Krakow, ktorzy stanęły obozēm
w Dąbiu Krakowskim, ktorzy sie skupiely, poshodziwszy zomkow z Ionowca,
z Ielze [Iłży], z Nowego Miasta i z inih zomeckow, porabowawsy. Nie hciely
yh przyiacz do Krakowa, ze belo Poliakow między niemy napoly, co iesce bely
przistali do nyh zrazu od kwarcianih, telko czo officierow pusciely, a oni staly
tydzien w Dąbiu, kędy udawaly przed liudzmi, ze yh iest na 3000. Posly potym
do Starego Szęca, kliastor wirabowaly paniensky y spaliely. W miastecku kielka-
nascie domow wirabowawsy, posly nazad. Bely y pod Sęcem Nowym, y pod
Czorzstynem. Trwoga beła na Liubowny, bo udawaly, ze do spyskich miast
brac sie miely Swedzy, y som krol sweczky [Karol X Gustaw], ciągnąc pod
Kra[ow]. Wzyęli dwie mnisky Swedzi do Krakowa starse, abi im okupiely
sie, y kliastor, hcąc 20000 złoty[ch].*

²²¹ Датування та історичні реалії за вид.: *Setton Kenneth*. Venice, Austria, and the Turks in the Seventeenth Century. – Philadelphia, 1991. – P. 184; *Finkel Caroline*. Osman's Dream: The Story of the Ottoman Empire 1300–1923. – London, 2006. – P. 251.

²²² Датування за вид.: *Israel Jonathan*. Conflicts of Empires. Spain, the Low Countries and the Struggle for World Supremacy, 1585–1713. – London, 1997. – P. 140.

№ 231

*20 серпня 1656 р. – Поголоски про похід шведського короля
Карла X Густава до Кракова та його переслідування
польським військом*

Krol sweczky [Karol X Gustaw] z woyskiem, ktorego rahuią przy nim na 20000, ydzie pod Krakow²²³. Powiadano o nym bydz, a z obu stron woysko nase za nim postępowało y z Tatar[my]. I. m. p. [Stefan] Czarnecky, kastel[ian] kyiowsky, po iedni stronie s Tataramy, ktorih kładą na 20000, a po drugy stronie i. m. p. [Aleksander] Koniecpolsky, woiewoda sędomierszky, z woysky kwar-cianemy y swemy, ktorih kładą bydz na 40000. Krol i. m. [Jan Kazimierz] tez rusel sie z Liublina za niemy. Pospolite rusenie roziahaly sie do domow, woysko litewskie posło do Litwy wypoczacz sobie.

№ 232

*Новина про похід шведського короля Карла X Густава в Лівонію
для оборони від Москви та облогу Риги царем Олексієм Михайловичем*

Posłał krol sweczky brata swego [Adolfa Jana] do Prus z kielka tyszięczy bronicz od pustosienienia ziemie prusky y pomorzsky od Tatarow y nasyh, ktorzy posly tam pustoszyć ogniem y miecem. Takze do Infliant posłał, tak twierdzą, ze [Roberta] Duklasa, dlia obrony Infliant, gdysz Moskwa w Infliancieh woiiue, odbieraiącz miasta y zomky Swedowy, y Rigę obliegly, maiącz woyska koło ny na sto tysięczy Mosk[w]y²²⁴.

№ 233

*Новини про шведсько-польські переговори і вимоги шведського короля
Карла X Густава для укладення миру з Яном Казимиром*

Poslowie trzy razy bely od krolia swedzkiego²²⁵ [Karola X Gustawa] dlia tractatow do zgody, hcąc tego krol sweczky, aby mu puscono z Inflianty y

²²³ Надпис на маргінесі: “20 augusty, alie to pliotky bely, bo powrociel do Prus, y kziązę pruskie [Fryderyk Wilhelm]”.

²²⁴ Невдала облога Риги моковськими військами тривала з 22 серпня (1 вересня) до 5 (15) жовтня 1656 р., див.: *Fagerlund Rainer. Kriget i östersjöprovinserna 1655–1661. Operationer och krigsansträngningar på en bikrigsskådeplats under Carl X Gustafs krig // Kriget på östfronten [= Carl X Gustaf-studier, 7 / Red. Arne Ståde]. – Stockholm, 1979. – S. 89ff.; Федорук Ярослав. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза і Україна у середині XVII століття. – Київ, 2011. – С. 378, 405.*

²²⁵ Переправлено з “pol[skiego]”.

Pruszy wiecnemy czaszy; druga, zeby był generałem nad polskim woyskiem; trzecia, zeby zapłaczyc woysku swedzkiemu; czwarta, zeby brat iego [Adolf Jan] po smierczy kroliewsky [Jana Kazimierza] był kroliem polskym. Na to nicz nie pozwoliel krol i. m. y p. senatorowie, ani woysko.

№ 234

1656 р., серпень. – Новини про обкладання новими податками краківських міщан і пограбування шведами костелу на Скалці

In augusto w Krakowie miescanie skladaly sie Swedom na 16000. Znowu kosciolom kazono sie okupowac y zwony, takze y po insyh farach y po wsiah aby zwony odkupowaly, groząc sie brac zwony.

Na Skalce wibraly wielky dostatek rzeczy, piniędzy, srebra, sat w grobie, co bely liudzie zamurowaly. Zakonnikow wignawszy²²⁶ dwu do Bozego Ciała, sami kosciol zomkly ym kosciol²²⁷.

№ 235

*Новини про виступи бранденбурзького курфюрста
Фрідріха Вільгельма і короля Карла X Густава
на захист земель Королівської Пруссії
проти польських, литовських і татарських військ*

Xzyązę pruskie [Fryderyk Wilhelm] rozłaceł sie z kroleм sweckym [Karlolem X Gustawem], posedł od niego ze swim woyskiem do Prus bronic ziemię swoiey od woiska nasego, ktorzy tam posly y z Tatory ziemię pustoszcz ogniem y miecem pruską y pomorzską ziemię – te miasta y zomky, ktore trzyma krol swecky y xziązę pruskie. A za nim tesz krol swecky rusel sie do Prus, maiąc omalie woyska przy sobie. || (арк. 831)

²²⁶ У рукописі помилк. “wignawsky”.

²²⁷ Надпис на марґінесі: “[N]a* tydzień daiąc [Swe]dom* po 3000 [mie]sca[nie]* krawowszczy. [W]* Kazimierzu, co stoią, [na]* Swedow iesc, pyc dac muszą miesca[nie]* y koniom”.

№ 236

11 серпня 1656 р.²²⁸, Краків. – Універсал коменданта Кракова Пауля Вірца до мешканців Краківського воєводства з повідомленням про перемогу шведського короля під Варшавою, заохоченням шляхти безпечно проживати у своїх маєтностях за умови зречення від виступу на посполите рушення до польського короля та з наказом шведським урядникам карати непокірних

[Додаток № 4]

Vniwersał Wirtzcow, ktory wydał w Krakowie y publikowacz roszakał, potym rozesłał, po zniesieniu obozu pod Krakowem.

Sacrae regiae maiestatis Suecie generalis maior et vrbis arcisque Cracouiae gubernator.

Omnibus et singulis palatinatu Cracouien[si], quorum haec scire interest, incolis notum esse uolo. Quoniam nulli non constat sereniss[i]m[um] ac potentissimum regem Suecie, dominum meum clementissimum gloriosissima atque omni inuidia maiore parta apud Varsauiam ex Regnoque Polonie victoria, adeo concidisse robur omne militie, ut nulla spes supersit reparandarum nouis conatibus virium²²⁹, quoci[rc]a facile collectu est, quanta in omnibus Regni prouinciis tum consternatio, tum perturbatio, omnes exagitet incolas, qui propria conscientia a victricibus sere[nissi]me regie mai[estat]is armis id, quod meruerunt, semper expectant. His omnibus, quanquam nihil tale promeritis, nihilominus inuictissimi regis Suaecie dom[ini] mei clemen[tissimi] clementiam ac protectionem offerimus, modo in posterum sponte illegitimę militię nuntium remittant, auresque constanter ad noua equestrique ordini communia sacramenta occludant. Patet adhuc beneficio presentium aditus ad securitatem possessionem et pacificam bonorum fruitionem obtinendam. Quodsi uero reperiantur, qui oblatam gratiam peruicaciter reiicere sustineant et potius paucorum magnatum ambitioni, tanquam addicta mancipia, diutius subseruire malint, hos ultor gladius atque ignis, militaris²³⁰ seuitiae satellites, nullo relicto uenię, loco quaque uersum persequentur. Quin imo quo praesentiori pęna mulcentur, tales presentibus literis postulamus ab omnibus praediorum prefectis, scultetis, famulitio nobilium addictis, tandemque subditis, ut ipsi a uiolentia talium abstinere nolint, sed eos uel vinctos nobis tradant, opera huius pretium a me

²²⁸ Дату 11 серпня див. у друкованому польському стародруці (див. легенду до цього документа), а також у літературі: *Kersten Adam. Stefan Czarniecki 1599–1665. – Warszawa, 1963. – S. 311 (прим. 17))*. Про універсал Пауля Вірца від 11 і 12 серпня згадано в універсалі Стефана Чарнецького від 21 серпня 1656 р. (див. далі док. № 238). Через це дата 11 серпня у польському перекладі в стародруці подана, найімовірніше, за новим стилем.

²²⁹ У рукописі помилк. “vinum”.

²³⁰ У рукописі помилк. “milituris”.

quisque artum sibi polliceri²³¹ poterit, dimidia parte bonorum defuncti, præmiatus oneribusque omnibus in perpetuum solutis. Hęc omnia sigilli appositione ac proprię manus supscriptione munire volui. Datę Cracouię die 21 augusti 1656.

Paulus Wirtz.

Locus sigilli.

B. Kalinsky, pi[sarz] pu[łku] (?).

Опубликовано: Przysługa ariańska, którą się w Koronie podczas wojny przysłużyli. Wydana przez szlachcica polskiego, pod ten czas miasta krakowskiego. – [S. l., s. a.] – P. [4–5] (з датою 11 серпня 1656 р.).

№ 237

*24 серпня 1656 р. – Новина про поразку шведського загону
від польсько-татарського війська під Равою*

Po rozgromieniu obozu polskiego pod Tincem *die 10 augusti* wisłał [Paul] Wierzc skarby z Krakowa kielkadziesiat wozow y przy nih raitary 2500. Tamze napadło woysko polskie, i. m. p. [Stefan] Carnecky y Tatarowie, na nich. Uderzili w nie, Swedow pobito, wozy skarbamy zabrono pod Opocnem, pułtory milie od Rawy²³². Nascinono wielie kapitanow, y kapitanky Tatarowie pobr[a]ly* y czoznacnieyszych kapitanow, y [Georga] Forgielia zoną, co był Warszawie poimany y do Krakowa po zonę przyiehał, gdysz kapitani y officierowie zonamy, kazdy przy swyh wozah y skarbah wiprawieli sie były z Krakowa do krolia swedzkiego [Karola X Gustawa], za nim do Prus hcąc uysz. A Wiercz na postrah [...] ²³³. || (арк. 832)

№ 238

*21 серпня 1656 р., під Радомом. – Універсал коронного обозного,
київського каштеляна Стефана Чарнецького до мешканців
і всієї посполитої людності Краківського воєводства про заохочення
до боротьби зі шведами та заборону поширення універсалів
краківського коменданта Пауля Вірца*

Copya vniwersału i. m. p. [Stefana] Czarneckiego przeciw vniwersałow y [Paulowemu] Wierczowemu, wydany *die 21 augusti 1656*.

²³¹ У рукописі помилк. “pollięri”.

²³² Ціла фраза дописана над рядком. Надпис на маргінесі: “24 augusty pułtory milie od Rawy bytwa była” (*Jenike Ludwik*. Stefan Czarniecki. Urywek historyczny. – Warszawa, 1891. – S. 58; *Kersten Adam*. Stefan Czarniecki 1599–1665. – Warszawa, 1963. – S. 312).

²³³ Далі втрачено останні півтора рядка аркуша.

Stephan z Car[n]iec Czarnecky, kasztelan kyiowsky, kowelsky starosta, regimentarz woysk iego kroliewsky mosczy.

Wiadomo czynię ich mosciom woiewodztwa krakowskiego obywateliom y wszystkim ludu pospolitego w miastach, miasteczkach, wsyach zgromadzeniom tak w dobrach kroliews[k]yh, duhownych, iako y sliaheczkych. Poniewaz mię ie^o kroliewska moscz, pan nasz miłosczywy, przed sobą z kielkanastą woyska pułkow y z pewnemy hord krimskich hufcamy posłał, zebym z wypadających z miast y fortecz Swedow gromieł y swawolią ich bezpiecną za łaską Bożą a pracą woienną poskromieł, a yz do rąk moych pys[a]ne uniwersały *de data 11, 12 augusty* z Krakowa zmislione swedzkie, iakobi od krolia sweckiego [Karola X Gustawa], przisły, bo krol sweczky y kurfirst [Fryderyk Wilhelm] nazad sie czofaia do Prus, prosię y napominam, zeby tych wsistkich, ktorzy te uniwersały smieią rozwozyc po miastach, brano, wiazano, do woyska i^o k. mosczy prowadzono. Ktori²³⁴ takze skrycie lub iawnie Sweda zabyie, liub głowę zabitego [dostawi], lub swiactwem wywiedzie sie, taky według stanu swego miec będzie nagrodę y do woiennych commissy y zapłat będzie naliezał, imięniem woyska ubezpiecam kazdego. Takze ktory wiadomosc prziniesie prawdywą do uczatowania tych dobra pospolitego drapiezcow, z [s]katuły mey²³⁵ nagrodę otrzyma y zaliecenie do i^o k. m. miec będzie. Niechze telko stanie przeciwko Bogu, oyczynie a panu powinnosczy y miłosczy, w sercach w. m. moych mosczy pp. stanie. Nadzieia w Bogu, ze za miesiąc dobrocz Iego święta y odwaga woysk ie^o k. m. wykorzeny tych swiata rozboynikow.

Dan pod Radomiem, *21 augusti 1656*.

Опубликовано: *Jenike Ludwik*. Stefan Czarniecki: Urywek historyczny. – Warszawa, 1891. – Dok. III. – S. 148–149.

№ 239

Новини про універсали польського короля Яна Казимира і коронного маршалка Юрія Любомирського до шляхти збиратися під Краковом

Wisły tez vniwersały od krolia i. m. [Jana Kazimierza] y i. m. p. marsałka [Jerzego Lubomirskiego], abi sie pod Krakow znouu sliahta kupieła.

№ 240

10 вересня 1656 р. – Новини про передислокацію шведських загонів з Вішниця до Кракова для зміцнення гарнізону

10 7bris w niedzielię [Bengt] Wiercz, brat [Paula] Wierca, co w Krakowie gubernatoręm iest, z Wisnicza sie sprowadzieł Swedami do Krakowa. Wisnycz,

²³⁴ У рукописі “ktorih”.

²³⁵ У рукописі “zkatuły mey”.

zomek, zruinowawsy, zpuszczywsy ogniem y murow zepsowaniem y klastora na gorze, dzyala soba iedne pobral do Krakowa, drugie potluk, popsowac kazal, wozow soba y z podwodami prozney wzyal do Krakowa 150. A tak odset z Wisnica, opuscywsy go pusty, do Krakowa. Beło ych pod 400, wozow proznych slo pod 70, nie wiedziec na co y po czo.

№ 241

11 вересня 1656 р. – Новина про перехоплення поляками шведського посла до Стамбула Захарія Гамоцького разом з турецьким послом Мустафою-агою, відправленого султаном Мегмедом IV до Яна Казимира рік перед тим

11 7bris w poniedziałek w Soboczcie, Węgrzech, w mieszcze spiskym, milia od Kiesmarka, poimaly Poliaczy posła swedzkiego [Zachariusza Gamockiego]²³⁶, ktori odprowadzał posła tureckiego [Mustafę agę]²³⁷ do siedmigrocky ziemie, zeby tamtędy przeiehał do Constantinopolia do cesarza tureckiego [Mehmeda IV]. Ktori poseł tureczky beł posłany do krolia i. m., p. n. mi[łosczywego], Iona Kazimierza tak rok²³⁸ y gdy w Liublinie beł, a Swed Warszawie, dowiedziawsy o nim, posłał pon kielka kornetow, aby do niego przyiehał do Warszawy s tym poselstwem, ktore miał do krolia polskiego [Jana Kazimierza], poniewaz teraz krol swecky [Karol X Gustaw] iest y krolem polskym, ze opanował kroliestwo polskie. On sie tego, poseł, zbraniał uczinic, ze ia telko mom poselstwo do krolia polskiego Iona Kazimierza, przyiazn mu wierną offiaruiąc od cesarza [tureckiego] [...] ²³⁹. || (арк. 833) Gdy go wzyęto y przyprowadzono do Warszawy, ktorego krol swecky kazal przyiąć *soleniter*²⁴⁰, z dział uderzyc y ubankietowac, a tam przed nim musiał swe poselstwo odprawycz y listy oddac. Ktorego krol swecky odesłał do Prus na zomek do Malborku y tam go więzieniu pod wartą trzymał, az go dopiero odprawieł w Malborku krol swecky, gdy miał yscz pod Warszawę na odsiecz [Arvidowi] Witemberkowy z xziążęciem pruskym [Fryderykiem Wilhelmem], posławsy przy nim Swedow swoych, aby go przeprowadzieli do granice²⁴¹, y poselstwo swe y listy do cesarza

²³⁶ Дашкевич Ярослав. Захарій Гамоцький – вірменин з України, дворянин у Швеції та його зустрічі з Богданом Хмельницьким (1655) // Дашкевич Ярослав. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури / Упор. Мирон Капраль, Галина Сварник, Ігор Скочилиас. – 2-е вид., вип. і доп. – Львів, 2007. – С. 135–136.

²³⁷ Abrahamowicz Zygmunt. Four Turkish Letters to the King and Chancellor of Poland at the Svenska Riksarkivet in Stockholm // Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae. – Budapest, 1961. – Т. XIII. – Р. 67–69.

²³⁸ Надпис на маргінесі: “1655”.

²³⁹ Далі останній рядок аркуша втрачено.

²⁴⁰ *sollemniter* – урочисто.

²⁴¹ Переправлено з “za granice”.

tureckiego wyprowadzyc. Takze y pasport mieli wolnego przesczya przez granicze cesarza krzescianskiego [Ferdynanda III].

Przyprowadzysy ych na Liubownia, Swedow wsadzieli do zomku, do więzienia, a poslowy tureckiemu dano stanowysko w miescie Liubowny y dostatek wseliaky, s cego poseł rad był, ze sie wolnim został od Swedow, u ktorych był tak długi czasz więzieniu. Posłano do krolia i. m. [Jana Kazimierza], oznaimuiąc o nim a o dalsą declaratyą, iezeli go kaze do siebie przyprowadzyc, czily go do Turek odprowadzyc, y do i. m. p. marszałka [Jerzego Lubomirskiego] posłano.

Опубліковано: Федорук Ярослав. Два листи архімандрита Данила Афіньського і грека Федора Дмитрієва до царя Олексія Михайловича у 1656 році // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ, 2009. – Вип. 13/14. – С. 508–509.

№ 242

1656 р., вересень. – Новини в Кезмарку про смерть смоленського воєводи Філіпа Обуховича, гетьмана Богдана Хмельницького і призначення новим гетьманом полковника Івана Богуня

18 7bris przysła nowyna do Kiesmarku, ze vmarł i. m. p. [Filip Kazimierz] Obuhowycz, woiewoda smoliensky, ktory Moskwie Smolensk poddał (mogąc sie do roku bronicz, nie maiąc gwałtu zadnego)²⁴².

Takze do ie^o m. pana koniusego koronnego [Aleksandra Michała Lubomirskiego] y i. m. p. miecnika koronnego [Michała Zebrzydowskiego], ze Hmielnicky Bohdan, hetmon kozakow zbuntowanych zaporowskyh, vmarł w dzień Panny Maryey Narodzenia [die 8 7bris]. Na swim mieyscu naznaceł [Iwana] Bohuna, pułkownika, hetmanem kozackym, roskazuiąc mu, zeby więzniow Poliakow wsystkyh wipuscyc roskazał (alie to plotky były)²⁴³.

№ 243

Новини про відступ шведського короля Карла X Густава до Торуня, французьке посередництво для польсько-шведських переговорів, призначення великого московського посольства до Вільна і татарське посольство до Яна Казимира із застереженням щодо укладення миру з Москвою

Krol sweczky [Karol X Gustaw] do Torunia ustąpiel do Prus.

²⁴² Помер 6 вересня 1656 р.: Przyboś Adam. Obuchowicz Filip Kazimierz h. własnego (zm. 1656) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1978. – T. XXIII. – S. 475.

²⁴³ Останній абзац Голінський пізніше викреслив, як непевні новини. Надпис на маргінесі: "Plotky".

Poslowie [Charles d'Avaugour i Antoine de Lumbres]²⁴⁴ krolia francuskiego [Ludwika XIV] u krolia i. m. polskiego [Jana Kazimierza] o tym przyiehaly, zeby pogodzyc krolia sweckiego [Karola X Gustawa], hcacz bydz mediatorem krol francusky y Oliędrowie.

Car moskiewsky [Aleksy Michajłowicz] takze posły swe y kommissazow [Nikita Odojewskij, Wasilij Czogłokow, Iwan Łobanow-Rostowski, Gierasim Dochturow i Jefim Jurjew]²⁴⁵ naznaceł y wisłał do Wilna, tractuiacz o pokoju y zgodzie z kroliem i. m. polskym. Ham krimsky tatarsky [Mehmed Gerej IV] posłał tez, zeby z Moskwą krol i. m. bez iego wiadomosecy pokoju nie zawierał, bo by przyiazn braterska rozerwac sie musiała z kroliem i. m., alie racey radziel Swedamy pokoy zawrzecz, a Moskwą woynę konczyc. Wieznyowie Swedzczy przī Tatarah zostaly y onim sie okupuia.

№ 244

11 вересня 1656 р. – Новина про наступ шведів на Лянцкорону, пограбування ними довколишніх сіл і їхні поразки від повсталих селян

11 7bris w poniedziałek²⁴⁶ Swedzy wisly z Krakowa kielka kornetow²⁴⁷ na Zwierziniec. Tam długo stojacz, puscili sie pod Lanckoronę, hcąc miasteczko spalycz. Alie yh odpłosono, zomku wypadszy y z działek do nich wypaliwszy zomku. Potym, stamtąd ustąpiwszy, po wsiach bydła Swedzy pozaimowały. Hłopy sie zebrawsy na nie, zaskoczywszy ych, ubieli kielkunastu y było odbieli, ze Swedzi uhodzyc musieli. Beło hłopow pod 200.

№ 245

*Новина про смерть бжесько-куявського воєводи
Яна Шимона Щавінського і призначення серадського каштеляна
Єроніма Вежбовського на цей уряд, а також на уряд
краківського великоурядника*

Vmarł i. m. p. woiewoda brzesky [kuiawsky], beł nim p. Scawinsky [Jan Szymon Szczawiński]. Dano woiewodztwo brzeskie i. m. p. sierackiemu y wielgorząd[ztwo] krakowskie [Hieronimowi Wierzbowskiemu]²⁴⁸.

²⁴⁴ Федорук Ярослав. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза та Україна у середині XVII століття. – Київ, 2011. – С. 285ff.

²⁴⁵ Там само. – С. 327–328.

²⁴⁶ “w poniedziałek” дописано над рядком.

²⁴⁷ Над рядком надпис: “4”.

²⁴⁸ Отримав уряд краківського великоурядника (1657–1665) після відступу шведів з міста у 1657 р. (перша згадка від 10 вересня 1657 р.); воєводство бжесько-куявське отримав 21 липня 1657 р., у дійсності, після Владислава Вежбовського, а не

№ 246

22–30 вересня 1656 р. – Новини про відправлення коронного маршалка
Юрія Любомирського під Краків і сутички шведів з поляками
під час облоги міста

Die 22 7bris i. m. p. Ierzy Lubomierzsky chrabia na Wisniczu y Iaroslławiu, wielky marszałek koronny, generał, starosta krakowsky, spisky, chmielnicky etc., przyiehał z woyskiem od krolia i. m. [Jana Kazimierza], pod Sączem stanął. Stamtąd, radę uczyniwszy rusenia sie z obozēm, pod Krakow rusel sie i. m.

Die 30 7bris w sobo[tę] z woyskiem bel podyazd.

We wtorek *26 7bris* pod Krakow Wołoszy i. m. p. marszałka koni ²⁰²⁴⁹ resolwowało sie, zapadly az do Tworzyansky bramy²⁵⁰. Tamze w bromie straz, napadszy, co bramę przywierał, rękę uczyły y Zyda sciely, na warcie będącego, y ziwczęm trzech Swedow porwawszy, prętkością uiehaly.

We srode *27 7bris* bel podiazd 2000 nasyh, kędy Swedzy bely wisly. Zesly sie za Zabłociēm. Tamze naszy Swedow dobrze wsparly, nazabyaly, więzniow kielku wzi[ęly]* [...] ²⁵¹. || (арк. 834)

№ 247

14 вересня 1656 р. – Новина про коронацію Леопольда Ігнатіуса
чеським королем і підготовку військ архикнязя Леопольда Вільгельма
до Пруссії проти курфюрста Фрідріха Вільгельма

14 7bris w Pradze w Cegah bela koronatya syna cesarza i. m. [Ferdynanda III], Leopolda [Ignatiusa]²⁵², na kroliestwo czeskie, kędy zdrada sie pokazala pewna przeciw cesarzowy i. m. na kziązat dwu, ktorih cesarz i. m. kazał poscinac y grafow 5, y sliahy 12 znacnich, ktorzi biwali w tajemni radzie przy cesarzu. *Constat*²⁵³, ze secreta wydawali do nieprzyiacioł o zamisłah cesarz[s]kych koło woyni (hoc bely katolicy).

після Яна Шимона Щавінського. Див.: *Leśniak Franciszek*. Wielkorzący krakowscy XVI–XVIII wieku. Gospodarze zamku wawelskiego i majątku wielkorządowego. – Kraków, 1996. – S. 101–102, 272; Urzędnicy kujawscy i dobrzyńcy XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Mikulski, Wojciech Stanek; współpr. Zbigniew Górski, Ryszard Kabaciński. – Kórnik, 1990. – S. 63 (no. 356–357).

²⁴⁹ Надпис на марґінесі: “20 kony”.

²⁵⁰ Так у тексті. Повинно бути “Floriańskiej bramy”, див.: *Stolicki Jarosław*. Oblężenie Krakowa przez Jerzego Lubomirskiego w latach 1656–1657 // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Białystok 2003. – T. XL. – S. 105–107; *Gawęda Marcin*. Od Beresteczka do Cudnowa. Działalność wojskowa Jerzego Sebastiana Lubomirskiego w latach 1651–1660. – Zabrze, 2013. – S. 168–169.

²⁵¹ Останні півтора рядка аркуша втрачено.

²⁵² Ім’я дописане над рядком.

²⁵³ *constat* – відомо.

Leopold [Wilhelm], arcykziazę rakuskie, brat cesarza i. m., do Prus z woyskiem sie gotuie z armatą odbierac Prusy (daiacz sobie tytuł “*magister Prussie*”, tak udaia heretyczy). Iest obrany y obwołany generałem naywissym od cesarza i. m. na[d] wsystkiemy woysky cesarza i. m.

№ 248

Новини про відправлення великого посольства познанського воєводи Яна Лецинського і воєницького каштеляна Яна Вельпольського до імператора Фердинанда III

Do cesarza i. m. [Ferdynanda III] w poselstwie poiechał i. m. p. [Jan] Lesczynsky, woiewoda poznonsky, y i. m. p. [Jan] Wieliopolsky, kastelan woynyczky, a przed nym poiechał za gonca i. m. p. [Andrzej] Morzstyn, stolnik sendomierzsky, oznaimuiacz o posłach wielkych od krolia i. m. [Jana Kazimierza] y Rzeczypospolitey²⁵⁴.

№ 249

Поголоски про громадянську війну в Англії, допомогу англійських військ для шведів і їхній розгром голландцями та гданчанами

W Angliey wielką wojnę samy maią między sobą, Szotamy y insem y sąsiady²⁵⁵, daly Swedom ratunki, posłali ie morzem. Zbiely ie Oliędrowie z gdanscany, ktorzi sie przy kroliu polskym [Janie Kazimierzu] oponowo[ly]²⁵⁶.

№ 250

Новини про поширення чуми в Сілезії, Короні Польській та інших місцях

O powietrzu slychac, ze w Sliąsku, w Brzegu mrze y na dolie za Wrocławiem bardzo po roznih miastah y wsiah. Alie y w Polsce Warsawie mrze od smrodow z trupow pobityh a niepohowanych y s kony, takze y w Poznaniu, y Swedzy umieraia, y między woyskiem naszym pocęło belo y horoby, biegunki zawzięły sie.

Опубліковано: *Namaczyńska Stanisława*. Kronika klęsk elementarnych w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1648–1696. I: Zjawiska meteorologiczne i pomory. – Lwów, 1937. – S. 165 (no. 862, 867).

²⁵⁴ Див.: *Kubala Ludwik*. Wojna brandenburska i najazd Rakoczego w roku 1656 i 1657 [= Szkice Historyczne, ser. V]. – Lwów; Warszawa, 1917. – S. 104–106, 316.

²⁵⁵ Далі закреслено “nie mogą”.

²⁵⁶ Надпис на маргінесі: “Pomoc Swedom zbyt”.

№ 251

*Новина про війну данського короля Фрідеріка III і голландців
зі шведами, а також про велике шведське посольство до Москви
для укладення мирного договору*

Krol dunsy [Fryderyk III] z Olęndramy przeciw kroliowy swedzkiemu [Karolu X Gustawu] woinę podniesly, mającz okrętow 40, a na nich dział 2500, y z gdanscani sie złączyc hcą. Krol dunsy ma pretext swei krzywdy, co mu były przedtym w zyęmy iego Swedzy pobraly wielie miast y zomkow, ktore teraz odbierac hce od Swedow, iako swoje. Krol swedzky posłał posły swe do nyego na tractaty, zgadzając sie z nim y obiecuiąc wrocyc mu pewne miasta y zomky. Takze y z Olęndramy hce zgody, z ktoremy takze tractuie. Y do cara moskiewskiego [Aleksego Michajłowicza] posłał krol swedzky [Gustawa Bielke, Aleksandra Essena i Filipa Krusentierna]²⁵⁷, tractuiąc z nim o zawarcie pokoyu, gdysz Moskwa w zyęmię infliacką wliazła, mu duzo wielie miast pobrawszy, y Rygę wzyęły, hcąc wszistkie odebrać Infliaty Swedom, ktore przedtym do Polski naliezaly – za Stephana Bathorego, krolya polskiego, były odebrane Moskwie, a do Korony Polski y W. X. Litew[skiego] przyłączone.

№ 252

*Новини про шведського генерала Георга Фортеля, відправленого
з відвойованої поляками Варшави до Кракова на переговори
з комендантом Паулем Вірцом*

[Georga] Forgielia, starszego regimentarza swedzkiego, ktorego poimali bely naszy Warszawie wespół y z [Arvidem] Witembergiem, [Bengtem] Oxensternem, był posłany od krolia i. m. [Jana Kazimierza] z Warszawy z i. m. p. sieradzkym [Hieronimem Wierzbowskim] do Krakowa, do [Paula] Wiercza, na tractaty. Ten wiiehał był przy wozah y skarbach z drugiemu regimentarzamy swedzkiemu, ktorego poymaly Tatarowie y z woyskiem naszym, i. m. p. [Stefan] Carnecky. Wykupiely go naszy od Tatarow y tu przyiechał z nasemy do i. m. p. marsałka koronnego [Jerzego Lubomirskiego], ktorego posłał znowu do Wiercza w poselstwie dlia tractatow, ktory sie obiecał cznotliwym słowem nazad powroczycz.

№ 253

Новини про захоплення Велічки коронними військами

Wielickę nase woysko opanowało y tam sie horągwie položely.

²⁵⁷ Федорук Ярослав. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза та Україна у середині XVII століття. – Київ, 2011. – С. 201ff.

№ 254

30 вересня – 9 жовтня 1656 р. – Нотатки про сутички шведів з коронними військами під Краковом і захоплення поляками в полон шотландця Форбеса з Тарнова

Za Zabłociem bely podiazdy 30 7bris w sobotę, kędy sie naszymy stawieli, Swedamy sie sczieraiacz, pliac otrzym[ali].

4 octobris w dzień s. Franciska bely podiazdy nase, chorągwie potykały sie Swedamy pod Krakowem. Rosiekały kapitana swedzkiego znacnego [...] ²⁵⁸ y dzialek 4 wzięły naszymy.

Irliand, miescanin kazimierzsky, poymał Forbesa, Sota, miescanin[a] z Tarnowa ²⁵⁹, ktory iehał z Wozosowycz ze wsy. Zastąpiwszy mu w poliu, poymał y oddał go i. m. p. marszałkowy [Jerzemu Lubomirskiemu] w obozie w ponie-dzialek die 9 octobris. Wtęncas stanął obozem i. m. p. marszałek pod Biezanowem a Węgr[z]camy z woyskiem w 20000 człeka iazdy y pyehoty, do ktorego y p. panowie, y slihta ziezdayą sie z poctami swemy. Ma samey piehoty 4000, okrom hłopow.

№ 255

Нотатка про пожежу в Любовлі на Сніші

Die 7 8bris z soboty na niedziele w Liubowni w miescie zgorzało domow 60.

№ 256

Новини про погром шведського загону під Краковом коронними військами

Wysło Swedow koni 150 z Krakowa do Miehowa palycz miasta y wszy. Zaskoczelo yh woysko i. m. pana marszałka [Jerzego Lubomirskiego], pobyto ych y ziwcem wzyęto 40, na co Swedzy patrzali z murow krakowskyh za Klie-parzem a nie ratowały ych.

№ 257

Новини про переселення євреїв, які співпрацювали зі шведами, з Казимира до Кракова зі страху перед захопленням міста коронними військами

Zydzy zdrayczy ze wsystkym sie do Krakowa wynoszą z Kazymierza z rzecamy y zonamy, nie ufaiacz Kazymierzowy y swej obronye. || (арк. 835)

²⁵⁸ Тут пропущено місце для імені.

²⁵⁹ “Forbesa, Sota, miescanin[a] z Tarnowa” дописано над викресленим (нерозб.) “...Sweda”.

№ 258

*1656 р., після 22 серпня²⁶⁰. – Поголоски про пропозиції
шведського короля Карла X Густава для переговорів з поляками
та відповідь Яна Казимира на його статті*

Podane artykuły pokoju od krolia swedzkiego [Karola X Gustawa] przez
iego własnego posła²⁶¹ kroluowy i. m. Ionowy Kazimierzowy polskiemu, W. X.
Litews[kiego] etc., etc., etc.

1. Traktaty odprawuacz bez wszeliakych mediatorow, zeby zawarcie
pokoju we dwudziestu stereh godzynach grontownie stanacz mogło, a zatym
potęga zobopolna y woina uspokioina będzie.

2. Na znak dobrego affectu zeby więzniowie wprzod wolno pusczeni
bely.

3. Do naznaczonych comissarzow moskiewskych pisacz, zeby zaczęte z
Moskwą traktaty przedluzely y zwliakly.

4. Xzyażęciu brandeburskiemu [Fryderykowi Wilhelmowi] biskupstwo
warminskie iako przylegle podacz.

5. Podlyaską ziemię xziążęciu Bogusławowoy Radzywilowy iako iedno
*feudum*²⁶² nadacz.

6. [Hieronimowi] Radzieiowskiemu wsystek gront, między rzekamy
Wieprzem y Narwią będączy, dziedzicznym prawem przyrzecz.

7. Zeby politycny rząd Rzeczypospolitey, takze y w woyskach tego kro-
lietwa, odmięniany y reformowany był.

8. Zeby wolno było kroluowy swedzkiemu, iednak za spolnemy lystamy,
iednego swoych do kozakow wyprawycz.

[9.] Na ostatek wzgłędem Prus zeby na potym zadney wzmianky nie belo
więczey.

Respons na wzwyz pomienione pokoju artykuły 1656.

1. Bez mianowanich mediatorow, to iest cesarza i. m. chrzescianskiego
[Ferdynanda III], krolia dunskiego [Fryderyka III] y Holandrow, niepodobna
rzecz przystapycz do iakych traktatow z strony pokoju.

2. Po zawarczyu pokoju zaraz, a nie prędney²⁶³, maią bydz więzniowie
wsisci wolno wypuszczeni.

²⁶⁰ За змістом, текст документа складено після початку польсько-московських пе-
реговорів під Вільном (22 серпня – 3 листопада 1656 р.).

²⁶¹ Одним із послів Карла X Густава, який вів переговори з Яном Казимиром та
його двором, був польський шляхтич Гіжицький (Федорук Ярослав. Віленський
договір 1656 року: Східноєвропейська криза і Україна у середині XVII століття. –
Київ, 2011. – С. 300–301).

²⁶² *feudum* – лен.

²⁶³ Слово правлене.

3. Traktaty z Moskwą odprawuiące sie iusz nie mogą bydz zadnim sposobem zatrzymane.

4. Niema tey mocy swedzky urząd, zeby dobra duchowne miał alienowacz.

5. Poniewasz na Podlasiu częścią duchowne, częścią kroliewskie, częścią prywatney sliachty dobra zasiadły, nie mogą bydz dla teyze przycini tym sposobem oddalone.

6. Radzieiowskiemu naliezy bardziey o łaskę y o odpuszczenie, anizeli o nowe dobrodzieystwa, proszycz y starac sie.

7. Na tén punkt zadney odpowiedzi nie dano.

8. Względem cara moskiewskiego [Aleksę Michajłowicza] przed skonczieniem pokoju nie moze bydz tén punkt zadnym sposobem pozwoliony. Y liuboby pokoy stanącz mógł, byłoby tho iednak przeczywko reputaczyey panskiey pozwolycz, zeby iedén czudzoziémiecz z iego poddanemy myał w iaką confederatią wstępowacz y łączycz sie z niemy.

[9.] Zeby miely Swedzy odebrane teraz y opanowane w Prusiech mieysca zatrzymacz przy sobie, niech tego sobie zadnym sposobem nie obiecują, y misly, ani głowy koło tego niehay sobie daremnie nie [...]²⁶⁴.

Опубликовано: *Thurloe John*. A Collection of State Papers of John Thurloe / Ed. by Thomas Birch. – London, 1742. – Vol. V: (1656). – P. 417–418 (без дати);

Walewski Antoni. Historia wyzwolenia Polski za panowania Jana Kazimierza (1655–1660). – Kraków, 1868. – T. II. – Doc. XXXIV. – S. XXVII–XXVIII (без дати);

Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. – Berlin, 1884. – Bd. VIII. – Bd. V: Politische Verhandlungen / Herausg. von Bernhard Erdmannsdörffer. – S. 119–120 (без дати). || (арк. 836)

№ 259

1656 р., після 7 вересня²⁶⁵. – Польський дискурс про необхідність укладення миру з Московією і поголоски про пропозиції московського посольства польсько-литовським комісарам

Conditio moskiewskie y diskurs potrzebny *ad presentem statum publicum*²⁶⁶.

Naprzod *queritur*, *utrum* expediat²⁶⁷ Koronie Polskiey, w takim wypadku zostaiącey, zamknącz pakta z Moskwą albo nie. Zwłaszcza, ze sie sama Moskwa

²⁶⁴ Останнє слово аркуша втрачене. У латинських публікаціях у Лондоні, Кракові та Берліні п. 9 відсутній.

²⁶⁵ Датування документа за часом після відправлення посольства польсько-литовських комісарів до Яна Казимира за додатковими інструкціями після сесії 7 вересня 1656 р. (Федорук Ярослав. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза і Україна у середині XVII століття. – Київ, 2011. – С. 371).

²⁶⁶ *ad praesentem statum publicum* – відповідно до теперішнього стану держави.

²⁶⁷ *quaeritur, utrum expediat* – порушується питання, чи вигідно.

z tym ozywa y z takiemy kondityamy, ktore mogą z ostatniego razu dzwignąć Koronę, do ktorych pact aby przistąpiła y zawarła szczerze one z Koroną Polską, czo zdarz Panie Boze.

1. Iz taką kondityą Moskwa podała, aby czara moskiewskiego [Aleksiego Michajłowicza] *in euentu mortis*²⁶⁸ krolia i. m. terazneysego [Jana Kazimierza] (*quam Deus longe auertat*²⁶⁹) wzyac za pana, ktory ma *in toto conseruare religionem catholicam Romanam, omnia iura et priuilegia et immunitates ac libertates omnium ordinum*²⁷⁰.

2. Iz obiecuie powroczyć wszistko W. X. Litewskie ze wszistkimi państwami serokiemy, także wszistkie Inflanty, a nadto recuperować krolieństwo szwedzkie, tą jednak condityą, aby go za pana wzyeto y *caueretur to publico diplomate*²⁷¹.

3. *Sin secus*²⁷², iezely go za pana nie wezmą, puszczyc Łytwę pod Berezynę rzekę, Inflanty wszistkie miecz, wszistko Wielkie Xzie[stwo] Litewskie trzymac do lat dwudziestu *in recompensam*²⁷³ wszistkich nakładów swych.

4. Iezely na to Poliaczy nie pozwolia, chce Moskwicin zamknąć przy mierze z Szwedem, ktory mu puszcza Inflanty wszistkie do dzieszyący lyat.

Zatrzymali sie commissarze z tractatamy aż do declaratyey krolia i. m. y Rzeczypospolitey, bez ktorych pozwolenia nie mogli commissarze konczyc pokoju.

№ 260

14 жовтня 1656 р. – Новини про захоплення Ловича коронними військами і польські тріумфи в Любовлі з причини поразок шведського короля Карла X Густава і бранденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма у Пруссії

14 8bris w noczy na sobotę z piątku byto z dział na Liubowny na triumph z roskazania i. m. pana marszałka wielkiego koronnego [Jerzego Lubomirskiego], triumphując z pogromu w Prusieh krolia szwedzkiego [Karola X Gustawa] y brande[bur]czyka [Fryderyka Wilhelma].

Przysła tes nowyna, ze krol i. m., pań nasz miłoszczywy, Ion Kazimierz z woysky swemy wzywał miasto Łowycz y Szwedów 900 wiscinano, a starszego

²⁶⁸ *in eventu mortis* – в разі смерті. У рукописі помилк. “maetis”.

²⁶⁹ *quam Deus longe avertat* – яку Бог нехай довго відвертає. У рукописі слово “longi” (помилк. замість “longe”) дописане над рядком.

²⁷⁰ *in toto conservare religionem catholicam Romanam, omnia iura et privilegia et immunitates ac libertates omnium ordinum* – повністю зберегти римську католицьку віру, усі права й привілеї та вольності й свободи усіх станів.

²⁷¹ *caveretur to publico diplomate* – щоб це було гарантовано офіційною грамотою.

²⁷² *sin secus* – якщо ж навпаки.

²⁷³ *in recompensam* – для відшкодування.

ych obiesyc kazał, takže Gniezno, Płocko y inse miasta. Kalysz sie iesce bronieł, kędy sie Swedzy opieraly.

№ 261

18 жовтня 1656 р., Чигирин. – Новина про підтвердження українсько-семигородського договору, укладеного 7 вересня

[Bohdan] Hmielnicky na posłusenstwo z kozaky uczinieł przisięgę kzią-zeciu [Jerzemu II] Rakocemu²⁷⁴.

№ 262

Новини про війну литовської армії Вінцентія Гонсевського разом з татарами у володіннях бранденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма

I. m. p. [Wincenty Korwin] Gąsiewsky, hetmon polny litewsky, z woyskiem litewskym y z Tataramy w maiętnosczyach xziążęcia pruskiego brandeburczyka [Fryderyka Wilhelma] ogniem y miecem znoszą wszistko w pięn. Sam brandeburczyk nie smie sie pokazac, kazał bytwy dac poliem, alie go porazono.

№ 263

Поголоски про розгром англійців, які йшли на допомогу шведам, голландцями і гданчанами

Posiłky, ktore sły z Angliey kroluiowy swedzkіemu [Karolowi X Gustawowi] y brandeburcikowy [Fryderykowi Wilhelmowi], zniesly na morzu Oliędrowie y z gdanscany 6000 ludzy.

№ 264

8 жовтня 1656 р. – Новина про битву під Простками і полонення Богуслава Радзивіла татарами

8 octobris 1656 beła potrzeba w niedzielię w Pruszyech, Tatarowie y z woyskiem litewskym i. m. p. [Wincentym Korwinem] Gąsiewskym, hetmanem

²⁷⁴ “[1]8* 8bris [H]mielni[c]ky* przy[si]ągł* z koza[ka]my* xzia[ze]ciu* Ra[k]ocemu*” (див.: Грушевський Михайло. Історія України-Руси. – Київ, 1997. – Т. IX. – Ч. 2. – С. 1306–1307).

lytewskym, napadszy na woysko swedzkie y xzyażęcia brandeburczyka [Fryderyka Wilhelma], przy ktorych był y xzyażę Bogusław Radzywił. Porazono ych na głowę, zbyto woyska ych kielka tysięcy, obersterow sieła znacznych naginęło, a czo przednieyszych officierow, starszych regimentarzow wzyęły do więzienia Tatarowie 130 y zonamy, y szamego xzyażę Bogusława Radzywiła rannego poymaly²⁷⁵. Krol swedzky [Karol X Gustaw] usedł do Kroliewcza, a brandeburczyk do zomku iednego zawar sie. Armatę ych y oboz zabrono, dostatky wielkie odebraly żołnierze y Tatarowie, niektorych do Krymu odesłano y z ynemy więzniamy, czo ych pobrano w Prusiech y w xzięstwie pomorszkym na 4000. Panu Bogu [...] ²⁷⁶odprawowano *die 18 octobris* w dzień [...] ²⁷⁷. || (арк. 837)

Wzięty w tey potrzebie pułkowniczy swedzcy conapřednieyszy: generał maior²⁷⁸ Izraelia [Israel Ridderhielm]²⁷⁹, Esky, groffa Waldeka [Josias von Waldeck]²⁸⁰ y inych znacznych więzniow nabrono sieła. Tatarowie Buczaci posly z więzniamy y zdobyczą do ziēmie [swey], a Krimscy zostaly przy woysku litewskym.

I. m. xziążę Bogusław Radzywił suplikował do krolu i. m. [Janowi Kazimierzowi] pokornie, nie tak stojąc o zywoť, iako zeby sie nie dostał w ręce tatarskie do więzienia²⁸¹. Mowią, ze ranny dwa razy.

Horągwy 54 naszi wzyęły, armatę, działa, munitę wszistkę zabrono, wozy z bogatemy skarbami[y]*.

№ 265

28 жовтня 1656 р. – Новина про повстання у Швеції
проти Карла X Густава

Kroliowy swedzkiemu dwie prowincye rebelizowaly we Swecziey y chłopy tamecny, insego sobie pana obiecuiacz. Pp. senatorowie swedzcy pysali do krolia i. m. Iona Kazimierza polskiego y swedzkiego, azeby iako *hereditarius dominus* miał ych *sub sua protectione*²⁸².

²⁷⁵ Надпис на марґінесі: “16 regi[m]entow* Swe[do]w* y brande[burczyka] [po]razono*”.

²⁷⁶ Передостанній рядок аркуша майже повністю втрачено.

²⁷⁷ Останній рядок аркуша втрачено; 18 жовтня був днем св. Луки.

²⁷⁸ Дописано над рядком.

²⁷⁹ *Augusiewicz Sławomir*. Działania militarne w Prusach Książęcych w latach 1656–1657. – Olsztyn, 1999. – S. 81; *idem*. Prostki 1656. – Warszawa, 2001. – S. 116.

²⁸⁰ *Idem*. Działania militarne w Prusach Książęcych w latach 1656–1657. – S. 88.

²⁸¹ *Radziwił Bogusław*. Autobiografia / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1979. – S. 139–140.

²⁸² iako *haereditarius dominus* miał ych *sub sua protectione* – як дідичний пан мав їх під своєю протекцією. Надпис на марґінесі: “Die 28 8bris p. [Marcin Sebastian] Kosucky pise z Ucosina [Łukoszyna]”.

№ 266

1656 р., жовтень. – Нотатка про великопольські сеймики

Wielky Polsce *cum consensu regio*²⁸³ seymikowano, kędy *conclus[um]*²⁸⁴ roziehać się *ad propri[a]*²⁸⁵, opatrzywszy iednak oboz dobrze y oszadzywszy etc. *In 9bri*²⁸⁶ upadek Swedom grozy.

№ 267

Нотатка про землетруси в Угорщині, Семигородському князівстві та небесні видіння

28 *octobris* trzesienie ziemię Węgrzech miastach w Kosicach y w inih kielku było wielkie, iakoby się kamience zapadać miały, domy. Tak się trzesło, że okna wypadaly²⁸⁷.

Powiedono, że troje słońca na niebie wydżiane były nad węgierską ziemią, że się zbywały dwie osobie na niebie.

W siedmygroczyki ziemy dwie miasta się obaliely s trzęsienia ziemi y na [...] ²⁸⁸.

№ 268

8 жовтня 1656 р. – Новина про поразку шведської армії під Простками і полонення шведських офіцерів

Ta walna potrzeba była w Prusiech *die 8 octobris 1656* pod Prostkami, ktorich poraził i. m. p. [Wincenty Korwin] Gąsiowski z woyskiem lyteuskym y Tataramy, gdzie walna bitwa była.

Wzięła orda więźniow na 10000 Swedow y Prusakow, trupa liegło na dwie myły, poginęło znacznyh obersterow, kapitanow y woyska porzannego.

Pułky, które były nieprzyjacielskie tak swedzkie, iako y xziążęcia brandeburskiego [Fryderyka Wilhelma]:

1. Puł[k] Izraeliow [Israel Ridderhielm], generał maior; 2. Amastein [Amerstein (Peter Hammarskjöld)], pułkownik; 3. Pethera [Peter von Kessel];

²⁸³ *cum consensu regio* – за королівською згодою.

²⁸⁴ *conclusum* – вирішено.

²⁸⁵ *ad propria* – додому.

²⁸⁶ У рукописі “In 9bre”.

²⁸⁷ Надпис на марґінесі: “Trzęsienie ziemię”. Цю цитату див.: *Namaczyńska Stanisława*. Kronika klęsk elementarnych w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1648–1696. I: Zjawiska meteorologiczne i pomory. – Lwów, 1937. – S. 30 (no. 152).

²⁸⁸ Далі слово правлене; край аркуша рукопису пошкоджено. У Намачинської: “...i na Węgrzech także” (Ibidem).

4. Thaub [Johann Jacob Taub]; 5–6. Englow dwu braczy [Joachim i Johann Engelowie] brandeburskie pułky; [7.] Samego electora [Fryderyk Wilhelm] pułk; [8.] Generała Waldeka [Josias von Waldeck], groffa; [9.] Xsiążęcia weymorskiego [Johann Georg zu Sachsen-Weimar]; [10.] Brunela [Christoph de Brunell]; [11.] Canneberka [Christoph von Kannenberg]; [12.] Walrata [Wolrad von Waldeck], który usedł w noczy w 500 liudzy²⁸⁹; [13.] Pułk xsiążęcia Bogusława Radzywiła; [14.] Pułky sliachty pruskiey.

Poymany w tey potrzebie czo naznacnyeysy, ktorzy u Tatarow zostaly.

Naprzod, xzyżę Bogusław Radzywil, ranni dwa razy, został woysk u krolia i. m. [Jana Kazimierza] poymany, o ktorego dlugo sie Tatarowie wadzili, domagając sie go.

V Tatarow czy zostaly: general, groph Waldek; general maior Israel; dwoch obersterow Englow braczy; oberster leitnant Koch²⁹⁰, baro[n] niemiecky, kochmistrz; maior Heltz [Goltz (?)]; maior drugi; officierow roznych osm.

A pospolitego liudu nabraly na 10000 Tatarowie, napalily sieła wszy y miasteczek y liudzy nasczynaly y z plionem posly do ordy.

№ 269

1656 p., жовтень. – Новина про повернення ротмістра Корицького до Яна Казимира від шведів і службу Юрія Немирича та Єроніма Радзейовського у шведського короля

*In octobri*²⁹¹ p. Korycky, który beł przy kroliu sweckym [Karolu X Gustawie], ktorego krol sweczky posłał na podiazd we 2000 woyska swedzkiego przeciw woysku krolia i. m. [Jana Kazimierza], posłał do krolia i. m., suplikuicz, abi odpusciel y do łasky go pansky przyiał, ze do Swedow beł przist[ąpiel]*, obiecuiacz te dwa tysiąca nawiescz na nasze zasack[y] [...] ²⁹² || **(арк. 838)** łaskę krolia i. m. ucziniał, tak ze woysko swedzkie nawiodł na one zasaczky. Uderzili sie tam naszy, poraziely woyska swedzkiego 1200, a osmset zywčem wzyęto.

Zostaie przy Swedah [Jerzy] Niemierzycz y [Hieronim] Radzieiowsky.

²⁸⁹ *Augusiewicz Sławomir*. Działania militarne w Prusach Książęcych w latach 1656–1657. – Olsztyn, 1999. – S. 81, 82, 88; *Kochowski Wespazjan*. Lata Potopu 1655–1657 / Przełoż. Leszek Kukulski; wstp. Julian Krzyżanowski; przyp. Adam Kersten. – Warszawa, 1966. – S. 234, 435, 439.

²⁹⁰ *Augusiewicz Sławomir*. Prostki 1656. – Warszawa, 2001. – S. 116.

²⁹¹ У рукописі “In octobre”; надпис на маргінесі.

²⁹² Далі втрачено кілька слів останнього рядка.

№ 270

*1656 р., між 1 вересня і 15 жовтня²⁹³. – Новини про облогу Риги
московськими військами*

[Robert] Duklas posedł beł we 4000 do Inflian[t] na odsiecz przeciw Moskwie pod Rygę y krol swedzky [Karol X Gustaw] za nim, alie ych tam Moskwa poraziela y ustapieli stamtąd, gdysz sieła Moskwa pobrała Swedom miast y zomkow, Rygę obliegszy. Maiąc woyska na 100000 y dział na 300, wzięli Rygę.

№ 271

*1 листопада 1656 р.²⁹⁴. – Новина про смерть велицького пробоща
Яна Суходольського*

Vmarł xz[iądz] [Jan] Suhodolsky, probosc wielicky, Wielicze.

№ 272

*Новини про виступи шляхти Жмудської землі проти курфюрста
Фрідріха Вільгельма та їхнє об'єднання з литовським військом
Вінцентія Гонсевського*

Ziemia zmudzka, zebrawszy liudzy woyska na 10000, w xzięstwo pruskie wpadly, 70 wszy y 20 miast ogniem y miecem zniesly. Zborzywszy to, powrociely sie y złącely z i. m. p. [Wincentym Korwinem] Gąsiowskym z woiskiem litewskym.

№ 273

*Новини про переговори французьких посередників Шарля д'Авогура
і Антуана де Люмбреза з польським королем про укладення
мирного договору зі Швецією*

Posłowie [Charles d'Avaugour i Antoine de Lumbres] są krolia francuskiego [Ludwika XIV] u krolia i. m. naszego polskiego [Jana Kazimierza], hcąc pogodzic krolia swedzkiego [Karola X Gustawa] z kroleм i. m. Y swedczy

²⁹³ Датування за часом, коли велася облога Риги; новина подає хибну інформацію, що місто було взяте московськими військами. Див. вище прим. до док. № 232.

²⁹⁴ Датування за вид.: *Temberski Stanisław. Roczniki 1647–1656* / Wyd. Wiktor Czermak // *Scriptores rerum Polonicarum*. – Kraków, 1897. – Т. XVI. – S. 359. Документ дописано на маргінесі.

biwaią, hcąc, zeby na Mosk[w]ę sie spoliwszi, uderzyc. Moskwa tes hcze, zeby sie s kroliem i. m. pogodzic, sliąc posły swe a zeby przeczyw Swedowy złączyc sie, obiecuiąc wielie Koronie Polsky.

№ 274

1 листопада 1656 р. – Новина про початок церковного чотирьохтижневого ювілею в Кезмарку

*1 9bris iubileus sye zaczął 4 niedzielni w Kiesmarku*²⁹⁵.

№ 275

*1656 р., після 12 листопада*²⁹⁶. – *Новина про ставлення голландців і гданчан до польсько-шведської війни*

Gdanscanie y Oliędrowie neutralistowie – ani Swedowy, any nom. Tak o nih twierdzieli, alie sie ynacy stawieli, gdy krol i. m. polsky [Jan Kazimierz] do nich przyiechał do Gdanska.

№ 276

Новина про конфедерацію шляхти і коронної армії у таборі під Краковом

Pod Krakowem confederatya w obozie stanęła woiewodztwa sędomierskiego, krakowskieg[o] y żołnierzow kwarczyanyh: nie odstępowac miasta, az go wezmą, da Bog, liubo przez tractaty, albo sturmem²⁹⁷. *Pro die 12 9bris* hłopom kazono y wszistkym ziehacz sie pod Krakow na s. Marczyn y armatę przyprowadzono z roznyh miescz. Dayze, Panie Boze, szczęśliwe powodzenie i. m. panu marszałkowy [Jerzemu Lubomirskiemu] y wszistkym ich mosciom, w obozie przy nim będączym.

Hłopy trzy cwartego wyprawiali²⁹⁸.

²⁹⁵ Документ дописано на маргінесі.

²⁹⁶ Датування за часом після в'їзду Яна Казимира до Гданська, що сталося 12 листопада 1656 р.: *Kubala Ludwik*. Wojna brandenburska i najazd Rakoczego w roku 1656 i 1657 [= Szkice Historyczne, ser. V]. – Lwów; Warszawa, 1917. – S. 85.

²⁹⁷ Надпис на маргінесі: “[C]onfeder[atya]* [p]od* Krako[węm]”. Універсал цієї конфедерації від 23 жовтня 1656 р. див. далі док. № 330.

²⁹⁸ Надпис на маргінесі: “[Z]* Cęstohowy, [z]* Łancuta, z Pilcze armatę przy[pr]owadzono*”.

№ 277

*Новини про погром шведської армії Густава Отто Стенбока
литовськими і татарськими військами*

11 9bris triumphowono y z dział byto na Liubowny. A mi, Poliaczy w Kiesmarku, gdy do pana [Wojciecha (?)] S[z]tameta²⁹⁹ nowina przisła z Liubownie od i. m. p. kapitana, swagra iego, w niedzielie³⁰⁰ “*Te Deum laudamus*” spiewalismy, dziękuiąc Panu Bogu za zwycięstwo, ze i. m. p. [Wincenty Korwin] Gąsiowski, hetmon polny litewsky, z woyskiem swim y z Tataramy poraził Stanboka [Gustawa Otto Stenbocka], generała swedzkiego, y z woyskiem 8000, ktorego Tatarowie gonily³⁰¹, a drugi generał, Kinsmark [Königsmark]³⁰², uciekaiąc, utonął pode Gdanskim³⁰³. [Hieronim] Radzieiowsky usedł³⁰⁴, Tatarowie więzniow набраły znowu, xziążę Bogusław Radziwił uciekł do Swedow³⁰⁵. Na 170 zniesiono miast y wszi w Prusieh znowu³⁰⁶.

№ 278

*12 листопада 1656 р. – Поголоски про наступ семигородського
князя Юрія II Ракоція на Польщу і його посольство до Яна Казимира
з посередництвом примирення зі шведами*

O xziążęciu [Jerzym II] Rakoczym nowina przisła, ze sie rusel siedmi-grocky ziemy z woysky swemy ku Polsce, nie wiedziec, na co (alie to niepewna, tak udawano pp. disidenczy). Takze iakoby Bekos [Bakos], p. węgiersky, we 300 koni miał iehac od xziążęcia Rakocego do krolia i. m. [Jana Kazimierza] w poselstwie, hcąc poiednac krolia i. m. z kroleм sweckym [Karolem X Gustawem], a drudzy udawaly, ze we 3000 sed (uczylhy potym)³⁰⁷.

²⁹⁹ Краківський лавник Войцех Штамет або хтось, можл., з його родини (*Nowak Tadeusz*. Obrona Krakowa przez Stefana Czarnieckiego w roku 1655 // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1963. – T. IX. – Cz. I. – S. 68; *Bieniarzówna Janina*. Mieszczaństwo krakowskie XVII w.: Z badań nad strukturą społeczną miasta. – Kraków, 1969. – S. 169, passim).

³⁰⁰ Надпис на маргінесі: “12 9bris”.

³⁰¹ Дописано над закресленим “poymaly”.

³⁰² Слово дописано над рядком.

³⁰³ Далі дописано слово “Kinsmar[k]”. Про це див. далі док. № 282 та ін.

³⁰⁴ Спершу було написано “Radzieiowsky vmarł”, потім переправлено Голінським.

³⁰⁵ “uciekł do Swedow” дописано над закресленим “vmarł od 2 rąn”.

³⁰⁶ Надпис на маргінесі: “Xziążę [B]ogusław* u[ci]ekł* do [Sw]jedow* znowu [z]* więzienia”.

³⁰⁷ Надпис на маргінесі: “12 9bris [n]owini* [n]iepe[w]ne* [lu]terskie*”.

№ 279

*Новина про переправлення Карлом X Густавом скарбів
із Речі Посполитої до Швеції*

Swedowie albo Carol Gustaw, krol swedzky mianowany, skarby, ktore pobrano³⁰⁸ w Polsce, w Prusieh tak s kosciolow, iako y z miast – srebro, złoto, klieynoty, satyczyna, mąsrodze, miedz etc., – na okręty 2 naładowawszy, do Sweczy morzem wisłał. Pаn Bog wiatry sprawiел na morzu, ze ie po morzu roznie rozganiaiaчz, pod Puczk przypędziел, ktore sie kroliowy i. m. Ionowy Kazimierzowy polskiemu, panu n. miłosczy[wemu], dostaly, a drugie gdanscaną³⁰⁹. Wielką zdobycz wzyęły Poliaczy, az krol [...] ³¹⁰ stamtąd, dokąd szie udał. || (арк. 839)

№ 280

*Новини про полонення поляками ваймарського князя Йогана Георга
та звернення матері курфюрста Фрідріха Вільгельма
Єлизавети Шарлотти до Яна Казимира з проханням миру*

Wdowa [Elżbieta Charlotta]³¹¹, matka xziążęcia pruskiego [Fryderyka Wilhelma], aby beła zahowana w pokoіu, a za sinęm, xzyażęciem pruskym, przycziniaiaчz sie, prosząc o pokoy, do krolia i. m. [Jana Kazimierza] suplikuie.

Xzyażę waymarskie [Johann Georg zu Sachsen-Weimar], twierdzą, ze iest w poimaniu u Poliakow woysku litewskym.

№ 281

*Новина про погром козаками кримських татар, які поверталися
з війни в Пруссії з ясиром*

Przislа nowina przez list z obozu nasego do p. [Wojciecha (?)] S[z]tameta zpod Krakowa do Kiesmarku, ze kozaczy zaporowscy zastąpiely Tatarom nad Niestrem, gdy sly z plionem y zdobyczą z Prus. Tamze Tatory pogrąmiely, plion odięły, Swedow wyscinaly, co beli, a Prusakow y Poliakow wolno puscili. Tak twierdzono, zeby to mieli kozaczy uczinicz za roskazaniem [Jerzego II] Rakocego, xzyażęcia siedmigrockiego, s ktorym kozaczi uczinily pobratanie y sprzysyżenie na wiernosc w roku 1656.

³⁰⁸ Переправлено зі “zlu[piono]*”.

³⁰⁹ Надпис на марґінесі: “[K]rol* i. m. pol[sk]y* we Gdan[s]ku* iest”.

³¹⁰ Далі текст останнього рядка майже повністю втрачено.

³¹¹ *Szymczak Barbara*. Fryderyk Wilhelm, Wielki Elektor. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 2006. – S. 22.

№ 282

Новини про відправлення частини військ Карла X Густава до Швеції на придушення повстань та інші відомості

Kinsmarg starszy [Hans Kristofer von Königsmark]³¹², ojciec tego młodego, co utonął w Prusiech pod Gdanskim³¹³, poseł był w okrętach we 2000 ludzi wibornih Swedow. Od krolia Carolia Gustaffa, krolia swedzkiego, posłany do Sweczy na uskromienie tumultow y rebelliey we Sweczyey poddanych przeczyw kroluiowy swedzkiemu, ktorzy postaly, nie hcąc go miecz za krolia. Czy żołnierze, ktorzy bely na okrętach, nie hciely ysc do Sweczy, alie obrociely pode Gdansk y poddaly sie kroluiowy i. m. polskiemu [Janowi Kazimierzowi] y przyiely służbę u gdanscan. Kinsmarka kroluiowy i. m. presentowaly y oddaly, ktorego potym gdansczanie uprosiely sobie u krolia i. m., ze go im darowal w nagrodę tych skod, którą łozely gdansczanie na żołnierza podczas tey wojny Swedamy, obiecuiąc to sobie gdansczanie, ze ym to nagrodzy Kinsmark stary, okupuiąc sie³¹⁴.

№ 283

Новини про зібрані війська семигородського князя Юрія II Ракоція та імператора Фердинанда III

Xzyżę [Jerzy II] Rakoczy ma woyska 40000 gotowego, nie wiedząc przeciw komu wojnę obroczy na wiosnę.

Czesarz i. m. [Ferdynand III] zahorzał był bardzo na katar y sin cesarza i. m. Leopold [Ignatius], krol węgiersky y czesky. O czo sie wszisczy pp. chrzesciansczy zafrasowaly były bardzo, alie Pan Bog pocziesal y do zdrowia liepszego ych przyprowadziel y doktorowie ratowaly³¹⁵.

Ma czesarz i. m. woyska swego pinieznego gotowego 70000 y iesce zbieraia, nie wiedzą[c] takze na czo y dokąd wojnę obroczy, a iuz ych trzima na trzeci rok.

³¹² N. W-n [Wimarson N. G.] Königsmark, Hans Kristofer von // Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi. – Stockholm, 1911. – Bd. XV. – S. 633–635.

³¹³ У дійсності жоден з двох синів Ганса Крістофера Кенігсмарка, Конрад (Курт) Крістофер (1634–1673) і Отто Вільгельм (1639–1688), не загинув під Гданськом у 1656 р. Див.: N. W-n [Wimarson N. G.] Königsmark, Konrad (Curt) Kristofer von // Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi. – Stockholm, 1911. – Bd. XV. – S. 635–636; *idem*. Königsmark, Otto Vilhelm // Ibidem. – S. 636–637. Польська традиція часів потопа називає “молодим Кенігсмарком” старшого з двох синів Ганса Крістофера, Конрада (Курта). Див., напр.: *Holsten Hieronim Chrystian*. Przygody wojenne 1655–1666 / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1980. – S. 126.

³¹⁴ Перебував у полоні до Оливського миру 1660 р. Див., зокр.: *Terlon, Hugues de*. Pamiętniki ambasadora Ludwika XIV przy królu Szwecji Karolu X Gustawie 1656–1660 / Przetłum., oprac. Łucja Cześćcik. – Wrocław, 1999. – S. 197.

³¹⁵ Надпис на маргінесі: “Cesarz i. m.”.

№ 284

Новини про коронне військо під Краковом і зібране посполите рушення шляхти

Pod Krakowem iest woysko wielkie żołnierzow kwarcianich y panow sliachty na 50000, hłopow rahuią na 15000³¹⁶. Wsy porozbierano, z ktorih hałup, pozwozywszy, budy w obozie buduyą y w ziemy drudzy w dołach liohy dlia obliężenia długiego Krakowa y Kazimierza. Dział iest pod sto.

№ 285

18 листопада 1656 р. – Новини про коронне військо під Краковом і шведських шпигунів у польському таборі

Z obozu zpod Krakowa

Die 18 9bris w sobotę, godzinę s południa, woysko konne z obozu wysło doszcz porżanne, wielkie, które wydział som [Paul] Wierdz, gdy sło koło Krakowa, iak do potrzeby. Także y piehota, hłopy z rusniczamy, ktorih iest sroga rzec, y siekieramy, z alabartamy, z kosamy. Stańło woysko na Krzemiankach y dział wyrihtowano 32, z ktorich do Kazymi[e]rza* kielka razy wypaliono y do sturmu przypuszczycz miano.

A w tym zdraycow kielka, przenaiętych od Wiercza, do obozu sie zakradszy, ieden po mnihowsku, drugi po białogłowsku, trzeci iak salioni sie ucziniel. Tyh trzech poiman[o]* [...] ³¹⁷. Woysko, obaczywszy to, z Krzemionek musieli ku obozowy powroczyc dlia gasenia ognia. W tym, niz sie zbлизeli do obozu, wiatr powstał y niemałą skodę ucziniel w obozie kwa[r]cianym* y ynyh. Okrom inszyh, tych zdraziec na męky skazono, ktorzy sie przyznaly, ze są przenaięczy od Wierca, po dwa taliery wzyęły za to od niego.

№ 286

2 листопада 1656 р. – Новини про поразку шведського війська у Пруссії

Die 2 9bris ³¹⁸ w Prusieh krolia swedzkiego [Karola X Gustawa] porazono, z ostatkiem woyska liedwo som uciek ³¹⁹. || (арк. 840)

³¹⁶ Надпис на маргінесі: “Piehoty 1200”.

³¹⁷ Тут пропущено якийсь текст про початок пожежі у польському таборі, яку влаштували ці шпигуни.

³¹⁸ Дата правлена, однак тут, найімовірніше, йдеться про сутичку авангарду литовського війська Вінцентія Гонсевського на чолі з Яном Огінським зі шведськими військами (*Kubala Ludwik. Wojna brandenburska i najazd Rakoczego w roku 1656 i 1657 [= Szkice Historyczne, ser. V]. –* Lwów; Warszawa, 1917. – S. 81; *Augusiewicz Sławomir. Działania militarne w Prusach Książęcych w latach 1656–1657. –* Olsztyn, 1999. – S. 126).

³¹⁹ Далі текст наступного документа (зі словами: “Od cesarza i. m. [...]”) втрачено в останньому рядку аркуша.

№ 287

Новина про штурм Кракова коронними військами

Beł y Sturm do Krakowa y z dział było naszymy do niego. Swedzy też strzeliali z dział z Krakowa y z Kazimierza y z rozny strzelby³²⁰.

№ 288

1656 р., листопад. – Новини про відправлення

Богуслава Радзивіла на переговори, смерть шведського канцлера Еріка Оксеншерни, порятунок шведської королеви Ядвіги Елеонори від полону у Гданську, збори шведського війська Робертом Дугласом і Густавом Отто Стенбоком, чутки про навернення до польського короля Єроніма Радзейовського і його смерть, французьке, шведське, бранденбурзьке і семигородське посольства до Яна Казимира, таємне посольство від Юрія II Ракоція до краківського коменданта Пауля Вірца та інші відомості

Nowini z obozu y z Wielicki de data 28 9bris 1656 p. [Marcin Sebastian] Kosucky pisał.

Xziąże Radziwił Bogusław usedł z obozu od i. m. p. [Wincentego Korwina] Gąsiewskiego, hetmana polne[go] W. X. Lite[wskiego], do krolia swedzkiego [Karola X Gustawa] (tak udaia, ze *ex comminentia*³²¹). Day Boze, zeby co sprawil dobrego y tractował o uspokoienu woyny, podawsy som siebie okazyą do tego.

[Erik] Oxenstern, kanclerz krolia swedzkiego, y zoną [Elzą Elżbietą] vmarł w Prusiech³²², dlya ktorego smierczy krol sweczky *periculose*³²³ zahorzał załosczy smierczy iego na petoczy carne.

Kroliowa swecka [Jadwiga Eleonora], uhodząc, liedwie nie była w rękah gdanscanow, bi sie beli lyepi postrzeg[li].

[Robert] Duklias woyska zbiera ostatkow sweczkyh rosprosonih y Stambok [Gustaw Otto Stenbock] do niego przyłaceł sie swemy woysky, ktorih rahuią miec kielka tysięcy.

³²⁰ Цей текст було zakresного Голінським з допискою на маргінесі: “Pliotky były udane”.

³²¹ *ex comminentia* – через погрозу. У рукописі дужка не закрита.

³²² Хоча канцлер Ерік Оксеншерн дійсно помер 23 жовтня (2 листопада) 1656 р., його дружина Ельза Єлизавета, донька Нільса Браге, у дійсності відійшла в інший світ набагато пізніше, у 1689 р. Див.: P. S. [Sondén P. H. S.] Erik Akselsson Oxenstierna // Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi. – Stockholm, 1914. – Bd. 20. – S. 1174–1175; *Fries Ellen*. Erik Oxenstierna: Biografisk studie. – Stockholm, 1889. – S. 319, 321, 372 (прим. 9). Див. ще далі док. № 293.

³²³ *periculose* – небезпечно.

P. [Hieronim] Radzieiowski w Bransberku *dispositiss[imus]*³²⁴, przeprosiając krolia i. m. [Jana Kazimierza] y Rzeczpospolitą, zauiąc za tho, czo ucziniel (twierdzą, ze umarł).

Posłowie francusczy y swedzczy, y od brandeburcika *urgere*³²⁵ o tractati.

22 9bris we srodę w dzień s. Ceciliy [Paul] Wierdz kazał Swedom, wislawsy yh s Krakowa, spalicz Zwierzyniec y klastor zwierzyniecky. Potym kazał i. m. p. marszałek wielky koronny [Jerzy Lubomirski], kazał s tamtę stronę woyskiem osadzyc dokoła Krakow. I. m. p. krakowsky [Stanisław Warszycki] do obozu miał stanącz swemy ludzmy *die 28 9bris*.

I. m. x. [Jan] Suhodolsky vmarł Wielicze, proboszcz wielicki, plieban niepomlowski, sekre[tarz] krolya i. m., dziekan sądecky, kaznadzieia dobry, pobożny³²⁶.

28 9bris [Georg] Forgiel myał przyiehać do obozu i. m. p. marszałka od Swedow.

Posel od xzyżęcia [Jerzego II] Rakoczego siedmigrocky ziemie przyiehał do i. m. p. marszałka do obozu pod Krakow.

25 9bris w sobotę w dzień s. Katarzyni poimano hłopa, z listamy do Wircza ydącego, pisanye dziwnemy harakteramy pysane, ktorego strudna do przecitania (iakies skrite mając secreta x. Rakoczy z Wiercem, tak udaia). Miał ie w kiiu dziurawim zaspuntowane listi, co sie nim podpierał.

[Kasper] Kasprzicky ze Zwierzyncza [pod Krakowem]³²⁷ vmarł Wielicze z urazu, ktori pracował koło mostu, buduiąc go na Wislie dla przeprawy woyska nasego ze swemy, co myał hłopow. Y przedtym miał swych hłopow 200 zaciagnionih swym kostem.

№ 289

16–18 жовтня 1656 р. – Новина про прибуття польських послів Яна Лециньського і Яна Вельопольського до Відня та їхню першу аудієнцію в імператора Фердинанда III

Posłowie naszy [Jan Leszczyński i Jan Wielopolski] Wiedniu od cesarza i. m. [Ferdynanda III] wdziecznie beli przyięczy³²⁸. Wiedzali do Wiedn[ia] *die 16 octobris*, wyiezdano przeciw nim we 24 karatah pososnemi konmy. Bely przymo[wa]ny przez marszałka wielkiego cesarskiego³²⁹ y gwardiie, pozwoliono ym miecz audientya *18 octobris* u cesarza i. m.

³²⁴ *dispositissimus* – ймовірно, помилк. замість “*depositissimus*”: вкрай немічний, хворий, близький до смерті.

³²⁵ *urgere* – наполягати.

³²⁶ Надпис на марґінесі: “Xzi[ądz]* Suho[d]olsky* vm[arł]*”.

³²⁷ *Szczotka Stanisław*. Chłopi obrońcami niepodległości Polski w okresie potopu. – Kraków, 1946. – S. 222.

³²⁸ Надпис на марґінесі: “[Z]* Wiednia”.

³²⁹ Переговори польських послів у Відні велися з таємним радником Йоганом Вайкгардом Аушпергом і богемським віцеканцлером Францом Евсебієм Петтінгенським

№ 290

7 грудня 1656 р. – Новини про гонця від імператора Фердинанда III до семигородського князя Юрія II Ракоція для з'ясування причин військових приготувань у Трансільванії

Die 7 decembris przeiehał kurier od cesarza i. m. chrzescianskiego [Ferdynanda III] do książęcia [Jerzego II] Rakociego do siedmigrocky ziemię z listamy, dniem y noczą iadąc s tym poselstwem, ze ieslibi sie ruszel na wojnę do Polsky, tedy cesarz i. m. swoje woyska poslie przeciw niemu y do zyemie iego siedmigroczy, oponuiąc sie przy Polakah cesarz i. m. (taką wiadomoscz pewną przinios i. m. x. plieban kiesmarzsky, przyiehawsy z kapituły do Kiesmarku)³³⁰. Alie nie tak drudzi pedali, ze mu od cesarza i. m. o wojnie przeciw niemu y o nieprzy[i]azni nic nie oznaimiono, telko pitano, dokąd woyska misli obroczie na wojnę. Alie sie decliarował xziązę Rakoczy, ze nie przeciw cesarzowy i. m., alie ze ma pewne urazy do Poliakow. Tam, do Polsky, umislał yszcz na wojnę przeciw Poliakom pod Krakow. || (арк. 841)

№ 291

3 листопада 1656 р., с. Немежа під Вільном. – Варіант тексту Віленського договору, запропонований польсько-литовськими комісарами московським послам, з коментарями про його вдосконалення та іншими нотатками

Puncta postanowione między kroliem i. m. polskym a carem wielkym moskiewskym przez comissarzow na to wysadzonych y przy poslie cesarza i. m. chrzesczyanskiego³³¹.

(Walewski Antoni. Historia wyzwolenia Polski za panowania Jana Kazimierza (1655–1660). – Kraków, 1868. – T. I. – S. 326; *Mecenseffy Grete*. Im Dienste dreier Habsburger. Leben und Wirken der Fürsten Johann Weikhard Auersperg (1615–1677) [= Archiv für österreichische Geschichte, Bd. 114]. – Wien; Leipzig, 1938. – S. 408–409).

³³⁰ У рукописі дужка не закрита.

³³¹ **Московське посольство:** астраханський воєвода, боярин Микита Одоєвський, окольничий, алаторський намісник Василь Чоглоков, окольничий, князь, рязанський намісник Іван Лобанов-Ростовський, дяки Герасим Дохтуров і Єфим Юр'єв. **Польсько-литовське посольство:** плоцький воєвода Ян Казимир Красінський, віленський біскуп номінат Ян Довгяло Завіша, великий литовський маршалок Криштоф Завіша, референдар Великого князівства Литовського Кипріан Павло Бжостовський, грабовецький, коритницький староста Станіслав Сарбевський. **Австрійські посередники:** Алегретто Алегретті, Йоган Теодор Лорбах, Франо Гундулич. Див.: *Федорук Ярослав*. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза і Україна у середині XVII століття. – Київ, 2011. – С. 327–333 (також мал. 52: факсиміле арк. 842 цього документа).

Za posrednictwem cesarza i^o msczy chrzesczyanskiego Ferdinanda III stanęły pewne conditiie postanowienia y pacta między k. i. msczyą Kazimierzem a czarem moskiewskim Aliexym Mychałowycem *die 3 nouembris 1656* przez commissarzow z obudwu stron podpysane.

1. Nie narusaiącz nic praw koronnych *circa electionem regis*³³², submituie sie krol i. m. na przisłym seymie przyczinic sie do tego y postaracz sie, aby electya nowego krolya stanęła y zeby obrany był czar moskiewsky, ktori by po smierczy krolia i. m. mógł bydz koronowany. A to dlatego, ze krol imszc upatruie, isz złączenie panstw polskiego y moskiewskiego moze bydz kazdemu nieprzyiacielowu strasne.

2. Zeby za taką electią nową czar i. m., krolew polskym zostawszy, za zywota swego nie mianował krolya, ani nikomu nie ustępował, alie aby wolna electya mogła bydz po smierczy iego. Wiare rzymską aby cale przywiliegiamy swemy zachował, takze wszistkie prawa koronne.

3. Przywilieie aby od niego nienarusone zostawały zawse.

4. Koronatya krolia i. m. nowego, obranego czara moskiewskiego, asz po smierczy krolya i. m. teraznieyszego odprawowac sie ma, dlaczego wedlie zwyczaiu praw polskich i. m. x. arcybiskup *primas Regni* będzie powinien złożyć conuocatią y na ni, zmowiwszy sie z carem i. m. obranym krolew, ma bydz namowiony czas koronatiey, na ktori bi czasz wiechał y bił koronowany. Na teyze koronatiey czar i. m. przez posły swe powinien będzie spisacz *pacta conuentus*³³³ y dac na nie diploma według zwyczaju krolow polskich, y one, y wysytke inne przesłych panow polskich postanowienya poprzysiądz przez posły swe wprzod, a potym sam przy koronatiey według zwyczaiu przysięgy w constitutyach opyszanych.

5. Aby po koronatiey sam panstwem, nie przez *viceregem*³³⁴ albo namiestnika, rządziel. Aby zadney inszey wiary, oprocz katholiczkiej rzymskiej, nie promowował, a czarowy i. m., nathęnczasz kroliowy polskiemu, wiara grecka nicz przeskadzac nie ma do rządzenya, iako na przisłym seymie declaratia o tym stanie.

6. A yz s kosciółem rzymskim a religią grecką rozne od dawnego czasu zachodzyły niezgody, a zatym y sprawy Rzeczypospolitey zatrudniac zwykły, tedy po scęśliwey electiey czara i. m. ma czar i. m. z krolew i. m. teraznieysym pilne staranie uczynicz, zmowiwszy sie wprzod z duchowienstwem, aby do dawney y starozitney od apostołow s. w koscielie Bozym kwitnącey wiary y następczow zostawiony zgody y posłusenstwa w kosciółach przywiesc mógł, czo będzie z wielką pocieha wszistkiemu chrzescianstwu s pomnozeniem wprzod chwały Bozey y owsem wszistkiego swiata monarhow ukontęntowaniem || (**арк. 842**) niesmiertelną sławą narodow polskiego y moskiewskiego. Na co znioszsy sie o czasie y mieyscu, sprowadzą wzaiemnie duchowienstwo.

³³² *circa electionem regis* – щодо обрання короля.

³³³ Так у рукописі; повинно бути “*pacta conventa*”.

³³⁴ *viceregem* – намісника.

7. Vkraina lubo teras w zamieszaniu przez kozakow pod panowanie czara i. m. poddała sie, iednak za takową electyą czara i. m. na krolietwo polskie odrywac sie od Rzeczypospoli[tey] nie ma, y owsem czar i. m. w pierwszym roku electey na krolietwo polskie, zniossy sie z kroleм i. m. teraznieysym, dla uspokoienia kozakow w ych pretensyah y ukontentowania dla gruntownego obwarowania pokoju złożyć powinny commissyą, na którą commissarze tak czara i. m. obranego krolya, iak tez y krolia i. m. teraznieyiego y Rzeczypospo[litey] ziechawszy sie, z hetmanem [Bohdanem Chmielnickim] y z kozaky zniosszy sie, to wszystko, co dotąd trudnielo, uspokoycz y umowycz powinny będą, by tesz od[z]iał dla zacepek iakych naznaciwszy [maia, a krol i. m. Korony Polskiej, przeszle wszystkie przewinienie onym y potomkom ich]³³⁵ pomsty zadney nie czyni[a]c, wszistko na wieky przebaczaiać, y owsem do łasky ych przyiawszy, przy prawach, priwiliegiach, wolnoscyach zachowacz y do większych, ilie pokaze słusnoscz, przypuszczą y iako naylipse obwarowanie y bezpiecienstwo kaze uczynicz.

8. A tego postanowienya aby zadney strony naruszenia nie było, czar i. m. protectorem będzie, a nim ta commissya skutek wezmie, aby obywateliom koronnim W[ielkiego] Xzięstwa Litewskiego był powrot do maiętnoscy swoych y w domach swych między kozakamy, w roznych woiewodztwach będących, bezpiecnie mieskacz mogly. A kozaczy z Zaporozha, nie telko za linyą w pactach bialocerkiewskych opysaną aby nie wipadaly y w panstwach koronnych y W[ielkiego] Xzię[stwa] Litew[skiego] zadney skody nie czyniely y uczisnienia zadnego, alie na usługę woienną iako czara i. m., tak krolya i. m. y Rzeczypospo[litey] nasey przyczywko kazdemu nieprzyiacielyowy, gdzie spolna potrzeba kaze, gotowy bely.

9. Pacta wiecnego przymierza z postronnemy monarchamy y ich panstw, z ktoremy Korona Polska y W. X. Litew[skie] ma poprzisięzone, czar i. m. teraz obrany, a potym koronowany krol, nienaruszenie zachowacz ma y onich strzymac, co wzaiem wszistko krol i. m. y Rzeczypospo[lita] czarowy i. m. strzymac nienaruszenie powinięn będzie. Na kazdego zasz nieprzyiacielya wzaiem krol i. m. y Rzeczypospo[lita] z careм i. m. y panstwem moskiewskym miecz będą złączenie sył y woysk, a mianowycie teraz na krolia swedzkiego [Karola X Gustawa] y xzyażęcyа pruskiego [Fryderyka Wilhelma], iezely tymczasem xziążę pruskie nie będzie przypuszczony do łasky krolya i. m. y Rzeczyposp[oli]tey, tak tez y na wsystkich, ktorzy by sie pokazaly bydz rebe-lizantamy y zdraycamy krolya i. m. y Rzeczypospolitey cara moskiewskiego.

³³⁵ Текст у квадратних дужках пропущено; відновлено за рукописом серадзького судді, бендзинського старости Зигмунда Стефана Конєцпольського “Acta publica variaque miscellanea regnante Ioanne Casimiro a 1655–1657” (Головний архів давніх актів у Варшаві. – Archiwum Radziwiłłowskie. – Dz. II. – Кн. 21. – Арк. 285). Про цей рукопис і його упорядника див.: *Kersten Adam*. Koniecpolski Zygmunt Stefan h. Pobóg (1588 – po 1657) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1968–1969. – Т. XIII. – S. 529.

10. Iezeli by zas kiedy obiema monarchom kroliowy i. m. y czarowy i. m. zdało sie przymierzem uspokoycz y zachowacz krwie rozlyania, tedy ieden bez drugiego z kroliem swedzkym w tractaty wdawac sie y iednacz nie ma.

11. Tytułow krol i. m. tak zazywacz będzie za zywota swego, iako y czar i. m., iak sie tu na początku tych pact położelo, a nadto krol i. m., poky zyw będzie, ich m. moscz pp. senatorowie y wszistka Rzeczposp[olita] Korony Polsky y W. X. Litew[skiego]. Takze gdyby okazya była w constitutyach na seymach wspominacz osobę czara i. m., tedy tenze tytuł y w druk kłascz powinię (tytułow tyh sie tu nie pise dlya krotkosczy).

12. Prowintie, odesle od Rzeczypospo[litey], wedlie praw koronnych y W. X. Litew[skiego], osobliwie Inflanty, czar i. m. moskiewsky do Korony Polsky y W. X. Litew[skiego], iako zdawna naliezące, przywrocycz y przyłonczyc powinię będzie. || (**арк. 843**)

13. Reliquie swiete, a mianowycze drzewo Krzyza S[więtego] z Liublina y kosczy świętego Kalistrata ze Smolienska wzyęte³³⁶ y skądynąd aparamenta koscielne, kielychy, mostrancyie, krzyze, armatę, prywilege, prawa, pysma y czokolwiek iest zabranego, wrocone bydz maią.

14. Więzniow wszeliakych y plion, zabranych liudzy iakiegokolwiek stanu y płczy, duchownych y swieczkych wsistkych, zadnego nie trzymaiącz y do zostania nie przymusaiącz, wypusczyć pozwalia krol i. m. obrany nowo, ma zaraz Wilnie na granice koronne odprowadzyc kazac, takze krol i. m. nasz y Rzeczpospo[lita] więzniow moskiewskych wolno wypusczyć obiecuię. Z tich, ktorzykolwiek pod tę woynę dobrowolnie poddaly sie czarowy i. m., aby wolne powrocenie miely, ktorim tesz krol i. m. łaskę uczynycz obiecuię y przy chonorach, maiętnoscyach, ktore przedtym miely, zachowacz.

15. Tatarow w teyze przyiazny y przymierzu zachowacz, iako y teraz są, obadwa monarchowie powinni y pact z nimy dochowacz. Kroliestwo swedzkie spolnemy szielamy z Rzeczpospoli[tą] czar i. m. odyskiwac obiecuię y do kroliestwa polskiego przyłaczyc.

16. Te puncta iako krol i. m. nas y pp. senatorowie, tak czar i. m. y blissy boiarowie poprzysiądz maią, a wprzod pp. commissarze wzaiemnie przisięgaią.

“Takesmy tedy (dokłada ieden z commissarzow) z temy conditiamy zawarli puncta, *supponendo*³³⁷, ze y na seymie staną przy podpisie rąk naszych y przicisnięnia pieczęczy naszych z obu stron. Pili za zdrowie y z dział strzelialy”.

Działo sie pod Wilnem 3 *nouembris* 1656.

Po podpysie zaraz pp. commissarze nasz y do niezawoiowanych, a moskiewszczy do zawoiowanych miast rozesłaly, pokoy święty rozgłasiącz. Zaraz

³³⁶ Про ці самі вимоги на Андрусівських переговорах 1667 р. див.: Соловьев Сергей. История России с древнейших времен. – Москва, 1991. – Кн. VI. – Т. 11. – С. 174.

³³⁷ *supponendo* – припускаючи, вважаючи.

y kozakom odpowiedzieli, dawsy im ramotę do Chmielniczkiego, aby kozakom zadnych zaczepiek czynic nie kazał, aby o pokoiu wiedzieli, a na usługę czara i. m. y Rzeczypos[politey] nasey gotowy bely.

Mowieli tesz pp. commissarze nasy o summę naszym znacną na zapłatę woysku naszemu w teraznieysym znisceniu Rzeczyposp[olitey] naszej, ktorey ony od czara i. m. nie odmawialy, ale samy commissarze do tego sie przylozyc obyicali. Te puncta dla krotkosczy czasu *compendiose*³³⁸ sie zebraly y niektore sie opusciely, ilie o kozakach, o Smoliensku y o Siewierzsczyznye.

Опубликовано: Literæ Una cum Protocollo Commissariorum Plenipotentium Regis Poloniæ super Tractatu, qui Mediatoribus Sac[ræ] Cæs[areæ] Majest[at]is Ferdinandi III. Legatis Alegretti ab Alegrettis & Johannis Theodori de Lorbach, cum Moschorum Czari Commissariis Plenipotentibus, habitus & conclusus est Vlnæ in Magno Ducatu Lithuanie d[ie] 3. Novembris, Anno 1656. interceptæ a milite Suecico & e Polonico in Latinum Idioma translata. – [S. l., s. a.] – P. 5–13;

Жерела до історії України-Руси / Упор. Мирон Кордуба. – Львів, 1911. – Т. XII. – Док. 498. – С. 409–411;

Шварц Искра, Аугустинович Христоф. Отношения Габсбургов с Россией и Украиной в период международного кризиса середины XVII в. // Русская и украинская дипломатия в международных отношениях в Европе середины XVII в. – Москва, 2007. – Док. 6. – С. 243–247. || (арк. 845) [...] ³³⁹

№ 292

14 листопада 1656 р. – Новини з польського табору під Гданськом з планами наступати на фортецю Голова у Королівській Пруссії, військові операції Вінцентія Гонсевського, відступ татар від нього до Криму, втечу з польського полону Богуслава Радзивіла та інші відомості

Nowyni z obozu pod Gdanskim od woyska krolia i. m. Iona Kazimierza polskiego y swedzkiego, wielkiego xzyżęcia litewskiego, ruskiego, pruskiego, *de data 14 nouembris 1656* przislane do obozu pod Krakow.

Scęśliwie, za łaską Bożą, zaslismy³⁴⁰ do Gdanska y tam stanął oboz, kędy był przed liat trzydziestą, pierwsey woyni pruskiey z Gustafem Adolffem etc., od miasta pułtory milie, a od Czcowy y Głowy [Gdańskiej] pułtrzeci, kędy na[s]* spodziewa sie³⁴¹. No y tam do [Roberta] Dukliasa pod Głowę kupią sie

³³⁸ *compendiose* – стисло, скорочено.

³³⁹ Перший рядок аркуша втрачено.

³⁴⁰ Далі закреслено “pod Krak[ow]”.

³⁴¹ Можливо, як це впливало б з історичного контексту: “kędy na[m]* spodziewa[c] sie”. Див.: *Kubala Ludwik.* Wojna brandenburska i najazd Rakoczego w roku 1656 i 1657 [= Szkice Historyczne, ser. V]. – Lwów; Warszawa, 1917. – S. 85; *Cieślak Edmund.* Wojskowo-polityczne i gospodarcze znaczenie Gdańska w wojnie polsko-szwedzkiej 1655–1660 // *Wojna polsko-szwedzka* / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 376.

liudzi[e]*, co ych tu maią, alie y Czcow liepy osadzily y opatrzili Swedzy, wiedzą[cz]*, ze tu zasedszy, nie mozemy miecz inszey intencyiey, liubo u nas iesce *no[n]* conclusum*³⁴², co cinicz. Dzisia rada generalna ma postanowycz, czo pewnego. *Interim*³⁴³ o potędze nieprzyiacielsky doskonalsą moze bydz wyadomocz. Beło pr[zy]* Dukliasie dwa tysiąca lyudzy niedawno, alie mu snadz przisło liudzy więcey. Na podiazdy cięska y niepodobna za Wisłę, a ci, co we Czcowie y w Soncu, przeciwko Głowie nie wihodzą z fortyce Swedzy.

I. m. p. [Wincenty Korwin] Gąsiewsky docekał sie Stymbocha [Gustawa Otto Stenbocka] z woiskiem. Więc, ze go beła odesła orda z plionem do Krymu, nie beł *par resistendo*³⁴⁴ y musiał ustąpic nazad, lyudzy niewielie straczywszy, tylko ze sto, y drugich wlyekących sie za obozem. Alye w osobie xzyżęcya Radzywiła Bogusława, ze usedł do Swedow, sieła stracył, ktery podczas iego retyrati usedł do Swedow y iuz iest przy kroliu swedzkym [Karolu X Gustawie] (z wielkym disgustem k. i. m. [Jana Kazimierza]). Teraz zas znowu podstępuie w Prusy i. m. p. Gąsiewsky, zkąd concluduiemy, ze Sty[m]boh* tu do nas cyągnie³⁴⁵. Opuscywszy go, i. m. p. woiewoda malborsky [Jakub Wejher]³⁴⁶ po wzyęciu Kalisza z liudzmy słuzałemy przibeł do krolia i. m.

№ 293

1656 р., перша половина листопада³⁴⁷. – Новини про політичні події у Королівській та Князівській Пруссії, а також про польсько-литовську, московську, французьку, бранденбурзьку, австрійську і данську дипломатію у Центрально-Східній Європі

Wielgopolianie o Poznań kusycz sie maią.

Od Hoynycz, aze tu ku Gdansku graniczą pomorską slizmy, a loznych naszych częszcz wielka do pomorskiey ziemie głęboko wpadly, palyącz, biorąc y pliondruia[c]* ziemyę, słyhac, iakoby sliachta tamečna mieli wyprawycz do krolia i. m. [Jana Kazimierza], prosząc myłosierdzya y biorąc iego protectią.

Do Bytowa wyprawiony podiazd upuscił 200 raitarow, ktorzy w miescie bely, a piechota zamknęła sie na zomku, ktore wszistkie zomky nad graniczą

³⁴² *non conclusum* – не вирішено.

³⁴³ *interim* – тим часом.

³⁴⁴ *par resistendo* – готовий протистояти.

³⁴⁵ Надпис на маргінесі: “I. m. pani Gąsiewska, hetmanowa, wisła z więzienia z Kroliewca od Swedow”.

³⁴⁶ Urzędnicy Prus Królewskich XV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Mikulski. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1990. – S. 110 (no. 635).

³⁴⁷ Датування за контекстом документа згідно з двома датами: півтора тижні від смерті Еріка Оксеншерни 2 листопада н. ст. 1656 р. (див. вище док. № 288) і прибуттям Яна Казимира до Гданська 12 числа (*Kubala Ludwik. Wojna brandenburska i najazd Rakoczego w roku 1656 i 1657* [= Szkice Historyczne, ser. V]. – Lwów; Warszawa, 1917. – S. 85). У новинах згадано, що французькі та голландські послі чекають у Гданську на прибуття польського короля.

osadził Swed: Złotow, Czelechow, Bytow, Lembork y tu, nad Wisłą, Swiecie, Gnyow, Starogard, Czcow y Głowę.

Ze Gdanska podkała nas ieszcze w drodze munitia, bo nam [Robert] Duklias chciał być przescya do Gdanska bronzcz, alie sie potym rozmislił, nie mając potęgi na nasz doszic.

P. Kryspin [Hieronim Kryszpin-Kirszensztejn (?)]³⁴⁸ na Zmudzy zniósł generała maiora Gulcza [Goltza (?)] y spalił Ragnetę [Nieman]. Lediwie som Gulcz do Tilcze usedł.

Piechota p. podcasego [Jana Zamoyskiego] przibela nam do woyska y powiaty tutečne pruskie.

Zżyżę i. m. [Albrycht Stanisław] Radziwił, p. kanclerz litewsky, bardzo iuz osłabyał, nie mas prawie iuz nadzieie zadny, zeby miał przetrwacz tę zimę.

Kanclerz [Erik] Oxenstern sweczky pułtory niedziele temu iako vmarł, a zona iego [Elza Elżbieta] w przesły poniedziałek³⁴⁹. Oboie w Framberku [Frauenburgu] na gorącą *malignissimam*³⁵⁰ y podobną do powietrza. Bardzo cięsko krol swedzky [Karol X Gustaw] utrapiony tą iego śmiercią y zaraz są[m]* wpadł w cięską chorobę, potoczy go oszypały y iuz beła wiesc, iakoby miał umrzec.

Czekamy czo godzyna rzetelnieysej wiadomosczy.

W Kroliewcu powietrze wielkie, kurfierzstow Waldek de Ambre vmarł, y to go z miasta zaraz wypędziło.

Krolio[wa] s[we]dz[ka] [Jadwiga Eleonora] [...] ³⁵¹ || (apk. 846) Kynizmarka [Hansa Kristofera von Königsmarka] y innih drugych. Gdibi beli gdanscanie wysłaly z kielka galiotow, pewnie by nye usła była. Kinsmark iest wsadzony na liatarny do więzienia od gdanscan.

Posłowie franczusczy de Lancord y de Lambres³⁵² y trzeci olięndersky czekaia w Gdansku na krolia i. m. [Jana Kazimierza]. Posłaly wytacz swoich contilonow, pytaiać szie, iezeli mają do obozu przyiehad, alie sie im kazono zatrzymac w miescie do przyiazdu k^o i. m.

Kanclerz prusky Koszperd³⁵³ y Owerberk [Johann Hoverbeck] iadą od kurzfierzsta [Fryderyka Wilhelma] y iuz mają naięte gospody. Oba zawse przyhylny nasey stronie.

³⁴⁸ Chrapowicki Jan Antoni. Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 597.

³⁴⁹ Див. вище коментар до док. № 288.

³⁵⁰ na gorącą *malignissimam* – на край злостісну лихоманку. У рукописі помилк. “*malignissimum*”.

³⁵¹ Останній рядок аркуша втрачено.

³⁵² Переговори у Гданську вели французькі послы Шарль д’Авогур і Антуан де Люмбрес: Pufendorf Samuel. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 192–193.

³⁵³ Можливо, Отто Шверін (Otto von Schwerin), який разом з Йоганом Овербеком вів переговори про мир з поляками: Piwarski Kazimierz. Stosunki szwedzko-brandenburskie a sprawa polska w czasie pierwszej wojny północnej // Polska w okresie drugiej wojny północnej 1655–1660. – Warszawa, 1957. – T. I. – S. 446–447.

Dunsky poseł ma bydz takze, wszistko to mediowac nasz y zgodzyc ze Swedamy będzie hciał, a moze y gdanscan przyłozyc, ktorego przez handliow muszi bidz teskno.

Goniec moskiewsky [Iwan Francbekow i Matwiej Lwow], udaia, ze iest u kurzfierzsta y iego, Elembok [Jonas Kasimir (Casimir) Eulenburg]³⁵⁴, takze powroczył, ktory był zatrzimany, y nieiaky tractat stanął między nimy, abo *neutralitas*³⁵⁵ kurzfierzstowy pozwoliono.

Z Wilna nie mas nicz od commissarzow, ale tam iusz pewnie czo *conclusum*³⁵⁶, bo dana posłom *facultas*³⁵⁷, a seym ma bydz *circa medium ianuary* albo *in februario*³⁵⁸; mieysce iesce nie obrane, kędy. *Proponitur*³⁵⁹ Lwow, Lublin, Piotrkow, Korczyn.

Indimiera bardzo sławnego olenderskiego p. Parsewała [Peter de Parceval]³⁶⁰ zastalismy tu, ktory iest obersterem nad 1200 piehoty, czo ia Olyęndrowie zostawiely gdanscanom. Ten *assistet*³⁶¹ w dalszych imprezach k^o i. m. y teraz koło obozu pracowac będzie.

Z Wiednia *de die 21 [octobris]* mami lysty, ze iuz ih mm. pp. posłowie [Jan Leszczyński i Jan Wielopolski] wyiehaly bely y prętko skonczyc mieli swoje negotya.

Długo li sie mi tu zabawic mamy, tego nie wiemy, biorąc miarę, ze krol i. m. będzie na Nowe Liato w obozie.

№ 294

1656 р., після 12 листопада³⁶². – Новини про перебування французького, англійського, данського, голландського та інших послів у Гданську для здійснення посередництва в укладенні польсько-шведського миру

We Gdansku krol i. m. [Jan Kazimierz]. Posłowie od roznich krolow przyiehali, hcąc bydz mediatoramy do zgody między kroliem i. m. polskym y

³⁵⁴ 4 жовтня н. ст. 1656 р. було видано наказ московським послам у відповідь на посольство Ейленбурга до Москви: Форстен Г. К внешней политике великого курфюрста Фридриха Вильгельма Бранденбургского // Журнал Министерства народного просвещения. – СПб., 1900. – Ч. 329 (Июнь). – С. 329–330; Opgenoorth Ernst. Friedrich Wilhelm der Grosse Kurfürst von Brandenburg. Eine politische Biographie. – Frankfurt; Zürich, 1971. – Bd. 1: 1620–1660. – S. 352.

³⁵⁵ *neutralitas* – нейтралітет.

³⁵⁶ *conclusum* – вирішено.

³⁵⁷ *facultas* – свобода дій, повноваження.

³⁵⁸ *circa medium ianuarii* albo *in februario* – близько середини січня або в лютому.

³⁵⁹ *proponitur* – пропонується.

³⁶⁰ Rowen Herbert. John de Witt, Grand Pensionary of Holland, 1625–1672. – Princeton, N. J., 1978. – P. 309.

³⁶¹ *assistet* – допомагатиме, братиме участь.

³⁶² Датування за контекстом документа: Ян Казимир прибув до Гданська 12 листопада 1656 р.

swedzkym [Karolem X Gustawem], iako od krolia francuskiego [Ludwika XIV], Angielcikow, dunskiego [Fryderyka III], Oliędrow y insyih. Zasiedly na traccatach we Gdansku.

№ 295

9 grudnia 1656 r. – Новини про вилазку шведів з обложеного Кракова

9 10bris [Paul] Wierdz wisedł beł z Krakowa w sobotę, heąc zniescz oboz na Zwierzincu, alie gdy woysko sie ruselo z obozu polskiego na ratunek do Zwierzinka, Wierdz uciekł nazad do Krakowa y Swedamy. Odebrali działek naszy 5 Swedom y samich nasiekly do kielkadziesiat, drudzy sye połomaly, uciekaiąc, na mosczye u bramy Tworziansky [Floriańskiej], z mostu sie spihayącz.

№ 296

Новина про невдалу втечу фельдмаршала Арвіда Віттенберга з польського ув'язнення в Замості

[Arvid] Witemberg usedł beł z więzienia Zamosczya, ktory beł na wolnym więzieniu, wolno mu beło przehadzac sie y przeiezdac na rekracziye pod pewną strażą. A tak, czas upatrziszi, usedł, az wielką pogonią za nim puscono, ze go nalieziono w liesie y poimawszy, znowu zawieziono do Zamosczya y liepy opatrzone więzieniem³⁶³.

№ 297

24 grudnia 1656 r. – Новини про прибуття до табору під Краків війницького каштеляна Яна Вельопольського з посольства до імператора Фердинанда III і його відправлення до Яна Казимира до Гданська

I° m. pąn Ion Wieliopolsky, kastellan woyniczky, ktory iezdził do czesarza i. m. Ferdinanda III w poselstwie z i. m. p. wojewodą poznanskym [Janem] Lescinskym od krolia i. m. [Jana Kazimierza] y Rzeczypospolitey koronney, powroczyeli szczęslywie. Przyechał i. m. p. woyniczky do obozu pod Krakow do i. m. p. marsałka koronnego [Jerzego Lubomirskiego] w niedzieliie przed Bozym Narodzeniem 24 10bris. We wtorek wyiehał z obozu do³⁶⁴ krolia i. m.

³⁶³ Rudomicz Bazyli. Efemeris czyli Diariusz prywatny pisany w Zamościu w latach 1656–1672 / Przekł. z łac. Władysław Froch; opr. hist. Marian Lech Klementowski; opr. filol. Władysław Froch. – Lublin, 2002. – S. 24.

³⁶⁴ Далі закреслено “i. m. p.”.

do Prus do Gdanska. Wiselał i. m. p. marsalek przeczyw niemu az do Zatora kielka chorągwy y wdzięcnym był goszczęm przyięty od i. m. p. marsalka y wszistkych panow w obozye.

№ 298

*1656 р., перед 25 грудня. – Новина про подорож польської королеви
Людвіки Марії до Яна Казимира до Гданська*

Krolyowa i. m. [Ludwika Maria] poiechała do Gdanska do krolia i. m. [Jana Kazimierza] z Wolborza. Na Narodzenie Panskie miała stanac we Gdansku dlya skoncenya tractatow. || (арк. 847)

№ 299

*Поголоски про укладення миру між бранденбурським курфюрстом
Фрідріхом Вільгельмом і польським королем Яном Казимиром*

Xzyążę pruskie, brandeburczyk [Fryderyk Wilhelm], uczinieł [...] ³⁶⁵ o przimierze y pokoy, aby go krol i. m. polsky [Jan Kazimierz] przyiął w łaskę swą a przebaczyz racę iego popędliwą poriwcoscz y złączenie sie z kroliem sweczkm [Karolem X Gustawem].

Tak twierdzą y udawono, ze mu krol i. m. do seymu przisłego pozwoliel pokoju y obietnicę otrzymał przyięcia go do łasky krolia i. m.

№ 300

*Новини про голод та інші негаразди в обложених у Кракові шведів
і достаток у польському таборі*

W Krakowie obliężęncy Swedzy kobelinę iędzą bez soly y zdyha ych szielea od zymna y od głodu, zwłaszcza piehota sweczka, na warcie będącza. Domy rozbieraią drzewiane tak w Krakowie, iako y w Kazimierzu, y tym palyą, browary, słodownik y dahy, piętra z kamienic zdymuiącz. W pol[i]ach* wypadną na całą, to Swedow zarywayą Poliaczy y sami sie z muru spuscaią, uciekaią.

W obozie polskym dostatek wszeliaky iest pod Krakowem: zywnosczy, iedzenia y napoiow wseliakyh, alie w czuley opatrznosczy y trzezwosczy za pilnym dozorem iasnie wielmoznego i^o m. p. marsalka koronnego, generała woyska [Jerzego Lubomirskiego] y obozu wszystkiego, ktory sąm, prace swey nie lituiącz, czuynosczy, niespania, niewcaszy podeymuiącz, ustawicnie som

³⁶⁵ Далі втрачено текст з половини першого рядка аркуша.

obiezda oboz, straze dogli[a]da* y wszistkie sprawy obozowe, wojenne, mayacz na pilnim dozorze y ok[u]*. Ktoemu nieh Pān Bog dopomaga, szczeszy y błogosławy przy dobrym zdrowiu w długie liata y zacnym potomstwem imsczy y wsistkym woyskiem, przy nim będączym, teraz y na potym. || (арк. 850)

№ 301

Нотатки Мартина Голінського про руйнування Казимира, Кракова та околиць, що були завдані шведами, а також про смерті казимирських, велицьких і краківських міщан під час шведського панування

1656³⁶⁶

Podczas tey woyny, gdy Swedzy obięły Krakow, sięła skody poczyniely, zburzely Stradom do gruntu, przedmiescia koło Krakowa y domy. Takze koło Kazimierza porozbieraly, poobalialy, popalily, na Podbrzezu domy porozbieraly, sady powirębowały, dwie połączy domow między sewczy przy Kazimierzu rozebraly az do mostu Krakowskiego y łaznie wniwec obrociely, czegielnie kazimierską rozebraly y wniwec obrociely, wies Zablocie [Zabłocie] takze myęską, w Berszcza [Beszcza]³⁶⁷ folwark zburzeli, rozebraly, za Bohęńską bramą folwark myeysky wniwec obroczyely, rozebrali y domy mieyskie kazimierskie porozbieraly dokoła miasta y na Stradomiu, przy miescie krakowskim będące. Kamięnce mieyską, Wolnowską nazwaną, Czygani zruinowały, rozebraly wniwec. Ratus kazimiersky wiłupawsy, armatę zabraly, prohy, kulie z cekauzu, skarbu – srebro, przywylieie, prawa, acta, протокоły etc.

Domow kazimierskich rozebrali, spustosely pod trzydziesczy, okrom wszy y folwarkow, szpital s. Lenarta y s kosciółem za bramą Wielicką etc.

Vmarło w Kazimierzu liudzy podcas, iak Swedzy obięły Krakow y Kazimierz, trzimaięcz: p. Iacub Kwiatowsky, raica; p. Andrzej Kłosowyc, starszy cehu kacmarz[skiego] y we 12 mężah był; p. Mathias Zy eskowyc y zoną, y sinem; p. Drozdowyc Woicieh y zoną; pani Wincenta, po ny zięc iey; p. Piekielewyc; pani Iadwiga Wielgolyaska *alias* Marcinkowicowa; pani Sowina Krawcowa; p. Ion Garbarz między sewczy; panna Zophia Podratusnionka. W klastorze u Bozego Cyala xziadz Krzistoph, i. m. x. Zegart, awgustin³⁶⁸, przeor Bozego Ciała, w Stary Wszi, Węgrzeh, umar, liezy pohowany w Podolincu u oycow *Pyarum Scholarum*³⁶⁹. Vmarł i. m. xziadz Simon Starowolsky na

³⁶⁶ На початку аркуша пізніша дописка упорядників рукопису, мабуть, XVIII–XIX ст.: “Terminata”. І далі червоним олівцем: “NB”.

³⁶⁷ Село міста Кракова (*Bieniarzówna Janina, Małeki Jan*. *Dzieje Krakowa*. – Kraków, 1984. – Т. 2: Kraków w wiekach XVI–XVIII. – S. 566).

³⁶⁸ Слово дописане над рядком.

³⁶⁹ оуцов *Piarum Scholarum* – отців Побожних шкіл (отців піарів).

zomku krako[wszym], kanonik krakowsky; vmarł i. m. xziąd [Jan] Suhodolsky, proboszcz wielicki Wielicze, pleban niepołom[sky]; vmarł p. [Kasper] Kasprzicki ze Zwierzynca Wielice, ktori miał 200 chłopow na tę potrzebę przeciw Swedom zaciągnionih; vmarł w Krakowie i. m. p. Czięsky [Andrzej Cieski]³⁷⁰, raica krakowsky; vmarł p. Formankowyc [Jan Furmankowicz]³⁷¹, raica krakowsky; vmarł i. m. x. Kołuczki [Szymon Kołudzki], kanonik krakowsky.

³⁷⁰ *Bieniarzówna Janina*. Mieszczaństwo krakowskie XVII w.: Z badań nad strukturą społeczną miasta. – Kraków, 1969. – S. 157.

³⁷¹ *Ibidem*. – S. 160.

1655 – 1657

№ 302

25 вересня – 21 жовтня 1655 р. – Діаріус облоги й захоплення Кракова
шведським королем Карлом X Густавом з листуванням
польського гарнізону зі шведами

7[bris] 1655 – 8[bris 1655]

Diarius transactiey obsidiey zomku y miasta Krakowa
od woysk krolia i. m. swedzkiego [Karola X Gustawa] 1655¹

Po tegodniowych konszilyach, ktore i. k. m. Ion Kazimierz miewał z ich mos[czyamy] panamy senatoramy y woyska kwarczyanego starszyzną, *conclusit*², aby z Krakowa wyiechacz.

25 *septembris* w sobotę przed s. Mychałem o iedenasti na pułzegarzu krol i. m. Ion Kazymierz z ich mosciami tedy z xziążęciem i. m. panem woiewodą krakow[skym] [Władysławem Dominikiem Ostrogskim-Zasławskim], z imosczyą panem woiewodą lubelskim [Janem Tarłem]³, z i. m. xziędzēm podkanclerzem

¹ Авторство цього документа приписується краківському міщанину Янові Марковичу. Див. нотатку Августа Бельовського на титулі рукопису, написаному рукою Шимона Старовольського: “Autorem tego *Dziennika* jest Jan Markowicz, korzennik krakowski i obywatel. Spomina o tem w swoich *Pamiętnikach* z czasów owych” (Бібліотека Осолінських у Вроцлаві. – Од. зб. 326/II: “Dziennik oblężenia i wzięcia miasta Krakowa przez wojska szwedzkie w roku 1655 przez Szymona Starowolskiego własnoręcznie spisany”). У літературі, однак, авторство іноді приписують самому Старовольському. Див., зокр.: *Kubala Ludwik*. Wojna szwedcka w roku 1655 i 1656 [= Szkice Historyczne, ser. IV]. – Lwów, 1913. – S. 405 (прим. 3); *Nowak Tadeusz*. Obrona Krakowa przez Stefana Czarnieckiego w roku 1655 // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1963. – T. IX. – Cz. I. – S. 123. Старовольський був свідком облоги Кракова і від духовенства брав участь у нарадах стосовно підданства міста шведам (*Muczkowski Józef*. Obrona Krakowa przeciw Szwedom w r. 1655 // *Czas: Dodatek miesięczny*. – 1858. – R. III. – T. XI: (Wrzesień). – S. 453; *Sikora Ludwik*. Szwedzi i Siedmiogrodzanie w Krakowie 1655–1657. – Kraków, 1908. – S. 29, 32). Він помер у 1656 р., як було видно з попереднього документа. Див. також: *Ісаєвич Ярослав*. Старовольський (Starowolski, Starovolscius) Шимон (1588 – 04. 04. 1656) // *Енциклопедія історії України* / Редкол.: В. А. Смолій (гол.), Г. В. Боряк (заст. гол.), В. Ф. Верстюк та ін. – Київ, 2012. – Т. IX. – С. 815–816.

² *conclusit* – вирішив.

³ Urzędnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku: Spisy / Opr. Witold Kłaczewski, Waclaw Urban; pod red. Antoniego Gąsiorowskiego. – Kórnik, 1991. – S. 58 (no. 379).

[Andrzejem Trzebieckim], z i. m. panem sandomierskim [Stanisławem Witowskim], z i. m. panem woyniczym [Janem Wielopolskim], z i. m. p. kanclerzem koronnym [Stefanem Korycińskim], z i. m. panem marszałkiem koronnym [Jerzym Lubomirskim], z i. m. p. podczaszym koronnym⁴, z i. m. p. chorążym⁵ W. X. Litewskiego [Krzysztofem Zygmuntem Pacem]⁶ wyjechał z Krakowa.

Za temy ich mosczyamy – i. m. p. wojewoda krakowsky z woyskiem quarczianym, i. m. p. chorąży koronny [Aleksander Koniecpolski], xzyże i. m. [Michał Jerzy] Czartorysky⁷, starosta krzemieniecky, xziąże i. m. Dimitr Wysniowieczky, i. m. p. starosta iaworowsky [Jan Sobieski] y inszych woyskowych niemało przechodziło. Iednak od woyska y od ich mosciow pp. senatorow z woły krolia i. m. został i. m. p. Stephan na Car[n]czy Czarnecky, kastellan kyiowsky, ktori był tak miasta Krakowa wszistkiego, iako y zomku gubernatoręm, miawszy przy sobie za comendanta i. m. p. Fronholda Wulpha [Fronholda von Ludingshausena Wolffa]⁸, starostę dinemburskiego, z regimentem i. m., przy tem piehoty wszistkie, ktore były łonowe, z wojewodz[tw] trzech. Nad ktoremi ludzmi, residuiący natęnczasz w zomku y w mieszcze Krakowie, był pomienioni i. m. p. kyiowsky regimentarzęm napierwszym. Tę po⁹ wiezdzie krolia i. m. takowe rozdał około zomku y miasta kwatery:

Naprzod, i. m. p. starostę dinemburski[e]go z regimentem i. m. wprowadził w zomęk y onemu oddał do trzymania częśc zomku, począwszy od Kurzi Nogy aż do wieze Sliaheczky. Od tego zas mieysca zostawał na murah i. m. p. Krzistoph Myhał z Rupniowa Rupniowsky, woysky wojewodztwa krakowskiego, starosta lieliowsky, dworzanin pokoiowy krolia i. m. Przy tym, iako przy regymentarzu swoym, zostawili niemałą liczbę czeliadzy ich moszcz pp. burgrabowie czy: i. m. p. Alexander Mlecko, starosta pilzniensky, i. m. p. Wojciech

⁴ У рукописі Старовольського згадка про коронного підчашія (Яна Замойського) відсутня. У копії у Голінського це явна помилка, оскільки Замойський не виїхав на еміграцію з Яном Казимиром і в жовтні 1655 р. разом з іншими послами від коронного війська прибув до Карла X Густава під Краків для підданства: *Czapliński Władysław. Rola magnaterii i szlachty w pierwszych latach wojny szwedzkiej // Polska w okresie drugiej wojny północnej 1655–1660.* – Warszawa, 1957. – T. I. – S. 160.

⁵ Далі закреслено “koronnim”.

⁶ Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 29 (no. 16).

⁷ *Piawski Kazimierz. Czartoryski Michał Jerzy (1621–1692) // Polski słownik biograficzny.* – Kraków, 1938. – T. IV. – S. 287; *Голінський Мартин. Silva rerum: (1648–1665) [= Архів ранньомодерної Української держави, т. 3].* – Київ, 2019. – Ч. I: (1648–1649) / Упоряд. Орест Заяць, Ярослав Федорук. – С. 311.

⁸ *Wimmer Jan. Materiały do zagadnienia liczebności i organizacji armii koronnej w latach 1655–1660 // Studia i Materiały do Historii Wojskowości.* – Warszawa, 1958. – T. IV. – S. [524] (no. 1).

⁹ У рукописі помилк. “пу”.

z Rupniowa Vieysky [Ujejski]¹⁰, i. m. p. [Jan] Ryl- || (арк. 852) sky¹¹, i. m. p. Francisek Sembek [Franciszek Szembek]¹² [ze] Słupowa, [i. m. pan Zielinski [Marcjan Zieliński/Żeleński/Żeliński], i. m. pan [Jan] Zawada]¹³, i. m. p. Kohansky [Stanisław (Samuel) Kochański (?)]¹⁴ – i. m. pana Karolia Sembeka [Szembeka]¹⁵ substytut, p. Selezeczky sesczyą dobrych haydukow, ktorzy od wieze Sliaheczky az do bramy Zomkowy trzymały *presidium*¹⁶. Zomkową zas bramę y wał wszistek az do Kurzy Nogy kielkaset piehoty i. m. p. marszałka koronnego, generała y starosty krakowskiego, trzymały, tę stronę ku Kanoniczy vlyczy. W rinku samym i. m. p. [Władysław] Lubowiecky¹⁷ myał placową sta[c]z.

Miasta zas Krakowa takowe beło *presidium* y takowe wydano kwatery: piechota łanowa wojewodztwa krakow[skiego], nad ktoremi beł pułkownikiem i. m. p. Stanisław Zagorsky [Zagórski], – tę trzymał bramę Grocką az do Mykołaysky bramy, gdzie mu beła przydana kompania i. m. p. [Jana Henryka] Tedwina¹⁸ z pułku i. m. p. gubernatora. Tegoz i. m. p. pułkownyka p. Zagorzskiego piehota beła *in praesidio*¹⁹ brami Poboczny do s. Anny fortky y do Swiecky bramy. Piehota zas wojewodztwa sędomierskiego, nad którą był pułkownikiem i. m. p. Andrzej z Gnoinika Gnoinsky [Gnoiński], tę trzymał *presidium* bramy Floriansky, Mikołaisky y Nowey. Bramę Wislną i. m. p. Zagorsky trzymał, Sławkowska brama piehotą beła i. m. p. gubernatora opatrzona.

Miescanie zasz, na zwicaine podzieliwszy sie wiertelie, murow, bast y brom pilnowały. Takowy około myasta y zomku naprędcze i. m. p. gubernator dawszy ordinans, som wyiehawszy z miasta, kazał wszystkie impedimenta ogniem znoszycz.

¹⁰ Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Stanisław Cynarski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1990. – S. 188 (no. 1001, 1006).

¹¹ Ibidem. – S. 190 (no. 1014).

¹² Ibidem. – S. 189 (no. 1012).

¹³ Ці прізвища у Голінського пропущено; текст відновлено за рукописом Старовольського: Бібліотека Оссолінських у Вроцлаві. – Од. зб. 326/II. – Арк. 2. Про них див.: Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Stanisław Cynarski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1990. – S. 190 (no. 1016), 191 (no. 1019).

¹⁴ Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy. – S. 190 (no. 1017).

¹⁵ Ibidem. – S. 190 (no. 1018).

¹⁶ *praesidium* – варту.

¹⁷ Nowak Tadeusz. Obrona Krakowa przez Stefana Czarnieckiego w roku 1655 // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1963. – T. IX. – Cz. I. – S. 74; *idem*. Operacja krakowska króla Karola X Gustawa 17 IX – 19 X 1655 r. // Wojna polsko-szwedzka 1655–1660 / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 216.

¹⁸ Kubala Ludwik. Wojna szwedzka w roku 1655 i 1656 [= Szkice Historyczne, ser. IV]. – Lwów, 1913. – S. 119; Kersten Adam. Stefan Czarniecki 1599–1665. – Warszawa, 1963. – S. 284, *passim*.

¹⁹ *in praesidio* – на варті.

Naprzod tedy gorzał Klieparz wszistek, Byskupie, koscyoł s. Floriana y wszistkie za tym kosciołem będące domy y ogrody. Tę ogień trwał od południa az do ciemni noczy: tu sie ieden ogień konczy, a drugi sie zaczyna. Godzin dwie przed wieczorem zapalyono przed Wis[l]ną bramą domy y ogrody, gdzie sadzawky były, aże yskry sły na miasto gęsto tak s klieparskiego pożaru, z którego wielkie *periculum*²⁰ było miastu, iako y naywiększe s tych domow, które za Wis[l]ną bramą gorzały, bo s. Franciska koscyoł y klastor zgorzał. Także domi, koło klastoru będące, przez yskry lejące, pogorzały. Czudownim sposobem hor mały y kaplica błogosławiony || (арк. 853) Saliomey są zahowane od tego ognia. We dworze i. m. x. biskupa krakowskiego [Piotra Gembickiego] na trzech mieyscach spodkiem dahu ogień sie pokazywał. Gdyby nie w nim mieszkający ratowały go, posedł by był z dymem na powietrze²¹.

Ieszcze za kroliem i. m. nie wszyszy wyiehały, a iuz Swedzy do kazimiersky bramy sie dobywaią, gdzie od wieczora az przez nocz mieskanie kazimiersczy mieli Swedamy zabawę. O tym iednak do i. m. p. gubernatora nie dawaly.

26 septembris. Nie wiedzacz, że w noczy woiska swedzkiego kielka tysięczy iuz sie przeprawiło za Kazimyerz, slyhta powstała: iedni do pospolitego rusenya, drudzy do krolia i. m., gdy pokwapiayą, za ktoremy wyiehał był i. m. p. [Krzysztof] Przyjemsky, [pułkownik]²² iego k. m., hęc przibidz²³ do boku panskiego. Alisczy iuz obaczy[li], że slyhta około Rękawky Swedamy sie uganya, y tak wszisci musieli uczynycz nazad do miasta retiratę y przibelo więcey rady y rąk do obrony Krakowa. A iako prętko do miasta y zomku [ich m.] przibeli, tak miasto Kazimierz, w confusiey zostaiacz, nie mogło wytrzymac potenty swedzky, gdzie *qua celeritate* wpadli, *eadem*²⁴ Stradom przesly oraz do Grocky y Pobocny brami, za żołdatow sie i^o k. m. y za draganow i. m. p. gubernatora udaiaacz, przibiegly. Ostrozných iednak zastaly y musiely nazad od bramy powrocycz. *Eodem* prawie *momento*²⁵ klastor y koscyoł oycow bernardinow pod zomkiem na Stradomiu opanowały y domamy podzomkowemy siebie y swoje przeiazdki y wicieczky zasłanialy. Dliatego i. m. p. Czarnecky, gubernator, kazał Podzomcze palycz, a som, obiezdaiacz miasto, posedł potym na wały zomkowe y upatrował impedimenta. Tam, będącego miedzi stakietamy, postrzeliono s koscyoła oycow bernardinow w prawą stronę twarzy, czym bardzo sturbował obliezencow. Iednak iako zacny y dobry żołnierz, swanku y bolu za

²⁰ *periculum* – небезпека.

²¹ Тут і далі публікацію фрагментів початку рукопису див., зокр.: *Haratym Andrzej*. Kraków (z miastami Kazimierzem i Kleparzem oraz przedmieściami i najbliższą okolicą) // *Nagielski Mirosław, Kossarzecki Krzysztof, Przybylek Łukasz, Haratym Andrzej*. Zniszczenia szwedzkie na terenie Korony w okresie potopu 1655–1660. – Warszawa, 2015. – S. 326, 328.

²² Слово пропущене; відновлене за рукописом Старовольського (арк. 7).

²³ У рукописі “przipidz”.

²⁴ *qua celeritate* wpadli, *eadem*... – з якою швидкістю увірвалися, з такою ж...

²⁵ *Eodem* prawie *momento* – практично тієї самої миті.

nic sobie nie mającz, animuie wszistkych y, telko opatrzywszy sie, ydzie znowu do wałow y kwatery obieзда.

Swedzi zas, *omnem impetum*²⁶ na Grocką bromę obrociwszy, podpalieli smolnemi beckamy pierwszą Grocką bramę²⁷ y vlicę do drugy bramy, które iako z trudnością [gasic]²⁸, tak w ogniu będącz, odstrzeliewac rzec była trudna. Dosic tam siebie ucziniał i. m. p. Zagorzsky swoją piehotą, ktorych secundowała ohotnie y odwaznie dragania i. m. p. kyiewskiego, gdzie iako potężnie ratował, tak tez y szczęśliwie brami obronił. Tam, || (арк. 854) gdy sie to dzieie, od ognia podzomkowego zaięła sie basta zomkowa w dziedzinczu zomkowym przy kuhniach, takze y wiązanie gonku blisko przy tey basczie. To iak bardzo turbowała lyudzy, kiedy zomek *in periculo*²⁹ ognia [był], tak bardzi *consternebat*³⁰ wszistkych, gdy udano, ze iuz w Grocką vlicę wpadł nieprzyiaciel. W takowym razie y confuzyey, gdy zomku dlia ognia, czo zywo, vczieka. O tak bliskym iuz w mieszczye udano nieprzyiacieliu. Biezy i. m. p. gubernator, s kym moze, do bramy y *resistit*³¹, bo dlia confuzy piehotę, ktora iuz pierzhała, som z i. m. p. Wulfem zaganiał y animował. To tam szczęśliwie restituowawszy, powrocziwszy na zomek, som i. m. p. gubernator z i. m. p. starostą hęczynskym [Janem Klemensem Branickim]³² wodę na zagasenie ognya dlia zahęczenia drugich nosił na gorę. To *tandem*³³ powoly, gdy sie wszisci do tego rzuczily, zagasily.

Tegoz dnia przed południem przyiehał kawaler ieden swedzky z dobosęm, upominając, aby sie poddały, ktorego do miasta nie puscając, takowy respons od i. m. p. Carneckiego, gubernatora, dani, ze “krolia i. m. swedzkiego *salutando*³⁴ milie przyimuiemy y wzaięm powolnosc naszę oddaiemy, ale pierwszy ordynans moy od krolia i. m. Iona Kazimierza, pana mego, abym tu czekał krolia i. m. swedzkiego y tu sie bronieł”. Potym wszistkę furią swoje nieprzyiaciel obrocił na bramę Grocką y na zomek, gdzie do pokocow cęste kulie liatały. Wsziscy *insomnem duxerunt noctem*³⁵, bo nieprzyiaciel sturmi roby s koscyoła oycow bernardinow stradomskych, takze s kamiężnicz imosczy pany Ługowsky y i. m. p. woynickiego [Jana Wielopolskiego], na ktore nieprzyiaciel pozawodzyl działa y czała nocz byie do naszych ku Grocky bramie.

27 *septembris* w poniedziałek, w dzień przeniesienia s. Stanisława, od podzomkowego ognia podniecony klastor oycow bernardinow y koscioł³⁶ zaymuie

²⁶ *omnem impetum* – весь наступ.

²⁷ У рукописі Старовольського: “wrota w Grodzkiey bramie” (арк. 4).

²⁸ Там само. – Арк. 4.

²⁹ *in periculo* – в небезпечі, під загрозою.

³⁰ *consternebat* – очевидно, замість “consternabat” – перелякало.

³¹ *resistit* – чинить опір.

³² Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1993. – S. 31 (no. 67).

³³ *tandem* – врешті.

³⁴ *salutando* – вітаючи.

³⁵ *insomnem duxerunt noctem* – провели безсонну ніч.

³⁶ Переправлено з “klastor”.

sie, gdzie naszy wiececzkę czynią. Swedow kielka łapaia, inszych pobito, sturmy palia pogotowane, imosczy pani Ługowsky kamięnicę y i. m. p. woyniczkiego³⁷ [Jana Wielopolskiego] psuya. Zatem iuz więcej dzyał zataczacz nie mogą. Naszy iuz do siebie przyhodzą po haniebny konfuzy w Krakowie, bromy wszistkie fortyfikuya. Ktore mogą bydz na większy || (**арк. 855**) munitye, w te sie przigotiwia i. m. p. gubernator z i. m. p. Fulfem. *Tandem*³⁸ woysko sykiem we trzi pułky sprawionim sweczkie od Kazimierza posiłka w Dąbią y pod samim Dąbiem oboz zatoczely, rozne poczyniwszy kwatery, straz na Rękawcze, a pliaczową pod Rękawką zawiodszy, przy tym y na Wandzie pod Mogielą zostawia straz ustawyczną. *Ab utrinque*³⁹ strzelba nie ustaie, a nabardzy od naszych, bo nieprzyziaciel gdzie moze, tam, mieysce upatrzywszy, sonce robycz zacina.

28 7bris we wtorek nocz niespokoyna. Naszy sanczuią sie potężnie, nieprzyziaciel baterye roby y soncy roznie, a nawięcey na Wislie pod Kazimierzem mosty sobie gotuią. Nieprzyziaciel ku Mykołaysky brämie naibardzi swe obracza fortelye. I. m. p. kyiowsky obiezdza brämy, na murah liudzi będącih animuie, komu czego y gdzie potrzeba opatruie y pyta. Noc ciemna. Rano po niespokoyny noci tak pospolstwo, iako y na presidyach nie bardzo czwicony zołnierz przyhodzy do siebie. Obiezdaiącz ych, do tego i. m. p. gubernator animuie. Po obiedzie wiececka naszych na Stradom, ktora bela nieszczśliwa, bo i. m. p. Belina [Konstanty Belina (Bylina)]⁴⁰, grzecny kawaler, zginał y kielka zołdatow przy nim, ktorzy napadly na gotowych Swedow. Zasadzky w kamięnicah y domah poczynione. Dawaly naszy tak od Grocky bramy, iako y od zomku potężnie ognya, naszych odstrzeliewaiącz y nieprzyziacielia po zasadzkah macaiącz. Załosny i. m. p. gubernator, gdy przyiehawsy y czodziennego obiazdu swego bast y murow, zastał iuz konaiącego zołnierza. *Tandem*⁴¹ nocz nastąpiela niespokoina, bo ku Mikołaysky brämie nawiększy czyniel sturmi nieprzyziaciel, maiącz sposobnosc z mlyna *ex oposito*⁴² Mikołaysky brämy.

29 7bris we srodę nocz niespokoyna *ab utrinque*⁴³, nieprzyziaciel kosze gotuie ku Mikołaysky bromye, baterye robyą, miny kopie, mlyn *ex oposito* brämy potężnie fortificuie, dzyala y potężną ręć[n]ą strzelbe tamze zasadza, takze na piaskowym koscielie ręćną strzelbę zaszadzaia y konna raitarina tam whodzy, kliastor y kosciół opanowali y tak baterye, iako i inne woienne apparemaenta gotowac poczęly. I. m. p. gubernator swoych obiezdza, mężnie wszistkych do ohoty zagrzewa. Zaczym liuzna hołota, || (**арк. 856**) zebrawszy sie od Mikołaysky bramy, ohotnie na wi[cie]ckie wypadaya, kosze nieprzyziacielskie sieką,

³⁷ Слово правлене.

³⁸ *tandem* – врешті.

³⁹ *ab utrinque* – з обидвох боків.

⁴⁰ Nowak Tadeusz. Operacja krakowska króla Karola X Gustawa 17 IX – 19 X 1655 r. // Wojna polsko-szwedzka 1655–1660 / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 225–226.

⁴¹ *tandem* – врешті.

⁴² *ex opposito* – з протилежного боку, навпроти.

⁴³ *ab utrinque* – з обидвох боків.

pszuią, alie ze po kamiencach beły zaszadzky, takze y w murowanim młynie beła potęga, musieli naszy uhozyc do miasta y pod mury, utraczywszy tam kielka swych. Msczył sie nieprzyiaciel, częścią podpadaiąc pod mury, częścią strzelbą, ogniem, alie *in uanum laborauit*⁴⁴, bo tesz naszych zawse czułych zastaly. Noc niespokoyna *ab utrinque*.

30 7bris we cwartek i. m. p. gubernator obiezda rano wszistkie *presidia*, upomina o czułoszcz. Wycziecka naszych az na Piasek do kosciola, zkađ nieprzyiaczyela wyparły. Tamze ogien w domach, ktore beły na wielky⁴⁵ przeszkodzie. Miasto zapaliely (y zdobycz odniesly) y nazad powrocili; z nich zaden nie zginął. Od Mykołaysky bramy nie przestaią *ab utrinque* ognia potężnie dawacz, takze od czekauzu ku Groczky bramie. Noc nastąpiela, czułych obliezencow maiącz.

Die 1 octobris. Nasy wsędy ostrozny, kamienie noszą na mury y i. m. p. starosta dinoburzsky [Fromhold von Ludingshausen Wolff] Wislną bramą mocno fortificuie sztakietamy od zomku, a bateramy od kanoniczych kamienycz y inse praemaramenta do zepsowania nieprzyia[cielskich] zamysłów gotuie. Nieprzyiaciel takze potężnie sie gotuie y młyn pod Mykołayką bramą mocno fortifikuie dlya armaty y muskietow. Naszy iako mogą z murow bronyą, *ex opposito* na koscioly s. Iędrzeia y s. Iozepha działa zawodzą przeciwko nieprzyiacielskym fortelom. *Tandem* noc z małą recną strzelbą iest odprawiona. I. m. p. gubernator obiezda, dodaie ochoty y upomina o ostroznoszcz.

2 8bris godzyna przede dniem nieprzyiaciel zawiedziony armathy na młyn poczał potężnye z pułkartowanich dzyał siedmiu ognia dawacz, ze o piątey godzinie zacząwszy, az do cwartey z południa *continuo*⁴⁶ strzelialy. Liconich razow nastrzelono z dzyał 380, iednak naszy częścią z kosciolow, częścią z murow nieprzyiacielia psowaly y działami swemy ruinowaly. Tam i. m. p. [Andrzej] Gnoinsky tak siebie doszycz ucziniał, tak ohotnim dodawał serca y animował, y iuz beło nie bardzo na dobre podało: grodek strzelbą popsowaly y w samey bramie dziur kilka wczynily. Alie dla popsowania armathy nieprzyiaciel nie mógł, utraciwszy dział trzy, dłuzej nic sprawycz. Poprzestaly strzelianya, tylko ręcną armatą siebie siągaly. Na tey kwaterze beła || (арк. 857) mieyska straz, nad którą był i. m. p. Vlatowsky [Andrzej Ulatowski]⁴⁷, cancellarista groczky krakowsky, dozorcą porzątku y pilnosczy wseliaky, ktory y w tym razie nie iak od piora, alye iak od sablie obstawał dobrym sercem y odwaznie, – to tam, gdy sie dzieie y gdy nawiększy nieprzyiaciel czyni impet. Alisczi vltaistwo, a przy tim y rozny zoldaczy, rabuią “Mąnnicze starą”⁴⁸,

⁴⁴ *in vanum laboravit* – марно старався.

⁴⁵ “na wielky” помилк. повторено двічі.

⁴⁶ *continuo* – без перерви, постійно.

⁴⁷ Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 512, 546.

⁴⁸ Sikora Ludwik. Szwedzi i Siedmiogrodzanie w Krakowie 1655–1657. – Kraków, 1908. – S. 27.

kamiężce ih mo[scziow] p. Osolinskich w rinku, a nabardzy zydowskie sklyepy wprzod zdracizy rabuią. Y gdy sie to dzieie w tey kamiężnicy, dono⁴⁹ znacz o tym zapalie w Mikołaysky bramie będącim miescanom, ze rabuią miasto. Czo zywo, z murow dlia obronienia ubogi substantyey iedny, a drudzy dlia sarpanya. A gdyby natenczasz nie *dexteritas*⁵⁰ i. m. p. gubernatora y pilnosc, bardzo by niedobrze belo, bo tamtych, z murow shodzączyh, zatrzymał y do kamiężce przybywszy, vltaystwo rozegnał y rosproszył, y tak uspokoieł *vtrumque*⁵¹ a potężnie pałaiący ogien ugasiel. Tego dnia, ktore mogły bydz, od nieprzyiacielia nawiękse *insultus*⁵² bely, bo ogniste kulie, ktore az na kamiężce leciały, granaty na rozne mieyscza rzuczono. Y od kul ognistych iuz sie bela wieza Panni Mary zaięła, alie ugasona iest po takowey czałodzienny tragediey. Listy od krolia i. m. [Jana Kazimierza] oddano i. m. p. gubernatorowy y od i. m. p. kanclerza koronnego [Stefana Korycińskiego], nie zgadzaiące sie szobą, liubo z iednego mieyscza *data*⁵³ Sącza. Wiecor zahodzy, naszym bardzo ostroznym bydz roskazuie, *tandem* całą noc czuyno.

3 *8bris ab utrinque* nocz y dzień spokoyny, iednak i. m. p. Wulph baterią roby około fortky kamienice kanonici przy bramie Grocky i. m. x. Surnowskiego y nakoło, gdzie moze, fortyficuie. I. m. p. gubernator obiezda y na murah liud animuie będączy.

4 *8bris ab aduersa parte*⁵⁴ spokoyno. I. m. p. gubernator draganią od czekauszyni wycieckę ku kamiężnicy i. m. p. Ługowsky. Tam kosze naszzy sieką y sonczyk, ktori beli Swedzy zrobieli dlia muskietery y robienia min pod czekausz, odbieraią tam, iako sie mocno strzeliaią, ktorem swoim od Grocky brami dopomagał piechotą i. m. p. Zagorsky [Stanisław Zagórski]. Ubyto swedzkiego kapitana, żołdatow poimano pięczy y przywiedziono. *Ab utrinque* cały dzień dawaly z ręczny strzelby ognia. W tym list przisedł od i. m. p. kastellana sochaczowskiego [Adama Brochowskiego] do i. m. p. gubernatora.

5 *8bris* czycho z obu stron. I. m. p. gubernator, obiezdaiacz, zahęcał liud na murah, ktory bel bardzo ohotny.

6 *8bris* nasych wiciecka od fortky s. Anni z piehoty p. Zagorzskiego, || **(арк. 858)** ktorzy trzech Swedow przywiedly, drudzy pouhodzyly. Trębacz od i. m. pana [Arvida] Witemberga przyiehał, obwiescaiąc i. m. p. gubernatora, ze i. m. p. Dinoph [Henryk Denhoff/Dönhoff]⁵⁵ na parol ma przibyzd iutro rano. Zaczym zatrzymano trebaca tu na zomku az do rana.

⁴⁹ Слово правлене.

⁵⁰ *dexteritas* – вправність.

⁵¹ *utrumque* – обидвох.

⁵² *insultus* – наступи, натиск.

⁵³ *data* – видані.

⁵⁴ *ab adversa parte* – з протилежного боку.

⁵⁵ *Temberski Stanisław*. Roczniki 1647–1656 / Wyd. Wiktor Czermak // *Scriptores rerum Polonicarum*. – Kraków, 1897. – T. XVI. – S. 318 (прим. 4); *Kersten Adam*. Stefan Czarniecki 1599–1665. – Warszawa, 1963. – S. 227; *Nowak Tadeusz*. Obrona

7 8bris i. m. p. Dynoph przyiehał od Swedow *ad colloquia*⁵⁶ rano, który y na obyad został. Po obiedzie trębac i. m. p. Wytemberka z listami takymy do i. m. p. gubernatora, *ut infra*⁵⁷:

[Додаток № 5/І]

Illustrissime domine!

Quamuis nullus dubitat, quin illustrissima dominatio vestra optime perpendat, quid sibi hoc statu rerum agendum sit, nihilominus, arrepta occasione, nolui ego non illustrissime d[ominationis] v[estrae] ulteriori diiudicationi subicere, quem fructum inde perceptura sit Respublica adiacensque ipsa regio et vrbs Cracouia, operibus nostris circumdata deinceps. Illustrissima do[minatio] v[estra] ipsa sibi, obstinate protrahens deditionem prefate vrbs, omni nunc auxiliorum, ea quoque obsidione eliberandi spe deplorata⁵⁸, in animum sibi induxerit, ego quidem, quod in me fuit, ad euitanda maiora belli mala monere illustrissimam d[ominationem] v[estram] uolui, ne rem ad vltimum usque casum perducere uelit et⁵⁹ procedere, unde receptum [ad gratum tum urbi, tum sibi deinceps non habere possit]⁶⁰. Nam, quemadmodum eos, qui fortitudinis sue non uulgaria specimina edunt, merito omni fauore prosequi decet, ita obstinate ma[g]is, quam fortiter, contra rationem belli et consuetum belligerandy morem agentib[us] non integrum erit, ingruente extrema necessitate consulere. Uelit illustrissima do[minatio] v[estra] et⁶¹ perpendere, qua par est, cura presens hoc negotium, mihi quantocius, [quid animo] constituerit⁶², categorice significare. Quibus tandem illustriss[imam] do[minationem] v[estram] Diuine protectioni commendo.

Dat[ae] Casimirię 27 7bris 1655 iuxta computum antiqui calendary⁶³.

Krakowa przez Stefana Czarnieckiego w roku 1655 // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1963. – T. IX. – Cz. I. – S. 86. Потрапив у полон до шведів під Войничем: Sikora Ludwik. Szwedzi i Siedmiogrodzanie w Krakowie 1655–1657. – Kraków, 1908. – S. 27.

⁵⁶ *ad colloquia* – для перемовин.

⁵⁷ *ut infra* – як нижче.

⁵⁸ Так у Старовольського (арк. 127 зв.). У Голінського помилк. “de plurata”.

⁵⁹ У Старовольського “eoque”.

⁶⁰ Текст у квадратних дужках, пропущений у Голінського, відновлено за рукописом Старовольського.

⁶¹ У цьому місці Голінський пропустив вставку на кілька рядків, яка є у рукописі Старовольського (арк. 127 зв. – 128).

⁶² Так у Старовольського (арк. 128). У Голінського помилк. “mihi quam totius constituerit”.

⁶³ У Старовольського 22 вересня ст. ст. Про правильну дату 27 вересня див., зокр.: Nowak Tadeusz. Obrona Krakowa przez Stefana Czarnieckiego w roku 1655 // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1963. – T. IX. – Cz. I. – S. 87 (прим. 70).

Takowy naszymy przecitawszy list, i. m. p. gubernator wszistkych imosciow na zomek natencasz do siebie zwabiwszy, *conclusum est*⁶⁴ do i. m. p. Wytemberga takowy list y dlya tych przycin napisacz. Pisany tedy był ten list. Trębac nocleguie u naszymy spokojnie. || (арк. 859)

Die 8 octobris odprawa trębacza po czyhey noczy. *Ex consiliis*⁶⁵ taky respons poszilaia:

[Додаток № 5/II]

Illustrissime domine!

Litere illustrissime dominationis vestre reddite mihi sunt, quibus nobis persuadere nititur, ut, abiecta omni auxiliorum et ulterioris defensionis spe, deditionem non protrahamus, siquidem nec Respublica Polona, nec vrbs Cracouia, neque regio ipsi adiacens ullum inde emolumentum habitura sit, additis etiam minis, si obstinatius nos gesserimus, nec fore integrum post hac ingruente necessitate nobis consulendy. Equidem nullas adhuc sufficientes rationes uidere possumus, cur⁶⁶ eam leuitatem committere debeamus, cum, illa necessitate adacti, et regii promissi certi, quotidie tam serenissimum regem nostrum, quam exercitum ipsius cum auxiliis expectamus. Que spes quam diu nobis supererit, tam diu vrbem hanc etiam cum dispendio⁶⁷ uite nostre pro rege nostro defendere decreuimus et illustris[simam] do[minationem] v[estram] rogamus, ut fidem et conscientiam nostram uero uirtutis, non uero temeritatis uel obstinationis appellat: nihil enim contra rationem belligerandi[que]⁶⁸ morem agimus consueto, si ciuitatem et arcem ei seruemus, qui eam fidei nostre commisit. Interim etiam speramus illustrissi[mum] palatinum Lencicensem [Jan Leszczyński] et illustrem castellanum Sohacouiensem [Adam Brochowski]⁶⁹, regis et Regni nostri legatos, in principali negotio aliquit effecturos, quibus et hoc nostrum negotium committere non⁷⁰ uerebimur, modo id bona venia serenissimi regis Suecię nobis liceat, ut cum illis consilia nostra conferre possimus. Interea illustrissimam d[ominationem] v[estram] diuine protectioni commendatam cupio.

Dabant[ur] Cracouie die 7 8bris [st. n.] anno Do[mini] 1655.

Amicus Stephanus Carnecky.

⁶⁴ *conclusum est* – було вирішено.

⁶⁵ *ex consiliis* – порадившись.

⁶⁶ Так у Старовольського (арк. 128). У Голінського “quin”.

⁶⁷ Так у Старовольського (арк. 128). У Голінського помилк. “comdispendio”.

⁶⁸ Так у Старовольського. У Голінського “-que” пропущено.

⁶⁹ Про такий лист і прибуття послів на основі цього діаріуша див.: Nowak Tadeusz. Obrona Krakowa przez Stefana Czarnieckiego w roku 1655 // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1963. – T. IX. – Cz. I. – S. 88.

⁷⁰ Так у Старовольського. У Голінського помилк. “et non”.

Tego dnia naszych wycieczki, z których więźnia szwedzkiego przyprowadzono, który o szwedzkim wojsku powiada y o króliu i. m. szwedzkim. I. m. p. starosta bydgoski [Krzysztof Przyjemski]⁷¹ odjeżdża od nas po conualescentii do i. m. p. wojewody łęczyckiego [Jana Leszczyńskiego] y tegoż dnia powraca i. m. p. Dinoph [Henryk Denhoff].

9 8bris dzień spokojni od nieprzyjaciela. Naszych wycieczka ku Zwierzyncowy, na ktorey kony szwedzkich kielkunastu dobrih dostali, sami Szwedowie ledwo usly. Contramine naszymy u Mikołaysky bramy kopią kielką stron, bo tam nieprziaczyl roznemy mieyscamy miny kopie. Przed samim wieczorem trębacz || (арк. 860) i. m. p. Witemberga przyjeżdża do i. m. p. gubernatora.

[Додаток № 5/III]

Illustrissime domine!

Que illustrissime d[ominationi] v[estrae] mihi ad literas [meas]⁷² suis respondere placuerat, it hesternae die recte perceperam. Inprimis uero ex iisdem intellexeram nolle illustr[issimam] d[ominationem] v[estram] eam leuitatem committere, ut, nulla adacta necessitate, de aduentu quoque serenissimi sui regis cum exercitibus vrbi in subsidium cerciorem, eandem dedat, requirens, ut potius virtutis loco que habentur, habeam, quam obstinate et contra consuetum⁷³ belligerandi morem⁷⁴ rationemque belli protrahi dedicionem dicam. Certe habeo uirtuti constantique suam⁷⁵ laudem et meliora mihi promitto, quam, ut illustrissi[ma] do[minationi] v[estra] censeat me quidquam iis detractum uelle, qui strenue impigre et fortiter, quod ipsorum muneris fuerit, peragunt. Imo illustri[ssimam] d[ominationem] v[estram] ipsam ceterosque prefectos presidii laudibus suis defraudare non mihi animus fuit. Adtamen non possum adhuc al[i]ter sentire, quam fieri contra consuetum belligerandi morem⁷⁶ rationemque belli, cum ea, que fidei nostre commissa sunt, ingruentibus extremis necessitatibus, nulla non pertinacia defenduntur, quamuis auxilij subsidique spes nulla subsit. An uero illust[r]issi[me] d[ominationi] v[estrae] presidioque aliqua⁷⁷ supersint et quibus angantur necessitatibus, item cui Regipublice, vrbs suorumque bono dedicionem, que euitari non possit, protrahant, non verebor, iterata vice, illustrissi[mae] do[minationis] v[estrae] diiudicationi submittere. Auctor enim sum cum illustris[sime] do[minationi] v[estrae], tum toti presidio, dum adhuc admonere liceat, ut maturo rem perpenda[n]t iudicio, eaque consilia ineant, quo imminetia belli mala euitari possint. Et quidem, ut illustrissi[me]

⁷¹ Nowak Tadeusz. Operacja krakowska króla Karola X Gustawa 17 IX – 19 X 1655 r. // Wojna polsko-szwedzka 1655–1660 / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 237.

⁷² Так у Старовольського (арк. 128 зв.). У Голінського слово пропущене.

⁷³ Так у Старовольського. У Голінського помилк. “consuetudinem”.

⁷⁴ Так у Старовольського. У Голінського помилк. “moram”.

⁷⁵ У Старовольського тут граматично коректніше “meam”.

⁷⁶ Так у Старовольського. У Голінського помилк. “moram”.

⁷⁷ У Старовольського і Голінського, мабуть, помилк. замість “aliqui”.

d[ominationi] v[estrae] presidioque illucescat, quam clementi feratur sacra regia maiestas, d[ominus] m[eus] c[lementissimus] erga eosdem animo, annuit non modo desideriis uestris facultatemque huc mittendi unum ex primum pre-sidii prefectis, qui hic eodem negotio liberius [s]alte[m] memorate sacrae regiae maie[statis] mentem intellegere possint et, si uisum forte fuerit, cum presentibus illust[r]i[ssimis] dd. Poloni[s] legatis hac de re conferre, sed etiam, ut id eo tutius fieri possit, tantisper obsidii loco aliquem exercitus sui officialem in urbem || **(арк. 861)** mittere gratiose decreuit. Interea illustrissi[mam] d[ominationem] v[estram] Diuine protectioni commendatam⁷⁸ cupio.

Daba[ntur] Casimir[i]e ad Cracoui[am] die 27 7bris [st. vet.] an[n]o 1655⁷⁹.
Amicus Artfrit Witemberg.

10 8bris naszi spokoyney noczy zazeli y nieprzyiaciel. Rano respons na ten list takowy iest dany od i. m. p. kyiowskiego i. m. p. Witemberkowy (przetłumaconi z łaczynskiego na polsky)⁸⁰:

Illustrissime domine!

Dzywno nom, ze wasza iasnie oswiecona moszcz po drugie raz iuz piszes, nie telko nadzieję poszielkow odczynayacz, alie tez y miasto to, komu ie zostawycz mamy, wątpysz. A my w krolu, panu nasim zyiącym, y woyskach iego, liubo obliężeni, nadzieję pokładomy y posyłkow oczekywomy, ani o Rzeczpospo[litej] polsky bynamny nie desperuiemy: lyubo monarhowie y wszisci ludzie smiertelni są, lecz Rzeczpospolita na wieky trwa, wiemi to. Y w. m. panska moszcz nie poięła doskonalye misli naszych, zebismi miely do iego kroliewsky mosczy swedzkiego kogokolwiek wprzod posłacz, gdyszmi mami naprzod s posłamy nasemy [Janem Leszczyńskim i Adamem Brochowskim], ktorzy krolia y Rzeczpospolitą naszą na sobie wyrazią, w radzie sie znieszcz. Czo aby nom beło od ie^o kroliewszky mosczy pozwoliono, prosiemy. Nie ządamy zadnego, zebi nom beł dany do zatrzymania, doszycz nom na słowie kroliewskym albo tesz, gdy trębacza poslie ie^o kroliewska moszcz. Tę, ktori zas będzie posłany od nas, moze z iasnie oswieconą waszą mowycz y przycyn słuchacz. Czemu wierzisz, ze te rzeczy są iuz⁸¹ zdesperowane? Potym, gdy das przycini, tedy ie dopiero urazac będziemy, cego sie trzymac będziemy miely, zeby nom zasz potym nie beło tego zal, zesmy nie uwierzyły. A zatym iasnie oświęcaną mosc Panu Bogu oddaie.

Datu[m] Cracoui[ae] die 10 8bris 1655.

Amicus Stephanus Czarnecky.

⁷⁸ Так у Старовольського. У Голінського помилк. “commendatum”.

⁷⁹ Повинно бути 29 вересня ст. ст. 1655 р. (*Nowak Tadeusz*. Operacja krakowska króla Karola X Gustawa 17 IX – 19 X 1655 r. // *Wojna polsko-szwedzka 1655–1660* / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 238 (прим. 59)).

⁸⁰ У рукописі дужка не закрита.

⁸¹ Слово дописане над рядком.

Po takowey listowney rozmowie dono znacz, ze znowu Swedzy od rumuzu minę kopyą, gdzie tez zarasz naszym contraminę kopacz kazono i. m. p. [Fromholdowi von Ludingshausenowi] Wolffowy. Ludzie nie proznoiu [próznują] p. Wolffowy, od Pobocni brami az do menycze przez [ogrod]⁸² oycow karmelytow bosych prowadzi okopy y potężnie || (арк. 862) to mieysce gruntuie y opatrza. Do i. m. p. gubernatora przyhodzy przestroga o nieprzyiaczielyu, tudziez dano znacz, iz i. m. p. instigator koronny [Daniel Żytkiewicz] do krolia i. m. swedzkiego przyiahał. Nieprzyiaciel kielka kornetow posłał ku Zwierzynczowy dla odięcia naszym zywnosczy, zkąd iej przecie⁸³ naszy dostawaly y tam u domow zatilky [zatyłki] palily. Godzin dwie w nocz od cekauzu z ręcný strzelby ognia daią do nieprzyacie[lia], który sie podsancowac chciał pod cekaus.

Die 11 octobris rano i. m. p. gubernator zwycainą czodzienną swoją odprawie functią: ludzy obiezda, po kwaterah będących, animuie, contramini robycz roskazuie, mieysca opatruie zepsowane. O siedmey na pułżegarzu trębacz k. i. m. swedzkiego przyiezda z listem do i. m. p. kyiowskiego y *cum literis passus*⁸⁴ na i. m. p. starostę chęcinskiego [Jana Klemensa Branickiego] y i. m. p. wielkiego rzącze krakowskiego, starostę rabstynskiego [Aleksandra Płazę]⁸⁵. Ktorego listu sens taký od i. m. p. Wytemberka, przetłumacony z łacinskiego na polsky:

Illustrissime domine!

Po powtorzych lystah, w ktorých od iego kroliewsky mosczy, pana m. myłosczywego, krolia swedzkiego w. m. ządas, abys mógł miecz pozwolenie wysłać niektorych z miasta Krakowa, broniącego sie, ktorí bi mogły z ych mosczyami pp. posłamy *consilia*⁸⁶ swoje zniescz o przisłych rzeczah na myasto krakowskie, teraz tą prozbą od krolia i. m., pana mego myłosciwego, iest przyięta y pozwolenie daie bezpiecnego przescia y odesczya, które ia pozwolenie memu mosciem[u] panu przeselał na tych, na ktorých ta sprawa włożona będzie. Liecz pp. posłowie nie hcą sie bawycz dłuzeý⁸⁷, telko do dnia iutrzeysego. Iezelis tedy w. m. mosczyie panstwo hcą przibydz do nich, tedy potrzeba sie pospieszacz. A ya zebym doscz woly w. m. uczyniel, będę sie starał, aby sie

⁸² Слово пропущене; відновлене за рукописом Старовольського (арк. 14).

⁸³ У рукописі “przeic”.

⁸⁴ *cum litteris passus* – з охоронною грамотою, з гарантіями безпеки.

⁸⁵ Бібліотека Ягеллонського університету, від. ркп. – Од. зб. 5257. – Т. 15. – Арк. 75 зв.; *Nowak Tadeusz*. Operacja krakowska króla Karola X Gustawa 17 IX – 19 X 1655 r. // *Wojna polsko-szwedzka 1655–1660* / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 238. Див. ще далі наступний арк.: лист Карла X Густава від 2 жовтня 1655 р.

⁸⁶ *consilia* zniescz – ухвалити рішення.

⁸⁷ Слово правлене. Далі помилк. ще раз повторено “bawyc”.

przinamni s puł godziny zabawili albo insim sposobem wstręt im uczinię od drogy. Czo ia⁸⁸ w. m., memu mosciem[u] panu, oznaimię y obronie Bosky oddaie.

Datu[m] Casimirie ad Cracov[iam] 30 7bris [st. vet.] 1655.

Amicus Arfnid Witemberg. || (арк. 863)

Na ktory takowy list dani iest takowy respons od i. m. p. kyiowskiego i. m. p. Wytemberkowy:

Illustrissime domine!

Poniewaz nom od iego kroliewsky mosczy iest pozwoliono, abismi niektorich s posrotka siebie obraly, ktorzy bi z ich mosciamy posłami naszemy w sprawie naszej zniescz sie mogly y wespolek z w. m., nasem mosciem panem, w teyze sprawie mowyli, ktorem aby w. m., mosczy pan, wolne uho dał y we wszistkym wierzeł, przez te listy prosimy, dobrego zdrowia teraz zyczacz w. m., nasemu mosczyemu panu.

Daban[tur] Cracouię die 11 8bris.

Seruus Stephanus Czarneckzy.

[Додаток № 5/IV]

Litere passus s[acrae] r[egiae] m[aiestatis] Sueciae illust[ri]ssimis supra-nominatis date.

Nos, Carolus Gustaphus, Dei gratia Suecorum, Gottorum Vandalorumque rex, magnus princeps Finlandie, dux Eustomie, Careliae, Bremę, Verdae, Stetini, Pomeranię, Casubię, Vandalie, princeps Rugię, dominus Ingridę, Vismariae, necnon comes palatinus Reny, Bauarię, Iuliaci, Cliuię et Montium dux etc., etc.

Notum testatumque facimus, quorum interest, quod, cum ad petitionem humilimam presidii vrbis Cracouię clementer indulserimus⁸⁹ potestatemque fecerimus infrascriptis personis, ex eodem presidio missis, uidelicet generoso et nobili Alexandro a Msticow Płaza, magnarum curarum prefecto, et nobili Ioanni Clementi de Ruscza Braniczky, capitaneo Henicensi, et [...] ⁹⁰, interpreti, huc Casimiriam egrediendi⁹¹ et ueniendi conferendique consilii causa de presentis vrbis presidii statu cum presentibus illustrissimis Polonię legatis, quam ob rem vi harum⁹² presidiis deputatis prefatum additum denuoque abutum tutum prestamus illis, mandantes hisce militie nostre prefectis ceterisque

⁸⁸ Слово помилк. повторено двічі.

⁸⁹ Так у Старовольського. У Голінського помилк. “indulcerimus”.

⁹⁰ У Старовольського на цьому місці нерозбірливо вказане ім’я перекладача посольства (арк. 130 зв.). Голінський подав позбавлений сенсу набір неіснуючих слів (“haltuido ad trota freiden”).

⁹¹ Так у Старовольського. У Голінського помилк. “ac aggrediendi”.

⁹² Так у Старовольського. У Голінського помилк. “ut hara”.

militibus nostris omnibus, cuiuscunque conditionis fuerin[t] aut gradus, ut huc uenientibus redeuntibusque dictis deputatis nullam molestiam uel impedimentum adhibeant, uel adhibere curant peragentque in eo, ut mandatis clementieque nostre uoluntati conueniens sit. In quorum fidem presentes, manu nostra subscriptas, sigillo nostro muniri iussimus.

Daban[tur] Casimire ad Craco[uiam] die 2 8bris [st. vet.] 1655.

Carolus Gustaphus.

Locus sigilli. || (арк. 864)

Napisał też y Witemberk przy pasporcie posłania o nim znacz dawacz etc.

Po odebraniu pasportu y takiego pysania posła i. m. p. gubernator i. m. p. [Fromholda von Ludingshausena] Wolffa y i. m. p. woyskiego krakowskiego [Krzysztofa Michała Rupniowskiego] do naszych kwarczianich, takowe dawszy pysanie do i. m. p. Wytemberka przez nych:

Illustrissime domine!

Za dozwohleniem i. k. m. wiprawuiemy s posrotka nas do deputowanich od kwarczianego woyska deputatow naszych i. m. p. Francholda z Ludins-hausu Wolffa, starostę dinemburskiego, y i. m. p. Krzistopha Rupniowskiego, starostę lieliowskiego, ktorem wolne przescie y przyscie iest naznaczone od krolia i. m. swedzkiego. W. m., naszemu mosczyem[u] panu, dziękuujemy y pod obronę Boską oddaieśmy.

Datum Cracouie 13 8bris [st. n.] 1655.

Amicus Stephanus Czarnecky.

Przyiehawsy tedy wzwysz pomienięni ich m. na Kazimierz, zastali generała u mostu kazimierzskiego, ktory ych wprowadził do gospody i. m. p. Witemberga, gdzie miało bydz z ych mos[ciamy] pp. żołnierzamy [Stanisławem Wyżyckim i Samuelem Łojowskim]⁹³ *colloquium*⁹⁴, alie ze ich mosciow nie zastaly, czekały na nych, y tamze, doczekawszy sie yh, odprawuią z niemy *colloquium*, iednak *presentibus et audientibus Suecis*⁹⁵. Zrozumiawszy ich mo[sczy] ych, w czym przyiehaly, iednak potym proseni do i. m. p. Witemberka. Tam po complementach pokazował autenticne instructie tych posłów s podpisaniem i. m. p. horążego koronnego Alexandra Konieczpolskiego, i. m. p. pisarza polnego koronnego [Jana Fryderyka Sapięhy]⁹⁶, xziążęcia i. m. Dimitra Wyszio-

⁹³ *Czapliński Władysław*. Rola magnaterii i szlachty w pierwszych latach wojny szwedzkiej // *Polska w okresie drugiej wojny północnej 1655–1660*. – Warszawa, 1957. – T. I. – S. 160.

⁹⁴ *colloquium* – перемовини.

⁹⁵ *praesentibus et audientibus Suecis* – за присутності шведів, які слухали.

⁹⁶ *Nowak Tadeusz*. Operacja krakowska króla Karola X Gustawa 17 IX – 19 X 1655 r. // *Wojna polsko-szwedzka 1655–1660* / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 240; *Płosiński Jacek*. Potop szwedzki na Podlasiu 1655–1657. – Zabrze, 2006. – S. 57.

wieczkiego, i. m. p. starosti iaworowskiego [Jana] Sobieskiego. To obaczywszy y przeczytawszy, samim poznim wiecorem bardzo powracaia, to wzywawszy od krolia i. m. swedzkiego po kielkakrocz y od i. m. p. Witemberga *mandatum*, zeby iuz bez wszelky procrastinaty declarowaly abo sie bronicz, albo poddacz a *cathe[go]ricum resposum*⁹⁷ daly.

13 8bris, czycho odprawiwszy *ab utrinque*⁹⁸ nocz, naszymy contramini kopia, takze y i. m. p. Wolffowy wseliakie potrzebne munitye. Rano iednak relatyą wcorayszą ich moszcz pp. posłowie swey legaty czynią, potym i. m. p. gubernator *consilium init* z imosciamy *rerum*⁹⁹ z i. m. p. [Krzysztofem] Przyęmskim, z i. m. p. [Fromholdem von Ludingshausenem] Wolffem, z i. m. p. woyskiem krakowskim [Krzysztofem Michałem Rupniowskim], z i. m. p. starostą hęczińskim [Janem Klemensem Branickim], z i. m. p. wielkym rzānczą [Aleksandrem Płazą] y z ych mo[sciamy] p. pułkownykamy, ktorzy *ad presens*¹⁰⁰ zostawaly [Andrzej Gnoiński, Stanisław Zagórski i Krzysztof Wąsowicz]¹⁰¹, to proponowawszy ih mosciom, co *in hoc statu Reipublice celeber[r]imum*¹⁰² bydz miało. Wzywawszy od imosciow sententyę, one tak concludował i. m. gubernator, iako bydz mogło nayliepy do wyrozumienia i. m. p. Witemberga y inszych kawalierow, a nawet y samego krolia i. m., ktorą aby zrozumiał, ie- || **(арк. 865)** dzie i. m. p. Wolff s trębacem do krolia i. m. swedzkiego. Tam będącz u krolia i. m., *effecit*, ze¹⁰³ wolno posłacz i. m. p. gubernatorowy do krolia i. m. polskiego, kogo by hczyał. Tu congregatyę ych mosciow prałatow [z] zakonnikamy u s. Stanisława na zomku ych moszcz pp. rayczy krakowsczy na ratuszu *iniunt consilium*¹⁰⁴, iakowy respons na kategoricną resolute krolia i. m. swedzkiemu. *Tandem*¹⁰⁵ kazdy zakonow y prałatow na deliberatyą sobie wzięły az do iutra. Samim wiecorem i. m. p. Wolff powroczył, kwarcziany ieszcze zostaią na Kazimierzu. Po obiedzie, iako affectowaly, biorą od krolia i. m. swedzkiego odprawę y odiezdayą.

14 8bris następuie rano odprawa *ad categoricam interrogationem*¹⁰⁶ k. i. m. swedzkiego y i. m. p. Witemberka. Taky list posełaią:

⁹⁷ *categoricum resposum* – остаточну відповідь.

⁹⁸ *ab utrinque* – з обидвох боків.

⁹⁹ *consilium init* z imosciamy *rerum* – почав радитися з панами.

¹⁰⁰ *ad praesens* – на цей момент.

¹⁰¹ Nowak Tadeusz. Obrona Krakowa przez Stefana Czarnieckiego w roku 1655 // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1963. – T. IX. – Cz. I. – S. 91.

¹⁰² *in hoc statu Reipublicae celeberrimum* – у теперішньому стані Речі Посполитої якнайскорше.

¹⁰³ *effecit*, ze – влаштував так, що.

¹⁰⁴ *iniunt consilium* – починають радитись.

¹⁰⁵ *tandem* – врешті.

¹⁰⁶ *ad categoricam interrogationem* – на категоричне питання.

Illustrissime domine!

Ponieważ już wydziemy Coronę naszą Polską prawie wniwecz obroczoną, że ani od króla polskiego, o którym wy powiedacie, że za granicze polskie wyiahał, ani od Rzeczypospolitej, od której opuszczona i ogołocona zostaje bez wszelkiej obrony, nie możemy już więcej radzić, zdało się nam to za radą innych, że musimy nieśczęściu to naszemu przypisować i z jego królewską mocą, panem naszym szwedzkim, do pokoju przystępować, to jednak sobie zachowując i kładąc, aby godności naszej, praw, stanów wszystkich, którzy się znajdują tak w mieście, iako i na zomku, nicz nie zaszkodziło. Które rzeczy sobą w rozmowach naszych społecznie wnosząc będziemy a prosiemy, aby nam niektórych s posrotka siebie wolno było przesłać do pana naszego, króla i. m. Kazimierza, i aby im był dany pasport wolnego przeszczyna. Y mi także przy tym upraszamy i^o k. m. przez i. m. p. Wolffa, aby nam też tenże pasport wolnego przeszczyna był dany, a do tego, żeby trębacza dono i posłono przy tym, który do i^o k. m. iedzie. Zatem oddaie w. m., mosczygo pana, pod obronę Boską.

Dabantur Cracouie 14 8bris 1655.

*Amicus Stephanus Czarnecky*¹⁰⁷.

Takowy list dany *propter infra scriptas rationes*¹⁰⁸, czemu bi się Kraków dłużej nie mógł bronić, a choćby się bronił, przecyć on zgubiony. S tem listem iehał trębacz. Jednak tego dnia nie mogli – częścią, że iesce *conditiones et puncta*¹⁰⁹ nie były popisane, częścią dla nieposobnego zdrowia i. m. p. starosty dinemburskiego [Fromholda von Ludingshausena Wolffa] – dacz deklaraty. S tego się wimawiając, takowy poselamy do i. m. p. Wytemberga list (przetłumacony):

Illustrissime domine!

Z hęcią bardzo wielką¹¹⁰ dnia dzisiejszego przistąpiliśmy¹¹¹ do tractatów i spraw terazniejszych pilnych, alie czasu do tego nie mas, bo wszisci kawalerowie i przedniejszy, || (арк. 866) którzy w mieście i w zomku znajdują się, zaproseni są do słuchania¹¹² i tractowania proponowanych punktów, które do pokoju ściągacz się mają, a do tego i. m. p. Wolff nieposobność zdrowia swego oświadcza. Rozumiem, że najświeższy król szwedzki do dnia iutrzejszego przedłuży czas deputatom naszym, a my oświadczomi się s tym, że nie na żadną

¹⁰⁷ **Опубліковано:** Nowak Tadeusz. Obrona Krakowa przez Stefana Czarnieckiego w roku 1655 // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1963. – T. IX. – Cz. I. – S. 94 (фрагмент).

¹⁰⁸ *propter infra scriptas rationes* – через наведені нижче міркування.

¹⁰⁹ *condiciones et puncta* – умови і пункти.

¹¹⁰ Спочатку було написано “wielką bardzo” i пізніше виправлено.

¹¹¹ Слово правлене.

¹¹² Далі викреслено “prop[onowanych]”.

zdradę czyniemy y zarty, alie na dzień iutrzeyszy na godzinę osmą obiecuiemy ych stawycz. A teraz suplikuujemy o pasport dla tego, który do i. k. m. posłany będzie y w. m., naszemu mosciem[u] [panu], zdrowia dobrego zycemy.

Dat[um] Cracouie die 14 8bris 1655.

Amicus Stephanus Carnecky.

15 8bris na wszystkie te artykuły, które i. m. p. gubernator y ih mosciowie wszisci, będący obliżeni w Krakowie, podały kroliowy i. m. swedzkjemu, przetrutynowawsy¹¹³ ie, confirmue wszystkie.

Conditiones et articuli inter sacram r[egiam] m[aiestatem] Regnique Suecię senatorem et campi marsalcum illustrissimum d[ominum] comitem [Arvidum] Wittembergium ex una, et gubernatorem arcis et vrbis Cracouiensis illustrissimum d[ominum] castellanum Ciiouiensem [Stefan Czarniecki] [ex altera], circa deditionem dicte arcis et vrbis initi 16 8bris anno 1655¹¹⁴:

1. Aby wolnosc wiary katholicky rzymsky we wszistkym dohowana była y w zupełnosc zahowana y aby *exercitium publicum*¹¹⁵ iey było, kościoły, kolie[g]ya, klastory, conuenty, spitalie y insze wszistkie, wszistkych zakonnikow, zakonnicz domy, mieszkania wolne były od staty żołnierskych y stania, a naybardzy od kony wolne były, hiba zeby tego gwałtowna była potrzeba albo do obronienia, albo do zahowania w całosci miasto potrzebowało, zeby sie ynaczy nie wazely ocyżazac, any zeby żołnierze nie rabowali, alie zeby wszistkych osob¹¹⁶ dobra, rzeczy ruhomy, do nich naliezące, były od naiazdow y rabowania wolne. Na to wszistkym osobom tak koscielnim duhownim, swieczkiem, iako y za konnym, abi bez wseliaky krzywdy w pokoju y wolnosc przy swoim zostawaly y czyz abi spokojnie y słusnie pod wiarą i. k. m. przewilieiu grontow, dobr ziemskych wcale y bez zadnego naruszenia, zdawna wzyętych, zazywaly y za nimy siedziely. Alie iednak czy zeby nicz zdradliwego przeciwko i. k. m., kroliowy swedzkjemu, przeciwko obronie y przeciwko żołnirzstwu y stanu ani kryiomo, ani iasnye nie poczynaly, ani sie kuszily, ani zadnich kryiomich rad nie

¹¹³ У рукописі “przetrutynowaswy”.

¹¹⁴ *Condiciones et articuli inter sacram regiam maiestatem Regnique Sueciae senatorem et campi marsalcum illustrissimum dominum comitem [Arvidum] Wittembergium ex una, et gubernatorem arcis et urbis Cracoviensis illustrissimum dominum castellanum Kiioviensem ex altera, circa deditionem dictae arcis et urbis, initi 16 octobris anno 1655.* – Умови й статті між святою королівською величністю й сенатором та фельдмаршалом Шведського королівства ясновельможним паном графом [Арвідом] Віттенбергом, з одного боку, та губернатором замку й міста Кракова ясновельможним паном київським каштеляном [Стефаном Чарнецьким], з іншого, щодо капітуляції згаданого замку й міста, укладені 16 жовтня 1655 року.

¹¹⁵ *exercitium publicum* – публічне сповідання. У рукописі помилка. “*exercitium*”.

¹¹⁶ Переправлено з “wszystkie osoby”.

czynieli y *onera publica*¹¹⁷ od swoich dobr y wsistkych dohodow nie ynaczy, iako od inszych woiewodow y pp. inszych swieczkych, oddawane bely. || (apk. 867)

2 punct. P[anowie] rządce zomku krakowskiego y wszistka slihta, w obliężeniu będączy, zeby we wszistkym pokoiu *utriusque sexus personarum*¹¹⁸ swoich dobr ziemskych, kroliewskych, mieyskich, ruhomych y nie ruhomych, urzędow y godnosczy według praw y nienaruszenia ych zeby sie czieszyli y przy nich zostawaly, iednak tak, abi sie skromno zahowaly y wierze w posłusenstwie krolia i. m. swedzkiego w kroliestwie polskym myeskal y zostawaly. Iezelibi sie zas komu zdało opusczyć kraie polskie ze wsystkiemy dobrami swoiemy, z urzędami y godnoskami, z rzecami ruhomemy, do niego samego własne naliczamy, nyeh to będzie wolno y pozwolono.

3. Miasto Krakow y wszisci miescanie y obywatel y przy przywilieyah swoich, prerogatywach y wolnoszczah, od antecessorow krolow polskich pozwolyonych, abi wcale zahowany bely y abi zadnymy nowemy contribuciami nie bely ociężeni. Do tego armata tak mieyska, iako y wszistkych mieszczon zeby wcale zostawala przy nich. Nadto, iezelibi ktoremu z miescon gdzie sie upodobalo odiehat y za granicze polskie, wolno mu ze wszistkym domostwem y sprzętem niech będzie wyiehat.

4. Academya Krakowska abi przy wszistkych prawach swoich, prerogatywach, ktore są roborowane constitutyami coronnymy y przy prowentah swoich ordinarynych zostawala.

5. I. m. p. Stephanowy na Carncze Czarneckiemu, kastellanowy kiiowskiemu, rządчы teraznieyszemu zomku y miasta krakowskiego¹¹⁹, y i. m. p. Fronholdowy Wolffowy, staroszcze dinemburskiemu, y wsistkiem officierom tak starsim, iako y mnieyszim, y wszistkiem żołnierzstwu, piehoczy ze wszistkym orężem, iakiekolwiek będą mieli, znakamy, z horągwiemy rozwinionemy, z liontami zapalionemy, bębny byiacemy, a nadto ze 12 działek i ktore przywiezli soba piehota krolia i. m. abi im wolno było z miasta, zomku wyiehat, winisc. A to blisko nadhodzącego dnia miesziacza tego o godzynie ranny, a potym iako skoro te konditye y artykuły zawarte y concludowane będą od krolia i. m. swedzkiego¹²⁰ y zapiecentowane dla większego bezpieczenstwa. Brama zomku krakowskiego ku Stra[do]mowy, dwie bramy mieyskie s. Floriana y Zomkowa wespół z bastami, między bramami będącymi, aby były oddane żołnierzstwu swedzkiemu pod straz.

6. Dla wihowania y stanowiska pomięniem z miasta wisedszy żołnierzom presidiary, a naprzod na pułk pomięniem gubernatora i. m. y i. m. p. [Fromholda von Ludingshausena] Wolffa, horągwie nadworni krolia i. m. polskiego łanowy y dynemburskiego i. m. p. starosty, dobra kroliewskie y duhowne, na granicach węgierskich położone, zwłaszcza Zator, Oswięczym, Sławkow, Wieliogłow

¹¹⁷ *onera publica* – публічні повинності, податки.

¹¹⁸ *utriusque sexus personarum* – осіб обох статей.

¹¹⁹ У рукописі помилк. “krakowskiemu”.

¹²⁰ Далі закреслено “dla”.

[Koziegłowy]¹²¹, Będzyn y Siewierz¹²² są naznaczone, aby w nich prowiant swoy y wihowanie wzyęły. Y przez 4 niedziele bawic sie tamze || (арк. 868) y tych stanowysk zazywac naznacza sie, s tą iednak kondityą y prawem, abi niecz nieprzyiacielskiego przeciwko kroluiowy i. m. swedzkiemu y iego woysku nie powazyly sie, any knowaly, alie spokojem bez wseliakych naiazdow y obrazy zniszcenia poddanich y obywateliow y inszych liudzy, przechodzacych tamtedy, w tyhze dobrach zyly, y przirzekaią to kroluiowy swedzkiemu i. m. wipelnycz. Skoro czasz windzie pomieniony, czisz ze swoiemi wszistkym woiskiem wolno, gdziekolwiek by hczyely, pozwalaią odiehacz, tą iednak konditya¹²³, abi służbę u krolia i. m. swedzkyego przyięły, ymo inse, iezelibi krol polsky ych służby nie potrzebował.

7. Piehota z woiewodztw y od insych pp. na tę expeditą nadana abi ze wszistkiemy officieramy ze wszistkym orężem swoim podług zwicaiu żołnierzskiego do swoich woiewodztw, nadawszy im pasporty, bezpiecnie przesly y spokojnie czycho w nich zyli y aby nycz przeciwnego kroluiowy i. m. swedzkiemu pokryomo y iawnie nie czyniely, alie zebi sie od wseliakych zdrad zatrzymaly.

8. Wrzędniczy wszisczy krolia i. m. polskiego y inszy, na dworze służący, w zomku będączy, wolno przepuszczeni bely y onym abi wolne beło y bezpiecne przescie do krolia i. m. polskiego pozwolione, przydawszy trębacza. Wozy wszistkie ze wszistkiemy rzeczamy y woiskowemy koniamy nalyżacyemy abi wolno przepuscone bely y na mieysce, naznaczone od żołnierzstwa krolia i. m. swedzkiego, bezpiecnię zaprowadzeni bely.

9¹²⁴. Poimany, ktorzy w ręce gubernatora zomku y miasta krakowskiego podczasz oblieżenia¹²⁵ oddani bely, nieh będą wipuszczeni. A wzaiem i. k. m. krol swedzky nie telko tych, ktorzy w obronye [Krakowa] poimani bely, alie y wszistkyh ynsich na wolnoscz wypusczy y aby poimanych Poliakov od Moskwy, to iest dwu [braci] Potoczkyh [Jana i Pawła]¹²⁶, [Jerzego] Bałabana¹²⁷,

¹²¹ *Temberski Stanisław*. Roczniki 1647–1656 / Wyd. Wiktor Czermak // *Scriptores rerum Polonicarum*. – Kraków, 1897. – T. XVI. – S. 320; *Nowak Tadeusz*. Operacja krakowska króla Karola X Gustawa 17 IX – 19 X 1655 r. // *Wojna polsko-szwedzka 1655–1660* / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 246.

¹²² У рукописі слово нерозб.; відновлено за вид.: *Kubala Ludwik*. Wojna szwedcka w roku 1655 i 1656 [= *Szkice Historyczne*, ser. IV]. – Lwów, 1913. – S. 130; *Nowak Tadeusz*. Operacja krakowska króla Karola X Gustawa 17 IX – 19 X 1655 r. // *Wojna polsko-szwedzka 1655–1660* / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 246.

¹²³ Далі закреслено “yz ieslibi”.

¹²⁴ Далі закреслено “10”.

¹²⁵ Далі знову помилково написано: “w ręcze”.

¹²⁶ *Nagielski Mirosław*. Potocki Jan h. Pilawa (zm. 1675) // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1985–1985. – T. XXVIII. – S. 32; *idem*. Potocki Paweł h. Pilawa (zm. 1675) // *Ibidem*. – S. 118; *Грушевський Михайло*. Історія України-Руси. – Київ, 1997. – Т. IX. – Ч. 2. – С. 1138.

¹²⁷ *Грушевський Михайло*. Історія України-Руси. – Київ, 1997. – Т. IX. – Ч. 2. – С. 1138.

Moskwicina¹²⁸ y inszych, od Moskwy z więzienia wyzwoliel. Moskwa takze abi Poliakov poimanych w ręce i. k. m. oddała.

10. Arhiuus naianieyego krolia polskiego y kancellarya, w ktorey wszistkie rzeczy, acta, regista y pisane, do tego naliezace, takze kroliewskie, na ktorimkolwiek mieyscu, liubo na zomku, liubo w miescie zostawione y showane są, ktore, iezeli znaliezione będą, abi ih mos[ci] pp. comissarze pod wiarą y bez zadnego fałsu wcalye y nienarusenie oddaly. Nadto wszistkie rzeczy, do woiny naliezace, y te, ktore w artikulie siod- || (**арк. 869**) mym pomienione y wszistkie insze rzeczy, ktorekolwiek są od iednego albo od drugiego na zomku albo w miescie deponowane, aby beły wczalie, y te, ktorim to naliezy, iako gubernatorowy, officierom y piehocye kroliewsky abi beło oddano y wiwiezione. Nadto, abi i. m. p. gubernator bez zdrady zadny¹²⁹, iezelibi iakie zasadzky albo podziemne [miny] zakopane beły tak w zomku, iako y w mieszczye¹³⁰, powinię dacz dla lepszy wiary w zastaw dla bezpieczenstwa i. k. m. kogo sie będzie zdało, zeby sie iaka zdrada nie pokazala.

Na czo dla lepszy wiary y potężnieysey moczy artykułow tych dwa exempliarze napisane stanęły y od pomienionego i. m. p. marszałka polnego i. k. m. swedzkiego y i. m. p. gubernatora zomku y miasta krakowskiego ręką własną y pieczęcią podpisane y zapiecentowane są¹³¹.

¹²⁸ Так у рукописі; повинно бути: “Machowskiego” (з лат.: “et Machovii”): *Temberski Stanisław*. Roczniki 1647–1656 / Wyd. Wiktor Czermak // *Scriptores rerum Polonicarum*. – Kraków, 1897. – T. XVI. – S. 321; *Nowak Tadeusz*. Operacja krakowska króla Karola X Gustawa 17 IX – 19 X 1655 r. // *Wojna polsko-szwedzka 1655–1660* / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 246. Див.: *Jemiołowski Mikołaj*. Pamiętnik / Wyd. August Bielowski. – Lwów, 1850. – S. 62.

¹²⁹ Слово помилк. повторено двічі.

¹³⁰ Далі знову помилк. повторено “zakopane beły”.

¹³¹ Див. публікацію у джерелах та літературі: *Ubergab dess Schlosses und der Hauptstaat Cracaw, im Königreich Poln, an Ihre Königl. Mayest. in Schweden, den 7. Octobris 1655*. – [S. l.], 1655. – 4 S.; *Temberski Stanisław*. Roczniki 1647–1656 / Wyd. Wiktor Czermak // *Scriptores rerum Polonicarum*. – Kraków, 1897. – T. XVI. – S. 320–321; *Pufendorf Samuel*. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 72–73; *Kochowski Wespazjan*. Lata Potopu 1655–1657 / Przełoż. Leszek Kukulski; wstp. Julian Krzyżanowski; przyp. Adam Kersten. – Warszawa, 1966. – S. 70–72; *Rudawski Laurentius Ioannes*. Historiarum Poloniae ab excessu Vladislai IV ad pacem Oliviensem. – Varsaviae; Lipsiae, 1755. – P. 194–196; *Rudawski Wawrzyniec*. Historia polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju Oliwskiego / Przełoż. Włodzimierz Spasowicz. – Petersburg; Mohylew, 1855. – T. 2. – S. 25–27; *Nowak Tadeusz*. Operacja krakowska króla Karola X Gustawa 17 IX – 19 X 1655 r. // *Wojna polsko-szwedzka 1655–1660* / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 244–246; *idem*. Carl X Gustavs Kraków-operation 1655 // *Polens krig med Sverige 1655–1660. Krighistoriska studier* [= Carl X Gustaf-studier, 5] / Red. Arne Ståde, Jan Wimmer. – Kristianstad, 1973. – S. 192–193; *Dzieszyński Ryszard*. Kraków w czasie “Potopu” 1655–1657. – Warszawa, 1976. – S. 74–76.

Po takich punktach y po taky odprawie od naszych naszi znowu poselaia tychze imsciow pp. comissa[rzow], a w tym i. m. p. ghroph comes de Slipenbach [Christoph Carl von Schlippenbach]¹³² rano przyezda y na obiad po krotky z i. m. p. gubernatoręm rozmowie zostaie. Milye obiad y posiedzenie odprawily. Po obiedzie do skliepow na miasto iehaly, stamtąd i. m. p. groph odiezda na Kazymierz.

Die 17 8bris na nase puncta odprawa przychodzy do i. m. p. gubernatora y do i. m. p. gropa. Przyezda sekretarz [Johan Friedrich von Schwalch]¹³³ s tą umową¹³⁴, az p. graph skliep koronny otwiera y wsystkye pokoie obhodzy. *Tandem* konia siedzeniem daruie i. m. p. gubernathorowy, a w tym tak kapłani, iako y sliachta y raice do vczieranania punctow przyezdaia z i. m. p. secretarzem. *Tandem* odiezda, potym samym wiecorem przyezda y puncta wzwisz pisane przynoszy, na ktore ieszcze i. m. p. gubernator *deliberat*¹³⁵.

*Tandem post deliberationem*¹³⁶ przy pieczęcy y podpisie i. m. p. Wytemberga podpisuie i. m. p. gubernator te wzwisz opisane puncta y swoię daie pieczęcz, ktore zarazem krol i. m. swedzky swim nizy¹³⁷ opisanim przywilieiem aprobuie y confirmuie takim sposobem:

[Додаток № 5/V]

Nos, Carolus Gustaphus, Dei gratia Suecorum, Gottorum Vandalorumque rex, [magnus]¹³⁸ princeps Finlandię, dux Estonie, Carelie, Breme, Verde, Stetini, Pomeranie, Casubie et Vanda- || (**арк. 870**) lie, princeps Rugie, dominus Ingrię et Vismarie, necnon comes palatinus Reni, Bauarie, Iuliaci¹³⁹, Cliuię et Montium dux.

Про перекази в інших джерелах: *Kubala Ludwik*. Wojna szwedzka w roku 1655 i 1656 [= Szkice Historyczne, ser. IV]. – Lwów, 1913. – S. 408–409 (прим. 33). У Керстена з цього рукопису: “Tekst tych warunków w brzmieniu najbardziej wiarygodnym podaje Oss., nr 189/II, Diariusz, 15.X” (*Kersten Adam*. Stefan Czarniecki 1599–1665. – Warszawa, 1963. – S. 230 (no. 115), 232 (no. 126)).

¹³² *Pufendorf Samuel*. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 72. Приїхав як закладник від шведів: *Nowak Tadeusz*. Obrona Krakowa przez Stefana Czarnieckiego w roku 1655 // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1963. – T. IX. – Cz. I. – S. 95.

¹³³ *Pufendorf Samuel*. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 72.

¹³⁴ У рукописі помилк. “s tym umowa”.

¹³⁵ *deliberat* – обмірковує.

¹³⁶ *tandem post deliberationem* – нарешті, після обмірковування.

¹³⁷ У рукописі помилк. “wyzey”.

¹³⁸ Так у Старовольського (арк. 136 зв.). У Голінського слово пропущене.

¹³⁹ Так у Старовольського. У Голінського “Illiaci”.

Constare volumus vniuersis et singulis, quod, cum inter nostrum Regnique nostry senatorem et campi marsalco illustrem sincere nobis fidelem dominum Artfridum Witembergium, comitem in Nemburgo¹⁴⁰ [Nyborg], barone[m]¹⁴¹ Leimislie [Loimijoki] d[ominum] de Iltes et Illestad [Yttis et Yllestad]¹⁴², ab vna, et illust[rem] do[minum] itidem Stephanum heredem in Czarnca¹⁴³ Czarneckzy, kastellanum Kyiowiensem ac gubernatorem vrbs et arcis Cracouien[is], ab altera parte, circa deditionem vrbs et arcis Cracouie certis quibusdam conditionibus et articulis conuentum sit, prout in specialibus tabulis desuper, ab ipsis confectis manuque propria et sigillis eorundem munitis ac firmatis, proluxius contine[n]tur, nos, perlectis ac bene perpensis et consideratis ilis omnibus, non solum rata et grata ea per omnia habuimus, sed etiam omni meliori modo uigore huius rati habemus ac confirmamus uerbo regio, promittentes nos dictos articulos a nostra parte religiose seruatuos nec quicquam contra eos admissuros vel admitti posuros; ac proinde uniuersis et singulis campi marsalcis, generalibus, prefectis, tribunis, aliisque officialibus bellicis maioribus uel minoribus, necnon cetero militi nostro gregario, aliisque omnibus, fide ac obsequio nobis adstrictis, serio ac seuerè mandamus et iniun[g]imus, ut predictos articulos omnes et quidquid in iis contentum sit sancte et inuiolate conseruent, neque iis ullo modo uel quocunque pretextu contraueniant uel contraueniri faciant. In quorum fidem diploma hoc nostrum, manu propria subscriptum, sigillo nostro muniri iussimus.

Datu[m] Casimirie ad Cracoui[am] die 17 8bris [st. n.] anno 1655.

Carolus Gustaphus rex. || (арк. 871)

Script i. m. p. kyiowskiemu dani *ab omnibus ordinibus*¹⁴⁴ o poddaniu Krakowa 1655 die 17 8bris:

My, stani duhowne, na tę czas zostaiące w Krakowie tak katedralny¹⁴⁵, iako y zakonnyczy, prałaczy, tudziez y *omnes officiales*¹⁴⁶ roznych woiewodztw ze wszistką bracią naszą, *in presidio*¹⁴⁷ będącą Krakowa, przy tym my, pułkownyczy tak służby kwarcziani, iako y woiewodztw roznych obersterowie, kapitani, rohmistrze ze wszistką starzyną y wszistkiem ricerzstwem, także y my, rayczy s panem burmystrzem [Andrzejem Cieniowiczem/Cieniowicem]¹⁴⁸,

¹⁴⁰ У рукописі “Innemburgo”.

¹⁴¹ У рукописі “barone et”.

¹⁴² *Anrep Gabriel*. Svenska adelns ättar-taflor. – Stockholm, 1864. – S. 628.

¹⁴³ Так у Старовольського. У Голінського “Carcza”.

¹⁴⁴ *ab omnibus ordinibus* – усіма станами.

¹⁴⁵ Слово правлене.

¹⁴⁶ *omnes officiales* – усі урядники.

¹⁴⁷ *in praesidio* – в обороні.

¹⁴⁸ *Bieniarzówna Janina, Malecki Jan*. Dzieje Krakowa. – Kraków, 1984. – T. 2: Kraków w wiekach XVI–XVIII. – S. 368; Poczet sołtysów, wójtów, burmistrzów i prezydentów miasta Krakowa: (1228–2010) / Red. Bogdan Kasprzyk. – Kraków, 2010. – T. 1. – S. 616.

ktorzy na tę czas iestesmy w Krakowie, y *cum omni statu omnis conditionis nomine*¹⁴⁹ tę naszą daiemy i. m. p. Stephanowy na Czar[n]czy Czarneckiemu, kastellanowy kiiowskiemu, gubernatorowy natęnczasz zomku y miasta Krakowa, z podpisamy rąk naszych atestatya, yz z naszą wolią, radą y instantya, kotoremu *publicze y priuate rationes*¹⁵⁰ bely proponowane, musiał do tych, ktore uczyniěl z iego kroliewską mosczyą, kroleм swedzkym, przystąpycz tractatow, kotoremu *omnes ordines*¹⁵¹, iako komu co nalieżało y naliezy, osobne podali *puncta ad securitatem*¹⁵² y to, iako w niebitnosczy naszej nie tractował, alie *presentibus nobis*¹⁵³ one pisał y podawał kroiowy i. m. swedzkіemu, *tale nobis consenti[enti]bus*¹⁵⁴ one przymował. A dlia lepszy wagi y wiari rękami nasemy podpisuiemy.

Działo sie w Krakowie *die 17 8bris 1655*¹⁵⁵.

Die 18 octobris i. m. p. gubernator listy od krolia i. m. [Jana Kazimierza]¹⁵⁶, ktore w noczy przysly, przed namy rano czyta, *in biuio*¹⁵⁷ zostaie, czo ma czynycz. *Tandem conclusum*¹⁵⁸ z ych mosciamy pitacz i. m. p. grapha [Christoph Carl von Schlippenbach], iezeli są podpyszy hetmanow od woyska [Stanisława Potockiego i Stanisława Lanckorońskiego] y obywateliow y od wojewodztw. Ohotnie posela listy y i. m. p. gubernatorowy, y nom pokazuie *cum qua submissione*¹⁵⁹ podpiszuią ih moszcz pp. hetmani y od wojewodztw ich moszcz niektorzy. Czo gdismi obaczely, i. m. p. gubernator *confirmavit, quod scripsit tandem*¹⁶⁰. I. m. p. secretarz [Johan Friedrich von Schwalch] yedzie y confirmatya tych pact *subscriptione manus s[acrae] r[egiae] m[aiestatis]*¹⁶¹ przinoszy, ktora iuz wzwyz pisana. Confirmatyey odebraly. || (арк. 872)

¹⁴⁹ *cum omni statu omnis condicionis nomine* – від імені всіх станів і [людей] всякого положення.

¹⁵⁰ *publicae y privatae rationes* – публічні і приватні міркування, аргументи державного і особистого характеру.

¹⁵¹ *omnes ordines* – усі стани.

¹⁵² *puncta ad securitatem* – умови гарантій.

¹⁵³ *praesentibus nobis* – за нашої присутності.

¹⁵⁴ *tale nobis consentientibus* – за нашою щодо цього згодою.

¹⁵⁵ **Опубліковано:** Nowak Tadeusz. Operacja krakowska króla Karola X Gustawa 17 IX – 19 X 1655 r. // Wojna polsko-szwedzka 1655–1660 / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 244 (no. 77).

¹⁵⁶ Temberski Stanisław. Roczniki 1647–1656 / Wyd. Wiktor Czermak // Scriptores rerum Polonicarum. – Kraków, 1897. – T. XVI. – S. 319; Nowak Tadeusz. Operacja krakowska króla Karola X Gustawa 17 IX – 19 X 1655 r. // Wojna polsko-szwedzka 1655–1660 / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 246.

¹⁵⁷ *in bivio* – на розпутьті, у ваганні.

¹⁵⁸ *tandem conclusum* – врешті вирішено.

¹⁵⁹ *cum qua submissione* – з якою смиренністю.

¹⁶⁰ *confirmavit, quod scripsit, tandem* – врешті підтвердив, що підписав.

¹⁶¹ *subscriptione manus sacrae regiae maiestatis* – за власноручним підписом святої королівської величності.

Nasa piehota od brām Floriansky y Groczy odhodzą, a krolia i. m. swedzkiego następuia y poczty odbieraią. Takze na zomek dwiescie przyhodzy piehoty y na tey tam stronie na wartę zahodzą, na ktorey beła przedtym kompanya i. m. p. Wolffa. *Tandem* ih moszcz officierowie krolia i. m. swedzkiego na obiad do i. m. p. gubernatora przyhodzą, ktorych iako *humanissime*¹⁶² tractuie, tak ukontentowanich odprawuie. I. m. p. gubernator iuz sie wybiera, takowe diploma wzyawszy y script *ab ordinibus*¹⁶³ odebrawsy.

Die 19 8bris nazaiutrz po s. Łukaszu we wtorek o osmey na pułżegarzu i. m. p. gubernator iedzie do krolia i. m. swedzkiego przez kanoniczne kamien-
cze fortką na Kazimierz dla zawalienia brom¹⁶⁴. Przeciwno i. m. przyjezda pomienioni i. m. p. graff y na Kazimierz wprowadza, a piehoty kielkaset commenderowany do miasta Krakowa stawa. I. m. p. kyiowsky przyjezda do krolia swedzkiego, ktory milie beł przyęty od krolia i. m. swedzkiego, y krotko tam zabawywszy do i. m. p. Witemberga posedł, ktorego horego zastał. Iednak *placido colloquio*¹⁶⁵ wiehalismi. *Eodem comitatu*¹⁶⁶ nazad prowadzą i. m. p. kyiowskiego, ich moszcz pp. kwarczyany s kamienicz y z gospod sobie nazn-
conich wigliadaia, z naszemy iako sie witaia, tak y z daleka zegnaya. Potymze do teyze iedziemy fortky y stamtąd i. m. p. kyiowsky iedzie z miasta, ktorego i. m. p. graph prowadzi y za Panni Mariey kosciol wiprowadzoni. A ze dani beł [...] ¹⁶⁷
i. m. p. kiiowskiemu, *in suis*¹⁶⁸ zostawuie w zakładzie i. m. p. wielkiego rzącze [Aleksandra Płazę] y i. m. p. woiskiego [Krzysztofa Michała Rupniowskiego] krakowskich. Piehoty nasze wszistkie wychodzą tak regimenty, iako y woie-
wodztw roznych. Krol i^o m. swedzky w polie wyiehał dla widzenia wyho-
dzącego żołnierza naszego¹⁶⁹, tam w poliu konia kastanowatego tureczkiego i. m. p. kiiowsky krolowy i. m. daruie. *Tandem suas*¹⁷⁰ wyiezda, a krol i. m. powraca¹⁷¹. Mi tesz na zomek powrociely. Po obiedzie o trzeci godzinie krol i. m. s Kazimierza na zomek *paruo* || (арк. 873) *comitatu*¹⁷² przyiehał, ktory od ih mosciow tam będących *ea, qua decet, reuerentia*¹⁷³ przyięty, bo ych mosciow drugich nie beło, alie potym zesli sie y po pokoiaich przechodzyly. Potym, obsedzsy wszistkie pokoie, posedł do kosczyoła y od nawiększy az do namniejszy obset kaplice, o kazdą rzecz *exactissime*¹⁷⁴ pytaiać. Wysedszy s

¹⁶² iako *humanissime* – якнайлюб’язніше.

¹⁶³ *ab ordinibus* – від станів.

¹⁶⁴ Надпис на марґінесі: “Krakow sie poddał przez tractaty”.

¹⁶⁵ *placido colloquio* – при спокійній розмові.

¹⁶⁶ *eodem comitatu* – у тому ж супроводі, в такій же кількості.

¹⁶⁷ Слово нерозб.

¹⁶⁸ *in suis* – у своїх.

¹⁶⁹ Надпис на марґінесі: “Krol swedzky woisko nase w poliu rewiduie, popisuiac go”.

¹⁷⁰ *tandem suas* – врешті своїх.

¹⁷¹ Надпис на марґінесі: “Krol swedzky na zomku krakowskim”.

¹⁷² *parvo comitatu* – з невеликим супроводом.

¹⁷³ *ea, qua decet, reverentia* – з належною повагою.

¹⁷⁴ *exactissime* – якнайдокладніше.

kosczyoła, i. m. p. wielki rzancza oddawa kroliowy i. m. imięniem swim przez p. porucnyka klucze, ktorych nie hciał bracz, alie wsziadszy na konia, odiehał zomku.

20 8bris warta w mieszczye, zarazem y na zomku. Ostroznosc wielka, *undique*¹⁷⁵ [z] zomku y na zomek nikogo nie puszczaia, az lyedwie za kartą i. m. p. maiora. Sekretarz [Johan Friedrich von Schwalch] do i. m. p. wielkiego rzance y i. m. p. woiskiego strony zakładu przyiezda, odprawa secretarza rano. Po obiedzie kawalierowie swedzczy zomkowy y pokoiowy przipatruią sie, skarb koronny ku wiecorowy hczą rewidowacz, *tandem* zaniehaly.

21 8bris rano przyiezda i. m. p. Lubowieczky od imosciow pp. xziązę[cia] i. m. p. wojewody krakowskiego [Władysława Dominika Ostrogskiego-Zasławskiego] y lubelskiego [Jana Tarła] y iasnie wielmoznego i. m. p. marsała koronnego [Jerzego Lubomirskiego] s takim listem do krolia i. m. swedzkiego¹⁷⁶:

[Додаток № 5/VI]

Serenissime ac potentissime rex, d[omi]ne clementissime!

Siquidem ea est sors serenitatis vestrae, vt felicitate sua¹⁷⁷ consilia nostra anteuertit et rerum apud nos summa in maiestatem vestram vergere videantur, non hoc intentum nobis est ingentibus obluctari fatis et per abruptam contumaciam nouos patriae motus inferre. Sed nec credimus placitum maiestati vestrae deforme obsequium, speramusque breui m[aies]t[a]ti v[est]rae¹⁷⁸ approbatum iri in totum hoc temporis, quod nos diuisos a caeteris tenet, m[aie]s[tat]is vestrae gloriae et stabilimento Regni nostri impensum. Quidquid hactenus m[aie]stas vestra in rem suam profecit, fortunae et armis debet. Quibus utut suum maneat¹⁷⁹ decus, ille tamen firmus victor rerum et armorum erit, qui extitit animorum. Neque inuitis quisque imperauit diu, nisi, qui iure quoque victor, conscientia[m]¹⁸⁰ legitimi imperii a subditis extorsit. Adeo haec coniuncta sunt, vt et¹⁸¹ priuatis excedere debito obsequio aegre libeat, nec auspicantem noua in liberum populum imperia iuuent subditi, primo non soluti sacramento. Hinc est, quod, rebus [in] || (арк. 874) maiestatem¹⁸² vestram inclinatis, fidei nostrae

¹⁷⁵ *undique* – звідусіль, з усіх сторін; *undique* [z] zomku y na zomek – однаково з замку і на замок.

¹⁷⁶ Текст цього листа писано іншим почерком.

¹⁷⁷ Слово дописане над рядком; попереднє слово правлене.

¹⁷⁸ У рукописах Голінського і Старовольського (арк. 138) помилк. “m[aies]t[a]tem v[est]ra[m]”.

¹⁷⁹ Так у Старовольського (арк. 138). У Голінського “ut suum manet”.

¹⁸⁰ Так у Старовольського. У Голінського помилк. “conscientia”.

¹⁸¹ У рукописах Голінського і Старовольського (арк. 138 зв.) помилк. “ex”.

¹⁸² Так у Старовольського (арк. 138 зв.). У Голінського помилк. “rebus maiestatem maiestatem”.

exoluendae et rebus in posterum firmandis consilium caeperimus s[e]r[enissi]-
 mum regem d[omi]num n[ost]rum clement[issim]um adeundi et cum reliquis
 collegy nostri, penes s[acram] regiam maies[ta]tem subsistentibus, conferendi,
 quibus mediis aut serenissimus [rex]¹⁸³ d[omi]nus noster cum maiestate vestra
 transigere queat, aut fides nostra sibi satisfaciat. Tantillum morae erit, quod a
 maiestate vestra petimus, vt fortunae et successibus suis inicit suspendatque
 armorum progressus et caetera belli meditamenta, donec itineris huius, cuius
 nobis ill[ustrissi]mus palatinus Lencicensis [Jan Leszczyński] comes futurus,
 eventum m[aiesta]ti v[est]rae renunciemus. Nec improbabit maiestas vestra
 hos obsequy in proprium conatus nostros, quibus hoc quoque erit curae
 m[ai]es[t]at[i] vestrae, si ita fata vellint, ex hoc turbido incruentum nec cuiusquam
 praetensionibus concutiendum educere imperium. Nec tantum properantis¹⁸⁴
 in obsequium vulgi aestimabit applausum, vt leuem putet partibus a primoribus
 Regni et numerosa fidaque nobilitate accessionem, qui eo erga m[aiesta]tem
 vestram, sic ferentibus fati, constatiores futuri, quo clariora fide[i] in propriis¹⁸⁵
 ediderint specimina. Perferet hasce literas g[e]n[er]osus d[omi]nus Vladislaus
 Lubowiecky, nostraque humillima m[aiesta]ti v[est]rae deferet obsequia, qui
 ut cito redux m[aiesta]tis v[est]rae sensum nobis referrat¹⁸⁶, humillime a
 m[aiesta]te vestra petimus¹⁸⁷.

¹⁸³ Так у Старовольського. У Голінського слово пропущено.

¹⁸⁴ Так у Старовольського. У Голінського “properabit”.

¹⁸⁵ Так у Старовольського. У Голінського, очевидно, помилк. “perpetuum”.

¹⁸⁶ Спочатку було написано “referrat sensum nobis”.

¹⁸⁷ Документ датовано 17 жовтня 1655 р. з Любліна; публікації див.: *Actorum et Gestorum Sueco-Polonicorum Semestrale. Das ist: Halb-Jährige Erzehl- und Darstellung aller im Jaüngsten von Ihr. Kön. Mayestät zu Schweden, etc. in das Königreich Polen fürgenommenen Feldzug, vom Herbst deß 1655. biß Ostern 1656. fürgenommener und verrichteter Handlungen, gewechselter Schrifften, und anderer Begebenheiten, etc.* – [Frankfurt am Mein], 1657. – S. [99–100]; *Der Römischen Kayserlichen Majestät Und Dess Heiligen Römischen Reichs Geist- und Weltlicher Stände, Chur- und Fürsten, Grafen, Herren und Städte Acta Publica...* – Frankfurt am Mein, 1669. – Bd. VII. – S. 1023–1024 (місце, дата й підписи, відсутні в рукописах Голінського і Старовольського: “Dabantur in arce Lublinensi d[ie] 17 oct[obris] anno 1655. Sereniss[imae] majestatis vestrae humillimi servitores Vladislaus Dominicus Dux in Ostrorog [Ostrog], palatinus Cracoviensis; Joh[annes] Tarto [Tarło], palatin[us] Lublin[ensis]; Georgius Lubiensky [Lubomirski], supremus Regni marescallus”); *Lünig Johann Christian. Literae procerum Europae, ab imperatoribus, electoribus, principibus, statibusque Sacri Imperii Romano-Germanici ad reges, principes, republ. liberas et vice versa, in multifariis... negotiis... ab anno 1552 usque ad annum 1712 Latina lingua exaratae et in tres partes divisae.* – Lipsiae, 1712. – Doc. CCX. – P. 588–590.

№ 303

1655 р., між 17 і 31 жовтня¹⁸⁸. – Нотатка про захоплення Кракова шведським королем Карлом X Густавом і ревізію шведами костельних, королівських, замкових та інших скарбів

Krol i. m. swedzky [Karol X Gustaw], Krakow y zomek odebrawsy, liud swoy swedzky y p. [Arvida] Wytemberka w nim osadzywszy, porewydowono koscioly, klastory, kamience, w zomku skarb koscielny, srebra y depozyta tak koscielne, iako y stanow duhownych y swieczkych, ktorych wielie belo. Tam bel szom krol swedzky y zabrono, czo sie podobalo, commisarze od krolya swedzkiego na tho deputowany. Rewidowal som krol swedzky w koscielie, kaplicze wszistkie y groby kroliow y biskupow, takze y grob s. Stanislawy, który roskazal w pokoju zachowacz y trunnę srebną iego (wzyal ią [Paul] Wirdz, generał krakowsky)¹⁸⁹. W zomku skarb koronni rewidowaly wysstek. Koron nie zastono, telko insze dostatky niemale zabrono.

Wyiehal krol i. m. swedzky z woysky do Prus, który stal som na Kazimierz u Bozego Cyala. || (арк. 875)

№ 304

12 листопада 1655 р., Краків¹⁹⁰. – Постанова про вибирання податків шведськими комісарами у Кракові та Казимірі з коментарем Мартина Голінського

Ordinans y vstawa accisow przez ich mosciow panow commissarzow krolia i. m. swedzkiego [Karola X Gustawa] w Krakowie postanowiona dnia 12 9bris¹⁹¹ an[n]o 1655:

od kazdy beccky pywa prostego kazdy bedzie powinien dacz g[ro]sz[y] 20;

od kazdego dwuraznego ahtelia pywa kazdy dacz powinien zl[oty] 1;

od kazdey becky pywa polskiego¹⁹² przewoznego wedlug taxy od zlotego g[ro]sz[y] 2;

od kazdy beccky piwa carnego przewoznego wedlug taxi od zlotego g[ro]sz[y] 3/6;

¹⁸⁸ Датування за контекстом: від підданства Кракова до від'їзду Карла X Густава з міста до Варшави і далі до Пруссії (*Matwijów Maciej*. Poddanie się szlachty województwa sandomierskiego Karolowi Gustawowi w 1655 roku // *Studia Historyczne*. – Kraków, 1995. – R. XXXVIII. – Z. 2. – S. 172, 174).

¹⁸⁹ Фраза в дужках дописана Голінським пізніше.

¹⁹⁰ Див. вище док. № 88 з деякими різночитаннями щодо товарів та податків. Там само в легенді див. публікації.

¹⁹¹ У рукописі “9bra”.

¹⁹² У вид. Пекосінського “prostego” (с. 322).

od kazdy becky miodu pytego według taxi od złotego g[ro]sz[y] 2;
 od miodu siedmigrockiego według taxi od kazdego garca g[ro]sz[y] 4;
 od kazdy becky roznych likworow, wyna węgierskiego, peterczymentu,
 włoskiego wina, rńskiego wina, małmaz y inszych według taxi od kazdego
 garcza g[ro]sz[y] 4;
 od gorzałky przepalany według taxi od grosza iednego piniądz ieden;
 od wołu węgierskiego, iako y czabana, zł[oty] 1, [groszy] 15;
 od powołoczyzny wołu iednego zł[oty] 1;
 od krowy y iałowycze g[ro]sz[y] 15;
 od czelięczya g[ro]sz[y] 6;
 od owce y skopu barana g[ro]sz[y] 4;
 od iagnięczya g[ro]sz 1;
 od wieprza karmnego ze młyna g[ro]sz[y] 15;
 od wieprza tucznego albo zołędzy g[ro]sz[y] 10;
 od wieprza na potrzebę domową zabitego g[ro]sz[y] 7½;
 od wołu na potrzebę domową zabitego g[ro]sz[y] 15;
 od iałowice na potrzebę domową zabi[tey] g[ro]sz[y] 10;
 od hlieba białego y rzanego tutecznego od złotego g[ro]sz[y] 1½;
 a od przewoznego hlieba według taxi [od złotego] g[ro]sz[y] 2;
 od kopy karpi zwicaynich g[ro]sz[y] 18;
 od kopy karpi pułmiskowych g[ro]sz[y] 24;
 od kopy karpi czwykow zł[otych] 2, [groszy] 15;
 od kopy szuk zwyczajnych czebrowych [zberowych] g[ro]sz[y] 20; ||

(apk. 876)

od kopy szuk pułmiskowych zł[oty] 1;
 od kopy szuk pułgłownich zł[oty] 1, [groszy] 20;
 od kopy szuk głownych zł[otych] 3;
 od ryb inszych roznych drobnych od złotego g[ro]sz[y] 2;
 od kopy cert szuszonych g[ro]sz[y] 6;
 od beczky sledzy zł[oty] 1, [groszy] 15;
 od beczky ryb słonich zł[otych] 3;
 od beczky miodu prasnego zł[otych] 2;
 od beczky smoły g[ro]sz[y] 24;
 od fasky masła g[ro]sz[y] 6;
 od kopy szera g[ro]sz[y] 6;
 od kazdego kamienia łoyu g[ro]sz[y] 3;
 od owsza kazdego cwiertnye przedanego w iatkach g[ro]sz[y] 2;
 od krup roznych w iatkach kazdy cwiertnye g[ro]sz[y] 3;
 od słonyn y szadeł według przedanya od złotego g[ro]sz[y] 3;
 od gęszy, czo na wozah przywioz, od złotego g[ro]sz[y] 2;
 od olieyu roznego od kazdy kwarty puł grosza;
 od garcow roznych od złotego g[ro]sz[y] 2;

od grochu, iagiel y krup roznych przewoznych od złotego g[ro]sz 1;
od wozu sziana g[ro]sz[y] 3;
od zyta, psenicze, owsza, ięcmięnya, tatarky, siemyęnya, ktore na wozie przywiozą, od złotego g[ro]sz 1;
od owocow roznych, ktore na wozie przywiozą, od złotego g[ro]sz 1;
od octu winnego od kazdy kwarty selyag ieden.

Ktorem wszistkiem accisam nie telko mieszczenie y obywatelie miasta tego, alie tesz y duhowny, y slihta, y wseliakiego stanu y konditiei ludzyc, lubo pomienione rzeczy do miast dlya przedanya¹⁹³ lubo dlia swoiey potrzeby tak w ziwnoschy, w piwach y w napoiach roznych przywiozą, podliegacz powinni będą, y te postanowienie accisy tak teraz wirazone, iako y potym przez ich m. pp. commisarzow od krolia i. m. deputowanich, iesli tego y rzeci inszych potrzeba będzie wiciągala, ktore teraz nie są położone uhwalione, placzycz maią. || (арк. 877)

A do tego osobno czopowe placzyc powinni od piwa, miodu, gorzałky zwycayne dawne od grosza po dwa piniądza.

Wibierał tę acczyze na Kazimierzu p. Ion Roznowsky [Jan Antoni Różnowski de Rosenstein] y czopowe ze wsistkiego wojewodztwa krakowskiego. Beł to Zyd krzcony. || (арк. 878)

№ 305

1655 р., листопад – 1656 р., січень. – Новини про укладення 12 листопада Рінського союзу курфюрста Фрідріха Вільгельма з містами Королівської Пруссії, реакцію шведського короля Карла X Густава на цю подію, політичну позицію Гданська, Об'єднаних Провінцій та укладення шведсько-бранденбурзького договору від 17 січня 1656 року

Xzyażę pruskie [Fryderyk Wilhelm], maiącz woyska kielkanasczye tysięczy, pod 20000, vczinieł ligę z miasty pruskiemy y ze wszistką ziemia pruską, stacz mocno przy kroliu i. m. Ionie Kazimierzu polskym, przisięgą sie ztwierdziwsy¹⁹⁴.

¹⁹³ Далі закреслено “rzeczy”.

¹⁹⁴ На куті аркуша надпис іншим почерком “Terminata”. Ці новини див. також док. № 85. Див.: Kurbrandenburgs Staatsverträge von 1601 bis 1700 / Bearb. von Theodor von Moerner. – Berlin, 1867. – S. 192–194; Федорук Ярослав. Рінський союз 1655 року між бранденбурзьким курфюрстом і Королівською Пруссією в опінії Яна Казимира та його двору // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ, 2010. – Вип. 15. – С. 215–231.

Gdancanie nie mni, ktorzi, szedszi sie na ratusz wszistka rada Gdanska y pospolstwo, przisiegało pospolstwo mocno stacz przy kroliu i. m. Ionie Kazimierzu polskym. Takze tesz rada przysiegała przy pospolstwie mocno stacz przy kroliu i. m. Kazimierzu y bronicz sie kroliowy swedzkiemu do gardł swoich, nie poddawac sie Swedom.

Poselał krol swedzky [Karol X Gustaw] do xziążęcia i. m. pruskiego dlya tractatow, iednak *iniustas conditiones*¹⁹⁵ wiciągał po nim krol swedzky, zaczim zgoda nie stanęła.

Naprzod hciał krol swedzky, aby Prus nie trzymał *iure Thewtonico*¹⁹⁶, alie telko *ad uitam*¹⁹⁷ iego. Druga, aby *collaterales*¹⁹⁸ nie succedowaly, ale tylko ktorzy będą *in recta linea*, a *his deficientibus*¹⁹⁹, wszistkie Prusi kroliowy swedzkiemu przinaliezały. Pod protectiia swoię aby zadnego nie brał xziążę i. m. pruskie, *specialiter*²⁰⁰ Polakow. Iezeliby miał z kym wojnę, aby dawał subsidia kroliowy swedzkiemu etc. I inszych punctow beło więczy, ktore sie tu nie mianuią. Dliatego pokoy nie stanął, poselaiąc y prosząc czo prędy o posielky do krolia i. m. Iona Kazimierza polskiego.

Oliedrowie na wiosne obiecuią stawycz kroliowy i. m. y Rzeczipos[politey] Korony Polsky okrętow 50 y aby liud zbierał xziążę i. m. brandebursky, posły swe wiselały, obiecuiąc na kazdą czwierz dac *ex aerario suo*²⁰¹ sto dwadziescia tisięczy twardych talerow, gdysz nie hca rządu swedzkiego trzymac.

Stanęły potim pewne traktaty do roku między kroliem i. m. swedzkym y xziążęciem i. m. pruskym, ze ieden przeciw drugiemu nie miał woiiowac etc.²⁰².

№ 306

Новини про смерть віленського воєводи Януша Радзивіла,
віленського біскупa Юрія Тишкевича, познанського воєводи
Криштофа Опалінського і краківського воєводи
Володислава Домініка Острозького-Заславського

1656 6 ianuary zmarł w Tykoczinie książę i. m. Ianus Radziwyl, wojewoda wiliensky, hetmon wielky litewsky. Na iego mieysce i. m. p. [Pawel] Sapiecia obyął rząd woyskowy, zlieconi sobie od krolia i. m. Iona Kazimierza polskiego²⁰³.

¹⁹⁵ *iniustas condiciones* – несправедливі, нерівні умови.

¹⁹⁶ *iure Teutónico* – за тевтонським правом.

¹⁹⁷ *ad vitam* – впродовж життя.

¹⁹⁸ *collaterales* – непрямі родичі.

¹⁹⁹ *in recta linea*, a *his deficientibus* – по прямій лінії, а якщо таких не буде.

²⁰⁰ *specialiter* – особливо.

²⁰¹ *ex aerario suo* – зі своєї скарбниці.

²⁰² Кенігзберзький договір від 7 (17) січня 1656 р.

²⁰³ Див. вище док. № 135.

Twierdzono, zeби vmarł y i. m. xziad[z] biskup wiliensky [Jerzy Tyszkiewicz].

Vmarł takze i. m. p.²⁰⁴ [Krzysztof] Opalinsky, woiewoda poznansky, Wielky Polscze.

4 in aprili²⁰⁵ vmarł xziązę i. m. Ostrowskie²⁰⁶ Dominik [Władysław Dominik Ostrogski-Zasławski], woiewoda krakowsky, w Tarnowie. Pohowan tamze.

№ 307

1655 p., листопад – 1656 p., квітень. – Переказ Мартином Голінським твору настоятеля о. Августина Кордецького “Nova Gigantomachia” про дві облоги монастиря на Ясній Горі з долученням документів, друкованих у цій праці, і власними коментарями

Klyastoru cestohowskiego Swedzy pocely dobywa[c], obliegli go²⁰⁷. ||
(арк. 879)

[Додаток № 6/I]

List od Swedow do oycow częstohowskich 1655 die 18 9[h]ris [st. n.]

Admodum reuerendi ac nobilissimi patres, ceterique arcis ac monasterij Częstochouię inhabitatores, domini et amici honorandi!

Dominationibus vestris cum significatione officiorum et beneuolentię testatum facio, cum s[ancta] r[egia] maiestas Suecię, dominus meus clementiss[imus], de rebellium quorundam in Maiori Polonia conatibus certos accepisset nuntios, quod sua maiestas non modo ad compescendos illos, sed et porro ad limitaneas arces aduersus quamlibet inuasionem aliquo presidio firmandas me eo cum iusto exercitu mittere fuerit coacta. Quando igitur ad hos limites progressus sum, iamque et manasterio vestro regius exercitus imminet, cui ut conueniens p[re]sidium imponatur, serium est s[acrae] r[egiae] maiestatis mandatum, vestro ex commodo fore putauim, si uos eius rei gratia primum ac mature commonefaciam. Quod dum facio, uos serio adhortor, ut sine ulteriori circumductione aliquos cum libera potestate mittatis, de quantitate p[re]sidii aliisque ad hanc rem pertinentibus mecum deliberaturos. Facietis hoc ipso rem s[acrae] r[egiae] maiestati gratam, que non intermittet uos ac vestrum monasterium omni regia clementia fouere ac tueri. Nec enim aliter vobis persuadeatis, quam

²⁰⁴ Далі залишено місце для імені.

²⁰⁵ Цифра дописана пізніше.

²⁰⁶ Слово дописане над рядком.

²⁰⁷ Початок першого рядка наступного аркуша втрачено, збережено лише початок речення: “Klias[toru] czestohow[...].” З усією вірогідністю воно повторює останнє речення попереднього рядка. Про те, що Голінський користувався з видання “Nova Gigantomachia” Кордецького, див. джерелознавчий аналіз у вид.: Kersten Adam. Pierwszy opis obrony Jasnej Góry w 1655 r.: Studia nad Nową Gigantochią Ks. Augustyna Kordeckiego. – Warszawa, 1959. – S. 274–275.

sacra vestra omnino fore intacta, neque deuotionibus uestris ullum impedimentum, multominus contumeliam illatam iri, siquidem nihil aliud, quam tutela Regni et securitas finium queritur. Ceterum, si, tota iam Minore Maioreque Polonia in potestatem s[acrae] r[egiae] maiestatis Suecię redacta, desperatisque omnibus auxilijs, obsistere tamen ulterius p[re]sumatis, non aliter potero, quam presenti armorum remedio vos et cum exustione totius monasterii ad recens compellere obsequium. Id ne fiat, vestrum erit fato non resistere, sed honesta deditio serenisissimi regis nostri clementiam amplecti. Valete.

Dabantur²⁰⁸ in castris 18 nouembris [st. n.] anno 1655.

Vestrum studiosissimus Burchardus Miller, generalis leytenant, m[anu] p[ropria]²⁰⁹.

Nie cekańcz responsu od oycow s klastora na ten list, Swedzy Częstohowę zrabowały, naiehawsy, opanowały. W tężę dzyęń opanował Miller [Burchard Müller], generał, y nowicziat, [y] kosciółek s. Barbary y tam osadziel [Wacława] Sadowskiego, Poliaaka, y xziążę haskie [heski, i. e., saski Franz Erdman Sachsen-Lauenburg]²¹⁰, a som w Częstochowie y dokoła oblieg klastor, maiacz ludzi kielka tysięczy roznego narodu – Swedow, Poliakow, heretykow, Multanow, Wołohow, rebelizantow etc.²¹¹. Kazał z dział byd[z] ogromnih do klastora, s klastora tesz byto nie mny do Swedow. Potym Miller wysłał Poliaaka, nyakiego

²⁰⁸ У рукописі помилк. “dabantus”.

²⁰⁹ **Опубліковано:** *Kordecki Augustinus*. Nova Gigantomachia contra sacram imaginem Deiparae Virginis a Sancto Luca depictam et in Monte Claro Częstochoiensi apud religiosos patres Ordinis S. Pauli primi eremitaе, in celeberrimo Regni Poloniae coenobio collocatam, per Suecos et alios haereticos excitata et ad perpetuam beneficiorum Gloriosae Deiparae Virginis recordationem, successurae posteritati fideliter conscripta. – Cracoviae, [1657]. – P. 17–18;

Rudawski Laurentius Ioannes. Historiarum Poloniae ab excessu Vladislai IV ad pacem Oliuensem. – Varsaviae; Lipsiae, 1755. – P. 225–226;

Rudawski Wawrzyniec. Historia polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju Oliwskiego / Przełoż. Włodzimierz Spasowicz. – Petersburg; Mohylew, 1855. – T. 2. – S. 74–75;

Kordecki Augustyn, ks. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. [= Biblioteka Dzieł Wyborowych, no. 160]. – Warszawa, 1900. – S. 24–27;

Kordecki Augustyn, o. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991. – S. 28–29.

²¹⁰ *Kordecki Augustinus*. Nova Gigantomachia... – Cracoviae, [1657]. – P. 19 (“Ducae Hassiae”); *idem*. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. [= Biblioteka Dzieł Wyborowych, no. 160]. – Warszawa, 1900. – S. 28 (“księcia heskiego”); *idem*. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991. – S. 30 (“Księcia Heskiego”). Помилка Кордецького в “Nova Gigantomachia”, з якої Голінський переписував документи і яку він повторив за цим виданням: “...jest ów nieszczęśliwie podany w *Gigantomachii* książę heski – *lantgravio Hassiae*...” (*Kersten Adam*. Pierwszy opis obrony Jasnej Góry w 1655 r.: *Studia nad Nową Gigantomachią* Ks. Augustyna Kordeckiego. – Warszawa, 1959. – S. 259, 275. Див. також: *Idem*. Szwedzi pod Jasną Górą 1655. – Warszawa, 1975. – S. 140, 355).

²¹¹ Надпис на маргінесі: “piersy raz”.

Milesa²¹², aby persuadował oycom, aby szie poddaly z klastorem, poniewaz yuz wszistka Rzeczpospolita || (**арк. 880**) Korony Polsky poddała sie pod protectyą y rząd krolia i. m. swedzkiego, gdzie sobą przywioz zaraz y mandat krolia i. m. swedzkiego, wydani do wszistkych ih m. pp. senatorow woiewodztw Koroni Polsky, aby beli iemu posłusnemy, iako som opiewa w sobie, y ine namowy rozne czyniącz y obiecuiącz oycom. A przecie w noczy kazali probowacz sturmu y z dział bydz do klastoru.

Przypadło s[więto] w niedzielę Ofiarowanie Panni Mariey, ktorey w klastorze obhodzieli święto z wielkym nabozenstwem, poliecaiac sie iey w opiece y obronę wszisczy. Y Sweczcy²¹³ odpisuią mu, p. Millerowy, na mandat krolia sweczkiego:

[Додаток № 6/II]

Illustrissime et excellentissime domine!

Nouerit illustrissima et excellentissima dominatio vestra non esse uocationis nostrę reges eligere, sed electos a proceribus Regni uenerari. Quem igitur proceres Regni eligunt et sequuntur, ei nos nostraque omnia et locum hunc sacrum, qui hucusque perpetuo sicut in protectione, ita et in ueneratione summa regum fuit habitus, humiliter submittimus et submittemus, non manu armata coacti (neque enim uocationis nostrę aut virium est potentię regum resistere), sed nostra religiositate commoniti. Vidimus ordinationem serenissime maiestatis et, quoniam p[re]sidium sufficiens habemus, quo omnis incurssio insolentium arceri possit a loco sacro, monasterium preterea nostrum una cum ecclesia diuersa antiquitus gaudeat denominatione et nuncupatur Clarus Mons, oppidum vero Częstochowa ad nostrum manasterium nullatenus pertinet, ideo multam nobis ordinatio peperit ambiguitatem. Quare obnixę illustrissime et excellentissime dominationi supplicamus, quatenus conuentum nostrum et ecclesiam Deo et Sanctissime Matri sacram, in qua perpetuo cultus Dei maneat et maiestas diuina pro salute serenissimi regis exoretur, uelit in pace relinquere. Nos interim exoratores indigni, de pietate vēstrę illustrissime dominationis multum confisi, de qua et in posterum nobis multa pollicemur, fauori excellentissime dominationis vestre quam diligentissime commendamus.

In Claro Monte die 21 nouembris anno salutis 1655.

F[rater] A[ugustinus] K[ordecki], p[rrior] C[lari] M[ontis]²¹⁴.

²¹² Див. надпис на марґінесі сторінки стародруку: *Kordecki Augustinus. Nova Gigantomachia...* – Cracoviae, [1657]. – P. 21 (Miles).

²¹³ Так у рукописі, повинно бути: “У оуцowie”.

²¹⁴ **Опубліковано:** *Kordecki Augustinus. Nova Gigantomachia...* – Cracoviae, [1657]. – P. 25–26;

Kordecki Augustyn, ks. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. [= Biblioteka Dzieł Wyborowych, no. 160]. – Warszawa, 1900. – S. 33–34 (з помилковою датою 24 листопада 1655 р.);

Po tym liscie zaraz Miller we troie oblieg klastor y roskazawsy || (арк. 881) przez pisanie swoje żołnierzstwu, aby ogniem y miecem dobywacz klastora, nikomu nie folguiaz y dobra ych, maiętnosczy pustoszcz etc. Z dział kazał bydz ognistemy kuliamy do klastoru. S klastora tes odstrzeliwali sie y bro-niely z dział, we dnie y w noczy czuinemy będącz. Przisedł potym y gubernator zomku krzepickiego z woysky z family Horun [Horn] y²¹⁵ magister geometra [Alman (?) de Fossis]²¹⁶.

Potym przez iednego Poliaka, naprawiwszy go, Swedzi posłali do klastora, aby oycom proponował to, ych zgubę: aby sie dobrowolnie poddaly, ze hcą li zdrowo ze wszystkim wcalie zostac, gdysz telko ydzie o to krolowy swedzkiemu, aby osadzał swoym *presidium*²¹⁷ ten klastor dlya obrony liepsy, cemu zakon-nici nie mogą temu zdoliecz. Długo oycowie namawiali sie koło responsu y poddania sie. Oycowie do Millera wskazali, cego bi po nih wiciagał. Potym ym te puncta condity posłał napisane poddania²¹⁸:

*Inter excellentissimum domi[num] Burchardum Millerum, s[acrae] r[egiae] m[aiestatis] Suecię locum tenen[tem] generalem, ex una, et patres monastery in Claro Monte, ex altera parte, super deditionem eiusdem monastery etc.*²¹⁹.

Kordecki Augustyn, o. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991. – S. 34–35 (з помилковою датою 24 листопада 1655 р.);

Frąś Ludwik. Obrona Jasnej Góry w r. 1655. – Częstochowa, 1935. – Dod. 31. – S. 229–231;

Marcinkowski Karol. Dwa listy przeora A. Kordeckiego: Rok 1655. – Scranton, Pa., USA, 1956. – Dod. 3. – S. [23].

²¹⁵ Далі закреслено “z in[szemy]”.

²¹⁶ Kordecki Augustinus. Nova Gigantomachia... – Cracoviae, [1657]. – P. 30; Kordecki Augustyn, o. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991. – S. 37–38. Див.: Kersten Adam. Pierwszy opis obrony Jasnej Góry w 1655 r.: Studia nad Nową Gigantomachią Ks. Augustyna Kordeckiego. – Warszawa, 1959. – S. 130, 131.

²¹⁷ *praesidium* – залогою.

²¹⁸ Далі переказ основного змісту; публікації повного тексту див.: Kordecki Augustinus. Nova Gigantomachia... – Cracoviae, [1657]. – P. 38–40;

Kordecki Augustyn, ks. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. [= Biblioteka Dzieł Wyborowych, no. 160]. – Warszawa, 1900. – S. 43–45;

Kordecki Augustyn, o. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991. – S. 44–45;

Kersten Adam. Pierwszy opis obrony Jasnej Góry w 1655 r.: Studia nad Nową Gigantomachią Ks. Augustyna Kordeckiego. – Warszawa, 1959. – S. 142–145.

²¹⁹ *Inter excellentissimum dominum Burchardum Millerum, sacrae regiae maiestatis Sueciae locum tenentem generalem, ex una, et patres monasterii in Claro Monte, ex altera parte, super deditionem eiusdem monasterii etc.* – Між високоповажним паном Бурхардом Міллером, генерал-лейтенантом святої королівської величності Швеції, з одного боку, і отцями монастиря на Ясній Горі, з другого боку, про капітуляцію цього монастиря та ін.

1. Aby klastor poddali oycowie y tam będący w opiekę y obronę krolia i. m. swedzkiego, iemu poslusienstwo wiernie oddawaly, a zeby sie wirzekli miecz za pana krolia Casimierza, ani zadney obroni od niego nie zasiagali, any pod tyh obronę sie nie uczykaly, ktorzy bi beli przeczyw kroluiowy i. m. swedzkiemu y roznyh osob, ani przez pismo, ani radą zadny nie zazywaly przeciw kroluiowy i. m. swedz[kiemu] zdrady, ani rady etc.

2. Temuz i. m. p. generałowy maiącz poddacz klastor, trzamac na imię krolia i. m. swedzkiego ze wszystkim, nicz nie ohiliaiacz, pozwoliaiacz iednak oycom wolnego nabozenstwa, processy, pielgrzimom wolne przysczye y odesczye bez wselky turbaczy etc.

3. *Presydium* krolia swedzkiego ma zostawac 150 etc.

4. Tymze rzad wszistek y obrona ma bydz oddana y zliecona z armatą do obrony etc.

5. Slihta y extrancy, ktorzikolwiek są, y żołnierzom wolni zostawacz maia y miecz posanowanie y wolne odesczye s klastora zaraz, oproc gwardy, ktorzy *in suis praediis et domibus manere*²²⁰.

6. *D[ominus] [Stephanus] Zamoscius, gladifer Siradiensis*²²¹, wolnosc ma som y zoną swoia y z celiadzyą miescac w klastorze albo to wolno mu do wszi wyiehac swoy albo y do cesarstwa etc.

7. Po skoncieniu pact bromę Swedom otworzyc y p. generala *cum aliquo comitatu libertas eundi in monasterium et lustrandi illud concedatur, ipsum autem praesidium monasteriale simul excedat, nec a militibus regis Suecie examinabitur, quae traditio monasterii cras hora octava matutina effectum sortiri*²²² *debet*²²³. || (арк. 882)

Deputowali *patres ad tractandum*²²⁴ dwu, Mathias Bleszinsky [Maciej Bleszyński] et Zaharias Małahowsky [Małachowski]. Przisli do Millera rano, alie nie hcieli pozwolic na to, aby naiaśnieysego krolia i. m. Iona Kazymierza poddanstwa y protecty wyrzec sie miely. Kazał yh zatrzymacz Miller, nie hcac yh pusczyć, azby mieli dostateczną od starsyh licenczyą tractowac y konczyc zacęte napisane artykuły.

²²⁰ *in suis praediis et domibus manere* – залишатися у своїх маєтках і домах. У рукописі замість “praediis”, мабуть, помилк. “presidiis” – залишатися у своїх військах і домах.

²²¹ *dominus Stephanus Zamoscius, gladifer Siradiensis* – пан Стефан Замоїський, серадзький мечник.

²²² У рукописі помилк. “fortiri”.

²²³ *cum aliquo comitatu libertas eundi in monasterium et lustrandi illud concedatur, ipsum autem praesidium monasteriale simul excedat, nec a militibus regis Sueciae examinabitur, quae traditio monasterii cras hora octava matutina effectum sortiri debet* – з деяким супроводом має бути наданий вільний вхід до монастиря і вільна можливість його оглянути, а монастирська залога у той самий час має вийти і військом шведського короля оглядатися не буде; і ця капітуляція монастиря має бути виконана завтра о восьмій годині ранку.

²²⁴ *patres ad tractandum* – отці для переговорів.

Poimaly Swedzy, wyiehawsy, p. Wulpha [Fromholda von Ludingshausena Wolffa], nad piehotą krolia i. m. [Jana Kazimierza] oberstera, ktory s Krakowa wysedł z i. m. p. [Stefanem] Czarneczkym, y z nym 70²²⁵ piehoty wzyęli y horagwi presentowały oycom pod klastorem poimanih, s cego strah na oycow pot [padł].

A tymczasem oycow z więzienia wipuscił po iednemu do klastora Miller, aby perswadowali oycom, aby sie poddaly dobrowolnie, y list przised od Witemberga:

[Додаток № 6/III]

Reuerendi, deuoti, doctissimi, dilectisimique domini et amici!

Cum a dom[ino] generali leytenant Millero (cui a regia maiestate, domino meo clementissimo, singulariter inu[n]ctum est, quatenus ille una cum suis militibus versus manasterium Częstohowa ibidem locum p[re]sidio muniturus et in tutelam ac protectionem suę regię maiestatis recepturus pergeret) informatus sim, qualiter vestrę dominationes tempore aduentus illius erga ipsum se exhibuerint, ut nec in minimo cedere uolentes, eidem totaliter rebellizare presumpserint (cum tamen regię maiestatis ordinationi et mandato omnino esset parendum), ideo vestras dominationes hisce presentibus monendas esse uolui, ut ab hac pertinacia in posterum desistant et prefato d[omino] generali leytenant Millero non amplius aduersentur, verum ad uestrum maius bonum, quos illuc serenissima regia maiestas pro presidio destinauit, beneuole suscipere et acceptare uelint. Dominationes vestrę assecurantur nullum exinde dolorem et damnum reportaturas, sed semper in bona tutela ac protectione permansuras fore. Secus, si vestrę domin[ation]es a vestra pertinacia desistere et prefato do[mi]no generali obtemperare noluerint, persuadeant sibi ideo punitionem seueram imminere, ex qua etiam aly exemplum sint habituri. Id uero nemini alteri, sed uobis ipsis imputandum erit. Hisce Deo vos commendo.

Datum Cracouię die 21 9bris [st. n.]²²⁶ an[n]o 1655.

Vestrarum donationum amicissimus Arfuidus Vitembergius m[anu] p[ro]pria²²⁷. || (арк. 883)

²²⁵ Так в оригіналі; повинно бути “700” (“septingentos pedites”: *Kordecki Augustinus*. *Nova Gigantomachia...* – Cracoviae, [1657]. – P. 43).

²²⁶ *Kersten Adam*. Pierwszy opis obrony Jasnej Góry w 1655 r.: *Studia nad Nową Gigantomachią* Ks. Augustyna Kordeckiego. – Warszawa, 1959. – S. 162, 274.

²²⁷ **Опубліковано:** *Kordecki Augustinus*. *Nova Gigantomachia...* – Cracoviae, [1657]. – P. 51–52;

Kordecki Augustyn, ks. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. [= Biblioteka Dzieł Wyborowych, no. 160]. – Warszawa, 1900. – S. 53–54;

Kordecki Augustyn, o. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991. – S. 53–54.

Oycowie wzyęli sobie do iutra na respons na list p. gener[a]ła Witemberga. Dali respons, ze sie nie poddadzą²²⁸. Miller, [generał] leytenant, kazał do klastora z dział bycz.

Die 7 decembris beł przislany p. Piotr Sladkowsky [Śladkowski], polsky sliahczy, [podstoli rawski]²²⁹, do oycow do klastoru, aby persuadował oycom, aby sie dobrowolnie poddały za pewnemy kondityamy y obietniczam, alie oycowie roznemy ratyamy, tez na to odpowiadaic, pozwolic nie hciely. Otocely dokoła Swedzy klastor, cęsto z dział strzelyayącz.

Pyse do oycow do klastora i. m. p. Kalynsky [Seweryn Kaliński] w tén sposob, gdy przisly pod klastor kwarczyany dla ofiarowania sie z przyiaznią y swoim wotum złotym:

[Додаток № 6/IV]

Admo[dum] r[euere]nde d[omin]e prior Clari Montis Częstochouiensis, domine et amice obseruandissime!

Non uenit in mentem, quis de reperto argento, ad cultum Sanctissime Dei Parentis spectante, cerciorem fecerit illustrem d[ominum] generalem, quod sibi dari postulauit enixius, cuius uoluntati cum obluctatus fuissem grauius, aresto illud ad cause decisionem obstrinxit, ut maneret integrum. Pluris autem estimantes supremi numinis gratiam, equites sub meis signis militantes, quam ullius humane potentie uires, generose induxerunt in animum illud admodum r[euerendae] d[ominationi] vestrę restitui. Eamque ob rem id in manus illustris domini prepositi Brzeznicensis et officialis Radomscensis representarunt, boni amici conuentus vestri. Attendentes tamen, neque hinc oboriatur difficultas, retinuerunt apud se triginta eius frustra²³⁰, eadem²³¹ admodum r[euerendae] d[ominationi] vestrę remissuri, sopita causa, cuius remissionis inymus modum certum. Ceterum admodum r[euerendas] d[ominationes] vestras oratas diligenter uelim, ne mei sint immemores ad imaginem Sanctissime Virginis.

Vestrum semper studiosi amici, die 29 decembris an[n]o 1655.

Admodum r[euerendae] d[ominationis] vestrę fauentissimus amicus et ad officia paratus Seuerinus de Kala Kalinsky, chiliarchus s[acrae] r[egiae] m[aiestatis], m[anu] p[ro]pria²³².

²²⁸ На початку рядка – літери, що стосуються попереднього аркуша: “m[anu] p[ro]pria”.

²²⁹ *Wimmer Jan*. Materiały do zagadnienia liczebności i organizacji armii koronnej w latach 1655–1660 // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1958. – T. IV. – S. [508] (no. 54); *Kersten Adam*. Pierwszy opis obrony Jasnej Góry w 1655 r.: *Studia nad Nową Gigantomachią* Ks. Augustyna Kordeckiego. – Warszawa, 1959. – S. 163.

²³⁰ У рукописі помилк. “frustra”.

²³¹ У рукописі помилк. “eandem”

²³² **Опубліковано:** *Kordecki Augustinus*. Nova Gigantomachia... – Cracoviae, [1657]. – P. 74–75;

Scripserunt eodem exemplo ad priorem literas nobiles et generosi d[omini] Nicolaus de Karmina Karminsky [Mikołaj Karmiński] et Ioannes Trupsky [Jan Trupski], apud quos argentum hoc deposuerant sui famuli, qui illud repperant. Porro, ne hæc equestris cohors frustretur digna uirtutis atque pietatis com[m]endatione, annotare libuit ad posterorum memoriam illam sub signis militasse magnifici d[omini] Krzecowsky, equitum magistri, et eius uicesgerentis g[enerosi] d[omini] Adami Komorowsky, quorum || (**арк. 884**) nomine supscripsit g[enerosus] d[ominus] Morzkowsky, cum manifesta declaratione restitutionis reliquarum partium argenti²³³.

[Додаток № 6/V]

Millerus scribit religiosis, ultimo monens:

Admodum reuerendi, generosi atque clarissimi domini!

Quamuis nomine, iussu et autoritate serenissimi ac potentissimi regis Suecię, domini nostri clementissimi, nostra adhibita – partim leniora, partim seueriora – conamina apud vos alicuius ponderis ac momenti fore fuimus arbitrati, attamen et regem, et nos pertinacissima uestra obstinatione spe frustratos, specieque ac pretexto simulate ac iteratę uestrę accordationis penitus elusos, hactenus nos experiri cogimur. Cum uero nihilominus regia, eaque firmissima, uestrum non deserendi fortalitium stet sententia, pro qua exequenda nostros in tantum cum Deo continuatos esse labores uidetis, ut etiam iam tum uestros ad muros machinę nostrę cuniculares, quam proxime accesserint, simulque requisitis multis aliis ac igniuomis bellicis, mahinis ante biduum Cracouia²³⁴ aduectis, ad dolendam totius et cenobii euersionem et uestri interneccionem nos instructos aduertitis, vtique et Dei, et regis nostri indolem imitaturi christiana mente, extrema, quę sub manu sunt, antequam aggredimur, vos, admodum r[euerendos] ac religiosos viros, per Deum ac sanctam religionem uestram vltima vice tandem ac semel pro semper hisce admonitos uolumus, ut et loci sacri, et sumptuosissimi templi ac edificii, proprięque conscientię ac uite ratione habita, decenti ac morigera erga s[acram] r[egiam] maiestatem Suecię deditione, eaque sacris ac religioni uestrę nullatenus detrimentosa, tum uestri, tum loci celebris incolumitatem

Kordecki Augustyn, ks. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. [= Biblioteka Dzieł Wyborowych, no. 160]. – Warszawa, 1900. – S. 74;

Kordecki Augustyn, o. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991. – S. 71–72.

²³³ **Опубліковано:** *Kordecki Augustinus. Nova Gigantomachia... – Cracouiae, [1657]. – P. 75–76;*

Kordecki Augustyn, ks. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. [= Biblioteka Dzieł Wyborowych, no. 160]. – Warszawa, 1900. – S. 74–75;

Kordecki Augustyn, o. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991. – S. 72.

²³⁴ У рукописі помилк. “Cracouię”.

strenue et ingenue demum procuretis. Moram, quam solito more mutuis transactionibus inponere forsitan queretis, res presens non patitur. Breui igitur hisce perlectis, nos ut resoluatis expediatisque, ipsa suadet necessitas. Clementiam hancce regiam, vltimato vobis oblata[m], si peruicaci aliqua vestra pertinacia (quod haud speramus) respueritis, nos sane de totali vestri omnium interitu, || **(арк. 885)** sacratissimique ac in toto catholico orbe decantatissimi loci incineratione ac euersione funditus futura, ac tandem facta, sancte protestando coram Deo, rege nostro ac tota christiana vniuersitate, excusatos cupimus, presentesque satis beneuolas ceu perpetuum intra regiam Suecię maiestatis clementiam, vestram obstinationem monumentum toti mundo conspicuum daturi erigemus. Imo, quin vobis vestri de salute cura sine laxa mora sit futura, nulli dubitamus.

In castris nostris Czesztohousiensibus die 14/24 10bris anno 1655.

Burchardus Miller, [generalis] leytenant, m[anu] p[ropria]²³⁵.

Prziniosz²³⁶ ten list Iacek Brzuhansky [Brzuchański], miescanin częstohowsky, ktorego Swedzy, poymawszy, męczyz szkali, a potym straczycz. Ofiarował sie przicinie Naswięzsy Pany Mariey, iest wyzwoliony y przezen Swedzy lyst posłali (gdı go męcono, wydział przed sobą obraz Naswięzsy Panny Mariey)²³⁷.

Quamuis autem litere Hiacinti Brzuhansky, apparatus et intentionem hostis describentes, incusserint timorem obsessis, uerumtamen quia in ysdem annotauerat serenissimum Ioannem Casimirum ex Silesia obuam Tartaris iturum certo mouisse et iam Zyuecium peruenisse, superantes animo timorem patres, rescripserunt²³⁸:

²³⁵ **Опубліковано:** *Kordecki Augustinus*. Nova Gigantomachia... – Cracoviae, [1657]. – P. 83–84;

Kordecki Augustyn, ks. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. [= Biblioteka Dziel Wyborowych, no. 160]. – Warszawa, 1900. – S. 80–82;

Kordecki Augustyn, o. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991. – S. 77–79.

²³⁶ Перед тим закреслено “Quamuis”.

²³⁷ У дужках пізніша дописка Голінського.

²³⁸ *Quamvis autem litterae Hyacinthi Brzuchański, apparatus et intentionem hostis describentes, incusserint timorem obsessis, verumtamen, quia in iisdem annotauerat serenissimum Ioannem Casimirum ex Silesia obuam Tartaris iturum certo movisse et iam Zyuecium pervenisse, superantes animo timorem, patres rescripserunt.* – Хоч лист Яцка Бжуханського з описом приготувань і планів ворога налякав обложених, однак, позаяк у тому самому листі була згадка й про те, що найясніший Ян Казимир вирушив з Сілезії, аби зустрітися з татарами, і вже прибув до Живця, отці, поборюючи свій страх, відписали.

Illustrissime et excellentissime domine, domine colendissime!

Agnouimus toties illustrissimam dominatio[ne]m vestram clementissime nobyscum egisse et cum multa longanimitate accordationem nostram expectasse, et licet non iniquum uideri poterat, ut ad requisitionem i[lustrissimae] d[ominationis] v[estrae] serenissimę regię maiestati Suecię nos cum monasterio nostro traderemus, tamen, quia iustissimis nostris postulatis v[estra] i[lustrissima] d[ominatio] contradixit, moram hanc fecimus: non temeritate prolongationis faciendę, sed formidine immunitatis labefactande. Nunc, eadem benignitate i[lustrissimae] d[ominationis] v[estrae] vltimo admoniti, ad accordationem sine dilatione accederemus, nisi nos festorum gloriosissima natalis Christi solennitas impediret, cuius habita ratione, dignetur i[lustrissima] d[ominatio] v[estra] nobis concedere armistitium, humiliter petimus. Nos uero, obtenta a superioribus nostris declaratione (ad quos recursus nobis per licentiam i[lustrissimae] d[ominationis] v[estrae] pateat), quod conueniens erit, faciemus. Interim nos gratiae et clementiae i[lustrissimae] d[ominationis] v[estrae] humillime commendamus.

F[rater] A[ugustinus] K[ordecki], C[lari] M[ontis] p[rrior]²³⁹. || (арк. 887)

Die 30 7bris [10 8bris] 1655

Mandat krolia swedzkiego podczasz opanowania miasta Kazymierza przy Krakowie do ich m. pp. senatorow y Korony Polsky y sliahty wydany.

Nos, Carolus Gustauus, Dei gratia Suecorum, Gottorum Vandalorumque rex, magnus dux Finlandie, Esthonie²⁴⁰, Careliae, Bremię, Verdę, Stetini, Pomeranię, Cassubie et Vandalię, princeps Rugię, dominus Ingrię et Vismarię, necnon comes palathinus Rheni, Bauarię, Iuliaci, Cliuię et Montium dux etc., etc.

Опубліковано: *Kordecki Augustinus*. Nova Gigantomachia... – Cracoviae, [1657]. – P. 85;

Kordecki Augustyn, ks. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. [= Biblioteka Dzieł Wyborowych, no. 160]. – Warszawa, 1900. – S. 82;

Kordecki Augustyn, o. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991. – S. 79.

²³⁹ **Опубліковано:** *Kordecki Augustinus*. Nova Gigantomachia... – Cracoviae, [1657]. – P. 85–86;

Kordecki Augustyn, ks. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. [= Biblioteka Dzieł Wyborowych, no. 160]. – Warszawa, 1900. – S. 82–83;

Kordecki Augustyn, o. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991. – S. 79.

²⁴⁰ Слово правлене.

Senatoribus, dignitariis et vniuerse nobilitati terrę Lelouiensis in palatinatu Cracouiensi gratiam et fauorem nostrum singularem. Non potest uos latere, quam grauibz causis moti sumus ad capienda aduersus regem Polonię arma peruertendaque ea mala, quę nobis Regnoque nostro a dicto rege, iam iam imminere uidimus. Huic armorum nostrorum instituto ita suffragata est diuini numinis bonitas, ut sine ullo impedimento non modo nostrę potestatis fecerimus urbem sedemque regiam Varsauiam, sed etiam felici progressu magnam partem Polonię victrici nostra manu peragrati sumus, spe certa freti Deum Opt[imum] Max[imum] consilia actionesque nostras porro prospero euentu beaturum. Quamuis uictoriam nostram ulterius proferre possemus, atque eo, quo²⁴¹ datum est, modo uictoria uti aduersus eos, qui partibus nostris se non adiunxerunt, tamen, cum ea sit indoles nostra, ut clementiam et benignitatem potius nostram, quam iram et indignationem testatam facere uelimus, proinde uos hisce clementer serioque inuitamus, ut, uiso lectoque hocce diplomate, propere ad protectionem, tutelam et patrocinium nostrum confugiatis et omni cum rege Polonię commercio renunciatis, intraque diem uigesimam, scilicet uenturam proxime instantis mensis octobris, Varsauiam uel ipsi ueniatis, uel deputatos uestros, sufficientibus mandatis instructos mittatis. Quod si feceritis, promittimus libertatem religionis immutabiliter conseruatam iri. Deinde milites nostros ab omni procerum || (**арк. 888**) et nobilium ciuitatum, castrorum et subditorum, uiolentia, inuasionibus, depredationibus ac direptionibus amouebimus et inhibebimus, atque commercia cum finitimis regionibus, in quantum ob iniurias temporum fieri poterit, tuta et secura prestabimus. Ac postremo eorum desideriorum, que tantum dignitatem et iura uestra concernunt, condignam rationem habebimus. Si uero hanc gratiam et benignitatem nostram aspernati fueritis, nec uos a rege Polonię separaueritis, neque quiete uixeritis, uos pro hostibus habituri et possessiones, bonaque uestra, fisco nostro subiecturi sumus. Quibus uos Deo clementi commendamus.

Dabantur Casimirę ad Cracouiam die 30 7bris [st. vet.] anno 1655.

Carolus Gustauus rex.

(Locus sigilli)²⁴².

Gdy iuz opanowali Swedzy Krakow y zomek osadzili, wzyęly y Wielgą Polskę – Kalys, Łęczycę, Łowycz, Gnieźno, Warszawę, Sendomierz etc. i inne miasta, zomky, pod Częstohowę posłał klastoru dobywacz 3000 koni Swedow y z działamy. Nad nimy generała²⁴³ Millera [Burcharda Müllera], takze y

²⁴² **Опубликовано:** *Kordecki Augustinus*. Nova Gigantomachia... – Cracoviae, [1657]. – P. 22–24;

Kordecki Augustyn, ks. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. [= Biblioteka Dzieł Wyborowych, no. 160]. – Warszawa, 1900. – S. 31–32;

Kordecki Augustyn, o. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991. – S. 32–33.

²⁴³ Далі пропущено місце для імені.

Veihardus comes a Wrzesczewyce [Jan Weihard hrabia z Wrzesowicz], który Wielickę trzymał²⁴⁴, którzy persuadowali oycom, aby sie poddaly. Wisłali oycowie do tego graffa s posrotka siebie dwu oycow – Benedicta Iaracewskiego y²⁴⁵ Marcellina Tomickiego, prosząc, aby tego miasta s[więtego] zaniehały a w pokoiu zahowały.

Prowinciałem beł natencas Theophilus Bronowsky, kędy podał ten groff conditýe do podania klastoru, taky tytuł dawsy:

Hodie 9 nouembris transactio facta cum illustrissimo domino d[omino] Ioanne Veihardo, S[acri] R[omani] I[mperii] comite ab Wrzesczewicz, sacre regię maiestatis Suecorum a consiliis status et belli, supremo generali vigiliarum p[re]fecto et colonello equestris et pedestris legionis, ex una, et nomine serenissi[m]i et potentissimi principis ac domini d[omini] Caroli Gustau, Suecorum, Gottorum, Vandalorum etc., etc. regis, domini sui clementissimi, et ex parte altera – cum admodum reuerendis priore, sup[er]iore, ceterisque patribus et toto conuentu Częstohouiensi, siue Clari Montis. Et ea transactio ab utraque parte in omnibus clausulis et punctis sacrosancte obseruari fide sancta et inuiolabili promissa, et est de uerbo ad uerbum taliter²⁴⁶: || (арк. 889)

²⁴⁴ Надпис на маргінесі: “1655 9 9bris”.

²⁴⁵ Сполучник помилк. повторено двічі.

²⁴⁶ *Hodie, 9 novembris, transactio facta cum illustrissimo domino Ioanne Veihardo, Sacri Romani Imperii comite ab Wrzesczewicz, sacrae regiae maiestatis Suecorum a consiliis status et belli, supremo generali, vigiliarum praefecto et colonello equestris et pedestris legionis, ex una, et nomine serenissimi et potentissimi principis ac domini domini Caroli Gustavi, Suecorum, Gottorum, Vandalorum etc., etc. regis, domini sui clementissimi, et ex parte altera, cum admodum reverendis priore, subpriore ceterisque patribus et toto conventu Częstohoviensi, siue Clari Montis. Et ea transactio ab utraque parte in omnibus clausulis et punctis sacrosancte observari fide sancta et inuiolabili promissa, et est de verbo ad verbum taliter.* – Сьогодні, 9 листопада, укладено угоду між ясновельможним паном Яном Вайгардом, графом Священної Римської імперії, Вжесовичем (державним і військовим радником його святої королівської величності короля Швеції, верховним полководцем, великим стражником і полковником кінного й пішого легіону) від імені його премилостивого пана, найяснішого й наймогутнішого князя й пана Карла Густава, короля шведів, готів, вандалів і т. д., і т. д., з одного боку, і, з другого боку, превелебними настоятелем, його заступником та іншими отцями і всім Ченстоховським, чи Ясногірським, монастирем. І цієї угоди обидві сторони обіцяли свято й непорушно дотримуватися у всіх її пунктах і статтях, а зміст її дослівно такий.

Опубліковано: *Kordecki Augustinus. Nova Gigantomachia...* – Cracoviae, [1657]. – Р. 8–10;

Kordecki Augustyn, ks. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. [= Biblioteka Dzieł Wyborowych, no. 160]. – Warszawa, 1900. – S. 17–19;

Kordecki Augustyn, o. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991. – S. 21–23.

1. Aby klastorze wsystkym poddali w mocz y protectyą krolia swedzkyego przez p. groffa i krolia i. m. swedzkiego za pana y protectora wyznawali.

2. Aby wszisczy ktorzykolwiek są w klastorze zakonnyczy przisięgli bydz wiernemy kroluiowy swedzkemu Caroliowy Gustafowy y poslusenstwo, wyrzekaiacz sie wszistkyh obron inszyh y krolia i. m. Iona Kazimierza polskiego.

3. Wszistek conuent y klastor w moczy y rzadzie ma bydz p. groffa a Wrzeszewyce y iego officierom starsym y nissym wiarę y vcziwosc, poslusenstwo oddawac powinni zakonnyce bedą y wsziscy w klastorze mieskaiący.

4. *Presidium* zadne w klastorze bydz nie ma, telko krolia i. m. swedzkiego.

5. Wszistkie dzyała, armatę, prohy, kulie, obrony, zywnosczy w mocz y władzą p. groffowy oddacz²⁴⁷ powinny oycowie, nicz nie taiacz pod garłem.

6. Wszystkyh zołnierzow, ktoryh zakonnyczy maią, w moc y władzą p. groffowy oddacz.

7. Wyrzecz sie powinni zakonniczy wszystkyh correspondendy, aby z nikym nie miely, ktorzy by beli przeczyw kroluiowy i. m. swedzkemu.

8. Aby p. groffa kontentowały prawną sumą za tę laskę, ze ych zaliecz y do krolia swedzkiego y przy pokoiu zahowa.

Nie pozwolieli na te konditye oycowie.

18 9bris po obiedzie Burhardus Miller, generalis leytenant, napisal list do oycow, persuadiacz, aby sie poddaly. Nie hczyely; odpisali mu *die 21 9bris 1655*.

25 10bris²⁴⁸ [st. n.] pisal do conuentu znowu do oycow y sliaty, co beli w klastorze, p. Burhardus Miller, [generał] leytenant, dawsy taky tytul: “*Admodum reuerendi religiosi vt et illustres, magnifici, generosi dom[ini], d[omini] etc.*”²⁴⁹.

26 10bris odpisaly oycowie p. Millerowy y p. groffowy z Wrzeszewyc drugi list, ze sie nie poddadzą.

W dzien s. Szczepana [26 10bris] i s. Iona [27 10bris]²⁵⁰ odstapiely Swedzy od oblieżenia Cestohowy²⁵¹: Millerus, [generał] leitnant, prefectus, pod Piotrkow;

²⁴⁷ Далі помилк. повторено “w moc”.

²⁴⁸ Так у рукописі, повинно бути “24 10bris”. Див.: *Kordecki Augustinus. Nova Gigantomachia...* – Cracoviae, [1657]. – P. 83–84; *idem*. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991. – S. 77–78.

²⁴⁹ *admodum reverendi religiosi, ut et illustres, magnifici, generosi domini, domini etc.* – превелебні побожні, а також ясновельможні, вельможні, уроджені панове і т. д. У дійсності повинно бути: “*admodum reverendi, generosi atque clarissimi domini*” – превелебні, уроджені і найясніші панове (див.: *Kordecki Augustinus. Nova Gigantomachia...* – Cracoviae, [1657]. – P. 83).

²⁵⁰ У дійсності вночі з 26 на 27 грудня 1655 р. Фразу “i s. Iona” дописано над рядком.

²⁵¹ “Cestohowy” дописано над рядком.

*comes*²⁵² Wrzescewyc do Wieliunia; [Wacław] Sadowsky²⁵³ do Siradza; xzyazę haskie [(saski) Franz Erdman Sachsen-Lauenburg] do Krakowa, a drudzy do Wielky Polsky²⁵⁴. Pān Bog som obroniēł yh. Wydiwali białąglowę cęsto na murah, ktora odtracała kulie y broniela klastora. Samy Swedzy wydiwały iā y naszych kielka razy.

Takze w bromie, gdy sie poddac hcieli y otworzeli bromę, wkażal sie, napominaiacz, aby sie nie poddawaly, nie tracili w Bogu nadzieie y obrony etc.

Naswiętsy Pannie taky titu daly: *Clypeus Regni Poloniae Clari Montis*²⁵⁵.

Po drugie raz powrocieł Millerus y z graphem z Wrzescewyc z woysky pod Cęstohowę y Venceslaus Sadowsky, ktori list napisał do oyca przeora [Augustyna Kordeckiego] *die 29 ianuary 1656*, woyska y *presidia*²⁵⁶ pozwodziwszy Swedzy z Krzepycz, z Wieliunia, Siradza, z Piotrkowa, z Pilce, || (арк. 890) z Ogrodzyna. O pułnoczy przisly do Cęstohowky *pridie kalend marty*²⁵⁷ we 2000 tysieczy, a p. groph z Wrzescewyc *die 9 aprilis* w sesnascieset kony. Za laskā Bożā y przycinā Naswiętsy Panny Mariey nic nie mogly skodzyc klastorowy, alie yh gromiono z dział y rozney strzelby s klastora, az ze ws[t]idem ustāpic musiely od klastora, bo yh tam nagineło niemało Swedow.

A ten p. groff z Wrzesowyc, czo zupy trzymał wielickie, prętko zabyty, skardnie rosiekony od Poliakow²⁵⁸. || (арк. 891)

№ 308

23 листопада 1655 р., Краків. – Лист краківського великоурядника Олександра Плази про впис до книг краківського гроду та поширення у Краківському воєводстві універсалу шведського короля Карла X Густава від 28 жовтня ст. ст. 1655 року

Alexander na Mstyczowie Plaza, wielki rzadca krakowski, rabstynski starosta.

W ordinansie iasnie wielmoznego i. m. p. Arfolda Witemberka [Arvida Wittenberga], naywyszszego generala i. k. mci, posyłam vniuersal i. k. m.,

²⁵² *comes* – граф.

²⁵³ У рукописі помилк. “Dadowsky”.

²⁵⁴ *Kordecki Augustinus*. Nova Gigantomachia... – Cracoviae, [1657]. – P. 97–98; *idem*. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991. – S. 88.

²⁵⁵ *Clypeus Regni Poloniae Clari Montis* – щит Польського королівства Ясної Гори.

²⁵⁶ *praesidia* – залоги.

²⁵⁷ *pridie kalend martii* – напередодні березневих календ (28 лютого).

²⁵⁸ Далі Голінський доклеїв у рукопис арк. 891–893 (три документа), писані іншою рукою, які у дійсності переривають його переказ Кордецького. Не порушуючи такого його порядку, продовження див. далі док. № 311.

ktory dla zamkniętego grodu krakowskiego *ad acta ciuilia Cracouien[sia] per oblatam*²⁵⁹ przez sługę mego Krzystofa Osowica podany y extract z tychże ksiąg mieyskich krakowskich vniuersału podanego posyłam authentic, sam przy sobie oryginał zostawiwszy. Zaczyn naprzod do miasta Olkusza ten vniuersal odsyłam y vrzedu mieyskiego vproszywam, aby tey godziny ku czcy oddany bedzie na czterech rogach w rynku kazdego miasta, publikowany byl, a po publicathey zaraz ten vniuersal do naybliszszeogo miasta miasto miastu przesyłali, zeby iako napredzey i. m. braciey do wiadomosci mogl bydz podany, surowie roskazuiać, aby to w zadnym miescie daley godziny iedney nie byl zatrzymany, ale iako wzwyż iest opisano dniem y nocą miasto miastu przesyłało. A gdzieby ktorekolwiek miasto tego ordinansu nie przestrzegali y dosyc temu nie czynili, na gardle vrząd karany bedzie. Y tey paeny vchodzac, kozdego miasta vrząd, gdziekolwiek ten vniuersal przyidzie, aby się podpisował, o ktorey godzinie iest oddany y o ktorey do²⁶⁰ drugiego miasta odprawiony dlatego, aby iako napredsza publikatia vniuersału tego wszystkim do wiadomosci podana była.

Dat[um] w Krakowie 23 nouemb[ris] 1655.

Alexander Plaza, wielki rzadca krakowski, rabstinski starosta.

(Locus sigilli).

№ 309

28 жовтня (7 листопада) 1655 р., Корчин. – Універсал шведського короля Карла X Густава до senatorів, урядників та всієї шляхти Краківського воєводства із закликом прибути на коронацію до Варшави на день 20 (30) листопада 1655 року

[Додаток № 7]

Actum in praetorio Cracouien[si] feria tertia ante festum Sanctae Catherinae Virginis p[ro]x[im]a d[ie] 22 mensis nouembris a[nno] D[omi]ni 1655.

Ad officium et acta pr[aese]ntia cons[ularia] Cracoui[ensia] pers[ona]li[ter] veniens, n[obi]lis Christophorus Osiewicz, famulus magnifici d[omi]ni Alexandri Plaza de Mscyczow, magni procuratoris arcis Cracou[iensis], nomine eiusd[em] d[omi]ni sui obtulit ad acticandum litteras infrascriptas vn[i]uersales, manu et sigillo serenissimi ac potentissimi Caroli Gustavi, regis Sueciae, d[omi]ni n[ost]ri clementissimi, munitas sanas saluas et illaesas, omnique suspicionis nota carentes, petens easdem ad acta p[rae]sentia suscipi et ingrossari, quod obtinuit; quarum literarum tenor sequitur talis:

²⁵⁹ *ad acta civilia Cracoviensia per oblatam* – до краківських цивільних актів у вигляді обляти.

²⁶⁰ Слово помилк. повторено двічі.

Nos, Carolus Gustauus, Dei gratia Suecor[um], Gottoru[m] Vandalorumque rex, magnus princeps Finlandiae, dux Esthoniae, Careliae, Brehmae, Vendae, Stetini, Pomeraniae, Cassubii et Vandaliae, princeps Rugiae, dominus Ingriae et Vismariae, necnon comes palatinus Rheni, Bauariae, Iuliaci, Cliuia et Montium dux etc.

Senatoribus, dignitarys et vniuersae nobilitati terrae Cracou[iensis] in palatinatu Cracou[iensi] gratiam et favorem nostrum singularem. Quo loco iam sint || (**арк. 892**) nostrae, quodue Cracouiam, caput huius Regni, caeperimus et quod duces exercitusque militiae Polonae cum nonnullis palatinatibus sub imperium protectionemque nostram concesserint, id vobis satis superque constare arbitramur. Hanc felicitatem nostram ut beneficio Dei Optimi Maximi causae nostrae perpetuo patrocinantis acceptam ferimus, ita sperassemus, vt et haec omnia et cum primis inuitatio nostra ac ea, quam agere debetis patriae vestrae, cura vobis, qui adhuc partibus nostris non accessistis, stimulo fuissent ad conueniendum Varsauiae praestituto a nobis tempore. Quandoquidem vero non conuenistis, merito vobis imputari debet, si quam ruinam patria vestra interea passa est. Quodue iis, quae eandem exercent, malis propere occurrere noluistis, nunc, etsi iure nostro vti possemus, eoque, quo datum est, modo vindictam sumere ab iis, qui peruicaci animo clementiam nostram sunt aspernati, tamen, cum ad mitiora semper simus propensi, et ne de angustia temporis antecedentibus vniuersalibus nostris propriis queri possint, terminum conueniendi ad diem 20/30 p[ro]xime venturi mensis nouembris duximus prorogari, vt et hisce prorogamus proferimusque, vltimo absentes et, qui se nobis adhuc non stiterunt, serio seuereque inuitantes, vt dicto tempore Varsauiam veniant. Si secus fecerint, nec praestricto tempore vel ipsi, vel per deputatos et plenipotentarios suos Varsauiam venerint, sed regi Ioanni Casimiro inhaeserint, eos vt hostes omnibus modis prosecuturi sumus eorumque bona tam hereditaria, quam indultu regum Poloniae concessa fisco nostro subiecturi. Quibus vos Deo clementer commendamus.

Dabantur in castris nostris Curczynii die 28 8bris [st. vet.] a[nn]o 1655.

Carolus Gustauus.

(Locus sigilli).

Post cuius quidem vniuersalis in acta p[rae]sentia introductionem idem supras[cri]ptus [Christophorus Osiewicz] offerens petiit easdem literas p[rae]insertas publicari, quod ab off[ici]o pr[aese]nti obtinuit.

30 листопада 1655 р., Краків. – Виписка з протоколів актів
раєцького уряду міста Кракова про публікацію універсалу
шведського короля Карла X Густава від 28 жовтня ст. ст. 1655 року
про коронацію у Варшаві

*Tand[em], ad offic[ium] et acta p[rae]sentia consul[aria] Cracou[iensi]a
pers[ona]l[ite]r veniens, min[isteria]lis regis g[e]n[er]alis castr[i] Cracou[iensis]
Vincentius Miskowski recog[novit] se die ho[die]rna easdem literas
infrasc[ri]ptas vniuersales in quatuor circuli partibus coram populo, sono
tubae congregato, in hunc modu[m], qui sequitur, publicasse et ad notitiam
omniu[m] deduxisse²⁶¹.*

Msciwy panowie, radzcie w. m. wiedziec, iz przyslany iest vniuersal i. k. m.
szwedzkiego, p. naszego m[i]l[osci]wego, ie^o mci panu wielkiemu rzadcy
oddany [Aleksandrowi Płazie], ktorym nakazuie krol i. m., aby ich m. pp. sena-
torowie, vrzednicy y wszytki szlachta || (**арк. 893**) woiewodztwa krakowskiego
stawili się na koronację do Warszawy na dzien trzydziesty tego miesiaca listo-
pada pod vtraceniem dobr tak dziedzicznych, iako y kroliewskimi laskami y
przywilejami nadanych. Ktorzy by się nie stawili natenczas naznaczony lubo
przez się *personaliter*²⁶², lubo przez deputatow abo *plenipotentes*²⁶³ swoich,
takze y tych, ktorzy by dotad z kroleм i. m. Ianem Kazimierzem trzymali,
takowych iako nieprzyiaciol chce krol i. m. szwedzki Karol Gustaw y bedzie
przesladował, iako szerzey w sobie ten vniuersal opowie. *Sic et non aliter factum
esse referens, de quo hanc suam per exp[re]ssum fecit fidelem relationem*²⁶⁴.

(Locus sigilli)

Ex protocollo actorum officii consula[ri]s Cracou[iensis] des[cri]ptum.

*Andreas Chmura literas present[es] mag[ist]ratui Casimiriensi obtulit et
publicatae sunt die vltima nouembris 1655²⁶⁵. || (**арк. 895**)*

²⁶¹ *Tandem, ad officium et acta praesentia consularia Cracoviensia personaliter veniens, ministerialis regis generalis castr[i] Cracoviensis Vincentius Miskowski recognovit se die hodierna easdem litteras infrascriptas universales in quatuor circuli partibus coram populo, sono tubae congregato, in hunc modum, qui sequitur, publicasse et ad notitiam omnium deduxisse.* – Врешті генеральний возний краківського замку Вінцентій Місковський, особисто прийшовши до цього краківського раєцького уряду й актів, засвідчив, що цей наведений нижче універсал він сьогодні оприлюднив на чотирьох сторонах ринку перед скликаним сурмою народом і всім довів його до відома так, як описано нижче.

²⁶² *personaliter* – особисто.

²⁶³ *plenipotentes* – представників, уповноважених осіб.

²⁶⁴ *Sic et non aliter factum esse referens, de quo hanc suam per expressum fecit fidelem relationem* – і повідомив [генеральний возний], що все було саме так, і не інакше, про що вчинив дослівно оцю свою достовірну реляцію.

²⁶⁵ (Locus sigilli). *Ex protocollo actorum officii consularis Cracoviensis descriptum. Andreas Chmura literas praesentes magistratui Casimiriensi obtulit; et publicatae*

№ 311

*16 жовтня 1655 р. – весна 1657 р. – Продовження переказу
Мартином Голінським твору настоятеля ченстоховського монастиря
о. Августина Кордецького “Nova Gigantomachia” з копіями документів
і власними коментарями про шведсько-бранденбурзько-семигородський
договір, службу Яна Вайгарда Вжесовича у шведів та іншими*

Vniwersał, który wydał i. m. x. arcybiskup gniezniensky [Andrzej Leszczyński] z Głogowka Małego, będącz w Słyasku, *die 17 nouembris 1655*, przy krolyu i. m. będączemu, do senatu y rycerzstwa Korony Polsky²⁶⁶.

[Додаток № 8/І]

Andreas, comes a Lesno, Dei et Apostolicę Sedis gratia archiepiscopus gneznensis, legatus natus, Regni Polonię primas, primusque princeps.

Illustrissimis, perillustribus, magnificis ac generosis d[ominis] senatoribus, dignitatibus, officiorum, quorumlibet p[re]fectis ac toti ordini equestri palatinatus N. dominis et fratribus! Bene notum est d[ominationibus] v[estris], quantum quisque vestrum Deo, patrię, regi atque suae posteritati debeat: nimirum, ut Deo fidem, patrię amorem, regi debitum obsequium, liberis suis a maioribus tantopere quęsitam libertatem conseruet. Tamen officio meo, cui ex instituto Reipublice ab ipso Regni principio incumbit, ut serenissimi regis nostri maiestatem cum amore populi et libertatem populi cum obsequio s[acrae] r[egiae] m[aiestati] coniuncta fideliter custodiam et tuear, deesse in presenti Reipublicę nostrę calamitate non potui. Cum igitur hoc maxime calamitoso tempore quosdam a s[acra] r[egia] m[aiestate] deficientes, quosdam perplexa ambiguitate mutantes, quosdam constanter in officio permanentes viderem, consideraremque attentius, quod uarietatem hanc confusio status, patrię rugina, libertatis exitium continuo sint secutura, visum est mihi dominos et fratres meos pro fide, qua Deo, regi, patrię obstringor, adhortari et obtestari per patrię vestrumque ipsorum amorem, ut exemplis maiorum nostrorum et hanc in rem

sunt die ultima nouembris 1655. – (Місце печатки). Виписано з протоколу актів краківського раецького уряду. Андрій Хмура подав цей документ магістратові Казимира і він був опублікований останнього дня листопада 1655.

Наприкінці аркуша рукою Голінського дописана нотатка, зміст якої повторено на початку арк. 895: “Vniwersał i. m. x. arcybiskupa gnieznienskiego wisedł tamze do Rzeczypospolitey Koronney z Głogowka Mnieysego *die 17 nouembris 1655*”.

²⁶⁶ У дійсності цей універсал датовано 16 жовтня 1655 р. Уточнення дати за латинським календарем “17 kalend[as] nouembris”. Див.: *Czapliński Władysław. Emigracja polska na Śląsku w latach 1655–1660 // Sobótka. – 1955. – R. X. – № 4. – S. 594 (no. 122): “Widocznie ta data [17 listopada] powstała z mylnego odczytania kalendarza łacińskiego. Z tekstu wynika, że był pisany przed kapitulacją wojska, skoro prymas wzywa do łączenia się z wodzami zwyczajnymi wojska”.*

sanctis conspirationibus eorum insistentes et unanimi uoluntate idem sentientes, ad usitatos²⁶⁷ vestros ductores et militie magistros una cum illis hostem expugnaturi ocyus conuolare uelitis ad latus seren[i]ssimi regis, domini nostri, qui non Regnum deserturus extra illius fines concessit, sed ut auxiliis auctor ad ecclesiam Dei, libertates, iuramento stabilitas, atque suam dignitatem propugnandam magis rediret idoneus. Minime igitur ambigo, quin d[omina]tiones] v[estrae] cum magno animi dolore ac facultatum uestrarum detrimento inuitum imperium genti libere callide obtrusum detrectantes et uitiorum exemplis cautiore, serenissimo regi nostro ac domino Ioanni Casimiro adherentes, omnes in solidum pro Deo et auita maiorum uirtute iugum || (**арк. 896**) tristic Dominii sitis excussuri. Eo enim pacto defensa fide sancta, a tot seculis in patria florente, necnon libertatibus, sanguine maiorum partis uindicatis et ad posteritatem transmissis, non amplius unquam deserentes dominum libere electum uobisque sacramento obstrictum, nullam deinceps nationi nostre notam ignominie²⁶⁸ inuretis, eo presertim attento diligenter, quod, quemadmodum s[acra] r[egia] maiestas nihil pretermittit eorum, que ad conseruandam populorum salutem pertinere intelligit. Ita et ego, quanquam ob ualeitudinis imbecillitatem ab ys, que isthinc sunt, incommodis et periculis me ad breue tempus necessario subducere debuerim, omne id, quod muneris mei est in patriam nec non in Deum fidei, exequi solícite satago. Quod ut cerciore fide constet, manu propria presentibus subscriptis sigillum meum apprimi mandauí.

Glogouię Minoris [ante diem] 17 kalend[as] nouembres²⁶⁹ [16 8bris] anno Do[mini] 1655²⁷⁰. || (**арк. 897**)

Krol swedzky Carol Gustaff ucziniel confederaty²⁷¹, to iest ligę sprzisiejoną, przybrawsy do siebie na pomocz przeczyw Koronie Polsky do tey woyni naprzod Friderica Guilhelma, margrabę brandeburskiego, xzyżę[cia] pruskiego (holdownika krolia i. m. Cazimierza polskiego), y Ierzego Rakoczego, kziążęcia siedmigroczkiego, obiecawszy im pusczyz krol swedzky, zwoiowawsy, pewne panstwa y prowinczyie w Polsce, iako xzyżęciu pruskiemu dal Wielgą Polskę, a xzyżęciu Rakocemu Małą Polskę y podliaską ziemię y częsz ruskiey ziemie, sobie krol swedzky Prussy zostawuiacz, ktorych do siebie przyciagnawszy krol swedzky, stawili mu sie z woysky: kzyżę pruskie 15000 woyska dal swego

²⁶⁷ У рукописі помилк. “uisitatos”.

²⁶⁸ Помилк. замість “ignominiae”.

²⁶⁹ У рукописі помилк. “nouembris”.

²⁷⁰ **Опубликовано:** *Kordecki Augustinus*. Nova Gigantomachia... – Cracoviae, [1657]. – P. 131–133;

Kordecki Augustyn, ks. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. [= Biblioteka Dzieł Wyborowych, no. 160]. – Warszawa, 1900. – S. 119–120;

Kordecki Augustyn, o. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991. – S. 112–114.

²⁷¹ Йдеться про Раднотський договір від 6 грудня 1656 р.

kroliowy swedzkemu, az pod Warszawę z nim nastąpywszy, a kzyżę Rakoczy we 30000 woyska, y kozakow zaporowskich, Wolohow, Multanow 12000 do tego mayacz. Z działamy, armatą przysedl [Rakoczy] pod Krakow, wielką srodę²⁷² [28 marca] wiehal do krakowskiego zomku²⁷³, wysławsy przed sobą wprzod do Polski taky swoye vnywersały (wyiehal s Krakowa x. Rakoczy wielky piątek ku kroliowy sweckiemu pod Warszawę):

[Додаток № 8/II]

Nos, Georgius Rakocius, Dei gratia princeps Transyluanie, partium Vngarie dominus et Siculorum comes.

Notum testatumque facimus uniuersis et singulis, ac inprimis omnibus statibus ordinibus atque incolis inclyti Regni Polonie, presentes nostras uisuris lecturisque. Cum ordines Regni, fatiscentibus ac in dies in deterius uergentibus Poloniae Reipublicae rebus, in presenti suo statu nihil ultra praesidii uidentes, Regni Coronam, tum antea, tum recens, mediante solenni legatione, certis conditionibus nobis obtulissent, nec non pro ueteri, imo hereditaria in nobilissimam hanc gentem propensione et bene merendi studio, christianaque insuper pietate ducti, ipsi in persona cum copiis nostris turbatum huius Regni statum, Deo adiuuante, componere constituimus. Opere pretium existimauimus beneuole monere et adhortari omnes, ut, lectis presentibus, in columitatem suam suorum pignorum tum bonorum conseruationem sartam tectamque uelint et propinquantibus nobis ad fines Poloniae tempestiue occurrant, suam nobis, uel alia ratione, addictionem studiumque testaturi. Qui uero facere abnuerint atque nostre oblationi sese opposuerint, non nobis optimeque ac prorsus innoxie huius intentioni adscribere necesse est, si quid sors belli et temporum iniquitas malorum inuexerit: nos omnes, patrocinium nostrum non respuentes, clementer et placide suscepturos a presentibus belli ac temporum malis uindicaturos, libertatesque afflictos, quantum licebit, restauraturos, ac inprimis conscientiarum libertatem || **(арк. 898)** bonam pollicemur, daturi, Deo uolente, operam, ut pax alma reflorescat et tranquillitas publica ac priuata huic Regno postliminio reducatur. Quos literas nostras, propter fidem et certitudinem maiorem subscriptione manus nostrę munitas, sigillo quoque nostro communiri iussimus.

Datum in castro nostro Colos-Monostoriensi²⁷⁴ die vltima decembris 1656.

Georgius Rakocius.

Michael Mikios, cancel[larius], m[anu] p[ropria].

L[ocus] s[igilli]²⁷⁵.

²⁷² Надпис на марґінесі: “1657”.

²⁷³ Sikora Ludwik. Szwedzi i Siedmiogrodzanie w Krakowie od 1655 do 1657 roku. – Kraków, 1908. – S. 92.

²⁷⁴ У рукописі помилк.: “Coles Monostoriensi”.

²⁷⁵ **Опубліковано:** Kordecki Augustinus. Nova Gigantomachia... – Cracoviae, [1657]. – P. 125–126;

1657 die 2 ianuary rusel sie z Wegier xzyążę Rakoczy z woysky do Polsky y z armatą pod Przemisl, Sambor. Wzyął Warszawę, Krakow y Brzescie Litewskie y osadziel swemy Węgramy.

A xzyążę pruskie [Fryderyk Wilhelm] wzyął Wielky Polscze Kalys, Poznon, Coscen [Kościan] etc. y osadziel swemy ludzmy²⁷⁶.

Myał przy sobie takze krol swedzky groffa Iona Weiharda comes a Wrzesewyc, ktory beł Sliąska. Trzymał przez arendę zupy wielyckie y bohenskie od krolya i. m. polskiego, ktory sie o to rozniewawsy, ze go z arendy ruszono wielicky, y pretenduiacz sobie miecz w tym krzywdę, przystał do krolia swedzkiego, ktoremu dał krol swedzky pewną częszcz woyska y dzyał, posłał go dobywacz klastoru częstohowskiego. Pułosmy niedzieli liezeli Swedzy pod Cęstohową, po dwa razy sie wracziacz, a we stery obozy obliegszy klastor, wzyąc go nie mogly zadną miarą, bo ych sąm Pąn Bog broniel y przycyna Naswiętszy Panny Maryey y ss. patronowie polsczy. Wielie cudow y znakow widzieli ludzie y zakonniczy: białąglowę na murach – y sami Swedzy widiwały, – takze y osobę sędzywą we zbroy w brami pokazała sie y aby sie nie poddały, a w Bogu mieli nadzieie y w przicinie Naswiętszy Panni Mariey, ze ych wyzwoli y obrony od nieprzyaciół. || (apk. 903)

Kochowski Vespasiano. Annalium Poloniae climacter secundus. Bella Sueticum, Transylvanicum, Moschouiticum, aliasque gestas ab Anno 1655 ad Annum 1661 ininclusiue continens. – Cracoviae, 1688. – P. 195–196;

Rudawski Laurentius Ioannes. Historiarum Poloniae ab excessu Vladislai IV ad pacem Oliviensem. – Varsaviae; Lipsiae, 1755. – P. 326;

Rudawski Wawrzyniec. Historia polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju Oliwskiego / Przełoż. Włodzimierz Spasowicz. – Petersburg; Mohylew, 1855. – T. 2. – S. 223–224;

Transsylvania et bellum boreo-orientale / Ed. Alexander Szilágyi. – Budapestini, 1891. – Vol. 2. – P. 129–130;

Kordecki Augustyn, ks. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. [= Biblioteka Dzieł Wyborowych, no. 160]. – Warszawa, 1900. – S. 114–115;

Kubala Ludwik. Wojna brandenburska i najazd Rakoczego w roku 1656 i 1657 [= Szkice Historyczne, ser. V]. – Lwów; Warszawa, 1917. – Dod. XXII. – S. 428–429;

Kordecki Augustyn, o. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991. – S. 108–109;

Kaczmarczyk Janusz. Rzeczpospolita Trojga Narodów mit czy rzeczywistość: Uгода Hadziacka – teoria i praktyka. – Kraków, 2007. – S. 50–51;

Markowicz Marcin. Najazd Rakoczego na Polskę 1657. – Zabrze; Tarnowskie Góry, 2011. – S. 164–165.

²⁷⁶ *Kordecki Augustyn, o.* Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991. – S. 109.

20 листопада 1655 р., Ополє. – Універсал польського короля Яна Казимира про його повернення до Речі Посполитої із закликом до підданих усіх станів підніматися на боротьбу зі шведами

Vniwersał krolia i. m. Iona Kazimierza, pana naszego myłosczywego²⁷⁷.

Ion Kazimierz z łasky Boży krol polsky, w[ielki] xzyżę litewskie, ruskie, pruskie etc.

Iasnie wieliebnym, iasnie wielmoznym, wieliebnim, wielmoznim, wrodzonym dignitarzom, wrzędnykom duchownym y swiedzkiem tak koronnim, iako y W[ielkiego] Xzięstwa Litewskiego y wsystkiemu ryczerztwu y wszistkym zgoła wobec obywateliām, wszelky kondyty y stanu liudziom, w panstwach naszych będączym, vprzeimie y wiernie nam miłym łaskę naszą kroliewską. Iasnie wieliebny, iasnie wielmozny, wieliebni, wielmozny wrzędniczy, vprzeimie y wiernie nam myły. Y Bogu szamemu doskonałością swoją przenikającemu naskrytsze skrytosczy y wszistkiemu swiatu wrodzoną ciekawosczyą, dohodzącemu teyze skrytosczy, wiadomo dobrze, iakobismi zarliwosczyą, a poddany nam niektorzy oziębłosczyą, drudzy przewrotnosczyą, [stawamy o dobro] pospolite²⁷⁸ w piecołowaniu. Nidzesmi ieszcze za zrzadzeniem Boga dobrotliwego ięły sie rządow panstw tych, ruszone były czyęsko od rebelizantow kozakow, poprzisieżonich znowu Tatarow bunt y uwikłane wojną. Nie strahalismi sie ych iednak nicz tem, abysmi sie bely nie mieli sie podiacz tego kroliestwa, na ktore nasz gloszy vprzeimosczy y wiernosczy wasze obierały y posadzili. Przyiąwszy tedy nie tak, Bog wydzy, dlia przywroceniya tytułow y ozdoby, ktorych z domu naszego iuz, chwała Bogu, iestesmy szyczi, iako dliatego, abismi praczamy nasemy miłosz ku nam uprzeimosczy y wiernosczy waszych nagrodzily. Przez te siedm liat panowania naszego zadnich smakow y słodkosczy kroliom y monarchom pospolitych nie zazywalismy, alie w ustawynych pracach y niewczasach zostawamy, stara[ia]cz sie o tho, iakobismi požądani pokoy w obfitoscz y wszelyakie ozdoby iako nayprędzy wprowadzily. Zdarzył Pān Bog, ze ten pierszy nieprzyiacyel, pod Beresteckiem porazon y, do dawnego posłusenstwa prziszedł. Alie kiedy znowu krziwdamy niektorych łakomych panow rozdrasznieny do tego zwiąsku y woyni || **(арк. 904)** zbuntował sie, znowu nam przislo w osobie naszej przeciw niemu yscz; y wtęnczasz wigodzyło sie intentyey niektorych pp. vkrainskych, ktorzy załuiacz krwie rozlyania poddanstwa swego, ziczili sobie rozerwacz tēn związek z Tataramy vczyniony. Dokazalismi tedy tego, y onich na swą stronę przeczynaęłismy. Nie pomogło to nycz [wiarołomnemu]²⁷⁹ nieprzyiaczieliow[i], y ktoremu raz

²⁷⁷ Перед тим втрачено перший рядок аркуша.

²⁷⁸ Міхаловський, с. 776. У рукописі “drudzy przewrotnosczyą stanamy, a dobro pospolite”.

²⁷⁹ Міхаловський, с. 777. У рукописі “wiadomęmu”.

posmakowało nyeposłusenstwo, w nim zawse zostawa. Starał sie o to, aby sie vdał pod protectyą cara moskiewskiego [Aleksę Michajłowicz], który, pact y przisięgi nom nie dotrzymawszy²⁸⁰, pierwey woyni wprowadzył y niektóre prowincyje posiadł, nyz uprzejmosczy y wiernosczy wasze odpor przeczyw niemu obmislięły. Tu nie naszą niedbałością, także obmieskaniem, dzieie sie, alie [tem, ze] uprzejmosczy y wiernosczy wasze dopinaczye priwat swoych, [kiedy] albo seymy czalie rwieczye, albo o obronę tak długo zwłoczycie, azby po woly [waszey]²⁸¹ ambityey doszycz sie stało. Na seymikach zas vchwalonych podatkw iedni nie²⁸² widawaczie, drudzy widanemy zlie szafuieczye, zkąd niepłacony żołnierz w bunt y nieposłusenstwa u hetmanow wchodzy. Nyczby to nie zaskodzyło tak bardzo, gdyby był s trzeci strony, także²⁸³ połomowszy przisięgi y nie dotrzymawszy czasu wiscia paktom²⁸⁴, [z] sobą uczinionych, nieprzyiaciel swedzky z ludem nye nastąpięł. A ten tak w krotky czas tak wielie poszadz, o czo by potężnym kroliom przez liat wielie potrzeba woyowacz, nie tak cnotą y dzielnosczyą swoią, iako nyektorych poddanich oziębłosczyą, nyektorych przewrotnoscią. Iedni z nym od lyat kielku, iako on som zeznawa, o podanie tey Korony traktowaly; drudzy, gdy²⁸⁵ przised, mogącz mu dacz odpor, a przinamni zabawycz na sobie do większych poszylkow, przez przeprawy do przebiczia cziasne, lgnące, łatwie go przepuscili; drudzy z nym pacta iakiesz zawarły y onęmu wiarę poprzisięgli; drudzy, kiediszy sie iuz ruszyły, choc od nasz wciesnie wyciamy o pospolitym ruseniu obwieszeny, do obozu naszego nie przibely; drudzy, przybywszy, declarowali sie, ze sie bydz nie będą, alie stacz || (**арк. 905**) wszysczy w impresie²⁸⁶ woienney, zaraz wstręt czinicz musialem. Mało zasz takich było, co by zomkow od przodkow ych dobrze ufortyfikowanich dobrowolnie nie podawaly albo do swych maiętnosczy załog nieprzyiacielskich nie braly. Woysko tez piniężne posłusenstwo wypowiedziało y kiedy sie zasz bydz o myłą matkę oyczyznę było²⁸⁷, miłoszcz sinowska [ich] radzyla upominac sie y wodzow odmiany, y płaczy, y nagrody za zasługi u nasz, ktore Rzeczpospoli[ta] szczupła telko na samę [prowizją]²⁸⁸, a nie na wszistko woysko naznaczyła. Upominała sie z tego wszistkiego, do czego yuz przysła. Oto swiat iuz wydzy y szame vprzeime wiernosczy wasze na sobie dobrze to wieczye. My zasz w osobie naszej częską cierpiemy krzywdę, ze od swych nyektorich poddanich niewiernich iestesmy

²⁸⁰ Поляновський мир 1634 р.

²⁸¹ У рукописі “naszey”.

²⁸² У рукописі “sie”.

²⁸³ У рукописі “takie”.

²⁸⁴ Штумсдорфське перемир’я 1635 р.

²⁸⁵ У рукописі “gdym”.

²⁸⁶ У рукописі “inpresie”.

²⁸⁷ У рукописі “bilie”.

²⁸⁸ Міхаловський, с. 778. У рукописі “prowinczyą”.

odstąpięny, y komu zdrowia, dostojenstwa naszego mogliśmy powierzyć, teraz powątpiewacz muszęmy. Alie kiedy uważamy, że za takowemi postępami większa się im krzywda dzieje y samemu Bogu iusz nie mnieyszą byż rozumiemy, tu się przysięga iemu oddana połamala, wiara iego święta od przyhodnych z dawnego siedliska wytrącona, tu ołtarze y świątynicza Panska [sprófanowane]²⁸⁹, tu kapłany y panienki iemu na służbę oddane w liaszy albo w obcze²⁹⁰ kąty nagliadaia y mizeryą rozprosone, y pospolstwo, a Bog day y nie stan sliacheczky y duchowni, na cięskie y nieznosne podatki zaprzędany, a nawet wolnosczyam, dohodom starozitne fundamenta zniesyone²⁹¹, kiedy bez wsistkych od kielku albo kielkunastu osob prawa y pacta z nieprzyiacielem, iakobi z własnim prawie panem, postanowione. Nie minął iednak czas, chocyz iuz tak daleko postąpił nieprzyaciół, abysmi vtraconych miast y prowinczy odzyskacz nie mogli, y Bogu powinni chwały przywroczyć, sprofanowane kościoły krwią nieprzyacielską naszyć, a wolnosczy y prawa dawne w kłube zwyczajną y staropolskie postanowienie wprowadzić nie mogli, belye telko ta staropolska cnota y onich starozytnich przodków uprzejmosczy y wiernosczy waszych ku panu z obserwantą y miłosz, z iakowi mi sie przed roznemy monarchamy nasz dziad Zygmunt Pierszy szczyć, przystąpił[a]*. Tedy iuz pierwszych wistępkow odmięniom w cnoty, komu Bog y iego wiara pierwsze nad wsystko dobro, komu sława narodu || (арк. 906) nigdy przedtym nie naruszona, a teraz zrazona, komu swobody y wolnosczy insym narodom požądane litosz czynią, przeciwko temu nieprzyiacielowi uprzejmosczy y wiernosczy wasze powstanczye. Nie czekaycie wodzow y woiewodow albo takiego porzadku, iako w pospolitym prawie opyszany. Yuz teraz między uprzejmosciamy y wiernosciami waszemy nieprzyaciół będączy wsistkie te rzeczy pomyeszał. Alie ieden do drugiego, trzeci do dwu, czwarty do trzech, piąty do cztereh y tak *per consequens*²⁹², by tesz kazdy y z własnymy poddanymi swemy zgromadzali się y, gdzie słusna, na iaky odpor zaidzie się, tam sobie wodza obierzeczye dopiero. Ieden do drugy kupy związeczyć się y słusnie iuz z siebie woysko ucinuwszy, wodza nad nim wiadomego obrawszy, osoby [naszej]²⁹³ pocekaicie, nie opuszczaiać okazey, gdyby się trafiła, do porażenia nieprzyaciela. Mi, biliesmi okazey y gotowosczy, y skłonności ku nom uprzejmosczy y wiernosczy waszey vsłyszeli, zaraz natychmiast przybędziemy y zdrowie nase tam położymy, gdzie za czałosz oyczizni będzie potrzebowało. Tymczasem od przyiaznych nom monarchow posyłkow zaciągniemy y o woysko piniężne staromy się, obiecuiąc to po sobie, że nikogo za przesłe wistępky karacz nie będziemy, ani o to pytacz, alie kazdego do oycowsky łasky

²⁸⁹ Міхаловський, с. 778.

²⁹⁰ У рукописі "owcze".

²⁹¹ У рукописі "wniesyone".

²⁹² *per consequens* – відповідно, далі.

²⁹³ Міхаловський, с. 779. У рукописі "wase".

naszy przymiemi. Owsem, ktobykolwiek czo dzielnego dlya Rzeczypo-
[litey] czo ucziniał naszey, takim[u] wielką nagrodę y prawie niesmiertelną
sławę z rąk naszych słowem kroliewskym obiecuiemy. Ktobykolwiek zas [we
trzech]²⁹⁴ niedzielach przisłych, a w odległych woiewodztw we stereh nie
dzielach, [zaś w odleglejszych w pięciu]²⁹⁵ dawnego swego błędu nie odstąpię,
pogotowiu [po wydaniu] tego nasego vniwersału do przestępnych wiązał sie,
takiemu z radamy nasemy y wsystkym rincerzstwem nasim, natenczasz przy
boku nasim będączym, y surowosc prawa, iako *contra perduelles*²⁹⁶ y skutecną
executyą obostrzemi²⁹⁷. Czo aby do wiadomosczy wszistkych przysło, tęt
vniwersał ręką naszą podpisuiemy, po miastach, miastekach, wszyah, rinkach
ogłasacz roskazuiemy, zycacz zatym uprzejmosciom wasym wszego dobrego.
W Opoliu 20 9bris 1655.

Ian Kazimierz krol.

Locus sigilli.

Опубликовано: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni
Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 340. – S. 776–780. || (арк. 907)

№ 313

21 грудня 1655 р., Новий Сонч. – Ухвала шляхти Краківського
воеводства про збір посполитого рушення до Грибова на день 27 грудня

W Nowym Sączu *laudum* 1655 die 21 10bris²⁹⁸

My, dignytarze, wrzędniczy y ryczerzstwo woiewodztwa krakowskiego,
ktozismi sie 21 *decembris* do Nowego Sącza ziechaly, takowe między sobą
czyniemy postanowienie. Yz vniwersałem ie^o kroliewsky m., pana nasego
miłosczywego, który szczęslywie za łaską Bożą *intra Regnum*²⁹⁹ stanął, [y] ih
moscz pp. senatorow, dobrze oyczyznye zyczączych, vniwersałem *et exemplo*³⁰⁰
wzbudzeni, zarliwą tudzies woyska koronnego *erga Rempublicam*³⁰¹ miłosczyą
y chama i. m. tatarskiego [Mehmed Gereja IV] chwalebnią a potężną *in societate*³⁰²
tey Korony statecnosczyą, iako ynnich *colligatorum principum subsidiis*³⁰³

²⁹⁴ Міхаловський, с. 779. У рукописі “w tyh”.

²⁹⁵ Міхаловський, с. 779. У рукописі “a trzech odlieglieyszych”.

²⁹⁶ *contra perduelles* – проти ворогів.

²⁹⁷ У рукописі “obostrzeni”.

²⁹⁸ *laudum* 1655 die 21 *octobris* – ухвала 21 жовтня 1655 року.

²⁹⁹ *intra Regnum* – у королівство; у межі королівства.

³⁰⁰ *et exemplo* – і прикладом.

³⁰¹ *erga Rempublicam* – до Речі Посполитої.

³⁰² *in societate* – у суспільстві.

³⁰³ ynnich *colligatorum principum subsidiis* – підтримкою інших об’єднаний пра-
вительів.

zmocnyeni, a patrząc na nieznosną wiari świętey katoliczkiey, domow Bozych y swobod naszych *omnisque Diuini et humani iuris violentia*³⁰⁴, ani zcierpiecz mogącz niewolniczych krola szwedzkiego [Karola X Gustawa] pakt, z powinney [ku] i^o k. m., panu naszemu myłoszczywemu, wiernoszczy, wiary s. y wolnosczy naszych zelo, zgodnie namowielismy sie między sobą y braterską obowiązalsimi sie confederacją, aby wszyscy *in genere*³⁰⁵ woiewodztwa tego obywatelie, ktorzy tylko tytułem szlaheczstwa szczyczą sie, na dzień 27 grudnia pod Grybow iako w naylepszych pocztach na podzwignienie³⁰⁶ oyczizney y zaszczyczenie panskiego dostoiensstwa kupily sie. Vprosilismy tedy iasnie wielmoznego i. m. p. [Jana] Wieliopolskiego, kasztellana woyniczkiego, aby (iako mu z prawa pospolitego *in absentia*³⁰⁷ p. woiewody krakowskiego [Władysława Dominika Ostrogskiego-Zasławskiego] rząd *competit*³⁰⁸ woiewodztwa tegoz) rozesłał vniwersały po powiatach wszystkich ich mm. stanu ryczerzskiego naszych ich mm. pp. y bracyą na dzień y mieysce wzwysz mianowane conuocował, a ktobykolwiek stawycz sie nie miał, takowego kazdego tegosz *laudum* naszego *vigore pro hoste patriae* declaruięmi *et decernimus* nąn *honoris fortunarumque et*³⁰⁹ *personae succubitionem*³¹⁰ iako na nieprzyiacielia. A iz *belli ratio requirit*³¹¹ y to iest osobliwe hana i^o m. *postulatum*³¹², aby piechoty iak naywięczey przysposobycz, tedy zliczilihmy wielmożnemu i. m. p. staroszczye sądeczkięmu [Konstantemu Lubomirskiemu], koła naszego marszałkowy, aby w lisczye swoym, w ktorym xziążęcia i. m. p. woiewodę krakow[skiego] do nas inuitowacz będzie, y tego dołożył, aby xziązę i. m. piechothę naszą łanową na przesłym seymiku proszowskim w dyspozitią swoje odebraną tamze na mieysce generalnego scyągnięcia stawyl. To sobie nie tylo *vigo-* || (**арк. 908**) *re*³¹³ obowiąsku na się przyiętego, ale z wrodzoney xziążęcia i. m. do ratowania oycziznye ochoty obiecuięmy.

Dzyało sie w Nowim Sącu dnia 21 grudnia roku Panskiego 1655.

Constanty Lubomyerzsky, marszałek koła ryczerzskiego.

Locus sigilli.

³⁰⁴ *omnisque Divini et humani iuris violentia* – і всякого Божого й людського права зневаження.

³⁰⁵ *in genere* – взагалі.

³⁰⁶ У рукописі “podzwignienie”.

³⁰⁷ *in absentia* – за відсутності.

³⁰⁸ *competit* – належить.

³⁰⁹ У рукописі “ex”.

³¹⁰ tegosz *laudum* naszego *vigore pro hoste patriae* declaruięmi *et decernimus* nąn *honoris fortunarumque et personae succubitionem* – відповідно до цієї ж нашої ухвали оголошуємо ворогом батьківщини і накладаємо на нього присуд позбавлення честі, майна й особистих прав.

³¹¹ *belli ratio requirit* – військове мистецтво вимагає, закони війни вимагають.

³¹² *postulatum* – вимога.

³¹³ *vigore* – відповідно до.

Опубликовано: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 343. – S. 782–783;

Sygański Jan. Historya Nowego Sącza od wstąpienia dynasyi Wazów do pierwszego rozbioru Polski. – Lwów, 1901. – T. 1: Obraz dziejów wewnętrznych miasta. – S. 108–109;

Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 558–559.

№ 314

21 грудня 1655 р., Новий Сонч. – Універсал войницького каштеляна
Яна Вельопольського про збір посполитого рушення
під Пільзним на день 3 січня 1656 року

Vnywersał³¹⁴ i. m. p. kastellana woynickiego.

Ion Wielopolsky, kastellan woyniczky etc., etc.

Wsem wobecz y kazdemu z osobna ih mm. pp. obywatelom woiewodztwa krakow[skiego], moym wielcze moczy[wym] pp. y braczy, służby swoje dowolne. Ziehawszy sie do swiezo za łaską Bożą odebranego z rąk nieprzyacyel-skich Nowego Sącza, a to za vniwersałem krolia i. m. [Jana Kazimierza], pana naszego miłosczywego, tudzies za moym y iasnie wielmoznego i. m. p. marszałka wielkiego koronnego [Jerzego Lubomirskiego] obwieszczeniem, między inszem postanowięnym, ktore *speciali*³¹⁵ *laudo*³¹⁶ w. m. m. pp. iusz *declaratum*³¹⁷, stanęło zgodnye namowione pospolyte ruszenye, ktoremu naznaczyc scyągnyenye lubo prawo dało w moc iasnye oswieczonemu zwyżęcyu i. m. p. woiewodzie krakowskiemu [Władysławowi Dominikowi Ostrogskiemu-Zasławskiemu]. Yz iednak ich msczy natęnczasz nie beło z namy, w ktorego niebytnosczy mnie to *de iure incumbit*³¹⁸, [donoszę]³¹⁹ *ante omnia*³²⁰ do wiadomoczy w. m. m. pp. y braczy o szczęslywym i^o k. m., pana naszego miłoscz[y-wego], do panstw swoich powroczye na zaszczyczenie³²¹ osobą swoją panską czułoszcz[i] vpadley oyczizny naszej, w ktorey nie mas, rozumięm, zadnego z wm. moych moczy pp., co by go nie miała *commouere*³²² tak niewolnycza s

³¹³ *vigore* – відповідно до.

³¹⁴ Перед тим закреслено слово “Други”.

³¹⁵ У рукописі помилк. “spisali”.

³¹⁶ *speciali laudo* – спеціальною ухвалою.

³¹⁷ *declaratum* – оголошено.

³¹⁸ *de iure incumbit* – за правом належить.

³¹⁹ Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 559. У рукописі “dawsy”.

³²⁰ *ante omnia* – передусім.

³²¹ У рукописі “na zawzyczenie”.

³²² *commovere* – вразити.

krolem swedzkym transactia, ruinowane³²³ wolnosczy nasze fundamenta, tak cięższych y niezwycajnych wolnemu narodowy podatkow zaciągnięte *iugum*³²⁴, a nade wszystko zelzone przy złupionych koscyolach wiary katolicki obrzędy. Iezeli s tych iest kozdy *tanti*, ze *superat pretium vitarum et fortunarum*³²⁵, [więc za]³²⁶ iedno darowacz to oycziznye, cego by *successu temporis in seruitute*³²⁷ || (апк. 909) odstradacz przysło. Tudziesz y to podaie [do wiadomości wm. m. m. panów i braciej, iż chan j. m. tatarski]³²⁸ [Mehmed Gerej IV] przy declaraty swoiey, którą i. k. m., panu nasze[mu] miło[sczywemu], y Rzeczpospolita znacnemy posiłkowac woyskami prętko obieczie, tego dokłada, yz ktoregobykolwiek w domu, a nie na tey usłudze pospolitey zastał, iako nyeprzyiaczeli koronnego znosycz będzie, na czosmi sie y mi wszisczy natęnczasz zgromadzeni słowem braterskim obowiązaly. Na czasz tedy y mieyscze sciągnięcia generalnego, poniewaz *in laudo*³²⁹ sądeckiemu powiatowy pod Gribow naznaczone *pro die 27 presentis*³³⁰, gdziebiscie wm. mosczye pp. wszisczy natęnczasz nie mogly ziechacz, zaprasom tym vniwersałem moyim y insze powiaty pod Pylzno *pro die 3 ianuary*³³¹, gdzie kazdy z wm. moych mosczy pp. y braczy, nie [uchelając]³³² sie pod zadne benefitya *iuris*³³³, według terazniejszego postanowienia naszego, ktokolwiek sie tylko sliachczicem myęny, iako w naylepszym poczcze y porządku sie stawieł. Wini w prawie opisane, kazdemu wm. moyim mm. pp. wiadome, przypomniawszy, *per amorem patriae*³³⁴ vprasam. Insy porządek pospolitego ruszenya tamtemu mieysczu zostawuię. Powolne służby moje wm. m. m. pp. y braczy pilnie zalieczom.

*Datum*³³⁵ w Szączu die 21 decembris 1655.

Ion Wieliopolsky, k[asztelan] woy[nicki].

Locus sigilli.

³²³ У рукописі “vuinowane”.

³²⁴ *iugum* – ярмо.

³²⁵ iest kozdy *tanti*, ze *superat pretium vitarum et fortunarum* – кожен має таку цінність, що вартує більше, ніж життя і маєтки.

³²⁶ Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – Т. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 559. У рукописі “nie lza”.

³²⁷ *successu temporis in seruitute* – з часом у неволі.

³²⁸ У рукописі фраза у квадратних дужках пропущена; відновлена за вид.: Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – Т. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 559.

³²⁹ *in laudo* – в ухвалі.

³³⁰ *pro die 27 praesentis* – на 27-й день цього [місяця].

³³¹ *pro die 3 ianuarii* – на 3 січня.

³³² Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – Т. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 560. У рукописі “ucziszaiącz”.

³³³ *iuris* – права.

³³⁴ *per amorem patriae* – заради любові до батьківщини.

³³⁵ У рукописі “Datum”.

Опубліковано: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 344. – S. 783–784;

Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 559–560.

№ 315

8 січня 1656 р., Кросно³³⁶. – Універсал Яна Казимира про його повернення до Речі Посполитої та збір війська у Новому Сончі під регіментом Габріеля Войниловича

Vniwesał krolia i^o m. Iona Kazymierza polskiego do podanich³³⁷.

Ion Kazimierz z Bozey łasky krol polsky, wielkie xziązę litewskie, ruskie, pruskie, mazowieckie, zmudzkie, infliąckie, smolenskie, czarniechowskie y swedzky, gotsky, wandalsky dziedziczny krol.

Wsem wobec y kazdemu z osobna, komu tho wiedziec naliezy, a mianowicie poddanim biskupstwa krakowskiego, takze starostw naszych sądeckiego, bieckiego y nowotarskiego, wiernie nam miłym, łaskę naszą kroliewską. Wiernie nam mili! Powroczywszy w panstwa nasze, liubo iuz szyla takowych mami, ktorzy, uznawszy opresyą swedzką nad sobą, do nasz sie znouu garną, więcz y woysko do powinnego przislo poslusenstwa, a nawet y kozaczy statecney nam wiary y poddanstwa swego dotrzymac poprzisiegly. Iednakze, chcącz iako naiprędz y nieprzyiacielia tego, ktori nie tilko w maiętnosczyach naszich y sliaheczkich niepowetowane poczynil skody, alie tez y kosczyolę Bogu poswiecone połupywszy, do ostatniey prawie zguby poddanich naszych przywioldł, pokonacz y z panstw naszych wipędzycz, roskazuemy wiernosciom waszym, abyście sie niemieskanie podług obwieszczenia poddanich swoich na dzień piętnasty miesiācza stycznya pod władzą vrodzonego Gabrielia Woynilowicza, pułkownika naszego, pod Szācz zkupiely y onego we wsistkym, czokolwiek wiernosciom waszym czynicz roskaze, iako starsego swego, sluchaly, a zatym we wseliakych iego zamislach || (**арк. 910**) woiennych na danie odporu nieprzyiacieliowy temu, na zasciczenie kosciola katholickiego y Rzeczypospolitey nadwarezonich ozdob iemu pomocny y poslusni bely. Czo ze wiernosczy wasze z ochoty swoiey y z miłosczy ku nam y oycziznie, takze powinnosczy swey, vcziniczie, nie wātpiemy y tę uslugę waszē łaską naszą y szczodroblywoscią naszą nagrodzicz obiecujemy.

Datum w Krosnie dnia 8 miesiācza sticnia roku Pan[skiego] 1656, panowania nasego polskiego VII, swedzkiego VIII roku.

Ion Kazimierz krol.

Iān Andrzej Morzstyn, stolnyk sęndomierzsky.

Piecęcz wielka koronna.

³³⁶ Той самий документ див. вище док. № 133 та його публікацію у легенді.

³³⁷ На маргінесі дописка пізніших архівістів: “*It[em]* st. 809”.

№ 316

9 січня 1656 р., Кросно³³⁸. – Універсал великого коронного маршалка
Юрія Любомирського до мешканців новотарської
та живецької волостей про збір війська на Підгір'ї до полковника
Габріеля Войниловича

Vniwersał i. m. pana marszałka wielkiego koronnego.

Ierzy chrabia na Wisniczu, Iarosławiu Lubomierzsky, marszałek wielki koronny, generał małopolsky, krakowsky, spisky, chmielniczky, niz[k]y [niżyński], olszacky [olszański] starosta etc.

Wszystkym wobecz y kazdemu z osobna włosczy nowotarskyey y zywieckiey obywateliom donosząc do wiadomosczy, iz iako sie znacznie nieprzyiacielskie wtargnienia w kray podgorsky odkryły zamisły, tak na zaszczicenie kraiu tego zlietani y dani iest i^o m. panu [Gabrielowi] Wuniłowycowy, iego kroliewsky mosczy pułkownikowy, vrząd tén, aby do siebie kupiel zewsząd pospolstwo z Podgorza y broniel tey sczyany. Przetoż, dokąd y kiedy vniwersałem swoym kupycz sie włosciom waszym roskaze do siebie, abyście sie wszysczy na ordinans iego bez omieskania stawieli y we wszystkym mu posłusnemi bely, pilno wasz tym vniwersałem³³⁹ moym napomynam. Nicz nie wątpię, ze dla wiary świętey katolickiey, kościołow y domow Bozych, [t]im bardziey, zescie są powinny, wiernosczią obowiazany, y ze wam samim dla zachowania dobr naliezy wszelaką w tym swoje oswiadczenie ochotę. Na czo sie dla liepsey pewnosczy podpisuię y pieczęz prziczisnącz roskaziuję.

Datum w Krosnie die 9 ianuary 1656.

Ierzy Lubomierzsky.

Locus sigilli. || (арк. 911)

№ 317

29 грудня 1655 р. – Акт Тишовецької конфедерації з текстами
присяги гетьманів, військових комісарів та коронної армії

Przy kroliu i. m. polskym Ionie Kazimierzu ricerzstwo polskie.

Confederatya y związek generalny tak woiska, iako y obiwatelowy Rzeczypospolitey *in hoc calamitoso statu*³⁴⁰ *Reipub[licae]*³⁴¹ zgodnie postanowiony w Tyszowcach *die 29 decem[bris] an[n]o Do[min]i 1655.*

³³⁸ Той самий універсал див. вище док. № 134.

³³⁹ У рукописі помилк. “vniwersałym”.

³⁴⁰ Слово правлене.

³⁴¹ *in hoc calamitoso statu Reipublicae* – у цьому нещасному становищі Речі Посполитої.

Niech sie nie dziwuie, ani tego nikt nie będzie rozumienia, aby cny narod polsky, za łagodnymy wiarołomnego pana uwiodsz sie obietniczamy, wolnemy głosy sobie obranego miał kiedy odstąpcz pana. Prawda to, ze oba stany tak i. k. m., iako tesh y stan rincerzsky oraz *adversa* uczisnęła *fortuna*³⁴² y do tak sczysłych prziwiodła terminow, ze za nastąpieniem ze wseh stron woysk nieprzyacielskich i^o k. m. za granice ustąpcz, stanowy zatym rincerzskiemu y woiewodztwom za protectora krolia swedzkiego prziznac przisło, kotoremu według pism y oblygow naszych wiary dotrzymac iuzby nalieżało. Alie kiedy uwazomy, iako bez wseliaky przicini, mimo pacta, przez s. pamięczy krolia i. m. Władysława [IV] w Stum[s]dorphie z kroliestwem sweckym zawarte, na Rzeczpospo[litą] nastąpył, więcz y lubo od woyska y od wsistkych niemal woiewodztw iest iuz za protectora przyznany, ktorim wselyaką obronę religy świętey katholicyzky *in toto*³⁴³ conseruatiią obiecawsy, przeciwnim sposobem tak w prętkym czasie wsistko *interuertere*³⁴⁴ ta *obtrusa*³⁴⁵ protectia [poczęła]³⁴⁶, y tenze krol swedzky panstwa koronne woiskiem swoim pustoszicz, miasta y dwory sliaheckie rabowac y wniwec obracac pozwalia, ston sliahecky y inszych wseliakych liudzy exactiamy dalieko więksemi, nizeli ych moznosc, y intraty znioszą, uciąza y one bez wselkiego seimowego postanowienia w scisłym czasie *ex arbitrio suo*³⁴⁷ wydawac roskazuie; wrzędy y sądy wseliakie tak duhowne, iako y swieckie, zwicaiami y dawnymi prawami pospolitemi stwierdzone, *pessundat*³⁴⁸ y ich *potestatem*³⁴⁹ do gubernatorow, liudzy narodu czudzoziemskiego, prawa y zwicaioiw oycistih niewiadomych *transtulit*³⁵⁰, ktorzy, *non audita nec iudicata causa*³⁵¹, kapłani Boze y sliahtë męczyc y rostrzeliewacz kaza, a nade wsistko wprzod koscioly Panskie, ze wsistkych skarbow y spliędorow despoliowawszy, zakonniky o srebra koscielne iakoby zahowane inquiruiąc, na smiercz mękami rozney morduyą, we dzwony, dokątb i nieznosnemi sumami nie okupiono, zwonyc przy kosciolach nie pozwaliaią; kosczyol, nawet częstohowsky, mieysce naznacieysze nie telko Rzeczpospolitey, alie y *orby Christiano*³⁵² do nabozenstwa y do || (apk. 912) wot roznych dla tychze łupow skarbow Bogu oddanych, obliegszy w kielku tysięcy liudzy, *sacrilega manu*³⁵³ sturmem dobywacz kazał, aby ten fundament

³⁴² *adversa fortuna* – лиха доля.

³⁴³ *in toto* – цілковито, повністю.

³⁴⁴ *interuertere* – перевертати, перекручувати, відбирати.

³⁴⁵ *obtrusa* – накинута, нав'язана.

³⁴⁶ Міхаловський, с. 785.

³⁴⁷ *ex arbitrio suo* – з власної волі.

³⁴⁸ *pessundat* – скасовує.

³⁴⁹ *potestatem* – владу.

³⁵⁰ *transtulit* – передав.

³⁵¹ *non audita nec iudicata causa* – без суду і слідства.

³⁵² *orbi Christiano* – для [всього] християнського світу.

³⁵³ *sacrilega manu* – святотатською рукою.

*deuotionum*³⁵⁴ anihiliowawszy, bezpiecny witracał dalsemi processamy wiare s. katolicką, a na to mieyscze czudzoziemską *diuersam sectam*³⁵⁵ do kroliestwa wprowadziel; dobra *bene meritis*³⁵⁶ od krolow panow wedlie praw Rzeczypospolitey dozywotnie rozdane, przy ktorih tychze *possesores*³⁵⁷ zahowacz obiecał, z onych wyzuwsy, duhowne swieckym osobom, a wieliom z nych *diuerse religionis*³⁵⁸, na zniszczenie chwały Bosky *denudando pro maiori*³⁵⁹ koscioly Panskie y slugi Boze, *regalya* zas *bona*³⁶⁰ [inszym]³⁶¹ *donatariis*³⁶² swoim adherentom rozdał, *liegitimis*³⁶³ broniacz priwiliegia przeciwko daney od siebie wirazney declarathey; o renowaczy pact z hanem i. m. krimskim [Mehmed Gerejem IV] zawartych y poprzisiezonych nie misly, y owsem z nawiętsimi nieprzyiaciolami nasemy *coniunctionem armorum*³⁶⁴ zawrzecz, a potym nas³⁶⁵ *tot malis fessos*³⁶⁶ woiną turecką na ostatnią zgubę implikowac *intendit*³⁶⁷. A cokolwiek declaratiami swemy tak Rzeczipo[spolitey], iako y woysku *deuouit*³⁶⁸ i *instrumentis litteratoriis*³⁶⁹ ręką własną podpisanemy upewnył, to wszistko *in recenti*³⁷⁰ zruinował, nie strzimał y poląmał, koscioly Panskie, duhowienstwo, ston slyaheczky y wsystkych nanisse stony obywateliow Rzeczyposp[olitey] uczisnął: poky tedi tak ciężsky y niesłowni pąn dali nie roserzy sie y fortecz koronnich w swoy sekwerst nie wezmie, poky woyska y narodu polskiego w cięskie iarzmo niemieckych zwicaioy nye zaprzęze. A nadto, kiedy nasz krol i. m. Ion Kazimierz, wolnemi głosami przez nas obrany pąn, w tym upewnia, ze przy całosczy wiary s. katolickoy y kosciolow Panskich przy prawah y wolnosciah naszych oraz z namy stawac y głowę s[woia] kroliewską za całoszcz oyczyni odwaznie nyescz submituie sie y znac[e] *[suo]*³⁷¹ *pro interesse*³⁷² posilky obiecuye. S tych tedy wszistkych przicin y z wrodzoney narodowy

³⁵⁴ *devotionum* – побожності.

³⁵⁵ *diversam sectam* – чужу секту, віру.

³⁵⁶ *bene meritis* – заслуженим [людям].

³⁵⁷ *possesores* – власників.

³⁵⁸ *diversae religionis* – іншої, чужої віри.

³⁵⁹ *denudando pro maiore* – для ще більшого грабунку.

³⁶⁰ *regalia bona* – королівські маєтності.

³⁶¹ Міхаловський, с. 786.

³⁶² *donatariis* – донатаріям (отримувачам дарів).

³⁶³ *legitimis* – законним.

³⁶⁴ *coniunctionem armorum* – військовий союз.

³⁶⁵ У рукописі “zas”.

³⁶⁶ *tot malis fessos* – виснажених стількома нещастями.

³⁶⁷ *intendit* – має намір.

³⁶⁸ *devovit* – обіцяв.

³⁶⁹ *instrumentis litteratoriis* – писаними документами.

³⁷⁰ *in recenti* – нещодавно.

³⁷¹ Міхаловський, с. 786.

³⁷² *suo pro interesse* – зі свого боку.

polskiemu naliezitey przeciw panom swoym cnoty y wiary, zabiegaiacz dalsemu kosciolow Panskich spustoszeniu y oycizni zniscenia, pom[ie]nionego krolia swedzkiego za protectora miecz nie mozemy y iego wszistkie acta y *quocunque modo collationes bonorum*³⁷³ anihiliuemi, a sam[ego] ze wysystkiemy temy, ktorzi by mu *quoconque modo adherere*³⁷⁴ chczyely, *pro hostibus patrie*³⁷⁵ declaruiemy, hocbi tesz *ex corpore Regni ciues*³⁷⁶ bely. A iezelibi *resipiscere*³⁷⁷ nie hcieli y przeciwko niemu, iako przeciwko nieprzyiacielowi kosciola Bozego y oycizny nasey, takze y przeciwko adherentom iego za wiarę s. katoliczką, za koscioly Panskie, za tak wielkie || **(апк. 913)** krzywdy Rzeczypospo[litey] y skody, za prawa, swobody y wolnosczy nasze wszisczy *inuicem*³⁷⁸ tak woysko, nie referuiacz sie na niedohodzenie zaslug, alie ych recuperatiia do uspokoienia oycizny zahowawsy, iako tez y ston sliahecky, na zadne prawa przeslych czasow, iakymkolwiek sposobem otrzymane, spolnie y nierozzerwanim tribem woienным postępowacz declaruiemy y na woynye statecznie trwacz, dokąd oycizny nye uspokoiemy, submituiemy sie y wiążemy, y wszisczy *inuicem* poprzisięgamy, yz zaden z nasz drugiego, chocby w nacięższym razie, Rzeczypospo[litey] odstępowacz, ani *in alienas partes transire*³⁷⁹, facty zadnich, *scissiones [et] seorsiuaciones*³⁸⁰, dismembraciey y wиездania z woiska praktyk, konfederaty skodliwych zwiąskam naszym, koł y shacek [schadzek] priwatnych czinicz nie będziemy, zgodną wolią y iednostaine serce niosacz na obronę Rzeczypospo[litey]. A yz w takim zamiesaniu Rzeczypospo[litey] niektorzy *ex ciuibus patrie*³⁸¹ są dotąd *a partibus*³⁸² krolia swedzkiego y przy nim zostaią, tedy tym wszistkiem *ex certis rationibus*³⁸³ w amnistiią puscicz, iako sinom oycizni, bratersko obiecuiemy, aby telko, wziąwszy wiadomosc o naszym zwiąsku, poki nam z nieprzyiacielem do boiu nie przidzie, do tego zwiąsku nasego y obroni Rzeczypospo[litey] przibeli y wespol z nami tego dziedzicznego chwały Bozy panstwa y swobod oyczystych broniely, a ktorzi bi *kontumaces*³⁸⁴ zostawali, dobra ych *iudicio*³⁸⁵ wrzędow naszych y comissarzow podliegac maią. A nadto wsistko, prawem przekonany y *locum standy*³⁸⁶ nie maiączym,

³⁷³ *quocunque modo collationes bonorum* – будь-яке роздавання маєтків.

³⁷⁴ *mu quocunque modo adhaerere* – в будь-який спосіб його підтримувати.

³⁷⁵ *pro hostibus patriae* – як ворогів батьківщини.

³⁷⁶ *ex corpore Regni cives* – громадяни цілого королівства.

³⁷⁷ *resipiscere* – розкаятися.

³⁷⁸ *wszisczy invicem* – усі разом, усі по черзі.

³⁷⁹ *in alienas partes transire* – перейти на бік ворога.

³⁸⁰ *scissiones et seorsiuaciones* – поділів і відокремлень.

³⁸¹ *ex civibus patriae* – із громадян батьківщини.

³⁸² *a partibus* – на боці.

³⁸³ *ex certis rationibus* – з певних міркувань.

³⁸⁴ *contumaces* – вперті, непоступливі.

³⁸⁵ *iudicio* – розглядові, рішенню.

³⁸⁶ *locum standi* – права звертатися до суду.

y z osobna wsistkiem nissego stanu, niz sliaheckiego, *etiam extraneis*³⁸⁷ nie telko *bene merendi in Republica*³⁸⁸ pliacz otwieramy, alie tesz okaziją ofiarujemy y pokazujemy przistęp do sliaheczkych prerogatyw, kto bi iedno według moznosci swoiey w tey usłudze Rzeczypo[li]tey y zwiąsku naszym zostawał y przislugował sie. A zeby tim lyepy *securitati Regipublice provideatur*³⁸⁹ y tem gruntownieyse wszistkie *consilia*³⁹⁰ bydz mogly, do iasnie wielmo[znych] ich mm. pp. Stanisława z Potoka na Podhaicah Potockiego, woiewody y generała ziem kiiowskich, hetmana wiel[kiego] koronnego, sokalskiego, krasnostawskiego starosty, Stanisława na Brzeziu Lanckoronskiego, woiewody ziem ruskich, hetmana polnego koronnego, skalskiego, ratynskiegoze starosty, przidiaiemi commissarzow z woiska iasnie wielmo[znych] ih mm. pp. Krzistopha z Łohoyska Tyskiewicza, woiewodę czerniehowskiego, [Starostę Żytomierskiego, także Andrzeja z Potoka Potockiego, Obożnego Koronnego]³⁹¹, starostę winnickiego³⁹², Iacka Semberka, starostę bohusławskiego, Stanisława [z] Służeca [Służewa] Słusciarskiego [Służewskiego], starostę horodelskiego, Stanisława [z] Wydlycę Domascierskiego [Domaszewskiego], sędziego [ziemskiego] łukowskiego, rohmistrza i. k. m., Wacława z Brzezia Lanckoronskiego, rohmistrza i. k. m., Daniela Sosnickiego [Sośnickiego]³⁹³, towarzysza zpod horągwie i. k. m., z woiewodz[tw] z kazdego po iednemu, ktorych || (апк. 914) sobie s posrotka siebie wszisczi nierozdzielnie *pluralitate uocum*³⁹⁴ obiorą. Y gdy *lyteris patentibus*³⁹⁵ kazdy z imos[czy] takowe obranie pokaze, kazdy, *expleto proprio iuramento*³⁹⁶, mieyscze woiewodztwa swego *in consiliis*³⁹⁷ zasiadac będzie, iakoz iuz niektore woiewodztwa takowych comissarzow obrały, daiącz wseliaką mocz y władzą pomienionim iasnie wielmo[znim] ich mosciom pp. hetmanom, *cum adminiculo et consilio*³⁹⁸ ih moscz pp. comissarzow, ktorzi do tego zawse wokowany będą y bydz maią, y bez nich nie ma bydz nicz

³⁸⁷ *etiam extraneis* – навіть чужинцям.

³⁸⁸ *bene merendi in Republica* – щоб прислужитися Речі Посполитій.

³⁸⁹ *securitati Reipublicae provideatur* – подбати про безпеку Речі Посполитої.

³⁹⁰ *consilia* – наміри, плани.

³⁹¹ У рукописі текст у квадратних дужках пропущено; відновлено за вид.: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 345. – S. 788.

³⁹² У Міхаловського помилк. “wojnickiego”.

³⁹³ Kubala Ludwik. Wojna szwecka w roku 1655 i 1656 [= Szkice Historyczne, ser. IV]. – Lwów, 1913. – S. 460 (прим. 56); Kersten Adam. Z badań nad Konfederacją Tyszowiecką // Rocznik Lubelski. – 1958. – T. I. – S. 115–116.

³⁹⁴ *pluralitate vocum* – більшістю голосів.

³⁹⁵ *litteris patentibus* – відкритими листами (про надання повноважень).

³⁹⁶ *expleto proprio iuramento* – особисто склавши присягу.

³⁹⁷ *in consiliis* – в раді.

³⁹⁸ *cum adminiculo et consilio* – з підтримкою і порадами.

concludowanego, y temu zwiąskowy *propriis uotis*³⁹⁹ wsistkych wistępnich [i] prawu pospolitemu nie posłusnich i *excessus*⁴⁰⁰ iakokolwiek popełniających *definitive*⁴⁰¹ rzǎdic⁴⁰². A nadto wsistkym niebespiecstwom Rzeczypo[li]tey zabiegacz y oni społęcznie radzycz, liegatiie wseliakie odprawowac y przymowacz, s postronnemy pany confederaty miecz, *coniunctiones armorum*⁴⁰³, takze *pacta [et] federa*⁴⁰⁴ zawierac y piniędzy *ad vsum*⁴⁰⁵ Rzeczypo[li]tey zasięgać, y wseliakie potrzeby Rzeczypo[li]tey prouidowac, y to wsistko, cokolwiek *in rem et bonum Reipublice ad conseruationem moderni status nostri*⁴⁰⁶ bydz moze, czynicz y odprawowacz. S tego wsistkiego chiba Bogu samemu *reddituri rationem*⁴⁰⁷. Ostrzegaiącz tego, [iz] gdy⁴⁰⁸ ktorykolwiek z imos[ciow] pp. wodzow naszych na radach takowych Rzeczypo[li]tey dobro y terazniejszy ston nasz zahodzających presidowac będzie, *uotum*⁴⁰⁹ i. m. za dwuch pisane bydz ma, y dlatego wsistkie *consilia pluralitate sententiarum, aliquorum absentia non obstante*⁴¹⁰ w radzie concludowane bydz maią, nie preiudiciuiaz *dignitati*⁴¹¹ ih mos[ciow] pp. hetmanow, *quo ad usum*⁴¹² władzy w postępku woieinnim naliezytey. Azebi takowe *consilia* i sprawy Rzeczypo[li]tey iako nadoskonaly y nasprawiedlywy odprawowali sie y związek tak swiatobliwy tym sliahetniejszy beł, przisięgamy *ad aram*⁴¹³ w koscieliu, przez nas odprawionemy, w sposob nizey opisany utwierdzomy.

Rota przisięgy iasnie wielmożnych ih mo[sciow] pp. hetmanow

Ia, NN, przisięgam Panu Bogu Wszechmogącemu w Troyczy Święty iedynemu, yz według powinności wrzędu mego y obowiązku na mnie tey confederaty od woyska koronnego y obywateliow koronnych włożonego, wedlie możności moy będę doszycz czyniel y to wsistko, co uzędowy memu || (арк. 915) naliezy, wedlie Boga, sumnienia y prawa pospolitego sprawowal zadnich respektow, pokrewności, any tez pozytkow y priwat swoych nie upatruiaz,

³⁹⁹ *propriis votis* – власною волею.

⁴⁰⁰ i *excessus* – i виступи, порушення. У рукописі: “in excessu”.

⁴⁰¹ *definitive* – категорично.

⁴⁰² Очевидно, замість “sǎdzić” (порівн.: Міхаловський, с. 788).

⁴⁰³ *coniunctiones armorum* – військові союзи.

⁴⁰⁴ *pacta et foedera* – угоди й домовленості.

⁴⁰⁵ *ad usum* – для використання, для потреб.

⁴⁰⁶ *in rem et bonum Reipublicae ad conseruationem moderni status nostri* – на користь і добро Речі Посполитій для збереження нашого теперішнього стану.

⁴⁰⁷ *reddituri rationem* – відзвітують.

⁴⁰⁸ У рукописі “tego, a gdy”.

⁴⁰⁹ *votum* – голос.

⁴¹⁰ wsistkie *consilia pluralitate sententiarum, aliquorum absentia non obstante*, w radzie concludowane bydz maią – усі рішення в раді мають прийматися більшістю голосів, незважаючи на чиюсь відсутність.

⁴¹¹ nie preiudiciuiaz *dignitati* – не виявляючи зневаги до звання, становища.

⁴¹² *quo ad usum* – для здійснення, для застосування.

⁴¹³ *ad aram* – перед вівтарем.

any tractuiącz, alie tak w sprawach Rzeczypospo[litey] potocznych, iako tez y woieniuh wysztko *ad bonum publicum*⁴¹⁴ stosowac y sprawowac będę, tajemnie tez tak sądowyh, iako y rad wseliakych nykomu nie będę obiawiał. Tak mi, Panie Boze, dopomoz.

Przisięga ih mos[cio]w pp. commissarzow

Ia, NN, przisięgam, ze ysz, według obowiąsku na mnie tey confederatyey od woyska y od obywateliow koronnych włożonego, będę doszic czynieł wedlie możnosczy powinnosczy moy w radzie y zdaniu moim, ktore dawac będę wedlie Boga, sumnienia y prawa pospolitego. Zadnich priwat, ani pozitkow swoych upatrowacz nie będę, ani tesz w sądah za przyiaznią y nieprzyiaznią, podarunkamy y obietniczami uwodzicz sie nie będę, praktyk zadnich z niskiem czinic nie będę, alie tak w sądah, iako y we wszistkych sprawach Rzeczypospo[litey] dobro pospolite upatrowacz będę, we wsistkym rosądku sumnienia mego nasliaduież, tajemnie tez tak sądowyh y iako y rad wseliakych nykomu nie będę obiawiał. Tak mi, Panie Boze, dopomoz.

Przisięga tak woyska, iako y obywateliow koronnych

My, NN, przisięgami, yz, według obowiąsku nasego y wodzom naszym, [y] ich mm. pp. commissarzom starsym danego, za wiarę y koscioł s. katholiccy, za krolia i. m., pana n. mi[łosciwego], Iona Kazimierza, nom panuiącego, za wolnoszcz, prawa y swobody Rzeczypospo[litey] nasey, bez wselky dismembratiey y rozerwania, poty, poki czalie Rzeczypospo[lita] uspokoiona nie będzie y poki slihta, bracia naszy, w tym zwiąsku confederatyey trwac z nami będą, statecznie pod władzą wodzow naszych y comissarzow do nih przidanih zostawac mąmy. Za zadnemy koruptiamy y priwatamy nie udaiącz sie, zadnich sobie *conuenticula*⁴¹⁵ nie cziniącz, any do zadnego buntu wiązac sie, alie Boga tylko samego y czałosc z oycizny maiąc przed oczima naszymy, za oną zdrowie položycz powinnismy. W czym nam, Panie Boze, dopomoz. || (арк. 916)

Iuz tedy w imię Panskie, stosuiącz sie do tego powszehnego y swiętobliwego zawartego zwiąsku, u[z]iącz sie nom wsistkym za bron potrzeba y dliatego pospolite rusenie uhwalioimy y vniwersały przedtym wydane, utwierdzaiącz, tego dokładowy, abismy wsziscy tak, iako będzie swiezemi vniwersałami declarowano, na czas y mieysce stawaly pod wyną y executiā [taką] na osobach y dobrach nieposłusnych zwiąskowy nasemu, iaka naskuteczniejsza zdac sie będzie wodzom naszym y comissarzom, chociazby zaraz chorągwie zsełacz⁴¹⁶ y z osob, y dobr uporczywich y nieposłusnych executiā czinic [przyszło]⁴¹⁷, nikogo z naymnieyszych y naywiętszych nie ohraniaiącz. A ze z

⁴¹⁴ *ad bonum publicum* – для суспільного добра.

⁴¹⁵ *conventicula* – зборів.

⁴¹⁶ У рукописі “sełacz”.

⁴¹⁷ Міхаловський, с. 790.

niektorych woiewodztw y ziēm koronnych deputaczy dla niebespiecensw do namowy zwiāsku nasego przibidz nie mogli, bratersko ich mosciow inuituiāc, assecuruieimi, ze skoro przibędā, *in gremium et consortium nostri, praeviis similibus iuramentis*⁴¹⁸, ich mm. samich y commissarza i. m. przymiemy. A przy tey swiętobliwey radzie, iako wzaiemną y powszechnā s. zgodā, tak pobłogosławiēl Pān Bog intentiie y ten chwaliebny zwiāzek nasz z wiadomosciā o wodzu woysk y woyska y o wielu obywateliach W[ielkiego] Xzięstwa Litewskiego, ze wzaiem z namy y ohotę, y szily swoje złączicz gotowy na obronę Rzeczypolitey]. [Aby tedy to połączenie przyspieszyć, ofiarujemy się Ich Mciom braterskiem sercem naszym i wszelką chęcią i całych sił naszych, i wszystkim tem, co do ratowania przyczynić się może tej ojczyzny]⁴¹⁹ spolney naszej do dalsey conferentiey z ih mosc y namowy, moc [i] władzą ich mm. pp. wodzom naszym y commissarzom zostawujemy. To tedy nase postanowienie y chwaliebni zwiāzek pod obowiāskiem wikonani przisięgi y straty honoru, zdrowia y dobr, co wszistko pod executiā ich mm. pp. wodzow naszych y commissarzow poddaiemy strzimak w kazdym namnieysym punkcie y ziszcie obiecujemy, y nadto dla lepszy wiary, wagy y pewnosczy przy podpisie iasnie wielmożnych wodzow y commissarzow naszych niektorzy przez deputady od horagwi y woiewodztw, niektorzy y sami przez sie podpisujemy. *Datum ut supra.*

Stanisław na Podhaicah z Potoka Potocky, woiewoda y generał ziēm kiiowskich, hetmon wielky koronni, sokalsky, krasnostawsky starosta;

Stanisław z Brzezia Lanckoronsky, woiewoda y generał zyem ruskych, hetmon polni koronni, skalsky, ratinsky, dimirsky, nosowsky starosta.

Опубликовано: *Kordecki Augustinus*. Nova Gigantomachia contra sacram imaginem Deiparae Virginis a Sancto Luca depictam et in Monte Claro Częstochouiensi apud religiosos patres Ordinis S. Pauli primi eremitaе, in celeberrimo Regni Poloniae coenobio collocatam, per Suecos et alios haereticos excitata et ad perpetuam beneficiorum Gloriosae Deiparae Virginis recordationem, successurae posteritati fideliter conscripta. – Cracoviae, 1655. – P. 134–144;

Kochowski Vespasiano. Annalium Poloniae climacter secundus. Bella Sueticum, Transylvanicum, Moschouiticum, aliasque gestas ab Anno 1655 ad Annum 1661 inclusive continens. – Cracoviae, 1688. – P. 98–101;

Rudawski Laurentius Ioannes. Historiarum Poloniae ab excessu Vladislai IV ad pacem Oliuensem. – Varsaviae; Lipsiae, 1755. – P. 221–225;

Rudawski Wawrzyniec. Historia polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju Oliwskiego / Przełoż. Włodzimierz Spasowicz. – Petersburg; Mohylew, 1855. – T. 2. – S. 67–74;

⁴¹⁸ *in gremium et consortium nostri, praeviis similibus iuramentis*, ...przymiemy – після складання таких самих присяг приймемо до нашого гурту й спілки.

⁴¹⁹ У рукописі текст у квадратних дужках відсутній; відновлено за вид. Міхаловського, с. 790.

Kordecki Augustyn, ks. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. [= Biblioteka Dzieł Wyborowych, no. 160]. – Warszawa, 1900. – S. 121–129;

Kordecki Augustyn, o. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991. – S. 114–119;

Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 345. – S. 784–791. || (арк. 917)

№ 318

31 грудня 1655 р., Тишовці. – Універсал коронних гетьманів
з конфедерації і про збір посполитого рушення

Vniwersał na pospolyte rusenie.

[Stanisław z Potoka na Podhajcach Potocki, wojewoda i generał ziem kijowskich, hetman wielki koronny, krasnostawski i sokalski starosta; także Stanisław z Brzezia Lanckroński, wojewoda i generał ziem ruskich, hetman polny koronny, skalski, rateński, dymirski, nosowski etc. starosta]⁴²⁰.

Iasnie wielmożnym, wielmożnym, vrodzonym, sliachetnim ich mm. pp. senatorom⁴²¹, dignitarzom, vrzędnikom y sliachcie, naszym mm. pp. y braczy, także sliachetnim pp. *vasallis alias* manom⁴²² w dobrach duchownych y świeczkich ziemskich y sliachetnim pp. na woytowstwach w dobrach tak kroliewskich, iako y duchownich siedzącym, także sławetnim mieszczanom, kupczom miast kroliewskich, duchownich y sliachetnych, obywateliom cney Korony Polskiej, donosiemy do wiadomosci, iz wirazaięz Rzeczypospolitey fortunę, która oraz wszistkie stany Rzeczypo[li]tey załosnie dotknęła, tą mianowicie omilną krolia swedzkiego protectyą, która bardzy iest pozoręm y niewolyą, anizeli obroną y pomocą oycyzinie miłej, wyrazaięz y uznawaięz tak wielką oppressyą, y w pie[r]wszych vniwersałach naszych wirazielismi dowodnie vczisku takiego wywody. Ale *crescunt in dies malefacta* swedzkie⁴²³ y czodzienne prawie dohodzą nas wiadomosci o zaboiach osob duchownych, [szlacheckich i innych, o rabowaniu kościołow, dworow, miast, zamkow i dobr szlacheckich i innych, o sposobach, zamysłach i fortelach ich na wygubienie kościołow Pańskich i osób duchownych]⁴²⁴, zakonow pobożnych, na witracenie stanu sliacheckiego, na wyzucie z dobr ziemskich dziedzicow własnych, z

⁴²⁰ У рукописі інтитуляція документа відсутня, відновлено за вид.: Volumina Constitutionum, t. IV, vol. I, s. 371.

⁴²¹ У рукописі “senatorum”.

⁴²² *vasallis alias* manom – васалам, або ленникам. У рукописі помилк. “*alias stanom*”.

⁴²³ *crescunt in dies malefacta* swedzkie – щодня зростає кількість шведських злочинів.

⁴²⁴ У рукописі текст у квадратних дужках відсутній; відновлено за вид.: Volumina Constitutionum, t. IV, vol. I, s. 371.

kroliewskych y innych uprzywilejowanych possesorow, na uciążenie ubogich poddanych nyeznośnemi podatkami, na odciążenie kazdemu wiary y swobody, na przymuszenie do sekty swoiey y do niewolniczego swedzkiego iarzma. Poky tedy tén nieprzyziaciel daley w Rzeczypospoli[tey] panstwach nie roserzi sie, poky wiary catholicickiey nie wikorzeni, poky wszistkych fortecz nie zabierze y swemi *pręsiidiis*⁴²⁵ nie osadzi, poky nas z ostatka dostatkow nie wizuie y skarbow nie złupy, poky czasu do ratunku y rady y sobie, y Rzeczypospo[litey] stawia, biorąc do vwagi sposobi, ktorimi by oyczizna naskuteczny ratowana y od ostatniego vpatku zachowana bydz mogła, w Panu Bogu wprzot nadzieię y ufnoszcz kładąc, na czudze ratunki y posiłky sie nie spuszczaiąc, gdysz iesce oycziste bydz mogą, my ze wsystkym woyskiem koronnym [y] ich mosciami pp. braczią stanu rincerzskiego, obiwateliamy tey cney Korony Polskiey, vdalismi sie do tego sposobu, ze ziezchawszi sie do Tyssowiecz, za dostoiensstwo kosciola Bozego, za wiarę naszą chrzesczyanską, za krolia ie^o mosczy Iana Kazimierza, || (арк. 918) wolnemy głosamy obranego pana, za wolnoszcz naszą, swobody, zdrowie, dobra y dostatky nasze odwazycz krew, garło, y tez dostatky nasze, w kosczyelie tysowskim sprzisięglismi sie przed ołtarżem Panskym y nie pierwey przestacz woiowach obowiazaly, azbismi Rzeczypospoli[tą], za pomoczą Bożą, uspokoyli y swobody krwią przodkow naszych y nasze nabyte, successorum swim czalie y od niewoly obronione zostawily. Tén tedy zgodni y chwaliebni związek y confederatiją naszą do wiadomosczy donosząc, do teyze wszistkych ich mm. bratersko wzywomy. Moczą zas powsehnego zwiąsku nasego y władzą⁴²⁶ przez tęż confederatiją nom daney, wszistkych wzwysz mianowanich ich mm., wissego y naimnieyszego stanu obywateliow Rzeczypospolitey, obwiescamy, y[z] temze zwiąskiem naszym do woyska piniężnego wzywomy. Pospolyte rusenie namowione iest takim sposobem. Poniewaz w tym panstwie *eque bona et mala*⁴²⁷ do wszistkych nasz nalieją, tak y teraznieyse niebespiecienstwa, zaczym wszisczy, ktokolwiek sie mieny bydz sliachczicem, liub osiadły, liub nieosiadły, bi tez nawięcey sinow u iednego sliachczica było do woyni sposobnych, iako nayłusniey y z s cim moze, nie referuiąc sie na zadne prawa y libertatiye *tempore pacis*⁴²⁸ otrzymane, na tęż woynę przeciw nieprzyziacieliowy yszcz zaraz gotowy bydz powinny, gdysz iako wszisczy, nissego y wissego vrodzenia, sliachta będącz, *ad omnes prerogatiuas*⁴²⁹ vrzędow, dostoiensstw y dobrodziestw oyczistich iezdesmi *capaces*⁴³⁰, tak y w tym *equales*⁴³¹ sobie będziemy, ze na obronę tychze

⁴²⁵ *praesidiis* – залогами.

⁴²⁶ У рукописі “владзе”.

⁴²⁷ *aeque bona et mala* – добре й лихе однаково, порівно.

⁴²⁸ *tempore pacis* – у мирний час.

⁴²⁹ *ad omnes praerogativas* – до всіх привілеїв, переваг, прав.

⁴³⁰ *iezdesmi capaces* – маємо доступ, право.

⁴³¹ *equales* – рівні.

oyczystych swobod y benefitya zarowno osobami swemi poydziemy. A ze zas Pąn Bog [mimo]⁴³² vrodzenie, iednemu nad drugiego fortuna y dobr uziceł, y w tym zachowamy pierwszą *equalitem*⁴³³, ze *in personis suis*⁴³⁴ wszisczy powinni yscz na wojnę; zahowamy y drugą, gdy *iuxta facultates*⁴³⁵ do osob naszych z osobna poczty przistawiey. W czym takie stanęło godne postanowienie, aby kazdy z piączy łanow iednego żołnierza, z dziesięczy dwu konnych z orężem dobrym; *et sic consequenter*⁴³⁶, ilie razy w maiętnosciach swoich pięcz łanow według kwitow poborowych rahowacz będzie, tilie żołnierzow do osobi swojey na tę wojnę przistawycz powinię. A ktori bi 5 łanow nie miał, [byle nie miał]⁴³⁷ mni nad dwa, tedy do siebie przybracz trzi sąsieckie albo z dwu swoich łanow do sąsieckych liub przyiacielskich trzech przilożycz sie powinię. Czego ych mosczyom pp. pułkownikom combinatią na popisach vkazacz powinny, || (**арк. 919**) a ktorzi bi sie nie cumbinowaly, pułkowniczy albo vrzędniczy ziemsczy cumbinowacz ych mayą. Zasz ktorzy w dobrach swych łanow nie maią, iakie są miasta y wszy *novae locationis*⁴³⁸, tedy s takich wyiechawsy possesor albo *heres*⁴³⁹ osobą swoią z osobna, z kazdych 15 domow iednego żołnierza przy osobie swojey miecz y stawicz powinię. A ktori by 15 domow nie miał, belie nie miał mni nad pięcz, tedy do piączy sąsieckych albo przyiacielskich dziesięczy przybracz, [albo się sam z piącią do dziesięci przyiacielskich przylożyć]⁴⁴⁰ y combinowacz [powinię]. *Infames*⁴⁴¹ wszisczy y banity, proscripty na tę wojnę iscz powinni y *bene mereri*⁴⁴²; takze y czi, czo więzę siedzą, ktorey continuatya po woinie sie zahowuie calie. Osoby duchowne religiey rzimsky y greczky, excipuiącz od tego zakonnika, pliebanow, na poswiątnim siedzących, y popow, za osoby swe posławszy z osobna, takze z kazdych piączy łanow, [a] gdzie łanow nie mas, to s pietnastu domow, żołnierza z orężem [posłać may]⁴⁴³; a toz wdowy y *minorennnes*⁴⁴⁴ vczinicz powinni y stawycz. Do tegoz pospolytego rusenia naliezec maią y iscz powinni sliahta, liubo tesz y *plebeiae conditionis*⁴⁴⁵ ludzie, takze wszisczy, ktorzi po

⁴³² Volumina Constitutionum, t. IV, vol. I, s. 372.

⁴³³ *aequalitem* – рівність.

⁴³⁴ *in personis suis* – особисто.

⁴³⁵ *iuxta facultates* – відповідно до можливостей, до статків.

⁴³⁶ *et sic consequenter* – і так далі, відповідно.

⁴³⁷ Volumina Constitutionum, t. IV, vol. I, s. 372.

⁴³⁸ *novae locationis* – нової локації.

⁴³⁹ *heres* – дідич.

⁴⁴⁰ У рукописі текст у квадратних дужках відсутній; відновлено за вид.: Volumina Constitutionum, t. IV, vol. I, s. 372.

⁴⁴¹ *infames* – позбавлені честі, громадянських прав (ті, хто зазнав інфамії).

⁴⁴² *bene mereri* – заслужити.

⁴⁴³ Volumina Constitutionum, t. IV, vol. I, s. 372.

⁴⁴⁴ *minorennnes* – малолітні.

⁴⁴⁵ *plebeiae conditionis* – нешляхетського стану.

dobrach kroliewskich, duchownych y sliacheckych woytowstwa⁴⁴⁶ y częsczy iakychkolwiek gruntow trzymaia, liubo za przywilieiamy, liubo od piniędzy, liubo *gratuito*⁴⁴⁷, i takze wedlie wissey proporcziey łani liubo domi combiniując, poczty z pięci łanow albo 15 domow iednego przistawiacz do osob swych stawycz powinni; takze y czy, czo w panstwie, y wszisczy lesnicy, boiarowie wolni y ktorzy na usługach bez pansczyzni zasadzeni są. Czy zasię, czo summy na widerkaffah y arendach maya, kazdy takze osobą swoją yscz na woinę powinien, y z osobna, z kazdych 10000 złotych⁴⁴⁸ żołnierza na koniu z dobrym orężem stawycz będzie powinien; a kto dziesiaci tysięcy nie ma, tedy sie ieden z drugim do dziesięczy tisięczy accomodowacz y składacz powinien. Zastawniczy, *in possessione*⁴⁴⁹ dobr ziemskich będączy, samy swemi osobamy y wedlie proporcziey maiętnosczy y łanow iey, poczty przy sobie maiąc, yscz y stawycz sie na woynę powinni. Towarzystwo woyskowe, ktorzy dobra dziedziczne y summy fructyfikuiące maią, przy sobie swey kazdy osobie takze z pięci łanow y z dziesięci tysięczy złotych po iednemu żołnierzu, pod tęż chorągiew, gdzie som służy, przistawycz powinien, czo sie potym rejestramy przy popisie werificowac ma. || (арк. 920) Eкономowie y słудзы, ktorzy dobramy panskiemy zawiaduią, albo samy iscz, albo słusny poczet wyprawycz powinny. Czy, ktorzi possesye swoje maią albo summy, kto ma w roznih woiewodztwach maiętnosczy, doszycz vczyiny, gdy tu przy woysku w iednim woiewodztwie za wszystkich stawy. Starzy, chorzy, *proprio iudicio*⁴⁵⁰ ich mm. pp. commissarzow, dostatecny poczet za osoby y z osobna z dobr swych stawiwszy, doszycz vczinią powinnosczy. A w tym wszistkym ich mos[cz] pp. braczy przestroę dajemy, aby iako namny wozow bracz, teraznieysym accomoduiąc sie czasom y vcziskom, y w ciągnięniu wygodom. Otwieromi przy tem kazdemu *pliebey conditionis bene merendi in Republica*⁴⁵¹ pliacz [ludziom]⁴⁵², *etiam extraneis*⁴⁵³ pokazuiemy, ofiaruiemy wedlie tego zwiąsku naszego okazyią przistępu y nabyczia honorow, prerogatyw y benefitia, ktoremi *gaudet*⁴⁵⁴ ston sliacheckzy. A yz woysku na armacie sieła naliezy, tedy z woiewodztwa kazdego telo powinno bydz działek z kuliamy, ylie ziem albo tesz powiatow woiewodztwo ma, a prochu y ołowu kazdy Zyd od osoby męsky funt prohu y funt ołowu tak z miast kroliewskich, iako duchownych y slyacheckych oddacz powinien do

⁴⁴⁶ У рукописі “woytowskich”.

⁴⁴⁷ *gratuito* – безкоштовно.

⁴⁴⁸ “10000 złotych” правлено.

⁴⁴⁹ *in possessione* – у володінні.

⁴⁵⁰ *proprio iudicio* – на власний розсуд.

⁴⁵¹ *plebeiae condicionis bene merendi in Republica* – нешляхетського стану для того, щоб прислужитися Речі Посполитій.

⁴⁵² *Volumina Constitutionum*, t. IV, vol. I, s. 373.

⁴⁵³ *etiam extraneis* – навіть чужинцям.

⁴⁵⁴ *gaudet* – тішитися, володіє.

rąk pułkownikow woiewodztwa swego, ziemie y powiatu. A kwity dawac i. m. p. pułkownyk powinię a liczbę prohu y ołowu ych mm. pp. commissarzom declarowacz, a *sub uinculo*⁴⁵⁵ poprzisężionej confederaty nie piniądzi, ani s czym inszim, alie prohem y ołowem, nie folgując nikomu, odebracz ma. Który proh y ołow starszy gównieyego⁴⁵⁶ miasta onego woiewodztwa⁴⁵⁷ Żydy wibracz y oddacz powinny y przisiądz, iako telko [funtow]⁴⁵⁸ prochu y ołowu oddaly, ilie osob męskich żydowskich w tym woiewodztwie mają. Piechota także yz nader potrzena, tedy za tą zgodą zwiąsku naszego uchwałą⁴⁵⁹, każdy dobr kroliewskich y duhownych possesor, także każdy dziedzic dobr ziemskich, także zastawniczy y arendarze, z dobr [w] possesiey swoiey będących, pieso chłopca z dziesięć iednego, według domow rahuiacz, z osobna myasta y miasteczka z kamienicz y z domow dziesięć iednego s posrotka siebie z muskietami, ze wszistkym po- || **(apk. 921)** rządkiem do woyni s prowiantem wyprawycz powinię; a takowey piehoczye na popisie rohmistrza obracz mają woiewodztwa. Piehota łanowa, na przesłym seymie na puł roka uchwaliona, dosłużyć powinna. Wibranczy sołtisz y ze⁴⁶⁰ swoiemy zwycaynemy rohmistrzamy stawycz sie y iscz na tę woinę mają. Takym tedy trybem y porządkiem na woinę każdy wibieracz sie powinię, wprzod w swim woiewodztwie lub w powiecie, lub w ziemy popisawszy sie, lubo w inszim, ktore by w swoym nie mogły. Iakoz woiewodztwu wołyńskiemu pod Włodzimierzem, lubelskiemu pod Lublinem, zyemi hełmsky y powiatowy krasnostawskiemu pod Hełmem, bełskiemu w Pukarzowie, na dzien osmy miesiąca sticnia roku 1656 popysz składowy, aby tam urzędniczy [wojskowe obrawszy, rejestra szlachty łanowej, także wybranieckiej i nowej piechoty]⁴⁶¹ scumbinowawszy, zaregistrowawszy, zordinowawszy, do nas o liczbie tego wiadomosc odesłaly, popisuiacz sie wedlye tego vniwersału y punctow w nim opisanych lubo po usarzsku, lubo po kozacku, na koniu dobrym, z ristunkiem słusnim, iako kto naliepy prze-moze. Czo wszistko wsistkie woiewodztwa y ziemie odleglieyse wypelnicz powinny y te popyszy odprawycz, składaiać ym na mieyscach zwyczajnich popys lubo tam, gdzie mogą, na dzien 15 stycnia 1656. Strony zas rusenia sie po popisie⁴⁶² abo na mieysczu zatrzimanania, znoszycz sie z nami powinni ich mm. panowie pułkowniczy woiewodztw. Na tychze popisach, gdzie by commissarza nie obraly, obrac powinny, y z atestatą obrania do nas przisłacz; po

⁴⁵⁵ *sub vinculo* – під зобов'язанням.

⁴⁵⁶ У рукописі “gornieyego”.

⁴⁵⁷ У рукописі помилк. “virdatim”.

⁴⁵⁸ Volumina Constitutionum, t. IV, vol. I, s. 373.

⁴⁵⁹ У рукописі помилк. “retulą”.

⁴⁶⁰ У рукописі “y”.

⁴⁶¹ У рукописі текст у квадратних дужках відсутній; відновлено за вид.: Volumina Constitutionum, t. IV, vol. I, s. 373.

⁴⁶² У рукописі “po podpisie”.

obraniu iego przed nim poprzisądź związek rothą rincerzką [w] związku opyszaną powinny. Azeby z błogosławienstwa Panskiego szczęście z namy na pociechę y ratunek oyczyzni beło, tedy plac ubogich liudzy, który niebiosą przebyia, za namy iscz nie powinięń, y owsem wseliakiem iako naskutecznieysym sposobem pohamowany bydz ma, y dlatego żołnierz piniężny, yako y rincerstwo z woiewodztw, tak sie zahowac powinni, iako artykuły dawne woyskowe opyszuia. Ynaczy postępuiających wedlie tychże artykułow sądzyc y karacz będziemy, *salua* na potym, postąpywszy daly, *moderatione*⁴⁶³ przez nas prouiantowania sie.

A na ostatek wszistkych obywateliow koronnych napominamy, aby zaden Swedamy zadnich confederaty y praktyk nie wazył sie miecz, ynaczy wedlie związku nasego *pro hoste reputabitur*⁴⁶⁴. A kto bi sie taky zna- || (арк. 922) liaz, zeby tego vniwersału nasego nie słuchał y onemu w ktorimkolwiek punkczye naliezytym nie ucziniel doszycz, niech będzie tego pievien, yz wielka inquisitia koło tego będzie. Regestra będą popyszowacz, z ktorych sie pokaze, iesly kazdy doszycz vcziniel powinnosczy, y na kogo by sie pokazało, ze pod tak ciężsky raz do ratunku oyczyzni nie przibeł, tedy nie telko od dobr odpadacz y na honorze swankowacz będzie, alie wedlie tego związku naszego dana iest moc [wodzom]⁴⁶⁵ iako naskutecznieysą czynicz executyą, by tesz chorągwie na upartyh y nieposłusnych szylacz y na garle karacz. To tedy wszistko wszisci obywatele Rzeczypospolitey dla Boga, wiary, kosciółow, swobod y zdrowia szwego pełnic podięły sie y powinni takim sposobem opisanim na tę wojnę yszcz, pod winą y karaniem, iako sie związku naszym y w tym vniwersalie wyrazielo. Czo aby do wiadomosczy wszistkych dosło, w grodach te vniwersały acticowane, a przepisy ych na [bramach i]⁴⁶⁶ drzwiach u kosciółow przibiiane bydz maią.

Działo sie w Tissowcach *die 31 10bris anno 1655*.

[Stanisław Potocki, wojewoda kijowski, hetman wielki koronny;

Stanisław Lanckoroński, wojewoda ruski, hetman polny koronny]⁴⁶⁷.

Опубліковано: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 347. – S. 791–797;

Volumina Constitutionum / Opr. Stanisław Grodzicki, Marcin Kwiecień, Krzysztof Fokt; przedm. Wacław Uruszczak. – Warszawa, 2015. – T. IV: 1641–1668. – Vol. 1: 1641–1658. – S. 371–374;

Akta sejmikowe województwa bełskiego. Lata 1572–1655 / Wyd. Michał Zwierzykowski, Robert Kołodziej. – Kraków, 2020. – S. 716 (легенда).

⁴⁶³ *salva... moderatione* – з можливістю пом'якшення, коригування.

⁴⁶⁴ *pro hoste reputabitur* – буде вважатися ворогом.

⁴⁶⁵ Volumina Constitutionum, t. IV, vol. I, s. 374.

⁴⁶⁶ Там само.

⁴⁶⁷ Там само.

Інструкція послам від коронної армії обозному Симонові Кавецькому та поручикові Єронімові Маргонському до польського короля Яна Казимира про відречення війська від шведської протекції

Instructia dana ich moszczom pp. posłom od woyska koronnego do krola i. m., pana nasego myłosczywego, Iona Kazimierza i. m. p. Simonowy Kureckiemu [Kaweckiemu]⁴⁶⁸, rochmystrzowy y oboznemu woyskowemu, i. m. p. Hieronimowy Morgoskiemu [Margońskiemu]⁴⁶⁹, porucnikowy xziążęcia i. m. Constan- tego [Wiśniowieckiego].

Świątobliwem przodkow naszych toręm ydącz, iako *non degeneres*⁴⁷⁰ sinowie oyczyzny nasey, ktorzy zawse *gloriosam mortem ignominiose uite* przekładaly⁴⁷¹ y wolili by nie zycz, anizely kiedy makulą iaką zmazany w perfidii ku panu zostacz. Doznawaly tego krolowie, nom szczęśliwie panuiący, ktorzy mowialy, yz na kazdego z poddanych swoich łonie bezpiecnye wyspacz sie mogly. || (апк. 923) Boliesny wprawdzie teraz zostawacz musieliśmy, ze podobno *sinistra fata*⁴⁷² Rzeczypospolitey ynaczy rozumiecz kazaly, gdy nom naitasnyeisego krolia i. m., pana nasego myłosczywego, *extra patriam*⁴⁷³ wyprowadzieli y o ktorym poniekaд zwatpywszy w inse *patrocynium*⁴⁷⁴ udacz sie przislo. Teraz, kiedy *peruenit*⁴⁷⁵ do sluchu nasego szczęśliwa wiescz zbliżaiącego sie krolia i. m., iakoby czulo serce nasze, yz iurament *recur[r]it*⁴⁷⁶ z wiernim poddanstwem y zicliwym ku i° k. m. affectem woyskowym zlicamy ich mm. pp. posłom naszym, aby ony przy powinszowaniu zdrowia y szczęśliwych successow o statecnosczy woyska ku i° k. m. opowiedzieli, a oraz proszieli, aby krol i. m. wszistkie z kroleм sweckym transactie w amnistią puszcziel y przez to do woyska zadny urazy nie miał, gdysz zwiąsky nasze, ktore nie dlyacego inzego wczinieliśmy, telko dlia kosciolow y wiary, dlia dostoiensstwa maiestatu kroliewskiego, dlia praw y swobod, o czym serzey tęn związek opiewa y nasę ku i° k. m. ochotę opowiedzą nie w słowiech, alie w rzeczy samey, gdysz zdrowie nasze niesiemy przeciw wszistkim neprziacieliom i° k. m. A ze cała nadzieja nasza iest po Bogu i° kro[lewskiey] m., panu naszym miło[sciwym], zlicomy posłom naszym, azeby i° k. m., za ktorego dostoiensstwo y całosz zdrowia nasze odwazomy, chciał bydz pamiętnikiem krwawych zasług naszych, gdy da Pan Bog szczęśliwie osiędzie panstwo swoje y uspokoy Rzeczpospolytą, aby

⁴⁶⁸ Kubala Ludwik. Wojna szwedcka w roku 1655 i 1656 [= Szkice Historyczne, ser. IV]. – Lwów, 1913. – S. 461–462 (прим. 62).

⁴⁶⁹ Там само.

⁴⁷⁰ *non degeneres* – гідні.

⁴⁷¹ *gloriosam mortem ignominiosae vitae* przekładaly – славу смерть ставили вище за ганебне життя.

⁴⁷² *sinistra fata* – зла доля (лат. фраза у множині).

⁴⁷³ *extra patriam* – за межі батьківщини.

⁴⁷⁴ *patrocinium* – протекція, патронат.

⁴⁷⁵ *pervenit* – дійшла.

⁴⁷⁶ *recurrit* – відновлюється.

assecuratyą i^o k. m. y ich mm. pp. senatorow, przy boku i^o k. m. zostawiających, mogliśmy mieć, że nasz przesła y teraznieysze, y przisle zasługi nase doydą y zapłacone będą. *Serio laborare*⁴⁷⁷ w tym ich mo[scz] pp. posłowie mają przy tem, że iako z ochotą naszą odzywomi sie i^o k. m., staracz sie o tho ih moszcz pp. posłowie mają, gdysz to trzymomy o i^o k. m., że patrząc na nasze straty teraznieyse y nędzę, którą ponosimy, zechce nas iako wiernych poddanych swoich pewną terasz kwotą ukontentowacz, przynamny na poprawę rynthunkow y pocztow naszych postradanych. W tym tedy wsystkiem, cosmi zliczeli ich mm. pp. posłom onych *obstringimus fide, honore et conscientia*⁴⁷⁸, aby sie za priwatamy nie uwodzacz, wiernie iako bracia naszy nam w tym usłuzely, w czym ych do i^o k. m. wiselamy etc. || (арк. 924)

№ 320

4 січня 1656 р., Бжезіні⁴⁷⁹. – Універсал генерала Роберта Дугласа до польської шляхти про відвернення шведським королем Корони Польської від розорення і згуби українськими та московськими військами, скликання сейму та закликом зберігати вірність Карлові X Густаву

Die 4 ianuary 1656.

Uniwersał szwedzky, ktory widał p. [Robert] Douglas.

Robert Douglas, naiaśnieysego krolia i. m. [Karola X Gustawa] y kroliestwa szwedzkiego koniuszy koronny, generał kawaleriey y consiliarz koła rycerskiego, chrabia na Scheningen [Skänninge], wolny pan na Schelli [Skälby], dziedziczny⁴⁸⁰ pan na Zewen, Hogsaller [Högsäter] y Sandegaren [Sannegården].

Iasnie wielmożnym, wielmożnym, vrodzonym ich mm. pp. senatorom, vrzędnykom y ricerzstwu Korony Polsky przy ofiarowaniu chęczy y przyiazny moych do wiadomosczy daię, yz to było *intentum*⁴⁸¹ naiaśnieysego k. i. m. szwedzkiego, pana n. miłosczywego, odwrocywszy woiska kozackie, moskiewskie od zguby tey Rzeczypospoli[tey] y one uspokoywszy, iako naiprędzy seym walny złożył hciał, na ktorym sposoby panowania i^o k. m. y temu zacnemu narodowy polskiemu namowione y wolnosczy onich potwierdzone bydz miały. Liecz niektorzy, nie czekaiąc czasu, daly sie zwieszcz złym radom ludzkym, a wiernego poddanstwa y cnoty staropolsky krolowy i. m. nie dotrzymali⁴⁸², szukaiąc insey protecztiey, za dobrodzieystwo i^o k. m. złym

⁴⁷⁷ *serio laborare* – серйозно працювати, дуже старатися.

⁴⁷⁸ *obstringimus fide, honore et conscientia* – зобов'язуємо присягою, честю і сумлінням.

⁴⁷⁹ Той самий універсал див. вище док. № 131.

⁴⁸⁰ Слово правлене.

⁴⁸¹ *intentum* – намір.

⁴⁸² У рукописі помилк. “nies dotrzymali”.

oddawacz umislieli, Bogu wprzod tę krzywdę iego, ktori sie⁴⁸³ wiarołomnością zwykł mścycz nad ludzmy, oddawszi. W. m. zas, ktori wiari, cnoty, poddanstwa k. i. m., panu n. m., dotrzymacie, łaską i^o k. m. upewnyam y assecuruie, a zas y przestrzegam, zebiscie sie w. m. do tych złyh rad tey Rze[czypo]s[poli]te[y] skodliwych nie miesaly, bo ta ni o kogo, tylko o stan słaheczky gra ydzie, który temy stukamy nieprzyiacielie w. m. zgubicz umislili y wniwiecz obrocycz, Tatarow wprowadzacz, ktorih przyiazny k. i^o m. snadno sobie ziednacz moze, y chłopstwo przeciwko stonowy słaheckiemu buntuyącz. Mami nadzieię w łasce Bozy y przy tym szczęście, ktore Bog dał k. i. m., panu na[szemu] myło[szczywemu], ze czy nieprzyiacielie pociehi nie odniosą y wiarołomni ludzie słusne karanie wezmą. A ktorzy wiary, cnoti k. i^o m. dotrzymiują a na potym dotrzymiają, iako wolnosczy swoje, tak y nagrod wisokie honorow y scodrobliewey ręki k. i. m. pewni bydz maią. A yze przez tęn przeciąg z woiskiem moym przez niektore mieysca słahty w domah yh własnich nie zastałem, ktorzy abo boiazną prziscia mego zdięcy, abo tez za vniwersałem krola Iona Kazimierza z domu wyiahali, dliacego aby we 48 dniach po publikaty tego vniwersału w domah sie swych stawili, a ktori bi nie był zastani, tey winie, ktora iest od krola Iona Kazim[ierza] podana, z domem swoim podliegac będzie musiał.

Dan w Brzezinah [Brzezinach] 4 ianuary 1656.

Robert Douglas.

Locus sigilli. || (арк. 925)

№ 321

4 лютого 1656 р., Краків⁴⁸⁴. – Універсал адміністратора Яна Антонія де Розенштайна (Ружновського) до райців, бурмістрів міст та містечок про вибирання чопового й акцизи за наказом фельдмаршала Арвіда Віттенберга

Vniwersał na czopowe y acczyzę, który wydał Roznowsky [Jan Antoni de Rosenstein (Różnowski)].

Burmistrzom y rayczom w miasteczkach roznych wojewodz[twie] krakowskim. Wiadomo czynie⁴⁸⁵, [yz] wydzącz nieposlusenstwo wase przez tęn czasz we wojewodz[twie] naszym, ze według pierwsego vniwersału od wielmoznego i. m. p. feldmarzałka i. m. p. [Arvida] Witemberka, imieniem i. k. m. [Karola X Gustawa] wislanego, nie stawiliscie sie, to iest, abiscie oddawali copowe według starych kwitow, a przy tym accisę według wislanego exempla-

⁴⁸³ Далі закреслено “miasto”.

⁴⁸⁴ Той самий універсал див. вище док. № 132.

⁴⁸⁵ Далі закреслено “komu to wiedziecz nalezy”.

rza tym succollectom, ktorzy na tho wyszadzeny są w Krakowye. Tedy teraz imieniem wielmoznego i. m. p. feldmarszałka napomynam, powtarzom y roskazuyę surowym roskazaniem, abiscie iak prętko obaczyli tę uniwersał, nieomieskanie przibiwali według powinności waszey y roskazania naszego z rejestramy y z piniądz[m]y wybranymy od wielu ahteli piwa, od wielu gorzałky garczy y roznegu ynszego drobiaszczku y bydeł zabyczia wybrali. A gdy według napomnienia y roskazania naszego nie stawylibiscie sie, to iest na dzień 14 february, tedy więczy vniwersałow sie nie spodziewaycie, tylko *militarem executionem*⁴⁸⁶ ze confiscatią na dobrach waszych otrzymacz będą, y burmistrzow, raicow, wrzędnikow do kaydanow kazemy bracz, do wałow krakowskich onich zaziwac będą. Po wtore, po trzecie y po dziesiąte surowie roskazuię, abiscie w tę executiā nie zapadali y czuini beli, roskazaniu doszycz czynili.

Działo sie w Krakowie 4 february 1656.

I° k. m. administrator deputowani do wibierania czopowego i accysy woiewodztwie krakowskim, Ion Antoni de Rozenstein. || (арк. 926)

№ 322

2 березня 1656 р., Зембров⁴⁸⁷. – Маніфест Олександра Конецпольського і Дмитра Вишневецького про відступлення від шведів та приєднання до польського короля Яна Казимира з реплікою Мартина Голінського

[Додаток № 9]

1656

Manifestatio exercitus Poloni cum [Alexandro] Coniecpolscio et [Demetrio]⁴⁸⁸ Wisniowieccio a Suecis redeuntis.

Si unquam alicui mortales uite fortunarumque suarum obligationem debent, eam iure merito post Deum pre ceteris patrię ferre tenentur. Hinc prima mortalium est gloria, dum longa maiorum suorum serie merita in patriam collata propriis iungunt virtutibus ac indefessam per secula gentis sue demonstrant pro patria fortitudinem. Notum uniuerso⁴⁸⁹ orbi est Polonie Regnum Christianitatis antemurale sacręque Catolice⁴⁹⁰ Romane Ecclesie inter transalpina regna primum eousque fuisse propugnaculum, quod, cum septem iam integris annis

⁴⁸⁶ *militarem executionem* – військову екзекуцію, кару.

⁴⁸⁷ Датування за вид.: *Rudawski Laurentius Ioannes*. *Historiarum Poloniae ab excessu Vladislai IV ad pacem Oliuensem*. – Varsaviae; Lipsiae, 1755. – P. 234.

⁴⁸⁸ Пам'ятники о Конієцпольских. Прицинек до dziejów polskich XVII wieku / Wyd. Stanisław Przyłęcki. – Lwów, 1842. – S. 310.

⁴⁸⁹ У рукописі помилк. “uniuersi”.

⁴⁹⁰ Слово правлене.

bellorum motibus continuis undequaque premeretur, ac innumerabiles diuersarum nationum et gentium exercitus hostiles in suis visceribus sepius cum graui suorum iactura reprimeret, tandem Caroli Gustau, Suecie regis, stantibus cum eodem Polonie Regno adhuc ad aliquot⁴⁹¹ annos induciis, eo cupiditatis et perfidie ausus deuenit, quod per nonnullas personas, Regno Polonie proscriptas, impiam hanc actionem suam, neminem priuatum, quin minus regem minime decentem, non erubuerit inhoare, factionibusque perfidis, ementite cuiusdam protectionis titulo, nonnullos Regni proceres ad se protrahere. Quorum non tam perfidia⁴⁹², quam incauta credulitate, cum in Maiorem⁴⁹³ Poloniam primum, ac post in Magnum Ducatum Lituaniae, agnus iste, uulpina obductus pelle⁴⁹⁴, intrasset, instantibusque genti⁴⁹⁵ Polone ab oriente cosacis, a septemtrione Moshis, Poznaniam primum, post Warsauiam et Cracouiam, non tam⁴⁹⁶ ui, aut armis, quam placita loquendo recepisset. Non potuit tam repentinus casus, nisi eam parere consternationem, que etiam in constantissimum virum facile cadet. Hinc regia maiestas serenissimus Ioannes Casimirus, dominus noster clementissimus, cedere etiam extra Regnum debuit, tot iminentibus periculis et omnibus regnicolis ementita protectione Suetica fluctuantibus permotus. Inde nobis quoque, rebus ita stantibus, tunc efficacius esse non poterat consilium, quam eidem sic preconisate protectioni⁴⁹⁷ Suetice semet subicere, patrie religionem, iura et libertates taliter conseruare. Quis enim || (арк. 927) de patria, uno eodemque tempore tot tamque potentibus hostibus opugnata, non desperasset? Quis tam dulciter⁴⁹⁸ africanam manum⁴⁹⁹ scorpioni protectionem promittenti non assentiret? Quis non credidisset sacrosancte⁵⁰⁰ oblatis promissionibus? Quis verbo regio non subiecisset omnem conseruationis patrie certitudinem? Quis non admississet fidem, tot diplomatibus manu regia firmatis? Sed mendax natio diu latere non potuit. Monstrauit breui perfidiam perfidus rex, complicatisque obtruse⁵⁰¹ protectionis uexillis, hostilia contra religionem⁵⁰² catholicam, iura et libertates Regni Polonie explicauit insignia, ac ut primum vrbe Cracouiensi potitus, ratus iam uniuersam Poloniam se debelasse gentem, in tiranida proripuit.

⁴⁹¹ У рукописі помилк. “aliquod”.

⁴⁹² У рукописі помилк. “profida”.

⁴⁹³ Слово правлене.

⁴⁹⁴ *agnus... vulpina obductus pelle* – ягня в лисячій шкірі; очевидно, помилк. замість “*lupus ovina obductus pelle*” – вовк в овечій шкірі. Так у Рудавського. У Шиленцького: “*agnus lupina obductus pelle*” – ягня у вовчій шкірі.

⁴⁹⁵ У рукописі “*gentis*”.

⁴⁹⁶ У рукописі “*nuntam*”.

⁴⁹⁷ У рукописі “*protectionis*”.

⁴⁹⁸ У рукописі “*dulcorum*”.

⁴⁹⁹ У рукописі “*manu*”.

⁵⁰⁰ У рукописі “*sacrosanctis*”.

⁵⁰¹ У рукописі “*obtruse*”.

⁵⁰² У рукописі помилк. “*regilionem*”.

Conuentionem, cum castellano Ciuiensi [Stephano Czarnecio] circa deditionem vrbis factam et a se subscriptam ac speciali diplomate omnino firmatam, confregit. Vniuersa, non aurea solum et argentea, sed quacunque minore etiam⁵⁰³, suppellectile urbis ecclesias⁵⁰⁴ spoliavit. Campanis ecclesiarum litrum intollerabile⁵⁰⁵ imposuit, omnes ecclesias sacrilega manu peruestigauit et, si que cautius conseruata fuerint, inuenit et abstulit. Sacerdotes, religiosos, clericos grauissimis carceribus pressit et igne⁵⁰⁶ etiam ac equuleo⁵⁰⁷ probauit, quo thesauros ecclesiarum⁵⁰⁸ ostenderent, suasque ecclesias, ratione insolubili ab ipso imposita, quamprimum exoluerent. Nobilium in urbe domos spoliavit. Ciuibus Cracouiensibus sexcenta milia florenorum imposuit, soluenda optimo auaritie sue explende [et] cupiditatis⁵⁰⁹ usus instrumento, Aufrido Witembergo, ex ultimis finibus terre progenito Finlando, qui, cum a ciuibus Cracouiensibus pro tam insolubili suma, iis imposita, deprecaretur⁵¹⁰, ac triginta millium florenorum munus ab illis⁵¹¹ oblatum reciperet, non⁵¹² quod illos iuuisset, sed illico senatum ciuitatis⁵¹³ illius carceri imposuit, nec dimisit, quousque sexcenta [triginta]⁵¹⁴ milia florenorum contribueret. Iam autem extra urbem quot ecclesias, conuentus relligiosorum, pauperum caenobia solo aequauit! In aliis uero cyuitatibus et locis per prouincias omnes ecclesias catholicas militari depopulationi tribuit, ita quod e sacra suppellectili scorta militiae vestirentur, et zingari, exercitum sequentes, in cassulis et aliis sacris vestimentis publice ad ignominiam ritus Catholici comparuerint. Ipsa etiam mortuorum cadauera, in ecclesiis et cimiteriis vltimum diem expectantia, a christiana quiete impia manu perturbata. Episcopatus, abbatias et alia bona ecclesiastica inter milites distribuit, ac pias antecessorum nostrorum fundationes ad profanos usus conuertit, potissimas eorum portiones hereticis comedendo. Bona nobilitaria, ab omni ante hac onere immunia, intolerabilibus contributionibus afflixit, mi- || **(арк. 928)** litum suorum depredationibus subiecit. Contra christianum bellandi morem igne ferroque in patriam saeuigit. Personas ecclesiasticas et nobiles viros ex furca suspendere, rotis applicare, bombardis trayerere, igne admoto

⁵⁰³ Слово дописане над рядком.

⁵⁰⁴ У рукописі з помилками: “sed quamcunque minorem etiam suppellectilem urbis et ecclesia”.

⁵⁰⁵ У рукописі помилк. “intorrebile”.

⁵⁰⁶ У рукописі помилк. “digne”.

⁵⁰⁷ У рукописі помилк. “uqueleo”.

⁵⁰⁸ У рукописі помилк. “ecclesiaros”.

⁵⁰⁹ У рукописі з помилками: “optimo ad auaritie sue explende cupiditates”.

⁵¹⁰ У рукописі помилк. “depraceretur”.

⁵¹¹ У рукописі помилк. “habilis”.

⁵¹² Слово правлене.

⁵¹³ “senatum ciuitatis” помилк. написано двічі.

⁵¹⁴ У рукописі “sexcenta milia” – 600 тис. Рудавський і Шиленський подають “sexcenta (et) triginta millia” – 630 тис.

experiri et aliis suppliciis afficere absque forma iudicii mandauit. Omnia promissa transactiones, capitula[tio]nes, a se subscriptas et fide regia extraditas, fide fregit et uiolauit. Magnum Ducatum Lituaniae contra priorem cum palatino Vilnensi [Janussio Radzivilio] transactionem in prouinciam redegit ac Regno Suaeciae adiunxit, omnesque immunitates, priuilegia et libertates, ysdem in priori transactione concessas, contra fidem datam abrogauit. Vniuersam Poloniam, ciuitates et oppida, quae fraude sua et pollicitationibus ostentataque⁵¹⁵ ementita hac protectione recepit⁵¹⁶, ita depredatus est, quod cum nihil amplius, que acciperent, superessent, marmora ipsa e palatiis auferre, ipsamque regalem Varsauiensem residentiam marmoribus, picturis, statuīs et aliis eiusmodi ornamentis spoliare et in Sueciam ea deuere non erubuerit. Arcem Visnicense[m] ea ipsa die, qua omnem securitatem et immunitatem eidem uerbo regio cauit, equis omnibus, armamentario et maioribus aliquot aeneis⁵¹⁷ machinis spoliavit ac paulo post partem arcis exussit et centum quinquaginta currus, rebus inibi depositis onustos, ex arce eduxit. Ipsum etiam arcis burgrabium, cui fidem dederat, captiuum fecit. Officialibus militum tantam depredandi licentiam permisit, ut, quot illi essent, tot reges viderentur in contributionibus imponendis, dandis iuribus, exequutionibus in uitas et fortunas patriae nostrae ciuium faciendis. Saluas guardias ipsas, sua manu firmatas et militibus impositis roboratas, fide fregit, subiectis bonis eiusmodi insatiabili suae⁵¹⁸ Sueticae praedae. Vnicum Regni Poloniae solatium beatissimae immaculatę Virginis Cestohouienne cęnobium, in quo tot per orbem christianum miraculis clara bea[tissimae] Marię Virginis imago, a Sancto Luca depicta, asseruatur, euertere uoluit, omnique armorum genere globis maioribus et ignibus artificialibus die noctuque illud petiit, ac quatuor septimanarum spatio pressit, ut hoc catholicę religionis fundamentum cultum nempe S[acratis]simae Virginis e catholicissimo regno aboleret, ac Luteranę suę sectae populum fidelem eo facilius deuoueret. Utque sacrilegum hoc suum intentum, quod inter suos sepius explicauit, – se trigennio S[anctam] Romanam Catholicam Ecclesia[m] deleturum, – eo facilius ad exequutionem deduceret, Brandeburgum ad belli societatem pertraxit⁵¹⁹, at fedifragum hunc et ingratum Regni Poloniae vassalum antiquum, a Romana Ecclesia apostatam [Fridericum Wilhelmum], nouis spoliis e bonis ecclesiasticis episcopatus Prussiae auxit.

Tot || **(арк. 929)** ita tantisque rationibus permoti, non possumus diutius sub tam impii regis protectione permanere, huic perfidiae[que] eius tutelę abrenunciamus et eandem eiuramus, ac ipsum Carolum Gustauum regem chostem patriae gentisque nostrę a[c] S[anctae] Romanę Ecclesia[e] Catholicę

⁵¹⁵ У рукописі помилк. “ostentatuque”.

⁵¹⁶ У рукописі помилк. “recessit”.

⁵¹⁷ У рукописі помилк. “et neis”.

⁵¹⁸ У рукописі помилк. “suum”.

⁵¹⁹ Кенігзберзький договір від 7 (17) січня 1656 р.

religione⁵²⁰ una cum omnibus ei adherentibus declaramus et contra ipsum eiusque sequaces ad vltimum spiritum pro aris et focus nostris nos pugnatuos sacrosancte vnus alteri iuramus, ad confederationemque, nuper ab exercitu et palatinatibus initam⁵²¹, accedimus, nec ab ea recedemus, quousque Patriam nostram ab hoste, Deo iuuante, non vindicauerimus, serenissimum regem nostrum ac dominum clementissimum Ioannem Casimirum pristino et pacato Regni statui non imposuerimus. In quo vt ma[iesta]tis Diuinae auxilium humiliter proiecti imploramus, ita coram eadem maiestate Diuina totaque caeli curia ac vniuerso orbe eadem manifestamus ac de omnibus protestamur.

Odszedł z wojskiem swym i. m. pan chorąży [Aleksander Koniecpolski] y xzyżę i. m. [Dymitr] Wisniowiecky od krolia swedzkiego [Karola X Gustawa], a złączył z wojskiem koronnym.

Gromieli potężnie potym krolia sweckiego y woysko iego polskie woysko, nie hęc go miec wiecey za protectora tak bardzo skodliwego Koronie Polsky y Rzeczypospoly[tey].

Опубликовано: *Rudawski Laurentius Ioannes*. Historiarum Poloniae ab excessu Vladislai IV ad pacem Oliuensem. – Varsaviae; Lipsiae, 1755. – P. 232–234;

Pamiętniki o Koniecpolskich. Przyczynki do dziejów polskich XVII wieku / Wyd. Stanisław Przyłęcki. – Lwów, 1842. – S. 310–313;

Rudawski Wawrzyniec. Historia polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju Oliwskiego / Przełoż. Włodzimierz Spasowicz. – Petersburg; Mohylew, 1855. – T. 2. – S. 85–89. || (арк. 931)

№ 323

1 липня 1656 р. – Умови капітуляції Варшави польському королю Янові Казимиру при відвоюванні міста від шведів

[Додаток № 10]

Conditiones deditionis vrbis Varsaviae inter illustri[ssimos] et excellentissimos d[ominos] deputatos, ad id a serenissimo rege Polonię et illustri[ssim]um et excellen[tissim]um d[ominum]⁵²² Arffundum Witemberg, comitem a Derben, Regni Suecię campi marsalcum.

Die 1 iuly 1656.

1. Illu[trissi]m[us] et excelle[ntissim]us dominus campiductor Vitemberg, illu[trissi]mus d[ominus] comes Benedictus Oxenstern, d[omi]nus praeses

⁵²⁰ Ймовірно, зайве слово. У Рудавського і Пшиленцького воно відсутнє.

⁵²¹ У рукописі “initum”.

⁵²² У рукописі помилк. множина: “Illustri[ssi]mos... DD”.

collegij militaris, do[mi]nus commendans legionum, prefecti tribuni militares, reliqui quoque cuiuscunque nominis officiales, ut et rei tormentariae administrationes, item omnes officiales ciuiles libere vrbe abscedant⁵²³ et tuto educantur. Praesidium quoque omne excedat vrbe, hoc discrimine, ut, [qui] natione Suaeci, uel subiecti naturales⁵²⁴ regis Sueciae fuerint, sine discrimine emittantur et Torunium deducantur a copiis serenissi[mi] regis Polonię, subditi vero et vasalli serenissi[mi] regis Polonię, qui hactenus in vrbe, uel sub signis⁵²⁵ Suaeticis, fuerunt, sint in gr[ati]a serenissi[mi] regis Polonię; extranei vero, qui in urbe stipendia, [merentur et non sunt subditi naturales regis Sueciae, liberum habeant]⁵²⁶, uel cum presidio Suecisque abire, uel seruitium mutare et sub signis [Polonis] militiam sumant.

2. Praesidium in instanti post subsignationem modernorum articulorum vrbe excedet et presidio serenissi[mi] regis Polo[nię] portę vrbis tres, arx ipsa et claustra extra vrbem consignabuntur et obtinebuntur ab eo, ita tamen, ut officiales Suecię, quibus libuerit, in hospiciis suis subsi[s]tere ad triduum in urbe libere tutoque possint, post expirationem uero tridui, a moderna hora numerando, plane et de toto urbe omnes absistant⁵²⁷. Praesidium vero ipsum in instanti ex urbe ad palatium Osolinianum in suburbium educetur, ibique per triduum commorari poterunt. Excedet autem praesidium urbe expansis vexillis, funiculis ardentibus, timpanis sonantibus, instructi[s] balteis a puluere, et globis⁵²⁸ ore insertis more militari.

3. Dicti officiales et praesidium deducuntur per exercitus et presidia Polonica Torunium comitatu centum equitum et centum dragonum, terra siue flumine abituri⁵²⁹. Quo saluus conductus a ui hostili uicissim in regressu tutus sit.

4. Tormenta bellica maiora minoraque in uniuersum cum necessariis illuc spectantibus in urbe reliquantur.

5. Aegroti et sauci flumine tuto Torunium discedant. Illis uero, qui || **(арк. 932)** per ualetudinem agitatyonem itineris⁵³⁰ ferre non possunt, in urbe commorari ad conualescentiam usque liberum esto, quibus, ubi conualuerint, caeteros sequi cum comeatu permittatur⁵³¹.

6. Corpora defunctorum itidem flumine uel aliter deducuntur, modo ne sub hoc nomine alia non concessa efferantur.

7. Supellectilem, sarcinas, currus, equos, ceteraque rei familiaris et substantiam reliquam exportent secum obsessi, nempe quae propria eorum sunt et antiquae possessionis. Ea uero, quae ex spoliis Regni, priuatorumque et ecclesiarum

⁵²³ У рукописі помилк. “abscedam”.

⁵²⁴ У рукописі помилк. “notalem”.

⁵²⁵ У рукописі слово перекручене.

⁵²⁶ Фрагмент пропущено у Голінського; відновлено за Рудавським (1755, с. 246).

⁵²⁷ У рукописі помилк. “abnetant”.

⁵²⁸ Слово правлене.

⁵²⁹ У рукописі помилк. “labituri”.

⁵³⁰ У рукописі помилк. “sitineris”.

⁵³¹ У рукописі помилк. “permittantur”.

quesita sunt, – ut clenodia, aurum, argentum, tam signatum, hoc est in nummis, quam fusum, conflatum, in uasibus consistens, vestes et ornamenta ecclesiastica, aliaque peristromata et reliqua supellex, – ea omnia in urbe relinquantur. Cui rei dignoscende pro more dabuntur commissarii. Quantitas uero peccunię pro dignitate personarum exportandę gratię et discretioni sa[cre] regię maiestatis subsint.

8. Sexus muliebris libere emittatur, quo uoluerint, in uniuersum, una cum liberis et necessariis et supellectili, ut supra. Quoniam uero matronae quaedam precipuę ex Regno Polonię in Prussia alibiue ad instantiam Suecorum arestantur, obligat se do[mi]n[u]s campi marsalcus eas uicissim liberandas iri, et obsides in hanc rem dabit.

9. In pun[c]to [Boguslai] Radiuily, qui est subditus regis Polonie, negantur omnia.

10⁵³². Scripture Regni publice, quęcunque hic reperiantur, ut et libri bibliothecaeque⁵³³, precipue regia, extradentur.

11. Prętensiones debitorum, si quę iuste sunt, soluentur, non molesta t[amen], aut districta exactione.

12. Captiui, qui in urbe detinentur, libere dimittantur.

13. Cauebunt obsessi, urbem se relinquere a cuniculis et suffossionibus⁵³⁴ tutam, ne quidquam⁵³⁵ fraudis in deditioe subesse.

14. Caebit itidem d[omin]us campi marsalcus suo omniumque officialiom et militum nomine, neque se, neque ullum ex eis, qui urbem dedunt et urbe excedunt aut excessuri in hoc triduo sunt, serenissimo regi Sueciae militaturum, militaturosque, neque se exercitibus Sueticis iniuncturos aut ullo modo arma sub Suecis, uel alio quouis principe || (**арк. 933**) contra regem Regnumque Polonię sumpturos, moturosque ad spatium quatuor⁵³⁶ septimanarum ab hac die numerandarum.

15. Omnia rata hęc firmaque sunt futura.

Arffundus Vitemberg [Arvid Wittenberg] (to gene[ra]l);

Alexander Otskien [Erskein] (tęn bęł presidentem w Krakowie);

Benedictus Oxenstern;

A[dam] Wayher [Adam Weyher]⁵³⁷ (ten bęł na myeyscu krolia swedzkiego).

⁵³² У Рудавського цей пункт пропущено.

⁵³³ У рукописі слово перекручене.

⁵³⁴ У рукописі помилк. “sub positionibus”.

⁵³⁵ У рукописі слово перекручене.

⁵³⁶ У Рудавського (у вид. 1755 р. і, відповідно, в перекладі 1855 р.) замість чотирьох тижнів ідеться про п’ятнадцять. Схоже, Рудавський помилково потрактував номер наступного (15-го) пункту угоди як кількість тижнів. У Тайнера, “*Vetera monumenta*”, це місце збігається з рукописом Голінського.

⁵³⁷ Шведський комендант Варшави під час цих подій (*Pufendorf Samuel. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przethłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 154*). У рукописі “*Vahyer*”; у Рудавського (1755, с. 247): “*A. Nechey*”.

Опубліковано: *Rudawski Laurentius Ioannes*. Historiarum Poloniae ab excessu Vladislai IV ad pacem Oliuensem. – Varsaviae; Lipsiae, 1755. – P. 245–247;

Rudawski Wawrzyniec. Historia polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju Olińskiego / Przełoż. Włodzimierz Spasowicz. – Petersburg; Mohylew, 1855. – T. 2. – S. 104–107;

Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia / Ed. Augustino Theiner. – Romae, 1863. – T. III: 1585–1696. – Doc. DXI. – P. 510–511;

Wegner Jan. Warszawa w latach Potopu szwedzkiego 1655–1657. – 2-ie wyd. – Wrocław, 1957. – S. 95–97;

Nagielski Mirosław. Bitwa pod Warszawą 1656. – Warszawa, 2007. – S. 64–66.

№ 324

1 липня – 10 серпня 1656 р.⁵³⁸. – Нотатка про захоплення Яном Казимиром Варшави, полонення шведських фельдмаршалів та генералів з відомостями про дальші переговори поляків з краківським гарнізоном Пауля Вірца

Rachowano woyska koronnego y pospolitego rusenia bydz pod Warszawą przy kroyu i. m. Ionie Kazimierzu, panu naszym myło[szczywym], więczy, niz sto tysięczy, ktorzy Warszawę bely obliegly. A gdy [Arvid] Witemberg wydział, ze iuz Warsawe mieli wzyacz naszy, ze w ni nie mógł sie otrzymacz, gdysz dlia głodu Warsawie będącz oblieżeni przez kielkanasczye niedziel, az przęniczę sobie warzeli a iedli, a wina kęs, wodę rozmąciwszy, piely, poczał dopiero proszycz Witemberg o traktaty, gdy mu iuz prawie nad szyią stanęły. Krol [Jan Kazimierz] tez i. m. z miłoszczywey lasky swey panskiey kroliewskiej na te traktaty nakłoniel sie był pozwolycz y z ynsemy ich moszczamy pany senatory. A gdy ych do dworu niebosczyka s. pamięczy [Jerzego] Osolinskiego, kanclerza wielkiego koronnego, zaprowadzono, Swedow z Warszawy, wiprowadziwszy yh, żołnierzstwo wszystko nie hczyely na to pozwolycz, aby yh wolno wipusczyć, Swedow, mieli y odprowadzacz za to, ze Witemberg, przez tak czas długi będącz w oblieżeniu, poddac sie nie hczał, hardzie kazącz, mającz czasu doszyc do traktatow, nim woysko przisło do takyh skod, będącz pod Warszawą. Druga, ze on miastom obiecował pod przisięgą dotrzymacz wiary, zahowuiącz yh w pokoiu przy prawah, wolnosczyah y dobrach tak kosczyły, kliastory, myasta, nie rabuiącz yh, a tego nie spełniel y słowa nie dotrzymał, ani w Poznaniu, w Krakowie, Warsawie, iako y wszedy, kto sie ym kolwiek dobrowolnie poddawał y przez tractaty pewne brał. Tędy tesz słusna,

⁵³⁸ *Wegner Jan*. Warszawa w latach Potopu szwedzkiego 1655–1657. – 2-gie wyd. – Wrocław, 1957. – S. 92; *Nagielski Mirosław*. Bitwa pod Warszawą 1656. – Warszawa, 2007. – S. 60–69.

zeby Witemberg y z ynsemi regimentarzamy więzieniu tu, w Polsce, zostawał, także y białogłowy sweckie, o czo stały do krolia i. m., prosząc o to, zeby sie krol i. m., p. nasz miło[szczywy], nie obrażał, ze tego woysko uczinicz nie moze, ani na to pozwolycz, zeby yh uwolnili y zeby yh odprowadzac mieli. A tak roskazono, aby więzieniu został Witemberg, [Bengt] Oxenstern, Otskien [Aleksander Erskine] y inszy, także białogłowy sweckie, a drugich Swedow wolno wipuscono draganyą. Skarby na krolia i. m. polskiego odebrany, ktore zostawily Warszawie Swedzy, y armatę, dzyała, prochy, kulie etc. Liezało woysko koronne y pospolite rusenie, ktorego y z celiadzią wszystkich na dwa-kroc sto tysięcy kładziono, lezaly pod Warszawą 14 niedziel, nim ją wzyęły. || **(арк. 934)**

Te skarby, ktore zostawily Swedzy Warszawie, krol i. m. między żołnierzow rozdacz kazał, naznaczywszy ych m. pp. comissarzow do tego. Krol i. m. nicz s tego nie otrzymał, ieszcze swoje, czo miał w zomku zamurowane, żołnierzom kazał rozdacz.

Takze y czeliadzy ynim roznim żołnierzom, paholikom kazał być pewną sumę na ukontentowanie ych odlyczycz, alie oni woliely sobie płaczyc skąd ynąd, poszedszy do kupczow, do Ormianow, towary ych y dostatky, piniądze, sprzęty, szathy, kostowne rzeczy porabowaly y zabraly wszistko, ze sobie Ormianie szacowaly, rahuiąc skody miecz na sterykroc sto tysięcy, na co bely gotowy przisięgacz. Obiecał krol i. m. tę skodę ym nagrodzycz kazacz potym.

Byałogłowy sweckie, kapitanky y Duklyasową wolno krol i. m. kazał wypuszczycz y odesłacz w pokoiu, darowawszy yh wolnością z miłosczywey łasky swey kroliewsky, czyniacz miłosierdzie nad niemy. A Swedzi mieli wolno wipuszczycz polskie panie, ktorebykolwiek bely u nich więzienyu, y woysko 1500 sweckiego, ktorzi bely Warszawie, uwolnyneni wszisci, odesly do woyska sweckiego.

Witemberg y Eskyn z insemi do Zamoscia na więzienie odesłany, a Oxenstern został Warszawie hory, ktory pocał od rozumu odhodzycz.

Franglia [Georga Forgella]⁵³⁹ krol i. m. z Warszawy wisłał przy i. m. p. sierackym [Hieronimie Wierzbowskim] po zonę, którą miał w Krakowie, azeby traktatow prze[z] niego⁵⁴⁰ o podanie Krakowa z [Paulem] Wiercem, alie y tén był na zdradzie, bo potym, z Wiercem sie namowiwszy, na oboz polsky pod Tincem uderzily zdradliwie podczas tractatow ofiarowania pokoiu y zgody, na co sie w polskym obozie ubiespiecely. A tak oboz rozgromięły w dzień s. Wawrzinca *die 10 augusti*. || **(арк. 935)**

⁵³⁹ *Wegner Jan*. Warszawa w latach Potopu szwedzkiego 1655–1657. – 2-gie wyd. – Wrocław, 1957. – S. 106.

⁵⁴⁰ Слово правлене.

№ 325

14 листопада 1656 р., Альба Юлія. – Лист семигородського князя
Юрія II Ракоція до коронного маршалка Юрія Любомирського
з протестом щодо польського посольства до Відня і повідомленням
про союз із українськими козаками

1656

*Copia l[itte]rarum ad principem Transilvaniae die 14 nouembris 1656*⁵⁴¹
od iasnye wielmoznego i. m. pana Ierzego Lubomierskiego, chrabie na
Wysnyczu y Iaroslawy, marsalka wielkiego koronnego, generała krakow-
skiego etc., etc.⁵⁴².

[Додаток № 11]

Illustrissi[me] domine, affinis obseruantissime!

Prospero armorum sereni[ssi]me Reipub[licae] successu[m] procedere
passu ex literis illu[stri]ss[i]me d[omi]natio[n]is v[est]rae laetiores intelligeremus,
si rumor subsequa proelii signioris vicisitudinē victoriam postea interpellatam
esse non vulgaret. Scimus equidem fama bella constare et in fluuio rumoris
mergi grauiā, leuia natare. Utut res se habet, sinceris sane et potentibus amicis
et secunda optime fulci[un]tur, et cauentur aduersa. Inconcussam inter tot obla-
tionum occasionumque fluctus erga sereniss[i]m[am] Rempubicam sincerita-
tem nostram et inter tot rerum discrimina immotum affectum n[ost]rum sibi
semper constare, ex postrema n[ost]ra per m[a]g[ni]ficum d[omi]nu[m]
Woiakowsky declaratione palam est, illu[stri]ssimae d[omi]natio[n]i vestrae.
Non leuem tamen inde contemptum nos sentire non dissimulamus, quod nullo
responso n[ost]ri affectus declarationem dignando, nec quicquam super mente
sua de inchoato nobiscum tractatu (abrupte ille, uel ulterius procedere deberet)
ser[en]iss[im]a Respub[li]ca significando, eadem super materia paribusque
oblationibus ad sacra[m] maiestatem cesarea[m] [Ferdinandum III] legationem
expediret⁵⁴³. Licet quemadmodum debitum sacr[ae] m[aiesta]tis caesareae
habere nos respectu[m] abunde testati sumus, nos nolle in preiudicium sacrae
maie[sta]tis (si quis cum eadem antea forte inchoatus fuisset tractatus) tracta-

⁵⁴¹ *copia litterarum ad principem Transsilvaniae die 14 novembris 1656* – копія листа до князя Трансільванії 14 листопада 1656.

⁵⁴² Заголовок помилковий – це лист від Юрія II Ракоція. На початку аркуша правильний надпис, який пізніше було виправлено: “Vniwersał xzią[zęcia] [Jerzego II] Rakosego do Polsky o swym przyjeździe” (після слова “xzią[zęcia]” фраза викреслена). Дату “14 nouembris” виправлено з 27 (або з 17-го?) числа. На марґінесі надпис: “2 od iasnie...”.

⁵⁴³ Так у рукописі: замість граматично коректнішої тут форми “expedierit” (так у публікації Сілягі, с. 935). Тут про посольство познанського воєводи Яна Лещинського і війницького каштеляна Яна Вельопольського.

tum ullum instituere apud ue[st]ras do[minatio]nes ab initio statim protestati: ita non diffidimus suam quoque m[aies]t[em] reciprocā n[ost]rae dign[ita]tis habituram rationem, et cum iniuria nostra sue m[aies]t[ati] crescere ut non licet, ita nec lubet. Licet uero cosacorum Zaporouiensiu[m] animos (non leue pacandae et asseruandae Reipub[licae] momentum futu[ru]m)⁵⁴⁴, intimantibus illud vestris illustrissimis⁵⁴⁵ do[mi]n[ation]ibus et publici boni promotione (cui sincere incumbemus⁵⁴⁶) requirente, deuinxerimus, tamen si nos tam indigno ludibri[o] haberi constiterit, imputari nobis nevtiquam poterit, si impatientes ignominiae et impares contemptui nos esse ostendendum fore ducemus⁵⁴⁷, et si, dignitati iusta⁵⁴⁸ ac securitati propria⁵⁴⁹ consulentibus nobis, propense n[ost]rae erga serenissimam Rempubl[icam] voluntati facultas respondendi eripietur. Prosperam interim armorum sortem⁵⁵⁰ illus[tri]s[sim]ae d[ominatio]ni v[est]rae apprecati, constans et sincerum eidem n[ost]rum contestamur studium.

Datu[m] in ciuitate n[ost]ra Alba Iulia 14 noue[m]bris 1656.

Опубліковано: Transsylvania et bellum boreo-orientale / Ed. Alexander Szilágyi. – Budapestini, 1891. – Vol. 2. – P. 125–126.

№ 326

14 листопада 1656 р.⁵⁵¹. – Інструкція послові коронного маршалка Юрія Любомирського до семигородського князя Юрія II Ракоція, галицькому хорунжому Михайлові Станіславському із застереженнями щодо виступу проти Речі Посполитої

Instructia i^o m. p. Mychałowy Stanisławskiemu, chorążemu chalczykiemu, do xzyżęcia imosczy siedmigrockiego [Jerzego II] Rakoczego.

Iako z wielką załością przyjął tak i. m. p. marszałek koronny [Jerzy Lubomirski], ia[ko] y ich mm. pp. senatorowie, zgromadzeny w obozyc, y *status nobilitatis*⁵⁵² trzech przedniejszych wojewodztw || (**арк. 936**) list xzyżęcia i. m.,

⁵⁴⁴ Ця дужка в рукописі пропущена.

⁵⁴⁵ У рукописі помилк. “illustrissimus”.

⁵⁴⁶ У рукописі помилк. “in in(cu)mbebamus” (“cu” надписане над словом).

⁵⁴⁷ У рукописі, мабуть, помилк. “ducimus”.

⁵⁴⁸ У рукописі, мабуть, помилк. “iuxta”.

⁵⁴⁹ Слово правлене.

⁵⁵⁰ У рукописі, мабуть, помилк. “seriem”. Слово дописане над рядком.

⁵⁵¹ Датування за вид.: *Gawęda Marcin*. Od Beresteczka do Cudnowa. Działalność wojskowa Jerzego Sebastiana Lubomirskiego w latach 1651–1660. – Zabrze, 2013. – S. 177. Коховський докладно переказав цей документ, див.: *Kochowski Wespazjan*. Lata Potopu 1655–1657 / Przełoż. Leszek Kukulski; wstp. Julian Krzyżanowski; przyp. Adam Kersten. – Warszawa, 1966. – S. 263–264.

⁵⁵² *status nobilitatis* – шляхетський стан.

a przedtym y pod ten czas po kielkakroc przeięte do [Paula] Wiercza listy, opowie i. m. p. poseł, bo ze od xzyażęcia imoscz *in hoc turbido compassionem*⁵⁵³ przyiazny y iako *ab amico y confederato principe*⁵⁵⁴ raczy pomocy spodziewali sie, tak tę nagłą *conuersionem, utrique damnosam, et probabiliter in exitum rumpentis resultaturum*, tak *tragicam metamorphosim*, przyiazn⁵⁵⁵ w nieprzyiazn, *federa in [in]iurias*⁵⁵⁶, *spes* przisłych szczęśliwoscy⁵⁵⁷ *in futuros calamitates*⁵⁵⁸ przemieniaiącą, a co wieksza *in supposito imaginario*⁵⁵⁹ ufondowaną (tak to pokaze sie *in tractu*⁵⁶⁰ instructyey), nie mozem, tylko *exquisito doloris sensu*, przyiącz⁵⁶¹. A ze kziążę i. m. *pretendit contemptum et se indignum habitum*⁵⁶² w przesłych tractatach, pokaze krotko, iako daleko od tego, iako krol i. m.⁵⁶³, tak Rzeczpospolita⁵⁶⁴, a to *in hunc modum*⁵⁶⁵: traktaty, ktore były *ex ante acto*⁵⁶⁶, albo były priuatne, albo publiczne. Priwatne, ktore między mną [y] i. m. p. Mikiesem [Mihály Mikes/Michał Mikesz]⁵⁶⁷, kanclerzem, zasły, *in uim telko praeparationis*, albo, prawdziwiey rzekszy⁵⁶⁸, *dispositionis*⁵⁶⁹ panow naszych *ad eum finem*⁵⁷⁰ były. Nie mogły tedi *obligare ani principem*,

⁵⁵³ *in hoc turbido compassionem* – у такий тривожний час – співчуття. У рукописі, мабуть, помилк. “in hac turbida compassione”.

⁵⁵⁴ *ab amico y confederato principe* – від дружнього і союзного князя.

⁵⁵⁵ Слово правлене.

⁵⁵⁶ Слово правлене.

⁵⁵⁷ Далі закреслено нерозб.

⁵⁵⁸ nagłą *conversionem, utrique damnosam, et probabiliter in exitum rumpentis resultaturum*, tak *tragicam metamorphosim*, przyiazn w nieprzyiazn, *foedera in iniurias*, *spes* przisłych szczęśliwoscy *in futuros calamitates* przemieniaiącą – раптову зміну, згубну для обох сторін, і яка, ймовірно, обернеться загибеллю для порушника, – таку трагічну метаморфозу, що перетворює приязнь на ворожість, союз на кривду, а віру в прийдешнє щастя на очікування катастрофи.

⁵⁵⁹ *in supposito imaginario* – на фантазії, на хибних припущеннях.

⁵⁶⁰ *in tractu* – в ході.

⁵⁶¹ nie mozem, tylko *exquisito doloris sensu*, przyiącz – не можемо прийняти без особливого болю.

⁵⁶² *praetendit contemptum et se indignum habitum* – покликається на те, що його інтересів не було враховано і з ним належно не обійшлися

⁵⁶³ Переправлено з “kziążę i. m.”.

⁵⁶⁴ Слово правлене.

⁵⁶⁵ *in hunc modum* – у такий спосіб; ось як.

⁵⁶⁶ *ex ante acto* – раніше.

⁵⁶⁷ *Rudawski Wawrzyniec*. Historia polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju Oliwskiego / Przełoż. Włodzimierz Spasowicz. – Petersburg; Mohylew, 1855. – T. 2. – S. 244.

⁵⁶⁸ Слово правлене.

⁵⁶⁹ *in vim telko praeparationis*, albo, prawdziwiey rzekszy, *dispositionis* – тільки як приготування або, точніше мовити, з’ясування позицій.

⁵⁷⁰ *ad eum finem* – до того часу.

ani *Rempublica[m]*⁵⁷¹, do których *supremu[m] arbitrium proposita* między namy *acceptandi* należały⁵⁷², y owszem, *toties quoties*⁵⁷³ to między nami *cautum et praecautum*⁵⁷⁴, ze czokolwiek między nami było *discursu, intra naturam suam* zostawac wszistkie miały⁵⁷⁵, ani bydz *fraudi damnoque* tak *discurrentibus*⁵⁷⁶, iako pogotowiu panom naszym, których obligowacz *super mentem*⁵⁷⁷ nie mogliśmy, ani hcieli *potestatem*⁵⁷⁸.

Nie maią tedy te pierwsze traktaty *occasionem offense*⁵⁷⁹, poniewaz *nullum ligamen* kładli *in principes*⁵⁸⁰, u których *dissolutio* mogłaby *presumi*⁵⁸¹ bydz *iniuriosa*⁵⁸², y owsem miała słusnie obowiazac xziażęcya i. m. *ad gratitudinem*⁵⁸³, bo z niey widzyał *extimationem sui et propensionem sinceram*⁵⁸⁴. Z tego prywatnego *colloquium*, ktorego *relatione[m] retuleramus ad principes nos[st]ros, oritur tractatus publicus*⁵⁸⁵ porzucony i^o m. xzię[dzu] sekretarzowy koronnemu pols[kiemu] [Mikołajowi Prażmowskiemu]⁵⁸⁶, a to tak we dwu *potissimum*⁵⁸⁷ punktah *laborabat discursus* nas⁵⁸⁸ z i. m. p. Mikiesem: mi

⁵⁷¹ *obligare* ani *principem*, ani *Rempublicam* – зобов’язати ані князя, ані Річ Посполиту (у рукописі “*principis*”, слово правлене).

⁵⁷² do których *supremum arbitrium proposita* między namy *acceptandi* należały – яким належало останнє рішення, щодо прийняття тих пропозицій, які висувалися у наших перемовинах.

⁵⁷³ *toties quoties* – стільки, скільки.

⁵⁷⁴ *cautum et praecautum* – було застережено й попереджнно.

⁵⁷⁵ ze czokolwiek między nami było *discursu, intra naturam suam* zostawac wszistkie miały – що все, що було у наших розмовах, мало залишатися там, де воно виникало.

⁵⁷⁶ bydz *fraudi damnoque* tak *discurrentibus* – бути на шкоду, так поширюючись.

⁵⁷⁷ *super mentem* – проти [їхнього] бажання. Слово “*mentem*” правлене.

⁵⁷⁸ ani hcieli *potestatem* – і не хотіли [такої] можливості.

⁵⁷⁹ *occasionem offensae* – підстав для образи.

⁵⁸⁰ *nullum ligamen* kładli *in principes* – жодних зобов’язань не накладали на правителів.

⁵⁸¹ Слово правлене.

⁵⁸² *dissolutio* mogłaby *praesumi* bydz *iniuriosa* – розрив міг би вважатися, як якесь порушення.

⁵⁸³ *ad gratitudinem* – до вдячності.

⁵⁸⁴ *extimationem sui et propensionem sinceram* – повагу до себе і щиру прихильність.

⁵⁸⁵ Z tego prywatnego *colloquium*, ktorego *relationem retuleramus ad principes nostros, oritur tractatus publicus* – з тих приватних перемовин, про зміст яких ми доповідали своїм правителям, виростають перемовини публічні.

⁵⁸⁶ Kubala Ludwik. Wojna szwedzka w roku 1655 i 1656 [= Szkice Historyczne, ser. IV]. – Lwów, 1913. – S. 311; *idem*. Wojna brandenburska i najazd Rakoczego w roku 1656 i 1657 [= Szkice Historyczne, ser. V]. – Lwów; Warszawa, 1917. – S. 334 (прим. 21).

⁵⁸⁷ *potissimum* – головно, насамперед.

⁵⁸⁸ *laborabat discursus* nas – велася наша розмова.

*suppetias*⁵⁸⁹ потребували в людях y пiенiаdzаch, *in recompensam offerebatur Regnum, sine iniuria interim uiuentis et regnantis maiestatis*⁵⁹⁰.

Dwa sposoby podawaly sie do tego: ieden, aby *de facto* xziаze i. m. *eliger[etur] in principem*⁵⁹¹, aby *certa spes*⁵⁹² panowania *post fata regnantis*⁵⁹³ zostawala, zeby to *et regis regnantis zachowac plene m[aies]t[a]tem, et regis electi* sprowadzyc *dignitatem*⁵⁹⁴. Y tak iako *societate regnandi reali et tutelari* dwoch podzielyc rzec trudna *et impracticabilis*⁵⁹⁵.

Drugi latwieyszy, zeby xzyаzё[cia] imsczy młodego [Ferenca Rakoczego] *adoptare pro filio et fortunas regiae domus non*⁵⁹⁶ *transferre cum certa spe futurae electionis, coniunctionem* na koniec z domem kroliowej imosczy [Ludwiki Marii] to wszistko *formare*⁵⁹⁷. W tych tedy punctach *ad referendum* wzyёlismy *ad principes* || (**арк. 937**) *nostros*⁵⁹⁸, to sobie rzekszy, abym dał znacz, ktory acceptowacz zechce pаn moy – pierwszy li czy wtory, a to telko w lisczye namienycz. *Stetit*⁵⁹⁹ miёdyz namy, pyerwszy nie przyiёty. O drugim daiё znacz z Krosna⁶⁰⁰, ze *acceptabitur*⁶⁰¹ y ze ydzie poseł wielky.

⁵⁸⁹ *suppetias* – підтримку. Слово правлене.

⁵⁹⁰ *in recompensam offerebatur Regnum, sine iniuria interim viventis et regnantis maiestatis* – взамін пропонувалось королівство, але без порушення прав живого і чинного короля.

⁵⁹¹ *aby de facto xziаze i. m. eligeretur in principem* – щоб князь фактично був обраний на правителя.

⁵⁹² *certa spes* – тверде сподівання, певність.

⁵⁹³ *post fata regnantis* – після смерті того, який править.

⁵⁹⁴ *et regis regnantis zachowac plene maiestatem, et regis electi sprowadzyc dignitatem* – щоб і не порушити маєстату чинного короля, і забезпечити гідність короля обраного.

⁵⁹⁵ *societate regnandi reali et tutelari* dwoch podzielyc rzec trudna *et impracticabilis* – поділити між двома одночасно дійсне правління і наглядове – справа тяжка і нездійсненна.

⁵⁹⁶ Слово виправлене з “*nam*”.

⁵⁹⁷ *xzyаzёcia imsczy młodego adoptare pro filio et fortunas regiae domus non transferre cum certa spe futurae electionis, coniunctionem...* z domem kroliowej... *formare* – молодого княжича взяти за сина і не передавати маєтків королівського дому – з певністю щодо майбутнього обрання, – і укласти (шлюбний) союз... з домом королеви.

Тобто втілити тогочасні проекти одруження сина Юрія II Ракоція, Ференца, або когось із інших претендентів на обрання польським королем *vivente rege*, з якоюсь із трьох племінниць Людвіки Марії – доньок її сестри Анни Марії Гонзаги (Анни Палатинської) (*Kubala Ludwik. Wojna brandenburska i najazd Rakoczego w roku 1656 i 1657 [= Szkice Historyczne, ser. V]. – Lwów; Warszawa, 1917. – S. 334 (прим. 21); Федорук Ярослав. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза та Україна у середині XVII століття. – Київ, 2011. – С. 160–161*).

⁵⁹⁸ *ad referendum wzyёlismy ad principes nostros* – взяли для погодження з нашими правителями.

⁵⁹⁹ *stetit* – став.

⁶⁰⁰ Слово правлене.

⁶⁰¹ *acceptabitur* – буде прийнятий.

Iechał tedy i. m. xżyądz sekretarz koronny, ktory ze *bona fide*⁶⁰² tractował, pokazałem w responsie na instantią, przez pana Gieca [Pál Göcs]⁶⁰³ posłaną, ktora sie daie *ad manus*⁶⁰⁴ i. m. p. posłowy.

Teraz tedy pokaze i. m. p. poseł, ze *nulla iniuria potest praetendi* od xżyżęcia imosczy⁶⁰⁵, ziachano na tractati, traktowano *fide optima*⁶⁰⁶, pokazowano *legitimam viam*⁶⁰⁷ *petendi principatus*⁶⁰⁸, seym, punkt *ratione educationis, instructionis ad mores, leges et religionem regno debitam*⁶⁰⁹ facilitowono, ze nie concludowono zaraz, nie mogą *tante res et tantarum consequentiarum subito componi*, iezeli *non composite*, co za *iniuria* moze ztąd *praetendi*?⁶¹⁰ Zadne *conuentus*⁶¹¹ nie były, a iakoz moze *violatio* ich *presumi*, a zatym *iniuria* ych y *contemptus*?⁶¹² Y owsęm słusna by od nasz miała bydz *querela*⁶¹³, ze to, co iest *voluntatis, ad necessitatem torquetur*⁶¹⁴, y co miała do wdzięcnosczy obowiązacz, *hostilitatem*⁶¹⁵ nam przynoszy.

A ze xżyżę i. m. wyraza w lisczye swoym tesz *oblatio Regni*⁶¹⁶ przez posłów uczyniona cesarzowy i. m. [Ferdynandowi III], *fide nobili et iurata*⁶¹⁷ powie i. m. p. poseł, ze to iest *commentum Suaeticum*⁶¹⁸ od prawdy tak daliekie, iako są *et a iustitia armorum*⁶¹⁹. Y owszēm Moskwa bardzo *vrgebant et*

⁶⁰² *bona fide* – сумлінно, чесно.

⁶⁰³ Гебеу Шандор. Дипломатические сношения между Трансильванским княжеством и Запорожским Войском в 1648 году // Україна в Центрально-Східній Європі: (З найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Київ, 2005. – Вип. 5. – С. 246.

⁶⁰⁴ *ad manus* – до рук.

⁶⁰⁵ *nulla iniuria potest praetendi* od xżyżęcia imosczy – ні на яку несправедливість князь не може покликатися.

⁶⁰⁶ *fide optima* – якнайщиріше.

⁶⁰⁷ Дописано замість закресленого “*neminem*” – нікого.

⁶⁰⁸ *legitimam viam petendi principatus* – законний шлях здобуття влади.

⁶⁰⁹ *ratione educationis, instructionis ad mores, leges et religionem regno debitam* – щодо виховання, навчання звичаїв, законів і релігії, необхідних для королювання.

⁶¹⁰ nie mogą *tantae res et tantarum consequentiarum subito componi*, iezeli *non compositae*, co za *iniuria* moze ztąd *praetendi*? (далі закреслено “*...tendi*”) – такі справи і з такими наслідками не можна влаштувати негайно, а якщо їх не влаштовано, то на яку тут несправедливість можна нарікати?

⁶¹¹ *zadne conventus* – ніякі угоди.

⁶¹² a iakoz moze *violatio* ich *praesumi*, a zatym *iniuria* ych y *contemptus*? – то як же можна говорити про їх порушення, а отже, про несправедливість і наругу над ними?

⁶¹³ *querela* – скарга, нарікання.

⁶¹⁴ to, co iest *voluntatis, ad necessitatem torquetur* – те, що є питанням доброї волі, повертається на примус.

⁶¹⁵ *hostilitatem* – ворожість.

⁶¹⁶ *oblatio Regni* – пропозицію королівства.

⁶¹⁷ *fide nobili et iurata* – даючи чесне слово, скріплене присягою.

⁶¹⁸ *commentum Sueticum* – шведська вигадка.

⁶¹⁹ *et a iustitia armorum* – і від воєнного права.

*affectabant*⁶²⁰ *Regnum tanto emolumento restitutionis* згубionych провінцій⁶²¹, а пречіє одложено ух до сейму, не wdawszy sie w zadne *penitus*⁶²² z niemi w tey⁶²³ materiei tractaty, pokazawsy, ze *in fundamento imaginario*⁶²⁴ zaszadzone są te urazy, ze ta, ktora *praetenditur, iniuria et contemptus* nie są złożone *in iustitie solio*⁶²⁵.

Pokaze, ze na kozakach nie moze xziązę i. m. *spes suas tuto collocare*⁶²⁶, ktorzy zdradzywszy pana, *iurata[m] fide[m]*⁶²⁷ złamaly Tatarom, Moskwie, *ad praesens*⁶²⁸ tosz xzyżęci u i. m. niehibnie uczinia. Niech xziązę i. m. consideruie, iezeli to [Bohdan] Hmielnicky dziewiącia liat *felicite*⁶²⁹ woiowane⁶³⁰, maiącz kraio w ruskych *dominiu[m]*⁶³¹, moze *redire ad naturam*⁶³² y stacz sie s pana sługa y z monarhy, na ktorego *nutum*⁶³³ sto tysięczy woyska stanie, poddanim. Iezely xziązę i. m. ma *tantum potentiae, tantam multitudinem ornatam*, ktora sie taky dobyła wolnosczy, podbiie *sub imperium*; iezeli nie, iako iest *verisimile*⁶³⁴, czos za *imperium*⁶³⁵ iego byłoby, chocby go dobrze *assequeretur*⁶³⁶ y ktore *pendet ex fortuna*⁶³⁷ Potym Swedowie, cy wstąpyą mu Prus y Warty z Notesęm [Noteciem] w Wielky Polsce. Czoz za *Regnum*⁶³⁸ zostało by mu podobno *periculo et impendio*⁶³⁹ swoych panstw? Trzeba by *tueri pacta*⁶⁴⁰ aby sie⁶⁴¹ to wyrazielo

⁶²⁰ Виправлено з “*affectabant*”.

⁶²¹ *bardzo urgebant et affectabant Regnum tanto emolumento restitutionis* згубionych провінцій – дуже натискали й домагалися королівства після такого успішного повернення втрачених провінцій.

⁶²² *penitus* – абсолютно.

⁶²³ Далі закреслено “*sprawie*”.

⁶²⁴ *in fundamento imaginario* – на уявній, неправдивій основі.

⁶²⁵ та, ktora *praetenditur, iniuria et contemptus* nie są złożone *in iustitiae solio* – те покликання на несправедливість і зневагу не має під собою правових підстав.

⁶²⁶ *spes suas tuto collocare* – безпечно покладати свої надії.

⁶²⁷ *iurata[m] fide[m]* – присягу.

⁶²⁸ *ad praesens* – на даний час, тепер.

⁶²⁹ *felicite* – успішно.

⁶³⁰ У рукописі “*wboiowane*”.

⁶³¹ maiącz kraio w ruskych *dominium* – маючи у володінні руські землі.

⁶³² *redire ad naturam* – повернутися до [своїї] природи.

⁶³³ na ktorego *nutum* – за чийм помахом, знаком, командою. У рукописі помилк. “*natum*”.

⁶³⁴ Iezely xziązę i. m. ma *tantum potentiae, tantam multitudinem ornatam*, ktora sie taky dobyła wolnosczy podbiie *sub imperium*, iezeli nie, iako iest *verisimile*... – Якщо й. м. князь має таку силу, то таку велику армію, яка добилася такої свободи, скорить [своїй] владі; якщо ж ні, що є ймовірно...

⁶³⁵ *imperium* – влада.

⁶³⁶ *assequeretur* – здобув.

⁶³⁷ *pendet ex fortuna* – залежить від фортуни.

⁶³⁸ *Regnum* – королівство.

⁶³⁹ *periculo et impendio* – з ризиком і коштом.

⁶⁴⁰ *tueri pacta* – дотримуватись угод.

⁶⁴¹ Слово правлене.

w responsie na instrukcją p. Kieca [Göcs]. Aze xziażę i. m. dołożył w lisczye swoym przy punkczye o kozakach, *ill[ustrissi]mis d[omi]nibus v[est]ris illud intimantibus*⁶⁴², proszy i. m. p. marszałek xzyażęcia i. m. o comment na to, bo tego calie nie rozumie, nigdy w tey materiey ani pysacz, ani roskazuiacz do xziażęcia imszy. || (арк. 938)

Na koniecz tu *curam impendet et intendet animum*⁶⁴³ i. m. p. poseł, aby pokazał *spes integras e[s]se*⁶⁴⁴ xzia[żęciu] i. m., ze raczy *experiri benevolentiam ciuium expedit*⁶⁴⁵ y ze to szą własnie swedzkie *artes*⁶⁴⁶, ktorzy *occasiones bellorum pro iniuria* bioracz, *etiam gloriosos principes* radzi bi *ad hanc* po-ciągnęły *infamiam et per ruinam* panstw czudzych samy *creocere*⁶⁴⁷.

Опубліковано: Жерела до історії України-Руси / Упоряд. Мирон Кордуба. – Львів, 1912. – Т. XII. – Док. 497. – С. 407–409 (з купюрами).

№ 327

1657 р., січень – червень. – Новини про напад Юрія II Ракоція на Польщу, його об'єднання зі шведами, австрійсько-семигородські переговори, смерть імператора Фердинанда III, наступ військ його сина Леопольда Ігнатіуса під Краків та інші відомості

1657 die 2 ianuary xzyażę [Jerzy II] Rakoczy wysłał woyska swe ku polskym granicom⁶⁴⁸ s hetmanem swoym Bakos Gabor [Gábor Bakos]⁶⁴⁹ y armatę pod Przemyśl y Sambor, 30000 woyska y kozakow zaporowskych przisło mu 6000.

11 february w niedzielę zapusną oboz sie ruszeł od Krakowa y woyska ku granicom przeciw woyskom xzyażęcia Rakocego p. marszałka [Jerzego Lubomirskiego] roznie. Wielicka w pokoju y Bohnia.

⁶⁴² *illustrissimis dominibus vestris illud intimantibus* – які повідомляють це вашим вельможностям. Слово “intimantibus” правлене.

⁶⁴³ *curam impendet et intendet animum* (далі закреслено “xzya[żę]”) – докладне зусиль і постаратсья.

⁶⁴⁴ *spes integras esse* – надія залишається, все ще можна сподіватися.

⁶⁴⁵ *raczy experiri benevolentiam civium expedit* – краще мати прихильність громадян.

⁶⁴⁶ *artes* – хитрощі.

⁶⁴⁷ *occasiones bellorum pro iniuria* bioracz, *etiam gloriosos principes* radzi bi *ad hanc* pociągnęły *infamiam et per ruinam* panstw czudzych samy *crecere* – несправедливо знаходячи нагоди для війни, раді би й славних правителів втягнути у цю ганьбу, щоб самим зростати на падінні інших держав.

⁶⁴⁸ Надпис на марґінесі: “Posłowie od cesarza i. m. do niego”.

⁶⁴⁹ *Pufendorf Samuel*. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 251.

28 *marty* we srodę wielką postu xzyążę Rakoczy wiechał do Krakowa. Wielki piątek wyiechał Swedamy y z [Paulem] Wercem do obozu swego, który stał pod Koszyckamy. Wierc sie wrocieł do Krakowa, a xziaze do Warszawy. Wzyał ią y Brzescie Lytewskie etc.⁶⁵⁰.

21 *iuny* woysko krolia i. m. Leopolda [Ignatiusa] węgierskiego y czeskiego przisło pod Krakow 10000 y krol i. m. [Jan Kazimierz] z woysky drugiemy za niemy nastąpieł.

W Krakowie generałem nastarsym Wierdz nad wszistkiem y nad Wegramy.

Vmarł Wiedniu cesarz i. m. Ferdinand III na puhlinę *die 1 aprilis* w dzień Wielkonocny, który za ziwota swego słał do xziazecia Rakociego, aby sie nie zawodził na woynę do Polski, nie maiac zadney do tego⁶⁵¹ przycini, gdzie cesarz i. m. Polsky nie odstąpy ale pewnie da pomoc Polakom, y som cesarz i. m. z Rakocim miec będzie pewną o to [woynę].

Pedział Rakocy, że “ia zawiodłem sie iuz na tę woynę, od ktorey nie mogę odstąpyc, gdzie mom swe wielkycy urazy do Polakow, a swagrem swym, kroleм sweckym [Karolem X Gustawem], musę się wydziec. Iezeli cesarz i. m. woine przeciw mnie podniesie, mam sobie u boku, będę sie bronił”. Y ynih słow siela belo etc.

A bel w poselstwie u niego od cesarza i. m. az w Samborze xziad[z] biskup, kanclerz krolietwa węgierskiego [György Szelepscényi]⁶⁵² y Władisław Rakoczy, brat striiecný iego, katolyk, y trzeciý pon węgiersky⁶⁵³. Nie mogly w to potrafić, aby go od tey woyni odwiesć miely, y brat som, który mu rzek te słowa, że łączno do Polsky wiehac, alie z ny wyiehac nie wiedziec, iako sie nazad wrociemy, o co sie non xziażę Rakoczy rozgniewał bardzo. Y tak sie poslowie wrociely, nic nie sprawiwszy.

A *interym*⁶⁵⁴ cesarz Ferdinand vmar Wiedniu. Został po nim sin iego Leopold [Ignatius], krol węgiersky y cesky, który posłał woyska do Polski pod Krakow swoje na pomoc kroliowy imoszczy [Janowi Kazimierzowi]. || (aprk. 939)

⁶⁵⁰ Надпис на маргінесі: “Wierc Wegry do Kazimierza wyprowadził z Krakowa, a som Krakowem rządził”.

⁶⁵¹ У рукописі помилк. “to tego”.

⁶⁵² *Pufendorf Samuel*. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 252.

⁶⁵³ *Kubala Ludwik*. Wojna brandenburska i najazd Rakoczego w roku 1656 i 1657 [= Szkice Historyczne, ser. V]. – Lwów; Warszawa, 1917. – S. 146; *Markowicz Marcin*. Najazd Rakoczego na Polskę 1657. – Zabrze; Tarnowskie Góry, 2011. – S. 65 (також: Jerzy Hommonay, Daniel Revay, Krzysztof Fejerpataki, Stefan Barkoczy).

⁶⁵⁴ *interim* – тим часом.

№ 328

27 січня 1657 р., табір під Краковом⁶⁵⁵. – Лист коронного маршалка Юрія Любомирського до Юрія II Ракоція з докорами за початок війни з Річчю Посполитою у відповідь на маніфест семигородського князя

[Додаток № 12]

Copia literarum ad principem Transilvaniae 27 ianuary 1657.

Celsissime princeps, domine affinis colendissime!

Quo animo celsitudo vestra in Rempubicam nostram sit, liquet ex factis⁶⁵⁶, sed et loquun[tur] vniuersales celsitudinis vestrae l[itte]rae. Est, quod mirer et doleam potiora celsitudini vestrae fuisse periculosa et indecora, quam tuta et gloriosa consilia. Ignoscat celsitudo vestra meae sincere dicendi libertati, quae amicum decet, et inde consiliorum suorum⁶⁵⁷ ponderet fructus. Speciosus libertatis asserendae p[rae]figitur in literis vniuersalibus celsitud[inis] v[est]rae titulus. Prima vero libertatis conditio, libera electio armis petitur, conuocatur liber populus, sed (nisi uelit) mancipium futurus, id est ferro igneque puniendus; promittitur senatui auita dignitas, sed⁶⁵⁸ statim confuso cum omnibus dignitatis titulo eripitur⁶⁵⁹; illa ipsa auita nostra sancta ueraque religio (pro qua a maioribus nostris tot fusum sanguinis) ad libertatem tantum conscientiarum, excluso religionis vsu exercitioque, restringitur. Quis tam obesae est naris, qui haec non intelligat? Quis tam apoplecticus, qui non sentiat? Sed et uiolatum in detentione domini affinis mei⁶⁶⁰ publicum gentium, priuatumque amicitiae ius quid aliud promittit, nisi publica et priuata iura in uictimam indebitę ambitionis destinari?⁶⁶¹ Ponderet celsitudo vestra, an nobiles et generosae animę, que uitae fortunarumque impendio honorem emunt et gloriam, seruitutis infami p[re]t[er]io religionis, vitaeque vendent libertatem, neque tantum in armis reponat spei, vt mente excidat iustitia armorum saepe uinci potentiam, bellaque iniuste caepta infaustę finiri. Ille⁶⁶² uero, quae obtenduntur in nos, belli rationes, quam procul a iustitia et quam quaesite sint, ipsam celsitudinis v[est]rae iudicem accipio (modo uacua ab omni affectu sit) prudentiam. Uocatum se celsitudo vestra ad Poloniae sceptrum et per abruptos tractatus illusum conqueritur. Fateor legatum a serenissimo rege domino meo clementissimo ad celsitudinem vestram missum, sed non abrupto, suspenso tantummodo tractatu rediisse. Quia enim religionis ratio

⁶⁵⁵ Місце написання документа атрибутовано за док. № 329.

⁶⁵⁶ У рукописі, мабуть, помилк. “certis”.

⁶⁵⁷ У рукописі помилк. “fuerum”.

⁶⁵⁸ Слово дописане над закресленим “ideo”.

⁶⁵⁹ У рукописі помилк. “eriptitur”.

⁶⁶⁰ Посол Михайло Станіславський.

⁶⁶¹ У рукописі помилк. “destinarae” з виправленнями.

⁶⁶² Слово правлене.

primos ab utrinque (ut par est) habuit respectus, quid mirum dilatum id ad Rempub[licam] fuisse, an principem diuersae religionis in dominum assumere expeteret? Illud ex forma status nostri celsitudini v[est]rae petendi Regni demonstratum iter, vt legatos ad comitia generalia mitteret; regem enim nonnisi consensu omnium et vocibus apud nos designari: hoc non est scindere uel abrumper tractatus. Sed supponat⁶⁶³ quis abruptos esse: itane qui offert conditionali[te]r Regnum, non acceptatis conditionibus, bellum maeretur? Et cum beneficium prestare noluerit, ferro igneque gratitudo rependitur? Secundum dicitur missos celsitudini vestrae a principe Saxoniae, nescio quibuscum donariis currus a nostris vi acceptos. Non probe hoc assequor, quomodo⁶⁶⁴ accepti sint, si ex comitatu Arvensi, opera do[mi]ni Theokeoly, celsitudini v[est]rae remissi. Quidnam illi currus vexerint et cui, captane a Suecis Polonica⁶⁶⁵ spolia fuerint, examinata a Ziwezensi regio oeconomus scio, sed debita haec in confiniis et nemini preiudiciosa cautella an hostilia mereatur, non satis uideo. Dicit[ur] tertio celsitudini v[est]rae famulos captiuos apud me in arce Luboulen[si] detineri, hoc v[e]ro non exacte celsitudinis vestre adscribo informationi. Tam procul enim hoc a vero est, quam proximum iu- || (арк. 940) stitiae fuit illos detineri, qui, obsidente me Cracouiam, ad hostes regis Regnique lit[e]ras attulerint easque hostilitatis plenas, transactionem videlicet Suetici apud celsitudinem vestram residentis legati, cum celsitudine vestra conclusam, portantes, generalique [Paulo] Vircio succursum pollicentes. Hunc tamen pro solita mea in celsitudinem vestram obseruantia humaniter verbis tantum admonitum⁶⁶⁶ celsitudini uestre remisi. Haec pro meo affectu et candore celsitudini v[est]ra duxi insinuanda. Tempus docebit, magisne salubria suaserim ego, an celsitudo vestra secuta sit; solidam enim diuturnamque felicitatem in iustitiae radicatam fundamento, quam nulla cuiuscunque ne pretensio quidem concuteret, quam ad posteritatem securo indubioque iure transmitteret, quae uerę incorrupteque gloriae adferret fructus, suasi et nunc constanter suadeo.

27 ianuary 1657.

Опубліковано: Laurus actorum publicorum Europae. [Pars I] / Accinebat J. A. Pastorius. – [S. l.], 1658. – P. 219–221;

Rudawski Laurentius Ioannes. Historiarum Poloniae ab excessu Vladislai IV ad pacem Oliuensem. – Varsaviae; Lipsiae, 1755. – P. 327–328;

Epistolae procerum Regni Hungariae. Pars III. Complectens epistolas ab anno MDLIV ad MDCCXI / Colleg. Georgius Pray. – Posonii, 1806. – P. 456–459;

Rudawski Wawrzyniec. Historia polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju Oliwskiego / Przełoż. Włodzimierz Spasowicz. – Petersburg; Mohylew, 1855. – T. 2. – S. 225–227;

⁶⁶³ У рукописі помилк. “suppenat”.

⁶⁶⁴ У рукописі помилк. “que modo”.

⁶⁶⁵ У рукописі помилк. “Polonicas”.

⁶⁶⁶ У рукописі помилк. “ad menitum”.

№ 329

27 січня 1657 р., табір під Краковом⁶⁶⁷. – Лист Юрія Любомирського до галицького хорунжого Михайла Станіславського з виразом стурбованості з причини його неповернення з посольства і новими наказами для переговорів з Юрієм II Ракоцієм під час наступу на Річ Посполиту

Copya listu do i^o m. p. chorążego chałyczkiego [Michała Stanisławskiego].

Krotky list w. m. m. p., yze do mnie nie powracas, pokazuie, ze do mnie ani pyszacz, ani powroczyć sie godzy. Nie wiem, iezeli to *principem decet iura* nie tylko *gentium*, ale *et amititiae uiolasse*⁶⁶⁸, co lubo mnie bardzo byly, bardzyei sie iednak dziwiuie, yz obrono sobie drogę *perdeuia et incerta*⁶⁶⁹ niz tę, ktorą ia podawał scerze pełną *gloriae at securitatis*⁶⁷⁰. Niech nie rozumie xzyżę i^o mocz [Jerzy II Rakoczy], aby temi *mouere* mógł *cuium mentes*⁶⁷¹ vniuersałami, ktoremi *retexit*⁶⁷² to, co misly. Więcz u nich y chonorow senatorom uięto, ktore nam sąm krol i. m. [Jan Kazimierz], pań nam panuiący, *ex lege*⁶⁷³ daie, y dotknęto⁶⁷⁴ iakieysy wolnosczy y swobod, assercyey, ktorey straconey nikt nie pretenduie, chiba z Polsky *per legem dandici*⁶⁷⁵ *conscientiarum* na koniecz obiecane *libertatem*⁶⁷⁶, iakoby mógł na swieczye znaliescz sie taky tyrąn, ktory y na *conscientias uiolenta extendit imperia*⁶⁷⁷. Vmrzecz raczey poczciwie kaz-

⁶⁶⁷ Авторство документа атрибутовано за формою додаткових наказів послові та історичними реаліями (Михайло Станіславський не повернувся з посольства): *Kubala Ludwik*. Wojna brandenburska i najazd Rakoczego w roku 1656 i 1657 [= Szkice Historyczne, ser. V]. – Lwów; Warszawa, 1917. – S. 133, 339 (прим. 82). Див. також: *Kochowski Wespazjan*. Lata Potopu 1655–1657 / Przełoż. Leszek Kukulski; wstp. Julian Krzyżanowski; przyp. Adam Kersten. – Warszawa, 1966. – S. 282.

⁶⁶⁸ iezeli to *principem decet iura* nie tylko *gentium*, ale *et amititiae uiolasse* – чи годиться князеві порушувати не лише міжнародне право, а й право дружби.

⁶⁶⁹ drogę *perdevia et incerta* – вкрай блудну й непевну дорогу.

⁶⁷⁰ *gloriae at securitatis* – слави й безпеки.

⁶⁷¹ *movere* mógł *civium mentes* – міг справити враження на громадян (міг їх підбурити).

⁶⁷² *retexit* – розкрив, показав.

⁶⁷³ *ex lege* – на підставі закону, за законом.

⁶⁷⁴ Далі закреслено “tego”.

⁶⁷⁵ *per legem* – законом; “dandici” – помилково або нерозбірливо написане слово.

⁶⁷⁶ *conscientiarum ... libertatem* – свободу переконань.

⁶⁷⁷ у на *conscientias uiolenta extendit imperia* – і на переконання поширює насильницьку владу.

dęmu z nas obrana rzecz jest, nisz aby który honoru sobie dał uiącz, wolnosczy w iaką transformowacz mutatią *libertatem conscientiarum restringi a libertate religionis*⁶⁷⁸ y bydz pana swego y Rzeczypospolitey, oyczizny swey, *proditor*⁶⁷⁹. Wszystko to tedy wytłumacz w. m. xzyżęciu i. mscy dostatecznie, a iesce z mego nieodmiennego ku niemu affectu dołoż, aby sie nie ymował takich *consilia*⁶⁸⁰, ktore liubo (prziznąm) mogą nasz zrazycz, vniewczasowacz, alie y xzyżęcia i. m. samego niechibna *in periculum*⁶⁸¹ pociągną. Ktoz z nas tak *obtusae naris est*⁶⁸², aby sie y tego nie domisiel, czie to są rady? Y toc nasz *singulariter*⁶⁸³ boli wszistkych, ze xzyżęciu i. m. taczy daią *consilia*, ktorych *lex* koronna wygnaniem *mulctavit*⁶⁸⁴. Niech xziążę i. m. takich consiliarzow y takie rady porzuczy a bezpiecne przed się wezmie, ktorego pewnie *et secure*⁶⁸⁵ wprowadzą, da Pąn Bog. Na *fastigium*⁶⁸⁶ w. m. m. m. pana proszę, sam hocz koło tego, abys sie mógł co prędzey powroczyć, czego sie ia vszilnie xzyżęciu i. m. upominam, aby mi w. m. m. pana restituował. Na tén czas powolne posługi moje pylne oddayacz w. m. m. panu.

Datum w obozyc pod Krakowem die 27 ianuary 1657. || (арк. 941)

№ 330

23 жовтня 1656 р., табір під Краковом. – Універсал конфедерації шляхти та коронної армії під час облоги міста із закликом про збір посполитого рушення

Confederatya pod Krakowem w obozie die 23 8bris 1656⁶⁸⁷.

My, rady, dignitarze, vrzędnyczy y wszistko rycerstwo krakowskiego, sędomierskiego wojewodztwa, także woyska kwarczyanego ie° kroliewsky mosczy y Rzeczypospolitey, ktorzismi sie za vniwersałem niasnieyego maiestathu ie° k. mosczy, pana nasego miłosczywego, także za vniwersałem iasnye wielmoznego i° m. pana Ierzego hrabie na Wysniczu y Iarosławiu Lubomierzskiego, marsałka, starosty etc., etc., iako od k. i. m. na expugnatia nieprzyiaciela z miasta stołecnego Krakowa wodza y deliegata, stawily, zycac

⁶⁷⁸ *libertatem conscientiarum restringi a libertate religionis* – свободу [вільного практикування] релігії обмежити до свободи переконань.

⁶⁷⁹ *proditor* – зрадником.

⁶⁸⁰ *consilia* – поради, рішення.

⁶⁸¹ *in periculum* – в небезпеку.

⁶⁸² *obtusae naris est* – настільки нездогадливий.

⁶⁸³ *singulariter* – особливо.

⁶⁸⁴ *mulctavit* – покарала.

⁶⁸⁵ *et secure* – безпечно.

⁶⁸⁶ *na fastigium* – на завершення.

⁶⁸⁷ Новини про цю конфедерацію див. вище док. № 276.

iako nayprzedsego oswobodzenia od nieprzyiaciela miasta stołecnego Krakowa, ten związek bratersky swyątoblywy reassumujemy confederatyey w punctach niektorych przeciwko nieprzyiacielom naszym uczynionym y do nych są stosowane, tak sie sobie bratersko obowiązujemy y *sacrosancte*⁶⁸⁸ poprzysięgamy, yz wsziscy *nemine excepto*⁶⁸⁹ powinni będziemy tę expeditiā odprawowacz tak z dobr kroliewskich, duchownych y sliaheczkych, iako poky Pān Bog nie pobłogosławy w odebraniu fortece tey y wykorzenieniu nieprzyiaciela tego. Iz iednak wielie sie znayduie takowych, ktorzi *in contemptum*⁶⁹⁰ prawa pospolitego y swiātobliwych zwiąskow uczinionych nie stawily sie za tak wielem uniwersalow, [w czym]⁶⁹¹ zdadzā sie *conatus* nieprzyiacielskie *iuvare*⁶⁹², tedy przez ten związek iuz [obowiązujemy]⁶⁹³ wszistkych takych, aby sie *in decursu octo dier[um]*⁶⁹⁴ od daty ninieyszego obowiązku do obozu stawily y z nami *insimul et semel*⁶⁹⁵ prace woienne odprawowaly, nie zascicaiąc sie inemy posesiasiami w inszych wojewodztwach, ani exemciami od i° k. m. Iesliby sie iednak⁶⁹⁶ taczy znaidowaly, ktorzykolwiek szczyć sie *tytulo nobilitatis*⁶⁹⁷, iako tez y ci, ktorzy woytostwa y sołtystwa w dobrach i° k. moczy y ich mm. pp., duchownych trzymaiā, takze y cy, ktorzy dwory y folwarki przy miastach y miasteczkach tak kroliewskich, duchownych y slahieczkych maiā, takych *heredes*, [iako i] *ad praesens possessores cuiuscunque status et conditionis*⁶⁹⁸ by bily, takze y czy, ktorzy dobra wszistkie sposobem zastawnem lubo tez aren-downym, albo tez iakimkolwiek trzymayā sposobem, takze summi fructificuiące na zapysach, recogniciach albo cyrografach maiā, na tę expeditiā nie stawily sie, *pro hostibus patrie*⁶⁹⁹ maiā bydz miani. S takiego y z dobr iego *executionem*⁷⁰⁰ wykonacz *in instanti*⁷⁰¹ powinni będziemy, w czym obligujemy *fidem*⁷⁰² iasnie wielmoznego generała naszego dobra ych confiscowacz,

⁶⁸⁸ *sacrosancte* – свято.

⁶⁸⁹ *nemine excepto* – без винятку.

⁶⁹⁰ *in contemptum* – нехтуючи.

⁶⁹¹ Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 567.

⁶⁹² *conatus* nieprzyiacielskie *iuvare* – допомагати ворожим зусиллям.

⁶⁹³ Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 567.

⁶⁹⁴ *in decursu octo dierum* – протягом восьми днів.

⁶⁹⁵ *insimul et semel* – спільно й одночасно.

⁶⁹⁶ Слово дописане над рядком.

⁶⁹⁷ *tytulo nobilitatis* – шляхетським званням.

⁶⁹⁸ *heredes*, [iako i] *ad praesens possessores cuiuscunque status et condicionis* – діличні, як і ті, хто на даний час посідає, будь-якого стану й положення.

⁶⁹⁹ *pro hostibus patriae* – за ворогів батьківщини.

⁷⁰⁰ *executionem* – екзекуцію.

⁷⁰¹ *in instanti* – негайно.

⁷⁰² obligujemy *fidem* – даємо слово, зобов'язуємося [від імені].

taxowacz y na zapłatę woysku oddacz, y taczy *perpetuis temporibus titulo nobilitatis gaudere*⁷⁰³ nie mogą y od wseliakych prerogatyw, *dignitati[bus]*⁷⁰⁴, vrzędow, honorow odpadac maia [salva jednak vera infirmitate⁷⁰⁵, którą chory]⁷⁰⁶ na tenze termin || (**апк. 942**) wyzey specificowani według prawa *cum quatuor testibus sibi genere similibus possessionatis comprobare*⁷⁰⁷ powiniен, *nihilominus*⁷⁰⁸ na koniach⁷⁰⁹, poczet dobry z rinstunkiem słusnym, do woyny nalieżącym, parą pistoletow, karabynem y także pocztarza, ktori by mogli *condigne in persona* iego⁷¹⁰ stawacz. *Patres familias*⁷¹¹ synow swoych do woyny sposobnych na mieysce swe powinny do woyny wyprawowacz. Takze starcy, *steriles*⁷¹², tak iako prawo hce miec, *sexagenarii*⁷¹³ na mieyscu swym poczty według statutu *secundum facultates suas*⁷¹⁴ stawyc powinni y tu sie presentowacz, na co ma bydz *iudicium*⁷¹⁵ w wojewodztwach według prawa pospolitego y tego swiętobliwego zwiąsku *in praesentia*⁷¹⁶ iasnie wielmoznego generała naszego. A ze dotąd miasta *prima[e] classis*⁷¹⁷ z siedm kamienicz albo domow, *secunda[e] classis* z iedenastu, *tertię classis* ze dwudziestu nie sztawili piehoty, iesliby *in decursu*⁷¹⁸ osmy dni nie stawili sie do obozu, ktorym zawyty termin naznacamy, zaraz *in instanti*⁷¹⁹ executią tak z osob, iako y dobr [przez] starszych [w] miastach⁷²⁰ ucziniona będzie *praeuio et iuramento*⁷²¹ od burmist-

⁷⁰³ *perpetuis temporibus titulo nobilitatis gaudere* nie mogą – довіку шляхетським титулом користуватися не можуть.

⁷⁰⁴ *dignitatus* – звань.

⁷⁰⁵ *salva ... vera infirmitate* – за винятком правдивої хвороби.

⁷⁰⁶ Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 568. У рукописі “odpadac maia, ktorzy”.

⁷⁰⁷ *cum quatuor testibus sibi genere similibus possessionatis comprobare* – підтвердити з чотирма свідками – посесіонатами такого ж походження.

⁷⁰⁸ *nihilominus* – однак.

⁷⁰⁹ У рукописі “koniecz”; див.: Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 568.

⁷¹⁰ *condigne in persona* iego – відповідно замість нього.

⁷¹¹ *patres familias* – глави сімей.

⁷¹² *steriles* – бездітні.

⁷¹³ *sexagenarii* – шістдесятилітні.

⁷¹⁴ *secundum facultates suas* – відповідно до своїх статків.

⁷¹⁵ *iudicium* – суд, присуд.

⁷¹⁶ *in praesentia* – за присутності.

⁷¹⁷ *primae (secundae, tertiae) classis* – першого (другого, третього) розряду, класу.

⁷¹⁸ *in decursu* – протягом.

⁷¹⁹ *in instanti* – негайно.

⁷²⁰ У рукописі “y dobr w starszych miastach”.

⁷²¹ *praeuio et iuramento* – і з попередньою присягою.

rzow, iako wielie domow osiadlych *ad presens*⁷²² zostaię tak, iako [*contra*]⁷²³ *rebelles et hosty fauentes*⁷²⁴. A ze niektrych woiewodztwa[ch] ziemie y powiaty od i° k. msczy do expugnacye nieprzyiacielia tego naznaceny nie stawili sie, czym *accingunt*⁷²⁵ siły⁷²⁶ nieprzyacielskie, a nasze *debilitant*⁷²⁷, tedy obo-więzuiemy ich mos[ciow] miłością braterską y zwiąskiem confederatyei wyzey pomieniānym, aby *in eo passu*⁷²⁸ nie hcieli *deesse*⁷²⁹ oyczynie naszey y rowno z namy pociągaly, iako tey oycziny sinowie, ynaczy przisło by nam *pro rebellibus patriae et iurium contemptoribus*⁷³⁰ o nych rozumiecz, do czego aby vniwersalem swym iasnie wielmozny ie° moscz pān generał nasz onich wocował, pilnie ich mosczy żadamy. Wdowy, takze y *minorenes*⁷³¹, takze pp. duchowny *bona terrestria habentes*⁷³² poctow iedni zadnych, a drudzy słusnich nie stawili, tedy pod tymze zwiąskiem na dzień wyzey pomieniyoni na konieh dobrych z ryn-stunkiem dobrym, parę pistoletow, karabynem *ex*⁷³³ *facultatibus*⁷³⁴ meliorowac będą powinni. A ze sie zayduie takowych niemało, ktorzy, zapomniawszy boiazny Bozy, swobod y wolnosczy swojei, *comertia* z nieprzyacieliem y *confedentiae*⁷³⁵ maią, drudzi zas dotąd zostawiają przy nich, ktorim do resipis-centieii tenze czasz naznaczymy. Iesliby iednak na czas naznacony nie stawili sie, *pro hostibus patriae* samy y *posteritas* ich *perpetuis temporibus*⁷³⁶ będą miany. S tych zas *executio in instanti*⁷³⁷, ktorzi bi iakimkolwiek sposobem liub || (арк. 943) z niemy, lub z nieprzyacieliem znoszycz sie miely. Dobra takych *in instanti* confiscowacz maią, [które taksowane być mają, a sumy takie na zapłatę wojsku należąć będą]⁷³⁸. A yz synowie niektrych oycow zostaią z

⁷²² *ad praesens* – наданий час.

⁷²³ Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 568.

⁷²⁴ *contra rebelles et hosti fauentes* – проти бунтівників і тих, хто підтримує ворога.

⁷²⁵ *accingunt* – змцнюють.

⁷²⁶ У рукописі “sibi”.

⁷²⁷ *debilitant* – ослаблюють.

⁷²⁸ *in eo passu* – у цій справі.

⁷²⁹ nie hcieli *deesse* – не відмовили в допомозі.

⁷³⁰ *pro rebellibus patriae et iurium contemptoribus* – як про бунтівників проти батьківщини і порушників закону.

⁷³¹ *minorenes* – малолітні.

⁷³² *bona terrestria habentes* – що володіють земельними маєтками.

⁷³³ У рукописі “et”.

⁷³⁴ *ex facultatibus* – відповідно до статків.

⁷³⁵ *commercias* ... y *confedentiae* – зв’язок і таємні зносини.

⁷³⁶ *pro hostibus patriae* samy y *posteritas* ich *perpetuis temporibus* – за ворогів батьківщини вони самі й їхні нащадки на вічні часи.

⁷³⁷ *executio in instanti* – негайна езекуція.

⁷³⁸ Текст у квадратних дужках пропущено; відновлено за вид.: Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 568.

namy w Rzeczypospolitey służbie, dobra takich przy synach zostawacz będą, tak iednak, iezely sie z oyczamy swemy nie znioszą y onim iako *perduellibus*⁷³⁹ nie faworyzuią, takze y nieprzyiacieliowy. Alie sie takich wiele znayduią, ktorzy, uhodząc powinne usługi pospolitego ruszenia po vniwersałach naypierwszych i^o k. msczy y iasnie wielmoznego generała nasego, zaciągnęły sie pod horągwie, ci albo poczty w powiatach stawycz powinny, albo w pospolitym ruszeniu przy choragwiach zostawacz powinny. Iezeliby sie tacy znaydowały *contemptores*⁷⁴⁰ takowego świątobliwego zwiąsku naszego, executią od starszych y moźnieyszych wprzod z dobr ych zaczynacz mamy, ynakszy tén zwiasek zadni by nie mógł miec wagy. A ze siłę *intere[st]*⁷⁴¹ na tym, abismy zaczęte *opus*⁷⁴² szczęśliwie konczyły, obowięzujemy sobie bratersko wszyscy⁷⁴³, ktorzykolwiek dobra y possessyie w tych woiewodztwach mają, przy sobie stawac y ieden drugiego nie odstępowac, y w tey expeditiey trwacz, poky iednak *necessitas*⁷⁴⁴ tego będzie expostulowała. Iezeliby iednak na kogo złe zdrowie nastąpiło, taką *legalitatem*⁷⁴⁵ powinién będzie *refere*⁷⁴⁶ rohmistrzowy y starsinie swojey y miec atestatą tak od rohmistrza, iak od pułkownika y one presentowac iasnie wielmożnému imosczy panu generałowy naszemu, y *comprobare uerbo nobili*⁷⁴⁷ za zostawieniem iednak słusnego pocztu według conditiey kazdego uwolniony przez i. m. bydz ma. A po skonczeniu tey expeditiey obowięzujemy sie tu nie roziechac z kupy, az kazdego takiego, ktori by był *rebellis* tému świątobliwemu zwiąskowy, [egzekucya] wykonana bydz ma przez nasz.

W Krakowie 23 8bris 1656.

Опубликовано: Rudawski Laurentius Ioannes. Historiarum Poloniae ab excessu Vladislai IV ad pacem Oliuensem. – Varsaviae; Lipsiae, 1755. – P. 279–281;

Rudawski Wawrzyniec. Historia polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju Oliwskiego / Przełoż. Włodzimierz Spasowicz. – Petersburg; Mohylew, 1855. – T. 2. – S. 159–162;

Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 567–569.

⁷³⁹ *perduellibus* – зрадникам.

⁷⁴⁰ *contemptores* – порушники; ті, хто зневажує.

⁷⁴¹ *interest* – залежить, важливо.

⁷⁴² *opus* – справу.

⁷⁴³ У рукописі “bratersky zwyczaj”.

⁷⁴⁴ *necessitas* – потреба, необхідність.

⁷⁴⁵ Далі закреслено (нерозб.).

⁷⁴⁶ *legalitatem* powinién będzie *refere* – повинен буде офіційно доповісти.

⁷⁴⁷ *comprobare uerbo nobili* – підтвердити словом шляхтича.

№ 331

1 січня – 4 вересня 1657 р. – Нотатки про наступ Юрія II Ракоція на Річ Посполиту в союзі з козаками, молдаванами й валахами, його наслідки, похід коронного маршалка Юрія Любомирського на Семигородське князівство і захоплення Кракова австрійськими та польськими військами

Die 1 ianuary 1657 Rakoczy Ierzy, xzyażę siedmigrockie, rusel sie z Węgier, woyska maiacz 40000, pod Krakow Swedom, [Paulowi] Wierczowy, w oblężeniu będącemu w Krakowie, na pomocz, maiącz sobą woyska kozakow zaporowskych 10000, Wolohow, Multanow y szekulczykow kielka tyszyęczy, dział, wozow niemało z dostatkiem welkym, iak na pewne iechał na krolietwo polskie (alie go prętko omilielo, ze y swoje xzyęstwo stracieł, liud zgubiwszy w Polsce). || (арк. 944)

1657 11 february w niedzielię zapusną oboz sie ruszel od Krakowa, gdy woyska kzyażęcia [Jerzego II] Rakocego następowacz pocęły z potęgą ku Krakowu. A tak rusely sie nase woyska ku granicom przeciw woysku iego dlya odporu dania y bronienia, aby sie sobą złączyc nye mogly z kroliem swedzkym [Karolem X Gustawem].

24 aug[usti] 1657 zgoda stanęła z Wierczem, ze poddał Krakow przez tractaty kroliowy i. m. [Janowi Kazimierzowi] y woysku cesarzskiemu, ktore beło obliegło Krakow.

Wyset Wierz s Krakowa y z woyskiem 30 augusti we cwartek rano, odprowadzyło ych woysko cesarskie az do Stecina, do pomorzsky ziemie, do miasta ych.

*4 7bris krol i. m. wiehał do Krakowa rano. Z dział byto po trzy razy y hłop na gałce Panny Mariey na wiezy nawyssey siedział, horagwią wиграcał, strzelał y palasem wykręcał. W Krakowie y w Kazimierzu *presidium* cesarskie zostało 3000 a w zomku i. m. p. Ierzego Lubomierskiego, marsalka wielkiego y hetmana koronnego. || (арк. 945)*

№ 332

1656 р., квітень. – Трактат про причини занепаду Речі Посполитої внаслідок війни шведського короля Кароля X Густава

*In nomine Domini. Amen*⁷⁴⁸

*1656 in aprili napisane od iednego skopicy scriptu*⁷⁴⁹ *oplakanego y nigdy niepowetowanego vpatku Korony Polsky y wszistkiego panstwa przez swedz-*

⁷⁴⁸ *in nomine Domini. Amen* – в ім'я Господа. Амінь.

⁷⁴⁹ Далі закреслено “duhownego”.

kiego krolia Carolia Gustawa y mizernego woyska iego *in uiscera Regni*⁷⁵⁰ od niectomych nyezieliwych wprowadzeni w oycziznę 1655.

Vpatku Korony Polsky y Wielkiego Xzięstwa Litewskiego niektore przyczini.

Iusz, iuz konaiączą a zgubioną prawie Koronę Polską y W. X. Litewskie, wydząc a upatruiącz, z ktorey by prziciny o taką zgubę przisła y kto by o taką ią kłięskę y srogą zgubę przyprawieł. Az Isaias prorok ozywa sie sekretem, tak go explicuiącz: “*Quis dedit in direptione[m] Iacob et Israel ustantibus? Nonne Dominus ipse est, cui peccauimus? Et noluerunt in viis eius ambulare [...], et effudit super eum indignatione[m] furosis sui et forte bellum*”⁷⁵¹. Badas sie, mowy prorok, kto podał na strapienie y spustoszenie Polskę obfitą, kto wprawieł złoto wolnych Polakow w niewolą, tén, ktory Iacoba y Israelia.

Nie misl, [ze] Bog to som sprawieł, przeciw ktoremu grzeszely bezpiecnie. Gdy to uwazemy u siebie pilnie, obacemy, czo iest wiadomo wszistkim, ze ten upadek oyczyznie *factiosi homines sub specie tuende libertatis*⁷⁵² od kilku liat knowaly. A teraz iawna iest, yz z przednieyszych z senatorow Wielky Polsky, do ktorych sie y inszy przyłacely y W. X. Litewskiego, odległego nieprzyiacielia Sweda w to kroliestwo wprowadzily y iako nieprzyiaciele oyczizny od granice do granice *ab aquilone ad meridiem et occasum limitu[m] Regni*⁷⁵³ wolno puszcili, w mocz miasta, zomky, miastecka podali, krolia i. m. Iona Kazimierza, p. nas[zego] myłosczywego, pomazanca Bozego, odstapily y przisięę niektorzy złamaly y oycziznę zdradziely, wyari ss. katolicycky odstapily, koscioly Bogu poswiecone y liud pospolity na drapież y⁷⁵⁴ łupiestwo knechtom brzydkym swedzkym y iednemu smatłastwu (na ktorych poyzrawsy, miotłą, iako sledzie z gniela, mogł by z kąta wimiesz). A ih załosnie podaly w opresyą, duchownich wprawily, slyahę, iak w poddane, Swedzy obrociely, nad ktoremi lada snaider abo swiec przewodzy, kiiem groząc przy bramie krakowsky, puszcac do miasta nie hce, w maiętnosczy sliahecky Swed roskazuie, rządzy *absolute*⁷⁵⁵, tribut dac, statye przywiesc roskazuie, przimusa, w mieszcze sto-

⁷⁵⁰ *in viscera Regni* – у глибину королівства.

⁷⁵¹ *Quis dedit in direptionem Iacob et Israel vastantibus? Nonne Dominus ipse est, cui peccavimus, et noluerunt in viis eius ambulare? [...] Et effudit super eum indignationem furosis sui et forte bellum.* – Хто видав Якова на грабунок, Ізраїля – драпіжникам? Хіба ж то не Господь, що проти нього ми згрішили, Його дорогами ходити не хотіли? [...] Тому й вилив на нього обурення свого гніву і лють війни (Ісаї, 42:24–25, пер. І. Хоменка). На маргінесі джерело вказане з помилкою: “Isai[ae] 47”.

⁷⁵² *factiosi homines sub specie tuendae libertatis* – властолюбці, вдаючи, що захищають свободу.

⁷⁵³ *ab aquilone ad meridiem et occasum limitum Regni* – з півночі на південь і захід меж королівства.

⁷⁵⁴ Далі закреслено “liud pospolity”.

⁷⁵⁵ *absolute* – без обмежень, свавільно, категорично.

лечным Krakowie z posmiewiskiem lyuznich liudzy rinstoky skrobac, gnoie wywozycz z miasta kaze ta lychota. Kto o taką zgubę sromotną iest przicina, niech to som Pаn Bog, sędzia naiwissy, sądzy y cy, do ktorich ta sprawa naliezy. A widząc to kazdy, ze sie od tego Sweda wszistkym dobrze nie nagradza, bo ym starostwa, zomky, maię- || (арк. 946) тnosczy, intratę poodeymował, dostatky pobral, gumna wyprozniel, obory zniszczel, owo zgoła wsystko ym z ręku wydarł y sobie prziwłasczył, za mary [?] poczitaiacz. Ynaczy drudzy rozumieią z Isaiasem mowяczym: “*Ecce enim in iniquitatibus uestris venditi estis [et in sceleribus uestris venditi estis]*⁷⁵⁶ *et in sceleribus vestris dimisi matrem uestram*”⁷⁵⁷. Zbrodnie nasze, moy pp. Poliaczy, Swedowy odscepien-cowy, bluznierczy wiary s. katolicyzky rzymzsky, nasz zaprzedały. “A dlia nieprawoschy waszych wypuscilęm z opieky y opatrznoschy moiey Polskę, matkę wasę”⁷⁵⁸, – mowy Bog przez proroka. Albowiēm Bog[a], ktry wasz stworzył, odstapiliscie y nie znacie Stworcę swego, co obaczywszy, Bog zastępow do gniewu pobudzony iest. “*Deum, qui te genuit, dereliquisti et oblitus es Domini creatoris tui, vidit Dominus et ad iracundia[m] concitatus est*”⁷⁵⁹. Bogu tedy samemu przypisacz to, yz on tęn upadek na krolietwo polskie y na nas wszistkych dopuszczel: *Ipsa enim “mutat tempora et etates, tran[s]fert regna atque constituit”*⁷⁶⁰. Bog bowiēm som odmienia czaszy y liata, przenoszy krolietwa y stanowy, co gdy tak iest, więc sukaymi przicini, dlia ktrych Bog Wszechmogący tę matkę nasę, Koronę Polską, tak znamięniczye pokaral y cęmu sie na nas tak srodze rozgnyewacz raczył, ze taką zgubę y upadek na krolietwo polskie dopuscil. Namięniemy niektore co przednieysze specialne tu przycziny.

Z wielyu inszych upatku y zguby kroliewstwa polskiego przicin, sescz sie szczegulnich kładzie: *legis Diuine auitęque religionis contemptum, fastum et arrogantiam pertinacie coniunctam, ambitionem, factiones et domesticos tumultus, carnale peccatum, demum spiritualium negligentiam et discessum*⁷⁶¹.

⁷⁵⁶ У квадратних дужках фразу написано помилково (*et in sceleribus vestris venditi estis* – і за ваші переступи вас було продано). У тексті *Книги Ісаї* цих слів немає.

⁷⁵⁷ *Ecce enim in iniquitatibus vestris venditi estis et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram*. – Вас продано за ваші беззаконства, за ваші переступи була відпущена ваша мати (Ісаї, 50:1, пер. І. Хоменка). Джерело на маргінесі: “Isai[ae] 50”.

⁷⁵⁸ “matkę wasę” дописано над рядком.

⁷⁵⁹ *Deum, qui te genuit, dereliquisti et oblitus es Domini creatoris tui, vidit Dominus et ad iracundiam concitatus est*. – Бога, що породив тебе, ти покинув і забув ти про Господа – творця твого; побачив це Господь і запалав гнівом (Второзаконня, 32:18–19). Джерело на маргінесі: “Deut[eronium] 32”.

⁷⁶⁰ *Ipsa enim “mutat tempora et aetates, transfert regna atque constituit”* – адже він сам “змінює час і пори року, царів скидає, царів настановлює” (Даниїла, 2:21, пер. І. Хоменка). Джерело на маргінесі з помилкою: “Dani[elis] 6”.

⁷⁶¹ *legis Divinae avitaeque religionis contemptum, fastum et arrogantiam pertinaciae coniunctam, ambitionem, factiones et domesticos tumultus, carnale peccatum, demum*

Pierwsza tego vpatku przicina przikania Boskiego – wzgarda y starozytney religiiiey wiary s. katholiczky rzymsky na wielie sekt rozerwanie y rozne kaczerzstwa rostargnienie. Poky narod polsky w iednosczy wiary s. katholiczkiey nierozdzielnie trwał, poky w posrodek senatu y inszych urzędnykow kroliestwa odszczepieniczow od wiary s. katholiczkiey nie przypuszał, poky w myastach y miasteczkach kaczerzstwa y herezyie mieysca nie miały, poty to kroliestwo bogactwa wielkie, zyznosc y obfitosc wsystkiego (ktorą y inse kroliestwa opanowała), wielką sylę, mocz y potęgę, sławę, imię, potężne munitie y obrony, potężnego obroncę y mocarza, Boga Wsechmogącego miał sobie przytomnego. Swiatkiem są tego wojny z pozercą kroliestw, Turczynem, z uparczym Moskwinem, z drapieżnym Tatarzinem y z insem pogranicznymie nieprzyiacioły, ktorych u nas *persequabatur vnus mille et centum decem* || **(арк. 947)** *millia*⁷⁶², iako beło pod Hoczimem y inszych mieyscach wielie y stądże męstwo y syła Poliakow u wszistkych postronnych narodow w podziwieniu beło. Dliategoż krolom polskym dla męstwa Polyakow, ktorych z gęstych y częstych zwycięstw *gentem inuictam*⁷⁶³ bydz rozumiely, tęn tytuł “*inuictissimus*”⁷⁶⁴ przyznawaly y czo Ieremias w lamentach swoich o Ieruzalem napiszał: “*Non crediderunt*⁷⁶⁵ *reges terre et uniuersi habitatores orbis, quod ingrederetur hostis et inimicus in portas Hierusalem*”⁷⁶⁶, – to mi mozemi mowycz o Polscze naszej, ze za onich świątobliwych y inich, przed nimi będących, niesmiertelney sławy kroliow ich moczy Stephana [Batorego], Zygmunta [III], Władysława [IV], takze za bogoboynich oyczow y pradziadow naszych nie wierzily wszisczy postronni kroliowie y wszistkiego swiata narody, aby kiedy nieprzyaciel granice polskie miał przestapycz. Tak nasz był Bog Wsechmogący uczcił y wiwiszszel za to, zesmi iednosc wiary s. katholiczkyei rzymskiey miłowaly, cheretikow wszistkych s posrotka siebie wyrzuczaly. Alie iakosmy zakon Christusow y wiarę iego s. katholiczką rzymską na rozne sekty dzielicz herezyarchom dopusciely, iakosmi ym wposrod nasz mieyscze y mieskania daly,

spiritualium negligentiam et discessum – нехтування Божим і дідівським законом, пиху й зарозумілість вкупі з упертістю, честолюбство, змовництво і громадянські заворушення, плотський гріх і врешті занедбання та відхід від духовності. На маргінесі напис: “6 przicin”.

⁷⁶² *persequabatur vnus mille et centum decem millia* – один гнав тисячу, а сто – десять тисяч. Порівн. *Второзаконня*, 32:30: “*quomodo persequatur vnus mille et duo fugent decem milia*” – як міг би один тисячу гнати, а двоє – пустити врозтіч десять тисяч (...якби Господь їх не покинув)? (Пер. І. Хоменка).

⁷⁶³ *gentem inuictam* – непереможним народом.

⁷⁶⁴ *inuictissimus* – найнепереможніший.

⁷⁶⁵ У рукописі помилк. “e redierunt”.

⁷⁶⁶ *Non crediderunt reges terrae et universi habitatores orbis, quod ingrederetur hostis et inimicus in portas Hierusalem*. – Не вірили царі землі й усі мешканці світу, що супостат і ворог увійде в ворота єрусалимські (Плач Єремії, 4:12, пер. І. Хоменка).

tak na nas rozne *clades*⁷⁶⁷, utrapienia y woyni ustawicne Bog dopuszczał, *quia transgressi sunt leges et mutauerunt ius*⁷⁶⁸. Lubo w szły y w liudzie słaby nieprzyiaciel tych czasow roku przeszłego swedzky krol ledwie w szesciu tysięczy liudzy swoich nędznich, zgłodzonych (ktorich z warstatow rzemieślnych od igły, gniepia, młota, skury, siekiery, gwałtem pobrawszy w okowach) na granice polskie wszedł, aby wdłusz y wszecz wszystkie polskie granicze y włosczy przesedł, zomky y miasta knechtamy swemi oszadził, splądrował, złupiel, zrabował. Zkądze mu takiego bezpieczenstwa y sił dostawało? Bog im dodał animuszu y serca, z bycem na nasz zesłał *visitabo in uirga iniquitates eor[um] et in uerberibus peccata eorum*⁷⁶⁹, az nasz Swed po kaliecie y po grzbiecie zaczyna palcatem. Czemu? Bosmi przikazania Boskie podeptały, wiary Christusowey prawdziwey odstąpieli, na pozor telko katolikamy, a wewnątrz iedno trzymając z heretykamy, kapłany lekce powazomy, despec-tuujemy, szkalujemy, dobra duchowne koscielne sobie prziwłascomy, swoje własne przemarnowawszy na zbytkach, na seymikach, ba y przy kufluu zawsze wołając⁷⁷⁰: “Niech xzięza piniędzy, nieh srebra koscielne na żołnierza wydadzą!” Y dlatego na nasz Bog bydz zesłał, *visitabo in uirga iniquitates eorum*⁷⁷¹, a naszych onich prawowiernich katolykow pradziadow y naddziadow Bog Wszechmocny błogosławił y kochał ym za to, ze sie nie miotali na dobra koscielne. Teraz przepuszczał Bog rebelizanta kozaka, przepuszczał Moskwicina, az na koniec y Sweda. A mi, co ktorzismi z męstwem naszym wykrzikały: “*Fuimus Troes!*”⁷⁷², – obacziwszy pod Pilawcamy strasydła – w nogy, obacziwszy na Swedach niemieckie kabaty – w nogy. Iedni do Węgier, drudzy do Niemiec, inni na Sliąsko, do Morawy || (арк. 948) y tam mieskamy, ba y umieramy drudzy sromotnie. A czo nazalósnięsza, tych, ktorzyhesmy czasow ych nie-pokoioiw wojennych w panstwach y włosczyach tych do domow waszych przy-mowały, ym wseliaką liudzkosc, posanowane y politowanie oswiadczały, wygodą y wisługą byly, samych siebie ucziskając, przituliały, od tych teraz wrağanya, nasmięwyska y oppressyie w Sliąsku y w Węgrzech czierpicie, gdy wam (wszdit powiedziec), gdi wom prawa, liedu Szweczy⁷⁷³, na Sliąsku y Węgrzech knuią, abiscie zadnich likworow y *victualia*⁷⁷⁴ z maiętnosczy waszych

⁷⁶⁷ *clades* – нещастя.

⁷⁶⁸ *quia transgressi sunt leges et mutaverunt ius* – бо вони переступили закон [і] порушили устав (Ісаї, 24:5, пер. І. Хоменка).

⁷⁶⁹ *visitabo in uirga iniquitates eorum et in uerberibus peccata eorum* – я різкою їхній проступок покараю й ударами – їхню провину (Книга Псалмів, 88:33, пер. І. Хоменка).

⁷⁷⁰ “zawsze wołając” помилк. написано двічі.

⁷⁷¹ *visitabo in uirga iniquitates eorum* – я різкою їхній проступок покараю.

⁷⁷² *fuimus Troes!* – були ми, троянці (Вергілій, *Енеїда*, 2, 325; ці слова промовив троянський жрець Пантой, дивлячись на загибель свого міста).

⁷⁷³ У рукописі: “lieda szewczy”.

⁷⁷⁴ *victualia* – харчів, провізії.

do miast⁷⁷⁵ y miasteczek ych, w ktorych mieskaczye, nie wozily, pod winą zakazuia y wozy rabuia, rzeczy rewyduia. Czos to sprawuie ono zbitnie z heretykami przeciw prawu Bozemu y naszym constitutiām z towarzysami? Ktosz woiewodztwach urzędy przednieyse trzyma? Kto poborcą? Kto czopownikiem? Heretyk, arian. Kto męnyczą⁷⁷⁶ rzadzy? Arian. Kto mitem abo człem, młynem zawiaduie? Zyd albo heretyk etc. Kto posłem na seim? Heretyk. Kto marsalkiem na seimiku? Heretyk. Kto pocęt? Arian⁷⁷⁷. Kto[r]zi nawiecey na seimiku, na seymie mowy? Heretyczy. Kto y seimi rozriwa dla swey priwaty telko? Heretyczy. Vstały teraz seimiky, vstały ziemskie roky. Podał nas Bog w posmiewysko, ze u Swedow niewolnikamy iestesmi. Iemu hołduiać, contributie daiemy, wielkie od niego zniewagi ponosząc. A nawet u chłopow y poddanih waszych dziedzicznych czci y posanowania nie macie, ztąd rozboj y wasz samich przez chłopow wasze rabowanie, łupiestwo. A czemuż to? Boscie liudziom chczywim, heretikom, a nawet y Zydom dopuscieli liudzie cziemierzcz w odbieraniu poborow, czopowego, ceł, myt. Porahuicie, iako wielu liudzy płacz⁷⁷⁸ ubogich niebiosa przebyiał, gdy niemiełosierny arian czopowe, iako chciał, sobie stanowiel. A co większa, piniądze odebrawszy od ubogich *nemine presente*⁷⁷⁹, kwytu nie dał, do grodu pozywał, do przisięgi przywodzył, od samich tak częstych y gęstych w grodzie krakowskim przisiąg z płacem, łkaniem y przeklęctwem, narzekaniem. Kto tam natenczasz był, wzdrigał⁷⁸⁰ sie y obawiał plagi iaky srogy Pansky, bolieiąc na to. Kaznodzieie, spowiedniczy vrząd grockoy upominaly, aby mienionych liudzy do przisiąg y pen daremnych nie przywodzili, nawet y szamego czopownyka napominaly, gromieli, a on, co *frons meretricis facta est illi, noluit erubescere*⁷⁸¹, na taką oppressią liudzy ubogich – przestępstwem praw Bozych y koronnych statutow. Przez tych tedy kroliestwo polskie o zgubę przysło, zesmi heretykow przyięły między się przeciw swiętobliwym zwycaiom przodkow naszych y przeciw prawom koronnym. Dawno Bog Wszehmogący na nasz ten decret v Isaiasa proroka, mowyać: “*Dissipatione dissipabitur terra (Polona) et direptione praedabitur [...], quia transgressi sunt leges, mutauerunt ius*”⁷⁸². Owo zgoła zfałsowalismi

⁷⁷⁵ У рукописі “do miastach”.

⁷⁷⁶ Слово правлене.

⁷⁷⁷ Ціла фраза дописана над рядком.

⁷⁷⁸ Далі помилк. ще раз написано “liudzi”.

⁷⁷⁹ *nemine praesente* – без будь-чиєї присутності, без нікого.

⁷⁸⁰ Слово правлене.

⁷⁸¹ *frons meretricis facta est illi, noluit erubescere* – чоло у нього стало, мов у блудниці, він не хотів соромитись. Порівн. Єремії, 3:3: “*frons mulieris meretricis facta est tibi, noluit erubescere*” – чоло у тебе стало, мов у блудниці, ти соромитись не хотіла (пер. І. Хоменка).

⁷⁸² *dissipatione dissipabitur terra (Polona) et direptione praedabitur [...], quia transgressi sunt leges, mutaverunt ius* – земля [польська] буде спустошена до решти,

naszę Polskę, a oraz y Boskie prawa, y upadlismi. Tę wielki upadek krolie-
stwa polskiego, duma, winiosłosc y buta, wielkie osobie rozumienie sliahty
polsky sprawyla. Zwicaina to, ba y codzienna prawie swym slia- || (арк. 949)
hecztwem wykrzycz y wolnosczyą: “Ia pаn, ia sliahczye! Nasa złota
wolnosc!” – bo mu wolno podlieysego zniewazycz, chłopa swego *impune*⁷⁸³
zabycz, wszistko mu zabracz, rzemieśnika y mieszczanina zniewazycz, zelzycz,
zbycz, drzwy dom[u] go wybycz, wiszciec okna (nie sącz takowemi wszisczy,
alie znaiduią sie niektorzy mni uwazny, dobrych sie to nie tyka: ktorzy prze-
strzegaią honoru swego y cnoty sliaheczy, tych zawse Bog ma w swey opiece
y błogosławy domowy ych, ktorzi, krziwdy liudzky nie pragnącz, bronyą ych
od inszych). Nusz naiduią sie y taczy niebacny, ktorzy kapłana zniewazycz
owym: “Chłopie temu popie”, – mowiącz, wrzędowy y zwierzchnosczy nie
będącz posłusnymi, bromę⁷⁸⁴ w miescie odbycz abo do burmistrza obuch na
znok posłacz, aby ią lubo *sub tempus periculi*⁷⁸⁵ otworzył.

Przecyw kroluiowy i. m., panu nasemu miło[sciwemu], polskiemu szem-
racz, nie szanowacz, opacnie o nim rozumiecz, na seimie y na seimiku
przeciw niemu mowycz y przy posiedzeniach, nie pomniącz na zakasz Bosky
*nolite tangere christos meos*⁷⁸⁶. Zaniechaicz krolia i. m., pana nasego
miło[sciwego], bo iest pomazaniecz Bozsky. Apostol mowy: “*Qui resistunt
potestati, Dei resistunt ordinationi, qui autem resistunt, ipsi sibi damnatione[m]
acquirunt*”⁷⁸⁷. Y tak sie wam teraz stało, zescie krolia i. m., pana nasego m.,
lekce powazaly. Dał wam Pаn Bog był wielie dobrego – maiętnosczy, dostatky,
vrodzaie obfite, poddanih tak wielie, dignitarzstwa, wrzędy wysokie, starostwa,
intratę, quaesturi piniezne, y tim nie contowaliscie sie. Przecie sąmsiada oppri-
mowac, poddanego ciemieżycz, ciężary wkładaіącz, dzierzawy nisczącz,
kroliewszcziny rozne, danini wymisliayącz. A nie dziw, bo tego stroie
kostowne, altembaszy złotogłowy potrzebią, czego przodkowie naszy nie
zaziwały, telko kiedy *propter maiestatis excellentia in publico*⁷⁸⁸ zaziwały,

пограбована до останку [...], бо вони переступили закон, порушили устав (Ісаї,
24:3–5, пер. І. Хоменка зі змінами). У дужках взято слово “Polona”, яким допов-
нено оригінальну біблійну цитату.

⁷⁸³ *impune* – безкарно.

⁷⁸⁴ У рукописі “brone”.

⁷⁸⁵ *sub tempus periculi* – під час небезпеки.

⁷⁸⁶ *nolite tangere christos meos* – не доторкайтесь до моїх помазаників (Книга Псал-
мів, 104:15, пер. І. Хоменка).

⁷⁸⁷ *qui resistunt potestati, Dei resistunt ordinationi, qui autem resistunt, ipsi sibi
damnationem acquirunt* – хто противиться владі, противиться Божому велінню, а
ті, що противляться, самі на себе суд стягають (Римлян, 13:2, пер. І. Хоменка).
Джерело на маргінесі: “Rom[anos] 13”.

⁷⁸⁸ *propter maiestatis excellentia in publico* – з огляду на високе становище його ве-
личності в суспільстві.

pieniedzi doszycz mieli y ktorych dlia czałosczy zachowania oyczizny nie załowaly.

Podatky *publicae*, pobory, copowe nie dohodzą, iakobi nalieżało, rahunki zwłokę mającz, a stąd zapłaty żołnierzowy zatrzymanie. Za tym zatrzymaniem powstaie confederatya, a za confederatą nieposłusenstwo żołnierza hetmanom y za nieposłusenstwem zguba oyczizny. Z tegoz zrodła – buty y winiosłosczy pohodzy *contemptus sse^{mi} regis*⁷⁸⁹, przeciw niemusz *quaerelae*⁷⁹⁰, ze nom na wolnosczy następuje, prawa łamie, az czo rok, to bismi radzi krolya innego mieli y obieraly, *cum libertate aurea*⁷⁹¹ wykrzikaiącz. I tacz to *licentia fastui* przilączana *diffidentiam in ordinibus Regni*⁷⁹² do krolia i. m. Iona Kazimierza, p. n. miło[sciwego], urodzyła, ta Sweda *in patria* zaprosiela, ta *plebem*⁷⁹³ zniszczyła, ta kroliestwo polskie zgubiela, ta *iugum servitutis libere genti*⁷⁹⁴ na kark włożyła, ta ozdobę kosciółow Boskich *vasa sacra*⁷⁹⁵ w ręce nieprzyiacielskie y bliuznierskie podała, koscioly, miasta, zomky zniszczela, z gruntu wywrociela, ta zdraicamy niektorych sinow koronnych ucziniela, ktorzy *fasta et superbia perti-* || (apk. 950) *nacię iuncta*⁷⁹⁶ swego zawse dokazowacz *in Regipubli[cae]* chczyeli, co gdy sie im nie powiodło, z desperaciey albo racey salenstwa o tak wielky upadek kroliestwo, samych siebie, onecne u postronnych narodow hanbę y sromotę przypawily. W czym nasz przestrzegal godny matematyk y astroliog Zorawsky [Mikołaj Żorawski] przed liat cteroma w swoim scripczie, mowyačz: “*Et nos decidentis sicut stercus, quia non timetis, qua propter etc.*”⁷⁹⁷. Przywiazaly sie do tey buti y winiosłosczy polskiey na zgubę y upadek oyczizny nieszczasna ambytya, ktora *nescit pietatis iura*⁷⁹⁸. Te krasomowca zowie rzymsky *miseriam*⁷⁹⁹, przicineń tego daie, cemu ią nader nędzą⁸⁰⁰ zowie, *quia “maxime adducuntur”⁸⁰¹ plerique, ut eos iustitiae capiat obliuio cum in imperiorum*⁸⁰²,

⁷⁸⁹ *contemptus serenissimi regis* – зневага до найяснішого короля.

⁷⁹⁰ *quaerelae* – скарги.

⁷⁹¹ *cum libertate aurea* – з золотою вольністю.

⁷⁹² *licentia fastui* przilączana *diffidentiam in ordinibus Regni* do krolia... urodzyła – необмежена свобода, поєднана з пихою, породила серед станів королівства недовіру до короля.

⁷⁹³ *plebem* – люд.

⁷⁹⁴ *iugum servitutis liberae genti* – ярмо неволі вільному народові.

⁷⁹⁵ *vasa sacra* – священний посуд.

⁷⁹⁶ *fasta et superbia pertinaciae iuncta* – пиха й зарозумілість вкупі з упертістю.

⁷⁹⁷ *et nos decidentis sicut stercus, quia non timetis, qua propter etc.* – і відпадете від нас, як гній, бо не боїтеся, що близько і т. д.

⁷⁹⁸ *nescit pietatis iura* – не має нічого святого.

⁷⁹⁹ *miseriam* – нещастя.

⁸⁰⁰ Слово правлене.

⁸⁰¹ У рукописі помилк. “*adducuntur*”.

⁸⁰² У рукописі помилк. “*in impione[m]*”.

*honorum, glorię cupiditatem inciderunt*⁸⁰³, bo pragnienie godności, honorów, sławy, wrzędow naywięcey niektórych o zapomnienie sprawiedliwosci y słusnoscy prziwodzy. Krol i. m., pān n. miłosciwy, na takich importunow *vestras querelas* dissimulowac, *benemeritos et dignos benigno vultu* a expectatiuą cziesic często musiał⁸⁰⁴, co *in generosis*⁸⁰⁵ *pectoribus*⁸⁰⁶ przeciw kroliow y i. m. *odium*⁸⁰⁷ mnożyło, a *inter ciues perpetuas inimicitias*⁸⁰⁸ wzniecało. A przecie sie tych *inimicitias*⁸⁰⁹ nie hroniemi y nie iest to iuz teraz u swieckych wstyd, ba y podobno u duhownich nie pocztaią sobie za *simonia*⁸¹⁰, kupycz sobie *dignitatem*⁸¹¹ albo urząd yaky.

Dliacegos Bog narod Polski pokarał przez odscepienie wiary s. katholickey przez rozne pliahy, wojni y te nikcemne Swedy, ze nasze woyska są rozgromione y do uczieczky przyprawione? Złosczy, ambitiye, grzechy rospusne nom to sprawiely. A żołnierze, pod Krakowem obozem lieżący, co czyniely? Porzuciwszy wozy naładowane, ubogych liudzy krziwdą y bydła, gwałtem zabrane ubogim hłopkom, w rosipkę przez Wisłę, wbrod y wpław, nie mogąc sie dla wielkiego tłumy przez most przeprawycz. Dliacego to dla grzechow naszych etc.

Porahuicie sie s sobą kazdego stanu, panowie Poliaczy, żołnierze czo robią na liezach y hibernach, w miastach, wsziach y miasteczkach, panowie, wrzędy na sobie wisokie maiący, sędziowie y wszisci przełożeni y człek pospolity w Krakowie, Warszawie, lyudzie myeiskiey condityey, co robiecie *cum alienis exter[ni]bus*⁸¹², czo s poddanemy wasemy, zamilczę. Wsz[t]idczie sie, p. żołnierze, coscie robiliy *intra muros*⁸¹³ w Krakowie *sub tempus obsidionis*⁸¹⁴. Wyliscie, miasto stołeczne Krakow w ręce Swedowy oddaly, gdy kulie ogniste na miasto padały, kamience, koscioły wielkim niebespiecenstwie były. Liudzie

⁸⁰³ *quia* “maxime adducuntur plerique, ut eos iustitiae capiat oblivio, cum in imperiorum, honorum, gloriae cupiditatem inciderunt” – бо “найдужче більшість людей схильні забувати про справедливість тоді, коли їх охоплює жага до влади, посади, слави” (Цицерон. *Про обов’язки*, 1, 26).

⁸⁰⁴ na takich importunow *vestras querelas* dissimulowac, *benemeritos et dignos benigno vultu* a expectatiuą cziesic często musiał – часто мусив залишати без уваги ваші скарги на таких зухвальців, а заслужених і гідних людей тішити прихильним поглядом та експектативою.

⁸⁰⁵ У рукописі “generosy”.

⁸⁰⁶ *in generosis pectoribus* – у шляхетних серцях.

⁸⁰⁷ *odium* – невдоволення, ворожість.

⁸⁰⁸ a *inter cives perpetuas inimicitias* – а між громадянами – постійну ворожнечу.

⁸⁰⁹ tych *inimicitias* – тієї ворожнечі.

⁸¹⁰ *simonia* – симонія (торгівля церковними посадами, таїнствами тощо).

⁸¹¹ *dignitatem* – звання, посаду.

⁸¹² *cum alienis externibus* – з чужинцями за кордоном.

⁸¹³ *intra muros* – в межах мурів.

⁸¹⁴ *sub tempus obsidionis* – під час облоги.

pobożni, świętobliwy tak świadcz, iako y duchowny, w takim zapalio y ognio będąc, Boga zagniewanego [prosili], aby miasta y mieszkancow iego pozaręm ognia nie karał, w popioł nie obrocył. Iakoz wielkiego miłosierdzia Boskiego natencas doznaly, ze kulie one strasne ogniste zadney w mieszczye skody nie ucziniely. A wy pyiatyky, tony, wszetecenstwa z rozpusem niewiastamy, z zonamy czudzemy, wzgorszeniem liudu pospolitego bez wsztydu y boiazny Bozy || **(апк. 951)** robylysczye. Słuchaicie za takie sprawy złe przeklięctwa: *Si [...] concubuisti*⁸¹⁵ *in adulterio his maledictionibus subiacebis*: “*Det te, Do[mi]nus, in maledictione[m] exemplumque cunctorum in populo suo putrescere, faciat femur tuum et tumens uterus tuus dirumpatur*”⁸¹⁶. Iuz podobno iedni smiercz od miecza nieprzyiacielskiego podięly, czekaiciesz drudzy namienionej kary. Nasz Panie! Krakowianky, iaka wasza scisła s Swedamy, ktorych bez wstidu bardzy, nyz męzow swoich, kochacie? W horobie większa wygoda Swedowy, niz męzowy y dziatkom swoym, w staraniu cziniczie y psoty wasze nieme mury swiadkamy, bosczie ie iawnie płodzyly. Czekaiciesz daliey za wasze złe sprawy nagrody od Boga Wszechmocnego naznaczonego karania. Aliecz sie z wasz taczy y takie znayduią, co sie z brzydкости tego grzechu czieliesnego chliubią “*peccatum suum, quasi Sodoma, predicauerunt*”⁸¹⁷ Isaias prorok (a cosz im za to proroku!)⁸¹⁸: “*vae eorum quem reddita sunt eis mala*”⁸¹⁹. Biada im mowy, bo sie ym to nagrodzielo wielkym nieszczęciem, alie wom iesce nycz. Czekaicie, czo za koniecz będzie z wamy⁸²⁰ y samim miastem dlia wasz. Alie, mielosierny Pąn Bog, na przyczinę ss. swoich, ktorzi tam odpoczywaią, oddaly dalszą plięgę swoię od miasta, o co Iemu wszisci pokornie suplikuimy, aby ostatnią zgubę y upadek od kroliestwa polskiego oddalicz raczył. Wyznawszy grzechy swoje, do Boga wołaycie: “*Usquequo, Domine, irasceris nobis? [...] Effunde iram Tuam in gentes, quę Te non nouerunt*”⁸²¹.

⁸¹⁵ У рукописі помилк. “concubiisti”.

⁸¹⁶ *si [...] concubuisti in adulterio, his maledictionibus subiacebis*: “*Det te Dominus in maledictionem exemplumque cunctorum in populo suo putrescere faciat femur tuum et tumens uterus tuus dirumpatur*” – якщо [...] ти вчинила перелюб, то так тебе заклине [священик]: “хай віддасть тебе Господь на прокляття і всім на приклад перед своїм народом, хай зробить твоє стегно опалим, а живіт твій нехай розпухне” (Числа, 5:20–21).

⁸¹⁷ *peccatum suum, quasi Sodoma, praedicaverunt* – вони явно, як Содом, про свій гріх розповідають (Ісаї 3:9, пер. І. Хоменка).

⁸¹⁸ У рукописі дужки відсутні.

⁸¹⁹ *vae eorum quem reddita sunt eis mala* (не зовсім коректна цитата замість): “*vae animae eorum, quoniam reddita sunt eis mala*” – Горе їм! Бо самі на себе зло накликають! (Ісаї 3:9, пер. І. Хоменка). Джерело на маргінесі: “Isai[ae] 3”.

⁸²⁰ У рукописі помилк. “z mamy”.

⁸²¹ *Usquequo, Domine, irasceris [nobis]? [...] Effunde iram Tuam in gentes, quae Te non nouerunt* – Докіль, о Господи будеш гніватись [на нас]? [...] Вилий твій гнів на поган, що тебе не знають (Книга Псалмів, 78:5–6, пер. І. Хоменка, зі змінами).

Oddal od nasz gniew Tвой, Wszechmocny Boze, obroc go na bliuzniercow Imięnia Twego świętego, a nasz racz świętym obdarzycz pokojem, abismie mogli bezpiecznie повинną oddawacz w szwiątnicach Tвоych chwałę “*ne proicias nos a facie Tua*”⁸²² (Psal. 50). Przywroc na thron swoy Iona Kazimierza, pana n. miło[sciwego], powroc do owiecz swoch biskupow, kapłanow, do poddanich – panow dziedzicznych, powroc tułaiączich sie roznie obywateliow miast do domow swoch, abi Cie w zgromadzeniu, w iednosczy wielbyli, spiewayącz “*Magnus Dominus et laudabilis nimis adiuuit nos mane diluculo*”⁸²³ *arcu[m] conteruit et confregit arma scuta combusit igni etc.*”⁸²⁴.

Isaiae 26: “Civitem superbam humiliabit, humiliabit eam usque ad terram, detrahet eam usque ad pulverem, conculcabit eam pes, pedesque pauperis, gressus egenorum”, “ut non sit amplius ciuitas et in sempiternum non aedificetur””⁸²⁵.

“*Deum, qui te genuit, dereliquisti et oblitus es Domini creatoris tui, uidit Dominus et ad iracundiam concitatus est*” – *Deut[eronium], 32do*⁸²⁶. || (арк. 952)

⁸²² *ne proicias nos a facie Tua* – не відкидай нас від обличчя Твого (Книга Псалмів, 50:13, пер. І. Хоменка).

⁸²³ У рукописі помилк. “*de luculo*”.

⁸²⁴ *magnus Dominus et laudabilis nimis adiuuit nos mane de luculo, arcum conteruit et confregit arma, scuta combussit igni etc* – великий і всехвальний Господь допоміг нам вранці перед світанком, зломив лука і розстрошив списи, а щити спалив вогнем. Парафраза на основі кількох пасажів *Книги Псалмів* (пер. І. Хоменка): “*magnus Dominus et laudabilis nimis*” – великий Господь і хвальний вельми (47:2); *adiuvabit eam Deus mane diluculo* – Бог йому допоможе перед світанком (45:6); “*arcum conteret, et confringet arma, et scuta comburet igne*” – [з]ломить лука й [роз]торощить списи, і щити вогнем [с]палить (45:10).

⁸²⁵ *Isaiae 26: “Civitem superbam humiliabit, humiliabit eam usque ad terram, detrahet eam usque ad pulverem; conculcabit eam pes, pedesque pauperis, gressus egenorum” [26:5–6], “ut non sit amplius civitas et in sempiternum non aedificetur” [25:2]* – *Icaĩ 26: “Він принизить високе місто, принизить його до землі, кине у порох; топтатиме його нога: ноги вбогого, стопи нужденних”, “щоб не було більше міста і не відбудувалося воно повік” (Icaĩ, 26:5–6; 25:2).*

⁸²⁶ *Deum, qui te genuit, dereliquisti et oblitus es Domini creatoris tui, vidit Dominus et ad iracundiam concitatus est.* – Бога, що породив тебе, ти покинув і забув ти про Господа – творця твого; побачив це Господь і запалав гнівом (Второзаконня, 32:18–19).

№ 333

*1656 р. – Віршований твір про занепад Речі Посполитої у війні
зі Швецією*

[Додаток № 13]

Apostrophe ad Polonos in calami[to]so statu Regipublice anno Domini 1656

Eia, fortes Sauromatę!
Arma ad bellum paratę!
Eia quirites Poloni!
Resiscite nebuloni,
Qui dolo, non armis, victum
Regnum oppresit afflictum,
Fregit fedus, paces, freta⁸²⁷
Sumpsit arma inquieta!
Furom more cliam ingressus,
Status ab illo oppressus.
Deuastauit Poloniam,
Locupletando Sueciam.
Titulo protectionis
Pacem obtulit Polonis,
Tandem fidem non seruauit –
Arte omne spoliauit.
Quartanus seductus miles,
Nictus secutus hostiles,
Spe premiis destitutus,
Agnitus hostis astutus,
Diu mercedem parendo,
Tandem elusit cunctando,
Persequitur libertatem.
O deploranda[m] etatem!
Sacrae edes profanate,
Dei opus constuprate⁸²⁸,
Flagelati sancti viri,
A quo pos[c]unt hęc audiri
Paruus a ponto regulus
Ampli Regni est emulus,
Gens orbi inc[l]usa leuis
Crine longo ueste breuis

⁸²⁷ У рукописі, мабуть, помилк. “preta”.

⁸²⁸ У рукописі помилк. “construprate”.

Lechi regna populatur,
More predonum grasatur,
Regni nobiles, prelatos,
Iesuitas odit, togatos.
Magnas vrbes spoliauit,
Cenobia violauit,
Templa cultu diripuit,
Palam predas exercuit.
Luctu plenus omnis locus,
Desolatus quiuis focus,
Venus, Bachus, delicie –
He predonum nequitie.
Qui sunt nimis disoluti,
Lasciuia sciunt uti,
Ob spolia torquent multum, –
Deus, [ne] scelus fac inultum.
Te afflicti deprecamur:
Flaicia detestamur –
Contusorum⁸²⁹ miserere,
Persecutorem⁸³⁰ contere!
Contemnit religiosos,
Plantauit mores exosos,
Auget fidem Luteranam,
Odit antiquam – Romanam,
Quam tollere destinauit,
Prelatos bonis priuauit,
Per summas impossibiles
Exhausit uiros nobiles,
Auget sacrilegos ritus.
Celo dignos da exitus,
Summam tolle seruitutem,
Frange⁸³¹ hortium⁸³² uirtutem,
Deprime nostros predones,
Vlciscere helicones⁸³³: || (арк. 953)
Non Dei habent timorem,
Non Sueci vident terrorem.

⁸²⁹ У рукописі, мабуть, помилк. “contutorum”.

⁸³⁰ У рукописі “persecutorum”.

⁸³¹ У рукописі помилк. “per hoc со”, причому “hoc” затерте, а “per” (“par”?) – правлене.

⁸³² У рукописі помилк. “hortium”.

⁸³³ Можливо, помилк. замість “nebulones”.

Dei nomen polluerunt,
Ius gentium exuerunt,
Sequuntur felicitates
Ob nostras iniquitates.
Eia, nostri Sauromate!
Manus ad arma parate!
Graue iugum excutite!
Vim iusta ui repelite!
Sanctum iustum uestrum regem,
Qui in nullo fregit legem,
Quem ipsimet elegistis,
Cui fidem obstrinxistis,
Pro uiribus defendite!
Fedifragom opprimite,
Vindicate fracta iura,
Onera tollite dura!
Sacram fidem custodite,
Seruitutem repellite,
Per patrum magnam uirtutem
Regno reddite salutem!
Pro Deo, rege, patria
Pericula sint dulcia!

№ 334

*Польське пророцтво про звільнення країни від загарбників
у переказі цистеріанського о. Вольфганга*

[Додаток № 14]

Reuelatio fratri Vuolphango a Cimber, ordinis Cisterciensis professo, facta a quodam sancto terre Polonię tali prognostico:

Nobilissima terrarum Polonia, diuorum nationis, proprie, ut muro munitissimo circumdata et circumualata ss. martiris et gloriosi presulis Stanislai patrocinio sufulta! Eius sacratam diem lahrimabunda[m] specto, amissis enim multis nobilitatis heroibus, qui preliante hoste laudis et amoris patrię erga sanguinem gloriose fuder[un]t. Circa martiam et aprillem die ipso memorati patroni de hoste cum spoliis triumphabis, gaudebis et plaudes. Hoc diuina miseratione promisit, uauit et iurauit, prout a quodam sancto reuelatum habuit. || (арк. 954)

№ 335

1656 р.⁸³⁴. – Літературний твір з прогностиком для шведів і коментарем Мартина Голінського про завершення війни у 1660 році

Prognostyk Swedom 1656⁸³⁵.

W Malborku commendat sweczky znalazł tabliczę miedzianą w zyęmy, na ktorey prophacya w te słowa wyrazona:

<i>Frustra affectando Poloniam,</i>	<i>anno Domini 1656</i>
<i>Recte perdes Liunioniam,</i>	<i>anno Do[min]i 1657</i>
<i>Ac Sueciam conculcabit Brema,</i>	<i>anno Domini 1658</i>
<i>Non tibi plus parebit Pomerania,</i>	<i>anno Domini 1659</i>
<i>In fine deplorabis ipse Sueciam,</i>	<i>anno Do[min]i 1660</i>
<i>Quo uades, miser Carole?</i>	<i>anno Do[min]i 1661⁸³⁶.</i>

1660 zginął krol swecky w potrzebie z Dun[c]ykamy, będąc postrzelyony. Zgoda stanęła Swedamy a Poliakamy 1660⁸³⁷.

№ 336

1656–1657 pp.⁸³⁸. – Гданський віршований памфлет про полонення шведського генерала Ганса Крістофера Кенігсмарка

Wierse ze Gdanska poslane, w ktorych *monitum*⁸³⁹ do genaerała Kinis-
marka [Hansa Kristofera von Königsmarka], poymanego 1656:

A iuz tobie, Kinismarku, krolia miecz takiego,
Ktory złamał przysięgę Boga naywyszszego,
Tego lądem Nemesis sciga strzały swemy,
Ciebie zasię Eolus wiatramy bistremy,
Zapędzył na tryony Neptunowe woyska,
Ktorzy cie poimanego oddały do Gdanska,
Kędic zaraz stancyą piekną obmisliano,

⁸³⁴ Той самий твір див. далі док. № 344.

⁸³⁵ Надпис пізніших упорядників: "It[em] p[agina] 975".

⁸³⁶ *Frustra affectando Poloniam* (anno Domini 1656), *recte perdes Livoniam* (A. D. 1657), *ac Sueciam conculcabit Brema* (A. D. 1658), *Non tibi plus parebit Pomerania* (A. D. 1659), *In fine deplorabis ipse Sueciam* (A. D. 1660), *Quo vades, miser Carole?* (A. D. 1661) – Марно домагаючись Польщі (року Господнього 1656), заслужено втратиш Лівонію (Р. Г. 1657), а Швецію візьме під ноги Бремен (Р. Г. 1658), не коритиметься тобі Померанія (Р. Г. 1659) і сам ти врешті ридатимеш над Швецією (Р. Г. 1660); куди подашся, нещасний Карле? (Р. Г. 1661)

⁸³⁷ Ці два речення (коментар Голінського до прогностика) дописано пізніше.

⁸³⁸ Той самий документ див. далі док. № 345.

⁸³⁹ *monitum* – пересторога.

Bo cie iako pohodnię w latarnię wszadzono,
Aby wszisczy widzieli z lądu, z oceanu,
Zescie wiarę złamały niebieskiemu Panu etc.

Опубликовано: Libiszowska Zofia. Antyszwedzka literatura propagandowa z czasów “Potopu” // Polska w okresie drugiej wojny północnej 1655–1660. – Warszawa, 1957. – T. II. – S. 507–508. || (арк. 955)

№ 337

1656 р.⁸⁴⁰. – Переказ анонімного віршованого твору з жанру
“*Lament Karola Gustawa, króla szwedzkiego, po straconych kawalerach*”

1656

Regimentarze krolia i. m. swedzkiego [Karola X Gustawa], ktorzy poginęły w Polsce na wojnie y więzieniu pozostaly:

Kynismarka⁸⁴¹ [Hansa Kristofera von Königsmarka], gdansky admirał poimał go, y z okrętamy y woyskiem iego. Do więzienia wsadzony na liatarnią od gdanszczan;

[Arvid] Wytemberk, generał, pod Warszawą poymani y do Zamoszcza na więzienie dany od woyska kwarczianego y krolia i. m. polskiego [Jana Kazimierza], pana n. miłoszczywego (tam umar więzieniu);

Oxenster[n] Benedikt, *vicere*x swedzky, poymani, Warszawie wsadzony; od rozumu odhodzieł, salał;

Eskien [Aleksander Erskine], co był presidentem w Krakowie, Warszawie poimany, do Zamoscia na więzienie oddany, tamze umarł;

Kanstersstein [Lars Cantersten]⁸⁴², panstwa kruczinskiego pan, poimany, do więzienia w Zamosciu wsadzo[ny];

Groff [Henryk von] Thurn⁸⁴³ pod Rygą zginął in lander;

Izrael [Israel Ridderhielm] zginął w potrzebie od Poliakow;

Kalistein zginął w Prusiech od Tatarow;

⁸⁴⁰ Датування джерела 1656-м роком не лише тому, що цей рік вказаний перед документом. У тексті також згадано, що Пауль Вірц ще був комендантом Кракова. Далі док. № 444 Голінський наводить один з таких подібних віршованих творів, датованих 1657 р.

⁸⁴¹ У рукописі помилк. “Kyniskarka”.

⁸⁴² Wegner Jan. Warszawa w latach Potopu szwedzkiego 1655–1657. – 2-gie wyd. – Wrocław, 1957. – S. 106; Rudomicz Bazyl. Efemeros czyli Diariusz prywatny pisany w Zamościu w latach 1656–1672 / Przekł. z łac. Władysław Froch; opr. hist. Marian Lech Klementowski; opr. filol. Władysław Froch. – Lublin, 2002. – S. 14. У рукописі помилк. “Kaustersstein”.

⁸⁴³ Pufendorf Samuel. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 184.

Helsstein z Helssteina [Fryderyk Hessen-Eschweg], groff, kroliowey
[Jadwigi Eleonory] brat rodzony, zgiął w Prusieh;

Weymar [Johann Georg zu Sachsen-Weimar], xzyązę waymarskie, zabyty
w potrzebie w Prusieh od Poliakow;

Xzyązę Bogusław Radzywył poymany od Poliakow w Prusieh;

Z Anchaltu xzyązę [Johann Georg von Anhalt-Dessau]⁸⁴⁴ poymany,
więzienu;

Engiellynowie [Joachim i Johann Engelowie], Angielczykowie⁸⁴⁵ – ieden
zabyty, a drugi poymany od Tatarow, u nih więzienu;

Brunel [Christoph de Brunell], Both⁸⁴⁶, Waldek [Wolrad von Waldeck],
Infli[a]nczykowie, w bitwie poginęły;

Kinismark młody⁸⁴⁷ utonął Wyslie, uchodząc s potrzeby w Prusieh;

Groff z Mazau [Adolf von Nassau]⁸⁴⁸ zabyty;

[Paul] Wierz w Krakowie z woyskiem, regimentarzem nad swedzkym
woyskiem, Krakowa brony; Wyszycz opuszczał, zruynowawsy;

Fergiel [Georg Forgell] w Sączu porazony y lud iego pobity; som potym
po trzykroc poimany od Poliakow, był więzienu, potym puscony y od Tatarow
wykupiony z więzienia;

Saht⁸⁴⁹ rosiekany sabliamy, liubo miał haraktery;

Groff⁸⁵⁰ ze Wrocławia, tęt comissarzem Wielicze sol przedawał;

[Fabian] Fersen⁸⁵¹, Exel [Jakub Yxkull (Uxel)]⁸⁵², garnizon w Krakowie
przi Wierczu zostaią;

Xzyązę z Kroy [Ernst Bogislaw von Croy]⁸⁵³ porazony z ludzmy swemy
y xziązę pruskie [Fryderyk Wilhelm];

Groff Wrzesowycz [Jan Weihard hrabia z Wrzesowicz]. || (apк. 956)

⁸⁴⁴ Dwa pamiętniki z XVII wieku Jana Cedrowskiego i Jana Floriana Drobysza Tuszyńskiego / Wyd. Adam Przyboś. – [2-gie wyd.] – Wrocław, 2006. – S. 115.

⁸⁴⁵ *Kochowski Wespazjan*. Lata Potopu 1655–1657 / Przełoż. Leszek Kukulski; wstęp. Julian Krzyżanowski; przyp. Adam Kersten. – Warszawa, 1966. – S. 234.

⁸⁴⁶ Вариант “Bocht” (Dwa pamiętniki z XVII wieku Jana Cedrowskiego i Jana Floriana Drobysza Tuszyńskiego / Wyd. Adam Przyboś. – [2-gie wyd.] – Wrocław, 2006. – S. 116).

⁸⁴⁷ Див. вище коментар до док. № 282.

⁸⁴⁸ *Pufendorf Samuel*. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 254.

⁸⁴⁹ Вариант “Szacht” (Dwa pamiętniki z XVII wieku Jana Cedrowskiego i Jana Floriana Drobysza Tuszyńskiego / Wyd. Adam Przyboś. – [2-gie wyd.] – Wrocław, 2006. – S. 118).

⁸⁵⁰ Далі закреслено нероб.

⁸⁵¹ *Nowak Tadeusz*. Operacja krakowska króla Karola X Gustawa 17 IX – 19 X 1655 r. // *Wojna polsko-szwedzka 1655–1660* / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 251.

⁸⁵² Dwa pamiętniki z XVII wieku Jana Cedrowskiego i Jana Floriana Drobysza Tuszyńskiego / Wyd. Adam Przyboś. – [2-gie wyd.] – Wrocław, 2006. – S. 118.

⁸⁵³ *Pufendorf Samuel*. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 149, *passim*.

№ 338

Титули шведського фельдмаршала Арвіда Віттенберга

Tituły Witemberga podpis.

I^o k. m. y krolestwa sweckiego senator, marsalek, hetmon polny y naywissy gubernator ziemię pomorzskiey, Arffewed⁸⁵⁴ Witenberg z Deb[e]rnu, hrabia na Nayburku [Nyborg], *liber baro*⁸⁵⁵ na Łoymickach [Loimijoki], pan na Iltes [Yttis] y Vltestad[t]h [Yllestad] etc.

№ 339

*Нотатка Мартина Голінського про постій шведів
у будинках міщан Казимира та виплату ними податків
під час шведського панування*

Miasto Kazimierz przy Krakowie musiało tak wiele Swedow podimowac, iesc, pycz dawac, wiele do ktorego domu naznacono y seruiss giely piniężne dawacz bez wselaky wymowky, tak iako tu iest registr tego y zaraz na káždego taxa, po cemu na dzien, po cemu na tydzien myał dawac, rozdawsy do domow kazdemu tak horyh Swedow, iako y zdrowych. A ktorego gospodarza nie belo we swym domu, ze nie miał prouidowac Swedow, to⁸⁵⁶ dom rozebraly liubo kamence do gruntu prawie zniesly, ze miasta mało co zostało. Tak wnywecz poobraczaly, ze sie drugi gospodarz nie miał po co wroczyć do domu. Ratus zrabowaly, acta, prawa wniwec poobraczaly, popsowaly. || (арк. 957)

№ 340

*13 листопада 1655 р. – Виписка з краківських актів з постановою
на встановлення податків шинкарям для варення пива і горілки*

*Actum in praetorio Cracouiensi sabbatho post festum s[ancti] Martini
episcopi proxima die 13 nouembris anno Domini millesimo sexcentesimo quin-
quagesimo quinto*⁸⁵⁷.

*Magnificus dominus Alexander Plaza de Mstyczow, magnus procurator
arcis Cracouien[sis], vti ab excellen[tissimo] et illustrissimo d[omi]no Alexandro
a[b]* Eschain Escha [Aleksander Erskein], consily bellici serenissimi et
potentissimi Caroli Gustau, regis Sueciae, presidente, ad infrascripta cum*

⁸⁵⁴ Слово правлене.

⁸⁵⁵ *liber baro* – вільний барон.

⁸⁵⁶ У рукописі помилк. “do”.

⁸⁵⁷ Арк. 957–968 писані іншим почерком і вклеєні Голінським до рукопису.

nobili Ioanne de Rozenstei[n] Roznowski, capitano⁸⁵⁸, delegatus, taxam rerum infrascriptarum vna cum spectabili magistratu consulari Cracouien[si] fecerunt, prout sequitur⁸⁵⁹.*

Piwo

Iz tymi czasy pszenicę piwną na targu krakowsk[im]* po złotych cztery, y choćby tesz zas do pulpiętu złotych drossza była. Tedy ich mosć, patcząc na cenę pszenice, na drogosć drzew, chmielu y fory, postanowili⁸⁶⁰ achtel piwa prostego na złotych trzy, groszy piętnascie⁸⁶¹, kładąc czopowego iednego na achtel piwa groszy piętnasci[e]*, a względem accisi (o którą miasto supplikuie) dla ochędostwa y inszych potrzeb, groszy dwa- || (**арк. 958**) dziescia. *In summa* za achtel piwa uczyni złotych cztery, groszy dwadziescia, garniec po dwu groszy y szelągu.

A dwuraznego piwa achtel po złotych szesci, groszy dziesiści. Kładąc czopowego złoty iedęn na achtelu, a groszy dwadziescia accisy, vczyni za achtel piwa dwuraznego złotych osm, garniec po groszy cztery. Od iednego tedy waru piwa prostego czopowego uczyni złotych piętnascie, a accisy złotych dwadziescia; od iednego tesz waru dwuraznego piwa czopowego uczyni złotych trzy-nascie, groszy dziesięć, a accisy złotych dziesięć.

Gorzałka

Iz tymi czasy zyta cwiertnie na targu krakowskim kupuią po złotych dwa, groszy piętnastu, y choćby tesz drossze było, tedy ich mmć, patrząc na cenę

⁸⁵⁸ Виправлено з “capitaneo”.

⁸⁵⁹ *Actum in praetorio Cracoviensi sabbato post festum sancti Martini episcopi proxima die 13 novembris anno Domini millesimo sexcentesimo quinquagesimo quinto. Magnus dominus Alexander Plaza de Mstyczow, magnus procurator arcis Cracoviensis, uti ab excellentissimo et illustrissimo domino Alexandro ab Eschain Escha, consilii bellici serenissimi et potentissimi Caroli Gustavi, regis Sueciae, praesidente, ad infrascripta cum nobili Ioanne de Rozenstein Roznowski, capitano, delegatus, taxam rerum infrascriptarum una cum spectabili magistratu consulari Cracoviensi fecerunt, prout sequitur.* – Вчинено у краківському магистраті у найближчу суботу після свята святого єпископа Мартіна, 13 листопада 1655 року Господнього. Вельможний пан Олександр Плаза з Мстичова, великоурядник краківського замку, якого високоповажний і ясновельможний пан Олександр Ешкайн, голова військової ради найяснішого й наймогутнішого короля Швеції Карла Густава, скерував зі шляхетним адміністратором Яном Розенштайном Ружновським для того, про що йдеться нижче, встановили спільно з достойним краківським расцьким магистратом наведені нижче такси.

⁸⁶⁰ Слово підкреслене; на маргінесі надпис “NB”.

⁸⁶¹ *Namaczyńska Stanisława. Kronika klęsk elementarnych w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1648–1696. I: Zjawiska meteorologiczne i pomory.* – Lwów, 1937. – S. 27 (no. 136).

zyta, gorzałki kwartę prostey postanowili po groszy szesci, a accisy szeląg, a przepalaney gorzałki kwarta za groszy piętnascie⁸⁶². || (арк. 959)

№ 341

*18 вересня 1656 р. – Перепис міщан Казимира з призначеними
постоями шведських військ у їхніх будинках*

[Додаток № 15]

Regestrum militum, tam equitum, quam peditum, in ciuitate Casimiria ad Cracou[iam] existentiu[m], quibus prouidentur victualia a ciuibus, in anno D[omi]ni 1656 die 18 septembr[is] conscriptum.

	Ciues patres familias			
1.	Smieszkowic, tabernator	In sua domo prouidet d[ominum] signiferum <i>Fendrich</i> ⁸⁶³ cum vxore et famulis; qualibet septimana dat ad haec omnia necessaria, vt ligna, candelas, aromata, sal, acetum et alia; pedes vnus victum habet; it[em] habet <i>büchsenmeister</i> ⁸⁶⁴ – libratores; dat	z[łotych] 14 z[łotych] 7	
2.	Malesza, consul et tabernator	Habet d[ominum] rotmagistrum raitar[orum], cui omnia necessaria et qualibet septimana idem cereuisiae accepit olas 128; item d[ominus] <i>obersterleitnant</i> Ionas Leonoor exposcit ab ipso taleros pro vno mense 10; item d[omino] Ziebecki [Ziębecki], notario d[omini] commendantis, victum procurat	z[łotych] 9	

⁸⁶² *Namaczyńska Stanisława*. Kronika klęsk elementarnych w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1648–1696. I: Zjawiska meteorologiczne i pomory. – Lwów, 1937. – S. 27 (no. 135).

⁸⁶³ *Fendrich (Fährnich)* – хорунжий (нім.). Слово дописане над рядком.

⁸⁶⁴ *büchsenmeister* – гармаш (нім.).

3.	Misiecki, tabernator	Habet d[ominum] maior[em] Iacobum Keits, cui omnia necessa- ria et qualibet septimana seruis et it[em] d[omi]no capitano dragano[rum] pro septimana	z[łoty] 8 z[łoty] 2	
4.	Barnas, tabernator	Habet d[ominum] capitaneum Ras, cui qualibet dat septimana auenae 7 coretos et seruo vni ipsius victum procurat (арк. 960)	z[łoty] 12	
5.	Zalas, tabernator	Habet d[ominum] capitaneum Ekitrein, pro septimana it[em] Fendrich cum seruo victum habet; it[em] vnus miles <i>Fussknecht</i> ⁸⁶⁵ victum habet	z[łoty] 12	
6.	Marcinko- wicowa, vidua, tabernatrix	D[omi]no commendanti pro septimana et vnum dolium ceruisiae bonae pro	z[łoty] 10 z[łoty] 8	
7.	Zawadzki, tabernator	D[omi]no commendanti pro septimana et auenae coretos 7, faeni cum gramine it[em] peditibus 3 victum dat	z[łoty] 12 z[łoty] 1	[groszy] 15
8.	Orzecho- wicowa, vidua, tabernatrix	D[omi]no commendanti pro septimana et seruo ipsius vni it[em] peditibus 2 victum dat it[em] d[omino] capitano draganorum pro septimana	z[łoty] 4 z[łoty] 1 z[łoty] 4	[groszy] 15
9.	Kłosowicowa, vidua, tabernatrix	D[omi]no obersterlaintnant Rap victum et alia necessaria dat		
10.	Groszkowic, lanius	D[omino] capitano Troi victum procurat cum famulis 5; it[em] duobus militibus peditibus		

⁸⁶⁵ *Fussknecht* – кнехт-піхотинець (нім.).

11.	Piekielowa, vidua, tabernatrix	D[omino] leitnanti dragan[orum] cum famulis ⁸⁶⁶ 6, it[em] d[omino] leitnanti raitar[orum] cum famulis ⁸⁶⁷ 5, et caprolis duobus seruiza ⁸⁶⁸ dat; it[em] militibus peditibus 5 vic- tum dat		
12.	Lenczowski, tabernator	D[omino] rothmagistro raitar[orum] pro septimana et omnia necessaria ad culinam. it[em] vni militi victum dat (арк. 961)	z[łotych] 14	
13.	Łas, arendator et wagmeister Ex statera	In lapidea Ziętkowicowska dat d[omino] capitano Lais pro quali- bet septimana it[em] butiri pro et alia necessaria ad culina[m]; it[em] cereuisiae pro it[em] d[omini] leitnanti pedit[um] pro septimana	z[łotych] 12 z[łotych] 2 z[łotych] 2 z[łotych] 7	[groszy] 10
14.	Smardzowski, tabernator	D[omino] quatermagistro Fryc cum famulis tribus victum procu- rat et equis 4 pabula; it[em] d[omino] notario d[omini] commendantis pro septimana it[em] pro d[omino] obersterleit- nant raitar[orum]	z[łotych] 3 z[łotych] 3	
15.	Tomaszkowic, tabernator	D[omino] maiori super pedi- tatu[m] pro septimana et necessaria ad culinam; pediti 1 victum	z[łotych] 12	
16.	Wachlikowic, tabernator	D[omino] maiori eidem pro septi- mana et aenae coretos 9	z[łotych] 6	
17.	Zaraza, tabernator	D[omino] capitano leitnant ⁸⁶⁹ pro septimana et cereuisiae pro Necessaria omnia ad culinam;	z[łotych] 12 z[łotych] 4	

⁸⁶⁶ Виправлено з “familia”.

⁸⁶⁷ Виправлено з “familia”.

⁸⁶⁸ Виправлено з “seruiza”.

⁸⁶⁹ У рукописі, мабуть, помилк. “leitman”.

		it[em] pro d[omino] obersterleitnant raitar[orum] it[em] peditibus 4 victum dat	z[łoty] 3	
18.	Koziel, tabernator	Sierzanti pro septimana it[em] famulis 4 d[omini] Ziębecki victum dat; it[em] pedites tres sustentat; it[em] d[omino] rotmagistro raitar[orum] seruiza ⁸⁷⁰ , qui etiam pro mense ab illo taleros 17 exigit (арк. 962)	z[łoty] 3	
19.	Sochacki, tabernator	D[omino] capitano leitnant dragan[orum] omnia necessaria ad sufficientiam prouidet; it[em] d[omino] obersterleitnant raitar[orum]	z[łoty] 3	
20.	Naimar, lanius	Sierzantis duobus et 4 peditibus victum dat; it[em] caprolis 2 et raitaris 2 seruisa dat		
21.	Stasikowa, vidua	Sierzanti vni pro septimana alteri sierzanti victum dat et raitaris 4 seruise	z[łoty] 3	[gr.] 7½
22.	Kitner	D[omino] leitnanti cum famulis 2 victum dat et Firer [<i>Furier</i>] ⁸⁷¹		
23.	Zenerowic	D[ominus] obersterleitnant raitar[orum] Rap, cui seruis et pro hebdomada it[em] ligna, quae sunt, adimit	z[łoty] 3	
24.	Nycyk, lanius	Quatermagistro raitar[orum] seruis et peditibus 8 victum dat		
25.	Wieruszka, lanius	D[omino] leitnanti peditum cum famulis 2 victum procurat		
26.	Warzeszyna, vidua	Sierzanti vni pro septimana quatermagistro raitar[orum] loco seruisa	z[łoty] 3 z[łoty] 3	

⁸⁷⁰ Виправлено з “seruise”.

⁸⁷¹ *Furier* – квартирмейстер (нім.).

		d[omino] leitnanti etiam peditum pro septiman[a] sierzanti alteri victum dat (арк. 963)	z[łotych] 8	
27.	Bryska, vidua	Quatermagistro raitar[orum] cum vxore et famulis omnia necessaria ad culinam; it[em] pediti vni victum dat		
28.	Drozdowic	Leitnant et signifer fenrich victum habent; it[em] pedites 8 victum habent		
29.	Zaur, murator	Foriero pro septimana it[em] corporali raitar[orum] cum familia seruis; it[em] peditibus 2 victum dat	z[łotych] 3	
30.	Magistrowic, pistor	D[omino] leitnanti pro septimana caproli peditibus 3 victum procurat	z[łotych] 2 z[łotych] 2	
31.	Rosciszewski	D[omino] rothmagistro raitar[orum] omnia necessaria et victum personae per septimanas 4; nunc exposcit ab ipso pro septimana cum inquilino	z[łotych] 12	

Conductores

[1.]	Marcinkowic	Raitaris 6 seruis et peditibus 5 victum dat;		
[2.]	Domina	Raitaris 7 seruis et peditibus 5 victum		
[3.]	Pasamonik	Raitaris 4 seruis et peditibus 3 victum; it[em] leitnanti raitar[orum] seruis cum familia		
[4.]	Iewułowic	Caproli dragan[orum] seruis et peditibus 4 victum		
[5.]	Kaminski	Raitaris 5 seruis et peditibus 3 victum;		
[6.]	Fras	D[omino] leitnanti raitar[orum] seruis et peditibus 7 victum		

[7.]	Helias	Raitaris 8 seruis et pediti 1 victum		
[8.]	Łaski, chirurgus	Equisoni d[omini] commendantis pro septimana et peditibus 2 victum; it[em] suo sumptu milites vulneratos et aegrotos 36 curat; (арк. 964)	z[łotych] 3	
[9.]	Dobronowic	Raitaris 3 seruise et peditibus 5 victum		
[10.]	Apothekarius	D[omino] commendanti pro septimana	z[łotych] 4	[groszy] 15
[11.]	Maik	Draganis 3 seruise et peditibus 4 victum		
[12.]	Sitkowic	Raitaris 3 seruise et peditibus 4 victum		
[13.]	Szostak	Fenricho peditum pro septimana	z[łotych] 7	[groszy] 15
		famulis eius 3 victum dat et pediti 1;		
[14.]	Damian	Quatermagistro raitar[orum] seruise et peditibus 3 victum		
[15.]	Nitka	Caproli cum vxore et famulo, it[em] siranti et libratori victum dat; Raitaris 5, seruise et auenae coret[um] 1		
[16.]	Benedykt	Quatermagistro raitar[orum] cum famulis 5 seruise et dragano cum vxore et peditibus 6 victum		
[17.]	Leszczynka	Sieranti vni victum dat, draganis 3 seruise et corneto rait[arorum]		
[18.]	Podsiadło	Raytaro et dragano seruise et peditibus 3 victum		
[19.]	Wildzina	Raitaris 3 seruise et peditibus 4 victum		
[20.]	Franciszek, sutor	Raitaris 2 seruise et peditibus 4 victum		

[21.]	Cebula	Quatermagistro raitar[orum] seruise et caproli victum		
[22.]	Szczytowski	Secretario d[omini] commendantis pro septimana it[em] raitaro et peditibus 3 victum dat	z[łotych] 5	
[23.]	Wołowiec	Raytaris 3 seruiza ⁸⁷² et peditibus 3 victum		
[24.]	Dryakowski	Draganis 2 seruiza ⁸⁷³ et peditibus 5 victum		
[25.]	Figulus	Corporali et draganis 2 seruise et peditibus 4 victum		
[26.]	Philipowski	Wachmeistro dragan[orum] cum famulis et vxore seruise et peditibus 5 victum		
[27.]	Krolikowski	Signifero dragan[orum] seruise et peditibus 4 victu[m] (арк. 965)		
[28.]	Kudaszewic	Peditibus 4 victum dat		
[29.]	Podoba	Peditibus 5 victum dat		
[30.]	Iarocka	Peditibus 3 victum et quatermagistro drag[anorum] seruise		
[31.]	Konieczkowicowa, vidua	Peditibus 4 victum et raitaris 4 seruise		
[32.]	Kodron	Peditibus 7 victum et raitaris 3 seruise		
[33.]	Iacek	Peditibus 4 victum et raitaris 4 seruise		
[34.]	Kaczorek	Peditibus 4 victum et draganis 4 seruise		
[35.]	Kiszczyna	Peditibus 5 victum et draganis 4 seruise		
[36.]	Mącznik	Peditibus 3 victum et sierzanti	z[łoty] 1	[groszy] 15
[37.]	Słoniowski	Peditibus 3 victum et caprolo cum famulis seruise r[aitarorum]		

⁸⁷² Виправлено з “seruise”.

⁸⁷³ Виправлено з “seruise”.

[38.]	Siewierski	Furiero cum equo victum et raitaris 5 seruis		
[39.]	Kurozwęcki	Pediti 1 victum et draganis 3 seruis		
[40.]	Szczudło	Peditibus 2 victum et raitaris 5 seruis		
[41.]	Kwiatek	Peditibus [...] ⁸⁷⁴ victum et raitaris 4 et draganis 3 seruis		
[42.]	Łęckowski	Peditibus 2 victum dat		
[43.]	Naciętkowic	Peditibus 2 victum dat		
[44.]	Łukanowski	Pediti 1 victum dat		

Inquilini pauperrimi, manentes in domibus desertatis,
qui dant seruiza militibus et viuendam

[1.]	Golinskie seu Rosznowskie	Raitaris 3 seruisa		
[2.]	Krupinskie	Raitaro[rum] quatermagistro cum famulis 2 seruisa		
[3.]	Grabarz	Raitaris 2 seruisa et peditibus 3 victum (арк. 966)		
[4.]	Iasowski	D[ominum] capitanum pedestre[m] sustinet		
[5.]	Lex	Raitaris 6 seruisa et corporulis 2 victum		
[6.]	Snicerka	Raitaris 7 seruisa et peditibus 3 victum		
[7.]	Charzowski	D[ominum] leitnante[m] pedestrem sustinet		
[8.]	Białobockie	Raitaris 2 seruisa et peditibus 2 victum et <i>Grobschnitt</i> ⁸⁷⁵ pro septimana	z[łoty] 1	[groszy] 20
[9.]	Piaseckie	Raitaris 2 et peditibus 3 victum dat		
[10.]	Migasowic	D[omino] capitano et peditibus 3 victum dat		

⁸⁷⁴ Тут пропущена цифра.

⁸⁷⁵ *Grobschnitt* – тютюн (нім.). У рукописі помилк. “Grobschmidt”.

[11.]	Sipior	Markietano seruise et peditibus 2 victum		
[12.]	Oyczykowa	Corneto et caprolo cum famulis seruise et sierzanti peditum peditibus 2 victum dat	z[łoty] 1	
[13.]	Ioannes, chirurgus	D[omino] capitano dragan[orum] cum famulis 6 seruise		
[14.]	Krostka	Peditibus 6 victum dat		
[15.]	Cichoniowiec	D[omino] leitnanti raitar[orum] et fenricho seruise et pediti 1 victum dat		
[16.]	Rzepcynska	Peditibus 3 victum dat		
[17.]	Toporkowa	Raitaris 11 seruise et peditibus 2 victum		
[18.]	Skowronek	Peditibus 4 victum dat		
[19.]	Skotak	Raitaris 4 seruise et peditibus 4 victum		
[20.]	Gorczycka	Raitaris 3 seruise et peditibus 4 victum		
[21.]	Kartownik	Raitaris 3 seruise et peditibus 2 victum		
[22.]	Czerwinska	Raitaris 3 seruise et pediti 1 victum		
[23.]	Kitnerowski	Raitaris 3 seruise et peditibus 2 victum		
[24.]	Tazbierkowski	Raitaris 4 seruise et pediti 1 victum		
[25.]	Frygosiowskie	Notario dragan[orum] seruise et peditibus 2 victum (арк. 967)		
[26.]	Rarowskie	Corporal[ibus] 2 et signifer[o] rairar[orum] seruise et pediti 1 victum dat		
[27.]	Czapskie	Raitaris 3 seruis et peditibus 3 victum		
[28.]	Mankowskie	Quatermagister raitar[orum] et fenrich		
[29.]	Gorskie	Raitaris 3, draganis 5 et peditibus 2 victu[m]		

[30.]	Wozniczyna	Raitaris 4 seruisa et peditibus 3 victum		
[31.]	Gawronczyna	Raitaris 3 seruisa dat		
[32.]	Lucas, murator	Raitaro 1 seruisa et peditibus 4 victum		
[33.]	Barnasik	Raitaris 2 seruisa et peditibus 3 victum		
[34.]	Nenkowskie	Raitaris 7 seruisa et peditibus 4 victum		
[35.]	Chroslicki	Raitaris 2 seruisa et peditibus 2 victu[m]		
[36.]	Podratus-nianka	Raitaris 8 seruisa dat		
[37.]	Woytowskie	D[ominus] maior dragan[orum]		
[38.]	Praebenda	D[ominus] capitan[us] dragan[orum]		
[39.]	Sosnowskie	Draganis 3 seruisa et pediti 1 victum		
[40.]	Czaplinska	Draganis 5 seruisa et peditibus 3 victum		
[41.]	Dzikowskie	Draganis 2 seruisa et peditibus 4 victum		
[42.]	Augustinowa	Draganis 5 seruisa et peditibus 3 victum		
[43.]	Gałganowa	Draganis 5 seruisa et peditibus 5 victum		
[44.]	Zbącka	Draganis 3 seruisa et peditibus 2 victum		
[45.]	Witkowskie	Raitaris 3 seruisa et peditibus 2 victum		
[46.]	Brychowiec	Raitaris 4 seruisa et peditibus 3 victum		
[47.]	Zapierkowic	Draganis 6 seruisa et peditibus 2 victum		
[48.]	Collegiackie	Draganis 2 seruisa et peditibus 8 victum		
[49.]	Wacławikowa	Draganis 8 seruisa et peditibus 3 victum		

[50.]	Ogonowskie	Draganis 2 seruisa et peditibus 2 victum (apk. 968)		
[51.]	Satdkowski	Corporali et peditib[us] victum 3 dat; raitaris 3 seruisa dat		
[52.]	Kurka	Draganis 2 et peditibus 4 victum dat		
[53.]	Dudek	Peditibus 5 victum dat		
[54.]	Czyzowska	Draganis 3 seruisa et peditibus 4 victum		
[55.]	Ianiczek	Raitaro 1 seruisa et peditibus 5 victum		
[56.]	Porebskie	Corporalis 2 seruisa et peditibus 3 victum		
[57.]	Zakrzewskie	Draganis 2 et peditibus 2 victum		
[58.]	Pod Gankiem	Draganis 2, peditibus 5 victum dat		
[59.]	Miecznikowe	Raitaris 4, draganis 4 seruisa, peditibus 2 victum		
[60.]	Baranowskie	Peditibus 6 victum dat		
[61.]	Banaska	Peditibus 4 victum dat		
[62.]	Kaczmarzyk	Draganis 2 seruisa et peditibus 2 victum		
[63.]	Wayda	Quatermagistro raitar[orum] cum famulis 3 seruisa et peditibus 2 victum dat		
[64.]	Zawisza	Peditibus 3 victum dat		
[65.]	Iągła	Peditibus 2 victum dat		
[66.]	Fularz	Peditibus 3 victum dat		
[67.]	Wołkowa	Peditibus 2 victum dat		
[68.]	Szkatulnik	Raitaris 2, peditibus 2 victum dat		
[69.]	Złamanski	Peditibus 2 victum dat		
[70.]	Ciepielowskie	Peditibus 3 victum dat		
[71.]	Kowale	Peditibus 2 victum dant		
[72.]	Kotlarz	Peditibus 3 victum dat		
[73.]	Kołodziej	Peditibus 3 victum dat		

71. [74.]	Lasocina	Peditibus 3 victum dat (арк. 971)		

№ 342

*19 червня 1657 р., табір під Мукачевом. – Польський маніфест
з оголошенням кривд, завданих Речі Посполитій князем
Юрієм II Ракоцієм, та причин наступу коронної армії
на Трансільванське князівство*

[Додаток № 16]

Manifestum Polonorum de irruptione in ditiones principis Transilvanie
1657

Nemo dubitat naturae legibus cautum esse alteri ea facere, quae quis facienda sibi minime optaret, iniurias tamen prohibere ac uim ui repellere ipsa natura docuit, dum equis ungulas, pardis ac leonibus ungues, tauris cornua, apris et canibus dentes dederit, homines uero diuersa armorum genera edocuerit⁸⁷⁶, quibus propulsarent iniurias, propria defenderet, illata ulciscerentur. Notum vniuerso orbi est gentem Polonam nullum unquam cum Transilvanie principatu uel confiniorum, uel amicitie, uel mutue correspondentiae discrimen ab immemorabili etiam tempore habuisse, quinimo cum inclita gente Hungarica semper sed uel maxime a Ludouico [I], Sigismundo, Alberto, Matthia [I] aliisque ad haec usque tempora diuis Hungariae succedentibus regibus inuiolatam colluisse amicitiam, sacrosanctumque pacis seruasse faedus. Eo etiam omni exceptione maiori nexu firmatum, cum Polonorum Hungariae, Hungarorum Polonica, saepius capiti imponerentur diademata. Quodsi preteriti temporis non libet respicere acta, presentis seculi memoria in ipso Stephano Bathoreo facile edocebit. Nec defuerunt contra Turcas ad Varnam⁸⁷⁷, ad Albam Graecam, ad Budam, ad Agriam, in aliisque plane singulis occasionibus Hungaris Polonorum subsidia; in disturbiiis domesticis quibusque, ac presertim Bochaianis, Bethlemanis, Rakocianis, mediationes et consilia, quo gentem suam prosequerentur studio incolumitatemque eius, acsi propriam respicerent. Nouissime etiam, dum Valahia, Transilvania[e] hostilitatem ferret⁸⁷⁸, quo studio, qua fide principi Transilvanie astiterunt Poloni, nemo est, qui ignoret. Ac hinc est, quod in ipso etiam rerum Polonicarum moderno statu a nemine primum, quam ab Hungaris petatum auxilium, a diuo nempe Ferdinando Tertio, Hungarorum rege, Romanorumque pariter imperatore augustissimo, qui cum longiori consilio ac deliberatione pro tunc rem traheret, uidereturque periculum in mora, conuersa

⁸⁷⁶ У рукописі помилк. “ed docuerit”.

⁸⁷⁷ У рукописі помилк. “Vernam”.

⁸⁷⁸ Найімовірніше, тут мова про повстання сейменів у Валахії навесні 1655 р.

sunt ad Georgium Rakoci, Transilvaniae principem, desideria, delataque ei coronae spes, si opem ferre laceratae undique Poloniae rebus dignaretur. Uerum ubi mel sperabatur, inuenta sunt spicula. Hac enim requisita ope uanus princeps elatus, maiorem⁸⁷⁹ in animo ambitioni locum dedit, quam uirtuti, ratus gladio et tiranide occupare potius Regnum, quam illud amica obtinere electione. Tirranidem, quam erga suos Transiluanos edocuit⁸⁸⁰, contra Polonos arripuit, ignarus consequentiae, quod, qui libertatem aliis adimit, propriam sibi aufert securitatem requiemque et

*ad generum Cereris⁸⁸¹ sine cedē et uulnere pauci
descendunt reges et sica morte tyra[n]ni⁸⁸².*

Nullis itaque conditionibus, quibus illi spes Regni proponebatur, admissis, fastu ebrius, pace et opibus elatus, Poloni[ae] Regnum suum || (**арк. 972**) iam esse dicto scriptoque undique praeferens, non auxiliaribus, sed infestis⁸⁸³ armis ingreditur, diuo etiam Romanorum imperatore in uanum deprecante, ac consanguineis amicisque suis sine effectum dissuadentibus. Illudum se a Polonis profert, quod uocatum postposuerint, quasi et maiores principes, no[n] vassali et dynastae, sed orbis monarhae, pari modo ad spem Regni Poloniae tunc non fuerant uocati, ac etiam ob non acceptatas conditiones postpositi. Vt enim Polonis certis conditionibus uocare quempiam licuit, sic uocatis principibus easdem conditiones non acceptare fuit liberum, talique negociatione diruta, nemini illata est iniuria: cum in naturali euentium et uendentium contractu uideamus rem dari pro re, nec eandem ex tali contractu [gratis]⁸⁸⁴ recipi posse. Si iuisset princeps subsidiis et neruo belli Polonos, dedisset filium [Franciscum] in spem Regni educandum, prout petierunt Poloni, habuisset tunc ea, de quibus inepte iam conqueritur. Legatum Sueticum, ad se tendentem, a Polonis captum, suum nuncium Cracouiam ad Vircium demandatum et ex itinere ad castra Polonica deductum maleque tractatum dolugit princeps et inde uiolatam pacem prae se tulit. Iam uero legatus ille Sueticus nonne Polonorum hostis fuit? Quare in dicionibus Poloniae capi non debuit? Non iure merito intercipi? Gentium enim de legatis iura illis dumtaxat asserunt libertatem, qui nunciandae rei⁸⁸⁵ alicuius [causa]⁸⁸⁶ etiam ab hoste uenerat. Non autem qui clandestinis⁸⁸⁷ practicis, confines⁸⁸⁸ principes contra alterum seducunt et nouas contra tertium fabricant

⁸⁷⁹ У рукописі помилк. “maiori”.

⁸⁸⁰ У рукописі помилк. “educuit”.

⁸⁸¹ Церерин зять – Аїд, бог царства мертвих.

⁸⁸² Ювенал, 10, 111–112.

⁸⁸³ У рукописі, мабуть, помилк. “infectis”.

⁸⁸⁴ Рудавський (1755), с. 341; у рукописі слово пропущене.

⁸⁸⁵ Слово правлене (спершу було “regi”).

⁸⁸⁶ Рудавський (1755), с. 341; у рукописі слово пропущене.

⁸⁸⁷ У рукописі помилк “cladenstinis”.

⁸⁸⁸ Так у Рудавського (1755), с. 341; у рукописі помилк. “confirmantes”.

coligationes, naturali etiam obstante lege, quę sagacitatem hominis indicti, ut futura in tempore auertat sibi iminentia pericula. Nuncius autem ipsius⁸⁸⁹ Cracouiam mandatus ad Vircium non pro Polonis, sed contra tulit literas, quod ex ipsarum tenore probe compertum est et uniuerse hristianitati euulgatum. Quare itaque detineri non debuit? Quare honorifice tractari (licet de honorifica tractacione falso imponatur)? Nam humanissime dimissus est, literas etiam a principe Lubomierzscio ad dominum suum acceptis, deduci usque ad confinia Vngarię a⁸⁹⁰ destinatis debuerat. Uerum, uano terrore percussus, pileo etiam rebusque relictis, una nocte aufugit. Quod etiam Poloni rerum eius ac literarum in Machouiam amandandarum necessitatem habuerint. Hoc itaque iure Polonis instituendi belli apud Racocium causa fuit? Non licet Polonis Suecorum homines capere, non licet uenientes ad hostes literas intercipere, licet autem Transilvano hostiles contra Polonos legationes excipere, correspondentias habere, nuncios Cracouiam cum hostilibus literis mittere. Sed est adhuc et alia apud principem ratio Polonie inuadenda[e]. Vocatum enim se ad Regnum ab aliquibus nobilibus Polonis aserit, itque autenticis uocantium literis deducit. Si ambicio non obcecasset animum, perpendisset princeps, an ad eiusmodi rebellium postulata principalem suam dignitatem committere debuerit, non credidisset uocantibus se arianis et de || (**арк. 973**) Regno Poloniae proscriptis ac perduellionis labe notatis hominibus. Nouerat bene princeps Transilvanie, cum indigenatum in Regno Polonie pro filio peteret, quod ad solam nobilitarem prerogatiuam nisi ex consensu totius Regi publice in comitiis generalibus poterat ascendere. Quare iitur per priuatas aliquorum literas absque Republica et comitiis (quod multum maius est) ad maiestatis solium efferi uoluit? Quare id contra ius fasque, uiuente rege Polonię, ambiuit, cum ipse etiam in electione principatus sit, nec sibi idem fieri cupiat. Sed ambitio deduxit unquam et alios ad parem animi impotentiam et temeritatem, malo effectū⁸⁹¹ semper, bono nonquam. He rationes iitur fuerunt, que principem necessitarunt ad arma contra Polonos suscipienda. Ingressus ideo Regnum Polonię cum Transiluanis, Moldauis, Valachis, Cosacis et diuersa gentium colluue, patentes ubique publicari fecit literas se protegere uelle Poloniam pacemque ei restituere et decenallem belli flamam extinguere. Progreditur in uiscera Regni pacificator, mortuorum eque ac uiuorum hostis, dum in ecclesiis ac cimiteriis christianorum cadauera ab impio eius eruuntur milite, quecunque possunt, igne ferroque uastantur, solis principibus Lubomierzscis ad trecenti exuruntur pagi ac perplura oppida, non est apud pretereuntem ulla diuinarum humanarumque rerum ratio, profanatur, uastantur, conburuntur⁸⁹² ecclesie, occiduntur, ut pecora, homines, miris et immemora-

⁸⁸⁹ Слово дописане над рядком.

⁸⁹⁰ Так у Рудавського (1755), с. 341; у рукописі, мабуть, помилк. “ас”.

⁸⁹¹ Так у Рудавського (1755), с. 342; у рукописі помилк. “affectu”.

⁸⁹² У рукописі помилк. “conbruuntur”.

bilibus tormentis ac cruciatibus enecantur christiani, alii ad ueru aligati assantur, alii serra per medium scinduntur, alii super ignem proiecti pice et resina illiniti torquentur. Nec sexui, nec etati, nec conditioni parcitur, infantes uno pede arepti ad parietem colisi occiduntur, mendicis et stipem petentibus eruunt[ur] oculi, abscinduntur auricule detruncantur manus pedesque, ita ut etiam hostis Suecus doluerit et rem hanc principi exprobrauerit. Nemo itaque dubium habeat, et presertim inclita Hungarica gens, Polonos iuste in dicionem principis Transilvanie irruptionem fecisse, tot tantisque sceleribus eiusdem principis lacesitos. Nemo miretur, si urentes uideat pagos, si campos cadaueribus stratos conspiciat, si matrum eiulatus, puerorum luctus, gemitus hominum audierit. Non moueatur contra Polonos horrida et abominabili Transilvanie deuastatione, cum maiora in Polonia patrauerit Rakocius. Ipse est, qui hunc in christianitate accendit ignem, ipse est uestri mali autor, cuius tirranicum si non excuti- || (арк. 974) etis⁸⁹³ iugum, maiora uobis imminet pericula ab aliis etiam nationibus, que tantum tirrani libidinem non ferrent. Vbi est antiqua illa Transilvanie libertas, que suos de minori tirranide notatos sepius coercuisti? Nonc impositum tibi seruitutis frenum est, gemis sub Rakociano iugo. Hoc tibi sit, inclita Hungaria gens, Polonorum manifestum, qui pariter uobiscum et suam, et uestram deprolant⁸⁹⁴ calamitatem, dum uicem pro uice reddunt tibi, [princeps]⁸⁹⁵ inimice.

Datum in castris ad Muncan [Muncacz] anno Domini 1657 die 19 iuny etc., etc., etc.

Опубліковано: *Rudawski Laurentius Ioannes*. Historiarum Poloniae ab excessu Vladislai IV ad pacem Oliuensem. – Varsaviae; Lipsiae, 1755. – P. 340–342;

Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum, sive Annales Hungarici et Transsilvanici / Opera et studio Simonis Massae et al., edidit Iosephus Trausch. – Coronae, 1848. – Pars II (1630–1699). – P. 62–65;

Rudawski Wawrzyniec. Historia polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju Oliwskiego / Przełoż. Włodzimierz Spasowicz. – Petersburg; Mohylew, 1855. – T. 1. – S. 245–248.

⁸⁹³ Так у Рудавського (1755), с. 342; у рукописі помилк. “excutieritis”.

⁸⁹⁴ Так у Рудавського (1755), с. 342; у рукописі помилк. “deploratis”.

⁸⁹⁵ Так у Рудавського (1755), с. 342; у рукописі слово пропущене.

1657

№ 343

*Нотатка Мартина Голінського про початок нових термінітів
на 1657 рік*

*8: Anno Domini 1657, die 1 ianuary.
In nomine Domini. Amen¹*

№ 344

1656 р.². – Літературний твір з прогностиком для шведів

Prognostyk Swedom, przepisany od p. [...] r[aicy] k[azimierzskiego] w Kiesmarku⁴.

W Malborku commendat sweczky znalazł tabliczę miedzianą w ziemy, na ktorey prophecyja w te słowa wyrazona:

<i>Frustra affectando Poloniam,</i>	<i>anno Domini 1656</i>
<i>Recte perdes Liuoniam,</i>	<i>anno Domini 1657</i>
<i>Ac Sueciam conculcabit Brema,</i>	<i>anno Domini 1658</i>
<i>Non tibi plus parebit Pomerania,</i>	<i>anno Domini 1659</i>
<i>In fine deplorabis ipse Sueciam,</i>	<i>anno Domini 1660</i>
<i>Quo uades, miser Carole?</i>	<i>anno Domini 1661⁵.</i>

№ 345

*1656–1657 рр.⁶. – Гданський віршований памфлет про полонення
шведського генерала Ганса Крістофера Кенігсмарка*

Wierse ze Gdanska poslane, w ktorych *monitum*⁷ kstałtne do generała Kinismarka [Hansa Kristofera von Königsmarka] 1656, ktore we Gdansku złożono:

¹ *Anno Domini 1657, die 1 ianuarii. In nomine Domini. Amen.* – 1 січня 1657 року Господнього. В ім'я Господа. Амінь.

² Той самий твір див. вище док. № 335.

³ Далі викреслено прізвище: “Woysiecha Zawady”.

⁴ Надпис пізніших упорядників: “It[em] p[agina] 954”.

⁵ Переклад див. док. № 335.

⁶ Той самий документ див. вище док. № 336; там само у легенді його публікація.

⁷ *monitum* – пересторога.

A iuz tobie, Kinizmarku, krolia miecz takiego,
 Ktory złamał przysięgę Boga naywiszego,
 Tego lądem Nemesis sciga sztrzały swemy,
 Ciebie zasię Eolus wiatramy bystręmy
 Zapędzył na tryony Neptunowe woyska,
 Ktorzy cie poimanego oddały do Gdanska,
 Kędic zaraz stancyą piekną obmisliano,
 Bo cie iako pohodnyę w latarnię wszadzono,
 Aby wszyscy wydzyely z lądu, z oceanu,
 Zescie wyarę złamały niebieskiemu Panu.

№ 346

1656 р., Краків. – Прогностик про шведське панування

W Krakowie prognostyk, wydany za Swedow bytnosczy:

Anno Do[mini] 1656: Regnum Polonie in quatuor partes erit diuisum;

[Anno Domini] 1657: Bellum magnum in tota Italia;

[Anno Domini] 1658: Ira Dei super vniuersam terram;

[Anno Domini] 1659: A paucis cognoscetur Deus;

[Anno Domini] 1660: Pastor non erit;

[Anno Domini] 1661: Resurget magnus vir;

[Anno Domini] 1662: Africa ardebit et luna scaturiet sanguinem;

[Anno Domini] 1663: Asia, Africa, Europa trepidabunt;

[Anno Domini] 1664: Terre motus magnus in toto orbe;

[Anno Domini] 1665: Infideles Trinum et Vnum Deum cognoscent;

*[Anno Domini] 1666: Extinguentur flumina et erit unum ouile et unus pastor*⁸. || (арк. 976)

⁸ *Anno Domini 1656: Regnum Poloniae in quattuor partes erit divisum; A. D. 1657: Bellum magnum in tota Italia; A. D. 1658: Ira Dei super universam terram; A. D. 1659: A paucis cognoscetur Deus; A. D. 1660: Pastor non erit; A. D. 1661: Resurget magnus vir; A. D. 1662: Africa ardebit et Luna scaturiet sanguinem; A. D. 1663: Asia, Africa, Europa trepidabunt; A. D. 1664: Terrae motus magnus in toto orbe; A. D. 1665: Infideles Trinum et Unum Deum cognoscent; A. D. 1666: Extinguentur flumina et erit unum ovile et unus pastor.* – Року Господнього 1656: Польське королівство поділиться на 4 частини; Р. Г. 1657: Велика війна в цілій Італії; Р. Г. 1658: Божий гнів на всю землю; Р. Г. 1659: Мало хто пізнає Бога; Р. Г. 1660: Не буде пастиря; Р. Г. 1661: Воскресне великий муж; Р. Г. 1662: Африка запалає і Місяць пролле багато крові; Р. Г. 1663: Азія, Африка, Європа тремтітимуть; Р. Г. 1664: Великий землетрус по всьому світу; Р. Г. 1665: Невірно пізнають Триєдиного Бога; Р. Г. 1666: Висохнуть ріки і буде одна кошара й один пастор.

M[istrza] Mykołaiia Zorawskiego [Mikołaja Żórawskiego] prognostyk,
 mathematyka kroliewskiego, na rok 1657.

O skutkach pana rocznego y pomocnykach iego

Panem roku ninieyszego Mercuriusz. Dobrze figurze położony niebesky znacy ludzie y rządy abo sprawuie, ze biwaią dowcipu bystrego mądry, postępów poczcuiwych pamięć dobrą majączy, wimownih, pamiętliwych rzeczy przesłe ostrożnych uczącie sie, matematyków nieskwapliwych, waruiących sie złamania contractow, iednim słowem – przyczyną iest wiele rzeczy dobryh na swiecie, gdy iest figurze dobry położony. Ale kiedy złe, tedy sprawuie, ze ludzie stawaią sie kłāmcany, syła gadaący, niestatecny, sztuczny, niewierny, złoślywy, osukywaiący, gnusny, zmisliaiący, w postępках leczy, rady przeciwne dobrym dāący, odmiēnni, czyhodołky, pod drugim kopaiący, co inszego w sercu, a co inzego w usieh majączy, nie posłusny panom swoym y w inih złoścyach obieraiący sie.

Więc, ze *in figura Mercurius*, ktoregosmi uczinili panem y rzadcą roku ninieyszego, lubo ma wiele *fortitudines*⁹, iednak, yz sie Saturnem łączy, a Mars go *quadrato aspectu*¹⁰ zarazył y nie iest na dobrym mieyscu w figurze położony, bo *in domo cade[n]ti*¹¹. Dlatego rząd swoy odprawuiąc, będzie tak prowadzić, ze między ludzmy nie będzie nicz albo mało co dobrego slychac.

Mynęło kilkaset lat, iako w Polsce przodkowie naszymy o takich rzeczach nie slychaly, na iakiesmi my patrzely. Iesce nie koniec tego roku, lubo ynszi wsziscy planetowie chcą sie zlutowac nad utrapionemy ludzmy. Saturnus sam niecnotliwy, iako przesłego roku sam przeskadzał, tak terazniejszego, łącząc sie z Mercuriusem onego niedokonczenya pokoju pobudza. Dlatego obaczemy myędzy ludzmy wiele wykrętów, zazdroscopy, a naybardzi lienistwo y, iako lepy łacinskym słowem moze sie wirazyc, “*cunctationem in rebus gerendis*”¹². Będzie skodziła zazdrość między rżacamy, która iest istotna własność Saturna. Przimiesza sie do niey y druga boiazn, y niesmiałość bez przicini, łakomstwo, nieuwaga godnih y zasłużonich ludzi. Te są tarany, ktorim Saturn hce burzyc, od drugich planet dobrze nakierowane, y pokoy prętko miec podobne rzeczy Korony Polskiey.

Alie tenze Saturn złączany z Mercuriusem nie telko w Polsce będzie hciał brawarie stroyc, ale, krotko pysząc, po wsistkim chrzescianstwie będzie panow

⁹ *fortitudines* – сили.

¹⁰ *quadrato aspectu* – kwadratnim aspektem (квадратурою).

¹¹ *in domo cadenti* – у падаючому (кадентному) домі.

¹² *cunctationem in rebus gerendis* – нерішучість у справах.

y monarchow misly do cegos nowego y niesłyhanego pobudzał. Dlaczego potrzeba sie obawiac, aby zataioni ogien rozroznie- || (apk. 415)¹³ nia sie krolestw panow chrzescianskych znowu sie nie wznieczył y tak iasno nie zaswiecił, zeby sie wszistkie rady, ktore sie potaiemnie knowały, nie wymerzely. A yz Saturnus z Merkuriusem swim sposobem po większey częsczy należą do rzeci duchownych, ktore *religionis*¹⁴ nazywamy, ba y do samich osob, dlatego taz złoszcz tych niedobrych planetow będzie chciała tez duhowne w brawacye swieczkie intrikowacz y ze pomieszaią sie, iesli *non aperte*, tedy *occulte*¹⁵ prziwiedzie. Zaczym i *Ilias malorum*¹⁶ nastąpi, iezeli *Iuppiter*, ktori iest *dispositor sacrorum*, *trigono suo felici sinistro* onih nie poratuie¹⁷.

A nawet com tesz y przedtym w kalendarzu moim namienił, ponowi sie iakasz sekta nowa, ktora dlia swey przeciwny obycaiom pocziwim proffessyey, pokątnie będzie odprawowała, ani na swiatło będzie winisz smiała. A to wsistko przydzie z influxow złych planet niebeskyh Saturna y Merkurego.

O czterech częsciach roku, a naprzod o zymie

Zyma znaczy bydz sprzotku mrozną y wietrzną, srodek ku sniegom, koniec mrozny y z wiatry pułnocnemy, sniegiem y plutamy.

A yz dzień Bozego Narodzenia przypada w poniedziałek¹⁸, dlategoz według obserwacy gospodarzkych zyma nie będzie bardzo ani ciepła, ani zymna – pomierna, iakoby miesana, bo iest ten wszistek casz, ktori sie poczina *a die 25 decembris an[n]i 1656*, a konczy sie *die 19 marty 1657*. Iutrzenka tez, ktorą nazywaią *Hesperus* abo Zwierzecą gwiazda, abo planetę *Venus*, Zwierzecą swieczyc będzie, y kto ią hce wydziec, nieh ią upatruie przez wszistek casz zimi (alie swieciła iasno az y przez may). Alie to, com o dniu Narodzenia Bozego napisal, *ualeat in quantum ualere potest*¹⁹, gdyz tego *assertum*²⁰ gruntownego fungamentu nie upatruie.

Inse częsczy roku – wiosna, lato, iesien – opisuie według znakow, tu mni potym opiszac.

¹³ Про помилку в пагінації, допущену під час переплету, в результаті якої цей документ було розміщено у різних місцях рукопису, див.: *Голінський Мартин*. *Silva rerum*: (1648–1665) [= Архів ранньомодерної Української держави, т. 4]. – Київ, 2020. – Ч. II: (1650–1653) / Упоряд. Ярослав Федорук; латин. Маркіян Домбровський, Орест Заяць. – С. 124 (прим. 805).

¹⁴ *religionis* – релігією (досл. “[справами] релігії”).

¹⁵ iesli *non aperte*, tedy *occulte* – якщо не відкрито, то приховано.

¹⁶ *Ilias malorum* – маса нещасть (досл. “Гіада нещасть”).

¹⁷ *Iuppiter*, ktori iest *dispositor sacrorum*, *trigono suo felici sinistro* onih nie poratuie – Юпітер, який управляє священними справами, своїм сприятливим лівим тригоном їх не порятує.

¹⁸ Напис на маргінесі: “1656”.

¹⁹ *ualeat in quantum ualere potest* – нехай залишається в силі, наскільки це можливо.

²⁰ *assertum* – твердження.

O zacmieniach 4

Cworo tego roku zacmienienia sie przitrafy: dwoie słoneczne, ale te widziane od nas nie mogą bydz, bo pod ziemią będą, a dwoie miesięczne – te, yz na nasim horizonce przitrafią sie, od nas widziane mogą bydz.

Opuszcziwszy dwoie słoneczne, miesięczne obacemy dwoie. Pierwsze obacemy dnia 25 czerwca [1657], to iest nazaiutrz po s. Ionie Krzcicieliu, ktori dzień będzie poniedziałkowy, przypadnie godzinie 8 po południu. Alie iesce nie doskonale będzie zacmienie, iedno iakysz znak iego. Własczywego zacmienienia pocątek godzinie 9, srodek zacmienienia godzinie 10, samo własne zacmienie godzinie 12. Wszistko zacmienie będzie trwało pułcwarty godziny dobre, a yz to sie zacmienie przitrafy pod pełnią.

A yz kazde zacmienie tak miesięczne, iako y słoneczne zawzdy iest prziciną rozmaitych złych przipatkow między ludzmy, to terazniejsze, poniewaz sie przitrafy w domu figuri iede- || (**апк. 416**) nastym, ktori *amicorum*²¹ nazywaią, prziciną będzie wielkych rosterkow między wielkiemy familiamy, ktore przedtym z sobą w pokoju y prziiazni żyły. Takze gorące skodliwych, trzęsienia serca, czkliwošczy, horob łoz[n]yh namnozy, owocom niedozrałoscią y zarazą iakąs grozy, do facty y praktych sztucznych politycznych misl ludzką pobudzą, do powstania poddanych przeciwko panom swoym armuie y inszych wielie złych rzeci, ktore za tym ydą, obecuię. To telko nas ma czieszytz, ze Polšce naszej mniey sie ych potrzeba spodziwać, a iezeli y w niey niektore sie z nych będą znaydowacz, tedy nie z przicini zacmienienia tego, ale z inszych, o ktorih sie na swyh mieyscach sprzotku powiedziało.

Alie tylko tym kroliestwom y miastom skodzyc będzie, ktore podliegły Kozorozcowy. Takowe są krajni Macedonia, Illiria, Thracia, Bosna, Albania, Bułgaria, Grecia, Mazowsze, Litwa, Saxonia, Hassia, Thuringia, Styria, wyspy, ktore nazywaią Orchades, Indya, Ariana, Gedrosia. Z miast zas Iuliacum, Aiuonia, Berga, Mechlinium, Gandauum, Oxonia, Vlma, Brandenburg, Augusta Vindellicorum²², Constantia, Wilno, Warszawa, Dersona [Dertona], Fauentia. Z liudzi zas czy, ktorzi mieli czy wsziscy rodzenia swego Kozorosca na horizoncie.

Trwac te skutky będą pułcwarta miesiąca cale, to iest od dnia pocęcia zacmienia, nazaiutrz po s. Ionie w poniedziałek przipadaiącego, az do puł miesiąca pazdziernika.

O drugim zacmieniu. Drugie zacmienie myęsiące, ktore my obaczyc mozemy, przytrafy sie dnia 20 grudnia (*in decembri*²³ wilią s. Tomasa, apostoła, przed Bozym Narodzeniem). Nastanie na nasim horizonce godzinie 7 po południu, srodek godzinie 8, dokoncenie godzinie 9. Wsystko zacmienie będzie trwało godzin dwie y kwadrans, doky miesiąc natencas nad ziemią będzie sie znaydował w 28 stopniu y 29 minucie Blizniąt przy Ogonie Smocym w domu

²¹ *amicorum* – [домом] друзів.

²² У рукописі “Augusta Vnidelicorum”.

²³ У рукописі “in decembre”.

11 figuri, gdzie też nie daleko niego Iuppiter w domu jego znajduje się, to jest w szóstym stopniu Raka. 10 dom opanował Baron, a poniżej jego Marz tutaj przy progu. Siódmy dom Wodny zastąpił, Merkuri słow[n]cem w domu piątym, a w środku nich Głowa Smoka. Venus pod ziemią w domu czwartym y północnym, na którego progu Waga się rozłożyła, a nie daleko niej Saturnus, który też tego zaciemnia jest panem. Dlatego też będzie przyczyną szkody w rzeczach z własności zimnej y suchej. A osobliwie w ciałach ludzkich sprawy choroby długie, jakowe są suchoty, winiscenie y strawienie się członków s katarów, poburzenie humorów, ciężkość y febrę kwartany.

W życiu zaś ludzkim przynosi y sprawuje wygnania, niedostatek, szyszkę, fraszki, strachanie się śmierci, a zwłaszcza tych, którzy są wieku podeślę. Bidły tych, którzy są na użytek ludzki, małość bydła, a te, które są, chorobami, zarazą y powietrze między nie zapuszcza tak dalece, że też y ludzie, którzy go uziwiać mają, od nich się zarazią. Na powietrzu mrozy nieznosne y zimno przikre wzbudzą, za którym lodowate postanowienie mgliste y zarażające następuje, także wichry y wiatrow, drzewa, domy y inne budynki wiwracających wielkość przynosi, obłoki gęste y śniegów || **(ap. 417)** zawieruchy, które zbożu y innemu użytkom na lato przeszkadzać będą. Na morzu y rzekach, do flisu służących, srogi niepokój, statków y okrętów rozbicia, trudne przejazdy, ryb stratę, zdyhanie, a osobliwie powodzi na rzekach czyni. Na ziemi zaś urodzajów niedostatek, owoców zarazę czyni, a to przez sarancę, czyrwy y inne robactwo, przez mokrość niezwykłą y deszcz częstych podaniem, przez grady y inne tym rzeczy podobne, które do głodu ludzi przywodzą. Ale nie wszystkim krajom y miejscom te złe rzeczy przegrażają, tylko tym, co podległe są Bliźniom, w którym znaku miesiąc będzie zaciemnia. A takowe są z królestw y prowincji Sardinia, Longobardy część, Flandria, Brabancja, księstwo witemberskie, Hircania, ormiańska ziemia, Mariana, Cyrenajka, Marmaryka y dolny Egipt. Z miast zaś Corduba w Hiszpanii, Wyterbium, Cesena, Turrinum, Wercelle, Rhegium, Louanium, Moguntia, Kitzongia, Hustordia, Bamberg, Willacum, Norimberg. Będą te złe skutki trwały dwa miesiące y dni 10.

O chorobach

Na wiosnę y początek wiosny powinni być ciepły y mokry. A yz początek wiosny nie zachowuje tych dwóch własności, bo jest suhy, także y srodek, dlatego na początku wiosny y do połowicy będą panować choroby, z suchych przyczyn pochodzące, jakowe są zima ztwardzenie, suche kasle, dyhawice, skurczenie żył, niesypianie, szaleństwo, zapalenia błon, bóle kolące, krzyżow bólescy, oddychanie trudne, roze, gorączki, hektyki, wysuszenia członków y suchoty, zapalenia twarzy, oczu, suchość języka, tegoż zapalenie y języka pocernienie, rąk y nóg skurczenie, swierzbień w nozdrzach, nerek zapalenie, bólescy oczu zapalenie y czerwoność, gorącość w uszach, zatkanie, ściśnięcie piersi, zapalenie nóg, suchoty, swierzby, łysie gorące, obrzęknięcie gardła, czerwo-

noszcz ognista, którą nazywamy *erisipelas*²⁴, pragnienie, kurc, urini puszczania trudność, żółtaka zapalenie, zawrót głowy, wydzenia oców przitępienie, pępka zapalenie, vrini zapalenie, po łacinie *ardor vrine*²⁵ – to te choroby na wiosnę panować będą.

Lato powinno być z przyrodzenia swojego suche i gorące, a więc całe lato nie [s]zanuje tego, dlatego też od chorób nie będzie wolne, ale będą panowały wrzody między ludźmi, biegunki, gruźlica pod gardłem, ślinogorze, tęsknota koło serca, apetytu do jedzenia straconie, żółte choroby, głowy bolenie, salenstwo, zębów ból niezmyślni, trądy po twarzy, bolenie wątroby i śledziany, krosty po twarzy, wrzody w gardle, febrę albo gorączkę, które *malignas*²⁶ nazywamy, gorączki powietrzne, fistule pod oczyma, *część hemorroides*²⁷, łupanie w kolanach, podagry, hyagry, koltany nad zwyczaj ludzie będą nędzować, szczyty, białymogłom macice bolenie, odrzucanie się miesięcznych chorób przez usta i inne tym podobne.

Jesień powinna być zimna i sucha, a że nie będzie, dlategoż chorób rozmaitych namnoży i przeto trza się będzie skromno zachować w jedzeniu i w piczu, a mianowicie od owoców się trza wystrzegać, które tego roku niezdrowe będą. Od powietrza podeyrzania wolna nie będzie, co nie ze złych influencji niebieskich, ani przepuszczenia Boskiego będzie, ale samej złości ludzkiej. Te bowiem kupy żołnierstwa, które na się zwodzić będą, przyniosą spustoszenie miast, wsi, miasteczek i gospodarzów wiejskich, zaciem, wyiadzą co lepsze rzeczy, muszą przestawiać na liedacym i po- || (**апк. 418**) karmie naturze ludzkiej nieprizwoitym²⁸. A z tego między niemi zarazliwe choroby, które razem z obozów i do miast, miasteczek, wszioć się przeniosą. I dobrze Iuppiter, choć pogański bóg, u Homera powiada:

*Nos equidem iniuste incusat genus hominum,
Suorum cum sit persepe causa malorum*²⁹.

* * *

Komu zawsze nad szia wisi miec goły,
Nie uczinią mu smaku kosztowne stoły,
Nie pomoże nic do snu słodkie śpiewanie,
Sen w pokoju przymie i złe posłanie³⁰.

²⁴ *erysipelas* – рожа, бешиха.

²⁵ *ardor urinae* – запалення сечі (пекуче сечовипускання).

²⁶ *malignas* – поганими, згубними; *febris maligna* – тяжка, згубна лихоманка.

²⁷ *caecae haemorrhoides* – “сліпі” геморої (без кровотечі). У рукописі помилка. “hemorrhoides”.

²⁸ Перед першим рядком дата “1657”.

²⁹ *Nos equidem iniuste incusat genus hominum, suorum cum sit persepe causa malorum* – Рід людський несправедливо звинувачує нас, хоч дуже часто сам є причиною своїх нещасть.

³⁰ *Kochanowski Jan*. Wszystkie dzieła polskie / Wyd. Kazimierz Józef Turowski. – Przemyśl, 1857. – T. I. – S. 32 (Księgi wtore, pieśń III).

* * *

Panem sie nikt nie rodzy, siła zostawiają
Dzieciom rodzicy, siła dzieci utraczaia.
Praca skarb naipewniejszy; kto sie spusi na nie,
I sam chleba nie łaknie, y drugim zostanie³¹.

* * *

Prętko człowiek zhardzieie,
Gdy sie mu dobrze dzieie,
Więc tez, kiedy go fortuna omili,
Wnet głowę zwiesy y powagę zmili³².

* * *

V fortuny to snadnie,
Ze kto stoy, upadnie,
A ktory był dopiero u niey pod nogamy,
Patrzayze go po chwily, a on gardzy namy³³.

* * *

Patrzy przestrono młodoszcz y daleko strzela
Mislyami, Bog som tylko kazdego oddzielya
Własną częstką; na tey kto przestawa spokojnie,
Ma wsistkiego dostatek, ma wsistkiego hoinie³⁴.

* * *

Prozno ma na swej piecy
Smiertelny wiecne rzeczy,
Doszyc na tym, kiedy wie, ze go to nie minie,
Co z przezyrenia Bozego od wieku mu słynie³⁵.

* * *

Kto na swym nie przestawa, a co raz sie kusy
O nierowną, zawse byc niewolnikiem muszy,
Podczas [y] swoje utraczy, y za cięń ułapy.
Powoli prędy doydzie, nyz tę, co sie kwapy³⁶.

³¹ *Szymonowicz Szymon*. Sielanki (1614) i inne wiersze polskie / Wyd. Jan Łoś. – 2-ie wyd. – Kraków, 1921. – S. 79.

³² Інший варіант “schyli”: *Kochanowski Jan*. Wszystkie dzieła polskie. – T. I. – S. 6 (Księgi pierwsze, pieśń II).

³³ Там само. – S. 34 (Księgi wtore, pieśń V).

³⁴ *Szymonowicz Szymon*. Sielanki (1614) i inne wiersze polskie. – S. 72.

³⁵ *Kochanowski Jan*. Wszystkie dzieła polskie. – T. I. – S. 34 (Księgi wtore, pieśń V).

³⁶ *Szymonowicz Szymon*. Sielanki (1614) i inne wiersze polskie. – S. 84.

* * *

Cnota skarb wieczny, cnota kleynot drogy,
Tego nie widrze nieprzyjaciel srogy,
Nie spali ogień, nie zabierze woda,
Nad wsistkim inszim panuye przigoda³⁷.

* * *

Trwałego nicz tu nie mas: szkody z korzisciamy
Mieszaia sie, dzis słonce, iutro sie hmuramy
Czerny niebo, godzina iedna – nie iednaka,
Moze byc z pana zebrak, moze pąn [z] zebraka³⁸.

* * *

Mieska człowiek na swiecie, iako wywołany,
Gdziekolwiek poyzris, nie ma zadney pewney sciany,
Iego w nyebie oycizna, lecz szczęśliwy będzie,
Ztąd przenioszsy sie, kto w niey kiedikolwiek siedzie³⁹.

* * *

Cnota sie nie utay, niech, w iaky chce, cenie
Tuli sie, swiecą przecię iasno iey promienie,
Wywrze wśródzie człowieka, a co w kącie siedział,
Poda go sławie y swiat o nim będzie wiedział⁴⁰.

* * *

Zmłodu sokoła w buyne łowy zaprawuią,
Zmłodu iunco[m] do iarzma karkow nałamuią.
Na początku naliezy! Kto ten dobrze sprawy,
Połowicę wygrawa, dobrze swoy wiek trawy⁴¹.

Rok tén, który iest pierwszy po przestępnim:
Według cerkwie wshodniej od początku swiata 7165;
Według rzymian y kosczyółow zachodnych rahuiemy lyat 5606;
Według rabynow zyduwskyh od początku swiata liat 5417;
Od początku kroliestwa polskiego liat 1107;
Iako Akademya [Krakowska] w Polsce uczic pocęła liat 257.

³⁷ *Kochanowski Jan*. Wszystkie dzieła polskie. – T. I. – S. 9 (Księgi pierwsze, pieśń V).

³⁸ *Szymonowicz Szymon*. Sielanki (1614) i inne wiersze polskie. – S. 87.

³⁹ *Kochanowski Jan*. O śmierci Jana Tarnowskiego, kasztelana krakowskiego, do syna jego Jana Krzysztofa, hrabie z Tarnowa, kasztelana wojnickiego // *Kochanowski Jan*. Wszystkie dzieła polskie. – T. I. – S. 29.

⁴⁰ *Szymonowicz Szymon*. Sielanki (1614) i inne wiersze polskie. – S. 94.

⁴¹ Tam samo. – S. 69.

№ 348

*Прогностик містра школи при кляшторі Божого Тіла в Казимірі,
доктора філософії Матвія Казимира Третера на 1657 рік*

W kalendarzu prognostyk m[istrza] M[athiasa] C[azimierza] Tretera⁴²
wydana, p. mistrza Bozego Ciała szkoły.

Rok 1657 ma w sobie dny 365, godzin 5, minut 48:

Od stworzenia swiata 5606;

Od potopu liat 3950;

Od założenia Rzymu 2406;

Od początku krolies[stwa] pols[kiego] 1107;

Od założenia akade[mii] y uczenia 257.

Mars wojnę witrębuie⁴³, Saturna promowuie zawząc ogień w pułnocnyh
kątach, a Kur zyczy sobie, aby iego zarazliwego głosu echo sie pokątnie odbieło,
naciągając złotey liutnie gęstych stron. Lec nic to y naieżdca Wulkanowa
kuznya munstuk gotuie. Woyna tedy nie telko po ziemy, alie y po morzu
będzie.

Roznych horob tego roku namnozy sie wielie między ludzmy y zagęszczy
sie załoba⁴⁴, a podobno w kroliewskych pałacach, bo Saturnus ma swoje zalie-
cenie⁴⁵ na narod ludzky, powietrze morowe po wielu myeyscach roserzy sye
etc. || (арк. 977)

№ 349

*10–15 січня 1657 р. – Новини, що прибули до Кезмарка, про битву
поляків зі шведами, французьке посольство до Яна Казимира,
укладення Віленського договору між Москвою та Річчю Посполитою,
напад Юрія II Ракоція на Польщу, виставу вертену студентів
на ратуші та інші відомості*

10 ianuary przisła do Kięsmarku nowina y listy od imosczy xzięzny pany
woiewodzyny krakowsky y od i. m. p. Alexandra Morzstina, bahmistrza
wielyckiego, do roznych panow, ze w Prusiech krol i. m. [Jan Kazimierz] y z
woyskiem swym dał walną bytwę krolowy swedzkiemu [Karolowi X Gustawowi],

⁴² *Estreicher Karol*. Bibliografia polska. – Kraków, 1936. – T. XXXI. – S. 307; *Bran-
kowski Aleksander*. Maciej Kazimierz Treter: Nieznany a wzorowy stylista polski od
XVIIgo wieku. – Poznań, 1877. – S. 11ff. Про управління школою Третером, обра-
ним казимирським райцею у 1657 р., див.: *Bieniarzówna Janina, Malecki Jan*.
Dzieje Krakowa. – Kraków, 1984. – T. 2: Kraków w wiekach XVI–XVIII. – S. 221–
222, 390.

⁴³ Надпис на маргінесі: “О войние”.

⁴⁴ Надпис на маргінесі: “О horobah”.

⁴⁵ У рукописі далі знову слово “ma”.

w ktorej potrzebie oba krolowie bely mężnie sie starszy. Porazone woysko swedzkie, krolia swedzkiego postrzeliono w nogę, liedwo usedł som. Piechota swecka porazona y armatę odebrano Swedom, y⁴⁶ raytarya swecka usła y s kroyem⁴⁷.

Posłowie francuskiego krolia i. m. [Ludwika XIV] koło zgody mocno praczuią, hcącz pogodzych krolia i. m. polskiego z kroliem swedzkym, y inny posłowie.

Takze nowina przisła do Kiesmarku⁴⁸, ze w Litwie pod Wilnem ich moszcz pp. comissarze⁴⁹ skoncely tractaty y pokoy zawarły z caręm i. m. wielkym moskiewskym Aliexim Mychałowiczem a kroliem i. m. Ionęm Kazimierzem polskym za posrednictwem cesarza i. m. chrzescianskiego Ferdinanda III. Stanęły pewne articuły y conditye. Do seymu, da Bog, przisłego dlia aprobowania odłożono. *Die 3 nouembris*⁵⁰.

Te tedy nowini gruchnęły po Kiesmarku od roznych obywateliow węgierskich y kiesmarskich, ze xziążę i. m. Ierzy Rakoczy ruszeł sie z woysky siedmigróczy ziemie do Polsky na wojnę przeciw Poliakom⁵¹, maiącz swe przycyni y urazy do nich dlia *contemptu[m] et se indignum habitum*⁵² y iego, ktore on za-ciagnął beł woiska⁵³ na obro[n]e Rzeczy Polsky Pospol[itey], ktorego o pomoc uprasaly, tak[z]e i ynse przycyni (tak udawaly Węgrzeh). Puszczyc sie myał przez Wołochy, posławsy wprzod przed sobą Bakosa Gaborego⁵⁴ [Gábor Bakos] do Wołoch, chcąc sie z [Bohdanem] Hmielnickym y z kozaky zaporowskięmy złączyc, ktorzy mu przisięę oddaly *die 18 octobris 1656*, będącz u niego posłowie kozaczcy od kozakow y od Hmielnickiego w siedmigróczy zięmy, na wierne posłusenstwo y poddanstwo, bydz mu na pomocy za iego rozkazaniem przeciw kazdemu nieprzyiacielowi y iego, dawsy w zakładzie swych kozakow kielka⁵⁵, od Moskwy odstaiącz, do ktorih bely przistali y posłusnemi bydz takze

⁴⁶ Далі закреслено нерозб. слово.

⁴⁷ Далі закреслено нерозб. фразу.

⁴⁸ Надпис на марґінесі: "In ianua[rio]".

⁴⁹ Плоцький воєвода Ян Казимир Красінський, віленський біскуп номінат Ян Довгяло Завіша, великий литовський маршалок Криштоф Завіша, референдар Великого князівства Литовського Кипріан Павло Бжостовський, грабовецький, коритницький староста Станіслав Сарбевський.

⁵⁰ Надпис на марґінесі: "1656".

⁵¹ Надпис на марґінесі: "*Die 2 ianuary 1657*. Kładly woyska 40000 iego, ktore sie przed nim popisowało y mustrowało pod Egiecem".

⁵² *contemptum et se indignum habitum* – через зневагу і через те, що з ним ганебно повелися. Латинські слова дописано над закресленою нерозб. фразою.

⁵³ Слово дописане над рядком.

⁵⁴ Слово дописане над закресленим "Batorego". Див.: *Pufendorf Samuel*. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 251.

⁵⁵ Фраза після коми дописана Голінським після основного тексту.

obiecali, mającz sobie za protectora cara i. m. wielkiego moskiewskiego (tak udawano w Kiesmarku, alie to niepewna, bo Hmielnicki telko 6000 liuznyh kozakow pozwoliel, a vltaistwa przywiazalo sie drugie 6000)⁵⁶.

Die 12 ianuary przyiehal i. m. x. biskup do Kiesmar[ka] z kapituly, tri milie od Kiezmarku. Ten zapewne twierdzyl, ze xzyaze Rakoczy nie rusel sie siedmigrocky ziemie, telko Bakos⁵⁷ v kzyaze[cia] Rakoczyego, gdysz poseł cesarszky bel po drugie raz u niego, aby tey woyni do Polsky zaniechal. W Polsce po graniczach woysko pewne polożono y pode Lwowem⁵⁸ dlia obrony, y liasy pozarębowacz kazono na goscinach, ktorędi by miały yszcz woyska iego⁵⁹. To darmo, przesed wsędy xzyaze Rakoczy z woysky y z armathą swoią az pod Sambor y Przemisl. || (арк. 978)

8 y 15 ianuary we dwa poniedzialky a dni targowe w Kiesmarku skolny studenczy od swey fury sprawowaly comedyą, ubrawszy sie, iako pastuhowie. Bely u narodzonego Chrystusa Pana, takze trzy krolowie y krol Herod etc. Na ratusu to odprawialy, prowadzacz sie skoły przez rynek z trąbamy y z bębnem. Kto to hcial wydziec y slysec, co sprawili po niemiecku, to musial dac pułtorak, a Poliak dwa, to go puscono na ratus.

№ 350

1657 р., січень. – Новини з Королівської Пруссії про ув'язнення та смерть Єроніма Радзейовського у немилості шведського короля, тріумфи коронної армії у зв'язку з перемогами над шведами, посланців від кримського хана Мегмеда Гірея IV та польського короля Яна Казимира до коронного маршалка Юрія Любомирського під Краків та інші відомості

S Prus

Krol sweczky [Karol X Gustaw] dal pod strazą miecz pana [Hieronima] Radzieiowskiego, ktory bel podkanclerzym koronnim w Polsce, a potym do Sweczyey bel ziehal y przistal do krolia sweckiego, w Malborku osadzony. S tey prziciny zaprzywiold do Polsky krolia swedzkiego y bel okazyią tey woyni (rozny rozne nowini plietli o tym⁶⁰; vdano belo, ze umarl p. Radzieiowsky bel w Bransberku, siela nowin siały, alie zyww. Potym⁶¹ zel y w Polsce bel, wysetsy od Swedow)⁶².

⁵⁶ У рукописі дужка помилк. поставлена після слова “niepewna”.

⁵⁷ Далі закреслено “[...] sye ku Przemislyowi, alie y to pliotky byly [...] woyskom swieze [...]”.

⁵⁸ Далі закреслено нерозб.

⁵⁹ Далі закреслено нерозб.

⁶⁰ Далі закреслено нерозб.

⁶¹ Далі закреслено нерозб.

⁶² У рукописі дужка не закрита.

13 ianuary w sobotę w noczy w obozye i. m. p. marszałek wielky koronny [Jerzy Lubomirski] kazał z dzyał bydz na triumph, ze nowini przisly z Prus o pogromie krolia swedzkiego y Stamboka [Gustawa Otto Stenbocka] Wielky Polscze, y “*Te Deum laudamus*” spiewano Wielice w koscielye.

Beł poseł tatarsky w obozie u i. m. p. marsalka y od krolia i. m. [Jana Kazimierza] z listamy posłaniecz. Odprawieni poseł tatarsky y udarowany. Za zdrowie hamskie [Mehmed Gereja IV] pieł i. m. p. marsalek, z dział byto. Wział sobą Swedow więzniow kielku poseł tatarsky w niewolią.

№ 351

1657 р., січень – 7 березня, Кезмарк. – Нотатки Мартина Голінського з новинами, що дійшли до міста, про посольства татар, козаків, московського царя та угорського палатина Ференца Весселіні до Юрія II Ракоція, його успіхи у війні в Речі Посполитій, допомогу йому від Війська Запорозького, дипломатію папи римського Олександра VII у французько-іспанській війні, чутки про смерть іспанського короля Філіпа IV, відвоювання литовцями Тикоціна від шведів, долю скарбів князів Радзивілів та знищення могили Януша Радзивіла, виступ коронного війська з-під Кракова на війну до Семигородського князівства, передачу метрики прав міста Казимира райцям на еміграції, міське життя Кезмарка та інші відомості

V xzyażęcia [Jerzego II] Rakocego beł poseł tatarsky, kozacky y od cara moskiewskiego [Aleksiego Michajłowicza], y od i. m. p. paliatynusa [węgierskiego Ferencza Wesselényi de Hadat]⁶³, odradzaiąc mu tey woyni do Polsky, takže y własna matka xzyażęcia i. m. Rakocego [Zsuzsanna Lorántffy/Susanna Lorantffy]⁶⁴. Posła [Michała Stanisławskiego] iesce przy sobie ma, nie odprawiwszy go, od i. m. p. marsalka koronnego [Jerzego Lubomirskiego] z obozu. Vniwersały swoje wisłał xziąże i. m. Rakoczy do Sąca y Dobiecza, oznaimuiąc o swim zb[li]żeniu ku granycom polskym, aby o nim wiedząc, do niego sie ziezdały etc. (hcąc bydz na pomocy y ratunku Koroni Polsky).

25 ianuary we czwartek w dzień nawrocenia s. Pawła dzień beł mrozny, wesoly, iasny, słońce swieczilo, wiatr od połudnya powstał mierny (tak piśą, ze woynę znaczy, gdy w dzień s. Pawła nawrocenia wiatr).

⁶³ Walewski Antoni. Historia wyzwolenia Polski za panowania Jana Kazimierza (1655–1660). – Kraków, 1868. – T. II. – S. 34.

⁶⁴ Надпис на маргінесі: “Така новина przysła do Kiesmarka, alie y to roznie”. Див.: Kármán Gábor. A Seventeenth-Century Odyssey in East Central Europe: The Life of Jacob Harsányi Nagy. – Leiden, 2016. – P. 99.

W Kiesmarku pospolstwo miescanie mieli electyą na nowego ryhtarza y obraly [...] ⁶⁵ Mesyusa, stoliarza, z miescan s posrotku siebie dorocnym burmistrzem, brata starego ryhtarza p. Messyusa. Prowadzono go przez miasto z trąbamy do fory rada y ⁶⁶ miescanye, a potym na ratus y do domu. Bankietowały sie w ratusu, wyno złe dawaly na miasto dlia pospolstwa, po g[ro]sz[y] 6 kwarta.

Przislá wiadomosc, ze ociecz s. Alexander [VII] papierz poslal posly swe do krolia francuskiego [Ludwika XIV], hcąc ych pogodzyc z kroliem ispanskym [Filipem IV] y wojnę srogą, zawziętą między niemy uspokoycz, obiecuiąc 12000 woyska na pomoc poslacz krolowi ispanskiemu, iezeliby krol francusky nye hcyal pozwolycz na zgodę.

26 ianuary ich m. p. Sapieiowie Tikocin w Litwie przez sturm strasny wzięły, kędy ciało xziążęcia Ianusa Radziwiła, woiewody wilienskiego, hetmana wiel[kiego] litew[skiego], leżało y skarby ych Radziwiłowskie, y sług ych 600, Phinow 600 y piehoty 2000 sweczky wysczynaly ⁶⁷. A som commendant swecky na becze prohu, zapaliwszy ią, wsiadł na nie y wyrzucił sie zabity y zomek, prohamy podłozysy pod nie, rozrucił (tak iako w Sędomierzu) ⁶⁸. 28 ianuary i. m. p. [Gabriel] Woynielowycz we 4000 liudzy złęcel sie z niemy, a i. m. p. kyowsky [Stefan Czarniecki] w 6000. Ydą pod Gdansk do krolia i. m. [Jana Kazimierza], a i. m. p. [Wincenty Korwin] Gosiewsky y kziążę Dimitr [Wiśniowiecki] z woysky w Prusiech y w Pomorzstwie xziążęciu pruskiemu [Fryderykowi Wilhelmowi] scinaią a palią. || (арк. 979)

Die 5 february w poniedziałek w dzień s. Agaty po południu, w Kiesmarku mieskaiąc, zmarł i. m. p. Andrzej Karkowsky, sliachczicz znaczny w liatah wieku swego, liat maiąc 82. Ciało iego na Kalwaryą zawieziono, zhowano az do pogrzebu do casu.

5 february i. m. p. Alexander Lubomiersky, hrabia na Wisniczu, koniuszy koronny, starosta sędomiersky, zatorzsky, niepołomsky etc. przyehał do Kiesmarku z Muronia zomku, iadąc do Szoboty.

O kzyążęciu i. m. Rakoczym nowini przisły do Kiesmarku od dworu i. m. p. koniusego koronnego, ze woyska z [Gáborem] Bakosem do Polsky przisły xzyążęcia Rakoczego, wzieli Stry zomek, y ⁶⁹ inih zomkow y miast kielka poddały sie.

I. m. pp. hetmany koronny [Stanisław Potocki i Stanisław Lanckoroński] koło Liublina y Opatowa leżą, na odpoczinek żołnierzow położono, chlieb wybieraią koło Czorzstyna y Nowego Targu. Pocęli sie z nimy chłopcy wadzycz koło Czorzstyna o statyą, bo iedny wysli, a drudzi przisly żołnierze, wibieraiąc z uprzykrzeniem.

⁶⁵ Тут пропущено місце для імені.

⁶⁶ Сполучник повторено двічі.

⁶⁷ Надпис на марґінесі: “Y ciało heth[m]anskie (y рукописі “heht[m]anskie”) xziążęcia ych Radziwiła prohy wirzucely z trumną, skliepi rozruciwszy w zomku”.

⁶⁸ У рукописі дужка не закрита.

⁶⁹ Далі закреслено нерозб. слово.

Die 11 february w niedzielę zapusną rano oboz y z armatą, z działamy ruszeł sie od Krakowa, zaniehawszy obliężenia, ze wszistkym woyskiem przeczyw xzyżęcycu Rakocemu⁷⁰. A tak Krakow uwolniony został od obliężenia. Wypadły zaraz Swedzy y w Balicach bydła zaięły 150 rogatego y iney zywnosczy nabraly. Takze y Wielycze bely zupy obięły tén comissarz, co beł y pierwey w zupach od Swedow nadany do przedania soly. Przed wiecorém w niedzielie bely Wielice, roskazuiącz, aby sie lyudzie nie baly, nie uciekały a zeby zewsząd wozono na targy tak do Krakowa, yako y do Wielicki wseliaky zywnosczy y towary y po sol formany zeby bezpiecznie iezdyły (a przecie odzierali, konie braly, liudzy znacznieyszih ymały Swedzy).

17 february w sobotę wstępą postu przyiehał i. m. p. bahmistrz [Aleksander Morsztyn] y p. [Marcin Sebastian]⁷¹ Koszuczky do Kiesmarku na mieskanie z Wielicki, uhodząc przed Swedy. Z Krakowa przyiehał p. [Jan (?)] Zorgiel y niektorzy rozny pp. miescanie, co wysly z Krakowa, będąc tam w obliężeniu.

23 february przyiehał do Kiesmarku z Kazimierza p. Bartłomiej Pyanczy, na ten cas⁷² będączy burmistrzem w Kazimierzu, y p. Marcin Mysieczky⁷³. Przywioz metrikę kazimierzskych praw y oddał ią do showania p. Andrzeiowy Iasowskiemu, starsemu rayczy kazimierzskiemu, przy bytnosczy nas, p. Wojcieha Zawady, p. Marcina Golinskiego, p. Wawrzinca Mrockowycy, pa[na] Marczyzna Lięmęsa, radziec, y p. Mathiasa Zawady, woyta kazimierzskiego, y przy p. Misieck[im]* aby⁷⁴ dał y prawa, ktore pozostaly iesce, kzyęgy, przywileie pohowac dobrze albo ie wysła[c]* do nas. Powrocieł p[an] Pianczy nazad do Kazimierza, odiehał nazad do Kazimierza *die 7 ma[rty]**. W Macieiowicach iehał na Sobotę, hciał na Liptuw iehac. Wzyęto go y Misieckiego na zamek do Liubownie pod wartę.

Woyska xzyżęcica i. m. Rakoczego Sambora dobywaią, kędy p. Guldin [Jan Guldyn]⁷⁵, kapita[n]* krolia i. m. polskiego, sesczyąset piehoty zawar sie y brony potężnie.

Kozakow 6000 zaporowskyh przisło na pomocz xzyżęciciu i. m. Rakocemu. Iarosław sie poddał xzyżęciciu Rakocemu y dano na załogę 1000 kozakow zapor[owskyh] a 1000 Węgrow.

Kroliowa i. m. polska [Ludwika Maria] w Cęsto[ho]wey przemieskywa, do ktorey ich mm. pp. senatorowie poziezdaly sie y i. m. p. marszałek koronny. ||
(арк. 980)

⁷⁰ Надпис на марґінесі: “Oboz odstąpiel”.

⁷¹ *Łabęcki Hieronim*. Spisy chronologiczne dawnych żupników w Polsce // Biblioteka Warszawska. – 1859. – T. 1. – S. 820.

⁷² У рукописі помилк. “tas”.

⁷³ На марґінесі закреслено слово “Testament”; далі дописано: “P. Pianczy przyiehał do Kiesmar[ku]”.

⁷⁴ Далі закреслено початок слова.

⁷⁵ *Nagielski Mirosław*. Liczebność i organizacja gwardii przybocznej i komputerowej za ostatniego Wazy: 1648–1668. – Warszawa, 1989. – S. 59.

24 february wysłał [Paul] Wierdz z Krakowa Swedow kielka kornetow. Bohnię zrabowały, kazał rozwalacz Promnyk⁷⁶ [pałac] murowany i. m. x. biskupa krako[wskiego] y inszych, także klastor na Zwierzynczu y pałac p. Morykoniego [Marka Antoniego Moriconiego]⁷⁷, Włocha, kupcza krakowskiego, y nowycyat oycow karmelitow bosych z kosciołem za Mykołayską bromą na Strzelnyczy, y Łobzowowy odpowiadał, y Wadowicze wyrabowały. Woyta z Nowego Tragu Swedzy poimaly, konie ym pobraly y p. Lipskiego, safarza zup wielickych, wzięły w Iordonowie.

Do Lanckorony Swedzy przyiez[dz]aly, zomku heczyely dostacz, alye go broniono dobrze. Miasto spalily Lanckoronę, zginęło Swedow pod sesczdziest.

A to s tey przycini Wiercz posłał kielka kornetow, ze tęn kapitān, ktery beł więzieniu, co pod nim poddał liubo wzyęto Lanckorānę, beł więzieniu w Lyancorokor[nie]⁷⁸ y przebiel sie nożem, vmarł⁷⁹. Dano znac o tym Wierczowy rozumicz, yako udanā, ze go Polyaczy zabiely. O to sie rozgnyewał Wiercz y kazał sie msczyc y spaliono kielka folwarkow koło Lanckorāny.

24 february xzyążę i. m. Rakoczy wzyał miasto Przeworzsko, kторы sie mu poddały, y tam som przemieskywał niedziel 3. Sturmował do zomku Lancuta, alie go nie dostał. Miastecko wyscinaly.

Krol ispany Filip III[I] [vmarł]⁸⁰ z domu arcixzyążat⁸¹ rakuskyh. Krolieństwo ispanye na syny cesarza i. m. Ferdinanda III przypadlo. Flyota z Yndyey przypłynęła krolowy ispanykiemu, naładowana złotem y drogiemy klinotamy y materiamy (tak udawano, alie sie to zmienilo, zyw iest)⁸².

[I. m. p. wojewoda krakowsky [Władysław] nominat z Myskowskyh domu miał umrzecz margrabym (tak udawono, alye niepewnie, bo zyw z łasky Bozy)]⁸³.

3 marty p. Woycieh Czyhoniowycz, rayca kazimierzsky, w Kiesmarku będąc hory, uczyniel testament przy nas y podał do rąk p. woytowy Matyasowy Zawadzie⁸⁴. Przy nas beł p. Woycieh Zawada, p. Marczin Golinsky, p. Wawrziniac Mrockowyc, rayce kazimierzscy, y p. Marcyn Misiecky, miescanin kazymierzsky, iako pisarz na tęn cas.

⁷⁶ Prądnik Biały (*Haratym Andrzej*. Kraków (z miastami Kazimierzem i Kleparzem oraz przedmieściami i najbliższą okolicą) // *Nagielski Mirosław, Kossarzecki Krzysztof, Przybyłek Łukasz, Haratym Andrzej*. Zniszczenia szwedzkie na terenie Korony w okresie potopu 1655–1660. – Warszawa, 2015. – S. 370).

⁷⁷ *Bieniarzówna Janina*. Mieszczaństwo krakowskie XVII w.: Z badań nad strukturą społeczną miasta. – Kraków, 1969. – S. 138.

⁷⁸ Далі помилк. повторено “więzieniu”.

⁷⁹ Надпис на маргінесі: “In februaryo”.

⁸⁰ Це слово закреслено. Надпис на маргінесі: “Niepewna to nowyna”.

⁸¹ Слово правлене.

⁸² У рукописі дужка поставлена після слова “zmienilo”.

⁸³ Ціле речення у квадратних дужках було викреслене Голінським, як недостовірна інформація. Дужка закрита після слова “niepewnie”.

⁸⁴ Надпис на маргінесі: “Testament”.

Xziążę i. m. Rakoczy w Przeworzsku przemieskywał y przy nim poseł wielky, biskup, kanclerz węgiersky [György Szelepcsényi]⁸⁵, od cesarza i. m. posłany, odwodząc xziążęcia Rakocego od woyny przeciw Poliakom⁸⁶. W ktozey sprawie wyprawił posła swego xziążę Rakoczy, i. m. p. Ryfaiego [Daniel Revay/Révai]⁸⁷, do cesarza i. m., ktery przyiehał do Kiesmarku na noc *die 5 marty* w poniedziałek, a we wtorek wyiechał rano z Kiesmarku do cesarza i. m. Tamze i. m. x. biskup, kanclerz, przy xziążęciu Rakoczym pozostał aż do powrotu od cesarza i. m. p. Ryfaiego. Jest y brat stryiecy xzyążęcia Rakoczego [Władysław Rakoczy] przy kzyążęciu i. m. Rakoczym w Przeworsku.

Wieżionio 300 wozow prowiantu – wyn, mąk, myąg y inih rzeczy za woyskiem xzyążęcia i. m. Rakoczego⁸⁸. Z Przemislia wypadł i. m. p. Korff, starszy regimentarz nad woyskiem krolia i. m. polskiego [Jana Kazimierza], zabrał wozy y piechotę pobieł, ktozey beło 100 przy wozach. Posłał zaraz xziążę Rakoczy 14000 woyska swego dobywacz Przemislia y z działamy. Drugie woysko xzyążęcia i. m. posło pod Lancut dobywac go, tam spalili folwarky i. m. p. marszałkow.

W Krakowie Wierdz pogotowac kazał wozy, poukładać rzeczy, działa na wozy, zeby pogotowiu bely. Roskazał Swedom wyiezdac z Krakowa, gdy woyska nadczyągną xzyążęcia Rakoczego, hęc mu Krakow oddacz. Ale gdy obaceł liud wegiersky, nie sprawyl, wroceł sie nazad do Krakowa y znowu osiad Krakow[w].

5 marty w Kiesmarku w poniedziałek wieczor, u p. Iasowskiego będącz natenczas, p. Pianczy z panem Liemięsem powadzily sie. Hory beł natencas na podagrę p. Iasowsky. Nazaiutrz przeprosieli sie w gospodzie u i. m. p. bachmistrza. Wiedział iednak o tym urząd kiesmarsky etc. y pany. 10 talerow oba daly y pocestowały panow rad[ziec] za zł[otych] 6. || (aprk. 981)

№ 352

22 лютого 1657 р., Ченстохова. – Універсал польських сенаторів до шляхти Краківського воєводства із закликом чинити перешкоди шведам поповнювати гарнізон Кракова людьми та провізією на час походу армії коронного маршалка Юрія Любомирського з-під обложеного міста до Семигородського князівства

Copyia vniwersału ich m. pp. sena[torow]

Iasnie wielmożny, wielmożny mosczy pp. bracia!

Dlia nagley bez zadney dania okazyiey xziążęcia siedmigrockiego [Jerzego II Rakoczego] [w] panstwa koronnego incursiey, ze i. m. p. marszałkowy koron-

⁸⁵ Pufendorf Samuel. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 252.

⁸⁶ Надпис на маргінесі: “Posłowie od cesarza i. m. do x. Rakoc[e]lgo”.

⁸⁷ Transsylvania et bellum boreo-orientale / Ed. Alexander Szilágyi. – Budapestini, 1891. – Vol. 2. – P. 105.

⁸⁸ Надпис на маргінесі: “Prowiant x. Rakocemu”.

nemu [Jerzemu Lubomirskiemu] *soluere obsidionem*⁸⁹ miasta Krakowa przisło y przeciwko nowemu temu nieprzyiacieliowy woysko obroczyć, acz wszystkiew Koronie, alie naybardzy wm. moym moszczim pp. y braczy nalieży, aby nieprzyiaciel excursiey miasta Krakowa nie czyniël tymcasem, nie moczniël sie y nie prowiantował, poki albo i. m. p. marszałek na continuatę tey obsidiey, albo tez krol i. m. [Jan Kazimierz], pąn nasz miłosciwy, szczęśliwie nie powroczy. Braterską tedy powagą tuteznego zjazdu z woly krolia i. m., pana nasego myłosczywego, przez i. m. xieżdza arczibiskupa gnieznienskigo [Andrzeja Leszczyńskiego] [nam złożonego]⁹⁰, wm. moym mosczy panom y braczy *per amorem patrie*⁹¹ uprąsomy, abiscie według ordynatiew i. m. p. marszałka koronnego przy wodzu naznaconym w takyh pocztach, iakiescie sobie *laudo publico*⁹² uchwalieły, statecznie zostawuiąc, ze wszistkych stron miasta Krakowa excursiei nieprzyiacieliowy bronieły, gwoli cęmu krolowa imoszcz [Ludwika Maria], pany nasza miłosciwa, gwardie swoje y insze z włosczy zgromadziwszy chorągwie, w. m. *in subsidium*⁹³ posęła y mi powagą zjazdu tego *insistendo*⁹⁴ uniwersałem i. m. x. arcibyskupa gnieznienskigo, dobrze przy tym wydanim w niebytnosczy i. m., ktorego Pąn Bog na tęń czas cieską padogricną złożył horobą, woiewodztwo syradzkie, *in armis*⁹⁵ stoiące, do woiewodztwa wm. moyh mosczy panow rusone. Alie iuz krol i. m., pan nasz myłosczywy, szczęśliwie *et victoriose*⁹⁶ z armathą y piehotą ze Gdanska wysedł y iuz z i. m. p. kyiowskim [Stefanem Czarnieckim], złączywszy sie, 10 february był w Lemburku [Lemborku], będziecie moy mosczy pp. prętko miely realną na dobycie tego miasta armathę y woysko, poniewaz krol swedzky [Karol X Gustaw] będzie miał doszycz zabawy w Prusiech z [wojskiem] Wielkiego Xieżstwa Litewskiego, ktore mężnie, odwaznie, za pierwszym sturmęń wziąwszy Tykoczyn, z niemalą potęgą na woysko swedzkie w Prusiech następuie. Na tym teraz nabardzy nalieży, aby nieprzyiaciel y liudzy, y prowiantu do Krakowa nie przibierał, czego wm. moym mosczy pp. bronicz potrzeba na tęń czas, gdysz nabardzy o w. m. substantiie y dobra ydzie. Strzez Boze zasz nieochoty w. m., zeby iedny w domach, drudzy sparsym zostawaly, odradzilibiscie tym samym woiewod[z]two sieradzkie do dania sobie succursu. Słyszając bowyęń, ze wm. mosczy panowie swoiego własnego woiewodztwa bronicz y strzedz nie hcecie y w kupie *in eo* || (apk. 982) *numero*⁹⁷, iakosczye uhwalieły, nie zosta-

⁸⁹ *solvere obsidionem* – зняти облогу.

⁹⁰ Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 579.

⁹¹ *per amorem patriae* – заради любові до батьківщини.

⁹² *laudo publico* – публічною ухвалою.

⁹³ *in subsidium* – на допомогу.

⁹⁴ *insistendo* uniwersałem – відповідно до універсалу.

⁹⁵ *in armis* – при зброї, озброєне.

⁹⁶ *et victoriose* – переможно.

⁹⁷ *in eo numero* – в тому числі, в тій кількості.

ieczye, zgorsiwszy sie oziebloszczyą wm. mosczyego panstwa, pewnie by nazad powrociely. Nie wątpięmy iednak, ze to wojewodztwo gorne iako zawse ohotha y odwaga swoią *regebat*⁹⁸, tak y teraz, gdy o nie naybardzy ydzie, da [z] siebie przyklad dobry drugiem y wedlie powinności obowiazku rycerskiego uhwały swoje y postanowienia i. m. p. marszałka koronnego⁹⁹ w kupie, nierozzerwane zostawiając, to czynicz będziecie, co sama okazy pod y nieprzyiaciela od wszistky incursiey *arcebit*¹⁰⁰. O co wm. mosczy pp. gorąco *per omnia sacra et amorem*¹⁰¹ *patriae*¹⁰² uprasomy, zaleczaiąc służby nase bratersky myłosczy.

W Częstohowie dnia 22 lutego¹⁰³ 1657.

Ion Tarnowsky, arcybiskup lwowsky;

Kazimierz [Florian] Czartorysky, xziążę, biskup kuiawsky;

Ion [Dowgiąło-]Zawysza, byskup wiliensky;

Władisław [Myszkowski], margrabia na Mirowie, wojewoda krakowsky;

Ion Tarło, wojewoda lubelsky;

Hieronim Wierzbowsky, wojewoda brzesky kuiawsky;

Ion z Liesna [Leszczyński], wojewoda poznansky;

Bogusław na Liesnie [Leszczyński], podskarby koronny.

Опубліковано: Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 577–579.

№ 353

7–11 березня 1657 р., Кезмарк. – Новини про життя у місті, смерть польного гетьмана коронного Станіслава Лянцкоронського, призначення новим гетьманом Юрія Любомирського, роздачу нових урядових вакансій, повернення семигородського посла від імператора Фердинанда III та інші відомості

7 *marty* w Kiesmarku vmarła pany Zophia¹⁰⁴ Bariczina *ali[a]s* Wilkanowska¹⁰⁵, miescka krakowska, pohowana w kosciółku katolickym w Kiesmarku. Testament uczinięła y zawarty podała p. Mathiasowy Zawadzie, woytowy

⁹⁸ *regebat* – провадило, йшло попереду, показувало приклад.

⁹⁹ У рукописі “i. m. p. marszałek koronny”.

¹⁰⁰ *arcebit* – стримає.

¹⁰¹ У рукописі помилк. “arrogum”.

¹⁰² *per omnia sacra et amorem patriae* – заради всього святого і заради любові до батьківщини.

¹⁰³ Під рядком дописано: “february”.

¹⁰⁴ Слово дописане над рядком.

¹⁰⁵ “*ali[a]s Wilkanowska*” дописано над рядком.

kazimierzsk[iemu], przy nas, p. Woyciehu Zawadzie, p. Marcinie Golinskim, p. Wawrzincu Mrockowicu, raycah kazimierzskych. Pysał go p. Groszykowski [Mikołaj Groszykowski]¹⁰⁶, pysarz krakowsky.

Vmarł i. m. pan Stanysław¹⁰⁷ Lanckoronsky, woiewoda rusky, hetmon polny koronny, człek ryczerzsky, gromiącz często kozaky.

Będąc w Częstohowey ich m. pp. senatorowie y krol i. m. [Jan Kazimierz], maiącz tam pewną consulte o obronie Korony Polsky, dał krol i. m. hetmanstwo polne iasnie wielmoznemu i. m. p. Ierzemu Lubomierzskiemu, marszałkowy wielkiemu koronnemu, generałowy krakowskiemu etc., etc. Przisła ta nowina do Kiesmarku *die 11 marty* do i. m. p. [Gabriela] Ohoczkiego. A woiewodztwo ruskie dano i. m. p. [Stefanowi] Czarneckyemu, co był kastelanem kyjowskym.

8 *marty* we czwartek wieczor przyiehał i. m. pan [Stefan] Tekieli do Kiesmarku, siedmigroczky ziemie od xiazecia Rakocego powroceł. || (aprk. 983)

№ 354

11 березня 1657 р., Кезмарк. – Новина про виступ шведів з Кракова до Вішніца, захоплення міста та інші відомості

Swedzy, z Krakowa wypadszy az po Wisnycz, wsparli horągwy kielka nasyh, *insperate*¹⁰⁸ napadszy na ubespieconych. Podkali mężnie, alie ze moc y potega była większa Swedow, ktorzy w noczy napadszy, ustąpieli do zomku y odstrzeliali sie. I. m. p. Krupka nie dał sie poymacz, bronieł sie potężnie, az polieg zabyty. Napadly takze sprętka na ih m. pp. [...] ¹⁰⁹, y Lipnicę, Wysnicz wyrabowali miastecka Swedzy y spalily. *11 marty* ta nowina przisła do i. m. p. [Gabriela] Ohockiego w niedzielie do Kiesmarku, a stało sie to y zomku hcieli dostac, alie ych odgromiono.

№ 355

10–11 березня 1657 р. – Заходи казимирських райців у Кезмарку щодо визволення з польського полону казимирського бурмістра Бартоломея П'янчі

10 *marty* w sobotę belismy u p. [Andrzeja] Iasowskiego wzgromadzeni na consulczie, zaproseny od pany Pianczy [Zofii Piancy] strony wyswobodzenia

¹⁰⁶ *Bieniarzówna Janina*. Mieszczaństwo krakowskie XVII w.: Z badań nad strukturą społeczną miasta. – Kraków, 1969. – S. 135.

¹⁰⁷ Ім'я дописано після основного тексту. На маргінесі надпис: “1657”.

¹⁰⁸ *insperate* – несподівано, зненацька.

¹⁰⁹ Далі закреслено: “Wadkosewskych y poymali ych Swedzy [...]”.

z więzienia p. [Bartłomieja] Piancego, męża iey, z Liubownye. Aliesmy nie mogly sposobu nalieszcz dacz o nim atestatiey spraw iego czasu woyny, nie bedac wiadomy nioczym. Pąn Misiecky [Marcin Misiecki] wolien został z Liubownya.

11 marty poiehała sama pany Piancza na Liubownią, a p. Misiecky do Kazimierza.

№ 356

Нотатка про викуп міщан Кракова для шведів з метою запобігання грабунків у місті, чеканку шведами монети з поганого срібла на краківському монетному дворі, скупка євреями награвованих товарів, їхню службу шведському гарнізону та інші відомості

Swedzy w Krakowie kazaly miescanom, aby ym zložely 60000 talerow twardych: chcą ly bydz wolny od rabowanya? Kamięnce rewidowaly po Krakowie y spisowali rzeczy u miescon Swedowie, nie wiedziec, na co. Staty sieła zewsąd nawiezli Swedom do Krakowa, obawiając sie ych naiazdow y spalienia, az nie hcely brac staty, telko piniądze: 2 talery z łanu iednego ze wsiow y z miasteczek. Telko Wielicka zostawała w pokoju dlatego, ze tam comissarz swedzky sol przedawał y targował dobrze za nie, a piniądze odwoził do Krakowa na Swedow. Nabili Swedzi w Krakowie złych sostakow y ortow na imię krolia i. m. Kazimierza polskiego.

Zydzы swe rzeczy do skliepow do Krakowa wynosielы, pochowaly, a na kazdy miesiäcz dawaia przeczye Swedom po 1500, wyiezdaiać cęsto na czaty ze Swedamy rabowac, y imaly, zabyialy Zydzы naszych, gorszy bely, niz Swedzy, a cokolwiek Swedzi dostaly, to zas Zydzi w Krakowie u nih pokupielы wszystko za lyedaczо.

Swedzy w Krakowie pogotowiu mayą wozy ułożone y działa na wozach, gotuiąc sie wyiehacz s Krakowa, telko czekaia na woyska zxyażęcia [Jerzego II] Rakocego, hcąc mu Krakow oddacz, azeby bely odprowadzeni ku kroluiowy swedzkiemu [Karolowi X Gustawowi] do Prus etc. Alie potym [Paul] Wierc, obaciwszy lud niesprawni, został w Krakowie, Węgri wiprowadził na Kazimierz na stanowisko a na głod wielky.

№ 357

Новина про вбивство краківського підкоморія Яна Клеменса Браницького розбійниками з австрійського війська

I. m. p. [Jana Klemensa] Branickiego¹¹⁰, podkomorzego krakowskiego, iadając z consultancy z Częstohowey od ich mm. pp. senatorow y od kroluiowy

¹¹⁰ Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Stanisław Cynarski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1990. – S. 80 (no. 241).

imosczy [Ludwiki Marii] ku Sliąsku, w drodze z woyska cesarskiego, zastapysy mu, zabyto go, gdysz wielkie rozboie po goszczyncah panowały, hoc miał listy wolnego przejazdu od kapitanow woyska cesarza i. m. [Ferdynanda III].

№ 358

1657 р., березень. – Новини про сподівання Юрія II Ракоція на додаткові козацькі війська, його посольство до імператора Фердинанда III, викуп міщан Перемишля козакам та семигородському війську, козацькі та семигородські завоювання у Польщі, в'їзд князя до Кракова та інші відомості

In marty xzyażę i. m. [Jerzy II] Rakoczy we wsziach Głusycach położył sie, gdzie zowią chłopow Głuszy Nięmczy, s tę stronę Łancuta, y woyska yego zastanowiely sie (nie wiedziac dliacego, cili responsu cekaiacz od cesarza i. m. [Ferdynanda III] przez i. m. p. Ryfaiego [Daniel Revay], czily większych posielkow woysk kozackych)¹¹¹. I. m. x. biskup, kanclerz węgiersky [György Szelepcsényi] a poseł wielky od cesarza i. m. do książęcia i. m. Rakocego iesce nie odprawioni, przy książęciu zostawa az do przyjazdu i. m. p. Ryfaiego y drugiego kuriera, co poiehal takze za nim.

Przemisl sie okupiel kozakom y xziążęciu i. m. Rakocemu. Daly 30000, azeby bely uwolnieni od sturmu y palienia przedmiescia. Kozaczy, ktorzy są przy książęciu Rakoczym, ktoryh kładą 20000, kędy wpadną – wielkie morderstwa czynią, zabyiając liudzy, dzieczy, kapłany, koscioly łupiając, rabuiając y mieyscamy paliając miastecka y wszy. || (арк. 984)

Kozaczy, ktorzy są przy książęciu Rakoczym, wielkie morderstwa czynią nad liudzmy tak kapłanamy, sliahtą, yako y pospolytym lyudęm, białemy głowamy y dziatkam y małęmy, szczynayając, męcząc, paliając, kędy ięno przydą, miastecka y wszy koło Łancuta, Przemisla, Przeworzka, Iarosławia, Bieca, Zakliczina etc.

Czaty wypadaly az ku Sączow y z obozu książęcya Rakocego y wsędy w okolicy na kielka myl, a pod Krakow sie zblizaiając. Bochnie¹¹² wyrabowaly kozaczy y spalyl polowicę y liudzy nazabyialy, wsy w okolicy paliely: Niepołomice, Dobrzyce, Czyrzyce, opactwo, ynse.

Wyiehal [Paul] Wierdz z Krakowa przeczyw kzyażęciu Rakocemu y most kazał zbudowac pod Vsczyem dla przeprawy przez Wysle. Do Wielick y dał Wierdz salue gwardy y pasporty, aby beła wolna od woyska xzyażęcia Rakocego, gdysz zupy trzymali Swedzy y sol przedawaly.

¹¹¹ У рукописі дужка не закрита.

¹¹² У рукописі помилк. “Wohnie”. Див.: *Haratym Andrzej*. Kraków (z miastami Kazi-mierzem i Kleparzem oraz przedmieściami i najbliższą okolicą) // *Nagielski Mirosław, Kossarzewski Krzysztof, Przybyłek Łukasz, Haratym Andrzej*. Zniszczenia szwedzkie na terenie Korony w okresie potopu 1655–1660. – Warszawa, 2015. – S. 397.

28 *marty* we srodę wielką wiehał xzyażę Rakoczy do Krakowa. Od Swedow wdzięcznie przyięty¹¹³, 2000¹¹⁴ kony, a drugie woysko stanęło obozēm koło Krakowa. Z dział byto na triumph w Krakowie y zomku, y cestowały Swedzy Węgrow. We czwartek¹¹⁵ Wierdz regimentowac ma woysku węgierskiemu, a swoy gubernatyą insemu w Krakowie zliczyeł. Xziażę Rakoczy spodziewa sie woysk y krolia swedzkiego [Karola X Gustawa], ze sie z nim maią złączyc Swedzy y o dalsy wojnie traktowac.

№ 359

1657 p., березень. – Новини про смерть литовського канцлера Альбрехта Станіслава Радзивіла, провінціала бернардинів Людвіка Яна Скропковича та велицьких рясць

23 *marty* p. Simon Gawęcky, rayca wielicky, Wielice vmarł¹¹⁶; p. Czizowsky, rayca wielicky, vmarł y p. Marczyn Prosowsky, rayca wielicky, a przedtym vmarł p. Skrzycky, rayca wielicky, w Sliąsku.

In marty vmarł i. m. x. [Ludwik Jan] Skropkowycz¹¹⁷, prowynciał oycow bernardinow w Polsce. Wyiehał beł do Sliąska z imoscyą panyą myecnikową koronną [Marianną ze Stadnickich Zebrzydowską], tamze umarł w Sliąsku. Prziwieziono go na Kalwaryą, tamze pohowani liezy.

Vmarł w Litwie xzyaze Stanislaus Albertus¹¹⁸ Radziwił na Olyce y Nieswiezu, katolyk, kanclerz wielky litewsky, ktory miał corkę młodszą [Krystynę Annę]¹¹⁹ nieboszcyka i. [m.] p. Stanisława Lubomierskiego, wojewody y generała krakow[skiego].

№ 360

31 березня 1657 p. – Нотатка про виїзд шведського гарнізону Пауля Вірца з Кракова і поразки семигородських військ від поляків

Wyiehał xzyażę [Jerzy II] Rakoczy y [Paul] Wierdz z nym z Krakowa wielką sobotę¹²⁰ [31 marca] z woysky y z armatą, y wozy skarbamy wyprowadziel

¹¹³ У рукописі помилк. “przyiędy”.

¹¹⁴ Написано на місці виправленого “w kielkadziesiat”.

¹¹⁵ “We swartek” дописано над рядком.

¹¹⁶ Надпис на марґінесі: “P. Gawecky vmar”.

¹¹⁷ Słownik polskich teologów katolickich / Pod red. H. E. Wyczawskiego. – Warszawa, 1981. – S. 97 (12 березня 1657 p.).

¹¹⁸ Спершу помилк. було написано “Albertus Stanislaus” і потім виправлено Ґолінським. Дата його смерті 12 листопада 1656 p., див.: *Radziwiłł Albrycht Stanisław. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski.* – Warszawa, 1980. – Т. 1: 1632–1636. – S. 62.

¹¹⁹ Там само. – S. 49, 63.

¹²⁰ Переправлено з “wielky pyątek”.

Wierdz s Krakowa, ktore pobrał s kosczyołow, zomku, trumnę s. Stanisława srebną y czimborium, lihtarze, kapy, ornaty sadzone perlamy y kamienmy y ine skarby, dział nabraly sobą. Pusczyli sie ku Częstohowey, a drugie woyska ku Prusom do krolia swedzkiego [Karola X Gustawa]. Oboz wielky Rakocego liezał pod Koszickamy, spalili Koszicky y liudzy naszczynaly. Pod Miehowem podiazd swedzky y Rakocego porazily naszy, a pod Olstinem 6 horągwy Węgrow¹²¹ naszy wzyęły (tak udaraly naszy) y pod Opatowcem¹²². Oboz polsky pod Solcem liezał i. m. p. marszałka [Jerzego Lubomirskiego].

№ 361

*Новина про ув'язнення Єроніма Радзейовського шведським королем
Карлом X Густавом у Мальборку*

[Hieronimowi] Radzieiowskiemu krol swedzky [Karol X Gustaw] kazal w Malborku pod wartę¹²³ y drugiemu kapitanowy, tak udawano¹²⁴.

№ 362

*3 квітня 1657 р. – Нотатка про повернення Пауля Вірца до Кракова
на уряд губернатора*

3 apri[lis] we wtorek Wielkonoczny powrocziel [Paul] Wierdz od xzyżęcia [Jerzego II] Rakocego do Krakowa nazad y Krakow wzyal znowu pod swoje gubernatiją y obwarował strażą mury y miasto, zywnosciją opatrzył sie liepy y solą, y prohamy, kulamy.

Kozactwa¹²⁵ y woyska Rakocego powrocielo pod Krakow ze 2000, Skawinę złupiely y pomęczeli miescany, dziwne męky zadaiącz: xziędzu pliebanowy skawinskiego rece, nogi pouczynali, głowę kręcili, wiercieli o piniadze y srebro. Takze y o inih wieliu myeyscah czynieli, srogie męky zadaiącz, paliącz wszy, dwory, miastecka, a liudzi morduiącz y koscioły łupyącz. Nowe Miasto spalili y Zabno, y inih wielie¹²⁶. || (арк. 985)

¹²¹ У рукописі “Węgroh”.

¹²² Надпис на маргінесі: “Węгры byią nasy”.

¹²³ Дописано над закресленим нерозб.

¹²⁴ Надпис на маргінесі: “Nowina”.

¹²⁵ Слово правлене.

¹²⁶ Надпис на маргінесі: “Pod Cęstohową pogroniono yh”. Далі закреслено нерозб.

28 березня 1657 р., Ченстохова. – Універсал польського короля Яна Казимира із закликом до підданих чинити опір семигородському князеві Юрію II Ракоцію і створювати партизанські загони

Copyia vniuersału krolia i. m. polskiego.

Iań Kazimierz z Bozey łasky krol polsky, wiel[ki] xziążę litew[skie], ruskie, prz[u]skie, zmuckie, mazowieckie, infliaćkie, smolenskie, czerniehow[skie] a swedzky, gotzky, wandalsky dziedzicni krol.

Wszem wobecz y kazdemu z osobna, komu to wiedziecz naliezy, mianowicie burmistrzom, woytom, sołtysom, harnikom, młynarzom y wszstkym poddanim woiewodztwa krakowskiego, kraiov podgorzskyh tak nasim kroliewskym, iako y duhownim y sliaheckym, wiernie nam miłym, wiadomo czyniemy. Isz wielce sie czieszymi s tego, ze wier[nosci] ww., zaraz postrzegszy okrucienstwa woyska [Jerzego II] Rakocego, ktore swiaćnice Panskie y cerkwie swiete ogniem znoszy, sacramenta s[więte] depce, wasz samih z braciām wasām, zony y niewinne dzieczy okrutnie zabyia y mordue, dostatky zabiera, miastecka y wszy w popioł obraca y inse wielkie okrucienstwa czyni, chcąc sławne imię Panskie y swiętām polskām y ruskām katoliczkām wiareę wykorzenycz, pocęli sie bracz do kupy y odpor temu nieprzyiacielowiy ladaiakemu dawac. Pochwaliwszy tedy tę zarliwosc wiernosci waszy, abiscie iak nagromadnyeі sie kupiaćz i yako nayskromniey sie zachowuiąćz, przy dostoiensctwie naszym y panah swoych dziedzycnih wiernie, mężnie y odwaznie stawaly, nieprziiacielia tego z roznych stron, dniem y nocą napadaiaćz, rwaly, przechody, drogy y goszczincze psowaly, lasy zasiekaly y w nyh na niego czuwały y co tylko do znosienia iego naliezy, ohotnie czyniely, vpewniaiaćz wiernosc[y] waszę, iz gromadne woyska nasze y tatarskie niedługo nieprzyacioł naszych na wasze zasieky napędzām y znacney w. w. nabawiam zdobyczy y korzisczy, za czo od nasz y Rzeczipospolitey pomislne wolnosczy y znacnam odniesiecie wdzięcnosc. Ktory vniuersał nas aby tym prędzey w. w. dosedł, roskazuiemy woytom, sołtysom pomienionim po miasteckach, targah, parafyiah publikowacz y od iedney do drugiey przeselać. Na czo dlia lepszy wiary przy podpisie ręky naszej pieczęć koronnām prziczisnąćz roskazalysmy.

Don w Częstohowey dnia 28 miesiāca marca¹²⁷ roku Pan[skiego] 1657, panowania naszego polskiego y swedzkiego 9 roku.

Ion Kazimierz krol.

Locus sigilli.

Mathias Poniąćowski, *regens can[cellarii]* i. k. m.

Опубліковано: *Morawski Szczęśny*. Arjanie polscy. – Lwów, 1906. – S. 402–403. || (арк. 986)

¹²⁷ Надпис на маргінесі: “Wielką srodę”.

№ 364

11 квітня 1657 р., Кезмарк. – Нотатки про повернення через місто імператорського посла до Юрія II Ракоція, угорського канцлера, біскупа Георга Селепчені, смерть імператора Фердинанда III, становище у Відні після цієї події та інші відомості

11 aprilis we srodę i. m. xżyądz byskup nytransky, kanclerz krolietwa węgierskiego [György Szelepcsényi] wiehał do Kiesmarku, z Liewoczy przyiehał. Przeciw ktoremu wyiezdaly pp.: i. m. p.¹²⁸ comes¹²⁹ Stephan Tekiely y i. m. pp. sliahta polska, ktorzy mieskaly w Kiesmarku, takze pp. miesczanie krakowszczy y raycze kiesmarzsczy z pospolstwem. Wytali go za miastem, beł na obiedzie u i. m. p. Tekielego, wyiehał o 4 godzinie s południa do Soboty na nocz. Tęn to i. m. x. kanclerz iezdył od cesarza i. m. w poselstwie do kzyżęczia [Jerzego II] Rakoczego, zeby poniehał woyni przeciw Poliakom y zeby powroczyeł nazad, alie go iuz w polskich graniczah pod Przemisliem zastał, który odpowiedział, ze tego uczynycz nie moze, na czo sie zawiody. Posedł potym pod Krakow kzyżę Rakoczy y beł w Krakowie wielką srodę [28 marca], a wielky piątek [30 marca] wyiehaly z [Paulem] Wiercem.

11 aprilis we srodę po przewodni niedzieli przisła ta nowyna do Kiesmarku wtęncasz, gdy i. m. x. kanclerz beł, ze cesarz i. m. chrzesciansky Ferdinand III vmarł Wiedniu, brat wuieczny krolya i. m. Iona Kazimierza polskiego, bo cesarz i. m. beł zrodzony od Ferdinanda, cesarza i. m., II, a krol i. m. Ion Kazimierz polsky od siostrzy rodzoni, Constantiey, cesarza i. m. Ferdinanda II¹³⁰. A sin cesarza i. m. Leopoldus [Ignatius], krol węgiersky y czesky, zahorzał na krosty. Przisedł do zdrowya potym.

Leopold¹³¹ [Wilhelm], arczixżyżę rakuskie, brat rodzony cesarza i. m. Ferdinanda Trzeciego, został generałem nad woyskiem cesarza i. m., ktorego rahuią więczey w Sliąsku bydz, nizely na 60000. Zahorzał beł bardzo.

№ 365

Новини про напад козацьких, молдавських і трансільванських військ на Підгір'я, валаських сейменів на службі в Юрія II Ракоція та інші відомості

Kozaczy y Wołosa z Węgramy wpadly w Podgorze z woyska xżyżęczia [Jerzego II] Rakoczego, po wszyah wielkie skody poczyniely y morderstwa nad liudzmy y dziecmu małemy, nykomu nie folguiącz, tak dwory y wszy paliącz,

¹²⁸ “i. m. p.” помилк. повторено двічі.

¹²⁹ comes – граф.

¹³⁰ Далі закреслено: “(Day Boze, by sie te nowiny zmyeniely)”.

¹³¹ У рукописі “Leopodl”.

[iako] koscioly rabuiacz y kliastor w Cierzyczu [Czyrzyczu] wyrabowaly y popustosely, kapłanow nazabyialy, Gorlicze, miasteczko, spalily y liudzi wiscinaly. Bronili sie liudzie miescanie y z hłopy dobrze, nazabyiali tego ultaistwa niemało, alie przemozeny.

Wołohow na 500 w siedmigrocky ziemy, ktorzi beli pozostaly, służacz kzyażęcyu Rakocemu, wszedszy do zomku, do kzyężny samey, upominali sie zapłaty, co służely xzyażęciu, za kielka miesięczy. Odprawiono yh, aby bely cierpliwy, ze ym zapłaty som xzyażę i. m. Rakoczy. Cekac nie hciely, kazała ym zapłaczyc kzyężna. A *interim*¹³² do zomku nieznacnie wszetszy potroszę, z więzienia Łupuła¹³³, brata hospodara wołoskiego [Bazylego] Łupuła¹³⁴, z więzienia dobywszy, wyzwoliely y zoną, y z dziecmi, y do karety wszadzywszy, konie zaprzęgszy, zomku uwiezly ku graniczom multanskym. Co prędzы sludzы xziezny i. m. uderzily na gwałt. Zebrawszy sie pewny pocet liudzy, w pogonią za niemy posly – dogoniely, pogromiely. Wołoszy belo 500, co uhodzily z Łupułem, y nazad poymaly znouwu Łupuła, y powrociely do więzienia do siedmigrocky ziemye. Y obiesono Łupuła samosiodmego y drugih potracono, co przy nim ich poymano¹³⁵. || (арк. 987)

¹³² *interim* – тим часом.

¹³³ Далі закреслено нерозб.

¹³⁴ У Василя Лупула було два брата – Coci Gheorghe i Coci Gavril (*Stoicescu Nicolae. Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova: Sec. XIV–XVII. – București, 1971. – P. 378*). Обидва вони ще були живими у 1660-х роках.

¹³⁵ У дійсності ця історія стосується, найімовірніше, Грізея з Богданеї (*Hrizea din Bogdănei*), якого сеймени проголосили воєводою у Валахії у 1655 р. (*Demel Juliusz. Historia Rumunii. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1970. – S. 201*). Після поразки повсталих валаських сейменів і відновлення на господарстві Костянтина Щербана, він перебував в ув'язненні у Трансильванії. У листі Акоша Барчая до трансильванських послів у Порті Стефана Тиші та Якуба Гаршані від 27 березня 1657 р. згадувалося, що частина військ сейменів (400 або 500, як відзначено в літературі) проходила через Фейервар на допомогу Юрієві II Ракоцію до Польщі. Вони звільнили Грізею з ув'язнення і втекли у Валахію. Барчай намагався відправити за ними навздогін війська, однак на той час їх було замало у його розпорядженні (*Transsylvania et bellum boreo-orientale / Ed. Alexander Szilágyi. – Budapestini, 1891. – Vol. 2. – P. 358–359*. Див.: *Rezachevici Constantin. Fenomene de criză social-politică în Țara Românească în veacul al XVII-lea (Partea a II-a: a doua jumătate a secolului al XVII-lea) // Studii și Materiale de Istorie Medie. – București, 1996. – Vol. XIV. – P. 97*). У підсумку Грізею було страчено в Тарговиштах. У літературі трапляються дві дати його смерті: 8 квітня (за хронікою Георга Крауса) або 8 вересня 1657 р. (*Rezachevici Constantin. Fenomene de criză social-politică în Țara Românească... – P. 97; Stoicescu Nicolae. Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova... – P. 196–197*). Оскільки у Мартіна Голінського ця нотатка, хоч з дуже перекрученими історичними фактами й переплутаними молдаванами та валахами, вміщена в контексті нападу трансильвансько-українських військ на Підгір'я (тобто, це була весна 1657 р.), то страта Грізеї у квітні видається вірогіднішою. Про зв'язки повсталих сейменів з Богданом Хмельницьким див.:

№ 366

*1657 р., початок травня. – Нотатка про поранення аріаніна
Петерсона після його глуму в костелі над образами
Ісуса Христа і Богородиці*

*In mayo s Kiesmarku po s. Filipie y Iacubie poiehał sluga i. m. p. [Achacego] Przileckiego, kastellana¹³⁶ oświęczimskiego, safanek przezwany, do Liewoczy y sin p. [...] ¹³⁷ Petersona, doctora medicine, ariana, do Liewoczy. Tamze pospołu będącz, bely w klastorze pustym franciskonskym y ogliędowny ołtarze y obrazy dawne katholickie. Tenze sin p. Petersona, doctora, urągał sie z obrazow, iako udawono za pewne, z obrazu Przenaswiętszy Panni Mariey y Pana Iezusa, azeby ieszcze miał ych potraćzac siekierką, o co tęt sluga uiał sie, i. m. p. oświęczymskiego, goniącz mu to. A potym posly y pieli sobą, wyiehawszy za miasto Liewoczą. Tętze młody pacholek, Peterson, zwadziel sie s tym slugą, hęc do niego strzelyc, alie mu rusznycza nie puszczyeła. A paholek tesz do swey rusnice, strzelał do niego w pierszy. Uskocel na stronę, a tęt postrzeliony zemdliony został. *Die 4 may* w piątek w dzień s. Floriana prziniesly postrzelionego Petersona w krzeslie z Lyewoczy do Kiesmarku do p. oycza.*

№ 367

*Новина про засідку польських загонів, погром і полонення шведів
під Велічкою*

Iadącz z Wielicki comendant y z kapitanamy drugiemy sweczkiemy, będącz w zupie Wielice na bankiecie u komysarza, podpili sobie. Zasadzieli sie w puł drogy ricerzstwo polskie. Pierszih przepuscieli Swedow, co wprzod iehaly, zakriwszy sie w liasku, a czy 4 pany starszy na ostatku z niewieliā celiadzy, tyh zaskoczywszy, pogromieli, celiadz y comendanta y 3 kapitanow poymaly y do Sząca odesłaly na więzienie.

№ 368

*1657 р., квітень. – Нотатка про смерті казимирських міщан
на еміграції в Кезмарку*

19 aprilis zmarł we cwartek rano w Kismarku p. Wojcieh Czyhoniowyc, raica kazimierzsky. Pohowany w Kiesmarku w kosciółku katholickym do czasu *24 aprilis*.

Demény Lidia. Освободительная война украинского народа 1648–1654 годов и Юго-Восточная Европа // *Revue des études sud-est européennes.* – București, 1974. – Т. XII. – No. 4. – S. 512–521. Висловлюю вдячність проф. Габорові Карману за консультації стосовно угорських джерел у з'ясуванні цих історичних реалій.

¹³⁶ Ці два слова першого рядка аркуша наполовину втрачено.

¹³⁷ Тут пропущено місце для імені.

Vmarł w Kazymierzu Francisek Marcinkowycz *ali[a]s* Wielgoliasek, młodzieniec, po matcze prętko.

№ 369

1657 р., травень. – Новини про московського й татарського послів у польського короля Яна Казимира у Данкові, а також укладення польсько-австрійської угоди про допомогу Речі Посполитій

8 *may* w Dankowie krol i. m. Ion Kazimierz, pan nasz myłosczywy, przemieskywaiąc w zomecku iasnie wielmoznego i. m. p. [Stanisława] Warszickiego, kastellana krakowskiego. Bely posłowie u niego wielczy moskiewsky w 150 kony y tatarsky, obiecuiąc prętkie posyłky kroluiowy i. m. Odprawieny prętko y udarowany od krolia i. m. Bely takze y kapytani, pułkowniczy woyska czesarszkiego, a teraz krolia i. m. węgierskiego y czeskiego [Leopolda Ignatiusa], obiecuiąc takze bydz ku pomocy kroluiowy i. m. Posłowie bely u krolia i. m. węgierskiego y czeskiego koło tego od krolia i. m. naszego polskiego y u generała naywiszego woyska Leopolda [Wilhelma], arczixiążęcia rakuszsk[iego]. Y stanęły pacta z pewnemy konditiamy 27 *may* 1657 Wiedniu, ze cesarz i. m. obiecał dac posiłky swoje kroluiowy i. m. polskiemu pod Krakow y gdzie tego będzie potrzeba, y dał potym.

№ 370

1657 р., травень. – Нотатка про передачу шведами Велічки і Кракова семигородським управителям

12 *may*¹³⁸ w sobotę odebrały zupy wielickie, bohęnskie Węgrowie od Swedow, ktore ym oddawał comissarz swedzky, aby sol przedawały na xziążęcia [Jerzego II] Rakoczego. Polycely remanenty pozostaley soly Wielicze, ktorey zostało bałwanow 1070, a beczek 4000 etc. Urzędnikow swoych poosadzały Węgrowie y Krakow oddał w moc y rządy [Paul] Wierdz Węgrom, kędy swego Węgrowie w Krakowie generałem y gubernatorem przełożely [Jánosa Bethlena]¹³⁹, poselaiąc vniwersały po wsziach, aby statie woziely do Krakowa y z łanow płaczyły po zł[otych] 6.

¹³⁸ Виправлено з “26 *may*”.

¹³⁹ *Pufendorf Samuel*. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 256.

№ 371

16 травня 1657 р. – Новина про спалення Нового Таргу шведським та семигородським військом

16 may we srodę spaliely Nowy Targ, miasto, Węgrowie y Swedzy z nimi, wyiechawszy s Krakowa, wprzod wyrabowawszy y kosciol farny, liudzy, kogo zastaly, pozabyiali, drugych do ognia nagnaly, popalily bez myłosierdzia y tych, co do liasza gonili uciekaiących, a dostawszy, zabiyaly y do ognia wganialy. Kto wcas uszedł wgląb do liasza, to sie uchroniel ze zdrowyem. Ydączy nazad do Krakowa, zabieraly liudzy coznacnieyszyh z domow, urzédnikow, slug, sliahy, miescon y konie, bydła braly y co dostac dobrego mogly, paliac poblisse budynky. || (арк. 988)

№ 372

20 травня 1657 р. – Новина про побутовий конфлікт у Кезмарку в міській корчмі

20 may w niedzieliie swięteczną w noczy, stoiącz gospodą w goszczyncu za miastem w Kiezmarku ku Kulibyczy, i. m. p. Surowiecky, będącz pyiany, spał. Yuz o 10 w noc na pułzegarzu przysedł rzeznyczek mistrza Toporcego do onego goszczinca (alie karcmy mieysky pocał kołotacz obuhem we dzwy)¹⁴⁰. Nie hciała go pusczyć gospodini, bo iuz spaly. Potym do okna p. Surowiecky, rozumieiącz, ze go kto nasedł, strzeliel oknem. Trafiel go w gębę nieszkodliwie, podlie ięzyka wysła kulia za skorę, za uho wyrznęly mu yą. Hcieli go miescanie kiesmarsczy ymac, alie sie nie dał, hciał sie bronycz. Zgodziel sie z nym, gdyz z inkwyzytrey sie ukazało, ze nie winien beł nycz i. m. p. Surowiecky, bo iuz spał w gospodzie. Dał mu na balwierzu zł[otych] 12, a samemu zł[otych] 6 i. m. p. bachmistrz [Aleksander Morsztyn] swemy piniądzmy zalozył.

№ 373

Новина про об'єднання військ Юрія II Ракоція з Карлом X Густавом і їхній спільний виступ до Замостя для звільнення шведських полонених

Xzyążę [Jerzy II] Rakoczy złącel sie z kroleм sweczkyм [Karolem X Gustawem] y woyska do kupy złącelы swoje y armatę¹⁴¹. Posły z potęgą pod Zamosczye, dobywac go y uwolnicz [Arvida] Witemberka y inich wiezniow, co tam siedzą. Odradzono yh.

¹⁴⁰ У рукописі дужки не закриті.

¹⁴¹ Надпис на маргінесі: “Rakocy z kroleм sweckym”.

№ 374

1657 р., травень. – Новина про відправлення через Підгір'я провіанту та інших припасів для війська Юрія II Ракоція та їхню зустріч семигородцями, шведами й козаками

Na Malkonicę, maiętnoscz [Jerzego II] Rakocego, przez Podgorze przesły wozy 200 z liegonyą, z prohamy, kulamy y armatą do Polsky xzyżęciu Rakocemu y w kazdym woze wołow po 3 pary dla żywnoszczy do obozu, przy których sło piehoty kielkaset. Y wisło przeciwko nim z Krakowa na 3000 woyska tak kozaków, Węgrow, iako y Swedow¹⁴². Chcieli bely chłopcy zastąpycz y niektorzy z Poliakow, alie nie mogły przemoc, musielły ustąpycz.

№ 375

1657 р., травень. – Новини про перехоплення поляками в Ополі возів з награбованими у Кракові скарбами та арешт семигородських і шведських агентів

In mayo w Sliąsku, w Opolu, poymaly naszymy pp. Poliaczy Czamarego [Jakuba Czamera (?)]¹⁴³, Szota, miesc[anina] krakowskiego, herety[ka], y Tope, ktorzy z nieprzyiacieliem trzymaly, y wozow dziesiec skarbnich skarbowy wzyęto na tarnowskich gorach. Przewozili czy sieła rzeczy y skarbow, srebra, z Krakowa y z kosciolow pobranih, za granice nieznacnye y inih rzeczy, ktore nieprzyiaciel wysilał. Patrzel na to Donaczyk, kiedy ych brano.

Wzyęto tez y pana Wrobla z Olkusa, raice olkuskiego, heretyka, y dobra iego confyscowono, ze listy sekretnie przeselał do nieprzyiacielia, ktore przeięto.

№ 376

1657 р., травень. – Новини про сутички польського війська з семигородцями і шведами

I[n] mayo 12 horągwy woyska polskiego, mowia, ze i. m. p. starosty babynowskiego [Krzysztofa Żegockiego], wypadli pod Krakow na czatę. Zarwały 60 kielku Węgrow żywcem, a drudzy liedwo uszły.

Napadli tes węgierskie woysko y Swedamy na naszymy ubespieconych, pogromieli y sieła poszczynaly liudy stanu rozney konditiei.

¹⁴² Надпис на маргінесі: “In mayo”.

¹⁴³ *Bieniarzówna Janina, Malecki Jan*. Dzieje Krakowa. – Kraków, 1984. – T. 2: Kraków w wiekach XVI–XVII. – S. 402.

№ 377

1657 р., кінець березня. – Нотатка про універсал Яна Казимира з Ченстохови від 28 березня і умови утримання австрійського війська з інтрати соляних жуп Велічки, Бохні, рудних шахт Олькуша та інших

Krol i. m. [Jan Kazimierz] wysłał vniwersały do sliachty y do chłopow, aby sie kupiely, nieprzyiaczelia gromiely, chłopy po liasach y goscincach zastępowaly y gromiely, a sliachta aby sie kupiela do krolia i. m. do Dankowa pod Cęstohową, gdysz oznaymuie, ze posielky Sliaska od krolia węgierskiego y czeskiego [Leopolda Ignatiusa] ydą na pomoc do Polski krolowi i. m. (polskiemu). Ktore posielky maią stanąć w Polsce *die 2 iuny*, woyska 16000, względem ktorych posielkow krol i. m., p. nas myłosczywy, puszczyc obiecał zupy solne wielickie, bohęnskie y olkuskie krusce y intratę z xzięstwa neapolitanskiego, którą intratę dawono co rok do kroliestwa polskiego. Ktore księstwo przypadło na krolia || (арк. 989) [Zygmunta II] Augusta po kroliovey Bonie, matczy iego, która vmarła w Barze [Bari], swym xziestwie. To ma trzymac krol i. m. węgiersky y czesky, a s tey intraty ma yszcz zapłata woysku, poky słuzyć będzie w Polsce na woynie (tak z Wiednia pisano).

№ 378

Новини про шведських, семигородських і польських послів до турецького султана Мегмеда IV

Wysłały posły swe do cesarza tureckiego [Mehmeda IV] krol sweczky [Karol X Gustaw] [Claesa Rålamba i Gottharda Wellinga]¹⁴⁴ y xzyażę [Jerzy II] Rakoczy [Jacaba Harsányi Nagy]¹⁴⁵.

Wysłał tes krol i. m. polsky [Jan Kazimierz] i. m. p. Iaskolskiego [Stanisława Marjusza Jaskólskiego], o ktorym¹⁴⁶ udawono w Presowie, ze go miely poymac Węgrowie do¹⁴⁷ Potoka, do stary xzyażęcya matky¹⁴⁸ [Zsuzsanny Lorántffy] Rakocego, tego posła krolia i. m., ktory był takze wysłany od krolia i. m. polskiego¹⁴⁹. Zapewne y wzyęto przy nim te upominky, ktore wyoz cesarzowy tureckiemu, y piniędzy 10000 cerwonich złotych, y sług iego poraniely czo przednieyszych, ktorego xziężna Rakoca puszczyc kazała wolno y odprowadzic do granic (drudzi udawali, ze nie tego posła¹⁵⁰, alie arianskiego) tureckych.

¹⁴⁴ The Sultan's Procession: The Swedish Embassy to Sultan Mehmed IV in 1657–1658 and the Rålamb Paintings / Ed. Karin Ådahl. – Istanbul, 2006. – P. 8–25, 61–62, 66.

¹⁴⁵ Kármán Gábor. A Seventeenth-Century Odyssey in East Central Europe: The Life of Jacob Harsányi Nagy. – Leiden, 2016. – P. 93–95, 100–101.

¹⁴⁶ Перед початком фрази після коми відкрито дужку.

¹⁴⁷ Далі закреслено “siedmygrodzky ziemie”, “Potoka, do stary” дописано над рядком.

¹⁴⁸ Слово дописане над рядком.

¹⁴⁹ Тут закрито дужку; далі закреслено “alie to nie[pewna]”.

¹⁵⁰ У рукописі: “zeteniego posła”.

№ 379

*Нотатка про оплату Юрія II Ракоція своєму і шведському війську
в Кракові, а також про присягу міщан семигородському губернаторові
Янушеві Бетленові*

Pyniędzi y dostatkow wozamy przewozono siedmigrocky ziemię xzyażęciu [Jerzemu II] Rakocemu do Polsky, ktory płaciel swemu woysku gotowemu y swedzyemu¹⁵¹. Pospołu mieskaia w Krakowie, hciely bely armaty sąbą winiesc Swedzy, alie ym tego nie dopuscili Węgrowie.

Miescanie krakowszczy przisięgę oddawaly xzyażęciu Rakocemu y woysku iego, ktore w Krakowie mieskało, na wiernoscz w ratusu krakowskym. Betlem Ianus [János Bethlen] starsym gubernatoręm w Krakowie nad Węgramy y nad miastem.

№ 380

*3–7 червня 1657 р. – Нотатка про тривоги у краківському гарнізоні
з приводу небезпеки від австрійського та польського війська,
а також про підготовку шведами і семигородцями запасів провізії
з довколишніх місць для ймовірної облоги*

3 iuny przisła ta¹⁵² wiadomosc z Krakowa do p. Węgrzinowica [Andrzeja Węgrzynowica *alias* Gorajskiego]¹⁵³, rayce krak[owskiego], od p. Lachmana, ze w Krakowie trwogy niemale, obawiaiać sie woyska niemieckiego krolia i. m. węgierskiego [Leopolda Ignatiusa] y polskiego krolia i. m. [Jana Kazimierza], pana n. milosc[iw]ego, gdy cęste podiazdy bywaią pod Krakowem i. m. p. [Stefana] Czarneckiego, zarywaią Swedow y Węgrow. Kazono w Krakowie, aby zywnosczy gotowaly sobie do roku. Pocąwsy od Ludzimierza ze wszy, od Nowego Targu wokoło az ku Krakowu, pozabierali Swedzy y Węgrowie bydła, zywnosczy y nagnaly do Krakowa.

7 iuny we czwartek wysło Swedow y Węgrow pod 800 ku Orawie y Nowemu Targu, kędy wielie bydła na poliach pozaymowaly y do Krakowa pędzili. Wozy tes, ktore sly z Orawy z winamy (y o prochach twierdzieli, ze y te wieszono), do Krakowa zaprowadzily, bydła byiać, soliać y wędząc dla obliężenia, zywnosci sposabiaiać wielie.

¹⁵¹ Слово правлене.

¹⁵² Слово дописане над рядком.

¹⁵³ *Bieniarzówna Janina*. Mieszczaństwo krakowskie XVII w.: Z badań nad strukturą społeczną miasta. – Kraków, 1969. – S. 170.

№ 381

*Новина про розпорядження для Пауля Вірца перейняти уряд
губернатора у Кракові від влади семигородців Януша Бетлена*

Do Krakowa przisło pisanie od krolia swedzkiego [Karola X Gustawa] y [Jerzego II] Rakocego, aby [Paul] Wierdz w Krakowie obyął rządy y był generalnim gubernatorem nad Krakowem y woyskiem rządził tak swedzkym, iako y xzyażęcia Rakocego, ktoremu Betlem Ianus rządzi swe oddał y klucze od miasta, y Wielickę Swedzy znowu obięły y rządy w ny.

№ 382

*Новина про прийом Яном Казимиром у Данкові австрійських
регіментарів та їхню присягу на вірну службу королю*

Podiazdy częste bywały temy casy pod Krakowem z woyska i. m. p. [Stefana] Carneckiego, woiewody ruskiego, y krolia i. m. [Jana Kazimierza] od Cęstohowey. Krol i. m. octawę Bozego Ciała w Cęstohowey odprawował, a resydyntą swoią w Dankowie, w zomku i. m. p. [Stanisława] Warszyckiego, kastellana krakowskiego. Tamze u niego bely regimentarze, pułkownicy, officierowie, kapytany, ktorzy przyiehaly z woysky od krolia i. m. węgierskiego y ceskiego [Leopolda Ignatiusa] Sliaska na pomoc kroluiwy i. m. y Rzeczypospolitey koronnej¹⁵⁴. Przez trzy dni cestował ych krol i. m. y contentował, a ony przisięgę oddawaly kroluiwy i. m. na wierną służbę. Ma bydz woyska 20000 od krolia i. m. węgierskiego y ceskiego Leopolda, sina nieboszczyka cesarza Ferdinanda III.

№ 383

*Новина про з'їзд угорського палатина Ференца Весселіні у Пресбурзі
зі шляхтою та їхнє рішення виступити проти Юрія II Ракоція*

Węgrzeh w Presporku był i. m. p. Weselini Francisek, palatinus węgiersky, mającz zyazd, y sliakta węgierska. Uhwalili wojnę y pospolite rusenie przeciw kziazeciu [Jerzemu II] Rakocemu odbierac mu miasta, zomky, ktore trzymał, iako Ternawę, Potok, Tokay, Tarcal y ine zomky. || (арк. 990)

¹⁵⁴ Перші відділи піхоти прибули до Ченстохови 1 червня 1657 р. (Kubala Ludwik. Wojna brandenburska i najazd Rakoczego w roku 1656 i 1657 [= Szkice Historyczne, ser. V]. – Lwów; Warszawa, 1917. – S. 222). Свято Божого Тіла було 31 травня.

№ 384

Новина про об'єднання татар з польським військом, поразку шведів під Варшавою, битву семигородсько-шведського війська з литовським та московським під Берестям та інші відомості

Przysło pisanie do i. m. p. bahmistrza [Aleksandra Morsztyna] od i. m. p. starosty dobrzickiego [Michała Jordana], ze sie Tatarowie złączyli z woyskiem polskym y pod Warszawą porazyeli krolia swedzkiego [Karola X Gustawa], ze som do Prus krol usedł. Nie miał woyska swego krol swedzky, telko 3600, przisło mu tez belo trohę woyska od pruskiego xzyżęcya [Fryderyka Wilhelma], alie to zniesiono y ostatek rosprosono (tak udawono). Oboz y woysko xzyżęcya [Jerzego II] Rakociego w osobnym myeyscu stało.

Pod Brzesciem Litewskim potrzeba tez była przedtym *yn mayo*, gdzie woyska moskiewskie y litewskie pogromiely woysko xzyżęcya Rakociego y Swedow na 6000, ze trupa lyegło na kielka mil, gdy ych w pogoni byto, y Brzescia Litewskiego Swedzy nie dostaly. Nasych z[g]ynęło na 2000.

№ 385

5–22 червня 1657 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського у справі конфлікту з казимирським бурмістром Бартоломеем П'янчі

5 *iuny* belismy na Liubowny na zomku: p. [Andrzej] Iasowsky, p. [Wojciech] Zawada, p. [Marcin] Golinsky, rayce, p. [Mikołaj] Lutecky, pisarz, y Mathias Lex u i. m. p. podstarosciiego [lubowelskiego] Lubowieckiego w sprawach myeyskich y koło turbaczy z p. [...] ¹⁵⁵. We wtorek na noc spalismy w miescie Liubowny.

6 *i[u]ny* belismy we srodę w Podolyncu na obyad u i. m. x. probosca podolinskiego y i. m. p. Gaięckiego.

8 *i[u]ny* stalismy do p. [Bartłomieja] Piencego p. Misieckiego, prosac, zeby oddał piececy dwie radzieckie y skript z nasemy podpysy na zł[otych] 180, tak iako sie submitował som oddac, gdy sie eliberował z więzienia zomku lubowieckiego (tego ucinic nie chciał, ani prziszcz do p. Iasowskiego iako starszego, będąc od nas prosony, gdziesmy tam bely w zgromadzeniu dliatego sie zesly, ze nie odda – odpediał, alie iesce skaliował pp. radziec) ¹⁵⁶.

10 *iuny* wyiehał do krolia i. m. [Jana Kazimierza] p. Slizasky z listamy od i. m. p. bachmistrza [Aleksandra Morsztyna] y i. m. p. Surowiecky poiehał z nym w niedziale po obiedzie.

11 *iuny* w poniedzialek pp. raycy, p. Iasowsky, xzyędza Iarockiego prosiely, aby posedł do p. Piancego, persuaduiąc mu to, aby sie nie kłopotał z

¹⁵⁵ Тут пропущено місце для імені. Найімовірніше, мається на увазі Бартоломей П'янчі.

¹⁵⁶ У рукописі дужка не закрита.

pany, a *bonis modis*¹⁵⁷ oddał to, na co sie submitował, y przisedł do p. Iasowskiego, nie zahodzac w prawo. Skreł sie w yzdepce. Sama [żona Zofia Piancy] od niego prec posła, nie była w domu trzi dni y trzi nocy: była u iuristy dwa dni y dwie nocy, a trzecią u Balcerka dzień y noc. Daly mu pp. racy pozew przed pani, był u ciklarza p. Iasowsky, p. Zawada y p. [Maciej Kazimierz] Treter o pozow. Był też tam y p. Pienczy, hcąc zoną rozvodu.

12 iuny we wtorek xzyądz Iarocky rano znowu przed terminem hodziel znowu do niego po trzi razy¹⁵⁸. Nie zastał go, wyiechał rano albo wisedł za miasto, mając konia w maierze [?] gotowego, po ktorego rano hłop przisedł, dając mu znac. Skoro w bęben dla otwarcia brom uderzono, wysedł y poiehał prec. Pany Pianca do domu przisła we wtorek po odiezdzie iego rano (zostawiel iey klyuce u gospodiny)¹⁵⁹ y drudzi kiesmarcanie wiedzieli o iego odiezdzie, bo mu hcąc pokazowały. Wyiehał też w tén dzień do Orawy p. Sepcz y o p. Lohmanye twierdzono, ze był nieznacnie we wszi, w tey, co p. Sepcz trzyma za Kiezmarkiem, y pospołu iehaly do Orawy dla win¹⁶⁰.

12 iuny we wtorek przypadła sprawa s p. Piancim na ratuszu kiesmarzkym przed pany radnemy. Cekalismy 2 godzinie, nym sprawy przywołono. Słali pon z ratusza, nie przisedł. Zdalismy go. Było nas na ratusu 7 do sprawy, ktoryh zapysaney skazono contumaty non 100 złotych węgierskich, a *in quindena*¹⁶¹, za 2 niedzieli, drugi termin mu naznacono. Był w Podolincu u i. m. p. Gaięckiego w niedzielę *die 10 iuny* na radę (y otrzymał od niego radę¹⁶² iakąsz niepewnie). Zazywał tesz rady pp. krakowianow w sprawie tey y inih pp., nie hcąc tytułu zbyc burmistrzowskiego y rzadow p. Węgrzinowica, ktorému carkę darował smelkowaną srebną etc. || (apк. 991)

Przinios list p. Treter od i. m. p. podstarosciiego do nas [...] ¹⁶³my sie. Przed pp. kiesmarzskiemy na ratusu ten lyst był presentowany.

19 iuny we wtorek rano na instanyą rękomy miescon kiesmarzskych, p. Bartosa y drugiego, iego sąsiada, rzeznikow, wzięta iest pani Pianca na ratus kiesmarzsky y wsadzona. Tamze wołała, gadała. Kazaly ią przesadzyc do inego więzienia, Berestynca, pp. radny kiesmarzscanie. Kazali, posławsy pp. swyh z rady na instanyą tegoz gospodarza do yzdepky, rzeczy zrewydowac, az nie naliezly, telko kzyąg dwadziescia y kielko, czym trohę posciely. Nad sto złotych tego rahowano. Nie naliezly sat, ani samego, any samey, ani piniędzy, any srebra. Wszistko to powinosiely wprzod przedtym, nizeli som p. Piancy usedł z Kiesmarku z tey gospody, telem rano kazał sie wipusczyć parobkowy we wtorek *die 12 iuny*.

¹⁵⁷ *bonis modis* – по-доброму.

¹⁵⁸ Надпис на марґінесі: “3 razy hodzył”.

¹⁵⁹ У рукописі дужки не закриті.

¹⁶⁰ Надпис на марґінесі: “40 becek przesłał p. [...] do [...] y liudzy wozily z Orawy”.

¹⁶¹ *in quindena* – через два тижні.

¹⁶² Слово дописано над закресленим “skrypt”. Надпис на марґінесі “na zł[otych] 18”.

¹⁶³ Далі втрачено останні пів рядка аркуша.

22 iuny w piątek pozwał p. Misziecky imieniem i. m. p. Lubowieckiego, podstarosciego lubowelskiego, miescon tych kiesmarzskych, co p. Piancego ręceły, aby go stawili i. m. p. podstarościemu do zomku. Vczinili pp. radny kiesmarzscy decret: do 4 niedziel im daly, aby go sukaly y stawyly.

28 iuny wilyą ss. Piotra y Pawła Zacek pedział, prziihawysy z Wielicki, ze Pianczy w Kazimierzu iest znowu burm[istrzem], y Frasyk pisał o tym do x. Iarockiego.

№ 386

*Новина про допомогу полякам від угорського і чеського короля
Леопольда Ігнатіуса, наступ угорського палатина Ференца Весселіні
в семигородські землі та інші відомості*

Przysła wiadomosc do Kiesmarku do i. m. p. bachmistrza zup wielickych [Aleksandra Morsztyna], od i. m. p. [Gabriela] Ochockiego prziniesyono, ze woyskom w Sliąsku kazono sie ruszycz do Polsky *pro die 20 may*. Trzema generalom regiment zliecono nad woyskiem, ktorego naznacono 20000, a conte di Montecuccollo [Raimondo, hrabia Montecuccoli]¹⁶⁴, Włoch, generalissimus naywissy, y poseł polsky [Bogusław Leszczyński]¹⁶⁵ odprawiony z wielkym ukontentowaniem od krolya i. m. węgierskiego y ceskiego [Leopolda Ignatiusa]. A do Węgier takze z i. m. p. [Ferencem] Weselinim, palatynusem węgierskym, przeciw xzyążęciu [Jerzemu II] Rakocemu 9000 woyska niemieckiego y pospolite rusenie slyachty Węgrzech dlya odbierania miast y zomkow, ktore trzymał xzyążę Rakoczy od krolya i. m. węgierskiego, yako mianowano Potok, Tokay, Tarcal y inne miasta y zomky etc.

Y to tez, ze piorun uderzył woysko przednieyse kzyążęcya Rakocego y zabił kielku starsych panow, a samego xzyążęcia ogłusyc miał na kielka dny.

№ 387

*Політичні новини з Іспанії з чутками
про спадкоємців престолу короля Філіпа IV*

Kroliowy i. m. ispańskiemu Fylyppowy Cwartemu przisła flyota z kroliestwa indyskiego z wielkymi skarbamy. Aze sina nie ma na kroliestwo ispańskie, ięno corkę, posłał posły swe, chcąc spuszczyc kroyestwo ispańskie kroluiowy i. m.

¹⁶⁴ Pufendorf Samuel. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 289.

¹⁶⁵ Walewski Antoni. Historia wyzwolenia Polski za panowania Jana Kazimierza (1655–1660). – Kraków, 1868. – T. II. – S. 56, 58–59.

węgierskiemu y ceskiemu Leopoldowy [Ignatiusowi] iako swemu krewnemu blyskiemu, na cesarstwo tez rzymskye po oyczu swym Ferdinandzie III ma bliskosc, na ktorego electyą zlozono *pro die 2 augusti*.

№ 388

Новина про суд шведів над адміністраторем велицьких жуп

Wielicze w zupach p. Nataniel beł pysarzem zupnym, od Swedow naznacony y podany do przedawanya soly y pisania registrow (iest to miescanin krakowsky). Na powtorky, gdy zupy oddawaly Węgrom, zadał p. comissarzowy Koss, ktory w zupach beł starszym rzancą y administratorem do przedawania soli y piniędzy odbierania, ze na dwakroc sto tisiejczy ucziniał w zupach skody p. comissarz. O ktore słowa sądzieli go regimentarze swedzchy y som [Paul] Wierdz woyskowim prawem y mało go nie zgubiono, alie sobie apellował do krolia swedzkiego [Karola X Gustawa], ze to skarbowa sprawa. Ledwo mu tego pozwoliono za perswazyą drugych y przycinę regimentarzow swedzkych, ze mu dopuscono apellaty do krolia swedzkiego.

№ 389

*Новина про зміцнення оборони Кракова шведським губернатором
Паулем Вірцом*

Koło Krakowa [Paul] Wierdz kazał wały szypacz potężne¹⁶⁶ za Sewską bramą. Do 3000 liudzy roby w kask, hęc miec takie podmurowanie, iako Tworzianska [Floriańska] brama, alye ych pono nie skon[cz]y za Bożą pomocą: przeszkodzieli¹⁶⁷ woyska krolia i. m. węgierskiego [Leopolda Ignatiusa]. || (арк. 992)

№ 390

*20 червня 1657 р., Кезмарк. – Новина про семигородців, які проходили
через місто, втікаючи з Кракова*

20 iuny we srodę rano przisło Węgrow 9 pieso do tekieliowsky karczmy. Bely y w miescie w Kiezmarku potym, ktorych usło beło z Krakowa 50 kony. Zastąpiely ym hłopy¹⁶⁸ y rosprosely ych, liedwo ych pieszo usło liasamy 9. Hłopy węgierzszy pod Magorą ym zastąpiely przez Polskę.

¹⁶⁶ Далі знову помилк. написано “koło Krakowa”.

¹⁶⁷ У рукописі помилк. “przeskodzielu”.

¹⁶⁸ Далі закреслено нерозб.

№ 391

*Новина про побут у Кезмарку дружини коронного маршалка
Барбари Любомирської*

I. m. pany marszałkowa koronna [Barbara Lubomirska]¹⁶⁹ zomku Muronya nazad iehała ymo Kiesmark na lubowieczky zomek. Na obiad beła w Bialej die 20 iuny we srodę.

№ 392

*28 червня 1657 р. – Новина про Бартоломея П'янчі на уряді
бурмістра в Казимирі*

20 iuny Zacek poiechał z listamy do Wielyczky, 28 powrocieł. Pedział, ze iest Pianczy w Kazymierzu burm[istrzem].

№ 393

*1657 р., остання декада червня¹⁷⁰. – Новина про вторгнення
Юрія Любомирського в Семигородське князівство, спалення Мукачева
з околицями міста, виступ угорського палатина Ференца Весселіні
проти семигородських міст та інші відомості*

Woysko polskie¹⁷¹ wpadły węgierską ziemię w maiętnosczy xzyażęcia [Jerzego II] Rakoczego. Miasto y zomek, Muchac [Munkacz] nazwane, spalily y liudzy wysczynaly, takze wszy na 200 spaliely y liudzy wysczynaly, do tego Muhaca nalieżacyh, y miasteczek kielka. Zdobycz wielką otrzymaly, bydła, kony, baranow stadamy nawiganialy. Woyska nasego kładą 20000 (tęn Muhac nalieżał pierwey do Polsky, alie go beł kupieł kziążę Rakoczy od xziążęczya¹⁷² Wysniowyeczkiego, a tak odpadł od Polsky; dziedzinne to maiętnosczy kzyażęcia Rakociego). Matka xzyażęcia Rakociego [Zsuzsanna Lorántffy] patrzela na ognye, gdy gorzaly wszy y liud scinali¹⁷³.

I. m. p. [Ferenc] Weseliny, palatinus węgiersky, ydzie z woyskiem niemieckym od krolya węgierskiego [Leopolda Ignatiusa] do siedmygrocky

¹⁶⁹ Czermak Wiktor. Ostatnie lata Jana Kazimierza / Opr. Adam Kersten. – Warszawa, 1972. – S. 187.

¹⁷⁰ Датування за вид.: Gawęda Marcin. Od Beresteczka do Cudnowa. Działalność wojskowa Jerzego Sebastiana Lubomirskiego w latach 1651–1660. – Zabrze, 2013. – S. 207, 210–211.

¹⁷¹ Далі закреслено “y z Tataramy”.

¹⁷² Далі закреслено “Rakoczego”.

¹⁷³ Тут у рукописі помилк. закрито дужку.

zyęcie y odbierac cesarskie miasta Węgrzech – Tokay, Potok, Tarcal y ine, ktore był oczyec iego [Jerzy I] Rakoczy pobrał cesarzowy, to iest kroliowy węgierskiemu.

№ 394

*Новина про спалення Лянцкорони семигородськими
та шведськими військами*

Koło Lanckorony popalieli wszy i. m. p. miecnykowy [Michałowi Zebrzydowskiemu] Swedzy y Węgrowie, wysedzsy s Krakowa, o to, ze staczy nye odwiezly Swedom do Krakowa. Takze y po inszych miasteczkach y wsziach czynily.

№ 395

*Новина про перехоплення польського посла
Станіслава Маріуша Яскульського до султана Мехмеда IV
у Семигородському князівстві та відправлення його до Порту*

Posel polsky i. m. p. Iaskolsky [Stanisław Mariusz Jaskólski], ktory iechał do cesarza tureckiego [Mehmeda IV] przez węgierską ziemię, był w Kosycach, stamtąd pusciał sie do Agru. Słudzy xżyżny Rakocziney starey [Zsuzsanny Lorántffy], matky kzyżęcya [Jerzego II] Rakocego, zastapieli mu y poimali go bely, y zaprowadzily do xżięzny do Potoka. Pobrano mu wszystko y listy odpiecentowono, czytano. Gdy sie tego Turczy dowiedzieli, ktorzy bely wyiehaly przeciw niemu 500 kony z Agru, posłaly do xżyżny, dliacego taką zniewagę ucziniela xżyżna cesarzowy tureckiemu, ze posła, do niego iadącego, poymała, ze yey to zaskodzy y sinowy iey. O co sie kzyżna zaraz zafrasowała y posła uwolniela y odprowadzycz kazała do Agru, alie sieła rzeczy sie nie wrocielo, czo przy nim pobrano. Poiechał do Turek s poselstwem.

№ 396

Новина про турецького посла до Юрія II Ракоція в Семигороді

Beł tez posel turecky w siedmygrocky ziemy do kzyżęcya [Jerzego II] Rakocego w poselstwie z listamy. A gdy sie pytał o kzyżęcya Rakocego, pedzieli mu, ze iest [w Polsce]. Posadzo[no] potym młodszego syna kzyżęcya Rakocego, [Ferenca], y przeden przyprowadzily posła tureckiego. Zdziwil sie posel, pedzyał, ze “ia nie do tego mom poselstwo sprawowacz, nie do dziecięcya, alie do starszego, oycy iego; nie zna cesarz i. m. [Mehmed IV], pań moy, tego młodego”. Nie oddawszy listow, ani poselstwa nie odprawuiacz, poiechał nazad precz.

№ 397

Нотатка про облогу й захоплення Берестя 11–16 травня 1657 року семигородськими та шведськими військами, виступ Карла X Густава до Варшави, поразки шведів від польської армії та інші відомості

Pod Brzescziem Litewskym woyska krolia swedzkiego [Karola X Gustawa] y xzyażęcia [Jerzego II] Rakoczego stanęły y obliegły, dobywaiącz go¹⁷⁴. Przez tractaty poddał sie i. m. p.¹⁷⁵ [Melchior (Malcher) Stanisław Sawicki]¹⁷⁶ kastelan, zomek y miasto, za pewnymy kondityamy. Beło tam liudzy nasych na 3000 y zywnosczy dostatek miely. Nie mieli cięskosczy poddania sie, telko dla p. [...] ¹⁷⁷. Skoro wisły zomku y miasta z wozamy – to wszystko, czo sobą winiesły y wiwiezły, kazał ym krol swedzky, zastąpiwszy, pobrac, gdzie wielkые skarby pobrano, zomek y miasto zrabowano, osadzono. Posedł krol swedzky ku Warszawie. Posłał kielkadziesiąt kapitanow z pewnymy regimentamy, aby woyska zaciągaly za te piniądze. Nase woyska od Wielky Polsky, zastąpiwszy im, porazyli ych y skarby odebraly ym te znowu y piniądze, y samych kapitanow nabito y nagnano. || (арк. 993)

№ 398

15 червня 1657 р., Новий Сонч. – Новини про прибуття австрійського війська на допомогу до поляків, українсько-польські переговори про Велике князівство Руське та призначення Юрка Хмельниченка гетьманом за життя батька, відправлення Станіслава Казимира Беневського послом до Богдана Хмельницького, плани Юрія II Ракоція, коронних гетьманів, кримських татар, угорського палатина Ференца Весселіні, відступ козацького війська від семигородців та інші відомості

Sącza nowyni *de data 15 iuny 1657* do i. m. p. Woykowskiego.

Dnya wcoraysego od dobrodzieia powrocieł do Sącza posłaniec i. m. p. kraicego [Konstantego Jacka Lubomirskiego]¹⁷⁸, przy ktorim krolia i. m. węgier-

¹⁷⁴ Надпис на маргінесі: “Brzescie Litewskie zwyęły”.

¹⁷⁵ Тут пропущено місце для імені.

¹⁷⁶ Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2020. – T. VIII: Ziemia brzeska i województwo brzeskie XIV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Tomasz Jaszczołt, Andrzej Radaman, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Andrej Macuk, Adam Danilczyk, Andrzej Haratym. – S. 97 (no. 268). Див.: *Kotljarchuk Andrej*. In the Shadows of Poland and Russia. The Great Duchy of Lithuania and Sweden in the European Crisis of the mid-17th Century. – Huddinge, 2006. – P. 229.

¹⁷⁷ Тут пропущено місце для імені.

¹⁷⁸ Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziela, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 65 (no. 302).

skiego [Leopolda Ignatiusa] piechoty przisło 1400, a we srodę przesła stanącz miało iesce 2000 woyska niemieckiego od tegoz k. i. m. węgier[skiego]. Czyz regimentarze są nad tym woyskiem a conte di Montecuccolo [Raimondo, hrabia Montecuccoli], nad Niemczy generalissimo (Włoch iest). *Hoc certissimum*¹⁷⁹, ze k. i. m. [Jan Kazimierz] za przysięm tych woysk ma zaraz pod Krakow podstąpic. Krol swedzky [Karol X Gustaw] posedł do Prus, zostawiwszy xzyą[zęciu] [Jerzemu II] Rakocemu 2000 raytariey, alie y ta za nim sie wimknie niedługo. Co tam w Prusiech czynic będzie, snadno sie domislycz. Xzyązę pruskie [Fryderyk Wilhelm] y xzyą[zę] Bogusław [Radziwiłł] pilno tractuią o swoych priwatach, u krolia i. m. prosąc *ueniam*, ale nie *exeundi*¹⁸⁰. Alie, słyse, oporem im ydzie wszystko, osobliwie x. pruskiemu.

Posła [Bohdana] Hmielnickiego kielka dni temu odprawiono y z nim p. Bieniowskiego [Stanisława Kazimierza Bieniewskiego] znowu posłono. Y pozwolily mu tego, czego sie napierał: aby Ukraina było xzyęstwo vdzielne y w niey nie belo, tylko dwoch woiewodow, kyiowsky a czerniechowsky, urzędniczy maią bydz, tak iako y w Litwie. Acz powieda: “Iam przisiągl carowy moskiew[skiemu] [Aleksemu Michajłowiczu], ze nie mam woiiowac przeczywko Rakocemu y krolowi swedzkiemu, tedy niechay buławę hetmanską Woyska Zaporowskiego krol i. m. da sinowi memu [Jerzemu]. Tedy moy sin, otrzymawszy¹⁸¹ to, iako ten, co carowy nie przisiągl, za powrotem p. Bienyowskiego zaraz woyska na pomoc poslie, co będzie potrzeba, ktore yuz iest gotowe”. Przeto tedy pomieniony p. Bienyowsky spiesno biezy y prętko tamtych posielkow spodziewac sie [trzeba]. Considerowac tam tén punct piersy stroni przisięgy Hmielnickiego, *quid sibi uult*¹⁸². Zda mi sie, ze Moskwa będą sie kontentowacz litewskym panstwem, nie sukaiąc kroliestwa polskiego, y posielky ztamtąd pono niepewne.

Xzyą[zę] Rakoczy z woyskiem iest pod Uchaniamy. Gdzie poydzie, nie wiedzą.

Krol i. m. [pisał] do pp. hetmanow, aby sie zpod Przemisly nie ruszaly y pilnowali tamtego kąta, iezeliby nie hcieli tamtędy winisc woyska xzi[ążęcia] Rako[czego]. Ktorzi pp. hetmani maią 10000 woyska dobrego. Y o Tatarach powiedaią, ze yuz są pod Halicem, alie to iesce niepewna.

Kozaczy od Rakociego zapewne posly, ktorim i[ch] [m.] pp. hetmani hcieli przescia bronic, alye ym posłał krol i. m. unywersał, w ktorim roskazował, aby wsędy mieli przescie wolne.

I. m. p. podczasęmu [Janowi Zamoyskiemu] dano starostwo kamienieckie.

Na więdzie tego poslanca i. m. p. kraicego ode dworu krolia i. m., ze kyrisnika [kiryserów] do krolia i. m. przisło Sliaska 1800, ktorzi monstrę mieli miec, alie ym desc przeszkodzył. Krol i. m. z drugimi woyskami tegoz k. i. m.

¹⁷⁹ *hoc certissimum* – це абсолютно певно.

¹⁸⁰ prosąc *veniam*, ale nie *exeundi* – просячи ласки, але виходу.

¹⁸¹ Слово правлене.

¹⁸² *quid sibi uult* – чого він хоче.

węgierskiego [Leopolda Ignatiusa], i. m. p. podskarby nadworny [Samuel Ryłski]¹⁸³, ydzie, ktore w liedu dzień będą¹⁸⁴. || (арк. 994)

Czo sie dzieie w Szacu¹⁸⁵, oznaymuję, yz rozboynikow poimano 11, a dzisz trzech znowu przywiedziono. Trzech cwiertowano, trzech ścięto, na chak dwoch, y tak, poko ych będzie stawalo, będą czo dzień poselacz do Pana Boga.

Swedow y z Węgramy wysło z Krakowa 200, ktorzi sie błakaią Rybia. Gotuią sie nasy pp. na podiazd, gdy sie będą powracac do Krakowa.

O i. m. p. palatinusie [Ferencu Wesselényi], ze prowadzy 10000 woyska szobą y więcey przibrac ma. || (арк. 995)

№ 399

Новина про мобілізацію семигородського війська проти коронної армії в Трансільванії

Węgrzech za Czystą, w siedmigrocky ziemy, srogie trwogy, słysząc o woy[skach pol]skych* i. m. p. marszałka koronnego [Jerzego Lubomirskiego], pustosząc ziemię. Na gwałt chłopow y samy sie zgromadzyły na 20000 bronic nasym przeprawu przez Czystę.

№ 400

24 червня 1657 р. – Новина про смерть у Кезмарку освенцімського каштеляна Акакія Пишленцького

24 iuny w dzień s. Iona Krzcicielia w noczy o 10 na pułzegarzu z wily na święto umarł i. m. p. Ahaczy Przylęczky z Przylęka, kastellan oświęcymsky, w Kiesmarku. Ciało zawiezli do Zęmbrzyecz do kosciola do maiętnosczy iego az do caszu pogrzebu pohowania.

№ 401

1657 р., червень. – Новини про захоплення Велічки австрійськими військами і їхні сутички з семигородськими та шведськими загонами

21 [iuny] ze srody na cwartek przysło woysko krolia i. m. węgierskiego [Leopolda Ignatiusa] do Wielycky nieznacnye y obięły Wielyckę, obozem sie

¹⁸³ Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziela, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 130 (no. 793).

¹⁸⁴ Далі закреслено нерозб.

¹⁸⁵ У рукописі “Szacą”.

nad Wielicką położywszy. Wysełaly konie y bydło na pasą s Krakowa Swedzy y Węgrzy, nie wiedząc o woysku niemieckym, we czwartek rano. Zabrały ie woyska niemieckie, przeprawiwszy sie przez Wysłę w noczy zaraz, na 300.

Wypadły tez na podiazd Węgrowie z Krakowa przeczyw ym ku Krzemionkom, tam sie starły. Zabiely kielku Węgrow y poimali kielku, drudzi ustąpieli do Krakowa nazad.

Przisło kielka chorągwy na Tiniec i. m. p. miecnyka [Michała Zebrzydowskiego], tam do nih przisła piehota nyemiecka y osadzili Tyniec y Bieliany. Wysło Węgrow z 1000 na tydzien y z działkami, uderzyli na nych, chcąc ych zniesc, alie pogromieli Węgrow y poimaly kielkudziesiat, y 2 działka wzięły.

№ 402

*Нотатка про переговори шведського коменданта у Кракові
Пауля Вірца з австрійцями та інші відомості*

Wyiezdaly sobą na parol z Krakowa [Paul] Wierdz y z woyska niemyckiego regymentarz starszy, pytając sie Wierdz, dliacego woyska przisly krolia węgierskiego [Leopolda Ignatiusa], poniewaz pacta są wiecne zawarte z domem rakuskym a kroliestwem sweckym. Pedziono, ze to nie na nih, telko przecyw xzyżęciu [Jerzemu II] Rakocemu, a ony zeby wysly wolne sobie z Krakowa, gdys yuz oddaly Węgom Krakow y regiment, tedy ych gotowy w pokoju odprowadzyc, do ktorey chcą, granice.

Krol i. m. [Jan Kazimierz] do Pylce¹⁸⁶ przyiechał, przecyw ktoremu wysly te woyska ku niemu y za Bieliany polozely sie obozem 20000. Ustąpieli z Wielycky.

Wzyęto wyna z Orawy świętoierskiego wozow [...] ¹⁸⁷, co bely powiezly do Krakowa, alie zatrafieli na woysko niemieckie. Oskarżono ych, ze to Swedom bely powiezly y pobraly ie. Z Twardoszyna bęł z nyemy woyt y insy.

№ 403

16 червня 1657 р. – Новини про захоплення Юрієм II Ракоцієм Варшави

16 iuny Warszawę wzyął kzyżę [Jerzy II] Rakoczy, ktora sie mu poddała. Belo tam 300 piehoty polsky. Wyszczinac kazał liud pospolity, Pragę za Wisłą zpaliono y klastor bernardynsky y kaplice Lioretu, takze klastor bernardynsky Warszawie. Osadziwszy Warszawę, ruszył sie kzyżę Rakoczy pod Kazimierz Dolny ku Krakowu, a krol sweczky [Karol X Gustaw] do Prus, zostawiwszy Stamboka [Gustawa Otto Stenbocka] przy xzyżęciu Rakoczym we 2000 raytariey.

¹⁸⁶ Дописано над закресленим “Olkusa”.

¹⁸⁷ Тут у рукописі пропущено місце.

№ 404

Новина про початок війни данського короля Фрідеріка III зі Швецією

Krol dunsy Frideryk III podnios wojnę przecyw kroliowy swedzkiemu y bierze mu zomky we Sweczyey, maiącz woyska na 60000. Posłem iest u niego od krolia i. m. nasego polski[ego]* [Jana Kazimierza] i. m. p. [Tobiasz] Morzstyn¹⁸⁸.

№ 405

Чутка про смерть краківського воєводи Владислава Мишковського і надання цього уряду руському воєводі Стефанові Чарнецькому

Vmarł i. m. p. Miskowsky [Władysław na Mirowie Myszkowski], margrabia, nominat, woiewoda krakowsky. Beł ostatny z domu Myszkowskych pān y dziedzycz y ostatny margrabya w Polsce. Dał krol i. m. woiewodztwo krakowskie i. [m.] p. [Stefanowi] Czarneckiemu, ktori beł woiewodą ruskym (alie to iesce niepewna, tak udano)¹⁸⁹.

№ 406

Новина про повернення Юрія Любомирського до Польщі з війни в Семигородському князівстві

I. m. p. marszałek [Jerzy Lubomirski] powrocieł z woysky swemy z Węgier, z łasky Bozy, w całosczy, wielie skod Węgrzech poczyniwszy. Ogniem y miecem na 700 wszy spalono¹⁹⁰, bydła.

№ 407

Новина про знищення Сandomира військами Юрія II Ракоція, їхній табір під Сокалем і далші плани щодо об'єднання з Військом Запорозьким

Xzyażę [Jerzy II] Rakoczy, Sędomierz spliondrowawsy y ostatek spaliwszy, przeprowiac sie pocął nazad ku siedmygrocky ziemy. Alye woyska krolia

¹⁸⁸ *Walewski Antoni*. Historia wyzwolenia Polski za panowania Jana Kazimierza (1655–1660). – Kraków, 1868. – Т. II. – S. 132–138.

¹⁸⁹ Цілий цей документ було викреслено Мартином Голінським як інформація, що не відповідала дійсності.

¹⁹⁰ Слово дописане під рядком.

i. m. [Jana Kazimierza] y i. m. p. marszałek [Jerzy Lubomirski] w oczi zasły mu. Przeprowadził sie pod Sandomierzem, wozy swe skarbane kazał popalic, a rzeci na konie wierzchowne pobrac, działa potopycz w rzece. Ma woyska na 20000. Pod Sokal ustąpił y tamże obozem położył, hęc sie zblyzycz ku [Bohdanowi] Hmielnickiemu y złączyc sie z woysky kozackiemy. Za nim następował i. m. p. marszałek [...]¹⁹¹. || (арк. 996)

№ 408

Новина про захоплення Пинчова польськими військами і прибуття короля Яна Казимира під Краків для облоги міста

7 iuly w sobotę krol i. m. [Jan Kazimierz] wzywał Pyncow, miasto y zomek poddaly sie, kędy belo Węgrow 400, a Swedow 200.

Dał obiesycz dwu, czo do nyh z listamy bely posly, zeby sie nie poddawaly, a broniely dobrze, będą miecz posielky Slyhtinka [Wespazjana (?) Szlichtynga/Schlichtinga]¹⁹² y swagra iego. Stamtąd krol i. m. powrocił pod Krakow z woyskiem niemieckym 16000.

12 iuly som krol i. m. w Niepołomyczach odpoczywał y trochę łowamy sie zabawiał, potym som pod Krakow do obozu przyiehał. Podsan[c]owali sie blisko pod bramą Tworzianską [Floriańską], Sła[w]kowską, Sewcą y Mykołayską nase woyska.

№ 409

Новина про захоплення данським королем частини Швеції, Помор'я, Бремена, марш Карла X Густава для визволення цих територій і укладення 18 липня 1657 року договору між Річчю Посполитою і Данією

Krol swecky [Karol X Gustaw] poiehał do Prus. Chcąc ratowacz swoycz woyskiem we Swecziey, pozprowadzał zomkow presydia. W Toruniu będąc, kazał sobie dacz torunianom piniędzy 500000, liedwo na 300000 przestał. Krol dunsky [Fryderyk III] wziął mu we Swecziey połowiczę niemal panstwa y w Pomorzsczynie, oblieg miasto Bręmę, kędy krol swecky co prędzы poiechał ratowacz Bremy, sukaiąc sposobu przez tractaty pokoju z kroleм dunskym, albo obronyc, iezli będzie mog.

Z kroliem i. m. polskym [Janem Kazimierzem] ucinieł pakta krol dunsky [Fryderyk III] przez i. m. p. Tobiasza Morzstina, podstolego krako[wskiego]¹⁹³.

¹⁹¹ Останнє слово на аркуші втрачено.

¹⁹² Kersten Adam. Stefan Czarniecki 1599–1665. – Warszawa, 1963. – S. 347.

¹⁹³ Надпис на маргінесі: “1657, 18 iuly”.

№ 410

16 липня 1657 р., Кезмарк. – Новина про присягу кезмарських райців комісарам угорського короля Леопольда Ігнатіуса

16 iuly w poniedziałek ziehali sie comissarze krolia i. m. węgierskiego [Leopolda Ignatiusa] do Kiesmarku: i. m. x. byskup Iasowsky, i. m. p. Władisław Rakoczy, graff, brat stryieczny xzyażęcia [Jerzego II] Rakocego, katholyk, y i. m. p. camerarius¹⁹⁴. Słuhaly na ratuszu przisięgy pp. radnyh y pospolstwa iako wiernemy maią bydz kroliowy i. m. węgierskiemu. Czestowano ych w ratuszu pp. kiesmarcanie y podarowały ym talerow 120 trzem *pro honorario*¹⁹⁵. Bely w koscielie farnim wielkym euangelickym, oglięduiąc koscyoł, o co poceli sie obrazac p. ryhtarz [Mesius] y p. niektorzy miescanie, rozumieiąc, ze ym kosciół hcyano odbierac, o czym zaden nie misliel z p. comissarzow. Ztamtąd wysedszy, poiechaly do Liewoczy.

№ 411

18 липня 1657 р. – Нотатка про військові навчання у спіських містах

18 iuly 5 miast zpiskych ymieli okazaą y monstrę w Libyczy y za miastem strzelialy do tarce z rusnycz (belismy tez tam przypatrowac sie)¹⁹⁶.

№ 412

19 липня 1657 р. – Нотатка про збори шляхти і міщан угорським палатином Ференцом Весселіні у справі оборони краю та відшкодування поляками, зокрема в Кезмарку, зруйнованих земель під час походу Юрія Любомирського у Семигородське князівство

19 iuly seymik albo conuocatyą miał i. m. p. Francisek Weselini, *palatinus Regni Vngarie*¹⁹⁷, za Muraniem 2 mili zyazd sliahty y miast ryhtarze radę, radząc o obronie y bezpieczenstwie kroliestwa węgierskiego¹⁹⁸. Hciely, zeby Poliakow arestowac y dobra ych, ktorzy mieskaią Węgrzech, a mianowicie w Kiesmarku, za te skody, co im pocziniely Poliaczy Węgrzech. Alie i. m. p. Weselin, *palatinus*, rozważel ym to, ze sie tym nie zemscą, ani sobie nie nagrodzą, bo tu ięno ubodzi liudzie mieskaią, alie do krolia i. m. polskiego [Jana Kazimierza] obiecal poslac strony tego.

¹⁹⁴ Надпис на маргінесі: “W Kiesmarku comisarze”.

¹⁹⁵ *pro honorario* – як винагороду.

¹⁹⁶ Надпис на маргінесі: “Okazyu w Spisu”.

¹⁹⁷ *palatinus Regni Ungariae* – палатин Угорського королівства.

¹⁹⁸ Надпис на маргінесі: “Seymik Węgrzech”.

№ 413

19–20 липня 1657 р., Кезмарк. – Нотатка про лист від казимирського бурмістра Бартоломея П'янчі та від міста Казимира до кезмарських райців

19 iuly we cwartek obeszaly nas p. rihtarze y z p. radnemy, prosząc nasz do siebie na ratusz kiesmarzsky, kędy belismy: pp. [Andrzej] Iasowsky, p. [Wojciech] Zawada, p. [Marcin] Golinsky, p. [Wawrzyniec] Mrockowycz, p. Lięmies [Marcin Lemiesz], rayce, p. Matheus Zawada, woyt kazymierzsky. Kędy nam pokazowały list, co do nih pyszał p. [Bartłomiej] Pianczy z Kazymierza, y od miasta list z pieczęcią woytowską y z podpisamy, takze y atestatą iego dobrego zachowania w mieszczie Kazymierzu¹⁹⁹. Na co sie podpisał Kalinsky, *pro tunc notarius*²⁰⁰, p. [Daniel] Małysza, *proconsul y aduocatus*²⁰¹, p. [Jan] Kitner²⁰², rayca, p. Las [Jakub Łaś]²⁰³, rayca, p. [Marcin] Zonerowycz²⁰⁴, ławnyk, p. Iacub Zawacky [Jakub Zawadzki] z mężow, co był uciekł przed długamy z miasta y słuzył między raytaryą swecką, iezdącz na caty, etc. 20 iuly wisłalismy z listem na Lubowną. || (арк. 997)

№ 414

Новини про татарське військо в Україні, поразку Уманського полку, дипломатичні відносини між поляками, татарами і Богданом Хмельницьким та інші відомості

Na Ukrainie Tatarow wielkie woysko stoy y z hamem [Mehmed Gerejem IV], kędy sie ym krol i. m. [Jan Kazymierz] roskaze ruszycz cekaiącz a nad kozaky czuwaiąc, chcąc ych przywiesc do posłusenstwa kroliowy i. m. polskiemu, aby bely wiernemy poddanemy, pytaiąc [Bohdana] Hmielnickiego, kogo prziznawa za pana sobye. Basa tesz ieden turecky we 30000. Y poraziely kumansky [umański] pułk kozakow przednych, hcąc ych znoszyc, iezeli sie nie upokorzą y kroliowy i. m. polskiemu wiern[e]go poddanstwa nie poprzisięgą.

Beł poseł od hama krimskiego u krolia i. m. Poiehał beł w 1000 koni, alie i. m. p. hetmon koronny [Stanisław Potocki] zostawił ych 700 przy sobie, a we 300 koni posłał go do krolia i. m. Ktory sie pytał, kędy sie krol i. m. kaze ym obroczyc, przecyw ktoremu nieprzyiacieliowy, będąc gotowy ysc, kędy im krol i. m. roskaze, gdysz hcą naprzod kozaky zaporowskie znoszyc, hcąc, zeby krol i. m. posłał ym swego woyska na pomocz.

¹⁹⁹ Надпис на маргінесі: “*De data 6 iuly z Kazymierza; iesce Swedzy roskazowały*”.

²⁰⁰ *pro tunc notarius* – на той час писар.

²⁰¹ *proconsul y advocatus* – бургомістр і війт.

²⁰² *Stańczyk Sebastian*. Urzędnicy miejscy Kazimierza koło Krakowa od połowy XVI do końca XVIII wieku / Rozprawa doktorska. – Kraków, 2020. – S. 286.

²⁰³ Там само. – S. 286–287.

²⁰⁴ Там само. – S. 286.

№ 415

*20 липня 1657 р. – Нотатка про прибуття польської королеви
Людвіки Марії з австрійським військом до табору під Краковом
і бої під час облоги міста*

20 iuly w pyątek przyjechała krolowa i. m. [Ludwika Maria] do obozu pod Krakow, z którą przisło piehoty niemyeczky 7000 y z armatą, z działą. Pocęły zaraz do Krakowa strzeliacz od Klieparza, gdzie sie podsancowała blysko piehota niemiecka az ku kosciolowy s. Floriana, sonce syp[i]ąc y z dział byiącz, gdzie wieżę zstukły wielką na murach krakowskych, na ktorey beło 5 dział, ktore sie zapadły.

Mosty dwa zbudowane na Wislie dlya przeiazdow na obie stronie: ieden za Zwierzincem, a drugi za Dąbiem.

№ 416

*5–14 липня 1657 р. – Новини про смерть краківського суфрагана
Войцеха Ліпницького та краківського біскупа Петра Гембіцького*

5 iuly vmarł i. m. x. Lypnycky Olbrych[t] [Wojciech Lipnicki]²⁰⁵, sufragon krakowsky, po ktorim dał kanonay i. m. x. byskup krakowsky i. m. x. Dębinskiemu [Piotrowi Dębińskiemu]²⁰⁶, a sufragay i. m. x. Oborzskiemu [Mikołajowi Oborskiemu]²⁰⁷.

Vmarł prętко i. m. x. Piotr²⁰⁸ Gębycky, byskup krakowsky, die 14 iuly. Dał krol i. m. byskupstwo krakowskie i. m. x. podkanclerzowi²⁰⁹ Andrzeiowy Trzebickiemu.

№ 417

*22 липня 1657 р. – Новина про поразку Юрія II Ракоція у битві
під Меджибожем*

22 iuly w nyedzyelię beła walna bytwa z xziążęciem [Jerzym II] Rakoczym na Ukrainie pod²¹⁰ [Międzybożem]²¹¹. Porazoni na głowę, zbito mu woysko,

²⁰⁵ *Łętowski Ludwik*. Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich: Prałaci i kanonicy krakowscy. – Kraków, 1852. – T. III. – S. 254–255.

²⁰⁶ Там само. – Kraków, 1852. – T. II. – S. 168.

²⁰⁷ Там само. – T. III. – S. 381.

²⁰⁸ Далі закреслено “Dębunsky”.

²⁰⁹ У рукописі помилк. “podkanclerzstwo”.

²¹⁰ Тут у рукописі пропущене місце.

²¹¹ Жерела до історії України-Руси / Упор. Мирон Кордуба. – Львів, 1911. – Т. XII. – Док. 595. – С. 500–501.

leгло ych 7000, a przedtym kielka razy go porazono, gdy uchodzieł. Wzięto wozow 2000, dzyał 17 y przez traktaty stanęła z nym zgoda y pokoy z pewnymy kondytyamy. Odprowadzony we 300 kony na granice węgierskie, woysko polskie ukontentowawszy, y swoje woysko zostawił.

№ 418

1 серпня 1657 р. – Новина про поразку семигородського війська, яке вийшло з Берестя

1 augusti we srodę na Muszinie pobyto Węg[row], ktorzy uchodzyly z Brzescya Lytewskiego 200. Zabyto ych 50, poimano 16, ktorych zawieziono na Liubownią do więzienya, a drudzy do liasow pouciekaly, s kony posiadawsy, ktorych hłopy goniely po liasach.

№ 419

Новина про похід семигородців через річку Тису до Угорщини

Wypadło ze 2000 Węgrow siedmigrocky ziemie za Cziszę y skody poczyniely Węgrzeh y posly nazad przez Cziszę. Pedna, ze to bely liudzie xziężny Rakocziney [Zsuzsanny Lorántffy]. || (арк. 998)

Czesarskiego woyska przysło do Węgier 8000 Niemczow ku Czysty.

№ 420

Нотатка про дансько-шведську війну, маніфест короля Фрідеріка III щодо причин нападу на Швецію, збір шведського війська у Королівській Пруссії, наступ короля Карла X Густава до Копенгагена та інші відомості

Krol dunsky²¹², mayąc ligę z krolem i. m. węgierskym [Leopoldem Ignatiusem] y polskym [Janem Kazimierzem], bardzo dokucza kroliowy swedzkiemu [Karolowi X Gustawowi], we Sweczyey biorąc mu miasta, zomky, y z puł kroliestwa swedzkiego odebrał mu y swoię zomky, co beł Gustaph [Adolf], krol sweczky, pobrał oyczu iego Christyanowy [IV], dunskiemu kroliowy, poodbierał nazad y oblieg miasto Bremę y zomek nad portem morskym, kędy zwikł krol sweczky z morza wysiadacz y na morze wszyadac. Dobywa go krol dunsky lyądem y morzem.

Wydał krol dunsky manifestatyą, po niemiecku durkowaną, dla iaky przycyni woynę podnyosz przeczyw kroliowy swedzkiemu.

²¹² Надпис на маргінесі: “Krol dunsky Friderik III”.

Krol sweczky²¹³ w Pruszech pozwodziel wszystkie presydy, z miast y zomkow swoy liudzie, przysięgę odebrałszy od miast, ze mu wiary y posłuszeństwa dotrzymaia. Torun oszadził brandeburczyk, xzyżę pruskie Wilhelm Fryderyk, y ynse. A krol sweczky s tym swym lyudem, ktorego kładą na 8 albo 10 tysięczy miec, chciał ysz ku kroliu dunskiemu [Fryderyku III] na odsiecz swoich fortac y zomkow, alie go dwoie xzyżą przepuszczyc nye hczyely, ktorzy tez swe woyska mayą na morzu. Przeset wolno y [na]stąpił mocno na krola dunskiego z woysky swemy pod Kopenhagien, zomek dunsky.

№ 421

Нотатка про переговори шведського короля Карла X Густава з Гданськом

Z gdanscany chciał krol swecky [Karol X Gustaw] traktowacz, iakoby był mog wyswobodzycz Kinsmarka [Hansa Kristofera von Königsmarka] z więzienia y nakłonyc ych ku sobie. Alye tego nie mog dokazac, bo gdanskanie wiary swey kroluowy i. m. polskiemu [Janowi Kazimierzowi] statecznie hcą dohowacz, broniącz sie potężnie Swedom, woysko niemałe howaiącz zawse swym kostem.

№ 422

2 серпня 1657 р. – Нотатка про повернення до Кезмарка угорського посла від палатина Ференца Весселіні до польського короля Яна Казимира з приводу нагороди за кривди у війні Юрія Любомирського в Семигородському князівстві

I. m. p. Ryway [Daniel Revay] powrociel od krolia i. m. [Jana Kazimierza], ktory iezdyl pod Krakow z conuocaty od i. m. p. paliatynusa [Ferenca Wesselényi] y pp. sliahy węgiersky strony skod, co poczinil Węgrzech i. m. p. marsalek koronny [Jerzy Lubomirski] z woyskiem p. katolickym węgierskim²¹⁴. Beł wdzięcznie przyięty od krolia i. m. y ucestowany. Tę sprawę krol i. m. odložel na seym przysly do Rzeczypospolity, obiecuiąc w tym staranie uczynicz, aby bely ukontentowamy pp. węgiersczy.

2 augusty przyiehal do Kiesmarku.

²¹³ Надпис на маргінесі: “Krol swecky Carol Gustaw”.

²¹⁴ Надпис на маргінесі: “Riway, posel cesarza i. m. do Rakocego, aby do Polsky woyny zaniehal”.

№ 423

*5 серпня 1657 р. – Новини про тріумфи з приводу укладення миру
з Юрієм II Ракоцієм*

5 augusty triumphy beły na Lubowny, z dzyał byto, ze pokoy stanął z xzyaż-
zęciem [Jerzym II] Rakoczym²¹⁵, który obycał y poprzisiąg bydz przyiacielem
Poliakom y swedckym kroliem [Karolem X Gustawem] nie miec zadny lygy,
ani mu pomoczy dodawac, any haryanow przechowywac w panstwie swym,
any yh bronic, alye zawsze pomocz dawac Poliakom; krolowy i. m. polskiemu
[Janowi Kazimierzowi] dacz 1200000 złotych w nagrodę y woysku zapłacyzcz,
Tatarom nagrodzycz y ukontentowacz hana i. m. [Mehmed Gereja IV], bo go
hcieli Tatarowie zniec, po dwa razy non następuiacz z woysky, ze go naszy
pp. Poliaczy obroniely || (арк. 999) y przeprowadzily we 2000 kony
Poliakow²¹⁶, załuiac tego Tatarowie bardzo, ze sie bez nich z nim iednaly,
hcząc go pospołu znoszycz y w poimanie otrzymacz. Krolia i. m. y
Rzeczpo[spolitu] ma przeproczyć, krolia i. m. węgierskie[go] [Leopolda Ignatiusa]
takze ma vspokoycz y przeproszycz, o czo pyszał²¹⁷ z Węgier do i. m. p.
paliatynusa [Ferenca Wesselényi] list piękny²¹⁸, aby sie przycziniel za nim do
krolia i. m. węgierskiego, zeby go, w łaskę swą przyiawszy, przebacel mu
wszystko y chciał go zahowacz przy dawnych pactach y pokoiu, iako z oycem
iego [Jerzym I Rakoczym] szą postanowione, ktorego listu iest copyia²¹⁹.

№ 424

*Новина про поразку Юрія II Ракоція від кримських татар
і його втечу до Семигородського князівства*

Rakoczy

Han tatarsky [Mehmed Gerej IV] y swoymi Tataramy zastąpiwszy kzyażęcyu
[Jerzemu II] Rakocemu, uderzel non y na liud iego²²⁰. Zbiely²²¹ Węgrow do
1000, poymali Węgrow s telie drugie y czo przedniejszych hetmanow
Rakoczego, iako Bakosa Gaborego [Gábora Bakosa] y Kymin Ianusa [Jánosa
Kemény], y insych znacznych regimentarzow węgierskich Tatarowie pobraly
y do swej ziemie zaprowadzily na więzienie y przy nich wielką zdobycz
pobraly. Liedwo xzyażę Rakoczy som we 300 koni uiehał do woyska naszego,
ktorego potym naszy pp. Poliaczy odprowadzily ku iego granicom siedmigro-
cym albo wprzod węgierskym we 2000 kony.

²¹⁵ Надпис на маргінесі: “Pokoy z Rakocym stanął”.

²¹⁶ “we 2000 kony Poliakow” дописано над рядком.

²¹⁷ Далі закреслено нерозб.

²¹⁸ Надпис на маргінесі: “Z Eczedu 4 augusty”.

²¹⁹ Далі закреслено “taka”. Текст самого листа див. док. № 428.

²²⁰ Надпис на маргінесі: “Tatarowie gromią Węgrow”.

²²¹ У рукописі помилк. “zbiegly”.

22 липня 1657 р., табір під Чорним Островом²²². – Переказ угоди між семигородським князем Юрієм II Ракоцієм і Річчю Посполитою

Stanęły artykuły, które postanowił xziązę [Jerzy II] Rakoczy z Koroną y rycerstwem²²³ natenczasz, które beło z ich m. pp. regimentarzamy swemy, iako przy ie^oszczy p. [Stanisławie] Potoczky, hetmanie wielkym koronnym, przy i. m. p. Ierzym Lubomierzskym, marszałku wielkym, hetmanie polnim koronnym, który yus tractaty zastał, gdy przybeł nierihło, także z i. m. p. [Pawłem] Sapiehą, wojewodą wilienskim, hetmanie wielkym W. X. Litewskiego, y z i. m. p. [Stefanem] Czarneczkym, wojewodą ruskym, y wsystkym rycerstwem, co beły natencas przy nich. Stanęły pewne puncta y artykuły zgody:

1. Naprzod krolia i. m. przeproszyc polskiego [Jana Kazimierza] y Rzeczpospolitą, kędy y kiedy cas mu naznać;
2. Krolia i. m. węgierskiego [Leopolda Ignatiusa] uspokoycz y przeproszycz, więzniow naszych wypuszczycz;
3. Kroliowy i. m. polskiemu w nagrodę oddacz złotych 1200000;
4. Woysku koronnemu polskiemu y Wielkiego X. Litew[skiego] za dwie czwierzcy;
5. Armatę wszistkę, działa, prochy, kulie y inszy rinstunek zostawycz wszistek swoych y oddacz y zostawycz przy woysku koronnym;
6. Woyska swoje, piehotę węgierską, która ieszcze nie pobyta, zostawycz przy krolyu i. m. polskym ku pomocy przeczyw kroliowy sweckiemu [Karolu X Gustawu] y kozakom zaporowskym;
7. Wyrzekaiącz sie wiecnemy czaszy ligy miec z kroliem sweczky y z kozaky, y z heretyky, ani ym pomagacz, ani ych bronic wiecnemy czaszy nie ma;
8. Braterstwo swoje y pomoc ofiaruiącz kroliowy i. m. polskiemu wiecnemy czaszy, przecyw kazdemu nieprzyiacieluiowy krolya i. m. polskiego zawse stawac; || (арк. 1000)

[9.] Hama tatarskiego [Mehmed Gereja IV] y z ordamy iego uspokoycz y ukontentowacz.

Aliecz sobye Tatarowie zapłaciely, gdy, zastąpywszy, Węgrow poraziely y w niewolyą sieła ych набраły, ze som kzyżę Rakoczy liedwo usedł we 300 kony do Węgier.

Опубліковано: Codex diplomaticus Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae / Ed. Matthias Dogiel. – Vilnae, 1758. – Vol. I. – P. 529–533 (повний текст);

Жерела до історії України-Руси / Упор. М. Кордуба. – Львів, 1911. – Т. XII. – Док. 596. – С. 501–506 (повний текст);

²²² Датування за вид.: Codex diplomaticus Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae / Ed. Matthias Dogiel. – Vilnae, 1758. – Vol. I. – P. 529–533.

²²³ У рукописі “rycerczstwem”.

Pufendorf Samuel. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 266 (фрагмент).

№ 426

27 травня 1657 р.²²⁴. – Переказ договору між Священною Римською імперією та Річчю Посполитою

[Додаток № 17]

1657 in mayo

Puncta federis, inter Bohemie ac Polonie reges [Leopoldum Ignatium et Ioannem Casimirum] Vienne initi.

1. Sit perpetuum fedus inter utramque coronam et utrosque reges;
2. Rex Bohemie prebet sucursum regi Polonie 6000 equitum et 10 milya peditum cum sufficienti artogleria, qui, utriusque regis deuotioni obligati, red-duntur, quousque in Polonia perseuerauerint;
3. De victualibus vniuersi generis, prout de sufficienti uectura artoglerię et munitionum, rex Polonie sufficienter providebit;
4. Pro stipendio militum deputantu[r] fodinę salinariae ad Vieliciam et tradentur manibus regis Bohemię. Quodsi tante expense ex ys educi nequirent, rex Polonie pretensionem suam in Regno Neapolitano quod annis 40 millia aureorum exinde cedens transfert in regem Bohemię, ut exinde expense tales suplean-tur, siquidem ad dies uite summam eandem ex Regno Neapolitano promissam;
5. De quartiriis hiemmalibus, ut et de sufficienti annona, quousque in campo perstiterint, rex Polonie sufficienter providebit;
6. Apud hanc armadam Polonicus comissarius semper residebyt;
7. Coniunctio huius armade cum Polonico fiet iuxta arbitrium regis Polonię et corpus huius armadę non a Polonico generaly, sed a rege Polonie dependen-tiam habebit;
8. Quaecunque loca ab exercitu regis Bohemię occupabuntur, usque ad finem belli manebunt pre manibus eorum, saluo tamen numero pręmemorati sucursus;
9. Neutra pars absque alterius consensu pacem uel bellum ineat; || (арк. 1001)
10. Federi huic adiungantur²²⁵ tota domus Austriatica, Dania, Hollandia, Moscouite, Tartari, nonnulli electores principes Imperii Romani, qui eidem adiungi uoluerint, nominatim ellector Brandenburgicus [Fridericus Wilhelmus] – hac conditione, si oblata restituet, a Sueco recessum faciet et tanquam vasalus Regni Polonie cum Polonis coniunctionem faciet.

²²⁴ Датування за вид.: Codex diplomaticus Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae / Ed. Matthias Dogiel. – Vilnae, 1758. – Vol. I. – P. 319.

²²⁵ У рукописі помилк. “adiungatur”.

Опубліковано²²⁶: Requel les traités de paix, de trêve, de neutralité, de suspension d'armes, de confédération, d'alliance, de commerce, de garantie et d'autres actes publics / Ed. Jacques Bernard. – La Haye, 1700. – T. III. – P. 707–709;

Corps universel diplomatique du droit des gens, contenant requel des traites d'alliance, de paix, de trêve / Ed. Jean Du Mont. – La Haye, 1728. – Vol. VI. – Pars II. – P. 179–182;

Codex diplomaticus Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae / Ed. Matthias Dogiel. – Vilnae, 1758. – Vol. I. – P. 317–321;

Traktaty polsko-austriackie z drugiej połowy XVII wieku / Wyd. Zbigniew Wójcik. – Warszawa, 1985. – S. 38–49.

№ 427

*11–23 липня 1657 р. – Реляція про поразку семигородського князя
Юрія II Ракоція від коронної армії та укладення договору
під Меджибожем з коментарем про розгром семигородського війська
від кримських татар*

Relatya pewna o progressie z kzyażęciem seidmigrockym²²⁷ Ierzym Rakoczym²²⁸ uchodzącim y o zgodzie, która z nim stanęła pod Międzybozem 23 iuly 1657.

11 iuly i. m. pan [Stefan] Czarnecky, woiewoda rusky, y p. Polubinsky [Aleksander Hilary Połubiński]²²⁹, zacni pułkownik z lytewskiego woyska, mającz sobą 40 horągwy, Rakocego dogoniely pod Magierowem y 30 Węgrow żywcem wzyęły, przyprowadziły yh do i. m. p. woiewodi. I. m. p. horązy trocky [Marcjan Aleksander Ogiński]²³⁰ 100 Węgrow poimał, którzy sie beli folwarku zawarły uzbroiony długą strzelbą, wybyci od p. starosty parcewskiego [Jana Karola Daniłowicza]²³¹ etc.

Minąwszy Magierow y błota tameczne przesedszy, wszistek tabor nieprzyiacielsky wzyęty od naszych y wybrany, a to osobliwie przez p. starostow

²²⁶ Повний текст.

²²⁷ Слово дописане над рядком.

²²⁸ У рукописі “Rakoczky”.

²²⁹ Markowicz Marcin. Najazd Rakoczego na Polskę 1657. – Zabrze; Tarnowskie Góry, 2011. – S. 125.

²³⁰ Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2009. – T. II: Województwo trockie XIV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Andrzej Haratym; współpr. Andrzeja Macuka, Jaugiena Aniszcanki. – S. 103 (no. 328); Chrapowicki Jan Antoni. Dziariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 115–116.

²³¹ Kalicki Bernard. Xiądz Adryan Pikarski i jego dziennik wyprawy przeciw Rakoczemu roku 1657 // Biblioteka Ossolińskich. Poczet Nowy. – Lwów, 1864. – T. IV. – S. 240.

radzieiowskiego [Wojciecha Kadziłłowskiego]²³², pragmowskiego²³³, rozan-
skiego [Albrechta Wessela]²³⁴ y horążego trockiego etc. Wielie tam łupow naszym
sie dostało. O tych łupach tak twierdzą y daia znacz, ze wielkie bely, ktore sie
niemal piliawieckym utratom rownaly. Alie gdi sie nad łupamy naszymy hcywie
bawya, poprawiel sie nieprzyiaciel y pocął naszym bydz silny. Puł milye od tego
mieysca beł p. wojewoda, ktory o tym usławsy, posłał posielky zaraz, ktore
nieprzyaciela na błotnyste mieysca zapędzły ku Żółkwy. Ani yh mogli, ani hcieli
ratowac dlya przestrahu. Rakoczy y Anton [Żdanowycz] z kozaky wciekali
iaknaprędzy, myiając Żółkyew, ktorą bely mieli złupycz, y Lwow, na ktorim hcieli
bely wystraszyć sumę iaką. Zginęło w tey potrzebie Węgrow 700. || (apk. 1002)

12 iuly na kielka godzin withnęło żołnierzstwo nasze. Trochę odpocząwszy,
dogonieli nieprzyaciela nad błotamy Iancowskiemy, gdzie trudne²³⁵ nader
przebycie. Naliezły iednak kozaczy sposob, ze mogło przesc woysko nieprzy-
iacielskie. Zostawiel iednak xzyżę Rakoczy s tę stronę błot 5000 woyska na
odwodzie. Przed nasemy dwie horągwie, ktore scierały sie z nieprzyacieliem
rownim szczęściem wprzod, potym następować musiały, az posielek nastąpiel
iedney y drugiey horągwie, za ktoremy nyeprzyiaciel wpędzonych na błota.
Sły nasy za niemy dotąd, poky ych z ianecarek²³⁶ nie dostrzeliono. Zginął wtencasz
z naszych p. Moskocensky [Moszczyński]²³⁷, p. Pykarsky [Jan Pikarski]²³⁸ y
Iacysewsky [Fasciszewski]²³⁹, z kozackiey horągwie krolia i. m. kielka zostało
rannih. Nad zahodem słońca uderzily naszymy na nieprzyaciela, z polia go zegnaly,
wpędzily na błota y wielie nabiely. Wzyęły chorągwy 9 y znacek hetmona Kimin
Ianusa [Jánosa Kemény] y nadworną horągiew książęcia Rakocego. Za nastą-
pieniem nocy nieprzyiaciel umikał, odbiegszy wszistkiego, a naszymy w Kuliko-
wie odpocęły. Rano naszymy na poboio[w]isko posły, naliezły wielie łupow, co s
Polsky prowadzily, kielka wozow z prohamy, wozow ynsyh roznych 2000,
działa zatopione na błocy, ktoryh dobeli naszymy, kony, wołow, owiec, baranow
y insih bardzo wielye rzeczy y 4 wozy samego Rakocego bardzo znaczne bogate.

13 iuly i. m. p. starosta babimowsky [Krzysztof Żegocki] dogoniel
nieprzyaciela v Knoego [Krasnego]²⁴⁰, podkał sie mężnie, alie z niepożądaniem

²³² Urzędnicy kujawscy i dobrzyńcy XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Mikulski, Wojciech Stanek; współpr. Zbigniewa Górskiego, Ryszarda Kabacińskiego. – Kórnik, 1990. – S. 160). У рукописі “radziehowskiego”.

²³³ “babimostskiego [Krzysztofa Żegockiego]” (*Kalicki Bernard*. Xiądz Adryan Pikarski i jego dziennik wyprawy przeciw Rakoczemu roku 1657 // Biblioteka Ossolińskich. Poczot Nowy. – Lwów, 1864. – T. IV. – S. 242–243).

²³⁴ Там само.

²³⁵ У рукописі “trutne”.

²³⁶ “jańczarskimi strzałami” (*Kalicki Bernard*. Xiądz Adryan Pikarski i jego dziennik wyprawy przeciw Rakoczemu roku 1657 // Biblioteka Ossolińskich. Poczot Nowy. – Lwów, 1864. – T. IV. – S. 245).

²³⁷ Там само.

²³⁸ Там само.

²³⁹ Там само.

²⁴⁰ Там само. – S. 247.

scęściem. Iuz tesz²⁴¹ beł tak zwątliony nieprzyjaciel, ze gdiby mu beło woysko iakie od Gliniń w oczy zasło, łacno mogłby bydz dokonany. Samo telne woysko iesce sie do konca nie mogło mu wydolacz w otwartym poliu.

Tymcasem dowiedzyał sie p. woiewoda o pp. hetmanah [Stanisławie Potockim i Jerzym Lubomirskim] pod Samborem. Dał ym znacz o tym, prosąc, aby mu w oczy zaiezdaly, alye sie ym tak zdało brac sie pod Podhayce, zaczy y on miał sie ku nim, y tamze ych trzeciego dnia znalaz.

A nieprzyjaciel tymczasem tak uhodził, ze o nim wiadomosczy nie beło, az gdy nasy pod Skulatem [Skalatem] staną, niespodziewanie dadzą znac, ze iest telko w pul miliu nieprzyjaciel. Wysłani przeciw niemu od ih m. pp. hetmanow i. m. p. pisarz polny [koronny]²⁴² [Jan Fryderyk Sapieha]²⁴³, i. m. p. [Sebastian] Mahowsky, xziążę i. m. Dymitr [Wiśniowiecki] etc. Napadli na tabor nieprzyjacielsky, straz ych wybywszy, tabor zrabowaly. A nieprzyjaciel uhodził przez błota pod Rozwolencamy [Rozwalnice], gdzie wielie bydła roznego y rzeczy inszych nagubiely y odesly, a naszym przecie za sobą zatrudniely, groblyą przekopawsy y polia zaliawsy. Sły iednak przecie nad niemy naszy, a nieprzyjaciel znowu pod Carnim Ostrowem napadł || (арк. 1003) na gorse błota. Tam go, napadszy naszy, z ostatka dostatkw y ozdoby ych zabraly nyeprzyjacieliowy, atoly przecię przesedł nieprzyjaciel przez trudne myeysca ku Międzybozu²⁴⁴.

Liedwie naszy pułtory milie za nieprzyjacielem ku Międzybozu uyda, az poseł od kzyżęcia Rakocego przyiedzie, załuiącz przedsięwziętey woyny, a o pokoy prosąc z ofiarowaniem doszyc uczinienia.

Zdało sie to naszym dziac na złwokę, zeby beli mogli prsec przez Boh. Zaczym p. woiewoda rusky sie ozwie: “Iesly xzyżę Rakoczy prawdziwie hce pokoiu, niech, woysko zastanowywszy, ceka; zsedszy sie, będziem o pokoy czinie”. Wnetze poseł sprawiěl, ze woysko kzyżęcia Rakocego stanęło. A tez trudnosczy mieysca przepraw zabawiely by go beły przez dwa dny, gdy naszy ku niemu yda. Zahodzi ym Mykies [Mihály Mikes], kanclerz kziążę[cia] Rakocego, takze o pokoy prosący. Spitany od pp. hetmanow, iesli xzyżę gotow iest nagrodzyc wszystko, co skody poczyniěl. Na to rzece Mykies: “Iakym sposobem?” Gdy mu odpowiedzą: “Albo krwyą, albo złotem”. Rzece Mykies: “Nie damy złota, poky zeliazo w ręku mamy”. W tym p. woiewoda odpowie: “Czi nie wiecie, ze konacie? Iesli wy nie macie woly nagradzac tak

²⁴¹ Це слово помилк. повторено двічі.

²⁴² *Kalicki Bernard*. Xiążd Adryan Pikarski i jego dziennik wyprawy przeciw Rakoczemu roku 1657 // Biblioteka Ossolińskich. Poczet Nowy. – Lwów, 1864. – T. IV. – S. 246.

²⁴³ Жерела до історії України-Руси / Упоряд. Мирон Кордуба. – Львів, 1911. – Т. XII. – Док. 596. – С. 506; Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziera, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 97 (no. 541).

²⁴⁴ У рукописі “Między Bozu”.

wielkich krzywd y skod, wiedzcie, ze my mamy krew, koja sie sama wydiera, aby sie liala za dostoinosc maiestatu ie° k. mosczy y skody nasze”. Zaty w trąby uderzycz kazono, a woysko ruselo sie z Polubiensczym ku potrzebie potykac sie z nieprzyacieliem.

Tymcasem tesz Kiemini Ianus przez p. Bruskiwica [Bruszkiewiczza]²⁴⁵ proszi y uproszy, aby nie zaczynano bytwy. Kazono tedi nieprzyacielio[wi] naprzod zastanowycz woysko, aby nie uchodzielo, iesly zgodi chce. Posłany p. Stopkowski [Daniel Stępkowski/Stempkowski]²⁴⁶, aby tego doyzrał. Dano czaszu dwie godzinie na tractaty. Po roznym targu stanęła taka zgoda z Ierzim Rakocym, kziążęciem siedmygrockym, *die 23 iuly 1657* pod Międzybozem:

1. Naprzot, aby Ierzi²⁴⁷ xżyżę Rakoczy przeprosiel przez posła swego krolia i. m. y Rzeczpospolytą Koronną Polską, kiedi mu cas y miesce naznacą.

2. Aby dał piniędzy złotych myłyń woysku polskiemu²⁴⁸ a dwakroc sto tysiędzy ich mm. pp. regimentarzom woyskowim piniędzy.

3. Łupy koronne, a naprzod koscielne, co pobraly w Polsce Węgrowie²⁴⁹, wrociel y zaraz oddał, a przystoynne upominky albo dan hamowy tatarskiemu [Mehmed Gerejowi IV] y iego woysku. O tę iednak kondityą prosiel xżyżę Rakoczy, aby to telko prywatnym utwierdzono pysmem. || (**apk. 1004**)

4. Aby zdraycow oddał y wydał, takze listy, co do niego pysywały s Polsky oddał, a więcey ych nie przimował pod swą obronę, ani ych nie broniel.

5. Aby działa y aparat woieny wszistek artileriey oddał.

6. Aby odstąpiel przyiazny Swedamy y z kozakamy zaporowskiemy, y arianow.

7. Aby więzniow wszystkych naszych polskich roznego stanu zaraz wypuscil.

8. Aby Brzescie Litewskie y Krakow zaraz oddał y presydia swoje woysko z nych posprowadzał.

Woyska swe pewne przy woyskach polskich zostawycz powinię, przecyw nieprzyaciolom koronnym yszcz mayą kostem kzyżęcia Rakocego.

Wielkie beło weselie woysku węgierskym s tey zgody y pokoju zawartego, y słusnie, bo iuz u ostatni fortky bely, konaiać prawie. Kozaci zaporowscy, ktorzy pozad hodzily od Magierowa, po klęsce²⁵⁰ posly wprzod, a pod Międzybozem odbiegly Węgrow, groblyą przekopawsy, aby za niemy uciekac Węgrowie nie mogly. Iuz proszą Węgrowie naszych, aby bydz kozakow.

²⁴⁵ Kalicki Bernard. Xiążd Adrian Pikarski i jego dziennik wyprawy przeciw Rakoczemu roku 1657 // Biblioteka Ossolińskich. Poczet Nowy. – Lwów, 1864. – T. IV. – S. 252–253.

²⁴⁶ Жерела до історії України-Руси / Упоряд. Мирон Кордуба. – Львів, 1911. – Т. XII. – Док. 596. – С. 505.

²⁴⁷ Слово дописане над рядком.

²⁴⁸ Далі закреслено “y dwak[roc]”.

²⁴⁹ Слово дописане над рядком.

²⁵⁰ У рукописі “hłoscie”.

Odebrano na tę zgodę przysięgę od kzyażęcya Rakocego y iego panow starszych, y dany są zastawniczcy powynny kzyażęcya Rakocego w tey ugodzie, iako temu wszystkiemu ma doszycz uczynicz kzyażę Rakoczy.

Tatarowie sie rozniewaly, ze sie bez nych iednaly z Rakoczim Poliaczy.

Gdy iuz pokoy stanął, rusel sie kzyażę ze swym ostatkiem woyska konnego coznacnieysich osob, maiącz 24000, a przy polskym woysku zostawił 6000 swey piehoty węgiersky i innich konych. Puscil sie swemy kzyażę Rakoczy ku węgierskym graniczom, ktorego tesz naszymy odprowadzaly. Zastapiely Tatarowie y som ham kzyażęcicu Rakocemu, uderzily non, zbieli mu Węgrow, co przy nim bely. Liegło Węgrow 2000 na placu a poimaly Węgrow na kielkana[scie] tysięczy w niewolią y Kimin Ianusa [Jánosa Kemény], Bokosa Gaborego [Gábora Bakosa] i innich znacznych wielu pp. węgierskych pobraly Tatarowie²⁵¹. Som kzyażę Rakoczy lyedwo we 300 koni uiehał za granice węgierskie, y to liedwo, az go naszymy Poliaczy odprowadziely, z ktoremy Tatarowie pocęly sie bely wadzyc o to odprowadzanie²⁵².

Posłał do tych kzyażę Rakoczy, co bely na Brzesciu Litewskym 800, aby zomek y miasto oddaly. Takze y do tyh, co w Krakowie ych beło ze 3000, aby Krakow oddaly y wysly, a posly nazad do Węgier, ktorih odprowadzono za granice do Węgier²⁵³ etc. || (арк. 1005)

Nie kazdy sie powrocił do Węgier, nie przywitała zona męża, ani syna matka. Beło dosc płaczu y lamęntu po miastah białyhgłow narzekaiących, gdyz, co yh nie pobito Węgrow, to Tatarowie zabraly ostatek w niewolią, y Kimin Ianusa, hetmana yh węgierskiego.

A tak xziąże, gdy sie Węgrzeh przywitał swoiemy, starał sie o łaske u cesarza i. m. Leopolda [Ignatiusa], aby go mog przeiednac y przeprosycz, yako o tym list pisacz do i. m. p. [Ferenca] Weselinego, palatinusa kroliestwa wegi[e]rskiego, bo sie spodziewał woyny z cesarzem tureckym [Mehmedem IV] o to, ze bez iego woly hodziel na woynę do Polsky, takze bez pozwolienia cesarza krzescianskiego [Ferdynanda III].

Опубліковано: *Kalicki Bernard*. Xiądz Adryan Pikarski i jego dziennik wyprawy przeciw Rakoczemu roku 1657 // Biblioteka Ossolińskich. Poczet Nowy. – Lwów, 1864. – T. IV. – S. 203–261 (латин. і переклад польськ.).

²⁵¹ Надпис на маргінесі: “Więżni na 20000 rahuią”.

²⁵² Надпис на маргінесі: “Kymin Ianus [János Kemény], Betliem Ianus [János Bethlen] starsymy bely nad Węgry”.

²⁵³ “nazad do Węgier, ktorih odprowadzono za granice do Węgier” дописано над закресленим “do polskiego woyska przecyw nieprzyiacielowiy Korony Polsky”.

№ 428

*4 серпня 1657 р., Ечед. – Лист Юрія II Ракоція до угорського палатина
Ференца Весселіні з виявом дружби та прихильності*

[Додаток № 18]

Copyia listu xzyążęczya siedmygrodzkiego Ierzego Rakocego do i. m. p. Francziska Weseliniego, groffa, palatynusa węgierskiego, *die 4 augusti 1657.*

Seruitia nostra commendamus ves[trae] illustrissi[mae] dominationi!

Perpetuo pacis federe stabilito cum dominis amicis Polonis, hesterna die huc appulimus, nolaentes intermittere, quin vestram illustrissimam dominationem hisce presentibus litteris nostris salutarem et uisitarem optantes, ut presentes in prosperâ reperiant vestr[am] illustrissim[am] dominati[one]m vuant²⁵⁴ hora. Nos quoque per Dei gratiam in bona ualetudine constituti sumus. Sicuti hactenus, ita et in posterum etiam teneat nos vestr[a] dominatio illustrissima pro beneuolo suo amico et nobis imperare uelit. Serenissimus quoque rex Vngarie [Leopoldus Ignatius] in eo acquiescere dignetur, quod, sicuti hactenus, ita in posterum etiam diploma sancte et inuiolabiliter seruaturi sumus et desideramus omnimode sue maiestati seruire et gratificari. Nolumus amplius hic morari: properamus in Transiluaniam, longa belligeratione quietem exoptante, in qua nobis exigua pars propter negotia regy intercedit²⁵⁵ in reliquo.

Ex Ecczed 4 augusti 1657.

Illustrissi[mae] dominatio[nis] vestrae affinis ad seruitia Georgius Rakoczy m[anu] p[ropria]. || (арк. 1006)

№ 429

*24 серпня 1657 р. – Новина про шведсько-австрійсько-польську угоду
про звільнення Кракова, підтверджену генералом
Мельхіором фон Гацвельдом*

Stanęła zgoda y tractaty z [Paulem] Wierczem, generałem nad woyskiem swedzkym w Krakowie, o poddanie Krakowa, ktore tractaty pocęły sie 14 a skoncone 24 *augusty* w dzień s. Bartłomieia.

Podpyszy stanęły na te tractaty z obu stron tak sweczkych, yako y cesarza i. m. officerow y od krolya i. m. [Jana Kazimierza] ich mm. pp. senatorow y generała cesarza i. m. Hansfelta [Melchiora von Hatzfelda] naystarsego:

l[ocus] s[igilli] Sigismund Fridrich, groff von Getzen;

²⁵⁴ Незрозуміле слово. Можливо, замість помилково повтореного скороченого “vestram”.

²⁵⁵ У рукописі помилк. “incercedit” або “inurcedit”.

l[ocus] s[igilli] Ioannes Andreas Morzstin, d[apifer] S[andomiriensis], c[apitaneus]²⁵⁶ Z[awichostensis], s[acrae] r[egiae] maie[statis] camerarius²⁵⁷;
l[ocus] s[igilli] Hans Frantz freycherr [von Kayserstain]²⁵⁸, oberster;
l[ocus] s[igilli] Andreas Miaskowsky, s[acrae] r[egiae] m[aiestatis] secretarius²⁵⁹;
l[ocus] s[igilli] Otto Wilhelm von Berlips²⁶⁰, oberster leytman;
l[ocus] s[igilli] Henrych Denhoff [Dönhoff], oberster;
l[ocus] s[igilli] Fabyan uon Fersen, oberster;
l[ocus] s[igilli] Hemih uon Viken [Vicken]²⁶¹, oberster;
l[ocus] s[igilli] Benedict Wirtz, oberster leytnant.

№ 430

25 серпня 1657 р.²⁶². – Підтвердження королем Яном Казимиром та сенаторами шведсько-австрійсько-польської угоди про звільнення Кракова

Approbował krol i. m. te tractaty postanowione Swedamy takym scriptem:
 Ioannes Casimirus, Dei gratia rex Polonie, magnus dux Litua[niae], R[ussiae], P[russiae], M[asoviae], S[amogitiae], Li[uoniae], C[zernihoviae], S[molensciae] necnon Suecorum, Gottorum, Vandaliorum[que] hereditarius rex.

²⁵⁶ У рукописі помилк. скорочено: слово “o” замість “c”. У публікації угоди у німецькому стародруці та сама помилка (Accords Puncten Welche zwischen Ihrer Königliche Mayest: zu Pollen (Titul) und der zu Hungarn und Böhaimb Königl: Mayest: Geheimben und Kriegs-Rath General FeldMarschall und Obristen Herrn Herrn Melchior Graffen zu Hatzfeld und gleichen eines: dann der Königl: Mayest: zu Schweden bestelten General Major und Gouverneur der Statt und Schlosses Crackaw Herrn Paul Würtzen... andern theyls... – [S. l.], 1657. – S. [12]).

²⁵⁷ *dapifer Sandomiriensis, capitaneus Zawichostensis, sacrae regiae maiestatis camerarius* – сандомирський стольник, завихостський староста, камергер святої королівської величності.

²⁵⁸ Accords Puncten Welche zwischen Ihrer Königliche Mayest: zu Pollen... – [S. l.], 1657. – S. [12].

²⁵⁹ *sacrae regiae maiestatis secretarius* – секретар святої королівської величності. У стародруці: “S. R. M. Camerarius” (Там само).

²⁶⁰ У рукописі помилк. “Derlips”.

²⁶¹ Accords Puncten Welche zwischen Ihrer Königliche Mayest: zu Pollen... – [S. l.], 1657. – S. [12].

²⁶² Датування за вид., де використано оригінал статей підданства Кракова з бібліотеки Чарторійських: *Kubala Ludwik. Wojna brandenburska i najazd Rakoczego w roku 1656 i 1657 [= Szkice Historyczne, ser. V].* – Lwów; Warszawa, 1917. – S. 229, 371 (прим. 29); *Kersten Adam. Stefan Czarniecki 1599–1665.* – Warszawa, 1963. – S. 353. У німецькому стародруці дата 14/24 серпня 1657 р.: Accords Puncten Welche zwischen Ihrer Königliche Mayest: zu Pollen... – [S. l.], 1657. – S. [13–15].

Significamus presenti[bus] etc., [...] qui sub ductu illustris et magnifici Melchioris comitis ab Hatzfelde, serenissi[mi] Hungarie et Bohemie regis campi marschalci, [...] et cum deputatis magnif[ici] Pauli Wyrztz, militie Suetiae generalis maioris gubernatorisque arcis et vrbis Cracouie et Casim[irie] etc. [...]

Ioannes Casimirus rex²⁶³.

[Підтвердження угоди сенаторами:]²⁶⁴

Andreas Trzebicky, episcopus²⁶⁵ Przemisliensis, vicecancelarius;

Hieronim Wierzbowsky, palatinus Bresten-Cuiaui[ensis];

Stephanus Czarnecky, palati[nus] Rusie;

Ioannes Tarło, palatinus Lublinensis;

Ioannes Casimir[us] in K[r]asne [Kraśński], palatinus Płocensis;

Christoforus Tyskiewicz, palatinus Czernehowiensis;

Ioannes Wieliopolsky, kastellanus Woinicensis;

Alexander Sielsky, kastellanus Lancien[sis];

Alexander Gratus comes a Tarnow [Tarnowski], kastellanus Kyiowiensis;

Hiacintus de Labrowiec Dąbsky [Dębski], castellanus Conarzs[ciensis]-Lanc[iensis];

Stephanus comes de Pilca Koricinsky, supre[mus] cancellarius²⁶⁶ Regny;

Boguslaus com[es]²⁶⁷ in Lesno [Leszczyński], thesaurari[us] supre[mus] Regni Polonie;

Lucas Opalinsky, marsalcus²⁶⁸. || (арк. 1007)

²⁶³ *Ioannes Casimirus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniae, Czernihoviae, Smolensciae necnon Suecorum, Gottorum, Vandalorumque hereditarius rex. Significamus praesentibus etc., [...] qui sub ductu illustris et magnifici Melchioris comitis ab Hatzfelde, serenissimi Hungariae et Bohemiae regis campi marschalci, [...] et cum deputatis magnifici Pauli Wyrztz, militiae Suetiae generalis maioris gubernatorisque arcis et urbis Cracoviae et Casimiriae etc. [...]* Ioannes Casimirus rex. – Ян Казимир, Божою ласкою король польський, великий князь литовський, руський, пруський, мазовецький, жмудський, лівонський, чернігівський, смоленський, а також дідичний король шведів, готів та венедів. Цим засвідчуємо і т. д., [...] ті, що під командуванням ясновельможного і вельможного графа Мельхіора фон Гацфельда, фельдмаршала найяснішого короля Угорщини й Богемії, [...] і з посланцями вельможного Пауля Вірца, генерала-майора шведської армії і губернатора міста й замку Кракова й Казимира, і т. д. [...] Ян Казимир, король.

²⁶⁴ *Accords Puncten Welche zwischen Ihrer Königlische Mayest: zu Pollen... – [S. l.], 1657. – S. [14–15].*

²⁶⁵ У рукописі помилк. “episcopo”.

²⁶⁶ У рукописі помилк. “cancellarie”.

²⁶⁷ Слово дописане над рядком.

²⁶⁸ *Andreas Trzebicky, episcopus Przemisliensis, vicecancelarius; Hieronim Wierzbowsky, palatinus Bresten-Cuiaviensis; Stephanus Czarnecky, palatinus Russiae; Ioannes Tarło, palatinus Lublinensis; Ioannes Casimirus in Krasne, palatinus*

22 серпня – 17 вересня 1657 р. – Щоденникові нотатки
 Мартина Голінського про повернення райців з еміграції до Казимира,
 запровадження податків, встановлених у Ченстохові,
 та від'їзд польського короля Яна Казимира з Кракова

P. [Andrzej] Iasowsky, p. Woyciech Z[awada]*, p. Marcin Golinsky,
 p. Wawrzyniec Mrockowyc, rayce, p. [Maciej] Za[wa]da*, woyt kazimierzsky.

[22]²⁶⁹ *augu[sti]* my wyiehalismy z Węgier, z miasta z Kiesmarku, kędismi
 tam mieskały, przed swedzkym woyskiem uiehawsy. Spalismy piersy noclieg
 we srodę w Stary Wszy, maiętnosczy p. Pawła Rakocego, groffa, katholyka,
 brata stryiecznego xzyażęcia siedmigrockiego [Jerzego II Rakoczego].

23 *[augusti]* we cwartek wilią s. Bartłomieia spalismy w Ostrowku, we wsy
 polsky, do Nowego Targu nalieżącey, puł milie od Nowego Targu, przeiehawsy
 ymo dwa zomky: Czorzstinsky, polsky, y Niedzieca, węgiersky, p. Pławeckyh.
 W piątek spalismy w dzień s. Bartłomieia we Msany, wiesczynie i. m. p. [Michała]
 Iordana, starosty dopczickiego. W sobotę spalismy w Dopczycach. Stamtąd
 konfuia cesarszkiego konnego wzięliśmy do Wielicki sobą, dalysmi mu
 zł[otych] 3. Po drogah belo wielkie niebespiecenstwo y widzierzstwo od
 żołnierzow. Na noc w niedzielę przyiehalismy do Wielicki.

27 *[augusti]* w poniedziałek z Wielicki iehalismy prosto przez obozy,
 ktore koło Krakowa nakoło stały, do krolia i. m. [Jana Kazimierza], do wszy
 do Boniowycz, wies biskupa, za Krakowem milya rowna. Tamze naprzod przywi-
 talismy i. m. p. Hieronima Wierzbowskiego, woiewodę brzeskiego [kuiaw-
 skiego] a wielkiego rzancę krakowskiego. Darowalismy mu pewne *honorarium*:
 parę łososzy y antał wyna. Ziednał nom audientyą u krolia i. m. zaraz po obiedzie
 o trzeczy s południa. Wytalismy krolia i. m. W pokoju miał oratyą p. Mrocko-
 wycz, hodzilismy do pocałowania ręki krolia i. m., kędy krol i. m. som rzekł:

Plocensis; Christoforus Tyskiewycz, palatinus Czernehowiensis; Ioannes Wieliopolsky, castellanus Woinicensis; Alexander Sielsky, castellanus Lanciensis; Alexander Gratus comes a Tarnow, castellanus Kyiowiensis; Hiachyntus de Labrowiec Dębski, castellanus Conarzsciensis-Lanciensis; Stephanus comes de Pilca Koricinsky, supremus cancellarius Regni; Boguslaus comes in Lesno, thesaurarius supremus Regni Poloniae; Lucas Opalinsky, marsalcus. – Андрій Тшебицький, єпископ перемишльський, підканцлер; Єронім Вежбовський, воєвода бжесько-куявський; Стефан Чарнецький, воєвода руський; Ян Тарло, воєвода люблінський; Ян Казимир з Красного [Красінський], воєвода плоцький; Криштоф Тишкевич, воєвода чернігівський; Ян Вельопольський, каштелян войницький; Олександр Сельський, каштелян ленчицький; граф Олександр Ґратус з Тарнова [Тарновський], каштелян київський; Яцек з Лабровця Дембський, каштелян конарсько-ленчицький; граф Стефан з Пильчі Корицінський, великий коронний канцлер; граф Богуслав з Лешно [Лещинський], великий коронний підскарбій; Лукаш Опалінський, маршалок.

²⁶⁹ Дата втрачена, однак за змістом середа припадала на 22 серпня.

“Podaicie suplikę a podzcie do przywitania”, – ofiarując łaskę swą pańską, o co go proszyc będziemy. Beł p. Iasowsky, p. Woycieh Zawada, p. Daniel Małysza, p. Marcin Golinsky, p. Wawrzyniec Mrockowyc, p. Simon Wynarzsky, p. Paweł Przitułowycz, raice kazim[ierzscy], p. Mathias Zawada, woyt kazy[mierzski], p. Mykołay Lutecky, ławnik y pisarz kazim[ierzski], p. Marcin Misiecky. Darowalismy kroliowy i. m. kapłonow wielickiyh y kurcąt y orzechow cerwonih miszę.

P. [Bartłomiej] Pianczy odsedł od nasz, nye beł przy przywitaniu krolia i. m., bo beł natencas trohę niezgodliwy z drugiemy pany collegamy.

Zaras wisedszy od krolia i. m., wytalismy kroliową imoscz [Ludwikę Marię]. W pokoju iey miał oratya p. Mrockowycz, odpowiedział od ny i. m. p. wielky rżanca. Pitała nasz, ieslismy sie bały, gdy sturmowano do Kazymyerza, y o inse rzeczy, o koscioly, iezeli są w pokoju etc.

27 *augu[sti]* poiehalismy do Kazimierza na noc w poniedziałek. U p. Iasowskiego stanęlismy, bo w Kazimierzu wsędy w mieszczye stało gosczy woyska cesarskiego na 3000 – y po 50, 60, y po 100 osob w iednim domu, ktorzy zaraz wesly do Kazimierza, gdy Węgrowie ustąpieli y Swedzy, zawarsy zgodę *die 24 augusty* w piatek.

Takze Tworziańską [Floriańską] bromę pusciely warcie cesarszsky, którą osadzili swemy ludzmy. A Swedzi tymcasem gotowali sobie wozy w drogę y ine rzeczy, rosprzedawali tez zboza, liegamyą y inne rzeczy, co beli sobie przysposobiely.

30 *augusti* wyiehali rano Swedzy s Krakowa, wozy wprzod, ktorih mieli 325, z dostatkamy. Samyh Swedow konnich y piesych nie beło 2000, y to nędznych, zwłaszcza piehota. Pod horągwią 30–40 osob nawięczy beło. Horągwie zwinione mieli, ktore ku ziemy skłaniali pod nogy krolia i. m. y kroliowey imosczy. || **(aprk. 1008)** Stały woyska krolia i. m. dwiema rzędoma tak niemieckie, iako y polskie, a srokiem między niemy sły woyska sweckie. Iehali tez z niemy y czy, co ych stronę trzymały tak z p. Polyakow, iako y inszyh roznyh osob, y i. m. p. Ion Antony Roznowsky [Jan Antoni Różnowski de Rosenstein]. Niemky, Swedtky sły piehotą, nioszac na sobie tłumoczky, dzieczy, smutno y żalosnie odhodząc Krakowa. Działek małych 9 pozwoliono p. [Paulowi] Wiertcowy wzyąc z Krakowa soba y prohow z kuliamy, knotamy 9 kolias.

Ozdobne woysko cesarszkie stało 20000 raytarow y piehoty. Konie mieli dobre raytarowie w zieliezcie y samy chłopcy dorodny y odziany, mężny. Krol i. m. stał po lyewey ręce na koniu y wielie panow przy nim y kroliowa imoscz w liektycze. Zegnał sie Wierdz z kroliem i. m., odprowadzało Wierca 1000 raytary.

Wesła zaraz do Krakowa piechota cesarza i. m. 2000, osadzili mury, bramy. Dział podostatku odsedł Wierdz w Krakowie tak w rinku, iako y na bastah, alie iesce pieknieysa armata przisła beła cesarza i. m. y piehoty 400, którą piehotę obrocono do Prus y częsz armaty, a co większe działa zostały w rynku krakowskym y wozy z kuliamy y prohamy.

Obozy dokoła bely koło Krakowa obsadzone dobrim obliężeniem: co nocz, to blyzy sie sancuiącz pod mury krakowskie. Te potym rozbierano y porozrucono, gdy sie woyska z nych rusely od Krakowa do Prus.

Nastała zaraz aczyza, vhwaliona na zyezdzie w Czeszohowej ich m. moscziow pp. senatorow przy kroliu imszy, aby od kazdy rzeczy płacono, która do pozywienia naliezy wedlie taxy postanowionej y durkowanej, którą otrzymał przez arędę i. m. p. Morikony [Marek Antoni Moriconi], kupiec krakowsky, Włoh, od i. m. p. podskarbiego koro[nnego] [Bogusława Leszczyńskiego]. Takze czopowe od pywa, miodow, gorzałek aby płacili dwa piniądze od grosza, które czopowe trzymał przez arędę i. m. p. Helemsky [Jan Ścibor Chełmski], łowczy krakowsky, y i. m. p. [Władysław] Rey, stolnyk krakowsky. W Kazimierzu przez arędę trzymał Zyd Iczek copowe od ih mm., arendowawszy y w zydowskym miescie przez factora Zyda Iacuba Goplia.

Takze od wina kwarty po g[ro]sz[y] 3 płaczyc wiprawiel sobie i. m. p. P[r]yamy [Gerard Priami], Włoch, rayca krakowsky²⁷⁰, aby płacono sinkarze, ktorzy wina sinkuią, a znowu na acczyze od kwarty po g[ro]sz[y] 11 to uczini, od garcza g[ro]sz[y] 16. A kupczy, co wino przywozą, od węgiersky becky zł[oty]ch 2, od wiadra brandeburs[kiego] g[ro]sz[y] 20, od wiadra świętoierskiego²⁷¹ g[ro]sz[y] 15, od wiadra moraw[skiego] rahu[ią] g[ro]sz[y] 12, a sinkarze od tegoz wina aczyzy od garcza g[ro]sz[y] 4, a i. m. p. Morikoniemu od garcza g[ro]sz[y] 12²⁷². || (apk. 1009)

Die 1 7bris w sobotę obiał burmistrzstwo p. [Wawrzyniec] Toporzsky, które zdał p. [Andrzejowi] Iasowskiemu, że som w Krakowie mieszał. Oddał p. Pianczy y pieczęcy radzieckye y p. woytowy woytowską.

3 7bris był krol i. m. som w Kazimierzu, ogliędował spustoszenie y mury od dział potłuczone y wieżę puł obaliony na bromie Bohensky y, wiehawsy Wielicką bramą, obiehał koło Zydow Podbrzezem dokoła.

4 7bris we cwartek krol i. m. Ion Kazimierz, polsky y swedzky krol, pąn nas myłoczywy, wiehał do Krakowa o 11 godzinie na pułżegarzu na koniu ozdobyne, a kroliowa i. m. w liektyce, którą mułowie niesly. Wislismy przecywy niemu aż za s. Floryan bez horagwi y bębnów. P. rayce krakowscy wytaly krolya i. m. za Tworzyanską [Floriańską] bramą, klucze wynioszsy na misce od miasta, oddaiąc. Potym bałdahyn niesiono nad kroliem i. m. pp. raice krakowscy. Z dział uderzono ze wszystkich bast krakowskych y zomku, po trzy razy salue dano piehota niemiecka, takze we zwony wszistkie uderzono.

Na galcze na wierzchny u Panny Mariey na wiezy pod powietrznikiem cieslia safranek nyiaky, wlaszi tam, siedział na ny, horagwią wywiiał we 4 brety

²⁷⁰ Надпис на маргінесі: “Был то Зыд крзcony, Włoch”. Див.: *Bieniarzówna Janina. Mieszczaństwo krakowskie XVII w.: Z badań nad strukturą społeczną miasta.* – Kraków, 1969. – S. 32, 166.

²⁷¹ У рукописі “świętowierskiego”.

²⁷² Останній рядок аркуша втрачено.

kytayky cerwony y biały²⁷³. A proporzec pod nim wysyłał, sablią gołą wykręcał, która sie błyskała, strzelał s pistolietu kielka razy. Potym zliáz z tey gałky po drobynie powrozowey y drewnianey. Daly mu za to pp. rayce krakowszczy 30 talero[w], vciny zł[otych] 90, a krol i. m. 5 cerwonyh złotych. Wiehał na zomek krol i. m. szczęśliwie.

10 7bris w poniedziałek wytalismy krolia i. m. na zomku krakowskim: p. Mrockowycz miał oratyą, p. Iasowsky, burmistrz, p. Woycieh Zawada, p. Wawrziniec Toporzsky, p. Marcin Golinsky, p. [Maciej] Zawada, woyt kazimierz[sky]. Oddalismy *honorarium* krolowi i. m. talerow twardyh 100 y suplikę podalismy krolowi i. m., którą som przyjął y z namy sie rozmawiał, obiecuiacz nom łaskę swą panską pokazac.

11 7bris woysko niemieckie cesarza i. m. ruselo sie do Prus pod Torun s Krakowa, zosta[wi]wszy *presidium*²⁷⁴ w Krakowie piehoty 2000, a konnih 300, a w Kazimierzu piehoty 600, to iest zdrowyh 300 a horyh 330.

13 [7bris] witalismy i. m. Stephana²⁷⁵ Koricinskiego, kanclerza wielkiego koronnego, we czwartek. Podalismy suplikę do niego y beckę wyna przy tym ofiaruiacz mu, którąmy kupieli od pana Iona Zorgielia, ziecya p. Goleckiego [Piotra Goleckiego], raice krakowskiego. Y ten p. Zorgiel był raicą krako[wskym], alie umar prętko, nie będąc burmistrzem.

17 [7bris] w poniedziałek krol i. m. wyiehał s Krakowa y z krolową imością do Warszawy, z Warszawy do Prus pod Torun y do Gdanska y inih miast odbierac. Woyska polskie posły do pomorzsky ziemye woiovacz. || (арк. 1010)

№ 432

Новина про облогу Торуня польськими та австрійськими військами

Torun obliegły woyska niemieckie y polskie, sancuiacz sie blisko pod nye. Młyn murowany y soncem z armatą y z ludzmy sweckiemy, gdzie armatę mieli, wysadzily woyska cesarskie. Odstąpieli potym, nie dostawsy Torunia.

№ 433

1657 р., листопад. – Нотатка про поширення чуми в Казимири

Powietrze mieyscamy w Polsce pocęło sie serzycz y w Kazimierzu in 9bri²⁷⁶.

Опубліковано: *Namaczyńska Stanisława*. Kronika klęsk elementarnych w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1648–1696. I: Zjawiska meteorologiczne i pomory. – Lwów, 1937. – S. 167 (no. 881).

²⁷³ Надпис на маргінесі: “Нлоп стаł на гаłце”.

²⁷⁴ *praesidium* – залогу.

²⁷⁵ Слово дописане над рядком.

²⁷⁶ У рукописі “In 9bre”.

№ 434

21 жовтня – 26 листопада 1657 р. – Нотатки про охрещення єврея Якуба Рубена (Єроніма Рубинковського) та його шлюб у Казимірі

21 8bris okrzcił sie Zyd p. Iacub Rubyn [Jakub Pałtych Ruben]²⁷⁷. Krzcieł go i. m. x. sufragon lwowsky [Stefan Charbicki]²⁷⁸ na zomku krakowskym. Beł oycem krzesnim i. m. p. wielky rzanca krakowsky [Hieronim Wierzbowski], a matką imoszcz sama.

26 9bris ozeniel sie Hieronim Rubynkowski²⁷⁹, poiął w Kazimierzu panią Annę Orzechowyczową, wdową, mieszczkę kazymierską. Belismy na weseliu, wianował iey złotych 3000. Dawał mu sliub i. m. x. Tomas²⁸⁰ Oborzsky, sufragon y administrator byskupstwa krakowskiego, u Bozego Ciała w kosczyelie, a swoją zoną sie rozwyod die 23 9bris w piątek w domu u Woycieha Zawady, raice kazi[mierzskiego].

№ 435

1657 р., серпень. – Новини про смерть Богдана Хмельницького, його похорон у Києві, спадкоємство на гетьманстві Юрія Хмельницького та обрання новим гетьманом Івана Виговського

Chmielniczky Bochdan, hetmon kozakow zaporowskych, vmarł²⁸¹, zostawywsy syna [Jerzego], ktorego kozakom na hetmanstwo zaliecieł, aby go przyięły. Iedny hcieli go przyiącz, a drudzi kozaczy inego sobie obraly za hetmana. Pohowaly Hmielnickiego w Kyiowie, 1657²⁸².

²⁷⁷ *Balaban Majer*. Dzieje Żydów w Krakowie i na Kazimierzu. – Kraków, 1936. – T. II: 1304–1655. – S. 25–26; *Bieniarzówna Janina*. Mieszczaństwo krakowskie XVII w.: Z badań nad strukturą społeczną miasta. – Kraków, 1969. – S. 41; *Maliszewski Kazimierz*. Jakub Kazimierz Rubinkowski szlachcic, mieszczanin toruński erudyta barokowy. – Warszawa; Poznań; Toruń, 1982. – S. 31.

²⁷⁸ *Krętosz Józef*. Organizacja Archidiecezji Lwowskiej obrządku łacińskiego od XV wieku do 1772 roku. – Lublin, 1986. – S. 103.

²⁷⁹ Хрещене ім'я щойно згаданого Якуба Пальтиха Рубена.

²⁸⁰ Це ім'я було дописано Голінським після основного тексту, однак правильно буде “Mikołaj Oborski”. Помилка Голінського походить з того, що Томаш Оборський, стрічний дядько Миколая Оборського, був краківським каноніком та суфраганом перед ним (помер у 1645 р.). Див.: *Łętowski Ludwik*. Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich: Prałaci i kanonicy krakowscy. – Kraków, 1852. – T. III. – S. 381–385; *Przyboś Adam, Rożek Michał*. Biskup krakowski Andrzej Trzebicki: Z dziejów kultury politycznej i artystycznej w XVII wieku. – Warszawa; Kraków, 1989. – S. 14, 119, passim. Див. також вище док. № 416.

²⁸¹ Надпис на маргінесі: “Hmielnicki vmar, 1657”.

²⁸² На маргінесі надпис: “1657”.

Vdawano, ze [Iwana] Wyhowskiego, kanclerza albo pisarza, y radnim był panem nastarsym u Hmielnynckiego, kozaczy rosiekacz mieli²⁸³. Był to Poliak, za ktorego radą Hmielnicki wszystko sprawował, posły do krolow wyprawiał y odprowiał. Ale nic mu nie było, iego starsym ucziniono nad kozaky, y rządził.

Опубліковано: *Гарасимчук Василь*. Матеріали до історії козаччини XVII віку; Василь Гарасимчук: життя і творчість (1880–1944) [= Львівські історичні праці. Джерела, вип. 1] / Упоряд. Ярослав Федорук. – Львів, 1994. – Док. 1. – С. 13.

№ 436

*25 жовтня 1657 р. – Нотатка про обрання казимирськими райцями
Матвія Казимира Третера і Миколая Лютецького*

25 8bris²⁸⁴ został raycą kazimierzskym i. m. p. Mathias Cazimierz Treter y p. Mykołay Luteczky, pysarz y ławnik kazimierzsky, na mieysce niebosczyka p. Iacuba Kwiatowskiego y p. Woycieha Czyhoniowycza, radziec kazimierzskych, przez i. m. p. Hieronima Wierzbowskiego, woiewodę brzeskiego [kuiawskiego], wielkiego rżance krakowskiego. Zyehał presentowac ych i. m. p. podrżency Mihał Moronycky²⁸⁵.

Oddał iurament zaraz p. Luteczky; p. Treter nie był, ze był zachorzał, Wielice mieskaiąc u sybu Kunegundy i. m. p. [Jerzego Lubomirskiego], marszałka koronnego wielkiego, hetmana polnego koronnego, gene[ra]ła krakowskiego etc., etc. Potym przisięgał, przyiechawsy zdrowy, na ratusu kazymierzskym bez p. podrżencego²⁸⁶. O co sie obrazal i. m. p. podrżency, ze mu y *honorarium* nie oddał naliezitego. || (арк. 1011)

№ 437

*18–30 жовтня 1657 р. – Новини про від'їзд Яна Казимира
і Людвіки Марії з Варшави до Бидгоці, зустріч курфюрста
Фрідріха Вільгельма з дружиною Луїзою Генріеттою у цьому місті
для переговорів та інші відомості*

[...] ²⁸⁷. Krol i. m., wyiehawsy z Warszawy die 18 octobris, nocował w Kazkach, gdzie przez 19 y 20 octobri[s] zmieskał dliatego, bo tymcasem przesły pułky

²⁸³ Фразу “rosiekacz mieli” викреслено.

²⁸⁴ У рукописі “8ctobris”.

²⁸⁵ Надпис на маргінесі: “p. Treter, p. Lutecky raicamy zostaly”.

²⁸⁶ Надпис на маргінесі: “Die 26 9bris”.

²⁸⁷ Перший рядок аркуша втрачено.

woyska niemieckiego na tę stronę Wysły *bene finito*²⁸⁸ y ze zwłoky i. m. p. podczasy koronny [Jan Zamoyski] przibyl do Kazk y krolietwo [Jana Kazimierza i Ludwikę Marię] odprowadzył do Szczawyna.

Die 29 [octobris] przyiehał krol i. m. do Bydgosczy. Akaka [Roger Akakia] secretarz legacy...²⁸⁹.

Dunsky krol [Fryderyk III] poraził krolia swedzkiego [Karola X Gustawa], 1657.

30 octobris krol i. m. konno, kroliowa i. m. w karoczy wyiehaly przeciwko kurzfierzstowy [Fryderyku Wilhelmu] na puł tzczy milie od Bydgosczy, gdzie sie własnie na tym mieyscu podkał, iako sie Ch[o]cyna, rzeka drobna, pocina, ydączy ku Gdansk. Przywitawszi sie panstwo, całowały rękę krolia i. m. kawalierowie kurzfierzstowy, między niemi y xzyżę Bogusław [Radziwiłł]²⁹⁰. Przy pocałowaniu rąk, do nog upadł obiemu krolietwu, kurzfierz[st] za nim prosił. Potim kurzfierzst kroliową i. m. do karoczy, a krol i. m. kurzfierzstową [Luizę Henriette] odprowadził pod ręce²⁹¹. Vsiadła kroliowa i. m. na zadzie w swej karocy, przed nią kurzfierzstowa, liubo tam beło sposobne mieysce siedzieć, ze obie iakoby woli nie siedzieć mogły.

Potym krol i. m. po prawey, a kurzfierzst po liewey ręce, rozmawiając, iehaly. Tak do miasta wiehawysy, siedli do iezuitow, gdzie krolietwo stoi. Prowadził wprzod kroliową i. m. kurzfierzst, a potim krol i. m. kurzfierzstową, zasedszy tak do pokoju wsisci kroliowej i. m. Posedł potym kurzfierzst zoną do pokoju krolia i. m. naprzeciwno, gdzie kurzfierzstowa, złożywszy stroy, ktory na zymno wzięła, ubrała sie, iak do stołu.

Tymcasem do stołu tamze w pokoju kroliowej i. m. nagotowano do wieczerzy. Przisedszy, vmili ręce. Panny służyły gornego francmeru, z ktoryh 4 każda swemu podała po częsży zmacaną do umicia sie seruete y do utarcia.

Nagotowano na ctery osoby. W rogu stołu kroliowa i. m. po prawey ręce z kurzfierzstową siedziała, podlie kroliowej i. m. a podlie kurzfierzstowej kurzfierzst i. m. Wierca po francusku beła, trwała pułtory godziny. || (apk. 1012) Potym, wstawszy od stołu, rozmawiały, wprzod krol i. m. z kurzfierzstem, a kroliowa i. m. z kurzfierzstową, a potym wszistko cworo pospołu.

²⁸⁸ *bene finito* – щасливо завершивши.

²⁸⁹ Речення не дописане Голінським; ідеться про Роже Акакію, секретаря французького посольства Юре де Терлона до шведського короля (*Terlon, Hugues de*. Pamiętniki ambasadora Ludwika XIV przy królu Szwecji Karolu X Gustawie 1656–1660 / Przetłum. Łucja Częścik. – Wrocław, 1999. – S. 91; *Pufendorf Samuel*. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 283, 285; *Walewski Antoni*. Historia wyzwolenia Polski za panowania Jana Kazimierza (1655–1660). – Kraków, 1868. – T. II. – S. 215).

²⁹⁰ *Radziwiłł Bogusław*. Autobiografia / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1979. – S. 142.

²⁹¹ *Szymczak Barbara*. Stosunki Rzeczypospolitej z Brandenburgią i Prusami Książęcymi w latach 1648–1658 w opinii i działaniach szlachty koronnej. – Warszawa, 2002. – S. 252–253.

Tymcasęm sie odprawiała wieczerza kawalierow kurzfierzstowych, ktorzyh pan oberster Bochon cestował w refectarzu, a frąncmer kroliowey i. m. cestowały fracmer pany kurzfierzstowey, ktorzyh belo z rohmistrzina²⁹² pięcz. Potym zesly sie wszyschy do pokoju kroliowey i. m., zkađ kurzfierzst z kurfierztową odprowadzeny od kroliestwa do drzwy, ktorędy do antekameri chodzą, a potym daly i. m. pany woiewodzina imięniem kroliowey i. m. az do karety, ktore cekaly przed kollegium, iedna dla kurzfierzsta z kurzfierzstową, a druga dla fracmeru. Odprowadzily paholięta krolia i. m. kurzfierzsta az do gospody z lianemy swiecamy iarzącemy.

Starostwo lemburskie y bytomskie, podobno, stawiemy do kurzfierzsta, hcąc Elbiąg eliberowac. Komissarzow 6 krol i. m., takze kurzfierzst 6 komissarzow wisadzyly na tractaty.

№ 438

*2 листопада 1657 р. – Новина про військову кампанію
Стефана Чарнецького проти шведів*

I. m. p. [Stefan] Carneczky, woiewoda rusky, *die 2 9bris* wbrod Odrę przesedł ku Olszaczey, hcąc zbiezec woysko, liezące po kwaterah, sweczkie.

№ 439

*6 листопада 1657 р.²⁹³. – Новина про укладення договору
між Яном Казимиром і Фрідріхом Вільгельмом та повернення
князя Богуслава Радзивіла під владу Речі Посполитої*

Stanęła zgoda z kziazęciem pruskym [Fryderykiem Wilhelmem] y dał swego woyska kroliowy i. m. [Janowi Kazimierzowi] 6000 przecyw²⁹⁴ Swedom.

Xzyążęcia Bogusława Radzywyła przyiał krol i. m. do łasky, wszystko mu odpuszczysy, y maietnosczy powracac mu roskazał.

²⁹² Далі ще раз помилк. “belo”.

²⁹³ Дату укладення договору від 6 листопада 1657 р. див.: *Szymczak Barbara*. Fryderyk Wilhelm Wielki Elektor. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 2006. – S. 109. Богуслав Радзивіл попрощався з курфюрстом у той самий день: *Radziwiłł Bogusław*. Autobiografia / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1979. – S. 142.

²⁹⁴ Далі закреслено “Moskwie”.

№ 440

Нотатка про поразки шведів у війні з Данією

Krol dunsky [Fryderyk III] poraził krolia swedzkiego liadem y morzem²⁹⁵, rosprosel woysko iego na głowę y we Sweczy sieła kroliestwa opanował, miast, zomkow nabrawsy krolowi Caroliowy Gustawowi²⁹⁶.

№ 441

Новина про прибуття московського війська до Києва, розпуск нереєстрових козаків по домівках та передумови їхніх конфліктів з козаками, які лишилися на військовій службі

Moskiewskiego woyska do Kyiowa przysło 50000, kozaczy Moskwie przysięgaly y cern. Moskiewsky car [Aleksy Michajłowicz] kozaky słuzałe do woyni obrocieł, a hłopom do rol rozesc sie kazał orac a robyc, a daninę aby carowy płaciely iako panu swemu, a on będzie za nih woiował. Co hłopom y Rusy nie mieło, ze ym do roboty kazaly y daninę dawac, hcąc sie znouu od kozakow oderwac.

№ 442

Чутки про укладення союзу Швеції та Московської держави проти Речі Посполитої та козаків

Moskiewsky car [Aleksy Michajłowicz] ligę wzyał y pobratanie z kroliem sweckym [Karolem X Gustawem] przeciw Poliakom y z kozaczy²⁹⁷.

№ 443

Нотатка про заходи французького короля Людовіка XIV, здійснені для перешикування виборів угорського і чеського короля Леопольда Ігнатіуса імператором Священної Римської імперії

Krol francusky [Ludwik XIV] z woyskamy swemy na granicze niemieczkie nastapiel, przeskadzaiącz electyey cesarzsky, hcąc som bydz cesarzem a zeby nie beł obrany sin cesarzsky [Ferdynanda III], krol węgiersky [Leopold Ignatius], hcąc bydz temu nieprzyiacieliem, ktory by elector wotował na krola i. m. węgierskiego y ceskiego. || (арк. 1013)

²⁹⁵ Надпис на маргінесі: “Krol dunsky poraził Swedy”.

²⁹⁶ Далі у рукописі помилк. знову повторено “nabrawsy”.

²⁹⁷ Цю новину Голінський пізніше викреслив, вважаючи її не достовірною.

1657 р., осінь²⁹⁸. – Уривок із анонімного віршованого твору у жанрі
“Lament Karola Gustawa, króla szwedzkiego, po straconych kawalerach”

Lament krolia swedzkiego, 1657

Carolus Gustauus, rex Suecię

1. Krol swedzky: Gdzie sie bawis, Kinismarku²⁹⁹, przibiwsy z okręti?
- Kinizmark: Nie mogę, bo z okreti od gdanscanow iestem wzięty.
2. Krol: Gdzie zostaies, Witemberg³⁰⁰? Tęsknię sie po tobie.
- Witemberg: Panie, poimali mie Poliaczy Warszawie.
3. Krol: Gdzie Benedikt Oxenstern³⁰¹, moy vicerey w Polsce?
- Oxenstern: Panie, mowic nie umięm y koroni iesce nie mam, bo ią dwiema Sabliamy przykryto: polską, takže tatarską, a nas syła zbito.
4. Krol: Gdzie Eskien³⁰², mądra rada, sapient w obozie?
- Eskien: Owo mnye polsky żołnierz wiedzie na powozie.
5. Krol: A gdzie Maier, Kantersten³⁰³ y Leuenhapp³⁰⁴ został?
- Kantesten³⁰⁵: Ach, panie, iam sie z nimy do Zamoscia dostał.
6. Krol: Gdzie groff z Turny³⁰⁶, nas rycerz wysoce rodzony?
- S Turn: Panie, w sturmie pod Rygą duch moy vtracony.
7. Krol: A nas wierny Israel³⁰⁷ pod Zołdawą tuszę?
- Izrael: Polem urtacieł y woyska, ba y s ciała dusę.
8. Krol: A Kalisten³⁰⁸, nasz rycerz, ma ze mną odwagę?
- Kalisten: Nie mam caszu, bom musieł iuz položyc głowę
W poliu gwoli Tatarom, ktorzi mnie uspiely.
Iuzby mnie wszisczy Swedzy nigdi nie wzbudziely.

²⁹⁸ У памфлеті згадується про курфюрста Фрідріха Вільгельма, який відійшов від шведів, отож цей твір було складено після підписання Велявсько-Бидгоського договору від 19 вересня і 6 листопада 1657 р. У виданні Адама Пшибося назва твору: “Lament Gustawa Karola, króla szwedzkiego, nad pobitemi i pojmanemi w Polsce regimentarzami” (Dwa pamiętniki z XVII wieku Jana Cedrowskiego i Jana Floriana Drobysza Tuszyńskiego / Wyd. Adam Przyboś. – [2-gie wyd.] – Wrocław, 2006. – S. 111–120). У док. № 337 Голінський переказує лямент з того самого жанру, але датований 1656 роком.

²⁹⁹ Hans Kristofer von Königsmark.

³⁰⁰ Arvid Wittenberg.

³⁰¹ Bengt Oxenstierna.

³⁰² Aleksander Erskine.

³⁰³ Lars Cantersten.

³⁰⁴ Gustav Adolf Lewenhaupt.

³⁰⁵ Слово помилк. написано двічі.

³⁰⁶ Henryk von Thurn.

³⁰⁷ Israel Ridderhielm.

³⁰⁸ Варіанти: “Kalszteyn” (Бібліотека Чарторийських у Кракові. – Од. зб. 1679. – Арк. 222), “Kalsztein” (Dwa pamiętniki z XVII wieku Jana Cedrowskiego i Jana Floriana Drobysza Tuszyńskiego / Wyd. Adam Przyboś. – [2-gie wyd.] – Wrocław, 2006. – S. 114).

9. Krol: A moy swagier Hesten³⁰⁹, graff y ricerz sławny,
Zabawił sie gdzieś w drodze? – A to iuz cas dawny.
- Groff Hesen: Radbim sie beł pospiesał, alie starosta babymowsky³¹⁰
Pokazał mi most prawie niemoysky.
Zatimem sie na mostach musiał długo bawycz,
A za zdrowie swagierskie dusę tam zostawycz.
Iuz, panie swagrze, na mię skoda dłużey czekacz,
Mozecie wcas beze mnie zas nazad uciekacz,
Bo sie zły znak pokazał na moiey osobie,
Co sie mnie w Polsce stało, stanie sie y tobie.
10. Krol: A z Waimaru³¹¹ xzyażęciu iako sie powodzy?
Iezeli wzdy na nogah po żołnierzsku hodzy?
- Waimer: Przestrasał mie tatarsky y polsky głos srogy,
Gdy wołaią “Hała!” do nich, aze drżą ostrogy.
11. Krol: Kędy xzyażę Radzywył³¹² nas wielce kohany?
[Xzyażę:] Awo ia u Tatarow więzien poimany. || (apk. 1014)
- [12.] Krol: A nie [w]jedzies, z Anhelon³¹³ xzyażę który zyię?
Xzyażę: Trudno my accorduię, bym nie pozbiel sy[i]e,
A zgoła nie mislie sie szwedzką woyną bawyc,
Wolie do domu głowę wzyącz, niz ią tu zostawycz.
Hwała Bogu, ze mnie stąd puscieli Poliaczy,
Nie wrocielibym sie do nih, hocbym zgubił oczy.
- [13.] Krol: A Engliowie³¹⁴ obodwa, wzdyscie ych wydziely?
Rycerzscy braczyskowie, kędy sie podziely?
- Engliowie: Ieden z nas u Tatarow w kaydanacz tanczuie,
Drugi z uciętą szyią tez valedicuię.
- [14.] Krol: Młody Waldek³¹⁵ a Braiell³¹⁶, kędy wzdy zostaly?
Przinamny, gdyby posła iakiego posłaly.
- Waldek: Ah, panie, obu nas tak znacznie odrwiono,
A skorę nąm na grzbiecie na rzemię kraiono.
- [15.] Krol: Więcz ty, młody Kyzmarku³¹⁷, bądź wodzem w przygodzie.
- Kyzmark: Panie, z wielky fatygy hłodzę sie iuz wodzie.

³⁰⁹ Fryderyk Hessen-Eschwed. Варіанти “z Heszterntu wielkiego” (Бібліотека Чапрорійських у Кракові. – Од. зб. 1679. – Apk. 222); “z Eszkenu wielkiego” (Dwa pamiętniki z XVII wieku Jana Cedrowskiego i Jana Floriana Drobysza Tuszyńskiego / Wyd. Adam Przyboś. – [2-gie wyd.] – Wrocław, 2006. – S. 115).

³¹⁰ Krzysztof Żegocki. У рукописі “zabymowsky”; спершу було написано “zabymowsky starosta”.

³¹¹ Johann Georg zu Sachsen-Weimar; у рукописі “Meimaru”.

³¹² Bogusław Radziwiłł.

³¹³ Повинно бути “z Anhaltu”: Johann Georg von Anhalt-Dessau.

³¹⁴ Joachim i Johann Engelowie.

³¹⁵ Wolrad von Waldeck.

³¹⁶ Christoph de Brunell.

³¹⁷ Див. вище коментар до док. № 282.

- [16.] Krol: Bywayze, groff Nasaum³¹⁸, bos ty nie ubogy,
Mozes my zdobycz prziniescz y pomoc na nogy.
- Nasaum: Ah, dostałem zdobyczy takęm obnazony,
Iuz, iako trup pobliadły, na grzbiet położony.
- [17.] Krol: A Wrzosowyc³¹⁹? U diabła toby iuz nie wrzeszczy?
Iuzem sie go nawołał, az mi go głowa trzeszy.
- Wrzesowyc: Bywszy pod Częstohową, zazybęylęm garło,
Do tego mnie sumnienie, iak wsciekły piesz, zarło.
A tak, iako desperat, hciałem kliastor trzaskacz,
A na Bogarodzycę, iak wsciekły pies, wrzaskacz.
Lec mi sie przedsięwzięcie opacnie nadało,
Straciłem zdrowie z woyskiem y wrzasku nie stało.
- [18.] Krol: Przecię w Kinismarku mam dufanie całe,
Hoc mi w naipřednieysich brakuie niemalie,
- Kinismark: Nie ufay, bo my w Gdansku spodę odpasali
I nie smiem mieca dobydz, bo mi zakazaly,
A siedząc tu w areście za potężną strażą,
Musę wsistko uczinic, co mi gdanskanie kaza.
- [19.] Krol: Cos twa rada, bracisku sławni, xziązę Kroia³²⁰?
Radbym ia sedł do Polsky, bym miał don konfoia.
- Xzyą[zę] Kroia: Iambim sie rad s tey woyni do domu wykroieł, || **(арк. 1015)**
Bo na nasz brandeburgier³²¹ yusz sydła nastroieł.
- [20.] Krol: Ey, brandeburger, stoy, stoy przy mnie, wsakies mi sliubował!
- Brande[burczyk]: Nie będę, bobim sobie przy tobie zepsował.
- [21.] Krol: Czy mnie wszisci samego mislycie zostawycz
A większego kłopotu s Polaky nabawycz?

№ 445

*Чутки про смерть фельдмаршала Арвіда Віттенберга у Замості
та колишнього краківського коменданта Пауля Вірца на Помор'ї*

Nowini o [Arwidu] Witemberku

Ze Witemberk vmarł w Zamosciu więzieniu.

Takze, ze [Paul] Wierdz iest³²² w pomorzsky ziemi w Stetinie na gorąckę.
Drudzi udawali, ze go otruto dlia skarbów, co by ie po nym pobrono, ktore na

³¹⁸ Adolf Nassau.

³¹⁹ Jan Weihard hrabia z Wrzesowicz. Надпис на маргінесі: "Graff, co Wielice zupi trzymał".

³²⁰ Ernst Bogislaw von Croy.

³²¹ Fryderyk Wilhelm.

³²² Слово дописане над закресленим "vmarł".

krolia swedzkiego [Karola X Gustawa] zabrano (alie to nie prawda, co udawaly, zyie y woiuie)³²³.

№ 446

*Новини про облогу Торуня польсько-австрійськими військами,
відкладення виборів імператора Священної Римської імперії,
напад османського війська на Семигородське князівство, зміщення
з посади князя Юрія II Ракоція та інші відомості*

Nowyni

Torun dokoła obliężeniem opasano, pozabyegawsy pasy wszędy torunianom y Swedom, ze ani s Torunia, ani do Torunia zaden przyszcz nie moze, woysko polskie y krolia i. m. węgierskiego [Leopolda Ignatiusa] etc.

W Niemczech vmarł arczbiskup moguntynsky [moguncki]³²⁴, primas, elector, dliacego odložono electyą cesarszką, obieranie cesarza, az do maia [1658], az tymczasem będzie obrani elector y primas arczbiskup moguntynsky.

Węgrzeh *in 9bri*³²⁵ Turczy, wpadszi, skody poczinieli w liudziach y w maiętnosciah. *In 10bri 1657*³²⁶ cesarz turecky [Mehmed IV] zruciel z xzięstwa siedmigrockiego Ierzego Rakocego, rely[gii] kalwinsky. Odprowadzily na xzięstwo siedmigrockie inzego xziazecia, Ferensa Rydaiego [Ferenca Rhédey], Węgrzina kalwinsky wiary. [Jerzy II] Rakoczy ustąpycz musiał do Węgier ku Mo[nk]acu do swich maiętnosczy do matky [Zsuzsanny Lorántffy] y sinem swoim [Ferencem]. Turczy poczinieli skody iemu, popaliwszy wielie maiętnosczy, xzyazęcia Rakocego, y liudzi iednich poscinali, drugich w niewolią pobrali, a drudzy w liasy y między gory pouciekali. Winnice Rakocego y wina młode zebrane wniwec poobracali Turcy y porabaly, popsowaly, ze co był Rakocy xzyazęciem, to został prostim ziemianinem, będącz od wielu panow opusconi y pogardzony, ze sie do Polsky porwał na woinę bez prziciny (pragnał czudzego, pozbeł swego), wdowy y matky, co im mężow pogubieli y sini w Polsce. Y do Tatarow hcą non woynę podniesz, na Ierzego Rakocego etc. ||
(арк. 1016)

³²³ Надпис в дужках дописано Голінським пізніше основного тексту.

³²⁴ Арцибіскуп і електор Майнца Йоган Філіп (Johann Philipp von Schönborn) y дійсності помер y 1673 р., перебуваючи на цьому уряді з 1647 р. (*Pufendorf Samuel. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 11*).

³²⁵ У рукописі “in 9bre”.

³²⁶ У рукописі “In 10bre 1657”.

№ 447

15 грудня 1657 р. – 7 січня 1658 р. – Нотатка про смерть казимирських райців Бартоломея П'янчі та Даніеля Малеші

15 10bris soboty na niedzieliie o godzinie 11 na pułzegarzu w noczy zmarł p. Bartłomiey Pyanczy, rayca kazimierzsky, rzemieśła muliarzskiego. Pohowan³²⁷ u s. Katar[zyny] *22 10bris* w sobotę. Wpad w horobę z meliankoły. Na iego mieysce został raycą p. Augustin Klimerowsky *die 7 ianuary 1658*.

Vmarł p. Daniel Maliesa, rayca kazimierzsky, soboty na niedzielię *die 30*³²⁸ *10bris*. 1658 pohowan u Bozego Cyala pod krzyżem *die 5 ianuary* w sobotę. Na iego mieysce został raycą p. Ion Smarzowsky, niedługo był lawnikiem. || (арк. 1019)³²⁹

№ 448

1657 р., грудень. – Новина про повернення зі Стамбула польського посла Станіслава Маріуша Яскульського

*1657 in decembri*³³⁰ nowini z Warszawy

I. m. p. Iaskolsky [Stanisław Mariusz Jaskólski] od Porty powrocieł z Turek z posłanikiem z potwierdzonemu pactamy y od cesarza [Mehmeda IV] ohotę wseliaką ofiaruiącz, takze y z liudem na usługę Rzeczypo[litey] Koroni Polsky.

№ 449

12 грудня 1657 р. – Новина про татарське посольство до польського короля Яна Казимира

12 decembris poseł od hana tatarzskiego [Mehmed Gereja IV] był Warsawie, ktori do krolia i. m. [Jana Kazimierza] był poiehał, persuaduiąc imięniem pana swego, ze iest teraz czas y pogoda do zniesienia kozakow zaporo[wskich], poniewaz wyelkie *motus*³³¹ między niemy iest, y Moskwicin bardzo cięsky iest na kozakow, z ktoremi sie hałasuią.

³²⁷ Далі закреслено “u Bozego Cyala w koscielie”.

³²⁸ Дописано над закресленим “5”.

³²⁹ На арк. 1016 Голінський зробив позначку, що продовження тексту рукопису повинно бути далі; на арк. 1017 написано лише заголовок документа: “Na rok 1658 wydany prognostyk w kaliendarzu Zorawskiego”. Однак, хоч у титулі й зазначено про цей прогностик і Голінський планував його переписати у книгу, він його туди не заніс і далі арк. 1017–1018 залишив порожніми.

³³⁰ У рукописі “in decembre”.

³³¹ *motus* – рух, заворушення.

№ 450

*14 грудня 1657 р. – Новина про козацького гонця від гетьмана
Івана Виговського до Варшави*

14 decem[bris] posłaniecz od [Iwana] Wihowskiego o dwu koni biegł do krolia i. m., ofiaruiacz wiernoszcz poddanstwa imięniem wszistkych kozakow, prosacz o *armisticium*³³², a tymcasem hca traktowacz. Obawiaią sie ordy, ktorim ze 3000 koni kozaci Tatarom w poliach pobraly (takie nowini udawane beły).

№ 451

*1658 р., січень. – Новини про плани Яна Казимира та Людвіки Марії
відправитися на весілля сандомирського воєводи Яна Замойського
з Марією Казимирою д'Аркен*

Z Poznania pysą, ze krol i. m. *15 ianuary 1658* ruszicz sie ma ku Warszawie, a stanacz ma *die 22 presentis*, kędy ma bydz weselie i. m. p. [Jana] Zamoiskiego z iey moscią panną Derkynią [Marią Kazimierzą d'Arquien]³³³, powinny krolio-
wey imosczy [Ludwiki Marii] (y belo Warsawye weselie). Kostem wielkym
sprawowano kroliestwo ich moszcz³³⁴.

№ 452

12 лютого 1658 р. – Новина про скликання конвокації

12 february 1658 conuocatia ich mm. pp. senatorow, dai Boze scęsliwie,
iest złożona Warsawie.

№ 453

*Новина про грабіжницьке вибирання стацій австрійського війська
у Познанському воєводстві перед відправленням на Помор'я*

Pysą z Poznania, ze supplement woyska krolia i. m. węgierskiego [Leopolda Ignatiusa], ktore swiezo przisło do Poznania, ordinował krol i. m. do pomorz-
skiey [zięmi], ktore nie hciało słuhac, alie wielkie skody y rabowanie czynily.
Posłono co prędy po ordinans, ktori, nizeli przisedł, witargowały na Wielgo-
polianach summę niemałą, ktorą wzyąwsy, dopiero ku pomorzsky zięmi ruseli

³³² *armistitium* – перемир'я.

³³³ *Targosz Karolina*. Uczony dwór Ludwiki Marii Gonzagi (1646–1667): Z dziejów polsko-francuskich stosunków naukowych. – Warszawa, 2015. – S. 461.

³³⁴ Ціле речення дописано Голінським пізніше.

sie, ktorim przidani iest i. m. p. [Stefan] Carneczky, woiewoda rusky, z pułkiem swoym y z supliementem drugim³³⁵. || (арк. 1020)

№ 454

*Нотатка про пограбування маєтностей князів Радзивілів
і конфедерацію литовського війська*

Woiska litewskie rabuią dobra Radziwiłowych, ktorim bely rozdane, a teraz znowu powracac ie kazono. Konfederatą vczyniely y bę wielky *motus*. Zaliedwie temu zabiezano³³⁶ y żołnierstwo uspokoiono.

№ 455

*Новина про військові дії між литовським гетьманом
Вінцентієм Корвіном Гонсевським та шведським генералом
Матнусом Габріелем де ля Гардье*

I. m. p. [Wincenty Korwin] Gąsiewsky, maiacz woiska moskiewskiego na 20000³³⁷, forca dostał y kielka fortecz w Infljancieh y Magnusa [Gabriela de la Gardie], groffa, ktori na odsiecz sedł, strzepał, tak ze sie reiterowac musiał, korego obliegl. Tuszą o tractatah, bo mu bardzo cięsko.

№ 456

Новини про захоплення фортець у шведсько-данській війні

Krol swedzky [Karol X Gustaw] przez zdradę odebrał fortecę Duncikowy, w ktorey belo *circiter*³³⁸ około 3000 liudzy, ktora bęła nad morzem bardzo obronna y potężnie nąn następował krol swecky.

Krol dunsy [Fryderyk III] *similiter*³³⁹ odebrał krolowy swedzkemu, alie nie stoi za iego, bo utraciel większą prowynczyą³⁴⁰.

Krol swedzky posęłał do krolia dunskiego, żadaіacz *armisticium* na dwa miesiaca, a to wzgľadem tego, aby odsiecz dał Magnusowy [Gabrielowi de la

³³⁵ *Walewski Antoni*. Historia wyzwolenia Polski za panowania Jana Kazimierza (1655–1660). – Kraków, 1868. – T. II. – S. 201ff.

³³⁶ Далі закреслено “alie nie do konca”.

³³⁷ У дійсності повинно бути 2000 (*Pufendorf Samuel*. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013. – S. 314).

³³⁸ *circiter* – близько.

³³⁹ *similiter* – так само.

³⁴⁰ Надпис на маргінесі: “Krol dunsy y krol swedzky woine wiodą”.

Gardie], grafowy, ktori zostaie w obliężeniu. Alie od krolia dunskiego *repulsam*³⁴¹ odniosł.

№ 457

20 грудня 1657 р. – Новина про посольства до Яна Казимира від шведського короля Карла X Густава та французьких посередників

20 10bris przibeli posłowie do krolia i. m. [Jana Kazimierza]: ieden [Roger Akakia]³⁴² od krolia francusk[iego] [Ludwika XIV], drugi od krolia swedzkiego [Karola X Gustawa], nieiaky Kamier, pręsident, maiacz *plenariam facultatem*³⁴³ traktowania, ktorich do audienti nie przypuscono. Dali sie s tim slysecz: więc, krol i. m. swedzky³⁴⁴ y Rzeczpospoli[ta] pozwoli, anizeli sie zacną conditie y będą opisane (telko zeby słowo dano), zaraz ustępuie y zwodzą woyska z fortecz pruskych wprzod, anizeli sie tractati zacną.

Znowu y teraz posłowie przisli w teyze materiei, tentuiącz *fortunam*³⁴⁵, aby co sprawieli. Iako sie daie slychacz, wszistkiego odstępuią y przywroczyć hcą Koronie, tylko zeby z Moskwą woyna była, zeby to sobie nagrodzily, cego ustępuią.

№ 458

Чутки про смерть московського царя Олексія Михайловича і гонця від гетьмана Івана Виговського до Яна Казимира

*Rumor*³⁴⁶ iest takowy, iakoby valedicował car moskiewsky³⁴⁷ [Aleksy Michajłowicz], y nie || (**арк. 1021**)³⁴⁸ wiemy, w iaky sprawie od [Iwana] Wychowskiego goniec drugi biegł do krolia i. m. [Jana Kazimierza]. Alie takie *rumores* z Moskwicinem, [iakobi cara mieli zabycz...] ³⁴⁹ (plotky to były zmyślone o caru moskiewskym).

³⁴¹ *repulsam* – відмову.

³⁴² *Terlon, Hugues de*. Pamiętniki ambasadora Ludwika XIV przy królu Szwecji Karolu X Gustawie 1656–1660 / Przetłum. Łucja Częścik. – Wrocław, 1999. – S. 91.

³⁴³ *plenariam facultatem* – всі повноваження.

³⁴⁴ Слово дописане над рядком.

³⁴⁵ *tentuiącz fortunam* – пробуючи щастя.

³⁴⁶ *rumor* – поголос, чутка.

³⁴⁷ Надпис на маргінесі: “То зmyślone rzeczy były”.

³⁴⁸ Між арк. 1020 і 1021 вклеєно гравюру з виглядом Копенгагена.

³⁴⁹ Фраза у квадратних дужках викреслена, останнє слово нерозб.

№ 459

1657 р., грудень. – Новини про прибуття секретаря французького посольства при шведському дворі Роже Акакії до польського короля Яна Казимира у справі посередництва для укладення миру з Карлом X Густавом

9 *10bris* mansiur Akkalia [Roger Akakia], sekretarz *legationis Gallicae*³⁵⁰, przyiechał tu s tym, ze krol swedzky [Karol X Gustaw], iakiekolwiek by tesz naciesse od nas podane conditie, gotow one przyiącz, biliesmi sie z nim zgodzic hcieli.

№ 460

Новини про французькі війська в Ельзасі, політику короля Людовіка XIV щодо виборів нового імператора та відправлення австрійського війська до Помор'я

Francuzowie zas do Alsaciey wesli, ku Frankfortowy sie biorą, chcąc tez miec *liberam uocem pro eligendo imperatore*³⁵¹. Bardzo to Niemcow poturbowalo, y to, co u nas hiberne odprawowac miely. Do po[mo]rzsky ziemie ruszyc sie musiely.

№ 461

Новини про посольство курфюрста Фрідріха Вільгельма до угорського та чеського короля Леопольда Ігнатіуса, шведсько-польське примирення, успіхи данців у війні зі шведами, події в Англії, облогу Риги, бранденбурзько-австрійські, польсько-данські, польсько-московські відносини, польські посольства до Москви, Стамбула та інші відомості

Posłał tesz xziążę brandeburczyk [Fryderyk Wilhelm] do krolia i. m. węgiersk[iego] [Leopolda Ignatiusa] z tym, iesli liudzie iego *intra quadriduum*³⁵² do pomorzsky [ziemie] nie wiada, pomisli o sobie.

Garnier³⁵³ powrociel iusz do krolia i. m. węgierskiego [Leopolda Ignatiusa], pozwaliaiacz nom zgodzyc sie Swedamy (bez skody krolia i. m. wegierskiego).

³⁵⁰ *legationis Gallicae* – французького посольства.

³⁵¹ *liberam vocem pro eligendo imperatore* – вільний голос для обрання імператора.

³⁵² *intra quadriduum* – протягом чотирьох днів.

³⁵³ Можливо, Johann Adam Garnier (*Wimmer Jan*. Przegląd operacji w wojnie polsko-szwedzkiej 1655–1660 // *Wojna polsko-szwedzka 1655–1660* / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 187).

Dunczykowy sie liadem y morzem scęszy. Teraz swiezo belo wysło czteri okrętow swecznych, Duncikowie 2 poimali, a trzeci zatopieli, czwarty uciekł.

Na iedney wyspie Dunczikowie wiscinaly 500 Swedow.

Przeciw Kromweliowy [Oliver Cromwell] conspirował w Angliey [Thomas] Fairfax. Zwadzili sie czy, ktorzy w Angliey dali beli kroliowy Karoliowy [I] syię uczyącz.

Ryga sie trzyma iesce, alie blisko poddania iest.

Posel dunsy iest tu, ktori na to posłani, azebi beł za consiliarza przy i. m. p. wojewodzie ruskym [Stefanie Czarnieckim] y do Pomorzscizni zostawał.

[O caru moskiewskym [Aleksym Michajłowiczu] powiadaia, ze od brata zeni szamey [Marii z Miłosławskich] iest zabyt, dokąd]³⁵⁴ p. Goleckiego wyprawuią w poselstwie do Moskwy.

I. m. p. wojewoda poznansky [Jan Leszczyński] iedzie do corfierzsta, a od krolia i. m. węgierskiego [Leopolda Ignatiusa] Montekukuli [Raimondo, hrabia Montecuccoli] y del Issola [Franz Paul von Lisola] do niego iadą. || (**арк. 1022**)

Do Turek poseł bez mała³⁵⁵ p. Podłowskiego wiselaia, bo Turczy z wielką potęgą wisly do Adrianopolia y 40000 Tatarow kazali bydz pogotowiu etc.

[Krol dunsy [Fryderyk III] na morze poymał kroliowę swedzką [Jadwigę Eleonorą], tak za pewne udawano]³⁵⁶.

³⁵⁴ Текст у квадратних дужках викреслено Голінським, як недостовірна інформація, до того ж у Марії Милославської не було братів, а три сестри.

³⁵⁵ Далі закреслено ще раз написану фразу “bez mała”.

³⁵⁶ Ціле речення у квадратних дужках пізніше було викреслене Голінським, як недостовірна інформація.

ДОДАТКИ

№ 1

*3 (13) березня 1655 р., Стокгольм. – Лист шведських сенаторів
до сенаторів Речі Посполитої про прибуття до Швеції
польського посла Андрія Морштина з листами, у яких порушувалися
титuli шведського короля, і сподіваннями вирішити
польсько-шведські непорозуміння мирним шляхом*

[Документ № 50]

Nos, senatores inclyti Regni Sueciae, Reverendissimis, Illustrissimis, Reverendis, Illustribus, Magnificis et Generosis Dominis senatoribus Regni Poloniae Magnique Ducatu Lituaniae, vicinis et amicis nostris observandissimis salutem et prosperam vestram incolumitatem.

Reverendissimi, Illustrissimi, Reverendi, Illustres, Magnifici et Generosi Domini et amici observandissimi!

Vidimus eos non raro praeterlapsis nuper annis, qui sub provehendae pacis titulo et Serenissimam ac Clementissimam antehac Reginam nostram Cristinam, et Serenissimum deinde hodiernum Regem Dominum nostrum Clementissimum nomine Serenissimi Regis Poloniae [Ioannis Casimiri] convenerunt, praesenti etiam nunc tempore adesse quendam nobilem [Andream] Morzstinum intelligimus, qui negotia prioribus non dissimilia mandato Regis vestri expedienda suscepit, quamvis vero ex iis, quae indicare necessum habuit, antequam ipsi integrum esset sperare, ut in conspectum Regis admitteretur, tam ea patebant, quae irritamento dissidiorum nostrorum, quam quae eorum reconciliationi propiora sunt, integritati tamen suae concedendo existimavit Rex Serenissimus, Dominus noster Clementissimus, ut nihilominus pro munere nostro senatorium ordinem vestrum in nonnullis candide et tempestive hisce litteris moneremus, scilicet Regiae Maiestati illius constitutum est aut candore suo res utrinque nostras ad solidum et securitati nostrae convenientem amicitiae usum revocare, aut alias id agere, ut, quandocunque suae Regnique sui dignitati aut conservationi (Divina adjuvante gratia) ab aliorum iniuriis et imminente quocunque periculo prospicere cogatur, tum apud orbem universum et in ipsis Dominationum Vestrarum conscientis iustissime illius sollicitudinis ratio sua constet. Quamdiu internuntiis reciproci tractandi studium excitari invicem decuit, non modo vestros Serenissima Cristina benignissime admisit, sed ipsa paribus humanitatis officiis nequaquam defuit. Nihil in se passa est desiderari, sive tractatus pacis urgere oporteret, sive commissarios suos iisdem

peragendis rite constituere. Ubi vero deprehensum fuit iteratis Lubecae legationibus vestris neque convenientes adfuisse tanto negotio plenipotentias, neque commissarios vestrates favore quietis publicae commoveri potuisse, ut in iis, quae nobis statuique nostro indignissimum erat negligere, vobis vero, in pacem pronis, obtinuisse nec quicquam profuit, ut ab opinione sua recederent, facillimum erat praevidere similes semper congressus pares exitus habituros. Nemini itaque mirum videri poterit, si internuntiis deinde vestris aperte testati simus ambagibus et verbis ipso eventu irritis circumagi gentem nostram neque decorum illi, neque tollerandum esse. Constans avis parentibusque nostris fuit institutum, idemque nobis adhuc manet, honestam nobiscum pacem sincere potius, quam speciose, et admittere, et persequi, dummodo regum iuste nobis imperantium Regnique huius honori ac securitati recte provisum fuerit. Eo equidem animo serenissimus Rex Dominus noster Clementissimus, cum nuper evidenti numinis benignitate et clarissimis virtutibus suis ad summam rerum apud nos evectus esset, in ipsis regnandi initiis expeditissimam tranquillitati inter nos reducendae viam aperuit. Contigit enim Canasillium [Henri Canasilles] ipso momento translatus in Sacram Maiestatem imperii hic praesentem esse. Quamvis vero ille ad Serenissimam Reginam Cristinam a Serenissimo Poloniae Rege advenerat, quoniam tamen saepius de pacis parandae negotio in hoc Regnum missus fuerat et tunc quoque praecipue eam ob causam accessisse se affirmaret, Sacra Regia Maiestas illi mentem suam per defunctum nunc pia memoriae illustrissimum Regni huius cancellarium [Axel Oxenstierna] integerrime declarari mandavit, quandoquidem ingenuum Regis et Reipublicae vestrae studium summopere testabatur in mutuam nobiscum amicitiam propendere, eandem quoque nobis non ingratham intellexit. Ceterum neque conducere ullius nostrum honori, neque ad finiendas lites nostras prodesse, priorum tractatum more, vanis tantum rumoribus praebere materiem; mediatorum officio creare regibus principibusque aliis molestiam; tandemque specioso apparatu quasi res maximas in conspectu orbis acturos convenire, deinde quocunque iterum praetextu discedere. Unde vicinis nationibus ludibrium, nobis vero in mutua odia suspiciones moveantur, atque sic animis ad conciliationem minus aptis abinvicem reddamus, quam quibus congressi fuimus. Hoc pretio nullos pacis tractatus placere, neque iis semel iterumque in vanum tentatis pluribus vi pactorum nos adstringi; spem duntaxat solidam in eo consilio superesse, si Serenissimus Rex vester et Respublica vestra, loco tot internuntiorum, quenquam sufficienti in eam rem potestate instructum ad Sacram Maiestatem destinarent. Dissidia nostra alias gentes non attingere, ipso annorum decursu magna sui parte oblitterata merito esse debere, quo compendiosius, eo aptius componi posse. Sin vero istud Serenissimo Regi vestro et Illustrissimis Dominationibus vestris nequaquam arrideret, per Sacram Regiam Maiestatem Dominum nostrum Clementissimum id quidem licere, sed pariter etiam prodesse, ut nemo amplius imperfectiori potestate munitus in ea causa huc mit-

teretur, cum non alio argumento esset futurus nobis, nec quocunque alio consilio, quam ingenuo pacis desiderio, eiusmodi ambages nobiscum institui. Hoc responso, quo evidentius expectare non poterat, Canasillius in Poloniam rediit, Serenissimus vero Rex noster Clementissimus, ut Maiestati Regiae auctoritatem nihil derogare testaretur, primus ipse ministrum Kocz [Johan Koch/Kock] ad Serenissimum Poloniae Regem amandavit cum litteris, quibus indicavit se Sueciae imperium suscepisse et simul amicissima Regi vestro studia obtulit. Nihil postea inter nos actum est, donec paucis antehac septimanis Morzstinius in hanc urbem accederet, internuntium dicens ad Sacram Regiam Maiestatem Dominum nostrum Clementissimum a Serenissimo Rege vestro ablegatum. In ipso statim initio, reiterata toties inanis ea mittendi ratio, praesertim post luculentissimam in contrarium declarationem nostram, nihil adferre solidi ominabatur. Contigit autem multo magis praeter expectationem, quod eodem momento, quo maxime calentes Regis vestri affectus nobis persuadendi essent, ex copia litterarum credentialium, quas ipse secum apportavit, deprehenderetur easdem praeiudicio et dignitatis regiae et status nostri esse referatissimas: ita incipiunt, ut paritati Regum nostrorum nonnihil detrahant etc., ita finiuntur, ut sub verborum pluralitate etiam in nullius momenti minutiis intolerandae Regis vestrae adversus statum nostrum praetensioni faveant. Ceterum quod alias excusari, nisi frigide, non potuit internuntius ipse: incuriae cancellariae vestrae imputandum censuit. In scribarum vestrorum negligentiam nihil nobis inquirendum esse censemus, neque anxii sumus, quam ob rem in eo admodum callida sit, ut nullibi impingat, nisi quando nobis imponendum est. Dignius multo de conspicua vestra prudentia iudicamus, quam ut negotia, quibus tot populorum tranquillitas constat, adeo incaute tractari sinat. Istius rei indignitas facile movisset Regiae Maiestati dubium, quomodo tandem aequissimum esset eandem excipere, sufficere tamen sibi rata est litteras neque recipere, neque internuntium admittere. Praeterea vero, cum nihil illi potestatis esse intelligeret, nisi ut iterum de praeparatoriis ad pacem ageret, et alia quaecunque, antequam ea firmata sit, inani opera proponantur, moneri illum benignissime voluit, ne alias quascunque litteras a Rege suo expectare constitueret. Serenissimo enim Regi Domino nostro Clementissimo id esse propositum ipsi indicatum fuit, ut, quamvis declarationi suae, Canasillio datae, ulterius quidem obstringi non possit, cum hactenus irrita fuerit, divelli se tamen ab instituto constanti non passurus sit, quo pacem ceteris omnibus ambagibus antehabet, modo de illa, sicuti Canasillio datum est, et ex necessitate horum temporum, prompte agatur, et ea obtineri possit, qua dignitati Regiae, Regni subditorumque suorum securitati in posterum satis prospectum videat. Eadem ut nos Illustrissimis Dominationibus vestris perscriberemus, haec potissimum suasit ratio, quod mentem atque institutum Serenissimi Regis nostri genuinis verbis innotescere vobis cuperemus. Id enim est de amplissimo ordine vestro Sacrae Regiae Maiestatis honorificum iudicium, et ita nobis est persuasum, ut cum

viris egregia prudentiae laude insignibus, in patriae suae conservationem propensissimis et antiquae gentis suae generositatis aemulis emineat, tum praesentium temporum et rerum omnium momenta nullibi accuratius, quam apud Illustrissimas Dominationes vestras examinari arbitremur. Nos quidem, cum penitius nonnihil inspicimus, ubi vitia lateant, unde irritus toties extitit pius in tranquillitatem nostram conatus, non dubitamus eorum instinctui illa adscribere, qui nisi aliquid semper moveant, quod dissidiorum nostrorum memoriam et acerbitem exacuit, satis cauti sibi esse non videntur. An vero sit expeditissima ea sanandi vulneris ratio, obductam cicatricem frequenter refricare, ipsae Illustrissimae Dominationes vestrae secum cogitent. Arduum omnino fuit et vix etiam post ingentes bellorum clades licuit flagrantibus primo fervore animis persuadere, ut arma deponerent et indulgerent sibi nonnihil intervalli, unde leniri possent. Postquam vero Dei optimi maximi beneficio inprimis 6, deinde 26 annorum induciis modus repertus esset, amplissimum profecto spatium patuit, quo infensissimi etiam cuiuscumque affectus vel rerum ipsarum circumstantiis, vel ipsa temporis diuturnitate quieti publicae mitigarentur. Inducias, dispendio etiam eximio provinciae, amplexi sumus, neque eo vel alio cunque nomine nobis adeo ingratae extiterunt, ut unquam commoti simus ad captandas eas occasiones, quae ex propriis viribus vel aliunde in incommodum vestrum enatae fuerunt. Serenissimi Reges nostri privatim suis studiis in principes consanguineos suos, inprimis hodiernum vestrum Regem, certa indicia deesse noluerunt, adeo quidem, ut quidquid Serenissima Regina Cristina commendatione sua apud Rempublicam vestram assequi potuerit, id omne ad provehendam Serenissimi Regis vestri electionem impenderit. Litibus etiam nostris (si sopiri debeant) mutua paulatim officia, non irritamenta conveniunt. An vero pari voluntate ex parte Regum vestrorum responsum nobis fuerit et an ea, quae in contrario facta intelleximus, Reipublicae etiam vestrae culpa contigerint, examinare nunc nobis in animo non est. Agitari complura in detrimentum nostrum et praeteritis antehac temporibus, hodieque non ignoravimus quidem, adeo quam negligenda existimavimus, quo liberius imminere nobis liceret tranquillandorum nostrorum dissidiorum occasionibus. Tandem vero, cum eodem quoque momento, quo pacis consilia ineunda nobiscum perhibentur, et apud alios non exigua in praeiudicium Regni huius cognoscamus fieri, et ipsae Regis vestri credentiales litterae non careant vilipendio Regis atque nostri status, Illustrissimis Dominationibus vestris haec significanda duximus, ut illae iudicent, an sic nobiscum agi nunc oporteat et num id excitando in usum ac quietem communem effectui nostro congruat. Quicumque eventus votis nostris integerrimis mansurus est, litteras hasce cupimus esse testes et pacis ineundae, et securitatis nostrae conservandae intentionem Illustrissimis Dominationibus vestris ex parte nostra fuisse detectam. Quae uti nos pro integerrimo nostro affectu in Regni utriusque incolumitatem Illustrissimas Dominationes vestras ignorare nolumus, ita, de reciproco earum candore non dubitantes, Reipublicae

vestrae salutaria quaeque precamur et Illustrissimas Dominationes vestras optime valere cupimus.

Dabantur Stockholmiae die 3 [13] martii 1655.

Illustrissimis dominibus vestris ad officium paratissimi amici.

Переклад:

Ми, сенатори славного королівства Швеції, превелебним, ясновельможним, велебним, славним, вельможним та уродженим панам сенаторам Королівства Польського та Великого князівства Литовського, нашим вельмишановним сусідам і приятелям [бажаємо] щастя й добра.

Превелебні, ясновельможні, велебні, славні, вельможні й уроджені панове й вельмишановні приятелі!

Ми нерідко впродовж останніх років бачили таких, що начебто задля встановлення миру прибували спершу до найяснішої премилостивої нашої королеви Христини, а згодом і до теперішнього нашого премилостивого пана короля від імені найяснішого короля Польщі [Яна Казимира]. І ось тепер ми знову дізнаємося, що прибув якийсь шляхтич [Андрій] Морштин, який, за дорученням вашого короля, взявся за виконання справи, схожої з попередніми. І хоча з того, що він мусив повідомити, перш ніж йому було б дозволено сподіватися на те, що його допустять перед очі короля, більше було видно такого, що радше загострить наші непорозуміння, аніж їх заспокоїть, все ж найясніший король і премилостивий наш пан, піддаючись своєму щиросердю, вирішив, щоб усе-таки ми, відповідно до наших повноважень, кількома словами чесно й своєчасно застерегли ваш сенаторський стан у цьому листі: його величність постановив або щирістю своєю повернути наші стосунки до міцної й необхідної для нашої безпеки дружби, або, в іншому разі, вчинити так, щоб – якби довелось подбати про свою і свого королівства гідність і (з Божою ласкою) захист від кривд інших [народів] та від будь-яких загроз – усьому світові і вашим вельможностям пояснити підстави цієї своєї цілком слушної тривоги. Доки треба було через послів взаємно спонукати один одного до переговорів, найясніша Христина не лише ваших [послів] премилостиво приймала, але й сама ажнік не уникала таких самих знаків люб'язності. Вона не допускала, щоб з її боку щось було вчинено неналежно: ані тоді, коли треба було готувати мирні перемовини, ані коли належало, як годиться, вирядити для їх проведення своїх посланців. Коли ж виявилось, що ваше повторне посольство в Любеку не лише не мало відповідних для такої справи повноважень, але й посланців ваших ніяк не можна було заради суспільного спокою схилити до того, щоб вони поступилися у тих позиціях, відмова від яких для нас і нашої держави була би надто ганебною, – а вам, налаштованим на мир, здобуття їх не давало ніякої користі, – тоді легко було передбачити, що подібні зустрічі завжди матимуть такий самий вислід. Тож ніхто не здивується, якби ми врешті вашим посланцям відверто заявили, що давати себе морочити хитрощами й пустими словами не достойно нашого народу і терпіти ми цього не збираємося. Наші діди й батьки мали правило, якого ми й досі дотримуємося: краще щиро приймати й домагатися достойного миру, ніж [робити це] пишно [й лише позірно] –

головне, щоб належно було застережено честь і безпеку наших законних королів і цього королівства. З таким, власне, наміром найясніший король і премилостивий наш пан, посівши у нас нещодавно з явної Божої волі і завдяки своїм славним чеснотам найвище становище, на самому початку правління відкрив безперешкодний шлях до відновлення між нами миру. Адже трапилось так, що у той момент, коли влада перейшла до [його] святої величності, тут якраз був [Генрі] Каназілій. І хоч він прибув від найяснішого короля польського до королеви Христини, то все-таки, позаяк його не раз уже [раніше] прислали до цього королівства у справі укладення миру, і тепер він теж стверджував, що прибув головню з тією самою метою, [його] свята королівська величність через покійного тепер світлої пам'яті ясновельможного канцлера цього королівства [Акселя Оксеншерни] доручив якнайчесніше викласти йому свою позицію, адже [Каназілій] всіляко запевняв, що ваш король і Річ Посполита щиро прагнуть до дружби з нами, а він [король Швеції] вважав таку дружбу цілком прийнятною і для нас. Та поза тим він розумів, що [такий мир] ані честі нікому з нас не додасть, ані не допоможе покласти край нашим суперечностям – подібно до того, як це було й з попередніми угодами, – лише дасть ґрунт для пустих пересудів. [Доведеться] турбувати королів та інших правителів, [запрошуючи] їх як посередників. Нарешті з'їдемося з усією пишністю й супроводом, наче збираємось перед лицем [усього] світу звершувати великі діла, а відтак знову роз'їдемося під першоюліпшою вимовкою. Був би з цього сміх для сусідніх народів, а між нами підозріливість перетворилась би на взаємну ненависть, і вийшли б ми звідти ще менш налаштованими на взаємне зближення, ніж тоді, коли з'їжджалися. Ніякі мирні домовленості не потрібні за таку ціну, а марне їх раз за разом множення не дасть їм сили угоди, яка б нас [до чогось] зобов'язувала. Сподіватися тут на щось можна лише, якби ваш найясніший король і ваша Річ Посполита замість стількох посланців прислали до святої величності одного, але наділеного відповідними для цієї справи повноваженнями. Наші суперечності не торкаються інших народів, у більшості своїй з роками вони мають справедливо забутись, і чим скоріше, тим краще можуть бути залагоджені. Якщо ж ваш найясніший король і ваші вельможності ніяк цього не бажають, то свята королівська величність і наш премилостивий пан не буде наполягати, ба навіть волів би, щоб більше нікого у цій справі сюди не прислали з недостатніми повноваженнями і щоб [той, кого б усе-таки прислали], не мав іншого наміру, – а за всіма тими церемоніями не було б іншої цілі, – ніж щире бажання миру. Отримавши цю відповідь, відвертішою за яку годі було сподіватися, Каназілій повернувся до Польщі. А найясніший наш премилостивий король, щоб довести, що він ніяк не применшує авторитету королівської величності, сам, перший, відіслав до найяснішого короля Польщі міністра [Йогана] Кока [Коха] з листом, яким дав знати, що став правителем Швеції, а разом запевнив у найприязніших намірах щодо вашого короля. Після того між нами не було ніяких зв'язків, аж поки кілька тижнів тому не прибув до цього міста Морштин, називаючи себе посланцем, якого ваш премилостивий найясніший король скерував до святої королівської величності і премилостивого нашого пана. Вже з самого початку, коли вкотре було повторено пусту мету посольства, особливо після такої виразної нашої відповіді, стало зрозуміло, що від нього не варто сподіватися чогось нового і путнього. Та сталося все значно

гірше, ніж можна було подумати, бо власне тоді, коли ми мали б переконати вашого короля, і він був найбільше до цього готовий, серед велемовності вірчої грамоти, яку той [Морштин] привіз із собою, стало видно, що вона сповнена зневаги і щодо королівської гідності, і щодо нашої держави: починається так, що виставляє наших королів не зовсім рівними, а закінчується так, що всією багатослівністю підтримує неприпустимі претензії вашого короля до нашої держави – навіть у дрібницях, що не мають ніякого значення. І щодо цього посланець спромігся лише на мляве виправдання: мовляв, на його думку, винна неуважність вашої канцелярії. Ми не вважаємо, що маємо давати оцінку недбалості ваших писарів, і нас не хвилює, чому [ця недбалість] настільки вміла, що проявилася лише там, де треба покривдити нас: ми надто високої думки про вашу розсудливість, щоб допустити, що ви можете так неакуратно вести справи, від яких залежить спокій стількох народів. Неподобство цієї ситуації могло б змусити [нашого] короля вагатися щодо того, як на неї найврівноваженіше відреагувати; та врешті він вирішив, що достатньою відповіддю буде [просто] не брати листа і не приймати посла може. Окрім того, розуміючи, що [у посла] немає більших повноважень, аніж щоб вкотре обговорювати приготування до миру, і що марною справою було б вносити будь-які інші, попередньо не погоджені, пропозиції, [король] був ласкавий попередити, щоб [посол] не думав чекати будь-яких інших грамот від свого короля. Адже, було йому повідомлено, найясніший король і премилостивий наш пан постановив, що, хоч і не може далі триматися своєї заяви, даної Каназілію, оскільки вона так і залишилася без уваги, все ж не допустить, щоб щось могло похитнути його тверду позицію: мир для нього важливіший за всі хитрощі; але треба, щоб про [цей мир] прямо велась мова, як це було сказано Каназілію і як цього вимагають теперішні обставини, і щоб у підсумку [цей мир] рахувався з королівською гідністю і слугував майбутній безпеці королівства і його підданих. Так детально ми все це розписуємо насамперед тому, що хотіли повідомити вам ставлення й рішення найяснішого нашого короля його власними словами. Адже свята королівська величність з такою шанобливістю думає про ваш поважний стан, та й ми тримаємося того ж переконання, що вважаємо, що, позаяк [ваш стан] вирізняється мужами, які славляться своєю мудрістю, дбають про збереження батьківщини і є достойними продовжувачами своїх шляхетних родів, то всі обставини й моменти теперішнього часу ніде не зможуть бути зважені з більшою ретельністю, ніж серед ваших вельможностей. А ми, коли трохи глибше дошукуємось причин того, чому добрі зусилля для встановлення між нами миру стільки разів виявлялися даремними, переконуємось, що причина ця – у нестримності тих, хто вважає себе недостатньо обачним, якщо кожного разу не розворушить чогось із того, що загострює болючу пам'ять про наші непорозуміння. Та нехай ваші вельможності самі поміркують, чи то найкращий спосіб лікувати рану – постійно роз'ятрювати загоснений шрам. Було дуже важко, а відразу після страшних боїв практично неможливо, переконати розпалених [мужів] відкласти зброю і дати собі невелику перерву, щоб трохи охолонути. Та коли з ласки найкращого й найбільшого Бога знайшлися способи для встановлення перемир'я – спершу на шість років, а згодом і на двадцять шість – це створило прекрасні умови для того, щоб навіть найзапекліші уми чи то серед відповідних обставин, чи просто з плином часу схилилися до загального миру. Ми

трималися перемир'я, навіть з великою шкодою для країни, і ніколи з тої чи іншої причини воно не ставало для нас настільки небажаним, щоб ми дозволили собі користати з тих ситуацій, що самі по собі чи за чийогось сприяння виникали не на вашу користь. Наші найясніші королі на особистому рівні з великою готовністю і виразно показували прихильність своїм родичам-правителям, особливо теперішньому вашому королю: настільки, що найясніша королева Христіна вжила усю свою вагу, яку мала у вашій Речі Посполитій, для того, щоб посприяти обранню вашого найяснішого короля. У наших спорах, якщо ми хочемо їх залагодити, нам би теж пасувало поступово йти один одному назустріч, а не зосереджуватись на дражливих питаннях. Та зараз ми не маємо наміру з'ясовувати, чи ваші королі відповідали нам з такою ж щирістю і чи ті випадки, які, на нашу думку, свідчать про протилежне, траплялися й з вини вашої Речі Посполитої. Звісно, ми знали, що й у давніші часи, та й зараз, проти нас снувалося чимало лихих задумів, проте воліли їх не помічати, щоб через це не втратити можливих нагод для залагодження наших розбіжностей. Та врешті, коли навіть у той самий момент, як нам пропонують мир, ми дізнаємося, що в іншому місці діються зовсім не малозначні речі на кривду нашому королівству, та й самі вірчі грамоти вашого короля не вільні від зневаги до нашого короля й держави, ми постановили, що мусимо вашим вельможностям на це вказати, аби ви самі розсудили, чи так зараз треба з нами поводитись і чи йде це на спільну користь та чи сприяє досягненню миру. Який би не судився вислід нашим якнайщирішим намірам, хочемо щоб цей лист був і свідченням нашої готовності до миру, і одночасно показав вам нашу турботу за свою безпеку. Також хочемо, щоб ваші вельможності знали, що у своїх намірах ми виходимо зі щирого вболівання про благо обох королівств, і, не маючи сумніву у вашій взаємній щирості, молимося про збереження вашої Речі Посполитої й бажаємо вашим вельможностям міцного здоров'я.

Дано у Стокгольмі, 3 [13] березня 1655.

Готові до послуг ваших вельможностей, [ваші] приятелі.

№ 2

12 липня 1655 р., Щецін. – Лист Арвіда Віттенберга до познанського воєводи Криштофа Опалінського і каліського воєводи Андрія Кароля Грудзінського з пропозицією піддатися шведському королю

[Документ № 78]

Illustrissimi et Excellentissimi!

Qualiter Illustrissimus Dominus Hieronimus de Radzieiowice Radzieiowski, Regni Poloniae Cancellarius¹, intercessionem suam apud me interposuerit, ex propriis ipsius litteris pluribus cognoscent Dominationes Vestrae.

¹ У дійсності повинно бути “vicecancellarius”.

Cum itaque is indubiam spem foveat Dominationes Vestras praevertendorum imminentium gravium incommodorum causa nonnullos mihi in occursum missuros perque eos media proposituros, quibus ii, qui protectionem subire in animum induxerint, conservari queant, nolui ipsi, iterum iterumque serio urgenti, litteras hasce ad dominationes vestras in securitatem eorum, quos missuri estis, denegare. Uti ergo pro mea parte unicuique, tutelam Serenissimae Regiae Maiestatis Domini mei Clementissimi amplecti cupienti, conservationem suam haud invidendam censeo, ita Domino Procancellario promisi me, si ex iis aliquos ad me ablegare decreverint Dominationes Vestrae, eos non modo secure ac tute admissurum, sed et propositiones illorum libenter auditurum ac desuper secundum exigentiam negotii et, prout ratio belli postulare videbitur, declaraturum eosque pariter secure ad suos dimissurum.

Quod Dominationes Vestras haud latere volui, quibus de cetero incolomitatem adprecor.

Dabantur Stettini 12 Iulii 1655.

Illustrissimis et Excellissimis Dominationibus Vestris ad officia paratissimus, Arfurdus Wittemberk.

Переклад:

Ясновельможні й високоповажні [панове]!

Про те, як ясновельможний пан Єронім з Радзейовиці Радзейовський, [під]канцлер Корони Польської, звертався до мене зі своїм клопотанням, ваші вельможності дізнаються з багатьох його власних листів.

Отже, позаяк він твердо сподівається, що ваші вельможності задля того, щоб відвернути великі нещастя, які [над вами] нависли, вишлють до мене своїх людей із пропозиціями, які дозволять врятуватися тим, хто погодиться прийняти протекцію, то я – після його численних і наполегливих прохань – не хотів йому відмовити в цьому листі до ваших вельможностей з гарантіями для тих, кого ви збираєтеся прислати. Тож, оскільки я зі свого боку вважаю, що нікому з тих, хто хоче прийняти захист найяснішої королівської величності і мого премилостивого пана, не має бути відмовлено у порятунку, я так [і] обіцяв панові підканцлерові: що, якщо ваші вельможності вирішать когось із-поміж себе відіслати до мене, то я їх не лише у цілковитій безпеці прийму, а й радо вислухаю їхні пропозиції, дам згідну з ситуацією і воєнною логікою відповідь і так само безпечно відпущу до своїх.

Ось це я хотів, щоб ваші вельможності знали, і за їхнє благополуччя я молюся.

Дано у Щецині, 12 липня 1655.

Готовий до послуг ваших ясновельможних і високоповажних вельможностей, Арвід Віттенберг.

№ 3

*20 березня 1656 р., Бахчисарай. – Лист хана Мегмеда Гірея IV
до бранденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма із запевненням
у дружбі з Яном Казимиром та пропозицією виступити
разом проти шведів*

[Документ № 180]

Serenissime princeps, amice et frater noster!

Non dubitamus, quod serenitas vestra notum habeat nos erga serenissimum regem Poloniae Ioannem Casimirum, fratrem nostrum, immutatae amicitiae nexus iurataeque confoederationis vincula constanti animo hucusque retinere; omnes enim conatus nostros ad hoc dirigimus, ut serenissimus rex Ioannes Casimirus, frater noster, imperium sibi a Deo concessum quiete regat, regemque Sueciae, iuramenti et pactorum cum omnibus vicinis immemorem, non solum proprio pellat Regno, sed etiam Suaeciae Regno, tanquam sua haereditate, exuat. Quapropter nos, cum rescivimus serenitatem vestram partes serenissimi Ioannis Casimiri tueri, mittimus inde nuntium nostrum Mechmet Ali Mursam, amice postulando, ut eo constantius serenitas vestra in tam glorioso haereat proposito, falsisque pollicitationibus regis Sueciae minime credat; immo optamus, ut serenitas vestra eum, qui principibus debetur, resumat animum, ereptasque in imperio diciones (cui operi nos quoque vires nostras adiungemus) nunc recuperet. Persuadebit serenitati vestrae ad continuationem intentionis tum serenissimo Ioanni Casimiro per sanguinem, tum Regno per iuramentum, quod divi antecessores serenitatis vestrae sancte observarunt, confirmatus animus, neque permittet serenitas vestra eum in maiorem excrescere potentiam, qui omnibus vicinis solitis pacis condicionibus assecuratis semper fidem fregit. Cedat itaque serenitas vestra persuasioni amicisque postulatis, hoc pro certo habendo, nos, quousque vires nostrae suffecerint, serenissimum regem Poloniae Ioannem Casimirum, eum nusquam velle deserere, sed amicorum amici, hostium hostes semper constantes existemus. Interim serenitati vestrae congruam a Deo valetudinem prosperosque successus ex animo optamus.

Datum in Bakdzia Saray die 20 martii 1656.

Переклад:

Найясніший володарю, друже й брате наш!

Не сумніваємось, що ваша світлість знає, що ми досі твердо залишаємось із нашим братом найяснішим королем Польщі Яном Казимиром у незмінній дружбі і вірному союзі; адже всі свої зусилля ми спрямовуємо на те, щоб найяс-

ніший наш брат король Ян Казимир мирно правив у Богом даній йому державі, а шведського короля, який забуває присяги й угоди з усіма сусідами, не лише прогнав із власного королівства, але й позбавив королівства шведського, як своєї дідівщини. Тому, довідавшись, що ваша світлість на боці найяснішого Яна Казимира, ми відразу посилаємо свого посла Мегмеда Алі-мурзу з дружнім проханням, щоб ваша світлість твердо стояла при цьому славному намірі й не вірила брехливим обіцянкам короля Швеції; ба більше, ми бажаємо, щоб ваша світлість знову сповнилася тим духом, що належиться правителям, і повернула собі загарбані у держави володіння (ми своїми силами теж долучимось до цієї справи). [Ми переконані, що] вашу світлість утвердить у намірах щодо найяснішого Яна Казимира думка про кровну з ним спорідненість, а щодо королівства – присяга, якої свято дотримувались попередники вашої світлості, і ваша світлість не дозволить зростати в силі тому, хто постійно порушував мирні угоди з усіма сусідами. Тож хай би ваша світлість дослухалась до [наших] намовлянь і дружніх прохань, маючи цілковиту певність у тому, що, поки вистарчить наших сил, ми не збираємося покидати найяснішого короля Польщі Яна Казимира й завжди будемо друзями [його] друзів і ворогами ворогів. А тим часом щиро зичимо вашій світлості доброго від Бога здоров'я й успіхів.

Дано у Бахчисараї 20 березня 1656 року.

№ 4

*11 серпня 1656 р., Краків². – Універсал коменданта Кракова
Пауля Вірца до мешканців Краківського воєводства
з повідомленням про перемогу шведського короля під Варшавою,
заохоченням шляхти безпечно проживати у своїх маєтностях
за умови зречення від виступу на посполите рушення
до польського короля з наказом шведським урядникам
карати непокірних*

[Документ № 236]

Sacrae regiae maiestatis Sueciae generalis maior et urbis arcisque Cracoviae gubernator.

Omnibus et singulis palatinatu Cracovinesi, quorum haec scire interest, incolis notum esse volo. Quoniam nulli non constat serenissimum ac potentissimum regem Sueciae, dominum meum clementissimum, gloriosissima atque omni invidia maiore parta apud Varsaviam ex Regnoque Poloniae victoria, adeo concidisse robur omne militiae, ut nulla spes supersit reparandarum novis conatibus virium, quocirca facile collectu est, quanta in omnibus Regni provinciis tum consternatio, tum perturbatio omnes exagitet incolas, qui propria conscientia a victricibus serenissimae regiae maiestatis armis id, quod meruerunt,

² З приводу датування 11 серпня н. ст., а не 21 серпня див. у коментарі до документа.

semper expectant. His omnibus, quanquam nihil tale promeritis, nihilominus invictissimi regis Suaecie, domini mei clementissimi, clementiam ac protectionem offerimus, modo in posterum sponte illegitimae militiae nuntium remittant, auresque constanter ad nova equestrique ordini communia sacramenta occludant. Patet adhuc beneficio praesentium aditus ad securitatem, possessionem et pacificam bonorum fruitionem obtinendam. Quodsi vero reperiantur, qui oblatam gratiam pervicaciter reiicere sustineant et potius paucorum magnatum ambitioni, tanquam addicta mancipia, diutius subservire malint, hos ultor gladius atque ignis, militaris saevitiae satellites, nullo relicto veniae, loco quaqua versum persequentur. Quin imo quo praesentiori poena mulcentur, tales praesentibus litteris postulamus ab omnibus praediorum praefectis, scultetis, famulitio nobilium addictis, tandemque subditis, ut ipsi a violentia talium abstinere nolint, sed eos vel vinctos nobis tradant. Opera huius pretium a me quisque artum sibi polliceri poterit, dimidia parte bonorum defuncti praemiatus, oneribusque omnibus in perpetuum solutis. Haec omnia sigilli appositione ac propriae manus subscriptione munire volui. Datae Cracouiae die 21 augusti 1656.

Paulus Wirtz.

Locus sigilli.

B. Kalinsky, pi[sarz] pu[łku] (?).

Переклад:

Генерал-майор святої королівської величності [короля] Швеції і губернатора міста й замку Кракова.

Усім і кожному мешканцю у Краківському воєводстві, якого це стосується, хочу повідомити. Позаяк нема людини, яка б не знала, що найясніший і наймогутніший король Швеції і мій премилостивий пан, здобувши під Варшавою преславну й вищу від усіх заздрощів перемогу над Польським королівством, настільки розбив усю [його] військову міць, що не залишив [йому] жодної надії на відновлення сил для нових спроб, то легко зрозуміти, який страх і розгубленість по всіх провінціях королівства тривожать усіх мешканців, які з власного переконання кожної миті чекають від переможного війська найяснішої королівської величності те, чого заслужили. І хоч усі вони зовсім на це не заслуговують, ми все ж пропонуємо милість і захист непереможного короля Швеції й мого премилостивого пана, аби тільки надалі вони самі відсилали посланців незаконного війська і не зважали на нові посполиті рушення шляхетського стану. Милістю цього [універсалу] ще можна гарантувати [собі] безпеку і мирне володіння й користування майном. Якщо ж знайдуться такі, що вперто відкидатимуть запропоновану милість і волітимуть далі, як вірні раби, служити честолюбству кількох магнатів, то їх усюди переслідуватиме караючий меч і вогонь – ці супутники жорстокості війни; і милосердя не буде ні до кого. А щоб кара наставала миттєво, вимагаємо цим [універсалом] від усіх управителів маєтків, відданих служінню шляхті солтисів і врешті від підданих, щоб вони без вагань нищили таких [бунтівників], або принаймні, зв'язавши, передавали їх нам. За це кожен зможе

отримати від мене гарантовану винагороду: половину маєтностей страченого з довічним звільненням від повинностей. Усе це скріплюю печаткою і власноручним підписом. Дано у Кракові 21 серпня 1656.

Пауль Вірц.

Місце печатки.

Б. Калинський, п[олковий] п[исар] (?).

№ 5

25 вересня – 21 жовтня 1655 р. – Діаріуш облоги й захоплення Кракова шведським королем Карлом X Густавом з листуванням польського гарнізону зі шведами

[Документ № 302]

I

27 вересня (7 жовтня) 1655 р., Казимир. – Лист фельдмаршала Арвіда Віттенберга до Стефана Чарнецького про капітуляцію Кракова

Illustrissime domine!

Quamvis nullus dubitat, quin illustrissima dominatio vestra optime perpendat, quid sibi hoc statu rerum agendum sit, nihilominus, arrepta occasione, nolui ego non illustrissimae dominationis vestrae ulteriori diiudicationi subicere, quem fructum inde perceptura sit Respublica adiacensque ipsa regio et urbs Cracovia, operibus nostris circumdata deinceps. Illustrissima dominatio vestra ipsa sibi, obstinate protrahens deditionem praefatae urbis, omni nunc auxiliorum, ea quoque obsidione eliberandi spe deplorata, in animum sibi induxerit, ego quidem, quod in me fuit, ad evitanda maiora belli mala monere illustrissimam dominationem vestram volui, ne rem ad ultimum usque casum perducere velit et procedere, unde receptum [ad gratum tum urbi, tum sibi deinceps non habere possit]. Nam, quemadmodum eos, qui fortitudinis suae non vulgaria specimina edunt, merito omni favore prosequi decet, ita obstinate magis, quam fortiter, contra rationem belli et consuetum belligerandi morem agenti[bus] non integrum erit, ingruente extrema necessitate, consulere.

Velit illustrissima dominatio vestra et perpendere, qua par est, cura praesens hoc negotium, mihi quantocius, [quid animo] constituerit, categorice significare.

Quibus tandem illustrissimam dominationem vestram Divinae protectioni commendo.

Datae Casimirie 27 septembris 1655 iuxta computum antiqui calendarii.

Переклад:

Ясновельможний пане!

Хоч ніхто не сумнівається, що ваша ясновельможність якнайкраще розуміє, як діяти у цій ситуації, все ж, користаючи з нагоди, [скажу, що] я не хотів відмовити вашій ясновельможності у можливості обрати, що саме у підсумку отримає Річ Посполита і місто Краків з прилеглим краєм, повністю оточене нашими облоговими машинами. Ваша ясновельможність, яка вперто відтягує капітуляцію згаданого міста, втративши тепер будь-яку надію на підмогу і визволення з цієї облоги, сама собі вирішить, [як чинити], я ж, заради того, щоб, наскільки це у моїх силах, відвернути ще тяжчі воєнні нещастя, хотів застерегти вашу ясновельможність, щоб вона не доводила справу до повної катастрофи і не зайшла туди, звідки [вже не буде відступу на прийнятні позиції ані для міста, ані для самої себе]. Адже так само, як гідні всякої похвали ті, хто показує зразки надзвичайної мужності, [треба розуміти й те, що] ті, хто вперто діє з надмірним завзяттям проти воєнної логіки і всупереч усталеній практиці ведення війни, не зможуть уже нічого вирішувати, коли дійде до крайньої скрути. Нехай ваша ясновельможність буде ласкава з належною пильністю обдумати і зважити цю справу і якнайшвидше повідомити мені своє рішення. Віддаю цим вашу ясновельможність під Божу опіку.

Дано в Казимирі 27 вересня 1655 за старим календарем.

II

7 жовтня 1655 р., Краків. – Відповідь Стефана Чарнецького на лист фельдмаршала Арвіда Віттенберга з відмовою здати Краків і надією на підмогу коронного війська

Illustrissime domine!

Litterae illustrissimae dominationis vestrae redditae mihi sunt, quibus nobis persuadere nititur, ut, abiecta omni auxiliorum et ulterioris defensionis spe, deditionem non protrahamus, siquidem nec Respublica Polona, nec urbs Cracovia, neque regio ipsi adiacens ullum inde emolumentum habitura sit, additis etiam minis, si obstinatius nos gesserimus, nec fore integrum post hac ingruente necessitate nobis consulendi. Equidem nullas adhuc sufficientes rationes videre possumus, cur eam levitatem committere debeamus, cum, illa necessitate adacti, et regii promissi certi, quotidie tam serenissimum regem nostrum, quam exercitum ipsius cum auxiliis expectamus. Quae spes quam diu nobis supererit, tam diu urbem hanc, etiam cum dispendio vitae nostrae, pro rege nostro defendere decrevimus et illustrissimam dominationem vestram rogamus, ut fidem et conscientiam nostram vero virtutis, non vero temeritatis, vel obstinationis appellat: nihil enim contra rationem belligerandique morem agimus consueto, si civitatem et arcem ei servemus, qui eam fidei nostrae commisit. Interim etiam speramus illustrissimum palatinum Lencicensem [Jan Leszczyński] et illustrem castellanum Sohacoviensem [Adam Brochowski], regis et Regni nostri legatos, in principali negotio aliquid effecturos, quibus et hoc nostrum negotium committere

non verebimur, modo id bona venia serenissimi regis Sueciae nobis liceat, ut cum illis consilia nostra conferre possimus. Interea illustrissimam dominationem vestram Divinae protectioni commendatam cupio.

Dabantur Cracoviae die 7 octobris [st. n.] anno Domini 1655.

Amicus Stephanus Carnecky.

Переклад:

Ясновельможний пане!

Мені передали лист вашої ясновельможності, у якому ви намагаєтесь переконати нас, щоб, відкинувши всяку надію на підмогу й подальшу оборону, ми не затягували з капітуляцією, бо, мовляв, з того не буде ніякої користі ані польській Речі Посполитій, ані місту Кракову з прилеглим краєм. До того ж ви погрожуєте, що, якщо ми й надалі опиратимемось, то, коли дійде до крайньої скрути, у нас уже не буде змоги вирішувати. По правді, не бачу достатніх причин, чому б ми мали так поспішати, коли, попри цю скруту, ми покладаємось на королівську обіцянку і з дня на день чекаємо нашого найяснішого короля і його військо з підмогою. І поки ця надія буде при нас, ми постановили захищати це місто для нашого короля навіть ціною власного життя, а вашу ясновельможність просимо, щоб ви все-таки вважали нашу вірність і сумлінність чесною, а не впертістю чи нерозумністю. Адже ми не робимо нічого такого, що суперечило б логіці й усталеній практиці ведення війни, коли бережемо місто й замок для того, хто нам їх довірив. Поза тим, ми все ж сподіваємось, що ясновельможний ленчицький воєвода [Ян Лещинський] і ясновельможний сохачевський каштелян [Адам Броховський], посланці нашого короля й королівства, досягнуть чогось в основній справі; їм ми наважимося доручити й оцю нашу справу, якщо тільки найясніший король Швеції нам ласкаво дозволить, щоб ми могли передати з ними своє рішення. А тим часом бажаю, щоб ваша ясновельможність була під Божою опікою.

Дано в Кракові 7 жовтня [н. ст.] 1655.

З прихильністю, Стефан Чарнецький.

III

29 вересня (9 жовтня) 1655 р.³, Казимир. – Лист фельдмаршала Арвіда Віттенберга до Стефана Чарнецького із запевненням про даремне сподівання допомоги від Яна Казимира, погодившись на пропозицію відправити когось із Кракова до шведського короля для переговорів

Illustrissime domine!

Quae illustrissimae dominationi vestrae mihi ad litteras [meas] suis respondere placuerat, id hesternae die recte perceperam. Inprimis vero ex iisdem

³ Про помилку в даті у рукописі Голінського див. у коментарі до цього документа, арк. 860–861.

intellexeram nolle illustrissimam dominationem vestram eam levitatem committere, ut, nulla adacta necessitate, de adventu quoque serenissimi sui regis cum exercitibus urbi in subsidium certiozem, eandem dedat, requirens, ut potius virtutis loco quae habentur, habeam, quam obstinate et contra consuetum belligerandi morem rationemque belli protrahi deditionem dicam. Certe habeo virtuti constantiaeque meam laudem et meliora mihi promitto, quam, ut illustrissima dominatio vestra censeat me quidquam iis detractum velle, qui strenue, impigre et fortiter, quod ipsorum muneris fuerit, peragunt. Immo illustrissimam dominationem vestram ipsam ceterosque praefectos praesidii laudibus suis defraudare non mihi animus fuit. Attamen non possum adhuc aliter sentire, quam fieri contra consuetum belligerandi morem rationemque belli, cum ea, quae fidei nostrae commissa sunt, ingruentibus extremis necessitatibus, nulla non pertinacia defenduntur, quamvis auxilii subsidiique spes nulla subsit. An vero illustrissimae dominationi vestrae praesidioque aliqui supersint et quibus angantur necessitatibus, item cui Reipublicae, urbis suorumque bono deditionem, quae evitari non possit, protrahant, non verebor, iterata vice, illustrissimae dominationis vestrae diiudicationi submittere. Auctor enim sum cum illustrissimae dominationi vestrae, tum toti praesidio, dum adhuc admonere liceat, ut maturo rem perpendant iudicio, eaque consilia ineant, quo imminetia belli mala evitari possint. Et quidem, ut illustrissimae dominationi vestrae praesidioque illucescat, quam clementi feratur sacra regia maiestas, dominus meus clementissimus erga eosdem animo, annuit non modo desideriis vestris facultatemque huc mittendi unum ex primariis praesidii praefectis, qui hic eodem negotio liberius saltem memoratae sacrae regiae maiestatis mentem intelligere possint et, si visum forte fuerit, cum praesentibus illustrissimis dominis Polonis legatis hac de re conferre, sed etiam, ut id eo tutius fieri possit, tantisper obsidii loco aliquem exercitus sui officialem in urbem mittere gratiose decrevit. Interea illustrissimam dominationem vestram Divinae protectioni commendatam cupio.

Dabantur Casimiriae ad Cracoviam die 27 septembris [st. vet.] anno 1655.

Amicus Artfrit Witemberg.

Переклад:

Ясновельможний пане!

Те, що ваша ясновельможність зволила мені відповісти у своєму листі на мій лист, я справно вчора отримав. Та насамперед я зрозумів, що ваша ясновельможність не бажає поспішати з тим, щоб здавати місто, не будучи, [мовляв], у крайній скруті, та ще й маючи певність у тому, що ваш найясніший король прийде з військом на допомогу. Ви просите, щоб я мав за чесноту те, що ви нею вважаєте, і не казав, що відтягування капітуляції є впертістю й суперечить усталеній практиці ведення війни і воєнній логіці. Без сумніву, я схвалюю доблесть і стійкість та тішу себе надією, що ваша ясновельможність не буде вважати, що я хочу якось применшити [подвиг] тих, хто рішуче, невтомно й мужньо виконує свій обов'язок. У

мене й гадки не було відбирати у вашої ясновельможності та інших командирів залоги вашу славу. Та все ж не можу не дивитися інакше, ніж як на порушення усталеної практики ведення війни і військової логіки, коли хтось продовжує захищати те, що йому довірили, навіть у крайній скруті: коли вже нема жодної надії на підмогу й підтримку. Однак я знову повторю, що без вагань віддам на вирішення вашій вельможності те, чи хтось із вас і вашої залоги зостанеться [серед живих] і наскільки тяжко вам доведеться потерпіти; [також вам судити], яка користь Речі Посполитій, місту й вам самим від затягування з капітуляцією, якої [вже] не уникнути. Направду раджу вашій ясновельможності й усій залозі – поки ще, власне, можна радити, – щоб ви чимшвидше обдумали цю справу й вирішили [її] так, щоб можна було відвернути воєнні нещастя, які над вами нависли. А щоб показати вашій ясновельможності, наскільки свята королівська величність і мій премилостивий пан до вас ласкавий, він не лише погодився задовольнити ваше прохання про можливість надіслати сюди одного з головних командирів вашої залоги, щоб принаймні краще зрозуміти наміри згаданої святої королівської величності і, якщо буде бажання, обговорити все з цими ясновельможними панами польськими послами, але й для більшої певності у цій справі, він люб’язно постановив надіслати до міста когось із свого війська заручником. А тим часом бажаю, щоб ваша ясновельможність була під Божою опікою.

Дано в Казимирі біля Кракова 27 вересня [ст. ст.] 1655 року.

З прихильністю Арвід Віттенберг.

IV

2 (12) жовтня 1655 р., Казимир. – Охоронна грамота шведського короля Карла X Густава для краківського великоурядника Олександра Плази і хенчинського старости Яна Браницького, видана для переговорів про капітуляцію Кракова

Litterae passus sacrae regiae maiestatis Sueciae illustrissimis supranominatis datae.

Nos, Carolus Gustavus, Dei gratia Suecorum, Gottorum Vandalorumque rex, magnus princeps Finlandiae, dux Estoniae, Careliae, Bremae, Verdae, Stetini, Pomeraniae, Cassubiae, Vandaliae, princeps Rugiae, dominus Ingriae, Vismariae, necnon comes palatinus Rheni, Bavariae, Iuliaci, Cliviae et Montium dux etc., etc.

Notum testatumque facimus, quorum interest, quod, cum ad petitionem humillimam praesidii urbis Cracoviae clementer indulserimus potestatemque fecerimus infrascriptis personis, ex eodem praesidio missis, videlicet generoso et nobili Alexandro a Mstycow Plaza, magnarum curarum praefecto, et nobili Ioanni Clementi de Ruscita Branicky, capitaneo Henicensi, et [непозб.], interpreti, huc Casimiriam egrediendi et veniendi conferendique consilii causa de praesentis urbis praesidii statu cum praesentibus illustrissimis Poloniae legatis, quam ob rem vi harum praesidii deputatis praefatum additum denuoque abitum tutum praestamus illis, mandantes hisce militiae nostrae praefectis

ceterisque militibus nostris omnibus, cuiuscunque condicionis fuerint aut gradus, ut huc venientibus redeuntibusque dictis deputatis nullam molestiam vel impedimentum adhibeant, vel adhibere curant peragentque in eo, ut mandatis clementiaeque nostrae voluntati conveniens sit. In quorum fidem praesentes, manu nostra subscriptas, sigillo nostro muniri iussimus.

Dabantur Casimiriae ad Cracoviam die 2 octobris [st. vet.] 1655.

Carolus Gustavus.

Locus sigilli.

Переклад:

Охоронна грамота святої королівської величності [короля] Швеції, надана названим вище ясновельможним панам.

Ми, Карл Густав, з Божої ласки король шведів, готів і вандалів, великий князь Фінляндії, герцог Естонії, Карелії, Бремена, Верди, Щецина, Померанії, кашубів і Вандалії, князь Рюгена, володар Інгрії, Вісмара, а також граф палатин Рейна, Баварії, Юліха, Клеве і герцог Бєрга etc., etc.

Повідомляємо й засвідчуємо тим, кого це стосується, що, позаяк у відповідь на смиренне прохання залоги міста Кракова ми ласкаво погодились і дозволили названим нижче особам, делегованим з тієї залоги (а саме: уродженому і шляхетному Олександрові з Мстичова Плазі, [краківському] великоврядникові; шляхетному Янові Клементові з Руці Браницькому, хенчинському старості; і [нерозб.], перекладачеві), вийти і прийти сюди, в Казимир, щоб можна було обговорити з цими ясновельможними послами Польщі теперішній стан міста й залоги, то силою цієї [грамоти] гарантуємо цим посланцям залоги безпечний в'їзд і потім виїзд, наказуючи цією [грамотою] командирам нашого війська та всім іншим нашим воїнам будь-якого стану й звання, щоб згаданих посланців на їхньому шляху, як сюди, так і звідси, вони не затримували і не чинили їм жодних перешкод чи то особисто, чи то своїми розпорядженнями у тому, що стосується нашого наказу і волі нашої милості. На підтвердження цього цю власноручно підписану нами [грамоту] ми веліли скріпити своєю печаткою.

Дано в Казимирі біля Кракова 2 жовтня [ст. ст.] 1655.

Карл Густав.

Місце печатки.

V

*17 жовтня 1655 р., Казимир. – Лист шведського короля
Карла X Густава з апробацією пунктів капітуляції Кракова,
укладених між Стефаном Чарнецьким та Арвідом Вімтенбергом*

Nos, Carolus Gustavus, Dei gratia Suecorum, Gottorum Vandalorumque rex, magnus princeps Finlandiae, dux Estoniae, Careliae, Bremae, Verdae, Stetini, Pomeraniae, Cassubiae et Vandaliae, princeps Rugiae, dominus Ingriae et Vismariae, nec non comes palatinus Rheni, Bavarie, Iuliaci, Cliviae et Montium dux.

Constare volumus universis et singulis, quod, cum inter nostrum Regnique nostri senatorem et campi marsalco illustrem sincere nobis fidelem dominum Artfridum Witembergium, comitem in Nemburgo [Nyborg], baronem Leimisliae [Loimijoki], dominum de Iltes et Illestad [Yttis et Yllestad], ab una, et illustrem dominum itidem Stephanum heredem in Czarnca Czarnecky, castellanum Kyiowiensem ac gubernatorem urbis et arcis Cracoviensis, ab altera parte, circa deditionem urbis et arcis Cracoviae certis quibusdam conditionibus et articulis conventum sit, prout in specialibus tabulis desuper, ab ipsis confectis manuque propria et sigillis eorundem munitis ac firmatis, prolixius continentur, nos, perlectis ac bene perpensis et consideratis illis omnibus, non solum rata et grata ea per omnia habuimus, sed etiam omni meliori modo vigore huius rati habemus ac confirmamus verbo regio, promittentes nos dictos articulos a nostra parte religiose servaturos nec quicquam contra eos admissuros vel admitti passuros; ac proinde universis et singulis campi marsalcis, generalibus, praefectis, tribunis, aliisque officialibus bellicis maioribus vel minoribus, necnon cetero militi nostro gregario, aliisque omnibus, fide ac obsequio nobis adstrictis, serio ac severe mandamus et iniungimus, ut praedictos articulos omnes et quidquid in iis contentum sit sancte et inviolate conservent, neque iis ullo modo vel quocunque praetextu contraveniant vel contraveniri faciant. In quorum fidem diploma hoc nostrum, manu propria subscriptum, sigillo nostro muniri iussimus.

Datum Casimiriae ad Cracoviam die 17 octobris [st. n.] anno 1655.

Carolus Gustavus rex.

Переклад:

Ми, Карл Густав, з Божої ласки король шведів, готів і вандалів, великий князь Фінляндії, герцог Естонії, Карелії, Бремена, Верди, Щеціна, Померанії, кашубів і Вандалії, князь Рюгена, володар Інгрії, Вісмара, а також граф палатин Рейна, Баварії, Юліха, Клеве і герцог Берга.

Бажаємо, щоб усі і кожен знали, що, коли між нашим і нашого королівства сенатором і фельдмаршалом ясновельможним і щиро нам відданим паном Арвідом Віттенбергом, графом Ньюборга, бароном на Лоймійокі, паном Іттиса та Іллештада, з одного боку, і так само ясновельможним паном Стефаном, дідичем у Чарнці, Чарнецьким, київським каштеляном і губернатором міста й замку Кракова, з другого, укладено певну угоду про капітуляцію міста й замку Кракова згідно з умовами, докладніше викладеними вище у спеціальному документі, що його склали ті самі пани і власноручно підписали та скріпили й затвердили своїми печатками, ми, усе це перечитавши і добре зваживши й обміркувавши, не лише цілковито й радо схвалили, але й силою цього документа усіляко затверджуємо й скріплюємо королівським словом, обіцяючи, що зі свого боку будемо свято дотримуватись згаданих статей і нічого самі не будемо всупереч їм чинити та не дозволимо іншим; а тому всім і кожному фельдмаршалам, генералам, командирам, начальникам та іншим вищим чи нижчим офіцерам і рядовим нашим солдатам та всім, хто нам

підпорядковується, з усією поважністю й суворістю наказуємо й зобов'язуємо їх до того, щоб вони свято й непорушно дотримувались усіх названих статей та всього, що в них написано, і щоб у жоден спосіб та під жодним приводом не протидіяли самі та не дозволяли протидіяти іншим. А на підтвердження цього ми веліли скріпити оцю нашу власноручно підписану грамоту своєю печаткою.

Дано в Казимірі біля Кракова 17 жовтня [н. ст.] 1655 року.

Король Карл Густав.

VI

17 жовтня 1655 р., Люблін. – Лист краківського воєводи, князя Володислава Домініка Острозького-Заславського, люблінського воєводи Яна Тарла і великого коронного маршалка Юрія Любомирського до короля Карла X Густава з пропозицією дочекатися завершення посольства від Яна Казимира і знайти шляхи для примирення

Serenissime ac potentissime rex, domine clementissime!

Siquidem ea est sors serenitatis vestrae, ut felicitate sua consilia nostra anteverterit et rerum apud nos summa in maiestatem vestram vergere videantur, non hoc intentum nobis est ingentibus obluctari fatis et per abruptam contumaciam novos patriae motus inferre. Sed nec credimus placitum maiestati vestrae deforme obsequium⁴, speramusque brevi maiestati vestrae approbatum iri in totum hoc temporis, quod nos divisos a ceteris tenet, maiestatis vestrae gloriae et stabilimento Regni nostri impensum. Quidquid hactenus maiestas vestra in rem suam profecit, fortunae et armis debet, quibus utut suum maneat decus, ille tamen firmus victor rerum et armorum erit, qui exstitit animorum. Neque invitis quisque imperavit diu, nisi, qui iure quoque victor, conscientiam legitimi imperii a subditis extorsit. Adeo haec coniuncta sunt, ut et privatis excedere debito obsequio aegre libeat, nec auspicantem nova in liberum populum imperia iuvent subditi, primo non soluti sacramento. Hinc est, quod, rebus in maiestatem vestram inclinatis, fidei nostrae exsolvendae et rebus in posterum firmandis consilium ceperimus serenissimum regem dominum nostrum clementissimum adeundi et cum reliquis collegii nostri, penes sacram regiam maiestatem subsistentibus, conferendi, quibus mediis aut serenissimus rex dominus noster cum maiestate vestra transigere queat, aut fides nostra sibi satisfaciat. Tantillum morae erit, quod a maiestate vestra petimus, ut fortunae et successibus suis iniiciat suspendatque armorum progressus et cetera belli meditamenta, donec itineris huius,

⁴ У цих рядках прочитується нарочите відсилання до пасажу ж “Анналів” Тацита (4, 20), де римський історик у дусі античного культу міри й золотої середини розмірковує про те, що для здобуття прихильності правителя найкраще триматися серединного шляху між затятою впертістю (*abrupta contumacia*) та ганебною догідливістю й покірністю (*deforme obsequium*).

cuius nobis illustrissimus palatinus Lencicensis [Jan Leszczyński] comes futurus, eventum maiestati vestrae renuntiemus. Nec improbabit maiestas vestra hos obsequii in proprium conatus nostros, quibus hoc quoque erit curae maiestati vestrae, si ita fata velint, ex hoc turbido incruentum nec cuiusquam praetensionibus concutiendum educere imperium. Nec tantum properantis in obsequium vulgi aestimabit applausum, ut levem putet partibus a primoribus Regni et numerosa fidaque nobilitate accessionem, qui eo erga maiestatem vestram, sic ferentibus fati, constatiores futuri, quo clariora fidei in propriis ediderint specimina. Perferet hasce litteras generosus dominus Vladislaus Lubowiecky, nostraque humillima maiestati vestrae deferet obsequia, qui ut cito redux maiestatis vestrae sensum nobis referat, humillime a maiestate vestra petimus.

[Dabantur in arce Lublinensi d[ie] 17 oct[obris] anno 1655.

Sereniss[imae] majestatis vestrae humillimi servitores

Vladislaus Dominicus dux in Ostrorog [Ostrog], palatinus Cracoviensis, Joh[annes] Tarto [Tarło], palatin[us] Lublin[ensis],

Georgius Lubinsky [Lubomirski], supremus Regni marescallus]⁵.

Переклад:

Найясніший і наймогутніший королю, премилостивий пане!

Коли вже так судилося, що ваша світлість мала щастя ударемнити наші старання, і виглядає на те, що все, [за що ми стояли], відійде до вашої величності, ми не будемо опиратися могутній долі, щоб затятою впертістю нести батьківщині новий неспокій. Та все ж не думаємо, що ваша величність схвалила б сліпу покору, і сподіваємось, що скоро ваша величність пересвідчиться, що весь цей час, що ви нас тримаєте окремо від решти, у підсумку пішов вашій величності на славу і нашому королівству на зміцнення. Усім своїм дотеперішнім успіхам ваша величність завдячує долі й зброї. Та, якими б славними не були такі успіхи, посправжньому у війні переможе той, хто переміг в умах. Не кожен, хто навіть по праву здобував перемогу, надовго залишався панувати над підданими проти їхньої волі, якщо не домігся від них визнання законності [своїєї] влади. Ці речі настільки пов'язані, що й солдати неохоче полишають службу, щодо якої мають обов'язок, і піддані, не звільнені від першої присяги, не підтримують того, хто береться за встановлення нової влади над вільним народом. Ось чому, коли ситуація схилилась на користь вашої величності, задля дотримання своєї присяги і для певнішого майбутнього всієї справи, ми постановили звернутися до нашого найяснішого короля і премилостивого пана і разом з рештою нашого товариства, хто ще залишився на боці святої королівської величності, порадитись, у який спосіб найясніший король і наш пан або сам дійде згоди з вашою величністю,

⁵ Кінцівка документа у квадратних дужках відтворена за вид.: Der Römischen Kayserlichen Majestät Und Dess Heiligen Römischen Reichs Geist- und Weltlicher Stände, Chur- und Fürsten, Grafen, Herren und Städte Acta Publica... – Frankfurt am Mein, 1669. – – Bd. VII. – S. 1023–1024.

або ж довірять це нам. Усе, про що ми просимо вашу величність, це щоб ви лише трохи притримали свою фортуна й успіх і зупинили просування військ та інші військові приготування, поки ми не повідомимо вашій величності, чим закінчиться ця поїздка, у якій нашим супутником має бути ясновельможний ленчицький воєвода [Ян Лещинський]. [Ми переконані, що] ваша величність не осудить оці наші намагання зберегти вірність своєму [королю], адже у них є також старання й про те, щоб ваша величність, коли вже така доля, отримала з цієї смуту владу без крові і без будь-чиїх претензій у мабутньому. Адже, якщо люди з переднього краю королівства поспішають піддатися в той час, як численна шляхта залишиться вірною, [ваша величність] це не стільки привітає, скільки вважатиме непевним: чим більшу [ці люди] покажуть вірність своїм, тим більшою – коли вже така доля – буде їхня вірність і вашій величності. Цього листа разом з виявом нашої покірності доручить вашій величності уроджений пан Владислав Любовецький. Ми ж вашу величність покійно просимо, щоб він без затримки повертався і повідомив нам думку вашої величності.

[Дано в люблінському замку дня 17 жовтня 1655 року.

Покірні слуги вашої величності

Володислав Домінік князь на Острозі, краківський воєвода,

Ян Тарло, люблінський воєвода,

Юрій Любомирський, великий коронний маршалок.]

№ 6

1655 р., листопад – 1656 р., квітень. – Переказ Мартином Голінським твору настоятеля о. Августина Кордецького “Nova Gigantomachia” про дві облоги монастиря на Ясній Горі з долученням документів, друкованих у цій праці, і власними коментарями

[Документ № 307]

I

18 листопада 1655 р., Ченстохова. – Лист генерала Бурхарда Міллера до ченців на Ясній Горі з вимогою відправити до нього представників на переговори та залишити у монастирі шведську залогу

List od Swedow do oycow częstohowskich 1655 die 18 novembris [st. n.]

Admodum reverendi ac nobilissimi patres ceterique arcis ac monasterii Częstochoviae inhabitatores, domini et amici honorandi!

Dominationibus vestris cum significatione officiorum et benevolentiae testatum facio, cum sancta regia maiestas Sueciae, dominus meus clementissimus, de rebellium quorundam in Maiori Polonia conatibus certos accepisset nuntios, quod sua maiestas non modo ad compescendos illos, sed et porro ad limitaneas arces adversus quamlibet invasionem aliquo praesidio firmandas me eo cum iusto exercitu mittere fuerit coacta. Quando igitur ad hos limites

progressus sum, iamque et monasterio vestro regius exercitus imminet, cui ut conveniens praesidium imponatur, serium est sacrae regiae maiestatis mandatum, vestro ex commodo fore putavi, si vos eius rei gratia, primum ac mature commonefaciam. Quod dum facio, vos serio adhortor, ut sine ulteriori circumductione aliquos cum libera potestate mittatis de quantitate praesidii aliisque, ad hanc rem pertinentibus, mecum deliberaturos. Facietis hoc ipso rem sacrae regiae maiestati gratam, quae non intermittet vos ac vestrum monasterium omni regia clementia fovere ac tueri. Nec enim aliter vobis persuadeatis, quam sacra vestra omnino fore intacta, neque devotionibus vestris ullum impedimentum, multominus contumeliam illatam iri, siquidem nihil aliud, quam tutela Regni et securitas finium, quaeritur. Ceterum, si, tota iam Minore Maioreque Polonia in potestatem sacrae regiae maiestatis Sueciae redacta, desperatisque omnibus auxiliis, obsistere tamen ulterius praesumatis, non aliter potero, quam praesenti armorum remedio⁶ vos et cum exustione totius monasterii ad recens compellere obsequium. Id ne fiat, vestrum erit fato non resistere, sed honesta deditione serenissimi regis nostri clementiam amplecti. Valete.

Dabantur in castris 18 novembris [st. n.] anno 1655.

Vestrum studiosissimus Burchardus Miller, generalis leytenant, manu propria.

Переклад:

Лист від шведів до ченстоховських отців 18 листопада [н. ст.] 1655 року.

Превелебні й шляхетні отці та інші мешканці ченстоховського монастиря, шановні панове й приятелі!

Засвідчую вашим вельможностям свою пошану й прихильність і повідомляю, що його свята королівська величність король Швеції і мій премилостивий пан, отримавши певні повідомлення про спроби заворушень у Великопольщі, був змушений скерувати мене з відповідним військом – і не лише для приборкання цих спроб, а й далі, для зміцнення залогами прикордонних фортець на випадок будь-яких вторгнень. Тож, коли я прийшов сюди, то, позаяк і вашому монастиреві доведеться зустрітися з королівським військом, яке має суворий наказ його королівської величності залишити у монастирі відповідну залогу, я подумав, що вам би було корисно, якби я перший вас завчасно про це попередив. Що я й роблю, і при цьому з усією серйозністю закликаю вас, щоб ви без дальших вимовок прислали до мене уповноважених осіб для обговорення кількості залогів та інших дотичних питань. Цим ви зробите його королівській величності приємність, а він не залишить вас і ваш монастир без своєї ласкавої підтримки й захисту. І будьте певні, що ваших святинь ніхто не рушить, а у сповненні своїх обітів ви не зазнаєте ніяких перешкод чи тим паче наруги: адже нас цікавить лише захист і безпека кордонів. Та якщо зараз, коли вся Велика й Мала Польща відійшла

⁶ *armorum remedio* – у цих словах прочитується саркастична алюзія на назву знаменитої поеми Овідія “*Remedia amoris*” – “Ліки від кохання”.

під владу його величності короля Швеції і у вас нема жодної надії на підмогу, ви все-таки відважитесь далі чинити опір, у мене не буде іншого способу повернути вас до покори, як за допомогою оцього збройного ліку зі спаленням усього монастиря. Щоб цього не сталося, вам треба не опиратися долі і, достойно капітулювавши, віддати себе ласці нашого найяснішого короля. Бувайте здорові.

Дано у таборі 18 листопада [н. ст.] 1655 року.

Щиро ваш Бурхард Міллер, генерал-лейтенант, рукою власною.

II

21 листопада 1655 р., Ясна Гора. – Відповідь о. Августина Кордецького генералові Бурхарду Міллеру з відмовою у підданстві та готовністю захищати монастир

Illustrissime et excellentissime domine!

Noverit illustrissima et excellentissima dominatio vestra non esse vocationis nostrae reges eligere, sed electos a proceribus Regni venerari. Quem igitur proceres Regni eligunt et sequuntur, ei nos nostraque omnia et locum hunc sacrum, qui hucusque perpetuo sicut in protectione, ita et in veneratione summa regum fuit habitus, humiliter submittimus et submittemus, non manu armata coacti (neque enim vocationis nostrae aut virium est potentiae regum resistere), sed nostra religiositate commoniti. Vidimus ordinationem serenissimae maiestatis et, quoniam praesidium sufficiens habemus, quo omnis incursio insolentium arceri possit a loco sacro, monasterium praeterea nostrum una cum ecclesia diversa antiquitus gaudeat denominatione et nuncupatur Clarus Mons, oppidum vero Czerstochowa ad nostrum monasterium nullatenus pertinet, ideo multam nobis ordinatio peperit ambiguitatem. Quare obnixе illustrissimae et excellentissimae dominationi supplicamus, quatenus conventum nostrum et ecclesiam Deo et Sanctissimae Matri sacram, in qua perpetuo cultus Dei maneat et maiestas Divina pro salute serenissimi regis exoretur, velit in pace relinquere. Nos interim exoratores indigni, de pietate vestrae illustrissimae dominationis multum confisi, de qua et in posterum nobis multa pollicemur, favori excellentissimae dominationis vestrae quam diligentissime commendamus.

In Claro Monte die 21 novembris anno salutis 1655.

Frater Augustinus Kordecki, prior Clari Montis.

Переклад:

Ясновельможний і високоповажний пане!

Ваша високоповажна ясновельможність має знати, що наше покликання не обирати королів, а лише шанувати тих, кого обрали достойні мужі королівства. Тож, кого ці мужі обирають і кому скоряються, тому й ми коримося і коритися

будемо – разом з усім, що у нас є, і з цим святим місцем, яке завжди було під захистом і у великій пошані у королів. І не збройна рука нас до цього змушує (та й не в тому наше покликання і не в тому сила, щоб протистояти могутності королів), а схиляє нас до цього наша побожність. Ми бачили розпорядження найяснішої величності і, позаяк маємо достатню залогу для того, щоб захистити святе місце від будь-якого нападу непроханих гостей, та ще й монастир наш разом із храмом віддавна носить інше ймення і називається Ясна Гора, а місто Ченстохова не має до нашого монастиря ніякого відношення, то розпорядження це викликало у нас чималі сумніви. Тому дуже просимо вашу високоповажну ясновельможність залишити в спокою наше згромадження й присвячений Богові й Пресвятій Марії храм, щоб у ньому ніколи не припинялось ушанування Бога і щоб промовлялися молитви за спасіння найяснішого короля. Тим часом, ми, недостойні прохачі, певні милосердя вашої ясновельможності й, покладаючи на нього великі надії, цілковито віддаємо себе ласці вашої ясновельможності.

На Ясній Горі, 21 листопада 1655 року спасіння.

Брат Августин Кордецький, настоятель Ясної Гори.

III

*21 листопада 1655 р., Краків. – Лист фельмаршала
Арвіда Вімтенберга до ченців монастиря на Ясній Горі
з вимогою піддатися генералові Бурхарду Міллеру*

Reverendi, devoti, doctissimi, dilectisimique domini et amici!

Cum a domino generali leytenant Millero (cui a regia maiestate, domino meo clementissimo, singulariter iniunctum est, quatenus ille una cum suis militibus versus manasterium Częstohowa ibidem locum praesidio muniturus et in tutelam ac protectionem suae regiae maiestatis recepturus pergeret) informatus sim, qualiter vestrae dominationes tempore adventus illius erga ipsum se exhibuerint, ut, nec in minimo cedere volentes, eidem totaliter rebellizare praesumpserint (cum tamen regiae maiestatis ordinationi et mandato omnino esset parendum), ideo vestras dominationes hisce praesentibus monendas esse volui, ut ab hac pertinacia in posterum desistant et praefato domino generali leytenant Millero non amplius adversentur, verum ad vestrum maius bonum, quos illuc serenissima regia maiestas pro praesidio destinavit, benevole suscipere et acceptare velint. Dominationes vestrae assecurantur nullum exinde dolorem et damnum reportaturas, sed semper in bona tutela ac protectione permansuras fore. Secus, si vestrae dominationes a vestra pertinacia desistere et praefato domino generali obtemperare noluerint, persuadeant sibi ideo punitionem severam imminere, ex qua etiam alii exemplum sint habituri. Id vero nemini alteri, sed vobis ipsis imputandum erit. Hisce Deo vos commendo.

Datum Cracoviae die 21 novembris anno [st. n.] 1655.

Vestrarum donationum amicissimus Arfuidus Vitembergius, manu propria.

Переклад:

Велебні, побожні, учені й найдорожчі панове й приятелі!

Генерал-лейтенант Міллер (якому його королівська величність і мій премилостивий пан дав спеціальний наказ, щоб він зі своїми воїнами вирушив до ченстоховського монастиря, укріпив його залогою і взяв під захист і протекцію його королівської величності) поінформував мене, як ваші вельможності повелися, коли він прибув на місце: ні в чому не бажаючи поступитися, ви відкрито проти нього збунтуватися (це при тому, що королівське розпорядження і наказ має беззаперечно виконуватись). Тому цим листом хочу ваші вельможності застерегти, щоб надалі ви облишили свою впертість і більше не опиралися згаданому панові генерал-лейтенантові Міллерові, а натомість для власного ж добра були ласкаві люб'язно прийняти тих, кого найясніша королівська величність скерувала сюди для залогі. Запевняю ваші вельможності, що вам від цього не буде жодних прикрощів чи шкоди. Навпаки, у вас завжди буде надійний захист і протекція. Якщо ж ваші вельможності не відступляться від своєї впертості й далі не схочуть коритися згаданому панові генералові, то нехай будуть певні, що в такому разі на них чекає суворі кара, яка й для інших буде прикладом. І нарікати тоді зможете лише на самих себе. З цим віддаю вас під Божу опіку.

Дано у Кракові 21 листопада [н. ст.] 1655.

Щирий приятель ваших вельможностей Арвід Віттенберг, рукою власною.

IV

*29 грудня 1655 р. – Лист польського полковника на шведській службі
Северина Калинського до настоятеля монастиря на Ясній Горі
о. Августина Кордецького з новинами про повернення ценцям
відібраного шведами срібла для вшанування Богородиці*

Admodum reverende domine prior Clari Montis Czeszochoviensis,
domine et amice observandissime!

Non venit in mentem, quis de reperto argento, ad cultum Sanctissimae Dei Parentis spectante, certiolem fecerit illustrem dominum generalem, quod sibi dari postulavit enixius, cuius voluntati cum obluctatus fuisset graviter, arresto illud ad causae decisionem obstrinxit, ut maneret integrum. Pluris autem aestimantes supremi numinis gratiam, equites sub meis signis militantes, quam ullius humanae potentiae vires, generose induxerunt in animum illud admodum reverendae dominationi vestrae restitui. Eamque ob rem id in manus illustris domini praepositi Brzeznicensis et officialis Radomscensis repraesentarunt, boni amici conventus vestri. Attendentes tamen, neque hinc oboriatur difficultas, retinuerunt apud se triginta eius frusta, eadem admodum reverendae dominationi vestrae remissuri, sopita causa, cuius remissionis iniimus modum certum. Ceterum admodum reverendas dominationes vestras oratas diligenter velim, ne mei sint immemores ad imaginem Sanctissimae Virginis.

Vestrum semper studiosi amici, die 29 decembris anno 1655.

Admodum reverendae dominationis vestrae faventissimus amicus et ad officia paratus Severinus de Kala Kalinsky, chiliarchus sacrae regiae maiestatis, manu propria.

Scripserunt eodem exemplo ad priorem litteras nobiles et generosi domini Nicolaus de Karmina Karminski et Ioannes Trupski, apud quos argentum hoc deposuerant sui famuli, qui illud reppererant. Porro, ne haec equestris cohors frustretur digna virtutis atque pietatis commendatione, annotare libuit ad posterorum memoriam illam sub signis militasse magnifici domini Krzeczowski, equitum magistri, et eius vicesgerentis generosi domini Adami Komorowsky, quorum nomine superscripsit generosus dominus Morzkowsky, cum manifesta declaratione restitutionis reliquarum partium argenti.

Переклад:

Превелебний пане настоятелю Ясної Гори Ченстоховської, вельмишановний пане й приятелю!

Не знаю, хто повідомив ясновельможному панові генералові про знайдене срібло для вшанування Пресвятої Богородиці, та він вельми наполегливо хотів забрати його собі, а коли я рішуче спротивився цьому, то наклав на срібло арешт і заборонив його рухати, аж поки справу не буде вирішено. Одначе лицарі, що воюють під моїм командуванням, для яких Божа ласка важить більше, ніж сила і влада будь-кого з людей, благородно постановили повернути усе вашій превелебності. Тож вони відразу все передали до рук ясновельможного пана пробоща бжезницького і офіціала радомського, доброго приятеля вашого згромадження. Та, дбаючи про те, щоб з цим не виникло труднощів, затримали 300 шматків у себе, аби, коли все уляжеться, передати їх вашій превелебності; і ми вже маємо певний план, як це зробити. А поза тим, хотів би просити ваших превелебностей, щоб ви не забули пом'янути мене перед образом Пресвятої Діви.

Завжди ваші щирі приятелі, дня 29 грудня 1655 року.

Найщиріший приятель вашої превелебності, готовий до ваших послуг Северин із Кали Калинський, полковник святої королівської величності, рукою власною.

Такого самого змісту листи написали до настоятеля шляхетні й уроджені пани Миколай з Карміна Кармінський і Ян Трупський, у яких поскладали те срібло їхні слуги, які його знайшли. А ще, щоб доблесть і побожність цієї лицарської хоругви не залишились без достойної похвали, хотілось відзначити на пам'ять для нащадків, що це була хоругва під командуванням вельможного пана Кречовського, командира кінноти, і його заступника, уродженого пана Адама Коморовського, від імені яких підписався уроджений пан Можковський з виразним засвідченням повернення решти срібла.

V

14 (24) грудня 1655 р., Ченстохова. – Лист генерала Бурхарда Міллера до ченців монастиря на Ясній Горі з останнім попередженням про підданство

Millerus scribit religiosis, ultimo monens:

Admodum reverendi, generosi atque clarissimi domini!

Quamvis nomine, iussu et auctoritate serenissimi ac potentissimi regis Sueciae, domini nostri clementissimi, nostra adhibita – partim leniora, partim severiora – conamina apud vos alicuius ponderis ac momenti fore fuimus arbitrati, attamen et regem, et nos pertinacissima vestra obstinatione spe frustratos, specieque ac pretextu simulatae ac iteratae vestrae accordationis penitus elusos, hactenus nos experiri cogimur. Cum vero nihilominus regia, eaque firmissima, vestrum non deserendi fortalitium stet sententia, pro qua exsequenda nostros in tantum cum Deo continuatos esse labores videtis, ut etiam iam tum vestros ad muros machinae nostrae cuniculares quam proxime accesserint, simulque requisitis multis aliis ac ignivomis bellicis machinis ante biduum Cracovia advectis, ad dolendam totius et coenobii eversionem et vestri internecionem nos instructos advertitis, utique et Dei, et regis nostri indolem imitaturi christiana mente, extrema, quae sub manu sunt, antequam aggredimur, vos, admodum reverendos ac religiosos viros, per Deum ac sanctam religionem vestram ultima vice tandem ac semel pro semper hisce admonitos volumus, ut et loci sacri, et sumptuosissimi templi ac aedificii, propriaeque conscientiae ac vitae ratione habita, decenti ac morigera erga sacram regiam maiestatem Sueciae deditione, eaque sacris ac religioni vestrae nullatenus detrimentosa, tum vestri, tum loci celebris incolumitatem strenue et ingenue demum procuretis. Moram, quam solito more mutuis transactionibus inponere forsitan quaeretis, res praesens non patitur. Brevi igitur hisce perlectis, nos ut resolvatis expediatisque, ipsa suadet necessitas. Clementiam hanc regiam, ultimato vobis oblatam, si pervicaci aliqua vestra pertinacia (quod haud speramus) respueritis, nos sane de totali vestri omnium interitu, sacratissimique ac in toto catholico orbe decantatissimi loci incineratione ac eversione funditus futura, ac tandem facta, sancte protestando coram Deo, rege nostro ac tota christiana universitate, excusatos cupimus, praesentesque satis benevolas ceu perpetuum intra regiam Sueciae maiestatis clementiam, vestram obstinationem monumentum toti mundo conspicuum daturi erigemus. Immo, quin vobis vestri de salute cura sine laxa mora sit futura, nulli dubitamus.

In castris nostris Czestochoviensibus die 14/24 decembris anno 1655.

Burchardus Miller, [generalis] leytenant, manu propria.

Переклад:

Міллер пише до побожних [отців] з останнім попередженням:

Превелебні, уроджені й преславні панове!

Хоч ми сподівались, що наші спроби – десь м'якші, а десь жорсткіші, – до яких ми вдавались іменем, за наказом і з волі найяснішого й наймогутнішого

короля Швеції і нашого премилостивого пана, будуть для вас щось важити й означати, а своєю затятою впертістю ви розбили і нашу, і королівську надію і, постійно вдаючи готовність до згоди, просто морочили нам голову, все ж ми мусимо зробити ще одну спробу. Позаяк король усе-таки вирішив (і при тому вирішив твердо) не відступати від вашої фортеці, і ви бачите, як ми завдяки невтомним зусиллям і з Божою допомогою вже зовсім близько підійшли підкопними машинами до ваших мурів, а також ви зауважили, що два дні тому нам підвезли з Кракова вогнеметні машини і багато інших засобів для облоги, тож ми готові до зруйнування цілого монастиря і цілковитого знищення усіх вас. А оскільки ми прагнемо вчинити по-християнськи й по-Божому, наслідуючи в цьому нашого короля, то перед тим, як вдатися до своїх останніх засобів, хочемо – заради Бога і вашої святої віри – востаннє, раз і на завжди, закликати вас цим листом, щоб, подумавши про святе місце і такий коштовний храм з будівлями та й про своє сумління і життя, ви подбали своєю достойною і смиренною (і нічим не шкідливою для вашої віри) капітуляцією перед його королівською величністю королем Швеції як про свій порятунок, так і про збереження [цього] славного місця. Можливо, як це заведено у таких перемовинах, ви запросите час [на роздуми], але ця справа зволікання не терпить. Тож необхідно, щоб, прочитавши це, ви якнайшвидше повідомили своє рішення. Якщо ж у своїй затятій впертості ви все-таки відхилите оцю востаннє вам запропоновану королівську ласку (чого, сподіваємось, не станеться), то свято присягаємось перед Богом, перед нашим королем і перед усіма християнами, що не наша буде вина в тому, що ви всі загинете, а це священне й славне на весь католицький світ місце перетвориться на попелище і буде зруйноване до останнього каменя. А цей вельми доброзичливий лист ми покажемо усьому світові, як вічний пам'ятник милості його королівської величності короля Швеції, а вашої непоступливості. Зрештою, ми не сумніваємось, що ви без зайвих зволікань подбаєте про свій порятунок.

У нашому ченстоховському таборі 14/24 грудня 1655 року.

Бурхард Міллер, генерал-лейтенант, рукою власною.

VI

*Відповідь настоятеля монастиря на Ясній Горі
о. Августина Кордецького генералові Бурхарду Міллеру
з пропозицією перемир'я на Різдва*

Illustrissime et excellentissime domine, domine colendissime!

Agnovimus toties illustrissimam dominationem vestram clementissime nobiscum egisse et cum multa longanimitate accordationem nostram exspectasse, et licet non iniquum videri poterat, ut ad requisitionem illustrissimae dominationis vestrae serenissimae regiae maiestati Sueciae nos cum monasterio nostro traderemus, tamen, quia iustissimis nostris postulatis vestra illustrissima dominatio contradixit, moram hanc fecimus: non temeritate prolongationis faciendae, sed formidine immunitatis labefactandae. Nunc, eadem benignitate illustrissimae dominationis vestrae ultimo admoniti, ad accordationem sine di-

latione accederemus, nisi nos festorum gloriosissima Natalis Christi sollemnitatis impediret, cuius habita ratione, dignetur illustrissima dominatio vestra nobis concedere armistitium, humiliter petimus. Nos vero, obtenta a superioribus nostris declaratione (ad quos recursus nobis per licentiam illustrissimae dominationis vestrae pateat), quod conveniens erit, faciemus. Interim nos gratiae et clementiae illustrissimae dominationis vestrae humillime commendamus.

Frater Augustinus Kordecki, Clari Montis prior.

Переклад:

Ясновельможний і високоповажний пане, пане вельмишановний!

Ми визнаємо, що ваша ясновельможність була до нас вельми ласкавою і з чималим довготерпінням чекала нашої згоди. І хоч могло здаватися цілком справедливим, щоб на вимогу вашої ясновельможності ми разом з нашим монастирем здалися його найяснішій королівській величності королю Швеції, проте, позаяк на наші щонайзаконніші вимоги ваша ясновельможність відреагувала відмовою, ми затримались із відповіддю – і не тому що хотіли затягнути час, а тому що боялись за свою безпеку. І тепер, коли ваша ясновельможність з такою ж люб'язністю надіслала нам своє останнє попередження, ми б негайно пристали на його умови, якби нам не стало на заваді найславніше з усіх свят – Різдво Христове, – зважаючи на яке смиренно просимо вашу ясновельможність, щоб вона була ласкава погодитись на перемир'я. А отримавши розпорядження від наших провідників (хай ваша ясновельможність дозволить нам до них звернутися), зробимо все, як слід. Тим часом смиренно віддаємо себе на милість і ласку вашої ясновельможності.

Брат Августин Кордецький, настоятель Ясної Гори.

VII

30 вересня (10 жовтня) 1655 р., Казимир. – Універсал шведського короля Карла X Густава до сенаторів і шляхти Лелівської землі Краківського воєводства з вимогою відступити від польського короля Яна Казимира та прислати своїх послів до Варшави на день 20 (30) жовтня

Die 30 7bris [10 8bris] 1655

Mandat krolia swedzkiego podczasz opanowania miasta Kazymierza przy Krakowie do ich m. pp. senatorow y Korony Polsky, y sliahy wydany.

Nos, Carolus Gustavus, Dei gratia Suecorum, Gottorum Vandalorumque rex, magnus dux Finlandie, Estonie, Careliae, Bremiae, Verdae, Stetini, Pomeraniae, Cassubiae et Vandaliae, princeps Rugiae, dominus Ingriae et Vismariae, necnon comes palatinus Rheni, Bavariae, Iuliaci, Cliviae et Montium dux etc., etc.

Senatoribus, dignitariis et universae nobilitati terrae Leloviensis in palatinatu Cracoviensi gratiam et favorem nostrum singularem. Non potest vos latere, quam gravibus causis moti sumus ad capienda adversus regem Poloniae arma pervertendaque ea mala, quae nobis Regnoque nostro a dicto rege, iam iam imminere vidimus. Huic armorum nostrorum instituto ita suffragata est divini numinis bonitas, ut sine ullo impedimento non modo nostrae potestatis fecerimus urbem sedemque regiam Varsaviam, sed etiam felici progressu magnam partem Poloniae victrici nostra manu peragrati sumus, spe certa freti Deum Optimum Maximum consilia actionesque nostras porro prospero eventu beaturum. Quamvis victoriam nostram ulterius proferre possemus, atque eo, quod datum est, modo victoria uti adversus eos, qui partibus nostris se non adiunxerunt, tamen, cum ea sit indoles nostra, ut clementiam et benignitatem potius nostram, quam iram et indignationem testatam facere velimus, proinde vos hisce clementer serioque invitamus, ut, viso lectoque hocce diplomate, propere ad protectionem, tutelam et patrocinium nostrum confugiatis et omni cum rege Poloniae commercio renuntietis, intraque diem vicesimam, scilicet venturam proxime instantis mensis octobris, Varsaviam vel ipsi veniatis, vel deputatos vestros, sufficientibus mandatis instructos, mittatis. Quod si feceritis, promittimus libertatem religionis immutabiliter conservatam iri. Deinde milites nostros ab omni procerum et nobilium, civitatum, castrorum et subditorum violentia, invasionibus, depredationibus ac direptionibus amovebimus et inhibebimus, atque commercia cum finitimis regionibus, in quantum ob iniurias temporum fieri poterit, tuta et segura praestabimus. Ac postremo eorum desideriorum, quae tantum dignitatem et iura vestra concernunt, condignam rationem habebimus. Si vero hanc gratiam et benignitatem nostram aspernati fueritis, nec vos a rege Poloniae separaveritis, neque quiete vixeritis, vos pro hostibus habituri et possessiones, bonaque vestra, fisco nostro subiecturi sumus. Quibus vos Deo clementi commendamus.

Dabantur Casimiriae ad Cracoviam die 30 septembris anno 1655.

Carolus Gustavus rex.

(Locus sigilli).

Переклад:

Дня 30 вересня [10 жовтня] 1655 року

Мандат шведського короля під час завоювання міста Казимира біля Кракова, виданий і до їх милостей панів сенаторів Корони Польської, і до шляхти.

Ми, Карл Густав, з Божої ласки король шведів, готів і вандалів, великий князь Фінляндії, Естонії, Карелії, Бремена, Верди, Щецина, Померанії, кашубів і Вандації, князь Рюгена, володар Інгрії та Вісмара, а також граф палатин Рейна, Баварії, Юліха, Клеве і герцог Бєра etc., etc.

Сенаторам, достойникам і всій шляхті Лелівської землі у Краківському воєводстві [засвідчуємо] нашу ласку й виняткову прихильність. Ви не можете не

знати, які поважні причини змусили нас підняти на польського короля зброю, щоб запобігти тим нещастям, які, як ми бачили, вже нависали над нами і нашим королівством з боку згаданого короля. Божа ласка була з нами у наших воєнних починаннях: ми не лише без жодного спротиву взяли під свою владу королівське місто й столицю Варшаву, а й щасливо пройшли переможною ходою велику частину Польщі, сповнені віри у те, що й далі найкращий і найбільший Бог увінчуватиме наші плани й дії щасливим кінцем. І, хоч ми могли б і далі примножувати свої перемоги та повною мірою вживати їх проти тих, хто не пристав на наш бік, однак, позаяк ми більше схильні виявляти свою ласку й доброту, а не гнів і лють, то ласкаво й рішуче запрошуємо вас, щоб, розглянувши й прочитавши цього листа, ви відразу прийшли під нашу протекцію, захист і опіку, розірвали будь-які стосунки з королем Польщі і до двадцятого дня наступного місяця жовтня або самі прибули до Варшави, або прислали своїх посланців з відповідними повноваженнями. Якщо так зробите, то обіцяємо, що свобода віри залишиться [у вас] без змін. Також ми зупинимо й стримаємо своїх воїнів від будь-якого розбою, насильства, грабунків і нападів на можновладців і шляхту, міста, замки і підданих, а також, наскільки це в такий непростий час можливо, надамо вільну й безпечну торгівлю з сусідніми країнами. І, врешті, належно врахуємо всі побажання, що стосуються ваших звань і привілеїв. Якщо ж, відхиливши нашу ласку й милість, ви не порвете з польським королем і не повернетесь до мирного життя, то будемо вас мати за ворогів, а володіння ваші й маєтності skonфіскуємо. З цим віддаємо вас під Божу милість.

Дано в Казимірі 30 вересня 1655 року.

Король Карл Густав.

(Місце печатки)

№ 7

28 жовтня (7 листопада) 1655 р., Корчин. – Універсал шведського короля Карла X Густава до сенаторів, урядників та всієї шляхти Краківського воєводства із закликом прибути на коронацію до Варшави на день 20 (30) листопада 1655 року

[Документ № 309]

Actum in praetorio Cracoviensi feria tertia ante festum Sanctae Catherinae Virginis proxima die 22 mensis novembris anno Domini 1655.

Ad officium et acta praesentia consularia Cracoviensia personaliter veniens, nobilis Christophorus Osiewicz, famulus magnifici domini Alexandri Plaza de Mstyczow, magni procuratoris arcis Cracoviensis, nomine eiusdem domini sui obtulit ad acticandum litteras infrascriptas universales, manu et sigillo serenissimi ac potentissimi Caroli Gustavi, regis Sueciae, domini nostri clementissimi, munitas, sanas, salvas et illaesas, omnique suspicionis nota carentes, petens easdem ad acta praesentia suscipi et ingrossari, quod obtinuit; quarum literarum tenor sequitur talis:

Nos, Carolus Gustavus, Dei gratia Suecorum, Gottorum Vandalorumque rex, magnus princeps Finlandiae, dux Estoniae, Careliae, Bremae, Vendae, Stetini, Pomeraniae, Cassubiae et Vandaliae, princeps Rugiae, dominus Ingriae et Vismariae, necnon comes palatinus Rheni, Bavariae, Iuliaci, Cliviae et Montium dux etc.

Senatoribus, dignitariis et universae nobilitati terrae Cracoviensis in palatinatu Cracoviensi, gratiam et favorem nostrum singularem. Quo loco iam sint nostrae, quodve Cracoviam, caput huius Regni, ceperimus, et quod duces exercitusque militiae Polonae cum nonnullis palatinatibus sub imperium protectionemque nostram concesserint, id vobis satis superque constare arbitramur. Hanc felicitatem nostram ut beneficio Dei Optimi Maximi, causae nostrae perpetuo patrocinantis, acceptam ferimus, ita sperassemus, ut et haec omnia, et cum primis invitatio nostra ac ea, quam agere debetis patriae vestrae, cura vobis, qui adhuc partibus nostris non accessistis, stimulo fuissent ad conveniendum Varsaviae praestituto a nobis tempore. Quandoquidem vero non convenistis, merito vobis imputari debet, si quam ruinam patria vestra interea passa est. Quodve iis, quae eandem exercent, malis propere occurrere noluistis, nunc, etsi iure nostro uti possemus eoque, quo datum est, modo vindictam sumere ab iis, qui pervicaci animo clementiam nostram sunt aspernati, tamen, cum ad mitiora semper simus propensi, et ne de angustia temporis antecedentibus universalibus nostris propriis queri possint, terminum conveniendi ad diem 20/30 proxime venturi mensis novembris duximus prorogari, ut et hisce prorogamus, proferimusque, ultimo absentes et, qui se nobis adhuc non stiterunt, serio severeque invitantes, ut dicto tempore Varsaviam veniant. Si secus fecerint, nec praestricto tempore vel ipsi, vel per deputatos et plenipotentarios suos Varsaviam venerint, sed regi Ioanni Casimiro inhaeserint, eos ut hostes omnibus modis prosecuturi sumus, eorumque bona – tam hereditaria, quam indultu regum Poloniae concessa – fisco nostro subiecturi. Quibus vos Deo clementer commendamus.

Dabantur in castris nostris Corczynii die 28 octobris [st. vet.] anno 1655.
Carolus Gustavus.

(Locus sigilli).

Post cuius quidem universalis in acta praesentia introductionem idem superscriptus [Christophorus Osiewicz] offerens petiit easdem litteras praeinsertas publicari, quod ab officio praesenti obtinuit.

Переклад:

Вчинено у краківському магістраті у найближчий вівторок перед днем святої діви Катерини 22 листопада 1655 року Господнього.

Особисто прийшовши до цього краківського раєцького уряду й актів, шляхетний Криштоф Осевич, слуга вельможного пана Олександра Плази з Мстичова (великоурядника краківського замку), від імені цього свого пана подав для внесення до актів наведений нижче універсал, підписаний рукою і скріплений печаткою найяснішого і наймогутнішого Карла Густава, короля Швеції і нашого

премилостивого пана, цілий, непорушений і непошкоджений, без будь-яких ознак підозрілості, просячи прийняти і вписати його до цих актів, що й було виконано. Зміст універсалу такий:

Ми, Карл Густав, з Божої ласки король шведів, готів і вандалів, великий князь Фінляндії, герцог Естонії, Карелії, Бремена, Верди, Щеціна, Померанії, кашубів і Вандалії, князь Рюгена, володар Інгрії, Вісмара, а також граф палатин Рейна, Баварії, Юліха, Клеве і герцог Берга та ін.

Сенаторам, достойникам і всій шляхті краківської землі у Краківському воєводстві [засвідчуємо] нашу ласку й виняткову прихильність. Гадаємо, вам прекрасно відомо, де зараз знаходиться наша [армія], і те, що ми взяли столицю цього королівства Краків, а командири й воїни польського війська з деякими воєводствами перейшли під нашу владу й протекцію. Ці свої успіхи ми приймаємо, як милість найбільшого й найкращого Бога, який неустанно опікується нашими справами, і сподівалися б, що це все, а особливо наш заклик і те, що ваш обов'язок дбати про свою батьківщину, стане для тих із вас, хто ще не пристав на наш бік, стимулом прибути до Варшави у призначений нами термін. Та, оскільки ви не з'явилися, то, якщо у цей час ваша батьківщина зазнала якихось нещасть, ви маєте всі підстави звинувачувати у цьому самих себе. Якщо ж ви не хочете зазнати тієї біди, яку терпить ваша батьківщина, то, хоч ми й по праву можемо [всіма] доступними нам способами відплатити тим, хто вперто знехтував нашою милістю, все ж, позаяк ми завжди готові до поблажливості, й задля того, щоб не було підстав нарікати, що наші попередні універсали не дали достатньо часу, ми постановили продовжити термін прибуття до 20/30 дня наступного місяця листопада, що й робимо цим універсалом, востаннє пропонуючи відсутнім і тим, хто досі перед нами не з'явився, щоб вони прибули у вказаний термін до Варшави. Якщо ж вони учинять інакше і не з'являться у Варшаві самі чи через своїх посланців і уповноважених осіб у призначений час, а залишаться вірні Янові Казимирові, то ми їх самих будемо всіляко переслідувати, а майно їхнє як дідичне, так і надане привілеями польських королів конфіскуємо. Із цим віддаємо вас під Божу опіку.

Дано у нашому таборі в Корчині 28 жовтня [ст. ст.] 1655 року.

Карл Густав.

(Місце печатки)

Після вписання цього універсалу до цих актів той самий названий вище чоловік [Криштоф Осевич] просив наведений вище універсал оприлюднити, що цей уряд і виконав.

№ 8

*16 жовтня 1655 р. – весна 1657 р. – Продовження переказу
Мартином Голінським твору настоятеля ченстоховського монастиря
о. Августина Кордецького “Nova Gigantomachia” з копіями документів
і власними коментарями про шведсько-бранденбурзько-семигородський
договір, службу Яна Вайгарда Вжесовича у шведів та іншими*

[Документ № 311]

I

*16 жовтня 1655 р., Малий Глогов. – Універсал примаса
Андрія Лецинського до воєводств Речі Посполитої із закликом
збиратися до своїх командирів і поясненням причин еміграції короля
Яна Казимира в Сілезію*

Andreas, comes a Lesno, Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopus Gnesnensis, legatus natus, Regni Poloniae primas, primusque princeps.

Illustrissimis, perillustribus, magnificis ac generosis dominis senatoribus, dignitatibus, officiorum quorumlibet praefectis, ac toti ordini equestri palatinatus *Nomen*, dominis et fratribus! Bene notum est dominationibus vestris, quantum quisque vestrum Deo, patriae, regi atque suae posteritati debeat: nimirum, ut Deo fidem, patriae amorem, regi debitum obsequium, liberis suis a maioribus tantopere quaesitam libertatem conservet. Tamen officio meo, cui ex instituto Reipublicae ab ipso Regni principio incumbit, ut serenissimi regis nostri maiestatem cum amore populi, et libertatem populi cum obsequio sacrae regiae maiestati coniuncta fideliter custodiam et tuear, deesse in praesenti Reipublicae nostrae calamitate non potui. Cum igitur hoc maxime calamitoso tempore quosdam a sacra regia maiestate deficientes, quosdam perplexa ambiguitate mutant, quosdam constanter in officio permanentes viderem, considerareque attentius, quod varietatem hanc confusio status, patriae ruina, libertatis exitium continuo sint secutura, visum est mihi dominos et fratres meos pro fide, qua Deo, regi, patriae obstringor, adhortari et obtestari per patriae vestrumque ipsorum amorem, ut, exemplis maiorum nostrorum et hanc in rem sanctis conspirationibus eorum insistentes, et unanimi voluntate idem sentientes ad usitatos vestros ductores et militiae magistros una cum illis hostem expugnaturi, ocius convolare velitis ad latus serenissimi regis, domini nostri, qui non Regnum deserturus extra illius fines concessit, sed ut auxiliis auctior ad ecclesiam Dei, libertates, iuramento stabilitas, atque suam dignitatem propugnandam magis rediret idoneus. Minime igitur ambigo, quin dominationes vestrae cum magno animi dolore ac facultatum vestrarum detrimento invitum imperium genti liberae callide obtrusum detrectantes et vitiorum exemplis cautiores, serenissimo regi nostro ac domino Ioanni Casimiro adhaerentes, omnes in solidum pro Deo et avita maiorum virtute iugum tristic dominii sitis excussuri. Eo enim pacto defensa fide sancta, a tot saeculis in patria florante, necnon libertatibus, sanguine maiorum partis vindicatis et ad posteritatem transmissis, non amplius unquam deserentes dominum libere electum,

vobisque sacramento obstrictum, nullam deinceps nationi nostrae notam ignominiae inuretis, eo praesertim attento diligenter, quod, quemadmodum sacra regia maiestas nihil praetermittit eorum, quae ad conservandam populorum salutem pertinere intelligit, ita et ego, quamquam ob valetudinis imbecillitatem ab iis, quae istinc sunt, incommodis et periculis me ad breve tempus necessario subducere debuerim, omne id, quod muneris mei est in patriam, necnon in Deum fidei, exsequi sollicitate satago. Quod ut certiore fide constet, manu propria praesentibus subscriptis sigillum meum apprimi mandavi.

Glogoviae Minoris [ante diem] 17 kalend[as] novembres [16 8bris] anno Domini 1655.

Переклад:

Андрій, граф із Лешна, з Божої й Апостольського Престолу ласки архієпископ гнєзненський, уроджений легат, примас Польського королівства й перший князь.

Ясновельможним, вельможним, уродженим і преславним панам сенаторам, достойникам, зверхникам будь-яких урядів і всьому шляхетському станові воєводства (*Назва*), панам і братам! Ваші вельможності, звісно, добре знають, який мають обов'язок перед Богом, батьківщиною, королем і своїми нащадками: Богові зберегти віру, батьківщині – любов, королю – належний послух, а своїм дітям – свободу, за яку так боролися предки. Та я не можу у такий скрутний для Речі Посполитої час не виконати свого обов'язку, який лежить на мені відповідно до устрою Речі Посполитої від самих початків королівства: вірно пильнувати й оберігати велич нашого найяснішого короля разом з любов'ю народу і свободу народу разом з покірністю святій королівській величності. Тож, бачачи, як у цей вкрай тяжкий час одні відступилися від його святої королівської величності, а інші вагаються в непевності й невизначеності, і лише деякі залишилися вірні своєму обов'язку, та розуміючи, що ця непостійність веде до розпаду й загибелі батьківщини і втрати свободи, я постановив, як велить мені присяга, якою я зв'язаний перед Богом, королем і батьківщиною, закликати й благати моїх панів і братів заради любові до батьківщини і до вас самих, щоб, наслідуючи у цій справі приклад наших предків і їхні священні союзи та маючи одну мету і спільне почуття, ви чимшвидше збиралися під командуванням ваших звичних провідників і командирів, аби разом з ними давати відсіч ворогові поряд з нашим паном, найяснішим королем, який за кордон королівства виїхав не для того, щоб це королівство покинути, а щоб, зібравши більше війська, повернутися краще підготовленим для боротьби за костел, за обіцяні під присягою вольності і за свою гідність. Тож я не маю ані найменшого сумніву, що ваші вельможності, які з великим болем і майновими втратами терплять насильно й підступно накинуту вільному народові владу, відмовляться від неї, і, остерігаючись ганебних прецедентів, пристануть до найяснішого короля нашого Яна Казимира, і всі разом за Бога і з дідівською доблестю скинуть ненависне ярмо. Захистивши таким чином святу віру, що віками процвітала у нашій вітчизні, і вольності, що їх наші предки своєю кров'ю вибороли й передали нащадкам, і не відступаючи вже від свого вільно обраного пана, якому ви давали присягу, ви не дозволите вкрити наш

народ ганьбою. Особливо зважте на те, що і свята королівська величність робить усе, що вважає корисним для спасіння [держави та її] народів, і я так само, хоч і мусив через хворобу на короткий час відгородити себе від цих прикрощів і небезпек, зараз докладаю всіх зусиль, аби виконати свій обов'язок перед батьківщиною і Богом. А для більшої певності сказаного я підписав це власною рукою й велів скріпити своєю печаткою.

У Малому Глогові, 17[-го дня перед] листопадowymi календами [16 жовтня] 1655 року Господнього.

II

*31 грудня 1656 р., Клуж-Монастир. – Маніфест семигородського князя
Юрія II Ракоція про його наступ на Річ Посполиту*

Nos, Georgius Rakocius, Dei gratia princeps Transsilvaniae, partium Ungariae dominus et Siculorum comes.

Notum testatumque facimus universis et singulis, ac imprimis omnibus statibus, ordinibus, atque incolis inclyti Regni Poloniae, praesentes nostras visuris lecturisque. Cum ordines Regni, fatiscantibus ac in dies in deterius vergentibus Poloniae Reipublicae rebus, in praesenti suo statu nihil ultra praesidii videntes, Regni Coronam, tum antea, tum recens, mediante sollemni legatione, certis condicionibus nobis obtulissent, nec non pro veteri, immo hereditaria in nobilissimam hanc gentem propensione et bene merendi studio, christianaque insuper pietate ducti, ipsi in persona cum copiis nostris turbatum huius Regni statum, Deo adiuvante, componere constituimus. Operae pretium existimavimus benevole monere et adhortari omnes, ut, lectis praesentibus, incolumitatem suam, suorum pignorum, tum bonorum conservationem sartam tectamque velint et propinquantibus nobis ad fines Poloniae tempestive occurrant, suam nobis, vel alia ratione, addictionem studiumque testaturi. Qui vero facere abnuerint atque nostrae oblationi sese opposuerint, non nobis optimaque ac prorsus innoxiae huius intentioni adscribere necesse est, si quid sors belli et temporum iniquitas malorum invexerit: nos omnes, patrocinium nostrum non respuentes, clementer et placide suscepturos a presentibus belli ac temporum malis vindicatos, libertatesque afflictos, quantum licebit, restauratos, ac imprimis conscientiarum libertatem bonam pollicemur, daturi, Deo volente, operam, ut pax alma reflorescat et tranquillitas publica ac privata huic Regno postliminio reducatur. Quos litteras nostras, propter fidem et certitudinem maiorem subscriptione manus nostrae munitas, sigillo quoque nostro communituri iussimus.

Datum in castro nostro Colos-Monostoriensi die ultima Decembris 1656.
Georgius Rakocius.

Michael Mikios, cancellarius, manu propria.

Locus sigilli.

Переклад:

Ми, Юрій Ракоцій, з Божої ласки князь Трансільванії, володар частини Угорщини і граф секеїв.

Повідомляємо й засвідчуємо усім і кожному, але насамперед усім станам і мешканцям славного Польського королівства, що бачитимуть і читатимуть цього листа. Оскільки стани королівства (у ситуації, коли справи польської Речі Посполитої стають із кожним днем усе гірші), не бачачи вже ніякої іншої підтримки, запропонували нам (і раніше, і тепер) на певних умовах через урочисте посольство корону королівства, то, відчуваючи не просто давню, а власне й дідову прихильність до цього шляхетного народу і прагнучи йому прислужитися, до того ж спонукані християнською любов'ю, ми постановили особисто зі своїм військом і з Божою поміччю заспокоїти замішання у цьому королівстві. Ми подумали, що варто люб'язно попередити й закликати усіх, щоб, прочитавши цього листа, ви подбали про свою безпеку, безпеку своїх близьких та про збереження свого майна і, коли ми наближатимемось до польського кордону, завчасно вийшли нам назустріч, щоб або так, або у якийсь інший спосіб засвідчити нам свою прихильність і відданість. Хто ж відмовиться так вчинити і буде опиратися цим нашим пропозиціям, нехай не звинувачує ці наші найкращі й цілком безпечні наміри, коли війна й важкі обставини принесуть йому нещастя: тих, хто не відкине нашої опіки, ми обіцяємо ласкаво й мирно прийняти і захистити від нещастя війни й теперішніх обставин і повернути їм втрачені свободи, а насамперед свободу визнань. І якщо буде на те воля Божа, ми докладемо всіх зусиль, щоб знову розквітнув життєдайний мир, а в суспільне і приватне життя королівства повернувся спокій. Для більшої певності й надійності цього листа, підтвердженого нашим власноручним підписом, ми веліли його також скріпити своєю печаткою.

Дано у нашому Клуз-Монастирському замку останнього дня місяця грудня 1656 року.

Юрій Ракоцій.

Мігай Мікеш, секретар, власною рукою.

Місце печатки.

№ 9

2 березня 1656 р., Зембров. – Маніфест Олександра Конєцпольського і Дмитра Вишневецького про відступлення від шведів та приєднання до польського короля Яна Казимира з коментарем Мартина Голінського

[Документ № 322]

1656

Manifestatio exercitus Poloni cum [Alexandro] Coniecpolscio et [Demetrio] Wisniowieccio a Suecis redeuntis.

Si unquam alicui mortales vitae fortunarumque suarum obligationem debent, eam iure merito post Deum prae ceteris patriae ferre tenentur. Hinc prima mortalium est gloria, dum longa maiorum suorum serie merita in patriam collata propriis iungunt virtutibus ac indefessam per saecula gentis suae

demonstrant pro patria fortitudinem. Notum universo orbi est Poloniae Regnum christianitatis antemurale, sacraeque catholicae Romanae ecclesiae inter transalpina regna primum eousque fuisse propugnaculum, quod, cum septem iam integris annis bellorum motibus continuis undequaque premeretur, ac innumerabiles diversarum nationum et gentium exercitus hostiles in suis visceribus saepius cum gravi suorum iactura reprimeret, tandem Caroli Gustavi, Sueciae regis, stantibus cum eodem Poloniae Regno adhuc ad aliquot annos indutiis, eo cupiditatis et perfidiae ausus devenit, quod per nonnullas personas, Regno Poloniae proscriptas, impiam hanc actionem suam, neminem privatum, quin minus regem minime decentem, non erubuerit inchoare, factionibusque perfidis, ementitae cuiusdam protectionis titulo, nonnullos Regni proceres ad se protrahere. Quorum non tam perfidia, quam incauta credulitate, cum in Maiorem Poloniam primum, ac post in Magnum Ducatum Lituaniae, agnus iste, vulpina obductus pelle, intrasset, instantibusque genti Polonae ab oriente cosacis, a septentrione Moschis, Poznaniam primum, post Varsaviam et Cracoviam, non tam vi aut armis, quam placita loquendo, recepisset. Non potuit tam repentinus casus, nisi eam parere consternationem, quae etiam in constatissimum virum facile cadet. Hinc regia maiestas serenissimus Ioannes Casimirus, dominus noster clementissimus, cedere etiam extra Regnum debuit, tot imminentibus periculis et omnibus regnicolis, ementita protectione Suetica fluctuantibus, permotus. Inde nobis quoque, rebus ita stantibus, tunc efficacius esse non poterat consilium, quam eidem sic praeconisatae protectioni Sueticae semet subiicere, patriae religionem, iura et libertates taliter conservare. Quis enim de patria, uno eodemque tempore tot tamque potentibus hostibus oppugnata, non desperasset? Quis tam dulciter affricanti manum scorpioni, protectionem promittenti, non assentiret? Quis non credidisset sacrosancte oblatis promissionibus? Quis verbo regio non subiecisset omnem conservationis patriae certitudinem? Quis non admisisset fidem tot diplomatibus, manu regia firmatis? Sed mendax natio diu latere non potuit. Monstravit brevi perfidiam perfidus rex, complicatisque obrusae protectionis vexillis, hostilia contra religionem catholicam, iura et libertates Regni Poloniae explicavit insignia, ac ut primum urbe Cracoviensi potitus, ratus iam universam Poloniam se debellasse gentem, in tyrannida proripuit. Conventionem, cum castellano Kiioviensi [Stephano Czarneccio] circa deditionem urbis factam et a se subscriptam ac speciali diplomate omnino firmatam, confregit. Universa, non aurea solum et argentea, sed quacumque minore etiam, supellectile urbis ecclesias spoliavit. Campanis ecclesiarum litrum intolerabile imposuit, omnes ecclesias sacrilega manu pervestigavit et, si quae cautius conservata fuerant, invenit et abstulit. Sacerdotes, religiosos, clericos gravissimis carceribus pressit et igne etiam ac equuleo probavit, quo thesauros ecclesiarum ostenderent, suasque ecclesias ratione insolubili ab ipso imposita, quamprimum exolverent. Nobilium in urbe domos spoliavit. Civibus Cracoviensibus sexcenta millia florenorum imposuit solvenda, optimo avaritiae suae explendae et cupiditatis usus instrumento, Aufrido Witembergo, ex ultimis finibus terrae progenito Finlando, qui, cum a

civibus Cracoviensibus pro tam insolubili suma iis imposita deprecaretur ac triginta millium florenorum munus ab illis oblatum reciperet, non quod illos iuisset, sed ilico senatum civitatis illius carceri imposuit, nec dimisit, quousque sexcenta [triginta] millia⁷ florenorum contribueret. Iam autem extra urbem quot ecclesias, conventus religiosorum, pauperum coenobia solo aequavit! In aliis vero civitatibus et locis per provincias omnes ecclesias catholicas militari depopulationi tribuit, ita quod e sacra suppellectili scorta militiae vestirentur, et zygari, exercitum sequentes, in casulis et aliis sacris vestimentis publice ad ignominiam ritus Catholici comparuerint. Ipsa etiam mortuorum cadavera, in ecclesiis et coemeteriis ultimum diem expectantia, a christiana quiete impia manu perturbata. Episcopatus, abbatias et alia bona ecclesiastica inter milites distribuit ac pias antecessorum nostrorum foundationes ad profanos usus convertit, potissimas eorum portiones haereticis comedendo. Bona nobilitaria ab omni antehac onere immunia, intolerabilibus contributionibus afflixit, militum suorum depredationibus subiecit. Contra christianum bellandi morem igne ferroque in patriam saeviit. Personas ecclesiasticas et nobiles viros ex furca suspendere, rotis applicare bombardis traicere, igne admoto experiri et aliis suppliciis afficere absque forma iudicii mandavit. Omnia promissa, transactiones, capitulationes, a se subscriptas et fide regia extraditas, fide fregit et violavit. Magnum Ducatum Lituaniae, contra priorem cum palatino Vilnensi [Janussio Radzivilio] transactionem, in provinciam redegit ac Regno Sueciae adiunxit, omnesque immunitates, privilegia et libertates iisdem in priori transactione concessas, contra fidem datam abrogavit. Universam Poloniam, civitates et oppida, quae fraude sua et pollicitationibus ostentataque ementita hac protectione recepit, ita depredatus est, quod, cum nihil amplius, quae acciperent, superessent, marmora ipsa e palatiis auferre ipsamque regalem Varsaviensem residentiam marmoribus, picturis, statuīs et aliis eiusmodi ornamentis spoliare et in Sueciam ea devehere non erubuerit. Arcem Visneciensem ea ipsa die, qua omnem securitatem et immunitatem eidem verbo regio cavit, equis omnibus, armamentario et maioribus aliquot aeneis machinis spoliavit, ac paulo post partem arcis exussit et centum quinquaginta currus rebus inibi depositis onustos ex arce eduxit, ipsum etiam arcis burgrabium, cui fidem dederat, captivum fecit. Officialibus militum tantam depredandi licentiam permisit, ut, quot illi essent, tot reges viderentur in contributionibus imponendis, dandis iuribus, executionibus in vitas et fortunas patriae nostrae civium faciendis. Salvas guardias ipsas, sua manu firmatas et militibus impositis roboratas, fide fregit, subiectis bonis eiusmodi insatiabili suae Sueticae praedae. Unicum Regni Poloniae solacium beatissimae immaculatae Virginis Czestochoviense coenobium, in quo tot per orbem christianum miraculis clara Beatissimae Mariae Virginis imago, a Sancto Luca depicta, asservatur, evertere voluit, omnique armorum genere, globis maioribus et ignibus artificialibus die

⁷ Так у Рудавського і Шиленського; у рукописі Голінського “sexcenta millya” – 600 тис.

nocturne illud petiit, ac quattuor septimanarum spatio pressit, ut hoc catholicae religionis fundamentum, cultum nempe Sacratissimae Virginis, e catholicissimo Regno aboleret, ac Lutheranae suae sectae populum fidelem eo facilius devoveret. Utque sacrilegum hoc suum intentum, quod inter suos saepius explicavit, – se triennio Sanctam Romanam Catholicam Ecclesiam deleturum, – eo facilius ad executionem deduceret, Brandenburgum ad belli societatem pertraxit, at foedifragum hunc et ingratum Regni Poloniae vasallum, antiquum a Romana Ecclesia apostatam [Fridericum Wilhelmum], novis spoliis e bonis ecclesiasticis episcopatus Prussiae auxit.

Tot ita tantisque rationibus permoti, non possumus diutius sub tam impii regis protectione permanere, huic perfidiaeque eius tutelae abrenuntiamus et eandem eiuramus, ac ipsum Carolum Gustavum regem hostem patriae gentisque nostrae ac Sanctae Romanae Ecclesiae Catholicae una cum omnibus ei adhaerentibus declaramus et contra ipsum eiusque sequaces ad ultimum spiritum pro aris et focis nostris nos pugnaturos sacrosancte unus alteri iuramus, ad confoederationemque, nuper ab exercitu et palatinatibus initam, accedimus, nec ab ea recedemus, quousque patriam nostram ab hoste, Deo iuvante, non vindicaverimus, serenissimum regem nostrum ac dominum clementissimum Ioannem Casimirum pristino et pacato Regni statui non imposuerimus. In quo ut maiestatis Divinae auxilium humiliter proiuncti imploramus, ita coram eadem maiestate Divina totaque caeli curia ac universo orbe eadem manifestamus, ac de omnibus protestamur.

Переклад:

1656

Маніфест польського війська, яке з [Олександром] Конєцпольським і [Дмитром] Вишневецьким покидає шведів.

Якщо смертні коли-небудь комусь і зобов'язані пожертвувати своє життя й майно, то після Бога це право насамперед належить батьківщині. Тому найбільша слава для смертних є тоді, коли заслуги перед батьківщиною багатьох поколінь своїх предків вони доповнюють своєю доблестю і показують неослабну впродовж віків готовність свого народу твердо за цю батьківщину стояти. Весь світ знає, що Королівство польське досі було першим серед заальпійських королівств передмур'ям християнства і форпостом святої римо-католицької церкви. І тепер, коли його вже сім років поспіль з усіх боків шарпають безперервними війнами, і, часто з великими втратами серед своїх людей, воно вже всередині відбивається від незліченних ворожих армій різних країн і народів, на довершення всього Карл Густав, король Швеції, у своїй ненаситності й віроломстві дійшов до того, що попри те, що у нього з Польським королівством ще декілька років мало тривати перемир'я, він не посоромився через деяких банітованих у Польському королівстві осіб вдатися до своїх ганебних дій (які й приватним особам не личать, а що вже казати про короля!) і віроломними заходами та начебто задля якоїсь фальшивої протекції перетягнув на свій бік деяких вельмож [нашого]

королівства. І не так завдяки їх зраді, як через їхню легковажну довірливість, він – це ягня у лисячій шкурі⁸, – вторгшися спершу до Великої Польщі, а потім до Великого князівства Литовського (коли зі сходу на польський народ натискали козаки, а з півночі московити) не так зброєю, як солодкими словами, захопив спершу Познань, а згодом Варшаву й Краків. І таке стрімке падіння не могло не породити того жаху, який легко охопив би й найстійкішого мужа. Тому його величність найясніший король Ян Казимир, наш премилостивий пан, змушений був навіть відступити за межі королівства: настільки тут стало небезпечно і настільки його вразило вагання підданих над брехливою шведською протекцією. Тому й ми в таких обставинах не мали кращого рішення, як віддати себе під оцю оголошену таким чином шведську протекцію і в такий спосіб зберегти батьківську віру, права і вольності. Бо хто б не втратив віру у батьківщину, коли її одночасно розриває стільки ворогів? Хто б не здався перед скорпіоном, який так солодко лоскоче руку, обіцяючи захист? Хто б не повірив урочистим обіцянкам? Хто б не віддав збереження батьківщини під королівські гарантії? Хто б ставив під сумнів таку кількість грамот, підписаних королівською рукою? Та брехливий народ не міг довго приховувати свою фальшивість. Скоро продемонстрував зрадливість зрадливий король: згорнувши знамена нав'язаної протекції, він підняв прапори, ворожі до католицької віри, прав і вольностей Польського королівства. А щойно оволодівши Краковом, вирішив, що здолав уже весь польський народ, і відразу взявся встановлювати тиранію. Він зламав угоду про капітуляцію міста, укладену з київським каштеляном [Стефаном Чарнецьким], яку сам був підписав і повністю був підтвердив спеціальною грамотою: цілковито обдер міські храми, забрав не лише золото й срібло, але навіть найнезначніші речі з вистрою; на сільські храми наклав непосильні виплати; нечестивою рукою обнищпорив усі храми і, коли знайшов щось, що було краще заховане, – все забирав; священників, монахів, духовенство кидав до в'язниці, та ще й катував вогнем і дибою, щоб вони видали йому церковні скарби і якнайскорше виплатили непосильні для них суми, якими він їх обклав. Він грабував дома шляхти у місті. Краківським громадянам наказав заплатити 600 тисяч злотих, скориставшись для цього найкращим знаряддям задоволення своєї ненаситної жадоби – Арвідом Віттенбергом, фіном родом з самого краю світу. І коли краківські громадяни прийшли до нього просити про [зменшення] такої непосильної для них суми, і піднесли йому в дар 30 тисяч злотих, це їм не допомогло. Натомість той наказав негайно кинути сенат міста до в'язниці і не випустив його доти, доки не було сплачено 630 тис.⁹ злотих. А скільки він поза містом зрівняв з землею костелів, монастирів, притулків для бідних! Та й в інших містах і місцевостях по провінціях усі католицькі костели він віддав на розграбування солдатам так, що в церковні речі одягалися солдатські блудниці, а цигани, що йшли за військом, парадували на людях у ризах та іншому священному облаченні, підносячи на глум католицький обряд. Нечестива рука потривожила навіть тіла померлих, які в християнському спокої чекали у храмах і на цвинтарях судного дня. Єпископства, абатства та інші церковні маєтки він розділив між воїнами, а священні фундації наших предків віддав на світські

⁸ Помилк. замість “вовк в овечій шкурі”.

⁹ У Голінського 600 тис.

потреби, причому найкращі з них на проїдання єретикам. На шляхетські маєтності, досі вільні від будь-яких сплат, він наклав непосильні контрибуції, пустив їх на розграбування своїм солдатам. Всупереч християнському воєнному звичаю він віддав [нашу] батьківщину вогневі й мечеві. Духовенство і шляхту велів вішати, колесувати, розстрілювати, катувати вогнем і піддавати іншим тортурам без будь-якого суду. Усі обіцянки, домовленості, угоди про капітуляцію, які сам підписав і скріпив королівським словом – усе це зламав і порушив. Велике князівство Литовське, всупереч попередній угоді з віленським воєводою [Янушем Радзивілом], перетворив на провінцію і приєднав до Шведського королівства, а всі вольності, привілеї й свободи, надані попередньою угодою, віроломно скасував. Усю Польщу, міста і замки, які він здобув брехливими обіцянками і пропозицією оцієї своєї фальшивої протекції, він так сплюндрував, що, коли вже нічого не залишилося з того, що він отримав, то не посоромився навіть мармур з палаців обдирати і з самої королівської резиденції у Варшаві повивозив до Швеції і мармур, і картини, і статуї, і інше такого роду оздоблення. А вішницький замок, давши йому свої королівські гарантії безпеки і недоторканності, того ж таки дня позбавив усіх коней, арсеналу і бодай трохи більших гармат. А дещо згодом частину замку спалив і вивіз із нього 150 возів, навантажених речами, і навіть самого бурграбія замку, якому давав гарантії, взяв у полон. Офіцерам він дав таку волю в грабежах, що кожен із них, наче сам собі король, накладав контрибуції, роздавав привілеї і вчиняв екзекуції над життям і майном громадян нашої батьківщини. Власні охоронні листи, затверджені його ж рукою і підкріплені військовими залогами, [згодом] сам порушив, віддавши маєтки цьому своєму ненаситному шведському грабункові. Єдину розраду Королівства польського, ченстоховський монастир Пресвятої Непорочної Діви, у якому зберігається на весь християнський світ славний дивами образ Пресвятої Діви Марії, намальований святим Лукою, він постановив знищити: вдень і вночі бив по ньому з важких гармат і підривав вибухівкою. Чотири тижні штурмував, щоб найбільш католицьке королівство позбавити цього фундаменту католицької віри – почитання Пресвятої Діви, і тим легше затягнути вірний народ у свою лютеранську секту. А щоб простіше здійснити цей свій нечестивий план, який не раз обговорював зі своїм оточенням, і який полягав у тому, щоб протягом трьох років знищити [в Речі Посполитій] святу католицьку церкву, він затягнув до військового союзу Бранденбург¹⁰ і обдарував цього віроломного й невдячного давнього васала Польського королівства, відступника від католицької церкви [Фрідріха Вільгельма] новою здобиччю з церковних маєтностей Пруського єпископату.

Враховуючи таку кількість і таку серйозність цього всього, ми не можемо більше залишатися під протекцією настільки негідного короля і зрікаємося й відмовляємося від його фальшивої опіки, а самого короля Карла Густава, з усіма його прибічниками, оголошуємо ворогом батьківщини, нашого народу і святої римської католицької церкви. І свято присягаємося один одному до останнього подиху боротися проти нього і його посіпак за свої вівтарі й домашні вогнища. Пристаємо до недавно укладеної військом і воєводствами конфедерації і не відступимо від неї, аж поки, з Божою поміччю, не відвоюємо свою батьківщину у

¹⁰ Кенігзберзький договір від 7 (17) січня 1656 р.

ворога, і не повернемо нашого найяснішого короля і премилостивого пана Яна Казимира до королівства мирного і такого, яким воно було раніше. А щоб, упавши смиренно до ніг, слізно вимолити у Господа допомогу в цій справі, ми зголошуємо перед Господом, перед усіма небесами і перед цілим світом цю маніфестацію і протестацію щодо цього всього.

№ 10

1 липня 1656 р. – Умови капітуляції Варшави польському королю Янові Казимиру при відвоюванні міста від шведів

[Документ № 323]

Condiciones deditiois urbis Varsaviae inter illustrissimos et excellentissimos dominos, deputatos ad id a serenissimo rege Poloniae, et illustrissimum et excellentissimum dominum Arffundum Witemberg, comitem a Derben, Regni Sueciae campi marsalcum.

Die 1 iulii 1656.

1. Illustrissimus et excellentissimus dominus campiductor Witemberg, illustrissimus dominus comes Benedictus Oxenstern, dominus praeses collegii militaris, dominus commendans, legionum praefecti, tribuni militares, reliqui quoque cuiuscunque nominis officiales, ut et rei tormentariae administrationes, item omnes officiales civiles libere urbe abscedant et tuto educantur. Praesidium quoque omne excedat urbe, hoc discrimine, ut, [qui] natione Sueci, vel subiecti naturales regis Sueciae fuerint, sine discrimine emittantur et Torunium deducantur a copiis serenissimi regis Poloniae, subditi vero et vassali serenissimi regis Poloniae, qui hactenus in urbe, vel sub signis Sueticis fuerunt, sint in gratia serenissimi regis Poloniae; extranei vero, qui in urbe stipendia, [merentur et non sunt subditi naturales regis Sueciae, liberum habeant], vel cum praesidio Suecisque abire, vel servitium mutare et sub signis [Polonis] militiam sumant.

2. Praesidium in instanti post subsignationem modernorum articulorum urbe excedet, et praesidio serenissimi regis Poloniae portae urbis tres, arx ipsa et claustra extra urbem consignabuntur et obtinebuntur ab eo, ita tamen, ut officiales Sueciae, quibus libuerit, in hospitiiis suis subsistere ad triduum in urbe libere tutoque possint, post expirationem vero tridui, a moderna hora numerando, plane et de toto, urbe omnes absistant. Praesidium vero ipsum in instanti ex urbe ad palatium Ossolinianum in suburbium educetur, ibique per triduum commorari poterunt. Excedet autem praesidium urbe expansis vexillis, funiculis ardentibus, tympanis sonantibus, instructis balteis a pulvere, et globis ore insertis more militari.

3. Dicti officiales et praesidium deducuntur per exercitus et praesidia Polonica Torunium comitatu centum equitum et centum dragonum, terra sive flumine abituri. Quo salvus conductus a vi hostili vicissim in regressu tutus sit.

4. Tormenta bellica maiora minoraque in universum cum necessariis illuc spectantibus in urbe reliquantur.

5. Aegroti et saucii flumine tuto Torunium discedant. Illis vero qui per valetudinem agitationem itineris ferre non possunt, in urbe commorari ad convalescentiam usque liberum esto, quibus, ubi convaluerint, ceteros sequi cum commeatu permittatur.

6. Corpora defunctorum itidem flumine vel aliter deducuntur, modo ne sub hoc nomine alia non concessa efferantur.

7. Supellectilem, sarcinas, currus, equos, ceteraque rei familiaris et substantiam reliquam exportent secum obsessi, nempe quae propria eorum sunt et antiquae possessionis. Ea vero, quae ex spoliis Regni, privatorumque et ecclesiarum quaesita sunt, – ut clenodia, aurum, argentum, tam signatum, hoc est in nummis, quam fustum, conflatum, in vasibus consistens, vestes et ornamenta ecclesiastica, aliaque peristromata et reliqua supellex – ea omnia in urbe relinquantur. Cui rei dignoscendae pro more dabuntur commissarii. Quantitas vero pecuniae, pro dignitate personarum exportandae, gratiae et discretionis sacrae regiae maiestatis subsint.

8. Sexus muliebris libere emittatur, quo voluerint, in universum, una cum liberis et necessariis et supellectili, ut supra. Quoniam vero matronae quaedam praecipuae ex Regno Poloniae in Prussia alibive ad instantiam Suecorum arrestantur, obligat se dominus campi marsalcus eas vicissim liberandas iri, et obsides in hanc rem dabit.

9. In puncto [Boguslai] Radivilii, qui est subditus regis Poloniae, negantur omnia.

10. Scripturae Regni publicae, quaecunque hic reperiantur, ut et libri bibliothecaeque, praecipue regia, extradantur.

11. Praetensiones debitorum, si quae iustae sunt, solventur, non molesta tamen aut districta exactione.

12. Captivi, qui in urbe detinentur, libere dimittantur.

13. Cavebunt obsessi urbem se relinquere a cuniculis et suffossionibus tutam, ne quidquam fraudis in deditione subesse.

14. Cavebit itidem dominus campi marsalcus suo omniumque officialium et militum nomine, neque se, neque ullum ex eis, qui urbem dedunt et urbe excedunt aut excessuri in hoc triduo sunt, serenissimo regi Sueciae militaturum, militaturosque, neque se exercitibus Sueticis iniuncturos, aut ullo modo arma sub Suecis vel alio quovis principe contra regem Regnumque Poloniae sumpturos, moturosque ad spatium quattuor septimanarum ab hac die numerandarum.

15. Omnia rata haec firmaque sunt futura.

Arvid Wittenberg (to generał);

Aleksander Ersekin (ten był prezydentem w Krakowie);

Bengt Oxenstierna;

Adam Weyher (ten był [komendantem] na miejscu króla szwedzkiego).

Переклад:

Умови капітуляції міста Варшави між ясновельможними й високоповажними панами, відправленими для цього найяснішим королем Польщі і ясновельможним та високоповажним паном Арвідом Віттенбергом, графом з Дербена, фельдмаршалом шведського короля.

1 липня 1656.

1. Ясновельможний і високоповажний пан фельдмаршал Віттенберг, ясновельможний пан граф Бенгт Оксеншерна, пан голова воєнної ради, пан комендант, пани полковники, ротмістри та всі інші офіцери будь-якого звання, як і командування артилерії, а також усі цивільні урядники мають вільно й у безпеці покинути місто. Також має вийти з міста уся залога, але з тою різницею, що шведи з народження, або природні піддані шведського короля, мають бути відпущені усі і допроважені військом найяснішого короля Польщі до Торуня, натомисть піддані й васали найяснішого короля Польщі, які досі залишалися у місті чи під шведськими прапорами, мають здатися на ласку найяснішого короля Швеції; а чужоземні найманці, що знаходяться у місті і не є природними підданими шведського короля, мають право вибору: відійти разом із шведською залогою або змінити службу і стати під [польські] стяги.

2. Залoga відразу після підписання цих статей покине місто, а найясніший король Польщі своєю залогою займе і зафіксує за собою три міські брами, сам замок і кляштори за містом, причому шведські офіцери, якщо захочуть, зможуть вільно і безпечно затриматися у своїх помешканнях у місті ще протягом трьох днів, а коли триденний термін, рахуючи від цього моменту, спливе, усі вони мають остаточно покинути місто. Сама ж залoga буде негайно виведена з міста до передміського палацу Оссолінських і там зможе затриматися на три дні. Притому залoga покидатиме місто з розгорнутими хоругвами, з запаленими гнотами, під бій барабанів, з повними порохівницями і набитою зброєю, як велить воєнний звичай.

3. Згаданих офіцерів і залogu буде супроводжувати до Торуня польське військо і залoga зі ста вершників і ста драгунів, незалежно від того, як вони будуть відходити: по землі чи рікою. На зворотному шляху цим [супровідним загонам] має бути так само гарантована безпека з боку ворожих сил.

4. Усі гармати з усім, що до них належить, мають залишитися в місті.

5. Хворі й поранені мають безпечно відступити до Торуня рікою, а ті з них, кому стан здоров'я не дозволяє пуститися в дорогу, повинні мати можливість затриматися в місті до свого видужання, після чого їм у відповідному супроводі буде дозволено приєднатися до решти.

6. Тіла померлих також будуть вивозитися рікою або інакше – за умови, що у цей спосіб не буде спроб вивезти того, на що нема дозволу.

7. Особисті й побутові речі, вози, коней та інше такого роду майно, тобто, те, що віддавна належить обложеним, нехай забирають з собою. А те, що надбали, грабуючи королівське, приватне й церковне майно – клейноди, золото, срібло (як чеканне, тобто в монетах, так і лите чи переплавлене і вміщене в посуді), церковне облачення і вистрій, килими та інше начиння – усе це має залишитися в місті. Для розрізнення [першого і другого], як заведено, будуть призначені комісари, а кількість грошей, яку кожен зможе вивезти відповідно до свого

звання, встановить його королівська величність на власний розсуд і по своїй милості.

8. Особи жіночої статі мають всі бути відпущені, куди забажають, разом з дітьми і необхідними речами особистого й побутового вжитку (так само, як вище). А позаяк деяких знатних жінок з Польського королівства у Пруссії чи в інших місцях на вимогу шведів тримають під арештом, пан фельдмаршал обіцяє, що їх так само буде звільнено, а як гарантію дасть на це заручників.

9. Щодо питання [Богуслава] Радзивіла, який є підданим польського короля, то в усьому відмовлено.

10. Усі знайдені тут державні папери королівства, а також книги й бібліотеки, особливо королівська, буде віддано.

11. Законні боргові претензії, якщо такі є, будуть задоволені, однак без насильного стягнення непосильних плат.

12. Полонені, які утримуються в місті, мають бути звільнені.

13. Покидаючи місто, обложені подбають, щоб у місті не залишилось ніяких мін і підкопів, аби капітуляція не ховала в собі ніякого підступу.

14. Так само пан фельдмаршал гарантуватиме від власного імені й від імені своїх офіцерів і солдатів, що ані він, ані будь-хто з тих, хто здає місто і виходить або буде виходити з нього протягом цих трьох днів, не воюватиме за шведського короля і не приєднається до шведського війська і в жоден інший спосіб, під шведами чи під будь-яким іншим правителем, не підніме зброї проти польського короля й королівства протягом чотирьох тижнів, починаючи від цього дня.

15. Все це має бути чинне й непорушне.

Арвід Віттенберг (це генерал);

Олександр Ешкайн (той був президентом у Кракові);

Бенгт Оксеншерна;

Адам Вайгер (той був [комендантом] на місці шведського короля).

№ 11

14 листопада 1656 р., Альба Юлія. – Лист семигородського князя

*Юрія II Ракоція до коронного маршалка Юрія Любомирського
з протестом з приводу польського посольства до Відня і повідомленням
про союз із українськими козаками*

[Документ № 325]

Illustrissime domine, affinis observandissime!

Prospero armorum serenissimae Reipublicae successum procedere passu ex litteris illustrissimae dominationis vestrae laetiores intelligeremus, si rumor subsequa proelii senioris vicissitudine victoriam postea interpellatam esse non vulgaret. Scimus equidem fama bella constare¹¹ et in fluvio rumoris mergi

¹¹ *fama... bella constant* – війни залежать від слави. Слова Олександра Македонського у Курція Руфа (*Історія Олександра Македонського*, 8, 8, 15).

gravia, levia natate. Utut res se habet, sinceris sane et potentibus amicis et secunda optime fulciuntur, et caventur adversa. Inconcussam inter tot oblationum occasionumque fluctus erga serenissimam Rempublicam sinceritatem nostram et inter tot rerum discrimina¹² immotum affectum nostrum sibi semper constare, ex postrema nostra per magnificum dominum Woiakowsky declaratione palam est, illustrissimae dominationi vestrae. Non levem tamen inde contemptum nos sentire non dissimulamus, quod nullo responso nostri affectus declarationem dignando, nec quicquam super mente sua de inchoato nobiscum tractatu (abrupte ille, vel ulterius procedere deberet) serenissima Respublica significando, eadem super materia paribusque oblationibus ad sacram maiestatem caesaream [Ferdinandum III] legationem expediret¹³. Licet quemadmodum debitum sacrae maiestatis caesariae habere nos respectum abunde testati sumus, nos nolle in praeiudicium sacrae maiestatis (si quis cum eadem antea forte inchoatus fuisset tractatus) tractatum ullum instituere apud vestras dominationes ab initio statim protestati: ita non diffidimus suam quoque maiestatem reciprocam nostrae dignitatis habituram rationem, et cum iniuria nostra suae maiestati crescere ut non licet, ita nec lubet. Licet vero cosacorum Zaporoviensium animos (non leve pacandae et asservandae Reipublicae momentum futurum), intimantibus illud vestris illustrissimis dominationibus et publici boni promotione (cui sincere incumbemus) requirente, devinxerimus, tamen si nos tam indigno ludibrio haberi constiterit, imputari nobis neutiquam poterit, si impatientes ignominiae et impares contemptui nos esse ostendendum fore ducemus, et si, dignitati iusta ac securitati propria consulentibus nobis, propensae nostrae erga serenissimam Rempublicam voluntati facultas respondendi eripietur. Prosperam interim armorum sortem illustrissimae dominationi vestrae apprecati, constans et sincerum eidem nostrum contestamur studium.

Datum in civitate nostra Alba Iulia 14 novembris 1656.

Переклад:

Ясновельможний пане, вельмишановний сусіде!

Нас би більше потішили військові успіхи найяснішої Речі Посполитої, про які ми довідалися з листа вашої ясновельможності, якби до нас не дійшли чутки про те, що звияга змінилася згодом тяготами затяжної війни. Ми ж знаємо, що війни залежать від слави, і в річці чуток важке тоне, а легке плаває. Як би там не було, щирі й могутні друзі й у час успіхів найкраще підтримають, і від нещастя допоможуть врятуватися. Як вам відомо з останньої декларації вельможного пана Вояковського, наша щирість до найяснішої Речі Посполитої серед усіх бур і попри численні пропозиції й можливості завжди залишається непохитною, а

¹² *inter tot rerum discrimina* – серед стількох небезпек. Пор. Вергілій, *Енеїда*, 1, 209 (*per tot discrimina rerum*).

¹³ Посольство познанського воєводи Яна Лещинського і воїницького каштеляна Яна Вельпольського.

наша прихильність до вашої ясновельможності – незмінною серед усіх випробувань. Однак ми не приховуємо, що сприймаємо як чималу зневагу те, що, не сподобивши жодною відповіддю вияв нашої прихильності і ніяк не показавши своїх намірів щодо розпочатих з нами перемовин (чи треба їх припинити, чи варто продовжувати далі), найясніша Річ Посполита у тій же справі і з тими ж пропозиціями вислала посольство до святої цісарської величності [Фердинанда III]. І хоч ми достатньо показали, як платимо свій борг перед святою цісарською величністю, від самого початку вашій вельможності ми твердо заявили, що не бажаємо на шкоду святій величності (якщо б з нею вже були розпочаті якісь перемовини) вести жодних перемовин. Тому й з боку його величності ми розраховуємо на таку ж повагу у відповідь і гадаємо, що його величності не лише не годиться – вона й не прагне підноситись за рахунок нашої кривди. І хоч ми прихилили до себе запорозьких козаків (а це повинно мати немале значення для заспокоєння і збереження Речі Посполитої), про що повідомляє ваша ясновельможність і чого вимагає суспільне благо (за яке ми щиро вболіваємо), та, якщо [ваша вельможність] вирішила з нас так ганебно посміятися, то не можна буде нам щось закинути, якщо ми вирішимо, що мусимо показати, що не терпимо зневаги і не переносимо ганьби, і якщо, коли ми поведемося відповідно до своєї гідності і потреб безпеки, наша прихильність до найяснішої Речі Посполитої уже не зможе дати свою відповідь. А тим часом, помолившись за воєнне щастя для вашої ясновельможності, засвідчуємо вам нашу незмінну і щирю прихильність.

Дано у нашому місті Альба Юлія 14 листопада 1656.

№ 12

27 січня 1657 р. – Лист коронного маршалка Юрія Любомирського до Юрія II Ракоція з докорами за початок війни з Річчю Посполитою у відповідь на маніфест семигородського князя

[Документ № 328]

Copia litterarum ad principem Transilvaniae 27 ianuarii 1657.

Celsissime princeps, domine affinis colendissime!

Quo animo celsitudo vestra in Rempubicam nostram sit, liquet ex factis, sed et loquuntur universales celsitudinis vestrae litterae. Est, quod mirer et doleam potiora celsitudini vestrae fuisse periculosa et indecora, quam tuta et gloriosa consilia. Ignoscat celsitudo vestra meae sincere dicendi libertati, quae amicum decet, et inde consiliorum suorum ponderet fructus. Speciosus libertatis asserendae praefigitur in litteris universalibus celsitudinis vestrae titulus. Prima vero libertatis condicio – libera electio – armis petitur, convocatur liber populus, sed (nisi velit) mancipium futurus, id est ferro igneque puniendus; promittitur senatui avita dignitas, sed statim, confuso cum omnibus dignitatis titulo, eripitur; illa ipsa avita nostra sancta veraque religio (pro qua a maioribus nostris tot fustum sanguinis) ad libertatem tantum conscientiarum, excluso religionis usu exercitioque, restringitur. Quis tam obesae est naris, qui haec non intelligat? Quis tam apoplecticus, qui non sentiat? Sed et violatum in detentione

domini affinis mei¹⁴ publicum gentium privatumque amicitiae ius quid aliud promittit, nisi publica et privata iura in victimam indebitae ambitionis destinari? Ponderet celsitudo vestra, an nobiles et generosae animae, quae vitae fortunarumque impendio honorem emunt et gloriam, servitutis infami pretio religionis, vitaeque vendent libertatem, neque tantum in armis reponat spei, ut mente excidat iustitia armorum saepe vinci potentiam, bellaque, iniuste coepta, infauste finiri. Illae vero, quae obtenduntur in nos, belli rationes quam procul a iustitia et quam quaesitae sint, ipsam celsitudinis vestrae iudicem accipio (modo vacua ab omni affectu sit) prudentiam. Vocatum se celsitudo vestra ad Poloniae sceptrum et per abruptos tractatus illusum conqueritur. Fateor legatum a serenissimo rege domino meo clementissimo ad celsitudinem vestram missum, sed non abrupto, suspenso tantummodo tractatu rediisse. Quia enim religionis ratio primos ab utrinque (ut par est) habuit respectus, quid mirum dilatum id ad Rempublicam fuisse, an principem diversae religionis in dominum assumere expeteret? Illud ex forma status nostri celsitudini vestrae petendi Regni demonstratum iter, ut legatos ad comitia generalia mitteret; regem enim nonnisi consensu omnium et vocibus apud nos designari – hoc non est scindere vel abrumpere tractatus. Sed supponat quis abruptos esse: itane, qui offert condicionaliter Regnum, non acceptatis condicionibus, bellum meretur? Et cum beneficium praestare noluerit, ferro igneque gratitudo rependitur? Secundum, dicitur missos celsitudini vestrae a principe Saxoniae, nescio quibuscum donariis currus a nostris vi acceptos. Non probe hoc assequor, quomodo accepti sint, si ex comitatu Arvensi, opera domini [Stephani] Theokeolii, celsitudini vestrae remissi. Quidnam illi currus vexerint et cui, captane a Suecis Polonica spolia fuerint, examinata a Ziweccensi regio oeconomus scio, sed debita haec in confiniis et nemini praeiudiciosa cautela an hostilia mereatur, non satis video. Dicitur tertio celsitudini vestrae famulos captivos apud me in arce Lubovlensi detineri. Hoc vero non exactae celsitudinis vestrae adscribo informationi. Tam procul enim hoc a vero est, quam proximum iustitiae fuit illos detineri, qui, obsidente me Cracoviam, ad hostes regis Regnique litteras attulerint, easque hostilitatis plenas, transactionem videlicet Suetici apud celsitudinem vestram residentis legati, cum celsitudine vestra conclusam, portantes, generalique [Paulo] Vircio succursum pollicentes. Hunc tamen pro solita mea in celsitudinem vestram observantia humaniter verbis tantum admonitum celsitudini vestrae remisi. Haec pro meo affectu et candore celsitudini vestra duxi insinuanda. Tempus docebit, magisne salubria suaserim ego, an celsitudo vestra secuta sit; solidam enim diuturnamque felicitatem, in iustitiae radicatum fundamento, quam nulla cuiuscunque ne praetensio quidem concuteret, quam ad posteritatem securo indubioque iure transmitteret, quae verae incorruptaeque gloriae adferret fructus, suasi et nunc constanter suadeo.

27 ianuarii 1657.

¹⁴ Посол Михайло Станіславський.

Переклад:

Копія листа до князя Трансільванії 27 січня 1657.

Високий князю, вельмишановний пане сусіде!

Те, яке ваша високість має ставлення до нашої Речі Посполитої, видно з фактів. Але й універсал вашої високості також промовистий. Мені з цього дивно й боляче: ваша високість віддала перевагу небезпечним і негідним рішенням над надійними і достойними. Нехай ваша високість пробачить мені мою прямоту (яка, зрештою, й повинна бути у приятеля) і скористається з неї, щоб ще обдумати свої рішення. У своєму універсалі ваша високість прикривається високим мотивом: необхідністю захистити свободу. Але на першу ж умову свободи, вільний вибір, ви заміряєтеся зі зброєю: до народу спрямовуєте заклик як до вільного, та якщо він виявить незгоду – піде у рабство, буде караний вогнем і мечем. Сенатові обіцяно повернення давньої гідності, але тут же ця гідність знецінюється і відбирається у нього. Сама наша давня, свята й правдива віра, за яку наші предки пролили стільки крові, зводиться до одної лише свободи визнання без права на відправлення релігійних чинів. Наскільки треба бути недалеким, щоб цього не розуміти? Наскільки треба втратити всяке відчуття, щоб цього не бачити? Зрештою, що іншого обіцяє та наруга над міжнародним публічним правом і над приватним правом дружби, яка сталася, коли було затримано мого пана родича: що вона обіцяє іншого, ніж те, що публічне й приватне право буде принесене в жертву незаконним амбіціям? Та вашій високості варто було б задуматись, чи шляхетні й уроджені душі, які здобувають честь і славу ціною власного життя й майна, погодяться безчесно проміняти свободу віри й життя на рабство – задуматись і не покладатись так сильно на зброю: не варто забувати, що збройну потугу часто перемагає справедливість, а нечесно розпочаті війни зле закінчуються. А наскільки далекі від справедливості ті підстави для війни, які ви перед нами виставляєте, про це я залишаю судити вашій високості (лиш оцінюйте це з холодним розумом). Ваша високість нарікає, що її покликали до польського керма й обдурили, зірвавши перемовини. Найясніший король і мій премилостивий пан справді посилав до вашої високості посланця, який повернувся, але не зірвавши перемовини, а призупинивши їх. Позаяк питання релігії, як і годиться, для обидвох сторін стояло на першому місці, то що дивного у тому, що перед Річчю Посполитою було поставлене питання, чи захоче вона прийняти господаря іншої віри? Вашій високості було показано шлях до здобуття королівської влади згідно з порядком, заведеним у нашій державі, а саме: щоб вона надіслала на вальний сейм своїх послів. А обирати короля лише за умови одноголосої згоди усіх – це не зрив перемовин. Але навіть якби вони й були зірвані, хіба ж той, хто пропонує королівство на певних умовах, заслуговує на війну, коли ті умови були відкинуті? Хіба тому, хто відмовився робити послугу, треба за його добрий намір відплачувати вогнем і мечем? По-друге, ви кажете, що наші захопили вози з якимись дарами, які до вашої високості вислав князь Саксонії. Не зовсім розумію, як це їх захопили, якщо стараннями пана [Стефана] Текелі їх відіслано з Оравського комітату до вашої високості. Я знаю, що живецький королівський адміністратор перевіряв, що саме й для кого перевозили ці вози і чи це не було награване шведами польське майно. Але не зовсім розумію, чому ця необхідна на кордоні

обачність, від якої нікому нема кривди, мала б спровокувати військові дії. По-третє, говориться про те, що я затримував слуг вашої високоності як полонених у любовнянському замку. Але це я пояснюю поганою інформованістю вашої високоності. Адже це настільки ж далеко від правди, наскільки й абсолютно справедливо було затримувати тих, хто, в той час, як я облягав Краків, передавав ворогам короля й королівства листи, повні ворожих намірів – листи, у яких містилася угода шведського посла при вашій високоності, укладена з вашою високістю, і обіцялась допомога генералові [Паулю] Вірцу. Але зі звичної моєї до вашої високоності поваги я по-доброму відіслав [того слугу] до вашої високоності, застерігши його лише на словах. Все це я вважав за потрібне роз'яснити вашій високоності заради своєї щирої приязні. Час покаже, що було краще: чи мої поради, чи рішення вашої високоності. Адже я й раніше радив, і зараз наполегливо закликаю до міцного, тривалого і ґрунтованого на справедливості добробуту, якого не похитнули б жодні претензії, який би спокійно й надійно можна було передати нащадкам і який приніс би плоди правдивої й чесної слави.

27 січня 1657.

№ 13

1656 р. – Віршований твір про занепад Речі Посполитої у війні зі Швецією

[Документ № 333]

Apostrophe ad Polonos in calamitoso statu Reipublicae anno Domini 1656

Eia, fortes Sauromatae!
Arma ad bellum parate!
Eia, quirites Poloni!
Resistite nebuloni,
Qui dolo, non armis, victum
Regnum oppressit afflictum,
Fregit foedus, paces, freta,
Sumpsit arma inquieta!
Furum more clam ingressus,
Status ab illo oppressus.
Devastavit Poloniam,
Locupletando Sueciam.
Titulo protectionis
Pacem obtulit Polonis,
Tandem fidem non servavit –
Arte omne spoliavit.
Quartanus seductus miles,
Nictus secutus hostiles,

Spe praemiis destitutus,
Agnitus hostis astutus,
Diu mercedem parendo,
Tandem elusit cunctando,
Persequitur libertatem.
O deplorandam aetatem!
Sacrae aedes profanatae,
Dei opus constupratae,
Flagellati sancti viri,
A quo poscunt haec audiri.
Parvus a ponto regulus
Ampli Regni est aemulus,
Gens orbi inclusa levis
Crine longo, veste brevis
Lechi regna populatur,
More praedonum grassatur,
Regni nobiles, praelatos,
Iesuitas odit, togatos.
Magnas urbes spoliavit,
Coenobia violavit,
Templa cultu diripuit,
Palam praedas exercuit.
Luctu plenus omnis locus,
Desolatus quivis focus;
Venus, Bachus, deliciae –
Hae praedonum nequitiae.
Qui sunt nimis dissoluti,
Lascivia sciunt uti,
Ob spolia torquent multum,
Deus, ne scelus fac inultum!
Te afflicti deprecamur:
Flagitia detestamur –
Contusorum miserere,
Persecutorem contere!
Contemnit religiosos,
Plantavit mores exosos,
Auget fidem Lutheranam,
Odit antiquam – Romanam,
Quam tollere destinavit,
Praelatos bonis privavit,
Per summas impossibiles
Exhausit viros nobiles,
Auget sacrilegos ritus.

Caelo dignos da exitus,
Summam tolle servitutem,
Frange hostium virtutem,
Deprime nostros praedones,
Ulciscere nebulones:
Non Dei habent timorem,
Non Sueci vident terrorem.
Dei nomen polluerunt,
Ius gentium exuerunt,
Sequuntur felicitates
Ob nostras iniquitates.
Eia, nostri Sauromate!
Manus ad arma parate!
Grave iugum excutite!
Vim iusta vi repellite!
Sanctum iustum vestrum regem,
Qui in nullo fregit legem,
Quem ipsimet elegistis,
Cui fidem obstrinxistis,
Pro viribus defendite,
Foedifragum opprimite,
Vindicate fracta iura,
Onera tollite dura!
Sacram fidem custodite,
Servitutem repellite,
Per patrum magnam virtutem
Regno reddite salutem!
Pro Deo, rege, patria
Pericula sint dulcia!

Переклад:

Заклик до поляків у скрутний для Речі Посполитої час
1656 року Господнього

Гей, хоробрі сармати!
Готуйте зброю до війни!
Гей, квірити польські!
Дайте відсіч негідникові,
Який не зброєю, а підступом, здолавши
Королівство, зруйнував його, нещасне;
Зламав угоди, мир, довіру,
Взяв до рук войовничу зброю;

Наче злодій, підступно напавши,
Зруйнував державу;
Сплюндрував Польщу,
Збагачуючи Швецію;
Обіцяючи протекцію,
Запропонував полякам мир,
Та врешті слова не дотримав –
Усе безжально розграбував.
Зваблений кварцяний воїн,
Що купився на обіцянки ворога,
Втративши надію на винагороду,
І спізнавши підступ ворога,
Бравши довгий час платню,
Врешті, повагавшись, викрутився –
І виборює свободу.
О, нещасна доба!
Святі храми осквернені,
Боже діло споганене,
Святі отці бичовані,
Просять Бога, щоб почув це.
Маленький корольок з-над моря,
До великого королівства заздрий,
Легковажний народ з краю світу,
З довгим волоссям і в короткій одежі
Королівсто Леха спуштошує,
Лютує в грабіжницькому шалі,
Королівську шляхту, архієреїв,
Єзуїтів, урядників – усіх ненавидить.
Великі міста спустошив,
Монастирі сплюндрував,
Храми обдер,
Не криючись, розграбував.
В кожному місці – жалоба,
В кожному домі – пуста;
Венера, Бахус і забави –
Ось розбійницькі безчинства.
Вже без міри розійшлися,
Потонули у розпусті,
Тяжко катують заради наживи –
Боже, не зостав злочину некараним!
Нещасні, ми Тебе благаємо:
Всі безчинства проклинаємо –
Пожалій знедолених,
Розтопчи гонителя!
Зневажає він монашество,
Насадив ненависні порядки,
Поширює лютеранську віру,

Ненавидить давню – римську.
Її він знищити постановив,
В архієреїв мастки відібрав
І поборами непосильними
Мужів шляхетних виснажив,
Поширює нечестиві обряди.
Зішли на це заслужений кінець,
Припини жажливе рабство,
Зламай ворожий дух,
Погамуй наших кривдників,
Покарай негідників:
Не бояться Бога,
Не знають шведи страху.
Боже ймення осквернили,
Міжнародне право зневажили,
Будують щастя
На нашій кривді.
Гей, ви наші сармати!
Приготуйтеся брати зброю!
Скиньте тяжке ярмо!
Справедливою силою подолайте силу!
Свого святого законного короля,
Який ні в чому не порушив закону,
Якого ви самі обрали,
І якому присягнули,
Що є сили захищайте,
Вірломця подолайте,
Поверніть собі права,
Скиньте важкий тягар!
Захистіть святу віру,
Скиньте з себе рабство,
В ім'я великої доблесті предків
Поверніть королівству добробут!
Нехай за Бога, короля і батьківщину
Солодкими будуть небезпеки!

№ 14

*Польське пророцтво про звільнення країни від загарбників
у переказі цистеріанського о. Вольфганга*

[Документ № 334]

Revelatio fratri Wolphango a Cimber, ordinis Cisterciensis professo,
facta a quodam sancto terrae Poloniae tali prognostico:

Nobilissima terrarum Polonia, divorum nationis, proprie, ut muro mun-
ditissimo circumdata et circumvallata, sancti martyris et gloriosi praesulis

Stanislai patrocínio suffulta! Eius sacratam diem lacrimabundam specto, amissis enim multis nobilitatis heroibus, qui, proeliante hoste, laudis et amoris patriae ergo sanguinem gloriose fuderint. Circa martium et aprillem die ipso memorati patroni de hoste cum spoliis triumphabis, gaudebis et plaudes.

Hoc divina miseratione promisit, vovit et iuravit, prout a quodam sancto revelatum habuit.

Переклад:

Одкровення братові-професору Вольфгангу з Кімбера, чину цистеріанців, яке він отримав від якогось святого польської землі у вигляді такого передбачення:

Найславніша з-поміж країн, Польщо! Краю божественного походження! Святий мученик і славний проводир Станіслав оточив тебе своєю опікою, наче найміцнішим муром і валом. Бачу його святий день, залитий слізьми, адже багато полягло шляхетних героїв, які, воюючи з ворогом, достойно проливали кров заради слави й любові до батьківщини. Десь між березнем і квітнем, у цей власне день згаданого святого, здолавши ворога, ти пройдеш тріумфально з воєнними трофеями, і радітимеш, і плескатимеш у долоні.

Таке він передрік, з Божої ласки, і запевнив під присягою, що відкрив йому це якийсь святий.

№ 15

18 вересня 1656 р. – Перепис міщан Казимира з призначеними постійами шведських військ у їхніх будинках

[Документ № 341]

Regestrum militum, tam equitum, quam peditum, in civitate Casimiria ad Cracoviam existentium, quibus providentur victualia a civibus, in anno Domini 1656 die 18 septembris conscriptum.

	Cives patres familias			
1.	Smieszkowic, tabernator	In sua domo providet dominum signiferum <i>Fendrich</i> ¹⁵ ; cum uxore et famulis qualibet septimana dat ad haec omnia necessaria, ut ligna, candelas, aromata, sal, acetum et alia;	zl. 14	

¹⁵ *Fendrich (Fähnrich)* – хорунжий (нім.).

		pedes unus victum habet; item habet <i>büchsenmeister</i> ¹⁶ – li- bratorem; dat	zł. 7	
2.	Malesza, consul et tabernator	Habet dominum rotmagistrum raitarorum, cui omnia necessaria et qualibet septimana idem cerevisiae accepit ollas 128; item dominus <i>obersterleitnant</i> Jonas Leonoor exposcit ab ipso taleros pro uno mense 10; item domino Ziebecki [Ziębecki], notario domini com- mendantis victum procurat	zł. 9	
3.	Misiecki, tabernator	Habet dominum maiorem Iaco- bum Keits, cui omnia necessaria et qualibet septimana servis et item domino capitano dragano- rum pro septimana	zł. 8 zł. 2	
4.	Barnas, tabernator	Habet dominum capitaneum Ras, cui qualibet dat septimana ave- nae 7 coretos et servo uni ipsius victum procurat	zł. 12	
5.	Zalas, tabernator	Habet dominum capitaneum Ekit- rein, pro septimana item Fendrich cum servo victum habet; item unus miles <i>Fussknecht</i> ¹⁷ victum habet	zł. 12	
6.	Marcinkowi- cowa, vidua, tabernatrix	Domino commendanti pro septi- mana et unum dolium cervisiae bonae pro	zł. 10 zł. 8	
7.	Zawadzki, tabernator	Domino commendanti pro septi- mana et avenae coretos 7, feni cum gramine item peditibus 3 victum dat	zł. 12 zł. 1	gr. 15

¹⁶ *büchsenmeister* – гармаш (нім.).

¹⁷ *Fussknecht* – кнехт-піхотинець (нім.).

8.	Orzechowicowa, vidua, tabernatrix	Domino commendanti pro septimana et servo ipsius uni item peditibus 2 victum dat item domino capitano draganorum pro septimana	zł. 4 zł. 1 zł. 4	gr. 15
9.	Kłosowicowa, vidua, tabernatrix	Domino obersterleitnant Rap victum et alia necessaria da		
10.	Groszkowic, lanius	Domino capitano Troi victum procurat cum famulis 5; item duobus militibus peditibus		
11.	Piekielowicowa, vidua, tabernatrix	Domino leitnanti draganorum cum famulis 6, item domino leitnanti raitarorum cum famulis 5, et caprolis duobus serviza dat; item militibus peditibus 5 victum dat		
12.	Lenczowski, tabernator	Domino rothmagistro raitarorum pro septimana et omnia necessaria ad culina; item uni militi victum dat	zł. 14	
13.	Łas, arendator et wagmeister Ex statera	In lapidea Ziętkowicowska dat domino capitano Lais pro qualibet septimana item butyri pro et alia necessaria ad culinam; item cerevisiae pro item domino leitnanti peditum pro septimana	zł. 12 zł. 2 zł. 2 zł. 7	gr. 10
14.	Smardzowski, tabernator	Domino quatermagistro Fryc cum famulis tribus victum procurat et equis 4 pabula; item domino notario domini commendantis pro septimana item pro domino obersterleitnant raitarorum	zł. 3 zł. 3	
15.	Tomaszkowic, tabernator	Domino maiori super peditatum pro septimana et necessaria ad culinam; pediti 1 victum	zł. 12	

16.	Wachlikowic, tabernator	Domino maiori eidem pro septimana et avenae coretos 9	zl. 6	
17.	Zaraza, tabernator	Domino capitano leitnant pro septimana et cerevisiae pro necessaria omnia ad culinam; item pro domino obersterleitnant raitarorum item peditibus 4 victum dat	zl. 12 zl. 4 zl. 3	
18.	Kozieł, tabernator	Sierzanti pro septimana item famulis 4 domini Ziębecki victum dat; item pedites tres sustentat; item domino rotmagistro raitarorum serviza, qui etiam pro mense ab illo taleros 17 exigit	zl. 3	
19.	Sochacki, tabernator	Domino capitano leitnant draganorum omnia necessaria ad sufficientiam providet; item domino obersterleitnant raitarorum	zl. 3	
20.	Naimar, lanius	Sierzantis duobus et 4 peditibus victum dat; item caprolis 2 et raitaris 2 servisa dat		
21.	Stasikowa, vidua	Sierzanti vni pro septimana alteri sierzanti victum dat et raitaris 4 servisa	zl. 3	gr. 7½
22.	Kitner	Domino leitnanti cum famulis 2 victum dat et <i>Firer</i> [<i>Furier</i>] ¹⁸		
23.	Zenerowic	Dominus obersterleitnant raitarorum Rap, cui servis et pro hebdomada item ligna, quae sunt, adimit	zl. 3	
24.	Nycyk, lanius	Quatermagistro raitarorum servis et peditibus 8 victum dat		
25.	Wieruszka, lanius	Domino leitnanti peditum cum famulis 2 victum procurat		

¹⁸ *Furier* – квартирмейстер (нім.).

26.	Warzeszyna, vidua	Sierzanti uni pro septimana quatermagistro raitarorum loco servisa domino leitnanti etiam peditum pro septiman[a] sierzanti alteri victum dat	zł. 3 zł. 3 zł. 8	
27.	Bryska, vidua	Quatermagistro raitarorum cum uxore et famulis omnia necessaria ad culinam; item pediti uni victum dat		
28.	Drozdowic	Leitnant et signifer <i>Fenrich</i> victum habent; item pedites 8 victum habent		
29.	Zaur, murator	Furiero pro septimana item corporali raitarorum cum familia servis; item peditibus 2 victum dat	zł. 3	
30.	Magistrowic, pistor	Domino leitnanti pro septimana caproli peditibus 3 victum procurat	zł. 2 zł. 2	
31.	Rosciszewski	Domino rothmagistro raitarorum omnia necessaria et victum personae per septimanas 4; nunc exposcit ab ipso pro septimana cum inquilino	zł. 12	

Conductores

[1.]	Marcinkowic	Raitaris 6 servis et peditibus 5 victum dat		
[2.]	Domina	Raitaris 7 servis et peditibus 5 victum		
[3.]	Pasamonik	Raitaris 4 servis et peditibus 3 victum; item leitnanti raitarorum servis cum familia		
[4.]	Iewułowic	Caproli draganorum servis et peditibus 4 victum		
[5.]	Kaminski	Raitaris 5 servis et peditibus 3 victum		

[6.]	Fras	Domino leitnanti raitarorum servis et peditibus 7 victum		
[7.]	Helias	Raitaris 8 servis et pediti 1 victum		
[8.]	Łaski, chirurgus	Equisoni domini commendantis pro septimana et peditibus 2 victum; item suo sumptu milites vulneratos et aegrotos 36 curat	zł. 3	
[9.]	Dobronowic	Raitaris 3 servisa et peditibus 5 victum		
[10.]	Apothekarius	Domino commendanti pro septimana	zł. 4	gr. 15
[11.]	Maik	Draganis 3 servisa et peditibus 4 victum		
[12.]	Sitkowic	Raitaris 3 servisa et peditibus 4 victum		
[13.]	Szostak	Fenricho peditum pro septimana famulis eius 3 victum dat et pediti 1	zł. 7	gr. 15
[14.]	Damian	Quatermagistro raitarorum servisa et peditibus 3 victum		
[15.]	Nitka	Caproli cum uxore et famulo, item siranti et libratori victum dat; raitaris 5 servisa et avenae coretum 1		
[16.]	Benedykt	Quatermagistro raitarorum cum famulis 5 servisa et dragano cum uxore et peditibus 6 victum		
[17.]	Leszczyńska	Sierzanti uni victum dat, draganis 3 servisa et corneto raitarorum		
[18.]	Podsiadło	Raitaro et dragano servisa et peditibus 3 victum		
[19.]	Wildzina	Raitaris 3 servisa et peditibus 4 victum		
[20.]	Franciszek, sutor	Raitaris 2 servisa et peditibus 4 victum		

[21.]	Cebula	Quatermagistro raitarorum servisa et caproli victum		
[22.]	Szczytowski	Secretario domini commendantis pro septimana item raitaro et peditibus 3 victum dat	zł. 5	
[23.]	Wołowiec	Raitaris 3 seruiza et peditibus 3 victum		
[24.]	Dryakowski	Draganis 2 seruiza et peditibus 5 victum		
[25.]	Figulus	Corporali et draganis 2 servisa et peditibus 4 victum		
[26.]	Philipowski	Wachmeistro draganorum cum famulis et uxore servis et peditibus 5 victum		
[27.]	Krolikowski	Signifero draganorum servis et peditibus 4 victum		
[28.]	Kudaszewic	Peditibus 4 victum dat		
[29.]	Podoba	Peditibus 5 victum dat		
[30.]	Iarocka	Peditibus 3 victum et quatermagistro draganorum servis		
[31.]	Konieczkowicowa, vidua	Peditibus 4 victum et raitaris 4 servis		
[32.]	Kodron	Peditibus 7 victum et raitaris 3 servis		
[33.]	Iacek	Peditibus 4 victum et raitaris 4 servis		
[34.]	Kaczorek	Peditibus 4 victum et draganis 4 servis		
[35.]	Kiszczyna	Peditibus 5 victum et draganis 4 servis		
[36.]	Mącznik	Peditibus 3 victum et sierzanti	zł. 1	gr. 15
[37.]	Słoniowski	Peditibus 3 victum et caprolo cum famulis servis r[aitarorum]		
[38.]	Siewierski	Furiero cum equo victum et raitaris 5 servis		

[39.]	Kurozwęcki	Pediti 1 victum et draganis 3 servis		
[40.]	Szczudło	Peditibus 2 victum et raitaris 5 servis		
[41.]	Kwiatek	Peditibus ____ victum et raitaris 4 et draganis 3 servis		
[42.]	Łęckowski	Peditibus 2 victum dat		
[43.]	Naciętkowic	Peditibus 2 victum dat		
[44.]	Łukanowski	Pediti 1 victum dat		

Inquilini pauperrimi, manentes in domibus desertatis, qui dant serviza militibus et vivendam

[1.]	Golinskie seu Rosznowskie	Raitaris 3 servisa		
[2.]	Krupinskie	Raitarorum quatermagistro cum famulis 2 servisa		
[3.]	Grabarz	Raitaris 2 servisa et peditibus 3 victum		
[4.]	Iasowski	Dominum capitanum pedestrem sustine		
[5.]	Lex	Raitaris 6 servisa et corporulis 2 victum		
[6.]	Snicerka	Raitaris 7 servisa et peditibus 3 victum		
[7.]	Charzowski	Dominum leitnantem pedestrem sustinet		
[8.]	Białobockie	Raitaris 2 servisa et peditibus 2 victum et <i>Grobschnitt</i> ¹⁹ pro septimana	złoty 1	gr. 20
[9.]	Piaseckie	Raitaris 2 et peditibus 3 victum dat		
[10.]	Migasowic	Domino capitano et peditibus 3 victum dat		
[11.]	Sipior	Markietano servisa et peditibus 2 victum		

¹⁹ *Grobschnitt* – ТЮТЮН (НІМ.).

[12.]	Oyczykowa	Corneto et caprolo cum famulis servisa et sierzanti peditum peditibus 2 victum dat	złoty 1	
[13.]	Ioannes, chirurgus	Domino capitano draganorum cum famulis 6 servisa		
[14.]	Krostka	Peditibus 6 victum dat		
[15.]	Cichoniowic	Domino leitnanti raitarorum et fenricho servisa et pediti 1 victum dat		
[16.]	Rzepcynska	Peditibus 3 victum dat		
[17.]	Toporkowa	Raitaris 11 servisa et peditibus 2 victum		
[18.]	Skowronek	Peditibus 4 victum dat		
[19.]	Skotak	Raitaris 4 servisa et peditibus 4 victum		
[20.]	Gorczycka	Raitaris 3 servisa et peditibus 4 victum		
[21.]	Kartownik	Raitaris 3 servisa et peditibus 2 victum		
[22.]	Czerwinska	Raitaris 3 servisa et pediti 1 victum		
[23.]	Kitnerowski	Raitaris 3 servisa et peditibus 2 victum		
[24.]	Tazbierkowski	Raitaris 4 servisa et pediti 1 victum		
[25.]	Frygosiowskie	Notario draganorum servisa et peditibus 2 victum		
[26.]	Rarowskie	Corporalibus 2 et signifero rairarorum servisa et pediti 1 victum dat		
[27.]	Czapskie	Raitaris 3 servis et peditibus 3 victum		
[28.]	Mankowskie	Quatermagister raitarorum et fenrich		
[29.]	Gorskie	Raitaris 3, draganis 5 et peditibus 2 victum		
[30.]	Wozniczyna	Raitaris 4 servisa et peditibus 3 victum		

[31.]	Gawronczyna	Raitaris 3 servisa dat		
[32.]	Lucas, murator	Raitaro 1 servisa et peditibus 4 victum		
[33.]	Barnasik	Raitaris 2 servisa et peditibus 3 victum		
[34.]	Nenkowskie	Raitaris 7 servisa et peditibus 4 victum		
[35.]	Chroslicki	Raitaris 2 servisa et peditibus 2 victum		
[36.]	Podratusnian- ka	Raitaris 8 servisa dat		
[37.]	Woytowskie	Dominus maior draganorum		
[38.]	Praebenda	Dominus capitaneus draganorum		
[39.]	Sosnowskie	Draganis 3 servisa et pediti 1 victum		
[40.]	Czaplinska	Draganis 5 servisa et peditibus 3 victum		
[41.]	Dzikowskie	Draganis 2 servisa et peditibus 4 victum		
[42.]	Augustinowa	Draganis 5 servisa et peditibus 3 victum		
[43.]	Gałganowa	Draganis 5 servisa et peditibus 5 victum		
[44.]	Zbącka	Draganis 3 servisa et peditibus 2 victum		
[45.]	Witkowskie	Raitaris 3 servisa et peditibus 2 victum		
[46.]	Brychowie	Raitaris 4 servisa et peditibus 3 victum		
[47.]	Zapierkowie	Draganis 6 servisa et peditibus 2 victum		
[48.]	Collegiackie	Draganis 2 servisa et peditibus 8 victum		
[49.]	Wacławikowa	Draganis 8 servisa et peditibus 3 victum		
[50.]	Ogonowskie	Draganis 2 servisa et peditibus 2 victum		

[51.]	Satdkowski	Corporali et peditibus victum 3 dat; raitaris 3 servisa dat		
[52.]	Kurka	Draganis 2 et peditibus 4 victum dat		
[53.]	Dudek	Peditibus 5 victum dat		
[54.]	Czyzowska	Draganis 3 servisa et peditibus 4 victum		
[55.]	Ianiczek	Raitaro 1 servisa et peditibus 5 victum		
[56.]	Porebskie	Corporalis 2 servisa et peditibus 3 victum		
[57.]	Zakrzewskie	Draganis 2 et peditibus 2 victum		
[58.]	Pod Gankiem	Draganis 2, peditibus 5 victum dat		
[59.]	Miecznikowe	Raitaris 4, draganis 4 servisa, peditibus 2 victum		
[60.]	Baranowskie	Peditibus 6 victum dat		
[61.]	Banaska	Peditibus 4 victum dat		
[62.]	Kaczmarzyk	Draganis 2 servisa et peditibus 2 victum		
[63.]	Wayda	Quatermagistro raitarorum cum famulis 3 servisa et peditibus 2 victum dat		
[64.]	Zawisza	Peditibus 3 victum dat		
[65.]	Iągła	Peditibus 2 victum dat		
[66.]	Fularz	Peditibus 3 victum dat		
[67.]	Wołkowa	Peditibus 2 victum dat		
[68.]	Szkatulnik	Raitaris 2, peditibus 2 victum dat		
[69.]	Złamanski	Peditibus 2 victum dat		
[70.]	Ciepielowskie	Peditibus 3 victum dat		
[71]	Kowale	Peditibus 2 victum dant		
[72.]	Kotlarz	Peditibus 3 victum dat		
[73.]	Kołodziey	Peditibus 3 victum dat		
71. [74.]	Lasocina	Peditibus 3 victum dat		

Переклад:

Реєстр солдатів як кінноти, так і піхоти, що знаходяться в Казимірі біля Кракова, для яких передбачене забезпечення провіанту від міщан, укладений дня 18 вересня 1665 року Божого.

	Міщани – голови сімейств			
1.	Смешкович, шинкар	Забезпечує у своєму домі пана хорунжого (<i>фенріха</i>) ²⁰ з дружиною і дітьми, щотижня дає а також усе необхідне: дрова, свічки, прянощі, сіль, оцет та інше; харчується один піхотинець; також має гармаша; дає	14 зл. 7 зл.	
2.	Малеша, райця і шинкар	Має пана ротмістра райтарів, якому забезпечує все необхідне і щотижня [дає] він же отримав 128 гарнців пива; також пан оберштлейтенант Йонас Леоноор вимагає у нього 10 талерів на місяць; також забезпечує харчування панові Зембецькому, писареві пана коменданта	9 зл.	
3.	Мисецький, шинкар	Має пана майора Якуба Кайтса, якому [забезпечує] все необхідне та щотижня обслуговування і також панові капітанові драгунів на тиждень	8 зл. 2 зл.	
4.	Барнас, шинкар	Має пана капітана Раса, якому щотижня дає 7 корців вівса і одному його слугі забезпечує харчування	12 зл.	

²⁰ Далі у перекладі словом “хорунжий” позначено латинський термін “signifer”, словом “фенріх” – німецький “Fendrich” або латинізоване від цього “fenrichus”.

5.	Заляс, шинкар	Має пана капітана Екітрайна, на тиждень також харчується <i>фенріх</i> зі слугою; також харчується один кнехт- піхотинець	12 зл.	
6.	Марцинко- вичова, вдова, шинкарка	Панові комендантові на тиждень і одну бочку доброго пива на	10 зл. 8 зл.	
7.	Завадський, шинкар	Панові комендантові на тиждень і 7 корців вівса, сіна з травою також харчує 3 піхотинців	12 зл. 1 зл.	15 гр.
8.	Орехо- вичова, вдова, шинкарка	Панові комендантові на тиждень і одному його слугі також харчує двох піхотинців також панові капітанові драгу- нів на тиждень	4 зл. 1 зл. 4 зл.	15 гр.
9.	Клосо- вичова, вдова, шинкарка	Харчує пана оберштлейте- нанта Рапа і дає йому все необхідне		
10.	Грошкович, різник	Панові капітану Трою забезпе- чує харчування разом з 5 слугами; також двом піхотинцям		
11.	Пекело- вичова, вдова, шинкарка	Панові лейтенантові драгунів з 6 слугами, також панові лейте- нантові райтарів з 5 слугами і двом капралам забезпечує обслуговування; також харчує двох піхотинців		
12.	Ленчов- ський, шинкар	панові ротмістрові райтарів на тиждень і все необхідне для кухні; також харчує одного солдата	14 зл.	
13.	Лась, орен- дар і вагмай- стер	У Зетковичівській кам'яниці панові капітанові Лайсу щотижня дає	12 зл.	

	3 ваги	також масла на та інше, необхідне для кухні; також пива на також панові лейтенантові піхоти щотижня	2 зл. 2 зл. 7 зл.	10 гр.
14.	Смardзовський, шинкар	Панові квартирмейстрові Фріцу з трьома слугами забезпе- чує харчування, а 4 коням корм; також панові писареві пана коменданта щотижня також панові оберштлейтенан- тові райтарів	3 зл. 3 зл.	
15.	Томашкович, шинкар	Панові майорові над піхотою на тиждень і необхідне для кухні; харчування 1 піхотинцеві	12 зл.	
16.	Вахликович, шинкар	Тому самому панові майорові на тиждень і 9 корців вівса	6 зл.	
17.	Зараза, шинкар	Панові капітанові-лейтенан- тові на тиждень і пива на усе необхідне для кухні; також для пана оберштлейте- нанта райтарів також харчує 4 піхотинців	12 зл. 4 зл. 3 зл.	
18.	Козел, шинкар	сержантові на тиждень також харчує 4 слуг пана Зембецького; також утримує 3 піхотинців; також обслуговує пана ротмі- стра райтарів, який також бере з нього 17 талярів на місяць	3 зл.	
19.	Сохацький, шинкар	Панові капітанові-лейтенан- тові драгунів забезпечує все необхідне для вжитку; також панові оберштлейтенан- тові райтарів	3 зл.	
20.	Наймар, різник	Двох сержантів і 4 піхотинців харчує; також 2 капралів і 2 райтарів обслуговує		

21.	Стасикова, вдова	Одному сержантові на тиждень іншого сержанта харчує і 4 райтарів обслуговує	3 зл.	7½ гр.
22.	Кітнер	Панові лейтенантові з 2 слугами забезпечує харчування і <i>фурірові</i> ²¹		
23.	Зенерович	Пан оберштлейтенант райтарів Рап, який отримує обслуговування і на тиждень також він забирає наявні дрова	4 зл.	
24.	Ницик, різник	Обслуговує квартирмейстра райтарів і харчує 8 піхотинців		
25.	Верушка, різник	Панові лейтенантові піхоти з 2 слугами забезпечує харчування		
26.	Важешина, вдова	Одному сержантові на тиждень квартирмейстрові райтарів замість обслуговування також панові лейтенантові піхоти на тиждень іншого сержанта харчує	3 зл. 3 зл. 8 зл.	
27.	Бриська, вдова	Квартирмейстрові райтарів з дружиною і слугами – все необхідне для кухні; також харчує одного піхотинця		
28.	Дроздович	Лейтенант і хорунжий (<i>фенріх</i>) харчуються; також харчуються 8 піхотинців		
29.	Заур, муляр	<i>Фурірові</i> на тиждень також обслуговує капрала райтарів з сім'єю; також 2 піхотинцям дає харчування	3 зл.	
30.	Магістрович, пекар	Панові лейтенантові на тиждень капралові 3 піхотинцям забезпечує харчування	2 зл. 2 зл.	
31.	Росцішевський	Панові ротмістрові райтарів забезпечує все необхідне і особисте харчування на 4 тижні; тепер він вимагає від нього на тиждень з поселенням	12 зл.	

²¹ Далі у перекладі словом “квартирмейстер” позначено латинський термін “quatermagistrus”, словом “фурір” – той самий термін німецькою “Furier”, який латинізується в оригіналі цього документа.

Орендарі

[1.]	Марцинкович	Обслуговує 6 райтарів і харчує 6 піхотинців		
[2.]	Домина	Обслуговує 7 райтарів і харчує 5 піхотинців		
[3.]	Пасамоник	Обслуговує 4 райтарів і харчує 3 піхотинців також обслуговує лейтенанта райтарів з сім'єю		
[4.]	Євулович	Обслуговує капрала райтарів і харчує 4 піхотинців		
[5.]	Камінський	Обслуговує 5 райтарів і харчує 3 піхотинців		
[6.]	Фрась [Фронсь?]	Обслуговує лейтенанта райтарів і харчує 7 піхотинців		
[7.]	Геліаш	Обслуговує 8 райтарів і харчує 1 піхотинця		
[8.]	Ласький, цирульник	Конюхові пана коменданта на тиждень і харчує 2 піхотинців також своїм коштом лікує 36 пораних і хворих солдатів	3 зл.	
[9.]	Добронович	Обслуговує 3 райтарів і харчує 5 піхотинців		
[10.]	Аптекарь	Панові комендантові на тиждень	4 зл.	15 гр.
[11.]	Майк	Обслуговує 3 драгунів і харчує 4 піхотинців		
[12.]	Ситкович	Обслуговує 3 райтарів і харчує 4 піхотинців		
[13.]	Шостак	<i>Фенріхові</i> піхоти на тиждень харчує 3 його слуг і 1 піхотинця	7 зл.	15 гр.
[14.]	Даміан	Обслуговує квартирмейстра райтарів і 3 піхотинців		
[15.]	Нитка	Харчує капрала з дружиною і слугою, також сержанта і гармаша; 5 райтарам забезпечує обслуговування і 1 корець вівса		

[16.]	Бенедикт	Обслуговує квартирмейстра з 5 слугами і харчує драгуна з дружиною і 6 піхотинцями		
[17.]	Лещинка	Харчує одного сержанта, обслуговує 3 драгунів і корнета кавалерії		
[18.]	Подсядлю	Обслуговує райтара і драгуна та харчує 3 піхотинців		
[19.]	Вільдзина	Обслуговує 3 райтарів і харчує 4 піхотинців		
[20.]	Францішек, швець	Обслуговує 2 райтарів і харчує 4 піхотинців		
[21.]	Цибуля	Обслуговує квартирмейстра райтарів і харчує капрала		
[22.]	Щитовський	Писареві пана коменданта на тиждень також харчує райтара і 3 піхотинців	5 зл.	
[23.]	Воловець	Обслуговує 3 райтарів і харчує 3 піхотинців		
[24.]	Дрияковський	Обслуговує 2 драгунів і харчує 5 піхотинців		
[25.]	Гончар	Обслуговує капрала і 2 драгунів і харчує 4 піхотинців		
[26.]	Филиповський	Обслуговує вахмістра драгунів зі слугами і дружиною, харчує 5 піхотинців		
[27.]	Кроликовський	Обслуговує хорунжого драгунів і харчує 4 піхотинців		
[28.]	Кудашевич	Харчує 4 піхотинців		
[29.]	Подоба	Харчує 5 піхотинців		
[30.]	Яроцька	Харчує 3 піхотинців і обслуговує квартирмейстра драгунів		
[31.]	Конечковичова, вдова	Харчує 4 піхотинців і обслуговує 4 райтарів		
[32.]	Кодрон	Харчує 7 піхотинців і обслуговує 3 кавалеристів		
[33.]	Яцек	Харчує 7 піхотинців і обслуговує 4 райтарів		

[34.]	Качорек	Харчує 4 піхотинців і обслуговує 4 драгунів		
[35.]	Кіщина	Харчує 5 піхотинців і обслуговує 4 драгунів		
[36.]	Мончник	Харчує 3 піхотинців і сержантові [дає]	1 зл.	15 гр.
[37.]	Слоньовський	Харчує 3 піхотинців і обслуговує капрала райтарів зі слугами		
[38.]	Северський	Харчує <i>фуріра</i> з конем і обслуговує 5 райтарів		
[39.]	Курозвенцький	Харчує 1 піхотинця і обслуговує 3 драгунів		
[40.]	Щудло	Харчує 2 піхотинців і обслуговує 5 райтарів		
[41.]	Квятек	Харчує ____ піхотинців і обслуговує 4 райтарів і 3 драгунів		
[42.]	Ленцковський	Харчує 2 піхотинців		
[43.]	Наценткович	Харчує 2 піхотинців		
[44.]	Лукановський	Харчує 1 піхотинця		

Найбідніші мешканці, що живуть у закинутих будинках,
які обслуговують і харчують солдатів

[1.]	Голінські, або Рошновські	Обслуговує 3 райтарів		
[2.]	Крупинські	Обслуговує квартирмейстра райтарів з 2 слугами		
[3.]	Грабар	Обслуговує 2 райтарів і харчує 3 піхотинців		
[4.]	Ясовський	Утримує пана капітана піхоти		
[5.]	Лекс	Обслуговує 6 райтарів і харчує 2 капралів		
[6.]	Сніцерка	Обслуговує 7 райтарів і харчує 3 піхотинців		
[7.]	Хажовський	Утримує пана лейтенанта піхоти		

[8.]	Бялобоцькі	Обслуговує 2 райтарів і харчує та [забезпечує] тютюном 2 піхотинців на тиждень	1 зл.	20 гр.
[9.]	Пясецькі	Обслуговує 2 райтарів і харчує 3 піхотинців		
[10.]	Мігасович	Харчує пана капітана і 3 піхотинців		
[11.]	Сипіор	Обслуговує маркітанта і харчує 2 піхотинців		
[12.]	Ойчикова	Обслуговує корнета і капрала зі слугами, а сержантові піхоти [дає] харчує 2 піхотинців	1 зл.	
[13.]	Ян, цирульник	Обслуговує пана капітана драгунів з 6 слугами		
[14.]	Кростка	Харчує 6 піхотинців		
[15.]	Ціхоньович	Обслуговує пана лейтенанта райтарів і <i>фенріха</i> й харчує одного піхотинця		
[16.]	Репчинська	Харчує 3 піхотинців		
[17.]	Топоркова	Обслуговує 11 райтарів і харчує 2 піхотинців		
[18.]	Сковронек	Харчує 4 піхотинців		
[19.]	Скотак	Обслуговує 4 райтарів і харчує 4 піхотинців		
[20.]	Горчицька	Обслуговує 3 райтарів і харчує 4 піхотинців		
[21.]	Картовник	Обслуговує 3 райтарів і харчує 2 піхотинців		
[22.]	Червінська	Обслуговує 3 райтарів і харчує 1 піхотинця		
[23.]	Кітнеровський	Обслуговує 3 райтарів і харчує 2 піхотинців		
[24.]	Тазберковський	Обслуговує 4 райтарів і харчує 1 піхотинця		
[25.]	Фригосьовські	Обслуговує писаря драгунів і харчує 2 піхотинців		

[26.]	Раровські	Обслуговує 2 капралів і хорунжого райтарів і харчує 1 піхотинця		
[27.]	Чапські	Обслуговує 3 райтарів і харчує 3 піхотинців		
[28.]	Маньковські	Квартирмейстер кавалерії і <i>фенріх</i>		
[29.]	Гурські	Харчує 3 райтарів, 5 драгунів і 2 піхотинців		
[30.]	Возничина	Обслуговує 4 райтарів і харчує 3 піхотинців		
[31.]	Гаврончина	Обслуговує 3 райтарів		
[32.]	Лукаш, муляр	Обслуговує 1 райтара і харчує 4 піхотинців		
[33.]	Барнарик	Обслуговує 2 райтарів і харчує 3 піхотинців		
[34.]	Ненковські	Обслуговує 7 райтарів і харчує 4 піхотинців		
[35.]	Хросліцький	Обслуговує 2 райтарів і харчує 2 піхотинців		
[36.]	Подратушнянка	Обслуговує 8 райтарів		
[37.]	Войтовські	Пан майор драгунів		
[38.]	Пребенда	Пан капітан драгунів		
[39.]	Сосновські	Обслуговує 3 драгунів і харчує 1 піхотинця		
[40.]	Чаплинська	Обслуговує 5 драгунів і харчує 3 піхотинців		
[41.]	Дзіковські	Обслуговує 2 драгунів і харчує 4 піхотинців		
[42.]	Августинова	Обслуговує 5 драгунів і харчує 3 піхотинців		
[43.]	Галганова	Обслуговує 5 драгунів і харчує 5 піхотинців		
[44.]	Збонцька	Обслуговує 3 драгунів і харчує 2 піхотинців		

[45.]	Витковські	Обслуговує 3 райтарів і харчує 2 піхотинців		
[46.]	Брихович	Обслуговує 4 райтарів і харчує 3 піхотинців		
[47.]	Заперкович	Обслуговує 6 драгунів і харчує 2 піхотинців		
[48.]	Коллегацькі	Обслуговує 2 драгунів і харчує 8 піхотинців		
[49.]	Вацлавикова	Обслуговує 8 драгунів і харчує 3 піхотинців		
[50.]	Огоновські	Обслуговує 2 драгунів і харчує 2 піхотинців		
[51.]	Садковський	Харчує капрала і 3 піхотинців, обслуговує 3 райтарів		
[52.]	Курка	Обслуговує 2 драгунів і харчує 4 піхотинців		
[53.]	Дудек	Харчує 5 піхотинців		
[54.]	Чижовська	Обслуговує 3 драгунів і харчує 4 піхотинців		
[55.]	Яничек	Обслуговує 1 райтара і харчує 5 піхотинців		
[56.]	Порембські	Обслуговує 2 капралів і харчує 3 піхотинців		
[57.]	Закревські	Обслуговує 2 драгунів і харчує 2 піхотинців		
[58.]	Під ганком	Обслуговує 2 драгунів і харчує 5 піхотинців		
[59.]	Мечникови	Обслуговує 4 райтарів, 4 драгунів і харчує 2 піхотинці		
[60.]	Барановські	Харчує 6 піхотинців		
[61.]	Банаська	Харчує 4 піхотинців		
[62.]	Качмажик	Обслуговує 2 драгунів і харчує 2 піхотинців		
[63.]	Вайда	Обслуговує квартирмейстра райтарів з 3 слугами і харчує 2 піхотинців		

[64.]	Завіша	Харчує 3 піхотинців		
[65.]	Ягла	Харчує 2 піхотинців		
[66.]	Фуляр	Харчує 3 піхотинців		
[67.]	Волкова	Харчує 2 піхотинців		
[68.]	Шкатульник	Обслуговує 2 райтарів і харчує 2 піхотинців		
[69.]	Зламанський	Харчує 2 піхотинців		
[70.]	Цепельовські	Харчує 3 піхотинців		
[71.]	Ковалі	Харчує 2 піхотинців		
[72.]	Котляр	Харчує 3 піхотинців		
[73.]	Колодзей	Харчує 3 піхотинців		
71. [74.]	Лясочина	Харчує 3 піхотинців		

№ 16

19 червня 1657 р., табір під Мукачевом. – Польський маніфест з оголошенням кривд, завданих Речі Посполитій князем Юрієм II Ракоцієм, та причин наступу коронної армії на Трансільванське князівство

[Документ № 342]

Manifestum Polonorum de irruptione in ditiones principis Transilvanie 1657.

Nemo dubitat naturae legibus cautum esse alteri ea [non] facere, quae quis facienda sibi minime optaret, iniurias tamen prohibere ac vim vi repellere ipsa natura docuit, dum equis ungulas, pardis ac leonibus ungues, tauris cornua, apris et canibus dentes dederit, homines vero diversa armorum genera edocuerit, quibus propulsarent iniurias, propria defenderet, illata ulciscerentur. Notum universo orbi est gentem Polonam nullum unquam cum Transilvaniae principatu vel confiniorum, vel amicitiae, vel mutuae correspondentiae discrimen ab immemorabili etiam tempore habuisse, quinimmo cum inclita gente Hungarica semper, sed vel maxime a Ludovico [I], Sigismundo, Alberto, Matthia [II] aliisque ad haec usque tempora divis Hungariae succedentibus regibus inviolatam coluisse amicitiam, sacrosanctumque pacis servasse foedus, eo etiam omni exceptione maiori nexu firmatum, cum Polonorum Hungariae,

Hungarorum Polonica saepius capiti imponerentur diademata. Quodsi praeteriti temporis non libet respicere acta, praesentis saeculi memoria in ipso Stephano Bathoreo facile edocebit. Nec defuerunt contra Turcas ad Varnam, ad Albam Graecam, ad Budam, ad Agriam, in aliisque plane singulis occasionibus Hungaris Polonorum subsidia; in disturbiis domesticis quibusque, ac praesertim Bochaianis, Bethlemanis, Rakocianis, mediationes et consilia, quo gentem suam prosequerentur studio incolumitatemque eius acsi propriam respicerent. Novissime etiam, dum Valachia Transilvaniae hostilitatem ferret, quo studio, qua fide principi Transilvaniae astiterunt Poloni, nemo est, qui ignoret. Ac hinc est, quod in ipso etiam rerum Polonicarum moderno statu a nemine primum, quam ab Hungaris petitum auxilium, a divo nempe Ferdinando Tertio, Hungarorum rege, Romanorumque pariter imperatore augustissimo, qui cum longiori consilio ac deliberatione pro tunc rem traheret, videreturque periculum in mora, conversa sunt ad Georgium Rakoci, Transilvaniae principem, desideria, delataque ei coronae spes, si opem ferre laceratae undique Poloniae rebus dignaretur. Verum, ubi mel sperabatur, inventa sunt spicula, hac enim requisita ope, vanus princeps elatus, maiorem in animo ambitioni locum dedit, quam virtuti, ratus gladio et tyrannide ocupare potius Regnum, quam illud amica obtinere electione. Tyrannidem, quam erga suos Transilvanos edocuit, contra Polonos arripuit, ignarus consequentiae, quod, qui libertatem aliis adimit, propriam sibi aufert securitatem requiemque et

*ad generum Cereris²² sine caede et vulnere pauci
descendunt reges et sicca morte tyranni²³.*

Nullis itaque condicionibus, quibus illi spes Regni proponebatur, admissis, fastu ebrius, pace et opibus elatus, Poloniae Regnum suum iam esse dicto scriptoque undique praeferens, non auxiliaribus, sed infestis armis ingreditur, divo etiam Romanorum imperatore in vanum deprecante, ac consanguineis amicisque suis sine effectum dissuadentibus. Illudum se a Polonis profert, quod vocatum postposuerint, quasi et maiores principes, non vassali et dynastae, sed orbis monarhae, pari modo ad spem Regni Poloniae tunc non fuerant vocati, ac etiam ob non acceptatas condiciones postpositi. Ut enim Polonis certis condicionibus vocare quempiam licuit, sic vocatis principibus easdem condiciones non acceptare fuit liberum, talique negotiatione diruta, nemini illata est iniuria: cum in naturali ementium et vendentium contractu videamus rem dari pro re, nec eandem ex tali contractu [gratis] recipi posse. Si iuvisset princeps subsidiis et nervo belli Polonos, dedisset filium [Franciscum] in spem Regni educandum, prout petierunt Poloni, habuisset tunc ea, de quibus inepte iam conqueritur. Legatum Sueticum, ad se tendentem, a Polonis captum, suum nuntium Cracoviam ad [Paulum] Vircium demandatum et ex itinere ad castra Polonica

²² Церерин зять – Аїд, бог царства мертвих.

²³ Ювенал, 10, 111–112.

deductum maleque tractatum doluit princeps et inde violatam pacem prae se tulit. Iam vero legatus ille Sueticus nonne Polonorum hostis fuit? Quare in dicionibus Poloniae capi non debuit? Non iure merito intercipi? Gentium enim de legatis iura illis dumtaxat asserunt libertatem, qui nuntiandae rei alicuius [causa], etiam ab hoste, venerat, non autem qui clandestinis practicis confines principes contra alterum seducunt et novas contra tertium fabricant colligationes, naturali etiam obstante lege, quae sagacitatem homini indidit, ut futura in tempore avertat sibi imminetia pericula. Nuntius autem ipsius Cracoviam mandatus ad Vircium non pro Polonis, sed contra tulit litteras, quod ex ipsarum tenore probe compertum est et universae christianitati evulgatum. Quare itaque detineri non debuit? Quare honorifice tractari (licet de honorifica tractatione falso imponatur)? Nam humanissime dimissus est, litteras etiam a principe Lubomierscio ad dominum suum acceptis, deduci usque ad confinia Ungariae a destinatis debuerat. Verum, vano terrore percussus, pileo etiam rebusque relictis, una nocte aufugit. Quod etiam Poloni rerum eius ac litterarum in Machoviam amandandarum necessitatem habuerint. Hoc itaque iure Polonis instituendi belli apud Rakocium causa fuit? Non licet Polonis Suecorum homines capere, non licet venientes ad hostes litteras intercipere, licet autem Transilvano hostiles contra Polonos legationes excipere, correspondentias habere, nuntios Cracoviam cum hostilibus litteris mittere? Sed est adhuc et alia apud principem ratio Poloniae invadendae. Vocatum enim se ad Regnum ab aliquibus nobilibus Polonis asserit, idque authenticis vocantium litteris deducit. Si ambitio non obcaecasset animum, perpenderit princeps, an ad eiusmodi rebellium postulata principalem suam dignitatem committere debuerit, non credidisset vocantibus se arianis et de Regno Poloniae proscriptis ac perduellionis labe notatis hominibus. Noverat bene princeps Transilvaniae, cum indigenatum in Regno Poloniae pro filio peteret, quod ad solam nobilitarem praerogativam nisi ex consensu totius Reipublicae in comitiis generalibus poterat ascendere. Quare igitur per privatas aliquorum litteras absque Republica et comitiis (quod multum maius est) ad maiestatis solium efferi voluit? Quare id contra ius fasque, vivente rege Poloniae, ambivit, cum ipse etiam in electione principatus sit, nec sibi idem fieri cupiat? Sed ambitio deduxit unquam et alios ad parem animi impotentiam et temeritatem, malo effectum semper, bono numquam. Hae rationes igitur fuerunt, quae principem necessitarunt ad arma contra Polonos suscipienda. Ingressus ideo Regnum Poloniae cum Transilvanis, Moldavis, Valachis, Cosacis et diversa gentium colluvie, patentes ubique publicari fecit litteras se protegere velle Poloniam pacemque ei restituere et decennallem belli flamam extinguere. Progreditur in viscera Regni pacificator, mortuorum aequae ac vivorum hostis, dum in ecclesiis ac cimiteriis coemeteriis christianorum cadavera ab impio eius eruuntur milite, quaecunque possunt, igne ferroque vastantur, solis principibus Lubomiersciis ad trecenti exuruntur pagi ac perplura oppida, non est apud praetereuntem ulla divinarum humanarumque

rerum ratio – profanatur, vastantur, conburuntur ecclesiae, occiduntur, ut pecora, homines, miris et immemorabilibus tormentis ac cruciatibus enecantur christiani: alii ad veru alligati assantur, alii serra per medium scinduntur, alii super ignem proiecti pice et resina illiniti torquentur. Nec sexui, nec aetati, nec condicioni parcitur: infantes, uno pede arrepti, ad parietem collisi occiduntur, mendicis et stipem petentibus eruuntur oculi, abscinduntur auriculae, detruncantur manus pedesque, ita ut etiam hostis Suecus doluerit et rem hanc principi exprobraverit. Nemo itaque dubium habeat – et praesertim inclita Hungarica gens – Polonos iuste in ditiones principis Transilvaniae irruptionem fecisse, tot tantisque sceleribus eiusdem principis lacessitos. Nemo miretur, si urentes videat pagos, si campos cadaveribus stratos conspiciat, si matrum eiulatus, puerorum luctus, gemitus hominum audiverit. Non moveatur contra Polonos horrida et abominabili Transilvaniae devastatione, cum maiora in Polonia patriverit Rakocius. Ipse est, qui hunc in christianitate accendit ignem, ipse est vestri mali auctor, cuius tyrannicum si non excutietis iugum, maiora vobis imminet pericula ab aliis etiam nationibus, quae tantum tyranni libidinem non ferrent. Ubi est antiqua illa Transilvaniae libertas, quae suos de minori tyrannide notatos saepius coercuisti? Nunc impositum tibi servitutis frenum est, gemis sub Rakociano iugo. Hoc tibi sit, inclita Hungaria gens, Polonorum manifestum, qui pariter vobiscum et suam, et vestram deplorant calamitatem, dum vicem pro vice reddunt tibi, [princeps] inimice.

Datum in castris ad Muncacz [Munkács] anno Domini 1657 die 19 iunii etc., etc., etc.

Переклад:

Маніфест поляків про вторгнення у володіння князя Трансільванії 1657.

Ніхто не ставить під сумнів того, що природні закони не велять, аби хтось комусь робив те, чого не хоче, щоб робили йому. Та зупиняти несправедливість і відбивати силу силою вчить сама природа, давши коням копита, леопардам і левам пазурі, бикам роги, кабанам ікла, собакам зуби, а людей навчивши різних видів зброї, щоб з її допомогою вони зупиняли несправедливість, захищали своє майно і карали кривду. Весь світ знає, що з незапам'ятних часів польський народ ніколи не мав жодних непорозумінь з Трансільванським князівством ані в питаннях сусідства, ані дружби, ані взаємної вдячності. Зі славним угорським народом народ польський завжди, а особливо від часів Людовіка [I], Сигізмунда, Альберта, Матвія [I] та наступних угорських королів аж до сьогоднішнього дня, незмінно підтримував дружбу і свято беріг мир. Особливо зміцнів цей зв'язок тоді, коли польську голову стала увінчувати угорська корона, а угорську – польська. Якщо ж нема бажання озиратися на події давно минулих століть, то й наша доба на прикладі Стефана Баторія легко покаже [те саме]. Поляки не відмовляли угорцям у допомозі проти турків під Варною, під Білгородом, під Будою, під Егером і, фактично, в жодному іншому випадку. А під час внутрішніх заворушень, особливо

Богаєвих, Бетленових та Ракоцієвих, поляки не відмовляли в посередництві і порадах, щоб так підтримати дорогий для себе народ і подбати про його спасіння, як про своє власне. Та й зовсім недавно, коли Валахія²⁴ пішла війною на Трансільванію, всім відомо, як вірно й самовіддано поляки допомагали трансільванському князю. Саме тому, коли Польща опинилася у своєму теперішньому становищі, допомогу ми насамперед просили не в будь-кого, а в угорців, а саме: у Фердинанда III, угорського короля і одночасно найсвятішого римського імператора. Та, позаяк він, роздумуючи й вагаючись, надто затягував справу, що вимагала негайних дій, прохання були звернені до Юрія Ракоція, князя Трансільванії, якому обіцяли корону, якщо він зволить допомогти Польщі, котру на всі боки розривали вороги. Але там, де сподівались меду, знайшли жало! Марнославлений князь, відчувши після прохання про допомогу своє значення, поставив амбіції вище, ніж честь, і вирішив здобути королівську владу радше мечем і тиранією, ніж у мирних виборах. І вдався проти поляків до тієї ж тиранії, яку вже встиг показати щодо своїх трансільванців, не знаючи, що той, хто інших позбавляє свободи, сам втрачає безпеку й спокій, і що

до Церериного зятя²⁵ мало який цар сходить без ран

і не через бвиство, і мало який тиран – після безкровної смерті²⁶.

Отже, не прийнявши жодної з умов, на яких йому було пропонувано королівську владу, роздутий пихою, певний себе через багатства, нагромаджені у мирний час, всяко демонструючи, як на словах, так і в документах, що Польське королівство вже його, князь вводить своє військо – та не з допомогою [для нас], а з війною. І марно його відмовляв римський імператор, даремно відраджували родичі й приятелі. Він заявляв, що поляки його обдурили, що покликавши, знехтували ним. Так ніби тоді й більших правителів (не те що васалів і князьків, а світових монархів!) не кликали так само, а коли вони не приймали умов, то не зверталися до інших. Адже так само, як поляки могли собі будь-кого запрошувати, так і запрошені правителі мали право не приймати запропонованих умов. І коли справа таким чином розладнується, ніхто не залишається скривдженим: адже в звичайному договорі купівлі-продажу один товар дається за інший, та задурно його ніхто не отримує. Якби князь підтримав поляків військом і грошми і захотів виховувати сина [Ференца] в надії на корону, як це пропонували поляки, то отримав би те, чого зараз безпідставно домагається. Князь нарікає, що поляки полонили шведського посла, який прямував до нього, а посла, якого він сам вислав у Краків до [Пауля] Вірца, перехопили в дорозі і, відвівши до польського табору, погано з ним обійшлися. І на цій підставі він заявляє, що було порушено угоду. Та чи той шведський посол не був для поляків ворогом? Чому б то поляки не мали його захопити у своїх володіннях? І по праву перехопити! Адже міжнародне право захищає лише тих послів, які приходять з якоюсь вісткою – хай навіть від ворога, – але ніяк не тих, що намовляють сусідніх правителів проти іншого і готують проти третього нові союзи. Навіть природні закони против-

²⁴ Найімовірніше, тут мова про повстання сейменів у Валахії навесні 1655 р. і участь Юрія II Ракоція у його придушенні.

²⁵ Церерин зять – Аїд, бог царства мертвих.

²⁶ Ювенал, 10, 111–112.

ляться цьому: людина від природи має розум для того, щоб запобігати навислим над нею небезпекам. А його посол, скерований у Краків до Вірца, мав при собі листа не на користь, а проти поляків. Це чудово показав зміст листа, який тепер відомий цілому християнському світові. То чому ж його не слід було затримати? Чому з ним треба було шанобливо поводитись? Зрештою, про це поводження розповідають неправду. Адже його дуже люб'язно відпустили і, давши листа від князя Любомирського до його пана, мали відпровадити аж до угорського кордону. Щоправда, однієї ночі його охопив безпричинний страх і він утік, покинувши навіть шапку й інші свої речі. Так що полякам ще довелося відсилати ті речі й листа до Мачви (Mačva/Macsó). То це та справедлива причина, яка змусила Ракоція піти війною на поляків? Поляки не можуть затримувати шведських людей, не можуть перехоплювати листи до ворогів, зате трансільванець може приймати ворожі до поляків посольства, листуватися і посилати до Кракова посланців з ворожими листами? Та князь наводить ще одну причину вторгнення до Польщі. Він стверджує, що якісь польські шляхтичі обіцяли йому трон, і покликається при тому на їхні автентичні листи. Якби честолюбство не осліпило князя, він би застановився, чи варто було ризикувати своєю княжою гідністю, дослухаючись до таких прохань бунтівників, і не повірив би закликам аріанців і банітованих у Польщі пройдисвітів, запламованих державною зрадою. Князь Трансільванії добре знав, коли просив для сина індигенат у Польському королівстві, що навіть шляхетство можна отримати тільки через загальну згоду Речі Посполитої на вальному сеймі. То як же він хотів з якихось лише приватних листів, без Речі Посполитої і сейму, здобути щось набагато більше – королівський престол? Чому він добивався цього проти людського й Божого права, при живому королі, який сам свого часу був обраний і навряд чи зрадив би цьому всьому? Та честолюбство й інших не раз доводило до такого ж нестримного безумства. Завжди з поганим кінцем і ніколи з добрим. Ось які причини змусили князя взятися до зброї проти поляків. Тому, вступивши в Польщу з трансільванцями, молдаванами, волохами, козаками і всякою іншою мішаниною народів, він взявся всюди оприлюднювати маніфест, стверджуючи, що хоче захистити Польщу, повернути їй мир і загасити полум'я десятирічної війни. І от цей миротворець – ворог мертвих так само, як і живих, – просувається в глибину країни, а його безбожні солдати у храмах і на цвинтарях викопують тіла християн і плондрують вогнем та мечем усе, що можуть: у самих лише князів Любомирських спалюють близько трьохсот сіл і численні міста. Де не ступлять, нема для них нічого ані Божого, ані людського, усе оскверняють і плондрують, спалюють храми, вбивають людей, як худобу, мучать християн неймовірними й невимовними тортурами: одних смажать, прив'язавши до рожен, інших розрізають навіпіл пилою, ще інших, обмастивши смолою, мучать над вогнем. Не зважають ні на стать, ні на вік, ні на становище – не жаліють нікого: немовлят хапають за ногу і розбивають об стіну, жебракам і злидарям виколують очі та відрізають вуха, відрубують руки й ноги, так що навіть ворожі шведи не витримують і дорікають князеві. Тож нехай ніхто, і особливо славний угорський народ, не сумнівається, що поляки по праву вторглися у володіння князя Трансільванії після того, як зазнали від нього стільки тяжкої кривди. Хай ніхто не дивується, коли побачить спалені села і застелені трупом поля, коли почує материнські ридання, дитячі плачі, людські стогони. Хай ніхто не обурю-

ється на поляків, коли побачить страшне й жорстоке спустошення Трансільванії: Ракоцій вчиняв страшніші речі. Це він приніс християнам цю пожежу, він – причина ваших нещасть! І якщо ви не скинете ярмо його тиранії, то бійтеся інших народів, які не потерплять цього тирана і його свавілля. Де ти, давня трансільванська воле, яка приборкувала й значно менших своїх тиранів? Накинули на тебе рабські пута, стогнеш під Ракоцієвим ярмом. Отакий тобі, славний угорський народе, маніфест від поляків, які разом з тобою оплакують і своє, і твоє нещастя, а тобі, вражий князю, платять твоєю ж монетою.

Дано у таборі біля Мункача 19 червня 1657 року Господнього etc., etc.

№ 17

27 травня 1657 р. – Переказ договору між Священною Римською імперією та Річчю Посполитою

[Документ № 426]

1657 in maio

Puncta foederis, inter Bohemiae ac Poloniae reges [Leopoldum Ignatium et Ioannem Casimirum] Viennae initi.

1. Sit perpetuum foedus inter utramque coronam et utrosque reges;
2. Rex Bohemiae praebet succursum regi Poloniae 6000 equitum et 10 milia peditum cum sufficienti artogleria, qui, utriusque regis devotioni obligati, redduntur, quousque in Polonia perseveraverint;
3. De victualibus universi generis, prout de sufficienti vectura artogleriae et munitionum, rex Poloniae sufficienter providebit;
4. Pro stipendio militum deputantur fodinae salinae ad Vieliciam et tradentur manibus regis Bohemiae. Quodsi tantae expensae ex iis educi nequirent, rex Poloniae praetensionem suam in Regno Neapolitano quot annis 40 millia aureorum exinde cedens transfert in regem Bohemiae, ut exinde expensae tales suppleantur, siquidem ad dies vitae summam eandem ex Regno Neapolitano promissam;
5. De quartiriis hiemalibus, ut et de sufficienti annona, quousque in campo perstiterint, rex Poloniae sufficienter providebit;
6. Apud hanc armadam Polonicus commissarius semper residebit;
7. Coniunctio huius armadae cum Polonico fiet iuxta arbitrium regis Poloniae et corpus huius armadae non a Polonico generali, sed a rege Poloniae dependentiam habebit;
8. Quaecunque loca ab exercitu regis Bohemiae occupabuntur, usque ad finem belli manebunt prae manibus eorum, salvo tamen numero praememorati succursus;
9. Neutra pars absque alterius consensu pacem vel bellum ineat;
10. Foederi huic adiungantur tota domus Austriatica, Dania, Hollandia, Moscovitae, Tartari, nonnulli electores principes Imperii Romani, qui eidem

adiungi voluerint, nominatim elector Brandenburgicus [Fridericus Wilhelmus] – hac condicione, si oblata restituet, a Sueco recessum faciet et tanquam vassalus Regni Poloniae cum Polonis coniunctionem faciet.

Переклад:

1657, у травні

Пункти договору, укладеного у Відні між королями Богемії й Польщі [Леопольдом Ігнатіусом та Яном Казимиром].

1. Нехай буде вічний союз між обома коронами й королями;
2. Король Богемії надає допомогу королю Польщі 6000 кавалерії і 10 тисяч піхоти з відповідною кількістю артилерії, які, склавши присягу обидвом королям, надаються на час, поки воюватимуть у Польщі;
3. Весь провіант, як і відповідне транспортування артилерії і боєприпасів, належним чином забезпечить король Польщі;
4. На платню солдатам призначено соляні копальні біля Велічки і їх буде передано королю Богемії. Якщо ж вони не покриватимуть передбачених витрат, то король Польщі передасть на користь короля Богемії свою претензію до Неаполітанського королівства на 40 тисяч золотих щорічної виплати, щоб компенсувати витрати звідси; адже ця сума з боку Неаполітанського королівства обіцяна пожиттєво;
5. Зимові квартири і провіант на час перебування [війська] в полі забезпечить король Польщі;
6. При цій армії постійно перебуватиме польський комісар;
7. Координація цієї армії з польською буде відбуватися на розсуд короля Польщі і підпорядковуватися вона буде не польському генералові, а королю Польщі;
8. Всі території, які займе військо короля Богемії, до кінця війни залишатимуться у їхньому управлінні за умови збереження числа згаданої допомоги;
9. Жодна зі сторін без згоди іншої не повинна укладати миру чи починати війну;
10. До цієї угоди можуть приєднатися вся австрійська династія, Данія, Голландія, московити, татари, окремі курфюрсти Римської імперії, які забажають це зробити, причому курфюрст бранденбурзький [Фрідріх Вільгельм] – за умови, що поверне те, що йому було надано, порве зі шведами і пристане до поляків як васал Польського королівства.

№ 18

4 серпня 1657 р., Ечед. – Лист Юрія II Ракоція до угорського палатина Ференца Весселіні з виявом дружби та прихильності

[Документ № 428]

Copia listu xzyążęczya siedmygrodzkiego Ierzego Rakocego do i.m.p. Francziska Weseliniego, groffa, palatynusa węgierskiego, die 4 augusti 1657.

Servitia nostra commendamus vestrae illustrissimae dominationi!

Perpetuo pacis foedere stabilito cum dominis amicis Polonis, hesternae die huc appulimus, nolentes intermittere, quin vestram illustrissimam dominationem hisce praesentibus litteris nostris salutarem et visitarem, optantes, ut praesentes in prospera reperiant vestram illustrissimam dominationem hora. Nos quoque per Dei gratiam in bona valetudine constituti sumus. Sicuti hactenus, ita et in posterum etiam teneat nos vestra dominatio illustrissima pro benevolensuo amico et nobis imperare velit. Serenissimus quoque rex Ungariae [Leopoldus Ignatius] in eo acquiescere dignetur, quod, sicuti hactenus, ita in posterum etiam diploma sancte et inviolabiliter servaturi sumus et desideramus omnimode suae maiestati servire et gratificari. Nolumus amplius hic morari: properamus in Transilvaniam, longa belligatione quietem exoptante, in qua nobis exigua pars propter negotia regii intercedit in reliquo.

Ex Ecczed 4 augusti 1657.

Illustrissimae dominationis vestrae affinis ad servitia Georgius Rakoczy manu propria.

Переклад:

Копія листа семигородського князя Юрія Ракоція до й. м. п. Ференца Весселіні, угорського палатина, дня 4 серпня 1657.

Засвідчуємо свою готовність до послуг вашої ясновельможності!

Після того, як було укладено вічну угоду з панамі приятелями поляками, вчора ми прибули сюди, не бажаючи втратити нагоду для того, щоб цим листом привітати й навідати вашу ясновельможність з побажанням, щоб лист знайшов вашу ясновельможність у щасливу годину. Ми також, дякувати Богові, у доброму здоров'ї. Нехай ваша ясновельможність і надалі, як і раніше, вважає нас своїм щирим приятелем і буде ласкава давати нам розпорядження. А найясніший король Угорщини [Леопольд Ігнатіус] нехай також буде спокійний щодо того, що ми й надалі, як і раніше, будемо свято й непорушно дотримуватись грамоти і всяко прагнемо служити й догоджати його величності. Не хочемо більше тут затримуватись: спішимо до Трансільванії. Тривала війна вимагає миру, а через державні клопоти, у нас залишається мало можливості брати у ній участь.

З Ечеда, 4 серпня 1657.

[Готовий] до послуг, сусід вашої ясновельможності, Юрій Ракоцій, власною рукою.

ОПИСИ ГРАВЮР

1. Небесне видиво у день початку роботи сейму у Варшаві 9 червня 1654 року.

Арк. 699–700; див. також док. № 16, 32.

Висота – 38,5 см; ширина – 25 см.

Гравюра вклеєна Мартином Голінським до рукопису. Надпис на звороті гравюри олівцем пізніших упорядників (арк. 700): “Jest w Gigantomachij x[iędza] Kordeckiego”. Йдеться про аналогічну гравюру, вміщену у творі преора кляштору паулінів у Ченстоховій о. Августина Кордецького “Nova Gigantomachia”. Згідно з контекстом, автор вважав цей “cudowny znak na niebie” одним з передвісників нападу шведського короля Карла X Густава на Річ Посполиту, що відбувся у липні наступного року, див.: *Kordecki Augustyn, o. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r.* – Częstochowa, 1991. – S. 17 (там само див. факсиміле гравюри у латинському вид. 1657 р.); *Kordecki Augustinus. Nova Gigantomachia contra sacram imaginem Deiparae Virginis a Sancto Luca depictam et in Monte Claro Częstochouiensi apud religiosos patres Ordinis S. Pauli primi eremitae, in celeberrimo Regni Poloniae coenobio collocatam, per Suecos et alios haereticos excitata et ad perpetuam beneficiorum Gloriosae Deiparae Virginis recordationem, successurae posteritati fideliter conscripta.* – Cracoviae, [1657]. – Р. 2. Мартин Голінський користувався цим стародруком під час укладення свого рукопису.

Надпис на гравюрі:

Widzenie nowe na obłokach roku 1654 dnia dziewiątego czerwca.

Napierwey pokazał się krzyż na nosie twarzy słoneczney, z tego krzyża przemieniło się serce z przebiiającym mieczem y stańło pod okiem lewym. Potym pod prawym okiem pokazała się ręka, iabłko trzymając, ktore iabłko, wynioszy się z ręki przez oko prawe, nad czołem stanąwszy, na czworo się rozdzieliło y na wierzch wznioszy się, to iest nad okręt słońca, w miotle się obrociło.

Działo się to roku wyzey pomienionego y dnia przy zachodzie słońca.

2. Переклад польською мовою з гданського німецького друку про битву двох орлів під Гданськом 2 квітня 1655 року.

Арк. 744–744 а; див. також док. № 49.

Висота – 36 см; ширина – 30,5 см.

Гравюру з текстом у перекладі польською мовою з німецької із гданського видання було видано двічі: у Варшаві “v wdowy [Marii Elżbiety] y dzie-

dzycow Piotra Elerta, i. k. m. typographa”, a також в анонімного тогочасного польського друкаря. Мартин Голінський доклеїв до рукопису саме цей анонімний варіант друку.

Див., зокр.: *Zawadzki Konrad*. Warszawa – ośrodek wydawniczy gazet ulotnych // *Wybrane zagadnienia z dziejów prasy warszawskiej* / Red. Konrad Zawadzki. – Warszawa, 1995. – S. 26–27; *Talbierska Jolanta*. Grafika XVII wieku w Polsce: Funkcje, ośrodki, artyści, dzieła. – Warszawa, 2011. – S. 61–62. Про особливості перекладу цього тексту з німецької див.: *Gruszczyńska Ewa*. Przekład ulotny, czyli przegląd tłumaczeń w dawnej polskiej prasie ulotnej // *Studia Medioznawcze*. – Warszawa, 2006. – Nr 4 (27). – S. 62.

Надпис на гравюрі:

Nevmachia, abo pojedynek niewidany w Polsce dwóch orłów na powietrzu pod Gdańskiem w roku terażniejszym 1655 w piątek przed niedzielą przedwodną.

Nie wroząc nic ieszcze, ale do ludzi baczných y mądrych uważenia puszczaiąc, historyą oczywistą z gdańskich awizow na świat po[d]aną po polsku wytłumaczyłem. Ktora tak w sobie brzmi:

Roku teraz płynącego 1655 dnia 2 kwietnia. Trzy mile od Gdańska, między wsiami Zycowo y Zagorze przylecieli na czyste powietrze dway ogromni orłowie: ieden z morza od wschodu słońca, a drugi z zachodu, iakoby od Kaszub. Ptacy w tamtych mieyscach ni[ez]wyczaśni, bo każdy był tak wysoki, iako w gmachu stoł stawa. Zowią naturalistowie ten rodzaj orłów kamienni orłowie, o[d] [k]torych orle kamienie, ktore wewnątrz mają drugie kamyki, a piora na sobie mieli barwiste, skrzydła y ogony białe. Po poł[u]dniu tedy, między piątą a szóstą godziną na pułzgarzu na pomienionym mieyscu, gdzie się ci dway orłowie zlecieli, naprzod uczy[nie]li między sobą okrzyk straszliwy wrzaskiem ogromnym, trzepiąc okrutnie skrzydłami, patrzaiącym na się z dołu ludziom iaw[nie] uznawać każdemu dawali, że srogi gniew y nieprzyjaźń między sobą zawzięli. Więc, niżeli do pojedynku abo bitwy przysło, ch[ć] [y] usiłując mocno się uiąć, wrzask wielki wywoływaiąc na powietrzu czynili, a iakoby żołnierze doświadczeni, bokow ieden dr[ugi]emu upatrowali, iakim by fortem ktory ktorego miał uprzędzić. Tak ieden z nich, sposobny czas sobie upatrzwszy, wszytką [siłą] serdecznie na drugiego y wielkim impetem uderzył, y zgoła go osiodławszy sobą, pazurami y barkami krzepko ścisnął. Ale y ten t[ę], pokazuiąc się nie mniejszey dzielności, z swoiey strony, stawil mu się rownie y tak dalece, że trudno było rozeznąć, przy ktory[m] [zw]ycięstwo zostawać miało y ktory by z nich na powietrzu plac otrzymał. Przyszło do tego tym pierwszym boiem, że się rozstą[pili], ieden drugiego na małą chwile dla wytchnienia wolno puścił.

Skoczyli potym drugi raz do siebie, [y] [siłą]mi swemi uięli się za piora y tak się chyżo a natarczywie ztarli, iż iesli pierwszy raz bili [się] dobrze, ieszcze

na powtore żawrliwiey y potężniey z]¹ sobą czynili, gniew zawzięty po sobie pokazuiąc, y żołnierską abo rycerską od[wagę wyrażaiąc, czemu się lud dziwował z pilnością, bo za tym razem, nie puszczaiać się siebie, tak mocno nosami]² ieden drugiego [szarpał, iako kleszczami, więc y ostrymi pazurami zażymali y targali, aż piora na powietrzu z obudwu wylatywały znacznie, że z onych pior po polach pełno leżało. A ta wtora zaiadłość między nimi niemal puł godziny trwała, toż dopiero ieden drugiego puścił.

Obrocili się znowu po trzeci raz (odpocząwszy) do siebie, zkąd większy gniew y zapalczywość w nich uznać było z wielkim podziwieniem, abowiem nie tylko, że się nosami, iako kilofami, dziubali, barkami raz w raz uderzali, pazurami szkaradnie zażymali, a było to przez niemalą chwilę, ale na koniec, ieden drugiego pazurami uchwyciwszy y nozdrzami zwarszy się, po powietrzu miotali sobą]³, ba y passowali tak długo, aż w tym ieden, który miał pazury swoje prawie w boku lewym drugiego, lewą nogą trzymał go za biodra prawe mocno zwierzchu, ba y pazury głęboko wtłoczone maiąc, tego, który mu także swoją prawą nogą pod lewą biodrą, a lewą zaś w pierzu pazury wlepił y nozdrze mu ścisnął, rzuciwszy sobą chybką, wywrocił pod się y tak wiszącego pod sobą trzymał, ale że ciężaru tak wielkiego (zmordowany) trzymać długo nie zdołał, nie upuszczaiąc go iednak na ziemię, lekko złożył. Co oni ludzie patrzaiać, postrzegszy, przybieżeli gromadnie do nich y społecznie uwikłanych zastawszy z sobą, iednego z nich na ziemi leżącego (tak iako widzisz, w abprysie) za nos trzymaiącego, a drugiego na nim stojąceg[o], obudwu iednak zaiadłych, y wlepione głęboko paznokty trzymaiących, gdzie przyszło by, rozwadaiać, obudwu rozerwać. Przetoż, iako zwycięzcy winszuiąc y faworyzuiąc, zwyciężonego dobili, a drugiego iako zwyciężcę żywym zostawili. Ktorego pp. gdańszczanie w swym sequestrze na pewnym mieyscu maią y po dziś dzień ludziom pokazuią. Zabity u pasztetnika⁴.

3. Фрідерік III, данський король.

Арк. 998 а; вклейка між арк. 998–999;

висота – 35,5 см; ширина – 29,5 см.

Гравер Петер Трошель (бл. 1620 – після 1667);

Видавець Йоган Гофманн (1629–1698).

¹ Втрачені піврядка відновлено за примірником гравюри з Курніка. Див.: Biblioteka PAN w Kórniku, sygn. 4116 (Biblioteka Narodowa w Warszawie, Mf. 47396).

² Втрачений рядок відновлено за примірником з Курніка.

³ У гравюрі в рукописі Голінського втрачено шість рядків, відновлено за примірником з Курніка.

⁴ У варшавському друці (примірник з Курніка) листівка завершується словами: “W Warszawie v wdowy y dziedzycow Piotra Elerta, i. k. m. typographa”.

Надпис на гравюрі:

Serenissimo potentissimoque principi, dom[i]no Friderici⁵ III, Daniae, Norwegiae, Vandalorum Gothorumque regi, d[u]ci Slesuicy, Holsatiae, Stormariae et Dithmarsiae, comiti in Olden[b]orch et Delmenhorst etc.

Iohann Hofmann excudit;

P[eter] Troschel sculpsit.

Переклад:

Найяснішому наймогутнішому правителеві, пану Фрідріку III, королю Данії, Норвегії, вандалів і готів, герцогу Шлезвіга, Гольштина, Штормарна і Дітмаршена, графові в Ольденбурзі й Дельменгорсті etc.

Надрукував Йоган Гофманн;

Вирізьбив П[єтер] Трошель.

4. Вигляд Копенгагена (кінець 1650-х років).

Арк. 1021 а – 1021 б (вклейка між арк. 1020–1021);

висота – 30 см; ширина – 39,5 см.

Надпис на гравюрі:

Copenhagen ist ein Statt⁶
So schön⁷ als der Tag,
Die ziert von Norden
Von seinen König der Lust.

Die Neptuno und Themis
Haben doch im Lust,
Mars, Mercurius
Vnd die Kunst ihr wehr briest.

Der für wise bringt ihm
Eine solche Huldung,
Das der welcher nicht
Tölpisch⁸ ist sol haben.

Alle Zeit vor seine Augen
Dissen⁹ schönen¹⁰ Abdruck,
Viel mehr in seinen Herten
Die Lust zu besehen.

⁵ Помилково замість “Friderico”.

⁶ eine Stadt.

⁷ schöne.

⁸ tölpisch.

⁹ Dieser.

¹⁰ schöne.

Переклад:

Копенгаген – це місто
Таке гарне, мов день,
Воно прикрашає з Півночі,
Є радістю свого короля.

Адже Нептун і Феміда
До нього прихильні,
Марс, Меркурій
І мистецтво забезпечують його захист.

Хто розумний, складає йому
Таку шану,
А той, хто не є
Телепнем, мав би [її] мати.

Весь час перед очима
Цей чудовий образ,
А ще більше у своєму серці
Радість бачити його¹¹.

Рукою Мартина Голінського надпис у правому нижньому куті:
“Miasto krola dunskiego Friderica III”.

¹¹ Відчитання тексту і переклад Ірини Романюк та Галини Сварник.

ПОКАЖЧИК ДОКУМЕНТІВ

1654

№ 1. Нотатка про початок термінатів на 1654 рік	11
№ 2. 31 грудня 1653 р. – 11 лютого 1654 р. – Нотатки про сеймик Краківського воєводства у Прошовичах і початок роботи варшавського сейму	11
№ 3. 1654 р., лютий. – Нотатки про початок війни московського царя Олексія Михайловича з Річчю Посполитою, підданство Війська Запо- розького Москві, приїзд патріарха Никона до Києва для присяги нових підданих, надання Богданові Хмельницькому титулу “князя всієї Русі”, польсько-московські дипломатичні відносини та інші відомості	12
№ 4. Нотатка про зимівлю кримських татар в Україні та виділення їм територій у Білій Церкві, Барі, Вінниці, Брацлаві та околицях Кам’янця- Подільського для зимових стацій	13
№ 5. 28 лютого 1654 р. – Нотатка про універсал короля Яна Казимира про скликання посполитого рушення та універсали гетьмана Богдана Хмельницького про невизнання Жванецького миру і підготовку до нової війни з Річчю Посполитою за участю Москви	13
№ 6. Нотатка про символи влади, передані для Богдана Хмельницького московським царем, подарунки для старшини, іноземних найманців для війни з Річчю Посполитою та зв’язки Москви зі Швецією у цій справі	14
№ 7. Новина про смерть великого литовського гетьмана Януша Кішки, претензії Януша Радзивіла на цей уряд, домагання польської шляхти щодо призначення королем великого коронного гетьмана, позицію пруських послів на варшавському сеймі та інші відомості	14
№ 8. 19 травня 1654 р., Прошовичі. – Виступ краківського воєводи Володислава Домініка Острозького-Заславського на сеймику Краків- ського воєводства	15
№ 9. 1654 р., середина травня, Париж. – Прохання Єроніма Радзейов- ського до короля Яна Казимира про своє помилування з реплікою Мартина Голінського у цій справі	18
№ 10. 18 травня 1654 р., Варшава. – Лист пана Гжицького до краків- ського чесника Мартина Владислава Пегловського про українсько-татар- ський союз, польське й козацьке посольства до Османської імперії, смерть валаського господаря Матвія Басараби, події у Литві та інші ві- домості	19

№ 11. 7 липня 1654 р. – Новини з варшавського сейму про литовських сеймових послів, відомості з України про наступи козаків і московського війська, розташування коронної, литовської армії, татарського, семигородського послів у Варшаві, польського у Стамбулі, шляхетські нобілітації, коронні й литовські уряди гетьманів та інші відомості	20
№ 12. 24 серпня 1654 р., Варшава. – Новини з листа Лукаша Домбського до його дядька, краківського каноніка Лукаша Домбського про аудієнцію татарського посла у Яна Казимира, табір Богдана Хмельницького під Білою Церквою, становище у коронному й литовському війську та інші відомості	22
№ 13. 8 серпня 1654 р., табір під Оршею. – Лист литовського гетьмана Януша Радзивіла до віленського біскупa Юрія Тишкевича про бої з московськими військами у Білорусі та Смоленському воєводстві	23
№ 14. 26 квітня 1654 р., Стамбул. – Лист польського посла до Османської імперії Миколая Бегановського до короля Яна Казимира про прощальні аудієнції у султана та візира	25
№ 15. 1654 р., травень. – Новини про турецького посла, який мав прибути до Варшави з Миколаєм Бегановським, і татарське посольство на сейм	28
№ 16. 1654 р., червень. – Новини з Варшави до Велічки про надприродні небесні видива, що з'явилися під час роботи варшавського сейму, а також про незгоди між сеймовими послами, татарське, семигородське й турецьке посольства до Варшави, завоювання московського війська у Великому князівстві Литовському, допомогу Богдана Хмельницького, відносини Москви і Швеції, українсько-татарські переговори та інші відомості	28
№ 17. 6 січня 1654 р., Краків. – Універсал краківського підстарости й генерального поборці Краківського воєводства Єроніма Сметанки про зведення податків до Кракова	30
№ 18. 2 травня 1654 р., Бахчисарай. – Лист коронного стражника Станіслава Маріуша Яскульського до коронного конюшого Олександра Михайла Любомирського про переговори з ханом і візирем під час посольства до Кримського ханства	31
№ 19. 25 квітня 1654 р., Чигирин. – Лист Богдана Хмельницького до кримського візира Сефера Газі-аги з повідомленням про посольство канівського полковника Семена Савича до Бахчисараю і поясненням причин підданства Московській державі	38
№ 20. Фрагмент листа Іслама Гірея III до Богдана Хмельницького з відповіддю на козацьке посольство Семена Савича і нотаткою копіїста Станіслава Яна П'янчі для свого батька, казимирського райці Бартоломея П'янчі	39
№ 21. 31 серпня 1654 р., Варшава. – Новини з листа Лукаша Домбського до його дядька, краківського каноніка Лукаша Домбського про шведське посольство до Яна Казимира	40

№ 22. 7 жовтня 1654 р., Вольбор. – Новина про смерть куявського біскупа Миколая Войцеха Гневоша	41
№ 23. 1654 р., жовтень – листопад. – Новини про виплату заборгованості за службу кварцяному військові та податки у цій справі	41
№ 24. Новина про повернення царя Олексія Михайловича до Москви з походу, облогу його військами Смоленська, завоювання у Литві, причини московського нападу на Річ Посполиту, роль Богдана Хмельницького у цих подіях, захоплення українськими військами Острога і Дубна та інші відомості	42
№ 25. Новини про становище у таборі коронної армії	42
№ 26. Смоленськ, жовтень 1654 р. – Реляція про капітуляцію Смоленська (т. зв. “Relacya o Smoleńsku”)	43
№ 27. 1654 р., друга половина жовтня. – Новини про московсько-польську війну в Білорусі та Лівонії, смерть Івана Золотаренка, коментарі про значення Смоленська для Речі Посполитої та інші відомості	44
№ 28. 9 листопада 1654 р., Варшава. – Новини про загрозу від Швеції у разі завоювання Великого князівства Литовського московським царем, польське посольство Андрія Морштина до Стокгольма, повернення Станіслава Маріуша Яскульського з Криму та інші відомості	45
№ 29. 1654 р., серпень – вересень. – Чутки про поразку московських військ від англійського та голландського флоту, а також новини про податки для виплати жолду кварцяному війську і спротив селян та міщан жовнірським поборам	46
№ 30. Новини про універсал великого коронного гетьмана Станіслава Потоцького про збір війська на день 15 вересня 1654 року з причини поразки литовської армії від Москви	47
№ 31. Новина про відречення шведської королеви Христини від престолу і коронацію Карла X Густава новим королем	47

1655

№ 32. 1654 р. – Астрологічний календар доктора філософії і медицини, королівського математика Миколая Журавського на 1655 рік з поясненням небесного видива, що сталося 9 червня 1654 року	51
№ 33. Витяг з календаря Миколая Журавського на 1655 рік з відліком часу від різних подій	53
№ 34. Календар гданського астролога Стефана Фурмана на 1655 рік з відліком часу від різних подій	53
№ 35. 1553 р. – Астрологічний прогноз аноніма про загибель Польщі від турків з нотаткою Мартіна Голінського про його копіювання під час еміграції в Кезмарку у 1656 році	54

№ 36. 9 січня 1655 р., Олександрівка. – Лист руського воєводи, польного коронного гетьмана Станіслава Лянцкоронського до підканцлера Андрія Тшебицького про військові дії в Україні	56
№ 37. Новина про смерть папи римського Інокентія X та обрання на його місце Олександра VII	61
№ 38. 16 лютого 1655 р., Варшава. – Новини про облогу Умані коронними військами, події у Швеції, відправлення польського посла до Стамбула, бранденбурзького й семигородського послів у Варшаві та інші відомості	61
№ 39. Новина про обрання Карла X Густава королем Швеції	62
№ 40. 29 грудня 1654 р. – Новини з Кам'янця-Подільського про облогу, захоплення коронними військами Брацлава і допомогу від татар	62
№ 41. 20 грудня 1654 р. – Лист великого коронного гетьмана Станіслава Потоцького до ротмістра Сельницького про захоплення Брацлава, допомогу від татарських військ та інші відомості	64
№ 42. 29 січня 1655 р., Кам'янець-Подільський. – Лист ротмістра Миколая Зацвиліховського до подільського підстоля Томаша Улінського про відносини Богдана Хмельницького з придунайськими країнами, військові дії коронної армії в Україні, зв'язки Речі Посполитої з Кримом та інші відомості	64
№ 43. 1 лютого 1655 р. – Новини зі Жванця з листа хотинського паркалаба до канцлера Стефана Корицінського про облогу Умані, платню кримським татарам та об'єднання молдавських військ з коронними	66
№ 44. 1655 р., лютий. – Новини з Риги про поширення морової хвороби у Московській державі, підготовку походу царського війська до Динабурга, скупчення шведського війська в Лівонії та інші відомості	67
№ 45. Лист поручика Холовейського до невідомого про захоплення Умані та переслідування основних сил Богдана Хмельницького	68
№ 46. 3 лютого 1655 р., Жашків. – Лист польського аноніма про облогу Охматова коронними військами та битву з Богданом Хмельницьким на Дрижиполі	68
№ 47. 9 березня 1655 р. – Новина про початок конвокації у Варшаві	71
№ 48. 5 березня 1655 р. – Новини з Варшави у листі від аноніма до сандомирського ловчого Якуба Бжеського про битву з козаками під Охматовом, війну в Литві, переговори польського посланця у Стокгольмі, а також чутки про полонення Івана Богуна та інші відомості	71
№ 49. 23 квітня 1655 р. – Новини з Варшави про військову кампанію в Україні, посольства від Речі Посполитої до Криму і від Семигородського князівства до Яна Казимира, війну з Москвою у Литві, реляції посла Андрія Морштина зі Стокгольма, бранденбурзьке посередництво між Річчю Посполитою і Швецією, посольство шведських сенаторів до польсько-литовських сенаторів та інші відомості	73

№ 50. 3 (13) березня 1655 р., Стокгольм. – Лист шведських сенаторів до сенаторів Речі Посполитої про прибуття до Швеції польського посла Андрія Морштина з листами, у яких порушувалися титули шведського короля, і сподіваннями вирішити польсько-шведські непорозуміння мирним шляхом	77
№ 51. 4 травня 1655 р., Варшава. – Універсал Яна Казимира до старшини і черні Війська Запорозького з обіцянкою надати шляхетські вольності і закликом відійти від московського підданства	83
№ 52. Нотатки Мартина Голінського з коментарями щодо видання універсалу Яна Казимира до козаків від 4 травня 1655 року, початку роботи варшавського сейму, українського посольства до Стамбула та інших подій	84
№ 53. 9 травня 1655 р. – Новина про смерть королевича Кароля Фердинанда	85
№ 54. 19 травня 1655 р. – Новина про початок варшавського сейму	86
№ 55. Нотатка про захоплення у 1543 році угорського міста Секешфегервара османськими військами Сулеймана I та страту місцевого єпископа	86
№ 56. 22 або 23 травня 1655 р., Варшава. – Лист Лукаша Домбського до його дядька, краківського каноніка Лукаша Домбського про роботу варшавського сейму, повернення польського посла зі Стокгольма, обговорення ухвали щодо смоленського воєводи та інші відомості	87
№ 57. 1655 р., травень. – Лист кримського хана Мегмеда Гірея IV до польського короля Яна Казимира про відправлення до нього Дедеш-аги, отримання упоминків, спільні військові дії проти українських козаків, укріплення міста Іслам-Кермена та інші відомості	89
№ 58. 13 червня 1655 р., Варшава. – Новини про сеймові конфлікти, реляцію Януша Радзивіла, війну в Україні, татарсько-польські відносини, суперечки за спіські міста з Угорщиною, коронацію Леопольда Ігнатіуса угорським королем та інші відомості	91
№ 59. 20 червня 1655 р. – Новини з Варшави про завершення сейму після конфліктів щодо його пролонгації, московську війну у Литві та Білорусі, захоплення Мінська, семигородського посла на сейм, українські та московські справи, посполите рушення, міські податки для армії, реляційні сеймики після сейму та інші відомості	92
№ 60. 26 червня 1655 р., Варшава. – Новини з листа казимирського райці Андрія Ясовського до міста Казимира про варшавські події після сейму, сеймові плани щодо ірландських колоністів в Україні, польські посольства до імператора Фердинанда III, кримського хана Мегмеда Гірея IV, семигородське посольство до Речі Посполитої, відносини зі Швецією, суд над дружиною Єроніма Радзейовського Єлизаветою зі Слушків та інші відомості	95

№ 61. Варшава, кінець червня 1655 р. – Лист польського короля Яна Казимира до кримського хана Мегмеда Гірея IV про відправлення Дедешаги до Криму, поділ армії Речі Посполитої на три частини проти шведів, козаків і Москви, татарський виступ в Україну та інші відомості	98
№ 62. 26 червня 1655 р. – Новини про бої литовської армії з московськими та козацькими військами, а також про скупчення шведських військ у Лівонії	100
№ 63. 5 липня 1655 р. – Новини про похорон королевича Кароля Фердинанда у Варшаві та пізніше перепоховання у Кракові	101
№ 64. 19 липня 1655 р. – Новини з Литви про захоплення Мінська, тривожні настрої у Вільні та інші відомості	101
№ 65. Нотатка про коронне військо в Україні та стації по повітах для його утримання	102
№ 66. 1655 р., після 22 липня. – Свідчення Мартина Голінського про вибирання стацій для коронної армії з єврейської ділянки Казимира з його нотатками про співпрацю єврейської громади міста зі шведами	102
№ 67. 1655 р., травень – початок липня. – Новини про облогу Динабурга московськими, пізніше шведськими військами і захоплення міста шведами	103
№ 68. Нотатка про заклики Януша Радзивіла до міщан Вільна збиратися на захист міста від московських військ	103
№ 69. 1655 р., середина червня – середина липня. – Новини про сеймові та інші конфлікти у Варшаві	103
№ 70. 19 травня – 20 червня 1655 р. – Фрагменти й переказ конституції варшавського сейму з пізнішими репліками Мартина Голінського	104
№ 71. 1 серпня 1655 р. – Нотатка про публікацію третього поклику на посполите рушення і скликання сеймику Краківського воєводства у Прошовичах	108
№ 72. 27 липня 1655 р. – Новина про захоплення шведами Познані, Каліша, Велюня та Гнезна	109
№ 73. Новина про збір посполитого рушення під Ловічем на день 14 серпня 1655 року	109
№ 74. Нотатка про невдалу спробу захоплення Бихова московськими військами	109
№ 75. 25 липня 1655 р. – Новина про битву під Уйстям і підданство шведам познанського воєводи Криштофа Опалінського і каліського Андрія Кароля Грудзінського	109
№ 76. 6 серпня 1655 р., Пиздри. – Лист королівського секретаря Яна Кашковського про битву під Уйстям, підданство коронної армії шведам, наступ Карла X Густава та надії поляків відвоювати землі Речі Посполитої від українського й московського війська	110
№ 77. 12 липня 1655 р., Щецін. – Лист Єроніма Радзейовського до познанського воєводи Криштофа Опалінського і каліського воєводи Андрія Кароля Грудзінського з пропозицією піддатися шведській армії Арвіда Віттенберга	113

№ 78. 12 липня 1655 р., Щецін. – Лист Арвіда Віттенберга до познанського воєводи Криштофа Опалінського і каліського воєводи Андрія Кароля Грудзінського з пропозицією піддатися шведському королю	116
№ 79. 14 липня 1655 р., Прошовичі. – Переказ ухвал реляційного сеймику Краківського воєводства	117
№ 80. 15 серпня 1655 р. – Новини з Варшави про підданство коронної армії шведам під Уйстям, заходи Яна Казимира по обороні міста, захоплення Познані шведським королем Карлом X Густавом, повернення татарського посла з Данії, польсько-татарські відносини та інші відомості	118
№ 81. 8 серпня – 1 жовтня 1655 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про події у Речі Посполитій і захоплення міста Казимира шведськими військами	120
№ 82. 19 листопада 1655 р. – Новини зі Львова про відступ Богдана Хмельницького з-під міста, його битви з кримським ханом Мегмедом Гіреєм IV під Глинянами, Заложцями і Збаражем, об'єднання татарських військ з коронною армією та інші відомості	122
№ 83. 1655 р., жовтень. – Новини про англійсько-іспанську війну, голландське і французьке посередництва для укладення миру між Швецією і Річчю Посполитою та інші відомості	123
№ 84. 1655 р., кінець листопада. – Новини з Ополя про відправлення ленчицького воєводи Яна Лещинського у посольстві до імператора Фердинанда III	124
№ 85. 12 листопада 1655 р. – Новина про Рінський договір бренденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма з містами Королівської Пруссії	124
№ 86. Новина про польсько-татарські відносини і перемоги кримського хана Мегмеда Гірея IV над московським військом	124
№ 87. 28 жовтня 1655 р. – Реляція про шведську війну, повернення царя Олексія Михайловича до Москви з походу, становище Януша Радзивіла та інші відомості	125
№ 88. 19 листопада 1655 р. – Постанова про вибирання податків шведськими комісарами у Кракові та Казимирі з коментарем Мартина Голінського	126
№ 89. 1 грудня 1655 р. – Новини про шведську війну у Речі Посполитій, московську у Великому князівстві Литовському, податки у Короні Польській, а також чутки про скликання сейму для обрання Карла X Густава польським королем та інші відомості	128
№ 90. Нотатка про прихильну до Речі Посполитої позицію бренденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма	130
№ 91. Нотатка про збір церковних коштовностей, вивезених за межі Речі Посполитої, для організації коронної армії	130

№ 92. 26 листопада 1655 р. – Новина про присягу гетьмана Богдана Хмельницького на вірність польському королю Янові Казимиру під Озерною і виступ об'єднаного українсько-татарського війська йому на допомогу	130
№ 93. 1655 р., грудень. – Новини про тривоги у Кракові від татар, шведську війну в Королівській Пруссії та Новому Сончі	131
№ 94. Новина про шведські роз'їзди у Краківському воєводстві для вибирання стацій для краківської залоги	131
№ 95. Нотатка про вибирання стацій шведським військом у Велічці та ситуацію щодо соляних жуп	132
№ 96. Нотатка про підданство відділів коронної армії шведам	132
№ 97. 15 листопада 1655 р. – Нотатка про таємну нараду короля Яна Казимира з сенаторами в Ополі та позицію коронного маршалка Юрія Любомирського	132
№ 98. Новина про ув'язнення краківських міщан за відмову від виплати призначеної шведами суми податку, а також про становище Кракова і Варшави під шведською адміністрацією	133
№ 99. 1655 р., жовтень. – Новина про підданство Кракова шведському війську, від'їзд короля Карла X Густава до Варшави, а також нотатка Мартіна Голінського про вибирання в Казимирі чопового й акцизи у його кам'яниці	133
№ 100. Нотатка про віднайдення шведами срібла і депозитів з грошима, що зберігалися у скарбі й костелах	134
№ 101. Нотатка про облогу Львова українсько-московськими військами і знищення Любліна та околиць	134
№ 102. Нотатка про доставлення до Кракова 500 пар кайдан для ув'язнених	134
№ 103. Нотатка про вибирання шведами податків у Кракові та околицях	134
№ 104. Чутка про скликання королем Карлом X Густавом сейму у Варшаві на день 30 листопада або 10 грудня 1655 року	135
№ 105. 3 грудня 1655 р. – Новини про штурми Ченстохови шведськими військами	135
№ 106. 24 грудня 1655 р. – Нотатка про тривоги у Кракові й Казимирі від небезпеки татарського нападу	135
№ 107. 27 грудня 1655 р. – Новини про переїзд короля Яна Казимира з еміграції в Сілезії до спільних міст	136
№ 108. Нотатка про відносини короля Яна Казимира з кримськими татарами	136
№ 109. 1655 р., середина листопада. – Нотатка про прибуття короля Карла X Густава до Варшави і гостину в Єроніма Радзейовського	136
№ 110. Нотатка про зруйнування шведами Страдома для оборони Кракова та чудо з мощами св. Симона з Липниці	137

№ 111. Нотатка про домовленості шведів з єврейською громадою Казимира та костелами про викупи від грабунку, скупку євреями награваних у костелах цінностей та інші відомості	137
№ 112. Новини про долю окремих казимирських райців і міщан, які не виїхали з міста на еміграцію	138
№ 113. Нотатка про щомісячну виплату єврейською громадою грошей для шведського війська	138
№ 114. Нотатка про захоплення Карлом X Густавом міст у Королівській Пруссії та його переговори з курфюрстом Фрідріхом Вільгельмом	138
№ 115. 1655 р., грудень. – Нотатка про доставлення кількасот кайдан до краківської ратуші	138
№ 116. Нотатка про завдання Яна Казимира для коронного інстигатора Данієля Житкевича на переговорах з Богданом Хмельницьким, його подорож до Карла X Густава та підданство Торуня шведам	139
№ 117. Нотатка з чутками про подорож коронного підскарбія Богуслава Лещинського з Вроцлава до Торуня	139
№ 118. Новини з Рима про приїзд королеви Христини до міста, допомогу папи Олександра VII венеційцям проти турків, його підтримку Яна Казимира та війну султана Мегмеда IV з Персією	139

1656

№ 119. Астрологічний календар доктора філософії і медицини, королівського математика Миколая Журавського на 1656 рік	143
№ 120. Астрологічний календар Себастьяна Фабіана Стрієвича на 1656 рік	147
№ 121. Нотатка Мартина Голінського про початок 1656 року	148
№ 122. 1656 р., 16–30 грудня. – Новини про шлях короля Яна Казимира з Сілезії до Речі Посполитої через спиські міста	148
№ 123. 1656 р., січень. – Новини про смерті казимирських міщан під час еміграції та епідемію чуми в Угорщині	148
№ 124. 4 січня 1656 р. – Новини про повстання проти шведів у Новому Сончі, Новому Тарзі, Чорштині та інших місцях	149
№ 125. Новини про зв'язки Яна Казимира з кримськими татарами і його універсали про посполите рушення проти шведів	149
№ 126. Новини про перемогу татар над московським військом і їхній похід до Польщі на допомогу Янові Казимиру	150
№ 127. Новина про посольство Мегмеда Гірея IV до шведського короля і шведське посольство до Криму	150
№ 128. Новина про посольство імператора Фердинанда III до шведського короля і шведське посольство до Австрії	150

№ 129. 16–24 січня 1656 р. – Новини про події у Кракові, Казимирі та інших містах, а також про союз Яна Казимира з Богданом Хмельницьким під час походу коронної армії до Королівської Пруссії	151
№ 130. Новини про повернення татар до Криму після битви під Озерною і чутки про виплату Карлом X Густавом грошей кримському ханові	151
№ 131. 4 січня 1656 р., Бжезіни. – Універсал генерала Роберта Дугласа до польської шляхти про відвернення шведським королем Корони Польської від розорення і згуби українськими та московськими військами, скликання сейму та закликом зберігати вірність Карлові X Густаву	152
№ 132. 4 лютого 1656 р., Краків. – Універсал адміністратора Яна Антонія де Розенштайна (Ружновського) до райців, бурмістрів міст та містечок про вибирання чопового й акцизи за наказом фельдмаршала Арвіда Віттенберга	153
№ 133. 8 січня 1656 р., Кросно. – Універсал Яна Казимира про його повернення до Речі Посполитої та збір війська у Новому Сончі під регіментом Габріеля Войниловича	154
№ 134. 9 січня 1656 р., Кросно. – Універсал великого коронного маршалка Юрія Любомирського до мешканців новотарської та живецької волостей про збір війська на Підгір'ї до полковника Габріеля Войниловича	155
№ 135. 30 грудня 1655 р. – Новина про смерть Януша Радзивіла	156
№ 136. 1656 р., січень – лютий. – Новини з Кракова і Казимира про панування шведів у цих містах, смерть познанського воєводи Криштофа Опалінського та інші відомості	156
№ 137. Новина з чутками про перехоплення поляками шведського посла, який віз грошову компенсацію для кримського хана Мегмеда Гірея IV	157
№ 138. Новина з чутками про наміри Богдана Хмельницького підтримати Яна Казимира проти шведів	158
№ 139. 5 лютого 1656 р. – Новина про від'їзд Арвіда Віттенберга з Кракова	158
№ 140. Новина про наміри семигородського князя Юрія II Ракоція підтримати Яна Казимира військом у боротьбі зі шведами	158
№ 141. 12 лютого 1656 р., Велічка. – Новини про сутички польських і шведських військ	158
№ 142. 1656 р., лютий. – Чутки про допомогу семигородського війська польському королю Янові Казимиру	159
№ 143. 11 лютого 1656 р. – Новина про плани бунтівників у спіських містах напасти на польських емігрантів задля грабунку	159
№ 144. Новина про набір людей на військову службу до Яна Казимира	159

№ 145. 24–26 лютого 1656 р. – Новина про виїзд Мартина Голінського та інших міщан Казимира з Нового Таргу на еміграцію до Кезмарка	160
№ 146. 1656 р., кінець січня – лютий. – Переказ поголосок про договір, укладений між Швецією та Бранденбургом 17 січня 1656 року, та становище міст у Королівській Пруссії	160
№ 147. 18 лютого 1656 р. – Новина про поразку коронної армії від шведів під Голомбом	161
№ 148. Новина про перебування Яна Казимира у Львові та його надії на мирні переговори з Богданом Хмельницьким	161
№ 149. Новини про облогу шведами Замостя, підданство Любліна та їхній наступ до Львова	161
№ 150. Новина про смерть і похорон краківських райців	162
№ 151. 7 березня 1656 р. – Новина про службу колишнього веліцького жупника, графа Яна Вайгарда Вжесовича у шведів та його наступ на місто Живець	162
№ 152. Новина про поширення чуми в місті Казимирі	162
№ 153. Нотатка про пожежу в маєтностях допчицького старости Михайла Йордана	163
№ 154. Новина про погром шведів загонами коронного хорунжого Олександра Конецпольського і наступ шведського короля Карла X Густава на Львів з надією на об'єднання з козацькими військами	163
№ 155. Нотатка про встановлення монополії євреїв міста Казимира на оренду чопового у шинкарській справі під час шведського панування	164
№ 156. Нотатка про податки, накладені на краківських міщан для потреб шведської адміністрації	164
№ 157. Новини про поразки шведів під Перемишлем, Ярославом та в інших місцях	165
№ 158. Новини про передислокацію польських селянських загонів під Краків, військову діяльність графа Яна Вайгарда Вжесовича і об'єднання військ Юрія Любомирського зі Стефаном Чарнецьким	165
№ 159. Новини про захоплення Сандомира військами Юрія Любомирського	166
№ 160. Новини про перебування Яна Казимира у Львові з метою завершення переговорів з Богданом Хмельницьким	166
№ 161. 16 березня 1656 р. – Новина про захоплення Мальборка шведськими військами	167
№ 162. Новина про універсали шведського короля Карла X Густава про збір польської шляхти до Ловіча	167
№ 163. Новина про податки краківських міщан та їхнє становище під шведським пануванням	167
№ 164. Новина про смерть краківського воєводи Володислава Домініка Острозького-Заславського	167

№ 165. 7 квітня 1656 р. – Новини про поразку шведського війська у битві під Варкою	168
№ 166. Чутки про смерть графа Яна Вайгарда Вжесовича і полонення поляків, які були на службі у шведів	168
№ 167. Новина про посольство від Яна Казимира до шведського губернатора у Кракові Пауля Вірца	169
№ 168. 1656 р., квітень. – Новина про коронне й литовське військо, а також про універсали Яна Казимира про посполите рушення проти шведів	169
№ 169. Новини про перебування шведського короля Карла X Густава під Голембям та у Варшаві	170
№ 170. Новини про сутички князя Богуслава Радзивіла з коронним маршалком Юрієм Любомирським	170
№ 171. Новини про подячні Служби Божі поляків на еміграції у Кезмарку з приводу перемог над шведами	170
№ 172. Новини про плани Богдана Хмельницького посадити Василя Лупула на молдавське господарство, скинути валаського господаря Костянтина Щербана і заходи проти цього з боку Юрія II Ракоція	170
№ 173. Новини про прибуття Карла X Густава під Варшаву і його далші плани стосовно Королівської Пруссії	171
№ 174. 1656 р., квітень – Новини про наміри Яна Казимира вирушити зі Львова 26 квітня з посполитим рушенням з Русі, польсько-татарські відносини і незавершені переговори поляків з Богданом Хмельницьким	171
№ 175. Новини про оборонні заходи шведського коменданта Пауля Вірца у Кракові та привілеї, надані шведами казимирським євреям у шинкарській справі	171
№ 176. Новини про сутички шведських і польських загонів довкола фортець Бобрика та Липовця	172
№ 177. Новини про оборонні заходи у Кракові проти шведів, чутки про графа Яна Вайгарда Вжесовича і готовність сandomирських міщан здати місто полякам	172
№ 178. Новини про відвоювання Любліна від шведів, бойові дії у Королівській Пруссії, відносини Речі Посполитої з Кримським ханством, Московською державою, Семигородським князівством та інші відомості	173
№ 179. Новина про посольства до бранденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма від київського каштеляна Стефана Чарнецького і кримського хана Мегмеда Гірея IV	174
№ 180. 20 березня 1656 р., Бахчисарай. – Лист кримського хана Мегмеда Гірея IV до бранденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма із запевненням у дружбі з Яном Казимиром та пропозицією виступити разом проти шведів	174
№ 181. Нотатка про звинувачення Єроніма Радзейовського з боку Карла X Густава у поразці шведів під Варкою	175

№ 182. Нотатка про заходи безпеки шведів у Кракові	176
№ 183. Новини про вибирання стацій зі шляхетських сіл і пограбування шляхти загонами простолюдинів	176
№ 184. 1 травня 1656 р. – Новини в Кезмарку з листів Олександра Стрижовського про коронацію Леопольда Ігнатіуса чеським королем, польсько-семигородські посольства, сутички зі шведами, похід коронної армії до Королівської Пруссії та інші відомості	176
№ 185. 1656 р., кінець квітня. – Новини про війну в Королівській Пруссії, відносини Речі Посполитої з Об'єднаними Провінціями, бренденбурзьким курфюрстом Фрідріхом Вільгельмом та інші відомості	178
№ 186. 7 травня 1656 р. – Новини про битву під Варкою між шведськими і польськими військами, а також відомості про становище Варшави	179
№ 187. 1656 р., травень. – Новини про пограбування шведами костелів у Кракові та Велічці	179
№ 188. Новина про спалення Лешна поляками з причини осередку протестантизму	180
№ 189. Новини про становище шведського гарнізону у Кракові	180
№ 190. Новини про опір шведам у Великопольщі	181
№ 191. 1656 р., квітень – травень. – Новини про польсько-шведські бої, позицію кримських татар, повстання на Жмуді, облогу Варшави військами Яна Казимира, ув'язнення Єроніма Радзейовського шведським королем, битву під Варкою та інші відомості	181
№ 192. Нотатка про спалення Тумського костелу в Ленчиці та міст Клодави і Рабштина	183
№ 193. Кінець 1655 р. – початок 1656 р. – Новина про смерть краківського великоурядника Олександра Плази і пограбування простолюдинами єврейського та іншого майна	183
№ 194. 1656 р., травень. – Новини про комісію Яна Казимира у Живцю і збір шляхти на війну	183
№ 195. Новина про втечу Карла X Густава до Ельблонга	184
№ 196. 10 червня 1656 р. – Новини про поразку польського війська під Моголою і його таємні зв'язки з міщанами	184
№ 197. Новини про становище шведської адміністрації у Кракові та Казимирі й недовіру до міщан	186
№ 198. Новини про захоплення польськими військами Лянцкони	186
№ 199. Новини про втечі краківських міщан таємними шляхами з міста	187
№ 200. Новини про відступ шведів з Тенчина і Велічки до Кракова для зміцнення оборони міста	187
№ 201. 15 червня 1656 р. – Новина про процесію в Кезмарку на день Божого Тіла	188

№ 202. Новини про надання Яном Казимиром урядових посад на звільнені вакансії	188
№ 203. Новина про приїзд шведської королеви Ядвіги Елеонори та інших жінок до своїх чоловіків до Польщі	188
№ 204. Поголоски про військову допомогу Англії шведському королю	189
№ 205. 1656 р., травень – червень. – Новина про шведсько-бранденбурзькі переговори і заходи шведського короля щодо підтримки обложеного у Варшаві гарнізону	189
№ 206. Нотатка про захоплення шведами Великої й Малої Польщі, за винятком Львова, Перемишля, Ченстохови, Гданська та інших міст	189
№ 207. Перелік костелів, зруйнованих у Кракові й Казимирі	190
№ 208. 1656 р., червень. – Новини про смерть Карла X Густава, повстання у Швеції та облогу Варшави	190
№ 209. Новини про протистояння у Франції між парламентом і королем Людовіком XIV, його відносини з Іспанією та Швецією	191
№ 210. Поголоска про смерть Адольфа Йогана, брата шведського короля Карла X Густава	191
№ 211. 24 червня 1656 р. – Свідчення Мартина Голінського про проїзд татарського посла до Відня і новини про відносини Фердинанда III з Францією та його заходи щодо обрання Леопольда Ігнатіуса чеським королем	192
№ 212. Новини про заворушення у Швеції з приводу невдоволення війною Карла X Густава у Речі Посполитій	192
№ 213. 1 липня 1656 р. – Новини про захоплення Варшави польськими військами та облогу Кракова	192
№ 214. 1656 р., липень. – Новина про повінь Вісли у Кракові й Казимирі	193
№ 215. Новини про вилазки шведів з обложеного Кракова	193
№ 216. 12 липня 1656 р. – Новина про від'їзд із Кезмарка сандомирського каштеляна Станіслава Вітовського до Нового Таргу і Варшави	194
№ 217. Новина про переговори шведського коменданта Пауля Вірца з серадзьким каштеляном Єронімом Вежбовським під Краковом	194
№ 218. 18–20 липня 1656 р. – Новини про шведські вилазки з Кракова та бої з польськими військами	194
№ 219. Новини про залучення євреїв і циган до шведського гарнізону у Кракові та його зміцнення за рахунок підкріплення з інших замків	195
№ 220. 9 липня 1656 р. – Новини з Сілезії про зміцнення Фердинандом III своїх кордонів, австрійсько-французькі відносини і вороже ставлення у Чехії до намірів коронувати Леопольда Ігнатіуса чеським королем	195

№ 221. 1656 р., початок липня. – Новини про укладення Марієн- бурзького договору між Карлом X Густавом і Фрідріхом Вільгельмом від 25 червня, військові операції Роберта Дугласа, Богуслава Радзивіла та інших генералів, допомогу кримських татар Янові Казимиру та інші ві- домості	196
№ 222. 15–20 липня 1656 р. – Новини зі Львова про перехід татарських військ через Руське воєводство, ставлення козацької старшини і черні до укладення польсько-московського миру, козацькі заворушення проти Бог- дана Хмельницького, обрання Вдовиченка гетьманом на Задніпров’ї та інші відомості	197
№ 223. Новина про перемоги московського війська над шведами	198
№ 224. Нотатки про хвороби у польському таборі під Варшавою	198
№ 225. 1656 р., липень. – Новини про перебування польської коро- леви Людвіки Марії в Ченстохові, Варшаві та Ланцуті	198
№ 226. Поголоски про смерть Адольфа Йогана, брата шведського короля Карла X Густава	198
№ 227. 28 липня – 10 серпня 1656 р. – Новини про захоплення шведами Варшави, поразку польської армії під Краковом та інші відомості	199
№ 228. 26 червня – 8 липня 1656 р. – Нотатка про поразки осман- ського флоту у битві при Дарданеллах і захоплення венеційцями острова Бозджаади (Тенедоса)	200
№ 229. 16 липня 1656 р. – Нотатка про поразку французької армії під Валансьєнном від іспанців	200
№ 230. 17 серпня 1656 р. – Нотатка про операції шведської армії коло Кракова, Чорштина, Старого і Нового Сончу, а також поголоски про наміри Карла X Густава вирушити на завоювання спіських земель	200
№ 231. 20 серпня 1656 р. – Поголоски про похід шведського короля Карла X Густава до Кракова та його переслідування польським війсь- ком	201
№ 232. Новина про похід шведського короля Карла X Густава в Лівонію для оборони від Москви та облогу Риги царем Олексієм Михай- ловичем	201
№ 233. Новини про шведсько-польські переговори і вимоги шведського короля Карла X Густава для укладення миру з Яном Казимиром	201
№ 234. 1656 р., серпень. – Новини про обкладання новими подат- ками краківських міщан і пограбування шведами костелу на Скалці	202
№ 235. Новини про виступи бранденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма і короля Карла X Густава на захист земель Королівської Прус- сії проти польських, литовських і татарських військ	202
№ 236. 11 серпня 1656 р., Краків. – Універсал коменданта Кракова Пауля Вірца до мешканців Краківського воєводства з повідомленням про перемогу шведського короля під Варшавою, заохоченням шляхти без- печно проживати у своїх маєтках за умови зречення від виступу на посполите рушення до польського короля та з наказом шведським уряд- никам карати непокірних	203

№ 237. 24 серпня 1656 р. – Новина про поразку шведського загону від польсько-татарського війська під Равою	204
№ 238. 21 серпня 1656 р., під Радомом. – Універсал коронного обозного, київського каштеляна Стефана Чарнецького до мешканців і всієї посполитої людності Краківського воєводства про заохочення до боротьби зі шведами та заборону поширення універсалів краківського коменданта Пауля Вірца	204
№ 239. Новини про універсали польського короля Яна Казимира і коронного маршалка Юрія Любомирського до шляхти збиратися під Краківом	205
№ 240. 10 вересня 1656 р. – Новини про передислокацію шведських загонів з Вішниця до Кракова для зміцнення гарнізону	205
№ 241. 11 вересня 1656 р. – Новина про перехоплення поляками шведського посла до Стамбула Захарія Гамоцького разом з турецьким послом Мустафою-агою, відправленого султаном Мегмедом IV до Яна Казимира рік перед тим	206
№ 242. 1656 р., вересень. – Новини в Кезмарку про смерть смоленського воєводи Філіпа Обуховича, гетьмана Богдана Хмельницького і призначення новим гетьманом полковника Івана Богуна	207
№ 243. Новини про відступ шведського короля Карла X Густава до Торуня, французьке посередництво для польсько-шведських переговорів, призначення великого московського посольства до Вільна і татарське посольство до Яна Казимира із застереженням щодо укладення миру з Москвою	207
№ 244. 11 вересня 1656 р. – Новина про наступ шведів на Лянцкорону, пограбування ними довколишніх сіл і їхні поразки від повсталих селян	208
№ 245. Новина про смерть бжесько-куявського воєводи Яна Шимона Щавінського і призначення серадського каштеляна Єроніма Вежбовського на цей уряд, а також на уряд краківського великоурядника	208
№ 246. 22–30 вересня 1656 р. – Новини про відправлення коронного маршалка Юрія Любомирського під Краків і сутички шведів з поляками під час облоги міста	209
№ 247. 14 вересня 1656 р. – Новина про коронацію Леопольда Ігнатіуса чеським королем і підготовку військ архикнязя Леопольда Вільгельма до Пруссії проти курфюрста Фрідріха Вільгельма	209
№ 248. Новини про відправлення великого посольства познанського воєводи Яна Лещинського і війницького каштеляна Яна Вельопольського до імператора Фердинанда III	210
№ 249. Поголоски про громадянську війну в Англії, допомогу англійських військ для шведів і їхній розгром голландцями та гданчанами	210
№ 250. Новини про поширення чуми в Сілезії, Короні Польській та інших місцях	210

№ 251. Новина про війну данського короля Фрідеріка III і голландців зі шведами, а також про велике шведське посольство до Москви для укладення мирного договору	211
№ 252. Новини про шведського генерала Георга Форгеля, відправленого з відвойованої поляками Варшави до Кракова на переговори з комендантом Паулем Вірцом	211
№ 253. Новини про захоплення Велічки коронними військами	211
№ 254. 30 вересня – 9 жовтня 1656 р. – Нотатки про сутички шведів з коронними військами під Краковом і захоплення поляками в полон шотландця Форбеса з Тарнова	212
№ 255. Нотатка про пожежу в Любовлі на Спіші	212
№ 256. Новини про погром шведського загону під Краковом коронними військами	212
№ 257. Новини про переселення євреїв, які співпрацювали зі шведами, з Казимира до Кракова зі страху перед захопленням міста коронними військами	212
№ 258. 1656 р., після 22 серпня. – Поголоски про пропозиції шведського короля Карла X Густава для переговорів з поляками та відповідь Яна Казимира на його статті	213
№ 259. 1656 р., після 7 вересня. – Польський дискурс про необхідність укладення миру з Москвою і поголоски про пропозиції московського посольства польсько-литовським комісарам	214
№ 260. 14 жовтня 1656 р. – Новини про захоплення Ловіча коронними військами і польські тріумфи в Любовлі з причини поразок шведського короля Карла X Густава і бранденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма у Пруссії	215
№ 261. 18 жовтня 1656 р., Чигирин. – Новина про підтвердження українсько-семигородського договору, укладеного 7 вересня	216
№ 262. Новини про війну литовської армії Вінцентія Гонсевського разом з татарами у володіннях бранденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма	216
№ 263. Поголоски про розгром англійців, які йшли на допомогу шведам, голландцями і гданчанами	216
№ 264. 8 жовтня 1656 р. – Новина про битву під Простками і полонення Богуслава Радзивіла татарами	216
№ 265. 28 жовтня 1656 р. – Новина про повстання у Швеції проти Карла X Густава	217
№ 266. 1656 р., жовтень. – Нотатка про великопольські сеймики	218
№ 267. Нотатка про землетруси в Угорщині, Семигородському князівстві та небесні видіння	218
№ 268. 8 жовтня 1656 р. – Новина про поразку шведської армії під Простками і полонення шведських офіцерів	218

№ 269. 1656 р., жовтень. – Новина про повернення ротмістра Корицького до Яна Казимира від шведів і службу Юрія Немирича та Єроніма Радзейовського у шведського короля	219
№ 270. 1656 р., між 1 вересня і 15 жовтня. – Новини про облогу Риги московськими військами	220
№ 271. 1 листопада 1656 р. – Новина про смерть веліцького пробоща Яна Суходольського	220
№ 272. Новини про виступи шляхти Жмудської землі проти курфюрста Фрідріха Вільгельма та їхнє об'єднання з литовським військом Вінцентія Гонсевського	220
№ 273. Новини про переговори французьких посередників Шарля д'Авогура і Антуана де Люмбреза з польським королем про укладення мирного договору зі Швецією	220
№ 274. 1 листопада 1656 р. – Новина про початок церковного чотирьохтижневого ювілею в Кезмарку	221
№ 275. 1656 р., після 12 листопада. – Новина про ставлення голландців і гданчан до польсько-шведської війни	221
№ 276. Новина про конфедерацію шляхти і коронної армії у таборі під Краковом	221
№ 277. Новини про погром шведської армії Густава Отто Стенбока литовськими і татарськими військами	222
№ 278. 12 листопада 1656 р. – Поголовски про наступ семигородського князя Юрія II Ракоція на Польщу і його посольство до Яна Казимира з посередництвом примирення зі шведами	222
№ 279. Новина про переправлення Карлом X Густавом скарбів із Речі Посполитої до Швеції	223
№ 280. Новини про полонення поляками ваймарського князя Йогана Георга та звернення матері курфюрста Фрідріха Вільгельма Єлизавети Шарлотти до Яна Казимира з проханням миру	223
№ 281. Новина про погром козаками кримських татар, які поверталися з війни в Пруссії з ясиром	223
№ 282. Новини про відправлення частини військ Карла X Густава до Швеції на придушення повстань та інші відомості	224
№ 283. Новини про зібрані війська семигородського князя Юрія II Ракоція та імператора Фердинанда III	224
№ 284. Новини про коронне військо під Краковом і зібране посполите рушення шляхти	225
№ 285. 18 листопада 1656 р. – Новини про коронне військо під Краковом і шведських шпигунів у польському таборі	225
№ 286. 2 листопада 1656 р. – Новини про поразку шведського війська у Пруссії	225
№ 287. Новина про штурм Кракова коронними військами	226

№ 288. 1656 р., листопад. – Новини про відправлення Богуслава Радзивіла на переговори, смерть шведського канцлера Еріка Оксеншерни, порятунок шведської королеви Ядвіги Елеонори від полону у Гданську, збори шведського війська Робертом Дугласом і Густавом Отто Стенбоком, чутки про навернення до польського короля Єроніма Радзейовського і його смерть, французьке, шведське, бранденбурзьке і семигородське посольства до Яна Казимира, таємне посольство від Юрія II Ракоція до краківського коменданта Пауля Вірца та інші відомості	226
№ 289. 16–18 жовтня 1656 р. – Новина про прибуття польських послів Яна Лещинського і Яна Вельопольського до Відня та їхню першу аудієнцію в імператора Фердинанда III	227
№ 290. 7 грудня 1656 р. – Новини про гонця від імператора Фердинанда III до семигородського князя Юрія II Ракоція для з'ясування причин військових приготувань у Трансільванії	228
№ 291. 3 листопада 1656 р., с. Немежа під Вільном. – Варіант тексту Віленського договору, запропонований польсько-литовськими комісарами московським послам, з коментарями про його вдосконалення та іншими нотатками	228
№ 292. 14 листопада 1656 р. – Новини з польського табору під Гданськом з планами наступати на фортецю Голова у Королівській Пруссії, військові операції Вінцентія Гонсевського, відступ татар від нього до Криму, втечу з польського полону Богуслава Радзивіла та інші відомості	232
№ 293. 1656 р., перша половина листопада. – Новини про політичні події у Королівській та Князівській Пруссії, а також про польсько-литовську, московську, французьку, бранденбурзьку, австрійську і данську дипломатію у Центрально-Східній Європі	233
№ 294. 1656 р., після 12 листопада. – Новини про перебування французького, англійського, данського, голландського та інших послів у Гданську для здійснення посередництва в укладенні польсько-шведського миру	235
№ 295. 9 грудня 1656 р. – Новини про вилазку шведів з обложеного Кракова	236
№ 296. Новина про невдачу втечу фельдмаршала Арвіда Віттенберга з польського ув'язнення в Замості	236
№ 297. 24 грудня 1656 р. – Новини про прибуття до табору під Краків війницького каштеляна Яна Вельопольського з посольства до імператора Фердинанда III і його відправлення до Яна Казимира до Гданська	236
№ 298. 1656 р., перед 25 грудня. – Новина про подорож польської королеви Людвіки Марії до Яна Казимира до Гданська	237
№ 299. Поголоски про укладення миру між бранденбурьським курфюрстом Фрідріхом Вільгельмом і польським королем Яном Казимиром	237

№ 300. Новини про голод та інші негаразди в обложених у Кракові шведів і достаток у польському таборі 237

№ 301. Нотатки Мартина Голінського про руйнування Казимира, Кракова та околиць, що були завдані шведами, а також про смерті казимирських, веліцьких і краківських міщан під час шведського панування 238

1655 – 1657

№ 302. 25 вересня – 21 жовтня 1655 р. – Діаріуш облоги й захоплення Кракова шведським королем Карлом X Густавом з листуванням польського гарнізону зі шведами 243

№ 303. 1655 р., між 17 і 31 жовтня. – Нотатка про захоплення Кракова шведським королем Карлом X Густавом і ревізію шведами костельних, королівських, замкових та інших скарбів 270

№ 304. 12 листопада 1655 р., Краків. – Постанова про вибирання податків шведськими комісарами у Кракові та Казимирі з коментарем Мартина Голінського 270

№ 305. 1655 р., листопад – 1656 р., січень. – Новини про укладення 12 листопада Рінського союзу курфюрста Фрідріха Вільгельма з містами Королівської Пруссії, реакцію шведського короля Карла X Густава на цю подію, політичну позицію Гданська, Об'єднаних Провінцій та укладення шведсько-бранденбурзького договору від 17 січня 1656 року 272

№ 306. Новини про смерть віленського воєводи Януша Радзивіла, віленського біскупа Юрія Тишкевича, познанського воєводи Криштофа Опалінського і краківського воєводи Володислава Домініка Острозького-Заславського 273

№ 307. 1655 р., листопад – 1656 р., квітень. – Переказ Мартином Голінським твору настоятеля о. Августина Кордецького “Nova Gigantomachia” про дві облоги монастиря на Ясній Горі з долученням документів, друкованих у цій праці, і власними коментарями 274

№ 308. 23 листопада 1655 р., Краків. – Лист краківського великоурядника Олександра Плази про впис до книг краківського гроду та поширення у Краківському воєводстві універсалу шведського короля Карла X Густава від 28 жовтня ст. ст. 1655 року 287

№ 309. 28 жовтня (7 листопада) 1655 р., Корчин. – Універсал шведського короля Карла X Густава до senatorів, урядників та всієї шляхти Краківського воєводства із закликом прибути на коронацію до Варшави на день 20 (30) листопада 1655 року 288

№ 310. 30 листопада 1655 р., Краків. – Виписка з протоколів актів раецького уряду міста Кракова про публікацію універсалу шведського короля Карла X Густава від 28 жовтня ст. ст. 1655 року про коронацію у Варшаві 290

№ 311. 16 жовтня 1655 р. – весна 1657 р. – Продовження переказу Мартином Голінським твору настоятеля ченстоховського монастиря о. Августина Кордецького “Nova Gigantomachia” з копіями документів і власними коментарями про шведсько-бранденбурзько-семигородський договір, службу Яна Вайгарда Вжесовича у шведів та іншими	291
№ 312. 20 листопада 1655 р., Ополє. – Універсал польського короля Яна Казимира про його повернення до Речі Посполитої із закликом до підданих усіх станів підніматися на боротьбу зі шведами	295
№ 313. 21 грудня 1655 р., Новий Сонч. – Ухвала шляхти Краків- ського воєводства про збір посполитого рушення до Грибова на день 27 грудня	298
№ 314. 21 грудня 1655 р., Новий Сонч. – Універсал войницького каштеляна Яна Вельопольського про збір посполитого рушення під Піль- зним на день 3 січня 1656 року	300
№ 315. 8 січня 1656 р., Кросно. – Універсал Яна Казимира про його повернення до Речі Посполитої та збір війська у Новому Сончі під регі- ментом Габріеля Войниловича	302
№ 316. 9 січня 1656 р., Кросно. – Універсал великого коронного маршалка Юрія Любомирського до мешканців новотарської та живецької волостей про збір війська на Підгір’ї до полковника Габріеля Войнило- вича	303
№ 317. 29 грудня 1655 р. – Акт Тишовецької конфедерації з текстами присяги гетьманів, військових комісарів та коронної армії	303
№ 318. 31 грудня 1655 р., Тишовці. – Універсал коронних гетьманів з конфедерації і про збір посполитого рушення	311
№ 319. Інструкція послам від коронної армії обозному Симонові Кавецькому та поручикові Єронімові Маргонському до польського короля Яна Казимира про відречення війська від шведської протекції	317
№ 320. 4 січня 1656 р., Бжезіни. – Універсал генерала Роберта Дугласа до польської шляхти про відвернення шведським королем Корони Польської від розорення і згуби українськими та московськими військами, скликання сейму та закликом зберігати вірність Карлові X Густаву	318
№ 321. 4 лютого 1656 р., Краків. – Універсал адміністратора Яна Антонія де Розенштайна (Ружновського) до райців, бурмістрів міст та містечок про вибирання чопового й акцизи за наказом фельдмаршала Арвіда Віттенберга	319
№ 322. 2 березня 1656 р., Зембров. – Маніфест Олександра Конєц- польського і Дмитра Вишневецького про відступлення від шведів та приєднання до польського короля Яна Казимира з реплікою Мартина Голінського	320
№ 323. 1 липня 1656 р. – Умови капітуляції Варшави польському королю Янові Казимиру при відвоюванні міста від шведів	324

№ 324. 1 липня – 10 серпня 1656 р. – Нотатка про захоплення Яном Казимиром Варшави, полонення шведських фельдмаршалів та генералів з відомостями про дальші переговори поляків з краківським гарнізоном Пауля Вірца	327
№ 325. 14 листопада 1656 р., Альба Юлія. – Лист семигородського князя Юрія II Ракоція до коронного маршалка Юрія Любомирського з протестом щодо польського посольства до Відня і повідомленням про союз із українськими козаками	329
№ 326. 14 листопада 1656 р. – Інструкція послові коронного маршалка Юрія Любомирського до семигородського князя Юрія II Ракоція, галицькому хорунжому Михайлові Станіславському із застереженнями щодо виступу проти Речі Посполитої	330
№ 327. 1657 р., січень – червень. – Новини про напад Юрія II Ракоція на Польщу, його об'єднання зі шведами, австрійсько-семигородські переговори, смерть імператора Фердинанда III, наступ військ його сина Леопольда Ігнатіуса під Краків та інші відомості	336
№ 328. 27 січня 1657 р., табір під Краковом. – Лист коронного маршалка Юрія Любомирського до Юрія II Ракоція з докорами за початок війни з Річчю Посполитою у відповідь на маніфест семигородського князя	338
№ 329. 27 січня 1657 р., табір під Краковом. – Лист Юрія Любомирського до галицького хорунжого Михайла Станіславського з виразом стурбованості з причини його неповернення з посольства і новими наказами для переговорів з Юрієм II Ракоцієм під час наступу на Річ Посполиту	340
№ 330. 23 жовтня 1656 р., табір під Краковом. – Універсал конфедерації шляхти та коронної армії під час облоги міста із закликом про збір посполитого рушення	341
№ 331. 1 січня – 4 вересня 1657 р. – Нотатки про наступ Юрія II Ракоція на Річ Посполиту в союзі з козаками, молдаванами й валахами, його наслідки, похід коронного маршалка Юрія Любомирського на Семигородське князівство і захоплення Кракова австрійськими та польськими військами	346
№ 332. 1656 р., квітень. – Трактат про причини занепаду Речі Посполитої внаслідок війни шведського короля Кароля X Густава	346
№ 333. 1656 р. – Віршований твір про занепад Речі Посполитої у війні зі Швецією	357
№ 334. Польське пророцтво про звільнення країни від загарбників у переказі цистеріанського о. Вольфганга	359
№ 335. 1656 р. – Літературний твір з прогностиком для шведів і коментарем Мартіна Голінського про завершення війни у 1660 році	360
№ 336. 1656–1657 рр. – Гданський віршований памфлет про полонення шведського генерала Ганса Крістофера Кенігсмарка	360

№ 337. 1656 р. – Переказ анонімного віршованого твору з жанру “Lament Karola Gustawa, króla szwedzkiego, po straconych kawalerach”	361
№ 338. Титули шведського фельдмаршала Арвіда Віттенберга	363
№ 339. Нотатка Мартина Голінського про постої шведів у будинках міщан Казимира та виплату ними податків під час шведського панування	363
№ 340. 13 листопада 1655 р. – Виписка з краківських актів з постановою на встановлення податків шинкарям для варення пива і горілки	363
№ 341. 18 вересня 1656 р. – Перепис міщан Казимира з призначеннями постійними шведських військ у їхніх будинках	365
№ 342. 19 червня 1657 р., табір під Мукачевом. – Польський маніфест з оголошенням кривд, завданих Речі Посполитій князем Юрієм II Ракоцієм, та причин наступу коронної армії на Трансільванське князівство	376

1657

№ 343. Нотатка Мартина Голінського про початок нових термінів на 1657 рік	383
№ 344. 1656 р. – Літературний твір з прогностиком для шведів	383
№ 345. 1656–1657 рр. – Гданський віршований памфлет про положення шведського генерала Ганса Крістофера Кенігсмарка	383
№ 346. 1656 р., Краків. – Прогностик про шведське панування	384
№ 347. Астрологічний календар доктора філософії і медицини, королівського математика Миколая Журавського на 1657 рік з нотатками із віршів Яна Кохановського і Шимона Шимоновича	385
№ 348. Прогностик містра школи при кляшторі Божого Тіла в Казимирі, доктора філософії Матвія Казимира Третера на 1657 рік	392
№ 349. 10–15 січня 1657 р. – Новини, що прибули до Кезмарка, про битву поляків зі шведами, французьке посольство до Яна Казимира, укладення Віленського договору між Москвою та Річчю Посполитою, напад Юрія II Ракоція на Польщу, виставу вертепу студентів на ратуші та інші відомості	392
№ 350. 1657 р., січень. – Новини з Королівської Пруссії про ув’язнення та смерть Єроніма Радзейовського у немілості шведського короля, тріумфи коронної армії у зв’язку з перемогами над шведами, посланців від кримського хана Мегмеда Гірея IV та польського короля Яна Казимира до коронного маршалка Юрія Любомирського під Краків та інші відомості	394
№ 351. 1657 р., січень – 7 березня, Кезмарк. – Нотатки Мартина Голінського з новинами, що дійшли до міста, про посольства татар, козаків, московського царя та угорського палатина Ференца Весселіні до Юрія II	

Ракоція, його успіхи у війні в Речі Посполитій, допомогу йому від Війська Запорозького, дипломатію папи римського Олександра VII у французько-іспанській війні, чутки про смерть іспанського короля Філіпа IV, відвоювання литовцями Тикоціна від шведів, долю скарбів князів Радзивілів та знищення могили Януша Радзивіла, виступ коронного війська з-під Кракова на війну до Семигородського князівства, передачу метрики прав міста Казимира райцям на еміграції, міське життя Кезмарка та інші відомості 395

№ 352. 22 лютого 1657 р., Ченстохова. – Універсал польських сенаторів до шляхти Краківського воєводства із закликом чинити перешкоди шведам поповнювати гарнізон Кракова людьми та провізією на час походу армії коронного маршалка Юрія Любомирського з-під обложеного міста до Семигородського князівства 399

№ 353. 7–11 березня 1657 р., Кезмарк. – Новини про життя у місті, смерть польного гетьмана коронного Станіслава Лянцкоронського, призначення новим гетьманом Юрія Любомирського, роздачу нових урядових вакансій, повернення семигородського посла від імператора Фердинанда III та інші відомості 401

№ 354. 11 березня 1657 р., Кезмарк. – Новина про виступ шведів з Кракова до Вішніца, захоплення міста та інші відомості 402

№ 355. 10–11 березня 1657 р. – Заходи казимирських райців у Кезмарку щодо визволення з польського полону казимирського бурмістра Бартоломея П'янчі 402

№ 356. Нотатка про викуп міщан Кракова для шведів з метою запобігання грабунків у місті, чеканку шведами монети з поганого срібла на краківському монетному дворі, скупка євреями награбованих товарів, їхню службу шведському гарнізону та інші відомості 403

№ 357. Новина про вбивство краківського підкоморія Яна Клеменса Браницького розбійниками з австрійського війська 403

№ 358. 1657 р., березень. – Новини про сподівання Юрія II Ракоція на додаткові козацькі війська, його посольство до імператора Фердинанда III, викуп міщан Перемишля козакам та семигородському війську, козацькі та семигородські завоювання у Польщі, в'їзд князя до Кракова та інші відомості 404

№ 359. 1657 р., березень. – Новини про смерть литовського канцлера Альбрехта Станіслава Радзивіла, провінціала бернардинів Людвіка Яна Скропковича та велицьких расць 405

№ 360. 31 березня 1657 р. – Нотатка про виїзд шведського гарнізону Пауля Вірца з Кракова і поразки семигородських військ від поляків 405

№ 361. Новина про ув'язнення Єроніма Радзейовського шведським королем Карлом X Густавом у Мальборку 406

№ 362. 3 квітня 1657 р. – Нотатка про повернення Пауля Вірца до Кракова на уряд губернатора 406

№ 363. 28 березня 1657 р., Ченстохова. – Універсал польського короля Яна Казимира із закликом до підданих чинити опір семигородському князеві Юрію II Ракоцію і створювати партизанські загони	407
№ 364. 11 квітня 1657 р., Кезмарк. – Нотатки про повернення через місто імператорського посла до Юрія II Ракоція, угорського канцлера, єпископа Георга Селепчені, смерть імператора Фердинанда III, становище у Відні після цієї події та інші відомості	408
№ 365. Новини про напад козацьких, молдавських і трансільванських військ на Підгір'я, валаських сейменів на службі в Юрія II Ракоція та інші відомості	408
№ 366. 1657 р, початок травня. – Нотатка про поранення аріаніна Петерсона після його глузу в костелі над образами Ісуса Христа і Богородиці	410
№ 367. Новина про засідку польських загонів, погром і полонення шведів під Велічкою	410
№ 368. 1657 р., квітень. – Нотатка про смерті казимирських міщан на еміграції в Кезмарку	410
№ 369. 1657 р., травень. – Новини про московського й татарського послів у польського короля Яна Казимира у Данкові, а також укладення польсько-австрійської угоди про допомогу Речі Посполитій	411
№ 370. 1657 р., травень. – Нотатка про передачу шведами Велічки і Кракова семигородським управителям	411
№ 371. 16 травня 1657 р. – Новина про спалення Нового Таргу шведським та семигородським військом	412
№ 372. 20 травня 1657 р. – Новина про побутовий конфлікт у Кезмарку в міській корчмі	412
№ 373. Новина про об'єднання військ Юрія II Ракоція з Карлом X Густавом і їхній спільний виступ до Замостя для звільнення шведських полонених	412
№ 374. 1657 р., травень. – Новина про відправлення через Підгір'я провіанту та інших припасів для війська Юрія II Ракоція та їхню зустріч семигородцями, шведами й козаками	413
№ 375. 1657 р., травень. – Новини про перехоплення поляками в Ополі возів з награбованими у Кракові скарбами та арешт семигородських і шведських агентів	413
№ 376. 1657 р., травень. – Новини про сутички польського війська з семигородцями і шведами	413
№ 377. 1657 р., кінець березня. – Нотатка про універсал Яна Казимира з Ченстохови від 28 березня і умови утримання австрійського війська з інтрата соляних жуп Велічки, Бохні, рудних шахт Олькуша та інших	414
№ 378. Новини про шведських, семигородських і польських послів до турецького султана Мегмеда IV	414

№ 379. Нотатка про оплату Юрія II Ракоція своєму і шведському війську в Кракові, а також про присягу міщан семигородському губернаторові Янушеві Бетленові	415
№ 380. 3–7 червня 1657 р. – Нотатка про тривоги у краківському гарнізоні з приводу небезпеки від австрійського та польського війська, а також про підготовку шведами і семигородцями запасів провізії з довколишніх місць для ймовірної облоги	415
№ 381. Новина про розпорядження для Пауля Вірца перейняти уряд губернатора у Кракові від влади семигородців Януша Бетлена	416
№ 382. Новина про прийом Яном Казимиром у Данкові австрійських регіментарів та їхню присягу на вірну службу королю	416
№ 383. Новина про з'їзд угорського палатина Ференца Весселіні у Пресбурзі зі шляхтою та їхнє рішення виступити проти Юрія II Ракоція	416
№ 384. Новина про об'єднання татар з польським військом, поразку шведів під Варшавою, битву семигородсько-шведського війська з литовським та московським під Берестям та інші відомості	417
№ 385. 5–22 червня 1657 р. – Щоденникові нотатки Мартіна Голінського у справі конфлікту з казимирським бурмістром Бартоломеєм П'янчі	417
№ 386. Новина про допомогу полякам від угорського і чеського короля Леопольда Ігнатіуса, наступ угорського палатина Ференца Весселіні в семигородські землі та інші відомості	419
№ 387. Політичні новини з Іспанії з чутками про спадкоємців престолу короля Філіпа IV	419
№ 388. Новина про суд шведів над адміністраторем веліцьких жуп	420
№ 389. Новина про зміцнення оборони Кракова шведським губернатором Паулем Вірцом	420
№ 390. 20 червня 1657 р., Кезмарк. – Новина про семигородців, які проходили через місто, втікаючи з Кракова	420
№ 391. Новина про побут у Кезмарку дружини коронного маршалка Барбари Любомирської	421
№ 392. 28 червня 1657 р. – Новина про Бартоломея П'янчі на уряді бурмістра в Казимирі	421
№ 393. 1657 р., остання декада червня. – Новина про вторгнення Юрія Любомирського в Семигородське князівство, спалення Мукачева з околицями міста, виступ угорського палатина Ференца Весселіні проти семигородських міст та інші відомості	421
№ 394. Новина про спалення Лянцкорони семигородськими та шведськими військами	422
№ 395. Новина про перехоплення польського посла Станіслава Маріуша Яскульського до султана Мегмеда IV у Семигородському князівстві та відправлення його до Порту	422

№ 396. Новина про турецького посла до Юрія II Ракоція в Семигороді	422
№ 397. Нотатка про облогу й захоплення Берестя 11–16 травня 1657 року семигородськими та шведськими військами, виступ Карла X Густава до Варшави, поразки шведів від польської армії та інші відомості	423
№ 398. 15 червня 1657 р., Новий Сонч. – Новини про прибуття австрійського війська на допомогу до поляків, українсько-польські переговори про Велике князівство Руське та призначення Юрка Хмельниченка гетьманом за життя батька, відправлення Станіслава Казимира Беневського послом до Богдана Хмельницького, плани Юрія II Ракоція, коронних гетьманів, кримських татар, угорського палатина Ференца Весселіні, відступ козацького війська від семигородців та інші відомості	423
№ 399. Новина про мобілізацію семигородського війська проти коронної армії в Трансільванії	425
№ 400. 24 червня 1657 р. – Новина про смерть у Кезмарку освенцімського каштеляна Акакія Пшиленцького	425
№ 401. 1657 р., червень. – Новини про захоплення Велічки австрійськими військами і їхні сутички з семигородськими та шведськими загонами	425
№ 402. Нотатка про переговори шведського коменданта у Кракові Пауля Вірца з австрійцями та інші відомості	426
№ 403. 16 червня 1657 р. – Новини про захоплення Юрієм II Ракоцієм Варшави	426
№ 404. Новина про початок війни данського короля Фрідеріка III зі Швецією	427
№ 405. Чутка про смерть краківського воєводи Владислава Мишковського і надання цього уряду руському воєводі Стефанові Чарнецькому	427
№ 406. Новина про повернення Юрія Любомирського до Польщі з війни в Семигородському князівстві	427
№ 407. Новина про знищення Сандомира військами Юрія II Ракоція, їхній табір під Сокалем і далші плани щодо об'єднання з Військом Запорозьким	427
№ 408. Новина про захоплення Пинчова польськими військами і прибуття короля Яна Казимира під Краків для облоги міста	428
№ 409. Новина про захоплення данським королем частини Швеції, Помор'я, Бремена, марш Карла X Густава для визволення цих територій і укладення 18 липня 1657 року договору між Річчю Посполитою і Данією	428
№ 410. 16 липня 1657 р., Кезмарк. – Новина про присягу кезмарських райців комісарам угорського короля Леопольда Ігнатіуса	429
№ 411. 18 липня 1657 р. – Нотатка про військові навчання у спіських містах	429

№ 412. 19 липня 1657 р. – Нотатка про збори шляхти і міщан угорським палатином Ференцом Весселіні у справі оборони краю та відшкодування поляками, зокрема в Кезмарку, зруйнованих земель під час походу Юрія Любомирського у Семигородське князівство	429
№ 413. 19–20 липня 1657 р., Кезмарк. – Нотатка про лист від казимирського бурмістра Бартоломея П'янчі та від міста Казимира до кезмарських райців	430
№ 414. Новини про татарське військо в Україні, поразку Уманського полку, дипломатичні відносини між поляками, татарами і Богданом Хмельницьким та інші відомості	430
№ 415. 20 липня 1657 р. – Нотатка про прибуття польської королеви Людвіки Марії з австрійським військом до табору під Краковом і бої під час облоги міста	431
№ 416. 5–14 липня 1657 р. – Новини про смерть краківського суфрангана Войцеха Ліпницького та краківського біскупa Петра Гембіцького	431
№ 417. 22 липня 1657 р. – Новина про поразку Юрія II Ракоція у битві під Меджибожем	431
№ 418. 1 серпня 1657 р. – Новина про поразку семигородського війська, яке вийшло з Берестя	432
№ 419. Новина про похід семигородців через річку Тису до Угорщини	432
№ 420. Нотатка про дансько-шведську війну, маніфест короля Фрідеріка III щодо причин нападу на Швецію, збір шведського війська у Королівській Пруссії, наступ короля Карла X Густава до Копенгагена та інші відомості	432
№ 421. Нотатка про переговори шведського короля Карла X Густава з Гданськом	434
№ 422. 2 серпня 1657 р. – Нотатка про повернення до Кезмарка угорського посла від палатина Ференца Весселіні до польського короля Яна Казимира з приводу нагороди за кривди у війні Юрія Любомирського в Семигородському князівстві	434
№ 423. 5 серпня 1657 р. – Новини про тріумфи з приводу укладення миру з Юрієм II Ракоцієм	435
№ 424. Новина про поразку Юрія II Ракоція від кримських татар і його втечу до Семигородського князівства	435
№ 425. 22 липня 1657 р., табір під Чорним Островом. – Переказ угоди між семигородським князем Юрієм II Ракоцієм і Річчю Посполитою	436
№ 426. 27 травня 1657 р. – Переказ договору між Священною Римською імперією та Річчю Посполитою	437
№ 427. 11–23 липня 1657 р. – Реляція про поразку семигородського князя Юрія II Ракоція від коронної армії та укладення договору під Меджибожем з коментарем про розгром семигородського війська від кримських татар	438

№ 428. 4 серпня 1657 р., Ечед. – Лист Юрія II Ракоція до угорського палатина Ференца Весселіні з виявом дружби та прихильності	443
№ 429. 24 серпня 1657 р. – Новина про шведсько-австрійсько-польську угоду про звільнення Кракова, підтверджену генералом Мельхіором фон Гацвельдом	443
№ 430. 25 серпня 1657 р. – Підтвердження королем Яном Казимиром та сенаторами шведсько-австрійсько-польської угоди про звільнення Кракова	444
№ 431. 22 серпня – 17 вересня 1657 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про повернення райців з еміграції до Казимира, запровадження податків, встановлених у Ченстохові, та від'їзд польського короля Яна Казимира з Кракова	446
№ 432. Новина про облогу Торуня польськими та австрійськими військами	449
№ 433. 1657 р., листопад. – Нотатка про поширення чуми в Казимирі	449
№ 434. 21 жовтня – 26 листопада 1657 р. – Нотатки про охрещення єврея Якуба Рубена (Сроніма Рубинковського) та його шлюб у Казимирі	450
№ 435. 1657 р., серпень. – Новини про смерть Богдана Хмельницького, його похорон у Києві, спадкоємство на гетьманстві Юрія Хмельницького та обрання новим гетьманом Івана Виговського	450
№ 436. 25 жовтня 1657 р. – Нотатка про обрання казимирськими райцями Матвія Казимира Третера і Миколая Лютецького	451
№ 437. 18–30 жовтня 1657 р. – Новини про від'їзд Яна Казимира і Людвіки Марії з Варшави до Бидгощі, зустріч курфюрста Фрідріха Вільгельма з дружиною Луїзою Генрієттою у цьому місті для переговорів та інші відомості	451
№ 438. 2 листопада 1657 р. – Новина про військову кампанію Стефана Чарнецького проти шведів	453
№ 439. 6 листопада 1657 р. – Новина про укладення договору між Яном Казимиром і Фрідріхом Вільгельмом та повернення князя Богуслава Радзивіла під владу Речі Посполитої	453
№ 440. Нотатка про поразки шведів у війні з Данією	454
№ 441. Новина про прибуття московського війська до Києва, розпуск нерестрових козаків по домівках та передумови їхніх конфліктів з козаками, які лишалися на військовій службі	454
№ 442. Чутки про укладення союзу Швеції та Московської держави проти Речі Посполитої та козаків	454
№ 443. Нотатка про заходи французького короля Людовіка XIV, здійснені для перешкоджання виборів угорського і чеського короля Леопольда Ігнатіуса імператором Священної Римської імперії	454
№ 444. 1657 р., осінь. – Уривок із анонімного віршованого твору у жанрі “Lament Karola Gustawa, króla szwedzkiego, po straconych kawalerach”	455

№ 445. Чутки про смерть фельдмаршала Арвіда Віттенберга у Замості та колишнього краківського коменданта Пауля Вірца на Помор'ї	457
№ 446. Новини про облогу Торуня польсько-австрійськими військами, відкладення виборів імператора Священної Римської імперії, напад османського війська на Семигородське князівство, зміщення з посади князя Юрія II Ракоція та інші відомості	458
№ 447. 15 грудня 1657 р. – 7 січня 1658 р. – Нотатка про смерть казимирських райців Бартоломея П'янчі та Данієля Малеші	459
№ 448. 1657 р., грудень. – Новина про повернення зі Стамбула польського посла Станіслава Маріуша Яскульського	459
№ 449. 12 грудня 1657 р. – Новина про татарське посольство до польського короля Яна Казимира	459
№ 450. 14 грудня 1657 р. – Новина про козацького гонця від гетьмана Івана Виговського до Варшави	460
№ 451. 1658 р., січень. – Новини про плани Яна Казимира та Людвіки Марії відправитися на весілля сandomirського воєводи Яна Замойського з Марією Казимирою д'Аркен	460
№ 452. 12 лютого 1658 р. – Новина про скликання конвокації	460
№ 453. Новина про грабіжницьке вибирання стацій австрійського війська у Познанському воєводстві перед відправленням на Помор'я	460
№ 454. Нотатка про пограбування маєтностей князів Радзивілів і конфедерацію литовського війська	461
№ 455. Новина про військові дії між литовським гетьманом Вінцентієм Корвіном Гонсевським та шведським генералом Магнусом Габрієлем де ля Гардьє	461
№ 456. Новини про захоплення фортець у шведсько-данській війні	461
№ 457. 20 грудня 1657 р. – Новина про посольства до Яна Казимира від шведського короля Карла X Густава та французьких посередників	462
№ 458. Чутки про смерть московського царя Олексія Михайловича і гонця від гетьмана Івана Виговського до Яна Казимира	462
№ 459. 1657 р., грудень. – Новини про прибуття секретаря французького посольства при шведському дворі Роже Акаїї до польського короля Яна Казимира у справі посередництва для укладення миру з Карлом X Густавом	464
№ 460. Новини про французькі війська в Ельзасі, політику короля Людовіка XIV щодо виборів нового імператора та відправлення австрійського війська до Помор'я	464
№ 461. Новини про посольство курфюрста Фрідріха Вільгельма до угорського та чеського короля Леопольда Ігнатіуса, шведсько-польське примирення, успіхи данців у війні зі шведами, події в Англії, облогу Риги, бранденбурзько-австрійські, польсько-данські, польсько-московські відносини, польські посольства до Москви, Стамбула та інші відомості	464

ДОДАТКИ

№ 1 [№ 50]. 3 (13) березня 1655 р., Стокгольм. – Лист шведських сенаторів до сенаторів Речі Посполитої про прибуття до Швеції польського посла Андрія Морштина з листами, у яких порушувалися титули шведського короля, і сподіваннями вирішити польсько-шведські непорозуміння мирним шляхом	469
№ 2 [№ 78]. 12 липня 1655 р., Щецін. – Лист Арвіда Віттенберга до познанського воєводи Криштофа Опалінського і каліського воєводи Андрія Кароля Грудзінського з пропозицією піддатися шведському королю	476
№ 3 [№ 180]. 20 березня 1656 р., Бахчисарай. – Лист хана Мегмеда Гірея IV до бранденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма із запевненням у дружбі з Яном Казимиром та пропозицією виступити разом проти шведів	478
№ 4 [№ 236]. 11 серпня 1656 р., Краків. – Універсал коменданта Кракова Пауля Вірца до мешканців Краківського воєводства з повідомленням про перемогу шведського короля під Варшавою, заохоченням шляхти безпечно проживати у своїх маєтностях за умови зречення від виступу на посполите рушення до польського короля з наказом шведським урядникам карати непокірних	479
№ 5 [№ 302]. 25 вересня – 21 жовтня 1655 р. – Діаріуш облоги й захоплення Кракова шведським королем Карлом X Густавом з листуванням польського гарнізону зі шведами	481
№ 5/I. 27 вересня (7 жовтня) 1655 р., Казимир. – Лист фельдмаршала Арвіда Віттенберга до Стефана Чарнецького про капітуляцію Кракова	481
№ 5/II. 7 жовтня 1655 р., Краків. – Відповідь Стефана Чарнецького на лист фельдмаршала Арвіда Віттенберга з відмовою здати Краків і надією на підмогу коронного війська	482
№ 5/III. 29 вересня (9 жовтня) 1655 р., Казимир. – Лист фельдмаршала Арвіда Віттенберга до Стефана Чарнецького із запевненням про даремне сподівання допомоги від Яна Казимира, погодившись на пропозицію відправити когось із Кракова до шведського короля для переговорів	483
№ 5/IV. 2 (12) жовтня 1655 р., Казимир. – Охоронна грамота шведського короля Карла X Густава для краківського великоурядника Олександра Плази і хенчинського старости Яна Браницького, видана для переговорів про капітуляцію Кракова	485
№ 5/V. 17 жовтня 1655 р., Казимир. – Лист шведського короля Карла X Густава з апробацією пунктів капітуляції Кракова, укладених між Стефаном Чарнецьким та Арвідом Віттенбергом	486
№ 5/VI. 17 жовтня 1655 р., Люблін. – Лист краківського воєводи, князя Володислава Домініка Острозького-Заславського, люблінського воєводи Яна Тарла і великого коронного маршалка Юрія Любомирського до короля Карла X Густава з пропозицією дочекатися завершення посольства від Яна Казимира і знайти шляхи для примирення	488

№ 6 [№ 307]. 1655 р., листопад – 1656 р., квітень. – Переказ Мартином Голінським твору настоятеля о. Августина Кордецького “Nova Gigantomachia” про дві облоги монастиря на Ясній Горі з долученням документів, друкованих у цій праці, і власними коментарями	490
№ 6/I. 18 листопада 1655 р., Ченстохова. – Лист генерала Бурхарда Міллера до ченців на Ясній Горі з вимогою відправити до нього представників на переговори та залишити у монастирі шведську залогу	490
№ 6/II. 21 листопада 1655 р., Ясна Гора. – Відповідь о. Августина Кордецького генералові Бурхарду Міллеру з відмовою у підданстві та готовністю захищати монастир	492
№ 6/III. 21 листопада 1655 р., Краків. – Лист фельдмаршала Арвіда Віттенберга до ченців монастиря на Ясній Горі з вимогою піддатися генералові Бурхарду Міллеру	493
№ 6/IV. 29 грудня 1655 р. – Лист польського полковника на шведській службі Северина Калинського до настоятеля монастиря на Ясній Горі о. Августина Кордецького з новинами про повернення ченцям відібраного шведами срібла для вшанування Богородиці	494
№ 6/V. 14 (24) грудня 1655 р., Ченстохова. – Лист генерала Бурхарда Міллера до ченців монастиря на Ясній Горі з останнім попередженням про підданство	496
№ 6/VI. Відповідь настоятеля монастиря на Ясній Горі о. Августина Кордецького генералові Бурхарду Міллеру з пропозицією перемир’я на Різдво	497
№ 6/VII. 30 вересня (10 жовтня) 1655 р., Казимир. – Універсал шведського короля Карла X Густава до senatorів і шляхти Лелівської землі Краківського воєводства з вимогою відступити від польського короля Яна Казимира та прислати своїх послів до Варшави на день 20 (30) жовтня	498
№ 7 [№ 309]. 28 жовтня (7 листопада) 1655 р., Корчин. – Універсал шведського короля Карла X Густава до senatorів, урядників та всієї шляхти Краківського воєводства із закликом прибути на коронацію до Варшави на день 20 (30) листопада 1655 року	500
№ 8 [№ 311]. 16 жовтня 1655 р. – весна 1657 р. – Продовження переказу Мартином Голінським твору настоятеля ченстоховського монастиря о. Августина Кордецького “Nova Gigantomachia” з копіями документів і власними коментарями про шведсько-бранденбурзько-семигородський договір, службу Яна Вайгарда Вжесовича у шведів та іншими	503
№ 8/I. 16 жовтня 1655 р., Малий Глогов. – Універсал примаса Андрія Лещинського до воєводств Речі Посполитої із закликом збиратися до своїх командирів і поясненням причин еміграції короля Яна Казимира в Сілезію	503
№ 8/II. 31 грудня 1656 р., Клуз-Монастир. – Маніфест семигородського князя Юрія II Ракоція про його наступ на Річ Посполиту	505

№ 9 [№ 322]. 2 березня 1656 р., Зембров. – Маніфест Олександра Конецпольського і Дмитра Вишневецького про відступлення від шведів та приєднання до польського короля Яна Казимира з коментарем Мартина Голінського	506
№ 10 [№ 323]. 1 липня 1656 р. – Умови капітуляції Варшави польському королю Янові Казимиру при відвоюванні міста від шведів	512
№ 11 [№ 325]. 14 листопада 1656 р., Альба Юлія. – Лист семигородського князя Юрія II Ракоція до коронного маршалка Юрія Любомирського з протестом з приводу польського посольства до Відня і повідомленням про союз із українськими козаками	515
№ 12 [№ 328]. 27 січня 1657 р. – Лист коронного маршалка Юрія Любомирського до Юрія II Ракоція з докорами за початок війни з Річчю Посполитою у відповідь на маніфест семигородського князя	517
№ 13 [№ 333]. 1656 р. – Віршований твір про занепад Речі Посполитої у війні зі Швецією	520
№ 14 [№ 334]. Польське пророцтво про звільнення країни від загарбників у переказі цистеріанського о. Вольфганга	524
№ 15 [№ 341]. 18 вересня 1656 р. – Перепис міщан Казимира з призначеними постоями шведських військ у їхніх будинках	525
№ 16 [№ 342]. 19 червня 1657 р., табір під Мукачевом. – Польський маніфест з оголошенням кривд, завданих Речі Посполитій князем Юрієм II Ракоцієм, та причин наступу коронної армії на Трансільванське князівство	546
№ 17 [№ 426]. 27 травня 1657 р. – Переказ договору між Священною Римською імперією та Річчю Посполитою	552
№ 18 [№ 428]. 4 серпня 1657 р., Ечед. – Лист Юрія II Ракоція до угорського палатина Ференца Весселіні з виявом дружби та прихильності	553

ПОКАЖЧИК ІМЕН

- Августинова (Augustinowa), казимирська міщанка 374, 534, 544
 д'Авогур Шарль (d'Avaugour Charles), французький дипломат 208, 220, 234, 578
 Адильшах-мірза (ʿĀdilshāh Mirzā), кримський посол до Швеції 119
 Адольф Йоган (Adolf Jan), брат короля Карла X Густава 168, 191, 198, 201, 202, 574, 575
 Аїд, міф. 377, 547, 550
 Акакія Роже (Akaka, Akakia Roger, Akkalia), секретар французького посольства 452, 462, 464, 590
 Алегретто Алегретті (Alegrettis, Alegretti ab), австрійський дипломат 228, 232
 Альберт (Albertus), угорський король 376, 546, 549
 Альбрехт, прусський курфюрст 178
 Анна Марія Гонзага див. Анна Палатинська, сестра королеви Людвіки Марії
 Анна Марія Пфальцська, мати Фрідріха IV Пфальцського 62
 Анна Палатинська (Гонзага Анна Марія, Анна Марія Гонзага), сестра королеви Людвіки Марії 333
 д'Аркен Марія Казимира (d'Arquien Maria Kazimierza, Derkynia), дружина Яна Замойського, пізн. Яна Собеського 460, 590
Августинович Христоф, вч. 232
 Аушперг Йоган Вайкгард (Auersperg Johann Weikhard), австрійський міністр, таємний радник 227, 228
 Афінський Данило див. Данило Афінський, архімандрит, дипломат
- Бабятыньські Конрад (Bobiatyński Konrad)*, вч. 25, 109, 156
 Банаська (Banaska), казимирська міщанка 375, 535, 545
 Барановські (Baranowskie), родина казимирських міщан 375, 535, 545
 Барнас (Barnas), казимирський шинкар 366, 526, 536
- Барнарик (Barnasik), казимирський міщанин 374, 534, 544
 Барчай Аюш, трансільванський урядник 409
 Басараб Матвій (Матвій Басараб, Basarab Mateusz; помилк. Maiezy), валаський господар 19, 20, 26, 561
 Баторій Стефан див. Стефан Баторій, польський король
 Бахус (Bachus), міф. 358, 521, 523
 Бегановський Миколай (Bieganowski Mikołaj, Biehanowsky), польський посол до Порту 20, 21, 25, 28, 62, 562
Бельовський Август (Bielowski August), вч. 243, 263
 Бєневський Станіслав Казимир (Bieniewski Stanisław Kazimierz, Bieniowski, Bienyowsky), польський дипломат, волинський каштелян 173, 423, 424, 587
 Бенедикт (Benedykt), казимирський міщанин 370, 530, 541
Бєняжувна Яніна (Bieniarzówna Janina), вч. 56, 129, 162, 185, 222, 238, 239, 265, 392, 398, 402, 413, 415, 448, 450
 Бетлен Януш (Bethlemus, Bethlen János, Betlem Ianus, Betliem Ianus), семигородський воєначальник, губернатор Кракова 376, 411, 415, 416, 442, 547, 550, 586
 Бжеський Якуб (Brzeski Jakub), сандомирський ловчий 71, 564
 Бжостовський Кипріан Павло, референдар Великого князівства Литовського 228, 393
 Бжуханський Яцек (Brzuchański Jacek, Brzuhansky Jacek (Hyacinthus, Hiacintus)), ченстоховський міщанин, посол 282
 Богай (Bochaius), угорський воєначальник 376, 547, 550
 Богданович-Зарудний Самійло (Zarudni), козацький полковник 58, 59
 Богородиця див. Марія, св.
 Богун Іван (Bohun Iwan), полковник 22, 63, 71, 72, 207, 564, 576

- Боряк Геннадій, вч.* 243
- Браге Нільс, шведський державний діяч 226
- Браницький Ян Клемент (Branicky Jan Klemens), краківський підкоморій 11, 403, 485, 486, 584
- Браницький Ян Клемент (Branicki Jan Klemens, Braniczky Ioannes Clemens), хенчинський староста 247, 255, 256, 258, 591
- Бриська (Bryska), казимирська міщанка 369, 529, 539
- Брихович (Brychowiec), казимирський міщанин 374, 534, 545
- Броховський Адам (Brochowski Adam), сохачевський каштелян 89, 119, 250, 252, 254, 482, 483
- Бутич Іван, вч.* 39
- Бутурлін Андрій Васильович (Buturlin Andrzej; помилк. Patrilin), московський воєвода 63, 123
- Бутурлін Василь (Buturlin Wasilij (Waszil)), московський воєвода 123
- Бялобоцькі (Białobockie), родина казимирських міщан 372, 532, 543
- Важешина (Warzeszyna), казимирська міщанка 368, 529, 539
- Вайгер Адам (Wayher Adam, Weyher Adam; помилк. Nechey A., Vahyer), шведський комендант Варшави 326, 513, 515
- Вайда (Wayda), казимирський міщанин 375, 535, 545
- Василевський Тадеуш (Wasilewski Tadeusz), вч.* 14, 112, 125, 130, 184, 217, 224, 234, 438, 452, 453
- Васильїв Савва, капітан 37
- Вахликович (Wachlikowicz), казимирський шинкар 367, 528, 538
- Вацлавікова (Wacławikowa), казимирська міщанка 374, 534, 545
- Вдовиченко (Wdowianczenko, Wdowyczenko), самопроголошений козацький гетьман 197, 575
- Вежбовський Владислав (Wierzbowski Władysław), бжесько-куявський воєвода 208
- Вежбовський Єронім (Wierzbowski Hieronim), серадський каштелян, краківський великоурядник, бжесько-куявський воєвода 89, 171, 172, 183, 194, 208, 211, 328, 401, 445–447, 450, 451, 574, 576; його жінка 450
- Вельопольський Ян (Wieliopolsky Jan (Ioannes), Wielopolski Jan, Wielopolsky Ion), війницький каштелян 93, 210, 227, 235, 236, 244, 247, 248, 299–301, 445, 446, 516, 576, 579, 581
- Венера (Venus), міф. 358, 521, 523
- Вергілій, давньоримський поет 350, 516
- Верстюк Владислав, вч.* 243
- Верушка (Wieruszka), казимирський різник 368, 528, 539
- Весселіні Ференц (Weselin, Weselini Francisek; Wesselényi, Ferenc de Hadat), угорський палатин, дипломат 395, 416, 419, 421, 423, 425, 429, 434, 435, 442, 443, 553, 554, 583, 586–589, 593
- Вжесович Ян Байґард (Wrzeszczewicz Ioannes Veihardus; Wrzeszczewicz Veihardus; Wrzesewyc Ion Weihard; Wrzesowicz Jan Weihard), граф, колишній веліцький жупник, генерал на службі у шведів 135, 162, 165, 166, 168, 172, 183, 189, 285–287, 291, 294, 362, 457, 503, 571, 572, 581, 592
- Виговський Іван (Wihowsky Iwan, Wychowski, Wyhowski Iwan), генеральний писар Війська Запорозького, пізн. гетьман 12, 450, 451, 460, 462, 589, 590
- Витковські (Witkowskie), родина казимирських міщан 374, 534, 545
- Вишневецький Дмитро (Wisniowieccius Demetrius, Wysniowiecki Dimitr, Wisniowiecky Dymitr, Wisniowieczky Dimitr, Wiśniowiecki Dimitr), князь 57–59, 244, 257, 320, 324, 396, 440, 506, 509, 581, 593
- Вільдзина (Wildzina), казимирський міщанин 370, 530, 541
- Вільконський Якуб (Wilkoński Jakub), командир оборони лянцкоронського замку 121
- Вірц Пауль (Fiercz, Vierz Paul, Vircius Paulus, Virtius. Werc Paul, Wierc, Wiercz, Wirdz Paul, Wirtz Paul (Paulus), Würtzen Paul, Wyrzt Paulus), шведський комендант Кракова 133, 166, 169, 171, 177, 180, 184–187, 194, 195, 203–205, 211,

- 225–227, 236, 270, 327, 328, 331, 337, 339, 346, 361, 362, 377, 378, 398, 399, 403–406, 408, 411, 416, 420, 426, 443–445, 447, 457, 479–481, 518, 520, 547, 548, 550, 551, 567, 572, 574–577, 579, 582, 584, 586, 587, 590, 591
- Вітовський Станіслав (Witowski Stanisław, Wythowsky, Wytowski), сандомирський каштелян 157, 161, 165, 177–179, 194, 244, 574; його жінка 194
- Віттенберг Арвід (Vitemberg Arffundus, Vitembergius Arfuidus, Witemberg Arffundus, Witemberg Artfrit (Arfnid), Witemberg Arfurdus, Witembergius Artfridus, Witembergius Arvidus, Witemberk Arfurdus, Wittembergius Arvidus, Wittenberg Arvid, Wytemberg Arvid), шведський фельдмаршал 110, 111, 113–116, 129, 131, 133, 153, 156, 158, 165, 179, 182, 189, 192, 193, 196, 206, 211, 236, 250–260, 263–265, 267, 270, 279, 280, 287, 319, 320, 322, 324, 326–328, 361, 363, 412, 455, 457, 476, 477, 481–487, 493, 494, 507, 510, 512–515, 566, 570, 579, 581, 583, 590, 591, 592
- Возничина (Wozniczyna), казимирський міщанин 374, 533, 544
- Войнилович Габріель (Woyniłowycz Gabriel, Woyniłowicz Gabriel, Wuniłowicz, Wuniłowyc), польський полковник 154, 155, 302, 303, 396, 570, 581
- Войтовські (Woytowskie), родина казимирських міщан 374, 534, 544
- Волкова (Wołkowa), казимирська міщанка 375, 535, 546
- Воловець (Wołowiec), казимирський міщанин 371, 531, 541
- Володислав IV (Vladislaus IV, Władisław IV, Władysław IV), польський король 83, 116, 119, 169, 173–175, 192, 263, 275, 294, 304, 310, 320, 324, 327, 331, 339, 345, 349, 379
- Вольфганг (Vuolphangus, Wolphangus), кімберський цистеріанський чернець 359, 524, 525, 582, 593
- Вояковський (Woiakowsky), шляхтич 329, 516
- Габсбурги, імператорська родина 232
- Гарасимчук Василь*, вч. 451
- Гаршані Якуб див. Nagy Jacob Harsányi, трансільванський посол у Порті
- Гацфельд, Мельхіор фон (помилк. Hansfelt; Hatzfeld, Melchior von), австрійський фельдмаршал 443–445, 589
- Гебеи Шандор*, вч. 334
- Геліаш (Helias), казимирський міщанин 370, 530, 540
- Глігораш (Eligoraz, Gligoraş), валацький урядник 38
- Глух Йосип (Gług Iuszy, Hłuch Josyp), козацький полковник 63
- Гольштен Еронім Християн (Holsten Hieronim Chrystian), автор діаріуша 184, 224
- Гончар (Figulus, Ganczarz), казимирський міщанин 371, 531, 541
- Гофманн Йоган (Hofmann Iohann), видавець 557, 558
- Грабар (Grabarz), казимирський міщанин 372, 532, 542
- Грізея з Богданеї (Hrizea din Bogdănei), проголошений сейменами валаський воєвода 409
- Грушевський Михайло* (Hrushevsky Mykhailo), вч. 31, 40, 57, 60, 64, 65, 70, 84, 85, 123, 197, 216, 262
- Гаврончина (Gawronczyna), казимирський міщанин 374, 534, 544
- Галганова (Gałganowa), казимирська міщанка 374, 534, 544
- Гамоцький Захарій (Gamocki Zachariusz), вірменин, шведський дипломат 206, 576
- Гардєс, Магнус Габріель де ля (Gardie, Magnus Gabriel de la; Magnus), шведський генерал 181, 461, 462, 590
- Гембіцький Петро (Gembicki Piotr, Gębycky Piotr), краківський біскуп 185, 246, 431, 588
- Гжицький (Grzycky), польський шляхтич 19, 561
- Гіжицький (Giżycki), польський шляхтич, дипломат на службі шведів 213
- Гнєвош Миколай Войцех (Gniewosz Mikołaj Wojciech (Olbracht), Gniewosz Mikołay), куявський біскуп 41, 563
- Голінський Мартин (Golinski, Goliński Marcin), казимирський райця, бурмістр, шинкар, автор нотаток 11, 15,

- 18, 19, 21, 23, 30, 31, 36, 40, 44, 46, 51, 54, 56, 76, 84, 86, 91, 95, 97, 102, 104, 110, 120, 122, 123, 126, 132, 133, 135, 143, 148, 156, 159, 160, 184, 192, 207, 222, 226, 238, 244, 245, 251–254, 256, 264, 265, 268–270, 274, 275, 282, 287, 291, 320, 325, 326, 360, 361, 363, 383, 386, 393, 395, 397, 398, 402, 405, 409, 417, 427, 430, 446, 447, 449, 450, 452, 454, 455, 458–460, 465, 483, 490, 503, 506, 508, 555–557, 559, 561, 563, 565–569, 571, 574, 580–583, 586, 589, 592, 593
- Голінські, або Рошновські (Golinskie seu Rosznowskie, Rosznowskie seu Golinskie), родина казимирських міщан 372, 532, 542
- Гонзага Анна Марія див. Анна Палатинська, сестра королеви Людвіки Марії
- Гонсевський Вінцентій (Gąsiewski Wincenty Korwin, Gąsiowski, Gąsiowsky), литовський підскарбій, пізн. польний гетьман 22, 29, 89, 100, 101, 125, 216, 218, 220, 222, 225, 226, 232, 233, 396, 461, 577–579, 590; його жінка (Gąsiewska) 233
- Горчицька (Gorczycka), казимирська міщанка 373, 533, 543
- Грабовський Амброзій (Grabowski Ambroży), вч. 23–25, 31, 37, 131
- Грошкович (Groszkowic), казимирський різник 366, 527, 537
- Грудзінський Андрій Кароль (Grudziński Andrzej Karol, Grudzinsky), каліський воєвода 109–111, 113, 116, 118, 157, 177, 476, 566, 567, 591
- Гундулич Франо, австрійський дипломат 228
- Гурські (Gorskie), родина казимирських міщан 373, 533, 544
- Даміан (Damian), казимирський міщанин 370, 530, 540
- Даниїл (Daniel), бібл. 348
- Данило Афінський (Афінський Данило, Daniel Atheński, Grecin), архімандрит, дипломат 72, 207
- Дашкевич Ярослав, вч. 21, 206
- Дедеш-ага (помилк. Bedes aga, Bedis aga, Bedosz aga; Dedes aga, Dedesz aga, Dedis aga), татарський посол до Польщі 89, 90, 97–99, 119, 565, 566
- Дембінський Францішек (Dębinski Franciszek), помилк. новокорчинський староста 184
- Дембінський Ян (Dembiński Jan, Dębinski Jan), новомейський (корчинський) староста, краківський підкоморич 11, 184, 185
- Дембський Яцек (Dębski Niachyntus), конарьсько-ленчицький каштелян 445, 446
- Джелалій Филон (Dziedziaty, Dżadżalij Fylon), полковник 22
- Дзіковські (Dzikowskie), родина казимирських міщан 374, 534, 544
- Дмитрієв Федір, грецький дипломат 207
- Дмитро, син Олексія Михайловича 76
- Добронович (Dobronowic), казимирський міщанин 370, 530, 540
- Довгяло Завіша Ян (Завіша Довгяло Ян, Dowgiąło Zawysza Jan, Zawisza Dowgiąło Jan), віленський біскуп номінат 228, 393, 401
- Домбровський Маркіян, вч. 11, 19, 21, 36, 56, 132, 135, 143, 184, 386
- Домбський Лукаш (Dąbski, Dąbski Łukasz), краківський канонік 22, 40, 87, 562, 565
- Домбський Лукаш (Dąbski, Dąbski Łukasz), польський кореспондент, племінник краківського каноніка 22, 40, 87, 562, 565
- Домина (Domina), казимирський міщанин 369, 529, 540
- Дохтуров Герасим (Dochturow Gierasim), дяк Посольського приказу 208, 228
- Дряковський (Dryakowski), казимирський міщанин 371, 531, 541
- Дроздович (Drozdowic), казимирський міщанин 369, 529, 539
- Дубина Мисько (Dubyna Mysko), козацький наказний гетьман 64
- Дуглас Роберт (Douglas Robert, Duklas, Duklias, Duklyas), шведський генерал 133, 152, 153, 163, 165, 179, 182, 189, 196, 199, 201, 220, 226, 232, 233, 234, 318, 319, 570, 575, 579, 581; його жінка (Dukliasowa, Duklyasowa) 182, 193, 328

- Дудек (Dudek), казимирський міщанин 375, 535, 545
- Ейленбург Йонас (Elembok, Eulenburg Jonas Kasimir (Casimir)), бранденбурзький посол до Москви 235
- Екітрайн (Ekitrein), шведський капітан 366, 526, 537
- Ельза Єлизавета (Elza Elżbieta), жінка шведського канцлера Еріка Оксеншерни 226, 234
- Ешкайн Олександр (Escha, Alexander ab Eschain; Eschain Alexander, Erskein Aleksander, Eskien, Eskyn, Otskien Alexander), голова шведської військової ради у Кракові 131, 133, 196, 326, 328, 361, 363, 364, 455, 513, 515
- Євулович (Iewułowic, Jewułowic), казимирський міщанин 369, 529, 540
- Єлизавета зі Слушків див. Radziejowska (Słuszcanka) Elżbieta, жінка Єроніма Радзейовського
- Єлизавета Софія Бранденбурзька, мати Богуслава Радзивіла і Франца Ермана саського 112
- Єлизавета Шарлотта (Elżbieta Charlotta), мати бранденбурзького курфюрста 223, 578
- Єремія, бібл. 349, 351
- Жданович Антон (Anton, Żdanowycz Anton), київський полковник 35, 439
- Жданович Роман (Żdanowycz Roman), український посол до Порту 85
- Житкевич Даніель (Żytkiewicz Daniel), коронний інстигатор 97, 139, 255, 569; його жінка (Szemberkowa) 139
- Журавський Миколай (Zorawski, Żorawsky, Żórawski Mikołaj), королівський астролог, математик, доктор філософії та медицини 51–53, 143, 147, 353, 385, 459, 563, 569, 583
- Заборовский Л. В., вч. 125*
- Завадський (Zawacki, Zawadzki), казимирський шинкар 366, 526, 537
- Завіша (Zawisza), казимирський міщанин 375, 535, 546
- Завіша Довгяло Ян див. Довгяло Завіша Ян, віленський біскуп номінат
- Завіша Криштоф, великий литовський маршалок 228, 393
- Закревські (Zakrzewskie), родина казимирських міщан 375, 535, 545
- Заляс (Zalas), казимирський шинкар 366, 526, 537
- Замойський Стефан (Zamoscius Stephanus, Zamoyski Stefan), сепадзький мечник 278
- Замойський Ян (Zamoiski, Zamoyski Jan), коронний підчашій 59, 63, 68, 234, 244, 424, 452, 460, 590
- Заперкович (Zapierkowic), казимирський міщанин 374, 534, 545
- Зараза (Zaraza), казимирський шинкар 367, 528, 538
- Зарецький Ян, лянцкоронський підстароста 121
- Заславський-Острозький Володислав Домінік див. Острозький-Заславський Володислав Домінік, краківський воєвода, перемишльський староста
- Заур (Zaur), казимирський муляр 369, 529, 539
- Зацвиліховський Миколай (Zacwylihowski Mikołaj), ротмістр 64, 564
- Заяць Орест, вч. 11, 19, 21, 36, 56, 132, 135, 143, 184, 244, 386*
- Збонцька (Zbącka), казимирська міщанка 374, 534, 544
- Зебжидовська Анна див. Чарторійська Анна з Зебжидовських, жінка підкоморія Яна Кароля Чарторійського
- Зебжидовський Михайло (Zebzydowski Michał), коронний мечник, лянцкоронський староста 59, 172, 183, 186, 187, 193–195, 207, 422, 426
- Зеленський Михайло (Zelenski Mychajło, Zielieniecky), козацький полковник 63, 64
- Зембецький (Ziebecki, Ziębecki), писар шведського коменданта м. Казимира 365, 368, 526, 528, 536, 538
- Зенерович (Zenegowic), казимирський міщанин 368, 528, 539
- Зламанський (Złamanski), казимирський міщанин 375, 535, 546
- Золотаренко Іван (Zlotarenko Iwan), ніжинський полковник, наказний гетьман 44, 563

- Інокентій Х (Innocencius X), папа римський 61, 564
- Ісаєвич Ярослав, вч. 243
- Ісая (Isaia), бібл. 54, 347, 348, 350–352, 355, 356
- Іслам Гірей III (Islam Gerej III, Islam Gieres, Islamgier), кримський хан 13, 26, 28, 29, 31, 32, 34–39, 56, 60, 63, 64, 562
- Ісус Христос (Christus Pan Zbawiciel, Chrystus) 53, 55, 143, 283, 394, 410, 498, 585
- Йоган Георг (Johann Georg Sachsen-Weimar, Sachsen-Weimar Johann Georg, Waimar, Waimer, Weymar; помилк. Meimar), ваймарський курфюрст 223, 362, 456, 578
- Йоган Філіп (Johann Philipp von Schönborn), арцибіскуп, електор Майнца 458
- Йордан Михайло (Iordan, Iordon, Jordan Michał), допчицький староста 41, 163, 183, 417, 446, 571
- Кавецький Симон (Kawecki; помилк. Kurecki Simon), обозний, посол від коронної армії до короля 317, 581
- Кайтс Якуб (Keits Iacobus), шведський майор 366, 526, 536
- Калинський Б. (Kalinsky B.), писар 204, 480, 481
- Калинський Северин (Kaliński Seweryn, Kalinsky Seueringus, Kalynsky), польський шляхтич на службі у шведів 280, 494, 495, 592
- Камінський (Kaminski), казимирський міщанин 369, 529, 540
- Каназілій Генрі (Canasillius Henri), польський посол до Швеції 78–80, 470, 471, 474, 475
- Капраль Мирон, вч. 21, 206
- Карл X Густав (Carol Gustaf, Carol Gustaff, Carol Gustaph, Carol Gustaw, Carolus Gustaphus, Carolus Gustauus, Karl X Gustaw), шведський король 40, 41, 48, 51, 62, 67, 88, 109, 110, 118, 120–126, 128, 129, 133, 135–139, 150–153, 156, 157, 160–168, 170, 171, 173, 175, 177, 179, 181, 182, 184, 185, 187–192, 195, 196, 198–202, 204–208, 211, 213, 215–217, 219, 220, 222–226, 230, 233, 234, 236, 237, 243–245, 247, 248, 252–258, 260–268, 270, 272, 273, 276–279, 281–290, 292, 293, 299, 301, 304, 306, 318, 319, 321, 323, 324, 326, 337, 346, 347, 360–364, 383, 392–395, 399, 400, 403, 405, 406, 411, 412, 416, 417, 419, 420, 423, 424, 426–428, 432, 434–436, 452, 454, 455, 458, 461, 462, 464, 469–471, 473, 474, 478–481, 483, 485–488, 490–492, 496–502, 507, 509, 511, 555, 563, 564, 566–577, 580–585, 587–592
- Карл XI (Karl XI), шведський король 151
- Карман Габор (Kármán Gábor), вч. 395, 410, 414
- Кармінський Миколай (Karminsky Nicolaus, Karminski Mikołaj), шляхтич 281, 495
- Кароль Фердинанд (Carol Ferdinand, Karol Ferdynand), польський королевич, вроцлавський, площський біскуп 71, 85, 89, 93, 95, 101, 565, 566
- Картовник (Kartownik), казимирський міщанин 373, 533, 543
- Катерина (Catherina, Katarzyna), св. 180, 227, 288, 459, 500, 501
- Катерина Пфальцська, мати короля Карла X Густава 62
- Качмажик (Kaczmarzyk), казимирський міщанин 375, 535, 545
- Качорек (Kaczorek), казимирський міщанин 371, 531, 542
- Кашковський Ян (Kaszkowski Jan), королівський секретар 110, 112, 566
- Квятек (Kwiatek), казимирський міщанин 372, 532, 542
- Кенігсмарк Ганс Крістофер (Kinsmark, Kinismark; Königsmark, Hans Kristofer von; помилк. Kyniskark; Kynismark, Kynizmark), шведський генерал 224, 234, 360, 361, 383, 384, 434, 455, 457, 582, 583
- Кенігсмарк Конрад (Курт) Крістофер (Kinismark młody; Königsmark, Konrad (Curt) Kristofer von), син Ганса Крістофера Кенігсмарка 222, 224, 362, 456
- Кенігсмарк Отто Вільгельм (Königsmark, Otto Vilhelm), син Ганса Крістофера Кенігсмарка 224
- Кердей Євстафій (Kierdej Eustachy (Ostafi) Radziwonowicz), жмудський каштелян 156

- Керстен Адам (Kersten Adam)*, вч. 18, 19, 23, 59, 93, 96, 112, 119, 120, 135, 136, 148, 156, 157, 161, 168, 183–185, 203, 204, 219, 230, 245, 250, 263, 264, 274, 275, 277, 279, 280, 307, 330, 340, 362, 421, 428, 444
- Кітнер (Kitner), казимирський міщанин 368, 528, 539
- Кітнеровський (Kitnerowski), казимирський міщанин 373, 533, 543
- Кішка Януш (Kiska Janusz), великий литовський гетьман 14, 561
- Кіщина (Kiszczyna), казимирський міщанин 371, 531, 542
- Клосовичова (Kłosowicowa), казимирська шинкаря 366, 527, 537
- Коваленко (Kowalenko), козацький старшина 58
- Ковалі (Kowale), родина казимирських міщан 375, 535, 546
- Кодрон (Kodron), казимирський міщанин 371, 531, 541
- Козел (Kozieł), казимирський шинкаря 368, 528, 538
- Кок Йоган (Кох Йоган, Koch Johan, Kock Johan), шведський посол до Польщі 40, 48, 74, 79, 471, 474
- Коллегацькі (Collegiackie), родина казимирських міщан 374, 534, 545
- Колодзей (Kołodziej), казимирський міщанин 375, 535, 546
- Коморовський Адам (Komorowski Adam (Adamus)), заступник командира кінноти 281, 495
- Конєцпольський Зигмунд Стефан (Koniecpolski Zygmunt Stefan), серадзький суддя, бендзинський староста 23, 230
- Конєцпольський Олександр (Koniecpolscius Alexander, Koniecpolski Aleksander, Konieczpolsky Aleksander), коронний хорунжий, пізн. сандомирський воєвода 34, 163, 164, 168, 188, 197, 201, 244, 257, 320, 324, 506, 509, 571, 581, 593
- Конечковичова (Konieczkowicowa), казимирська міщанка 371, 531, 541
- Кордецький Августин (Kordecki Augustyn (Augustinus)), преор ченстоховського кляштору, автор твору “Nova Gigantomachia” 274–277, 279–287, 291–294, 310, 311, 490, 492, 493, 497, 498, 503, 555, 580, 581, 592
- Кордуба Мирон, вч. 173, 232, 336, 431, 436, 440, 441
- Корицінський Стефан (Koricinsky Stephanus, Koryciński Stefan), коронний канцлер 25, 32, 33, 37, 66, 73, 74, 88, 93, 97, 206, 244, 250, 445, 446, 449, 564
- Корицький (Koryucky), ротмістр 168, 219, 578
- Корсунець (Korsoniecz), козацький старшина 58
- Костянтин Щербан див. Щербан Костянтин, валаський воєвода
- Котляр (Kotlarz), казимирський міщанин 375, 535, 546
- Кох Йоган див. Кок Йоган, шведський посол до Польщі
- Кохановський Ян (Kochanowski Jan), польський поет XVI ст. 385, 389–391, 583
- Коховський Веспасіан (Kochowski Wespazjan (Vespasianus)), польський хроніст 119, 156, 157, 183–185, 219, 263, 294, 310, 330, 340, 362
- Красінський Якуб (Kraśiński Jakub, Kraszinsky), новомейський староста 91, 103
- Красінський Ян Казимир (Ioannes Casimirus in Krasne, Kraśiński Jan Kazimierz), плоцький воєвода 89, 228, 393, 445, 446
- Краус Георг (Kraus Georg), хроніст 409
- Кречовський (Krzecowsky, Krzeczowski), командир кінноти 281, 495
- Кривошея Володимир*, вч. 63
- Крип'якевич Іван*, вч. 39, 63, 64
- Кроликовський (Krolikowski), казимирський міщанин 371, 531, 541
- Кростка (Krostka), казимирський міщанин 373, 533, 543
- Крупинські (Krupinskie), родина казимирських міщан 372, 532, 542
- Кубаля Людвік (Kubala Ludwik)*, вч. 89, 90, 97, 109, 111, 120, 135, 150, 169, 210, 221, 225, 232, 233, 243, 245, 262, 264, 294, 307, 317, 332, 333, 337, 340, 416, 444
- Кудашевич (Kudaszewic), казимирський міщанин 371, 531, 541

- Курка (Kurka), казимирський міщанин 375, 535, 545
- Курозвенцький (Kurozwęcki), казимирський міщанин 372, 532, 542
- Лайс (Lais), шведський капітан 367, 527, 537
- Лась (Łas), казимирський орендар 367, 527, 537
- Ласький (Łaski), казимирський цирюльник 370, 530, 540
- Левенгаупт Густав Адольф (Lewenhaupt Gustav Adolf, Leuenhapp), шведський генерал 103, 455
- Лекс (Lex), казимирський міщанин 372, 532, 542
- Ленцовський (Łęckowski), казимирський міщанин 372, 532, 542
- Ленчовський (Lenczowski), казимирський шинкар 367, 527, 537
- Леоноор Йонас (Leonoor Ionas), шведський оберштер-лейтенант 365, 526, 536
- Леопольд Вільгельм (Leopold Wilhelm, Leopoldus Wilhelmus), архикнязь, брат імператора Фердинанда III 196, 209, 210, 408, 411, 419, 576
- Леопольд Ігнатіус (Leopold Ignatius), угорський, чеський король, син імператора Фердинанда III 91, 92, 96, 124, 176, 192, 195, 196, 209, 224, 336, 337, 408, 411, 414–416, 419, 420, 424–426, 429, 432, 435–437, 442, 443, 445, 447, 449, 454, 458, 460, 464, 465, 552–554, 565, 573, 574, 576, 582, 586, 587, 589, 590
- Лех (Lechus), міф. князь 358, 521, 523
- Лещинка (Leszczynka), казимирська міщанка 370, 530, 541
- Лещинський Андрій (Leszczyński Andrzej, Liescynski), примас, гнезненський архиєпископ 22, 74, 76, 88, 91, 101, 118, 134, 229, 291, 400, 503, 592
- Лещинський Богуслав (Boguslaus comes in Lesno, Leszczynsky Bogusław, Leszczyński Bogusław), великий коронний підскарбій 14, 28, 89, 93, 118, 139, 401, 419, 445, 446, 448, 569
- Лещинський Ян (Leszczyński Jan), київський єпископ 89
- Лещинський Ян (Lescinsky, Lesczynsky, Leszczyński Jan), польський дипломат, ленчицький, пізн. познанський воєвода 83, 89, 97, 99, 113, 124, 157, 188, 210, 227, 235, 236, 252–254, 269, 329, 401, 465, 482, 483, 489, 490, 516, 567, 576, 579
- Лізоля Франц (Issola, del; Lisola, Franz Paul von), австрійський дипломат 150, 465
- Ліпницький Войцех (Lipnicki Wojciech, Lypnycky Olbrycht), краківський суфраган, канонік 431, 588
- Лобанов-Ростовський Іван (Łobanow-Rostowskij Iwan), рязанський намісник, посол 208, 228
- Лорбах Йоган Теодор (Lorbach, Johannes Theodorus de), австрійський дипломат 228, 232
- Луїза Генрієтта (Luiza Henrietta), дружина курфюрста Фрідріха Вільгельма 451–453, 589
- Лука (Luca), св. 217, 323, 508, 511, 555
- Лукановський (Łukanowski), казимирський міщанин 372, 532, 542
- Лукаш (Lucas), казимирський муляр 374, 534, 544
- Лупул Василь (Lupuł Bazyli, Łupuł Bazyli), молдавський воєвода 170, 409, 572
- Любовецький Владислав (Lubowiecki Władysław, Lubowiecky Vladislaus, Lubowieczky Władysław), краківський урядник 11, 41, 245, 268, 269, 489, 490
- Любомирська Барбара (Lubomirska Barbara), дружина коронного маршала Юрія Любомирського 421, 586
- Любомирський Олександр Михайло (Lubomirski Aleksander Michał), коронний конюший, сandomirський, заторський, неполомський староста 31, 177, 207, 396, 562
- Любомирський Юрій (Lubomiersky Ierzy, Lubomierzsky Ierzy, Lubomirski Jerzy Sebastian, Lubomirskie Ierzy; помилк. Lubiensky Georgius), великий коронний маршалок, краківський, ніжинський, хмільницький староста, пізн. польний коронний гетьман 32, 46, 89, 132, 148, 155, 165, 166, 168–171, 177–179, 184–186, 193, 195, 205, 207, 209, 211, 212, 215, 221, 227, 236,

- 237, 245, 269, 300, 303, 329, 330, 336, 338, 340, 341, 345, 346, 378, 394, 395, 399–402, 406, 421, 425, 427–429, 434, 436, 440, 451, 488, 490, 515, 517, 548, 551, 568, 570–572, 576, 581–484, 586–588, 591, 593
- Любомирські (Lubomierscii), польська родина 378, 548, 551
- Людвіка Марія (Ludwika Maria, Marie-Louise de Gonzague), польська королева 19, 37, 76, 97, 101, 118, 120, 121, 171, 175, 194, 198, 199, 237, 333, 397, 400, 404, 431, 447, 449, 451–453, 460, 575, 579, 588–590
- Людовік I (Ludouicus I), угорський король 376, 546, 549
- Людовік XIV (Ludwik XIV), французький король 26, 123, 176, 191, 195, 196, 200, 208, 220, 224, 236, 393, 396, 454, 462, 464, 574, 589, 590
- Люмбрез, Антуан де (Lambres, de; Lumbres, Antoine de), французький дипломат 208, 220, 234, 578
- Лютецький Миколай (Lutecky Mikołaj, Luteczky Mykołaj), казимирський лавник, писар, пізн. райця 417, 447, 451, 589
- Лянцкоронський Станіслав (Lanckoronski, Lanckoronsky, Lanckoroński Stanisław), польний коронний гетьман, руський воєвода, скальський, ратенський, димерський, носівський староста 22, 28, 37, 56, 61, 64, 65, 68, 69, 85, 118, 121, 166, 266, 307, 310, 311, 316, 396, 401, 402, 564, 584
- Лясоцький Альбрехт Адріан (Lasocki Olbracht Adrian), вишгородський мечник 91, 103
- Лясочина (Lasocina), казимирський міщанин 376, 535, 546
- Магістрович (Magistrowic), казимирський пекар 369, 529, 539
- Майк (Maik), казимирський міщанин 370, 530, 540
- Малеша Даніель (Malesza Daniel, Maliesa Daniel, Małysza Daniel), казимирський райця, шинкар 138, 365, 526, 536, 430, 447, 459, 590
- Мальцев А. Н., вч. 101
- Маньковські (Mankowskie), родина казимирських міщан 373, 533, 544
- Маргонський Єронім (Margoński Hieronim; помилк. Morgoski), поручик, посол від коронної армії до короля 317, 581
- Марія (Богородиця, Найсвятіша Діва, Maria Naswiętsza Panna, Sanctissima Virgina), св. 14, 28, 68, 101, 137, 177, 190, 192, 198, 207, 250, 267, 276, 280, 282, 287, 294, 323, 346, 410, 457, 492–495, 508, 509, 511, 555, 585, 592
- Марія Іллівна (Милославська Марія, Miłosławska Maria), московська цариця, жінка Олексія Михайловича 72, 465
- Маркович Ян (Markowicz Jan), краківський міщанин, автор нотаток 243
- Марс (Mars), міф. 558, 559
- Мартин (Marcin, Marczyn, Martinus), св. 134, 169, 189, 221, 363, 364
- Марцинкович (Marcinkowic), казимирський міщанин 369, 529, 540
- Марцинковичова (Marcinkowicowa; можл. Wielgolyaska *alias* Marcinkowicowa Iadwiga), казимирська міщанка 366, 526, 537
- Матвій I (Matthias I), угорський король 376, 546, 549
- Матвій Басараб див. Басараб Матвій
- Махаринський Михайло (Macharynski Mychajło, Maharzynsky), полковник 63
- Мегмед IV (Mehmed IV), турецький султан 20, 25, 26, 29, 85, 139, 140, 206, 414, 422, 442, 458, 459, 569, 576, 585, 586
- Мегмед Алі-мурза (Mechmet Ali Mursa, Mehmed Ali murza), татарський посол до бранденбурзького курфюрста 174, 175, 478, 479
- Мегмед Гірей IV (Mehmed Gerej IV), кримський хан 22, 65, 73, 89, 92, 95, 97, 98, 119, 122–124, 129–131, 150, 151, 157, 171, 174, 197, 208, 298, 299, 301, 305, 394, 395, 430, 435, 436, 441, 442, 459, 478, 565–567, 569, 570, 572, 583, 591
- Меркурій (Mercurius), міф. 558, 559
- Мечникови (Miecznikowe), родина казимирських міщан 375, 535, 545
- Милославська Марія див. Марія Іллівна, московська цариця, жінка Олексія Михайловича

- Мисецький Мартин (Misiecki Marcin, Mysieczky), казимирський міщанин, писар 366, 397, 398, 403, 417, 419, 447, 526, 536
- Мишковський Владислав (Myszkowski Władysław), марграф, сандомирський, пізн. краківський воєвода 118, 168, 188, 398, 401, 427, 587; його жінка 392
- Мігасович (Migasowic), казимирський міщанин 372, 532, 543
- Мікеш Мігай (Mikes Mihály, Mikesz Michał, Mikies, Mikios Michael, Mykies), трансільванський канцлер 293, 331, 332, 440, 504, 505
- Міллер Бурхард (Miller Burchard, Millerus Burchardus, Müller Burchard), шведський генерал-лейтенант 173, 182, 275–282, 284, 286, 287, 490–494, 496, 497, 592
- Місковський Вінцентій (Miskowski Vincentius), возний краківського замку 290
- Міхаловський Якуб (Michałowski Jakub), автор пам'ятної книги, люблінський війський 84, 115, 116, 295–298, 300, 302, 304, 305, 307–311, 316
- Можковський (Morzkowsky), шляхтич 281, 495
- Мончник (Mącznik), казимирський міщанин 371, 531, 542
- Морштин Андрій (Morsztin Ian Andrzej (Ioannes Andreas), Morsztyn Andrzej, Morzstinus Andreas, Morzstyn), сандомирський стольник, польський посол до Швеції 45, 62, 72–74, 77, 79, 83, 88, 97, 155, 210, 302, 444, 467, 470, 473–475, 563–565, 591
- Мустафа-ага (Mustafa aga), турецький посол 206, 576
- Назон Публій Овідій див. Овідій, давньоримський поет
- Наймар (Naimar), казимирський різник 368, 528, 538
- Найсвятіша Діва див. Марія, св.
- Намачинська Станіслава (*Namaczyńska Stanisława*), вч. 76, 149, 193, 198, 210, 218, 364, 365, 449
- Нарушевич Олександр (Naruszewicz Aleksander), литовський підканцлер, посол до Швеції 83, 97, 99, 113
- Наценткович (Naciętkowic), казимирський міщанин 372, 532, 542
- Немирич Юрій (Niemierzycz Jerzy, Niemirzycz Jerzy), київський підкоморій 219, 578
- Ненковські (Nenkowskie), родина казимирських міщан 374, 534, 544
- Нептун (Neptun, Neptunus), міф. 360, 384, 558, 559
- Никон (Nikon), московський патріарх 12, 67, 76, 561
- Нитка (Nitka), казимирський міщанин 370, 530, 540
- Ницик (Нусук), казимирський різник 368, 528, 539
- Новосельський А. А., вч. 44*
- Оборський Миколай (Oborski Mikołaj, Oborzski Mikołaj), краківський суфраган 431, 450
- Оборський Томаш (Oborski Tomasz, Oborzsky Tomas), краківський канонік, суфраган 450
- Обухович Филипп Казимир (Obuchowicz Filip Kazimierz, Obuchowycz, Obuhowycz), смоленський воєвода 21, 43, 88, 89, 91, 104, 207, 576
- Овербек Йоган (Hoverbeck Johann, Owerberk), бранденбурзький дипломат 234
- Овідій (Назон Публій Овідій), давньоримський поет 113
- Огінський Ян (Ogiński Jan), ротмістр 225
- Огоновські (Ogonowskie), родина казимирських міщан 375, 534, 545
- Одоєвський Микита (Odojewskij Nikita), астраханський воєвода, боярин 208, 228
- Ойчикова (Ojczykowa, Oyczkowa), казимирська міщанка 373, 533, 543
- Оксеншерна Аксель (Oxenstierna Axel), шведський канцлер 78, 470, 474
- Оксеншерна Бенгт (Oxenstern Bengt (Benedictus, Benedikt), Oxenstierna Bengt), шведський губернатор Великопольщі та Мазовша 179, 182, 192, 193, 196, 211, 324, 326, 328, 361, 455, 512–515
- Оксеншерна Ерік (Oxenstern Erik, Oxenstierna Erik Akselsson), шведський канцлер 226, 233, 234, 579

- Олександр VII (Alexander VII), папа римський 14, 61, 139, 140, 191, 395, 396, 564, 569, 584
- Олександр Македонський (Aleksander Wielki, Alexander Wielki) 53, 515
- Олексій, син Олексія Михайловича 76
- Олексій Михайлович (Aleksy Michajłowicz, Aliexy Mychałowyc), московський цар 12, 14, 35, 42, 43, 46, 67, 72, 76, 85, 94, 101, 105, 125, 181, 201, 207, 208, 211, 214, 215, 228–232, 296, 393–395, 424, 454, 462, 465, 561, 563, 567, 575, 590
- Опалінський Криштоф (Opalinsky, Opaliński Krzysztof), познанський воєвода 109, 110, 113, 116, 118, 156, 157, 273, 274, 476, 566, 567, 570, 580, 591
- Опалінський Лукаш (Opalinsky Lucas, Opaliński Łukasz), коронний маршалок 445, 446
- Ордин-Нащокин Афанасій, московський воєвода 103
- Ореховичова (Orzechowicowa), казимирська шинкарка 366, 527, 537
- Осевич Криштоф (Osiewicz Christophorus, Osowicz Krzysztof), слуга краківського великоурядника 288, 289, 500, 501, 502
- Оссолінські (Osolinscy, Ossolińscy), польська магнатська родина 250, 325, 512, 514
- Острозький-Заславський Володислав Домінік (Заславський-Острозький Володислав Домінік, Ostrogski-Zasławski Władysław Dominik, Vladislaus Dominicus Dux in Ostrorog [Ostrog], Zasławski Władysław Dominik), краківський воєвода, перемишльський староста 15, 47, 57, 117, 167, 243, 244, 268, 269, 273, 274, 299, 300, 488–490, 561, 571, 580, 591
- Пантой, троянський жрець 350
- Пегловський Мартин Владислав (Pieglowski Marcin Władysław), краківський чесник 19, 183, 561
- Пекеловичова (Piekielowicowa), казимирська шинкарка 367, 527, 537
- Пекосінський Францішек (*Piekosiński Franciszek*), вч. 127, 128, 270
- Петерсон (Peterson), аріанин, доктор медицини 410, 585
- Петро (Piotr), св. 133, 134, 190, 419
- Петтінгенський Франц Евсебій, чеський віцеканцлер, дипломат 150, 227
- Піпп, епірський полководець 71
- Пісарський Ян (Pisarski Jan), історик XVII ст. 18, 19
- Плаза Олександр (Plaza Aleksander, Plaza Alexander), краківський великоурядник, рабштинський староста 41, 183, 255, 256, 258, 267, 268, 287, 288, 290, 363, 364, 485, 486, 500, 501, 573, 580, 591
- Плутарх, давньогрецький письменник 71
- Подоба (Podoba), казимирський міщанин 371, 531, 541
- Подратушнянка (Podratusnianka), казимирська міщанка 374, 534, 544
- Подсядло (Podsiadło), казимирський міщанин 370, 530, 541
- Порембські (Porebskie), родина казимирських міщан 375, 535, 545
- Потоцький Петро (Potocki Piotr), кам'янецький староста, брацлавський воєвода 123
- Потоцький Станіслав (Potocki Stanisław, Potocky Stanisław), великий коронний гетьман, київський воєвода, краснотавський, сокальський староста 15, 16, 20, 22, 28, 37, 38, 47, 57, 59–61, 63–66, 68–70, 73, 85, 93, 99, 102, 163, 266, 307, 310, 311, 316, 396, 430, 436, 440, 563, 564
- Празмовський Миколай (Prażmowski Mikołaj), польський посол до Семигорода, королівський секретар, пізн. канцлер, примас 173, 177, 332, 334
- Пребенда (Praebenda, Prebenda), казимирський міщанин 374, 534, 544
- Пуфендорф Самуель (Pufendorf Samuel), історик XVII ст. 40, 182, 185, 192, 234, 263, 264, 326, 336, 337, 361, 362, 393, 399, 411, 419, 437, 452, 458, 461
- Пушкар Мартин (Puskarenko, Puszkart Martyn), полтавський полковник 63
- Пушбось Адам (Przyboś Adam)*, вч. 17, 41, 57, 112, 117, 197, 207, 249, 300–302, 342–345, 362, 400, 401, 405, 450, 455, 456
- Пишемський Криштоф (Przyjemski Krzysztof, Przyjemsky), бидгоський староста 177, 246, 253, 258

- Пишленцький Акакій (Przyłęcki, Przyłęcki Achasy, Przyłęczky Ahaczy), освенцімський каштелян 123, 159, 176, 410, 425, 587
- Пишленцький Станіслав (Przyłęcki Stanisław), вч. 320–322, 324, 508*
- П'янчі Бартоломей (Pianczy, Piency Barthłomiei, Piency Barthłomiey, Pyanczy Barthłomiey), казимирський райця, бурмістр 31, 39, 40, 156, 399, 402, 403, 417–419, 421, 430, 447, 448, 459, 562, 584, 586, 588, 590
- П'янчі Софія (Piancy Zofia, Piencza Zofia), дружина Бартоломея П'янчі 160, 402, 403, 418
- П'янчі Станіслав Ян (Piency Stanisław Jan), син Бартоломея 31, 39, 40, 397, 562
- Пісецькі (Piaseckie), родина казимирських міщан 372, 532, 543
- Радзейовський Єронім (Radziejowski Hieronim, Radzieiowski Hieronimus de Radzieiowice, Radzieiowsky Hieronim (Hieronym)), коронний підканцлер 18, 19, 72, 95, 110, 111, 113, 115, 116, 118–120, 133, 136, 160, 162, 175, 181, 182, 196, 213, 214, 219, 222, 226, 227, 394, 406, 476, 477, 561, 565, 566, 568, 572, 573, 578, 579, 583
- Радзивіл Альбрехт Станіслав (Radziwiłł Albrycht Stanisław), литовський канцлер 197, 234, 405, 584
- Радзивіл Анна Марія, донька Януша Радзивіла, жінка Богуслава Радзивіла 14
- Радзивіл Богуслав (Radiuilius Boguslaus, Radziwiłł Bogusław, Radziwiłł, Radzywil, Radzywił Bogusław, Radzywił Bogusław), барський староста, литовський конюший, генеральний намісник Князівської Пруссії 14, 112, 170, 181, 182, 196, 213, 216, 217, 219, 222, 226, 232, 233, 326, 362, 424, 452, 453, 456, 513, 515, 572, 575, 577, 579, 589
- Радзивіл Катерина з Потоцьких, перша жінка Януша Радзивіла, мати Анни Марії 14
- Радзивід Криштоф, віленський воєвода, каштелян, великий гетьман литовський, батько Януша Радзивіла 14
- Радзивіл Януш (Radzivilius Janussius, Radziwił Ianus, Radziwiłł Janusz, Radzywił Ianus), віленський воєвода, литовський гетьман 14, 20, 22, 23, 25, 28, 38, 47, 89, 91, 100, 101, 103, 125, 126, 129, 156, 170, 182, 273, 323, 395, 396, 508, 511, 561, 562, 565–567, 570, 580, 584
- Радзивіл Януш, литовський підчашій, батько Богуслава Радзивіла 14
- Радзивіли (Radziwiłłowie), родина литовських князів 230, 395, 461, 584, 590
- Ракоцій Ференц (Rakoci Franciscus, Rakoczy Ferenc), син Юрія II Ракоція 29, 62, 333, 377, 422, 458, 547, 550
- Ракоцій Юрій див. Юрій I Ракоцій, семигородський князь
- Ракоцій Юрій див. Юрій II Ракоцій, семигородський князь
- Рап (Rap), шведський оберштер-лейтенант 366, 368, 527, 528, 537, 539
- Раровські (Rarowskie), родина казимирських міщан 373, 533, 544
- Рас (Ras), шведський капітан 366, 526, 536
- Репчинська (Rzepcynska), казимирська міщанка 373, 533, 543
- Розенштайн (Ружновський), Ян Антоній де (Rosenstein (Różnowski), Jan Antoni de; Rozenstein, Ion Antony (Antoni) de; Roznowski, Ioannes de Rozenstein; Roznowsky Ion; Różnowski (Rosenstein), Jan Antoni de), шведський адміністратор для вибирання чопового у Кракові 126, 133, 153, 154, 164, 272, 319, 320, 364, 447, 570, 581
- Романюк Ірина, вч. 559*
- Росцішевський (Rosciszewski), казимирський міщанин 369, 529, 539
- Рубинковський Єронім (Рубен Якуб Пальтих, Ruben Jakub Paltych, Rubinkowski Hieronim, Rubyn Iacub, Rubynkowsky Hieronim), хрещений єврей, краківський міщанин 450, 589
- Рудавський Лаврентій (Rudawski Laurentius Ioannes, Rudawski Wawrzyniec), польський хроніст 83, 116, 119, 169, 173–175, 263, 275, 294, 310, 320–322, 324–327, 331, 339, 345, 377–379, 508

- Ружновський Ян Антоній див. Розенштайн (Ружновський), Ян Антоній де, шведський адміністратор для вибирання чопового у Кракові
 Руф Курцій, давньоримський історик 515
- Савич Семен (Sawic Semen, Sawycz Semen), канівський полковник 20, 37–39, 562
- Сагановіч Генадзь, вч.* 100
- Садковський (Sadkowski, Satdkowski), казимирський міщанин 375, 535, 545
- Санин Г. А., вч.* 36, 37
- Сапіга Павло (Sapieha Paweł, Sapieya), вітебський, пізн. віленський воєвода 89, 125, 129, 156, 173, 188, 273, 436
- Сапунов Алексей, вч.* 24
- Сарбевський Станіслав, грабовецький, коритницький староста 228, 393
- Сварник Галина, вч.* 206, 559
- Северський (Siewierski), казимирський міщанин 372, 531, 542
- Селепчені Георг (Szelepscényi György), угорський канцлер, біскуп 337, 399, 404, 408, 585
- Сельницький (Sielnicki), ротмістр 64, 564
- Сельський Олександр (Sielski Aleksander, Sielsky Alexander), ленчицький каштелян 89, 445, 446
- Сефер Газі-ара (Sefer Gazi aga, Szeferbon aga), кримський візир 31, 32, 34–36, 38, 73, 562
- Сигізмунд (Sigismundus), угорський король 376, 546, 549
- Сигізмунд I (Zygmunt I, Zygmunt Pierszy), польський король 178, 297
- Симон з Липниці (Simon Lipnica, Szymon), св. 137, 568
- Сипіор (Sipior), казимирський міщанин 373, 532, 543
- Ситкович (Sitkowic), казимирський міщанин 370, 530, 540
- Сілягі Олександр (Szilágyi Alexander), вч.* 294, 329, 330, 340, 399, 409
- Сковронек (Skowronek), казимирський міщанин 373, 533, 543
- Скотак (Skotak), казимирський міщанин 373, 533, 543
- Скочилас Ігор, вч.* 206
- Скропкович Людвік Ян (Skropkowycz Ludwik Jan), ксьондз, провінціал бернардинів 405, 584
- Слоньовський (Śloniowski), казимирський міщанин 371, 531, 542
- Смардзовський (Smardzowski), казимирський шинкар 367, 527, 538
- Сметанка Єронім (Smietanka Hieronim, Smietanka Hieronimus, Śmietanka Hieronim), краківський підстароста 11, 30, 31, 41, 562
- Смешкович (Smieszkowic), шинкар 365, 525, 536
- Смолій Валерій, вч.* 243
- Сніцерка (Snickerka), казимирська міщанка 372, 532, 542
- Соловьев Сергей, вч.* 231
- Сосновські (Sosnowskie), родина казимирських міщан 374, 534, 544
- Сохацький (Sochacki), казимирський шинкар 368, 528, 538
- Станіслав (Stanislaus, Stanisław), св. 182, 247, 258, 270, 359, 406, 525
- Станіславський Михайло (Stanisławski Michał (Mychał)), галицький хорунжий, польський посол до семигородського князя 330, 338, 340, 395, 518, 582
- Старовольський Шимон (Starovolscius, Starowski Szymon, Starowsky Simon), польський письменник XVII ст., краківський канонік 238, 243–247, 251–256, 264, 265, 268, 269
- Стасикова (Stasikowa), казимирська міщанка 368, 528, 539
- Стенбок Густав Отто (Stanbok, Stemberk, Stembok, Stenbock Gustaw Otto, Stymbach), шведський генерал 173, 181, 182, 222, 226, 233, 395, 426, 578, 579
- Стенбок Ерік (Stenbock Erik), шведський генерал 181
- Стефан Баторій (Баторій Стефан, Batory Stephan, Stephan Batory, Stephanus Bathoreus), польський король 53, 143, 211, 349, 376, 547, 549
- Стрисевич Себастьян Фабіан (Stryevius, Stryiowicz Sebastyan, Stryjewicz Sebastianus Fabianus), астролог 147, 569
- Стрижовський Олександр (Strizowski Aleksander, Strizowsky Aliexander), кореспондент 128, 176, 573

- Субган Газі-ага, білгородський бей 197
 Субган Газі-ага (Subhan Gazi aga), підскарбій Кримського ханства 36
 Сулейман I (Solimon I), турецький султан 86, 87, 565
 Суходольський Ян (Suchodolski Jan, Suhodolski, Suhodolsky), велицький пробошч 132, 220, 227, 239, 578
- Тазберковський (Tazbierkowski), казимирський міщанин 373, 533, 543
Тайнер Августин (Theiner Augustinus), вч. 84, 175, 327
 Тарло Ян (Tarło Jan, Tarło Johannes; помилк. Tarto), люблінський воєвода 243, 268, 269, 401, 445, 446, 488–490, 591
 Тарновський Олександр Гратус (Tarnowski Aleksander Gratus), київський каштелян 445, 446
 Тацит, давньоримський історик 488
 Текелі Стефан (Tekieli Stefan, Tekiely Stephan, Theokeolius Stephanus), опавський магнат 136, 148, 159, 402, 408, 420, 518, 519
 Терлон, Юге де (Terlon, Hugues de), французький дипломат 224, 452, 562
 Тетеря Павло, переяславський полковник 57
 Тиша Стефан, трансільванський посол у Порті 409
 Тишкевич Криштоф (Tyskiewicz Krzysztoph, Tyskiewicz Christoforus, Tyszkiewicz Krzysztof), чернігівський воєвода, житомирський староста 307, 445, 446, 462, 580
 Тишкевич Юрій (Tyszkiewicz Jerzy), віленський єпископ 23, 156, 273, 274
 Томашкович (Tomaszkowic), казимирський шинкар 367, 527, 538
 Топоркова (Toporkowa), казимирська міщанка 373, 533, 543
 Третер Матвій Казимир (Treter Maciej Kazimierz (Mathias Cazimierz)), казимирський райця 392, 418, 451, 583, 589
 Трой (Troius), шведський капітан 366, 527, 537
 Трошель Петер (Troschel Peter), гравер 557, 558
- Трупський Ян (Trupski Jan, Trupsky Ioannes), шляхтич 281, 495
 Тшебицький Андрій (Trzebicki Andrzej, Trzebicku Andreas), перемишльський єпископ, коронний підканцлер 56, 87, 89, 243, 244, 431, 445, 446, 450, 564
- Улінський Томаш (Uliński Tomasz (Aleksander Tomasz)), подільський підстолий 64, 564
- Федорук Ярослав (Fedoruk Yaroslav), вч.* 11, 19–22, 25, 36, 37, 56, 61, 63, 74, 85, 95, 97, 98, 103, 119, 124, 132, 134, 135, 143, 150, 176, 184, 196, 201, 207, 208, 211, 213, 214, 228, 244, 272, 333, 386, 451
 Феміда (Themis), міф. 558, 559
 Фердинанд II (Ferdinand II), імператор 408
 Фердинанд III (Ferdinand 3, Ferdinand III, Ferdinand Trzeci, Ferdinandus III, Ferdinandus Tertius, Ferdynand III), імператор Священної Римської імперії 53, 92, 93, 95–97, 124, 140, 150, 176, 177, 192, 195, 196, 207, 209, 210, 213, 224, 225, 227–229, 232, 236, 329, 334, 336, 337, 376, 393, 398, 399, 401, 404, 408, 416, 420, 442, 454, 516, 517, 547, 550, 565, 567, 569, 574, 576, 578, 579, 582, 584, 585
 Филиповський (Filipowski, Philipowski), казимирський міщанин 371, 531, 541
 Філіп IV (Filip IV, Filip III, Fylypp Swarty), іспанський король 123, 191, 200, 395, 396, 398, 419, 584, 586
 Фомин Іван, московський посол до Криму 36
 Форбес (Forbes), шотландець, тарновський міщанин 212
 Форгель Георг (Fergiel, Forgell Georg, Fergiel, Frangel, Vorgell), шведський генерал 182, 192, 204, 211, 227, 328, 362, 577; його жінка 204, 328
Форстен Георгій, вч. 235
 Францішек (Franciszek), казимирський швець 370, 530, 541
 Фрась (Фронсь, Fras, Fraś), казимирський міщанин 369, 530, 540
 Фригосьовські (Frygosiowskie), родина казимирських міщан 373, 533, 543

- Фрідерік III (Frederick III, Fryderyk III), данський король 119, 211, 213, 236, 427, 428, 432–434, 452, 454, 461, 465, 557–559, 577, 587, 588
- Фрідріх I див. Фрідріх V, пфальцьський курфюрст, чеський король
- Фрідріх IV Пфальцьський 62
- Фрідріх V (Фрідріх I, Friderik I), пфальцьський курфюрст, чеський король 62
- Фрідріх Вільгельм (Frideric Guilhelm, Fridericus Wilhelmus, Friedrich Wilhelm, Fryderyk Wilhelm), бранденбурзький курфюрст 61, 62, 76, 112, 124, 130, 138, 160, 167, 168, 174, 178, 181, 188, 189, 196, 199, 201, 202, 205, 206, 209, 213–220, 223, 230, 234, 235, 237, 272, 273, 292, 294, 323, 362, 396, 417, 424, 434, 437, 451–453, 455, 457, 464, 465, 478, 509, 511, 553, 567, 569, 572, 573, 575–580, 589–591
- Фріц (Frys), шведський квартирмейстр 367, 527, 538
- Фронсь див. Фрась, казимирський міщанин
- Фуляр (Fularz), казимирський міщанин 375, 535, 546
- Фурман Стефан (Forchmon Stephon, Forman Stefan, Furman Stefan), гданський астролог 53, 563
- Хажовський (Charzowski), казимирський міщанин 372, 532, 542
- Хмельницький Богдан (Chmiel, Chmielnicki Bohdan, Chmielniczky, Hmiel, Hmielnicky Bohdan, Hmielniczki, Hmielnyski), український гетьман 12–14, 19, 20, 22, 28, 29, 31–33, 35, 36, 38, 39, 42, 60, 61, 63–66, 68–72, 74, 85, 119, 122, 123, 130, 139, 151, 158, 161, 166, 170, 171, 197, 207, 216, 230, 335, 393, 394, 423, 424, 428, 430, 450, 451, 561–564, 567–572, 575, 576, 587–589
- Хмельниченко Юрко (Chmielnicki Jerzy, Hmielnicki), гетьманич 423, 424, 450, 587, 589
- Хмура Андрій (Chmura Andreas), краківський урядник 290, 291
- Холовейський (Chołowieyski), поручик гусарської хоругви 68, 564
- Хоменко Іван, перекладач Біблії українською мовою 347–352, 355, 356
- Хотунський Тимофій, московський посол до Криму 36
- Христина (Christina, Cristyna, Kristina, Krystyna), шведська королева 14, 41, 47, 48, 62, 77, 78, 81, 139, 469, 470, 472–474, 476, 563, 569
- Хросліцький (Chroslicki), казимирський міщанин 374, 534, 544
- Цепельовські (Ciepielowskie), родина казимирських міщан 375, 535, 546
- Церепа (Ceres), міф. 377, 547, 550
- Цибуля (Cebula), казимирський міщанин 371, 531, 541
- Цицерон, давньоримський оратор 354
- Ціхоньович (Cichoniowic), казимирський міщанин 373, 533, 543
- Чаплинська (Czaplinska), казимирська міщанка 374, 534, 544
- Чапські (Czapskie), родина казимирських міщан 373, 533, 544
- Чарнецький Стефан (Carnecki, Carnecky, Czarneccius Stephanus, Czarnecy Stephanus, Czarneczky Stephan (Stephanus), Czarniecki Stefan), коронний обозний, ковельський староста, київський каштелян, пізн. руський воєвода 63, 64, 70, 118, 120, 121, 128, 132, 133, 136, 148, 157, 161, 163, 165, 166, 168, 169, 173, 174, 177–179, 181, 189, 201, 203–205, 211, 222, 243–261, 263–267, 279, 322, 396, 400, 402, 415, 416, 427, 428, 436, 438, 440, 444, 446, 453, 461, 465, 481–483, 486, 487, 507, 510, 571, 572, 576, 587, 589, 591
- Чарторійська Анна з Зебжидовських (Зебжидовська Анна, Zebrzydowska Anna), жінка Яна Кароля Чарторійського 183
- Чарторійський (Czartoryski), князь 129
- Чарторійський Казимир Флоріан (Czartoryski Kazimierz Florian, Czartoryskye), куявський біскуп 92, 401
- Чарторійський Ян Кароль (Czartoryski Jan Karol), краківський підкоморій 183
- Чарторійські (Czartoryscy), князі 122, 444, 455, 456
- Челебі Яків (Czelebi Jakiw), український посол до Порту 85

- Червінська (Czerwinska), казимирська міщанка 373, 533, 543
- Чижовська (Czyzowska), казимирська міщанка 375, 535, 545
- Чоглоков Василь (Czogłokow Wasilij), окольничий, алаторський намісник 208, 228
- Шварц Искра, вч. 232*
- Шверін Отто (Schwerin, Otto von), бранденбурзький дипломат 234
- Шимонович Шимон (Szymonowicz Szymon), польський поет XVI–XVII ст. 385, 390, 391, 583
- Шкатульник (Szkatulnik), казимирський міщанин 375, 535, 546
- Шостак (Szostak), казимирський міщанин 370, 530, 540
- Штамет Войцех (Stamet, Sztamet Wojciech), краківський лавник 222, 223
- Шуйський Іван Федорович (Suiski Iwan Federowic, Sujski), родич (помилк.) цариці Марії Іллівні 72
- Шуст Роман, вч. 21*
- Шавінський Ян Шимон (Scawinsky, Szczawiński Jan Szymon), бжесько-куявський воєвода 208, 209, 576
- Щербан Костянтин (Костянтин Щербан, Constanty, Szczербan Konstantyn), валаський воєвода 26, 65, 170, 409, 572
- Щитовський (Szczytowski), казимирський міщанин 371, 531, 541
- Щудло (Szczudło), казимирський міщанин 372, 532, 542
- Ювенал Децим Юній, давньоримський поет 377, 547, 550
- Юр'єв Єфим (Jurjew Jefim), дяк Посольського приказу 208, 228
- Юрій (Jerzy, Ierzy), св. 91, 118
- Юрій I Ракоцій (Ракоцій Юрій, Jerzy I Rakoczy, Rakoczy Jerzy), семигородський князь 422, 435
- Юрій II Ракоцій (Ракоцій Юрій, Georgius Rakocius, Ierzy Rakocy, Jerzy II Rakocy, Jerzy II Rakoczy, Rakocius Georgius, Rakoczy Jerzy), семигородський князь 21, 29, 37, 65, 74, 93, 97, 124, 158, 159, 170, 173, 177, 210, 216, 221–228, 232, 233, 292–294, 329, 330, 332–338, 340, 341, 346, 376–379, 393–399, 402–409, 411–417, 419, 421–424, 426, 427, 429, 431, 434–436, 438–444, 446, 458, 505, 506, 515, 517, 519, 546–554, 570, 572, 578, 579, 582–590, 592, 593
- Юркевич (Iurkiewicz, Iurkowycz, Jurkiewicz), козацький старшина 58, 59
- Ягла (Iagła, Jagła), казимирський міщанин 375, 535, 546
- Ядвіга Елеонора (Iadwiga Eleonora, Jadwiga Eleonora), шведська королева 48, 188, 191, 226, 234, 362, 465, 574, 579
- Яків (Iacob, Jacob), бібл. 347, 410
- Яковенко (Iakowenko, Jakowenko), козацький старшина 58, 59
- Ян (Ioannes, Jan), казимирський циркульник 373, 533, 543
- Ян Казимир (Casimierz, Jan Kazimierz, Ian Kazimierz, Ian Kazimierz, Ioannes Casimirus, Ion Casimierz, Ion Kazimierz, Ion Kazymierz, Ion Kazymierz, Kazimierz, Kazymierz), польський король 11–14, 16, 18, 19, 21, 25, 28, 29, 33, 35, 37, 39, 40, 42, 45, 47, 48, 53, 63, 64, 71–73, 76, 77, 79, 83, 84, 86–89, 91–98, 101, 102, 109, 112, 117–121, 123–125, 128, 130, 132, 136, 139, 140, 143, 148–161, 163, 166–169, 171, 173–175, 177, 178, 181–183, 186–188, 190, 192, 194, 196, 197, 199, 201, 202, 205–211, 213–215, 217, 219, 221–224, 226–237, 243, 244, 246, 247, 250, 252, 258, 259, 261–263, 266, 269, 272, 273, 278, 279, 282, 286, 289–292, 294, 295, 298, 300, 302, 303, 305, 309, 312, 317, 319, 320, 324, 327, 328, 337, 338, 340, 346, 347, 353, 354, 356, 361, 392–397, 399, 400, 402, 403, 407, 408, 411, 414–416, 419, 421, 424, 426–430, 432, 434–437, 439, 441, 443–449, 451–453, 459–462, 464, 469–476, 478, 479, 482–484, 488, 489, 498–504, 506, 509, 512, 514, 518, 519, 552, 553, 561, 562, 564–579, 581–583, 585–593
- Яничек (Ianiczek, Janiczek), казимирський міщанин 375, 535, 545
- Яроцька (Iarocka, Jarocka), казимирська міщанка 371, 531, 541

- Яскульський Станіслав Маріуш (Jaskólski Stanisław Mariusz, Iaskolski, Iaskolsky, Iaskulsky), польський посол до Криму 29, 31, 37, 45, 63, 64, 73, 122, 414, 422, 459, 562, 563, 586, 590
- Ясовський (Iasowski, Jasowski), казимирський міщанин 372, 532, 542
- Ясовський Андрій (Jasowski Andrzej, Iasowski), казимирський райця, старший райця на емірації у Кезмарку 92, 95, 397, 399, 402, 417, 418, 430, 446–449, 565
- Яцек (Iacek, Jacek), казимирський міщанин 371, 531, 541
- Abbas II, перський шах 140
- Abrahamowicz Zygmunt*, вч. 206
- Adahl Karin*, вч. 414
- Adam, бібл. 54
- Adil Gerej, нураддін-султан 73
- ʿĀdilšāh Mirzā див. Адильшах-мірза, кримський посол до Швеції
- Adolf Jan див. Адольф Йоган, брат короля Карла X Густава
- Agata, св. 396
- Agnieszka (Iagnieska), св. 190
- Akakia Roger (Akaka, Akkalia) див. Акакія Роже, секретар французького посольства
- Albertus див. Альберт, угорський король
- Alegrettis, Alegretti ab див. Алегретто Алегретті, австрійський дипломат
- Aleksander Wielki див. Олександр Македонський
- Aleksy Michajłowicz див. Олексій Михайлович, московський цар
- Alexander VII див. Олександр VII, папа римський
- Alexander Wielki див. Олександр Македонський
- Ali aga 63
- Aliexu Mychałowyc див. Олексій Михайлович, московський цар
- Amastein див. Hammarskjöld Peter, шведський полковник
- Ambre, Waldek de, бранденбурзький діяч 234
- Amerstein див. Hammarskjöld Peter, шведський полковник
- Andriewsky Olga*, вч. 98
- Andrzeiowyc див. Warterysowicz Jan, вірменин
- Andrzej (Iędrzei), св. 249
- Anhalt-Dessau, Johann Georg von, генерал 362, 456
- Aniszczańska Jaugien*, вч. 438
- Anna, св. 109, 199, 245, 250
- Anrep Gabriel*, вч. 265
- Anton див. Жданович Антон, київський полковник
- Arczysewsky Lorens, московський полковник 67
- d'Arquien Maria Kazimierza див. д'Аркен Марія Казимира, дружина Яна Замойського, пізн. Яна Собеського
- Athchapifer aga, буджацький ага 63
- Atsiz Bugra*, вч. 25
- d'Avaugour Charles див. д'Авогур Шарль, французький дипломат
- Auersperg Johann Weikhard див. Аушперг Йоган Вайкгард, австрійський міністр, таємний радник
- Augusiewicz Sławomir*, вч. 217, 219, 225
- Augustinowa див. Августинова, казимирська міщанка
- Babka Rafał*, вч. 60
- Bach murza, кримський посол 56
- Bachus див. Бахус, міф.
- Baczkowski Krzysztof*, вч. 136, 148
- Bakos (Bekos), трансільванський посол 222
- Bakos Gábor (Gabor), семигородський воєначальник 336, 393, 394, 396, 435, 442
- Balcerek, міщанин 418
- Balaban Jerzy (Balabon Jerzy), польський полковник 33, 37, 69, 262
- Balaban Majer*, вч. 126, 450
- Banaska див. Банаська, казимирська міщанка
- Baranowski Bohdan*, вч. 36, 90, 119
- Baranowskie див. Барановські, родина казимирських міщан
- Barbara, св. 133, 275
- Bariczina *alias* Wilkanowska Zophia (Wilkanowska *alias* Bariczina Zophia), краківська міщанка 401
- Barkoczy Stefan, угорський посол 337
- Barnas див. Барнас, казимирський шинкар

- Barnasik див. Барнаsik, казимирський міщанин
- Bartłomieus, св. 443, 446
- Bartosz, казимирський міщанин 418
- Basarab Mateusz див. Басараб Матвій, валаський господар
- Batory Stephan див. Стефан Баторій, польський король
- Batyr aga 36
- Bqk Michał, вч.* 119
- Bedes aga, Bedis aga, Bedosz aga (помилк.) див. Дедеш-ага, татарський посол до Польщі
- Bekier Herman, торговий агент 67
- Bekos див. Bakos, трансільванський посол
- Belina Konstanty (Bylina), ротмістр 248
- Benedykt див. Бенедикт, казимирський міщанин
- Benedykt, св. 167
- Bennigsen Alexandre, вч.* 73
- Berlips, Otto Wilhelm von, оберштерлейтенант 444
- Bernard Jacques, історик XVII–XVIII ст. 438
- Bethlen János (Bethlemus, Betlem Ianus, Betliem Ianus) див. Бетлен Януш, семигородський воєначальник, губернатор Кракова
- Białobockie див. Бялобоцькі, родина казимирських міщан
- Białozor Jerzy, претендент на жмудське біскупство 126
- Bieganowski Mikołaj (Biehanowsky) див. Бегановський Миколай, польський посол до Порту
- Bielke Gustaw, шведський посол до Москви 211
- Bielowski August див. Бельовський Август, вч.*
- Bieniarzówna Janina див. Бєняжувна Яніна, вч.*
- Bieniaszewski Adam, вч.* 174
- Bieniewski Stanisław Kazimierz (Bieniowski, Bienyowsky) див. Бєневський Станіслав Казимир, польський дипломат, волинський каштелян
- Birch Thomas, історик XVIII ст. 214
- Bławski, шляхтич 159
- Bleszyński Maciej (Bleszinsky Mathias), посол від ченстоховських отців до шведів 278
- Bobiatyński Konrad див. Бабятыньскі Конрад, вч.*
- Bochaius див. Богай, угорський воєначальник
- Bochon, оберштер 453
- Bocht (Both), шведський генерал 362
- Bogaty Isaac Iacubowic див. Jakubowicz Izaak Bogaty, казимирський єврей
- Boguslaus comes in Lesno див. Лещинський Богуслав, великий коронний підскарбій
- Bohun Iwan див. Богун Іван, полковник
- Boky, угорський урядовець 92
- Bona, королева 414
- Borataw Pertev Naili, вч.* 73
- Borkowski Mikołaj, вч.* 120
- Both див. Bocht, шведський генерал
- Braiell див. Brunell, Christoph de, шведський генерал
- Branecki Jan, познанський суфраган 119
- Branicki Jan Klemens (Braniczky Ioannes Clementus) див. Браницький Ян Клемент, хенчинський староста
- Branicky Jan Klemens див. Браницький Ян Клемент, краківський підкоморій
- Brankowski Aleksander, вч.* 392
- Brochowski Adam див. Броховський Адам, сохачевський каштелян
- Bronowsky Theophilus, ченстоховський провінціал 285
- Brunell, Christoph de (Braiell, Brunel), шведський генерал 219, 362, 456
- Bruskiewicz див. Brzuskiewicz, посол
- Brychowic див. Брихович, казимирський міщанин
- Bryska див. Бриська, казимирська міщанка
- Brzeski Jakub див. Бжеський Якуб, сандомирський ловчий
- Brzuchański Jacek (Brzuhansky Iacek) див. Бжуханський Яцек, ченстоховський міщанин, посол
- Brzuskiewicz (Bruskiewicz), посол 441
- Buturlin Andrzej див. Бутурлін Андрій Васильович, московський воєвода
- Buturlin Wasilij (Waszil) див. Бутурлін Василь, московський воєвода
- Bylina див. Belina Konstanty, ротмістр
- Canasillius Henri див. Каназілій Генрі, польський посол до Швеції

- Canneberk див. Kannenberg, Christoph von, шведський полковник
- Cantersten Lars (Kanstersstein, Kantersten), шведський генерал 361, 455
- Carnecki (Carnecky) див. Чарнецький Стефан, коронний обозний, ковельський староста, київський каштелян, пізн. руський воєвода
- Carol Ferdinand див. Кароль Фердинанд, польський королевич
- Carolus I див. Karol I Stuart, англійський король
- Carolus Gustauus (Carol Gustaf, Carol Gustaff, Carol Gustaph, Carol Gustaw, Carolus Gustaphus) див. Карл X Густав, шведський король
- Casimierz див. Ян Казимир, польський король
- Catherina див. Катерина, св.
- Cebula див. Цибуля, казимирський міщанин
- Cecilia, св. 227
- Cedrowski Jan, польський автор діаріуша 112, 362, 455, 456
- Ceres див. Церера, міф.
- Cetner Aleksander, галицький каштелян 57, 59
- Cesarz, тжсцяньський міщанин 159
- Charbicki Stefan, львівський суфраган 450
- Charzowski див. Хажовський, казимирський міщанин
- Chełmski Jan Ścibor (Helemsky Sribor), краківський ловчий 41, 448
- Chłapowski Krzysztof*, вч. 59, 71, 118–120, 123, 157, 165, 177, 184, 247, 423, 425, 440
- Chmiel Adam*, вч. 160
- Chmielnicki Bohdan (Chmiel, Chmielniczky) див. Хмельницький Богдан, український гетьман
- Chmielnicki Jerzy див. Хмельниченко Юрко, гетьманич
- Chmura Andreas див. Хмура Андрій, краківський урядник
- Chołowieyski див. Холовейський, поручик гусарської хоругви
- Chrapowicki Jan Antoni, польський автор діаріуша 130, 234, 438
- Christian IV (Christyan IV), данський король 432
- Christina див. Христина, шведська королева
- Christus Pan Zbawiciel див. Ісус Христос
- Chroslicki див. Хрослицький, казимирський міщанин
- Chrystus див. Ісус Христос
- Chrzastowski Stanisław (Hrzastowsky), краківський підсудок 11, 41, 93
- Ciara Stefan*, вч. 59, 123, 177, 423, 425, 440
- Cichoniowic див. Цихоньович, казимирський міщанин
- Cichoniowic Wojciech (Czyhoniowycz Woycieh), казимирський райця 398, 410, 451
- Cieniowicz Andrzej (Cieniowic), краківський бурмістр 265
- Ciepielowskie див. Цепельовські, родина казимирських міщан
- Cieski Andrzej (Cziesky, Czięsky), краківський райця 162, 239
- Cieślak Edmund*, вч. 167, 232
- Coci Gavril, брат Василя Лупула 409
- Coci Gheorghe, брат Василя Лупула 409
- Collegiackie див. Коллегацькі, родина казимирських міщан
- Coniecpolscius Alexander див. Конєцпольський Олександр, коронний хорунжий, пізн. сандомирський воєвода
- Constantia див. Konstancja, жінка Сигізмунда III, сестра імператора Фердинанда II, мати Яна Казимира
- Constanty див. Щербан Костянтин, валаський воєвода
- Cristyna див. Христина, шведська королева
- Cromwell Oliver (Kromwel), лорд-протектор 465
- Croy, Ernst Bogislaw von (Kroi, Kroy), генерал 362, 457
- Cynarski Stanisław*, вч. 19, 135, 176, 245, 403
- Cyrus Franciszek (Czirus), краківський райця 162
- Czamarу див. Czamer Jakub, шотландець, краківський міщанин
- Czambamet murza див. Kammambet murza
- Czamer Jakub (Czamarу), шотландець, краківський міщанин 413

- Czaplinska див. Чаплинська, казимирська міщанка
Czapliński Władysław, вч. 244, 257, 291
 Czapskie див. Чапські, родина казимирських міщан
 Czarniecki Stefan (Czarneccius Stephanus, Czarnecky Stephanus, Czarneczky Stephan (Stephanus)) див. Чарнецький Стефан, коронний обозний, ковельський староста, київський каштелян, пізн. руський воєвода
 Czartoryscy див. Чарторийські, князі
 Czartoryski див. Чарторийський, князь
 Czartoryski Jan Karol див. Чарторийський Ян Кароль, краківський підкоморій
 Czartoryski Kazimierz Florian (Czartoryskye) див. Чарторийський Казимир Флоріан, куявський єпископ
 Czartoryski Michał Jerzy (Czartorysky), князь, кременецький староста 244
 Czelebi Jakів див. Челебі Яків, український посол до Порту
Czermak Wiktor, вч. 220, 250, 262, 263, 266, 421
 Czettowsky, ротмістр 96
 Czerwinska див. Червінська, казимирська міщанка
Częścik Łucja, вч. 224, 452, 462
 Czieszky (Częskey) див. Cieski Andrzej, краківський райця
 Czirus див. Cyrus Franciszek, краківський райця
 Czirowski, веліцький райця 405
 Czogłokow Wasilij див. Чоглоков Василь, окольничий, алаторський намісник
 Czyhoniowycz Woycieh див. Cichoniewicz Wojciech, казимирський райця
 Czykowski, шляхтич 151
 Czyzowska див. Чижовська, казимирська міщанка
 Dadowsky (помилк.) див. Sadowski Wacław, польський ротмістр на службі у шведів
 Damian див. Даміан, казимирський міщанин
Damus Rudolf, вч. 136
 Daniel див. Даниїл, бібл.
 Daniel Atheński див. Данило Афінський, архімандрит, дипломат
Danilczyk Adam, вч. 87, 423
 Daniłowicz Jan Karol, парчевський староста 438
 Daniłowicz Mikołaj, коронний підстолий 123
Dąbrowski Janusz, вч. 63, 89
 Dąbski Łukasz (Dąbski) див. Домбський Лукаш, краківський канонік
 Dąbski Łukasz (Dąbski) див. Домбський Лукаш, польський кореспондент, племянник краківського каноніка
 Dedesz aga (Dedes aga, Dedis aga) див. Дедеш-ага, татарський посол до Польщі
 Dembiński див. Dębinsky, обозний
 Dembiński див. Dębiński Piotr, краківський канонік
 Dembiński Jan див. Дембінський Ян, новомейський (корчинський) староста, краківський підкоморич
Demel Juliusz, вч. 409
Demény Lidia, вч. 410
 Denhoff Henryk (Dinoph, Dönhoff, Dynoph), ротмістр 250, 251, 253, 444
 Denhoff Stanisław (Denof, Dönhoff), велюньський староста 23
 Denhoff Zygmunt (Dönhoff), сокальський, бендзинський, пізн. велюньський староста 23
 Denof див. Denhoff Stanisław, велюньський староста
 Derkynia див. д'Аркен Марія Казимира, дружина Яна Замойського, пізн. Яна Собеського
 Derszniak Aleksander, radoшицький староста 178
 Derwisz Mehmed Pasza, турецький візир 25, 26
Desaive Dilek, вч. 73
 Dębinski див. Dębiński Piotr, краківський канонік
 Dębinski Franciszek див. Дембінський Францішек, помилк. новокорчинський староста
 Dębinsky (Demiński), обозний 185
 Dębinsky Ion див. Дембінський Ян, новомейський (корчинський) староста, краківський підкоморич

- Dębiński (Dębynsky), ксьондз (помилк.) 431
- Dębiński Piotr (Dembiński, Dębinski), краківський канонік 431
- Dębski Hiachyntus див. Дембський Яцек, конарсько-ленчицький каштелян
- Dębynsky див. Dębiński, ксьондз (помилк.)
- Dinoph див. Denhoff Henryk, ротмістр
- Dobronowic див. Добронович, казимирський міщанин
- Dochturow Gierasim див. Дохтуров Герасим, дяк Посольського приказу
- Dogiel Matthias, історик XVIII ст. 436–438
- Domaszewski Stanisław (Domascierski), луковський земський суддя 96, 307
- Domina див. Домина, казимирський міщанин
- Donaczyk, міщанин 413
- Dönhoff див. Denhoff Henryk, ротмістр
- Dönhoff див. Denhoff Stanisław, велюньський староста
- Dönhoff див. Denhoff Zygmunt, сокальський, бендзинський, пізн. велюньський староста
- Dorotha, св. 190
- Douglas Robert див. Дуглас Роберт, шведський генерал
- Dowgiało Zawysza Ion див. Довгяло Завіша Ян, віленський біскуп номінат
- Draminsky, ротмістр 96
- Drobysz Tuszyński Jan Florian (Tuszyński Drobysz Jan Florian), польський автор діаріуша 112, 362, 455, 456
- Drozdowic див. Дроздович, казимирський міщанин
- Drozdowyc Woicieh, казимирський міщанин 238
- Drucki Sokoliński Samuel Stanisław (Sokoliński Drucki Samuel Stanisław), смоленський підкоморій 43
- Dryakowski див. Дрияковский, казимирський міщанин
- Du Mont, Jean, історик XVII ст. 438
- Dubrawsky Franciszek, сеймовий маршалок 11
- Dubyna Mysko див. Дубина Мисько, козацький наказний гетьман
- Dudek див. Дудек, казимирський міщанин
- Duklas Robert (Duklias, Duklyas) див. Дуглас Роберт, шведський генерал
- Dureel Magnus, шведський резидент у Данії 19
- Dynoph див. Denhoff Henryk, ротмістр
- Dziadczęc Stanisław (Dziatczęc), казимирський міщанин 148, 149
- Dziedziaty див. Джелалій Филон, полковник
- Dzieszyński Ryszard*, вч. 158, 263
- Dzikowskie див. Дзіковські, родина казимирських міщан
- Dzybini див. Dżiboni Jan, італієць
- Dżadżalij Fylon див. Джелалій Филон, полковник
- Dżiboni Jan (Dzybini, Gibboni), італієць 21
- Elert Maria Elżbieta, вдова 555–557
- Elert Piotr, друкарь 555, 557
- Ekitrein див. Екітрайн, шведський капітан
- Elembok див. Ейленбург Йонас, бренденбурзький посол до Москви
- Elias (Elyas), тжцяньський міщанин 148
- Eligoraz див. Глігораш, валаський урядник
- Elyas див. Elias, тжцяньський міщанин
- Elza Elżbieta див. Ельза Єлизавета, жінка шведського канцлера Еріка Оксеншерни
- Elżbieta Charlotta див. Єлизавета Шарлотта, мати бренденбурзького курфюрста
- Engel Joachim, генерал 219, 362, 456
- Engel Johann, генерал 219, 362, 456
- Eolus, міф. 360, 384
- Erdmannsdörffer Bernhard*, вч. 214
- Erskein Aleksander (Escha, Alexander ab Eschain; Eschain Alexander; Eskien) див. Ешкайн Олександр, голова шведської військової ради у Кракові
- Esky, шведський генерал 217
- Eskyn див. Ешкайн Олександр, голова шведської військової ради у Кракові
- Essen Aleksander, шведський посол до Москви 211
- Estreicher Karol*, вч. 147, 392
- Eszken див. Hessen-Eschwed Fryderyk, шведський генерал

- Eulenburg Jonas Kasimir (Casimir) див. Ейленбург Йонас, бранденбурзький посол до Москви
 Exel див. Yxkull Jakub, шведський генерал
- Fagerlund Rainer, вч. 201*
Fåhræus G. R. (R. F.), вч. 151
 Fairfax Thomas, англійський політик, генерал 465
Falniowska-Gradowska Alicja, вч. 19, 71, 118, 135, 157, 165, 176, 184, 245, 247, 403
 Fasciszewski (Iacysewsky), шляхтич 439
Fedoruk Yaroslav див. Федорук Яро-слав, вч.
 Fejerpataki Krzysztof, угорський посол 337
 Ferdinand II див. Фердинанд II, імператор
 Ferdinand III (Ferdinand 3, Ferdinand Trzeci, Ferdinandus III, Ferdinandus Tertius, Ferdynand III) див. Фердинанд III, імператор Священної Римської імперії
 Ferdynand Maria, баварський курфюрст 176
 Ferenc Rhédey (Rhédey Ferenc, Rydai Ferens), семигородський князь 458
 Fergiel див. Форгель Георг, шведський генерал
 Fersen, Fabian von (Fabyan), оберштер 362, 444
 Fiercz див. Вірц Пауль, шведський комендант Кракова
 Figulus див. Гончар, казимирський міщанин
 Filip, св. 190, 410
 Filip IV (Filip III) див. Філіп IV, іспанський король
 Filipowski див. Филиповський, казимирський міщанин
Finkel Caroline, вч. 200
 Florian (Florian, Floryan), св. 190, 246, 261, 410, 431, 448
Fokt Krzysztof, вч. 21, 33, 108, 316
 Forbes див. Форбес, шотландець, тарновський міщанин
 Forchmon Stephon див. Фурман Стефан, гданський астролог
- Forgell Georg (Forgiel) див. Форгель Георг, шведський генерал
 Forman Stefan див. Фурман Стефан, гданський астролог
 Formankowicz (Formankowic, Formankowyc) див. Furmankowicz Jan, краківський райця
 Fossis, Alman de, магістр геометрії 277
 Francbekow Iwan, московський посол до бранденбурзького курфюрста 235
 Franciszek див. Францішек, казимирський швець
 Franciszek (Franczisek, Franczisek), св. 121, 190, 212, 246
 Frangel див. Форгель Георг, шведський генерал
 Franz Erdman Sachsen-Lauenburg див. Sachsen-Lauenburg Franz Erdman, саський князь
 Fras див. Фрась, казимирський міщанин
 Frasyk, міщанин 419
 Frąś див. Фрась, казимирський міщанин
Frąś Ludwik, вч. 277
 Frederick III див. Фрідерік III, данський король
 Fridericus Wilhelmus (Frideric Guilhelm) див. Фрідріх Вільгельм, бранденбурзький курфюрст
 Friderik I див. Фрідріх V, пфальцьський курфюрст, чеський король
 Friedrich Wilhelm див. Фрідріх Вільгельм, бранденбурзький курфюрст
Fries Ellen, вч. 226
Froch Władysław, вч. 161, 193, 236, 361
 Fryc див. Фріц, шведський квартирмейстр
 Fryderyk III див. Фрідерік III, данський король
 Fryderyk Hessen-Eschweg див. Hessen-Eschweg Fryderyk, шведський генерал
 Fryderyk Wilhelm див. Фрідріх Вільгельм, бранденбурзький курфюрст
 Frygosiewskie див. Фригосьовські, родина казимирських міщан
 Fuioce, французький капітан 26
 Fularz див. Фуляр, казимирський міщанин

- Fulf (помилк.) див. Wolff, Fromhold von Ludingshausen, динабурзький староста
- Furman Stefan див. Фурман Стефан, гданський астролог
- Furmankowicz Jan (Formankowicz, Formankowic, Formankowyc), краківський райця 162, 239
- Fylypp Cwarty див. Філіп IV, іспанський король
- Gaięcki, міщанин 134, 135, 417, 418
- Galganowa див. Галганова, казимирська міщанка
- Gamocki Zachariusz див. Гамоцький Захарій, вірменин, шведський дипломат
- Ganczarz див. Гончар, казимирський міщанин
- Garbarz Ion, казимирський міщанин, швець 238
- Gardie, Magnus Gabriel de la див. Гардье, Магнус Габріель де ля, шведський генерал
- Garnier Johann Adam, посол 464
- Gawęcky Simon (Gawecky), веліцький райця 405
- Gawęda Marcin, вч. 148, 184, 209, 330, 421
- Gawron Przemysław, вч. 25, 156
- Gawronczyna див. Гаврончина, казимирський міщанин
- Gazi Gerej, калга-султан 73, 97
- Gąsiewski Wincenty Korwin див. Гонсевський Вінцентій, литовський підскарбій, пізн. польний гетьман
- Gąsiorowski Antoni, вч. 243
- Gąsiowski (Gąsiowsky) див. Гонсевський Вінцентій, литовський підскарбій, пізн. польний гетьман
- Gembicki Jan (Gębicki), хелмінський біскуп 89
- Gembicki Piotr див. Гембіцький Петро, краківський біскуп
- Georgius Rakocius див. Юрій II Ракоцій, семигородський князь
- Getzen, Sigismund Fridrich von див. Sigismund Fridrich von Getzen, граф
- Gębicki див. Gembicki Jan, хелмінський біскуп
- Gębycky Piotr див. Гембіцький Петро, краківський біскуп
- Ghenghea Grigore (Gligorașco), валахський урядник 38
- Gheorghe Stefan (Stefan Gheorghe), молдавський господар 65, 66, 99, 170
- Gibboni див. Džiboni Jan, італієць
- Giec див. Göcs Pál, семигородський посол
- Giżyski див. Ѓжицький, польський шляхтич, дипломат на службі шведів
- Gligoraș див. Глігораш, валаський урядник
- Gligorașco див. Ghenghea Grigore, валахський урядник
- Głoskowski, шведський шпигун 118
- Głuch див. Żółkiewski Stanisław, ротмістр
- Gług Iuszy див. Глух Йосип, козацький полковник
- Gniewosz Mikołaj Wojciech (Olbracht) див. Гневош Миколай Войцех, куявський біскуп
- Gnoiński Andrzej (Gnoinsky Andrzej), полковник сандомирської піхоти 245, 249, 258
- Göcs Pál (Giec, Kiec), семигородський посол 334, 336
- Golecki див. Golecki Piotr, краківський райця
- Golimont див. Golmont Albrycht, смоленський гродський суддя
- Golinskie seu Rosznowskie див. Голінські, або Рошновські, родина казимирських міщан
- Goliński Marcin (Golinski) див. Голінський Мартин, казимирський райця, бурмістр, шинкар, автор нотаток
- Golmont Albrycht (Golimont), смоленський гродський суддя 43, 44
- Goltz див. Heltz, майор
- Goltz (Gulcz), шведський генерал 234
- Golecki, польський посол до Москви 465
- Golecki Piotr (Golecki), краківський райця 56, 449
- Gopl Iacub, казимирський орендар 448
- Gorajski *alias* Węgrzynowic Andrzej див. Węgrzynowic *alias* Gorajski Andrzej, краківський райця
- Gorajski Zbigniew (Goraysky), київський каштелян, польський дипломат 74, 76, 78

- Gorczycka див. Горчицька, казимирська міщанка
- Gorskie див. Гурські, родина казимирських міщан
- Górski Zbigniew*, вч. 209, 439
- Grabarz див. Грабар, казимирський міщанин
- Grabowski Ambrożу* див. *Грабовський Амброзій*, вч.
- Grecin див. Данило Афіньський, архі-мандрит, дипломат
- Grodecki, ротмістр 69
- Grodzicki Krzysztof, генерал коронної артилерії, дрогобицький строста, кам'янецький каштелян 122
- Grodzicki Stanisław*, вч. 21, 33, 108, 316
- Groholsky, ротмістр 96
- Groszkowic див. Грошкович, казимирський різник
- Groszykowski Mikołaj (Grosykowsky), краківський писар 402
- Grotus Ernest Magnus (Grothaus), обер-штерп 173
- Grudziński Andrzej Karol (Grudzinsky) див. Грудзінський Андрій Кароль, каліський воєвода
- Gruszczyńska Ewa*, вч. 556
- Grzycky див. Гжицький, шляхтич
- Gulcz див. Goltz, шведський генерал
- Guldyn Jan (Guldin), капітан 397
- Gustaw Adolf (Gustaph Adolph, Gustaw Adolf Wielki), шведський король 47, 54, 139, 232, 432
- Halifa Mehmed, турецький хроніст 25
- Hammar skjöld Peter (Amastein, Amerstein), шведський полковник 218
- Hansfelt (помилк.) див. Гацвельд, Мельхіор фон, австрійський генерал
- Haratym Andrzej*, вч. 43, 44, 87, 119, 120, 129, 156, 190, 246, 398, 404, 423, 438
- haski див. Hessen-Eschweg Fryderyk, шведський генерал
- Hatzfeld, Melchior von, див. Гацвельд, Мельхіор фон, австрійський генерал
- Haye, Jean de La, французький посол у Порті 26
- Helcel Antoni Zygmunt*, вч. 84, 115, 116, 298, 300, 302, 307, 311, 316
- Helias див. Геліаш, казимирський міщанин
- Helsstein z Helssteina див. Hessen-Eschwed Fryderyk, шведський генерал
- Heltz (Goltz), майор 219
- Helemsky Sribor див. Chełmski Jan Ścibor, краківський ловчий
- Herod, бібл. 394
- Hessen-Eschwed Fryderyk (Eszken, Helsstein z Helssteina, Hesen, Hesten, Heszternt, Fryderyk Hessen-Eschweg; haski), шведський генерал 112, 362, 456
- Hlebowicz Jerzy Karol, жмудський староста 129
- Hłuch Josyp див. Глух Йосип, козацький полковник
- Hmielnicki див. Хмельниченко Юрко, гетьманич
- Hmielnicky Bohdan (Hmiel, Hmielniczki, Hmielnyski) див. Хмельницький Богдан, український гетьман
- Hofmann Iohann див. Гофманн Йоган, видавець
- Holsten Hieronim Chrystian див. Гольштен Єронім Християн, автор діаріуша
- Hołoniewsky, ротмістр 59
- Homer, давньогрецький поет 389
- Hommonay Jerzy, угорський посол 337
- Horn (Horun), губернатор крепицького замку 277
- Hoverbeck Johann див. Овербек Йоган, бранденбурзький політик
- Hrizea din Bogdănei див. Грізея з Богданеї, проголошений сейменами валацький воєвода
- Hrushevsky Mykhailo* див. *Грушевський Михайло*, вч.
- Hrzastowsky див. Chrzastowski Stanisław, краківський підсудок
- Humiecki Tomasz, подільський ловчий 57–59
- Iasek див. Яцек, казимирський міщанин
- Iacob див. Яків, бібл.
- Iacub див. Jakub, св.
- Iacubowicz Isaac Bogaty див. Jakubowicz Izaak Bogaty, казимирський єврей
- Iacysewsky див. Fasciszewski, шляхтич
- Iadwiga див. Jadwiga, св.

- Iadwiga Eleonora див. Ядвіґа Елеонора, шведська королева
 Iagła див. Ягла, казимирський міщанин
 Iagnieska див. Agnieszka, св.
 Iakowenko див. Яковенко, козацький старшина
 Ian Kazimierz див. Ян Казимир, польський король
 Ianiczek див. Яничек, казимирський міщанин
 Iaracewski Benedict див. Jaracewski Benedykt, ксьондз
 Iarocka див. Яроцька, казимирська міщанка
 Iarocki див. Jarocki, ксьондз
 Iaskolski (Iaskolsky, Iaskulsky) див. Яскульський Станіслав Маріуш, польський посол до Криму
 Iasnogorzski див. Jasnogórski, ротмістр
 Iasowski див. Ясовський, казимирський міщанин
 Iasowski див. Ясовський Андрій, казимирський райця, старший з-поміж райцями на еміграції у Кезмарку
 Iasowski див. Jasowski, біскуп
 Iañ Kazimierz див. Ян Казимир, польський король
 Icek (Iczek), казимирський орендар 448
 Ierzy див. Юрій, св.
 Ierzy Rakocy див. Юрій II Ракоцій, семигородський князь
 Iewułowic див. Євулович, казимирський міщанин
 Iędrzei див. Andrzej, св.
 Innocencius X див. Інокентій X, папа римський
 Ioannes див. Ян, казимирський цирульник
 Ioannes Casimirus див. Ян Казимир, польський король
 Ioannes Casimirus in Krasne див. Красінський Ян Казимир, плоцький воєвода
 Ion див. Jan, св.
 Ion Kazimierz (Ion Casimierz, Ion Kazimierz, Ion Kazymierz) див. Ян Казимир, польський король
 Ion Krzcziciel див. Jan, св.
 Iordan Michał (Iordon) див. Йордан Михайло, допчицький староста
 Iozeph див. Józef, св.
 Irland (Irliand), казимирський міщанин 212
 Isaia див. Ісая, бібл.
 Islam Gerej III (Isliaam Gieriec, Islamgier) див. Іслам Гірей III, кримський хан
 Israel див. Ridderhielm Israel, шведський генерал
Israel Jonathan, вч. 200
 Issola, del див. Лізоля Франц, австрійський дипломат
 Iudicky див. Judycki Mikołaj, польський ротмістр
 Iurkiewycz (Iurkowycz) див. Юркевич, козацький старшина
 Izrael див. Ridderhielm Israel, шведський генерал
 Jacek див. Яцек, казимирський міщанин
 Jacob див. Яків, бібл.
 Jadwiga (Iadwiga), св. 133, 137, 190
 Jadwiga Eleonora див. Ядвіґа Елеонора, шведська королева
 Jagła див. Ягла, казимирський міщанин
 Jakowenko див. Яковенко, козацький старшина
 Jakub (Iacub), св. 190, 410
 Jakubowicz Izaak Bogaty (Bogaty Isaac Iacubowic, Iacubowic Isaac Bogaty), казимирський євреї 102
 Jan (Ion), св. 15, 286
 Jan (Ion Krzcziciel), св. 192, 387, 425
 Jan Kazimierz див. Ян Казимир, польський король
 Jan див. Ян, казимирський цирульник
Janas Eugeniusz, вч. 22, 57, 62, 64
 Janiczek див. Яничек, казимирський міщанин
 Jaracewski Benedict (Iaracewski Benedict), ксьондз 285
 Jarocka див. Яроцька, казимирська міщанка
 Jarocki (Iarocki), ксьондз 417–419
 Jaskólski Stanisław Mariusz див. Яскульський Станіслав Маріуш, польський посол до Криму
 Jasnogórski (Iasnogorzski), ротмістр 69
 Jasowski див. Ясовський, казимирський міщанин
 Jasowski (Iasowski), біскуп 429

- Jasowski Andrzej див. Ясовський Андрій, казимирський райця, старший з-поміж райцями на еміграції у Кезмарку *Jaszczołt Tomasz, вч. 87, 423*
- Jemiołowski Mikołaj, автор нотаток 263
- Jenike Ludwik, вч. 204, 205
- Jerlicz Joachim, літописець 21, 31, 33, 37, 46
- Jerzy див. Юрій, св.
- Jerzy I Rakoczy див. Юрій I Ракоцій, семигородський князь
- Jerzy II Rakoczy (Rakocy) див. Юрій II Ракоцій, семигородський князь
- Jewulowic див. Євулович, казимирський міщанин
- Johann Georg Sachsen-Weimar див. Йоган Георг, ваймарський курфюрст
- Johann Philipp von Schönborn див. Йоган Філіп, архиєпискуп, електор Майнца
- Jordan Michał див. Йордан Михайло, допчицький староста
- Józef (Iozeph), св. 249
- Judycki Mikołaj (Iudicky), польський ротмістр 125
- Jurjew Jefim див. Юр'єв Єфим, дяк Посольського приказу
- Jurkiewicz див. Юркевич, козацький старшина
- Kabaciński Ryszard, вч. 209, 439*
- Kaczmarczyk Janusz, вч. 294*
- Kaczmarzyk див. Качмажик, казимирський міщанин
- Kaczorek див. Качорек, казимирський міщанин
- Kadzidłowski Wojciech, радзейовський староста 439
- Kaiserstein, Hans Frantz von (Kaysers-tain, Hans Frantz von), оберштер 444
- Kalibet murza (Kielibek) 33
- Kalicki Bernard, вч. 438–442*
- Kalinowsky, ротмістр 59
- Kalinsky, казимирський писар 430
- Kalinsky B. див. Калинський Б., писар
- Kaliński Seweryn (Kalinsky Seuerinus) див. Калинський Северин, польський шляхтич на службі у шведів
- Kalisten (Kalistein, Kalsztein, Kalszteyn), шведський генерал 361, 455
- Kalistrat, св. 44, 231
- Kalsztein (Kalszteyn) див. Kalisten, шведський генерал
- Kalynsky див. Калинський Северин, польський шляхтич на службі у шведів
- Kamier, шведський посол 462
- Kaminski див. Камінський, казимирський міщанин
- Kammambet murza (Czambamet murza, Kammabeth murza, Kamuzat murza) 60, 63, 70
- Kannenbergh, Christoph von (Canne-berk), шведський полковник 219
- Kanstersstein (Kantersten) див. Cantersten Lars, шведський генерал
- Karchutowic Jan (Karkutowyc), краківський кравець, повстанець проти шведів 185, 186
- Karkowsky Andrzej, шляхтич 396
- Karkutowyc див. Karchutowic Jan, краківський кравець, повстанець проти шведів
- Karl X Gustaw див. Карл X Густав, шведський король
- Karl XI див. Карл XI, шведський король
- Kármán Gábor* див. *Карман Габор, вч.*
- Karmiński Mikołaj (Karminsky Nicolaus) див. Кармінський Миколай, шляхтич
- Karol I Stuart (Carolus I), англійський король 46, 95, 465
- Karol Ferdynand див. Кароль Фердинанд, польський королевич
- Karol Stuart, англійський королевич, пізн. король 95
- Karpinsky, ротмістр 96
- Kartownik див. Картовник, казимирський міщанин
- Kasprzicky Kasper, міщанин 227, 239
- Kasprzyk Bogdan, вч. 160, 162, 181, 265*
- Kaszkowic Stanisław, живецький плебан 159
- Kaszkowski Ian див. Кашковський Ян, королівський секретар
- Kaszowski Henryk Stanisław, венденський каштелян 33, 37
- Katarzyna див. Катерина, св.
- Kawecki див. Кавецький Симон, обозний, посол від коронної армії до короля
- Kayserstain, Hans Frantz von див. Kaisers-tein, Hans Frantz von, оберштер
- Kazimierski Józef, вч. 173*
- Kazimierz, св. 42, 180, 190
- Kazimierz Wstidliwy, польський король 190

- Kazimierz (Kazymierz) див. Ян Казимир, польський король
Kądziała Łukasz, вч. 59, 123, 177, 423, 425, 440
 Keits Iacobus див. Кайтс Якуб, шведський майор
 Kemény János (Kumin Ianus), семигородський воєначальник 435, 439, 442
Kersten Adam див. *Керстен Адам*, вч.
 Kessel, Peter von (Pether), шведський полковник 218
 Кієс див. Göcs Pál, семигородський посол
 Kielibek див. Kalibet murza
 Kierdej Eustachy (Ostafi) Radziwonowicz див. Кердей Євстафій, жмудський каштелян
 Kinismark (Kinsmark) див. Кенігсмарк
 Ганс Крістофер, шведський генерал
 Kinismark młody див. Кенігсмарк Конрад (Курт) Крістофер, син Ганса Крістофера Кенігсмарка
 Kiska Janusz див. Кішка Януш, великий литовський гетьман
 Kiszczyna див. Кіщина, казимирський міщанин
 Kitner див. Кітнер, казимирський міщанин
 Kitner Jan, казимирський райця 430
 Kitnerowski див. Кітнеровський, казимирський міщанин
 Klimerowska, казимирська міщанка 138
 Klimerowski Augustyn, казимирський райця, шинкар 459
 Klinowski Maciej, оравський солтис 159
Klaczewski Witold, вч. 22, 57, 62, 64, 243
 Kłak (Kwek), польський повстанець 159
 Kłosowicowa див. Клосовичова, казимирська шинкарка
 Kłosowyc Andrzej, казимирський міщанин, старший качмарського цеху, член ради 12 мужів 238
 Kobierzycki Stanisław, гданський каштелян 89, 174
 Koch, обершетер-лейтенант, німецький барон 219
 Koch Johan див. Кок Йоган, шведський посол до Польщі
 Kochanowski Jan див. Кохановський Ян, польський поет XVI ст.
 Kochański Stanisław (Samuel) (Kohansky), краківський бурграбій 245
 Kochowski Wespazjan (Vespasianus) див. Коховський Веспасіан, польський хроніст
 Kock Johan див. Кок Йоган, шведський посол до Польщі
 Kodron див. Кодрон, казимирський міщанин
 Kohansky див. Kochański Stanisław (Samuel), краківський бурграбій
Kohut Zenon, вч. 98
Kołodziej Robert, вч. 316
Kołodziejczyk Ryszard, вч. 173
 Kołodziey див. Колодзей, казимирський міщанин
 Kołodzki Szymon (Kołodki, Kołodzky), гнезненський пробош, краківський канонік 119, 239
 Komorowsky Adam (Adamus) див. Коморовський Адам, заступник командира кінноти
 Konarzewski Hieronim (Konarzowski), подільський підсудок 62
 Koniecpolscy, польська магнатська родина 320, 324
 Koniecpolski Aleksander див. Конєцпольський Олександр, коронний хорунжий, пізн. сандомирський воєвода
 Koniecpolski Zygmunt Stefan див. Конєцпольський Зигмунд Стефан, серадзький суддя, бендзинський староста
 Konieczkowicowa див. Конечковичова, казимирська міщанка
 Konieczpolsky Aleksander див. Конєцпольський Олександр, коронний хорунжий, пізн. сандомирський воєвода
 Königsmark, Hans Kristofer von див. Кенігсмарк Ганс Крістофер, шведський генерал
 Königsmark, Konrad (Curt) Kristofer von, див. Кенігсмарк Конрад (Курт) Крістофер, син Ганса Крістофера Кенігсмарка
 Königsmark, Otto Vilhelm див. Кенігсмарк Отто Вільгельм, син Ганса Крістофера Кенігсмарка
 Konstancja (Constantia), жінка Сигізмунда III, сестра імператора Фердинанда II, мати Яна Казимира 408

- Kordecki Augustyn (Augustinus) див. Кордецький Августин, преор ченстовського кляштору, автор твору “Nova Gigantomachia”
- Korf Wilhelm, польський полковник 43, 104
- Korff, польський регіментар 399
- Koricinsky Stephanus див. Корицінський Стефан, коронний канцлер
- Koricky (Koricki) див. Korycki Krzysztof, ротмістр, посол
- Korsoniecz див. Корсунець, козацький старшина
- Koryciński Stefan див. Корицінський Стефан, коронний канцлер
- Korycki Krzysztof (Koricky, Koricki, Koryczky), ротмістр, посол 63, 120
- Korycky див. Корицький, ротмістр
- Kos, ксьондз
- Koss, шведський адміністратор веліцьких жуп 420
- Kossarzecki Krzysztof, вч. 25, 156, 190, 246, 398, 404
- Kosucky Marcin Sebastian (Koszuczky), кореспондент з Велічки 217, 226, 397
- Kosperd, бранденбурзький державний діяч 234
- Koszuczky див. Kosucky Marcin Sebastian, кореспондент з Велічки
- Kotlarz див. Котляр, казимирський міщанин
- Kotljarchuk Andrej, вч. 423
- Kowale див. Ковалі, родина казимирських міщан
- Kowalenko див. Коваленко, козацький старшина
- Kozieł див. Козел, казимирський шинкар
- Kraśiński Jakub див. Красінський Якуб, новомейський староста
- Kraśiński Jan Kazimierz див. Красінський Ян Казимир, плоцький воєвода
- Krasnowolski Bogusław, вч. 162
- Kraszinsky див. Красінський Якуб, новомейський староста
- Kraus Georg див. Краус Георг, хроніст
- Krawcowa Sowina, казимирська міщанка 238
- Krawczuk Wojciech, вч. 40, 182, 185, 192, 234, 263, 264, 326, 336, 337, 361, 362, 393, 399, 411, 419, 437, 452, 458, 461
- Krętosz Józef, вч. 450
- Kristina див. Христина, шведська королева
- Kroi див. Croy, Ernst Bogislaw von, генерал
- Krolikowski див. Кроликовський, казимирський міщанин
- Kroll Piotr, вч. 25, 64, 156
- Kromwel див. Cromwell Oliver, лорд-протектор
- Krostka див. Кростка, казимирський міщанин
- Kroy див. Croy, Ernst Bogislaw von, генерал
- Krupinskie див. Крупинські, родина казимирських міщан
- Krupka Krzysztof, ротмістр 195, 402
- Krusentiern Filip, шведський посол до Москви 211
- Krusnicki, канонік 52
- Krystyna див. Христина, шведська королева
- Kryszpin-Kirszensztein Hieronim (Kryspin), ротмістр 234
- Krzeczowski (Krzecowsky) див. Кречовський, командир кінноти
- Krzistoph, казимирський ксьондз 238
- Krzyżanowski Julian, вч. 119, 156, 157, 183–185, 219, 263, 330, 340, 362
- Krzyżanowski Stanisław, вч. 127
- Kubala Ludwik див. Кубала Людвік, вч.
- Kudaszewic див. Кудашевич, казимирський міщанин
- Kukulski Leszek, вч. 119, 156, 157, 183–185, 219, 263, 330, 340, 362
- Kupisz Dariusz, вч. 33, 78, 91
- Kurecki Simon (помилк.) див. Кавецький Симон, обозний, посол від коронної армії до короля
- Kurka див. Курка, казимирський міщанин
- Kurozwecki див. Курозвенцький, казимирський міщанин
- Kurtyka Janusz, вч. 57, 62, 64
- Kurtzbach-Zawadzki Władysław, бранденбурзький посол до Польщі 61
- Kwek див. Клак, польський повстанець
- Kwiatek див. Квятек, казимирський міщанин
- Kwiatowsky Iacub, казимирський райця 138, 238, 451

- Kwiecień Marcin*, вч. 21, 33, 108, 316
 Kumin Ianus див. Kemény János, семи-городський воєначальник
 Kynismark (Kynizmark; помилк. Kyniskark) див. Kenіrsmark Ганс Крістофер, шведський генерал
- Lachman (Lohman), краківський міщанин 415, 418
 Laïs див. Лайс, шведський капітан
 Lambres, de див. Люмбрез, Антуан де, французький дипломат
 Lanckoroński Stanisław (Lanckoronski, Lanckoronsky) див. Лянцкоронський Станіслав, польний коронний гетьман, руський воєвода, скальський, ратенський, димерський, носівський староста
 Lanckoroński Waclaw (Lanckoronski), ротмістр 59, 307
 Lancord, de, французький посол 234
 Las див. Łaś Jakub, казимирський райця
 Laski Teodor Aleksander, литовський підстолий 66
 Laskowski Stanisław, підляський каштелян 89
 Lasocina див. Лясочина, казимирський міщанин
 Lasocki Olbracht Adrian див. Лясоцький Альбрехт Адріан, вишгородський мечник
Latacz E., вч. 69
Lech Klementowski Marian, вч. 161, 193, 236, 361
 Lechus див. Лех, міф. князь
Lemercier-Quelquejay Chantal, вч. 73
 Lemiesz Marcin (Lięmiesz Marczyn), казимирський райця 397, 399, 430
 Lenart, св. 167, 190, 238
 Lenczowski див. Ленчовський, казимирський шинкар
 Leonoor Ionas див. Леоноор Йонас, шведський оберштер-лейтенант
 Leopold Ignatius див. Леопольд Ігнатіус, угорський, чеський король, син імператора Фердинанда III
 Leopold Wilhelm (Leopoldus Wilhelmus) див. Леопольд Вільгельм, архикнязь, брат імператора Фердинанда III
 Lepsy, шафар 151
- Leszczynka див. Лещинка, казимирська міщанка
 Leszczyński Andrzej див. Лещинський Андрій, примас, гнєзненський арцибіскуп
 Leszczyński Bogusław (Lesczynsky Bogusław) див. Лещинський Богуслав, великий коронний підскарбій
 Leszczyński Jan див. Лещинський Ян, київський біскуп
 Leszczyński Jan (Lesczynsky Jan, Lescinsky) див. Лещинський Ян, польський дипломат, ленчицький, пізн. познанський воєвода
Leśniak Franciszek, вч. 171, 183, 209
 Lewenhaupt Gustav Adolf, Leuenhapp див. Левенгаупт Густав Адольф, шведський генерал
 Lex див. Лекс, казимирський міщанин
 Lex Mathias, казимирський міщанин 417
 Lezinsky, ксьондз, скарбовий писар 118
Libiszowska Zofia, вч. 361
 Liescynski див. Лещинський Андрій, примас, гнєзненський арцибіскуп
 Lięmiesz Marczyn див. Lemiesz Marcin, казимирський райця
 Lipnicki Wojciech див. Ліпницький Войцех, краківський суфраган, канонік
 Lipski, шафар веліцьких жуп 398
 Lisola, Franz Paul von див. Лізоля Франц, австрійський дипломат
 Lohman див. Lachman, краківський міщанин
 Lorántffy Zsuzsanna (Lorantffy Susanna), семигородська княжна, мати Юрія II Ракоція 395, 409, 414, 421, 422, 432, 458
 Lorbach, Johannes Theodorus de див. Лорбах Йоган Теодор, австрійський дипломат
 Lubomierscii див. Любомирські, польська родина
 Lubomiersky Ierzy (Lubomierzsky Ierzy; помилк. Lubiensky Georgius) див. Любомирський Юрій, великий коронний маршалок, краківський, ніжинський, хмільницький староста, пізн. польний коронний гетьман

- Lubomierzski Stanisław, краківський воєвода 405
- Lubomirska Barbara див. Любомирська Барбара, дружина коронного маршалка Юрія Любомирського
- Lubomirski Aleksander Michał див. Любомирський Олександр Михайло, коронний конюший, сандомирський, загорський, неполомський староста
- Lubomirski Jerzy Sebastian (Lubomirskie Jerzy) див. Любомирський Юрій, великий коронний маршалок, краківський, ніжинський, хмільницький староста, пізн. польний коронний гетьман
- Lubomirski Konstanty Jacek (Lubomyerzsky Constanty), коронний крайчий, сонцький староста 299, 423
- Lubowiecki, любовльський підстароста 417–419
- Lubowiecki Władysław (Lubowiecky Vladislaus, Lubowieczky Władysław) див. Любовецький Владислав, краківський урядник
- Luca див. Лука, св.
- Lucas див. Лукаш, казимирський муляр
- Lucas див. Łukasz, св.
- Ludouicus I див. Людовік I, угорський король
- Ludwik XIV див. Людовік XIV, французький король
- Ludwika Maria див. Людвіка Марія, польська королева
- Lugowsky (можл., Łukowski Stanisław), стенжицький староста 165
- Luiza Henrietta див. Луїза Генрієтта, дружина курфюрста Фрідріха Вільгельма
- Lulewicz Henryk, вч. 43, 66, 87, 129, 156, 244, 423, 438
- Lumbres, Antoine de див. Люмбрез, Антуан де, французький дипломат
- Lünig Johann Christian, історик XVIII ст. 82, 269
- Lupuł Bazyli див. Лупул Василь, молдавський воєвода
- Lutecky Mikołaj (Luteczky Mykołaj) див. Лютецький Миколай, казимирський лавник, писар, пізн. райця
- Lwow Matwiej, московський посол до бранденурзького курфюрста 235
- Lypnycky Olbrycht див. Ліпницький Войцех, краківський суфраган, канонік
- Łabęcki, ротмістр 69
- Łabęcki Hieronim, вч. 397
- Łas див. Лась, казимирський орендар
- Łaski див. Ласький, казимирський цирюльник
- Łaś Jakub (Las), казимирський райця 430
- Łęckowski див. Ленцковський, казимирський міщанин
- Łętowski Ludwik, вч. 22, 119, 431, 450
- Łobanow-Rostowskij Iwan див. Лобанов-Ростовський Іван, рязанський намісник, посол
- Łojowski Samuel, посол від війська 257
- Łoś Jan, вч. 390
- Ługowska, краківська міщанка 247, 248, 250
- Łukanowski див. Лукановський, казимирський міщанин
- Łukasz (Lucas), св. 133, 267
- Łukowski Stanisław (можл., Lugowsky), стенжицький староста 165
- Łupuł Bazyli див. Лупул Василь, молдавський воєвода
- MacCarthy Donagh, Viscont Muskerry (Muskerry), ірландський воєначальник 95
- Macharynski Mychajło див. Махаринський Михайло, козацький полковник
- Machmet murza див. Mehmed murza
- Machomet, пророк 56
- Machowski Sebastian (Machovius, Mahowsky; помилк. Moskwicin), ротмістр 22, 174, 263, 440
- Maciei, св. 160
- Macuk Andrzej, вч. 87, 423, 438
- Magistrowic див. Магістрович, казимирський пекар
- Magnus див. Гардье, Магнус Габріель де ля, шведський генерал
- Maharzynsky див. Махаринський Михайло, козацький полковник
- Mahowsky див. Machowski Sebastian, ротмістр
- Maier, польський капітан 46
- Maier, шведський генерал 455

- Maiezy (помилк.) див. Басараб Матвій, валаський господар
- Maik див. Майк, казимирський міщанин
- Majewski Andrzej Adam*, вч. 25, 156
- Malesza Daniel (Maliesa) див. Малеша Даніель, казимирський райця, шинкар
- Maliszewski Kazimierz*, вч. 450
- Małachowski (Małahowsky Zaharias), посол від ченстоховських отців до шведів 278
- Malecki Jan*, вч. 185, 238, 265, 392, 413
- Małyszka Daniel див. Малеша Даніель, казимирський райця, шинкар
- Mankowskie див. Маньковські, родина казимирських міщан
- Marcin див. Мартин, св.
- Marcinkowic див. Марцинкович, казимирський міщанин
- Marcinkowicowa див. Марцинковичова, казимирська міщанка
- Marcinkowicowa *alias* Wielgolyaska Iadwiga див. Wielgolyaska *alias* Marcinkowicowa Iadwiga, казимирська міщанка
- Marcinkowski Karol*, вч. 277
- Marcinkowycz *alias* Wielgoliasek Francisek див. Wielgoliasek *alias* Marcinkowycz Franciszek, немовля з Казимира
- Marczyn див. Мартин, св.
- Marek, старший єврей 102
- Margoński Hieronim див. Маргонський Єронім, поручик, посол від коронної армії до короля
- Maria Naswiętsza Panna див. Марія, св.
- Marie-Louise de Gonzague див. Людвіка Марія, польська королева
- Markowicz Jan див. Маркович Ян, краківський міщанин, автор нотаток
- Markowicz Marcin*, вч. 294, 337, 438
- Mars див. Марс, міф.
- Martinus див. Мартин, св.
- Massa Simon*, вч. 379
- Matthias I див. Матвій I, угорський король
- Matwijów Maciej*, вч. 120, 270
- Mazarini Juliusz (Mazareni), французький кардинал 191
- Mazau див. Nassau, Adolf von, генерал
- Mazurek, різник 157
- Maćznik див. Мончник, казимирський міщанин
- Mecenseffy Grete*, вч. 228
- Mechmet Ali Mursa див. Мегмед Алі-мурза, татарський посол до бранденбурзького курфюрста
- Mehmed IV див. Мегмед IV, турецький султан
- Mehmed Ali murza див. Мегмед Алі-мурза, татарський посол до бранденбурзького курфюрста
- Mehmed Gerej IV див. Мегмед Гірей IV, кримський хан
- Mehmed murza (Machmet murza) 66
- Meimar (помилк.) див. Йоган Георг, ваймарський курфюрст
- Mengli Gerej (Memtil Gierci, Mengli Gierci, Melin Gierci), султан, син Іслама Гірея III 56, 60, 63, 64, 73
- Mercurius див. Меркурій, міф.
- Mesgnien-Meniński Franciszek, польський посол до Порту 25
- Mesius (Messyus), кезмарський рихтар 396
- Mesius (Mesyus), кезмарський столяр, рихтар 396, 429
- Miaskowski Andrzej (Miaskowsky Andreas), королівський секретар 444
- Miaskowski Woyciech, подільський суддя 62
- Michał (Mychał), св. 243
- Michałowski Jakub див. Міхаловський Якуб, автор пам'ятної книги, люблінський військовий
- Miecznikowe див. Мечникови, родина казимирських міщан
- Migasowic див. Мігасович, казимирський міщанин
- Mikes Mihály (Mikesz Michał, Mikies, Mikios Michael) див. Мікеш Мігай, трансільванський канцлер
- Mikołaj (Mykołai), св. 179, 190
- Mikulski Krzysztof*, вч. 33, 209, 233, 439
- Miles, поляк на службі у шведів 276
- Milewski Dariusz*, вч. 25, 156
- Miller Burchard (Millerus Burchardus) див. Міллер Бурхард, шведський генерал-лейтенант
- Miłoslawska Maria див. Марія Іллівна, московська цариця, жінка Олексія Михайловича

- Misiecki Marcin див. Мисецький Мартин, казимирський міщанин, писар
- Miskowski Vincentius див. Місковський Вінцентій, возний краківського замку
- Mlecko Alexander, пільзненський староста, краківський бурграбій 244
- Moerner, Theodor von, вч. 124, 196, 272
- Moniuszko Adam, вч. 46
- Montecuccoli Raimondo (Montecuccoli, Montekukuli), італієць, австрійський генерал 419, 424, 465
- Morawski Szczęsy, вч. 407
- Morgoski (помилк.) див. Маргонський Єронім, поручик, посол від коронної армії до короля
- Moriconi Marek Antoni (Morikony, Morykoni), італієць, краківський купець 398, 448
- Moronicki Michał (Moronycky Mihal), краківський підручний 451
- Morsztyn Iqn Andrzej (Ioannes Andreas) див. Морштин Андрій, сandomirський стольник, польський посол до Швеції
- Morsztyn Aleksander, веліцький бахмістр 392, 397, 399, 412, 417, 419
- Morsztyn Andrzej див. Морштин Андрій, сandomirський стольник, польський посол до Швеції
- Morsztyn Tobiasz (Morzstin Tobias, Morzstyn Tobiasz), польський посол до Данії 427, 428
- Morsztynowie (Morzstynowie), шляхетська родина 151
- Morykoni див. Moriconi Marek Antoni, італієць, краківський купець
- Morzkowski див. Можковський, шляхтич
- Morzstin Tobias див. Morsztyn Tobiasz, польський посол до Данії
- Morzstinus Andreas див. Морштин Андрій, сandomirський стольник, польський посол до Швеції
- Morzstyn див. Морштин Андрій, сandomirський стольник, польський посол до Швеції
- Morzstyn Tobiasz див. Morsztyn Tobiasz, польський посол до Данії
- Morzstynowie див. Morsztynowie, шляхетська родина
- Moskocensky див. Moszczyński, польський шляхтич
- Moskwiecin (помилк.) див. Machowski Sebastian, ротмістр
- Moszczyński (Moskocensky), польський шляхтич 439
- Moyzes, казимирський єврей 102
- Mrockowicz Wawrzyniec (Wawrzyniec), казимирський райця 149, 160, 397, 398, 402, 430, 446, 447, 449
- Muczkowski Józef, вч. 243
- Muhowiecky, ротмістр 96
- Müller Burchard див. Міллер Бурхард, шведський генерал-лейтенант
- Muskerry див. MacCarthy Donagh, Viscont Muskerry, ірландський воєначальник
- Mustafa aga див. Мустафа-ага, турецький посол
- Mychał див. Michał, св.
- Mykies див. Мікеш Мігай, трансільванський канцлер
- Mykołai див. Mikołaj, св.
- Mysieczky див. Мисецький Мартин, казимирський міщанин, писар
- Myslisewsky, ротмістр, польський гонець до Криму 97
- Myszkowski Władysław див. Мишковський Владислав, марграф, сandomirський, пізн. краківський воєвода
- N. W-n див. Wimarson N. G., вч.
- Naciętkowic див. Наценткович, казимирський міщанин
- Nagielski Miroslaw, вч. 25, 96, 120, 123, 156, 173, 190, 246, 262, 327, 397, 398, 404
- Nagy Jacab Harsányi (Гаршані Якуб), угорський посол у Порті 395, 409, 414
- Naimar див. Наймар, казимирський ризник
- Namaczyńska Stanisława див. Намачинська Станіслава, вч.
- Naruszewicz Aleksander див. Нарушевич Олександр, литовський підканцлер, посол до Швеції
- Nassau, Adolf von (Mazau, Nasaum), генерал 362, 457
- Nataniel, веліцький жупний писар 151, 420
- Nechey A. (помилк.) див. Вайгер Адам, шведський комендант Варшави

- Nemesis, міф. 360, 384
 Nenkowski див. Ненковські, родина казимирських міщан
 Neptun (Neptunus) див. Нептун, міф.
Neuber Anton, вч. 150
 Niemirzycz Jerzy (Niemierzycz Jerzy) див. Немирич Юрій, київський підкоморій
 Nikon див. Никон, московський патріарх
 Nitka див. Нитка, казимирський міщанин
 Niznicki (помилк.) див. Wyżyski, новгород-сіверський стольник
Nowak Tadeusz, вч. 121, 122, 177, 178, 222, 243, 245, 248, 250–255, 257–259, 262–264, 266, 362
Nowakowski Tomasz, вч. 59, 123, 177, 423, 425, 440
 Noyers, Pierre des, секретар польської королеви 175
 Нусук див. Ницик, казимирський різник
 Oborski Jan Zygmunt, варшавський каштелян 63, 103
 Oborski Mikołaj (Oborzski) див. Оборський Миколай, краківський суфраган
 Oborski Tomasz (Oborzsky Tomas) див. Оборський Томаш, краківський канонік, суфраган
 Obuchowicz (Obuhowic), польський посол до Криму 119
 Obuchowicz Filip Kazimierz (Obuchowycz) див. Обухович Филип Казимир, смоленський воєвода
Ochmann Donata, вч. 193
Ochmann-Staniszevska Stefania, вч. 11, 87, 89, 91
 Ochocki Gabriel (Ohocki, Ohoczky), краківський міщанин 129, 181, 402, 419
 Odojewskij Nikita див. Одоєвський Микита, астраханський воєвода, боярин
 Ogiński Jan див. Огінський Ян, ротмістр
 Ogiński Marcjā Aleksander, троцький хорунжий 438
 Ogonowskie див. Огоновські, родина казимирських міщан
 Ohocki (Ohoczky) див. Ochocki Gabriel, краківський міщанин
 Ojczykowa див. Ойчикова, казимирська міщанка
Opaliński Edward, вч. 59, 123, 177, 423, 425, 440
 Opaliński Krzysztof (Opalinsky) див. Опалінський Криштоф, познанський воєвода
 Opaliński Łukasz (Opalinsky Lucas) див. Опалінський Лукаш, коронний маршалок
Opgenoorth Ernst, вч. 235
 Orszulia див. Urszula, св.
 Orzechowicowa див. Ореховичова, казимирська шинкарка
 Orzechowyczowa Anna, жінка Єроніма Рубинковського 450
 Osiewicz Christophorus див. Осевич Криштоф, слуга краківського великоурядника
 Osolinscy див. Оссолінські, польська магнатська родина
 Osolinski див. Ossoliński Jerzy, коронний канцлер
 Osolinsky див. Ossoliński Mikołaj, петриківський староста
 Osowic Krzystof див. Осевич Криштоф, слуга краківського великоурядника
 Ossoliński див. Оссолінські, польська магнатська родина
 Ossoliński Jerzy (Osolinski), коронний канцлер 101, 327
 Ossoliński Mikołaj (Osolinsky), петриківський староста 46
 Ostrogski-Zasławski Władysław Dominik див. Острозький-Заславський Володислав Домінік, краківський воєвода, перемишльський староста
 Ostroróg Mikołaj (Ostrorog), дорогийський староста 178
 Otskien Alexander див. Ешкайн Олександр, голова шведської військової ради у Кракові
 Owerberk див. Овербек, бранденбурзький політик
 Oxenstern Bengt (Benedictus, Benedikt) див. Оксеншерн Бенгт, шведський губернатор Великопольщі та Мазовша
 Oxenstern Erik див. Оксеншерн Ерік, шведський канцлер

- Oxenstierna, шведська родина 133
 Oxenstierna Axel див. Оксеншерна
 Аксель, шведський канцлер
 Oxenstierna Bengt див. Оксеншерна
 Бенгт, шведський губернатор Велико-
 польщі та Мазовша
 Oxenstierna Erik Akselsson див. Оксен-
 шерна Ерік, шведський канцлер
 Ouczykowa див. Ойчикова, казимир-
 ська міщанка
- P. S.* див. *Sondén P. H. S.*, вч.
 Pac Krzysztof Zygmunt, литовський
 хорунжий 130, 244
 Paprocki, ксьондз 118
 Parceval, Peter de (Parseval), голланд-
 ський державний діяч 235
 Parczewski Aleksander, смоленський
 земський писар 43
 Parczewski Piotr, жмудський біскуп 89,
 126
 Parseval див. Parceval, Peter de, голланд-
 ський державний діяч
 Pastorius Johann Augustin, польський
 автор 339
 Patrilin (помилк.) див. Бутурлін Андрій
 Васильович, московський воєвода
 Paweł (Paulus), св. 190, 275, 310, 395,
 419, 555
Pernal Andrew, вч. 173
 Peterson див. Петерсон, аріанин, доктор
 медицини
 Philipowski див. Филиповський, кази-
 мирський міщанин
 Piancy Zofia див. П'янчі Софія, дру-
 жина Бартоломея П'янчі
 Pianczy див. П'янчі Бартоломей, кази-
 мирський райця, бурмістр
 Piaseckie див. Пясецькі, родина кази-
 мирських міщан
 Pieglowski Marcin Władysław див.
 Пегловський Мартин Владислав, кра-
 ківський чесник
 Piekielcowycz, казимирський міщанин
 238
 Piekielowicowa див. Пекеловичова, ка-
 зимирська шинкарка
Piekosiński Franciszek див. *Пекосін-
 ський Францішек*, вч.
 Piency Barthłomiey (Piency Bartłomiey)
 див. П'янчі Бартоломей, казимир-
 ський райця, бурмістр
- Piency Stanisław Ian див. П'янчі Станіс-
 лав Ян, син Бартоломея
 Piencza Zofia див. П'янчі Софія, дру-
 жина Бартоломея П'янчі
 Pikarski Adrian, ксьондз, автор щоден-
 ника 438–442
 Pikarski Jan (Pykarsky), шляхтич 439
 Piotr див. Петро, св.
 Pisarski Jan див. Пісарський Ян, істо-
 рик XVII ст.
Piowski Kazimierz, вч. 92, 234, 244
Plochy Serhii, вч. 98
 Pławecy, родина 446
 Plaza Aleksander (Plaza Alexander) див.
 Плаза Олександр, краківський вели-
 коурядник, рабштинський староста
Płosiński Jacek, вч. 257
Plóciennik Tomasz, вч. 120
 Pnasius, шведський воєначальник 125
Podhorodecki Leszek, вч. 179
 Podłowski, польський посол до Порту
 465
 Podoba див. Подоба, казимирський
 міщанин
 Podratuśnianka див. Подратушнянка,
 казимирська міщанка
 Podratuśnionka Zophia, казимирська
 міщанка 238
 Podsiadło див. Подсядло, казимирський
 міщанин
 Poklonski Konstanty (Pokłonsky), біло-
 руський полковник 100, 125
 Połubiński Aleksander Hilary (Polubins-
 ky), литовський полковник 438, 441
 Poniatowski Maciej (Poniątkowski
 Mathias), регенс королівської канце-
 лярії 407
 Porebskie див. Порембські, родина
 казимирських міщан
 Potoccy, польська родина 64
 Potocki Andrzej, вінницький староста,
 коронний обозний 64, 307
 Potocki Jan, ротмістр 262
 Potocki Mikołaj, великий коронний геть-
 ман, краківський каштелян 34
 Potocki Paweł, ротмістр 262
 Potocki Piotr див. Потоцький Петро,
 кам'янецький староста, брацлавський
 воєвода
 Potocki Stanisław (Potocky Stanisław)
 див. Потоцький Станіслав, великий

- коронний гетьман, київський воєвода, красноставський, сокальський староста
- Præbenda див. Пребенда, казимирський міщанин
- Pray Georgius, вч. 339
- Prażmowski Mikołaj див. Пражмовський Миколай, польський посол до Семигорода, королівський секретар, пізн. канцлер, примас
- Prącky, ротмістр 96
- Prebenda див. Пребенда, казимирський міщанин
- Priami Gerard (Pryamy), італієць, краківський райця 448
- Prosowsky Marczyn, велицький райця 405
- Prusinowski Kazimierz, потмістр 59
- Pryamy див. Priami Gerard, італієць, краківський райця
- Przilecki див. Пшиленцький Акакій, освенцімський каштелян
- Przitułowycz Paweł див. Przytułowicz Paweł, казимирський райця
- Przyboś Adam див. *Пишбось Адам*, вч. 193
- Przybylska Renata, вч. 193
- Przybyłek Łukasz, вч. 120, 190, 246, 398, 404
- Przyjemski (Przyjemsky), ксьондз, королівський секретар 177
- Przyjemski Krzysztof (Przyjemsky) див. Пшиємський Криштоф, бидгоський староста
- Przyłęcki Stanisław див. *Пшиленцький Станіслав*, вч.
- Przyłęcki Achacy (Przyłęczky Ahaczy) див. Пшиленцький Акакій, освенцімський каштелян
- Przyłęcki Stanisław (Przyłęczky), ксьондз, посол від короля на прошовицький сеймик 11
- Przytułowicz Paweł (Przitułowycz Paweł), казимирський райця 195, 447
- Ptolomeus, давньогрецький вчений 51
- Pufendorf Samuel див. Пуфендорф Самуель, історик XVII ст.
- Puszkas Martyn (Puskarenko) див. Пушкар Мартин, полтавський полковник
- Ryanczy Bartłomieu див. П'янчі Бартоломей, казимирський райця, бурмістр
- Rykowski див. Pikarski Jan, шляхтич
- R. F. див. *Fähræus G. R.*, вч.
- Rachuba Andrzej, вч. 33, 43, 66, 87, 129, 156, 244, 423, 438
- Radaman Andrzej, вч. 87, 423
- Radiuilius Boguslaus див. Радзивіл Богуслав, барський староста, литовський конюший, генеральний намісник Князівської Пруссії
- Radzieiowski Hieronimus de Radzieiowice (Radzieiowsky Hieronim (Hieronym)) див. Радзейовський Єронім, коронний підканцлер
- Radziejowska Anna, донька Єроніма Радзейовського 19
- Radziejowska (Słuszcanka) Elżbieta (Єлизавета зі Слушків, Słuszcanka Elżbieta), жінка Єроніма Радзейовського 19, 95, 97, 565
- Radziejowski Hieronim див. Радзейовський Єронім, коронний підканцлер
- Radziwiłł Albrycht Stanisław див. Радзивіл Альбрехт Станіслав, литовський канцлер
- Radziwiłł Bogusław (Radziwiłł) див. Радзивіл Богуслав, барський староста, литовський конюший, генеральний намісник Князівської Пруссії
- Radziwiłł Janusz (Radziwiłł Ianus, Radzivilius Janussius) див. Радзивіл Януш, віленський воєвода, литовський гетьман
- Radziwiłł Krystyna Anna z Lubomirskich, жінка литовського канцлера Альбрехта Станіслава Радзивіла 405
- Radziwiłłowie див. Радзивіли, родина литовських князів
- Radzywiłł Bogusław (Radzywiłł, Radzywiłł Bogusław) див. Радзивіл Богуслав, барський староста, литовський конюший, генеральний намісник Князівської Пруссії
- Radzywiłł Ianus див. Радзивіл Януш, віленський воєвода, литовський гетьман
- Rakoczy Ferenc (Rakoci Franciscus) див. Ракоцій Ференц, син Юрія II Ракоція
- Rakoczy Jerzy див. Юрій I Ракоцій, семигородський князь
- Rakoczy Jerzy (Rakocius Georgius) див. Юрій II Ракоцій, семигородський князь
- Rakoczy Paweł, стрічний брат Юрія II Ракоція 446

- Rakoczy Władisław, угорський дворянин, стрічний брат Юрія II Ракоція 337, 399, 429
- Rålamb Claes, шведський посол до Порти 414
- Ramaszkiewicz (Ramaszkowicz) див. Romaszkiwicz Jan, польський посол до Криму
- Rap див. Рап, шведський оберштерлейтенант райтарів
- Rarowski див. Раровські, родина казимирських міщан
- Ras див. Рас, шведський капітан
- Revay Daniel (Révai, Riway, Ryfai, Ryway), угорський посол 337, 399, 404, 434
- Rey Władysław, краківський стольник 11, 448
- Rezachevici Constantin*, вч. 409
- Rhédey Ferenc див. Ferenc Rhédey, семигородський князь
- Ridderhielm Israel (Israel, Izrael), шведський генерал 217, 218, 361, 455
- Riway див. Revay Daniel, угорський посол
- Rodakowsky (Rodachowski), ротмістр 93, 97
- Roliński Franciszek (Rolinsky), краківський міщанин 129
- Romaniuk Przemysław*, вч. 43, 87, 129, 156, 423, 438
- Romaszkiewicz Jan (Ramaszkiewicz, Ramaszkowicz, Romaskiewicz, Romaskiewicz, Romaskyewic), польський посол до Криму 33, 173
- Romaszkiewicz Piotr 173
- Rosciszewski див. Росцішевський, казимирський міщанин
- Rosenstein (Różnowski), Jan Antoni de (Rozenstein, Ion Antony (Antoni) de) див. Розенштайн (Ружновський), Ян Антоній де, шведський адміністратор для вибирання чопового у Кракові
- Rosznowskie seu Golinskie див. Голінські, або Рошновські, родина казимирських міщан
- Rowen Herbert*, вч. 235
- Roznowski, Ioannes de Rozenstein (Roznowsky Ion) див. Розенштайн (Ружновський), Ян Антоній де, шведський адміністратор для вибирання чопового у Кракові
- Rożek Michał*, вч. 450
- Różnowski (Rosenstein), Jan Antoni de див. Розенштайн (Ружновський), Ян Антоній де, шведський адміністратор для вибирання чопового у Кракові
- Rubinkowski Hieronim (Ruben Jakub Paltych) див. Рубинковський Єронім, хрещений єврей, краківський міщанин
- Rubinkowski Jakub Kazimierz, шляхтич, торунський міщанин
- Rubyn Iacub див. Рубинковський Єронім, хрещений єврей, краківський міщанин
- Rubynkowski Hieronim див. Рубинковський Єронім, хрещений єврей, краківський міщанин
- Rudakowsky, ротмістр 96
- Rudawski Wawrzyniec (Laurentius Ioannes) див. Рудавський Лаврентій, польський хроніст
- Rudomicz Bazyli, автор діаріуша з Замостя 161, 192, 236, 361
- Rupniowski Krzysztof Michał (Krzistoph), краківський війський 244, 257, 258, 267, 268
- Rutkowska Grażyna*, вч. 59, 123, 177, 423, 425, 440
- Rydai Ferens див. Ferenc Rhédey, семигородський князь
- Ryfai див. Revay Daniel, угорський посол
- Rylski Jan (Rylsky), краківський бурґрабій 245
- Rylski Samuel, надвірний підскарбій 425
- Ryway див. Revay Daniel, угорський посол
- Rzeczynska див. Репчинська, казимирська міщанка
- Sachsen-Lauenburg Franz Erdman (Franz Erdman Sachsen-Lauenburg; saski), саський князь 112, 135, 168, 219, 275, 287
- Sachsen-Weimar Johann Georg див. Йоган Георг, ваймарський курфюрст
- Sadkowski див. Садковський, казимирський міщанин
- Sadowski Wacław (Sadowsky; помилк. Dadowsky), польський ротмістр на службі у шведів 275, 287

- Saht див. Szacht, шведський генерал
Sajkowski Alojzy, вч. 25
- Sakowycz Adam, ошмянський староста 125
- Salomea, св. 246
- Salomon, бібл. 53
- Sałytkow Iwan Iwanowicz, псковський воєвода 44
- Sałytkow Lew Iwanowicz, син псковського воєводи 44
- Samet див. Szamet, ротмістр
- Sanctissima Virgina див. Марія, св.
- Sapieha Jan Fryderyk, польний коронний писар 63, 257, 440
- Sapieha Leon Kazimierz, литовський підканцлер 109
- Sapieha Paweł див. Сапіга Павло, вітебський, пізн. віленський воєвода
- Sapiehowie (Sapieiowie), магнатська родина 13, 33, 37, 396
- Sapieya див. Сапіга Павло, вітебський, пізн. віленський воєвода
- saski див. Sachsen-Lauenburg Franz Erdman, саський князь
- Satkowski див. Садковський, казимирський міщанин
- Satkowsky, ротмістр 96
- Sauter Wiesław*, вч. 129, 169
- Sawicki Melchior (Malcher) Stanisław, берестейський каштелян 423
- Sawycz Semen (Sawic) див. Савич Семен, канівський полковник
- Scawinsky див. Щавінський Ян Шимон, бжесько-куявський воєвода
- Schleiderus Johannes Georgius, німецький історик XVII ст. 174, 192
- Schlichting див. Szlichtyng Wespazjan, ротмістр
- Schlittenbach, Christoph Carl von (Slipenbach), шведський дипломат 264, 266, 267
- Schwalch, Johan Friedrich von, шведський секретар 264, 266, 268
- Schwerin, Otto von див. Шверін Отто, бранденбурзький дипломат
- Sczeran див. Szczepan, св.
- Sefer Gazi aga див. Сефер Газі-ага, кримський візир
- Selezczky, ротмістр 245
- Sembek див. Szembek Karol, краківський бурграбій
- Sembek Franciszek див. Szembek Franciszek, краківський бурграбій
- Semberk Jacek див. Szemberk Jacek, богуславський староста
- Sepcz, міщанин, посол з Кезмарка 418
- Setton Kenneth*, вч. 200
- Sielnicki див. Сельницький, ротмістр
- Sielski Aleksander (Sielsky Alexander) див. Сельський Олександр, ленчицький каштелян
- Siemasko, ротмістр 69
- Siewierski див. Северський, казимирський міщанин
- Sigismund Fridrich von Getzen (Getzen, Sigismund Fridrich von), граф 443
- Sigismundus див. Сигізмунд, угорський король
- Sikora Ludwik*, вч. 126, 128, 158, 177, 243, 249, 251, 293
- Siliński Mikołaj (Sulinski), краківський урядник 41
- Simon Iuda див. Szymon, св.
- Simon Lipnica див. Симон з Липниці, св.
- Sipiog див. Сипіор, казимирський міщанин
- Sitkowic див. Ситкович, казимирський міщанин
- Skorosewsky, ротмістр 96
- Skotak див. Скотак, казимирський міщанин
- Skowronek див. Сковронек, казимирський міщанин
- Skropkowycz Ludwik Jan див. Скропкович Людвік Ян, ксьондз, провінціал бернардинів
- Skrzycky, велицький райця 405
- Śladkowsky див. Śladkowski Piotr, равський підстолий
- Slipenbach див. Schlittenbach, Christoph Carl von, шведський дипломат
- Slizasky, посол до польського короля 417
- Slyhtink див. Szlichtyng Wespazjan, ротмістр
- Sławiński Przeclaw, заторський земський писар 176
- Słoniowski див. Слоньовський, казимирський міщанин
- Słusciński див. Służewski Stanisław, горodelський староста

- Słuszcanka Elżbieta див. Radziejowska (Słuszcanka) Elżbieta, жінка Єроніма Радзейовського
- Służewski Stanisław (Słusciński), горodelський староста 307
- Smardzowski див. Смардзовський, казимирський шинкар
- Smarzowsky Ion, казимирський лавник, пізн. райця 459
- Smieszkwic див. Смешкович, шинкар
- Smietanka Hieronim (Hieronimus) див. Сметанка Єронім, краківський підстароста, генеральний поборця
- Smizewsky, ротмістр 96
- Snickerka див. Сніцкерка, казимирська міщанка
- Sobieski Jan, яворівський староста, коронний хорунжий 69, 188, 244, 258
- Sochacka Anna*, вч. 57, 62, 64
- Sochacki див. Сохацький, казимирський шинкар
- Sokoliński (Sokolicki), польський посол 60
- Sokoliński Drucki Samuel Stanisław див. Drucki Sokoliński Samuel Stanisław, смоленський підкоморій
- Solimon I див. Сулейман I, турецький султан
- Solimon aga див. Sulejman aga, татарський посол
- Sondén P. H. S. (P. S.)*, вч. 226
- Sosnicki див. Sośnicki Daniel, товариш королівської хоругви
- Sosnowskie див. Сосновські, родина казимирських міщан
- Sośnicki Daniel (Sosnicki), товариш королівської хоругви 307
- Spasowicz Włodzimierz*, вч. 83, 116, 119, 169, 173–175, 263, 275, 294, 310, 324, 327, 331, 339, 345, 379
- Spinek Stanisław, краківський міщанин 129
- Spuler Bertold*, вч. 26
- Stade Arne*, вч. 201, 263
- Stamet див. Штамет Войцех, краківський лавник
- Stanbok див. Стенбок Густав Отто, шведський генерал
- Stanek Wojciech*, вч. 209, 439
- Stanisław (Stanislaus) див. Станіслав, св.
- Stanisław ze Szczepanowa, біскуп, св. 179
- Stanisławski Michał (Mychał) див. Станіславський Михайло, галицький хорунжий, польський посол до семигородського князя
- Staniszewski Zdzisław*, вч. 11, 87, 89, 91
- Stańczyk Sebastian*, вч. 160, 430
- Starowski Szymon (Starovolscius, Starowski Simon) див. Старовольський Шимон, польський письменник XVII ст., краківський канонік
- Stasikowa див. Стасикова, казимирська міщанка
- Stefan Gheorghe див. Gheorghe Stefan, молдавський господар
- Stembok (Stemberk) див. Стенбок Густав Отто, шведський генерал
- Stempkowski Daniel (Stępkowski, Stopkowski), посол 441
- Stenbock Erik див. Стенбок Ерік, шведський генерал
- Stenbock Gustaw Otto див. Стенбок Густав Отто, шведський генерал
- Stephan Batory (Stephanus Bathoreus) див. Стефан Баторій, польський король
- Stephanek, смоленський бурмістр 44
- Stępkowski див. Stępkowski Daniel, посол
- Stoicescu Nicolae*, вч. 38, 409
- Stolicki Jarosław*, вч. 184, 195, 209
- Stopkowski див. Stępkowski Daniel, посол
- Stryjewicz Sebastianus Fabianus (Stryevius, Stryiowicz Sebastyan) див. Стриєвич Себастьян Фабіан, астролог
- Strzempkowski, польський шляхтич 73
- Strzizowski Aleksander (Strzizowsky Aliexander) див. Срижовський Олександр, кореспондент
- Stymbach див. Стенбок Густав Отто, шведський генерал
- Subhan Gazi aga див. Субган Гази-ага, підскарбій Кримського ханства
- Suchodolski Andrzej, літинський староста 57
- Suchodolski Jan (Suhodolski, Suhodolsky) див. Суходольський Ян, веліцький пробощ
- Sulejman aga (Solimon aga, Sulim aga), татарський посол 21, 22, 29, 37, 66

- Sulinski див. Siliński Mikołaj, краківський урядник
 Sułowski Jan, полонений шляхтич 33
 Surnowski, ксьондз 250
 Surowiecky, шляхтич 412, 417
 Swidnicki, ротмістр 96
Sygański Jan, вч. 155, 300
Sysyn Frank, вч. 98
 Szacht (Saht), шведський генерал 362
 Szamet (Samet), ротмістр 125
 Szczytowski див. Щитовський, казимирський міщанин
 Szczawiński Jan Szymon див. Щавінський Ян Шимон, бжесько-куявський воєвода
 Szczepan (Szczepan), св. 133, 286
 Szczerban Konstantyn див. Щербан Костянтин, валаський воєвода
Szczotka Stanisław, вч. 159, 227
 Szczudło див. Щудло, казимирський міщанин
 Szeferbon aga див. Сефер Газі-ага, кримський візир
 Szelepścényi György див. Селепчені Георг, угорський канцлер, біскуп
 Szembek Franciszek (Sembek Francisek), краківський бурпрабій 245
 Szembek Karol (Sembek), краківський бурпрабій 245
 Szembek Jacek (Semberk Iacek), богуславський староста 307
 Szeremetjew Wasilij, московський воєвода 70
Szilágyi Alexander див. Сілягі Олександр, вч.
 Szkatulnik див. Шкатульник, казимирський міщанин
 Szlichtyng Wespazjan (Schlichting, Slyhtink), ротмістр 428
 Szostak див. Шостак, казимирський міщанин
 Sztamet Wojciech див. Штамет Войцех, краківський лавник
 Szujski (Suisi Iwan Federowic) див. Шуйський Іван Федорович, родич (помилк.) цариці Марії Іллівні
Szymczak Barbara, вч. 174, 223, 452, 453
 Szymon див. Симон з Липниці, св.
 Szymon (Simon Iuda), св. 190
 Szymonowicz Szymon див. Шимонович Шимон, польський поет XVI–XVII ст.
- Śladkowski Piotr (Śladkowsky), равський підстолий 280
 Śmietanka Hieronim див. Сметанка Єронім, краківський підстароста, генеральний поборця
Talbierska Jolanta, вч. 556
Targosz Karolina, вч. 460
 Tarło Jan (Johannes) див. Тарло Ян, люблінський воєвода
 Tarnowski Aleksander Gratus див. Тарновський Олександр Іратус, київський каштелян
 Tarnowski Jan, краківський каштелян 391
 Tarnowski Jan (Tarnowsky Ion), львівський арцибіскуп 401
 Tarnowski Jan Krzysztof, війницький каштелян 391
 Tarto (помилк.) див. Тарло Ян, люблінський воєвода
 Taub Johann Jacob (Thaub), шведський полковник 219
 Tazbierkowski див. Тазберковський, казимирський міщанин
 Tedwin Jan Henryk, ротмістр 245
 Tekieli Stefan (Tekiely Stephan) див. Текелі Стефан, оравський магнат
 Temberski Stanisław, польський хроніст 220, 250, 262, 263, 266
 Terlon, Hugues de див. Терлон, Юре де, французький дипломат
 Thaub див. Taub Johann Jacob, шведський полковник
Theiner Augustinus див. Тайнер Августин, вч.
 Themos див. Феміда, міф.
 Theokeolius Stephanus див. Текелі Стефан, оравський магнат
 Thurlloe John, державний секретар Англії 214
 Thurn, Henryk von, шведський генерал 361, 455
 Tiskiewicz див. Tyszkiewicz, жмудський каштелян (помилк.)
 Tomas, св. 387
 Tomaszkowic див. Томашкович, казимирський шинкар
 Tomicki Marcellin, ксьондз 285
 Toporkowa див. Топоркова, казимирська міщанка

- Toporski Wawrzyniec (Toporzsky), краківський райця, бурмістр 412, 448, 449
- Тора, краківський міщанин 413
- Trausch Josephus*, вч. 379
- Treter Maciej Kazimierz (Mathias Cazi-mierz) див. Третер Матвій Казимир, казимирський райця
- Troius див. Трой, шведський капітан
- Troschel Peter див. Трошель Петер, гравер
- Trupski Jan (Trupsky Ioannes) див. Трупський Ян, шляхтич
- Trzcinsky, ротмістр 96
- Trzebicki Andrzej (Trzebicky Andreas) див. Тшебицький Андрій, перемишльський біскуп, коронний підканцлер
- Turowski Józef*, вч. 389
- Tuszyński Drobysz Jan Florian див. Drobysz Tuszyński Jan Florian, польський автор діаріуша
- Tymieniecki Aleksander, велюньський староста 178
- Tyskiewicz Krzistoph (Tyskiewycz Christoforus) див. Тишкевич Криштоф, чернігівський воєвода, житомирський староста
- Tyszkiewicz (Tiskiewicz), жмудський каштелян (помилк.) 156
- Tyszkiewicz Jerzy див. Тишкевич Юрій, віленський біскуп
- Tyszkiewicz Krzysztof див. Тишкевич Криштоф, чернігівський воєвода, житомирський староста
- Tyzenhauz Mikołaj, оберштер 104
- Ujejski Wojciech (Vieysky Woycieh), краківський бурґрабій 244, 245
- Ulatowski Andrzej (Vlatowsky), гродський краківський канцелярист 249
- Uliński Tomasz (Aleksander Tomasz) див. Улінський Томаш, подільський підстолій
- Umiastowski Jan Kazimierz (Vmiastowsky), берестейський суддя, маршалок на сеймі 87, 89
- Uniechowski Stanisław, смоленський підсудок 43, 44
- Urban Waclaw*, вч. 243
- Urbankowski (Vrbankowski), задвірний юрист 151
- Urszula (Orszulia), св. 134
- Uruszczak Waclaw*, вч. 21, 33, 108, 316
- Uxel див. Yxkull Jakub, шведський генерал
- Vahyer (помилк.) див. Вайгер Адам, шведський комендант Варшави
- Valenty, св. 190
- Vecihi, турецький хроніст 25
- Venus див. Венера, міф.
- Vicken, Hemih von (Viken), оберштер 444
- Vidoni Pietro, папський нунцій 101
- Vierz Paul див. Вірц Пауль, шведський комендант Кракова
- Vieysky Woycieh див. Ujejski Wojciech, краківський бурґрабій
- Viken див. Vicken, Hemih von, оберштер
- Vircius Paulus (Virtius) див. Вірц Пауль, шведський комендант Кракова
- Vitemberg Arffundus (Vitembergius Arfuidus) див. Віттенберг Арвід, шведський фельдмаршал
- Vladislaus IV див. Володислав IV, польський король
- Vladislaus Dominicus Dux in Ostrorog [Ostrog] див. Острозький-Заславський Володислав Домінік, краківський воєвода, перемишльський староста
- Vlatowsky див. Ulatowski Andrzej, гродський краківський канцелярист
- Vmiastowsky див. Umiastowski Jan Kazimierz, берестейський суддя, маршалок на сеймі
- Vorgell див. Форгель Георг, шведський генерал
- Vrbankowski див. Urbankowski, задвірний юрист
- Vuolphangus див. Вольфганг, кімберський цистеріанський чернець
- Wachlikowicz див. Вахликович, казимирський шинкар
- Waclawikowa див. Вацлавикова, казимирська міщанка
- Wadkosewscy, польська родина 402

- Waier див. Wejher Jakub, мальборський воєвода
- Waimar (Waimer) див. Йоган Георг, ваймарський курфюрст
- Walczuk Eugeniusz*, вч. 120
- Waldeck, Josias von (Waldek), шведський генерал 217, 219
- Waldeck, Wolrad von (Walrat), шведський генерал 219, 362, 456
- Walewski Antoni*, вч. 214, 228, 395, 419, 427, 452, 461
- Walminski Sebastian, агент польської пошти 45
- Warszycki Stanisław (Warsycky), краківський каштелян 135, 166, 227, 411, 416
- Warterysowicz Jan (Andrzejowyc), вірменин 21
- Warzeszyna див. Важшина, казимирська міщанка
- Wasilewski Tadeusz* див. *Василевський Тадеуш*, вч.
- Wawrzyniec, св. 199, 328
- Wayda див. Байда, казимирський міщанин
- Wayher Adam див. Байгер Адам, шведський комендант Варшави
- Wazowie, польська і шведська королівська династія 155, 300
- Wąsowicz Krzysztof, польський полковник 258
- Wdowyczenko (Wdowianczenko) див. Вдовиченко, самопроголошений козацький гетьман
- Wegner Jan*, вч. 182, 197, 327, 328, 361
- Wejher Jakub (Waier), мальборський воєвода 181, 233
- Welling Gotthard, шведський дипломат 414
- Werc Paul див. Вірц Пауль, шведський комендант Кракова
- Weselini Francisek (Weselin) див. Весселіні Ференц, угорський палатин, дипломат
- Wessel Albrecht, рожанський староста 439
- Wesselényi, Ferenc de Hadat див. Весселіні Ференц, угорський палатин, дипломат
- Weyher Adam див. Байгер Адам, шведський комендант Варшави
- Weymar див. Йоган Георг, ваймарський курфюрст
- Węgrzynowic *alias* Gorajski Andrzej (Gorajski *alias* Węgrzynowic Andrzej, Węgrzinowic), краківський райця 415, 418
- Wielgoliasek *alias* Marcinkowycz Francisek (Marcinkowycz *alias* Wielgoliasek Francisek), немовля з Казимира 411
- Wielgolyaska *alias* Marcinkowicowa Iadwiga (Marcinkowicowa *alias* Wielgolyaska Iadwiga; можл. Марцинковичова), казимирська міщанка 238
- Wielopolsky Jan (Ioannes) див. Вельпольський Ян, війницький каштелян
- Wielowieyski див. Wielowiejski, ротмістр
- Wielogłowsky, ротмістр 93, 96, 103
- Wielopolski Jan (Wielopolsky Ion) див. Вельпольський Ян, війницький каштелян
- Wielowiejski (Wielowieyski), ротмістр 95
- Wierc (Wiercz) див. Вірц Пауль, шведський комендант Кракова
- Wierc Bengt див. Wirtz Benedict, оберштер-лейтенант, брат Пауля Вірца
- Wieruszka див. Верушка, казимирський різник
- Wierzbowski Hieronim див. Вежбовський Єронім, серадський каштелян, краківський великоурядник, бжезьско-куявський воєвода
- Wierzbowski Władysław див. Вежбовський Владислав, бжезьско-куявський воєвода
- Wihowsky Iwan див. Виговський Іван, генеральний писар Війська Запорозького, пізн. гетьман
- Wildzina див. Вільдзина, казимирський міщанин
- Wilkanowska *alias* Bariczina Zophia див. Bariczina *alias* Wilkanowska Zophia, краківська міщанка
- Wilkonski, шляхтич 129
- Wilkoński Jakub див. Вільконський Якуб, командир оборони лянцкоронського замку
- Wilkosowsczy, шляхетська родина 177
- Wimarson N. G. (N. W-n)*, вч. 224

- Wimmer Jan*, вч. 23, 57, 121, 122, 167, 168, 184, 185, 232, 244, 245, 248, 253–255, 257, 262, 263, 266, 280, 362, 464
- Winarski Szymon (Wynarzsky Simon), казимирський райця 162, 447
- Wincenta, казимирська міщанка 238
- Wirtz Benedict (Wierc Bengt), оберштерлейтенант, брат Пауля Вірца 177, 195, 205, 444
- Wirtz Paul (Wirdz Paul, Wirtz Paulus) див. Вірц Пауль, шведський комендант Кракова
- Wisner Henryk*, вч. 89
- Wiśniowiecki (Wysniowyczki), князь 421
- Wiśniowiecki Constanty, князь 317
- Wiśniowiecki Dimitr (Wisniowieccius Demetrius, Wisniowiecky Dymitr, Wisniowieczky Dimitr) див. Вишневецький Дмитро, князь
- Wittemberg Artfrit (Arffundus, Arfnid, Arfurdus) (Wittembergius Artfridus (Arvidus), Witemberk) див. Віттенберг Арвід, шведський фельдмаршал
- Witkowskie див. Витковські, родина казимирських міщан
- Witowski Stanisław див. Вітовський Станіслав, сандомирський каштелян
- Witt, John de, великий пенсіонарій Об'єднаних Провінцій 235
- Wittenberg Arvid (Wittembergius Arvidus) див. Віттенберг Арвід, шведський фельдмаршал
- Wittrock Georg*, вч. 196
- Wizicki див. Wyżyski Stanisław, новгород-сіверський стольник
- Władysław IV (Władisław IV) див. Володислав IV, польський король
- Włodarski Józef*, вч. 61, 181
- Woiakowski див. Вояковський, шляхтич
- Woiewodzky Jakub Stanisław, смоленський канонік 44
- Wojcicki K.* див. *Wóycicki Kazimierz Władysław*, вч.
- Wojciech (Woyciech, Woycieh), св. 118, 119
- Wojkowski (Woykowski), шляхтич 423
- Wolff, Fromhold von Ludingshausen (помилк. Fulf; Wolff, Franchold z Ludinshausu; Wulph Fromhold (Fronhold)), динабурзький староста 121, 132, 244, 247–250, 255, 257–259, 261, 267, 279
- Wolff Lary*, вч. 98
- Wolphangus див. Вольфганг, кімберський цистеріанський чернець
- Wołkowa див. Волкова, казимирська міщанка
- Wołowies див. Воловець, казимирський міщанин
- Woyciech (Woycieh) див. Wojciech, св.
- Woykowski див. Wojkowski, шляхтич
- Woyniłowycz Gabriel (Woyniłowicz Gabriel) див. Войнилович Габріель, польський полковник
- Woytowskie див. Войтовські, родина казимирських міщан
- Wozniczyna див. Возничина, казимирський міщанин
- Wójcik Zbigniew*, вч. 83, 97, 438
- Wóycicki Kazimierz Władysław (Wojcicki K.)*, вч. 21, 31, 33, 37, 46
- Wrangel Johan (Wrangiel), шведський генерал 182, 192
- Wrobel, олькусський райця 413
- Wrzesowicz Jan Weihard (Wrzeszczewicz Ioannes Veihardus, Wrzeszczewicz Veihardus, Wrzesewyc Ion Weihard) див. Вжесович Ян Вайгард, граф, колишній веліцький жупник, генерал на службі у шведів
- Wulph Fromhold (Fronhold) див. Wolff, Fromhold von Ludingshausen, динабурзький староста
- Wuniłowicz (Wuniłowyc) див. Войнилович Габріель, польський полковник
- Würtzen Paul див. Вірц Пауль, шведський комендант Кракова
- Wychowski Iwan див. Виговський Іван, генеральний писар Війська Запорозького, пізн. гетьман
- Wyszawski Hieronim Eugeniusz*, вч. 121, 183, 405
- Wyhowski Iwan див. Виговський Іван, генеральний писар Війська Запорозького, пізн. гетьман
- Wynarzsky Simon див. Winarski Szymon, казимирський райця
- Wyrzt Paulus див. Вірц Пауль, шведський комендант Кракова

- Wysniowiecki Dimitr див. Вишневецький Дмитро, князь
- Wysnioweczki див. Wiśniowiecki, князь
- Wytemberg Arvid див. Віттенберг Арвід, шведський фельдмаршал
- Wytowski (Wythowsky) див. Вітовський Станіслав, сандомирський каштелян
- Wyżycki Stanisław (помилк. Niznicki; Wyzicki, Wyzicki), новгород-сіверський стольник 57, 59, 257
- Yxkull Jakub (Exel, Uxel), шведський генерал 362
- Zaborowsky, ротмістр 96
- Zacek, велицький міщанин 419, 421
- Zacwylihowski Mikołaj див. Зацвільховський Миколай, ротмістр
- Zagórski Stanisław (Zagorsky, Zagorski), польський полковник 245, 247, 250, 258
- Zakrzewskie див. Закревські, родина казимирських міщан
- Zalas див. Заляс, казимирський шинкар
- Zamoyski Jan (Zamoiski) див. Замоїський Ян, коронний підчашій
- Zamoyski Stefan (Zamoscius Stephanus) див. Замоїський Стефан, серадзький мечник
- Zapierkowic див. Заперкович, казимирський міщанин
- Zaraza див. Зараза, казимирський шинкар
- Zarudni див. Богданович-Зарудний Самійло, козацький полковник
- Zasławski Władysław Dominik див. Острозький-Заславський Володислав Домінік, краківський воєвода, перемишльський староста
- Zaur див. Заур, казимирський муляр
- Zawacki див. Завадський, казимирський шинкар
- Zawacky Iacub див. Zawadzki Jakub, член колегіх 12 мужів у Казимирі
- Zawada Jan, краківський бурґрабій 245
- Zawada Maciej (Mateusz, Mathias, Mathyas), казимирський війт 160, 397, 398, 401, 430, 446–449
- Zawada Wojciech (Woysiech), казимирський райця 160, 383, 397, 398, 402, 417, 418, 430, 446, 447, 449, 450
- Zawadzki див. Завадський, казимирський шинкар
- Zawadzki Jakub (Zawacky Iacub), член колегіх 12 мужів у Казимирі 430
- Zawadzki Konrad, вч. 556
- Zawisza див. Завіша, казимирський міщанин
- Zawisza Dowgiało Jan див. Довгяло Завіша Ян, віленський біскуп номінат
- Zbącka див. Збонцька, казимирська міщанка
- Zebrzydowska Anna див. Чарторийська Анна з Зебжидовських, жінка підкоморія Яна Кароля Чарторийського
- Zebrzydowska Marianna ze Stadnickich, жінка коронного мечника Михайла Зебжидовського 183, 405
- Zebrzydowski Michał див. Зебжидовський Михайло, коронний мечник, лянцкоронський староста
- Zegart, преор кляштору Божого Тіла в Казимирі, августин 238
- Zelenski Mychajło див. Зеленський Михайло, козацький полковник
- Zenerowic див. Зенерович, казимирський міщанин
- Ziebecki див. Зембецький, писар шведського коменданта м. Казимира
- Zielieniecky див. Зеленський Михайло, полковник
- Zielienski, польський шляхтич 71
- Zielińska Teresa, вч. 59, 123, 177, 423, 425, 440
- Zieliński Marcjan (Zielinski, Żeleński, Żeliński), краківський бурґрабій 245
- Zieskowic (Zyeskowyc Mathias), казимирський міщанин 238
- Ziębecki див. Зембецький, писар шведського коменданта м. Казимира
- Zlotarenko Iwan див. Золотаренко Іван, ніжинський полковник, наказний гетьман
- Złamanski див. Зламанський, казимирський міщанин
- Zółkiewsky Głuhu див. Żółkiewski Stanisław, ротмістр
- Zonerowycz Marcin, казимирський лавник 430
- Zorawski (Zorawsky) див. Журавський Миколай, королівський астролог, математик, доктор філософії та медицини

Zorgiel Jan (Ion), краківський райця 56, 397, 449
 Zuk див. Żuk, кам'янецький шляхтич
Zwierzykowski Michał, вч. 316
 Zyeskowyc Mathias див. Zieskowic, казимирський міщанин
 Zygmunt I (Zygmunt Pierszy) див. Сигізмунд I, польський король
 Zygmunt II August, польський король 53, 414
 Zygmunt III, польський король 54, 349
 Zywiecz Ion див. Żywiec Jan, ксьондз

 Żdanowycz Anton див. Жданович Антон, київський полковник
 Żdanowycz Roman див. Жданович Роман, український посол до Порту
 Żegocki Krzysztof, бабимойський староста 129, 168, 169, 191, 195, 413, 439, 456
 Żeleński див. Zieliński Marcjjan, краківський бурґрабій
Żelewski Roman, вч. 197, 405
 Żeliński див. Zieliński Marcjjan, краківський бурґрабій
 Żółkiewski Stanisław (Głuch, Zołkiewsky Głuchy), потмістр 197
 Żórawski Mikołaj див. Журавський Миколай, королівський астролог, математик, доктор філософії та медицини
 Żuk (Zuk), кам'янецький шляхтич 68
 Żytkiewicz Daniel див. Житкевич Даніель, коронний інстигатор
 Żywiec Jan (Zywiecz Ion), ксьондз 118

Архів ранньомодерної Української держави. – Львів; Київ: ЛНУ ім. Івана Франка, ІУАД ім. М. С. Грушевського, 2023. – Т. 5: Мартин Голінський. *Silva rerum*: (1648–1665). – Ч. III: (1654–1657) / Упоряд. Ярослав Федорук; латин. Маркіян Домбровський. – 640 с. – (Серія: Джерела з історії Центрально-Східної Європи XVII–XVIII століть).

Голінський Мартин. *Silva rerum*: (1648–1665) [= Архів ранньомодерної Української держави, т. 5]. – Львів; Київ: ЛНУ ім. Івана Франка, ІУАД ім. М. С. Грушевського, 2023. – Ч. III: (1654–1657) / Упоряд. Ярослав Федорук; латин. Маркіян Домбровський. – 640 с. – (Серія: Джерела з історії Центрально-Східної Європи XVII–XVIII століть).

ISBN 978-966-02-8748-8

ISBN 978-966-02-9965-8 (ч. III)

Збірник документів є продовженням видання рукопису Мартина Голінського № 189 як цілісної пам'ятки (1648–1665), що зберігається у фондах відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника. Документи у цій частині стосуються періоду 1654–1657 рр. і охоплюють епоху від приєднання України до Московської держави на початку 1654 р. до смерті Богдана Хмельницького у 1657 р. та наступних подій до кінця того року. Зміст джерел передає інформацію про складний період історії України, Речі Посполитої, Швеції, Москви та інших країн, позначений, здебільшого, трьома головним подіями – початком польсько-московської війни, вторгнення шведського короля Карла X Густава на територію Корони Польської та Великого князівства Литовського, а також війни об'єднаної семигородсько-української армії у Польщі. Інформативна насиченість текстів багата на політичні події, подає численні відомості до історії тогочасної дипломатії, суспільного устрою, культури, побуту. За типологією джерел – це переважно листи та універсали, офіційна документація різних рівнів у багатьох країнах, щоденники, посольські звіти, нотатки різних новин або чуток, що побутували у Речі Посполитій, та ін.

Для науковців, викладачів, студентів, краєзнавців та всіх, хто цікавиться історією.

УДК 930.25:(477.83)"1648/1665" Голінський

Публікація гравюр з рукопису Мартина Голінського здійснюється за дозволом Львівської національної наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

АРХІВ РАННЬОМОДЕРНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Том 5

Серія: Джерела з історії Центрально-Східної Європи
XVII–XVIII століть

Мартин Голінський
SILVA RERUM (1648–1665)
Частина III (1654–1657)

Оригінал-макет
В. Корнієнко
Художник
О. Пионківський

Видавець ФОП Брехуненко Наталія Андріївна
Свідectво про державну реєстрацію серія ВОО № 2662148
e-mail: [wbrehunenko@ukr.net](mailto:wbrekhunenko@ukr.net)
тел.: +380 (67) 656-21-49

Підп. до друку 16.06.2023 р. Формат 70х100/16
Папір CREAMY. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 52. Обл. друк. арк. 52,83
Наклад 300 прим.

Видруковано згідно з наданим оригінал-макетом
ФОП Гордукова І.Є.

Згідно з випискою ЄДРПОУ від 10.06.2015 р.
м. Кам'янець-Подільський, вул. Привокзальна, 20
тел.: +380 (98) 627-00-79, e-mail: drukruta@ukr.net